P. GALATINI
DE ARCANIS
CATHOLICÆ
VERITATIS,

LIBRI XII.

QVIBVS PLERAQVE RELIGIONIS CHRISTIANÆ CAPITA CONTRA IVDÆOS, TAM EX SCRIPTVRIS veteris Testamenti authenticis, quam ex Talmudicorum commentariis, confirmare & illustrare conatus est.

ITEM,

JOHANNIS REVCHLINI PHORCENSIS, DE CABALA, SEV DE SYMBOLICA RECEPTIONE,

Dialogus tribus libris absolutus.

Postrema hæc editio mendis innumeris expurgata mentem authoris planius exhibet.

FRANCOFVRTI,

Impensis Claudii Marnii hæredum, Ioannis & Andreæ Marnii & Consort.

M. DC. XII.

AD LECTOREM.

NOstro sæculo cum iniquo, tum sceleribus non dicendis polluto, non mirum omnes hęreses, iam olim sopitas, & ab Ecclesia Catholica, in qua solummodo Noui & Veteris Testamenti scripta in precio habentur, damnatas, iure repullulare: quum omnibus ferme permissum sit, quicquid somniarunt noctu, vel interdiu cogitarūt, ex Satanicis suggestionibus, aliis proponere. Et hoc stupendum, hæreses semper inueniunt sectatores, approbatoresq́; tam audaces, tam friuolos, tamque effrontes, vt quicquid in buccam venerit, prò oraculo Diuino simplicibus, ad seductionē aptis, obtrudere audeāt. Incauti decipiuntur, & pulchre verborum lenocinio persuadentur: vt putent, omnia quæ isti effutiūnt, veluti ex tripode Apollinis prolata, aut à CHRISTO ipso Filio Dei, dicta. Idcirco non frustra admonemur à CHRISTO ipso, vt non credamus omnibus, qui dicunt, Ecce, hic est CHRISTVS, ecce illic. Sūnt seducti, & alios seducunt, ne soli videantur errare. Hæc est autem Ecclesiæ consolatio; quod Deus semper aliquos ex electis suscitat, qui sese impiis istis seductoribus opponant, falsa dogmata sparsa refellant, Veritatem ex panoplia diuinarum Scripturarum proferant, quo nullum aufugiū sit falsis prophetis vel respondendi, vel sua defendendi. Impiorum hominum cohortem Theologiæ professores è latebris extrahere per sanam doctrinam sedulo debent. Nonne Arii Satanica progenies multum negotii piis fecit, & tandem deleta per CHRISTI verbū? Nōne Samosaten* proprio cultro seipsū perdidit? An nō & Anabaptistæ, Storkius, Seruetus, & innumeri alii ludibrio expositi sunt toti mundo, ob furores excogitatos sine verbi Dei autoritate? Idem euenit omnibus hæreticis. Quum autem PETRVS GALATINVS Iudæorum fastum, superbiam & insolentiam erga religionem Christianam animaduerteret, sui officii esse duxit; quum Hebraicis in literis non mediocriter profecisset, tandem aliquid in medium adferre (ac feliciter quidem admolitus est manum) hosque Duodecim Libros, eruditione & doctrina omnigena refertos; in Ecclesiæ CHRISTI variis opinionibus fluctuantis vtilitatem conscripsit, contra perfidam turbā, quæ CHRISTI & diuinitatem & humanitatem non solum perneget; etsi Scripturis conuincatur, sed etiam omnes Scripturas, præcipue Mosis & Prophetarum inuertat, falsas interpretationes effingat, tam contra genuinum Scripturæ sensum, quā contra Rabbinos, quos summo in pretio habet: quique CHRISTI tempora ita dilucide descripsere: vt apud sanæ mentis homines, irrefragabilia sint testimonia, quæ Talmudistæ de regno CHRISTI, de passione & Re-

surrectione proferunt. GALATINVS certe vir prudens, in Hebraicis, Chaldaicis, Græcis & Latinis literis absolute doctus, ad vnicum scopum sua scripta collimat (relinquens Iudæorum vitam, auariciæ deditam, deceptricem, & sceleribus variis contaminatam, Deo iudici.) Neque clarius quis posset, promissiones Patribus factas de CHRISTO, nempe Adæ, Noæ, Abrahæ, Isaac & Iacob, Mosi, Prophetis, Dauidi, & aliis innumeris fidelibus Dei ministris tradere. Ad hæc, tempora describit, in quibus sceptrum à Iudæis ablatum, Iudices vel profligati, vel occisi, (quos *Sanhedrin* vocarunt) Sacrificiorum vsum amiserunt: sunt sine Sacerdotio, sine Leuitarum multitudine, & sine Rege, postquam Templum destructum, & in desolationem omnia sunt redacta. Miracula quæ olim fiebant tam in Templo, quam extra, euanuerunt: ac miseri, eiecti sunt in omnem terræ angulum. Quæ certa indicia sunt, CHRISTVM quem expectarunt sancti Patres, venisse, mundumque à peccatis purgasse. Præterea Rabbini illorum, quos negare non audent, tempora illa vltima pulchris verbis descripserunt: vt facile, si non insani essent contra CHRISTI religionem, apprehendere Veritatem possent. Attamen obcæcata gens obstinato animo pergit, sua repugnante conscientia defendere, falsas interpretationes excogitare, Regnum externum CHRISTI, & pompam splendidissimã, qua ingressurus sit ipsorum Messias, effingere. Ea dico tibi, Lector candide, omnia ita dextre tractat Autor noster, dialogetico more, vt hac in re nihil desiderare queas. Et qui hunc Librum legerit attento animo, sentiet sibi magnam accreuisse vtilitatem, quum Biblia euoluere voluerit: præcipue autem in obscuris locis, & paucis cognitis Autor omnem operam intendit, vt sine scrupulo percurrere Vetus Testamentum possit. Distincta sunt omnia in Capita. Scripturæ loca passim adscripta: ne diu Lectoris animus in locis adductis quærendis, fluctuet. Insuper, quicquid de CHRISTO dictum est vsquam, producit, cum interpretatione non ex triuio collecta, sed ex Rabbinis Iudaicis, qui ante CHRISTVM natum scripserunt de Messiæ regno, ac etiam ex Doctoribus Christianis. Habes hic (vt paucis multa comprehendam) Commentarium in omnia difficilia loca totius Veteris Testamenti. Nonne magnus hic sese offert thesaurus, quo Theologiæ studiosus carere non potest, sine maximo suo damno? Quam autem diligentiam, D. Franciscus Stancarus Hebraicæ literaturæ callentissimus, in emendandis istis libris adhibuerit: Candidus Lector facile, si veterem editionem cum noua ista contulerit, deprehendet. Nemo credit, quam facile exemplaria etiam probe descripta, deprauentur. Adiecta etiam sunt Capnionis Cabalistica, conueniens materia huic Operi, in qua multa de antiquis Patribus fit mentio, qui CHRISTVM redemtorem summo desiderio expectarunt, optimeque norunt, in ligno salutem amissam recuperandam. Verum vino vendibili non opus est suspensa hedera. Omnia autem eo spectant, vt Ecclesia ab Apostolis fundata, reædificetur, sepositis sectis & opinionibus, quæ nunquam non mare malorum inuexerunt, & omnes Respublicas bene institutas, aut mutarunt aut funditus euerterunt. Iudæi sunt nobis exemplum quotidianum, ne incidamus in iram Dei per impœnitentiam, post agnitam Veritatem. Vale.

AD IN-

AD INVICTISSIMVM MAXIMILIANVM CÆSAREM, ROMANORVM IMPERATOREM SEMPER AVGVSTVM, PETRI GALATINI ordinis Minorum Epistola.

NON parua animi sollicitudine iam pridem angebar, Maximiliane Cæsar Auguste, quum multiplicem eximiamque Capnionis doctrinã pestiferis, ac venenatis inuidentium morsibus indigne adeo lacerari viderem: vt quam plurima eius dicta, Orthodoxæ fidei maxime congruentia, nonnulli hæreseos nota falso calumniari auderent. Et quanquam id malo, vel potius pessimo, in doctos omneis exemplo fieri animaduertebam, si tot exhaustis laboribus atque vigiliis, tam iniqua rependeretur gratia: haud tamen quicquam scribere, ac ne hiscere quidem audebam: quo hominem tam doctum atque omni virtutum genere præstantem, aduersus temerariã improborum inscitiam defendere tentarem, ne temeritatis, & arrogantiæ vitio mihi daretur, si ego vix mediocri ingenio præditus, nec satis multa eruditione instructus, adeo perito, ac triplici linguarum doctrina excellenti viro, proptereaque ad se vna cum veritate ipsa defensandum, supra quam dici possit idoneo, vltro ac non vocatus patrocinari vellem. Verum enimuero quum Reuerendissimus Dominus meus, Dominus L. Puccius Sanctorum quatuor Cardinalis, Christianæ fidei indagator acerrimus, ac Maiestatu tuæ (prout debet) obseruantissimus, ad defensionẽ huiusmodi alacri animo suscipiendam, eo acrius me hortatus fuisset, quia Maiestatis etiam tuæ honorem in eo agi putaret, si consiliarium suum vel sola criminis obiecti suspicio attingeret, vt graue, ac humeris meis impar, prouinciæ onus necessario subirem, coegit. Accessit præterea & Sanctissimi Leonis decimi Pontificis maximi voluntas, quæ me ad hoc vel maxime impulit. Quandoquidem non ignorabam, Pontificẽ ipsum tanquam vnicum veritatis ac sapientiæ cultorem, summopere cupere, & Capnionem ab huiusmodi calumniis liberari, & Maiestati tuæ eo magis in hoc morem gerendum esse, quo vehementius votis eius satisfactum iri optabat. Cui quidem rei quum vnice intentus essem, ac in eruendis arcanis in Talmud inuentis, tam ad Catholicæ fidei

confirmationem, quam ad Capnionis causam tutandam, mirum in modum facientibus, pro viribus insudarem, Maiestatis subinde tuæ literæ, quæ me ad opus id quam celerrime perficiendum, humanissime hortabantur, superuenerunt: vna cum pluribus aliis ad Pontificem Max. Regemque catholicum, & aliquot Reipublicæ Christianæ Patres Cardinales, in mei commendationem benignissime scriptis. Qua ego eximia ac pene incredibili benignitate permotus, inchoatas vigilias non modo instantius, ardentiusque, vt ad finem properarent, vrgere cœpi: sed etiam qualescunque futuras tuo numini consecrare statui, vt auspicatius in lucem prodeant, ac excussis errorum tenebris, Veritatis lumen multo confidentius adaperiant. Neque enim decebat, Opus DE ARCANIS CATHOLICÆ VERITATIS *ad Christianæ Reipublicæ vtilitatem conficiendum, alij dicari, quam & ipsius Catholicæ Veritatis, & totius Reipublicæ Christianæ optimo conseruatori, defensori, adauctori. Quæ quidem mea dedicatio, si Maiestatis tuæ Celsitudini haudquaquam respondebit: quia tamen ab optimo animo profectam intelligere poterit, ipsam boni consulere, ac placido (vt semper consueuit) vultu accipere dignabitur. Accipe igitur nunc eam, Sacratissime Imperator: meque assidue in vinea Domini laborantem, inter postremos Maiestatis tuæ seruos (licet indignum) pro tua clementia suscipe, tuere, foue.*

PETRI

PETRI GALATINI

OPVS DE ARCANIS CATHOLICÆ VERITATIS.

Colloquutores totius operis.

GALATINVS, CAPNIO, HOGOSTRATVS.

GALATINVS.

QVANTVM ex his quæ hactenus à vobis cotam me vltro cittoque dicta ſunt, percipere valeo : de Talmud, ex quo controuerſia omnis veſtra ortum habet, non parua inter vos agitur diſceptatio. Nam alrer quidem veſttum, Talmud tanquam omnino malum, Chriſtianæque religioni penitus tepugnanrem, damnare conatur : idque articulis plurimis, contra alterius libellum, OCVLARE SPECVLVM nuncupatum, formatis, probare contendit. Alter vero, Talmud ipſum, veluti in multis bonum, atque Catholicæ veritati ad contetendam duriſſimam Iudæorum ceruicem maxime proficuum, commodum, ac neceſſarium, ſummo ſtudio tutari nititur. Quum igitur & vterque veſttum aliud demum quam veritatem, nihil quærere videatur: neque enim aliam ob rem (vt ipſe opinor) me ambo conueniſtis, niſi Veritatis ipſius gratia perquirendæ: & ego quoque, non niſi ea quæ veritatem Chriſtianam ſapiant, pro articulorum diſcutiendorum definitione, dicturus ſim, ea propter me operæpretium Chriſtianæ Reipublicæ facturum arbitror, ſi antequam ad articulos ipſos deueniamus, tum pro veſttæ diſputationis fundamenro, tum pro Veritatis indagandæ intellectu, ipſius Catholicæ fidei arcana, in ipſo Talmud latirantia, quibus quam maxime Iudæorum noſtri temporis conuincitur perfidia, reſerare non prætermittam. Per Talmudicas namque Iudæorum veterum ſcripturas, non ſolum recentiorum, qui omni conatu Prophetarum vaticinia peruertere ſtudenr, cauillationes prorſus omnes refelluntur, verum Orthodoxi quoque dogmatis Veritas clariſsime eluceſcit.

CAPNIO. Optime quidem facies, mi Galatine. Sic enim & potiſsimum Iudæorum noſtri ſeculi refellentur errores, & Chriſtianæ veritati, quam illi impugnare nunquam deſinunt, validiſsima aduerſus eos, ex eorummet ſcripturis teſtimonia afferentur. Sed quo minus tantæ veritati obſiſtere queant, ipſa ſiue ſanctorum vatum oracula, ſiue priſcorum Talmudiſtarum dicta, quæ in Iudæos ipſos inductutus es perinde ac ſcripta ſunt, Chaldaice ſcilicet, atque Hebraice referas, opus eſt.

GALATINVS. Faciam equidem quam libentiſsime, mi Capnio, quod hortaris: cum ob ea quæ dixiſti, tum præſertim; vt dum ſe Iudæi ipſi armis ſuis victos viderint, veritatem quam negare nunquam deſiſtunt, agnoſcere cogantur: eamque agnitam & fateri & cuſtodire non negligant; ſi ſibi conſulere voluerint: ne tandem Cœleſti de regno ad exteriores eiecti tenebras, mala patiantur æterna. Sed quum id in omnibus ſeruari, & perdifficile & iniucundum ſit; ea duntaxat aut Hebraice aut Chaldaice, vt ipſi habent, recenſere curabo, quæ præ cæteris contra eos, veritatem & exprimunt & atteſtatur. Omnia vero quæ me ex eorum Scripturis adducere oportebit, ita fideliter (quantum Latina patitur lingua) in noſtrum transferre conabor

ſermonem, vt neque veritatem inficiari poſſint, neque non ſic apud ſe eſſe, dicere auſint. Quare ipſius ſacræ paginæ traducendo dicta, vbicunque in noſtris codicibus ab Hebraicis deuiatum eſſe inueniam, neque Septuaginta, neque alium quemuis ſequar interpretem; ſed ea ſic omnino, vt Hebraica veritas habet, in noſtrum vertam eloquium. Hinc enim & Iudæis falſiloquis omnis ſubterfugiendi præcludetur via: & plurima, ac prope infinita Sacræ Scripturæ loca, quæ partim temporum longitudine, partim Scriptorum vitio, tam apud Latinos quam apud Græcos, viciata & corrupta comperiuntur, vere atque pet belle pro noſtra fide caſtigabuntur. In quibus longe planius, longeque perfectius apud Hebræos, quam in noſtra ſiue Latina, ſiue Græca editione, fulget Chriſtiana veritas. Quocirca me à multis carptum iri, haudquaquam dubito: & ab his præſertim, qui quicquid ipſi non fecerint, arguere ſolent: & omnia vituperant, quæ ignorant. Multos quippe habet Veritas inimicos, eamque conſtanter profitentibus nunquam defuerunt æmuli. Eos enim & Athanaſius, & Chryſoſtomus apud Græcos perpeſſi ſunt: & Auguſtinus, atque Hieronymus apud Latinos: & omnes denique, qui ipſam vnice ſunt amplexati. Contra quos ego nihil aliud quam Veritatem ipſam inuoco, quam ſpero (Diuina fauente ope) vndique mihi clypeum fore: quandoquidem LEONIS Decimi Pontificis, ipſius Veritatis optimi cultoris, atque ſacroſanctæ Romanæ eccleſiæ determinationi, me omneſque aſſertiones meas, tam in his, quam in cæteris omnibus ſubdo atque ſubmitto.

HOGOSTRATVS. Quia mira atque inaudita ad retegendam Veritatem re dictu rum video, ideo vt veritatem ipſam quam tantopere quærimus, citius ac facilius nanciſci (te reſerante) poſſimus, vellem ipſe inſuper, vt niſi moleſtum fuerit, ſi quid dubij mentem meam ſubierit, inquiſitioni meæ ſatisfacias.

GALATINVS. Id profecto periucundum mihi erit, nedum minime ingratum. Eam ob rem, tam abs te qui non mediocri Diuinæ humanæque Philoſophiæ peritia polles, quam à Capnione ipſo, qui non modo omni literarum genere apprime præditus eſt, ſed trium etiam linguarum, quibus Diuina panduntur arcana, diſertiſſimus Interpres, hoc in primis exoratum velim, Vt quæcunque occurrerint dubia, nequaquam indiſcuſſa prætereant, quin potius à nobis viciſſim perſcrutanda, in medium prodeant. Nam & ego quoque quicquid eiſdem in dubiis pro mei ingenioli captu, mea tulerit opinio, haudquaquam ſubticebo. Sed quia valde difficile eſt, & quaſi impoſſibile, imbecillem hominem, qualem me eſſe non ignoro, per iter illud confidenter incedere, in quo vel fortiſſimos quoſdam cæſpitare oportuit (Fateor enim, me quamplurima viribus meis imparia, ac longe maiora, ad Veritatem huiuſmodi indagandam, neceſſario aggreſſurum) Idcirco Diuinam mihi opem primum implorandam duxi, vt dum ipſa ad Deum oratio pro baculo mihi fuerit, verbumque eius lucerna pedibus meis, ac lumen ſemitis meis extiterit, ipſe ſecurus ac tutus inter hoſtium cuneos gradiens, ipſoſque armis eorum deuincens, veritatem quam apud ſe habentes neſciunt, negligunt, & impugnant; ab eis tanquam ab iniuſtis poſſeſſoribus auferre valeam. Vt tandem ipſa veritate in Talmudicis Libris inuenta, luce clarius conſtet, quid de ipſo Talmud, de quo inter vos bellum eſt, recte ſentiendum ſit. Quod vt rectius ac melius fieri queat: ſermonem totum noſtrum, circa duodecim præcipue verſari, neceſſe erit. De quibus, Duodecim particulares confici debeant Libri: in quorum vnoquoque myſteria noſtræ fidei plurima reſerari valeant.

Index Librorum.

IN PRIMO LIBRO TRACTATVR.

Hæc autem omnia statim Index Capitum particulatim ostendet. Tametsi vnumquodque Caput, multa Catholicę veritatis contenturum sit arcana, prout passim proposito nostro ex Hebraicis codicibus carpenda, se obtulerint: vna cum textibus Sacrę Scripturæ Veteris instrumenti, qui nobis ad Orthodoxæ fidei confirmationem, iuxta Hebraicam veritatem, corrigendi exponendique occurrent.

Index Capitum.

PRIMI LIBRI CAPITA.

TERTII LIBRI CAPITA.

QVARTI LIBRI CAPITA.

QVINTI LIBRI CAPITA.

SEXTI LIBRI CAPITA.

Quod

SEPTIMI LIBRI CAPITA.

OCTAVI LIBRI CAPITA.

NONI LIBRI CAPITA.

DECIMI LIBRI CAPITA.

VNDECIMI LIBRI CAPITA.

Quod

DVODECIMI LIBRI CAPITA.

Indicis Capitum Finis.

LIBER PRIMVS DE TALMVD.

CAPVT PRIMVM.

De antiquis & authenticis Iudæorum scripturis.

GALATINVS.

AD Iudæorum perfidiam per Talmudicas eorum scripturas conuincēdam, ante omnia scire opus est duplex apud eos esse dogmatum genus, quibus & nunc & olim ipsorum Synagoga inniti nunquā destitit. Quorum alterum quidem תורה שבכתב *tora scebubctab*, hoc est, legē quæ in scripto est, vel quæ scripto tradita est, vocant. Alterum autem תורה שבעל פה *tora scebeal pe*, id est, legē quę in ore est, siue quæ ore tradita est, appellant. Quam quidem nihil aliud esse aiunt, quam ipsius legis explanationem, quam Mosi vnà cum lege traditam fuisse asserunt. Nam vt prisci Talmudistæ testātur, in primo eius libri capite, qui ברכות *berachoth*, id est, benedictionum dicitur, eodem spiritu Moses & legem, & ipsius legis expositionem in monte Sinai accepit. Ipsa autem legis explanatio ad geminum tendit sensum: literalem scilicet, & spiritalem siue mysticum: quorum neutrum Mosem scripsisse affirmant, sed vtrunque verbo tradidisse. Et hanc legem eam esse dicunt, de qua בפרקי אבות *beparke aboth*, id est, in capitulis patrum, ita legitur, משה קבל תורה מסיני ומסרה ליהושע ויהושע לזקנים וזקנים לנביאים ונביאים מסרוה לאנשי כנסת הגדולה. Quod est, Moses accepit legē de Sinai, & eam tradidit Iehosuæ: Iehosuas autem senioribus: Seniores autem prophetis: Prophetæ verò viris Synagogæ magnæ. Huiusmodi autem traditio (vt ex variis Talmudistarum colligitur voluminibus, vtque à Rabbi Mose Ægyptio in sui Deuteronomii initio fertur) hoc ordine fieri contigit. Iehosuas enim cum hanc legis expositionem à Mose accepisset, eam Pinhæ Eleàzari filio tradidit, qui & Aharon ex filio nepos erat: & à nobis corrupto nomine, Phinees dicitur. Phinhas autem Heli sacerdoti. Heli autem Semueli prophetæ ac sacerdoti. Semuel autem Dauid Regi. Dauid autem Achiæ prophetæ. Achias autem Eliæ prophetæ. Elias autem Elisæo prophetæ. Elisæus autem Ioiadæ Pontifici. Ioiadas autem Zachariæ prophetæ. Zacharias autem Hoseæ prophetæ. Hoseas autem Hamos prophetæ. Hamos autem Esaiæ prophetæ. Esaias autem Micheæ prophetæ. Micheas autem Ioeli prophetæ. Ioel autem Nahum prophetæ. Nahum autem Habacuc prophetæ. Habacuc autem Sephoniæ prophetæ. Sephonias autem Ieremiæ prophetæ. Ieremias autem Baruch scribæ. Baruch autem Ezræ sacerdoti, ac scribæ. Hucusque præter Bibliam, quam מקדשיה *Macdescya*, hoc est, rem sanctam Dei vocant, scripturam aliam Iudæos habuisse non legimus: cum ad ea vsque tempora, nemo quicquam de legis expositione literis commendasse compertus sit. CAP. Vt autem neminem ex nostris lateat, quos libros Iudæi tanquam sacros ac diuinos recipiunt, dic obsecro, quonam pacto מקדשיה *Macdescya*, id est, biblia ipsa, apud eos distinguatur? GAL. Bibliam Iudæi (vt ipse nosti) ארבעה ועשרים *Arbaa veesrim*, id est, quatuor & viginti, eo quod tot contineat libros, appellant. Eam namque in quatuor diuidunt partes. Quarum prima, quam ipsi תורה *Tora*, id est legem, siue חומש *Humas*, id est, quinarium vocant, Græci verò Pentateuchon nuncupant, quinque continet libros, quos ab ipsorum principiis denominant. Nam librum quidem Geneseos בראשית *beresceth*, quod idem est quod In principio, appellant. Exodum ואלה שמות *Veelle scemoth*, id est, Et hæc sunt nomina. Leuiticum ויקרא *Vaicra*, id est, Et vocauit. Numeros במדבר סיני *Bemidbar Sinai*, id est, In deserto Sinai. Deuteronomium verò אלההדברים *Elle hadebarim*, id est, Hæc sunt verba. Secunda verò pars libros comprehendit quatuor, quos נביאים ראשונים *Nebiim rissonim*, id est, prophetas primos, nuncupant. Qui quidem sunt יהושע *Iehosuas*, qui apud nos Iosue dicitur, שופטים *Sophtim*, id est, Iudicum, שמואל *Semuel*, qui apud nos primum & secundum librum Regum continet, מלכים *Melachim*, id est, Regum, qui apud nos tertium & quartum Regum libros complectitur. Tertia autem pars, quatuor quoque continet libros. Quos & נביאים אחרונים *Nebiim Aharonim*, id est, Prophetas postremos dicunt. Hi autem sunt, Esaias, Ieremias, Iehezkel, qui à nobis Ezechiel

Biblia diuisio secundum Hebraos.

Humas.

Beresceth.

Secunda pars.

Tertia pars.

Quarta pars.

dicitur: & liber xij. Prophetarum, quos nos minores dicimus. Quarta denique pars, quam ipsi כתובים *Chetuuim*, id est, hagiographorum vocant: vndecim continet libros. Quorum primus דברי הימים *Dibre haiamim*, id est, verba dierum prænotatur: quem nos Græco verbo Paralipomenon appellamus. Secundus est תהלות *Tehil-loth*, siue תהילים *tehillim*, vel per syncopam תלים *Tillim*, id est, hymnorum: tametsi *tillim* aceruos quoque significet, cuius singulare est תל *tel*, quod idem est quod aceruus. Quod neque etiam à proposito vacat, quum Psalmi sint quasi quidam sententiarum aceruí. Quem quidem librum, nos Græca voce Psalterium dicimus. Tertius est משלי שלמה *Misle Scelomo*, id est Prouerbiorum, seu potius Parabolarum Selomonis. Quartus איוב *Iiob*, quem nos corrupto vocabulo Iob nuncupamus. Quintus רות *Ruth.* Sextus קהלת *Coheleth*, id est, concio, seu concionatio: quem nos Ecclesiastem vocamus. Septimus איכה *Echa*, id est, Quomodo: qui à nobis Lamentationum, vel Threnorum liber inscribitur. Octauus שיר השירים *Scir hascirim*, id est Canticum canticorum. Nonus אסתר *Ester.* Decimus דניאל *Daniel.* Vndecimus postremò עזרא *Ezras*, quem cum Nehumia vnum computant librum. Hos igitur duntaxat quatuor & viginti, quos enumerauimus libros, Iudæi tanquam sacros & diuinos habent. Librum enim Iehosuæ Syrach, & Iudith, & Tobiam, primumque Machabæorum licet habeant, non tamen inter viginti quatuor connumerant. Tertium & quartum Ezræ Hebraicos adhuc ipse non vidi: quidam tamen ex ipsis aiunt, eos nuper inuentos Constantinopoli reperiri. Secundum verò Machabæorum, & Philonis Hebræi librum, qui sapientia Selomonis dicitur, nusquam apud Hebræos reperi, sed tantum Græcos vidi. Hymnum præterea trium puerorum, & Susannæ, ac Belis, draconisque historias, quæ nos apud Danielem habemus, ipsi nusquam habent. Hæc ideo dixi, vt scire valeamus, quos libros Iudæi tanquam authenticos approbent. Præter prædictos igitur quatuor & viginti libros, nihil scripturæ apud Iudæos vsque ad Ezræ tempora extitisse, certum est. Ipsa enim legis commentaria tam literalia, quàm spiritalia, siue mystica ab ipso Mose legislatore, ad Babylonicam vsque transmigrationem, solo succidaneo quodam ordine (vt dictum est) inter prophetas & sapientes pandebantur. Post Babylonicam verò captiuitatem, ipso Ezra legem quæ in vrbis Ierosolymæ, templique euersione combusta fuerat, rescribente: cæteri sapientes, ipsius legis expositionem scribere cœperunt. Ne si fortè aliud eiusdem vrbis excidium fore contingeret, in quo sapientes omnes perituri essent, vnà cum eis & ipsa legis explanatio periret. Quo profectò factum est, vt omnes illi sapientes, quos à Babylonica transmigratione vsque ad primam Talmudici codicis scriptionem esse contigit (qui & in ipsis פרקי אובות *perke auoth*, id est capitulis patrum viri magnæ Synagogæ appellantur) legemque docuisse constat, verbo pariter & scripto eiusdem legis expositionem auditoribus suis tradiderint. Quorum tanta est apud Iudæos autoritas, vt eorum scripta ex quibus postmodum confectus est Talmud, primum post prophetas locum obtineant. Neque tamen immeritò, cùm eorum doctrina à prophetis ipsis, quorum ipsi & discipuli & successores fuerunt, eis immediatè tradita fuerit. Quare neque mirum est, si ex ipsis ij qui Christi præcesserunt aduentum legem prophetasq; exponentes, infinita penè ac admodum mira de Christo, deque Christianæ fidei veritatibus scripto tradiderint, quæ omnia Talmudicis libris sparsim inseruntur.

Cap. II.

De Priscis Iudæorum sapientibus, viris magnæ Synagogæ nuncupatis.

CAPNIO.

VELIM & horum quoque ordinem quo alter alteri in docenda lege succedebant, patefaceres. GAL. Quemadmodum & in multis ipsius Talmud locis liquidò pater, & Rabbi Moses Ægyptius in sui Deuteronomij principio refert, Ezras ipse legis doctor, ipsius legis expositionem Simoni Pontifici, qui & Iaddus dictus est, tradidit. Hic ille Iaddus est, qui cùm audisset Alexandrum Macedonem capta Gaza, Ierosolymam versus iter arripuisse, non paruo pauore ac timore corripi cœpit. Propter priorem enim contumaciam, ipsius regis indignationem pertimescebat. Quocirca per visionem nocturnam diuino monitus est oraculo, vt alii quidem veste alba, ipse verò, ac reliqui sacerdotes legitimis induti stolis, indignanti Imperatori cùm non longè ab vrbe ipsa esset, occurrerent. Quod cùm fecissent, Alexander vt vidit ipsum principem sacerdotum hyacinthina atque aurea ornatum stola, ac super caput & cydarim, & auream laminam, in qua nomen Dei τετραγράμματον scriptum erat, gestantem: eum ilicò solus adiit, ac nomen Dei adorauit, ipsumque Pontificem primum veneratus est. Quod cùm vidissent reges Syriæ, cæterique omnes qui cum eo erant, vehementer obstupuere. Nemo tamen nisi Parmenio ausus est eum interrogare, cur cæteris omnibus eum adorantibus, solum Principem sacerdotum ipse adorasset. Cui respondens: Non (inquit) hunc, sed Deum cuius principatu sacerdotii fungitur, adoraui. Hunc enim per somnum, quum adhuc in Macedonia essem, mecumque quemadmodum Asiam vincere possem, cogitarem, huiusmodi cum habitu conspexi. Qui & me vt nequaquam negligerem, sed confidenter transirem, monuit: seque eo exercitum perducturum, Persarumque potentiam mihi traditurum, pollicitus est. Ideo ipsum pronus adoraui. Exinde enim me diuino iuuamine directum, Dariumque vicisse, Persarum quoque virtutem soluisse, arbitror. Propterea & omnia etiam quæ meo in corde versantur, quæque à me sperantur, prouentura confido. Is autem Iaddus siue Simon (vt eò vnde digressus sum,

Alexander Magnus Iudæorum Pontificem adorauit.

sum, redeam ad ipsam legis explanationem Antigono patria Sichæo tradidit. Antigonus autem Iosepho Ioannis filio, & Iosepho Iohezeris filio. Hi autem Nitæo Arbolensi, & Iehosuæ filio Perahiæ, cuius auditorem Iesum nostrum redemptorem fuisse, Iudæi iuniores falso affirmant. Sed eos apertè mentiri (vt alibi latiùs dicemus) ex eo palàm ostenditur, quod ab Hircano primo, cuius temporibus Iehosuas iste claruit, vsque ad Pilatum sub quo Christus passus est, cx. fluxere anni. Hi rursus Nitæus & Iehosuas legis expositionem Iudæ filio Tibæi, & Simoni Satæ filio tradiderunt. Hi autem Semaiæ & Abatalioni. Hi verò Hilleli & Samæo, de quibus multa præclara in libro Antiquitatum refert Iosephus. Floruit autem Hillel, vt in libri שבת *Sabbath* initio dicitur, anno ante templi secundi euersionem centesimo, & vt in בבא בתרא *Baua bathra* legitur, lxxx. habuit discipulos, omnes excellenti ingenio, ac doctrinæ præditos. Qui omnes ratione disciplinæ filii eius sunt nuncupati. Adeoque præstantes fuerunt, quòd (sicuti ibidem legitur) eorum xxx. quidem, vt diuinitas super eos descenderet, digni erant, quemadmodum Moses ipse fuerat. xx. verò, vt pro eis sol immobilis staret, vti Iehosuas fuit. Cæteri autem viginti mediocres sunt appellati. Quorum maximus quidem Ionathas Vzielis filius extitit. Minimus verò omnium Iohannes Zachæi filius, quem Iudæi Raban Iohanan ben Zaccai vocant. Qui tamen (vt prisci Talmudistæ dixerunt) neque scripturam, neque Talmud, neque cætera omnia vsque ad vulpium exempla, ac dæmonum narrationes, scire prætermisit. Si igitur iste, qui omnium discipulorum Hillelis minimus fuisse memoratur, tam magnus euasit sapiens, quid de cæteris censendum est? Hillel autem & Samæus legis expositionem eidem Ioanni Zachæi filio, & Simeoni iusto ipsius Hillelis filio tradiderunt. Ordo iste hactenus deductus ex patrum capitulis פרקי אבות *Pirke aboth* nuncupatis, elicitus est, vbi postremus omnium Simeon Iustus, qui Christum suscepit in vlnis, ponitur. Ex quo palàm profectò ostenditur, in eo Iudaicæ Academiæ sceptrum penitus defecisse. Rabbi tamen Moses Ægyptius hunc docendi ordinem vlterius prosequutus, ait eundem Simeonem Iustum Gamlielem cognomento senem, ad cuius pedes Paulus Apostolus legem didicit, auditorem habuisse. Is itaque Gamliel fuit ille legis doctor, vniuersæ Iudaicæ plebi obseruandissimus, qui Petrũ cum reliquis Apostolis, cum eos Princeps sacerdotũ, & vniuersa concio interficere vellet, & excusare, & à nece liberare omni conatu studuit, dum pro eis orationem in concilio habens, hæc inter cætera dixit:

Hillel

Alexander Magnus Iudæorum Pontificem adorauit.

Simeon Iustus.

Gamliel cognomento senex.

Gamlielis oratio pro liberandis Apostolis.

אנשי ישראל שמרו מה תעשו על אלו האנשים כי קודם אלו הימים היה טאודש שהיה אומר דבר מה ואליו נגררו מספר אנשים קרוב לארבע מאות ונהרג הוא וכל המאמינים בו נאבדו והיו לכלום: אחר זה היה יהודה הגלילי בימי ההתודאה והסית את העם אחריו והוא נאבד וכל הנגררים אחריו נתפרשו ועתה לכן אני אומר לכם הבדלו מאלו האנשים ועזבו אותם כי אם מאנשים העצה הזאת או המעשה יבטל אבל אם מהאל הוא לא תוכלו פן תראו מקבילים לאל:

Hoc est, Viri Israelitæ, attendite vobis, quid acturi sitis super hominibus istis. Ante enim hos dies extitit Theodas, dicens se aliquid esse: cui consensit numerus hominum circiter quadringẽtorum. Et interfectus est, & omnes qui ei credebant perditi sunt, atque ad nihilum redacti. Post hunc fuit Iudas Galilæus in diebus professionis, & auertit populum post se, & ipse periit, & omnes quotquot consentiebant ei, dispersi sunt. Et nunc propterea ego dico vobis: Discedite ab hominibus his, & sinite eos. Quoniam si ex hominibus est consilium hoc, aut opus, dissoluetur. Si verò ex Deo est, non poteritis dissoluere illud, ne fortè & Deo repugnare videamini. Hæc Gamliel ille. Cuius deinde Raban Simeon eius filius, qui postea ab Hadriano Cæsare occisus est, auditor fuit. Qui postremò & filium suum nomine Iudam auditorem habuit. Quẽ Iudæi pro eius doctrinæ probitatisq; excellentia, Rabbenu Haccados, id est, magistrum nostrum sanctum cognominant. Fuit tamen & alius Rabbenu Haccados, qui tempore Romanorum consulum, & doctrina & spiritu prophetiæ claruit, ac multa & quidem miranda de Christo scripsit. Quamobrem Iudæi recentiores nominis similitudine decepti, illum hunc fuisse existimant. Quo fit, vt hac vsi cautela, quæcunque ille futura de Christo prædixit, negare contendant. Hi igitur ferè omnes, quos post Ezram Iudaicæ Academiæ præfuisse cõmemorauimus, ac alii ex eorum auditoribus penè innumeri, multa de legis explanatione scripti reliquerunt. Ex quibus postmodum Talmud confectus est. CAP. Rabbi Moses Ægyptius in sui Deuteronomii exordio refert. Vsque ad R. Iudam Simeonis filium, qui fuit anno post templi secundi incendium cxx. neminem quicquam de legis enucleatione scriptis tradidisse: sed inter sapientes sibi inuicem succedentes, ipsam oretenus duntaxat reuelatam fuisse. GAL. Verum quid mouet, Rabbi Mosem Ægyptium id asserere. Quod duas potissimum ob causas ipsum fecisse, putandum est. Tum quidem, vt Messiæ arcana quæ in legis, prophetarumque expositionibus ante Christi natiuitatem detecta fuerant, Christianos laterent. Tum etiam, vt scripta posteriorum magis ex hoc authẽtica redderentur. Sed falsum eum dixisse, ex eo manifestè videri potest, quod multa de expositione tam legis, quàm prophetarũ ante Christi ortũ scripta comperiuntur: vti in multis ipsius Talmud locis luculenter apparet. Quod Iehosuas quoque Syrach qui temporib. Ptolomæi Euergetis primi floruit, clarè testatur, dum in eius libri procemio, qui apud nos Ecclesiasticus, apud Hebræos verò Misle, i. Prouerbia prænotatur, sic inter cætera ait: Multorum nobis & magnorum per legem & prophetas, aliosq; qui eos secuti sunt, sapientia demõstrata est: in quibus laudare oportet Israelem doctrinæ & sapientiæ causa. Quoniam non solũ ipsos loquẽtes necesse est esse peritos, verum etiã extraneos posse & discentes, & scribentes doctissimos fieri. Et post pauca: Sed ipsa, inquit, lex & prophetæ, cæteraq; aliorum librorum, non paruã habent differentiam, quando inter se dicuntur. Nam in octauo & xxx. anno temporibus Ptolomæi Euergetis Regis, postquã in Ægyptum perueni, & cum multum temporis ibi fuissem, inueni ibi libros relictos non paruæ neq; contemnẽdæ doctrinæ. Qui-

Rabbi Iudas, qui & Rabbenu Haccados.

Iehosuas Syrach.

bus ex verbis apertè colligitur, præter legem & prophetas, alios etiam libros apud Hebræos longè ante Christi aduentum scriptos fuisse. Cum Ptolomæus ipse Euergetes primus, cuius temporibus eiusmodi libros se Iehosuas iste apud Ægyptum comperisse refert, per ducentos & nouem fermè annos ante Christi natalem, diem clauserit extremum.

Cap. III.

De authenticis Iudæorum scriptoribus, qui Christi antecesserunt aduentum, ex quorum potissimum scriptis compactus est Talmud.

CAPNIO.

EX iis igitur, qui Christi præcesserunt aduentum, quinam præ cæteris legem prophetasque enucleantes, ipsius Messiæ arcana scriptis reserarunt? GAL. Etsi quàm plurimi huius generis sapientes extiterint, ne tamen tædio sim, paucos quosdam in medium afferam. Et primum quidem (vt eos qui antecesserant, omittam) duos & septuaginta interpretes illos adducam, qui non solum Hebraica, Chaldæa, Græcaque lingua, ac omni disciplinarum genere, verum Spiritu sancto quoque inter cæteros claruerunt. Nam cum anno ante Christi natiuitatem circiter ccl. rogatu Ptolomæi Philadelphi Alexandriam ab Eleazaro Pontifice totam Bibliam in Græcum eloquium traducturi, missi fuissent, volens Ptolomæus ipse de æditionis eorum puritate periculum facere, eos (vt non Talmudistæ modò, ac Philo Hebræorum disertissimus, sed Augustinus quoque, ac alii quidam ex nostris testantur) per duas & lxx. segregauit cellulas. Ipsi tamen adeò in scribendo concordes fuerunt, vt nec in verbo quidem discreparint, sed vna scribendi serie, vno verborum literarumque contextu, eodemque temporis momento, vniuersum diuinum volumen illud in Græcum sermonem commutarint. Quod vtique non humanæ, sed diuinæ ascribendum est virtuti. Quare neque dubium est, eos alia quoque Spiritu sancto inspirante, ad legis prophetarumque explanationem, literis mandasse, in quibus multa eos de Christo dicere contigerit. Quod etiam plerosque alios tunc facere potuisse, ex eo clarum est. Quod si seni duntaxat de vnaquaque tribu illi delecti fuerunt, rationi profectò congruum est, & alios plurimos eiusdem generis viros apud Hebræos tunc fuisse, qui legis prophetarumq; expositiones scriptis tradere potuissent. Quorum libros Iehosuas Syrach (vt dictum est) se apud Ægyptum inuenisse refert. De quibus Iehosuas eius auus vnus extitit. Qui eo tempore florens, imò (vt nonnulli existimant) è septuaginta duobus interpretibus vnus existens, multa memoratu dignissima scripsit, quemadmodum Iehosuas ipse Syrach eius nepos attestatur, dicens: Auus meus Iehosuas postquam se amplius dedit ad diligentiam lectionis legis & prophetarum, aliorumq; librorum, qui nobis a parentibus nostris traditi sunt, voluit & ipse aliquid horum, quæ ad doctrinam & sapientiam pertinent, scribere, vt ea discere, eorumque periti fieri cupientes, magis magisque animo attendant, & ad legitimam vitam confirmentur. Quem & ipse Iehosuas Syrach postea imitatus, inter alia præclarum librum illum ædidit, quem nos Ecclesiasticum appellamus; Hebræi verò משלי *Misle*, id est, Parabolas denominant. Qui licet non sit de xxiiij. Sacræ scripturæ libris, magna tamen apud eos ipsius est autoritas. In quo quamuis de subditorum obedientia, de bonorum morum institutione, deque sanctorum Patrum laudibus præcipuè agatur, plerumque tamen de Messiæ diuinitate, ac diuini verbi incarnatione in eo fit mentio. Anno postmodum ante Christi ortum clx. Aristobulus ille peripateticæ sectæ Philosophus insignis, cum natione Iudæus esset, Ptolomæi Philometoris hortatu, in Mosem commentarios scripsit, vbi multa de Messia pulchrè disseruit. Rabbi autem Iodam, & Rabbi Ibba, non multo post multa scriptis de Messia tradiderunt. Post quos Rabbi Simeon filius Iohai permulta quoque de Messia, deque eius diuinitate egregiè scripsit. Cuius dicta Talmudica volumina voluentibus, frequentius occurrunt. Librum quoque confecit, quem מחקר הסודות *Mechkar hassodoth*, id est, de inuestigatione secretorum inscripsit, in quo multa de Messia (vt in sequentibus patebit) retexit arcana. Is insuper Commentariorum libri Geneseos, qui Hierosolymorum secretiore lingua conscripti leguntur, autor fuisse creditur: vbi quàm plurima Christianæ fidei mysteria lucidè panduntur. In iis præterea quæ in Cabalistica facultate, cuius præ cæteris principatum meruit, scripto ædidit: inter cætera diuinitatis arcana, diuinæ trinitatis mysterium distinctè atque clarissimè insinuat, sæpenumero Patrem & Filium & Spiritum sanctum expressè nominans. Post quem Rabbenu Haccados, qui Latinè Doctor noster sanctus interpretatur, librum scripsit quem גלי רזיה *Gale razeya*, id est, reuelatorem secretorum nuncupauit, qui certè non ab re doctor sanctus dictus est, cùm Spiritu sancto afflatus, ita planè eo in libro cuncta Domini nostri Iesu Christi mysteria aperuerit, vt non futura prædixisse, sed res gestas tanquam Euangelista narrasse, videatur. Quem paulo post rabbi Nehumias Haccanæ filius, secutus, non ea tantum quæ à Prophetis de Messia occultè tradita fuerant, lympidissimè patefecit, verùm etiam se ab eius aduentu per quinquaginta tantum annos procul esse asseruit. Vnde Haccanæ filio suo, quem Messiam ipsum visum visurum & sperabat & gaudebat, vt eum de Messiæ mysteriis certiorem faceret, epistolam scripsit, quam אגרת הסודות *Iggereth hassodoth*, id est, Epistolam secretorum appellari voluit. Per idem fermè tempus (anno scilicet ante Christi natalem circiter secundo & quadragesimo) Ionathas Vzielis filius, Hillelisque auditor, atque Simeonis iusti, qui Christum infantulum suscepit in brachiis, condiscipulus, totum vetus Instrumentum, in Chaldæam vertit linguam, atque exposuit, ita sensum è sensu traducens, & ita obscurissima quæque exponens vocabula: vt quæcunque de Messia dubia & latenter scripta erant,

Septuaginta interpretes.

Iehosuas Iehosua Syrach auus.

Iehosuas Syrach. Liber Ecclesiasticus.

Aristobulus Philosophus Hebræus.

Rabbi Simeon ben Iohai.

Rabbenu Haccados.

Rabbi Nehumia ben Haccana.

Ionathan ben Vziel.

certa

certa atque clarissima reddiderit, adeò vt eius æditio non tam interpretatio, quàm glossa atque expositio vocatur, quam Hebræi תרגום *Targum*, id est, translationem nuncupant. Tantæque apud eos est autoritatis, vt non solùm ei contradicere nemo audeat, sed non minus quoque fidei, quàm ipsi textui passim omnes eidem adhibeant: tum ob viri sanctitatem ac peritiam, tum maxime ob ipsius interpretationis expositionisque veritatem. Ideo quotiescunque aliquid ambiguum, aut difficile intellectu in textu sacrorum librorum inueniunt, semper ad eandem translationem atque enucleationem recurrunt. Vnde de eodem Ionatha, (vt in בבא בתרא *baua bathra* legitur) dixerunt Magistri, quòd in hora qua eidem æditioni & expositioni vacabat, si musca aut quodcunque volatile super eum, vel super chartam volasset, illico absque vlla eius aut chartæ læsione, cœlitus exurebatur. C A P. Negant plerique, Ionathan Pentateuchum in Chaldæum traduxisse: ipsum enim ab Ankelos proselyto traductum asserunt, quem Hebræi sororis Titi Imper. filium fuisse asserunt: vt habetur in מסכת גטין *masse. beth. ghitin*, id est in tractatu libellorum repudii, in פרק הנזקין *perec*, id est in capitulo, quod incipit *hanni-zakin*, id est damnificati. Alii Ionathan ipsum nequaquam Psalterium traduxisse dicunt. sed potius illud a R. Akilas, & à R. Ioseph cæco, in Chaldæum versum affirmant: vnde Chald. Psalteri æditionem, quam nunc Iudæi frequentius præ manibus habent, quamque Nebiensis Præsul in Psalteriis posuit, ipsi Rabbi Ioseph cæco plurimi eorum ascribunt. Ex quo inferunt, Ionathan totam Bibliam Chaldæam non fecisse. G A L. Totam proculdubio Bibliam Ionathas in Chaldæum (vt prædixi, & te non latere arbitror) transtulit. Sed translatio eius in Pentateuchum rarissima est, ideirco ab iis qui eam non viderunt, negatur. Ego verò ipsam semel vidi. Quæ sic incipit,

סן אולא כרא י״י ית שמיא ויח ארעא׃

Ea autem quæ Ankelos est, sic,

בקדמין ברא י״י ית שמיא ויח ארעא׃

Hic etiam Ankelos totam Bibliam in Chaldæum vertit atque exposuit. Cuius æditio atque expositio, quamuis nunc (præterquam in Pentateuchum) vix alicubi reperiatur, non minoris tamen apud Iudæos est pretii, quam illa de qua nunc meminimus, Ionathæ. Quam etiam Targum appellant, quod Chaldaica quoque sit, sicut & illa: & si vtraque Hebraicis scripta sit elementis. Æditio quoque ipsius Ionathæ in Psalterium penes paucissimos est. Quam qui habent, pro viribus occulunt, propter mysteria Christianæ fidei quæ continet. Simeon postremò Hillelis filius, quem ob eius præcipuam sanctitatem, Talmudistæ צדיק *tsadic*, id est iustum cognominant, in quo (vt in פרקי אבות *perke auoth*, id est, capitulis patrum dicitur) academiæ magnæ Synagogæ sceptrum defecit, multa de Messia dixit. Et tandem cum in vltima senectute à Spiritu sancto responsum accepisset, non visurum se mortem, nisi oculis Messiam Dei filium videret, Christum ipsum in vlnis suscipiens, quæ de eo à Spiritu sancto edoctus, docuerat, ipso præsente confirmauit. Cuius egregia dicta Talmudicis in libris sparsim reperiuntur. Ex horum igitur omnium dictis, atque aliorum quàm plurimorum, qui eisdem temporibus super legem & prophetas scribentes palam ostenderunt Dominum nostrum Iesum Christum, & vnicum omnipotentis Dei filium, & verum fore Messiam, totus fere Talmud compactus est.

C A P. IV.

De Iudæorum scriptoribus, quos paulo post Christum passum esse contigit, & quid de ipso senserunt.

HOGOSTRATVS.

CVM hi omnes quos enumerasti, Christi ... aduentum, ac plerique eorum Spiritu sancto afflati fuerint, nemo prorsus negandum duceret, quòd legem prophetasque exponendo, rectè de Messia scripserint. Sed de iis quos post Christum passum scribere contigit, quique obstinatis animis in Iudaismo permanserunt, neminem vnquam siue legem, siue prophetas de Messia loquentes, rectè exposuisse, sed potius ad falsum sensum pro sua perfidia extorsisse, clarum profectò est. G A L. Quanquam id de Iudæis nostri temporis, qui sunt omnium gentis suæ immunditiarum fex, rectè dicatur, de priscis tamen vniuersaliter locum non habet. Ex quibus nonnulli quidem iuxta verum sensum prophetias de Christo loquentes, rectè enucleare videntur: nonnulli verò de ipso Domino Iesu, deque Christianis bene senserunt, vt in vtrorumque scripturis liquidò patet. Et vt cæteros nunc taceam, duos duntaxat, quorum apud Iudæos plurimum valet autoritas, Philonem scilicet sacerdotali ex genere progenitum, & Iosephum Matathiæ filium, exempli ... adducam. Qui suis in codicibus Dominum nostrum Iesum Christum non modò confitentur, verùm miris quoque eius diuinis exornant laudibus, eiusque sectatores maxima prosequuntur laude. Nam Philo quidem eo in libro, quem de vita nostrorum, hoc est de viris Apostolicis scripsit, primam sub Marco Euangelista apud Alexandriam Ecclesiam describens, Christi sequaces mirum in modum honestauit, eos non ibi tantum, sed in multis quoque prouinciis esse memorans, eorumque habitacula monasteria dicens. Edidit insuper certe ... gium, ac certe diuinum volumen illud, quod Sapientiæ Salomonis librum vocant. Hoc, Quamobrem librum hunc huiusmodi titulo inscribi voluit? G A L. Non ab re profectò. Quod enim Salomo in Prouerbiorum libro ænigmaticè, ac parabolicè, & quasi in vniuersum de Dei Filio, ... patris sapientia est, quandoque futurum prædixit: Philo hoc in libro per ... aldem obscuritatis & cælationis artes, id idem de eodem iam impletum docet. Et si plerumque non in ... niuersalitate (vt Selomo facit) maneat, sed ad ipsam quam intendit particularitatem accedat, ... (vt opinor) temperare non valens, quo minus veritatè quam prosequitur, pandat. Hoc autem exempli causa ex eo inter cætera manifestissimè ostenditur, quod Se-

Targum quid sit.

Ankelos.

Masseheth.

Simeon Iustus.

Philo Iudæorum disertissimus.

Liber qui Sapientia Salomonis inscribitur.

lomo cauendum præcipit, cùm ait, Fili mi si te A lactauerint peccatores, ne acquiescas eis. Deinde sequitur: Si dixerint, Veni nobiscum, insidiemur sanguini: cum reliquis quæ sequuntur. Quod totum quid aliud est, quàm id quod Philo tempore suo factum refert, dicens, Dixerunt impii apud se non rectè cogitantes? cum cæteris quæ sequuntur. Et magis adhuc ad particularitatem descendens: Mittamus, inquit, lignum in panem eius. Vbi per lignum, crucem designauit: per panem verò, ipsum Iesum Dominum nostrum: pa- B nis parabolam sumens ex parabola tunc (vt arbitror) ex ore ipsius Domini vulgata, dicentis, Panis quem ego dedero, caro mea est pro mundi vita. Ex quo per verba eiusdem Domini docet, in eo fuisse completum, quòd Selomo de eodem Domino dixerat quandoque futurum. Cum ergo tam res vtrique subiecta, quàm ars obscuritatis & cælationis sit eadem, & alia quàm futuri & præteriti temporis differentia nulla accidat, eas ob res liber iste Philonis, sapientia Selomonis rectè C appellatur: cum & in eo ipsius Christi, qui & Patris sapientia est, & Rex pacificus dicitur, diuinitatem, innocentiam, ac passionem optimè insinuet. Vnde ad increpandam Iudæorum ingratitudinem, atque impietatem, hæc in persona eorum, quos vel impios nuncupat, Græcè ait, ἐνεδρεύσωμεν τὸν δίκαιον, ὅτι δύσχρηστος ἡμῖν ἐστὶ, καὶ ἐναντιοῦται τοῖς ἔργοις ἡμῶν, καὶ ὀνειδίζει ἡμῖν ἁμαρτήματα νόμου, καὶ ἐπιφημίζει ἡμῖν τὰ ἁμαρτήματα παιδείας ἡμῶν. ἐπαγγέλλεται γνῶσιν ἔχειν θεοῦ, καὶ D παῖδα κυρίου ἑαυτὸν ὀνομάζει. Hoc est, Circumueniamus iustum, quoniam inutilis est nobis, & aduersatur operibus nostris, & improperat nobis peccata legis, ac diffamat nobis delicta disciplinæ nostræ. Pollicetur se scientiam habere Dei, & Filium Domini seipsum nominat. Et post pauca infert, Εἰ γὰρ ἐστὶν ὁ δίκαιος υἱὸς θεοῦ, ἀντιλήψεται αὐτοῦ, καὶ ῥύσεται αὐτὸν ἐκ χειρὸς ἀνθεστηκότων. Id est, Si enim est iustus Filius Dei, suscipiet ipsum, & liberabit eum de manu contrariantium. E Et demum concludens ait, θανάτῳ ἀσχήμονι καταδικάσωμεν αὐτὸν, Hoc est, Morte turpi condemnemus eum. Ista quidem & alia quæ Iudæi in Christum gesserant, in secundo huiusce libri capite refert. In sequentibus verò eiusdem libri capitibus, multa de martyrum victoria, de animorum immortalitate, de cœlesti gloria, de Ecclesiæ Christi statu, deque vniuersali iudicio prædicit. Quapropter sancta Nicena Synodus librum F hunc tanquam Sancti spiritus dictamine scriptum meritò recepit, ac inter sacros diuinosque codices retulit. Iosephus autem (vt ea quæ de Io- hanne Baptista, & de Iacobo Apostolo, cognomento Iusto, magna cum eorum laude narrat, omittam) in xviij. Antiquitatum libro, Tiberii Cæsaris, sub quo Christus passus est, tempora describens, hæc de Christo ipso Græcè refert, Τοῦτον τὸν χρόνον Ἰησοῦς σοφὸς ἀνὴρ, εἴγε ἄνδρα αὐτὸν λέγειν χρή. ἦν γὰρ παραδόξων ἔργων ποιητὴς, διδάσκαλος ἀνθρώπων τῶν ἡδονῇ τἀληθῆ δεχομένων, G καὶ πολλοὺς μὲν Ἰουδαίους, πολλοὺς δὲ καὶ τοῦ ἑλληνικοῦ ἐπηγάγετο. χριστὸς οὗτος ἦν, καὶ αὐτὸν ἐνδείξει τῶν πρώτων ἀνδρῶν παρ' ἡμῖν, σταυρῷ ἐπιτετιμηκότος Πιλάτου, οὐκ ἐπαύσαντο οἵ γε πρῶτον ἀγαπήσαντες.

Iosephus.

A ἐφάνη γὰρ αὐτοῖς τρίτην ἔχων ἡμέραν πάλιν ζῶν, τῶν θείων προφητῶν ταῦτά τε καὶ ἄλλα μυρία θαυμάσια περὶ αὐτοῦ εἰρηκότων. Id est, Hoc tempore Iesus sapiens vir (si virum eum dicere fas est: erat enim mirabilium operum patrator, & doctor eorum hominum, qui cum voluptate quæ vera sunt, recipiunt) multos quidem Iudæos, multos verò ex Gentili cultu aggregauit. Christus hic erat. Hunc accusatione primorum ex nostris virorum, cùm Pilatus cruci affigendum decreuisset, non cessauerunt, qui primò eum dilexerant. Apparuit enim B eis tertium diem habens, iterum viuens, diuinis Prophetis hæc & alia innumera mirabilia de eo prædicentibus. Hæc Iosephus ille, quem Iudæi vel maximum putant. Hi igitur viri tam excellentes, Philo, & Iosephus, qui etsi Græcè scripserint, Iudæi tamen ambo fuerunt, paternarumque traditionum acerrimi æmulatores, nisi ea quæ per Prophetas de Messia prænunciata fuerant, rectè intellexissent, neque de Christo tam benè opinati C fuissent, neque quæ de ipso dixerunt, tam veridicè retulissent. Quare neque dubium est, quòd si hæc de eo Græcè scripserint, alia quoque longè plura, legem & Prophetas exponentes, Hebraicè scripserint. Cum ambo & vtramque linguam optimè calluerint, & sacris literis ab ipsis cunabulis initiati fuerint. Vnde & credi quoque par est, alios præter eos, eisdem temporibus permultos extitisse, qui & de Domino Iesu Christo rectè senserint, & prophetarum vaticinia explanantes, vera de eo D scripserint. Hog. Si ergo isti veritatem agnouerunt, quare ipsam amplecti neglexerunt? Constat enim (vt alios prætermittam) & Philonem, & Iosephum, quos exempli gratia attulisti, haudquaquam Christo adhæsisse, sed vsque ad obitum in Iudaismo permansisse. Gal. Id quidem verum est, & de Iosepho præsertim: ne de Philone dicam, qui cum gentis suæ legatus ad Caium Caligulam Romam venisset, admodum familiarem cum Petro Apostolorum principe consuetudinem duxit. E Te tamen non ignorare velim, post Domini resurrectionem in triplex Iudæos diuisos fuisse genus. Quidam enim videntes prophetarum dicta in eo consummata, & fide & opere illi adhæserunt, vt Gamliel ille senex fecit, cuius dicta apud Talmudistas maximæ sunt autoritatis. Quod & alii penè infiniti fecerunt, non de plebeis, aut ignaris tantùm, sed de nobilioribus atque sapientioribus. Nam vt in Actibus Apostolicis scribitur, Maxima pars sacerdotum obtemperabat fi- F dei. Et horum nonnulli multa de Christo miranda scripserunt. Quorum opuscula aliqua adhuc extant apud Iudæos: quamuis ea ne ad manus nostras perueniant, pro viribus occulere nitantur. Et inter cætera sunt ea, quæ literis mandauit Rabbi ille Haccanas Nehumiæ filius, qui cùm omnia Redemptoris nostri gesta, ac miracula, prout oculis viderat, scripsisset, sic deniq; dixit, אני הקנה אחד מן המאמינים בו ושבלתי במים הקדושים ובדרכיו הישרים אני הולך Hoc est, Ego Haccanas G sum vnus ex illis, qui credunt in eum, & ablui me aquis sanctis, in eiusque viis rectis incedo. Quidam verò eorum credebant quidem ipsum Dominum Iesum fuisse Messiam illum, de quo Prophetæ locuti fuerant, Mosaicas tamen obseruantias deserere

Triplex Iudæorum genus.

Gamliel senex.

Rabbi Haccanas.

rere nolebant. Hi fide tantùm & non opere Christo adhæserunt. Quia Christum quidem confitebantur, in Iudaismo tamen perseuerabant. Qualis (vt arbitror) Iosephus fuit, ac alij fere innumeri. De quibus Actuum Apostolorum liber meminit xv. & xxj. cap. vbi sic dicitur, Vides frater quot milia sunt in Iudæis qui crediderunt, & omnes æmulatores sunt legis? In hoc tamen maximè errabant. Omnes namque veteris legis cæremonias, cum Christi gestorumque eius figuræ extiterunt, in ipso omnino finem habuisse, clarum est. Horum etiam quàm plurimi & vera nonnulla de Christo scripserunt, & prophetias in multis rectè exposuerunt. Alij denique Iudæorum, nec fide, nec opere Christo adhærere volentes, in perfidia sibi pertinaciter permanendum, tanquam cæci elegerunt. Qui neque tamen veritatem (vide quanta veritatis sit vis) omnino negare valuerunt. Nam legem prophetasque explanantes, sola veritate compulsi, ipsam in multis penitus tacere nequiuerunt. Quod absque diuina dispositione factum fuisse putandum non est, vt contra veritatis inimicos, eamque negantes, ab eisdem ipsius veritatis testimonia haberemus. Nec tamen id veritati præiudicat, quia ipsi non crediderunt: sed plus testimonio addit, quia nec increduli, & inuiti ipsam negauerint. Ex horum quoque dictis atque scripturis, cæterorumque omnium, qui post Babylonicam captiuitatem scriptis aliquid tradiderunt, Talmudicus codex congestus est, atque compactus.

CAPVT V.

Quis fuerit ipsius Talmud autor, quando editus sit, in quot partes diuidatur, & quibus de rebus præcipuè tractet.

CAPNIO.

QVONIAM varias de ipsius Talmud autore, deque tempore quo editus fuerit, inueni opiniones: quidam enim scribunt, anno post Christi ortum circiter ccc. ipsum confectum: Iohannes autem Picus in Apologia, illum non nisi anno virginei partus cl. compactum esse ait: ego verò in Hebraicis reperi literis, Talmud ipsum à pluribus Doctoribus fuisse collectum, & per Rabbi Asse in vnum, instar Decreti, reductum: idcirco tuam quoque in hoc sententiam audire velim. GAL. Anno à templi secundi incendio cxx. Rabbi Iudas Simonis filius, quem ob doctrinæ probitatisque excellentiam Sanctum vocant, totius Iudaicæ sapientum Synodi decreto, legis prophetarumque explanationes, ac scripta omnia quæ cæteri Doctores tam ante, quàm post Christi aduentum eatenus scripserant, in vnum complexus est volumen, quod משנה *Misna*, id est, iteratam lectionem nuncupauit. Anno verò ab eiusdem templi vastatione circiter ccc. Rabbi Iohanan assumptis sibi collegis Rab & Semuele, ipsum Misna & quæcunque alia scripta habere potuit, in vnum colligens, Talmud Hierosolymitanum confecit. Anno denique ccccxxxvj. R. Asse vnà cum Rabina omnes superiorum scripturas in vnum

Misna.

Talmud Hierosolymitanum.

redigens, ipsum quo nunc tota Iudæorum regitur Synagoga, Babylonicum contexuit Talmud. Quem tamen morte præuentus perficere nequiuit. Mor autem eius filius vna cum Maremar operi complementum dedit. Est autem Talmud idem quod Doctrina, siue Disciplinatio, commentaria priora omnia, ac statuta, & quasdam temporum historias complectens, opus profectò tam diuina ac naturali, quàm politica ac legali sapientia vndique plenum. CAP. Ad clariorem igitur ipsius Talmud intelligentiam, quibus præcipuè de rebus in eo agatur, scire quoque exopto. Nam quidam in quatuor ipsum diuisum partes aiunt. In quarum prima de rebus sanctis, de festis, ac cerimonijs. In secunda verò de plantis & seminibus. In tertia autem de matrimonio & vxoribus. In quarta demum de iudicijs, ac iuribus abundè tractatur. Petrus verò Niger in sex illum diuidit partes. GAL. Talmud procul dubio (vt ipse nosti) in sex primarias distinguitur partes, quas סדרים *sedarim*, id est, ordines, vel ordinationes, seu directiones vocant, quod in totidem atque easdem Misna prius diuisa fuisset: cum Talmud aliud ferè non sit, quàm commentum quoddam ipsius Misna. Quarum quidē partium prima סדר זרעים *seder zeraim*, id est ordo seminum dicitur. Secunda סדר מועד *seder moed*, id est ordo festorum. Tertia סדר נשים *seder nasim*, id est ordo mulierum. Quarta סדר נזיקין *seder nezikin*, id est ordo damnorum, siue nocumentorum. Quinta סדר קדשים *seder cadasim*, id est ordo sanctificationum. Sexta סדר טהרות *seder Teharoth*, id est, ordo purificationum. Harum autem vnaquæque partium in plures diuiditur מסכתות *massechtoth*, hoc est tractatus seu libros, & quælibet מסכת *massecheth*, id est, quilibet liber in plures פרקים *perakim*, hoc est distinctiones siue capita. Nam prima pars in vndecim distinguitur libros. Quorum primus qui מסכת ברכות *massecheth beracoth*, id est, tractatus benedictionum appellatur, nouem habet capita, in quibus præcipuè agitur de benedictionibus, de gratijs Deo agendis, de orationibus, & diuinis laudibus. Secundus מסכת פאה *massecheth pea*, id est tractatus anguli, vel partis angularis nuncupatur, decem continens capita, in quibus tractatur de parte angulari segetum siue frugum, quæ pauperibus relinqui debebat. Tertius מסכת דמאי *massecheth demai*, id est tractatus dubitationis denominatur in decem distinguitur capita, in quibus agitur de danilis decimis rerum dubiarum. Quartus qui מסכת תרומות *massecheth terumoth*, id est tractatus duorum ex centum dicitur, in vndecim diuiditur capita, in quibus tractatur de duorum separatione ex vnoquoque fructuum centenario, quæ sacerdotibus dari debebant. Quintus qui מסכת שביעית *massecheth sceuiith*, id est tractatus septimi appellatur, in decem partitur capita, in quibus agitur de septimo anno, in quo nihil prorsus seminandum erat, neque terra colenda. Quo tempore & fructus arborum, & quæcunque sponte terra ferebat, omnibus communia erant. Sextus qui מסכת כלאים *massecheth kelaim* id est tractatus commixtionum nuncupatur, nouem habet capita, in quibus tractatur de cunctis rerum generibus, quæ

Talmud Babylonicum.

Talmud quid sit.

Diuisio totius Talmud.

Prima pars Talmud ordo seminum appellata.

commisceri prohibeantur. Septimus qui מסכת מעשר ראשון *massecheth maaser risson*, id est tractatus decimationis primæ vocatur, nouem continet capita, in quibus agitur de primis decimis, quæ debebantur Leuitis, ex quibus & Leuitæ ipsi tenebantur decimas Sacerdotibus impertiri. Octauus qui מסכת מעשר שני *massecheth maaser sceni*, id est tractatus decimationis secundæ denominatur, in quinque distinguitur capita, in quibus tractatur de decimis secundis, quæ post decimas Leuitis exhibendas, extrahi debebant, atque in Hierusalem comedi & consumi. Nonus qui מסכת חלא *massecheth halla*, id est tractatus placentæ dicitur, in quatuor distinguitur capita, in quibus agitur de placenta panis, vel torta vel collyrida, quæ semper ex massa accipi debebat, & Sacerdotibus dari. Decimus qui מסכת ערלה *massecheth orla*, id est tractatus clausuræ appellatur, ut tria diuiditur capita, in quibus tractatur de arborum clausura, quæ fiebat dum plantarentur, in signum, quod per triennium nemini ex earum fructibus comedere licebat. Vndecimus qui מסכת בכורים *massecheth bucurim*, id est tractatus primitiarum appellatur, quatuor habet capita, in quibus agitur de primitiis in templo offerendis, quas de septem duntaxat rebus offerre tenebantur, videlicet de frumento, de hordeo, de vuis, de ficis, de malis punicis, de oliuis, & dactylis.

Secunda pars Talmud, ordo festorum nuncupata.

Secunda pars duodecim complectitur libros. Quorum primus qui מסכת שבת *massecheth Sabbath*, id est tractatus Sabbati nuncupatur, quatuor & viginti continet capita, in quibus tractatur de Sabbato, & de iis quæ licebant, & prohibebantur in die Sabbati. Secundus qui מסכת ערבין *massecheth eruuin*, id est tractatus conuersationum vocatur, in decem distinctus est capita, in quibus agitur de conuersationibus, quæ inuicem Iudæis in Sabbato licebant. Tertius qui מסכת פסחים *massecheth pesahim*, id est tractatus paschatum vocatur, in duas diuisus est partes: in quarum prima de azymis, deque iis quæ pro paschæ solennitate præparanda erant, specialiter agitur, in secunda verò de agno paschali. Totus autem liber in decem distinguitur capita. Quartus qui מסכת שקלים *massecheth secalim*, id est tractatus siclorum denominatur, in octo partitus est capita: in quibus tractatur de siclorum exactione, quæ pro emptione duorum agnorum fieri debebat, qui quotidie in sacrificio offerebantur, vnus mane, alter vesperi.

Siclus quid sit.

Siclus autem quamuis propriè sit quædam ponderis mensura, iuxta illud Leuitici xxvij. שקל *sekel*, id est siclus viginti obolos habet, cum a verbo Hebraico שקל *sacal*, quod ponderare significat, deducatur, hoc loco tamen est genus monetæ, pendentis obolos viginti. Tenebatur enim vnusquisque postquam vigesimum ætatis emisset annum, singulis annis dimidium sicli iuxta ponderis templi mensuram soluere, pro emendis duobus agnis prædictis, in iugi sacrificio in redemptionem animarum offerendis. Quintus qui מסכת יומא *massecheth ioma*, id est tractatus dierum dicitur, octo continet capita, in quibus de die propiciationum agitur, ac de iis quæ in huiusmodi die fieri debebant. Sextus qui מסכת סוכה *massecheth succa*, id est tractatus casulæ siue tabernaculi appellatur, quinque habet capita, in quibus agitur de festo casularum siue tabernaculorum. Septimus qui מסכת יום טוב *massecheth iom tob*, id est tractatus diei boni nuncupatur, in quinque distinguitur capita, in quibus tractatur de omnibus quæ licebant, quæve prohibebantur in quolibet die festo, præterquam in Sabbato, & in die propiciationis. Octauus qui מסכת ראש השנה *massecheth ros hassana*, id est, tractatus capitis anni vocatur, in quinque diuiditur capita, in quibus agitur de omnibus ad solennitatem capitis anni spectantibus. Nonus qui מסכת תענית *massecheth taanith*, id est tractatus ieiunii denominatur, in quatuor partitur capita, in quibus de ieiunio quod quater in anno fieri debebat, deque aliis tractatur ieiuniis. Decimus qui מסכת מגלה *massecheth meghilla*, id est tractatus historiæ dicitur, quatuor continet capita, in quibus agitur de historia Ester, quæ in illa solennitate legenda erat, deque pertinentibus ad eam solennitatem. Vndecimus, qui מסכת מועד קטן *massecheth moed catan*, id est tractatus festi parui appellatur, tria habet capita, in quibus tractatur de diebus festis minoribus, qui inter primum & vltimum diem Paschæ & Tabernaculorum mediabant. Earum enim solennitatum primus & postremus dies erant cæteris intermediis solenniores. Duodecimus qui מסכת חגיגה *massecheth hagbiga*, id est tractatus solennitatis nuncupatur, in tria distinguitur capita, in quibus agitur de præcepto, quo omnes masculi in Hierusalem ter in anno ire tenebantur, in festo scilicet Paschæ, Pentecostes, & Tabernaculorum.

Tertia pars Talmud, ordo mulierum dicta.

Tertia pars septem continet libros. Quorum primus qui מסכת יבמות *massecheth iebamoth*, id est tractatus fratriarum dicitur, in sexdecim distinguitur capita, in quibus agitur de præcepto de accipienda fratris sine liberis defuncti vxore, ad suscitandum eius semen. Secundus qui מסכת כתובות *massecheth chethuboth*, id est tractatus contractuum appellatur, in tredecim diuiditur capita, in quibus agitur de contractibus dotium & obligationum quas & vir erga vxorem, & vxor in virum seruare debebant. Tertius qui מסכת נדרים *massecheth nedarim*, id est tractatus votorum nuncupatur, in vndecim partitur capita, in quibus tractatur de votis mulierum. Quartus qui מסכת נזיר *massecheth nazir*, id est tractatus Nazarei vocatur, nouem continet capita, in quibus tractatur de voto Nazareorum, hoc est à vanitatibus mundi separatorum: quibus durante voto, non licebat inter alia vinum bibere, neque aliquid quod ex vite producitur, gustare, neque capillum tondere, neque cadauer aliquod tangere. Quintus qui מסכת סוטה *massecheth sota*, id est tractatus diuersionis denominatur, nouem habet capita, in quibus agitur de diuersione quam facit vxor à viro, adhærendo alteri. Sextus qui מסכת גטין *massecheth ghittin*, id est tractatus libellorum repudii dicitur, in nouem distinguitur capita, in quibus tractatur de libellis repudii, ac matrimonii diuortio. Septimus qui מסכת קדושין *massecheth kedussin*, id est tractatus spon-

sponsaliciorum appellatur, in quatuor diuiditur capita, in quibus agitur de sponsalitiis & sponsalibus, deque ad ea pertinentibus. Quarta pars in septem quoque diuisa est libros. Quorum primus qui מסכת נזקין *masseheth nezikin*, id est tractatus damnorum vel nocumentorum (sicut & ipsa pars) nuncupatur, in tres distinctus est בבות *bauoth*, id est, positiones. Quarum prima quæ בבא קמא *baua kama*, id est positio prima dicitur, in decem distinguitur capita, in quibus tractatur de cunctis damnis, ac nocumentis, quæ tam ab hominibus, quàm à brutis fieri solent. Secunda quæ בבא מציעא *baua mezja*, id est positio media appellatur, in decem quoque diuiditur capita, in quibus agitur de litibus, de iuribus, de vsuris, & de locationibus. Tertia autem quæ בבא בתרא *baua bathra*, id est positio postrema nuncupatur, in decem similiter capita, diuisa est, in quibus tractatur de venditionibus & emptionibus, de societatibus, & de hæredibus atque hæreditatibus. Secundus liber qui מסכת סנהדרין *masseheth sanhedrin*, id est, tractatus Iudicum ordinariorum dicitur, quatuordecim habet capita, in quibus de iudicibus ordinariis, de iudiciis, deque omnibus ad iudicium pertinentibus, abundè agitur. Item & de iis qui partem in futuro sæculo habent, ac de Messia, & præsertim in פרק חלק *perec helec*, id est in capite, quod incipit Helec, id est pars. Tertius qui מסכת שבועות *masseheth scevuoth*, id est tractatus iuramentorum appellatur, octo continet capita, in quibus de iuramentis, deque rerum custodibus præcipuè tractatur. Quartus qui מסכת עדיות *masseheth edujoth*, id est tractatus testificationum nuncupatur, in octo distinguitur capita: in quibus agitur de determinationibus, quæ fiebant ex prædecessorum testificationibus, qui extiterant magnæ autoritatis viri. Quintus qui מסכת עבודה זרה *masseheth auoda zara*, id est tractatus seruitutis alienæ nuncupatur, in quinque diuiditur capita, in quibus tractatur de idololatria, deque iis in quibus Iudæi tam quoad conuersionem, quàm quoad cibum & potum cum cæteris gentibus communicare non debebant. Sextus qui מסכת אבות *masseheth auoth*, id est tractatus patrum vocatur, in quinque partitur capita, quæ פרקי אבות *perke aboth*, id est capitula patrum ab omnibus ferè dicuntur, in quibus agitur de patribus priscis, qui à Mose vsque ad Simeonem iustum tum doctrina, tum sanctitate præ cæteris claruerunt. Septimus qui מסכת הוריות *masseheth horaioth*, id est tractatus sententiarum denominatur, tria habet capita, in quibus de sententiis per sanhedrin, id est per iudices ordinarios determinatis, & de pœnis contrafacientium specialiter tractatur. Alium præter hos huic parti librum aliqui addunt, quem מסכת מכות *masseheth maccoth*, id est tractatum percussionum vocant, ac tertio loco collocant, in quo agitur de percussionibus, quibus rei pro Iudicum sententia animaduertendi erant. Qui autem septem duntaxat huic parti tribuunt libros, hunc à secundo non distinguunt, sed ex ambobus libris, vnum efficiunt. Quinta pars vndecim continet libros. Quorum primus qui מסכת זבחים *masseheth zeuahim*, id est tractatus immolationum dicitur, quatuordecim habet capita, in quibus de immolationibus sacrificiorum, & de modo ac loco sacrificandi copiosè agitur. Secundus qui מסכת חולין *masseheth holin*, id est tractatus occisionum appellatur, in duodecim diuiditur capita, in quibus tractatur de animalium mundorum immolationibus & occisionibus, non pro sacrificiis, sed pro communi hominum vsu. Tertius qui מסכת מנחות *masseheth menahoth*, id est tractatus farinarum nuncupatur, in tredecim distinguitur capita, in quibus agitur de farinis frumenti, quæ Sacerdotibus in templo offerri debebant. Quartus qui מסכת בכורות *masseheth bechoroth*, id est tractatus primogenitorum vocatur, in nouem partitur capita, in quibus tractatur de animalium primogenitis, tam de iis quæ offerri debebant, quam de iis quæ redimi. Quintus qui מסכת ערכין *masseheth erachin*, id est tractatus pretiorum denominatur, nouem habet capita, in quibus agitur de pretiis earum rerum, quæ se quis Deo daturum promisisset. Sextus qui מסכת תמורה *masseheth temura*, id est tractatus permutationis dicitur, in septem distinguitur capita, in quibus tractatur de permutatione in sacrificiis nullatenus facienda. Septimus qui מסכת מעילה *masseheth meila*, id est, tractatus trangressionis appellatur, in sex diuiditur capita, in quibus de eorum transgressione agitur, qui rebus sacrificatis sibi minimè licitis, vsi fuissent. Octauus qui מסכת כרתות *masseheth carethoth*, id est tractatus perditionum nuncupatur, in sex partitur capita, in quibus tractatur de animarum perditione in futuro sæculo, siue post hanc vitam propter earum peccata, & de peccatis ob quæ animæ perduntur. Nonus qui מסכת תמיד *masseheth tamid*, id est tractatus continui, supple sacrificii vocatur, sex habet capita, in quibus agitur de continuo duorum agnorum in sacrificio, quod quotidie in templo fiebat. Decimus qui מסכת מדות *masseheth middoth*, id est tractatus dimensionum dicitur, quinque continet capita, in quibus tractatur de dimensionibus & mensuris templi. Vndecimus qui מסכת קנין *masseheth kinnin*, id est tractatus nidorum appellatur, in quinque distinguitur capita, in quibus agitur de oblationibus pullorum columbarum & turturum, quæ pauperes in templo offerre tenebantur. Sexta pars duodecim complectitur libros, quorum primus qui מסכת כלים *masseheth chelim*, id est tractatus vasorum nuncupatur, in triginta diuiditur capita, in quibus tractatur de purificatione vasorum cuiuscunque generis, ac materiæ, pannorumque atque indumentorum, quæ contaminatione aliqua pollui potuissent. Secundus qui מסכת אהלות *masseheth ahaloth*, id est tractatus habitationum denominatur, in duodeuiginti partitur capita, in quibus agitur de domorum, aliarumque rerum purificatione, ab immunditia ratione corporis hominis mortui contracta. Tertius qui מסכת נגעים *masseheth negaim*, id est tractatus plagarum siue percussionum dicitur, quatuordecim habet capita, in quibus tractatur de purificatione tam humanorum corporum ab immunditia ratione lepræ, aliarumque plagarum contracta, quàm cæterarum

Quarta pars Talmud, ordo damnorum vocata.

Quinta pars Talmud, ordo sanctificationum vocata.

Sexta pars Talmud, ordo purificationum denominata.

rerum humano vsui deputatarum, ex percussionibus adueniente. Quartus qui מסכת פרה massecheth para, tractatus vitulæ, siue vaccæ appellatur, duodecim continet capita, in quibus agitur de cineribus vaccæ seu vitulæ rubræ, vt eorum aspersione purificari potuissent tam homines, quàm alia, quæ ratione cadaueris humani polluta fuissent. Quintus qui מסכת טהרות massecheth taharoth, id est tractatus purificationum nuncupatur, in decem distinguitur capita, in quibus tractatur de purificatione ab immunditia, quæ aliunde quàm ab humano corpore mortuo contrahebatur. Sextus qui מסכת מקואות massecheth mikuaoth, id est tractatus congregationum, vel collectionum aquarum denominatur, in decem diuiditur capita, in quibus agitur de fonte atque aquis, in quibus baptizabantur homines vtriusque sexus, vt ab immunditiis spiritalibus purificarentur. Septimus qui מסכת נדה massecheth nidda, id est tractatus menstruatæ vocatur, in decem partitur capita: in quibus tractatur de mulierum purificatione, ab immunditia tam ratione menstruorum, quam ratione partus contracta. Octauus qui מסכת זבין massecheth Zauin, id est tractatus spermatum dicitur, decem habet capita, in quibus agitur de virorum purificatione, ab immunditia ex putrefactione spermatis per membrum virile defluentis, proueniente. Nonus qui מסכת משקין massecheth maskin, id est tractatus irrigatorum appellatur, in sex distinguitur capita, in quibus tractatur de irrigatorum purificatione, ab immunditia per contaminationem contracta. Decimus qui מסכת טבול יום massecheth tebul iom, id est tractatus baptizati diei nuncupatur, in quatuor diuiditur capita: in quibus agitur de baptizato eiusdem diei, qui licèt per lotionem illius aquæ esset ab immunditia spirituali purificatus, non tamen perfectè, donec die sequenti oblationem in templo faceret pro immunditia, à qua per aquam purificatus fuerat. Vndecimus qui מסכת ידים massecheth iadaim, id est tractatus manuum denominatur, in quatuor partitur capita: in quibus tractatur de lauandis manibus volentium sacra contingere, aut de consecratis comedere, & de vase & aquis quibus lauandæ erant eorum manus. Duodecimus qui מסכת עוקצין massecheth okazin, id est tractatus pedunculorum fructuum dicitur, tria habet capita: in quibus declaratur, quando pedunculi quibus poma & reliqui fructus adhærent, contaminari dicebantur ex fructuum immundorum contactu. Totius igitur Talmud (vt ex præmissis constat) partes quidem primordiales sunt sex, libri verò sexaginta, capita autem quingenta triginta duo. In quibus multæ, ac penè infinitæ passim inueniuntur גמרות ghemaroth, id est traditiones conclusæ, seu conclusiones determinatæ, innumerabilia ferè de Messia, ac nostræ fidei admodum consentanea arcana continentes, per multa annorum curricula, longe antequam Talmud confectus esset, à priscis Iudæorum traditæ atque conscriptæ. Nam vix fere in ipso Talmud contingit, aliquam reperiri גמרא ghemara, id est traditionem seu conclusionem, ab antiquis illis patribus traditam, conclusam, ac determinatam, quæ aliquod Catholicæ veritatis arcanum, aut explicitè & apertè, aut implicitè & per figuras non exprimat. Vt in sequentibus latissimè patebit.

Cap. VI.

Quòd Talmudistæ ad arcana Legis perquirenda, allegoricum sensum maxime secuti fuerint. Cabalistæ verò anagogicum, & quid sit Cabala, & quare veteres nostri de Cabala non meminerint.

HOGOSTRATVS.

SI Iudæi literaliter tantùm ómnia intelligunt, non enim (vt dici solet) nisi corticem scripturæ considerant. Quomodo verum est, Talmudistas spiritalem ac mysticum sensum secutos fuisse? GAL. Id quidem de Iudæis nostri temporis rectè dici potest, qui vt veritatem effugiãt, non nisi circa literalem legis corticem versantur, omnes prorsus allegorias figurasque respuentes. Nam vniuersus recentiorum magistrorum & iuniorum Talmudistarum cœtus, tanquam animo obcæcati, mentisque lumen penitus negligentes, diuinorum eloquiorum non nisi historicum, literalemque amplectuntur sensum. Veteres autem legis arcana, non nisi per spiritalem ac mysticum sensum exquirere soliti fuerunt. Quantum verò spiritalis sensus ad legis arcana indaganda, literalem excedat, Talmudistæ sæpissimè ostendunt, qui literalem quidem sensum דבר קטן Dauar catan, id est rem paruam, spiritalem verò, siue mysticum דבר גדול Dauar gadol, id est rem magnam esse, aiunt. Appellantque literalem sensum משל Massal, id est exemplum, vt refert Rabbi Moses in primo tractatu libri More. Ipsum præterea literalem sensum candelæ comparant, quæ minimo quadrante emitur. Allegoricum verò siue figuratiuum quem בורית שלתורה Buria sceltora, id est certitudinem legis vocant, margaritæ obscuris in ædibus latenti, assimilant, quæ tandem per huiusmodi candelam, hoc est per literalem sensum, siue exemplum, à quærentibus inuenitur. Quod idem Rabbi Moses circa initium eiusdem libri optimè atque pulcherrimè quoque declarat, dicens: Scito, quod clauis intelligentiæ vniuersorum quæ Prophetæ dixerunt, est intelligere parabolas, & metaphoras, ac similitudines, atque ænigmata. Scis enim & apud Hoseam. xij. cap. dictum esse, ובִיד הנביאים אדמה Hoc est, in manu prophetarum assimilabo. Et iterum apud Ezechielem. xvij. capit. בן אדם חוד חידה ומשול משל אל בית ישראל Id est, Fili Adam ænigmatiza ænigma, & paraboliza parabolam ad domum Israel. Aquila magna alis. Et post pauca, ויהי דבר יהוה אלי לאמר: אמר נא לבית המרי הלא ידעתם מה אלה אמור הנה בא מלך בבל ירושלם ויקח את מלכה:

Sensus spiritalis & literalis.

Hoc

Hoc eſt, Et factum eſt verbum Domini ad me, dicens: Dic quæſo ad domum rebellem, nonne noſtis quid iſta? Dic, ecce venit Rex Babylonis Hieroſolymam, & capiet Regem eius. Et reliqua. Scis rurſus quòd dixit ſapiens Prouerbiorum xxv. cap. תפוחי זהב במשכיות כסף דבר דבר על אפניו. Id eſt, Poma aurea in cancellaturis argenteis, verbum dictum ſecundum ambas facies ſuas. Audi quæſo huiuſce ſententiæ expoſitionem. Cancellaturæ argenteæ ſunt retiacula argentea, in quibus oculi ſunt minutiſſimi, penetrabiles tamen viſu. Eſt ergo ſenſus: Quod verbum dictum ſecundum ambas facies ſuas, id eſt ſecundum interiorem & exteriorem ſenſum, eſt ſicut pomum in retiaculo argenteo. Ac ſi dicat neceſſarium eſſe, vt ſit ſenſus exterior precioſus & bonus, velut argentum. Interior verò multò melior, ſicut aurum, donec ſe habeat exterior ad interiorem, ſicuti ſe habet argentum comparatum ad aurum. Neceſſe quoque eſt, vt ſit aliquid in exteriori ſenſu, quod ducat ac trahat conſiderantem ad interiorem. Quemadmodum pomum aureum veſtitum retiaculo argenteo, cum procul reſpicitur, vel abſque multo intuitu, totum videtur argenteum. Cùm verò ob valorem argenti, atque decorem, habens viſum acutum, prouocatus acceſſerit, videbit profectò aureum pomum intus latere. Sic igitur ſunt verba prophetarum. Frequenter enim ea quæ externus ſunt, ſapientia ſunt vtilis ad multa: vt ad compoſitionem morum, ac ſtatus congregationis hominum. Sicut patet in ſuperficie Prouerbiorum Salomonis. Quæ autem interius ſunt, ſapientia eſt perutilis in credendis ſecundum veritatem. Hæc Rabbi Moſes ille Ægyptius. Ex his igitur patet, non niſi per ſpiritalem, ac myſticum ſenſum legis arcana Talmudiſtas conſideraſſe. Sed longè magis in ſequentibus hoc patebit. Omitto autem cabaliſtas, & in ipſa cabala verſatos, qui non niſi per anagogicum intellectum arcana legis conſiderant. Hog. Nomen hoc cabala, neque apud ſanctos patres, neque apud Eccleſiæ Doctores, neque apud magiſtros noſtros, vſquam inuenitur. Ex quo huiuſmodi nomen plurimum ſuſpectum redditur. Gal. Facultatem hanc quam Cabalam appellant, priſcis quidem temporibus nefas erat cuiquam niſi eruditiſſimo, ſenioque confecto tradi. Quamobrem neque vllam eius particulam ſcripturæ mandari licebat. Vnde præter ea quæ à Rabbi Simeone filio Iohai tradita aſſeruntur, alia à veteribus ſcripta vel pauca vel nulla comperiuntur. Quoniam vt in libro חגיגה *Hagbiga*, id eſt ſolennitatis in cap. אין דורשין *En dorſin*, id eſt, Non prædicantur, dicitur, nemini quicquam de Cabala ſcribere licebat, ſed eam ore tantum tradebant. Inde non ineptè ipſam קבלה *Cabalam*, quod receptio Latinè interpretatur, vocitarunt. Recentiorum autem Iudæorum Doctores, ne paternum illud dogma euaneſceret, de huiuſmodi facultate aliquid ſcripto in lucem ediderunt; ſparſim tamen, ac nonnullis velaminibus obumbratum. Quo profectò fit, vt pauciſſimi rectam eius intelligentiam capere valeant. Si qui tamen aliquid inde ſe conſecutos opinantur, mox illud in corde, tanquam arcanum nemini reuelandum, reponunt, ne propter ſanctam diuinarum perſonarum trinitatem, aliaque Catholicæ veritatis myſteria ibi refulgentia, aliquos Iudæorum ſcandalo inde affici contingat. Quocirca neque mirum eſt, ſi nomen hoc Cabala, ſiue facultas eo nomine deſignata, rarò hucuſque in ore ſanctorum, cæterorumque ſapientum habita ſit, & ſi de ipſa veteres noſtri non meminerint. Ex iunioribus tamen quidam Hebraicam linguam callentes, ſolertique ingenio, ac diuina Philoſophia præ cæteris præſtantes, huiuſce ſcientiæ vtilitatem, excellentiam, ac ſublimitatem attendentes, de ipſa non ſolum meminerunt, verum etiam multa ſcripſerunt. Nam Iohannes quidem Picus primus de ea quaſi è longinquo aliqua ſuſpicari cœpit. Deinde Paulus Iſraelita initia quædam tradidit. Poſtmodum Auguſtinus Iuſtinianus Nebienſis Epiſcopus in Pſalteru ſcholiis nonnulla latius retexit. Capnio quoque noſter in tribus libris quos de arte Cabaliſtica ad Leonem hodiernum Pontificem Maximum elegantiſſimè inſcripſit, plurima admodum præclara produxit in lucem. Ægidius etiam ille Viterbienſis, vir vtique eloquentiſſimus, ac diſertiſſimus, omniique literarum genere apprimè eruditus, quem Leo hodiernus Pontifex Maximus, ob eius multiplices virtutes, ac merita, ad Cardinalatus dignitatem nuper ſublimauit, ab initio rem orſus, in libello de literis ſanctis, elegantiſſimo quodam ſtylo, mirifica huiuſce diuinæ ſapientiæ fundamenta iecit, vt palàm oſtenderet, à ſe longè plura, longèque altiora, quàm cæteri omnes hactenus hac de re ſcripſerint, citò eſſe prodituram, quæ rei tam obſcuræ clariſſimam afferant lucem. Poſtremus omnium ego, quaſi poſt vindemias racemos colligens, ea duntaxat de hac ſapientia cabaliſtica his quæ dicturus ſum, ſparſim vbi opus fuerit, interſerenda duxi, quæ ad referenda Catholicæ veritatis arcana, neceſſaria videbuntur.

Cabala quid ſit, & quare veteres noſtri de ipſa non meminerunt.

Qui ex noſtris iunioribus de Cabala ſcripſerunt.

Cap. VII.

An Talmud à Chriſtianis recipi debeat.

CAPNIO.

VNum eſt inter cætera, quod maximè abs te ſcire cupio. An Talmud ſit à Chriſtianis recipiendus? Gal. Eſt vtique. Hog. Miror te religioſum virum, Theologicis diſciplinis apprimè imbutum, hoc aſſerere. Gal. Quamobrem. Hog. Primùm quidem quia in Talmud innumeræ penè falſitates, innumeræque abſurditates, quæ vel Deo imperfectionem maximam imponunt palàm continentur. Multa quoque mendacia quæ Domino noſtro Ieſu Chriſto, & contumeliam & blaſphemiam inferunt, in eodem leguntur. Puta quòd de adultera, ac polluta natus fuerit, & magus, ac idololatra, legiſque ſubuerſor extiterit, & tandem ſua ob ſcelera, ſit meritò ſuſpenſus. Et tamen quæ in ipſo Talmud ſcripta ſunt, Moſi in monte Sinai primum à Deo reuelata fuiſſe, &

Hogoſtrati obiecta contra Talmud.

deinde ab ipso Mose maioribus eorum succedaneo ordine tradita, Iudæi referunt. Quapropter turpe est Christianis Talmud ipsum vel nominare. G A L. Tria Hogostrate paucis tetigisti. Sed nimium profecto (quod pace tua dixerim) falleris. Cùm ergo fidei nostræ admodum vtile sit, veritatem hoc loco prout sentio, retegere, idcirco ipsius veritatis manifestandæ gratia, ad ea quæ dixisti respondebo. Et ad primum quidem, fateor absurda multa ibi poni, non tamen omnia quæ absurda videntur, verè absurda sunt. Veteres enim illi Talmudistæ infinita prope arcana figuris & ænigmatibus tradiderunt, quæ iis qui ea non intelligunt, fatuitates atque absurditates videntur. Cum tamen reuera innumerabilia arcana ad Messiam, & ad veritatem Catholicam spectantia, in ipsis lateant. Hinc iuniorum Iudæorum inoleuit error, qui dum antiquorum Theologizandi, ac philosophandi morem ignorant, multa Talmudistici negotii arcana, in ludibria & blasphemias conuertunt. Hinc & plerique ex nostris, dum huiusmodi mysteria intelligere nequeunt, ea vituperare, ac damnare præsumunt. Vnde vt cæteros taceam, vir quidam non parua diuinarum humanarumque literarum peritia præditus, contra Iudæos scribens, multa eiusdem generis commemorat, quæ ipse minus bene intelligens, stultitias atque inconuenientias vocat. Et inter cætera, quæ contra diuinam perfectionem in Talmud scripta reperiri dicit, id præcipue refert, Quod cum Deus firmamentum constitueret, ipsum perficere non valens, foramen quoddam in eo ex septentrionali parte reliquit. Quod eam ob rem (vt ipse Doctor ait) eum effecisse, Iudæi asserunt, vt si quis aliquando exurgeret se Deo æqualem facere volens, Deus foraminis illius consummationem opponens, illi diceret: Si Deus es, sicuti ego sum, locum illum quem apertum reliqui, si potes, claude. Hoc autem quam patens sit mendacium, neminem profectò latet. Septentrionalis namque poli axem altissimum semper super nos, nec vnquam occultari conspicimus, ipsumque totum integrum perfectumque videmus. Ex quo huius erroris fatuitas manifestè patet. Hæc omnia in sententia Doctor ille. Qui etsi hæc atque alia omnia bono animo, & Christianæ fidei zelo dixerit, non parum tamen (vt verum fatear) deceptus est. Nec Deus qui summa veritas est, pro suæ fidei exaltatione, mendacio nostro indiget. Et præsertim cum pleraque eorum, quæ ipse tanquam omnino erronea reprobat, si rectè (vt decet) intelligantur, magis nobis ad veritatem Catholicæ fidei contra Iudæos prosint, quàm si (vt ipse ait) tanquam à veritate, ac ratione penitus aliena, dicta existimentur. Nam vt cætera missa faciam, exemplum hoc de firmamenti foramine in septentrionis parte relicto, quod ipse pro maximo inconuenienti inducit, si rectè intelligatur, non solum inconueniens nullum esse videbitur, sed nostræ quoque fidei maximè consentaneum. Quare vt ipsius Catholicæ fidei veritas ad confundendam Iudæorum perfidiam, magis appareat, primum eiusdem exempli verba ita prorsus, vt in Talmud scripta sunt, Hebraicè referam. Deinde mysteriū quod

Galatini responsio.

Ad primum.

Veteres Talmudistæ legis arcana sub figuris & ænigmatibus tradiderunt.

A cōtra Iudæos nostri sæculi pro nostræ fidei veritate in eodē exemplo latet, reserabo. Rabbi itaq; Eleazar veterum Talmudistarū non infimus, suis in capitulis ita exēplū ipsum ponit in libro Zoar. רוח פנת צפון ברא הקדוש ברוך הוא ולא גמרה לפי שאמר הקדוש ברוך הוא כל מי שיאמר שהוא אלוה יבא ויגמור את הפנה הזאת שהנחתי וידעו הכל שהוא אלוה: Id est, Latus partis aquilonis creauit Deus, & eam non compleuit, quoniam dixit Deus, quisquis dicet se esse Deum, veniat & B perficiat hanc partem, quam reliqui, & scient omnes ipsum esse Deū. Magna certe in his verbis abscōdita sunt mysteria. Primo enim ostenditur, possibile esse, aliquem hominem Deum esse. Deinde diuinitatis eius signū esse, ipsum septentrionalem partē posse perficere. Ad quorum rectam intelligentiam, sciendum est, quòd hominū malitiam dæmonumque prauitatem, sinistrum, siue septentrionem antiqui allegoricè soliti sunt vocare, iuxta illud Ieremiæ primo capite, Ab Aquilone pandetur omne malum super omnes habi- C tatores terræ: & Ecclesiastis x. Cor stulti in sinistra illius. Nulla autem hominum malitia, nullave dæmonum tentatio maior ea est; quæ ad idolorum cultum ducit. Ideo idolorum cultum Aquiloni potissimum tribuitur, vt in Ezech. viij. cap. facile patet. Quid igitur aliud per foramen hoc, quàm dæmonum tentatio, siue potestas, quę potissimum idololatriæ cultum respicit, designatur? Cur quoq; foramen illud à Deo derelictum D dicitur, nisi quia ipso permittente, ipse idololatriæ cultus à libero arbitrio, quod Deus ipse homini dederat, mala electione processit? Iuxta igitur Talmudistarum veterum in hoc exemplo doctrinam, signum diuinitatis est, posse dæmonum potestatē omnino superare, idololatriamque explodere. Quod per illud quoque quod in libro זוהר *Zoar* scribitur, plane comprobatur. Vbi Rabbi Racanad super Genescos iiij. cap. sic ait. שכינת תנקראת אתה תמשול במלאך המות. E Hoc est, Præsentia Dei vocata אתה *Atta*, dominabitur angelo mortis, id est diabolo. Et ibidem מלת אתה רמז חכמת אלהים. Id est, Dictio אתה *Atta* innuit sapientiam Dei. Ex quo manifestè habetur, quod per Dei sapientiam quæ in diuinis filio attribuitur, humanæ naturæ vnitam, diabolica potestas deuincenda erat. In hoc ergo exemplo prisci Talmudistæ Messiæ diuinitatem mysticè tradiderunt, quæ in hoc potissimum signo cognoscenda erat. Quod Messias ipsam aquilo- F nis partem completurus esset: hoc est, diabolum victurus, humanum genus ab eius potestate liberando, ipsiusque cultum, id est, idololatriam à mundo explodendo. Quod Christum fecisse, nemo rectè ire posset inficias, ob id maximè quod per Apostolos eius penitus idololatria explosa fuerit. Vnde clarum est, quod per hoc Talmudisticum exemplum, quod Doctor ille noster pro maximo inconuenienti contra Dei perfectionem inducit, non solum Iudæorum prauitas G confunditur, qui Messiam non Deum, sed purum hominem fore credunt: verùm ipsum quoque Dominum nostrum Iesum verum fuisse Messiam, optimè probatur.

Ad secundum verò dico, concedendum vtique

Ad secundum.

que esse, multa mala atque turpia in Talmud de Iesu Nazareno dici. Non tamen ea de Iesu nostro Saluatore, sed de alio quodam referri. Nam vt Talmudisticæ narrant historiæ in capit. חלק Helec, stante templo secundo, regnante Hircano Machabæo, Simonis Machabæi filio, quidam Rabbi Iehosuas filius Perahiæ, eo itinere quo ex Alexandria Hierusalem repetebat, hospitium vnà cum discipulis ingressus, domumque intuens, Quàm pulchra est, inquit: quidam autem ex eius discipulis Iesus nomine, qui & Nazarenus erat, credens verbum illud de hospitis vxore præceptorem suum protulisse, respondens ait, Verè pulchra est, ni oculos profundos haberet. Rabbi ergo rapida in eum ira accensus, Impie, inquit, de huiusmodine tam nefario facinore cogitas? Quo dicto; ilicò eum à suo suorumque consortio anathemate deiecit. Quare Iesus ipse se huiuscemodi contemptu, atque opprobrio affectum conspiciens, lapidem erexit, ipsumque pronus adorauit, ac plurimos Iudæorum ad ipsius idoli cultum adduxit: hic & magus erat, & tandem sua ob scelera suspensus fuit. Vnde sic de eo in cap. Sata legitur, ולא כרבי יהושע בן פרחיה שהיה דוחה ישו הנצרי בשתי ידים Hoc est, Non sicut Rabbi Iehosuas, qui repulit Iesum Nazarenum duabus manibus. Quia igitur in variis ipsius Talmud locis, Iesus iste Nazarenus de adultera ac polluta natus, idololatra, magus, legisque subuersor, & tandem suspensus magno cum vilipendio memoratur: quàm plurimi, ac penè innumerabiles propter historiæ ignorantiam, & fortè Rabbinorum recentiorum prauitate decepti, turpia omnia illa de Iesu gloriosissimo Saluatore nostro dici putant. Sed huius erroris falsitas ex eo maximè conuinci potest, quòd vt in Talmudicis quoque patet historiis, Hircanus ille Machabæus sub quo fuit Iesus iste Nazarenus, de quo turpia omnia illa referuntur, ante Pontium Pilatum sub quo Iesus Christus passus est, anno circiter cx. regnauit.

De quodam Iesu nugone loquitur, non de Christo, vt in Seder Holam legitur.

Ad tertium.

Ad illud postremò, quòd Iudæi Talmudicas traditiones à Deo Mosi simul cum lege in monte Sinai traditas fuisse, deinde à Mose priscis patribus succedaneo ordine reuelatas, & demum per antiquos eorum Doctores conscriptas in Talmud, asserunt: dico, quod id de omnibus quæ sunt in Talmud credere, nihil aliud est, quàm præcipitatæ mentis insania. De iis verò quæ veritatem Catholicam sapiunt, ac redolent, & prophetarum sanctorumque patrum dicta prætendunt, atque Christianam fidem (vt in sequentibus Deo duce latissimè dicemus) miro quodam atque incredibili modo exprimunt, recentiorumque Iudæorum perfidiam & confundunt & destruunt, hoc idem prorsus negandum non arbitror: cùm huiusmodi traditiones iis quæ Iudæi nostri temporis de Messia, deque aliis quàm plurimis errantes sentiunt, omnino contrariæ sint. Quo profectò fit, vt talia minimè respuenda sint, etsi apud tam perfidos comperiantur: quemadmodum nemo nisi mente omnino captus legem ac prophetas, eo quòd apud eos inuenerit, contemneret. Nemo etiam nisi ratione carens, lapillum preciosum, eo quòd in draconis, aut bufonis capite inuentus fuerit, despiceret. Nemo quoque nisi stultus & amens, mel, eo quòd apum sputum sit, aut quid aliud minùs fortasse dignum, eo quòd apud ea animalia sit, quæ venenosum habent aculeum, respuendum duceret, qui illud in suos suorumve vtiles vsus conuertere sciret, aculeique nocumentum deuitare non ignoraret. Nequaquam igitur huiusmodi traditiones respuendæ sunt: tum quia à Mose & Prophetis cæterisque patribus ad eos vsque qui ea scripserunt succedaneo ordine peruenire potuerunt: imò ipsas haudquaquam aliunde, quàm a prophetis & sanctis illis patribus deuenisse, cogitare possumus: tum maximè quia nihil ad confutandam Iudæorum impudentiam tam validum, nihil ad conuincendam eorum nequitiam tam efficax, inueniri potest. Quid denique Christiano iucundius, quam de manibus hostium gladium arripere, & caput infidelium aut exemplo Dauid, proprio mucrone abscindere, aut instar Iudith, ipsorum pugione amputare? Quapropter non nisi diuina prouidentia factum est, vt Clemens quintus Pontifex Maximus, sacrosancto approbante concilio, institueret, Talmudicos Iudæorum libros per fideles Hebraicam linguam callentes, in Latinum sermonem traducendos, atque Christianis publice legendos esse: vt habetur in Clemen. De Magistris: vbi sic inter cætera dicitur: Hoc sacro approbante concilio, scholas subscriptarum linguarum generibus vbicunque Romanam curiam residere contingit, necnon in Parisiensi, & Oxoniensi, Bononiensi, & Salamantino studiis prouidimus erigenda, statuentes, vt in quolibet locorum ipsorum teneantur viri Catholici, sufficientem habentes Hebraicæ, Græcæ, Arabicæ, & Chaldææ linguarum noticiam, duo videlicet vniuscuiusque linguæ periti, qui scholas regant inibi, & libros de linguis ipsis in Latinum fideliter transferentes, alios linguas ipsas solicitè doceant, earumque peritiam studiosa in illos instructione transfundant, vt instructi & edocti sufficienter in linguis huiusmodi, fructum speratum possint Deo autore producere, fidem propagaturi salubriter in ipsos populos infideles. Hæc ibi. Vbi quod de traducendis ac publicè legendis Iudæorum libris dicitur, non de Biblia intelligendum est, cum ipsa toties traducta fuerit: nec Iudæorum sit, sed potius nostra, vel saltem communis, sed de aliis Iudæorum libris intelligi debet, & præcipuè de Talmudicis, in quibus tot Catholicæ veritates continentur, vt in sequentibus latissimè patebit. Ex his igitur omnibus quæ dicta sunt, luce meridiana clarius constat, Talmud ipsum à Christianis recipiendum esse, non tamen in omnibus, nisi in iis tantummodo quæ bona sunt. Quod ipsimet veteres Talmudistæ fatentur, vt in libro חגיגה *Haghiga* apertè patet: vbi sic inter cætera legitur: Quid est quod scriptum est Malach. ij. Quia labia sacerdotis seruant scientiam, & legem requirunt ex ore eius, quoniam Angelus Domini exercituum est? Si magister fuit similis Angelo Domini exercituum,

requirant legem ex ore eius. Dixit Rabbi Meir: Scriptum est Prouerb. xxij. Inclina aurem tuam, & audi verba sapientum, & cor tuum pone ad cognitionem meam. Non est dictum ad cognitionem ipsorum, sed ad cognitionem meam. Dixit Rabbi Hanhina: Hinc est quod scriptum est Psalm. xlv. Audi filia (Glo. Rabbi Selomonis, Audi Ecclesia Israel) & vide, & inclina aurem tuam, & obliuiscere populum tuum, & domum patris tui. Dixerunt in occidente, Comede dactylos, & proiice duriciem eorum foràs. Dixit Rabbi Meir: Malogranatum inueni, quod intus est comedi, corticem verò eius proieci. Ac si apertè dicat: Fac tu similiter de dictis magistrorum. Hæc omnia Talmudistica traditio, vbi suprà. Quæ quidem optima est contra eos Iudæos, qui sæpe asserunt, quòd si aliquid de Talmud recipimus, totum debemus recipere: cùm nihil nos de Talmud recipiamus, quia ibi est, sed quia verum est, & præsertim vbi sacræ scripturæ deprauationes verè castigantur.

CAPVT VIII.

Quòd per Talmudicas traditiones sacræ scripturæ deprauationes optimè corriguntur, quæ tam in nostra siue Græca siue Latina editione, quàm in textu Hebraico passim inueniuntur.

CAPNIO.

HARVM igitur deprauationum quas per Talmudicas traditiones corrigi asseris, quis fuit autor? & quando eas fieri contigit? ante scilicet Christi passionem, an post? GAL. Tanta est quorundam Iudæorum iuniorum impudentia, vt eas sancto Ezræ imponere non erubescant. Sed eos impiè mentiri, ex eo facilè conuincimus: quia si Ezras (vt ipsi falsò aiunt) id egisset, certè huiusmodi deprauationes & corruptiones non תקון סופרים *Ticcun sophrim*, id est Aptationes siue correctiones scribarum vel sapientum, sed תקון עזרא *Ticcun Ezra*, id est Aptationes vel correctiones Ezræ, apud eos dictæ fuissent. Ex quo manifestè patet, autorem earum non Ezram, sed ipsos scribas, qui post Ezram fuerunt, extitisse. Ipsas tamen longè ante Christum natum fieri contigisse, inde colligi potest, quòd Rabbi Ionathas Vzielis filius, ipsius diuinæ scripturæ interpres Chaldaicus, atque Rabbi Hillelis, qui Christum per centum ferè annos antecessit, auditor, has Ticcuh Sophrim, hoc est aptationes siue correctiones scribarum, in multis in sua translatione secutus fuerit. CAPNIO. Si igitur ii, qui huiusmodi deprauationes in sacris literis fecerunt Christi præcesserunt aduentum, dicendum proculdubio videtur, eos nullo odio motos id egisse. Quamobrem ergo tantum nefas ausi sunt, vt quæ Deus dictauerat, ipsi mutarent? GAL. Innumera profectò in sacra pagina erant mysteria admodum inclyta, atque Christianæ fidei plurimùm consentanea, quæ veteres Iudæorum gentilibus omni studio occulere nitebantur. Hinc septuaginta interpretes (vt de eis primùm dicam) multa, teste Talmud, Ptolomæo regi transferre omiserunt, & plurima mutauerunt, ne diuina arcana gentilibus tunc indignis, nota fieri contingeret. Hinc etiam & ipsi סופרים *sophrim*, id est, scribæ siue sapientes, multa tanquam absurda, & tanquam ea quæ apud gentium nationes, nefas erat vel somniare, de diuinis scripturis abraserunt, tanquam ii, qui adhuc diuini consilii celsitudinem super humani generis salute, plenè non perpendebant: aut quia timebant diuinas scripturas propter talia à suis & ab aliis infidelibus irrisum iri: aut quia suspicati sunt, Iudæis ignaris atque simplicibus ex huiusmodi, impiæ credulitatis scandalum generari. Eapropter non veritatis occulandæ gratia, aut alio quouis malo animo, eas mutationes quibus scripturam sacram deprauari contigit, eos fecisse constat: cùm & in his, & aliis in locis penè infinitis, sibi inuicem veritatem reserare non prætermiserint, vt in Talmudicis libris liquidò patet. Sed pessimè eos id egisse, ex eo palàm liquet, quòd contra præceptum Dei facere ausi sunt, qui ita per Mosem dixit Deuteron. 4. לא תוסיפו על הדבר אשר אנכי מצוה אתכם ולא תגרעו Hoc est, Non addetis super verbo, quod ego præcipio vobis, nec minuetis ex eo. Et rursus per Selomonem Prouerbiorum xxx. c. dicitur, אל תוסף על דבריו פן יוכיח בך ונכזבת. Id est, Non addas super verbis illius, ne arguat te, & dementiaris. Eam ob rem Ieremias more prophetico, de futuro tanquam de præterito loquens, horum scribarum qui talia perpetraturi erant tam audax facinus his verbis increpat vij. capite, איכה תאמרו חכמים אנחנו ותורת יהוה אתנו אכן הנה לשקר עשה עט שקר סופרים Hoc est, Quomodo dicitis, sapientes nos sumus, & lex Dei nobiscum est. Sed ecce ad mendacium egit stylus falsus Sophrim, id est scribarum. Quale autem mendacium, qualemve falsitatem acturus esset mendax scribarum stylus, siue calamus, idem Propheta 23. capit. exprimit: dicens, והפכתם את דברי אלהים חיים יהוה צבאות אלהינו id est, Et peruertistis verba Deorum viuentium, Domini exercituum Dei nostri. Et iterum ix. cap. dicit, ואמת לא ידברו למדו לשונם דבר שקר העוה נלאו Id est, Et veritatem non loquentur, docuerunt linguam suam loqui mendacium, inique agendo, lassati sunt. CAPNIO. Vt Christianis igitur veritas patefiat, ipsorumque scribarum impudentissima opera in publicam deueniant notionem, rem non inutilem facies, si nefandissima eorum sacrilegia de diuinis literis tam temerè facta, in lucem prodideris. GAL. Quæ olim in sacris literis sancti Patres, & Prophetæ Spiritu sancto dictante scripserant, ipsi סופרים *sophrim*, id est scribæ multifariam, ac perperam deprauare non sunt veriti. Et primùm quidem literas mutantes. Cuius quidem generis vnum illud est, quod apud Malachiam prophetam in primo capite ita scribitur, והפחתם אתו אמר יהוה צבאות Hoc est: Et dixistis, Ecce

Primus deprauandæ scripturæ modus.

qualis

qualis vilitas, & expirare fecistis, vel afflixistis eum, ait Deus exercituum. Ibi enim והפחתם אתי *vehippachtem othi*, id est, Et afflixistis me, scriptum erat. Ipsi verò והפחתם אותו *vehippachtem otho*, id est, Et afflixistis eum scripserunt. Nam אתי *othi* quod ibi erat, me significat: אותו *otho* autem quod ipsi posuerunt, iod in vau mutantes, eum designat. Quod apertè R. Selomo in glossa affirmat, ita dicens, Et fecistis expirare eum, vel afflixistis eum. Hæc est vna de quindecim dictionibus, שלתקון סופרים *scelticcun sophrim*, id est correctionis scribarum: quia והפחתם אתי *vehippachtem othi*, id est, Et expirare fecistis me, vel afflixistis me, vel vexastis me, scriptum erat. Scriptura verò scribarum pro אתי *othi*, id est, me, posuit אותו *otho*, id est eum: והפחתם *vehippachtem* autem afflictionem animæ significat. Sicut illud Iob 11. cap. ותקותם מפח נפש, id est, Et spes eorum afflictio animæ. Hæc R. Selomo. Quòd autem hæc dictio והפחתם *vehippachtem* expirationem, vel afflictionem, seu vexationem significet, R. Kimhi optimè ostendit, cum ita dicit. Illud quod in Iob 31. cap. legitur, Et animam dominorum eius הפחתי *hippachti*, id est afflixi: illud quoque apud Malachiam 1. capit. והפחתם *vehippachtem*, significat laborem, & vexationem, siue afflictionem, & vexationem animæ. Qui enim habet afflictionem vel vexationem animæ, perinde est, ac si anima eius expiretur, & ab ipso egrediatur. Hæc ille. Ex quibus clarum est, quòd illud apud Malachiam 1. capit. quod nostra editio habet, Ecce de labore, & exsufflatis illud ait Dominus exercituum, omnino corruptum est. Quare iuxta Hebraicam veritatem ita corrigi debet. Ecce qualis vilitas, & afflixistis me, vel expirare fecistis me, ait Deus exercituum. Multa alia id genus Rabbi Rahmon ponit, cum ait: Illud quod scriptum est 3. capit. planctus Ieremiæ, Memoria memor eris, & tabescet super me anima mea: Super te anima tua, scriptum fuit. Illud enim quod modò scriptum est, Super me anima mea, est de multis Ticcun sophrim, id est correctionibus scribarum, quas in Beresith rabba inuenies. Hæc ille. Ex quibus patet, illud quod nostra editio in 3. Threnorum sic habet, Memoria memor ero, & tabescet in me anima mea, tam apud Hebræos, quàm apud nos vitiatum esse. Sic enim iuxta Talmudicam hanc traditionem castigari debet, Memoria memor eris, & tabescet super te anima tua. Rabbi verò Moses hadarsan super illud Genes. 15. cap. Et Abraham adhuc stabat coram Deo, & multis aliis in locis, sic dicit: Et hæc est תקון סופרים *ticcun sophrim*, id est correctio scribarum. Ibi enim erat scriptum: Et Deus stabat adhuc coram Abraham. Et hoc est quod magistri dixerunt in מדרש תלים *midras tilim*, id est in expositione Psalterii super illud Psalm. 18. Et dabis mihi scutum saluationem tuam: ibi enim sic dicitur, ר"א ותתן לי מגן ישעך מדבר מאברהם אבינו ע"ה שהיה אברהם יושב והשכינה עומדת לו ר" ברכיה בשם "רלוי אמר בקש אברהם לעמוד אמר לו הקדוש ב"ה שב ואתה סימן לבניך שהיו יושבין ואני עומד שנאמר אלהים נצב בעדת אל: Id est, Sermo alius: Et dabis mihi clypeum salutem tuam. De Abraham patre nostro loquitur, de quo scriptum est, Et erat Abraham sedens, & diuinitas astabat ei. R. Berachias in nomine R. Leui dixit: Quæsiuit Abraham pater noster, vt staret. Dixit autem ei Deus sanctus & benedictus, Sede, optimum quippe signum est hoc filiis tuis, qui sedentes erunt, ego verò stans coram eis: sicut dictum est, Deus stetit in congregatione vel cœtu Dei. Hæc ibi. Hoc tunc impletum fuisse constat, cùm Apostoli qui filii Abraham erant secundum carnem, & cœtus atque congregatio Dei, sedebant, & Christus verus Deus coram eis stabat, pedes eorum lauans, & abstergens linteo, quo præcinctus erat. Deinde (vt ad Talmudisticam traditionem redeam) ita prædicta midras tilim ibidem prosequitur, dicens, ר׳ שמואל בר חייא ור׳ יודן בשם ר׳ חנינא אמר ר׳ סימון תקון סופרים היא זה שהשכינה עומדת וממתנת לי והגיו ועגותך תרבני: Hoc est, Rabbi Samuel filius Hiya, & Rabbi Iodan in nomine R. Hannina, dixerunt, quòd dixit R. Simon, Aptatio vel correctio scribarum est hoc (quod scilicet legitur: Abraham stabat coram Deo) Nam diuinitas stabat, & confortabat eum. Iuxta illud Psalm. 18. Et humilitas tua, vel mansuetudo tua confortabit me. Deinde idem R. Moses hadarsan prosequitur ibidem, sic dicens: Huic simile est illud, quod Numer. 11. scribitur, Si inueni gratiam coram oculis tuis, non videam malum meum. Ticcun sophrim, id est correctio scribarum est. Nam malum tuum, ibi scriptum erat. Et sic illud Iob. 7. capit. Quid faciam tibi o custos hominis? quare posuisti me obuium tibi, & ero super me ad onus? Hoc enim quod ibi scriptum est, super me, est vna de Ticcun sophrim, id est de correctionibus sapientum. Prius enim, super te, scriptum erat. Sic etiam & illud aliud Iob 32. Et condemnabunt Deum, vel impiè agent cum Deo, loco Dei posuerunt Iob. Et illud quoque Ezechiel. 8. Num leue est domui Iuda, fecisse abominationes, quas fecerunt hic. Impleuerunt enim terram iniquitate, & iterabunt ad prouocandum me, & ipsi mittentes erunt fœtorem ad nasum suum. Ticcun sophrim, id est correctio scribarum est. Quod enim ibi est אל אפם *el apam*, id est ad nasum suum, אל אפי *el api*, hoc est, ad nasum meum, scriptum erat. Illud prætereà Hoseæ 4. Sicut est multitudo eorum, sic peccauerunt mihi, gloriam eorum in ignominiam commutabo: Ticcun sophrim, id est correctio scribarum quoque est. Vbi enim כבודם *cheuodam*, id est gloriam eorum, scriptum est, כבודי *chevodi*, id est gloriam meam, scriptum erat. Illud denique Ierem. 2. Et populus meus mutauit gloriam suam, pro eo quod non proderit: Ticcun sophrim, id est correctio scribarum etiam est. Ibi enim כבודי *chevodi*, id est gloriam meam, & non כבודו *chevodo*, id est gloriam suam, priùs scriptum fuit. Hæc & alia permulta huius generis in Beresit Rabba, id est in expositione magna Geneseos comperiuntur. Quod non so-

dùm ipsi Sophrim, id est scribæ faciebant, sed suos quoque discipulos facere docebant. Vt enim habetur in libro יבמות iebamoth, id est fratriarum in calce capituli הערל haerel, sic dixit R. Iohanan ex nomine R. Simeonis: Bonum est, vt auferas literam vnam de lege, & sanctificetur nomen Cœli in publico. In his itaque quæ in prædicta traditione proponuntur, optimè subscripti textus corriguntur, qui tam apud nos, quàm apud Hebræos vitiati atque corrupti leguntur. Et primùm quidem illud Genes. 18. quod apud nos sic habetur, Abraham verò adhuc stabat coram Domino, ita corrigi debet, Deus autem adhuc stabat coram Abraham. Illud deinde quod in Psalm. 17. nostra editio sic habet, Et dedisti mihi protectionem salutis tuæ, & dextera tua suscepit me, & disciplina tua correxit me in finem, & disciplina tua ipsa me docebit, ita quoque corrigi debet, Et dabis mihi clypeum saluationem tuam, & dextera tua confortabit me, & humilitas tua, vel paupertas tua, vel mansuetudo tua multiplicabit me, vel nutriet me. Illud etiam quod Numer. 11. sic apud nos legitur, Ex inueniam gratiam in oculis tuis, ne tantis afficiar malis, ita castigari debet, Si inueni gratiam coram oculis tuis, & non videam malum tuum. Illud quoque quod Iob 7. sic nos habemus, Quid faciam tibi o custos hominum? quare me posuisti contrarium tibi, & factus sum mihimet ipsi grauis? ita corrigi debet, Quid faciam tibi o custos hominis? quare posuisti me obuium tibi, & ero super te ad onus? Item illud quod Iob 32. apud nos sic legitur, Sed tantummodo condemnassent Iob, ita correctè legendum est, Et condemnabunt Deum, vel impiè agent cum Deo. Illud adhuc quod Ezechiel. 8. sic apud nos habetur, Nunquid leue est hoc domui Iuda, vt facerent abominationes istas, quas fecerunt hic? quia replentes terram iniquitate, conuersi sunt ad irritandum me: & ecce applicant ramum ad nares meas, ita castigandum est, Num leue est domui Iuda, fecisse abominationes, quas fecerunt hic? Impleuerunt enim terram iniquitate, & iterabunt ad prouocandum me, & ipsi mittentes erunt fœtorem ad nasum meum. Illud præterea quod Hoseæ 4. sic apud nos est, Secundùm multitudinem eorum, sic peccauerunt mihi, gloriam eorum in ignominiam commutabo, ita corrigendum est, Sicut est multitudo eorum, sic peccauerunt mihi, gloriam meam in ignominiam commutabo. Illud demum quod Ieremiæ secundo ita nostra editio habet, Populus verò meus mutauit gloriam suam in idolum, sic prorsus castigari debet, Populus verò meus mutauit gloriam meam pro eo quod non proderat. Alter deinde Ticcun Sophrim, id est correctionis scribarum modus (vt in quibusdam sacræ scripturæ locis reperitur) est, vbi id quod Prophetæ scripserant dimittentes, non literas quidem mutauerunt, sed aliter quàm scriptura naturaliter exigebat, punctare præsumpserunt: Hebræi enim vocales non habent, sed quibusdam punctis loco vocalium vtuntur. Quare ex illa punctorum variatione, longè aliter quàm scriptum erat, legitur, sensusque alius longè diuersus redditur. CAPNIO: Quis Biblia punctauit?

Secundus deprauationum sacræ scripturæ modus.

GAL. Moses (vt ipse optimè nosti) legem non punctauit: vnde eam quam Iudæi in Synagogis cum veneratione tenent, sine punctis scriptam habent. Nec aliquis etiam ex prophetis librum suum punctauit. Sed posteriores & Legem, & Prophetas, & Agiographa punctauerunt. Quidam igitur aiunt Ezram codices sacros primùm punctasse. Alij verò non Ezram, sed alios quosdam duos, qui post Ezram fuerunt, quorum alter Ben-Nephtali, alter Ben-Asser appellatus est, primos literis sacris puncta apposuisse affirmant. Quorum quidem opinio communior est. CAP. Nunc aliqua eorum quæ Sophrim, id est scribæ mutatione huiusmodi punctorum in sacris literis deprauarunt, exempli gratiâ, referas. GAL. Ex his vnum illud est, quod in secundo libro Reg. 16. capit. legitur. Ibi enim apud eos sic scriptum erat, Forsitan respiciet Dominus in humilitatem, vel afflictionem, vel paupertatem, vel mansuetudinem suam, & reddet mihi Dominus bonum pro maledictione sua. Sophrim autem, id est scribæ id corrigere volentes, dictionem בעניו, beonjo, quæ sic naturaliter punctari debebat, & sic punctata humilitatem suam, vel afflictionem suam, vel paupertatem suam, vel mansuetudinem suam significat, בעיני beeni quod in oculum meum significat, punctauerunt. Vnde glossa Rabbi Selomonis dictionem hanc בעיני beeni, id est, in oculum meum, in lachrymas oculi mei exponit. Huic etiam illud Micheæ primo persimile est: Omnia idola eius ponam in desolationem, vel destructionem. Et post pauca, Super hoc vlulabo & plangam: vadam expoliatus & nudus. Et paulò post, Quia dolorosa & desperabilis plaga eius. Venit enim vsque ad Iudam, applicuit vsque ad portas populi mei, vsque in Hierusalem. In Geth non annuncietis, ploratu non ploretis. In domo ad puluerem pulueris התפלשתי hithpallasti, id est inuolutus, vel circumdatus sum, siue inuolui vel circumdedi me. Sic est & fuit scriptum: Scribæ autem volentes corrigere illud, sic punctauerunt, התפלשי hithpallaschi, id est inuolue te (fœminei generis) ad loquendum. Ex his Micheæ verbis apertè habetur quod Deus humo vel puluere inuoluendus erat: non obstante quod Propheta התפלשתי hithpallasti, id est inuolui me (in præterito) posuerit, more vtique prophetarum, qui ad maiorem futuri euentus certitudinem insinuandam, præterito pro futuro quàm sæpissimè vti solent. Vnde super illud Esaiæ 42. Ista verba feci eis: Rabbi Selomo in glossa ita dicit: Feci eis, id est faciam eis: omnis enim lingua prophetica loquitur de futuro, ac si iam factum sit. Hæc Rabbi Selomo. Non est autem hic ignorandum, quòd hoc verbo עפר haphar, quod est humus, vel puluis humectatus, vsus est etiam Abraham, quando cum Domino loquens, humanique corporis conditionem, vilitatemque exprimere volens, dixit Genes. 18. Ecce obsecro, affectaui loqui ad Dominum, ego עפר aphar, id est humus, vel puluis humectatus, ואפר vaepher, id est

id est & cinis. Dixit, humus & cinis, vt in humo, vel in puluere humectato exprimeret hominis materiale principium, & in cinere finalem ipsius resolutionem. Quid igitur sibi vult hoc Domini apud Micheam dictum, dum ait; In domo ad humum, vel de humo pulueris humectati innolui me? Nisi quòd in corpore terreno vel carneo vnius virginis innolui, pro inuoluam me, hoc est, vestiam me. Ex his quæ in hoc secundo modo Ticcun Sophrim, id est correctionis scribarum dicta sunt, duo textus præcipuè corriguntur, qui tam apud nos, quàm apud Hebræos corrupti habentur. Et primus quidem est, qui 2. Reg. 16. cap. sic in nostra editione habetur. Si forte respiciat Dominus afflictionem meam, & reddat mihi Dominus bonum pro maledictione hac hodierna. Hic autem textus ita omnino corrigendus est: Forsitan respiciet Dominus in afflictionem suam, vel in humilitatem suam, vel in paupertatem suam, vel in mansuetudinem suam, & reddet mihi Dominus bonum pro maledictione sua. Secundus verò textus est, qui Michææ primo sic apud nos legitur: In domo pulueris, puluere vos conspergite. Hic etiam textus ita prorsus castigari debet, In domo ad humum, vel de humo pulneris inuolui me, vel circumdedi me. Tertius postremò Ticcun Sophrim, id est, correctionis scribarum modus, quo Scripturam sacram vitiari contigit, est, cum quod Moses & Prophetæ scripserunt, ipsi in textu dimittentes, aliud in margine foris posuerunt, quod קרי *cheri*, id est legendum vocant, & quod intus in textu est כתיב *chetib*, id est scribendum appellant. Hoc autem ex verbis Rabbi Selomonis apertè colligitur, super illud Deuteronom. 28. Vxorem desponsabis, & vir alius constuprabit eam. Ibi enim glossa Rabbi Selomonis sic ait, ישגלנו *isgalenna*, verbum est coitus concubinæ. Et Targum causa curialitatis loco eius posuit ישכבנה *iscauenna*, id est iacebit cum ea. Et hæc est Ticcun Sophrim, id est correctio scribarum. Hæc Rabbi Selomo. Item ipse idem Rabbi super illud Esa. 36. Et dixit Rabsaces: Num ad dominum tuum, & ad te misit me Dominus meus ad loqnendum verba hæc? Nonne magis ad homines sedentes super murum, ad comedendum stercus suum, & ad bibendum vrinam suam. Glossa antem Rabbi Selomonis sic ibi dicit, חוריהם *Horehem*, id est stercus suum, qui est fimus egrediens de foramine quod inferius habetur: lingua verò pulchra & curiali correxerunt hoc Sophrim, id est scribæ, volneruntque vt צואתם *tsoatham*, id est egestionem suam legeretur. Ita enim decreuerunt magistri, quòd scripturæ ad vituperium incurialiter scriptæ, curialiter & vrbanè legerentur. Quemadmodum illud Deuteronomii cap. xxviij. quod scriptum est בעפולים *baapholim*, id est cum tenasmis, posuerunt extra in margine legendum, בטחורים *batteborim*, id est cum hæmorrhoidis, vel dysenteriis. Item ibidem vbi Moses scripsit ישגלנה *isgalenna*, id est constuprabit eam, exterius posuerunt ישכבנה *iscauenna*, id est iacebit, vel dormiet cum ea. In Esaiæ insuper xxxvj. cap. vbi scriptum est, חוריהם *Horehem*, id est stercora sua posuerunt. extra צואתם *tsoatham*, id est egestionem suam

Tertius depravationis scripturæ modus.

Ibidem quoque vbi Propheta posuit שתנהם *sathnehem*, id est vrinam suam, scribæ posuerunt מימי רגליהם *meme raglehem*, id est aquas pedum suorum. Et reliqua multa his similia. Hæc omnia Rabbi Selomo. Apud Hoseam quoq; prophetam ix. cap. sic est, & erat scriptum כי גם אוי להם בשורי מהם hoc est, quia etiam veh eis, incarnatio mea ex eis. Scribæ autem dictionem בשרי *besari*, id est incarnatio mea, vel caro mea, contra naturam ipsius dictionis punctauerunt בשרי *besuri*, quod in recessu meo significat. Contra naturam ipsius dictionis ideo dixi, quia בשרי *besuri* quod intus in textu est, cum litera ש *sin*, quemadmodum Hoseas Propbeta scripserat, scriptum est. Idcirco בשרי *besari*, id est incarnatio mea, vel caro mea, punctari debuit cum a, dicens בשר *basar*, id est caro veniat. בסרי *besuri* autem quod exterius posuerunt, & in recessu meo significat, cum litera ס *samech* scriptum est. Vnde locum hunc Rabbi Selomo exponens, ita ait: Quia etiam veh eis scilicet patribus בשרי *besuri* quasi בסרי *besuri*, id est in recessu meo ab eis. Et est vnum ex illis in quibus scribitur ש *sin*, & legitur ס *samech*. Rabbi etiam Chimhi in libro Serascim dicit, Quod etiam veh eis בשרי *besuri*, scribitur cum litera ש *sin*, & legitur cum ס *Samech*. Hæc omnia Rabbi Selomo. Ex his quoqne quæ hic de tertio modo Ticcun Sophrim, id est correctionis scribarum diximus, tres inter cæteros castigantur textus. Quorum primus est, qui Deuteronomii xxviij. c. ita apud nos habetur: Vxorem accipias, & dormiat cum ea. Hic autem textus ita iuxta Hebraicam veritatem corrigendus est: Vxorem desponsabis, & vir alius constuprabit eam. Secundus verò textus est, qui apud Esaiam xxxvj. c. sic apud nos legitur, Et dixit Rabsaces: Nunquid ad dominnm tuum, & ad te misit me dominus meus, vt loquerer omnia verba ista? & non potius ad viros qui sedent in muro, vt comedant stercora sua, & bibant vrinam pedum suorum vobiscum? Hic etiam textus sic castigari debet Et dixit Rabsaces, Num ad dominum tuum, & ad te misit me Dominus meus ad loquendum verba hæc? Nonne magis ad homines sedentes super murum, ad comedendum stercus suum, & ad bibendam vrinam suam? Tertius demum textus est Hoseæ ix. quem nostræ editionis autor Ticcun Sophrim, id est correctionis scribarum errorem secutus, ita transtulit: Sed & veh eis cum recessero ab eis. Hic autem textus ita prorsus castigandus est: Quia etiam veh eis incarnatio mea, vel caro mea ex eis. CAPNIO. Dic obsecro & reliqua, si qua sunt, horum generum alia apud eos. GAL. Tam multa profectò sunt, vt omnia dici, sit ferè impossibile. Dicam igitur & ex multis alia quædam. Velim tamen, vt si aliqua ex his quæ dicta sunt, replicari contigerit, ad nugationem id mihi non ascribatur. Fieri quippe minimè potest, eorum quos eadem dixisse contingit, seorsum, ac præcisè verba referre (prout nos contra Iudæos agentes, facere oportet, ne quod dicimus, ipsi negent) & idem pluries non repetere. In libro itaque Siphre qui valde apud eos authenticus est, sic inter cætera habetur, super illud Numer. x. cap. Surge Domine, & dissipentur

inimici tui, & fugiant odientes te. Nunquid habet odientes ſe, qui dixit, & factus eſt mundus? Annunciat autem & docet ſcriptura, quòd omnis qui odit Iſrael, perinde eſt ac ſi oderit eum, qui verbo condidit mundum. Et ſic ipſe dicit apud Zachariam ij. cap. Qui enim tangit vos, tangit pupillam oculi ſui. Vbi Rabbi Iudas ait: Pupillam oculi ſui non fuit dictum, ſed pupillam oculi mei. Ex quo autem in lege dictum ita eſt, dici poteſt: Contra ſurſum, id eſt contra Deum loquens erat ſcriptura, ſed ſcriptura recens pronominauit, hoc eſt pro eo quod ſcriptum erat, aliud dixit. Quaſi hoc idem eſt illud Iob vij. cap. Quare poſuiſti me obuium tibi? & ero ſuper te ad onus? Ex quo in lege ſcriptum eſt, dici poteſt: contra ſurſum, id eſt contra Deum loquebatur ſcriptura, ſed pronominauit ſcriptura recens, id eſt pro eo quod ſcriptum erat, aliud nominauit: Simile eſt etiam huic illud apud Ezech. viij. cap. Et ipſi mittentes erunt fœtorem ad naſum meum. Ex quo in lege ſcriptum eſt, dici poteſt. Simile quoque huic habetur in Habac. i. cap. Nunquid tu ab antiquo Domine Deus meus, ſancte meus, non morieris? Ex quo in lege ſcriptum eſt, dici poteſt: Contra Deum loquitur ſcriptura, ſed pro eo dixit ſcriptura recens, moriemur. Simile huic eſt illud Pſalm. cvj. Et mutauerunt gloriam meam. Pro eo autem dixit ſcriptura recens, gloriam ſuam. Simile adhuc eſt illud Num. xi. cap. Et ſi ſic tu facis mihi, interfice me quæſo interfectione, ſi inueni gratiam in oculis tuis, & non videbo malum tuum. Ex quo in lege ſcriptum eſt, dici poteſt: Contra ſurſum ſcriptura locuta eſt, ſed pro eo aliud ſcriptura recens dixit. Simile inſuper huic eſt illud Numer. xij. cap. Qui eſt in exitu ſuo de matrice matris noſtræ, & comeditur medium carnis noſtræ. Ex quo in lege ſcriptum eſt, dici poteſt: Contra ſurſum loquebatur ſcriptura, ſed pronominauit ſcriptura recens, quam correxerunt ſcribæ, matris ſuæ & carnis ſuæ ponendo. Hæc omnia ex libro Siphre. In pleriſque quoque aliis libris multa id genus comperiuntur, & præſertim in commentariis Rab. Moſis hadarſan in Geneſin, ſuper illud Geneſ. xviij. cap. Et Abraham adhuc ſtabat coram Deo. Et in Midras Tillim, id eſt in expoſitione Pſalmorum ſuper illud Pſalmi xviij. Et dediſti mihi ſcutum ſaluationem tuam. Atque in calce libri Ben-aſſer, qui Dicduc nuncupatur, & in aliis quàm plurimis locis, in quibus & ea quæ retulimus, & alia non pauca huius generis ponuntur, diuerſimodè tamen, prout ipſis Iudæorum Doctoribus exponenda occurrunt. Sed aliis omiſſis, pauca quædam ex his quæ in prædictis commentariis eiuſdem Rabbi Moſis hadarſan loco præmemorato ponuntur, addnam, præter ea quæ inde adducta ſunt. Ibi enim inter cætera ponitur illud Pſalmi xxij. Circumdederunt me canes, ſynagoga vel concilium malignantium obſederunt me, כרו *caru*, id eſt foderunt manus meas & pedes meos. Remouerunt inde כרו *caru*, quod foderunt ſignificat, & כארי *caari* ſcripſerunt, quod idem eſt quod ſicut leo. Item, in eo quod ſcribitur in libro iij. Regum xij. cap. Non eſt nobis pars in Dauid, nec hæreditas in filio Iſai: Reuertere לאלהיך *leelohecha*, id eſt ad deos tuos Iſrael. Remouerunt inde לאלהיך *leelohecha*, id eſt ad deos tuos, & poſuerunt לאהליך *leohohecha*, quod ad tabernacula tua ſignificat. Et quibuſdam aliis huiuſmodi interiectis, ita idem Rabbi proſequitur: Ex hoc autem patet cur vocati ſint viri Synagogæ magnæ Sophrim, id eſt numerantes, quia ipſi numerauerunt literas omnes, quæ in lege ſunt, & eas inquiſierunt, atque expoſuerunt. Hæc omnia in expoſitione in Geneſin Rabbi Moſis hadarſan: vbi & quàm plurima quoque alia huius generis ponuntur, quæ ne prolixior æquo fierem, omittenda duxi. Per ea autem quæ in duabus ſupradictis traditionibus nunc adduximus, tres adhuc præter cæteros corriguntur textus, qui tam apud nos, quàm apud Hebræos vitiati atque corrupti leguntur. Et primus quidem textus eſt, qui Numer xij. cap. ſic apud nos habetur: Quod proiicitur de vulua matris ſuæ, ecce iam medium carnis eius deuoratum eſt. Hic autem textus ita caſtigandus eſt: Quod eſt in exitu ſuo de matrice matris noſtræ, & comeditur medium carnis noſtræ. Secundus verò textus eſt qui ij. libro Reg. xij. cap. ſic apud nos legitur: Non eſt nobis pars in Dauid, neque hæreditas in filio Iſai, reuertere in tabernacula tua Iſrael. Hic etiam textus ſic corrigi debet: Non eſt nobis pars in Dauid, nec hæreditas in filio Iſai, reuertere ad Deos tuos Iſrael. Tertius demum textus eſt, quem Habacuc primo cap. ſic editio noſtra habet: Nunquid non tu à principio Domine Deus meus, ſancte meus, & non moriemur? Hunc & ſic quoque caſtigari oportet: Nunquid tu ab antiquo Domine Deus meus, ſancte meus, non morieris? Ex his igitur omnibus (vt palàm viſum eſt,) non tantùm ſacrilega ſcribarum audacia deprehenditur, verùm ipſius quoque ſacræ ſcripturæ textus optimè caſtigantur: non apud eos modo, ſed etiam apud nos, qui in noſtris editionibus tam Græcis quàm Latinis ipſorum ſcribarum deprauationes hactenus ſecuti ſumus. CAPNIO. Miror diuum Hieronymum (vt cæteros diuinæ paginæ taceam interpretes) qui præ cæteris noſtris tam Græcis quàm Latinis, Hebraicarum literarum ſtudioſus extitit, has deprauationes non deprehendiſſe. GAL. Id tibi nequaquam mirum videri debet, cum hæ quidem deprauationes non niſi per Talmudiſtarum traditiones, in Talmud, antedictiſque codicibus contentas, deprehendi queant, quæ ad Hieronymi noticiam nunquam deuenerunt, vt facilè ex verbis eius elici poteſt. Ipſe enim ad Oceanum ſcribens: Labore inquit, precii Baraniam Iudæum nocturnum habui præceptorem: timebat enim Iudæos, & exhibebat ſe mihi alterum Nicodemum. Quemadmodum igitur Iudaicorum magiſtrorum penuriam habuit, ita fortè & librorum, & præſertim ipſius Talmud, quem Iudæi propter Meſſiæ arcana fidei noſtræ conſentanea, in eo contenta pro viribus occultare nitebantur. Quare mirandum minimè eſt, ſi iſta non inuenerit. Nam ſi inueniſſet, ſilentio præteriri tam grandia fidei noſtræ myſteria, nefas profectò cenſuiſſet, ac veritatem quam Moſes cæteriſque Prophetæ in antedictis locis poſuerant, rectè tranſtuliſſet.

CAPVT

CAPVT IX.

Quomodo sit contra Iudæos per eorum scripturas procedendum.

CAPNIO.

POSTQVAM te adire meruimus, qui diuino numine inspiratus, arcana hæc tam mirifica ac diuina, in Talmudicis Iudæorum libris latitantia retegere potis es, abs te omni contentione petimus ne quid eorum nobis occulendum ducas: quin potius ad ipsius omnipotentis Dei honorem, ad sacrosanctæ Christianæ Ecclesiæ decus, ad Orthodoxæ fidei confirmationem, ad animarumque salutem, atque ad Catholicæ veritatis manifestationem, vnumquodque eorum prout interrogauerimus, nobis reserare non prætermittas. GAL. Ego quidem quoad potero, satis vestris votis facere conabor: vos autem si quid boni dixero, id non mihi, sed Deo attribuite, à quo (vt Polycrates ait) πάντα τὰ ἀγαθὰ προσέρχονται: & rectè quidem. Nam Platone attestante, ἀπὸ τοῦ θεοῦ ἀγαθοῦ πάντα τὰ ἀγαθά. Mala verò quæcunque, inscitiæ meæ ascribite. In primis itaque scire oportet, quòd sacra vetus scriptura omnes fidei Catholica articulos figuris variis & ænigmatibus obuolutos, & quasi velaminibus circumtectos, ac sigillis quibusdam obsignatos, continebat: vt Christo adueniente, per ipsum velaminibus & sigillis amotis, clare reuelarentur, atque palàm fierent, quatenus veritate præsente figuræ cessarent, & luce apparente, tenebræ depellerentur, & sole iam orto, quæcunque obscura erant, clara ac lucida redderentur: cum ipse Christus sit veritas, lux, & sol iustitiæ, qui (Iohanne Euangelista autore) illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum. Quamobrem & ipsemet dixit Ioan. 8. ἐγώ εἰμι τὸ φῶς τοῦ κόσμου· ὁ ἀκολουθῶν ἐμοὶ οὐ μὴ περιπατήσῃ ἐν τῇ σκοτίᾳ, ἀλλ' ἕξει τὸ φῶς τῆς ζωῆς. Iuniores autem Iudæorum cum sint perfidiæ impietate prorsus obcæcati, rectum diuinæ scripturæ sensum contra nos retorquent, nobisque bellum ingerunt: sed nos per priscorum Talmudistarum traditiones, qui legis prophetarumque dicta explanantes, clariùs de ipsis articulis loquuntur, eos facile conuincimus. Quare vt magis eorum falsitas deprehendatur, magisque ipsa Catholica veritas elucescat, in vnoquoque ipsorum arcanorum duo faciam. Primùm enim ipsa Legis ac Prophetarum dicta, quæ ipsi falsis expositionibus peruertere, atque contra nos retorquere nituntur, adducam, ac rectè ad propositum nostrum per ipsorummet scripturas exponam, ipsas eorum falsas expositiones, per Talmudisticas authoritates refellendo. Deinde verò aduersus eos ipsum Catholicæ veritatis arcanum Talmudistarum testimoniis comprobabò. Sic enim Talmudistæ per Talmudistas facilè conuincentur. HOG. Si Talmudistæ per Talmudistas circa perfidiæ errorem conuinci possent, profectò circa huiusmodi errorem inter se diuisi essent, sibique inuicem aduersarentur. Sed cum omnes semper in eodem perfidiæ errore obstinati, & fuerint & persistant, sequitur sanè, eos circa huiusce generis errorem, neque inter se diuisos esse, neque sibi inuicem aduersari. Talmudistas igitur per Talmudistas minimè conuinci posse clarum est. GAL. Etsi Babylonicus Talmud (vt de eo qui postremò editus est, dicam) anno post Christum natum 477. compactus sit, Talmudistarum tamen tria sunt genera. Quidam enim Christi præcesserunt aduentum, quidam verò subsecuti sunt vsque ad tempus illud, quo idem Talmud confectus est. Quorum vtrique ideo Talmudistæ vocantur, quia ex eorum scripturis (vt alibi diximus) Talmud ipse congestus est. Vnde & veteres Talmudistæ non ab re vtrique dicuntur. Recentiores autem seu iuniores Talmudistæ ij appellati sunt, qui longè post succedentes, vt Legis ac Prophetarum de Messia testimonia aduersus Christianum dogma retorquerent, ipsa contra priscorum Talmudistarum sententias peruertere conati sunt. Quòd isti ergo Talmudistæ per antiquos illos qui Christi natalem antecesserunt conuinci valeant, nemini dubium est, vt latissimè in sequentibus patebit. Quòd autem per eos conuinci quoque possint, quos post Christum vsque ad ipsius Talmud editionem fuisse contigit, nemo etiam dubitandum duceret, qui vtrorumque scripta rectè perpenderet, cum illorum præterea maxima pars Christi fidem susceperit, etsi legalium æmulatores extiterint, vt suprà ostendimus. Isti autem cum nunquam Christi receperint fidem, quinimò eam omni conatu impugnare non desistant, constat planè, illos & istos circa eundem fidei errorem non versari. Illi enim etsi in eo errarint quòd legalia seruarent, Christo tamen adhærebant, ipsumque confitebantur. Hi verò & legalia seruant, & Christum pertinaciter negant, atque persequuntur. Isti insuper cum illorum Philosophandi ac Theologizandi morem, artemque penitus ignorent, multa mysteria atque arcana quæ illi ænigmaticè ac parabolicè tradiderunt, in ludibria & blasphemias conuertunt. Quas ob res cum per illorum dicta, istorum improbabimus errores, istos per illos optimè superabimus. Et sic (vt dixi) Talmudistæ per Talmudistas conuincentur. Quare nunc ad ipsa Catholicæ veritatis arcana accedamus.

Talmudistarum triplex genus.

LIBER SECVNDVS.

DE DIVINA TRINITATE ET DE DIVINIS NOMINIBVS PER QVÆ ET IPSA DEI TRINITAS CVM INdiuidua essentiæ vnitate, & ipsius perfectiones optimè insinuantur.

CAPVT PRIMVM.

Quòd Deus sit trinus & vnus.

CAPNIO.

ID inter cætera recentiores Iudæorum maximè nobis obiiciunt, Quòd cùm Patrem, Filium, & Spiritum sanctum nos confiteri audiunt, tres Deos colere, pluralitatemque Deorum nos ponere, aiunt. Quod profectò longè magis quam ipsi, abhorremus. Eam ob rem Deum esse trinum & vnum, ex Prophetarum dictis, priscorumque Talmudistarum testimoniis, primùm te probare oportet. GAL. Vnum quidem esse Deum substantiæ, ac naturæ simplicitate, Christiana credit religio. Tres verò personas, quæ sunt Pater, & Filius, & Spiritus sanctus, quarum proprietates sunt paternitas, generatio, atque processio: non essentia, neque natura tres, sed merè vnum esse, confitetur. Deus igitur in personis quidem trinus est, in essentia verò vnus. Deum autem vnum esse, non opus est multis probare verbis, neque ad id probandum diutius immorari: cum ipsa Dei vnitas sit firmissima, ac tam fixa mentis conceptio, vt naturaliter esse non possit, nisi vnus Deus. Et Iudæi quoque, & quicunque legem credunt, hoc omnes fatentur, & clamitant. CAPNIO. Satis est igitur hic si circa diuinæ trinitatis sacramentum, per vetustorum Iudæorum sententias, iuniorum refellatur error. GAL. In re tam ardua & perdifficili, prius quidem eorum prorsus delendum est fundamentum, deinde verò expositionum, quibus sacras peruertunt literas, falsitas improbanda. Nos autem prolixitatem vitare volentes, tam hac in re, quàm in aliis multis, simul vtrunque faciemus. Ratio igitur super quam huiusce erroris iaciunt fundamentum, ea potissima est, quòd malè intelligant, ac falsò exponant illud Deuter. 6. cap. scriptum, שמע ישראל יהוה אלהינו יהוה אחד Hoc est, Audi Israel, Deus, Deus noster, Deus vnus est. Quæ licet verba ex se clara sint, ob dictionem tamen vnus quæ ibi ponitur, Iudæi nostri seculi mentis cæcitate perculsi, inde potissimum erroris causam sumunt, vt diuinæ trinitatis mysterium negent, vnde maximè ipsius notionem nancisci deberent. Ex hoc enim ita Deum vnum esse putant, vt ab eo personarum pluralitatem omnino excludant. HOG. Hæc quidem verba secus quàm tu transtuleris, textus noster habet. Sic enim dicit: Audi Israel, Dominus Deus tuus, Deus vnus est. GAL. Fateor equidem ita esse. Sic enim & Græcus, quem noster in omnibus penè sequitur, textus habet. Ait enim sic, *ἄκουε Ἰσραὴλ, κύριος ὁ θεός σου κύριος εἷς ἐστιν.* Sed clarum profectò est, Hebraicum textum longè melius, quàm noster, siue Græcus siue Latinus exprimat, contra Hebræos ipsos veritatem exprimere. Ratio autem quare vbi nostra tam Græca quàm Latina editio, hoc in loco Dominus habet, (Deus, ego traduxi) ea quidem est, quòd ibidem Hebraicus textus habet יהוה, quod est nomen Dei illud tetragrammaton, quod Deum non per effectum, sed per essentiam designat. Sed quoniam diuina essentia secundum proprium eius esse, mente nullatenus excogitari potest, idcirco apud Iudæos nefas esse censetur, nomen ipsum ore pronunciari, vti literæ ipsæ sonant, ex quibus componitur. Quare vbicunque hoc nomen comperiunt, illud haudquaquam proferre audent, sed loco eius hoc nomen אדני *Adonai* proferunt, quod idem est quòd Dominus: literæ verò ipsius nominis non Dominum, sed Deum per essentiam significant. Autor igitur tam Græcæ quàm Latinæ editionis, nomen ipsum iuxta prolationis significatum transtulit, scripturæ verò significatum quod potius est, omisit. Ego autem cui vel maximè cordi est, veri-

est, veritatem quam Iudæi negant, per eorum scripturas patefacere, illud secundùm proprium eius significatum traduxi, vt Deum trinum & vnum in supradictis verbis designari clarius ostenderem. Neque enim aliam ob causam, Moses ille magnus ter Dei nomen ibi posuit, nisi vt diuinarum personarum trinitatem distinctè insinuaret. In dictione autem vnus, quam immediatè subiecit, innuit tres personas diuinas, non tres Deos, sed vnum esse Deum: hoc est (vt Damascenus ait) μία οὐσία, μία φύσις, μία θεότης: id est vna essentia, vna natura, vna deitas. Quare personarum trinitas diuinæ naturæ vnitati nequaquam derogat. Quòd autem in eisdem verbis per triplicatum Dei nomen, tres diuinæ designentur personæ, Pater videlicet, Filius, & Spiritus Sanctus, hoc Iudæi minimè negare possunt, cùm R. Simeon Iohai filius, in libro qui זוהר *zohar* dicitur, super textum hunc ita dicat: Audi Israel: Ait R. Ibba, Hic est o Israel antiquus יהוה, id est Deus, qui est principium omnium rerum, antiquus antiquorum, hortus radicum, & omnium rerum perfectio, & dicitur Pater אלהינו *Elohenu*, id est Deus noster, profunditas fluminum, & fons scientiarum, quæ procedunt ab illo Patre: & Filius vocatur, יהוה, id est Deus: hic est Spiritus sanctus, qui à duobus procedit, & vocatur mensura vocis. Vnus est, vt vnum cum alio concludat, & colligat. Neque enim alius ab alio diuidi potest. Et propterea ait, שמע *Scema*, id est congrega Israel hunc Patrem & Filium & Spiritum sanctum, eumque fac vnam essentiam, vnamque substantiam, quia quicquid est in vno, est in alio. Totus fuit, & totus est, totusque erit. Hæc ille. Ait etiam ibi idem R. Simeon: Hoc arcanum Filii non reuelabitur vnicuique, quousque venerit Messias. Quia tunc (vt dicit Esaias) repleta erit terra scientia Dei, sicut aquæ mare operiunt. Hæc ille. Multi etiam alii per nomen Dei ter in eodem textu positum, ipsam diuinarum personarum trinitatem significari voluerunt, sed quia tantum mysterium à solo Messia reuelandum erat, illud explicare sibi non licere dixerunt: vt per R. Menahem Rakenad in libro Zohar super eodem Deuteronomii textu, liquidò patet. Quamobrem Talmudistæ non ita expressè de mysterio trinitatis locuti sunt, sicut Cabalistæ: qui non solùm super eundem textum, sed etiam multis aliis in locis, Patrem, Filium, & Spiritum sanctum explicitè proferunt.

R. Simeon ben Iohai.

Expositio R. Ibba.

CAP. Cur Deus in vetere instrumento non ita explicitè trinitatis mysterium tradi voluit, sicut illud in futurum per Messiam reuelandum reseruauit? GAL. Iudæorum populus (vt te scire non dubito) maximè ad idololatriam pronus erat, ad quam euitandam vniuersa lex vetus illa condita fuit. Ne igitur in eorum qui plures Deos colebant, errorem inciderent, cautè à diuina prouidentia factum est, vt ipsum diuinæ trinitatis arcanum non explicitè, sed implicitè eis traderetur. Sed quoniam idololatria per Messiam penitus explodenda erat, vniuersusque orbis ad vnius Dei cultum reducendus, idcirco Sacramentum illud trinitatis explicitè atque apertè reuelandum, ad dies Messiæ reseruatum fuit: quod omnis quoque Cabalistarum schola planè testatur, asserens ipsius diuinæ trinitatis arcana tantummodo vsque ad Messiæ tempus recondita latere debuisse. Tunc autem cum omnis idololatricæ erroris suspicio auferenda esset, & arcana etiam ipsa trinitatis diuinæ palàm retegenda fuisse. HOG. Cùm in præmemoratis verbis: Audi Israel, Deus Deus noster, Deus vnus est: ter nomen Dei ponatur, quid est, quòd secundo tantum nomini additur Noster, & non primo, aut tertio? GAL. Id non ab re profectò factum est. Ex hoc enim manifestè innuitur, quòd neque Pater, qui prima est in trinitate persona, neque Spiritus sanctus, qui tertia in eadem trinitate persona est, sed solus Filius, qui secunda est eiusdem trinitatis persona, per nostræ humanitatis participationem, noster futurus erat. Cui illud quoque quod in Psalm. 67. scribitur, simile est: Benedicat nos Deus, Deus noster, benedicat nos Deus, & metuant eum omnes fines terræ. Vbi in eo quòd ter ponitur Deus, trium personarum diuinarum designatur distinctio. In eo autem quòd secundo tantum loco adiungitur Noster, solum Filium per nostræ naturæ assumptionem, nostrum fore insinuabatur. In eo verò quòd postremo, metuant eum, & non eos, dicitur, ipsarum personarum vnitas quoad naturam, atque identitas ostenditur. Vt palàm demonstretur, tres personas diuinas, non tres Deos esse, sed vnum solum Deum. Quod Esaias quoque apertè monstrauit, cùm 6. cap. dixit, קדוש קדוש קדוש יהוה צבאות מלא כל הארץ כבודו Hoc est, Sanctus, sanctus, sanctus, Deus exercituum, plena est omnis terra gloria eius. In eo enim quòd ter dicit Sanctus, tres personas diuinas expressè designat. Quod per R. Simeonem Iohai filium, & per R. Ionathan Vzielis filium super textum hunc apertè probatur. Nam R. quidem Simeon sic Hebraicè ait, קדוש זה אב קדוש זה בן קדוש זה רוח הקדש Id est, Sanctus, hic est Pater: Sanctus, hic est Filius: Sanctus, hic est Spiritus Sanctus. R. verò Ionathas ita Chaldaicè inquit, קדיש אבא קדיש ברא קדיש רוחא קדישא Id est, Sanctus Pater, Sanctus Filius, sanctus Spiritus sanctus. CAP. Iudæorum iuniores hic dicerent, hoc minimè in Ionatha haberi. GAL. Verum quidem est in his Ionathæ libris quos nunc ipsi frequentiùs præ manibus habent, vt hoc ipse nosti non haberi, cum illud inde maiores eorum deleuerint, eoque in loco ita scripserint, vti libri quos postmodum scribi contigit, continent. In vetustissimis tamen libris, qui rarissimi sunt, ita prorsus habetur, vt ego retuli. Quorum ipse vnum vidi, cum essem Licij, qua tempestate Iudæi ex toto Regno Neapolitano, iussu Regis Catholici expellerentur. Et ille quidem hoc loco sic omnino habebat, vti ipse retuli. In eo autem (vt ad verba Esaiæ redeam) quòd post tria illa nomina sanctus, sanctus, sanctus immediatè, semel duntaxat ponitur nomen Dei τετραγράμματον, quod est, יהוה, id est Deus, per quod diuina essentia importatur, clarè innuitur, tres illas personas non tres Deos, sed vnum Deum esse. Eas ob res veteres illi Talmudistæ, qui huius arcani non omninò ignari erant, statuerunt, quòd tam ista

Quare mysterium trinitatis non fuit sub vetere lege explicitè traditum.

Trinitatis mysterium explicitè per Messiam reuelandum erat.

Cur secundo nomini Deus, additur noster, & non primo, aut tertio.

Esaiæ verba, quàm illa Deuteronomii, Audi Israel, Deus, Deus noster, Deus vnus est, ab vnoquoque Iudæorum bis saltem in die, manè scilicet & vespere, dicerentur. Quod apud eos huc usque seruatur: vt dum Iudæi ipsi hæc eadem verba ore pronunciant, & diuinarum personarum trinitatem, & diuinæ essentiæ vnitatem, sicut verba illa designant, ita se corde quoque credere protestentur.

CAP. II.

Quòd personarum trinitas vnitati diuinæ essentiæ non derogat, per rationem super Iudæorum scripturas fundatam.

CAPNIO.

Etsi cùm Iudæis nostri temporis ratione pugnandum non sit, quia cum mentis oculos errore perfidiæ perturbatos habeant, rationis lumine, quo veritatem perspicere queant, penitus carent. Verumtamen quia rationem quæ super eorum fundatur scripturas, haudquaquam negare possunt, idcirco ad maiorem erroris eorum confutationem, & ad clariorem Catholicæ veritatis expressionem, benè quidem mi Galatine ageres, si ratione quoque Hebraicis testimoniis roborata, personarum trinitatem cum diuinæ essentiæ vnitate, absque vlla eiusdem vnitatis derogatione, esse posse probares. GAL. Faciam equidem, & profectò quàm breuissimè. Nonne igitur ipsi concedendum ducerent Deum in diuersis esse locis? CAP. Ita prorsus. Hoc enim & Talmudistæ passim affirmant, & scriptura sacra asserit: quæ præsertim Psalmo apud eos 139. ita ait, אם אסק שמים שם אתה ואציעה שאול הנך אשא כנפי שחר אשכנה באחרית ים: גם ידך תנחני ותאחזני ימינך. Hoc est, Si scandero cœlos, illic tu es, & si iacuero in inferno, ades. Si portauero alas auroræ, si habitauero in extremo maris, etiam illuc manus tua deducet me, & tenebit me dextera tua. Quibus ex verbis apertè liquet Deum vbique esse. GAL. Id autem secundùm diuersas partes verificari nequit. Quia cùm Deus spiritus sit, ac summè simplex, vt ipsi etiam aiunt, omni prorsus partium diuersitate, atque compositione caret. In libro enim Formationis, quem ipsi ספר יצירה Sepher ietsira vocant, eo in loco vbi ponuntur decem sephiroth, id est decem incorporei, abstractique numeri, seu potius decem incorporeæ secretæque vnitates, quarum prima tanquam omnium abstractissima ponitur Deus ipse, sic habetur, רוח אלהים ברך ומבורך שמו של חי העולמים קול ורוח ודבר זה רוח הקדש Id est, Spiritus Dei, siue Spiritus Deus, benedicens & benedictum nomen eius, qui est vita sæculorum, vox, spiritus, & verbum: hic est Spiritus sanctus, cuius (vt habent alii libri) principium perscrutari nequit, & cuius finis nullus est terminus. Hæc ibi. Neque etiam eum successiue diuersis in locis esse dicerent. Quia tunc secundum locum mutabilis esset, quod ipsi omnino negant, cùm Deo nequaquam conuenire possit. Quoniam cùm æternus sit, & immensus atque summè simplex, neque secundum tempus, neque secundum locum, neque secundùm formam mutari potest. Quare ipsi quoque quemadmodum & nos, eum omnino immutabilem asseuerant: cùm Deus ipsemet apud Malachiam 3. cap. dicat, אני יהוה לא שניתי Hoc est, Ego Deus non mutor. Ea propter fateri eos oportet, Deum (etsi vnus sit) totum cum suæ vnitatis veritate, simul & semel in diuersis locis esse. Quocirca ita quoque eos concedere necesse est, ipsam diuinitatem (& si vna tantum numero existat) totam simul in pluribus esse posse personis. Quòd si illud primum concedunt, cur hoc secundum negant, cùm non magis vnum quàm alterum concedendum sit? Sed hoc minimè certè negare possunt, cùm passim illud non modò prisci Talmudistæ, atque Cabalistæ (vt iam ostensum est) fateantur, verumetiam diuina quoque attestentur eloquia. Nam vbicunque in sacris veteris instrumenti literis, vnius Dei essentia insinuatur, semper ferè ibidem & trium personarum pluralitas innuitur. Et econtra, quocunque in loco personarum trinitas exprimitur, semper penè eodem quoque in loco & diuinæ substantiæ vnitas explicatur, ne aut propter singularis Dei vnitatem, personarum trinitas à diuina natura excludatur, aut propter personarum trinitatem, plures Dii credantur: sed sic in altero tres ipsæ diuinæ hypostases absque confusione ab inuicem distinctæ credantur, vt in altero ipsius Dei vnitas omnino saluetur. Quod in cantico quoque Mosis liquidò patet: in quo eo in loco vbi nos habemus, Videte, quòd ego sim solus, & non sit Deus præter me: Hebraicus textus sic habet, ראו עתה כי אני אני הוא ואין אלהים עמדי, Id est, Videte nunc, quia ego, ego, ipse, & non sunt Dii mecum: Vbi apud Hebræos hæc tria ponuntur nomina, quæ apud eos diuina sunt, אני אני הוא *Ani, Ani, Hu*: quæ ego, ego, ipse, apud nos interpretantur. Quid igitur ibi per tria hæc diuina nomina, nisi trium diuinarum personarum pluralitas, ac distinctio designatur? Et quid per illud, quod ibidem immediatè subiicitur, Et non sunt Dii mecum, insinuatur, nisi quòd tres illæ diuinæ hypostases, per tria illa diuina nomina designatæ, non sunt tres Dii, sed vnus Deus? Nam etsi tota diuina essentia sit in Patre, tota in Filio, tota in Spiritu sancto: quum Pater sit verus & perfectus Deus, à quo omnia, & Filius verus & perfectus Deus, per quem omnia, & Spiritus sanctus verus & perfectus Deus, in quo omnia: quia tamen ipsa diuina natura vna omnino est in tribus, ideo Pater, & Filius & Spiritus sanctus non sunt tres Dii, sed vnus Deus, qui fecit omnia, & à quo, per quem, & in quo omnia proueniunt, subsistunt, & viuificantur, & ad quem tandem omnia reducuntur. Nam vt Gregorius ille Nazianzenus Græcorum Theologorum facilè princeps ait, Εἷς θεὸς ὁ θεὸς, ὁ πατὴρ ἐξ οὗ τὰ πάντα, καὶ εἷς κύριος δι' οὗ τὰ πάντα, καὶ πνεῦμα ἅγιον ἐν ᾧ τὰ πάντα. αὐται γὰρ ἀφορίζουσι, τὸ ἐξ οὗ, καὶ δι' οὗ, καὶ ἐν ᾧ, οὐ φύσεις τεμνουσαι, ἀλλὰ τὰς τῆς μιᾶς καὶ ἀσυγχύτου φύσεως ἰδιότητας χαρακτηρίζουσαι. Hoc est, Vnus Deus est Pater à quo omnia, & Filius per quem omnia, & Spiritus san-

tus ſanctus in quo omnia. Hæ enim præpoſitiones à quo, per quem, & in quo, non naturam quidem diuidunt, ſed vnius atque inconfuſæ naturæ proprietates characterizant. Quæ quomodo fiant, Iohannes Damaſcenus oſtendit, qui hoc myſterium non minùs eleganter, quàm ſubtiliter eo in libro, quem de Diuina traditione inſcripſit, explanare conatus eſt, ita cap. 49. inter cætera dicens, Ἐπὶ τῆς θεότητος μίαν φύσιν ὁμολογοῦμεν, τρεῖς δὲ ὑποστάσεις κατ' ἀλήθειαν οὔσας φαμέν, καὶ πάντα μὲν τὰ φυσικὰ καὶ οὐσιώδη, ἁπλᾶ φαμέν, τὴν δὲ διαφορὰν τῶν ὑποστάσεων ἐν μόναις ταῖς τρισὶν ἰδιότησι τῇ ἀναιτίῳ καὶ πατρικῇ, καὶ τῇ αἰτιατῇ καὶ υἱκῇ, καὶ αἰτιατῇ καὶ ἐκπορευτῇ ἐπιγινώσκομεν, ἀνεκφοιτήτους δὲ αὐτὰς καὶ ἀδιαστάτους ἀλλήλων, καὶ ἡνωμένας καὶ ἐν ἀλλήλαις ἀσυγχύτως περιχωρούσας ἐπιστάμεθα, καὶ ἡνωμένας μὲν ἀσυγχύτως (τρεῖς γὰρ εἰσὶν, εἰ καὶ ἥνωνται) διαιρουμένας δὲ ἀδιαστάτως, εἰ γὰρ καὶ ἑκάστη καθ' ἑαυτὴν ὑφέστηκεν, ἤγουν τελεία ἐστὶν ὑπόστασις, καὶ τὴν οἰκείαν ἰδιότητα, ἤτοι τὸν τῆς ὑποστάσεως τρόπον διάφορον κέκτηται, ἀλλ' ἥνωνται τῇ τε οὐσίᾳ καὶ τοῖς φυσικοῖς ἰδιώμασι, καὶ τῷ μὴ διΐστασθαι, μηδὲ ἐκφοιτᾶν τῆς πατρικῆς ὑποστάσεως, καὶ εἷς Θεός εἰσί τε καὶ λέγονται. Id eſt, In diuinitate vnam confitemur naturam, tres autem hypoſtaſes, ſecundùm veritatem eſſe dicimus. Et omnia quidem naturalia atque eſſentialia, ſimplicia dicimus. Hypoſtaſeō vero differentiam in tribus ſolis proprietatibus, in improducta ſcilicet ac paterna, & producta ac filiali, & producta atque procedente, nouimus. Inſeparabiles autem ipſas, indiſtabileſque ab inuicem, & vnitas atque in inuicem inconfuſè circumincidentes, ſcimus. Et vnitas quidem inconfuſè, (tres enim ſunt, etſi vniuntur:) diſtinctas autem indiſtanter. Licet enim vnaquæque per ſeipſam ſubſiſtat, hoc eſt, perfecta ſit hypoſtaſis, ſuamque proprietatem, id eſt differentem ſubſiſtentiæ modum poſſideat: attamen vniuntur eſſentia, naturalibuſque proprietatibus, & eo quod minimè diſtant à paterna hypoſtaſi, ac vnus Deus & ſunt, & dicuntur.

Cap. III.

De diuinarum perſonarum diſtinctione. Et de Deo mittente, & Deo miſſo.

CAPNIO.

Voniam cum Iudæis noſtri ſeculi, qui ſcripturas noſtras non recipiunt, nobis bellum eſt: idcirco vellem, per eorum duntaxat ſcripturas, myſteria fidei noſtræ oſtenderes. Quare omiſſis noſtrorum tam Græcorum, quàm Latinorum doctorum dictis, ſcripturis Hebraicis perſonarum diuinarum proba diſtinctionem. Gal. Libenti animo id faciam, & quidem in cæteris omnibus, ne dum hac in re. Cum validius ſit teſtimonium, quod ab aduerſariis ſumitur. Primùm itaque Zachariam prophetam audi, de diuinarum perſonarum diſtinctione, deque Deo mittente, & Deo miſſo, ita ſecundo capit. dicentem, רני ושמחי בת ציון כי הנני בא ושכנתי בתוכך נאם יהוה: ונלוו גוים רבים אל יהוה ביום ההוא והיו לי לעם ושכנתי בתוכך וידעת כי יהוה צבאות שלחני אליך: id eſt, Canta & lætare filia Sion: quia ecce ego veniam, & habitabo in medio tui, ait Deus. (tetragrammaton) Et applicabuntur gentes multæ ad Deum (tetragrammaton) In die illa: & erunt mihi in populum: & habitabo in medio tui: & ſcies quòd Deus (tetragrammaton) miſerit me ad te. Vbi Rabbi Ionathas in Targum ſic Chaldaicè ait, בועי וחדא כנישתא דציון ארי הא אנא מתגלי ואשרי שכינתי בגיוך אמר יי ויתוספון עממים סגיאין על עמיה דיי בערנא ההיא: ויהון קדמי לעם ואשרי שכינתי בגויך ותדעי ארי יי צבאות שלחני לאתנבאה ליך: Id eſt Gaude & lætare Eccleſia Sion. Quia ego reuelabor, & ponam diuinitatem meam in medio tui, ait Deus. (tetragrammaton) Et applicabunt ſe populi multi ad populum Dei (tetragrammaton) in tempore illo. Et erunt coram me in populum. Et ponam diuinitatem meam in medio tui. Et ſcies, quia Deus (tetragrammaton) exercituum miſerit me ad prophetandum tibi. Hucuſque Targum. Illud autem quod poſtremò dicit, Et ſcies quia Deus (tetragrammaton) exercituum miſerit me ad prophetandum tibi, non eſt referendum, niſi ad Deum miſſum, id eſt ad Meſſiam, qui à Deo patre mittendus erat. Satis ergo clarè patet, & per Prophetiam hanc, & per ipſius prophetiæ Chaldaicam tranſlationem, eſſe & Deum mittentem, & Deum miſſum. Hunc enim quem mittendum ad prophetandum dicit, ex eo Deum eſſe euidenter oſtendit, quòd immediatè in perſona eius inquit, Et ponam diuinitatem meam in medio tui. Et ſcies, quia Deus (tetragrammaton) miſerit me ad prophetandum tibi. Id ipſum etiam ex eo apertè manifeſtatur, quòd in Prophetia prædicta, Deus ille miſſus quem oportet eſſe Meſſiam, ſanctiſſimo illo nomine Dei (tetragrammato) יהוה quod Deo ſoli conuenit, vocatur. Ad probandum quoque Meſſiam Deum eſſe miſſum, מדרש שיר השירים *midras ſcir haſcirim*, id eſt expoſitionem Cantici canticorum veterum magiſtrorum adducimus: vbi ita ad verbum legitur: Exultabimus, & lætabimur in te. Rabbi Aben expoſuit id quod dictum eſt in Pſalmo, Hic eſt dies quem fecit Deus, exultemus & lætemur in eo. Dixit Rabbi Aben, Non erant ſcientes in quo eſſet lætandum, vtrum de die an de Deo, donec venit Selomo, & expoſuit dicens, Exultabimus & lætabimur in te. In te, id eſt in Deo ſancto & benedicto. In te, id eſt in ſaluatione tua. Simile autem eſt hoc cuidam matronæ, cuius Rex maritus eius, & filii eius, & generi eius, profecti ſunt ad ciuitatem maris. Venerunt ergo nuncii, & dixerunt ei, Venerunt filii tui: quæ ait, Quid ad me? vel quæ inde vtilitas mihi? lætentur nurus meæ. Rurſus dixerunt ei, Venerunt generi tui: quæ ait, Quid ad me? lætentur filiæ meæ. Quando autem dixerunt ei, Venit vir tuus Rex: ait, Ecce certè hæc eſt mihi ſufficiens, & perfecta læticia. Sic futurum fuit, vt eſſent Prophetæ venientes, & dicentes ad Hieruſalem, Filii tui de longè venient, Eſa. 60. capit. Et ipſa dixit eis, Quid ad me? Exultent filiæ Iudæ, Pſalm. 97. Et, Filiæ tuæ ſuper latus nutrientur, vel fouebuntur. Eſa. 60. At ipſa dixit, Quid ad me? lætetur mons Sion, Pſalm. 97. Cùm autem dixe-

Zacharias.

runt ei, Ecce Rex tuus venit tibi iustus & saluatus ipse, Zach. 9. sicut scriptum est Zacha. 2. Canta & lætare filia Sion, quia ecce ego veniam, & habitabo in medio tui; ait Deus (tetragrammaton) Et congregabuntur gentes multæ ad Deum (tetragrammaton) in die illa, & erunt mihi in populum, & habitabo in medio tui, & scies quia Deus (tetragrammaton) exercituum miserit me ad te. In illa hora ipsa dixit: Gaudens gaudebo in Deo (tetragrammaton) & exultabit anima mea in Deo meo, Esa. 61. Et hoc est, Exultabimus & lætabimur in te: Cantici canticorum primo. Hactenus traditio, in qua elegantissime atq; euidentissime Iudæis perfidis nostri temporis Messiam Deum esse, fidelis eorum tradidit antiquitas. Cum enim post parabolam in applicatione ad propositum, Dei aduentum probant per illud Zach. 9. Ecce Rex tuus veniet tibi iustus & saluatus ipse, cum cæteris quæ subiiciuntur, prudentibus ac scripturam sacram scientibus, Messiam Deum esse, euidenter prisci Talmudistæ tradiderunt. Hæc enim Zachariæ verba (vt glossa R. Selomonis ibidem ait) non possunt nisi de Rege Messia exponi. Quod mirabili quoq; modo confirmarunt, cum post prædicta verba, aliud eiusdem Prophetæ testimonium protinus subdiderunt, in quo & Deus mittens, & Deus missus optime exprimuntur: qui quidem duo non sunt duo Dij, sed vnus tantum Deus: quoniam etsi in מדות *middoth*, id est in proprietatibus siue personis, duo sint, Deus mittens & Deus missus, in הויה *hauya* tamen, id est in essentia, vnum tantummodo sunt. Quare Pater & Filius, seu Deus & Verbum eius, non duo Dij sunt, sed vnus Deus. Quod autem Pater sit Deus mittens, & Verbum ipsius siue Filius Dei sit Deus missus, ex verbis R. Simeonis filii Iohai aperte colligitur, cum in principio libri תענית *tahanith*, id est de ieiunio, Hierosolymitani, sic ait, Migrauit Israel in Babyloniam, & migrauit שכינה *sechina*, id est Dei præsentia cum eo. Vnde probatio? Ex eo quod Esaias dicit 43. cap. Propter vos missus sum in Babyloniam. Ita quoque in Psal. 107. dicitur, Mittet verbum suum, & medebitur eis, vel sanabit eos, & eripiet eos à miseriis, vel corruptelis, vel dissipationib. eorum. Et apud Hose. 1. ita etiam legitur, [illegible] domui Iuda miserebor, & saluabo eos in Deo (tetragrãmaton) quod sic Ionathas Chaldaice transtulit, ועל רבית יהודה ארחם ואפרקינן במימראיי Hoc est, Et domui Iuda miserebor, & saluabo eos in verbo Domini Dei eorum. Illud quoq; Danielis nequaquam alienum est à proposito, cum 9. c. ait, ועתה שמע אלהינו אל תפלת עבדך ואל תחנוניו והאר פניך על מקדשך השמם למען יהוה Id est, Et nunc audi Deus noster orationem serui tui, & ostende faciem tuam super sanctuarium tuum desolatum, vel in sanctuario tuo desolato propter Dominum. Vbi habetur argumentum Messiam esse ארני *Adonai*, id est Dominum. Illud postremo maxime notandum est, quod apud Esa. 48. cap. sic legitur, קרבו אלי שמעו זאת לא מראש בסתר דברתי מעת היותה שם אני ועתה ארני יהוה שלחני ורוחו hoc est, Appropinquamini mihi, audite hoc: non à capite, id est à principio, in occulto locutus sum. Ex tempore, vel ex hora sui esse, ibi ego eram, Et nunc Dominus Deus misit me, & spiritus eius. In quibus quidem verbis, non solum Deus mittens, & Deus missus ostenditur, sed tota quoque trinitas aperte atque distincte insinuatur.

Rabbi Selomonis hæretica expositio.

CAP. Rabbi Selomo vt trinitatis mysterium extingueret, ait Esaiam hæc verba de seipso protulisse, qui tempore dationis legis vna cum aliis Prophetis fuit in monte Sinai. Vnde in glossa super hunc locum ita dicit: Rabbi תנחומא *Tanhuma* inquit quod ex hoc loco habetur omnes Prophetas in monte Sinai astitisse. Et hinc est quod Propheta de seipso loquitur, quum ait, A tempore sui esse, illius scilicet sermonis qui manifeste, & non in abscondito dictus est, qui legis dator est, ibi ego eram: quod idem Rabbi Selomo quoque affirmat, super illud Malach. 1. cap. Onus verbi Domini in manu Malachiæ, ita dicens, Iam multis ante diebus fuerat hoc in manibus eius traditum. Hinc declarauerunt magistri nostri in extrauaganti מכילתא *Mechilta*, omnes Prophetas in monte Sinai astitisse, cum lex Mosi data fuit, ibique eis prophetias traditas fuisse. Eam ob rem dicit Esaias, à tempore sui esse, ibi ego eram. Et nunc Dominus Deus misit me, & Spiritus eius. Quare vt huius Rabbi cæterorumque iuniorum ipsum sequentium confundatur nequitia, puerile hoc figmentum per veterum Talmudistarum dicta, refellas opus est.

Prædictæ hæreticæ expositionis confutatio.

GAL. Illud inter cætera R. Selomo, eiusque sectatores audiant, quod in libro מכילתא *Mechilta* scribitur, cui apud eos contradicere nefas est: cum super illud Exod. 19. cap. Et venerunt in desertum Sinai, & quieuerunt, atque castrametati sunt in deserto, hoc modo dicitur: Data est lex publice, in loco exposito. Nam si in terra Israel lex data fuisset, dixissent gentibus seculi Iudæi, non est vobis pars in ea: sed data est in deserto reptabili, publice atque in loco patenti, vt quicunque eam recipere voluerit, veniat, & recipiat. Potestne dici eam in nocte datam fuisse? Docet quod non illud quod in Exod. 19. dicitur, Et fuit in die tertio facto mane. Potest etiam dici, quod in silentio data fuerit? Docet quod non quod ibidem dictum est, Et fuerunt voces & fulgura: Cum cæteris. Potest adhuc dici quod vocem non audierint? Quid ad hoc dicendum sit, illud Psalmi insinuat, Vox Domini in fortitudine, vox Domini in magnificentia, vox Domini confringentis cedros Libani. Cum reliquis. R. Ioses dixit: Et ecce ipse Deus sanctus & benedictus dicit Esaiæ 48. Non à principio in abscondito loquutus sum, à tempore sui esse, ibi ego eram. Item eodem in libro super illud Exodi 20. Ego Dominus Deus tuus, dixit R. Nathan, Si dixeris in secreto fuit sermo Dei, nonne ipse apud Esaiam ait? Non à principio in occulto locutus sum, à tempore sui esse, ibi ego eram? Ecce quam manifeste asserunt hi duo ex priscis Iudæorum Doctoribus, verba illa antedicta, A tempore sui esse, ibi ego eram, Deum dixisse. Non ergo illa Esaias de seipso protulit, vt R. Selomo falso asseruit. Ex quibus etiam traditionibus palam liquet, absurdum

atque

quòd Prophetæ omnes in monte Sinai affuerint, cum lex Mosi data fuit. Cuius etiam figmenti absurditas atque falsitas ex eo potissimùm patet, quòd nec Moses, nec aliquis prophetarum inueniatur, qui de hoc aliquando apertè meminerit. Neque etiamsi dixerint, prophetarum animas absque corporibus dationi legis interfuisse, (quod eorum errorem sapere videtur, qui omnes animas simul fuisse productas aiunt) hoc eorum insaniam palliare poterit: cùm & sacræ scripturæ, & Doctorum suorum veterum iudicio apertè repugnet. Si quidem in Beresith rabba eo in loco vbi Genes. 5. dicitur, Hic liber generationis Adam: sic legitur: Scriptum est Esa. 57. Quia non in sempiternum litigabo cum Adam primo, neque in finem irascar eum generationibus eius: quoniam spiritus à facie mea amiciet, vel induet. R. Tanhum dixit, Non veniet Rex Messias (in secundo scilicet aduentu) quousque creentur omnes animæ, quæ ascenderunt in cogitationem Dei, vt crearentur. Vnde probatio? Ex eo quod dictum est, Esa. 57. Et animas ego feci: id est, propter animas ego feci, supple, mundum. Quibus ex verbis palàm ostenditur, animas vsque ad mundi finem quotidie creari. Quod longè expressiùs habetur ex eo, quod R. Chimhi in libro *Serasim* dicit, cùm exponens illud Zachar. 12. capit. Et formans spiritum hominis in medio eius, inquit, Exposuit hoc רבנו סעדיה Hoc est, Magister noster Seadias, quòd ex eo quod ait, In medio eius, vult dicere, quòd creator creat animam cum perfectione humani corporis. Et hoc est quod dicit, In medio eius. Hæc R. ille Chimhi. Ex his igitur apertè liquet, a veritate longè alienos esse, qui prophetarum animas quas multo post creari contigit, in monte Sinai cum lex Mosi traderetur, affuisse dicunt. CAP. R. Selomo adhuc erubescens supradictæ expositionis insaniam, antedicta Esaiæ verba longè secus exponit, dicens dictum ipsius Prophetæ mixturas continere verborum. Quare vocem Dei esse ait, cùm dicitur, Non à principio in abscondito locutus sum. Quod verò sequitur, Et nunc Dominus Deus misit me, & spiritus eius, ipsius Prophetæ vocem esse inquit. GAL. Iste R. quasi iunior, non valens negare Messiam secundum eius diuinitatem semper in Deo fuisse, & ante mundi creationem extitisse, loco veritatis semper mendacium ponit, quærens omni conatu fidem nostram subuertere, ne diuinæ trinitatis mysterium, ac Messiæ diuinitas in dictis Prophetarum, atque in veterum Doctorum traditionibus reuelata, appareat. Idcirco tanquam callidissima vulpecula, quæ non rectis itineribus, sed tortuosis, semper anfractibus graditur, hanc Esaiæ scripturam, vbi & personarum distinctio, & Deus mittens, ac Deus missus manifestè exprimuntur, contra vetustorum Talmudistarum expositiones peruertere nititur, volens verba illa, Et nunc Dominus Deus misit me, & spiritus eius, ad Esaiam referri. Sed cum falsiloquum omnino esse, non solùm demonstrant duæ illæ traditiones paulò antè adductæ, & ex autenticis eorum libris excerptæ, præsertim vbi dicitur, Ecce ipse Deus sanctus & benedictus dicit in Esaia, Non à principio in occulto locutus sum, à tempore sui esse, ibi ego eram cum cæteris: sed verba etiam quæ immediatè in eadem prophetia subsequuntur, dum mox idem Propheta subdit, כה אמר יהוה גואלך קדוש ישראל Hoc est, Sic dixit Deus Redemptor tuus sanctus Israel. Ex quo palam profectò ostenditur, quòd antecedens illud, Et nunc Dominus Deus misit me, & spiritus eius, non sit vox ipsius Prophetæ, sed Filii Dei, à Patre & Spiritu sancto ad redimendum genus humanum missi. Sic ergo verba illa exponenda sunt, dum Esaias ore Messiæ secundum eius diuinitatem loquitur, dicens, Appropinquamini, siue accedite ad me, audite hoc, Non à principio in abscondito locutus sum: à tempore sui esse, ibi ego eram. Sensus est: Appropinquamini mihi per fidem, & audite quod dico. Cum primùm enim locutus sum Adæ, eique dixi, De ligno autem scientiæ boni & mali ne comedas, non in abscondito, neque obscurè locutus sum. Nonnulli autem non ex Hebræis tantum, sed etiam ex nostris, interpretantur hoc, à principio, id est, cùm Deus legem Mosi dedit. Quod falsum esse, non solùm ex his quæ dicta sunt, sed ex eo quoque maximè patet, quòd non tunc primùm Deus humano generi locutus est, sed cùm præcepit Adæ ne peccaret: Sequitur, A tempore sui esse, ibi ego eram: Id est, cùm ex tempore fieret Adam, ibi ego eram: Ibi, id est in ipso Adam, secundum carnis humanæ substantiam. HOG. Nostra editio hoc in loco ita habet, Ex tempore antequam fieret, ibi eram. GAL. Autor nostræ editionis totum sermonem pro diuinitate Christi accepit: eam ob rem totum ad ipsius diuinitatem retulit. Nos autem Hebraicam veritatem sequentes, partim pro diuinitate, partim pro humanitate, ex quibus Christus constat, accipimus. Quod magis veritati congruit, tum quia Hebraica litera non dicit antequam, sed מעת היה id est, ab hora qua fuit ipsa, demonstratione fœminina, vt patet Hebraicas literas scienti. Quare sic textus exponendus est, Ab hora sui esse, id est, Ab hora creationis carnis matris meæ in formatione corporis Adæ. Ibi ergo non de diuinitate, sed de humanitate Messiæ textus loquitur. Nam si de diuinitate loqueretur, antequàm fieret, dixisset: tum etiam, quia cum secundùm Cabalistas nomen Dei tetragrammaton יהוה loco cuius ארני *Adonai* proferunt, quod nos Dominus interpretamur, Patrem propriè significet, eò quòd cùm nomen illud propriè diuinam essentiam importet, & Pater sit totius diuinitatis principium & origo, אלהים *Elohim* autem quod Deus interpretatur, Filium propriè designet: textus verò dicat, Et nunc יהוה אלהים, id est Dominus Deus misit me, & spiritus eius, qui est Spiritus sanctus, euidentissimè profectò ostenditur, non de diuinitate Messiæ, sed de eius humanitate hic sermonem fieri. Nam si iuxta Theologorum doctrinam, & præsertim Doctoris subtilis dist. 15. primi, ac Bonauenturæ eadem dist. quæst. iij. mitti in diuinis non sit nisi manifestari, procedere, atque ab alio esse cognosci, & quandam subauthoritatem importet, consequens est, Filium secundum diuinitatem, neque à se ipso, neque à Spiritu S. mitti

Alia R. Selomonis falsa expositio.

Eiusdem falsæ expositionis confutatio.

Catholica eorundem verborum Esaiæ expositio.

Cabalistæ de nomine Dei tetragrammaton & Elohim.

Mitti quid sit in diuinis.

posse, sed solùm à Patre: cum neque à se ipso, neque à Spiritu sancto esse habeat, sed tantum à Patre. Quare necesse est, tam secundum Hebræorum Cabalistas, quàm secundum Theologos nostros dicere, dictum illud, A tempore sui esse, id est, cum ex tempore fieret, non de Messiæ diuinitate, sed de eius humanitate intelligendum esse. Cum igitur dicit. Et nunc Dominus Deus, vel Deus Deus misit me, & spiritus eius, sic secundum Cabalistas exponenda sunt verba, Dominus vel Deus (tetragrammaton) id est, Pater, Deus, id est, Filius, & Spiritus eius, id est, Spiritus sanctus misit me, vt essem Redemptor Israel. Vbi tria sunt notanda. Primum quidem, quòd volunt Cabalistæ nomen Dei יהוה tetragrammaton, Dei misericordiam esse: אלהים *Elohim* autem, quod idem est quod Deus, Dei esse iustitiam. Idcirco hic cum dicit, Dominus Deus, siue Deus (tetragrammaton) Deus, non cadit copula: ad designandum in missione humanitatis Messiæ, Dei misericordiam atque iustitiam ad redemptionem humani generis vniendas fuisse. Iuxta illud Psalm. 85. Misericordia & veritas inuicem obuiauerunt, iusticia & pax osculatæ sunt. Secundum verò est, quòd non dicit Spiritus eorum, scilicet Patris & Filii, sed Spiritus eius: ad denotandum, Patrem & Filium, à quibus Spiritus sanctus procedit, non duos esse spiratores, sed ambos vnum tantum esse ipsius Spiritus sancti spiratorem eiusque principium. Tertium postremò est, quòd non dicit, Miserunt me, sed misit me: vt vnitatem diuinæ essentiæ insinuaret, quia Pater, Filius, & Spiritus sanctus sunt vnus Deus.

Eorundem verborum Esaiæ expositio secundum Cabalistas.

CAPVT IV.

De diuinarum personarum distinctione & numero per earum proprietates.

CAPNIO.

Non parum profuturum puto, tum ad clariorem veritatis manifestationem, tum ad maiorem Iudæorum recentiorum confusionem, si diuinarum personarum distinctionem & numerum per earum proprietates, apud eos quoque haberi ostenderis. GAL. Id quoque libenter faciam. Quod igitur diuinarum personarum tam numerum, quàm distinctionem etiam ipsi per earum proprietates apertè demonstrent, primùm ex iis facilè patet, quæ in מדרש תלים *Midras tillim*, id est, in expositione Psalmorum habentur, eo in loco vbi Psalm. 50. sic dicitur, אל אלהים יהוה דבר ויקרא ארץ. Hoc est, Deus, Deus, Deus locutus est, & vocauit terram. Ibi enim ita legitur, למה הזכיר שמו של הקדוש ברוך הוא שלשה פעמים ללמד שבלשת שמורת הללו ברא הקדוש ברוך הוא העולם בנגד שלש מדות שבהם נברא העולם ואלו הן החכמה הדעת והתבונה חכמה מניין : שנ׳ ה׳ בחכמה יסד ארץ : הדעת מניין : שנ׳ בדעתו תהומות נבקעו : תבונה מניין : שנ׳ כונן שמים בתבונה: וכן הוא אומר כי אנכי ה׳ אלהיך אל קנא : הרי שלש מדות שבהם נברא העולם וכן בני גד ובני ראובן אומרים אל אלהי ה׳ אל אלהי ה׳ הוא יודע : ומה ראו לומר שני פעמים אל אלהי ה׳ : שבהם נברא העולם : אל אלהי ה׳ שבהם נתנה התורה : יכול אחד לעצמו לא אלא שניהם ביחד נבראו : וכן הוא אומר אף ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים : Hoc est, Quamobrem memoratur nomen Dei sancti & benedicti tribus vicibus? Vt docereris, quòd bis tribus nominibus Deus sanctus & benedictus mundum creauit, iuxta tres מדות *Middoth*, id est proprietates, quibus mundus creatus est: quæ sunt, Sapientia, Scientia vel Noticia, & Prudentia. Sapientia vnde, supple, probatur? ex eo quod dictum est Prouerb. 3. Dominus in sapientia fundauit terram. Scientia vel Noticia vnde? ex eo quod dictum est ibidem, In noticia vel scientia abyssi eruperunt. Prudentia vnde? ex eo quod dictum est, Aptauit vel ornauit cœlos prudentia. Et propter hoc ipse inquit Exod. 20. כי אנכי יהוה אלהיך אל קנא Hoc est, Quoniam ego Deus, Deus tuus, Deus zelator: Ecce tres proprietates loco trium quibus creatus est mundus. Sic etiam filii Gad & filii Ruben dixerunt, Iehos. 22. Deus, Deus, Deus: Deus, Deus, Deus, ipse scit. Quidnam viderunt, vt hoc idem repeterent duabus vicibus? dixerunt primò, Deus, Deus, Deus, quia his creatus est mundus: & deinde dixerunt, Deus, Deus, Deus, quia in his quoque tribus data est lex. Sed nunquid potuisset vnus eorum se solo separatimque, supple, creare mundum? Nequaquam: sed duo alii vniti cum eo, necessariò creauerunt. Hæc in Talmud. Quæ eisdem ferè verbis ponuntur in commentariis Rabbi Mosis hadarsan super illud Genes. 1. In principio creauit אלהים *Elohim*, cœlum & terram. Quæ quidem omnia satis fidei Christianæ congruunt, hoc duntaxat excepto, quòd has tres diuinas מדות *Middoth*, id est, proprietates, quibus mundum creatum asserunt, dicunt esse Sapientiam, Noticiam, atque Prudentiam: Hæ namque etsi plures proprietates nomine videantur, re tamen non sunt nisi vna. Verumtamen alibi tres apud eos proprietates comperiuntur, quæ secundum fidem orthodoxam sunt vnus Deus. In expositione siquidem R. Mosis hadarsan in librum Geneseos, super illud 42. caput. Ioseph ipse potens super terram, ita legitur R. Elazar dixisse, Non est creatus mundus, nisi verbo Dei sancti & benedicti, sicut dictum est in Psalm. 33. בדבר יהוה שמים נעשו Id est, Verbo Dei cœli facti sunt. Vbi & R. Simeon dicit, Spirauit Deus spiritum oris sui, & creatus est mundus, sicut dictum est Psalm. 33. וברוח פיו כל צבאם Hoc est, Et spiritu oris eius omnis exercitus eorum: Hæc traditio. In quibus tria hæc, Deus, Verbum eius, & Spiritus, distinctè & apertè in mundi productione concurrisse ponuntur. Hæc autem tria, quid aliud sunt, quàm Pater, Filius & Spiritus sanctus? Verbum enim realiter distinguitur à proferente, & spiritus à spirante. Ergo inter Deum mundi creatorem, & Verbum eius per quod mundus creatus est, & Deum spirantem, & spiritum eius in quo mundum produxit, realem oportet esse distinctionem. Cùm igitur in Deo nullum sit accidens, vt ipsi etiam concedunt, cum omne acci-

accidens imperfectionem dicat, & in Deo nulla possit esse imperfectio, sequitur sanè, quòd neque Verbum Dei, neque Spiritus eius, sit accidens. Ergo sunt hypostases, siue supposita, vel personæ realiter distinctæ: & per consequens iuxta veterum Talmudistarum dogma, necessario fatendum est tres in Deo esse personas, quibus tres מדות *Middoth*, id est proprietates attribuuntur, Patrem scilicet, Filium, & Spiritum sanctum: qui non tres Dii sunt, neque tres creatores, sed vnus Deus, vnusque creator. Qood ex eo quoque ostenditur, quod mox ibidem subsequitur, כנס כנד מי הים נתן באצרות תהומות Hoc est, Congregans velut in vtre aquas maris, dans in cellariis abyssos. In eo enim quod singulariter dicit, congregans & dans, manifeste insinuat, tres personas diuinas, quas per tria nomina prædicta dedit intelligi, vnum esse tantummodo Deum, mundi vniuersi creatorem. Quod illi Ioan. 1. cap. 5. valdè consonat, Tres sunt qui testimonium dant in cœlo, Pater, Verbum, & Spiritus sanctus. Et hi tres vnum sunt. Ad id quoque pertinere videtur, quod in Midras Coheleth, id est in expositione Ecclesiastis, super illud, quod in quarto capite sic Hebraicè habetur, והחוט המשלש לא במהרה ינתק id est, Et filum trinum non citò rumpitur. Ibi enim dicitur R. Iohanan dixisse: Meliores sunt duo (vir scilicet, & mulier) quàm vnus, hic scilicet per se, & illa per se, & filum trinum istud est Deus sanctus & benedictus, qui visitat vtrunque in filiis, hoc est, dando eis filios. Quod autem subiunctum est: Non citò rumpitur, sensus eius esse videtur, quòd mysterium trini & vnius Dei, non facilè, nec citò discutitur.

CAP. V.

De Patre & Filio in diuinis.

CAPNIO.

BENE adhuc faceres, si per eorum quoque scripturas, has tres personas diuinas apertiùs atque distinctiùs patefaceres, ac Deum habere Filium, ipsumq; Dei Filium Deum esse, euidentiùs ostenderes. GAL. Id potissimùm inde in primis habetur, quod in commentariis R. Mosis hadarsan in Genesin legitur, super dictum illud quod Iudas fratri suo Ioseph retulit, dicens 44. cap. ונאמר אל אדני יש לנו אב זקן וילד זקנים Hoc est: Et diximus Domino meo, Est nobis pater senex, & infans senectutũ. Ibi enim sic dicitur: Scriptum est Prou. 30. מי עלה שמים וירד מי אסף רוח בחפניו מי צרר מים בשמלה מי הקים כל אפסי ארץ מה שמו ומה שם בנו id est, Quis ascendit in cœlos, & descendit? Quis collegit spiritum in palmis suis? Quis ligauit aquas in panno? Quis constituit omnes terminos terræ? Quod nomen eius? & quod nomen filii eius, si nosti? Quis ascendit in cœlos, & descendit? Deus sanctus & benedictus ascendit in cœlum, atq; descendit: sicut dictum est Psal. 56. Ligans aquas in nubibus suis: Et iterum Iob. 28. Et aquas ordinat, & aptat in mensura. Et ipse statuit omnes terminos terræ: sicut dictum est Psalm. 104. Fundauit terram super columnas, non commouebitur in seculum & vltra. Quod nomen eius? & quod nomen Filii eius si nosti? Docet dicere scriptura, Pater senex est nomen eius, & infans senectutum est nomen Filii eius. Hactenus traditio. In qua idcirco Deus Pater senex vocatur, quia nec principium habuit, nec finem habebit vnquam: Filius verò Dei ideo infans senectutum dicitur, quia ab æterno ex ipso genitus est, & in æternum generabitur. In hac igitur traditione habent Iudæi, quod eorum iuniores negant, Deum scilicet Patrem, & Deum Filium, qui ex Deo ab æterno natus est, & in æternum nunquam nasci desinet. Ad id quoque plurimùm facit illud Selomonis Prouerb. 4. cap. dictum, כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזבו כי בן הייתי לאבי רך ויחיד לפני אמי Hoc est, Quoniam documentum bonum dedi vobis: Legem meam non derelinquatis: quia filius fui patri meo, tener, & solus vel vnicus filius, vel filiorum matris meæ. Quę quidem verba expressè de Dei Filio loquuntur, qui in monte Sinai legem dedit: Quòd autem ita sit, ex eo facile patet, quod in libro ברכות *berachoth*. id est benedictionum, in capit. quod incipit מאימתי קורין *meematha corin*, id est, ex quo tempore legent, hoc modo habetur, Non est bonum nisi lex: sicut dictum est Prouer. 4. Audite filii disciplinam patris: quia documentum bonum dedi vobis: Legem meam non derelinquatis. Dixit R. filius חנא *Hana*, Veni & vide quòd non est mos Dei sancti & benedicti, sicut mos carnis & sanguinis. Mos quippe carnis & sanguinis est, quòd cùm aliquod desiderabile vel preciosum vendit, vendens quidem tristetur, recipiens verò lætetur: sed Deus sanctus & benedictus Israeli legem dedit, & lætatus est: sicut dictum est Prouerb. 4. Documentum bonum dedi vobis: Legem meam non derelinquatis. Hæc omnia Talmud. Quæ id vtilitatis videntur Iudæis afferre, quòd is qui per Mosem eis legem dedit, non est nisi Deus sanctus & benedictus, qui per Selomonem hic ait, Documentum bonum dedi vobis, Legem meam non derelinquatis. Nam dictio לקח *lecah*, quæ propriè documentum, vel doctrinam, seu præceptum significat, pro lege accipi solet. Sic enim accipitur apud Esaiam 29. Et mussitatores discent doctrinam: pro quo autor nostræ editionis, Legem transtulit. Sic & Deuteronom. 32. Corruat vel precipitetur, vt imber, vel vt nimbus doctrina mea, id est, lex mea, secundùm omnium expositorum Hebræorum glossas. Sic denique & aliis ferè omnibus in locis. Quare & hic etiam dictio hæc non nisi pro lege accipi debet. Textus igitur qui mox immediatè subiicitur, videlicet, Quia filius fui patri meo, cùm à præcedenti nullatenus separetur, quod prima eius dictio scilicet כי *chi*, id est, quia, quæ apud eos & causam reddat, & sequentia præcedentib. annectere solet, apertè insinuat Deũ sanctum & benedictum qui Hebræis per Mosem legem dedit, fuisse Dei Filium. Rursus quod hæc eadem verba de Filio Dei, & non de Selomone intelligenda sint, per id quoque probatur quod in מדרש תלים *midras tillim*, id est, in glossa Psalterii

legitur super illud Psalm. 21. למנצח מזמור לדוד יהוה בעזך ישמח מלך ובישועתך מה יגל מאד Id est, Victori, vel Ad victoriam, Psalmus Dauid. Deus, in fortitudine tua lætabitur rex, & in saluatione tua quàm exultabit vehementer? Ibi enim sic ad verbum dicitur, Hoc est ac si scriptura dicat Esa. 11. Et erit in die illa radix Isai, qui erit stans in signum populorum: Et subditur, Et dabit virtutem vel fortitudinem Regi suo, & exaltabit cornu Messiæ sui. Sequitur in eodem Psalm. תאות לבו נתתה לו וארשת שפתיו בל מנעת סלה Id est, Desiderium cordis eius tribuisti ei, & prolationem, seu sententiam labiorum eius non prohibuisti in perpetuum. Quid est hæc sententia labiorum eius, nisi facultas, siue scientia, quæ erit in labijs eius? quia cùm ipse decreuerit, verba sua permanentia erunt. Sequitur כי תקדמנו ברכות טוב Hoc est, Quoniam præficient vel præuenient eum benedictiones boni, vel bonitatis. Rabbi Iudas dixit, כי תקדמנו ברכות טוב רבי אומר ברכות משה שנקרא טוב שנ׳ ותרא אותו כי טוב הוא רבנן אמרו ברכותיה של תורה שנאמר כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזבו כי בן הייתי לאבי רך ויחיד לבני אמי Id est, Quoniam præuenient eum benedictiones boni: R. dixit, Benedictiones Mosis, qui appellatus est bonus. Sicut dictum est Exod. 2. Et vidit eum, quoniam bonus esset ipse. Magistri dixerunt, quoniam benedictiones legis scilicet, præuenient Regem Messiam. Vt dictum est Prouerb. 4. Quoniam documentum bonum dedi vobis: legem meam ne derelinquatis, quoniam filius fui patri meo, tener, & vnicus filiorum matris meæ. Hæc omnia traditio. Ex quibus liquidò patet, hæc omnia Selomonis verba non de ipso Selomone, sed de Filio Dei sancti & benedicti debere intelligi. CAP. Iudæi nostri temporis licèt huic traditioni contradicere non valeant, quæ verba ista de Filio Dei sancti & benedicti, & non de Selomone manifestè exponit, hæc tamen verba, quæ eidem clausulæ connectuntur, Solus vel vnicus filiorum matris meæ, Deo nullatenus congruere posse aiunt. Quare Selomoni illa tribuentes, totum textum de ipso Selomone consequenter exponunt. GAL. Verba hæc de Selomone rectè nullo modo verificari possunt, qui nec patri fuit solus, cùm ipse Dauid alios multos habuerit filios: vt habetur 1. libri Paralip. 4. capit. nec vnicus filiorum matris suæ: quum Bethseba mater eius, alium præter ipsum filium non haberet. Nam etsi alium ante eum habuerit, ille tamen antequam Selomo ipse genitus esset, infantulus obierat: vt patet 2. libri Regum 12. cap. Hæc igitur verba, Solus vel vnicus filiorum matris meæ, quum non possint de Selomone intelligi, de solo Dei Filio iuxta præmissam traditionem, intelligi oportet: qui non solùm secundum diuinitatem erat Dei filius, ab æterno genitus, verum secundum humanitatem quoque solus vel vnicus filiorum matris suæ, hoc est, ex omnibus filiis Synagogæ (quæ ob diuinam incarnationem, mater Dei dici debebat) ipsi Deo Patri Filius per diuinæ naturæ vnionem futurus erat. Cum enim iuxta Iohannis

Iudæorum iterum obiectio.

Damasceni sententiam, ipse Dei Filius in ἀτόμῳ, id est in indiuiduo, humanam naturam assumpturus esset, solus ipse, vt homo ex omnibus humani generis indiuiduis, propter diuinitatis hypostaticam vnionem, Filius Dei prædestinatus fuit: iuxta illud Pauli ad Romanos 1. cap. dictum, Qui factus est ex semine Dauid secundum carnem, qui prædestinatus est Filius Dei. Quamobrem aptissimè hic per Selomonem ipse ait, Filius fui Patri meo, quoad diuinitatem, solus vel vnicus filiorum matris meæ, id est Synagogæ, quoad humanitatem. Quòd autem Synagoga ratione diuinæ incarnationis ex ipsa futuræ, mater Dei dicenda esset, probatur per veterum Talmudistarum dicta in Midras scir hascirim, id est, in expositione Cantici canticorum, super illud 3. capit. eiusdem libri dictum, Egredimini, & videte filiæ Sion Regem Selomonem cum corona, qua coronauit eum mater sua: vt in 25. capit. tertij libri abundè videbimus. CAPNIO. Quamuis quæ dixeris, tam vera sint tamque clara, vt ea Iudæi nostri seculi nulla calumnia negare queant, ipsi tamen tanquam in errore perfidiæ obstinatissimi, vt veritatem effugere valeant, ad aliam falsitatem refugiunt, dicentes, Cùm post verba hæc Legem meam non derelinquatis, quia filius fui patri meo, tener & vnicus filiorum matris meæ, statim hæc alia subdantur, וירני ויאמר לי יתמך דברי לבך שמר מצותי וחיה Id est, Et docebat me, & dicebat mihi, Suscipiat verba mea cor tuum, custodi præcepta mea, & viue: cum cæteris quæ ibi sequuntur, quæ Deo minime conuenire possunt, quare neque illa præcedentia ad Deum referri debent, sed ad Selomonem, sicuti & sequentia illa referuntur. GAL. Facilè est his respondere, quandoquidem Filius Dei duplicem in Messia habiturus erat naturam, diuinam scilicet, qua ab æterno fuit Deo Patri suo Filius, ante secula absque matre genitus; & humanam, secundum quam Filius hominis dictus est, in seculo ex matre sine patre natus. Sicut igitur in Messia duplex natura esse debebat, sic & gemina in eo sapientia futura erat, à Deo Patre vtraque originem habens. Quamuis enim sapientia Filij in diuinis vna sit, atque omnino eadem cum sapientia Patris, quia tamen Filius à Patre genitus est, ideo sicut esse à Patre æternaliter habuit, ita quoque & sapientiam ipsam & omnia quæ secundum diuinitatem habet, ab æterno à Patre suscepit. Sapientia etiam, quam secundum humanitatem habiturus erat, ab ipso Deo ortum habere debebat, qui animam ipsius ab instanti creationis eius summa gratia atque omnibus habitibus præ cæteris imbuere debebat. Cum itaque Selomo hoc in libro de Filio Dei, qui homo sicut vnusquisque nostrum futurus erat, parabolicè atque ænigmaticè loquatur, idcirco vt per parabolas atque ænigmata insinuaret, non modo sapientiam, quam ipse Filius secundum humanam naturam suscepturus erat, à Deo Patre emanaturam fuisse, verum etiam sapientiam, quam secundum diuinitatem æternaliter habuit, à Patre æterno prodiisse, per erudi-

Synagoga mater Dei dicta fuit.

Alia Iudæorum obiectio.

Responsio.

eruditiones, monitiones, atque correctiones, quibus inter homines pater filium sapientem atque prudentem reddere nititur. ipsum Dei Filium Patri comparat, quoad fieri potest huiusmodi eruditiones, monitiones, & correctiones sapientiæ eius accommodando. Quæ igitur in verbis paulò ante dictis dicuntur, quædam ad diuinam Filii Dei naturam, quædam ad humanam, quam assumpturus erat, referuntur. Horum autem vtrumque verba ipsa manifestè indicant. Quod enim dicit, Audite filij disciplinam patris, & attendite ad cognoscendam prudentiam: quia doctrinam vel documentum bonum, id est, legem bonam tribui vobis: de Selomone nequaquam intelligi potest. Nam si Selomo de sua sapientia hic locutus fuisset, tribuam dixisset, non tribui, præsertim cum dixerit, Audite filij disciplinam patris. Necesse est ergo, vt nomine illius sit hæc locutio facta, qui legem quandoque Hebræis antea dederit: hic autem solus Deus est. Non igitur ad Selomonem, sed ad Deum referenda est locutio ista: ac etiam illud, quod statim sequitur, videlicet, Legem meam non derelinquatis, quia filius fui patri meo, tener, solus, vel vnicus filiorum matris meæ: cùm enim dictio, quia, causalis sit, oportet quòd præcedentis clausulæ causam reddat: ac si apertè diceret, Hæc est ratio, quare legem meam derelinquere non debetis, quia filius fui patri meo. Sed si de Selomone sermo fieret, nulla legis eius non derelinquendæ redderetur causa. Non enim propterea legem eius non debuissent homines derelinquere, quia ipse filius Dauidis fuerat. Quòd si enim dixisset, legem meam non derelinquatis, quia à patre meo Dauide illam accepi, tunc vtique legis suæ non derelinquendæ causam reddidisset: sed per se notum esse oportuisset, omnia ab ipso Dauide tradita, recta atque seruanda fuisse: quod tamen manifestum non erat. Constat ergo Selomonem hic non de se, sed in persona Filii Dei locutum fuisse, cuius lex ideo seruari debebat, quia Filius Dei erat: qui tenerum se etiam propterea dicit, vt non solùm immensæ pietatis suæ teneritudinem insinuaret, sed vt suæ quoque infinitæ sapientiæ capacitatem innueret. Cùm enim iuxta Aristotelicum dictum in libro 2. de Anima, textu co. 49. Duri carne secundùm intellectum sint inepti, molles verò, id est teneri benè apti: idcirco ad ostendendam dispositionem hanc suam optimam, ad recipienda patris documenta, tenerum se esse dixit, id est benè disciplinabilem, & rectæ atque infinitæ sapientiæ capacissimum. Sed cui tener? Patri meo, inquit. De tali ergo patre loquatur necesse est, qui non nisi recta docere potest: hic autem solus Deus est. Sic igitur exponenda sunt verba, Legem meam ne derelinquatis, quia filius fui Patri meo, tener: hoc est, Quia illa à patre meo accepi, qui errare non potest in docendo, nec etiam ego errare potui in discendo, quia fui tener, id est optimæ & infinitæ capacitatis ad eam recipiendam. Et solus vel vnicus filiorum matris meæ, id est Synagogæ, vt suprà exposuimus. HOG. Vbi filiis vel filiorum matris meæ tu interpretatus es, Coram matre mea, litera nostra habet: quod alii quidam, ante matrem meam, transtulerunt. GAL. Dictio לבני libne, quæ hic ponitur, & per ב beth literam scribitur, neque coram, neque ante significat, sed propriè idem est quòd filiis, vel filiorum. Nam ante & coram per dictionem לפני liphne, per פ pe scriptam, significantur. Ex quo manifestè patet, eos qui hoc loco, coram matre mea, vel ante matrem meam, traduxerunt, dictionum similitudine deceptos fuisse atque לפני liphne, pro לבני libne legisse. Quæ autem sequuntur, Et ipse docebat me, cum cæteris, Christus de se ipso memorauit, dum Iohan. 8. capit. ait, Sicut docuit me Pater, hæc loquor. Et iterum, Ego, inquit, quæ placita sunt ei, facio semper. Et alia quædam ibidem dicit, quæ in eandem ferè sententiam conueniunt. In quibus seipsum & a Patre edoctum fuisse, & mandata eorum, quæ in mundo facturus erat, ab eo accepisse, palàm ostendit. Quod etiam hic dicitur, Custodi præcepta mea, ipse se adimplesse retulit, Iohan. 15. dicens, Ego Patris mei præcepta seruaui, & maneo in eius dilectione. Illud quoque quod postremò subiicitur, Et viue, ipse idem de se exposuit, dum ait, Sicut Pater habet vitam in semetipso, sic dedit & Filio vitam habere in semetipso. Viue igitur, inquit, id est Habe in potestate tua vitam. Hinc ipsemet ait, Potestatem habeo ponendi animam meam, & potestatem habeo iterum sumendi eam.

Quare Filius Dei dicatur tener.

CAPVT VI.

De Spiritu Sancto.

CAPNIO.

QVONIAM satis in præcedentibus de Patre & Filio dixisti, eudenter probans, Deum in scriptura sacra Patrem dici, eiusque genitam sapientiam Filium vocari, reliquum nunc est, vt aliquid de Spiritu sancto quoque particulatim disseras. GAL. Sæpenumero Spiritum sanctum bonitatem, seu bonam voluntatem, charitatem que, seu dilectionem siue amorem à priscis Iudæorum nuncupatum inuenio: ipsumque à Patre & Filio, tanquam ab vno principio procedentem, atque vnà cum Patre & Filio mundum produxisse, & per Prophetas locutum, ac super Messiam venturum, perfectè que permansurum fuisse. De Dei namque bonitate seu bona eius voluntate habetur in Psalm. 143. vbi Dauid preces ad Dominum fundens, ait, למדני לעשות רצונך כי אתה אלהי רוחך טובה תנחני בארץ מישור Hoc est, Doce me, vt faciam voluntatem tuam: quia tu es Deus meus, Spiritus tuus bonus, vel bonitatis deducet me per viam rectam. Hunc autem Spiritum bonum vel bonitatem, Spiritum sanctum vocari, ostendit idem Propheta Psalm. 50. dicens, השיבה לי ששון ישעך ורוח נדיבה תסמכני Id est, Redde mihi lætitiam saluationis tuæ, & Spiritu liberali, vel liberalitatis fulci, vel sustine, vel confirma me. Hunc etiam Spiritum sanctum cum Patre pariter, ac

Spiritus sanctus quomodo nuncupatur ab Hebræis.

Filio mundi fuiſſe autorem, hominumque opificem, inde inſtruimur, quòd apud Iob 33. cap. ab Elihu dictum eſt, רוח אל עשתני ונשמת שרי תחיני Hoc eſt. Spiritus Dei fecit me, & ſpiramen omnipotentis viuificauit me: & apud Pſalmographum Pſalm. 103. תשלח רוחך יבראון ותחדש פני אדמה Id eſt, Emittes ſpiritum tuum, & creabuntur, & renouabis faciem terræ. Et rurſus Pſalm. 33. בדבר יהוה שמים נעשו וברוח פיו כל צבאם Hoc eſt, Verbo Dei cœli facti ſunt, & ſpiritu oris eius omnis exercitus eorum. Exercitus autem cœlorum apud Hebræos ſunt Sol, Luna, Stellæ, & quotquot ſunt ibi virtutes, ac vniuerſi angeli. Ideo non abs re à ſancto Iob dictum eſt 26. capit. ברוחו שמים שפרה Hoc eſt, In ſpiritu eius cœlos ornauit. Hunc inſuper Spiritum ſanctum ſuper Meſſiam fuiſſe venturum, quietemque perfectam habiturum, Eſaias optimè oſtendit, dum 11. cap. inquit, ויצא חטר מגזע ישי ונצר משרשיו יפרה ונחה עליו רוח יהוה Id eſt, Egredietur virgula de ſtipite Iiſſai, & virgultum de radicibus eius fructificabit, & requieſcet ſuper eum Spiritus Dei, vel Spiritus Deus, id eſt, Spiritus qui eſt Deus. Quæ quidem verba ab Hebræis etiam ad literam nonniſi de Meſſia exponuntur: vt in locis innumeris ipſius Talmud manifeſtè patet: & præſertim in בראשית רבא וזעירא *bereſchit rabba vezehira*, Hoc eſt, in expoſitione Geneſis maiori & minori: vbi ſuper illud Geneſ. 1. capit. Terra autem erat inanis & vacua: ſic ad literam legitur, Rabbi Simeon ſcripturam hanc de quatuor regnis expoſuit, dicens, Terra autem erat inanis: Hoc eſt Regnum Babyloniæ, de quo apud Ierem. 4. capit. dictum eſt, Vidi terram, & ecce inanis erat. Et vacua: Iſtud eſt Regnum Medorum: ſicut dictum eſt Eſter 6. capit. Feſtinauerunt adducere Aman. Et tenebræ erant: Hoc eſt Regnum Græcorum, quod ſuis ſtatutis oculos Iudæorum contenebrauit. Super faciem abyſſi, Hoc eſt Regnum nequam, id eſt, Romanum. Quemadmodum enim abyſſus hæc inſcrutabilis eſt, ac fundo caret, ita Regnum nequam iſtud inueſtigabile eſt, & fundum non habet. Et Spiritus אלהים *Elohim*. id eſt, Deorum volitans erat ſuper aquas: Hic eſt Spiritus Meſſiæ, de quo dictum eſt Eſa. 11. capit. Et requieſcet ſuper eum Spiritus Dei. Et propter cuius meritum ſeruiet Spiritus, & veniet volitans ſuper faciem aquarum? Ob meritum pœnitentiæ, quæ aquæ aſſimilatur: ſicut dictum eſt Threnorum 2. capit. Effunde ſicut aquam cor tuum coram facie Domini. Hæc omnia traditio. Quibus addendum videtur quod R. Selomo dixit, exponens illud Exod. 15. capit. וברוח אפיך נערמו מים Hoc eſt, Et per ſpiritum naſi tui coaceruatæ ſunt aquæ. Vbi inquit, Per Spiritum naſi tui, id eſt, Per ſpiritum egredientem de naribus naſi tui: & locuta eſt ſcriptura de שכינה *Sechina*, id eſt, de diuinitate. Sic etiam dicit Iob 4. Et à ſpiritu naſi eius conſumentur. Hæc R. Selomo. Præmiſſis etiam non inepto conuenire videtur, quod in Midraſtillim, id eſt in gloſſa Pſalmorum dicitur, ſuper illud Pſalm. 18. ויראו אפיקי מים ויגלו מוסדות תבל מגערתך יהוה מנשמת רוח אפך Id eſt, Et apparuerunt impetus, vel vehementiæ, vel abundantiæ aquarum, & reuelata ſunt fundamenta orbis, ab increpatione tua, Deus, à ſpiratione ſpiritus naſi tui. Ibi enim ſic legitur R. Hannina dixiſſe, Ab increpatione, non eſt accipiendum ad literam, ſed à ſpiratione ſpiritus naſi tui: ſicut dictum eſt Exod. 15. cap. Spiraſti ſpiritum tuum, & operuit eos mare. Ad horum igitur intellectum notandum eſt, quòd ex eo quod paulò ante inductum eſt, Et Spiritus אלהים *Elohim*, id eſt Deorum (quem de Deo loquendi modum cautela Catholica non admittit) ſatis apertè innuitur, Spiritum ſanctum ex Patre & Filio æqualiter procedere: maximè autem propter hoc, quod in eadem traditione dicitur, Spiritum illum אלהים *Elohim*, id eſt Deorum, ſeu Dei, ſi plurale pro ſingulari accipimus, eſſe Meſſiæ Spiritum. Ad cuius quidem rei veritatem neceſſariò ſequitur, Meſſiam ſecundùm diuinitatem tunc iam fuiſſe.

Spiritus ſanctus à Patre & Filio procedit.

Quòd autem duæ nares diuinæ, id eſt duæ מדות *middoth*, ſiue duæ perſonæ, Pater ſcilicet & Filius, ſint vnus naſus, id eſt, vnum tantum principium ſpirans Spiritum ſanctum, ex eo euidenter patet quod antedictæ traditioni conſequenter adiungitur. Quod etiam hæc Spiritus ſancti ex naribus diuinis proceſſio, ſit ad literam de Spiritu Dei, & non de aliquo alio intelligenda, per id manifeſtè oſtenditur, quod poſtremò de Pſalmo & eius gloſſa inductum eſt. Hunc præterea Spiritum ſanctum ſimul cum Patre & Filio verum ac perfectum eſſe Deum, ex eo potiſſimùm demonſtratur, quod eum Pſalmographus vbique, non localiter quidem, ſed repletiuè, quod ſoli Deo conuenit, adeſſe affirmat, dum Pſal. 139. ait, אנא אלך מרוחך ואנה מפניך אברח אם אסק שמים שם אתה ואציעה שאול הנך אשא כנפי שחר אשכנה באחרית ים גם שם ידך תנחני ותאחזני ימינך: Hoc eſt, Quo ibo à Spiritu tuo? & quo à facie tua fugiam? Si ſcandero cœlos, illic tu es: & ſi ſubſtrauero me in inferno, ecce ades. Si portauero alas auroræ, & habitauero in nouiſſimo maris, etiam illuc manus tua deducet me, & apprehendet me dextera tua.

Spiritus ſanctus eſt Deus.

Quod autem dicit, Si portauero alas auroræ, ſenſus eius eſt, Si portarem modum auroræ, quæ ab oriente in momento apparet. Quòd autem in Deo ſit aliqua מדה *midda*, id eſt proprietas, quæ dilectio ſeu charitas dicatur, ex eo maximè innuitur, quod in מדרש שיר השירים *midras ſir haſcirim*, id eſt, in expoſitione Cantici canticorum legitur ſuper ea verba 3. cap. אפריון עשה לו המלך שלמה מעצי הלבנון עמודיו עשה כסף רפידתו זהב מרכבו ארגמן תוכו רצוף אהבה: Id eſt, Papilionem portatilem fecit ſibi Rex Selomo de lignis Libani, columnas eius fecit argenteas, ſtramentum vel fulcimentum eius aureum, ſellam eius coccineam, medium eius ſtratum, vel accenſum dilectione ſeu charitate. Hæc ita ibi exponuntur, Papilionem portatilem: hic eſt thronus gloriæ. Fecit ſibi Rex Selomo: Rex qui eſt ſua pax, Deus ſcilicet. De lignis Libani: hæc eſt domus ſancti ſanctorum. Columnas eius fecit argenteas: ecce de quibus dictum eſt Iob 26. cap. Columnæ cœli confringentur, vel commouebuntur. Stramen-

mentum vel fulcimentum eius aureum: istud funt verba legis, de quibus dictum est Psalm. 18. Desiderabilia super aurum, vel plusquam aurum. Sellam eius coccineam: ecce quod dixit Psalm. 77. Equitanti in cœlis cœlorum קדם *Kedem*, id est, antiquitatis vel orientis. Medium eius stratum vel accensum dilectione vel charitate: R. Azarias dixit hanc dilectionem seu charitatem esse שכינה *sechina*, id est ipsam diuinitatem, vel gloriam Dei. Hæc in Midras supradicta. Ex quibus apertè ostenditur, neminem melius per Selomonem, quàm Messiam hoc in loco debere intelligi. Hic ergo Selomo, id est Messias, fecit sibi אפריון *apperion*, id est thalamum, vel papilionem portatilem, corpus videlicet suum: quod est thronus gloriæ, vt in principio huius Midras dictum est. Quod quidem fecit de lignis Libani, quæ sunt domus sancti sanctorum, secundum expositionem eorum: quod optimè congruit partibus illis matris suæ, de quibus corpus suum virtute suæ diuinitatis ipsemet sibi formauit. Cuius columnæ argenteæ propter mundiciam, quatuor videlicet humores, ex quibus & suum & omne corpus humanum constat, concussæ sunt, atque confractæ: dum ipso in cruce pendente, totus eius sanguis in quo simul omnes humores existunt, effusus est. Fulcimentum aureum fuit ipsius anima preciosa. Sella vel cathedra coccinea, caro eius tota illo precioso sanguine rubrefacta. Medium verò eius, cor scilicet fuit רצוף *ratsuph*, id est stratum: vel iuxta aliud significatiuum, accensum quasi prunis, dilectione vel charitate. Quæ quoniam est שכינה *sechina*, id est diuinitas, vt per traditionem Iudaicam ostensum est, consequens est Messiam secundum humanitatem Spiritu sancto replendum fuisse. Quod optimè Esaias insinuat, dum 61. cap. in persona eius inquit, רוח אדני יהוה עלי יען משח יהוה אתי Id est, Spiritus Domini Dei super me: quia vnxit Deus me. Vbi Propheta (vt ait R. David Chimhi in libro Serascim) in persona Messiæ locutus est. Perinde videlicet, ac si Messias ita dixerit, Quia Deus vnxit me, ad annunciandum pauperibus vel humilibus misit me. Ex quibus patet, Spiritum sanctum amorem, seu charitatem dici, non solùm quia à Patre & Filio per modum voluntatis procedit, verùm etiam quia est amor, quo Pater & Filius se mutuò amant. Quocirca vt ex his quæ dicta sunt, colligitur, patres illi antiqui atque veteres Iudæorum per Spiritum sanctum nihil aliud intelligebant, quàm tertiam in diuinis personam, à Patre & Filio vnica spiratione per modum voluntatis ab æterno productam, realiter quidem ab ipsis distinctam, essentialiter autem eandem cum ipsis. Quoniam vt dictum est, etsi tres personæ diuinæ realiter ab inuicem distinguantur, essentialiter tamen idem omnino sunt.

Spiritus sanctus quid est secundum priscos Hebræorum.

CAPVT VII.

Quod tres personæ diuinæ sint vna essentia, sitque vnaquaque earum in alia per circumincessionem.

CAPNIO.

Velim ad clariorem huiusce Catholicæ veritatis expressionem, ad maioremque iuniorum Iudæorum confusionem, per aliquem eorum doctorem probares, tres personas diuinas vnam esse essentiam, vnamque naturam, ac vnam esse in alia per circumincessionem. Gal. Quamquam ad id probandum plures ex eis possem producere testes, ne tamen tædiosus sim, vnum, cui Iudæi recentiores minimè contradicere possint, satis sit ex omnibus adducere, Rabbi scilicet Ishac ben Schola, magnæ apud eos autoritatis virum, qui in commentariis super Psalterium id ipsum sæpe asserit, & præsertim super illud Psalmi 111. ראשית חכמה יראת יהוה שכל טוב לכל עושיהם תהלתו עומדת לעד Hoc est, Principium sapientiæ, timor Dei, intellectus bonus omnibus facientibus ea: laus eius permanet in æternum: cum sic dicit, החכמה אשר רמז אליה בפסוק הזה
כי תיה החכמה אשר מאין תמצא והיא הנרמזת במלת
בראשית רוצה לומר באות הבית ואמרו אל תקרא
בית אלא בית שנאמר בחכמת יבנה בית והמדרה
הזאת מכוסה ונעלמת בתותם התעלומות נחתמת
בענין שנאמר ונעלמה מעיני כל חי ומעוף השמים
נסתרה ואומר אלהים הבין דרכה והוא ידע את
מקומה רוצה לומר שאין אחר זולתו יודע נתיבות
החקיקות בה ובכל מקום שמנו חכמים המדות מנו
החכמה באלו היה ראשונה מפני שהיא נמשכת
ממקור חיים והיא התחלת תמנין ומנו המדה
הפנימית שהיא המוצא ותניקור בה נרמז כענין כי יש
לכסף מוצא ואומר כי כצל החכמה כצל הכסף ובעלי
החכמת מכנים המדה הפנימית הזאת בשמות הרבה
מהן פי שמכנת אותה בתר מפני שכל המדות
מוכתרות בה והיא בהם ופי שמכנה אותה בלשון אין
כי אין דמחשבה תופשת בה ונסמכו כזה הלשון בכתוב
שאמר מאין יבוא עזרי ואם חזכה במאמר זה עוד תדע
סוד ההרים הרמים יתשתמר ותשתית תמים אמנם
שאר השמות המכונים אל המדה הזאת סולם
מכוונים לזה הדרך ישכין אור ובפסיק היה רמז אל
המדה הזאת ככלת ראשית ונכללה החכמה
ואמרו רבותינו ז"ל כל הנביאים כולם נתנבאו
באספקלריא שאינה מאירה ומשה רבינו עליו
השלום הסתכל באספקלריא אחת המאירה שנאמר
וירא ראשית לו ועוד הוסיף בזה הפסוק יראת ה' הוא
באור אל הראשית כמו והאלהים עשה שייראו
מלפניו ובהוות שלש המדות שזכרנו נקראות פנים
כללן זו בזו ואמר ראשית חכמה יראת ה' ואמר החכם
הן יראת ה' היא חכמה ואמר קנה חכמה קנה בינה הא
למדת כי אלו השלש עטרות לכתר יחיד שלם
נבחרות והם שלש אמות לעולם מתאימות ונוררת
העולות אחריהם רואות עלת ידיהם והם אמרות ע'
אמרות טהורות חחשובות שבע שבולים בקנה אחד
מלאות ומובות ובהיותם קשר אמיץ וחזק כללם
כולם ביחד באימו שכל טוב לכל עושיהם רוצה
לומר המכוונים בהם והוא מי שאמר כי אם אלהים
עשה היום. ואמר תהלתו עומדת לעד על המדה
הפנימית שזכרנו ובן הוא אומר יראת ה' טהורה
עומדת לעד ואמר הוא תהלתך והוא אלהיך והבן Id est, Sapiētia de qua intelligitur in hoc textu, est sa-

Sapientia in diuinis.

picntia quæ egreditur מאין *meain*, id est, intellectu supremo, & abstractissimo Dei, & repertur in dictione בראשית *beresit*, id est, in principio, hoc est in litera *beth*. Et propterea dixerunt, Ne voces illam *beth*, sed *baith*, id est domum. Sicut dictum est, Sapientia ædificabitur domus. Et proprietas hæc est cooperta, & occulta, atque sigillata, sigillo scilicet secretorum. Sicut dictum est, cooperta est, & occulta ab oculis omnium viuentium, & ab auibus cœlorum abscondita. Et dicit, Deus intelligit vias eius, & ipse scit locum eius: ac si dicat, nullus præter eum scit semitas, quæ sculptæ sunt in ea. Et vbicunque enumerauerunt sapientes proprietates Dei, posuerunt sapientiam tanquam principium, quoniam extrahitur de fonte vitæ, & est principium omnis numeri. Et dixerunt illam proprietatem intrinsecam, quæ est exuberantissima æris vena, quam vulgus mineram vocat, & fons siue emanatio in ea deprehensa est, siquidem & argenti profluentes venæ sunt. Et dicitur, quòd qualis vmbra sapientiæ, talis & vmbra argenti. Autores autem sapientiæ denominauerunt hanc intrinsecam proprietatem multis nominibus: Alii enim nominauerunt eam coronam, quòd singulæ proprietates coronentur ab illa, & illa à singulis. Alii verò nominauerunt ipsam אין *ain*, eò quòd nullus sit, qui imaginatione eam deprehendere possit, (est enim solo intellectu attingibilis.) Et huic alludit quod dictum est, *Meain*, id est vnde veniet auxilium meum? (*Meain* siquidem significare videtur quid incorporeum, abstractum, secretum & intellectuale.) Et si fueris fortunatus in dictis meis, scies secreta montium altissimorum, quoniam hæc proprietas est veluti lux qua coronantur cæteræ omnes proprietates in via lucis. Itaque in hoc textu aduerte proprietatem hanc in dictione Principium, in qua continetur sapientia. Dixerunt igitur doctores, quòd omnes prophetæ prophetarunt in visione nnn lucida: Moses autem prophetauit in visione lucida & clara: Sicut dictum est, Et visum est Principium ei. Sequitur autem, Timor Dei. Et hoc insuper declaratiuum est Principii. Sicut dictum est, Deus fecit, quòd timerem à facie eius. Et sunt istæ tres proprietates vocatæ Facies, continenturque inuicem vna in alia. Et ideo dictum est Principium sapientiæ, timor Dei. Et dicit sapiens, Profectò timor Dei est sapientia. Dictum quoque est, Possi de sapientiam, posside prudentiam. Ecce didicisti, quòd tres istæ coronæ sunt vna corona, vnitæ vnitate admodum perfecta. Et sunt quid electissimum, tresque firmitates mundi æquales (id est, quibus firmatur mundus.) Suntque luminaria ascendentia, & supereminentia quod reliquum est, in tantum quòd luce eorum cuncta illuminantur. Et sunt verba Dei verba munda & preciosa, significatio septem spicarum in canna vna, quæ plenæ sunt & optimæ. Et quoniam sunt ligamen vnum forte atque inseparabile, omnes comprehenduntur in v[...]um. Sicut dictum est, Intellectus bonus omnibus facientibus ea, id est, illis qui intendunt in ea. Sicut etiam alibi dicitur, Certè Deus fecit hodie. Dixit autem, Laus eius permanet in æternum, propter proprietatem intrinsecam, quam memorauimus. Et etiam dicit, Timor Dei mundus permanet iugiter. Et dixit, Ipse laus tua, & ipse Deus tuus. Et intellige. Hæc omnia R. prædictus. Ex quibus multa præclara, & fidei nostræ admodum consentanea contra Iudæos nostri temporis habentur, & præcipuè septem. Et primum est, quòd tres proprietates quibus tres personæ diuinę distinguuntur, dicit ex verbis Psalmistæ, esse Principium, Sapientiam & Timorem Dei. Et rectè quidem. Nam per Principium Patrem intelligit, tum quia Pater est prima in trinitate persona, tum etiam, quia est principium & origo totius diuinitatis. Per Sapientiam verò Filium insinuat, qui est sapientia Patris. Per Timorem autem Dei, Spiritum sanctum innuit, qui haud incongruè Timor Dei ab effectu dicitur: cùm cordibus fidelium quibus illabitur, timorem Dei ingerat, ne scil. per peccatum ab eo separentur, cui per gratiam coniunguntur, & ne per peccatum Deum ipsum perdant, quem per gratiam in se habitantem habent. Quod per dictum illud etiam probat, Deus fecit vt timerem à facie eius. Secundùm est, quòd hanc Sapientiam proficisci ait מאין *meain*, id est ab intellectu supremo & abstractissimo, qui Deus est: hæc enim omnia præ se fert dictio ista Hebraica מאין *meain*: per hoc ostendere volens, Filium in diuinis ab intellectu diuino produci. Nam memoria fœcunda; quæ non est nisi intellectus habens obiectum præsens, diuinam scilicet essentiam, producit Verbum, id est, Filium, qui est noticia genita & sapientia Patris. Tertium est, quòd Sapientiam hanc dicit esse abundantissimam æris venam, in qua fons siue emanatio deprehensa est: per hoc volens apertè innuere, Filium Dei esse artem Patris, & verbum per quod facta sunt omnia. Quartum est, quòd ait hanc Sapientiam esse tanquam lucem, qua coronantur omnes aliæ proprietates in via lucis. Per quod palàm insinuat, Filium esse lumen de lumine, siue lucem mundi, vt ipse Filius ait Iohan. 8. quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum, Ioan. 1. Quintum est, quod tres istas proprietates dicit vocari facies, id est personas, more vtique Græcorum, qui personas πρόσωπα, id est facies vocant. Sextum est, quod has tres personas dicit vnam in alia inuicem contineri: demonstrans Patrem esse in Filio & Spiritu sancto, & Filium in Patre & Spiritu sancto, & Spiritum sanctum in Patre & Filio per circumincessionem, quam Græci περιχώρησιν vocant. Septimum est, quòd dicit tres istas coronas vnam esse coronam vnitas vnitate admodum perfecta. Per quod manifestè ostendit, tres personas diuinas vnam omnino esse essentiam, vnamque naturam: quod in expositione quoque sequentis Psalmi expressè affirmat, dum super illud Psalm. 112. רשע יראה וכעס שניו יחרק ונמס תאות רשעים תאבד Id est, Impius videbit, & irascetur, dentibus suis frendebit, & tabescet, desiderium impiorum peribit. Hæc inter cætera ait, הפסוק הזה רומז למדת הדין שלמטה כי הרשע בועט ביסורין וחורק שניו כלפי שכינה ומפני זה תאות רשעים תאבד ועל כיוצא בזה נאמר כי ה׳ אלהיך אש אוכלת הוא ואומר אש לפניו תאכל וסביביו נבערה מאד חרי חתם ברסין מה שפתח במזמור הראשון להודיע כי הכל אחד וחסרות

והספרות האלה הנזכרים הם שמו של הקדוש ברוך הוא ושמו הוא יתברך ומפני זה הוא פועל בהיות בפרת הצריכה להם כפי כחם נבלל בספרות תמנה עם הם אבל מצד עצמו הכל חולך אל מקום אחד והכל הוא ייחוד שלם הספרות האלה אינן סוגבלות לא נפרדות והמגביל או מפריד מזה אחת מהם או חמוסיפ עליהם או הגורע מהם נקרא קוצץ בנטיעות ועונשו גדול כאלישע אחר אפנם מן הספרות האלה ולמטה עולם הנפרדים אף אל פי שאין ראיה לדבר הזה ברלנרו ונהר יוצא מעדן להשקות את הגן ומשם יפרד ואם התבונן במה שרמזתי לך תזכה לסוד הפסוק הזה׃ Id est, Textus iste significatiuus est proprietatis infernalis sententiæ. Quoniam impius pedibus calcitrabit, & mouebit dentes suos contra diuinitatem. Et propter hoc desiderium impiorum peribit: Vnde dictum est, Quoniam Deus Deus tuus ignis ardens est. Et insuper, Ignis coram eo exardescet, & ea quæ in circuitu eius sunt, comburet penitus. Ecce expressit significatum eius quod habetur in præcedenti Psalmo, vt doceret, quòd omnes vnum sunt: Et proprietates istæ quas commemorauimus, sunt nomen Dei, & nomen eius est exaltatum. Et quoniam operantur circa creaturas suas, secundùm proprietatem eis congruentem iuxta virtutem earum, ideo ipse continetur in illis proprietatibus, & numeratur cum eis. Verùm si consideres ipsum, qua substantia est, omnia tendunt ad locum vnum, & omnia sunt voitas vna vndiquaque perfecta. Et proprietates istæ non sunt definitæ, nec separatæ. Quòd si quis aut definiret, aut separaret, aut adderet, aut diminueret vnam dictarum proprietatum, iure appellaretur plantæ abscissor, & punitio eius magna esset, sicut Elisæi postremi. Ab istis autem proprietatibus infra, consistit mundus rerum quæ definitæ & separatæ sunt: quamuis huius rei autoritatem non habeamus, nisi illam tantummodo, qua dicitur, Et fluuius egrediturde paradiso, vt irriget hortum, & inde diuiditur. Et si aduerteris ea de quibus te admonui, fortunatus eris ad intelligendum sacramentum textus huius. Hactenus ille idem Rabbi Ishac ben Schola. Ex eius duabus prædictis expositionibus, palàm ostenditur, tres personas diuinas vnam esse essentiam, vnamque naturam, & vnamquamque earum in reliquis duabus esse per circumincessionem: quod erat probandum.

CAPVT VIII.

Quòd diuina trinitatis mysterium per Dei imaginem, ad quam factus est homo, optimè atque distinctè innuitur.

CAPNIO.

QVIA Iudæi nostri temporis tanta contradicendi nobis cupiditate feruntur, vt hominem, quem scriptura sacra ad imaginem Dei effectum manifestè asserit, non ad imaginem Dei conditum fuisse affirment, scripturam ipsam ad aliter significandum trahere conantes, vt ipsum diuinæ trinitatis mysterium in hominis creatione patefactum, effugere valeant, idcirco & hominem ad imaginem Dei factum, & per ipsam Dei imaginem in eo relucentem, ipsum diuinæ trinitatis arcanum insinuari, te per veterum suorum scripturas nunc probare oportet. GAL. Sanctam Dei trinitatem, indiuiduamque eius vnitatem, hominem ad suam imaginem & similitudinem fecisse, inficiari minimè certè possunt, cùm textus ipse clarus sit, qui primo Genesis ait, ויאמו אלהים נעשה אדם בצלמנו כדמותינו Hoc est, Et dixit אלהים *Elohim*, id est, Dii, faciamus hominem ad imaginem nostram, tanquam similitudinem nostram. Et post pauca, ויברא אלהים את האדם בצלמו בצלם אלהים ברא אתו Id est, Et creauit אלהים *Elohim*, id est Dij, hominem ad imaginem suam, ad imaginem אלהים *Elohim*, id est Deorum, creauit ipsum, masculum & fœminam creauit eos. CAP. Quare prius verbum quod facere significat, posuit, dicens, Faciamus hominem: deinde verbo creationem significante vsus est, dicens, Et creauit אלהים *Elohim*, id est Dij, hominem? cum cæteris quæ sequuntur. GAL. Quia corpora Adæ & Heuæ ex materia compacta fuerunt, animæ verò ex nihilo creatæ. Ideo primò verbum quod facere significat, posuit: deinde verbo creationis vsus est. Hominem igitur ad imaginem Dei factum perfidia Iudæorum nostri sæculi haudquaquam negare potest, eùm prisci eorum id passim fateantur. Nam vt primum ipsius Abrahæ testimonium afferam, ita legitur in Midras tillim super illud Psalm. 37. אל תתחר במרעים אל תקנא בעשי עולה Hoc est, Non socieris cum malignantibus, vel non irascaris, vel non indigneris propter malignantes: neque zelaueris vel imiteris facientes iniquitatem: Dixit Abraham pater noster ad Melchisedech, qui fuit Sem filius Noæ, qui eo quòd obtulit sacrificium vocatus est sacerdos Dei altissimi, Per quem modum, vel quamobrem egressi estis de arca? Respondit ille, Propter צדקה *tsedaca*, id est eleemosynam quam ibi faciebamus. Ait ei, Et cuiusmodi eleemosynam poteratis ibi facere, cum ibi non esset, nisi Noas & filii eius? Cui ergo faciebatis eleemosynam? Respondit ei, Feris, & bestiis, atque volucribus. Non enim tota nocte dormiebamus, sed modo huic, modo illi tribuebamus. Dixit ergo Abraham, Si isti qui feris & bestiis atque volatilibus eleemosynam fecerunt, mercedem receperunt, quanto magis si fecero eleemosynam filiis Adæ qui sunt ad imaginem Dei sancti & benedicti, mercedem recipiam, atque ab obuiantibus liberabor? Et statim in illa hora fecit, supple, eleemosynam: sicut scriptum est Genes. 18. capit. Et plantauit אשל *esel*, id est pomarium vel hospitium, ad recipiendum hospites. Deinde, id quod in בראשית קטנה *Beresith ketanna*, id est, in expositione Gen. minori, scriptum est, adducam. Ibi enim sic ad verbum legitur: In die quo creauit

אלהים *Elohim*, id est Dij, Adam, ad similitudinem אלהים *Elohim*, id est Deorum fecit eum: Dixit Rabbi Akibas, Scriptum est Leuitici 19. capit. Et diliges proximum tuum sicut teipsum. Pars magna huius rei est, quòd non dicas, Postquam ego vituperor, vituperetur proximus meus. Dixit Rabbi תנחומא *Tanhuma*, Si autem ita feceris, scito quòd vituperabis: siquidem vilipendes eum de quo scriptum est, Ad similitudinem אלהים *Elohim*, id est Deorum fecit eum. Hactenus traditio. Illud etiam Iudæi recentiores audiant, quod in libro מכילתא *Mechilta* legitur, super illud Exod. 20. ולא תעלה במעלות על מזבחי אשר לא תגלה ערותך עליו: Id est, Ne ascendas per gradum super altare meum, ne reuelet se confusio, vel pudenda tua super ipsum: Sic enim ibi dicitur, Ecce hic argumentum קל וחומר *kal vahomer*, id est minoris vel maioris: Nam si de lapidibus in quibus non est cognitio mali & boni, dixit ipse מקום *Makom*, id est locus, hoc est Deus (Nam Iudæi Deum locum vocare solent, quòd vbique & in omni loco sit præsens) vt non ambules in eis despectiuè, vel ignominiosè, quantò magis exigit ratio, vt cum proximo, qui est ad similitudinem illius, qui dixit, & factus est mundus, non ambules contemptibiliter & contumeliosè. Hæc traditio. Neque hic prætermittendum est, quod in *Bereshith Rabba* super illud Genesis primo capit. Et creauit אלהים *Elohim*, id est, Dii hominem ad similitudinem suam, hoc modo legitur; Interrogauerunt hæretici R. שמלאי *Semlai*, Quid est quod scriptum est, Et dixit אלהים *Elohim*, id est Dii, faciamus hominem ad imaginem nostram tanquam similitudinem nostram? Dixit eis, Legite quod sequitur, Et creauerunt אלהים *Elohim*, id est Dii, hominem. Non sic scriptum est, sed creauit אלהים id est Dii. Dixit Rab. הושעיה *hossahaja*, In hora qua Deus sanctus & benedictus creauit hominem primum ad imaginem suam, errauerunt in eo Angeli ministerii, volueruntque dicere coram eo; Sanctus, sanctus, sanctus, Dominus Deus exercituum. Sed quid fecit Deus Sanctus & benedictus? Fecit cadere super eum soporem: & mox cognouerunt, quòd ipse erat homo. Et hoc est quod scriptum est, Cauete vobis ab homine, qui habet spiraculum in naso suo, qui reputatus est. Ipse, id est, Deus, propter Dei scilicet similitudinem, quam gerit. Hucusque traditio: quæ siue verum id fuerit, siue non, optimè tamen probat, antiquos Iudæorum doctores tenuisse, hominem ad imaginem Dei, eique simillimum fuisse conditum. CAP. Qualiter prisci Iudæorum tenebant hominem ad Dei imaginem, Deoque simillimum fuisse effectum? GAL. Secundùm animam vtique, in qua imago ipsa diuinæ trinitatis optimè atque expressè relucet. Quare notanda sunt quæ hac de re Rabbi Moses Ægyptius in libro, qui Director nutantium nuncupatur, hoc modo asserit: Ex hoc, inquiens, quòd Deus dixerit. Faciamus hominem ad imaginem nostram, inducuntur homines ad credendum, Deum esse corporeum, vnà cum lineamentis omnibus ac membris, simul & spiritum. Quo tandem reprobato, ait (& rectè quidem) quòd non quantum ad corpus, sed quantum ad intellectum homo ad imaginem sui conditoris conditus fuerit. Et de hac imagine dictum esse affirmat, illud Psalm. 39. ארני בעיר צלמם תבזה Hoc est, Domine in ciuitate imaginem ipsorum vilificabis, vel despicies. Despicitur quidem peccatorum imago, sed ad nihilum nequaquam redigitur: sicut dictum est Psalm. 39. אך בצלם יתהלך איש Id est, Verumtamen cum imagine deambulabit vir, id est, quilibet in hoc mundo existens. Ex quo apertè liquet, nostræ editionis autorem non rectè antedicta verba traduxisse, dum ait, Domine in ciuitate tua imaginem ipsorum ad nihilum rediges. Cùm ergo dicitur Genesis 1. Dixit אלהים *Elohim*, id est, Dii, faciamus hominem ad imaginem nostram, tanquam similitudinem nostram, sicut per אלהים *Elohim*, iuxta antiquorum Iudæorum expositionem, intelliguntur tres מדות *Middoth*, per quas dixerunt mundum fuisse creatum, id est tres personæ diuinæ, Pater videlicet, & Filius, & Spiritus sanctus: ita per imaginem אלהים *Elohim*, id est Deorum, tres animæ potentias, memoriam scilicet, intelligentiam, & voluntatem, in quibus diuinæ trinitatis imago consistit, intelligi oportet.

Quid est Dei imago in homine.

Ex memoria namque formatur intelligentia. Neque enim est ex quo formetur intelligentia ipsa, nisi ex memoria, secundùm quod memoria est notitiam rei apud se habere. Nisi igitur apud animam sit noticia, non est quo formetur intelligentia. Intelligentia autem extendente se & noticia, & accipiente id quod verum est in ratione boni & conuenientis, statim ex memoria & intelligentia formatur appetitus, qui est voluntas. Sicut igitur ex memoria formatur intelligentia, sic ex Patre in diuinis generatur Filius. Et quemadmodum ex memoria & intelligentia extensis, & quasi spirantibus bonum, formatur voluntas, sic ex Patre & Filio tanquam ex vno spirandi principio, spiratur bonum, quod est Spiritus sanctus: Et sicut tres potentiæ istæ, memoria, intelligentia, & voluntas sunt vna anima, ita Pater, & Filius, & Spiritus sanctus sunt vnus Deus: Et hæc est Dei imago ad quam homo creatus est, iuxta veterum Hebræorum sententiam: quamuis neque alias Dei similitudines esse in anima tacuerint. Nam & in מדרש תלים *Midras tillim*, super illud Psal. 103. ברכי נפשי את יהוה וכל קרבי את שם קדשו Id est, Benedic anima mea Deum, & omnia viscera mea nomen sanctum eius. Et in *Vaikra Rabba* super illud Leuitici 4. capite, Anima cum peccauerit, ipsa morietur, ita ad literam legitur, רבנן אמרו מה הנפש ממלאה את הגוף כך הקדוש ברוך הוא ממלא את עולמו מה הנפש סובלת את הגוף כך הקדוש ברוך הוא סובל את העולם מה הנפש יחידה בגוף כך הקדוש ברוך הוא יחיד בעולמו ומה הנפש אינה אוכלה ואינה שותה כך הקדוש ברוך הוא אינו אוכל ואינו שותה ומה הנפש טהורה בגוף כך הקדוש ברוך הוא שהוא למעלה מעולמו מה הנפש רואה ואינה נראית כך הקדוש ברוך הוא רואה ואינו נראה אמר דוד תבא הנפש שיש בה כל המדות הללו ותהלל להקדוש ברוך הוא שיש בו כל המדות הללו

Dei similitudines in anima.

A הללו ותהלל להקדוש ברוך הוא שיש בו כל הפרות הללו: id est, Magistri dixerunt, Vt anima replet corpus, sic Deus sanctus & benedictus replet mundum suum. Vt anima regit corpus, sic Deus sanctus & benedictus regit mundum. Vt anima est vna in corpore, sic Deus sanctus & benedictus est vnus in mundo suo. Vt anima non manducat, neque bibit, sic Deus sanctus & benedictus nec manducat, nec bibit. Vt anima habitat in corpore, sic Deus sanctus & benedictus habitat in superiori mundo. Vt anima videt & non videtur, sic Deus sanctus & benedictus videt & non videtur. B Dixit ergo Dauid, Accedat anima cui insunt omnes istæ proprietates, & laudet Deum sanctum & benedictum, cui etiam insunt omnes istæ proprietates. Hæc omnia traditiones præmissæ. In his autem licet anima quodammodo Deo persimilis censeatur, hæc tamen similitudo, quia accidentalis est, cum nonnisi circa ipsius animæ accidentia consistat, non potest esse ipsa Dei imago, ad quam anima ipsa creata est. Hanc enim imaginem in iis C naturalibus proprietatibus, atque potentiis animæ consistere oportet, quibus anima ipsa, ipsius Dei, per cognitionem & amorem capax efficitur. Hæ autem potentiæ non sunt nisi memoria, intelligentia, & voluntas. In his igitur ipsam Dei imaginem, ad quam homo factus est, consistere necesse est. Quemadmodum enim in Deo tres sunt personæ, Pater, Filius, & Spiritus sanctus, ita in anima tres sunt potentiæ, memoria, intelligentia, & voluntas. Nam in memoria quidem imago Patris D relucet, quia memoria fœcunda cum actu dicendi producit verbum. In intelligentia verò imago exprimitur Filii, quia Filius per modum intellectus & naturæ gignitur. Vnde Filius in diuinis est notitia genita, qua se Pater cognoscit. In voluntate autem imago Spiritus sancti insinuatur, quia Spiritus sanctus per modum voluntatis à Patre & Filio, tanquam ab vno principio, & vno spiratore procedit. Quare Spiritus sanctus non est nisi amor, quo Pater & Filius se mutuò amant: Et sicut E Filius gignitur à Patre, & Spiritus sanctus ab vtroque procedit, sic intelligentia oritur à memoria: (intelligentiam pro potentia & actu accipiendo) & voluntas ab vtroque, hoc est, à memoria & intelligentia originem habet (voluntatem tam pro ipsa potentia, quàm pro eius actu sumendo.) Ipsa quippe diuinæ trinitatis imago (vt Theologis nostris placet) & præsertim Scoto in 1. lib. dist. 3. q. vlt. non in solis primis animæ actibus consistit, sed in primis & secundis simul sumptis. Ibi enim non F tantum diuinarum personarum distinctio, origo, atque productio (vt dictum est) optimè refulgent, verùm ipsarum quoque identitas, ac diuinæ essentiæ vnitas expressè repræsentantur. Sicuti enim Pater, Filius, & Spiritus sanctus non sunt tres Dii, sed vnus Deus, ita memoria, intelligentia, & voluntas, non sunt tres animæ, sed vna solum anima, cum non sit nisi vna eius substantia.

Imago Dei in anima vbi consistit.

Filius in diuinis quid est.

Spiritus sanctus quid est.

CAPVT IX.

De nomine Dei אלהים *Elohim, & quomodo per illud diuina trinitas insinuatur.*

CAPNIO.

CVM ad comprobandum diuinæ trinitatis mysterium nihil sit contra Iudæos iuniores aptius, nihil validius, quàm diuinorum nominum explanatio, idcirco te idem mysterium, ipsa Dei nomina exponendo, nunc probare opus est. Et primùm per אלהים *Elohim*, quod communius est cæteris, id te facere oportet. GAL. אלהים *Elohim*, (vt ipse nosti) plurale est nomen, & id quod Dii apud nos, significat. Cuius singulare est אל *el*, id est Deus, vel potius אלוה *Eloah*, quod etiam idem est quod Deus. Hoc igitur nomen אלהים *Elohim*, etsi pluralitatem designet, cum verbo tamen singularis numeri iungi solet, quoties in scriptura sacra pro Deo vero accipitur: vt est illud in libri Geneseos principio, בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ Hoc est, In principio creauit Dii cœlum & terram. Vbi igitur nostra tam Græca quàm Latina editio Deus habet, Hebraica veritas, Dii, dicit. Quod quidem absque grandi mysterio factum non est. Quia enim iuxta D. Augustini sententiam, opera trinitatis indiuisa sunt ad extra, idcirco Moses ille magnus ad insinuandum omnes tres personas diuinas, Patrem & Filium & Spiritum sanctum simul ad mundi creationem concurrisse, אלהים *Elohim*, id est, Dii in plurali, dixit, & non אלוה *Eloah*, siue אל *el*, id est Deus, in singulari: ad ostendendum autem tres illas personas essentialiter non distingui, sed idem omnino esse, hoc est vnum Deum esse, & non tres Deos, ברא *bara*, id est, Creauit, in singulari dixit, & non בראו *barau*, id est creauerunt, in plurali. Constat igitur per nomen אלהים *Elohim* cum verbo singularis numeri iunctum, & personarum trinitatem, & essentiæ diuinæ vnitatem optimè designari. Iudæi autem recentiores cùm textum hunc minimè negare possint, ipsum falsa quadam expositione peruertere conantur. Dicunt enim, quòd etsi nomen hoc אלהים *Elohim* plurale sit, indifferenter tamen & singulariter & pluraliter accipi solet, & quando pro vero Deo accipitur, semper singulariter & non pluraliter tenetur. Et sic illud hic teneri aiunt, cum dicitur, In principio creauit אלהים *Elohim*. Vnde concludunt, quòd cum אלהים *Elohim* hoc loco non pluraliter, sed singulariter teneatur, haudquaquam nos inde inferre possumus, per ipsum personarum trinitatem insinuari. Sed hæc fortasse Hebraicarum literarum ignaris dicere possent, non autem iis qui earum penitus non carent cognitione. Nos igitur qui illarum non sumus omnino expertes, & per Hebraicos sacræ scripturæ textus, & per eorum Doctores, falsò textum hunc eos exponere probabimus. Nam in *Beresith ketanna*, id est in expositione Geneseos minori super hunc textum, legitur R. הונא *huna* ita dixisse, Nisi hic sermo scriptus fuisset, non licuisset dicere, Et creauit אלהים *Elohim*, id est Dii, cœlum & terram. Super illud quoque Genes. 1. ויברא אלהים את האדם בצלמו בצלם אלהים ברא אותו G Id est, Et creauit Dii Adam ad imaginem suam, ad imaginem Deorum creauit eum, ita scriptum legitur: Interrogauerunt heretici R. Sembi,

Iudæorum iuniorum falsa expositio.

Confutatio.

Quot Dii creauerunt mundum? Ait illis, Ego & vos quæramus à diebus antiquis. In commentariis autem R. Mosis Hadarsan in librum Geneseos habetur, quòd sic eis responderit, Ego & vos quæramus à lege. Nam non est scriptum, Creauerunt Dii Adam, sed creauit Dii Adam. Rursus interrogauerunt eum; Quid est quod scriptum est; In principio creauit Dii cœlum & terram. Nam non est scriptum, in principio creauerunt Dii, sed, In principio creauit Dii. Dixit R. Semlai, In omni loco in quo inuenis pro hæreticis obiectionem, inuenis quoque medicamentum illius in latere eius. Huic simile est illud quod habetur in libro סנהדרין *anhedrin*, in capit. quod incipit אחד דיני ממונות *Ehad dine mamonoth*, id est, vnum iudiciorum diuitiarum, circa finem, cùm dicitur R. Iohanan sic dixisse, Omnis locus vnde Epicurei facti sunt hæretici, responsionem habet in latere. Vbi enim dicitur, Faciamus hominem ad imaginem nostram, ibi quoque subditur, Et creauit אלהים *elohim*, id est, Dii hominem ad imaginem suam. Et cum dicitur Genes. 11. Descendamus, & confundamus labia eorum, tunc etiam dicitur ibidem, Et descendit Dominus ad videndum ciuitatem & turrim. Et vbi scriptum est, Genes. 35. Quia ibi apparuerunt ei Dii, ibidem quoque legitur. Et fac ibi altare Deo, qui apparuit tibi. Item eodem in loco: Et surgamus & ascendamus ad domum Dei, & faciam ibi altare Deo exaudienti me in die tribulationis meæ. Hactenus traditio. Alia quoque multa præter ista, in sacris literis comperiuntur loca, in quibus & nomen אלהים *Elohim*, & alia quædam nomina de Deo dicta, pluraliter ponuntur: quem quidem de Deo loquendi modum, nemo interpretum transtulit, cùm valdè incongruus videretur. Idcirco tamen (vt arbitror) illa priscorum scriptura admisit, vt recentiorum Iudæorum, pluralitatem diuinarum personarum negantium, fortiùs conuinceretur impietas. De quibus nonnulla in expositione Genes. quæ R. Mosi Hadarsan ascribitur, inseruntur, vbi super illud, In principio creauit אלהים *Elohim*, id est, Dii cœlum & terram. Sic ad verbum dicitur, Quæsierunt hæretici à R. שמלאי *Semlai* dicentes, Quot Dii creauerunt mundum? Respondit, Ego & vos quæramus hoc à lege. Dixerunt ei, Ecce scriptum est Deuteronom. 4. cap. Quæ est gens magna, quæ habeat Deos propinquantes sibi: Ecce duo רשויות *ressuioth*, id est, principia. Dixit eis, Legite finem versus: Sicut Dominus Deus noster in omni inuocatione nostra ad eum: non enim scriptum est, ad eos, sed, ad eum. Aiunt illi, Ecce adhuc scriptum est Iehos. vltim. ca. לא תוכלו לעבד את יהוה כי אלהים קד שים הוא Hoc est, Non poteritis seruire Deo, quia Dii sancti ipse. Dixit eis, Legite finem textus: non enim dicit, Quia Dii sancti ipsi, sed quia Dii sancti ipse. Dixerunt iterum ei: Ecce scriptum est 2. Reg. 7. capit. ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ אשר חלכו אלהים לפדות id est, Et quis vt populus tuus, sicut Israel gens vna in terra, propter quam iuerunt Dii ad redimendum: Ait eis, Legite quod consequenter scriptum est: non enim להם *lahem*, id est sibi, pluraliter scriptum est, sed ad redimendum, לו *lo*, id est sibi, singulariter. Rursum quoque dixerunt ei, Ecce scriptum est apud Ierem. 23. capit. והפכתם את דברי אלהים חיים id est, Et peruertistis verba Deorum viuentium: Ait illis, Legite finem literæ: non enim scriptum est, Dominorum exercituum, sed יהוה צבאות אלהינו Domini exercituum Dei nostri. Hæc traditio: vbi hoc nomen אלהים *Elohim*, pro Deo vero accipitur, & tamen cum adiectiuo pluralis numeri coniungitur: quod fieri minimè contingeret, si illud (vt ipsi aiunt) pro Deo vero acceptum, semper singulariter teneretur. Huic præterea loquendi de Deo modo simile est, quod apud Hoseam 11. capit. ita scriptum legimus, סבבני בכחש אפרים ובמרמה בית ישראל ויהודה עוד רד עם אל ועם קדשים נאמן Hoc est, Circumdederunt me cum negatione, vel mendacio Ephraim, & cum dolo domus Israel: Iuda verò adhuc erit dominans cum Deo, & cum sanctis fideli. Vbi glossa R. Selomonis ait, Cum sanctis fideli, id est cum Deo sancto & benedicto. Neque hic prætereundum puto quod in *midras coheleth*, id est in expositione Ecclesiast. legitur, super illud 5. capit. אם עשק רש וגזל משפט וצדק תראה במדינה אל תתמה על החפץ כי גבה מעל גבה שמר וגבהים עליהם Id est, Si oppressionem egeni, & ablationem iudicii & iustitiæ videris in ciuitate, non mireris super huiuscemodi voluntate: Nam excelsus super excelsum custodiens est, & excelsi super eos. Ibi enim sic dicitur, Si videris oppressores pauperum & egenorum, & iusticiam, id est iustum viuentem, in æternum multiplicantem sibi bonitatem & pacem, timeas iudicium gehennæ. Quia excelsus super excelsum custodiens est: hi sunt Angeli: Et excelsi sunt super eos: Hic est Deus sanctus & benedictus. Plurimis præterea in locis, nomen hoc אלהים *Elohim*, cùm pro vero Deo sumitur, cum verbo pluralis numeri copulari comperimus, quod nequaquam fieret si pro vero Deo acceptum semper singulariter teneretur. Et vt cætera id genus penè infinita prætermittam, illud vnum quod maximè ad propositum facit, exempli gratia adducam. Sic enim in 1. capit. Genes. scribitur, ויאמר אלהים נעשה אדם בצלמנו כדמותינו Id est, Et dixit אלהים *Elohim* id est, Dii, Faciamus hominem ad imaginem nostram, tanquam similitudinem nostram. Si igitur hoc in loco אלהים *Elohim* singulariter teneretur, non faciamus, sed faciam, dixisset. Neque ad imaginem nostram, tanquam similitudinem nostram, sed ad imaginem meam, tanquam similitudinem meam, protulisset. Dixit autem, ad imaginem nostram, tanquam similitudinem nostram, & non ad imagines nostras, tanquam similitudines nostras, vt personarum identitatem, ac diuinæ essentiæ vnitatem indicaret. Nam etsi tres diuinæ hypostases personaliter ab inuicem distinguantur, cùm alia sit persona Patris, alia Filii, alia Spiritus sancti, essentialiter tamen non distinguuntur, sed idem omnino sunt. Cùm igitur nomen hoc אלהים *Elohim*, pro Deo vero hic accipiatur, atque cum verbo faciamus, quod pluraliter profertur,

fertur, coniungatur, clarum profectò est, illud hic pro Deo vero sumtum, non singulariter, sed pluraliter, ad pluralitatem diuinarum personarum insinnandam teneri. Iuniores tamen Iudæorum textus huius veritatem quibusdam irrationabilibus, nedum falsis expositionibus peruertere conantur. Qnidam enim dicunt, ideo Deum, cùm hominem conditurus esset, pluraliter locutum fuisse, quia cœlestem familiam consuluit. Quorum certè dictum inane atque nullum esse, ex eo maximè patet, quòd cœlestia omnia Deo seruiant, & eorum consilio ipse non egeat. Quidam verò, vt R. Dauid, & R. Moses Gerundensis, hoc in loco aiunt, propterea Deum hoc loquendi modo vsum fuisse, quia cum terra tunc locutus est, eo quod homo quem facturus erat, ex diuina & terrena re constare debebat. Sed hoc profectò dictum tam stultum ac ridiculum est, vt confutatione non egeat. Fatnitas quippe ridicula est, dicere, Deum ad hominis creationem terram sibi adiutricem aduocasse. Quidam denique dicunt, quòd Grammaticè loquendo, hoc loco nomen hoc אלהים *Elohim* non coniungitur cum verbo pluralis numeri Faciamus, sed cum verbo Dixit, quod singulare est. Ita enim dicit textus, Et dixit אלהים *Elohim*. Et postea sequitur, Faciamus hominem. Hoc etiam nihil est. Nam etsi *Elohim* immediatè non connectatur cum verbo Faciamus, connectitur tamen mediatè, quod idem prorsus est. Neque enim alius quàm אלהים *Elohim* dixit, Faciamus hominem. Quamuis autem hic nomen אלהים *Elohim* pro Deo vero captum, non immediatè, sed mediatè cum verbo pluralis numeri copuletur, alijs tamen quàm plurimis in locis immediatè copulatur, sicuti Biblia Hebraicis characteribus scripta legentibus facilè patet. Hi tamen, cæterique omnes qui huius textus sententiam deprauare nituntur, per illud facilè conuincuntur, quod in *Midras cohelet*, id est in expositione Ecclesiastis, super illud quod in 2. cap. habetur, כימה האדם שיבוא אחרי המלך את אשר כבר עשוהו Id est, Quis est homo, qui veniat, vel intret post Regem, qui iam fecerunt eum? Sic enim ibi dicitur, Post Regem, videlicet aliorum Regum Regem, Deum sanctum & benedictum, tunc valebis stare? Docet autem per hoc, dicendum, quòd non est scriptum qui fecit eum, sed qui fecerunt eum. Quod ex quo in lege scriptum est, dici potest: Deus enim sanctus & benedictus, & domus iudicij eius, fecerunt eum. Si autem ex hoc dixeris, Duo ergo sunt principia, non sequitur. Nonne enim iam dictum erat, Deuteronom. 32. cap. Ipse fecit te, & aptauit, vel parauit, vel ornauit te? Hucusque traditio. In qua tria notatu admodum digna, atque ad rem propositam aptissima ponuntur. Primum quidem est, quod verbum pluralis numeri, Fecerunt, propterea cum nomine singularis numeri, Rex, in creatione hominis iungitur, quia Deus cum hominem conderet, pluraliter locutus est, dicens, Faciamus hominem ad imaginem nostram. Hinc Psalmographus dixit Psal. 149. ישמח ישראל בעשיו בני ציון יגילו במלכם Hoc est, Lætetur Israel in factoribus suis, filij Sion exultent in rege suo. Hinc quoque & Esaias ait 54. capit. כי בעליך עשיך יהוה צבאות שמו Id est, Quia dominatores tui, factores tui, Deus (tetragrammaton) exercituum nomen eius. Secundum verò est, cum in hac traditione dicitur, Quod Deus sanctus & benedictus, & Domus iudicij eius fecerunt hominem. Vbi per Deum sanctum & benedictum, naturæ diuinæ vnitas ostenditur: per domum verò iudicij eius, personarum trinitas innuitur. Nam domus iudicij apud Iudæos dicebatur, cùm tres ad minimum simul sententiam aliquam ferebant, quæ etsi plurium esse poterat, non tamen pauciorum, dummodo impares numero semper essent. Domus igitur iudicij Dei non est nisi Pater, & Filius, & Spiritus sanctus. Eapropter in *Bereschith Rabba*, id est, in expositione libri Genes. super illud 19. capit. dictum ויהוה המטיר על סדם ועל עמרה גפרית ואש Hoc est, Et Deus pluit super Sedom & super Amora sulfur & ignem, Dixit R. Elazar, In omni loco, vbi in scriptura ponitur Deus (tetragrammaton) semper intelligitur ipse, & domus iudicij eius. Hoc etiam idem R. affirmat in Midras שיר השירים *Sir hasirim*, id est in expositione Cantici canticorum, super illud 1. capit. לססתי ברכבי פרעה דמיתיך רעיתי Id est, Equæ meæ in curribus, vel in equitaturis Pharaonis assimilaui te amica mea. Tertium autem est, cùm in eadem traditione subinfertur, quod Deus & domus iudicij eius, non sunt duo rerum omnium creatarum principia, sed vnum duntaxat principium. Ex quo patet, quòd prisci Iudæorum Doctores non negabant diuinæ trinitatis mysterium, sed tantum plura principia, siue plures Deos: quod non minus Christiana religio detestatur. Quæ cum ita sint, hîc clarius constat, per nomen אלהים *Elohim*, tres diuinas personas intelligi debere, quæ tanquam vnicum principium ad rerum omnium productionem simul concurrerunt.

Iuniorum Iudæorum falsæ expositiones.

Confutationes.

CAP. X.

De nomine Dei quatuor literarum, quod est τετραγράμματον, estque יהוה*, quod Hebræi* שם המפורש Sem hammephoras, *hoc est nomen expositum vocant.*

CAPNIO.

QVONIAM inter cætera diuina nomina, per nomen Dei τετραγράμματον diuinæ trinitatis mysterium maximè insinuatur, eam ob rem ad Iudæorum ceruicem magis conterendam, vellem abs te scire, quid de hoc nomine Talmudistæ atque Cabalistæ senserint. GAL. Admodum profectò miranda vtrique senserunt. Quare ne ipse plura dicam, ea duntaxat referam quæ & R. Haccados, & R. Moses filius Maimonis dicunt. Nam R. quidem Haccados, qui Latinè, Doctor noster sanctus, interpretatur, in libro quem גלי רזיא *Gale razeia*, id est, reuelatorem secretorum

nuncupauit, interrogatus ab Antonino Consule Vrbis Romæ de huiusce nominis significatu, multa valde mira detexit. Cuius verba refert Rabbi Nehumias Haccanæ filius, in epistola secretorum ad filium suum Haccanam scripta, quam Hebræi אגרת הסודות *iggheretb bassodoth* vocant: sic dicens, בקש פעם אחת אנטונינוס נגיד על עיר רומה מרבינו הקדוש שילמדהו אמתות הד סות שם ד אותיות ושם יב אותיות ושם מב אותיות׃ חשובה בעבור שתשאל אות נלמד מהאמת רוצה לומר מהוראת שם בן ד אותיות ושם יב אותיות ושם ארבעים אותיות אני מודיע לך אותם היות הסודות אלהים אשר ראוי היותם נסתרות מכל איש אבל בעבור שאני מכיר היותך מהתלמידים המאושרים והוא דבר קרוב אל הסברה לגלות להם אלו הדברים לפי שאנשי אותה המדינה אין ראוי להסתיר דברים כאלו לפיכך אודיעך שאין לאל שם אשר אנו נוכל להשיג הכרה לפי שעצמותו הוא שמו ושמו עצמותו וכמו שמעצמותו לא נוכל להשיג שום הכרה לפי שעם אותה הידיעה היינו דומים לו כך משמו לא נוכל להשיג ידיעת עם כל זה כל שמותיו יש להם הוראת לפי ששם ארבע אותיות הוא יותר עצמי לפעולותיו ומראה ידיעה יותר שלמה ויותר עצמית כפי מה שאנו יכולין לקבל ומזה מצטרפים כל שמותיו ולפי זה השם נקרא שם המפורש לא שהוא יהוה שמו העצמי אבל אנו אומרים אותו לפי ש״ח הוא כל מה שכחנו יכול להשיג ויותר גבוה לא נוכל לעלות ותדע ששם יב אותיות ושם מב שאינם שמות אשר תיבה אחת תהיה נעשה משני עשר אותיות או מארבעים ושתים אותיות אבל באי זה השם שתהיה יש רוב מלות שתות שהוראתם אחת. Hoc est, Quæsiuit aliquando Antoninus Consul Vrbis Romæ à Rabbeno haccados, vt eum de veritate instrueret, eius videlicet quod signat nomen quatuor literarum, & nomen duodecim literarum, ac nomen quadraginta duarum literarum. Responsio. Quod petis te de veritate informari, eius scilicet quod demonstrat nomen quatuor, nomen duodecim, & nomen quadraginta duarum literarum: notum tibi facio, hæc esse arcana diuina, quæ omnes homines clam esse debent. Verumtamen quia te ex scholasticis benemeritum esse cognosco, consentaneumque rationi est, detegere huiusce generis hominibus huiusmodi res, quoniam illis haudquaquam occultanda sunt talia, idcirco notum tibi facio, Deum non habere nomen, cuius nos cognitionem habere possimus; quandoquidem eius substantia est nomen ipsius, & econtra. Et quemadmodum eius substantiæ notitiam nullam habere possumus, quoniam ea cognita, ei similes efficeremur, ita nominis ipsius cognitionem habere nequimus. Nihilominus omnia eius nomina sunt attributa. Et quia nomen quatuor literarum operationibus eius peculiarius est, ostenditque eius notitiam perfectiorem, & illi accommodatiorem, prout nobis est possibile captu, & ex hoc nomine procedunt omnia eius nomina, ideo hoc nomen dictum est שם המפורש *sem hammephoras*, non quod ipsum sit eius nomen substantiale: sed nos id dicimus, quoniam hoc est quantum nostra facultas comprehendere potest, & altius ascendere non possumus. Notare autem debes, nomen duodecim, nomenque quadraginta duarum literarum non esse nomina,

Deus propriè non habet nomen.

quorum vnumquodque verbum duodecim literis constet, aut quadraginta duabus, sed quodlibet eorum sunt verba diuersa, quæ vnum ostendunt. Hæc ille. Rabbi autem Moses Ægyptius in libro *More*, in sexagesimo primæ partis capite, sic ad verbum ait: Omnia nomina creatoris in libris omnibus inuenta, ab effectibus deriuata sunt præter vnum nomen, quod est יהוה Et est nomen appropriatum creatori altissimo. Et propter hoc vocatur שם המפורש *sem hammephoras*, id est nomen expositum. Vult autem dicere, quòd ipsum est significans & ostendens creatoris substantiam, ac eius quidditatem, ostensione & significatione perfecta, ac manifesta, in qua non est æquiuocatio, neque mixtura: id est, Nihil est quod commune sit Deo & creaturæ in hoc nomine: reliqua autem ipsius gloriosa nomina significant æquiuocè, & cum mixtura: eo quod sunt ab operibus similibus iis quæ sunt in nobis, deriuata: vt etiam nomen illud quod loco יהוה id est, (quatuor literarum) quod est אדני *Adonai* ab hoc verbo אדני *Adon*, quod est Dominus, deriuatum est. Et inde est, quod Angelus quoque dictus est אדני *Adonai*: sicut dictum est Genes. 18. capit. אדני *Adonai* quæso si inueni gratiam in oculis tuis. Manifestaui autem tibi hoc in verbo אדני *Adonai*, quo nomen creatoris pronominatur: quia magis appropriatum est Deo altissimo, quàm alia omnia nomina creatorem notificantia. Cætera verò, vt דיין *Daian* iudex, & צדיק *tsadik*, id est iustus, & חנון *Hannun*, id est gratiosus, vel pius, & misericors, manifestum est, quòd communia sunt, atque deriuata. Nominis autem quod scribitur quatuor literis יהוה, nescitur deriuatio nota, nec ipsum cum alio participat. Et non est dubium, quin hoc nomen gloriosum, quod non profertur, neque pronunciatur, neque dicebatur nisi in sanctuario à sacerdotibus Domini sanctificatis, & solum in benedictione sacerdotum, & tunc etiam à sacerdote magno, & in die ieiunii gloriosæ sanctificationis, est nomen illud, in quo non est participatio inter creatorem, & aliquid aliud. Breuiter autem dico, quod celsitudo & excellentia huius nominis idcirco tanta reputatur, & cauetur ne loquatur aliquis per ipsum cautela magna & terribili, quia significat creatoris substantiam: ita quod nulla creatura communicat cum eo in significatione illa. Quemadmodum asseuerant magistri nostri, in persona Dei dicentes, Nomen meum est vnicum, vel appropriatum mihi. Cætera verò omnia Dei nomina, qualitates & reliqua significant. Cumque multiplicata fuissent huiusmodi creatoris nomina, ab eius operibus deriuata, transire fecerunt super cor nonnullorum filiorum Adam, quod multas ipse habeat qualitates, secundum multitudinem operum à quibus nomina illa deriuantur. Et eam ob rem promisit dare hominibus intellectum, qui ab eis huiusmodi errorem amoueret. Dixit enim Zachar. 14. ca. In die illa erit Dominus vnus, & nomen eius vnum. Vult dicere, quod sicuti ipse Dominus vnus est, ita tunc

vno

vno duntaxat vocabitur nomine, quod eius substantiam, vel essentiam absque deriuatione ab aliqua actione, significat. Dictum est autem in פרקי *pirke*, id est, capitulis Rabbi Eliezer, quòd cùm adhuc mundus non esset creatus, erat Deus sanctus & benedictus, & nomen eius tantùm. Animaduerte quàm euidenter ostendat, quòd omnia hæc Dei nomina deriuata sint nouiter post mundi creationem inuenta. Et hoc quidem certum est, quòd omnia ab aliquibus operibus in mundo inuentis denominantur. Sed cum consideras Dei essentiam ab omni operatione denudatam, nequaquam erit ei nomen deriuatum, sed vnum tantummodo, ad eius essentiam designandam. Nullum autem est apud nos nomen, quod non sit deriuatum, præter τετραγράμματον יהוה, quod est שם המפורש *sem hammephoras*, id est, nomen expositum absolutè. Nec aliud esse credas, quàm istud. Neque pertranseant cor tuum scribentium breuia, vanitates, & ea quæ fortè ab eis audisti, vel in eorum libris vanissimis inuenisti; delirantium nomina quædam, ab eis composita, & nihil penitus significantia, quæ diuina nomina vocant; dicuntque, quòd magna sanctitas atque mundicia sit ad effectum consequendum necessaria, & quòd possibile sit homini cum huiusmodi nominibus miracula facere. Non enim decet prudentem hominem has vanitates atque insanias audire, nedum credere. Nec est aliquod aliud nomen quod המפורש *hammephoras*, id est expositum, vocetur, nisi hoc gloriosum quatuor literarum nomen, quod cum literis suis minimè legitur. Manifestè autem cum expositione dixerunt in libro, qui dicitur ספרי *siphre*, super illud Numer. 6. capit. Sic benedicetis filiis Israel. Sic, hoc est, In lingua ista. Sic, id est, cum שם המפורש *sem hammephoras*, Dicebatur autem in sanctuario, sicut scriptum est: in ciuitate vero secundum quod pronunciatur, hoc est, pro eo dicebatur ארני *Adonai*. Dictum est quoque in Talmud super illud Numer. 6. capit. Sic benedicetis filiis Israel. Sic, id est, cum שם המפורש *sem hammephoras*, vel cum eius pronunciatione. Docet autem quid sit dicendum, cùm ait: Et ponite, vel nominate nomen meum vnicum, scilicet mihi. Ecce expositum est ibi, quòd שם המפורש *sem hammephoras* sit nomen quatuor literarum, & quòd ipsum solum creatoris substantiam absque mixtura & significatione alia significet atque ostendat. Eapropter dixerunt magistri in persona Dei, Nomen meum est vnicum mihi. Hæc omnia prædicta Rabbi Moses ben Maimon. CAP. Dic obsecro, hoc nomen quatuor literarum, vt scriptum est, siue vt literæ ipsæ sonant, quomodo proferatur. GAL. Quidam ex nostris aiunt, hoc nomen in nostris literis sonare Ioua. A quo dicunt fortè apud antiquos nomen Iouis irrepsisse. Sed maximè profectò errant, huiusmodi gentilitatis blasphemiam ex tam sancto nomine inferentes. Non enim hæ quatuor literæ יהוה si, vt punctatæ sunt, legantur, Ioua reddunt: sed (vt ipse optimè nosti) Iehoua efficiunt: quamuis Iudæi illud pronunciare vt scriptum est, non audeant: sed loco eius ארני *Adonai*, quod idem est quod Dominus, proferant. Qui autem illud in nostris literis Ioua sonare contendunt, id ex eo potissimum probare conantur, quod Hebræorum Grammatici dicunt, cum *sceua* aliqua literarum gutturis sequitur, plerunque & *sceua* ipsum & gutturis literam simul per syncopam auferri. Nam exempli gratia, יהודה *Iehuda*, nonnunquam יודה *Iuda* & scribitur & pronunciatur, & יהושע *Iehosua* יושע *Iosua*, & יהויכין *Iehoiachin* יויכין *Ioiachin*, & תהלים *tehillim* תלים *tillim*: & reliqua multa id genus. Quod similiter quoque in hoc nomine Dei ma[g]no fieri voluut. Qua ex re illud Ioua apud nos sonare inferunt, cum in eo *scena*, *he* literam gutturis præcedat. Quòd si verum esset, ipsum nomen non יהוה sed יוה sine *scena* & *he* litera s[cr]iberetur. Et sic non tetragrammaton, siue quatuor li[te]rarum esset, sed trium duntaxat, quod nec cogitare quidem licet. Nefas enim est, eo in nomine quicquam vel addi, vel minui. Sed sic omnino debet & scribi & pronunciari (si tamen pronunciandum est) sicut Deus ipse Mosi illud scribi debere mandauit. Quocirca Grammaticorum Hebræorum regula, quam inducunt, in eo locum nullum habet, quamuis & in reliquis sacris viginti quatuor [lib]ris nusquam vel rarissimè seruata reperiatur, sed in aliis tantum codicibus, & præcipuè apud Talmudistas. Ipsum igitur nomen Dei tetragrammaton cum *scena* & *he* litera, quæ lenem habet aspirationem, & scribi & pronunciari, ne[ce]sse est. Quare caueant qui illud apud nos Ioua sonare affirmant. Non enim Iona, nec Ieoua, sed [Ie]houa cum leni aspiratione, sicut scribitur, pronunciandum est. CAP. Quomodo Hebræi nomen hoc interpretantur? GAL. Illud alii quidem ex ipsis, Generans, interpretantur: alii verò, Qui essentiat, seu, Qui dat omnibus esse: alii autem, Vnus & omnia, siue, omnia vniter vt causa, siue, Vnus omnia eminenter continens. CAP. Cur nomen hoc Iudæi pronunciare non audent? GAL. Propter ea quæ habentur in libro קרושין *chidduscim*, id est sanctificationum, in capit. עשרה יוחסין *Hassara iohasin*, id est decem nobiles, super illud Exod. 3. capit. Hoc est nomen meum in æternum. Ibi enim legitur, quod dixit quidam senior non esse scriptum, לעולם *leolam*, id est, in æternum, sed לעלם *lealam*, id est, vt celetur. Rabbi autem Abina obiecit, dicens: Scriptum est, Hoc est nomen meum. Et iterum scriptum est ibidem, Hoc est memoriale meum. Dixit Deus sanctus & benedictus, Non legor sicut scribor: Scribor enim cum *iod*, *he*, *vau*, *he*, videlicet יהוה quod est nomen tetragrammaton: & legor, cum *aleph*, *daleth*, *nun*, *iod*, quæ literæ ארני *Adonai* efficiunt, quod idem est quod Dominus. Quare præceperunt magistri loco eius *Adonai* debere legi. Hæc ibi. Quocirca, vt legitur in libro *Sanhedrin* in capit. Helec, dixit Abba Saul, Qui pronunciat ipsum nomen quatuor literarum, vt scilicet literæ eius sonant, non

Amuleta blasphema.

habebit partem in ſeculo venturo. Eapropter vbicunque nomen illud reperiebant, ipſum minimè proferre audebant, ſed loco eius *Adonai* pronunciabant. Sacerdotes tamen illud vt ſcriptum eſt, proferebant, dum populo in ſanctuario benedicebant. Non enim extra ſanctuarium (vt ipſe ſcribis in pulcherrima illa epiſtola, quam ſecundò abs te accepi) ineffabile effari licebat. Quod Rabbi Moſes filius Maimonis in primo & ſexageſimo capit. primæ partis libri *More* affirmat, Mandatum (inquiens) eſt nobis Numer. 6. capit. à ſacerdotibus benedici. Et ibi eſt nomen Domini ſecundùm propriam eius ſcripturam: & ipſum eſt, שם המפורש *ſem hammephoras*, id eſt, nomen Dei expoſitum. Hæc ille. Hæc autem benedictio cum nomine Dei quatuor literarum, quæ cum tribus digitis ambarum palmarum erectis, & duobus depreſſis fiebat, ad deſignandam diuinarum perſonarum trinitatem per ipſum nomen ſignificatam, in Simeone Iuſto, qui Chriſtum infantulum ſuſcepit in vlnis, penitus defecit: vt idem Rabbi Moſes eodem in loco atteſtatur, his verbis, Ex quo mortuus fuit Simeon Iuſtus, ceſſauerunt fratres eius ſacerdotes, ſcilicet cum nomine Dei quatuor literarum, populo benedicere: erant autem poſt ipſum cum nomine duodecim literarum benedicentes. Hæc ille: qui ibidem quoque ſic ait, Cùm hoc nomen in ſanctuario, & populi benedictione proferretur, non erat omni homini notum quonam pacto pronunciaretur, aut cum qua vocali vnaquæque eius litera ſonum redderet, & vtrum oporteret aliquas earum duplicari, an ſimpliciter, ſiue leniter proferri. Erant autem viri ſapientes, ſignificationem ipſius nominis, modumque prolationis ab inuicem recipientes: quæ neminem docebant, niſi diſcipulum ipſis dignum, & ſemel duntaxat in hebdomada. Ego autem opinor, quòd cum nomen quatuor literarum ſapientes filios ſuos docerent, & nonniſi ſemel in hebdomada, hoc non erat ſolummodo docere qualiter proferretur, ſed eius quoque ſignificationem, propter quam huiuſmodi nomen inuentum fuit, atque impoſitum. In eo quippe diuinum eſt myſterium. Hactenus Rabbi ille. CAP. Si hoc nomen apud eos (vt optimè probaſti) aliquando proferebatur, quamobrem igitur ineffabile dicebatur? GAL. Hoc magno abſque myſterio eſſe non poteſt. Non enim hoc nomen quoad vocem ipſam nominis, ineffabile dicitur, cùm & ipſi illud (vt dictum eſt) quandoque pronunciarint, & æquè vt ſcriptum eſt, facilè proferri poſſit, ſi literæ ipſæ cum apicibus & punctis legantur: ex ipſis enim (vt dictum eſt) hæc vox Iehoua redditur: ſed quoad myſterij ſignificatum omnino ineffabile eſt. Ita enim diſtinctè diuinam eſſentiam ſignificat, vt cum ſimpliciſſima ipſius vnitate, & diuinarum perſonarum trinitatem, & æternam earum diſtinctionem, originem, productionemque apertè inſinuet. Quia igitur Deus trinus & vnus, qui omnino ineffabilis eſt, atque incomprehenſibilis, per hoc nomen ſignificatur, idcirco nomen ipſum ineffabile dicitur. Eam ob rem antiqui Iudæorum à Moſe illo magno edocti, ad deſignandam hanc diuinæ trinitatis & vnitatis ineffabilitatem, ſtatuerunt hoc nomen minimè proferri: ſed vbicunque inueniretur, loco eius, nomen hoc אדני *Adonai*, quod Dominus interpretatur, pronunciari debere. Quam ob rem vbicunque hoc nomen nobis interpretandum occurrit, ipſum quandoque quidem Deus, ſecundum eius ſignificatum, quandoque verò Dominus, iuxta ipſius pronunciationem, nos in Latinum vertere ſolemus, prout magis congruum eſſe videtur. Ob hanc etiam Dei ineffabilitatem, dixit Rabbenu Haccados (vt paulò ſuperiùs memorauimus) Deum ipſum non habere nomen, cuius nos cognitionem habere poſſimus. Quod Mercurius quoque ille Triſmegiſtus ſentire videtur, dum ait, ἔςι γὰρ ὁ ὢν ἀνώνυμος: id eſt, Eſt enim qui eſt abſque nomine. Et rurſus de huiuſce nominis ineffabilitate inquit, οὗ τὸ ὄνομα οὐ δύναται ἀνθρωπίνῳ στόματι λαληθῆναι. hoc eſt, Cuius nomen non poteſt humano ore effari. Quod neque cacodæmon tacere potuit. Nam Apollo Delphicus quærenti cuidam quid Deus eſſet, ita inter cætera reſpondit, οὗ τὸ ὄνομα μηδὲ λόγῳ χωρούμενον. id eſt, Cuius nomen nec verbo capiendum.

CAP. X.

Quomodo diuinæ trinitatis myſterium per nomen Dei tetragrammaton diſtinctè exprimatur.

CAPNIO.

VELIS nunc obſecro, quonam pacto hoc nomen Dei tetragrammaton diuinæ trinitatis vnitatiſque arcanum diſtinctè inſinuet, reſerare. GAL. Si nomen hoc quatuor literarum diligentiùs inſpicias (quod tamen non eſt niſi trium, cum tribus enim tantum literis ſcribitur; quia tamen vna earum geminatur, ideo quatuor literarum ſeu tetragrammaton dicitur) videbis idem nomen & vnum eſſe, & tria. Sed quòd vnum eſt, ad eſſentiæ vnitatem: quòd vero tria, ad trinitatem reſpicit perſonarum. CAP. Clariùs quæſo hæc ediſſeras. GAL. Rabbenum Haccados audi, in prima petitione eius libri qui גלי רזייא *Gale razeia*, id eſt, reuelator arcanorum inſcribitur, optimè & clarè hac de re loquentem: cuius verba hæc ſunt, ואחר שפתחתי לך זה הבט ששם בן ארבע אותיות כפי תואר כתבו אשר הוא בלשוננו העברית הוא זה יהוה הוא אלוה מוליד ולפי שלא יוכל להיות מוליד בלא מולד ראוי הוא להשתפע האהבה מן המוליד למולד ולהפך מן המולד למוליד לפי שאם לא היה זה לא היה מוליד ואם לא היה משתפע אהבה ממולד למוליד היה המוליד נפרד מהמולד והיו שני עצמיים אבל אנחנו נרצה המוליד והמולד היות עצם אחד ולפיכך הוא נצרך מהאחד לאחר תשתפע האהבה ולפיכך מזה השם המפורש הוא נגזר שם שנים עשר אותיות כי הוא אב בן ורוח הקדש אשר בלשוננו העברית שם שנים עשר אותיות נכתב כך בלעיל ולפי שאינו נמצא שום דבר באל אשר לא יהיה אל משם שנים עשר.

עשר אותיות משתעף שם ארבעים ושתים אותיות אשר הוא אב אלהים בן אלהים רוח הקדש אלהים שלשה באחד אחד בשלשה אשר בעברית הם ארבעים ושתים אותיות מראית השם הנזכר ודע אלו השמות היות מהסודות האלהיים אשר ראוי להסתירם מכל אחד עד שיבא משיח צדקנו ואני גליתים לך ואתה הזהר בסוד: Id est, Postquam autem hoc tibi aperui, animaduerte nomen quatuor literarum, prout scriptio eius est (sic enim scribitur in lingua nostra Hebraica, יהוה) ipsum Deum generantem significare. Et quia non potest esse generans absque generato, necessariò amor a generante in generatum, & èconuerso procedere debet: quoniam si hoc non esset, non generaret. Et si non procederet amor à generato in generantem, diuideretur generatus à generante, & duæ substantiæ essent. Propterea nos volumus, generantem & generatum vnam esse substantiam. Idcirco necesse est, ex altero in alterum procedere amorem. Eapropter ex hoc *Sem hammephoras*, deriuatum est nomen duodecim literarum. Estque Pater, Filius, & Spiritus sanctus. Quæ in lingua nostra Hebraica duodecim literis scribuntur. Quoniam autem non inuenitur aliquid in Deo, quod non sit Deus, ex nomine duodecim literarum emanat nomen quadraginta duarum literarum, quod est Pater Deus, Filius Deus, Spiritus sanctus Deus, trinitas in vnitate, & vnitas in trinitate. Quæ in Hebraico sunt quadraginta duæ literæ. Notare autem debebis, hæc nomina esse ex diuinis arcanis, quæ à quocunque occultari debent, quousque veniat Messias iustus noster. Illa tibi patefeci, tu autem ea fortiter occule. Hæc Rabbenu ille Hactados. CAP. Quanquam Rabbi iste, quem meritò ipsi רבינו הקדוש *Rabbenu Haccados*, id est, magistrum nostrum sanctum vocant, per nomen Dei tetragrammaton & diuinarum personarum trinitatem, & diuinæ essentiæ vnitatem, ac Filium à Patre generari, & Spiritum sanctum quem ipse rectè Amorem appellat, ab vtroque procedere, ac vnumquemque verum Deum esse, tresque vnam esse essentiam, vnumque Deum, optimè probauit: quia tamen liber eius *Gale razeia* rarissimus est, & qui eum habent, propter mysteria Christianæ fidei in eo contenta, ipsum penitus occultant, vnde quidam eorum illum à nobis confictum esse, dicere audent, ideo vt & veritas ipsa clariùs innotescat, & iuniorum Iudæorum cæcitas magis appareat, optimè quidem facies, si iuxta aliorum quoque veterum tam Talmudistarum, quàm Cabalistarum sententias, per hoc sanctissimum nomen, diuinæ trinitatis arcana, prout te interrogauero, detexeris. Primùm itaque quid sibi velint huius nominis literæ, refera. GAL. Literæ huiusce nominis etsi (vt dixi) quoad numerum quidem quatuor sint, vnde & Græcè haud ineptè τετραγράμματον dicitur, in veritate tamen non sunt nisi tres, scilicet י *iod*, ה *he*, ו *vau*. Ex eis autem quòd secunda bis ponitur, secundo scilicet loco & quarto, quatuor esse censentur. Tres igitur huius nominis literæ, tres diuinas designant hypostases. Nam prima quidem scilicet *iod* quæ principium interpretatur, eò quòd omnium aliarum principium sit, cùm ab ea vnaquæque originem scripturæ habeat, ipsaque à nulla originem sumat, rectissimè Patrem in diuinis insinuat, qui cùm a nullo sit, aliæque personæ ab eo emanent, principium sine principio dicitur. Secunda verò scilicet ה *he*, quæ esse vel viuere significat, Filium in diuinis aptissimè innuit, per quem omnia quæ facta sunt, esse cœperunt, & quicquid factum est, in ipso vita erat. Tertia autem scilicet ו *vau*, quæ copulatiuam dictionem, Et, denotat, Spiritum sanctum optimè exprimit, qui cum sit amor Patris & Filij, quo se vicissim amant, rectè copula, id est, nexus vtriusque nuncupatur. CAP. Cur harum literarum sola secunda geminatur? GAL. Ad insinuandum solum Filium, qui secunda est in trinitate persona, duplicem habere respectum. Nam Pater quidem, qui prima persona est, cùm sit solum producens, & non productus, vnum tantum quoad hoc habet respectum. Spiritus sanctus quoque qui tertia persona est, cùm solùm productus sit, & non producens, vnum etiam duntaxat respectum habet. Ipse autem Filius, qui secunda persona est, cùm productus sit, & producens, duos habet respectus: nam & à Patre productus est, & vnà cum Patre Spiritum sanctum producit. CAP. Quamobrem in antiquis Hebræorum codicibus, hoc nomen tetragrammaton per tres *iod* literas scriptum reperitur, quæ & circulo clauduntur, & eis *camez* punctus supponitur, hoc modo (יְיָ)? GAL. Duo in hoc insinuantur arcana: quorum vnum quidem est, quia (vt diximus) *iod* idem est quod principium. Etsi igitur principium in operibus trinitatis intrinsecis soli Patri conueniat, in operationibus tamen extrinsecis, tribus personis commune est. Tres ergo *iod*, tres sunt diuinæ hypostases: vnica verò *camez* tribus *iod* supposita, diuina natura est, quæ vnicuique hypostasi tota impartibiliter communicatur. Circulus autem quo tres *iod* includuntur, est ipsa diuinæ essentiæ identitas, qua simul ipsæ diuinæ hypostases tanquam vnicum principium, & vna prima causa, ad omnium rerùm actiones concurrunt. Alterum verò arcanum est, quòd tres *iod* æquales, trium personarum æqualitatem significant: *camez* autem vnam diuinam essentiam designat in tribus ipsis diuinis esse personis. Circulus verò ipsius essentiæ denotat identitatem, qua vnaquæque persona per circumincessionem dicitur esse in aliis. CAP. Quid tres huius nominis syllabæ significant? GAL. Tres vtique personas diuinas. Quemadmodum enim vnaquæque huius nominis syllaba (vt aiunt Cabalistæ) id totum significat, quod totum nomen ipsum importat, ita quælibet diuina persona, cùm perfectus Deus sit, totam in se continet diuinitatem: nec diuinitas ipsa magis est in tribus personis simul, quàm sit in vnaquaque, sed tota est in vnaquaque, & tota in tribus. Tres igitur huius nominis syllabæ, tres diuinas designant personas, quarum vnaquæque est verus & perfectus Deus. Nam Pater est verus & perfectus Deus, & Filius est verus

Nomen duodecim literarum.

Nomen quadraginta duarum literarum.

Litera huius nominis quid significent.

Cur secunda litera huius nominis geminatur.

Cur Chaldæi יְיָ scribunt.

Quid syllabæ huius nominis significant.

& perfectus Deus, & Spiritus ſanctus verus & perfectus Deus. Et ſicut tres huiuſce nominis ſyllabæ ſimul ſumptæ vnum nomen efficiunt, ita tres perſonæ diuinæ ſunt vnus Deus. CAP. Quæ ſunt illa tria diuina nomina, quæ veteres Hebræorum ex quatuor literis huius nominis componi aſſeruerunt? GAL. Hæc ſcilicet, יה *iah* הו *hu* והו *vehu.* Primum enim ex prima & ſecunda componitur litera, ſcilicet ex *iod* & *he*, hoc modo יה *iah*, quod idem eſt quod Deus, & Patrem deſignat, qui totius diuinitatis fons eſt. Secundum verò nomen ex ſecunda & tertia conſtat litera ſic, הו *hu*, quod, Ipſe, interpretatur, & Filium ſignificat: quia ipſe profectò eſt, quem Prophetæ ad ſaluandum genus humanum venturum prædixerunt, & digito quandoque monſtrarunt, iuxta illud Eſa. 35. capit. אלהים הוא יבא וישעכם hoc eſt, Deus ipſe veniet, & ſaluabit vos. Tertium denique nomen ex tertia & quarta conſtituitur litera, ſcilicet ex *vau* & *he*, ſic, והו *Vehu*, & idem ſonat quod, Et ipſe, & Spiritum ſanctum denotat: quia & ipſe quoque poſt Filium viſibiliter mitti debebat, licèt non eodem modo: Filius enim in humana natura ſibi hypoſtaticè vnita, mittendus erat. Spiritus ſanctus verò in columbæ ſpecie, & in linguis igneis non ſibi hypoſtaticè vnitis, ſed tanquam ſub ſigno. In hoc autem quòd ſecundum nomen deſcendit à primo, & tertium à ſecundo (nam litera ה *he* communis eſt primo & ſecundo nomini, ו *vau* verò communis eſt ſecundo & tertio) oſtenditur planè, Filium conſubſtantialem eſſe Patri, à quo genitus eſt, & Spiritum ſanctum conſubſtantialem eſſe Filio, qui conſubſtantialis eſt Patri: vt palàm liqueat, & Filium eſſe in Patre, & Patrem in Filio, ac Spiritum ſanctum in vtroque. CAP. Id quoque neque grandi abſque myſterio factum eſſe arbitror, quod omnes huius nominis literæ illæ eædem ſint, ex quibus tria tempora, præteritum ſcilicet, præſens, & futurum verbi ſubſtantiui indicatiui modi apud Hebræos conſtant. GAL. Ita profectò eſt, vt ais. In hoc enim duo reuelantur arcana. Primum quidem eſt, Quòd vt ſolum verbum ſubſtantiuum ſubſtantiam ſignificet, vnde & ſubſtantiuum dicitur, cætera verò accidens, quare & adiectiua nuncupantur, ita ſolum verbum ſubſtantiuum indicatiui modi ſtabilitatem deſignat, cætera autem fluxibilitatem. In hoc igitur, quòd omnes huius nominis literæ ex verbo ſubſtantiuo indicatiui modi accipiuntur, ipſa diuinarum perſonarum omnimoda, ac ſempiterna ſtabilitas denotatur. Alterum verò arcanum eſt, quòd nomen hoc ex eiſdem literis conſtat, ex quibus tria tempora eiuſdem verbi componuntur, quæ ſunt præteritum, præſens, & futurum: & ſic apud eos ſonant היה *haiah*, id eſt, fuit, הוה *houe*, quod, eſt, ſignificat, יהיה *ihie*, id eſt erit: vt ex hoc earundem perſonarum æternitas apertiſſimè pateat, Patrem ſcilicet & Filium & Spiritum ſanctum ſemper fuiſſe, eſſe, & fore. CAP. Quare hoc nomen apud Hebræos dicitur שם המפורש *Sem hammephoras*, quod idem eſt apud nos quod expoſitum, ſiue declaratum? GAL. Nomen Dei tetragrammaton, quamuis diſtinctè (vt patuit) diuinæ trinitatis myſterium cum vnitate eſſentiæ inſinuaret, quia tamen huius myſterij declaratio Meſſiæ ſeruata fuerat, non fuit in veteri teſtamento explicitè expoſitum, ne populus ille rudis & carnalis in errorem pluralitatem deorum colentium incideret: vnde Moſes velata facie eos alloquebatur: vt inde innueretur, huiuſmodi arcana non niſi figuris & ænigmatibus tradi eis debuiſſe. Qui autem Spiritus ſancti gratia afflati, huiuſce nominis ſignificatum intelligebant, illud non niſi pauciſſimis & dignis tradebant: nomenque ipſum priùs per nomen duodecim literarum, demum per nomen duarum & quadraginta literarum expoſuerunt. Attamen, vt ait R. Moſes ben Maimon in libro *More* in 40. primæ partis capit. Neque nomen duodecim literarum, neque nomen quadraginta duarum affirmabant eſſe שם המפורש *Sem hammephoras*, id eſt nomen expoſitum: cùm *Sem hammephoras* non ſit niſi vnicum Deo ſancto & benedicto, quod eſt nomen quatuor literarum, ſicut paulò ſuperiùs oſtendimus. Hæc autem alia duo nomina neceſſariò Dei cognitionem atque noticiam homini tribuebant, quia per ea ipſum nomen quatuor literarum exponebatur. Nomen igitur hoc tetragrammaton idcirco שם המפורש *Sem hammephoras*, id eſt, expoſitum, vocauerunt, quia illud veteres Hebræorum per nomina duodecim, & quadraginta duarum literarum expoſuerunt, & meliùs adhuc atque diſtinctiùs & lucidiùs à Meſſia exponendum fuerat.

Tria diuina nomina ex literis huius nominis composita.

Cur hoc nomen dicitur Sem hammephoras.

CAPVT XL

De nomine Dei duodecim literarum: Et quomodo per illud antiqui Iudæorum Patrem & Filium & Spiritum ſanctum explicabant.

CAPNIO.

VT clarior adhuc atque perfectior de nomine quatuor literarum habeatur noticia, de nominibus nunc dicendum eſt, per quæ à priſcis Iudæorum ſapientibus ipſum expoſitum fuiſſe, aſſeruiſti. His enim cognitis, facilè eius expoſitio atque ſignificatio cognoſci poterit. Quare primùm de nomine duodecim literarum ediſſere, quidnam fuerit, quomodove per illud ab illis patribus nomen tetragrammaton exponi contigerit. GAL. Ad maiorem eorum intellectum, quæ tam de hoc nomine duodecim literarum, quàm de altero duarum & quadraginta dicturus ſum Rabbeni Haccados notanda ſunt verba. Is enim in prima petitione eius libri quem גלי רזיא *Gale razeia*, id eſt, reuelatorem arcanorum appellauit, ſic ait (vt ſupra iam vidimus) Nomen duodecim literarum nomenque quadraginta duarum, non ſunt verè nomina, quorum alterum ex duodecim, alterum ex quadraginta duabus literis conſtet, ſed vnumquodque eorum verba diuerſa continet, quæ vnum oſten-

ostendunt. Vt igitur de nomine duodecim literarum nihil ipse dicam, ea tantummodo quæ de ipso Rabbi Moses Ægyptius in sexagesimo primo capit. primæ partis libri *More* dicit, adducam. Ibi enim ita ad verbum ait: Erat adhuc apud eos nomen, quod duodecim literarum filium dicebant: quod vtique in sanctitate quoque, ac reuerentia erat, citra tamen nomen quatuor literarum. Est autem in promptu quantùm ad me est, id quod ipse vehementer opinor, ipsum non vnum fuisse nomen: sed duo, vel tria nomina aggregata, quorum literæ duodecim erant. Et priores illi sancti patres quotiescunque in Sacra scriptura nomen quatuor literarum occurrebat, videlicet יהוה, ipsum cum duodecim illis literis pronunciabant, atque exponebant: quemadmodum illud hodie cum his quatuor *aleph*, *daleth*, *nun*, *iod*, hoc est, cum ארני *Adonai* pronunciamus. Illud tamen nomen duodecim literarum maioris proculdubio vnitatis significationem importabat, quàm id quod hoc nomen ארני *Adonai* significat: neque illud quempiam scire prohibebant, quin potius quemcunque volentem illud discere, docebant. Non sic autem faciebant de nomine quatuor literarum: nemine enim illud docebant, qui sciebant, nisi filios suos, atque discipulos, quique tales essent, qui illud scire mererentur, & hoc semel duntaxat in hebdomada. Cùm autem multiplicati essent in mundo homines schismatici, atque insolentes, nomenque duodecim literarum didicissent, cum eo credulitatem corruperunt: sicut accidit ei, qui imperfectus est, cùm percipit rem non sic se habere, vt sibi à principio visum fuit. Quamobrem patres illi occuluerunt nomen istud duodecim literarum, neminemque vlteriùs illud docuerunt, nisi honestos & pudicos qui erant in sacerdotio, vt cum eo populo in sanctuario benedicerent, postquam prohibuerunt de sanctuario memoriam nominis expositi, propter maliciam filiorum Adam. Quod (vt ipsemet Rabbi asserit) immediatè post Simeonis Iusti obitum accidit, qui vltimus omnium cum nomine quatuor literarum populo benedixit. Hæc omnia Rabbi ille Moses Ægyptius filius Maimon. Cùm igitur Rabbi iste dicat, quòd nomen duodecim literarum non erat vnum nomen, sed duo vel tria nomina ex duodecim literis constantia, per quæ veteres illi patres nomen tetragrammaton, quod diuinæ trinitatis mysterium distinctè insinuat, pronunciabant, atque exponebant, constat absque dubio, nomen hoc duodecim literarum aliud non fuisse, quàm tria hæc nomina, אב בן ורוח הקדש Id est, Pater, Filius, & Spiritus sanctus. Huius autem mirabilis expositionis fidem Iudæis faciunt eorum literæ. Nam si nomina hæc Hebraicis scribantur literis, sic, אב *ab*, id est, Pater, בן *ben*, id est, Filius, ורוח הקדש *veruah haccados*, id est, & Spiritus sanctus: siue etiam Spiritum sanctum vocanerimus, sicut ipsi frequentiùs vocant, רוח הקדש *Ruah haccodes*, id est Spiritum sanctitatis, seu sanctuarij: & tunc sic dixerimus, אב בן רוח הקדש Hoc est, Pater, Filius, & Spiritus sanctitatis, vel sanctuarij: vtroque modo hæc nomina ex duodecim constant literis. Primum enim, scilicet אב *ab*, quod est Pater, ex duabus componitur literis. Secundùm verò, scilicet בן *ben*, quod idem est quod Filius, duabus quoque scribitur literis. Tertium autem copula *vau* & nomine ורוח הקדש *ruah haccados*, quod est, Spiritus sanctus, vel vt ipsi dicunt, רוח הקודש *ruah haccodes*, id est, Spiritus sanctitatis, vel sanctuarij, vtroque modo apud eos non nisi octo scribitur literis, quæ cum prædictis quatuor, duodenarium complent numerum. Patet igitur quòd nomen Dei duodecim literarum, per quod nomen Dei tetragrammaton exponebatur, aliud non erat, nisi hæc tria nomina, אב בן ורוח הקדש Hoc est, Pater, Filius, & Spiritus sanctus, quæ apud Hebræos duodecim literis scribuntur. Quod Rabbenus Haccados in supradicto libro ac loco (vt visum est suprà) affirmat, dicens; Ex hoc nomine exposito deriuatum est nomen duodecim literarum, quod est, Pater, Filius, & Spiritus sanctitatis. Hæc autem tria nomina dicebantur vnum nomen, ad innuendum quòd tres personæ diuinæ per tria illa nomina expressæ, sunt vnum secundùm naturam, id est vnus Deus.

Nomen duodecim literarum.

CAPVT XII.

De nomine duarum & quadraginta literarum, per quod Prisci Iudæorum diuinæ trinitatis & vnitatis arcanum apertissimè exponebant.

CAPNIO.

Nvnc reliquum est, vt dicas quid sit nomen Dei quadraginta duarum literarum, & quomodo per illud, nomen Dei tetragrammaton ab antiquis Iudæorum exponeretur. GAL. Per nomen Dei duarum & quadraginta literarum antiqui Hebræorum, nomen Dei duodecim literarum explanabant. Quare sicut nomen duodecim literarum à nomine quatuor literarum deriuari asserebant, ita & à nomine duodecim literarum nomen quadraginta duarum emanare aiebant. Vt igitur de hoc nomine sicut in cæteris feci, nihil ex me dicam (sed ea duntaxat quæ ipsimet asseuerant, referam) primùm audi quæ ipse Rabbi Moses filius Maimon in libro *More*, sexagesimo secundo capite primæ partis dicit: Sic enim ait: אמר רבי טרפון פעם אחרת עליתי אחר אבי אימא לדוכן והטיתי אזני אצל כהן ושמעתי שבלע בעיי מזה אחיו הכהנים והיה אצלם גם שם בן ארבעים ושתים אותיות וידוע אצל כל אדם בעל ציור שאי אפשר בשום פנים שיהיו ארבעים ושתים אותיות מזה אחת אמנם היו אלו רבות בלי אותיותיהם ארבעים ושתים ואין ספק שהכל הם מורים על ענינים נהכררת הענינים ההם יקרבו לאמתת ציור עצמו יתברך בפנים אשר אמרנו ואמנם נקראו אלו המלות הרבות האותיות שם להיותם מורים על ענין אחד לבד כשאר השמות המיוחדים ואמנם רבו המלות האם להבנת הענין כי ענין האחד אי אפשר שיובן אלא במלות רבות

D inf

A הבן וזה ודע שזה הדבר אשר ילומד הירה מן הענינ׳
שמורי עליהם השמות ההם לא הדבור לבד באותיות
הרשונות מכל ציור ולא נקרא בלל שם בן שתים
עשרה אותיות ולא שם בן ארבעים ושתים אותיות
זה שם המפורש אבל שם המפורש הוא השם
המיוחד לו כמו שבארנו אתנם אלו השנים האחרים
הם מלמדים קצת חכמה האלהים בהכרת והתראת
על היותו מלמד חכמם אמרו עליו שם בן ארבעים
ושתים אותיות קדוש ומקודש ואין מוסרין אותו
אלא למי שצנוע ועומד בחצי ימיו ואינו כועס ואינו
משתכר ואינו מעמיד על מדותיו ודבורו בנחת עם
B הבריות וכל תיודעו וזהיר בו ושמרו בטהרה אהוב
מלמעלה ונחמד מלמטה ואימתו מוטלת על הבריות
ותלמודו מתקיים בידו ונוחל שני עולמים העולם
הזה והעולם הבא זהו כתוב בתלמוד ומה מאד
רחוק מה שיובן מזה המאמר מכוונת אמרו וזה כי
הרוב יחשבו שהם אותיות שידובר בהם דבר אחר
ולא יפורש להם ענין שיגיעו בהם אל אלו הענינים
העצמים וצריך להם מי שירצה ללמוד להכרת
המלות האלו אשר זכר ומבואר הוא שזה כולו
C אינו רק הודעת ענינים אלהים מכלל הענינים שהם
סתרי תורה כמו שבארנו וכבר התבאר בספרים
המחוברים בחכמה האלהית שזאת החכמה
אי אפשר לשכחה רוצה לומר השגת השכל
הפועל וזה ענין אומרו ותלמודו מתקיים בידו

Hoc eſt: Dixit Rabbi Tarphon, Aſcendi aliquando poſt patrem matris meæ in templum, & adhibui aurem meam ſacerdoti: & percepi, quòd quærerent quæſtiones ab eo fratres eius ſacerdotes. Erat autem apud illos nomen quadraginta duarum literarum. Nouit autem quicunque D intellectu viget, non poſſe aliquo modo fieri, vt verbum vnum conſtet quadraginta duabus literis: verum erant multa verba compoſita ex literis quadraginta duabus. Nec dubium, quin illa omnia ſignificarent aliquas rationes perducentes hominem ad veritatem ſubſtantiæ creatoris, eo modo quem diximus. Dicebantur verò iſta verba multarum literarum, vnum nomen, propter vnam rem quam ſignificabant: E ſicut alia nomina ab operibus ſumpta. Sed erat illorum verborum multitudo: vt intelligeretur ratio, quæ fortaſſis non poterat intelligi, niſi per multa verba. Itaque notato hæc: & aduertas, quòd res quam demonſtrat ſcientia rationum, quas illa nomina ſignificant, non erat ſimplicis ſermonis literarum: nunquam enim dictum eſt nomen duodecim, & nomen quadraginta duarum literarum eſſe *ſem hammephoras*, id eſt nomen expoſitum. Nam nomen expoſitum eſt illi appropriatum, ſicut iam declarauimus. F Hæc autem duo nomina magno adiumento erant homini, ad cognoſcendum creatorem. Cuius rei argumentum eſt, quòd, vt dicunt ſapientes, nomen quadraginta duarum literarum eſt ſanctum, & ſanctificatum, & non panditur niſi humili, & qui proceſſit vltra dimidium ætatis ſuæ, minimè iracundo, aut ebrioſo, vel peruerſis moribus, ſed affabili. Quicunque verò eG ius nominis ſcientiam habet, & cauet ſibi in illo, cuſtoditque illud cum mundicia, diligitur à ſuperis, & deſideratur ab inferis, & timetur à creatura. & diſciplina eius eſt perpetua in manu ipſius, & obtinebit duos mundos, præſen-

A tem & futurum. Et hoc eſt quod ſcriptum eſt in Talmud, O quantum diſtat quod intelligunt homines ex his, ab eo quod fuit in mente dicentis! Nam multi arbitrantur, quod ſint ſolum literæ de quibus loquantur: & etiam quòd non ſit in eis ratio, qua acquirantur dicti gradus ſublimes, quodque ſint neceſſariæ ad componendos modos illos, de quibus ſapiens, quem ſuprà nominauimus, mentionem fecit. Clarum autem eſt, quòd hoc totum non eſt niſi ſcientia diuinarum ratio- B num, numero rationum quæ ſunt arcana legis, ſicut expoſuimus. Iam verò monſtratum eſt in libris compoſitionis ſapientiæ ſpiritalis, quòd illius ſcientiæ non poteſt obliuiſci, qui peritus in ea fuerit: quoniam eſt apprehenſio intelligentiæ agentis. Et propter hoc dictum eſt, Scientia huius perpetua in manu ipſius. Hæc ille. Qui ibidem quoque ſic ait: Cùm autem homines quidam huiuſcemodi verba inueniſſent, facilitatem C ſumpſerunt mentiendi, atque dicendi, quòd cum aliquæ literæ (vt ipſi volunt) coniunguntur, talem vel talem habent effectum: puta, ſi tali vel tali modo ſcribantur. Poſt hæc ſcripta ſunt mendacia illa, quæ homines illi impij de corde ſuo adinuenerunt, perueneruntque ſcripta illa ad inſipientium manus, qui ratione qua poſſent verum a falſo diſcernere, prorſus carebant: & fidem ſcripturis illis adhibuerunt, confiſi quòd D veræ eſſent. Nam ſicut ſcriptum eſt Prouerb. 14. capit. פתי *Pethi*, id eſt ſtolidus, credit omni verbo. Hæc Rabbi ille Moſes Maimonis filius. Nomen igitur duarum & quadraginta literarum (ſicut de nomine quoque duodecim dictum eſt) non eſt vnum nomen, cum impoſſibile quodammodo ſit, nomen vnum tot literis ſcribi, atque proferri, ſed (vt ait Rabbenu Haccados) diuerſa continet verba, quæ vnum nomen, quatuor ſcilicet li- E terarum, oſtendunt, & manifeſtant: vel quæ nomen vnum tetragrammaton perfectè exponunt, vt idem Rabbi Moſes affirmat: hæc autem verba ex duabus & quadraginta literis conſtantia, per quæ diſtincta atque perfecta nominis quatuor literarum habebatur expoſitio, apud vetuſtiſſimos Hebræorum hæc erant, אב אל בן אל ורוח הקדש אל אבל לא שלשה אלהים כי אם אלוה אחד Id eſt, Pater Deus, Filius Deus, & Spiritus ſanctus Deus: verumtamen non tres Dij, ſed vnus Deus. Horum autem verborum literæ in Hebraico duæ F & quadraginta ſunt: ſiue רוח הקדש id eſt, Spiritus ſanctus, vt nos dicimus, ponatur: ſiue רוח הקודש id eſt Spiritus ſanctitatis, vt ipſi dicunt: cùm vtrobique eædem ſint literæ, etſi diuerſa punctatio. CAP. Si Iudæi recentiores nobis obiecerent, cur tam in hoc nomine quadraginta duarum, quam in nomine duodecim literarum cum רוח הקדש id eſt, Spiritu ſancto, ponimus *vau* literam, quæ, Et, dictionem co- G pulatiuam efficit, & non ſic eam ponimus, cum בן *ben*, id eſt, Filio, quid eis reſpondebimus? GAL. Primùm quidem quòd huiuſmodi ſcribendi modus in ſcripturis Hebraicis ſæpiſſimè (vt ipſe noſti) vſitatus in-

Nomen quadraginta duarum literarum.

penitur

venitur, vt cum plura in eadem clausula verba, siue nomina concurrunt, semper cum vltimo ו *vau* litera, quæ copulatiuam dictionem reddit, posita reperiatur. Et vt cætera huius generis omittam, exempli gratia illud Exod. 3. capit. adducam, יהוה אלהי אבותיכם אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב שלחני אליכם Id est, Dominus patrum vestrorum, Deus Deus Abraham, Deus Ishac, & Deus Iacob misit me ad vos. Vides ו *vau* literam, quæ copulam efficit, non nisi cum postremo poni? Et ita in consimilibus quoque inuenies. Deinde verò dicimus, quòd quidam ex veteribus eorum, quem ipsi רבינו הקדוש *Rabbenu Haccados*, id est, magistrum nostrum sanctum vocant, cui contradicere apud eos nefas est, in prima petitione libri גלי רזייא *Gale razaia*, id est reuelatoris arcanorum, alio modo nomen Dei quatuor literarum per quadraginta duas literas exponens, hanc ו *vau* literam nullibi ponit. Sic enim ait (vt supra diximus) Quia verò non inuenitur aliquid in Deo, quod non sit Deus, ex nomine duodecim literarum emanat nomen quadraginta duarum, quod est; אב אלהים בן אלהים רוח הקדש אלהים שלשה באחד אחד בשלשה Hoc est, Pater Deus, Filius Deus, Spiritus sanctus Deus: Tres in vno, & vnus in tribus: vel trinitas in vnitate, & vnitas in trinitate: vbi duæ & quadraginta sunt literæ. In quibus licet expositio ipsa varietur, sensus tamen expositionis haudquaquam variatur: sed idem prorsus est vtrobique. Prisci enim illi patres qui prophetarum discipuli, & successores fuerunt, cum nomen Dei tetragrammaton, aut per nomen duodecim literarum, aut per nomen quadragintaduarum exponerent, etsi diuersimode exponebant, omnes tamen ad vnum eundemque sensum conueniebant, Tres personas diuinas, scilicet Patrem, Filium, & Spiritum sanctum, eisdem nominibus quibus nos exprimimus, omnino exprimentes: quarum vnamquamque Deum esse asserebant, esseque non tres Deos, sed vnum Deum esse aiebant. Et sic diuinarum personarum trinitatem, cum diuinæ essentiæ vnitate, expressè per duas & quadraginta literas exponebant. Et hæc erat vera atque perfecta nominis Dei quatuor literarum expositio, quam antiqui Hebræorum per nomen quadraginta duarum literarum faciebant. Recentiores autem ipsam prorsus ignorant, ideoque orationes eorum minimè exaudiuntur: vt dicitur in Midras tehilim, id est in expositione Psalmorum, super illud Psalm. 91. dictum, אשגבהו כי ידע שמי יקראני ואענהו Id est, Exaltabo eum, quoniam cognouit nomen meum: inuocabit me, & respondebo ei. Ibi enim sic legitur, אמר רבי יהושע בן לוי בשם רבי פנחס בן יאיר מפני מה מתפללין ישראל בעולם הזה ואינן נענין על ידי שאינן יודעים בשם המפורש אבל לעתיד לבא הקדוש ברוך הוא מודיען שנ׳ כי ידע שמי באותה שעה הן מתפללין ומיד נענין שנ׳ יקראני ואענהו: Id est, Dixit Rabbi Iehosuas filius Leui in nomine Rabbi Pinhas filii Iair, Quamobrem orationem fundunt Israelitæ in mundo isto, & nequaquam exaudiuntur? Propterea nimirum, quòd nesciunt nomen *hammephoras*, siue nomen tetragrammaton. Futurum est autem, vt Deus sanctus & benedictus doceat eos illud, sicut dictum est Esa. 52. Sciet populus meus nomen meum. Tunc vere orabunt, & exaudientur. Sicut dictum est, Inuocabit me, & respondebo ei. Hæc traditio. Quoniam igitur iuxta hanc traditionem hoc benedictum nomen Deus ipse docturus erat homines, per veram ipsius expositionem diuinæ trinitatis mysterium manifestè reserando, quod tempore Messiæ futurum erat, vt in præcedentibus Rabbenu Haccados testatus est, idcirco nomen hoc Dominus Iesus, verus Messias, verusque Dei Filius, discipulos suos qui Israelitæ erant, perfectissimè docuit, diuinæ trinitatis mysterium apertissimè reuelando, dum Matth. 28. capit. Data est (inquit) mihi omnis potestas in cœlo & in terra: Euntes ergo docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris & Filii & Spiritus sancti, docentes eos seruare omnia quæcunque mandaui vobis. In hac igitur forma, in qua baptizare iussit instructos, cùm posuit Patrem & Filium & Spiritum sanctum, manifestè insinuauit, se iam discipulos suos arcanum trinitatis & vnitatis diuinæ perdocuisse. Tria quippe nomina hæc, Pater, Filius, & Spiritus sanctus, diuinarum personarum exprimunt trinitatem. In eo autem, quòd in nomine, & non in nominibus, dixit, euidenter ostendit, Patris & Filij & Spiritus sancti vnam essentiam esse, atque naturam. Et hæc proculdubio est verissima atque distincta nominis Dei quatuor literarum expositio, quæ & in nomine duodecim literarum, & in nomine quadraginta duarum, explicitè continebatur. Cum his igitur nominibus, duodecim scilicet, & quadraginta duarum literarum, Dominus noster Iesus Christus nomen Dei tetragrammaton discipulis suis perfectissimè exposuit. Quare & Patrem alloquens (vt Ioann. 17. capit. habetur) Pater, inquit, manifestaui nomen tuum hominibus, quos dedisti mihi. Et iterum ait: Hi cognouerunt quia tu me misisti, & notum feci eis nomen tuum. Discipulorum verò Christi doctrinam Athanasius secutus, ipsum nomen Dei tetragrammaton primum per nomen duodecim literarum, quod est (vt paulò superius patuit) Pater, Filius, & Spiritus sanctus: deinde per nomen quadraginta duarum optimè atque perfectè exposuit, dicens, Deus Pater, Deus Filius, Deus Spiritus sanctus, & tamen non tres Dij, sed vnus est Deus. Ex quibus manifestè patet, vnam atque eandem fuisse veterum Hebræorum fidem atque nostram.

CAPVT XIII.

De nomine Dei ארני Adonai, *per quod diuinæ trinitatis vniuersale dominium significatur.*

CAPNIO.

QVVM & alia apud Hebræos comperiantur Dei nomina, quatuor scripta literis, vt sunt ארני *Adonai*, אהיה *Ehie*, אגלא *Agla*, & cætera id genus, si qua sunt, quid est, quòd solú no-

men hoc יהוה de quo paulò antè meminimus, ארבע אותיות *Arbahothioth*, id est, quatuor literarum, seu tetragrammaton, dicitur? GAL. Quia nullius alterius nominis literæ ita distinctè diuinitatis arcana intrinseca indicant. Nam hoc nomen יהוה, de quo paulo superius diximus quòd Deo proprium sit, distinctiusque cæteris diuinam naturam significet, dubium nullum est, quin præ cæteris quoque omnibus diuinæ trinitatis atque vnitatis arcana designet. Cætera autem Dei nomina, cum non sint Deo propria, sed ab operibus similibus iis quæ sunt in nobis, deriuata, non ita distinctè (sicut illud) diuinæ trinitatis & vnitatis sacramenta insinuant. Quare solum illud inter cætera per excellentiam tetragrammaton appellatur, etsi alia quædam Dei nomina quatuor scripta literis apud eos inueniantur. CAP. Ad maiorem itaque veritatis Catholicæ expressionem, vellem, vt de vnoquoque eorum quæ gratia exempli adduxi, aliquid diceres. Et primum quidem quonam pacto per nomen אדני *Adonai*, quod loco nominis quatuor literarum proferunt, diuinarum personarum trinitas insinuetur. GAL. Nimis certè confusè per hoc nomen אדני *Adonai*, quod Dominus, interpretatur, diuinarum personarum trinitas designatur. Quemadmodum enim nomen אלהים *Elohim*, pluralitatem (vt suprà ostendimus) importat, ita quoque אדני *Adonai*, plurale est nomen. Nam ab hoc nomine ארון *Adon*, quod singulare est, & id quod, Dominus, significat, fit hoc plurale ארונים *Adonim*, quod idem est quod, Domini: à nomine autem singulari ארון *Adon*, fit ארני *Adoni*, quod, Dominus meus, interpretatur: à plurali autem ארונים *Adonim*, fit ארוני *Adonai*, quod diuinum est nomen, & propriè idem quod, Domini mei, significat. Idcirco igitur prisci illi patres à Mose edocti, Deum, Dominos in plurali numero nuncupari sanxerunt, vt ex hoc palam ostenderetur vniuersale rerum dominium tribus diuinis personis commune esse. Nam Dominus est Pater, Dominus Filius, Dominus Spiritus sanctus. Vt autem innueretur, Patrem, Filium & Spiritum sanctum non tres Dominos esse, sed vnum Dominum, decretum fuit, vt nomen ipsum אדני *Adonai*, etsi plurale sit, nonnisi cum verbo singularis numeri, vel cum nomine adiectiuo itidem singularis numeri coniungeretur.

CAPVT XIV.

De nomine Dei אהיה *Ehie, per quod diuinæ trinitatis æterna stabilitas optimè insinuatur.*

GALATINVS.

CVM autem Moses Deo, à quo ad liberandos filios Israel de pudenda Pharaonis seruitute mittendus erat, dixisset, Ecce ego vadam ad filios Israel, & dicam eis, Deus patrum vestrorum misit me ad vos: si dixerint mihi, Quod est nomen eius? quid dicam eis? Deus igitur nomen suum ei reuelare volens, respondit (vt habetur Exodi 3. capit.) אהיה אשר אהיה ויאמר כה תאמר לבני ישראל אהיה שלחני אליכם Hoc est, *Ehie*, id est, fui, sum, & ero, אהיה אשר אהיה *Asser Ehie*, id est, qui fui, sum, & ero: Et ait: Sic dices filiis Israel: אהיה *Ehie*, id est, qui fuit, est, & erit, misit me ad vos. Hic ergo ponitur nomen Dei אהיה *Ehie*, quod trium temporum verbi substantiui indicatiui modi differentias complectitur: præteriti scilicet, præsentis, & futuri, quæ sunt fui, sum, & ero. Ideo nomen ipsum אהיה *Ehie*, fui, sum, & ero, interpretatur. Nam secunda & tertia litera ipsius nominis, scilicet *he* & *iod*, primam personam, quæ est tertia apud eos vox præteriti temporis eiusdem verbi, designat, quæ est היתי *hathi*, id est, fui: quarta verò eius nominis litera scilicet *he*, primam præsentis temporis indicat personam, quæ est הוה *houe* id est, sum: prima autem litera, scilicet *aleph*, quæ principio primæ personæ futuri temporis cuiuscunque verbi apponi solet, primam futuri temporis eiusdem verbi denotat personam. Ex his ergo manifestum est, hoc nomen אהיה *Ehie*, differentias trium temporum indicatiui modi verbi substantiui in se continere. Quocirca, fui, sum, & ero, aptissimè interpretatur, ad insinuandam summam & omnimodam ac sempiternam Dei stabilitatem, qui semper fuit, est & erit. Deinde vt ostenderet personarum trinitatem, essentiæque vnitatem, ita Deus ipse Mosem alloquens subiecit Exodi tertio capit. כה תאמר אל בני ישראל יהוה אלהי אבתיכם אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב שלחני אליכם Id est, Ita dices filiis Israel, Dominus Deus patrum vestrorum, Deus Abraham, Deus Ishac, & Deus Iacob misit me ad vos. In eo enim quòd ter dixit Deus, personarum trinitatem expressè insinuauit: in eo autem quòd semel dixit Dominus, nec miserunt inquit, sed, misit, diuinæ naturæ vnitatem demonstrauit. Postremò verò vt nomen hoc אהיה *Ehie*, suum esse innueret, per quod diuinæ trinitatis & vnitatis æterna & omnimoda stabilitas importatur, immediatè subdidit, זה שמי לעולם Id est, Hoc est nomen meum in æternum. HOG. Quum hæc ita sint, vt ais, miror admodum nostræ æditionis autorem non ita (vt tu traduxisti) locum hunc transtulisse. Ait enim sic Deum Mosi dixisse, Ego sum, qui sum. Sic dices filiis Israel, Qui est, misit me ad vos. GAL. Id tibi mirum videri non debet, quum hoc nomen אהיה *Ehie*, vt sonat minimè traduci possit, nisi per quandam circumlocutionem. Multa enim sunt in legis prophetarumque arcanis, quæ Hebraicus scribendi legendique modus insinuat, quæ tamen in aliam transferri linguam non possunt: quod potissimum in ipsis diuinis nominibus apparet, in quibus plerunque tam Græca quàm Latina deficit editio. Hoc pulchrè Origenes testatur, dum contra Celsum ait, in quibusdam

busdam sacris nominibus mirandam latere virtutem: ideoque hæc ipsa nomina ex Hebraica in aliam non posse traduci linguam. CAP. Quamuis ea quæ de nomine אהיה *Ehie* dixisti, tam vera sint, vt negari nullatenus possint, vnum tamen est, quod summopere miror: cùm enim Deus de hoc nomine loqueretur, dixit זה שמי לעלם quod omnes interpretes nostri (vt tu quoque interpretatus es) sic interpretantur, Hoc est nomen meum in æternum: quæ quidem interpretatio vera esset, si dictio לעלם *Leolam* cum litera *vau* scripta esset, sed cum sine *vau* scripta sit, non לעולם *leolam*, sed לעלם *lealem*, punctanda esset, & tunc cum à verbo עלם *alem*, quod occultare siue celare significat, huiusmodi dictio deueniat, non pro eo quod est, In æternum, sed pro eo quod est, Ad occultandum, accipi deberet. Quare dictum illud Dei sic rectè traducendum esset, Hoc est nomen meum ad occultandum, siue ad celandum. Quo apertè datur intelligi, alia præter illa quæ dixisti, in nomine אהיה *Ehie*, latere arcana, quæ Cabalistis discutienda relinquuntur. Scire igitur abs te velim, quæ sint arcana ista, in hoc diuino nomine latitantia. GAL. Hæc ego magis abs te discere cuperem, qui non literarum Hebraicarum tantùm optimam notitiam habes, verùm Cabalisticæ quoque sapientiæ peritia præ cæteris polles. Attamen vt petitioni tuæ satisfaciam, verba Rabbi Abraham Pici adducam, qui in libello quem de significatione *tagbin*, id est, apicum qui literis legis superscribuntur, edidit, sic ait, והנה אני מעורדך על ענין סוד זה הסימן הגדול משבעה אותיות ועיין בהם ותמצא עליהם כא כתרים והוא סוד אהיה והסימן זה כלול עם השם הגדול ועל זה רמז ויאמר אלהים אל משה אהיה אשר אהיה וחותם הפסוק אהיה שלחני אליכם רוצא לומר ג פעמים אהיה כנגד ג תררים על כל אות ואות וכדי שתצטרף בכל הסימן סוד השבונו דבר אחר שלשה כתרים על כל אות כנגד שלשה אבות אברהם יצחק ויעקב הנזכרים סיד שנאמר ויאמר אלהים אל משה אהיה אשר אהיה כה תאמר לבית יעקב יהוה אלהי אבותיכם אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב שלחני אליכם זה שמי לעלם וזה זכרי לדור ודור ועיין באותיות שמות האבות ותבין סוד שלש עשרה מדות כמו שפירשנו גם כשתדקדק תבין סוד יה כי תמצא חמש עשרה כתרים למעלת משמות האבות הרי לך סוד שלש עשרה מדות וסוד אהיה וסוד שם הגדול המפורש ואמנם על שם ושם סן האבות זכר האלהות שאמר אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב וכשתדקדק שם אלהי תמצא השם רמוז בו שני פעמים והמבין יבין וזה מה שאמר זה שמי לעלם כתיב רוצה לומר זה שמי לעלם שאין לגלותו אלא לאדם צנוע ומבין בקבלה ועוד זה רמוז בנביאים ויהוה בהכל קדשו הם מפניו כל הארץ ובכן רמז סוד יהוה וסוד אדני ומלבד בשם הגדול ואמנם כן תמצא רמוז שם הגדול בזה הפסוק ואמרו לי מה שמו מה ונראה על דרך פסוקים אלו שלשם אהיה נאמר זה שמי לעלם כמו אהיה שלחני אליכם Id est, Ecce doceo te quid secreti contineatur in signo magno septem literarum (quæ sunt ש ע ט נ ז ג צ) Tu verò aduerte, & reperies super eas viginti & vnam coronam. Et est secretum nominis אהיה *Ehie*: cuius nimirum literarum numerus consurgit in vnum & viginti. Et hoc quidem signum comprehensum est cum nomine magno, scilicet, tetragrammato. Et propterea aduerte, quod dixerit Deus Mosi אהיה אשר אהיה & terminatur versus scripturæ in verbo אהיה, misit me ad vos. Ter autem dictum est אהיה *Ehie*, è regione trium coronarum, quæ insunt singulis septem suprascriptis literis, & iam edoctus es rationem numeri earum. Et rursum, tres coronæ in singulis septem literis, è regione trium patrum, Abraham, Ishac, & Iacob: quemadmodum dictum est, Et rursum dixit Deus Mosi, Sic dices domui Iacob, Deus, (Dij) patrum vestrorum, Dij Abraham, Dij Ishac, & Dij Iacob, misit me ad vos. Hoc est nomen meum in æternum, & hæc nominatio mea in omnem generationem & generationem. Si autem consideraueris literas nominum patrum, percipies secretum tredecim proprietatum, sicut declarauimus. Percipies insuper secretum nominis יה *iah*, quoniam inuenies coronas quindecim super nominibus patrum. Ecce habes sacramentum tredecim proprietatum, sacramentum אהיה *Ehie*, & sacramentum nominis magni *hammephoras*, id est, declarati: in quibus quidem nominibus, & in nominibus patrum fit mentio diuinitatis, quoniam dicit, Dij Abraham, Dij Ishac, & Dij Iacob. Et quando speculatus fueris, in nomine אלהי *Elohe* inuenies diuinitatem pluraliter signatam, & qui intelligit intelligat. Et hoc est quod dicit, Hoc est nomen meum in æternum: & scriptum est sic לעלם (hoc est sine vau litera,) quod occultum significat. Non enim licet hoc sacramentum patefacere nisi homini miti, & qui incumbat doctrinæ Cabalæ. Et signatur hoc in prophetis quando dicitur, Deus in tabernaculo sanctitatis eius, sileat à facie eius omnis terra. Et hic signatur secretum יהוה nominis quatuor literarum, & quæ secretum ארני *Adonai* & comprehenduntur in illo nomine. Et quidem sic inuenies nomen magnum in hoc versiculo, ואמרו לי מה שמו מה Id est, Si dixerint mihi, quod est nomen eius? quid? (Nam in litera *iod* dictionis לי, & in litera ה *he* dictionis מה, & in litera ו *vau* dictionis שמו, & in litera ה *he* dictionis מה, detegitur nomen Dei magnum tetragrammaton) Apparet autem per viam horum textuum, quòd propter nomen אהיה *Ehie*, dictum est hoc, Hoc est nomen meum ad occultandum (quasi dicat, quod occultandum est) Sicut scriptum est אהיה *Ehie* misit me ad vos. Hæc omnia ille. Ex quibus non solum arcana in hoc nomine אהיה *Ehie* latitantia, literas Hebraicas non ignorantibus patent: sed etiam personarum pluralitatem cum vnitate essentiæ in Deo esse, apertè ostenditur. Verùm hæc est Cabalistarum expositio. Quæ autem priùs posita est, ex Talmudistarum dictis sumitur.

CAPVT XV.

De nomine Dei אגלא Agla, *per quod diuina trinitatis infinita potentia exprimitur.*

GALATINVS.

VT etiam de nomine Dei אגלא *Agla*, quædam admodum pauca pro tuæ petitionis satisfactione dicam, scire te velim nomen ipsum Dei אגלא *Agla* (vt eius literæ innuunt) non aliud quam æternam & infinitam Dei potentiam, quam respectu creaturæ siue producendæ, siue productæ habet, denotare. Nam prima quidem eius litera, scilicet א *aleph* pro אתה *atta* quod est, tu, ponitur. Secunda verò, scilicet ג *ghimel*, pro גבור *ghibbor*, quod, Potens, interpretatur. Tertia autem scilicet, ל *lamed*, pro לעולם *leholam*, quod idem est quod in æternum. Quarta demum, scilicet א *aleph*, pro ארני *Adonai*, quod, Dominus, in nostram vertitur linguam. Ex quo manifestè patet, ipsum nomen אגלא *Agla* nihil aliud significare, quam totum hoc אתה גבור לעולם ארני Id est, Tu potens in æternum Dominus. Ex his igitur palam est, idem nomen אגלא *Agla* ipsam diuinæ trinitatis omnipotentiam apertè exprimere.

CAPVT XVI.

De nomine Dei שרי Saddai, *per quod diuina trinitatis omnimoda sufficientia, qua solus Deus sibi sufficiens est, optimè designatur.*

CAPNIO.

EST & aliud Dei nomen, quod frequenter in sacris literis occurrit, שרי *Saddai* dictum. De eo quoque aliquid quæso dicas. GAL. Notanda sunt ergo quæ de hoc nomine dicit Rabbi Moses Maimonis filius, eo in libro, qui apud Iudæos מרה הנבוכים *More hannebochim* inscribitur. Ibi enim in calce quadragesimisecundi capitis, primæ partis, sic inter cætera ait, Nomen שרי *Saddai* compositum est ex verbo רי *dai*, quod est, sufficit, & ex litera, quæ ש *Sin* dicitur. Verbum autem רי *dai* sufficientiam significat, vt ex eo patet, quod apud Abdiam sic dicitur, אם גנבים באו לך אם שורדי לילה איך נרמיתה הלא יגנבו רים Hoc est, Si fures venissent, vel introissent ad te, si latrones nocte, quomodo tacuisses? Nonne furati fuissent רים *dajam*, id est sufficientiam suam? Porrò litera ש *sin*, quæ huic nomini שרי *Saddai* præponitur, idem est quod *aser*, id est, qui. Quamobrem שרי *Saddai* idem est quod אשר רי *aser dai*, id est, qui sufficit, vel, qui sufficiens est, vel, qui sufficientia est. Ideo nomen hoc nunquam apud Hebræos nisi de solo Deo dictum reperitur. Neque mirum quidem, cùm eius sensus sit (vt dictum est) qui sufficit, vel qui sufficiens est, vel qui sufficientia est: quod soli Deo congruere manifestum est. Nam, vt ait Algazel philosophus in libro qui de nominibus Dei inscriptus est, solus Deus simpliciter & absolutè diues, & ditans est. Ipse enim neque in substantia, neque in qualitatibus ab aliquo alio dependet, sed cum omnibus sibi pertinentibus, immunis omnino ab omni dependentia est. Deinde subdit, Diues igitur & sufficiens sibi absolutè & in veritate is est, qui nullo alio indiget: & hic solus Deus est. De omnibus verò aliis hoc transumitiuè, siue secundum quid dicitur. Huc vsque Algazel. Cum igitur solus Deus trinus & vnus sit sibi sufficiens, idcirco nomen, שרי *Saddai* rectè diuinæ trinitatis sufficientiam, qua Deus sibi sufficiens est, importat, atque significat.

CAPVT XVII.

De duobus & septuaginta Dei nominibus, per quæ diuina trinitatis atque vnitatis perfectiones aptissimè insinuantur.

CAPNIO.

DE septuagintaduobus Dei nominibus, cum multi multa dixerint, & nonnulli quidem inania ac risu digna, eapropter ad maiorem diuinorum nominum notitiam, vellem postremo tuam de ipsis sententiam audire. GAL. Vt itaque de his nonnisi ea quæ ex Cabalisticis libris accepi, dicam: in primis textus ex quibus nomina ipsa formantur adducam ex Exodi decimo quarto capite, vbi sic Hebraicè dicitur, ויסע מלאך האלהים ההלך לפני מחנה ישראל וילך מאחריהם ויסע עמוד הענן מפניהם ויעמד מאחריהם ויבא בין מחנה מצרים ובין מחנה ישראל ויהי הענן והחשך ויאר את-הלילה ולא-קרב זה אל-זה כל-הלילה: ויט משה את-ידו על הים ויולך יהוה את הים ברוח קדים עזה כל-הלילה וישם את-הים לחרבה ויבקעו המים: Hoc est, vt verbum verbo reddam: Et mouit se Angelus Deorum qui ibat ante castra Israel, & ambulauit post illa: & mouit se columna nubis à facie eorum, & stetit post illa. Et venit inter castra Ægyptiorum, & inter castra Israel, & erat nubes & tenebræ, & illuminabat noctem, & non appropinquauit alter ad alterum tota nocte. Et extendit Moses manum suam super mare, & abstulit Deus mare vento Noto valido tota nocte, & vertit mare in siccum, & diuisæ fuerunt aquæ. Quæ quidem verborum series apud Hebræos in tres פסוקים *pesukim*, id est, textus siue versus distinguitur. Quorum quilibet duabus & septuaginta literis constat. Ex quibus Cabalistæ miro quodam modo duo & septuaginta Dei nomina extraxerunt. Et id quidem decem effecerunt modis.

Quorum primus est, vt primò prima litera primi versus accipiatur, quæ est ו *vau*. Subinde secundi versus vltima, quæ est ה *he*: postremò tertij versus prima, quæ est ו *vau*. Ex quibus tribus literis primum primi modi nomen resultat, quod est והו. Deinceps secundam primi versus

Regula nominum primi modi.

versus accipiunt literam, quæ est י *iod*: deinde penultimam secundi, quæ est ל *lamed*: postremò secundam vltimi, quæ est י *iod*. Et sic secundum nomen constituunt, quod est ילי. Et ita hunc seruantes ordinem continuè procedunt, quousque totus literarum numerus absumatur. Quod facilè patet nomina ipsa primi modi conspicienti.

Regula nominum secundi modi.

Secundi verò modi nomina ex eisdem literis secundùm eos formantur. Primò igitur primam primi versus siue textus accipe literam, quæ est ו *vau*: & primam secundi, quæ est etiam ו *vau*: ac primam tertij, quæ itidem est ו *vau*. Et sic primum secundi modi nomen formabis, quod est ווו Deinde si secundam primi textus acceperis literam, quæ est י *iod*. & secundam secundi, quæ similiter est י *iod*: ac secundam tertij, quæ י *iod* quoque est, secundum secundi modi constitues nomen, quod est ייי Item ex tertia primi textus litera, quæ est ס *samech*: & ex tertia secundi, quæ est ב *beth*: atque ex tertia tertij, quæ est ט *theth*, tertium secundi modi conficitur nomen, quod est סבט. Et ita hoc ordine procedendo, quousque omnes eorundem textuum absumantur literæ, duo & septuaginta secundi modi efficiuntur nomina: vt videri potest, eadem ipsa secundi modi nomina conspiciendo. Reliquorum autem octo modorum nomina, quomodo ex eisdem ipsis literis componantur, regulas ipse euitandæ prolixitatis gratia, nunc non trado, sed studiosis inuestigandas relinquo. Sat enim me fecisse vnusquisque (vt opinor) arbitrabitur, quum me conficiendorum primi ac secundi modi nomina ipsa omnia decem modorum (prout ea in Cabalistarum libris reperi) retulisse, viderit. Quæ hæc sunt,

DECEM MODI LXXII. NOMINVM.

Septuaginta duo nomina diuina primi modi,

ההע	לאו	אלד	הזי	בהת	אכא	ללה	מהש	עלם	סיט	ילי	והו
החו	מלה	ייי	נלב	פחל	לוו	כלי	לאו	הקם	חרי	מבה	יזל
מנד	בוק	להת	יהו	ושר	לכב	אום	דיי	שאה	ירת	האא	נתה
מית	עשל	ערי	סאל	ילת	וול	מיב	ההה	ייז	רהע	חעם	אני
מצר	הרח	ייל	נמם	פוי	מבה	נית	ננא	עמם	החש	דני	והו
מום	היי	יבם	ראה	חבו	איע	מנק	דמב	מחי	ענו	יהה	ומב

Septuaginta duo nomina diuina secundi modi,

המע	להו	אנר	ההי	במת	אגא	ליה	מבש	עאם	סבט	ייי	ווו
החי	מנת	יחי	נמב	פגל	ליו	בפי	לוו	הממ	היי	מות	יצל
הגר	בעק	לחח	ייו	והר	ליב	אום	דלי	שאת	ירת	השא	ניה
מתת	עאל	עוי	סאל	יית	חל	מכב	השת	יהז	רהע	חום	אני
מור	הכח	ירל	נקם	פאי	מלה	נות	נהא	עלפ	היש	דלי	זהו
מחם	הלי	יים	דלח	ההו	אלע	סבק	דהב	מזי	עלו	יאת	והב

Septuaginta duo nomina diuina tertii modi,

העל	ולי	ילי	והז	הכת	המל	ללב	להז	מעל	וסל	כלל	האל
וקת	ראה	מיה	שמנ	תפת	אפו	ארי	יוז	המת	אני	יית	ילב
הלש	ייק	האת	תהי	חשד	כלב	אחד	אני	הנא	כתר	בהי	הכה
יוי	שרת	עמו	דלי	דים	ולי	פלא	הות	ימז	עלע	עמי	אפי
מכר	עהא	מני	אוב	ממת	גוב	תבי	ארנ	עצמ	אהה	דינ	זמנ
פינ	אית	מית	זאת	והמ	דיש	קלי	דממ	יומ	עית	גיה	מנב

Septuaginta duo nomina diuina quarti modi,

לשנ	לרי	כהד	ותם	ושם	ירד	זיב	המו	וזת	לינ	אומ	בינ
יעת	לפת	ויע	לעה	ממח	וזא	אני	דלל	אבק	יעי	ללנ	יעם
האמ	פוח	היו	לאר	עסב	הים	לרם	עלא	מיע	ואש	פחי	ארר
בר	ללב	לית	גחת	מנא	שאו	כחב	ללמ	ישמ	זרג	חית	למא
יהח	באי	אהע	לבב	פרו	האמ	הבת	יתי	מרם	חוח	יוי	יקנ
תחו	קני	וחב	תתמ	פחו	חיי	חהא	בומ	ההמ	הכת	אחי	דימ

Septuaginta duo nomina diuina quinti modi,

לפת	ירד	בהי	פהל	שסו	ירד	זיו	עיל	זוח	ולא	אית	הור
עקב	סעל	עלי	הים	שטנ	גלי	דומ	ליו	אחי	יחי	לבנ	העם
פמי	יאי	אחת	לבנ	שיי	ללב	רתי	עלת	מהם	אשו	בחי	רקל
נעי	נפת	הוה	גרל	סבב	הזר	הלל	נאצ	להם	קנא	בחא	תמי
ציע	אמא	דפה	כהי	עית	יפק	גרל	יסב	ימע	סני	ימר	למת
הות	ינה	יתו	חתי	הזה	היה	יחו	ומב	זפח	ההב	פהה	רימ

Septuaginta duo nomina diuina sexti modi,

הול	ויב	רשנ	מעי	הםם	ליק	לבו	ימכ	וסב	אבא	ילה	כלת
ביע	הני	ימח	ררו	וזה	מהו	ויו	לתא	ארי	ירב	דמה	ויי
נלה	ללה	יהח	זהם	ולם	העי	להד	ממם	הלת	שצה	טאי	נגח
עמת	והם	למי	הער	ערי	מנם	האת	ימת	מאי	זוב	ישח	ואא
להף	כפה	ונח	עוי	לשה	יאו	יכק	רסג	ריא	יחה	חות	יהב
ימיי	עחנ	לבח	שלל	מאה	ורם	אלו	חדם	ינה	עלה	קאו	כרה

Septuaginta duo nomina diuina septimi modi,

סלה	אבו	שיי	כלע	אמי	יני	מלנ	רני	וזו	אמב	וחר	תאל
המב	קלה	יחם	ייב	בהו	יהו	לנו	חים	ריע	כיר	רות	דיו
לעי	ליץ	חטה	הזם	בעו	זכח	שים	הוא	נהה	למג	חוא	נהם
לפא	יהו	ללת	מאם	הלי	שמה	היא	חינ	מתי	עמו	ירת	רעם
אפם	כפי	חנג	יחי	שמי	אהי	צקו	גבל	יחד	הום	זהא	חום
נהי	עלח	קלא	לשר	האל	הרה	ליא	ערב	הלי	ענו	יבי	בחד

Septuaginta duo nomina diuina octaui modi,

פמא	לעף	הדם	ומי	ואח	זמר	כאה	הוה	וחל	אחב	כרף	ויי
אהח	מלו	כלם	ימה	היו	ושח	שוח	ימג	יענ	וזו	ההה	ריא
לחל	נגו	וזה	ביי	לחה	עמי	תאה	אמו	ללם	חוע	יער	ממג
אנש	מים	יחי	הממ	מהה	בני	דמה	יזל	עחו	יאא	ניח	יהי
קאע	לול	החה	כהע	ימב	דחי	מהב	למק	בשו	ינק	חמל	מלא
רצי	[illegible]	חלח	רינ	מלב	יהל	יהל	יהש	כנר	דים	יעה	ילד

Septuaginta duo nomina diuina noni modi,

ספר	חוב	ברח	ויי	האי	ומז	לאה	רמי	אלי	עשת	הסף	מים
אחת	ומו	בחת	הוא	הות	פלא	ורש	יני	ענו	לדי	כמח	היא
פהל	יוב	הדת	בים	אלי	קמי	אחי	מאם	ללת	נעו	נעי	זלי
חעת	אמי	התח	יני	לחם	בהו	רהו	יכם	נחש	עמי	יני	הוה
ופב	ליי	החי	מיב	ציר	בחר	היה	נגד	קעא	ינק	החם	אלה
צרם	וים	עפה	ליל	שלב	הלל	הלל	עשה	שני	ודי	להב	קום

Septuaginta duo nomina diuina decimi modi,

מהם	ילה	ומת	ורת	ליל	העק	כבה	ארם	עלי	ומז	ההו	אבי
להכ	ריח	נוק	מרם	אבה	אלה	ימג	חנו	עלת	יהו	רים	שלו
הנה	ראש	יתי	הוא	מיש	ראל	לוי	חיא	לבי	חיק	רמע	רנם
אני	רהו	חעם	יהם	חלי	אלה	ימש	זכב	הות	להא	ירע	מעת
התנ	והח	יים	לני	מלף	ניב	המו	ככל	יום	רצי	מיח	ליה
האל	והם	ערג	הנא	חכם	אחי	כאש	חמע	לים	מיו	יזם	ובי

Nominum summa 720.

CAP. Aiunt ex nostris quidã nomina primi & secundi modi sic pũctata, vt posuisti, nõ esse Hebraica, quod præter morẽ Hebraicæ scripturæ pũctata sint. GAL. Hoc fortè dicunt, qui ex eo hominũ genere sunt, qui sese, ac sua nõ rectè metiẽtes, vsqueadeo se omnia scire existimãt, vt quod ipsi nesciũt, neminẽ scire putẽt. Tu autẽ id nequaquã diceres, tũ quia huiusmodi hominũ mores sẽper odisti: tũ etiã, quia in Cabalisticis libris eadẽ nomina (vt arbitror) sępenumero sic punctata legisti, & maximè primi modi. Ego quoque ea sic omnino punctata pluribus in locis inueni: & præsertim Romæ in bibliotheca sũmi Pontificis, eo in loco, vbi libri Flaminei, viri quõdã triũ linguarũ peritissimi recõditi seruãtur. Qui igitur ipsa ita pũctata, Hebraica esse negant, quærant ibi inter Hebraicos codices, & nomina ipsa primi modi sic pũctata inueniẽt. Quę etsi vitio scriptorum sint ibi aliquatenus deprauata, ego tamen ipsa iuxta Cabalistarũ normas castigatius referre curaui. CAR. Non ab re igitur scire nõnulli cupiũt, quare hæc nomina punctis huiusmodi pũctẽtur. GAL. Quanquã id apud Cabalistas maximum sit secretum, & vsq; adeo quidẽ, vt illud nullo pacto scribẽdũ esse præcipiant, sed ore tãtũ, & non nisi paucissimis, ac dignis reuelãdũ, ne ex margaritis ante porcos positis, nomina diuina indignis & vilibus nota fieri contingat: Ego tamen cui vel maximè cordi est, veritatẽ nemini occulere, quin potiùs ipsam cunctis patefacere, dico, ideo

Quare nomina primi & secundi modi sic punctentur.

hæc nomina sic pũctata esse, quia literæ ex quibus conficiuntur, in supradictis textibus ita punctatæ habẽtur. Nã literæ quidẽ quæ in ipsis textibus pũctatæ inueniuntur, simul cum punctis ipsis, ad horum nominum formationẽ cõcurrunt. Quæ autẽ in eisdẽ textib. punctatę nõ habẽtur, vt sunt quę in calce dictionum ponuntur, quas vt plurimum pũctari nõ cõtingit, his in nominib. punctãtur punctis, quæ earum prolatio naturaliter exigit. Vt patet nomina ipsa intuẽti. Neq; tamen magno absq; mysterio Cabalistæ sic illa punctari voluerũt, cum ex huiuscemodi punctatione, in vnoquoq; ipsorũ nominum resultet syllabarum trinitas, quæ diuinarum personarum trinitatem in vna diuina essentia distinctè designat. CAP. Quomodo hæc nomina interpretantur? GAL. Quidam ex nostris ita nomina primi modi interpretati sunt:

Exaltator, Auxiliator, Spes, Salus, Quæsitus, Annunciatus, Longanimus, Adorandus, Recordabilis, Tu, Exaltandus, Opportunus: Decantatus, Subleuator, Ens, Aduocatus, Dominator, Iusticia, Exauditor, Eruens, Fortis, Dexter, Custos, Expectandus: Mirabilis, Inuocandus, Saltator, Festinus, Sanator, Ab adolescentia, Solus, Rectus, Cogitabundus, Expectatio, Deprecatio; Gloria: Facies, Refugium, Adiutor, Propulsator, Liberator, Custos, Matutinus. Doctor, Compatiens, Operator, Magnificus, Reuelator: Maximus, Clemens, Lætabundus, Altissimus, Verus,

Verus, Regnator, Æternus, Erector, Protector, Animus, Oriens, Iustus: Benedictus, Amabilis, Laudabilis, Miserator, Deprecabilis, Assistens, Dator, Bonus, Præmium, Deus, Multus, Requies.

Hæc autem septuaginta duo nomina sic interpretata, duobus & septuaginta Psalmorum versibus infrascriptis applicant. Videlicet,

Exaltator. Et tu Deus clypeus circa me, gloria mea, & exaltans caput meum. *Auxiliator.* Et tu Deus ne longè fias, fortitudo mea in auxilium meum festina. *Spes.* Dicens, Deus spes mea, & fortitudo mea, Deus meus confidam in eo. *Salus.* Reuertere Deus, erue animam meam, salua me propter misericordiam tuam. *Quæsitus.* Quæsiui Deum, & exaudiuit me, & de omnibus angustiis meis liberauit me. *Annunciatus.* Cantate Deo habitatori Sion, annunciate in populis cogitationes eius. *Longanimis.* Clemens & misericors Deus, longanimis & multæ miserationis. *Adorandus.* Venite adoremus, & procidamus, & flectamus genua ante faciem Dei factoris nostri. *Recordabilis.* Recordare miserationum tuarum Deus, & misericordiarum tuarum, quia à seculo sunt. *Tu.* Sit misericordia tua, Deus, super nos, quemadmodum sperauimus in te. *Exaltandus.* Viuit Deus, & benedictus Deus meus, & exaltabitur Deus salutis meæ. *Opportunus.* Quare Deus stas longè, despicis in tempore angustiæ? *Decantatus.* Iubilate Deo omnis terra, vociferate & canite. *Subleuator.* Et erit Deus eleuatio oppresso, eleuatio opportuna in angustia.

Ens. Et erit Deus mihi in refrigerium, & Deus meus in auxilium spei meæ. *Aduocatus.* Deus Deus salutis meæ, per diem clamaui & nocte coram te. *Dominator.* Deus dominator noster, quàm grande est nomen tuum in vniuersa terra. *Iustitia.* Iudica me secundum iusticiam meam Deus meus, & ne insultent mihi. *Exauditor.* Expectans expectaui Deum, & inclinauit ad me aurem, & exaudiuit clamorem meum.

Eruens. Et in nomine Dei inuocabo, obsecro, Deus, erue animam meam. *Fortis.* Et ego in te speraui Deus: dixi, Deus meus es tu.

Dexter. Deus custodiat te, Dominus protectio tua super manum dexteram tuam. *Custos.* Deus custodiat exitum tuum, & introitum tuum ex nunc, & vsque in æternum. *Expectandus.* Placet Deo in iis qui timent eum, & expectant misericordiam eius. *Mirabilis.* Confitebor Deo in toto corde meo, narrabo omnia mirabilia tua. *Inuocandus.* Clamaui in toto corde, exaudi me Deus, præcepta tua custodiam. *Saluator.* Eripe me Deus ab homine malo, à viris iniquis salua me. *Festinus.* Deus ne elongeris à me, Deus meus in auxilium meum festina. *Sanator.* Deus miserere mei, sana animam meam quia peccaui tibi. *Ab adolescentia.* Quoniam tu es expectatio mea Deus, Deus fiducia mea ab adolescentia mea. *Solus.* Ingrediar in fortitudine Dei, Deus recordabor iustitiæ tuæ solius. *Rectus.* Quoniam rectum est verbum Dei, & omne opus eius in fide. *Cogitabundus.* Deus scit cogitationes hominum, quoniam vanæ sunt. *Expectatio.* Expectet Israel Deum ex nunc, & vsque in æternum. *Deprecatio.* Dilexi quoniam exaudiet Deus vocem deprecationis meæ. *Gloria.* Deus, dilexi habitaculum domus tuæ, & locum tabernaculi gloriæ tuæ. *Facies.* Deus, Deus exercituum conuerte nos, ostende faciem tuam, & salui erimus. *Refugium.* Quoniam tu Deus spes mea, altissimum posuisti refugium tuum. *Adiutor.* Audi Deus & miserere mei, Deus esto adiutorium meum. *Propulsator.* Propter quid Deus repelles animam meam, auertes faciem tuam à me? *Liberator.* Deus, libera animam meam à labio mendacii, & à lingua dolosa. *Custos.* Deus custodiat te ab omni malo, custodiat animam tuam. *Matutinus.* Et ego ad te, Deus, clamaui, & manè oratio mea præueniet te. *Doctor.* Voluntaria oris mei complaceant, obsecro Deus, & secundum iudicia tua doce me. *Compatiens.* Si dixi, motus est pes meus, misericordia tua Deus adiuuabit me. *Operator.* Bonus est Deus in omnibus, & misericordiæ eius super omnia opera eius. *Magnificus.* Quàm magnificata sunt opera tua, Deus, multum profundæ sunt cogitationes tuæ. *Reuelator.* Notum fecit Deus salutare suum, in conspectu gentium reuelauit iustitiam suam. *Maximus.* Magnus Deus & laudabilis valde, & magnificentiæ eius non est inuentio. *Clemens.* Misericors & clemens Deus, longanimis, patiens, & multæ miserationis. *Lætabundus.* Sit gloria Dei in sempiternum, lætabitur Deus in operibus suis. *Altissimus.* Confitebor Deo secundum iusticiam eius, & cantabo nomen Dei altissimi. *Verus.* Sciui, Deus, quoniam iustum est iudicium tuum, & verè afflixisti me. *Regnator.* Deus in cœlo stabiliuit thronum suum, & regnum illius omnibus dominabitur. *Æternus.* Et tu, Deus, in æternum permanes, & memoriale tuum in generationem & generationem. *Erector.* Sustentat Deus omnes corruentes, & erigit omnes iacentes. *Protector.* Timentes Deum confidite in Deo, auxiliator eorum, & protector eorum ipse.

Animus. Et anima mea turbata est valde, & tu vsquequo? *Oriens.* Ab ortu solis vsque ad occasum eius, laudabile nomen Dei. *Iustus.* Iustus Deus in omnibus viis suis, & misericors in omnibus operibus suis. *Benedictus.* Sit nomen Dei benedictum, ex nunc & vsque in æternum.

Amabilis. Vide quoniam præcepta tua dilexi, Deus, iuxta misericordiam tuam viuifica me.

Laudabilis. Seruite Deo in lætitia, ingredimini coram eo in laude. *Miserator.* Ecce oculi Dei super timentes eum, & expectantes misericordiam eius. *Deprecabilis.* Conuertere Deus, vsquequo? deprecabilis esto super seruos tuos. *Assistens.* Ne derelinquas me Deus, Deus meus ne discesseris à me. *Dator.* Delectare in Deo, & dabit tibi petitiones cordis tui. *Bonus.* Confitemini Deo, quoniam bonus, quoniam in seculum misericordia eius. *Præmium.* Deus pars hæreditatis meæ, & calicis mei, tu possessor sortis meæ. *Deus.* Confitemini Deo, inuocate in nomine eius, annunciate in populis virtutes eius. *Multus.* Confitebor Deo nimis in ore meo, in medio multorum laudabo eum. *Requies.* Reuertere anima mea in requiem tuam, quia Deus reddidit tibi.

His prædictis duobus & septuaginta versiculis A qui ex diuersis Psalmis sumuntur, duas & septuaginta interpretationes præmissas applicant, quas duorum & septuaginta illorum Dei nominum esse aiunt, quæ ex trium antedictorum textuum literis in primo modo formantur. Sed nimiùm profectò falluntur. Quandoquidem hæ interpretationes non ipsorum nominum, sed potiùs versuum, quibus applicantur, esse planè dignoscuntur. Iudæi namque iuxta horum septuaginta duorum B versiculorum sensum, has septuaginta duas interpretationes instar ipsorum septuaginta duorum Dei nominum adinuenerunt, vt essent eorundem versuum quasi indices quidam. Quod ex eo manifestè patet, quòd interpretationes istæ non ipsis Dei nominibus, sed versibus quibus applicantur, correspondent. Hoc enim nomen Exaltator, conuenientiam nullam habet cum nomine hoc יהו, sed solùm versui, cui applicatur, competit: scilicet, Et tu Deus clypeus circa me, gloria mea, & exal- C tans caput meum. Similiter Auxiliator, nullatenus A nomini huic אלי congruit, sed huic tantùmmodo versui, cui applicatur, Et tu Deus ne longè fias, fortitudo mea in auxilium meum festina. Id idem & in reliquis omnibus, si diligenter inspexeris, inuenies. CAP. Quomodo ergo hæc Dei nomina rectè interpretanda sunt? GAL. Nullam ego adhuc horum nominum apud Hebræos inueni interpretationem. Nam etsi aliqui Cabalistarum de his duobus & septuaginta Dei nominibus nonnunquam B mentionem faciant, perfectionesque diuinas per ipsa designari dicant, nemo tamen eorum, quorum libros videre potui, nomina ipsa ausus est adhuc interpretari. Hoc tamen in eis (quod maximè contra Iudæos nostri temporis ad nostrum propositum facit) præcipuè notandum est, quòd vnumquodque ipsorum nominum ad designandam diuinarum personarum trinitatem, atque diuinæ essentiæ vnitatem, ex tribus conficitur literis, tribusque syllabis constat: vt in illis præser- C tim apparet, quæ suprà in primo & secundo modo locauimus.

LIBER TERTIVS

DE MESSIÆ DIVINITATE

ET DE EIVS NOMINIBVS DIVINAM IPSIVS NATVRAM designantibus.

CAPVT PRIMVM.

Quod Filius Dei incarnandus erat, ex fœmina corpus sumendo.

CAPNIO.

QVVM satis per Iudæorum scripturas Deum trinum & vnum esse probaueris, nunc de iis quæ de Filii Dei incarnatione in eorum libris continentur, te aliqua dicere decet. GAL. Oportet certe, nedum decet, cùm de iis quæ ad Messiam spectant, contra eorum perfi- E diam maximè nobis dicendum sit. Quem dum ipsi Deum & hominem futurum fuisse negant, diuinæ incarnationis opus minimè credere volunt. De quorum incredulitate Habacuc Propheta benè prophetauit, primo capite, dicens, כי פועל פועל בימיכם לא תאמינו כי יסופר Hoc est, Quia opus fiet in diebus vestris, quod non credetis, cùm narrabitur. Vbi de diuinæ incarnationis opere, quod maxima Iudæorum pars pro sua obstinatione D haudquaquam creditura erat, Prophetam locutum fuisse, certum est. HOG. Editio nostra hoc loco aliter habet. Sic enim dicit, Quia opus factum est in diebus vestris, quod nemo credet cùm narrabitur. GAL. Hebraica veritas quam hic ipse traduxi, longè meliùs habet, quàm nostræ editionis autor traduxerit. Opus enim hoc, siue ad literam de Nabuchodonosor, siue mysticè de Messiæ incarnatione intelligendum sit, vtut sit, si vim in verbo facere velimus, neque nostra neque Græ- E ca editio (cùm inquit, Nemo credet veritati) consentanea videtur. Primum namque, vt videlicet de Nabuchodonosor intelligatur, omnes Iudæi credunt. Secundum verò, quòd scilicet de Christi incarnatione exponi debeat, & Gentiles innumeri, & Iudæorum quàmplurimi crediderunt. Quamobrem nostra translatio in hoc Hebraicæ veritatis sensum minimè secuta, huiusmodi recipiendo calumniam, Nemo, id est rarus credet, nos exponere cogit. Hebraica verò litera nullam in hoc admittit

mittit calumniam: imò (quod nobis admodum iucundum esse debet) vt de diuinæ incarnationis mirando atque stupendo opere, quod in diebus Iudæorum (hoc est, dum adhuc ipsi terram promissionis tenebant) factum est, intelligendum sit, euidentem necessitatem importat. Nulla quippe opera sunt in diebus Iudæorum facta, quæ, cum eis narrantur, ab eis non credantur, solo incarnationis opere excepto, & iis quæ ex ipso sequuntur. Quapropter Paulus dum (teste Luca in decimotertio Apostolicorum actuum capite) cis Iesum nostrum redemptorem, Messiam esse affirmare vellet, non nostram, sed Hebraicam literam secutus est, dicens, Quia opus operor (id est, Christi incarnationem, dicit glossa) quod non credetis, si quis narrauerit vobis. CAP. Vt igitur eorum obstinata conuincatur perfidia, vnigenitum Dei Filium incarnandum fuisse, per aliquem eorum doctorem, cui ipsi contradicere nequeant, obsecro proba. GAL. Ex plurimis quos ad id probandum nunc adducere possem, Rabbi illum Simeonem filium Iohai maximæ apud eos autoritatis virum, satis sit adducere. Hic in commentariis in librum Geneseos, secretiore Ierosolymorum lingua scriptis, quorum ipse autor creditur, ipsum diuinæ incarnationi mysterium sæpissimè ac apertissime commemorat: nam super illud libri Geneseos 17. dictum: Ambula coram me, & esto perfectus, ita dicit,

וביון דאתפשט אמה דא אתפשט כתר גבורה מאצין גבוראן כשמאלא דנקבה ואשתקע כנקבה באתר חד ורשין בעזריתא כסותא דכל גופא דנקבה ובת חוא אתר איתקרא ערות דכלא דאיצנעא אתר ההוא לכולא ואיתכסה ערוה דא כאמה דא דאתקרא חסד בגין לאתבסמא גבורא דא דכליל חמש גבוראן והאי חסד כליל בחמש חסד חסד ימינא גבורה שמאלא אתי דא בדא ואיקרא אדם כליל סטרין סטרוי ובגין כך בכולהו כתרין עד לא זמן תקונא מלכא עתיקא דעתיקין וכנא עלמין ואתקין תקונין לאתק יימא חויא נוקבה לאתבסמא ולא אתקיימין עד דנהית חסד עילאה ואיתקיים ואתבסמו תיקונין נקבה בהאי אמה דאיקרא חסד

Hoc est, Et quoniam declaratum est, quidnam esset timor iste, declaratum est ratione fortitudinis, illarum scilicet fortitudinum quæ venerunt in latus sinistrum fœminæ, & coniunctus est fœminæ in loco vno. Signauit autem, siue potius resedit primo in membro illo occulto, quod est in cunctis fœminarum corporibus. Locus verò ille appellatus est matrix, estque apud omnes occultus. Est autem matrix hæc fabrefacta, vt incorporetur in ea timor hic, qui etiam appellatus est misericordia, coniungereturque fortitudini illi, quæ comprehendit quinque fortitudines. Sed & misericordia hæc quinque complectitur misericordias. Misericordia a dextris, fortitudo a sinistris. Veniet hæc in hanc, & vocabitur homo qui complectitur singulas partes, id est cuncta attributa. Quapropter omnibus coronabitur in perpetuum, donec permaneat Rex antiquus antiquorum. Ædificabit autem mundos, & concinnabit adornatus, vt resideat fœmina pro incorporatione. Nec perfecti erunt donec quiescat in illa misericordia altissima. Firmus verò erit, & incorporabitur concinnè in fœmina hic timor, qui etiam misericordia vocatus est. Hæc ille: vbi per timorem, Deum intelligit: quandoquidem Deus ipse inter cætera [illegible] nomina, etiam timor non incongrue appellatur; quod dignum sit, vt ab omnibus timeatur. Deus igitur iste est timor, qui (vt hic Rabbi in præmissis verbis ait) pro salute timentium se, non horruit fœminæ corpus. Ex quo diuinæ incarnationis mysterium liquido patet.

Deus timor dictus

CAP. Vellem id ipsum diuinæ incarnationis mysterium per hunc eundem Rabbi apertiùs ostenderes. GAL. Faciam quidem libentissimè. Audi igitur quid de hoc ipse dicat in eisdem commentariis libri Geneseos super illud, נעשה אדם בצלמנו כדמותינו [illegible], Faciamus hominem ad imaginem nostram, tanquam similitudinem nostram. Ibi enim sic ait.

ותאנא כצניעותא דספרא כיון דאתכסא לעילא כללא דאדם גופא קדישא ונקבה אתחברו זמנא תליתאה ונפקאית בסומותא דכלא ואיתבסמו עלמין עלאין ותתאין ומכאן אשתכלל עלמא דלעילא ודלתתאה מסטרא דגופא קדישא ומתבחאן עלמין ומראחדן דא בדא ואתעבידו גופא חד ובגין דלהו חד גופא שכנתא לעילא לתתא קבה לעילא וקבת לתתא ומשלפא רוחא ועייל בחד גופא וכולהו לא אתחזו אלא חד קדוש קדוש קדוש יהוה צבאות מלא כל הארץ כבודו וכל איהו חד גופא.

תאנא כין דאתבסמו בהא דכתיב תורי זהב נעשה לך עם נקודות הכסף אתקשרת דינא ורחמי ואיתבסמת בדכורא ובגין לא סלקא דא בלא דא ועל דאית גניזמאי דאפיק גרמיה מהאי עלמא בכללא דאדם לכתר ברנפקן מהאי עלמא לא עייל בכל לא דאדם דאיקרי גופא קדישא אלא באירין דלא איה [illegible] אדם ונפקין מכללא דגופא תניא תורי זהב ונקודות כסף דאיתיב כמו דנגי ורחמי דלית דינא דלא הוו ביה רחמי ועל דא כתיב נאוו לחייך בתורית צוארך בחרוזי בתורים תורי זהב בחרוזים וכתיב נר דוח הכסף צוארך דבכללא דנקובה דמסטרוניתא איתכנה בה בקרישא דל עילא ירושלם ומקדשא וכל דא מתבסמת בדכורא ואיעביד כלא אדם כללא מהמנותא האי מהכיתא הבנויה אשרו הכל מהמנתא

Hoc est, Traditum est in libro Seniotha destra, id est, pudoris & [illegible]onis. Postquàm in superius determinatum est vniuersum de hominis forma [illegible], sanctum corpus & fœmina incorporata sunt. In tempore autem tertio (quod videlicet consequitur primum sanctorum patrum tempus, & secundum tempus prophetarum) completa est hæc maxima copula, & coniuncti sunt atque incorporati mundi superiores & mundi inferiores. Ab hinc verò incorporatus est mundus superior mundo inferiori, mediante corpore sancto. Quodammodo verò ridebant & congratulabantur simul, efficiebanturque vnum corpus; quoniam quod erat superius, erat & inferiùs. Deus sanctus & benedictus superiùs, & Deus sanctus & benedictus inferius. Et prosiliens spiritus de vagina, venit in vnum corpus, & in his omnibus vnus tantum videbatur, ille nimirum cui dicitur, Sanctus, Sanctus, Sanctus, Deus exercituum, implet terram totam gloria sua. Et hoc totum vnum est corpus. Traditum item est: Postmodum coniunxerunt se veluti duo corpora, quando vnum penetrat aliud. Sicut scriptum est, Torquem auream faciemus tibi cum notis argenteis. Colligatæ sunt iustitia & misericordia, & vnitæ sunt verbo, nec altera sine altera disce-

dit. Quapropter sic nobis traditum est, Quando A diuiditur corpus à mundo hoc, id est, quando in vniuersum moriuntur homines, totum quod est hominis, nequaquam superiùs ascendit, quemadmodum ascendit hoc quod sanctum vocamus corpus, tantæ certè dignitatis, quòd non vocatur Adam, id est, homo terrestris, & in hoc vtique differt à cunctis aliis corporibus. Legimus quoque, Torquem aureum & notas argenteas. Quoniam vnum sunt iusticia & misericordia. Non enim est iusticia sine misericordia. Et pro- B pterea sequitur, Pulchra facta est gena tua propter torquem, & collum tuum pulchrum factum est propter margaritas. Torquem. Sicut dictum est, Torquem auream cum margaritis: Etiam scriptum est, Notæ argenteæ collum tuum. Quoniam inter cunctas fœminas in matrona hac reperitur sanctitas, imò diuinitas, quæ consueuerat descendere super Ierusalem, superque sanctuarium. Et omnia hæc postquam verbum in ea corpus assumpsit, factumque est de hominum vni- C uersitate, id est, homo plenus fide. Et quid est plenus fide? quoniam scilicet in illo inuenitur tota fides. Hæc omnia idem Rabbi, In quibus inter cætera miranda quæ dicit, palàm ostendit, ipsum Dei Verbum, siue Dei Filium, verum Deum, verumque hominem esse, eò quòd de cœlis descenderit, sumseritque corpus de fœmina, cuius sanctitas comparationem non admittit. Quid igitur clarius, quid lucidius, quid manifestius hic Rabbi, qui multis annis Christi natiuita- D tem præcessit, ad innuendum diuinæ incarnationis mysterium, dicere potuisset? Visne, mi Capnio, ipsum adhuc eandem Messiæ incarnationem claris verbis detegentem audire? Audi quæso, quid in prædictis commentariis de eodem mysterio proferat: super illud Genesis, Hæ sunt generationes Noæ. Ibi enim exponens illud Iob decimo nono capite dictum ומבשרי אחזה אלוה Hoc est, Et ex carne mea videbo Deum: sic ait, מאי

E ומבשרי ומעצמים יבעי ליה אלא ומבשרי ממש ומאי היא דכתיב ובשר קדש יעברו מעליך וכתיב והיתה בריתי בבשרכם ותניא בכל זימנא דאיתרשים בר נש בהאי רשומא דהאי אית מיניה חמי לקדוש ברוך הוא ממש ונשמתא קדישא אתאחד ביה וכי דלא נטיר האי ביה כתיב מנשמת אלוה יאבדו דהאי רשומא דקדוש ברוך הוא לא איתנטירו וכי נטיר ליה שכנתא לא איתפרשא מיניה אימתי את קודשא ביה כדאיתנסיב והאי את עייל באתריה דאזדמין בתרית ותניא מאי טעמא אולין כחדא אלא חד דכר

ĩ: וחד נקבה אשתתפו בחדא ואיתקרי חד שמא כדין חסד עילאה שריאו עליהו בן אתר הוא שריא בסטרא דדכורתא ומאן חסד אלא דאתי ונפיק מחכמה עילאה ואעטר מן דבורא וכגין כך איכספת נקבא דיתניגן אלוה תרי הוא אל גיהירי דלית דכר הא נקבה אשתתפו בחדא אלוה איתקרי ונשמתא קדישא מהא אתר אתאחרא ודלא תליא בהאי ועל זה כתיב ומבשרי אחזה אלוה דהא שלמותא דכלא מבשרי ממש ועל דא זכיאן אינון ישראל קדישין דאמרין ביה דהקדוש ברוך הוא זכאין בעלמא הדין

G ובעלמא דאתי עליהו כתיב דנטרית ליה מגן

A אוליפנא מאן דנטיר לחא אתקיימא מלכו אתנטרית ליה מנאלן מבועז דכתיב חי יהוה שכבי עד הבוקר דהוה מקרג ביצריה עד דא מי אומאת ונטר להאי ברית בגיני כך זכה דנפקו מיניה מלכין שליטין על כל שאר מלכין ומלכא משיחא דאיתקרי בשמית דהקדוש ברוך הוא Id est, Quidnam sibi vult, Ex carne mea? Conueniens enim magis erat dicere, Ex substantia mea. Tamen dixit, Ex carne mea propria. Hoc autem est quod scriptum est, Et caro sancta transibit super te. Et insuper scri- B ptum est, Et erit fœdus meum in carne vestra. Quod significat signum, quod datum est nobis. Quotiescunque enim signatus erit homo hoc signo, quod procedit ab illo, videbit Deum ipsum, & anima ipsius sancta vnum fiet cum illo. Quoties verò non seruabit fœdus hoc, in eum scriptum est, Ab anima Dei peribunt. Siquidem signum istud Dei est, & non obseruant illud. Quòd si fueris de eo signo benemeritus, & custodieris illud, diuinitas nequaquam à te recedet, & in C tempore colligaberis sanctitati, & ascendes in præparatum locum. Sed quænam est ratio eius quod legimus supra de vnione animæ sanctæ, hoc est, Dei ad hominem? Non alia certè, nisi quòd mas vnus & fœmina vna iungentur in vnum, quod vocabitur nomine vno: veluti iusticia procedens à superna misericordia, quæ requiescet super eos. In hoc verbo est requies claritatis siue splendoris masculi. Et quænam est misericordia? Misericordia inquam, quæ veniet D à sapientia altissima, & coronabitur à verbo, & propterea incorporabitur fœminæ. Sed & sic nobis traditum est. Deus, ecce Deus illuminator fortis. Litera ד *daleth* masculina, litera ה *he* fœminina iunctæ sunt in vnum, quod vocatur Deus. Et anima eius sanctissima in hoc loco posita est, non tamen alligata in eo. Et propterea scriptum est, Et ex carne mea videbo Deum. Quandoquidem felicitas hæc vniuersalis censetur. Sequitur, Et ex carne mea: ac si dicat, Ex hac ipsa E mea carne propria. Propter hoc autem benemeriti erunt illi de populo Israel, sancti duntaxat, qui dicent hunc esse Deum, benemeriti erunt tum in mundo hoc, tum in mundo venturo. Et huius rei gratia scriptum est, Qui custodiet fœdus hoc. Et hinc didicimus, quòd qui custodiet pactum istud, Deus custodiet illum. Sed quæ huius rei probatio? Liquet hoc in Boaz, qui dixit Moabitidi mulieri, Viuit Deus, iaceas vsque manè. Et cùm esset pellectus à concupiscentia, tamen custodiuit fœdus istud. Quapropter meruit, vt de illo egrederentur Reges potentissimi reliquorum Regum omnium, & Rex insuper Messias, qui vocatus est nomine Dei sancti & benedicti. Hactenus Rabbi ille Simeon ben Iohai. Ex cuius dictis, clariùs luce meridiana constat, Deum ipsum ex fœmina incarnandum fuisse, ipsumque Messiam verum Deum, verumque hominem futurum fuisse.

Quod

CAPVT II.

Quid per nomen, Meßias, importetur, & de duabus naturis, & vna persona Meßiæ.

CAPNIO.

HOc est vnum inter cætera, quod contra Iudæos recentiores per priscas eorum scripturas probare maximè tibi connitendum est, Messiam scilicet verum Deum, nedum verum hominem futurum fuisse. GAL. Id pro viribus facere conabor, & eo quidem efficaciùs, quòd illud ipsi obstinatiùs negant. HOC. Vt melius igitur quæ de Messiæ diuinitate dicturus es, percipi valeant, quid per nomen, Messias, importetur, primùm edisseras opus est. GAL. Quemadmodum tres sunt (vt dictum est) in diuinitate personæ, quæ licèt à se inuicem absque separatione distinguantur, sibi tamen inuicem per circumincessionem, quam Græci περιχώρησιν vocant, absque confusione vniuntur, ita in vno Christo tres confitemur esse substantias, diuinitatem scilicet, animam rationalem, & corpus humanum: quæ ita inconfusè vniuntur, vt inseparabiliter distinguantur. Et sicut tres diuinæ hypostases sunt vnus Deus, ita tria hæc, diuinitas, anima, & corpus constituunt vnum Messiam, in lege promissum, qui aliud non est, quàm ista tria. Nam & perfectus Deus est, & perfectus homo ex anima rationali & humana carne subsistens. Non tamen dicimus ipsum ex bis compositum esse, veluti homo ex anima & corpore componitur, aut ex quatuor elementis, corpus. Quod enim componitur, aliud quidem est ab iis, ex quibus componitur. Christus autem siue Messias, neque alterum est ab iis ex quibus constat: neque aliud, quàm ea ipsa quæ in eo vniuntur. Nam vt ait Damascenus in libro de Orthodoxæ fidei traditione, capite quadragesimo septimo, ἐκ θεότητος καὶ ἀνθρωπότητος θεὸν τέλειον, καὶ τὸν αὐτὸν λέγεσθαι ἐκ δύο τε καὶ ἐν δυσὶ φύσεσιν ὁμολογοῦμεν. Id est, Ex diuinitate & humanitate Deum perfectum, & hominem perfectum eundem & esse, & dici, ex duabus & in duabus naturis confitemur. Is igitur idem qui & perfectus Deus est, & perfectus homo, Hebraicè quidem משיח *Maßiah*, Chaldaicè verò משיחא *Meßicha*, Græcè autem χριστὸς, Latinè quoque Vnctus dici potest. Quòd idem Ioannes Damascen. ibidem pulcherrimè probat, dicens: τὸ χριστὸς· ὄνομα τῆς ὑποστάσεως λέγομεν, οὐ μονοτρόπως μὲν, ἀλλὰ τῶν δύο φύσεων ὑπάρχον σημαντικόν. αὐτὸς γὰρ ἑαυτὸν ἔχρισεν. χρίων μὲν ὡς θεὸς, ὃς ἔχρισε τὸ σῶμα τῇ θεότητι αὐτοῦ, χριόμενος δὲ ὡς ἄνθρωπος, αὐτὸς γὰρ ἐστὶ τοῦτο κἀκεῖνο, χρῖσις δὲ ἡ θεότης τῆς ἀνθρωπότητος. Hoc est, Christus nomen suppositi dicimus, non solitariè quidem, sed duarum naturarum significatiuum existens: ipse enim se ipsum vnxit: vngens quidem vt Deus, qui corpus diuinitate sua vnxit: vnctus verò vt homo, ipse enim est hoc & illud. Vnctio autem humanitatis diuinitas est. CAP. Ista quidem pulchra sunt: sed quoniam Iudæi nostri seculi, qui Messiam purum hominem futurum putant, ipsa negarent, idcirco te per authenticas eorum scripturas ea ostendere necesse est. GAL. Dauid in primis audiant, Psalm. iuxta Hebraicam veritatem quadragesimo quinto, ita de Messia loquentem, כסאך אלהים עולם ועד שבט מישר שבט מלכותך: אהבת צדק ותשנא רשע על כן משחך אלהים אלהיך שמן ששון מחברך: Id est, Thronus tuus, Deus, perpetuus & æternus, sceptrum æquitatis, sceptrum regni tui: Dilexisti iustitiam, & odisti impietatem, propterea vnxit te, Deus, Deus tuus oleo exultationis præ participibus tuis. Quæ quidem verba Chaldaicus interpres, quem nunc Iudæi frequentiùs præ manibus habent, ita Chaldaicè transtulit, Thronus tuus, Deus, in cœlis in secula seculorum, Regnum forte sceptrum regni tui. Et tu Rex Messias quoniam dilexisti iustitiam, & odisti malitiam, propterea vnxit te Deus Deus tuus oleo, vel vnguento lætitiæ plusquàm socios, vel amicos tuos. Ex hac igitur Chaldaica translatione apertè patet, Prophetam de Messia hic fuisse locutum. Cuius verbis non solùm hoc nomen, Messias, quod idem est quod vnctus, clarè exprimitur: siquidem ab vnctione Messias siue Christus dictus est: qui quoad humanitatem, tum vt Rex, tum vt sacerdos, oleo lætitiæ, id est, vnctione diuinitatis vngendus erat, præ participibus siue consortibus suis, id est, præ cæteris hominibus, vnius & eiusdem humanæ naturæ conditione vnà cum eo participantibus: verùm & duæ quoque naturæ, diuina scilicet & humana, quæ in eo hypostaticè vniendæ erant, apertissimè insinuantur. Cùm enim ait, Thronus tuus, Deus, perpetuus & æternus, sceptrum æquitatis, sceptrum Regni tui: eum profectò quem alloquitur Deum esse clarè innuit, quare & eius diuinitatem palàm fatetur. Cùm verò eidem immediatè inquit, Dilexisti iustitiam, & odisti impietatem, propterea vnxit te Deus Deus tuus oleo lætitiæ præ participibus, seu consortibus tuis, eundem proculdubio hominem quoque profitetur, eius humanitatem apertè manifestans. Nam cùm Deus non sit nisi vnus, dicere certè nefas esset, cum vel Deum, vel consortem habere. Quòd si recentiores Iudæorum Prophetam hunc hæc de nomine hoc, Messias, deque duplici natura, diuina scilicet & humana, per illud importata, dixisse non credunt, dicta priscorum Doctorum suorum audiant, qui de duabus naturis & vnica persona Messiæ apertiùs locuti sunt. Et primum quidem ea quæ leguntur in *Beresith* קטנה *Ketanna*, id est, in expositione Genes. minori, super illud vigesimo octauo capite eiusdem libri dictum, Et accepit de lapidibus loci illius. Et in *Midras tillim* super illud Psalmo nonagesimo. Quoniam angelis suis mandauit de te. Vbi sic ad literam legitur, רבי נחמיה אומר שלשה אבנים היו ואמר אם אלהים מיחד שמו עלי כשם שיחד על אבותי יעשו כולם אחד עמד ומצאם כולם דהא שנאמר ויקה ארת האבן מלמד שנעשו כולם אחד ורבנן אמרו מחורת כי שני אבנים Id est, Rabbi Nechemia ait,

Tres lapides accepit, scilicet Iacob, & dixit, Si Deus vnit nomen suum super me, quemadmodum vniuit super patres meos, fiant omnes vnus. Stetit, & inuenit omnes vnum effectos, Sicut dictum est, Genes. vigesimo octauo, Et accepit lapidem. Hoc enim verbo docet, quod omnes facti sunt vnus. Magistri vero d... runt mio⁹s, quia duos lapides. Hæc Midras. Siue ergo tres lapides accepérit, siue duos, aut primo forsitan tres, & postea duos, vtrobique Messiæ optime significatur vnio. Duorum quippe lapidum vnio, duarum naturarum, diuinitati scilicet, & humanitatis vnionem in Christo significauit. Trium verò, trium substantiarum, Verbi scilicet, & animæ corporisque in vna Christi persona designauit vnionem. Hanc etiam vnionem optimè attestatur id quod in libro *Sanhedrin* in capite *Helec*, dicitur, super illud Esaiæ 23. capit. dictum, Et erit in die illa, & oblita erit צור *Tyor*, septuaginta annis, sicut dies (vel sicut diebus Regis) vniti. Quis est iste Rex vnitus? Ello dicens, Quòd hic est Rex Messias. Rabbi autem dixit, Hic est, dux. scilicet naturæ, & tres generationes, id est, substantiæ. Sicut dictum est Psalmo septuagesimo primo, Timebunt te cum sole & ante lunam, generationem & generationis. Glossa Rabbi Selomonis, Ac si ita dicat, Messias, de quo scriptum est, Ante solem ינון *innon*, id est, Filius siue genitus nomen eius, timebunt te Israelitæ, & ante lunam, id est, ante Regnum domus Dauid, quod assimilatur lunæ, sicut scriptum est Psalmo 88. Sicut luna stabilietur perpetuo. Item alia glossa eiusdem super illud Esaiæ, Sicut dies Regis vniti. Dies, inquit, Dauidis septuaginta anni fuerunt, & nescio quid sibi vult hoc signum, quod hic datum est. Quæ cùm ita sint, diligenter animaduertendum est, quomodo Talmud in hac antedicta traditione dicit Messiam Regem esse vnitum. Deinde, quod magis mirandum est, qualiter iste Rabbi qui & antonomasticè Rabbi dicitur, & solus sanctus habetur, insinuat quod a Patribus acceperat, materiam & formam vnionis Messiæ, cùm dicit quod זה *Ze*, id est ille, scilicet, Messias, de quo ibi fit sermo præcedens, vel *Ze*, id est, hoc, quod ad vnionem Regis Messiæ refertur, est duo, Deus scilicet & homo, vel duæ naturæ in Messia vnita, diuina scilicet & humana: & tres generat... nes tres harum naturarum substantiæ, Verbum scilicet Dei, anima rationalis, & corpus humanum. Probat autem hoc per Prophetam, qui Messiam in Spiritu alloquens dicit Psalmo septuagesimo primo, Timebunt te, scilicet Israelitæ, vt ipsi exponunt, vel alij quicunque, cum sole, illo videlicet de quo Psalmo octuagesimo tertio dicitur שמש ומגן יהוה אלהים חן וכבוד יתן Id est, Sol & scutum est Dominus Deus, gratiam & gloriam dabit. In hoc etiam quod dicit, Timebunt te cum sole, coniunctionem diuinitatis & humanitatis Messiæ insinuat. Quod verò subdit, Et ante lunam, id est ante Regnum Dauid (vt exponit Rabbi Selomo) vel ante Ecclesiam, quæ lunæ comparatur, iuxta illud Cantici canticorum sexto capite scriptum, מי זאת הנשקפה כמו שחר יפה כלבנה ברה כחמה Id est, Quæ est ista quæ apparet tanquam aurora, pulchra vt luna, lucida vt sol? Rabbeno deinde Haccados de hac etiam re palam differentem videant: qui in libro quem גלי רזיא *Galeraza*, id est, reuelatorem arcanorum denominauit, super illud Esaiæ nono, למרבה המשרה Id est, Ad multiplicandum eius imperium, sic inter cætera ait: Quemadmodum litera ה *he*, componitur ex ד *daleth*, & ו *vau*, ita Rex Messias componitur ex diuinitate & humanitate. Et sicut hæc duo הה *he he* sunt duo *daleth*, & ab his procedunt duo *vau*, tanquam duo filij, qui ab ipsis oriuntur, ita in substantia Regis Messiæ inueniuntur duæ filiationes, quarum vna est diuinitatis, qua Dei filius est: altera erit humanitatis, qua erit filius prophetissæ, de qua dixit Esaias octauo capite, Et accessi ad prophetissam, & concepit & peperit filium. Et sicut harum literarum ד *daleth*, & ו *vau*, quæ conficiunt ה *he*, vnaquæque distincta est ab altera, quanquam ambæ sint vna litera, ita in Messia, substantia diuinitatis distincta erit à substantia humanitatis, & èconrra. Quæ duo simul iuncta, sunt Messias. Hæc ille, quem Iudæi magistrum nostrum sanctum appellant. Ex his igitur quæ dicta sunt, manifestum est, quod nomen hoc Messias duas naturas importat, diuinam scilicet & humanam, ac tria in vna persona complectitur, corpus scilicet humanum, animam rationalem, & Verbum Dei.

CAPVT III.

Quid sit Verbum Dei secundum Hebræos, & quod Verbum Dei sit Deo ὁμοούσιον, id est, consubstantiale.

CAPNIO.

AD probandum Messiæ diuinitatem, ante omnia dicere necesse est, quid de hoc Verbo Dei, prisci Iudæorum senserint. GAL. Itaque necessariò notandum est, quòd quemadmodum homo triplex verbum habet, quod scilicet in charta scriptum est, quod ore profertur, & quod in mente latet, (& huic postremo magis verbi competit nomen, cùm sit aliorum causa, atque principium: actiones enim hominum nullæ profectò essent, nisi prius in mente dicerentur: quare neque illud cuiusdam poetæ Arabis dictum omnino contemnendum est, dum ait, Verbum quidem in corde est, lingua autem facta est, vt sit cordis interpres:) ita quoque secundùm Hebræos, Deus ipse, ad cuius imaginem factus est homo, triplex dicitur habere Verbum. Habet enim verbum in libris Prophetarum scriptum: habet & Verbum, quod ore sanctorum atque doctorum profertur: de quo ipse apud Ierem. 1. capit. inquit, הנה נתתי דברי בפיך Id est, Ecce dedi verba mea in ore tuo. Habet quoque verbum in seipso, ex seipso, & non aliun-

Verbum triplex.

aliunde. De quo sic Psalmographus Psal.33. dicit, כי ישר דבר יהוה וכל מעשהו באמונה : אהב צדקה ומשפט חסד יהוה מלאה הארץ : בדבר יהוה שמים נעשו וברוח פיו כל צבאם: Hoc est, Quia rectum est verbum Dei, & omnia opera eius in fide, amans iustitiam & iudicium : misericordia Dei plena est terra. Verbo Dei cœli facti sunt, & spiritu oris eius omnis exercitus eorum. Hoc igitur Verbum Dei, per quod non modò quatuor elementa, sed ipsi quoque cœli facti sunt, aliud non est, quàm illud ראשית *Resith*, id est, principium, de quo Genes. primo capit. scriptum est, בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ Id est, In principio creauit Deus cœlum & terram. Nam principium hoc non esse nisi sapientiam Dei genitam, ex eo constat, quod in persona ipsius diuinæ Sapientiæ apud Selomonem Prouerbiorum octauo capite dicitur יהוה קנני ראשית דרכו קדם מפעליו מאז Hoc est, Deus possedit me principium viæ suæ, ante opera sua, ex tunc, vel ante tunc. Ex quo patet idem re omnino esse, licèt nominibus differant, Principium, quo mundus creatus est, & Sapientiam, quam Deus possedit. Quandoquidem quod hic principium viæ, id est, creaturæ suæ dicitur, est illud ipsum Dei Verbum, quo (vt dictum est) cœli facti sunt. De quo vniuersa Dei opera, quæ scriptura sacra per diuersa nomina diuersis partitur in locis, in vnam virtutis appellationem complectens, Psalm. 104. ait, מה רבו מעשיך יהוה כלם בחכמה עשית Id est, Quàm multiplicata sunt opera tua Deus, omnia in Sapientia, vel per Sapientiam fecisti. Vides ergo quòd siue principium, siue Verbum, siue manus, siue brachium Dei, siue aliquid aliud huiusmodi dixeris, non rerum diuersitatem, sed vnam tantùm indicas Dei virtutem & sapientiam, qua fecit omnia. Diligenter quoque animaduertendum est, quòd cùm in verbis paulò antè dictis dicitur, Quia rectum est verbum Dei, & omnia opera eius in fide, mox de eodem verbo subiicitur, Amans iustitiam & iudicium: vt palàm innuatur, verbum de quo hic agimus, rationalem substantiam esse, atque Deo ὁμοούσιον, siue consubstantialem. Si quidem amare iustitiam & iudicium, rationalis atque intellectualis substantiæ proprium est. Eamobrem ipsum Dei verbum oculus siue oculi Dei sæpenumero dicitur. Vbi enim de Iudæis apud Ezechiel. septimo capite Dominus dicit, ולא תחום עיני עליך Hoc est, Et non miserebitur oculus meus super te: ita Ionathas in translatione Chaldaica ait, ולא ארחמא מימרי עלוהי Id est, Et non misericordiam habebit verbum meum super te. Ecce vbi Propheta in persona Dei loquens, oculum meum, posuit, ibi Chaldaicus interpres, verbum meum dixit. In eo autem quod dicit, Et misericordiam habuit verbum meum super eos: manifestè ostendit, verbum Dei vitam habere, cùm misericordiam habere rei viuentis sit proprium. Et hoc est quod Ioann.1. capit. dicitur, Quod factum est, in ipso vita erat. Illud quoque quod ita apud Ieremiam 24. capit. scribitur, ושמתי עיני עליהם לטובה Hoc est, Et ponam oculos meos super eos ad bonum, sic idem Ionathas Chaldaicè transtulit, ואישוי מימרי עליהון לטבתא Id est, Et ponam verbum meum super eos ad bonum. Illud etiam quod è conuerso contra eos apud Amos Dominus ait, nono capite, ושמתי עיני עליהם לרעה ולא לטובה Hoc est, Et ponam oculos meos super eos ad malum, & non ad bonum, ita Ionathas ipse Chaldaicè exposuit, ואישוי מימרי אליהון לבישא ולא לטבא Id est, Et ponam verbum meum super eos ad malum, & non ad bonum. Ad insinuandam quoque huius verbi cum Deo consubstantialitatem, ipsum Dei verbum in sacris literis quandoque facies Dei, quandoque os Dei, quandoque manus Dei appellatur. Et facies quidem Dei apud Ieremiam quinto capite nuncupatur, cùm dicitur, אם מפני לא תחילו אשר שמתי חול גבול לים חק עולם ולא יעברנהו Id est, An à facie mea non formidabitis, qui posui arenam terminum mari, præceptum æternum, quod non preteribit? Quod ipse Ionathas ita Chaldaicè traduxit, An coram verbo meo non formidabitis, qui posui arenam terminum mari? Quòd autem os Dei dicatur, ex eo habetur, quod Esaias 48. capite Dei voce protulit, dicens, הראשונות מאז הגדתי ומפי יצאו Id est, Priora ex tunc annunciaui, & de ore meo exierunt: quod sic Ionathas in Chaldæum vertit, קדמיתא מבכין חויתי וממרי נפקא Hoc est, Antiqua ex tunc annunciaui, & ex verbo meo prodierunt. Huic simile est, quod Ieremiæ decimoquinto legitur, לכן כה אמר יהוה אם תשוב ואשיבך לפני תעמד ואם תוציא יקר מזולל כפי תהיה Id est, Propter hoc sic ait Deus, Si conuerteris conuertam te, vel requiescere te faciam, faciei meæ astabis, vel coram me astabis: & si eduxeris, vel extraxeris preciosum à vili, sicut os meum eris. Id quoque sic idem Ionathas Chaldaicè transtulit, בכין כדנן אמר יהוה אם תתוב ואתיבינך קדמי תשמש ואם תתיב רשיעיא למהוי צדיקיא רעות ממרי תקיים Hoc est, Propter hoc sic ait Deus, Si conuerteris conuertam te, coram me ministrabis. Et si conuertes impios, vt fiant iusti, beneplacitum verbi mei complebis. Vbi quod Propheta preciosum & vile posuit, hic, iustos & impios exposuit. Et quod ille os Dei dixit, iste, verbum eius transtulit. Quòd demum verbum Dei manus Dei dicatur, ex eo potissimùm patet quod apud Esaiam quadragesimo octauo capite, legitur, אף ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים Id est, Manus quoque mea fundauit terram, & dextera mea palmo mensurauit cœlos. Hoc enim Ionathas ita in Targum exponit, אנא במימרי שכלילית ארעא ובגבורתי תלית שמיא Id est, Verbo quoque meo fundaui terram, & in virtute mea vel fortitudine mea mensuraui cœlos. Rursus quod apud eundem Prophetam quadragesimo quinto capite dicitur, אנכי עשיתי ארץ ואדם עליה בראתי אני ידי נטו שמים וכל צבאם צויתי Id est, Ego feci terram, & Adam super eam creaui: Manus meæ extenderunt cœlos, & omni exercitui eorum præcepi: idem interpres ita Chaldaicè exposuit, אנא במימרי עבדית ארעא ואנשא עלה בריתי אנא בגבורתי

תלית שמיא וכל חיליהון שכלילית Id est, Ego verbo meo, vel, per verbum meum feci terram, & homines super eam creaui. Ego in fortitudine mea extendi cœlos, & omnes virtutes eorum confirmaui. Ex his omnibus quæ nunc dicta sunt, manifestè liquet, verbum Dei, quod idem est quod sapientia Dei, qua mundum è nihilo creauit, atque perfecit, eiusdem prorsus substantiæ cum ipso Deo esse. CAP. Recentiores Iudæorum super illud Prouerb. 8. capit. Dominus possedit me principium viæ suæ: quod tu de sapientia Dei increata, quæ est verbum, per quod Deus omnia fecit, exposuisti, asserunt sapientiam hanc, Mosaicam esse legem: aiuntque ipsam sic ibidem de se dicere, Ego diligentes me diligo. Cum hoc igitur omnino contra Catholicam veritatem sit, atque hæreticum, illud per authenticas eorum scripturas te refellere oportet. GAL. Id profectò tantæ absurditatis est, vt confutatione non egeat. Si enim lex Mosis nec dilectionis nec odij capax est, nisi velut cætera huiusmodi inanimata, quæ in membranis scribuntur, quomodo dicere possunt quòd ipsa de se dicat, Ego diligentes me diligo? Diligere enim rationalis naturæ proprium est. Si præterea lex ipsa Mosis in tempore illo esse cœpit, quo sibi principium essendi in monte Sinai sumsit, quonam pacto ante rerum omnium initium cum Deo esse potuit? vt de se dicere possit, Deus possedit me principium viæ suæ, antequam quicquam faceret: cum reliquis quæ sequuntur. Item ipsi dicunt hoc in loco, quod verbum hoc קנה *Kana* æquiuocum sit, & quandoque emere, quandoque possidere significet: Et possidere quidem ibi illud significare dicunt, vbi Melchisedech Abrahamo benedicens dixit Genes. 14. ברוך אברם לאל עליון קונה שמים וארץ Id est, Benedictus Abram Deo altissimo possessori cœli & terræ. Hic autem verbum ipsum קנה *Kana* aiunt idem esse quod emere. Quare ab eis quærendum est, Si Deus cœlum & terram atque legem ipsam emit, quis fuit harum rerum venditor? neminem certè assignare possunt. Quare turpe est, hæc vel somniare, nedum dicere. Desinant ergo talia vel cogitare, & iuxta priscas Doctorum suorum traditiones credant Selomonem hoc in loco non de lege Mosaica, sed de ipsa Dei sapientia, per quam Deus mundum fabricauit, meminisse: legant etiam quod in libro Sanhedrin in capit. quod דיני ממונות *Dine mamonoth*, id est, iudicia diuitiarum, scribitur super illud Prouerb. 9. cap. חכמות בנתה ביתה חצבה עמודיה שבעה: טבחה טבחה מסכה יינה אף ערכה שלחנה שלחה נערתיה תקרא על גפי מרמי קרת: Hoc est, Sapientia ædificauit domum suam, dolauit columnas eius septem, immolauit victimam suam, miscuit vinum suum, etiam instruxit mensam suam, misit puellas suas, vt vocarent de fastigiis ciuitatis. Ibi enim sic ista exponuntur, Sapientia ædificauit domum suam. Hæc est מדותו *Middatho*, id est, proprietas ipsius Dei sancti & benedicti, qui vniuersum mundum in sapientia, vel per sapientiam creauit: sicut dictum est Psalm. 104. Quàm multiplicata sunt opera tua Deus, omnia in sapientia fecisti. Dolauit columnas eius septem, id est, septem dies בראשית *Beresith*, hoc est, creationis libri Gen. Immolauit victimam suam, vel coxit victimam suam. Per hoc intelliguntur maris, flumina, & omnia mundi necessaria. Misit puellas suas, vt vocarent. Hi sunt, Adam primus & Heua. Hæc omnia traditio. Ex quibus euidentissimè patet, sapientiam quæ domum suam, id est, mundum, construxit, esse vnam de tribus מדות *Middoth*, id est, proprietatibus Dei sancti & benedicti, per quas aiunt (vt supra ostendimus) mundum conditum fuisse, quamuis ipsi longè largiùs quàm nos, proprietatem sumant. Hanc autem Dei proprietatem, sapientiam scilicet, per quam Deus mundum creauit, idem omnino esse, quod verbum Dei est, nos iam probauimus.

Hæretica Iudæorum iuniorum expositio.

CAPVT IV.

Quòd Deus sit Verbum, & Verbum Dei sit ipse Deus.

CAPNIO.

ETSI in præmissis Verbum Dei eiusdem cum Deo esse substantiæ, satis abundè probaueris: ex quo, & Deum Verbum esse, & Verbum Dei ipsum esse Deum necessariò sequitur, vt tamen magis iuniorum Iudæorum ceruix durissima contundatur, velis obsecro Deum esse Verbum, & Verbum Dei esse Deum, apertiùs nunc ostendere. GAL. Quod quidem Deus verbum sit, ex eo potissimum patet, quòd vbi Esaias 45. cap. ait ישראל נושע ביהוה תשועת עולמים Id est, Israel saluatus erit in Deo (tetragrammaton) saluatione seculorum vel sempiterna, sic Targû Ionathæ dicit ישראל במימרא דיי פורקן עלמיא אתפריק Israel saluatus erit in verbo vel per verbum Dei, saluatione sempiterna. Vbi ergo Esaias dixit, In Deo (tetragrammaton) quod nomen nulli nisi Deo attribuitur, ibi Chaldaicus interpres, in verbo Dei, transtulit. Per quod Deum esse verbum, palàm ostendit. Item vbi apud Hos. 1. cap. dicitur ואת בית יהודה ארחם והושעתים ביהוה אלהיהם Id est, Et domus Iuda miserebor, & saluabo eos in Domino Deo suo, sic idem interpres in Chaldæum vertit, ועל דבית יהודה ארחם ואפרקינון במימרא דיי אלההון Hoc est, Et super domum Iuda miserebor, & saluabo eos in verbo Domini Dei eorum. Illud etiam quod Esaias 8. capit. dicit, ויוסף יהוה דבר אלי עוד Id est, Et addidit Deus (tetragrammaton) loqui ad me adhuc: ita Ionathas ipse Chaldaicè traduxit, ואוסיף מימרא דיי למללי עוד Hoc est, Et adiecit verbum Dei loqui ad me adhuc. Item quod idem Propheta 41. capit. dixit, אל תירא כי עמך אני Id est, Ne timeas, quia tecum ego: sic ille transtulit, Ne timeas, quia in auxilium tuum verbum meum. Item quod ibidem dicitur, אל תיראי תולעת יעקב מתי ישראל אני עזרתך נאם יהוה וגאלך קדוש ישראל Hoc est, Ne timeas, vermis, vel tinea Iacob, homines Israel, vel qui estis ex Israel: Ego auxilium tuum sum, ait Deus, & redemptor tuus sanctus Israel: ita ille Chaldaicè expo-

exposuit, Ne timeas tribus domus Iacob, semen domus Israel, verbum meum in auxilio vestro, dixit Deus & redemptor vester sanctus Israel. Illud præterea eiusdem Prophetæ 44. capit. Sic ait Dominus redemptor tuus ex vtero, ego Dominus faciens omnia, extendo cœlos לבדי *leuaddi*, id est per me solum, firmans terram מאתי *meitti*, id est per eum qui est apud me: sic ille in Targum explanat: Sic ait Dominus qui redemit te, & qui formauit te ex visceribus. Ego Dominus autor omnium, extendi cœlos verbo meo, vel per verbum meum. Fundaui terram in virtute vel fortitudine mea. Quod valde dicto illi Euangelistæ consonat: In principio erat Verbum, & Verbum erat apud Deum, & Deus erat Verbum. Hoc erat in principio apud Deum. Omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil. Illud quoque Hoseæ nono capite dictum, Reprobabit vel abiiciet eos Deus meus, quia non audierunt eum, & erunt vagi in gentibus: sic Ionathas in Targum exponit, Abiiciet eos Deus meus, quia non receperunt verbum eius, & erunt vagi in gentibus. Cùm igitur in omnibus his, ac aliis permultis, in quibus Prophetæ Dominum vel Deum (tetragrammaton) posuerunt, Rabbi Ionathas prædictus vir apud eos maximæ autoritatis, verbum Dei Chaldaicè transtulerit, ac exposuerit, consequens plane est, Deum ipsum Verbum esse, ac Verbum Dei, Deum, quod erat probandum.

Capvt V.

Quòd Messias sit Verbum Dei, quod Deus missurus erat vt sanaret vniuersum humanum genus.

CAPNIO.

NVNC reliquum est, vt ad pleniorem huiusce rei notitiam, Messiam esse Verbum Dei ostendas, quod Deus ad sanandum vniuersum missurus erat. GAL. Messiam Verbum Dei esse, ex eo maximè patet, quòd, vbi Dauid Psalmo centesimo decimo, Messiam Dominum suum vocat, dicens, נאם יהוה לאדני שב לימיני Hoc est, Dixit Deus Domino meo, sede ad dexteram meam: ibi Rabbi Ionathas in translatione Chaldaica, sic ait, אמר יהוה למימריה תב לימיני Id est, Dixit Deus verbo suo, sede ad dexteram meam. Quidam mihi hoc loco obiiciunt, dicentes non sic haberi in translatione Chaldæa, quam etiam negant esse Ionathæ. Quibus ego, respondeo: verum quidem esse, in translatione Chaldaica quam ipsi viderunt, non ita haberi, & eam non esse Ionathæ, est enim (vt plerisque placet) Rabbi Ioseph cæci, siue (vt alij volunt) Rabbi Akilas: Quæ ita hic habet, אמר יהוה במסריה למיתן לי רבנותא חלף דיתיבית לאולפן אוריתא ימיני אוריך Hoc est, Dixit Deus in verbo suo, vt daret mihi dominationem, eò quòd sederim ad discendam legem, dextera mea expecta. Translatio autem Ionathæ, quam nondum ipsi viderunt, ita prorsus habet, vt ipse retuli. Quod בספר קבוצים *besepher kibutsim*, id est, in libro collectionum, sententiarum scilicet sapientum, manifestè patet, eo in loco vbi ad probandum quòd Messias sit ille, quem dixit Dauid Dominum suum ad dexteram Dei sessurum, sic dicitur זה יתבאר מאותה שאמרו במדרש תלים ותתן לי מגן ישעך וימינך תסעדני אמר רבי יודן בשם רי חמא לעתיד לבא הקבה מושיב מלך המשיח לימינו שני נאם יהוה לאדני שב לימיני ותרגום יונתן בן עוזיאל אמר יהוה למימריה Id est, Hoc patet ex eo, quod dixerunt in expositione Psalmorum, super illud Psal. Et dabis mihi scutum saluationem tuam, & dextera tua confortabit, vel fulciet me: Dixit Rabbi Iodan, in nomine Rabbi Hama, In tempore futuro Deus sanctus & benedictus sedere faciet Regem Messiam ad dexteram suam: sicut dictum est Psalm. 110. Dixit Deus Domino meo, sede ad dexteram meam. Quod Targum, id est, Chaldaica translatio Ionathan ben Vziel sic exponit, Dixit Deus verbo suo, sede ad dexteram meam. Hactenus traditio. Idem quoque confirmatur in eadem Midras tillim super illud Psalm. 2. אספרה אל חק יהוה אמר אלי בני אתה אני היום ילדתיך Id est, Narrabo præceptum, Deus dixit ad me, Filius meus es tu, ego hodie genui te. Sic enim ibi dicitur, מספרים הם בחוקה של תורה ובחוקה של נביאים וכתובים בחוקה של תורה בני בכורי ישראל בחקה של נביאים הנה ישכיל עבדי ירום בכתובים נאם יהוה לאדוני id est, Narrata sunt mysteria eius, scilicet Regis Messiæ in scriptura legis, Prophetarum, & hagiographorum. In scriptura legis, Exod. 4. Filius meus primogenitus Israel. In scriptura Prophetarum, Esaiæ 52. Ecce intelligit seruus meus, exaltabitur, & eleuabitur. In scriptura hagiographorum, Psalm. 110. Dixit Deus Domino meo, sede ad dexteram meam. Ex quibus quidem traditionibus palàm ostenditur, eum absque dubio Messiam esse, quem prædixit Dauid ad dexteram Dei sessurum. Ex quo per Ionathæ Targum manifestè concluditur, Messiam esse Verbum Dei. Quare neque mirum est, si Dauid Messiam ipsum Dominum suum nuncupauit. CAP. Nunc igitur Deum hoc Verbum suum ad sanandum vniuersum orbem missurum fuisse, reliquum est probare. GAL. Id ex eo potissimum videri potest, quod in commentariis Rabbi Ishac Arama in librum Geneseos in expositione capitis quadragesimi septimi, vel circa, vbi agitur de loco qui datus est Iacob, in quo commodè habitare posset, hoc modo legitur, ישלח דברו וירפאם וימלט משחיתותם רבי שמואל הלוי אמר דבר יהוה הוא שלוחו דכתיב הלא כה דברי

באש נאם יהוה וזה הוא שאמר יבא דברך וכבדנוך
כשיבא דבר אלהים אשר הוא שלוחו אכבדהו ואמר
ר׳ שאול וכי לא באו הנביאים והרגנום ושפכנו דמם
איך נקבל עתה מדברו או במה נאמין אמר ליה
שירפאם וימלט משחיתותם ועם המופתים נאמינהו
ונכבדהו אמר ליה למה לא אמר ישלח דברו
וירפאיכם אלא ירפאם בעבור כי נראה לי כי היה
מדבר פרטי ענה לו אמת דברת כי הדברו בא לרפא
כולם אבל לא קבלוהו כי אם הפרטים אשר היו
היותר גסי שכל מן הכללות דייגים עברי הים וזה הוא
שאמר יורדי הים באוניות עושה מלאכה במים רבים
המה ראו מעשה יהוה אותם שמן הראוי לא היו ככת
לקבל שום דבר שכלי לצד גסותם קבלו אמיתות
הנבואה והמרא מצד שהאמינו לדברו וזה הוא
שאמר והאמין ביי ויחשבהו לו צדקה Hoc est, Mittet verbum suum & sanabit eos, & eripiet eos de plagis eorum. Rabbi Semuel Leuita ait, Verbum Dei est nuncius eius; de quo scriptum est, Profectò tale est verbum meum, qualis est ignis, dixit Deus. Et hoc est quod dictum est, Veniet verbum tuum, & honorificabimus te. Vtique cùm venerit verbum Dei, quod est nuncius eius, tunc honorabimus eum. Dixit Rabbi Saul, Nonne venerunt Prophetæ, & occidimus illos, fudimusque sanguinem eorum? quomodo ergo nunc recipiemus verbum eius? aut quamobrem credemus ei? Respondit ei R. Semuel, Quoniam sanabit eos, & eripiet eos à plagis eorum, propter hæc inquam signa credemus ei, & honori eum habebimus. Dixit tunc illi, Quare non dixit, Mittet verbum suum & sanabit nos: sed dixit, & sanabit eos? Respondit: Hoc ideo est (vt ego sentio) quoniam loquebatur de parte, deque aliquibus duntaxat, non autem de omnibus (quod signatur scilicet secundùm proprietatem Hebræi sermonis, in dictione, Eos) Dixit illi. Verum certè dicis: Nam verbum eius venit sanare omnes in vniuersum, non tantùm aliquos, & in parte: verùm non fuit receptum nisi ab aliquibus particularibus, qui censebantur inter omnes crassioris ingenij, viri piscatores, exercentesque se in mari. Et hoc est quod dictum est, Conscendentes in mare nauibus, facientes opera in aquis magnis, ipsi viderunt opus Dei. Illi profectò, si rectè consideres, non videbantur apti posse admittere quicquam intellectiuum, siue quod ad intellectum pertinet, ob ruditatem sensus sui. Illi, inquam, receperunt veritatem prophetiæ & visionis, quoniam crediderunt verbo eius. Et hoc est quod scriptum est, Credidit Deo, & reputatum est illi ad iusticiam. Ex quibus patet, Deum missurum fuisse verbum suum, id est, Filium suum verum Messiam, vt sanaret vniuersum genus humanum. Neque tamen omnes sanandos fuisse, sed eos tantummodo, qui eum recepturi, ac ei credituri essent, & præcipuè viri idiotæ & piscatores, vt fuerunt Apostoli. Ex quo apertè concluditur, Iesum Dominum nostrum verum fuisse Verbum Dei, verumque Messiam à Patre æterno pro hominum salute missum.

Capvt VI.

Quod Iesus Nazarenus Messias verus, sit Verbum Dei, à Patre æterno pro hominum salute missum.

CAPNIO.

Conclusionem hanc velim probares, Dominum scilicet nostrum Iesum Nazarenum verum fuisse Verbum Dei, & consequenter verum Messiam, à Patre æterno in mundum pro hominum salute missum. Gal. Vt hoc in loco nihil ipse dicam, Libertatis (sic enim est viro nomē) Cominet Hispani, nuper à Iudaismo ad fidem conuersi, viri vtique non solum diuinarum literarū apprimè docti, verùm etiā quatuordecim linguarū periti, verba audi. Is enim exponens illud Psal. centesimi quadragesimiseptimi, ישלח דברו וימסם ישב רוחו יזלו מים i. Mittet verbum suum, & liquefaciet ea, flabit spiritus eius, & fluent aquæ, sic ait, ישלח דברו וימסם היה לו לומר יד בר
דברו ולא ישלח דברו כי כדבור הוא יותר נאות
אמירה משליחות כמו שנאמר ויאמר אלהים יהי אור
ויהי אור ולא אמר וישלח אלהים דברו לעשות או
לברוא את האור לפי שאינו נופל לשון שליחות
בלתי שליח כמו שאמר הנני שולח לכם את אליהו
הנביא רוצה לומר כי האלהים היה שולח הנביאים
להגיד דברו ולהראות נפלאותיו ואנחנו רואין זה גם
בן מנחש הנחשת שצוה האלהים לעשותו על יד
משה נביאו כדי לרפאות את ישראל בהביטם אליו
כי מן הראוי היה יותר ראוי כאותם הזמנים שירפאם
בדבור לבד כדי שיראו העם נפלאותיו ויאמינוהו ולא
עם אותו הנחש אשר היה משים חשש בלב העם
היותו מעשה כישוף הנקראת היום מגיצי האמת שאם
היה מרפאם בדביר לבד היה מסיר כל החששים
מלכם אבל מה שנראה לי מזה הפסוק כי דוד נבא
ביאת ישוע משיח צדקנו באמרו דברו כי האמת הוא
שיהיה דברו ומגיד דבריו וכמו שהדיבור אינו דבר
נפרד מעצמותו כך הוא אינו נפרד מהאל מזה הוא
שאמר יבא דברך וכבדנך כי היה לו לומר יבא דברך
וכבדנוהו אלא שמראת היותו הוא יתעלה ודבורו
דבר אחד כי מכבדים הדיבור מכבדים אותו ומכבדים
אותו מכבדים הדיבור והם בלתי נפרדים בעצמותם
וזה הוא הדבור אשר נתנבא לבא לרפאות חולים
ולהחיות מתים בדיבור והיה עצמו הדיבור כמו
שנראה בישוע משיח צדקנו שרפא כמה וכמה חולים
והחיה את אלעזר אר בעוד ימים אחרי מותו ואלו
הדברים אינם נאותים כי אם לאל וסמוך לזה ישב
רוחו יזלו מים ונראה שאין קישור רפואת הגופים עם
נזילת המים כלל אבל תבין איך נביא דוד האמיתות
באומרו ישב ולא אמר ישיב שרוצה לומר שהאל
יושיב את רוחו הקודש אצלו ולימינו אחר זה יזלו
מים רוצה לומר שישארו המים הקדושים כדי
להושיע את עמו והם סבת ישועתינו כמו שנאמר
ושאבתם מים בששון ממעיני הישועה אשר
באמצעותם האל נדבק בנו כמו שאמר כי תעבור
במים אתך אני ולא אמר במים אלא במים שרוצה
לומר מים הקדושים: Hoc est, Mittet verbum suum, & liquefaciet ea. Videtur dicendum fuisse, Loquetur verbum suum, non autem, Mittet verbum suum. Verbo siquidem magis conuenit pronunciari & proferri, quàm mitti, quod videtur esse nuncij. Et huic rei congruit scriptura, quæ dicit:

Dixit

Dixit Deus, Sit lux: & fuit lux. Non autem dixit, Misit Deus verbum suum ad creandam lucem: quoniam missio sine misso impleri non potest. Quapropter dictum est, Ecce mitto ad vos Eliam Prophetam: quo innuitur Deum mittere Prophetas ad annunciandum verbum suum, & ad manifestandum mirabilia sua. Propterea auget dubium æneus serpens, quem præcepit Deus fieri per manum Mosis Prophetæ sui, quo sanaretur populus Israel, cum prospexissent in eum. Rationabilius enim apparet, & conuenientius, præcipue illis temporibus, debuisse Deum verbo curare populum, quàm serpentis aspectu, quæ res inducere poterat in suspicionem incantationis magicæ. Et nihilominus tunc non sanauit verbo. Quomodo igitur quadrat, quod dicit Propheta, Mittet verbum suum, & sanabit eos? soluitur hoc, Nam quantum ipse sentio, Dauid eo loco vaticinatus est aduentum Iesu Messiæ iusti nostri, qui rectè dictus est Verbum eius. Sed veritas est Iesum esse Verbum Dei, esseque nuncium verborum Dei. Et sicut Dei Verbum non est quid distinctum ab essentia Dei, sic & Messias non est penitus distinctus à diuina substantia. Et hoc est quod scriptum est, Veniet verbum tuum, & honorificabimus te. Quòd si esset ab eo penitus diuisum, dixisset, Et honorificabimus illud. Quibus verbis apertè monstratur, vnum & idem esse Deum, & Verbum Dei, quando pro eodem habetur, honorare Deum, & Verbum Dei, vtpote nequaquam in essentia distinctos. Et hoc est Verbum, de quo prophetatum fuit, quod venturum esset ad curandum infirmos, & ad suscitandum mortuos verbo, & ipsum Verbum quo curati sunt, fuit idem Verbum quod curauit. Quæ omnia completa sunt in Iesu Messia iusto nostro: cuius opera penè innumerabiles infirmi curati sunt: & Lazarus à mortuis suscitatus, etiam post quartum diem mortis suæ. Et hæc soli Deo conueniunt. Congruit nostræ expositioni quod immediatè sequitur, Flabit spiritus eius, & fluent aquæ. Etsi enim nullam videantur habere conuenientiam, sanare infirmos scilicet, & fluere aquas: est tamen verissimus Prophetæ sensus, qui etiam non absque mysterio dixit, Flabit spiritus eius: & non dixit, Reuertetur spiritus eius: demonstrans quod Deus flare facere deberet Spiritum sanctum suum apud se, & subintulit, Et fluent aquæ: significans, quòd remansuræ erant aquæ sanctæ ad saluandum populum suum. Quæ quidem aquæ, sunt causæ salutis nostræ: quemadmodum scriptum est, Haurietis aquas de fonte salutis cum gaudio. Interuentu enim aquarum sanctarum, Deus nobiscum coniungitur: sicut scriptum est, Cùm transieris per aquas illas, ego tecum sum. Et non dixit, per aquas tantum, sed per aquas illas: demonstrans se loqutum non de quibuscunque aquis, sed de aquis sanctis, quæ sunt aquæ baptismatis. Hæc omnia Doctor prædictus, Hebræorum doctissimus, nuper ad veritatem Christianæ fidei conuersus, quibus optime probat, Iesum Nazarenum Dominum nostrum fuisse verum Dei Verbum, & ex consequenti, verum Messiam, à Patre æterno pro hominum salute missum: quod certè probandum erat.

CAPVT VI.

Quòd Messias sit Filius Dei, necnon de dictione בר bar: *& quid Primogenitus sit, secundum ipsos Hebræos.*

CAPNIO.

VANQVAM ex his quæ dixisti, Messiam Filium Dei esse consequens est: nam si Messias ipse Verbum Dei est, eundem proculdubio & Filium Dei esse, necesse est: vt tamen Iudæorum nostri seculi perfidia magis magisq; armis suis deuincatur, Messiam ipsum Dei Filium esse, expressiùs per eorum scripturas demonstrare debes. GAL. Primum ipsis Psalmus ille qui incipit, Quare fremuerunt gentes, obiiciatur, qui a priscis Iudæorum de Messia exponitur, Rabbi Selomone attestante, qui sic de illo ait, Magistri nostri hunc Psalmum de Messia exposuerunt. In calce itaque eiusdem Psalm. ita legitur, נשקו בר פן יאנף ותאבדו דרך כי יבער כמעט אפו אשרי כל חוסי בו Hoc est, Osculamini Filium, ne irascatur, & perdatis viam: Quoniam exardescet quasi modicum ira eius: Beati omnes sperantes in eo. Ad hoc igitur osculum Filij Dei suscipiendum, Iudices terræ Dauid hortabatur, vt a Rabbi Abraham Auen Ezra ostenditur, qui hoc exponens, ita ait: נשקו בר *Nasseku bar*, id est, osculamini Filium, Ecce seruite Domino, ex aduerso eius quod suprà dixerat, scilicet, aduersus Messiam eius. Expositio verò huius dictionis בר *Bar*, talis est qualis eius quæ est in prouerbiis, trigesimo primo capite, cùm dicitur מה ברי ומה בר בטני ומה בר נדרי Id est, Quid fili mi? quid fili vteri mei, quid fili votorum meorum? Et sic scriptum est in hoc eodem Psalm. בני אתה id est, Filius meus es tu. Hæc idem Rabbi Abraham. In *Midras* quoque *tillim*, id est, in expositione Psalmorum super eisdem verbis sic dicitur, נשקו בר הוא מה דכתיב חסד ואמת נפגשו צדק ושלום נשקו. אמר רב משל למלך שכעס על בני המדינה והלכו בני המדינה ופייסו את בן המלך שיפייס את המלך והלך את הבן ופייס את אביו כיון שנתפייס לבנו הלכו בני המדינה לומר הימנון למלך אמר להם לי אתם הומנח לכו ואמרוהו לבני שבלא הוא כבר אבדתי את המדינה וזהו נשקו בר Id est, Hoc est quod scriptum est Psalm. 85. Misericordia & veritas inuicem obuiauerunt, iusticia & pax osculatæ sunt. Dixit Rab, Simile est hoc Regi, qui filiis ciuitatis iratus est. Iuerunt ergo filij ciuitatis, & supplicauerunt filio Regis, vt Regem placaret. Iuit filius & placauit patrem suum. Quumque Rex per filium placatus fuisset, iuerunt filij ciuitatis ad agendas gratias Regi. Rex autem dixit eis: Mihi vos gratias agitis? Ite & filio meo gratias agite. Nam nisi ipse fuisset, iam ciuitatem destruxissem. Et hoc est, quod dictum est, Osculamini Filium. Hucusque traditio. HOC. Editio nostra appre-

hendite disciplinam, hic habet. GAL. Autor nostræ editionis æquiuocatione vocabulorum deceptus, multa longè aliter transtulit, quàm veritas Hebraica habeat. Licèt enim hæc dictio בר *Bar* quandoque filium, quandoque disciplinam siue doctrinam, quandoque frumentum, quandoque purum siue mundum, quandoque electum significet, vt Diuus quoque Hieronymus sentire videtur, dum in apologetico contra Rufinum Pammachio sic scribit, *Bar* apud Hebræos diuersa significat: dicitur enim *Bar* filius, vt illud, *Bar iona*, id est, filius columbæ, & Bartholomæus, id est, filius Ptolomæi, & Barnabas, id est, filius Prophetæ, & Barchinæus, & Barchisæus, & Barrabas. Triticum quoque, & spinarum fasciculus, & electus, ac purus (hæc idem Hieronymus:) hoc tamen loco *Bar*; non accipitur nisi pro filio, vt Rabbi Abraham prædictus in huius textus expositione accipit. Et licèt Chaldæus interpres, quem nunc Iudæi frequentiùs præ manibus habent, siue sit Rabbi Ioseph cæcus, vt aliquibus placet, siue Rabbi Akilas, vt quidam alij volunt, *bar* hoc loco pro doctrina acceperit, dicens, קבילו אולפנא Hoc est, Recipite doctrinam: rectiùs tamen atque conuenientiùs pro filio (vt diximus) hic accipitur. Sic enim & fidei nostræ (vt visum est) magis fauet, & veterum expositioni (vt in traditionibus supradictis patuit) magis conuenit, ac veritati literæ magis congruit. Quod namque sequitur, Ne irascatur: cum cæteris; non potest nisi soli Dei Filio conuenire. Ex quo etiam patet, neque eorum interpretationem veram esse, qui vt veritatem effugiant, Messiæque diuinitatem negent, hæc eadem verba, נשקו בר *nasscu bar*, adorate purè, interpretantur. Osculum autem istud, quo antiquorum Ecclesia osculando Dei Filium & ipsa ab eo osculari poscebat, non erat nisi eruditio atque doctrina ex proprio ore Dei proferenda, qui eis per manum Mosis legem dederas. Quamobrem (vt veteres Talmudistæ exposuerunt) illud Cantici canticorum primo capite dictum, ישקני מנשיקות פיהו Id est, Osculetur me osculis oris sui, significat, Osculetur me Messias Filius Dei osculis oris sui, id est, Ipse ore proprio instruat & erudiat me, atque oris mei tactum, cùm eum de via salutis interrogauero, non contemnat. Non iam Mosem mittat, qui linguam impeditam habebat: non Esaiam, qui se labiis pollutum aiebat: Non Ieremiam, qui se loqui nescire dicebat, eo quòd puer esset: sed ipse Dei Filius qui Patris Sapientia, & Virtus est, veniat, & ore suo me doceat. Per illud quoque probatur Messiam esse Dei Filium, quod Deus ipse sic de eo in Psalmo 89. ait: הוא יקראני אבי אתה אלי וצור ישועתי אף אני בכור אתנהו עליון למלכי ארץ: Id est, Ipse vocabit me, Pater meus tu, Deus meus & fortitudo salutis meæ. Ego quoque primogenitum dabo eum, altissimum Regibus, vel Regum terræ. Quod de Messia intelligendum esse, inficiari minimè potest Iudaica prauitas: cùm in glossa super illud Exod. 13. capit. Sanctifica mihi omne primogenitum, sic scriptum sit Rabbi Nathan dixisse; Dixit Mosi Deus sanctus & benedictus, Quemadmodum feci Iacob בכור *Becbor*, id est primogenitum, sicut dictum est Exod. 3. Filius meus, primogenitus meus Israel, ita ego faciam Regem Messiam primogenitum: sicut dictum est Psalm. 89. Ego primogenitum dabo eum, altissimum Regum terræ. Hæc glossa prædicta. Ex cuius fine manifestè liquet de Messia debere intelligi dictum illud Psalmographi, quod nunc præmisimus. Ipse vocabit me Pater meus tu: cum cæteris quæ dicta sunt. Ad cuius intelligentiam, notandum est, quòd dictio ista בכור *Becbor*, quæ primogenitus interpretatur, nullam apud Hebræos habet relationem ad alium, sed est nomen illi impositum, ante quem nullus de eodem patre, deque eadem matre natus est. Messias itaque in aliquo primogenitus, vt Iacob iam fuerat, secundum carnem futurus erat, id est, ante quem nullus natus prius esset, hominibus datus secundùm diuinitatem, quam in ipso esse, & ipsum Deum esse, necesse sit. Quare bene ait, Ego primogenitum dabo eum. In *Midras* quoque *tillim*, id est, in expositione Psalmorum, super illud Psal. secundi, יהוה אמר אלי בני אתה אני היום ילדתך Hoc est, Deus dixit ad me, Filius meus es tu, ego hodie genui te, id idem probatur.

CAPVT VI.

Quod Messias sit nomen Dei, & quod nomen Dei sit ipse Deus.

CAPNIO.

QVONIAM Messiæ diuinitas maximè per eius nomina patet, quæ in sacris literis ipsi imposita reperiuntur, idcirco eum verum Deum esse, per ipsa eadem nomina præcipuè probandum est. GAL. Ante omnia igitur sciendum est, Messiam ipsum esse Dei nomen, nomenque Dei esse Deum. Quòd autem nomen Dei sit Deus, in *Midras tillim* clarè habetur super illud Psalm. 24. qui sic incipit, ליהוה הארץ ומלואה Id est, Dei est terra & plenitudo eius. Ibi enim sic ad literam dicitur, Scriptum est, Ego Deus facio omnia, extendo cœlos per me, firmo, vel sterno terrãm per eum qui mecum est. Nam מאתי *meitti* est ibi scriptum, id est, per eum qui mecum, vel apud me est. Scriptum quoque est apud Esaiam 44. cap. Quis ergo fuit אתי *itti*, id est mecum? Nomen meum vnà mecum mixtum fuit in seculi creatione. Dixit igitur Dauid coram Deo sancto & benedicto, Ex eo quòd tu cum nomine tuo creasti cœlos & terram, nomini tuo ego illa attribuam, dicens, Dei (tetragrammaton) est terra & plenitudo eius. Hucusque traditio. Vbi, inter cætera, valde consentaneum nostræ fidei est id quod de ipso nomine dicitur, quòd scilicet cum Deo in mundi creatione fuerit. Ipsum enim nomen Dei vna de proprietatibus Dei est, cum qua Deus ipse mundum creauit. Neque enim aliud est nomen hoc, quàm Dei Filius, siue Verbum, quo, vel per quod Deus ipse mundum è nihilo condidit. Quod in Chaldaica Rabbi Ionathæ traductione clariùs exprimitur

mitur. Sic enim ipse eadem Esaiæ verba Chaldaicè exposuit, אנא יהוה עביד כולא תלית שמיא במימרי, שכליליה ארעא בגבורתי Id est, Ego Deus faciens omnia, extendi cœlos verbo meo, fundaui terram in fortitudine mea. Quod autem nomen Dei dicatur Messias, in *Midras tillim* limpidissimè ostenditur, cum super illud Psalm. 18. מגדיל ישועות מלכו ועשה חסד למשיחו לדוד Id est, Magnificans saluationes Regis sui, & faciens misericordiam Messiæ suo Dauidi, ita dicitur, כתוב אחד אומר מגדיל והאחר אומר מגדול רמתו מגדול שנעשה להם מלך המשיח כמגדול שנאמר מגדול ישועות וכתיב מגדול עוז שם יהוה בו ירוץ צדיק ונשגב Id est, Vna scriptura dicit Psalm. 18. מגדיל *magdil*. id est, magnificans: Et alia scriptura ait 2. Reg. 22. מגדול *Migdol*, id est, turris vel castrum. Et quod castrum, aut quæ turris facta est eis? Rex Messias, qui tanquam turris, vel castrum saluationum erit: Sicut dictum est Prouerb. 18. Turris vel castrum fortitudinis nomen Dei, (tetragrammaton) ad ipsum recurrit iustus, & subleuatur. Hactenus traditio. Ex qua satis apertè colligitur, nomen Dei esse Messiam. Quod in commentariis in Genesin Rabbi Mosis Hadarsan liquidiùs adhuc patet, super illud capit. 41. Et dixit Pharao ad Ioseph, Et absque te non eleuabit vir, vel aliquis, manum suam: vbi cùm inducitur illud Sophoniæ, Ad inuocandum nomen Dei, cum cæteris, sic dicitur; Non est autem nomen Dei (tetragrammaton) hic dictum, nisi rex Messias. Sicut dictum est Esaiæ 30. capit. Ecce nomen Dei (tetragrammaton) veniens de longinquo: Et reliqua. Idem docet de Patribus vel de Deo sancto & benedicto: sicut dictum est Ieremiæ 31. capite, A longè Deus (tetragrammaton) apparuit mihi. Hucusque traditio. Ad hoc etiam facit quod in libro *Sanhedrin* in capite *Helec*, hoc modo legitur. Dixit Rabbi Iohanan, Si videris generationem se modicam facientem, ac procedentem, expecta Messiam: sicut dictum est Psalm. 18. Quia tu populum humilem saluabis & oculos sublimes deiicies, vel humiliabis. Dixit quoque Rabbi Iohanan, Si videris generationem, super quam multæ tribulationes sint venientes, expecta Messiam, de quo dictum est Esaiæ nono capit. Et timebunt ab occidente nomen Dei (tetragrammaton) & ab ortu solis honorem, vel gloriam eius: Quia veniet sicut fluuius tribulans. Deinde sequitur, Et veniet ad Sion גואל *Goel*, id est, redemptor, & conuersis ab iniquitate in Iacob, dixit Dominus. Hæc omnia traditio. Cùm igitur non sit redemptor nisi Deus, & Messias sit ille redemptor, vt in sequentibus dicetur, satis (vt arbitror) abundè & in hac, & in præcedentibus traditionibus probatum est, Messiam esse nomen Dei, nomenque Dei esse Deum, & consequenter Messiam ipsum esse Deum.

CAP. IX.

Quòd Messias nomine Dei (tetragrammaton) vocandus erat.

CAPNIO.

HIc vellem probares, Messiam nomine Dei (tetragrammaton) per quod ipsa diuina essentia designatur, vocandum fuisse. GAL. Ad hoc igitur probandum, primò Ieremiæ afferam verba, sic vigesimo tertio capite dicentis, הנה ימים באים נאם יהוה והקימותי לדוד צמח צדיק ומלך מלך והשכיל ועשה משפט וצדקה בארץ: בימיו תושע יהודה וישראל ישכון לבטח: וזה שמו אשר יקראו יהוה צדקנו: Hoc est, Ecce dies venient, dicit Deus, & suscitabo Dauidi germen iustum: & regnabit Rex, & intelliget, & faciet iudicium & iustitiam in terra. In diebus eius saluabitur Iuda, & Israel habitabit ad fiduciam. Et hoc est nomen eius, quo vocabunt eum, Deus (tetragrammaton) iustus noster. Hanc prophetiam de Messia intelligi, Iudæi negare non possunt: tum, quia Talmudistæ ipsam de Messia exponunt: tum etiam propter Chaldaicam translationem, quæ patenter de Messia loquitur. In qua quidem prophetia non solùm duplex Messiæ natura exprimitur, diuina & humana: verùm ipsum quoque Messiam nomine Dei (tetragrammaton) vocandum fuisse, apertè ostenditur, cùm dicitur, Et hoc est nomen eius quo vocabunt eum, Deus (tetragrammaton) iustus noster. CAP. Iudæi nostri temporis aiunt, Ieremiam hic non vocabunt, vt nos habemus, sed vocabit, dixisse. Quare sensum horum verborum hunc esse asserunt, Hoc est nomen eius, qui vocabit eum, scilicet Messiam, Deus iustus noster. GAL. Mentiuntur planè, & falsò punctando, literam corrumpere nituntur. Nam de יקראו *ikreu*, quod vocabunt, significat, facere volunt יקרא *ikra*, quod idem est, quòd vocabit. Sed eos manifestè falsarios esse, per omnes penè priscorum suorum scripturas euidentissimè patet. Et primùm per septuaginta interpretes, qui hunc locum ita prorsus traduxerunt, vt editio nostra habet. Deinde per Targum Rabbi Ionathæ, qui sic eadem verba in Chaldæum vertit, הא יומין אתן אמר יהוה ואקים לדוד משיח דצדקא Id est, Ecce dies venient, dicit Deus, & statuam Dauidi Messiam iustum. Et postea subdit ודין שמיה דיהון קרן ליה & hoc est nomen quo ipsi vocabunt eum, &c. Eorum quoque falsitatem non parum refellit idem Propheta, cùm rursus capite trigesimo tertio ait, הנה ימים באים נאם יהוה והקימתי את הדבר הטוב אשר דברתי אל בית ישראל ועל בית יהודה בימים ההם ובעת ההיא אצמיח לדוד צמח צדקה ומלך מלך והשכיל ועשה משפט וצדקה בארץ בימים ההם תושע יהודה וירושלם תשכון לבטח וזה אשר יקרא לה יהוה צדקנו Hoc est, Ecce dies venient, dicit Deus, & statuam verbum bonum, quod locutus sum super domum Israel, & super domum Iuda, In diebus illis & in tempore illo germinare faciam Dauidi germen iusticiæ: & regnabit Rex, & intelliget, & faciet iudicium & iustitiam in terra. In diebus illis saluabitur Iuda, & Ierusalem habitabit ad fiduciam. Et

hic est qui vocabit eam, Deus(tetragrammaton) iustus noster. Quæ Rabbi Ionathas Vzielis filius ita Chaldaicè exponit, ביומיא האינון ובעידנא ההיא אקים לדוד משיח רציקא Id est, In diebus illis & in tempore illo statuam Dauidi Messiam iustum: Deinde subiungit, ודין שמה דיהון קרן לה Id est, Et hoc est nomen eius quod ipsi dicent ei, vel quo vocabunt eum, Deus (tetragrammaton) Iustus noster. Cùm ergo ipsa eadem verba (vt per Targum ostensum est) de Messia dicta sint, de ipso quoque & illud intelligi oportet, Et hic est, qui vocabit eam, Deus iustus noster. CAP. Ad quid igitur refertur pronomen illud fœmininum לה id est, eam, quod ibi interponitur? Sic enim dicitur, Et hic est qui vocabit eam, Deus iustus noster. GAL. Ad illud in eisdem verbis præcedens, ad domum scilicet Iuda & ad domum Israel, hoc est, ad gentem Iudaicam, ad quam. Messias primùm mittendus erat: iuxta illud Esaiæ quadragesimo primo capite, ראשון לציון הנה הנם ולירושלם מבשר אתן Hoc est, Primus ad Sion, ecce ecce ad eos, & ad Ierusalem annunciationem dabo. Glossa Rabbi Selomonis, Dixit Ionathan, Verba consolationis quæ ad Sion Prophetæ antiquitus prophetarunt, ecce venerunt. Et propter Targum istud, id est, Chaldaicam translationem tota hæc materia de Messia loquitur. Hæc Rabbi Selomo. Per cæteros denique veteres Iudæorum Doctores patet quoque propositum. Legitur enim hoc modo in איכה רבתי *Echa rabbethi*, id est, in expositione super planctum Ieremiæ, super illud Threnorum primo, Quia elongatus est à me consolator, conuertens animam meam, Quod est nomen Messiæ? Rabbi Abba dixit, Deus(tetragrammaton) est nomen eius: sicut dictum est Ieremiæ vigesimo tertio capite, Hoc est nomen eius, quo vocabunt eum, Deus(tetragrammaton) iustus noster. Dixit namque Rabbi Leui, Fœlix ciuitas, cuius nomen est, sicut nomen Regis sui: sicut scriptum est Ezechielis vltimo capite, Et nomen ciuitatis ex die illa, Deus (tetragrammaton) ibi. Et nomen regis sui, sicut nomen Dei sui. Vt dictum est, Et hoc est nomen eius, quo vocabunt eum, Deus iustus noster. Hæc traditio. Id idem etiam per illud relatu dignissimum efficacissimè ostenditur, quod in *Midras tillim* super Psalmum vigesimum hoc modo legitur: למנצח מזמור לדוד: יהוה בעזך ישמח מלך ובישועתך מה יגל מאד: Hoc est, Victori, vel Ad victoriam, Psalm. Dauid. Deus, in fortitudine tua lætabitur Rex, & in saluatione tua quàm vehementer exultabit? זה שאמר הכתוב והיה ביום ההוא שורש ישי אשר עומד לנס עמים אליו גוים ידרושו: אמר רבי חנינא אין מלך המשיח בא אלא ליתן לאומות העולם מצוות כגון סוכה ולולב ותפילין ולמה בשביל אליו גוים ידרושו אבל ישראל למדין תורה מן הקדוש ברוך הוא שנאמר כל בניך למודי יהוה רבי חנינא בשם רבי אחא אמר מהו והיתה מנוחתו כבוד שהוא נותן למלך המשיח מן הכבוד של מעלה, הוי בעזך ישמח מלך דבר אחר יהוה בעזך ישמח מלך אמר רבי חיסן מי הוא זה מלך הכבוד יהוה צבאות הוא מלך הכבוד סלה שנו רבותינו מלך בשר ודם אין רוכבין על סוסו ואין יושבין על כסאו ואין משתמשין בשרביטו ומשה רבינו נשתמש בשרביטו של הקדוש ברוך הוא שנאמר ויקח משה את מטה האלהים ואליהו רכב על סוסו ומה הוא סוסו של הקדוש ברוך הוא סופה וסער וכתיב באליהו ויעל אליהו בסערה השמים מלך בשר ודם אין לובשין עטרה שלו והקדוש ברוך הוא נתנה למלך המשיח שנאמר תשית לראשו עטרת פז מלך בשר ודם אין לובשין פרפוריא שלו והקדוש ברוך הוא נתן פורפירא שלו למלך המשיח ומה הוא הוד והדר לבשת ובמלך המשיח כתוב הוד והדר תשוה עליו מלך בשר ודם אין יושבין על כסאו ושלמה ישב על כסאו ושלמה ישב אל שנאמר וישב שלמה על כסא יהוה מלך בשר ודם אין קוראין לסגנין שלו בשמו והקדוש ברוך הוא קרא למשה בשמו שנאמר ראה נתתיך אלהים לפרעה וכן ישראל אני אמרתי אלהים אתם וקראן קדושים שנאמר קדושים תהיו כי קדוש אני יהוה וכתיב כי עם קדוש אתה וקורא למלך המשיח על שמו ומה שמו יהוה איש מלחמה ובמלך המשיח וזה שמו אשר יקראו יהוה צדקנו ירושלים נקראת על שמו שנאמר ושם העיר יהוה שמה Id est, Hoc est quod scriptum est Esaiæ 11. capit. Et erit in die illa radix Isai, quæ stabit in signum populorum. Dixit Rabbi Hanina, Non est Rex Messias venturus, nisi ad dandum præcepta gentibus: vt sunt casula, palma & phylacteria. Et quare? Quia propterea dictum est Esaiæ 11. Ad eum gentes studebunt. Israel autem addiscet legem à Deo sancto & benedicto: sicut dictum est Esaiæ 54. cap. Et omnes filij tui erunt docti à Deo. Rabbi Hanina in nomine Rabbi Aha dixit, Quid est quod statim sequitur והיתה מנוחתו כבוד Id est, Et erit requies eius honor vel gloria? Quia ipse Deus sanctus & benedictus tribuet Regi Messiæ de gloria vel honore superno. Et hoc est quod dicitur Deus, in virtute tua lætabitur Rex. Alia expositio, Dixit Rabbi Haman, Quis est iste Rex gloriæ? Deus exercituum ipse est Rex gloriæ, סלה *sela*, id est, iugiter, vel in æternum. Tradiderunt magistri nostri, quòd Regis carnis & sanguinis currum nullus ascendit, & nullus insuper sedet super sellam eius, nec aliquis vtitur sceptro eius. Moses autem magister noster vsus est sceptro Dei sancti & benedicti: sicut scriptum est, Et accepit Moses virgam Dei. Elias quoque curru eius vectus est: Et quis est currus Dei sancti & benedicti? Ventus nimirum & turbo. De Elia namque scriptum est, Et ascendit Elias per turbinem in cœlum. Regis carnis & sanguinis corona nullus vtitur, Deus autem sanctus & benedictus dedit eam Regi Messiæ, sicut dictum est, Pones capiti eius coronam auri & gemmarum. Regis carnis & sanguinis purpura nemo vestitur. Et quæ est illa? Confessio, seu autoritas, seu reuerentia, seu laus & decor: sicut dictum est Psalm. 104. Confessionem & decorem induisti. Et de rege Messia scriptum est Psalm. 20. Laudem vel confessionem, & decorem pones super eum. Super thronum Regis carnis & sanguinis nullus sedet. Selomo autem sedit super thronum eius: sicut scriptum est, Et sedit Selomo super thronum Dei. Regis carnis & sanguinis subditorum nullus vocatur nomine ipsius.

Deus

Deus autem sanctus & benedictus vocauit Mosem nomine suo: sicut dictum est Exod. 7. Vide, dedi te Deum Pharaoni. Et similiter Israelem: sicut dictum est Psalm. 82. Ego dixi, Dij estis vos; Et vocabimini sancti: sicut dictum est, Sancti eritis, quoniam sanctus sum ego Deus. Et scriptum est, Quoniam populus sanctus est. Vocauit autem Regem Messiam nomine suo. Et quod nomen eius? Deus (tetragrammaton) vir pugnæ. Et de rege Messia scriptum est Ierem. 23. Et hoc est nomen eius quo vocabunt eum, Deus (tetragrammaton) iustus noster. Et Ierusalem quoque vocata est nomine eius: sicut dictum est Ezechiel. vltimo, Et nomen ciuitatis à die illa, Deus (tetragrammaton) ibi. Hactenus traditio. Ex qua non solum abundè & clarè habetur, Messiam nomine Dei (tetragrammaton) vocandum fuisse, sed multa etiam admodum pulchra colliguntur. Cum nemo igitur nisi Deus nomine Dei (tetragrammaton) vocari possit, & Messias ipse hoc nomine ab ipso Deo vocatus sit, vt hic patuit, consequens est, Messiam ipsum Deum esse: alioqui falsò eum hoc nomine Deus vocasset, aut vocari mandasset, quod nefas est vel cogitare. CAP. Iudæi nostri seculi consequentiam hanc irritam facere conantur, dicentes, non Messiam tantummodo, verùm etiam Mosem, & Israel, ac Vrbem Ierosolymam nomine Dei vocatam inueniri, vt ipsemet traditiones per te nunc inductæ apertè ostendunt. Qua ex re inferunt, non propterea Messiam Deum esse probari posse, quòd nomine Dei (tetragrammaton) appellatus reperiatur: cùm nec Mosem, nec Israel, nec ipsam Ierusalem Deos quisquam ideo diceret, quia nomine Dei nuncupari inueniantur. GAL. Nolunt rectè attendere (tantum enim fallere cupiunt) quòd, vt in iisdem traditionibus patet, nec Moses, nec Israel vocati sunt hoc nomine Dei (tetragrammaton) quo solus Deus, ac Messias duntaxat vocati sunt: nec aliquis vnquam inuenitur sub ea forma hoc nomine vocatus, qua Deus ipse, & Messias vocantur, sed alio quodam nomine quod אלהים *Elohim* dicitur, quodque non modo ad Mosem, & ad cæteros Israelitas, sed etiam ad Angelos, imò & ad dæmones, & ad idola sæpenumero extensum reperitur: vt est illud Psalm. 96. כל אלהי העמים אלילים Hoc est, Omnes *Elohe*, id est, dij populorum dæmonia, vel idola. Legitur quoque in Genes. 35. capit. Iacob domus suæ & omnibus qui cum eo erant dixisse, Auferte אלהים *Elohim*, id est, deos alienos, qui sunt in medio vestri. Alia huius generis penè innumera in veteri testamento eut periuntur. De Ierusalem autem, quam ex iunioribus Rabbi Iudas nomine Dei (tetragrammaton) sicut Messiam eius Regem, vocari asserit, dico, Ierusalem quidem non terrenam, sed cœlestem; & longè aliter quàm Messiam, hoc nomine nuncupari: Cùm enim de Messia nomen hoc dicitur, cum תואר *toar*, id est, cum adiectiuo, iustus, dicitur, eoque modo ac forma qua frequentius de Deo dicitur. Vt in eo Psalm. 129. dicto יהוה צדיק קצץ עבות רשעים Id est, Deus (tetragrammaton) iustus abscindet vincula impiorum. Item in primo Threnor. capit. צדיק הוא יהוה כי פיהו מריתי Hoc est, Iustus Deus (tetragrammaton) quia os eius amaricaui. Et hic loquendi modus propriè eius est, qui vult cuiuscunque rei essentiam, qualitatem, ac veritatem dare intelligi, cum nomina rebus consona esse debeant. Cum autem de Ierusalem superna di[...], non cum תואר *toar*, id est, adiectiuo, sed cum aduerbio locali שמה *samma*, id est, ibi, dicitur per quod quidem apertè demonstratur, non ipsam ciuitatem Deum esse, sed in ea Deum ipsum per gloriam existere. Et sic patet tunc, nomen ipsum rei consonum esse. Qui quidem loquendi modus apud eos esse consueuit qui filios suos, Deus dedit, Deus saluet, & cætera huius generis vocare solent: nemo tamen esset adeo demens, qui filium suum Deum cum תואר *toar*, id est, cum adiectiuo vocaret, vt, Deum iustum, vel Deum sanctum, vel Deum suum, & alia huiusmodi. Per hunc enim modum ipsum Deum esse manifestè prætenderet: quod valde impium esse, nemo ambigit. Cum igitur Deus Messiam nomine suo hoc modo vocauerit, ac ipsum sic nominandum esse decreuerit, vt iam probatum est, Messiam proculdubio Deum esse, necessariò consequens est. Alioqui cùm nomina consona rebus esse debeant, falsò eum nomine sibi proprio vocandum iussisset: quod de Deo nefandissimum est cogitare, nedum dicere. CAP. In libro בבא בתרא *Baua Bathra*, in capit. quod incipit המוכר את הספינה *Hammocher eth haspina*, id est, Vendens nauem; sic memini me legisse: Dixit Rabbi Ionathan, Tres vocati sunt nomine Dei sancti & benedicti. Hi autem sunt, Iusti, Messias, & Ierusalem. Et Iusti quidem, sicut dicuntur: hoc est, Sicut Deus dicitur iustus, ita & ipsi iusti dicuntur, ac sic nomine Dei vocantur. Messias vero nomine Dei appellatur: sicut dictum est Ieremiæ 23. capit. Et hoc est nomen eius quo vocabunt eum, Deus iustus noster. Ierusalem autem nomine Dei quoque vocata est: sicut scriptum est Ezechielis vltimo capite, Et nomen ciuitatis ex die illa, Deus (tetragrammaton) שמה *samma*. Nec legas שמה *samma*, id est, ibi: sed שמה *sema*, quod, nomen eius, significat. GAL. Rabbi iste, vt lumen diuinitatis Messiæ extingueret, sacræ scripturæ textum falsificare non horruit. Sed tanta est falsitatis eius impudentia, vt in hoc Iudæi ei obtemperare penitus abnuant: cùm nemo prorsus eo in loco שמה *sema*, id est, nomen eius, legat, vt ipse legendum dicit, sed שמה *samma*, id est, ibi, vt [...]ptum est) omnes fere legant. Sic enim in Ezechiele vltimo capit. hactenus scriptum reperitur ושם העיר מיום יהוה שמה Id est, Et nomen ciuitatis ex die illa, Deus (tetragrammaton) שמה *samma*. id est, ibi. Ex quo patet שמה *samma*, quod, ibi, significat, & non שמה *sema*, id est, nomen eius, ibidem scriptum esse: quod in translatione Chaldaica Ionathæ manifestè ostenditur, quæ sic ait, ושמא דקרתא דמתפרש מיומא די ישרי שכינתיה יהוה תמן Hoc est, Et nomen ciuitatis exponent à die, quo posuit Deus diuinitatem suam ibi. Vbi glossa Rabbi Selomonis sic ait: Quasi dicat, Non vocabitur, vel, non dicetur ei nomen, nisi nomen primum, quod

fuit ei ex die, quo Abraham filium suum Ishac ligauit. Nomen enim quo eam vocauit fuit יראה *iereeh*, id est, videbit, & ipsa vocabatur שלם *Salem*: Ecce Ierusalem. Hæc Rabbi Selomo. Ex quo palàm liquet, quòd Ierusalem nunquam vocata est, nec vnquam vocabitur nomine Dei (tetragrammaton.) Ad huius autem confirmationem id quod in *Midras tillim* super Psalm. 76. scriptum est, adducam. Ibi enim sic ad verbum legitur super illud, Et fuit Salem tabernaculum eius: Tu reperis domum sanctuarij vocatam fuisse Salem, sicut scriptum est Genes. 14. capit. Melchisedech rex Salem: protulit panem & vinum: Et ipse sacerdos Dei altissimi. Et ipse est Sem filius Noæ: Et rursus Genes. 9. Dilatet Deus Iapheth, & habitet in tabernaculis Sem. Habitauit enim Deus in tabernaculo eius, in quo ministrabat ei. Ecce hic est Sem. Abraham autem vocauit domum sanctuarij יראה *iereeh*, id est, videat, vel, videbit: sicut dictum est Genes. 22. cap. Quid est, Dominus videat? Dixit Abraham, Domine seculi, sit dies iste memorabilis coram te: habeo enim quod possem tibi respondere. Heri enim vel nuper dixisti mihi, In Ishac vocabitur tibi semen, Genes. 21. capit. Et nunc dicis, Accipe filium tuum? Genes. 22. Cùm ergo filij mei ad hanc sententiam venerint, memorare obsecro eis diem hunc, & illumina super eos faciem tuam. Dixit Deus sanctus & benedictus, Quomodo ergo vocabo ipsum locum? Si enim vocauero eum, sicut ille qui dixit, Salem, delebo verba amici mei Abrahæ, qui illum יראה *iereeh*, id est videat, vel, videbit, vocauit. Si autem vocauero ipsum יראה, cassabo nomen iusti. Quid ergo fecit Deus sanctus & benedictus? Miscuit ea, quibus ambo locum illum vocauerant, & ipsum Ierusalem vocauit. Hucusque traditio: Ex qua patet propositum.

CAP. Recentiores Iudæorum his non contenti (adhuc enim in sua perfidia obstinatiùs solito persistunt) aiunt, alia multa præter Messiam nomine Dei (tetragrammaton) vocata in sacris literis inueniri. De quibus vnum illud esse dicunt, de quo in lib. Genes. 22. ויקרא אברהם שם המקום ההוא יהוה יראה Id est, Et vocauit Abraham nomen loci illius, Deus (tetragrammaton) videat, vel, videbit. Alterum verò est altare, de quo Exod. 17. cap. sic legitur ויבן משה מזבח ויקרא שמו יהוה נסי Hoc est, Et ædificauit Moses altare, & vocauit nomen eius, Deus (tetragrammaton) signum meum. Altare præterea quod Gedeon extruxit, Deum (tetragrammaton) pacis appellauit, vt habetur Iudicum 6. capit. Ex omnibus his Iudæi iuniores astruere conantur, non Messiam tantum, sed aras etiam, quæ sunt res inanimatæ, nomine Dei (tetragrammaton) vocari.

GAL. Si diligenter ea quæ paulò antè diximus, animaduertere vellent, nugas istas minimè dicerent: ex ipsis enim sufficientem ad hæc omnia, atque ad alia, si qua sunt huius generis, responsionem haberent. Sed cùm viam vlteriùs, quo erumpant, non habeant, instar vulpium, ad foueam, de qua expulsi fuerunt, iterum fugiunt. Vt igitur gloriosior de eis habeatur triumphus, scripturis eorum, quasi proprio gladio de ipsorum manibus violenter arrepto, eorum nequitias iugulantes, ad vniuersa hæc particulatim respondebimus. Ad primum itaque etsi per ea, quæ paulò superius de Ierusalem dicta sunt, satis responderi possit, vt tamen specialis detur responsio, expositionem Chaldaicam Rabbi Ankelos adducam, quæ super illud Geneseos vigesimo secundo capite, Et vocauit Abraham nomen loci illius, Deus videat, vel, videbit, sic ait ופלח וצלי אברהם תמן באתרא ההוא אמר קדם יי הכא יהון פלחין דריא Id est, Et coluit, atque adorauit Abraham in loco illo, & ait coram Deo, Hic erunt colentes te, vel seruientes tibi generationes. Ex hoc ergo Targum, manifestè apparet, nequaquam Abraham locum illum nomine Dei (tetragrammaton) vocasse. Ad secundum autem, primò itidem per Targum respondetur: nam verba illa Exod. decimo septimo capit. Et ædificauit Moses altare, & vocauit nomen eius, Deus (tetragrammaton) signum meum; sic idem Rabbi Ankelos exponit, ובנא משה מדבחא ופלח עלוהי קדם יהוה על דעבד ליה ניסין Hoc est, Et ædificauit Moses, & coluit, vel seruiuit, id est, sacrificauit super illud coram Deo, qui fecit ei signa. Ex hac ergo Chaldaica expositione liquidò patet, altare illud minimè à Mose nomine Dei (tetragrammaton) nuncupatum fuisse. Deinde id ipsum per glossam quæ in libro מכילתא *Mechilta*, super eadem verba ponitur, apertè probatur. Sic enim ait, Et ædificauit Moses altare, & vocauit nomen eius, Deus signum meum: Dixit Rabbi אלעאי המקום *Elai Hammakom*, Hæc verba significant quòd Deus vocauit illud, scilicet altare, נסי *Nisi*, id est, signum meum. Hac huius Rabbi expositione, nihil apud eos inuenitur efficacius ad refellenda eorum dicta, qui altaria prædicta, ac alia loca volunt in nomine Dei (tetragrammaton) cum Messia inuoluere. Et si sit qui intelligat, modus quo Rabbi iste verba ipsa punctat, ad vniuersa alia eorum obiecta euidens potest esse responsio. Ad tertium denique potest per Targum etiam responderi, quòd verba illa Iudicum 6. Et ædificauit ibi Gedeon altare Domino, & vocauit illud, Deum (tetragrammaton) pacis, ita Chaldaicè traducit, atque exponit, Et ædificauit ibi Gedeon altare Domino, & seruiuit, id est, sacrificauit super illud coram Deo (tetragrammaton) qui fecit ei pacem. Targum igitur illud palàm ostendit altare illud nomine Dei (tetragrammaton) minimè fuisse vocatum. Quod non minùs manifestè videtur ex eo quod habetur in procemio expositionis planctus Ieremiæ, quæ איכה רבתי *Echa rabbethi* dicitur. Ibi enim legitur Rabbi חייא *Hiia* ita dixisse, illicitum est homini interrogare proximum, vel amicum suum in loco immundo, quando scilicet persoluit quæ natura requirit. Non enim tunc salutandus est, neque ab eo quærendum quomodo sit ipsi, & vtrum pacem habeat. Et vnde probatio? Ex eo quod scriptum est Iudicum sexto, Et ædificauit ibi Gedeon altare Domino, & vocauit illud, Deus pacem. Si ergo altare quod neque comedit, neque bibit, neque odorat, neque loquitur, neque fuit extructum nisi ad propitiandum Israeli, vocatum est pax, quanto magis ille qui pacem diligit.

diligit, & pacem mittit inter Israel & patrem eorum, qui est in cœlis. Hæc ibi. Quòd autem Messias qui pacem inter Deum & homines positurus erat, pax vocandus esset, habetur in eodem prooemio planctus Ieremiæ ex verbis Rabbi Iosæ Galilæi sic dicentis, Etiam nomen Messiæ vocatum est שלום *Salom*, id est, pax: sicut dictum est Esaiæ nono capite, Pater æternus, vel æternitatis, Princeps, Pax. Hæc ille. Textus ergo ille prædictus libri Iudicum, vt ex præmissis patuit, non est interpretandus, vt in Iudæorum obiectione interpretatus est, sed altero horum modorum: aut scilicet sic, Et ædificauit ibi Gedeon altare Domino, & vocauit illud Deus pacem, vt in antedicta traditione apparuit. Aut sic, Et appellauit illud, Domini pacem, vt nostra editio habet. Vterque enim modus magis veritati consonat, iuxta præmissas veterum Talmudistarum expositiones. Ex dictis igitur clarissimè constat, quòd non obstantibus Iudæorum recentiorum calumnijs, nihil præter Deum ipsum, & Messiam, nomine Dei (tetragrammaton) vocatum inueniri. Ex quo Messiam ipsum Deum esse manifestè patet, cum huiusmodi nomen soli Deo conueniat. Hinc neque mirum est, si Messiam ipsum nomen Dei (tetragrammaton) esse, nonnunquam sacræ literæ enunciant.

CAPVT X.

Quòd Messias sit nomen Dei tetragrammaton.

CAPNIO.

ID quod postremò dixisti, Messiam scilicet nomen ipsum Dei tetragrammaton, siue quatuor literarum esse, vellem ego autoritate diuinæ scripturæ, iuxta priscorum Talmudistarum expositiones, nunc probares.

GAL. Quòd igitur nomen Dei tetragrammaton sit ipse Messias, per illud euidentissimè ostenditur quod Esaiæ vigesimo octauo capite dicitur, ביום ההוא יהיה יהוה צבאות לעטרת צבי ולצפירת תפארה לשאר עמו Hoc est, In die illa erit Deus (tetragrammaton) exercituum in diadema gaudij, vel honoris, vel decoris, & in sertum ornatus, vel exultationis residuo populi sui. Hæc enim verba Rabbi Ionathan Vzielis filius in Chaldæum vertens, ita exposuit, בעידנא ההוא יהי משיחא דיי צבאות לכליל דחדוה ולכתרא דתושבחתא לשארא דעמיה Id est, In tempore illo erit Messias Deus (tetragrammaton) exercituum in diadema gaudij, & in sertum exultationis, vel laudis, residuo populi sui. Vbi ergo Esaias posuit nomen Dei tetragrammaton, quod est יהוה, ibi Rabbi Ionathan משיחא *messiha*, quod est Messias, transtulit, Quare Messiam esse nomen Dei tetragrammaton, palàm est. In *Beresith* quoque קטרא *ketsara*, id est, in expositione abbreuiata super Genesim, super illud Genes. 49. capite, לא יסור שבט מיהודה ומחקק מבין רגליו עד כי יבא שילה Hoc est, Non recedet sceptrum de Iuda, & legislator de medio pedum eius, donec veniat שילה *Silo*, id est, Messias; ita dicitur, Hi sunt sedentes יעבץ *Iabbets*, docentes הלכות *halachoth* id est, sententias in *Sanhedrin* magna, quæ sedet in לשכת הגזית *lishath hagazith*, id est, in consistorio dolato in parte Iudæ. De quibus dictum est primo libro Paralipomenon secundo capite, Et familiæ scribarum sedentes יעבץ *Iabbets*: donec veniat Silo, id est, Messias. Quia futurum est, vt gentes seculi deferant munus Messiæ filio Dauid: sicut dictum est Esaiæ decimo octauo capite, In tempore illo deferetur munus Deo (tetragrammaton) exercituum. Hucusque *Beresith* prædicta. Cùm igitur munus quod Deo nomine tetragrammaton scripto, deferendum Esaias prædixit, traditio ista Messiæ filio Dauid offerendum exposuerit, sequitur planè ex hoc, Messiam ipsum nomen Dei tetragrammaton esse: quod erat probandum. Hoc idem præterea per illud Esaiæ octauo capite, optimè probatur; sic dicentis את יהוה צבאות אותו תקדישו והוא מוראכם והוא מעריצכם והיה למקדש ולאבן נגף ולצור מכשול לשני בתי ישראל לפח ולמוקש ליושב ירושלם: וכשלו בם רבים ונפלו ונשברו ונוקשו ונלכדו: צור תעודה חתום תורה בלמדי וחכיתי ליהוה המסתיר פניו מבית יעקב וקויתי לו Hoc est, Deum (tetragrammaton) exercituum ipsum sanctificate. Et ipse pauor vester, & ipse terror vester. Et erit ad sanctificationem, vel præparationem, & ad lapidem offensionis, & ad petram ruinæ duabus domibus Israel, in laqueum & illaqueationem habitanti Ierusalem: Et offendent in eis multi, & cadent, & conterentur, & illaqueabuntur, & capientur. Liga testificationem, sigilla legem in doctis meis. Et expectabo Deum occultantem faciem suam à domo, vel familia Iacob: & sperabo in eum. Super quibus quidem verbis filij Rabbi חייא *Hija* ita dixerunt (vt legitur in libro *Sanhedrin*, in capite quod incipit, אחד דיני ממונות Id est, Vnum iudiciorum diuitiarum) Non veniet filius Dauid, id est, Messias, donec finiatur, vel deleantur duæ domus patrum de Israel, quæ sunt caput captiuitatis Babylonis, & נשיא *Nasi*, id est, princeps qui est in terra Israel: sicut dictum est Esa. 8. capite, Et erit in sanctificationem, & in lapidem offensionis, & in petram ruinæ duabus domibus Israel. Si igitur verba illa Esaiæ, Deum (tetragrammaton) exercituum ipsum sanctificate, cum reliquis, traditio ista de Messia, quem Iudæi filium Dauid vocant, intelligenda asserit, vbi & Rabbi Selomo, Saluator Israel ponit, consequens profectò est, Messiam ipsum nomen Dei (tetragrammaton) esse, verumque Deum ac Saluatorem Israel, cùm nomen istud tetragrammaton nulli puræ creaturæ competere possit. Si quidem de eo nomine sic Deum dixisse Exodi 6. cap. legimus, וידבר אלהים אל משה ויאמר אליו אני יהוה: וארא אל אברהם אל יצחק ואל יעקב באל שדי ושמי יהוה לא נודעתי להם Hoc est, Et locutus est Deus ad Mosem, & dixit ad eum, Ego יהוה id est, Deus (tetragrammaton) & apparui Abrahæ, Ishac & Iacob in Deo שדי *Saddai*, id est, omnipotente, & nomen יהוה id est, Deus (tetragrammaton) non notifica-

ni eis. Vbi glossa Rabbi Selomonis ait, Non notificaui eis, in proprietate scilicet vera quæ in me est. Per ea igitur quæ in isto capite dicta sunt, habes, mi Capnio, satis (vt arbitror) abundè atque apertè, ex sacræ veteris paginæ testimoniis, secundùm doctorum Hebræorum glossas atque expositiones, Messiam esse ipsum nomen Dei (tetragrammaton.)

CAPVT XI.

Quod nomen Dei tetragrammaton secundum totum Messiæ esse, illi conueniat.

CAPNIO.

MESSIAM nomine Dei (tetragrammaton) vocandum fuisse, cumque nomen ipsum esse, ac idem nomen secundùm diuinitatem illi conuenire, optimè probasti. Quia igitur Messias non est nisi quoddam ex Filij Dei persona, & vtraque natura aggregatum, ideo nunc abs te scire velim, an nomen hoc tetragrammaton ipsi Messiæ secundùm totum suum esse conueniat, tam scilicet secundùm ambas naturas, diuinam, inquam, & humanam, quæ ab vna ipsius Messiæ sustentantur persona, quàm secundum tres substantias, quas vnus & idem Messias in se ipso absque confusione vnitas continet, Verbum videlicet Dei, animam rationalem, & corpus humanum. GAL. Ita prorsus. Quemadmodum enim tres huius nominis literæ, priores scilicet י *iod*, ה *he*, ו *vau*, tres in Deo מדות *middoth*, id est, proprietates, siue personas ab inuicem distinctas, esse designant ex sua diuersitate, quam tam in figura, quàm in nomine habent: vna verò earum scilicet ה *he*, quæ est in calce eiusdem nominis, ac in principio & fine huius nominis הויה *Hauua*, quod idem est, quod essentia, indicat tres personas diuinas vnam esse essentiam: quare non sunt tres Dij, sed vnus Deus, vt suprà latissimè ostensum est: ita quoque haud inconuenienter dici potest, quòd ex eo quòd hoc in nomine tres sunt literæ, tam in sono quàm in figura ab inuicem differentes, scilicet י *iod*, ה *he*, ו *vau*, deinde vna earum scilicet ה *he*, denuo in fine ipsius nominis ponitur, quæ ipsum consummat & perficit, apertè innuitur, quòd cùm nomen ipsum de Messia dicitur, tres substantiæ quæ in eo sunt ab inuicem differentes, corpus scilicet humanum, anima rationalis, & diuinitas ipsa, ita sunt adinuicem copulatæ atque vnitæ, vt licèt duæ earum priores ipsi tertiæ vniantur, non tamen in Messia Deus & homo sunt duæ personæ, sed vna tantum: nec duo Messiæ, sed vnus duntaxat. Sicut enim tres diuersæ literæ supradictæ vnum gloriosum Dei nomen efficiunt, sic tria hæc, corpus, anima, & Verbum Dei, vnum faciunt Messiam siue Christum. Nam etsi duæ sint in Christo naturæ, quarum vna quidem diuina est, qua Patri consubstantialis est, & coæternus, atque in omnibus æqualis, præterquàm in genitura: altera verò humana, qua matri consubstantialis est, atque in natura omnino similis, persona tamen in eo non est nisi vna, quæ diuina

Litera nominis Dei tetragrammaton quid significant.

A est, & vtranque sustentat naturam. Quæ optimè Psellus in libro De differentibus quæstionibus & testatur & explanat, ita capite tertio dicens, ἡ ἁγία καθολικὴ καὶ ἀποστολικὴ ἐκκλησία ἐπὶ τοῦ κυρίου ἡμῶν ἰησοῦ χριστοῦ μίαν ὑπόστασιν δογματίζει, καὶ δύο φύσεις, ὑπόστασιν, τὸν σεσαρκωμένον υἱὸν, φύσεις δὲ, θεότητα καὶ ἀνθρωπότητα. Τὸ οὖν σῶμα τὸ ἔμψυχον καὶ νοερὸν ὃ προσελάβετο, οὐ καλεῖ ὑπόστασιν, ἵνα μὴ εὑρεθῇ, λέγω, δύο ὑποστάσεις, ὅπερ ἐφλυάρει νεστόριος ὁ αἱρετικός· ἀλλ' ὀνομάζει ἐνυπόστατον, ὡς ἐν τῇ τοῦ υἱοῦ ὑπο-

B στάσει τὸ [illegible] λαβεῖν· αὐτὸς γὰρ ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ μία ὢν ὑπόστασις τῆς ἁγίας τριάδος, γέγονε καὶ τῷ σώματι ὃ προσελάβετο ὑπόστασις. ὥστε τὸ σῶμα τοῦ κυρίου ἐνυπόστατον μὲν, οὐχ ὑπόστασις δέ. Hoc est, vt verbum verbo reddam, Sancta Catholica & Apostolica Ecclesia, in Domino nostro Iesu Christo vnam hypostasim dogmatizat, & duas naturas: hypostasim, incarnatum Filium: naturas, diuinitatem & humanitatem. Corpus igitur animatum & intellectuale quod assumpsit, non vocat hyposta-

C sim, ne inueniantur, inquam, duæ hypostases, quod mentitus est Nestorius hæreticus, sed nominat *enypostaton*, tanquam in Filij hypostasi esse accipiens. Ipse enim Filius Dei vna existens sanctæ trinitatis hypostasis, factus est & corporis quod assumpsit, hypostasis. Quare corpus Domini *enypostaton* quidem est, non autem hypostasis. Et sicuti nomen Dei tetragrammaton quando de Deo dicitur, exponitur per nomen Dei duodecim literarum, quod est אב בן ורוח הקדש

D Id est, Pater, Filius, & Spiritus sanctus, ita idem nomen, cùm de Messia dicitur, per nomen duodecim literarum etiam explanatur, quod est גוף נשמות ובן אל Hoc est, Corpus, anima, & Filius Dei. Siquidem גוף *Guph*, Id est, corpus, tribus apud eos scribitur literis, נשמות *nessama* verò, id est, anima, quatuor, ובן אל *vben el*, id est, & Filius Dei, quinque. Quæ omnes duodecim numero sunt. Et quemadmodum nomen duodecim literarum cùm de Deo dicitur, per nomen

E duarum & quadraginta exponitur, quod est secundum Rabbenu Haccados אב אלהים בן אלהים רוח הקודש אלהים שלשה באחד אחד בשלשה Hoc est, Pater Deus, Filius Deus, Spiritus sanctus Deus, tres in vno, & vnus in tribus: vel tres in vnitate & vnitas in trinitate. Vel secundùm alios אב אל בן אל ורוח הקדש אל אבל לא שלשה אלהים כי אם אלוה אחד Id est, Pater Deus, Filius Deus, & Spiritus sanctus Deus, attamen non tres Dij, sed vnus Deus: quæ literæ in Hebrai-

F co omnes vtrobique quadraginta duæ sunt numero: ita cùm de Messia dicitur, per nomen itidem quadraginta duarum literarum exponitur, quod est, כאשר הנפש המשכלת והבשר אדם אחד כך האל והאדם משיח אחד Hoc est, Sicut anima rationalis & caro homo vnus, ita Deus & homo Messias vnus: quæ quidem literæ in Hebraico duæ & quadraginta existunt. Nam כאשר *caasser*, id est, sicut, quatuor scribitur literis; הנפש *hannephes*, id est, anima, similiter quatuor; המשכלת

G *hammaschleth*, id est, rationalis, sex; והבשר *vebabasar*, id est, & caro, quinque; אדם *Adam*, id est, homo, tribus; אחד *ehad*, id est, vnus, similiter tribus; כך *cach*, id est, ita duabus; האל *hael*, id est, Deus, tribus; והאדם *vehaadam*, id est, & ho-

mo,quinque; משיח *Maßiah*, id est, Christus, quatuor; אחד *ehad*, id est, vnus, tribus: quæ omnes simul innectæ, duæ & quadraginta sunt literæ: per quas substantiarum trinitas quæ est in Christo cum vnitate personæ optimè exponitur: iuxta illud Athanasij, Sicut anima rationalis & caro vnus est homo, ita Deus & homo vnus est Christus. Ex quibus omnibus manifestè concluditur, quòd nomen Dei tetragrammaton, cùm de Messia dicitur, ei secundùm totum eius esse, aptissimè conueniat.

CAPVT XII.

Quòd Meßias est facies Dei.

CAPNIO.

NVnc de reliquis Messiæ nominibus diuinitatem eius insinuantibus, tibi dicendum est. GAL. Primùm itaque Messiam faciem Dei dici, ostendam: quod per illud Malachiæ apertissimè liquet, dum sic tertio capite ait, הנני שולח מלאכי ופנה דרך לפני ופתאום יבא אל היכלו הארון אשר אתם מבקשים ומלאך הברית אשר אתם חפצים הנה בא יהוה צבאות ומי מכלכל את יום באו ומי העמד בהראותו כי הוא כאש מצרף וכבורית מכבסים Hoc est, Ecce ego mitto Angelum meum, & parabit viam faciei meæ. Et statim veniet ad templum suum Dominus, quem vos quæritis, & Angelus fœderis, quem vos vultis. Ecce veniet, dixit Deus exercituum. Et quis mensurabit diem aduentus eius? & quis stabit in ostensione eius, vel cùm se ostenderit? Quoniam ipse erit tanquam ignis conflans, & velut herba fullonum. Hæc ille. Herba fullonum est, qua fullones pannos lauant, quæ Arabicè *gazul* dicitur. Quòd autem propheta hæc de Messia loquatur, per Rabbi Mosem Maimonis filium liquidò ostenditur, in הלכות מלכים *Hilchoth Melachim*, id est, in sententiis Regum, sic dicentem, In diebus Regis Messiæ per Spiritum sanctum qui super eum requiescet, genealogizabitur Israel per os eius: sicut dictum est Malach. 3. capit. Ecce mitto Angelum meum, & parabit viam faciei meæ. Negare igitur Iudæi iuniores minimè possunt, præmissa Malachiæ verba de Messia dicta fuisse. Angelus ergo iste de quo primùm Propheta loquitur, Ioannes Baptista fuit, qui à Deo missus est, vt viam faciei Dei, id est, Messiæ pararet. Quòd autem Messias sit facies Dei, habetur adhuc per Rabbi Mosem Hadarsan super illud Genes. 22. capit. In die tertio leuauit Abraham oculos suos: cùm sic ait, Hoc quod scriptum est Hoseæ 6. capit. Viuificabit nos post duos dies, & in die tertio suscitabit, vel eriget nos, & viuemus ante faciem eius: & sciemus, vt sequamur ad cognoscendum Deum. Postea subdit, Viuificabit nos post duos dies, & viuemus ante faciem eius, quæ est Rex Messias: sicut dictum est Psalm. 80. Domine Deus exercituum conuerte nos, & ostende nobis faciem tuam, id est Messiam tuum, & saluabimur. Et hoc est, in die tertio viuificabit nos. Hæc traditio. De hac insuper Dei facie dicitur in *Beresith* קטנה *ketanna* id est, in expositione Genesis parua: vbi super illud Genes. 3. capit. Et emisit eum Dominus Deus de horto, vel paradiso voluptatis, sic ait Rabbi Nahmija, Emissus fuit Adam de paradiso in seculo isto, sed in futuro seculo non emittetur. Iuuatur autem huiusmodi dictum per id quod scriptum est in Psalm. 17. Ego in iustitia, vel per iustitiam contemplabor faciem tuam, id est, Messiam tuum, satiabor cùm resurrexerit תמונתך *Temunathecha*, id est, forma tua, vel figura tua, vel imago tua, vel similitudo tua. Dixit Deus sanctus & benedictus, In hora illa ego iustificabo eum, scilicet Adam ab illa sententia. Dixit Dauid Deo sancto & benedicto, Et in illa hora in qua euigilabit, vel resurget is qui est in similitudine tua, satiabor, & in iustitia contemplabor faciem tuam, id est, Messiam tuum. Glossa Rabbi Salomonis, Contemplabor faciem tuam: sicut dictum est Esaiæ quinquagesimo secundo capite, Quia oculo ad oculum videbunt, cùm inhabitauerit Deus Sion: Quæ sic Ionathas Chaldaicè transtulit ארי בעיניהון יחזון גבורן די עבד יהוה כד יתיב שכנתיה לציון Id est, Quia oculis suis videbunt virtutem, vel fortitudinem eius, quam faciet Deus cùm sedebit, vel morabitur diuinitas eius in Sion. Ex his igitur manifestum est, Messiam faciem Dei & dici & esse. Et hoc nonnisi propter eius diuinitatem, propter quam omnia nomina quæ de Deo dicuntur, ipsi aptissimè conueniunt.

CAP. XIII.

Quòd Meßias sit lumen siue lux, quæ Deus est.

CAPNIO.

SI omnia nomina quæ Deo attribuuntur, de Messia (vt ais) ob eius diuinitatem rectissimè dicuntur, consequens profectò est, vt sicut dicitur lux per essentiam, ita quoque Messias ipse lux per essentiam dicatur. Quare id etiam probare velis, obsecro. GAL. Quòd Deus itaque sit lumen, siue lux, & Messias sit cum Deo lumen, siue lux ante mundi constitutionem, per id quod in *Midras tillim* scriptum est, optimè probatur. Ibi namque super illud Psalmi 36. כי עמך מקור חיים באורך נראה אור משוך חסדך ליודעך Hoc est, Quoniam tecum est fons vitæ, & in lumine tuo videbimus lumen, Extende misericordiam tuam cognoscentibus te: sic dixit Rabbi Iohanan, Factum accidit in quodam homine, vt cùm in nocte lucernam accenderet, extingueretur: & cùm iterum atque iterum eam accendisset, dixit, Quousque laborabo ambulans? sustinebo donec sol oriatur: sic Israel cùm in Ægypto serui facti fuissent, steterunt Moses & Aharon, & redemerunt eos. Rursus in seruitutem redacti sunt in diebus Sisræ, & eos redemit Barac & Debora. A Madianitis verò Gedeon. Et sic per manus Samgar. Sic etiam per manus cuiuslibet Iudicum à seruitute redempti

sunt. Iterum serui facti in Babylonia, per manus Ananiæ, Misaelis & Azariæ redempti fuerunt. Et demum per Edom reducti sunt in seruitutem. Dixerunt ergo Israel, Ecce lassati sumus in subiugationibus, & redemptionibus, modò subiugati, modò redempti. Iam non quærimus vlteriùs vt illucescat nobis caro & sanguis: sed Deus sanctus & benedictus ipse in substantia: sicut dictum est Psalmo centesimo decimo octauo, Deus Dominus, & illuxit, vel illucescet nobis. Et iterum Esaias ait quadragesimo quinto capite, Israel saluatus erit in Deo, vel per Deum (tetragrammaton) saluatione æterna. Hucusque traditio. Glossa Rabbi Selomonis: Israel saluatus erit saluatione æterna per Regem Messiam. In *Echa* autem *rabbethi*, id est, in expositione super planctum Ieremiæ, super illud Threnorum primo, Elongatus est à me consolator, conuertens animam meam, sic dicitur, Quod est nomen Messiæ? Qui de domo Rabbi Hanina erant, dixerunt, חנינא *Hanina*, id est, pietas, vel misericordia est nomen eius: sicut dictum est Ierem. 16. capite, Propterea non dabo vobis חנינא *Hanina*, id est, misericordiam. Qui verò de domo Rabbi ינאי *Iannai* erant, dixerunt ינין *Innon* id est, filius, vel genitus, siue natus, est nomen eius: sicut dictum est Psalmo septuagesimo secundo, Ante solem ינין *unnon* nomen eius. Rabbi autem ביבא *Bibba* dixit נהירא *Nehira* id est, lumen, est nomen eius: sicut dictum est Danielis 2. capit. Et lux cum eo est. Scriptum est autem in *Beresith* רבה *ketanna*, id est, in expositione Genesis minori super illud Genes. 1. capite, Sit lux, hoc modo, Hoc est quod dictum est Psalmo 97. Lux seminata, vel orta est iusto. Dixit autem Rabbi Abba, Hæc lux est Regis Messiæ, iuxta illud Psalmi 36. Quoniam tecum est fons vitæ, & in lumine tuo videbimus lumen: hoc est lumen Messiæ: quod ideo ait, quia vidit Deus sanctus & benedictus Messiam & generationem eius, seruauitque eum sub throno gloriæ suæ. Hæc traditio. Ex qua valdè notandum est, quòd antequam Messias esset secundùm humanitatem, iam erat secundùm diuinitatem lux & lumen eum Deo, & principium quo creauit Deus mundum. Quibus plurimùm consonat dictum illud dominicum, Antequàm Abraham fieret, ego sum. Et ego lux in mundum veni, vt omnis qui credit in me, in tenebris non maneat, Ioan. 13. Vide quàm digna sint hæc contra Iudæos nostri temporis, qui Messiæ diuinitatem negantes, eum ex semine duntaxat hominis nasci debere asserunt: quibus dicendum est, Quòd lux sub throno Dei reposita, Filius Dei est, Verbum & Sapientia Patris, & thronus ac potestas eius.

CAPVT XV.

Quod nomen Dei שדי *Saddai, Messiæ propriè competat.*

CAPNIO.

Memini me audisse, cum in superioribus de diuinis nominibus dissereres, nomen שדי *Saddai* soli Deo conuenire. Quia enim nomen hoc, omnipotens, vel qui sufficiens est, interpretatur, & solus Deus est omnipotens, sibique solus sufficiens, nullo enim alio indiget, idcirco nomen hoc שדי *Saddai* ipsi soli conuenit. Etsi igitur minimè dubitem, omnia nomina quæ de Deo dicuntur, de Messia itidem secundum eius diuinitatem aptissimè dici, vellem tamen ad maiorem diuinitatis Messiæ manifestationem, quamobrem hoc nomen שדי *Saddai* propriè ipsi Messiæ congruat, rationem redderes, illudque ei propriè conuenire, per Hebraica testimonia probares. GAL. Si igitur audire vis, vnde nomen hoc diuinum שדי *Saddai*, quod (vt alibi diximus) idem est quod אשר די *asser dai*, id est, qui sufficit, vel qui sufficiens est, vel qui sufficientia est, propriè soli Messiæ sit congruum, sanctum Iob audi, ita 33. capit. dicentem רוח אל עשני ונשמת שדי תחייני Hoc est, Spiritus Dei fecit me, & anima *Saddai* viuificauit me. Anima *Saddai*, inquit, id est, eius qui sufficit, vel qui sufficientia est. Cùm igitur nec Pater, nec Spiritus sanctus animam habeat, sed solus Dei Filius, qui est virtus & sapientia Patris, qui animam illam habet, quam sibi in Messia vniuit, sequitur planè, de solo Dei Filio Iob fuisse locutum cum dixit, Et anima שדי *Saddai* viuificabit, pro viuificauit me: Anima scilicet illius qui solus ad humanum genus redimendum, atque saluandum, satis est. Ipse siquidem in forma Dei solus est, qui naturam assumendo humanam, venturus erat, non vtique ministrari, sed ministrare, & animam suam dare redemptionem pro multis: vt ipsemet dixit Matth. 20. iuxta illud Esaiæ 53. הערה למות נפשו Hoc est, Exposuit vel effudit morti animam suam. Messiæ quoque Deo, ac Dei Filio propriè congruit, & non Deo Patri, nec Spiritui sancto illud Cantici canticorum primo capite dictum הגידה לי שאהבה נפשי Id est, Nuncia mihi, quam diligit anima mea, plebem vel gentem videlicet (vt veteres Talmudistæ exponunt) pro qua dedi נפשי *naphsi*, id est, animam meam. Decebat quippe fieri, quod in libro יומא *Ioma* in cap. quod incipit טרף *Tereph* legitur, cum sic ad verbum dicitur, Traditum est à domo Rabbi Ismael, quòd sic est mensura iudicij ambulans: expedit enim, vt veniat innocens, & satisfaciat pro reo, & non veniat reus, ad satisfaciendum pro reo. Hæc traditio. Et optimè quidem. Nam sordes tergere non possunt manus quæ lutum tenent, & cum is qui displicet ad intercedendum mittitur, animus irati ad deteriora prouocatur. Ex his igitur quæ dicta sunt, satis (vt arbitror) manifestum est, soli Messiæ qui solus ad humanum genus redimendum sufficiens erat, nomen שדי *Saddai* propriè conuenire. De quo sic Psal. 91. scribitur יושב בסתר עליון בצל שדי יתלונן Hoc est, Habitans in velamento Altissimus, in vmbra *Saddai* morabitur, vel hospitabitur. Quæ quidem verba ita aptissimè exponi possunt, Habitans erit in velamento, id est, in sacratissimo corpore suo, Altissimus, hoc est, Dei Filius: In vmbra, id est, in beatissimæ atque purissimæ virginis vtero שדי *Saddai*, id est, ille qui solus pro humano genere satisfacere sufficit, hospitabitur, id est, nouem tantùm mensibus commorabitur.

CAPVT

Capvt XV.

Quod nomen Messiæ ינון Iinnon *secundùm diuinitatem illi congruat.*

CAPNIO.

QVvm vnum de propriis Messiæ nominibus sit ינון *iinnon* iuxta illud 72. שמו יהי שמו לעולם לפני שמש ינון Hoc est, Erit nomen eius in æternum, ante solem ינון *iinnon* nomen eius: scire abs te velim, quonam pacto, quave ratione hoc nomen ipsi Messiæ congruat. Gal. Hoc nomen ינון *iinnon*, à dictione Hebraica נין *nin*, quod idem est quod filius, siue natus, siue genitus deriuatur. Eam ob rem hoc nomen propriè soli Messiæ conuenit, qui secundùm diuinitatem solus ante solem, id est, ante mundi conditionem siue ab æterno, à Patre æterno natus, seu genitus est. Nam cum ינון *iinnon* (vt diximus) filius siue natus, siue genitus interpretatur, neque Patri in diuinis, neque Spiritui sancto conuenire potest. Pater enim à nullo est factus, nec creatus, nec genitus, nec procedens: & Spiritus sanctus neque natus neque genitus est, sed à Patre & Filio tanquam ab vnico principio spiratus, & procedens. Neque vlli quoque creaturæ hoc nomen congruere potest. Nulla enim creatura ante solem, id est, ante secula, nata seu producta fuit. Quare palàm liquet, dictum illud Psalmographi abs te inductum, ante solem ינון *iinnon* nomen eius, de nulla re creata dici posse, sed de solo Dei Filio, qui æternaliter à Patre æterno natus est: quo fit, vt nulli nisi soli Messiæ hoc nomen ינון *iinnon* conuenire valeat. Præterea hoc nomen ינון *iinnon*, idem quod filiabit siue nasci faciet, in nostram vertitur linguam: quod neque à mysterio Messiæ vacat. Ipse enim omnes mortuos quasi iterum filiaturus, nasci faciet, cùm eos de terræ puluere suscitabit. Quod ei secundum diuinitatem propriè conuenit. Quomodo enim mortuos omnes ex terræ puluere resuscitare posset, si verus Dei Filius non esset? Quòd autem Messias ינון *iinnon*, ante solem hac ratione vocatus sit, habetur in *Midras tehillim* super illud Psalm. 93. נכון כסאך מאז מעולם אתה Id est, Parata sedes tua ex tunc, à seculo tu es: vbi sic dicitur, Rex Messias est vna de septem rebus, quæ ascenderunt super propositum ante seculi creationem, sicut dictum est Psalm. 72. Ante solem ינון *iinnon* fuit nomen eius. Quia futurum est, vt ipse ינין *iannin*, id est, iterum nasci faciat omnes in puluere dormientes. Hæc traditio.

Oppositio.

Cap. Iudæi nostri sæculi cùm sint omnium pessimi, cupientes Messiæ diuinitatem omnino supprimere, aiunt, quòd non propterea Messiam Filium Dei ab æterno genitum dicere possumus, quia nomen eius ינון *innon* ante solem fuerit, cùm septem res (vt ferunt) per duo millia annorum ante mundi constitutionem creatæ fuerint. Colligunt autem huiusce figmenti fatuitatem ex eo quod habetur in libro פסח שני *Pesah sini*, id est, Pascha secundum, in *Pereck*, id est, in capite in quo sic legitur, Traditum est septem res creatas fuisse, antequam mundus crearetur: Hæc sunt lex, pœnitentia, gehenna, domus sanctuarij, thronus gloriæ, hortus voluptatis, & nomen Messiæ. Id idem habetur & in *Midras Bemidbar Sinai*, id est, in Glossa libri Numer. 7. cap.

Confutationes.

Gal. Mirum non est, si insania & cæcitate meritò à Deo perculsi, tam stulta & absurda loquantur. Quis enim figmentum hoc nisi à ratione prorsus carentibus dictum existimaret? Nam licèt quilibet numerus, siue quæuis multitudo partium motus secundum prius & posterius, sit tempus, cuiuscunque motus sit: attamen hora, dies, mensis, & annus, adhuc etiam ver, æstas, autumnus, hyems, quæ anni partes sunt, impossibile est, quòd non sint partes motus cœli. Quomodo ergo mundum præcessit tanta annorum multitudo, duorum scilicet millium? Et partes anni quonam pacto fuerunt, cum nec motus cœli esset, nec ipsum omnino cœlum? Quomodo etiam credere possunt, legem quæ præcipit dentem pro dente, oculum pro oculo, manum pro manu puniri, ante mundi conditionem creatam fuisse cùm nondum dens, neque oculus, neque manus fuerint? Quod de omnibus quoque iudicialibus dici potest. Lex etiam mandat sabbatum custodiri, sacrificia & circumcisionem fieri: quæ nec erant ante mundi constitutionem, nec aliquis extabat, cui talia iniungi posserit. Par quoque responsio de cæteris cæremonialibus dari potest. Lex præterea præcipit non occidendum, non furandum, non mœchandum: quomodo ergo sustineri potest, legem hanc ante hominum mundique creationem conditam fuisse, cum horum neque agens, neque patiens quisquam esset? quod de cæteris etiam moralibus dici potest. Quomodo insuper dicere possunt, pœnitentiam quæ naturaliter peccatum subsequitur, peccatum ipsum atque peccatores præcessisse? Et gehennam qua ratione ante mundum conditum creatam asserunt, cum suum Talmud apertè contra seipsos habeant, etiam eo in libro quem pro se allegant? Legant igitur eiusdem libri פסח *Pesah*, caput quod מקום *Maсom* incipit. Ibi enim Rabbi Ioses ita dixisse fertur, Ignis quem Deus sanctus & benedictus in secunda sabbati, id est, feria secunda creauit, non extinguetur in æternum: sicut dictum est Esaiæ vltimo, Et egredientur & videbunt cadauera virorum reorum in me: quia vermis eorum non morietur, & ignis eorum non extinguetur. Et erunt scatebra vermium vniuersæ carni. Traditio quoque est, quòd dixerit Rabbi Babas quem ipsi בבא *Baua* vocant, Cur non fuit dictum in secunda sabbati, Et vidit Deus quòd esset bonum? Propterea, quia in ea creatus est ignis gehennæ. Hæc omnia ibi. Vbi duos habemus testes maximæ apud eos autoritatis, quòd ignis gehennæ in secunda die creationis mundi creatus fuerit. Cum igitur in Deuteronomio decimo nono capite scriptum sit, על פי שנים עדים או על פי שלשה עדים יקום דבר Hoc est, Ex ore vel super os duorum testium, aut ex ore vel super os trium testium stabit verbum, eos concedere oportet, magistros istos verum dixisse. Ex cuius rei veritate planè sequitur, falsum prorsus esse, ignem gehennæ ante mundi creationem productum fuisse. Templum præterea quod fuit manu factum, atque de rebus crea-

tis extructum, quomodo ante ipsa ex quibus constitit, extare potuit? Demum qui ... semine Adam natus est, quomodo ante Ad... natus fuit? Quæ igitur maior dementia esse pote..., quam talia credere, nedum dicere? Palpant e... vt cæci parietem, iuxta illud Esaiæ, quinq... nono cap. in persona eorum dicenti נגששה כעורים קיר וכאין עינים נגששה Hoc est, ... amus vt cæci parietem, & quasi absque ocu... pamus. Nomen igitur Messiæ non eam ob ... ante secula esse dicitur, vt tunc creatum ... inuenitur, cùm ante secula nihil omnino cr... fuerit. sed vt Messias ipse secundum diuinitatem ab æterno à Patre genitus ostendatur. Et ideo Propheta dixit, Ante solem ינון *innon* fuit nomen eius: ינון *innon* enim vt prædiximus, & natum significat, & nasci facientem: vt duo in v... rbo vno innuantur, & æterna scilicet Messiæ natiuitas, qua æternaliter à Patre natus est, & mortuorum resurrectio, quos ipse in fine mundi resuscitans, quasi denuo nasci faciet.

CAPVT XVI.

Quòd Messias in sacra scriptura plerunque vocatus est Germen, ad designandum, quod potius incarnari decebat Filium, quàm Patrem, siue Spiritum sanctum.

CAPNIO.

INTER cætera Messiæ nomina, Germen eum sæpissimè vocatum inuenio, & præsertim apud Zachariam, cùm sexto capi... ait הנה איש צמח שמו Hoc est, Ecce vir, Germen nomen eius: Rationem igitur audire velim, quamobrem Prophetæ ipsum hoc nomine appellandum duxerint. GAL. Non abs re profectò Messias vocatus est Germen. In hoc enim palàm ostenditur, diuinam incarnationem, ac naturæ humanæ assumptionem pers... Filij Dei conuenientem fuisse, & non persona Patris, aut Spiritus sancti: vt non esset Adæ, & ...brahæ atque Dauid in humanitate F...ius, ... illa מדה *midda*, id est, personam seu proprietas, quæ erat in diuinitate Filius, neque esset alius in humanitate, alius in diuinitate Filius. Quod quid... in voa Messiæ persona complendum ... & ... onas, secundùm Targum, hoc est, secundum ... daicam translationem euiden... insinuant. Nam Esaias quidem quarto capit... ביום ההוא יהיה צמח יהוה לצבי ולכבוד ופרי הארץ לגאון ולתפארת לפליטת ישראל Id ..., In die illa erit Germen Dei in de... ... udium, & in gloriam, vel honorem: & fru... terræ in sublimitatem, vel nobilitatem, & ... ornatu... liquiæ Israel: vbi Targum ... dicit בעידנא ההיא יהי משיחא ייי לחדווא וליקר Hoc ..., In te... pore illo erit ... audi... um & honor m. leten... ... it, ביומים ההם ובעת ההיא אצמיח לדוד צמח צדקה Id est, In d... bus illis & in t... ... mmer faciam Da... di ... & ... ita dicit, ביומיא האינון ובעידנא ההיא אקים לדוד משיח דצידקה Hoc est, In diebus illis & in tempore illo statuam Dauidi Messiam iustitiæ. Cu... itur vbi vterque Propheta Germen dicit, il... Targum Messiam ponat, ... hinc pa... lam ... ibus ... intelligi, qui cordis oculos erroris ... me obcæcatos non habent, quod sicut Messias erat verè Germen Dei, id est, F... lius D... i secundum diuinitatem, vt Esaias ait, ita futurus erat Germen Dauid, id est, Filius Dauid sec... ndum humanitatem, vt Ieremias dicit. Ex quibus duobus manifestè resultat, Messiam in vn... pe... sonæ, & Fi... um Dei, & Filium Da... d simul e... quanquam aliter & aliter. Filius nam... ue Dei ... tempora. In tempore vero ... Dauid ... quoque Dei e... nmed... te, & absque inat... Filius vero Dauid post multa iustorum & ... rum media, ex sola m... re absque patr. Quod quidem per nomen Germen, & verbum germinare, satis aperte Ieremias indicat. Id idem quoque Esaias in præm... is verbis ostendit, ... cum Germen Dei primum dicit, & mox ei fru... m terræ subiungit. Quis enim est hic terræ fructus, nisi Messias de Virgine natus? de quo Psalmo sexagesimo septimo ita scriptum est, יודוך עמים אלהים יודוך עמים כלם ארץ נתנה יבולה Id est, Confitebuntur te populi, Deus, confitebuntur te populi omnes, terra dedit fructum suum. De hac etiam beatissima F... Dei incarnatione Psalmo octuagesimo q... nto sic dicitur, Veritas de terra germinabit, & iustitia de cœlo respicietur, vel protendetur: cum enim dicitur, Veritas de terra germinabit, veritas pro Filio Dei accipitur, qui tanquam germen de terra, id est, de purissima virgine per carnis assumptionem nasciturus erat. Quod insuper Messias sit Germen, habetur per id quod in *Echa rabbethi*, id est, in expositione super Ieremiæ planctum legitur, super illud Threnorum primo capite dictum, Quia elongatus est à me consolator, conuertens animam meam: ibi enim sic dicitur, Quod est nomen Messiæ? Dixit Rabbi Iehosuas filius Leui צמח *tsemah*, id est, Germen est nomen eius: sicut dictum est Zachariæ sexto capite, Ecce vir צמח *tsemah*, id est, Germen nomen eius. In libro quoque qui apud eos *Tanhuma* dicitur, & magna ex parte est libri Numerorum expositio, super illud Numer. primo capite dictum, Et locutus est Dominus ad Mosem in deserto Sinai, ita dicitur, Quid dixit ei? Id quod scriptum est Numer. primo capite, Leuate caput totius congregationis fi... rum Israel: Dixit Deus sanctus & benedictus Israeli, propter hoc dedi vobis capitis suspend... em vel suspensionem: quemadmodum enim ego ... pensus sum vniuerso mundo, sicut dictum est primo libro Paralipomen. vltimo capite, Tibi Domine magnitudo, & fortitudo, & gloria, & victoria vel æternitas, & tibi laus, vel confessio: Omne enim in cœlis & in terra tuum, Domine, est Regnum, & tu eleuas te omnibus in capu... ita quoque dedi ego vobis capitis suspendium, sicut dictum est Numer. primo capite, Leuate caput: vt impleatur quod dictum est Psalmo centesimo quadragesimo septimo, Et exaltauit cornu populi sui. Et sic ipse ait Numer. primo capite, Vir caput domus patrum suorum, ipse scilicet Deus.

Dixit Rabbi Rahmon, Non est vir Deus in loco isto nisi Messias filius Dauid, de quo dictum est Zachariæ sexto capite, Ecce vir Germen nomen eius. Transtulit hoc Ionathan sic dicens, Ecce vir Messias nomen eius. De quo & Esaias ait quinquagesimo tertio capite, Vir dolorum & sciens infirmitatem, vel notus infirmitate. Hactenus traditio. Ex qua patet propositum.

Cap. XVII.

Quòd Messias dictus est Ros, ad significandum Filij Dei in vterum virginis descensum.

CAPNIO.

CVM iam de Filij Dei incarnatione loqui cœperis, ideo de nominibus Messiæ diuinam incarnationem insinuantibus, nunc tibi dicendum est.

GAI. Faciam libenter quod hortaris. Et primum quidem Messiam ipsum ad designandum eius secundum diuinitatem in vterum virginis descensum, haud inepte Rorem dici probabo. Quòd igitur Messias Ros dicatur, id plurimis ex locis compertum habemus: & præsertim apud Hoseam, cùm Deus ipse 14. cap. ita per os eius loquitur, אהיה כטל לישראל יפרח כשושנה Hoc est, Ero quasi Ros Israeli, & germinabit vel florebit sicut lilium. Hæc Ionathas Vzielis filius in Chaldæum vertens sic exposuit, אהי מימרי כטלא לישראל יוהרון כשושניא Id est, Erit verbum meum velut ros Israeli & pulchrescent vt lilium. Quòd autem hoc loco Ros Messias sit, in *Midras tillim* apertè ostenditur, cum super Psalm. 45. titulum, qui talis est, למנצח על שושנים Hoc est, Victori, vel, Ad victoriam super lilijs, sic dicitur, Dixit Deus sanctus & benedictus Israeli, Totum pendet in vobis: quemadmodum enim huiusmodi lilium germinat vel floret, & nihilominus cor eius sursum est, ita quoque vos agite תשובה *tesuba*, id est, pœnitentiam coram me, & cor vestrum sit rectum, vel ordinatum sursum, sicut cor huiusmodi lilij. Et tunc adducam גואל *Goel*, id est, redemptorem: sicut dictum est Hoseæ 14. cap. Ero sicut ros Israeli. Et quando? Cum germinabit vel florebit sicut lilium. Et propter hoc dicitur, Victori super lilijs. Hucusque traditio. Ex qua clarè patet, quòd ros in prædictis Hoseæ verbis est Messias, & quòd Messias est Verbum Dei, vt Rabbi Ionathas in Targum exponit; & quod etiam est Deus, vt sermo ipsius Prophetæ insinuat, in persona Dei de eodem rore sic dicentis, Ero quasi ros Israeli. De quo etiam more sic in libro תענית *Taanith*, id est, de ieiunio legitur. Dixit Rabbi Berachias, Ecclesia Israel petijt indiscretè, cum dixit Hoseæ 6. cap. Et veniat sicut imber nobis, sicut temporaneus & serotinus terræ. Dixit ei Deus sanctus & benedictus, Filia mea tu petis rem, quæ aliquando quæritur & aliquando non quæritur: ego autem ero tibi res quæ semper quæritur: sicut scriptum est Hoseæ decimoquarto capite, Ero sicut ros Israeli, & germinabit vel florebit vt lilium. De eodem quoque rore Dauid Psalmo secundùm Hebræos 110. sic ait, מרחם משחר לך טל ילדתך, Hoc est, De matrice auroræ, vel ex aurora tibi ros natiuitatis tuæ. Quod aurora hic pro matre Messiæ aptissime accipiatur, alibi cum de nouo modo nascendi Messiæ, nobis agendum erit, dicemus. Nunc autem hoc per illud quod Rabbi Ishac Arama in commentarijs in librum Geneseos dicit, probari sufficit, cum in expositione cap. 47. vel circa, vbi fit sermo de loco, qui datus est Iacob, in quo commodè habitare posset, sic ait, מרחם משחר לך טל ילדותיך לא מצינו אדם ונביא שיתנבא ילידתו קודם ילידת אביו ואמו כי אם משיח צדקנו ולזה רמז מרחם משחר לך קודם שיברא רחם יולדתך נתנבא יולדתך ולזה רמז לפני שמש ינון שמו כי אפילו קודם בריאת השמש היה חזק וקיים שמו של משיחנו והיה יושב בימין האל וזה הוא שאמר שב לימיני ואמר גם כן והוכן בחסד כסא וישב עליו באמונה Id est, A vulua ex aurora tibi ros natiuitatis tuæ. Non inuenimus hominem etsi prophetam, cuius prophetata sit natiuitas, ante natiuitatem patris & matris, nisi tantummodo Messiam iustum nostrum, & propterea dixit, A vulua ex aurora tibi ros natiuitatis tuæ. Hoc est, antequàm crearetur vulua genetricis tuæ prophetata fuit natiuitas tua. Et huic congruit illud, Ante solem genitus vel filius nomen eius. Cuius sensus est, Quòd antequam crearetur sol, subsistens ac firmum erat nomen Messiæ nostri, & sedebat ad dexteram Dei. Et hoc est quod dicit, Sede ad dexteram meam. Et alibi, Concinnabit misericordia solium, & sedebit super illud in veritate. Hæc ille. Quòd autem Ros hoc in loco de matrice auroræ prodiens, sit Messias, per illud quod in commentarijs Mosis Hadarsan in librum Geneseos scribitur, probabimus. Ibi enim super illud Genesis, Et dixit eis Ruben, sic dicitur, Redemptor quem ego suscitaturus sum ex nobis, sine patre erit. Et subditur post pauca; De eo quoque ait Dauid Psalm. 110. De matrice auroræ tibi ros natiuitatis tuæ. Messias igitur non incongrue Ros appellatur. Primum quidem propter descensionis similitudinem. Ros enim de alto descendit, eiusque descensus nostris aspectibus est occultus. Noctu namque descendit, & præsertim veris tempore, terramque reficit, & fœcundat. Ita virtus diuina nocturno tempore beatissimam virginem fœcundauit. Nam quemadmodum ostrea nocte & verno tempore rorem recipiens, in interioribus suis margaritam gemmam preciosissimam generat: ita gloriosa virgo Spiritu sancto superueniente Filium Dei concipiens, Messiam preciosam margaritam generauit. Sicut etiam ros per herbarum superficiem se suauiter diffundens, herbis & plantis virorem vigoremque tribuit, & quod æstu diurno desiccatum & consumtum declinauerat, ros nocturnus humectat, fouet & erigit: sic verus noster Messias in se credentibus, ac in bono perseuerantibus, virorem atque vigorem tribuit, eosque regit atque ad vitam æternam erigit. Præterea sicut ros se in herbarum summitatibus colligit, suamque originem repetit, ita Messias redemptor noster sese in crucis altitudinem erexit, & inde ad gloriam suam remeauit. Quas ob res Messias non ineptè à patribus antiquis Ros vocatus est: vt ex hoc, occulta

& incomprehensibilis Filij Dei incarnatio atque natiuitas designaretur. Quocirca non abs re Esa. 45. cap. dicitur הרעיפו שמים ממעל ושחקים יזלו צדק תפתח ארץ ויפרו ישע וצדקה תצמיח יחד אני יהוה בראתיו Hoc est, Rorate vel stillate cœli desuper, & nubes pluant iustitiam, aperiatur terra, & fructificent saluationem, & iusticiam germinet ipsa pariter. Ego Deus creaui eum. Vbi per cœlos, intelliguntur Pater, Filius & Spiritus sanctus: de quibus Lucifer cum in cœlo empyreo esset, sic dixisse apud Esa. 14. cap. legitur, השמים אעלה ממעל לכוכבי אל ארים כסאי Id est, Ad cœlos ascendam, super stellas Dei exaltabo solium meum: cum cæteris vsque ad illa. Et similis ero Altissimo. Nubes autem fuerunt prophetæ. Terra, beata virgo aperiens consensum suum: & sic fructificauerunt Spiritus sanctus & ipsa saluationem, id est, Iesum, qui idem est quod saluatio. Et ipsa germinauit Iustitiam, hoc est, Messiam, Deum pariter & hominem.

CAPVT XVIII.

Quòd Messias Emmanuel vocandus esset: & quòd nomen hoc soli Messiæ congruat.

CAPNIO.

CVM Esaias Messiam Emmanuel vocandum dixerit (sic enim septimo cauit, הנה העלמה הרה וילדת בן וקראת שמו עמנו-אל Hoc est, Ecce virgo concipiet, & pariet filium, & vocabit ipsa nomen eius Emmanuel) dic obsecro qua ratione nomen hoc ipsi Messiæ conueniat. GAL. Emmanuel (vt optimè nosti) Nobiscum Deus, Latinè interpretatur. Ipsa igitur beatissima virgo ab Angelo Gabriele præmonita & instructa, Messiam ipsum Emmanuelem vocatura erat, vt ex hoc diuinæ atque humanæ naturæ in vna Messiæ persona coniunctio atque vnio apertè demonstraretur. Messias quippe Deus & homo futurus erat. Quare ipsi soli nomen hoc Emmanuel, quod Nobiscum Deus, Latinè sonat, meritò conuenit. HOG. Et vocabitur nomen eius Emmanuel, nostra editio habet. GAL. Ita profectò est. Sed Hebraica litera sic prorsus (vt ipse transtulit) dicit. Quod longè melius veritati fidei nostræ congruit. Nam ex eo quòd, Vocabit ipsa nomen eius Emmanuel, Propheta dixit, Messiam ipsum non habiturum hominem patrem ostendit, qui ei nomen imponeret. Patres enim apud Hebræos fere semper, & non matres [illegible] nomina imponere solebant: vt & [illegible] veteri testa[illegible]to multis in locis appar[illegible]t, & ex nati[illegible] Ioan[illegible] Baptistæ manifestè colligitur. Ex hoc [illegible]ur q[illegible] nominis impositionem, quæ [illegible] m perti[illegible]at, ad solam matrem Proph[illegible] [illegible]rte innuere voluit, Messiam patr[illegible] non h[illegible]iturum fuisse, qui ei nomen i[illegible]po[illegible] [illegible]et. Q[illegible]od etiam Angelus videtu[illegible] [illegible]uasse [illegible] quod Mariæ dixit, Vocabis nom[illegible] [illegible]us Iesum. Vocabis, ergo dixit, & non V[illegible] cum Propheta se conuenisse, palam [illegible] Vel alter quoque dici potest, & non [illegible]m, quod quum Propheta dixit, Et [illegible] ipsa nomen eius Emmanuel quod est, Nobiscum Deus, per hoc planè insinuauerit, quòd ipsa sola certò scire debebat, Messiam filium suum Deum & hominem esse: quandoquidem ipsa sola eum Emmanuel vocatura esset. Nam licèt alio nomine nuncupandus erat, ipsa tamen [illegible] certò de eo dicere poterat, Emmanuel, id est, Nobiscum Deus. Quocirca non abs re dixit, Et vocabit ipsa nomen eius Emmanuel. Ac si apertè diceret, Et vocabit apud semetipsam eum, Nobiscum Deum. quia ipsa sola hoc certo dicere poterat. Quod Lucas quoque innuere videtur; cùm ait, Maria autem conseruabat omnia verba hæc, conferens in corde suo. Igitur & in corde suo, hoc est. apud semetipsam, vocatura erat eum Emmanuel. Quod per illud etiam confirmatur, quod nuptiarum ministris dixit, Quodcunque dixerit vobis, facite: quasi intra seipsam reseruans, quòd filius suus Deus esset, qui posset vinum vndequaque producere. Ex his ergo perspicuum est, rectiùs pro fide nostra Hebraicum textum habere quàm noster habeat. CAP. Optimè quidem dicta sunt hæc. Ex his enim facilè Iudæorum nostri temporis prauitati respondetur, qui aiunt, Messiam Dei Filium nequaquam à matre sua Emmanuel fuisse vocatum, sed ישוע *Iesuah* hoc est, Iesum: vnde & postmodũ ab omnibus Christianis eum (vt asserunt) Iesum vocari contigit: quamobrem velim per eorum scripturas perfidiam eorum conuinceres: qui verba hæc, Ecce virgo concipiet & pariet filium, & vocabit ipsa nomen eius Emmanuel, vxori Esaiæ. & eius filio tribuentes, dicunt ipsum à matre sua vel à Spiritu sancto Emmanuel fuisse vocatum: quod R. Selomonis testimonio probant, qui locum hunc ita exponit, Ecce העלמה *haalma*, id est, vxor mea, concipiet hoc anno, qui est quartus Regis Achaz: & pariet filium, & vocabit ipsa scilicet *alma*, vel Spiritus sanctus, (est enim spiritus apud Hebræos fœminini generis) qui erit vel descendet super ipsam, nomen eius Emmanuel: quasi dicatur, Quòd conditor noster erit nobiscum. Hæc R. Selomo. GAL. Concedamus eis expositionem hanc veram esse, atque bonam, hoc solo excepto, quòd ait Esaiam hic עלמה *alma* pro vxore sua posuisse: & per consequens filium ipsius Esaiæ Emmanuel vocandum fuisse. Quod autem hic עלמה *alma*, non pro Esaiæ vxore, sed pro matre Messiæ intelligi oporteat, in subsequentibus, cùm de virginitate eiusdem matris Messiæ dicendum occurrerit, latissimè probabimus. Nunc verò satis nobis sit, ostendere hunc Emmanuelem non fuisse, neq; esse potuisse Esaiæ atq; eius vxoris filium. Quod primum ex eo patet, quòd apud eundem Prophetam 8. cap. sic dicitur, ולכן הנה אדני מעלה עליכם את מי הנהר העצומים והרבים את מלך אשור ואת כל כבודו Et propter hoc, Ecce Dominus ascendere faciet super vos aquas fluminis fortes & multas, Regem Assur & grauitatem, vel gloriam eius. Et reliqua vsque ad והיה מטות כנפיו מלא רחב ארצך עמנו-אל. Et erit extensio alarum suarum impletio latitudinis terræ tuę, o Emmanuel: hoc autem filio Esaię haudquaquã cõpetere põt: quia persona priua [illegible], & terrã nul[illegible] vnquã habuit suo dominio subie[illegible] Quare alij quidã prophetia hanc de Ezechi[illegible] filio r[illegible]is Achaz exponentes, aiunt ipsum vocatum fuisse Emmanuel: Quorum opinio primum per R. Selomonem refellitur: qui locum hunc exponẽs, sic dicit,

Obiectio falsa.

Confutatio.

Alia obiectio.

dicit, Et vo[illegible] ipsi nomen eius Emmanuel. Sunt non[illegible] h[illegible] expon[illegible]ntes de Ezechia dictum es[illegible] [illegible] on[illegible]. Si enim annos [illegible] inuenies ipsum [illegible] regnum [illegible] annos n[illegible] natu fuisse. H[illegible]c R. S[illegible] [illegible]uid [illegible] sic, rob[illegible] p[illegible]ft: Achaz [illegible] Achaz [illegible] cim regnauit annis [illegible] tur 3. R[illegible] c[illegible].16. Hui successit [illegible] regno Ez[illegible] [illegible] cùm q[illegible]tum & [illegible] f m[illegible]m ætatis a[illegible] a[illegible]um [illegible] vt colligitur [illegible] Reg. [illegible] p. 18 [illegible] uo liquet, in primo anno regni Achaz Ezec[illegible] ipsum no[illegible]em fuisse annorum. C[illegible] ig[illegible] prophe[illegible] hæc (vt [illegible] R. Selomo [illegible] quarto anno [illegible] Achaz facta fuerit, [illegible] tunc Ezechi[illegible] tredecim fuisse annorum. Ex his igitur m[illegible] patet, prophetiam h[illegible] nonnisi de Messia exponi posse, cùm ipse [illegible] sit verè Emmanuel. CAP. Christus vester (Iudæi inquiunt) Iesus vocatus est, & non Emmanuel. Quare dicere non potestis, cum Emmanuelem illum fuisse, de quo Propheta loquitur. GAL. Aliud est naturæ nomen, aliud impositionis. Conside enim naturam ipsam [illegible] dat rei formam, nomen quoque idem rei [illegible]: sicut dat hominis & humanitatem, & nomen, [illegible] quòd est homo. Non enim homo nominatur a[illegible], nisi propter hominis naturam, cuius e[illegible] partic[illegible]ps. Ita q[illegible]oque Messias noster, Emm[illegible], quod in[illegible]tum est, nobis[illegible] um Deus, hoc est, Deus & homo, & à Spiritu sancto & a matre di[illegible] est: & talis etiam à Christianis omnibus & creditur & vocatur, cum duabus participet naturis, diuinæ scilicet & humanæ. Iuxta quem modum a Spiritu sancto per Prophetas pluribus ac diuersis appellatus est nominibus, diuinam, aut humanam, aut vtramque simul eius naturam importantibus. Emmanuel igitur nomen est naturæ, vtriusque naturæ vnionem, quæ in vtero virginis fieri debebat, designans. Iesus verò impositionis est nomen, quod Saluator, vel Salus, siue Salutio interpretatur. CAP. Iudæi adhuc instant, eo quòd de hoc Emmanuele statim Propheta subiecerit חמאה ודבש יאכל לדעתו מאוס ברע ובחור בטוב Hoc e[illegible], Butyrum & m[illegible] comedet, vt sciat reprobationem mali, & electionem boni: hoc Christo [illegible] dum [illegible] cundum [illegible] conguit, quem dicitis ab [illegible] anti fuisse conception[illegible] scientiæ plenitudinem h[illegible]isse. Ex quo [illegible] runt, non esse [illegible]llum h[illegible]nc [illegible]manuelem, de quo Propheta [illegible]minit. GAL. N[illegible] ne[illegible]aquam possunt, sæpe numero in sacra scriptura spiritualia [illegible] cor[illegible] alia f[illegible]cari. Idcirco igitur Propheta Em[illegible]anuelem nostrum, butyrum & mel comedi[illegible] r[illegible] prædi[illegible] vt ex hoc innueret, ipsum non so[illegible] m humanitatis, [illegible] etiam diuinitatis naturam & veritatem in se habiturum fuisse. Butyrum enim quod ex la[illegible] [illegible] malium sit, hum[illegible] tem conuenienter d[illegible]. Mel verò prop[illegible] r summam eius dulce[illegible] m[illegible] & quia spiritus [illegible] ter vt ros de [illegible] lis aereis venit, fatis [illegible] diuinitatem [illegible]. De quo vir[illegible] Ishac ad Esau [illegible] ter ab eo benedi[illegible] tem, Gen. [illegible] הנה משמני הארץ יהיה מושבך ומטל השמים מעל Id est, Ecce à pinguedine terræ erit conu[illegible], vel hab[illegible] tr[illegible] n, [illegible] cœ[illegible] ret, [illegible] hum[illegible] itate & diui[illegible] ri. CAP. Iudæi rursus obi[illegible] de ip[illegible] [illegible] nu[illegible] ap[illegible] Esaiam [illegible] modo [illegible] כי בטרם ידע הנער מאוס ברע ובחור בטוב תעזב האדמה Id [illegible] q[illegible] n[illegible] t pueri[illegible] obate [illegible] m, & [illegible] bo[illegible] [illegible] uctur t[illegible] cum [illegible] quis, quæ sequ[illegible]. Dicunt igitur. Si [illegible] tus vester E[illegible] manuel [illegible], non val[illegible] cum [illegible] ignorantia excus[illegible] C[illegible] [illegible] o[illegible] no [illegible] fuisse [illegible] [illegible] cum fuisse, minime [illegible] potest. GAL. D[illegible] hoc E[illegible] Christ[illegible] [illegible] intelligi [illegible] bet. Qua[illegible] in eo nulla fuit ignorantia, q[illegible] po[illegible] ho[illegible] us est, scientiam qu[illegible] h[illegible] ore habuit. & antequa[illegible] ret [illegible] us terræ & populi p[illegible] E[illegible]am prænuncia[illegible] completa fuit. Sic igitur exponendum est Prophet[illegible] dictum, Antequam nouerit puer reprobar[illegible] & eligere bonum, derelinquetur terra: [illegible] ris. Hoc est, Antequam fiat homo, v[illegible] quàm de virgine supradicta co[illegible]cipiatur, & [illegible] scatur, derelinquetur terra: cum r[illegible] liquis. Eod[illegible] quoque modo dicendum est ad id, quod d[illegible] dem puero in s[illegible]quenti capite ita dicit[illegible] כי בטרם ידע הנער קרא אבי ואמי Id est, Antequa[illegible] puer sciat vocare, [illegible] el dicere Pater mi [illegible] mea: hoc est, Antequam fiat homo, [illegible] quam oriatur vt homo. Quod autem [illegible] de quo Esaias loq[illegible]itur, sit D[illegible] & h[illegible]o, [illegible] consequenter vere vocandus [illegible]manuel, ex eo [illegible] tissimum apparet, quod Esaias ibid[illegible] dicens, ויאמר יי אלי קח לך גליון גדול וכתוב עליו בחרט אנוש למהר שלל חש בז Id [illegible] dixit Do[illegible] ad me: Sume tibi vo[illegible] & [illegible] be in [illegible] stylo hominis, Expedi[illegible] ri, festino, prædatori. Quæ s[illegible] a R. S[illegible] exponuntur, Sume tibi volumen [illegible] est, rotulum chartæ, vel [illegible] bendi. Et scribe in eo stylo hom[illegible] id [illegible] tali scriptura, taliquemodo vt [illegible] pe[illegible] rere po[illegible] omnis homo, q[illegible] icun[illegible] l[illegible] ri, quamuis non sit sapiens. Sic a[illegible] stuit hoc [illegible] , Scribe ספירש [illegible] ide[illegible] po[illegible] ite. Et cur di[illegible] it, Ma[illegible] um, [illegible] mandau[illegible] rit in eo scribi nisi q[illegible] hæc [illegible] na? Sunt aliq[illegible], qui exponunt, subs[illegible] pturæ esse [illegible] tuor ista [illegible] multo vere [illegible] m eo volumine scripta. Hæc R. Selomo. [illegible] autem Kha[illegible]chi maiori cum expositione dicit hæc eadem [illegible] di[illegible]one חרט literi. Multò [illegible] tur plura, q[illegible]am quatuor hæc verba in volumine illo scripta fu[illegible]t de puero hoc Emmanuel vocando, vt R. Selomo ait. Hæc autem quatuor sunt quasi f[illegible]tium tituli, videlicet, Expedito, Spoliatori, [illegible]o, Prædatori: quæ optimè Messiæ conueniun[illegible] I[illegible]se enim futurus [illegible] pedi[illegible]tus spoliator inferni, atque f[illegible]stin[illegible]s prædator. Alia autem plura quæ in code[illegible] volumine de il[illegible]lo E[illegible]aias scripsit, qu[illegible] ad eius diuinitatem, quædam ad ipsius humanitatem simul & diuinitatem spectant. Vt ex iis palam innueretur,

ipsum meritò Emmanuel vocandum fuisse. Scripsit namque ibi de eo id quod mox ibidem post pauca sequitur, את יהוה צבאות אותו תקדישו Id est, Deum tetragrammaton exercituum ipsum sanctificate: cum reliquis: quod de Messia dictum fuisse suprà per Talmud probauimus. Ex quo euidentissime sequitur, & Messiam Deum esse, & puerum hunc esse Messiam. Scripsit quoque in prædicto magno volumine illud quod statim post hæc ita sequitur ילד ילד לנו בן נתן לנו Hoc est, Infans natus est nobis, filius datus est nobis: cum cæteris: quod similiter de Messia Deo & homine dictum fuisse, alibi latius per eorum scripturas ostendemus. Clarum est igitur tam per hæc, quam per alia quæ de eodem puero Emmanuel vocando, in eodem volumine ab Esaia diuino iussu scripta sunt, neminem nisi solum Messiam qui de virgine Deus homo nasciturus erat, Emmanuel vocandum fuisse: cùm Emmanuel (vt dictum est) nobiscum Deus, id est, Deus & homo interpretetur.

CAPVT XIX.

De quibusdam Messiæ nominibus ab effectu illi impositis, ex quibus eius diuinitas apertè ostenditur.

CAPNIO.

QVum alia plura Messiæ nomina præter Emmanuel, apud Esaiam eisdem in locis per te nunc inductis inueniantur, per quæ eius diuinitas manifestè ostenditur, idcirco si de Emmanuel tot dixisti, de ipsis quoque aliquid te dicere par est. GAL. Ne igitur ea prætermittam primò Esaiam ipsum inducam sic 9. cap. dicentem, כי ילד ילד לנו בן נתן לנו ותהי המשרה על שכמו ויקרא שמו פלא יועץ אל גבור אבי עד שר שלום: למרבה המשרה ולשלום אין קץ Hoc est, Infans natus est nobis, filius datus est nobis. Et erit principatus super humerum eius. Et vocabitur nomen eius, Admirabilis, Consiliarius, Deus, Fortis, Pater sempiternus, vel, Pater sempiternitatis, Princeps, Pax, ad multiplicandum principatum. Et pacis non erit finis. Cum hæc nomina nulli alij nisi Deo competere possint, ex ipsis Messiam Deum esse, necessariò consequens est. CAP. Rabbi Selomo nomina hæc non de Messia, sed de Rege Ezechia exponit. *Falsa expositio.* Sic enim ait, Et vocauit nomen eius, scilicet, [illegible] hic Deus sanctus & benedictus, qui est [illegible], consiliarius, Deus, fortis, pater sempiternus, principem, pacem. GAL. Apud Iudæos & Chaldæos atque Arabes non est (vt ipse [illegible] diuersitas, cum apud eos omnia nomina [illegible] a, etsi singulare & plurale habeant ideo R. ipse Selomo q[illegible] alij Iudæorum [illegible] sequuntur, vt nostræ [illegible] prophetiæ testimonium subtraheret, [illegible] nomina hæc contra omnium veterum ex[illegible] *Confutatio.* de Ezechia Rege conatus est exponere, tacitis sex primis eorum nominum nominati-ui casus, quæ Deo attribuit; duo verò vltima accusatiui, quæ Ezechiæ imponit. Nos autem nihil in verbis Prophetæ addentes, nihilque ibi mutantes, vt ipse facit; qui vt sensum Prophetiæ peruertat, multa ibi addit, multaque mutat, infantem hunc nobis natum, ac nobis datum, secundùm priscorum Talmudistarum glossas, Messiam esse dicimus: qui secundùm humanitatem ex Maria virgine nobis nasciturus erat, & secundùm diuinitatem nobis à Patre æterno dandus: cuiusque nomen Spiritus sanctus ille, de quo ait Dauid 2. Regum vigesimo tertio capite, Spiritus Dei locutus est in me; per Esaiam vocauit Admirabilem, Consiliarium, Deum, Fortem, Patrem sempiternum, Principem, Pacem. Hoc autem veterum Talmudistarum autoritate optimè fulcitur, per quos & ipsius Rabbi Selomonis fraudulentia vehementer exploditur. Nam in איכה רבתי *Echa rabbethi*, id est, in expositione super planctum Ieremiæ, dicitur vnum de Messiæ nominibus esse Pacem. Sic enim ibi Rabbi Iosé Galilæus dicit, Nomen quoque Messiæ vocatum est שלום *Salom*, id est, Pax, sicut dictum est Esaiæ nono capite, Pater sempiternus, Princeps, Pax. Hæc traditio. Ex qua manifestè habetur, quòd non solum duo vltima nomina, quæ in prædicta Prophetia ponuntur, Princeps scilicet, & Pax, quæ Rabbi Selomo Ezechiæ tribuit, verum etiam Pater sempiternus, & alia quoque omnia, quæ ipse Deo attribuit, de Messia dicta intelliguntur. In *Beresith* quoque *rabba*, super illud Gen. Et dixit Pharao ad Ioseph, sic dicitur, Scriptum est Sephoniæ tertio capite, Quoniam tunc conuertam ad populos labium electum, vel mundatum, vt inuocent omnes nomen Domini, & colant eum humero vno: Non est autem nomen Domini hic, nisi Rex Messias: sicut dictum est Esaiæ 30. cap. Ecce nomen Domini veniet de longinquo. Et cur dictum est, Et colant eum humero vno? Ideo certè, quia erit principatus super humerum eius. Hactenus traditio. Ex qua manifestè ostenditur, antedicta Esaiæ verba de Messia, & non de Ezechia dicta fuisse. Id idem quoque per Chaldaicam expositionem liquidò patet. Sic enim eadem verba Rabbi Ionathas Vzielis filius Chaldaicè transtulit atque exposuit, אמר נביא לבית דוד ארי רביא איתליד לנא בר אתיהיב לנא וקביל אוריתא עלוהי למטרא ואתקרי שמיה מן קדם מפליא עצה אלהא גברא קיים לעלמין משיחא דשלמא יסגא עלנא ביומוהי Hoc est, Dixit Propheta domui Dauid, Quia infans est nobis, filius datus est nobis, & recipiet super se legem, ad seruandum eam. Et vocabitur nomen eius מן קדם *Min kodam*, i. ex parte, vel de ante, Mirabilis consilio, Deus, fortis, permanens in secula seculorum Messias. In cuius diebus pax multiplicabitur super nos. Hucusque Targum. CAP. Cum dicit hæc Targum, Et vocabitur nomen eius ex parte, vel de ante, ex cuius parte, vel ante quid, nomen Messiæ vocandum erat? GAL. Diximus iam, quòd ex parte Spiritus sancti, qui per hunc Prophetam, sicuti & per alios, loquebatur, vocatum est Messiæ nomen, & quod etiam antequam nasceretur, vocatum fuit: iuxta illud Psalmi Ante solem ינון *Innon*, fuit nomen eius. Ex his igitur patet, nomina ipsa quæ in præmissa Esaiæ prophetia ponuntur, non nisi de Messia intelligi posse, qui

set qui

ſet qui futurus erat Mirabilis in natiuitate, Conſiliarius in [illegible] Euangelicæ latione, Deus in miraculorum operatione, Fortis in paſſionis tolerantione, Pater in redemptionis di[illegible]ione, Sempiternus in [illegible]urrectione, Princeps in aſcenſione, Pax in Spiritus ſan[illegible] miſſione. CAP. Cum tam iſta, quàm alia Meſsiæ nomina [illegible] ante idem Propheta præmiſerat, ab effe[illegible] [illegible] Meſsiæ impoſita fuerint: dic obſecro, a quo effe[illegible] huiuſmodi nomina impoſita dicantur. GAL. Ab effectu vtique ſaluationis, quam humano generi allaturus erat: vti Rabbenu Haccados quem Iudæi magi[illegible]rum noſtrum ſanctum nuncupant, in libro quem גלי רזיא *Gale razeia*, id eſt, reuelatorem arcanorum denominauit, optimè declarat: cuius ego ne plura dicam, verba referam. Sic enim de Meſſiæ nominibus loquens, ait, Quia Meſſias Deus & homo futurus eſt, vocatum [illegible] nomen eius Emmanuel, quod interpretatur, Nobiſcum Deus, in corpore ſcilicet & carne noſtra. Quemadmodum Iob teſtatur 19. cap. dicens, E[illegible] carne mea videbo Deum. Item quia Deus eſt, Mira[illegible]s conſiliarius dicitur. Excogitauit enim m[illegible]abile conſilium ſaluandi omnes animas, quæ propter Adæ pec[illegible]atum condemn[illegible]unt, ne[illegible] poſſu[illegible] [illegible]pacto ſ[illegible]ari, niſi Rex Meſſias mortem ace[illegible]mam, m[illegible] aque tormenta ſubeat. Idcirco d[illegible] & גבר *Gheuer*, id eſt, vir. [illegible] quia ipſius e[illegible] fortitudo, Deus fortis vocatur. Item quia ipſe e[illegible] æ[illegible]rnus P[illegible]r ſempiternus dicitur. Item quia in diebus [illegible] pax multiplicabitur, Princeps ac Pax appellatur. I[illegible]m quia ipſe feſtinabit, vt auferat animarum ſpo[illegible], quæ in inferno torquentur, vocatur Exped[illegible], ſpoliator, feſtinus, prædator. Quia autem eos ſaluabit, & ad Paradiſum adducet, vocatur Ieſus, quod idem eſt quod ſaluator. Hæc ille.

CAPVT XX.

Quod proprium Meſſiæ nomen debebat eſſe Ieſus. Et de huius nominis excellentia.

CAPNIO.

INTER cætera quæ maximè [illegible] te audire cupio, [illegible] huius ſanctiſſimi nominis Ieſus excellentia. Cum enim illud pronun[illegible], totum os meum mira quadam ſuauitate r[illegible] p[illegible]etur. Quamobrem ad maiorem Iudæorum noſtri ſeculi confuſionem, qui Ieſum ipſ[illegible]m blaſphemare non [illegible]orrent, aliquid de huius glorioſ[illegible]imi nominis ſublimitate [illegible]tegas, obſecro: & p[illegible] an hoc nomen ſit inter alia omnia Me[illegible] n[illegible]mina, magis ei pro[illegible]ium, magiſque illi conu[illegible]t. GAL. Quoniam Meſſias & p[illegible]fectus Deus, & perfe[illegible]us homo futurus erat, ideſco Prophe[illegible] ad inſinuandam vtriuſque naturæ ipſius veritatem, cum quandoqu[illegible] Deum, nomine [illegible] [illegible], ſiue alio diu[illegible]o [illegible]omine quandoque hom[illegible]m, ſeu alus n[illegible]ibus hum[illegible]nam [illegible] deſignan[illegible]bus, app[illegible]t. Sed q[illegible] ſalus hu[illegible] generis nonniſi per Deum humanitati hypoſtaticè vnitum, fieri debebat, ideo hoc nomen IESV, quod Saluator interpretatur, inter cætera nomina ipſi Meſſiæ attributa, eſt illi magis proprium, magiſque conueniens, cum non ſolùm vtramque naturam, diuinam ſcilicet & humanam, quæ in Meſſia ipſo hypoſtaticè vnienda erant, importet, verùm ipſam quoque humani generis ſalutem, quam ipſe operaturus erat, apertiſſimè inſinuet. Quod quidem nomen ab æterno per æternam prædeſtinationem a Patre æterno [illegible]lio impoſitum fuit, & poſtmodum ab eodem Prophetis reuelatum. Vnde Habacuc quaſi Deo gratias agens ita cap. 3. dicebat, ואני ביהוה אעלוזה אגילה באלהי ישעי Hoc eſt, Ego autem in Deo gaudebo, exultabo in Deo Ieſu meo. Ezras autem in 3. tertij libri capite in perſona Dei Patris loquens, ſic aiebat, יגלה בני ישוע עם אותם שישמחו עמו Id eſt, Reuelabitur Filius meus Ieſus, cum [illegible] [illegible]um colætabuntur. Et rurſus ibidem ſic [illegible]tiam inquit, ימות בני ישוע וישוב אלי העולם Hoc eſt, Morietur Filius meus Ieſus & conuertetur ad me ſeculum. Rabbenu etiam Haccados in libro גלי רזיא *Gale razeia*, Antoninum Conſulem alloquens, hæc de ipſo nomine inter cætera, dicit, Quia Meſſias homines ſaluabit, vocabitur ישוע *Ieſuah*. Gentes autem alterius nationis, quæ fidem eius ſectabuntur, vocabunt eum Ieſum. Et propterea inuenies hoc nomen Ieſus, deſignatum in textu Geneſ. 49. capit. Non recedet ſceptrum de Iuda, in primis literis [illegible]borum v[illegible] יבא שילה ולו *Iaue ſilo velo*. Si enim ac[illegible]ris [illegible]mas literas harum dictionum, ישו *Ieſu* c[illegible] m[illegible]eræ conficient. Hæc Rabbenu ille, quem Iudæi M[illegible] noſtrum ſanctum vocant. Quia igitur Gentiles quoque q[illegible] in eum crediturı er[illegible]nt, per ipſ[illegible] [illegible]bant, idcirco nom[illegible]n hoc non [illegible]m Proph[illegible] & priſcis Iudæorum, ſed ad clariorem veritatis expreſſionem, quib[illegible]am etiam [illegible] G[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]byll. Erythræa [illegible] vt alias tac[illegible] quædam de [illegible] mundi carmina fecit, ex qu[illegible] primis literis, ſi ritè legantur, huiuſmodi [illegible] reſultant, Ἰησοῦς χριστὸς θεοῦ υἱὸς, σωτὴρ [illegible] eſt, Ieſus Chriſtus Dei Filius, Salus[illegible] CAP. Quoniam & aliis quoque nom[illegible] ſiam vocandum Prophetæ prædixerunt, [illegible] rem recentiores Iudæorum penitus negant, quod proprium Meſsiæ nomen Ieſu[illegible] eſſe debuerit. GAL. Id certè minimè negare poſſunt: [illegible]um quia (vt oſtendimus [illegible]uon ſolùm Prophetæ, ſed eorum quoque [illegible] re[illegible] doctores hoc aſſerunt: tum e[illegible]iam, quia ra[illegible]ne quoque probatur S[illegible] en[illegible] non niſi per M[illegible]iam humanum gen[illegible] [illegible]uandum fuerat, no[illegible] [illegible]e Ieſus, Sa[illegible] [illegible] pre[illegible]tur, conſequen[illegible] nemini a[illegible] proprie[illegible] Meſſiæ hoc n[illegible] [illegible]nu[illegible] poſſe. Quare eos concedere n[illegible] [illegible] hoc [illegible] debuiſſe proprium ipſiu[illegible] Meſſiæ n[illegible]. A[illegible] autem nomina quibus [illegible]tiam ab o[illegible] Proph[illegible] appel[illegible]tus eſt, ab ipſius [illegible] [illegible]imus) ſumun[illegible]ur effectu, cùm ſolum a[illegible] p[illegible]um. aut me[illegible]um, aut finem no[illegible] [illegible] concernant. Sed hoc nomen Ieſus totu[illegible] [illegible] ſal[illegible] proceſſum, principium ſcil. medium ac finem ſufficienter continet.

Quare & cætera omnia nomina in se includit. Ideo magis hoc nomine quàm alio aliquo Messias nominari debuit. CAP. Hoc igitur nomen illud mihi esse videtur, de quo Esaias capite 61. loquitur, dicens, ויקרא לך שם חדש אשר פי יהוה יקבנו Id est, Et vocabitur tibi nomen nouum, quod os Dei nominabit. Cur igitur nouum illud fore dixit? GAL. Quia nemini illud ante Messiam imponendum erat. Nullus enim vnquam extitisse in sacris literis legitur, qui hoc nomine vocatus fuerit. Quod ideo potissimùm factum fuit vt inde palàm ostenderetur, nemini illud, nisi Messiæ vero Saluatori rectè atque propriè competere potuisse. HOG. Imò tres alios in sacra scriptura hoc nomine appellatos fuisse legimus. GAL. Quinam sunt obsecro? HOG. Iesus Naue, Iesus Sirach, & Iesus Iosedec: quos Doctores nostri figuram veri Iesu extitisse aiunt. Quemadmodum enim Iesus Naue vir fortissimus, hostibus deuictis, filios Israel in terram promissionis introduxit, & Iesus Sirach doctor sapientissimus, suis (vt legitur) temporibus sapientiam renouauit, ac Iesus Iosedec sacerdos sanctissimus, templum Domino ædificauit; ita Christus verus Iesus sua quidem fortitudine hostibus humani generis superatis, fideles suos ad patriam cœlestem introduxit: sua verò sapientia ac veridica doctrina mundum illuminauit, ipsum ab erroribus expurgans. Sua autem sanctitate, sacerdos in æternum ipse existens, spiritale templum, hoc est, Ecclesiam fidelium, ex viuis & electis lapidibus construxit. GAL. Figuras quidem veri Iesu eos gessisse concedo, sed nomine Iesu vocatos fuisse, omnino nego. In hoc enim (vt verum fatear) quam plurimi ex nostris plurimùm falluntur, putantes eos hoc nomine fuisse nuncupatos. Quod ex Hebraicarum literarum ignorantia prouenisse, certum est. Vnusquisque enim eorum quos hoc nomine Iesu appellatos asserunt, non ישוע *Iesua*, id est, Iesus vocatus est, sed יהושע *Iehosua*, quod non est idem nomen atque ישוע *Iesua*, id est, Iesus, sed longè aliud ab illo, aliudque significans. Nam ישוע *Iesua*, siue Iesus, idem est quod Saluator, siue salus, seu saluatio: יהושע *Iehosua* verò, Deus saluabit interpretatur: vt ex ipso nomine clarè patefieret, saluare nullius eorum esse, sed solius Dei qui humanæ naturæ hypostaticè vnitus, esset humani generis verus ישוע *Iesua* siue Iesus, [illegible] Iesus, id est, [illegible] Quare ipsi non ישועות *Iesuoth* [illegible] Iesus, id est, [illegible] saluatores vel saluationes [illegible] sunt, sed יהושע *Iehosua*, hoc est, Deus [illegible]: vt inde palam innueretur, vnum [illegible] futurum fuisse saluatorem, qui Deus [illegible] futurus esset. Deus quidem, vt sal[illegible] homo vero, vt pro humani generis [illegible] subeundo, diuinæ iustitiæ satisfa[illegible] satisfactorem eiusdem generis [illegible] ore esse requirebat. HOG. Id [illegible] m ex nostris dicunt, hoc nomen [illegible] quam ipsi [illegible] nomen Dei [illegible] matis. Nam principales [illegible] psius [illegible] literis [illegible] constat [illegible] cum quarta [illegible] secund[illegible] quæ [illegible] eodem nomine ponitur, secundo scilicet & quarto loco. Quæ quidem tres literæ his nostris correspondere videntur, I, h, v. Hæ autem simul iunctæ, hoc modo Ihu, hoc benedictum nomen effi[illegible] iunt. Titulus autem superponitur, vt crux per quam saluati sumus, [illegible] detur. Ex quo manifestum est hoc nomen Iesus aliud non esse quàm nomen Dei tetragrammaton. GAL. Id profectò pulchrum esset, si in omni lingua verificari posset. Tres enim istæ nominis Dei (tetragrammaton) literæ, nonnisi cum nomine Iesus Latinis literis sic scripto, hanc habere videntur conformitatem. Nam Hebraicis quidem literis sic scribitur ישוע Græcis autem sic Ἰησοῦς. Ex quibus omnibus præter primam, nulla alia ponitur litera earum ex quibus nomen Dei tetragrammaton conficitur. Quare cùm hæc literarum similitudo in lingua Hebraica (vt de aliis taceam) non seruetur, in qua potissimùm seruari deberet, cùm vtrumque nomen Hebraicum sit, minimè dicendum videtur hoc nomen Iesus, nomen Dei tetragrammaton omnino esse. Nam etsi Christus nomine Dei (tetragrammaton) propriè ac directè tanquam verus Deus (vt suprà ostendimus) vocandus sit, nomen tamen illud cum secundùm diuinam naturam duntaxat ei conueniat, hoc autem nomen Iesus secundùm vtranque naturam & diuinam & humanam illi competat, consequens proculdubio est, hoc non esse illud, nec idem vtriusque significatum, vt in præcedentibus satis (vt arbitror) abundè patuit. Multa præterea huius sanctissimi nominis Iesus referanda essent arcana, quæ alio loco opportuniùs dicenda seruantur. Nunc autem satis sit, vt quantum ad propositum nostrum spectat, aliquid de iis Messiæ nominibus dicamus, quæ de ipso in sacra pagina metaphoricè, aut antonomasticè dicuntur.

CAPVT XXI.

Quod Messias dictus est Petra, siue Lapis, multiplici ratione.

CAPNIO.

QVAMOBREM igitur Messias dictus est Lapis? GAL. Non abs re quidem. Audi quæso quid de hac re scriptum sit in *Beresith rabba*, id est, in commentariis libri Geneseos super illud 28. capit. dictum, Egressus est Iacob. Sic enim ibi ad verbum legitur, Postquàm Rex Messias vindictam fecerit de Esau, ipse fiet Rex magnus. Et hoc est quod scriptum est Dan. 2. cap. Lapis qui percussit statuam, factus est mons magnus, & impleuit vniuersam terram. Quòd autem Messias sit lapis angularis, ab Iudæis reprobatus, habetur apud Esaiam cap. 28. sic dicentem, לכן כה אמר אדני יהוה הנני יסד בציון אבן אבן בחן פנת יקרת מוסד מוסד המאמין לא יחיש ושמתי משפט לקו וצדקה למשקלת: Hoc [illegible] dicit Dominus Deus, Ecce ego [illegible] in Sion [illegible] quidem probatum, vel fortem, angularem, pretiosum, fundamentum fundamenti. Qui credit, non festinet. Et ponam iudiciû ad [illegible]

ad lineam, vel ad mensuram, & iustitiam ad pondus. Vbi glossa Rabbi Selomonis sic dicit, Fundaui, verbum præteritum est: vnde de præterito exponendum [illegible] sic, Ecce ego sum qui fundaui iam in Sion lapidem, id est, iam definitum & decretum est coram me, & constitui Regem Messiam, qui est lapis בחן *boban*, quod sonat fortitudinem, vel munitionem. Quod autem dicitur fundamentum fundamenti, id est fundamentorum, sic intelligi debet, ac si dicatur fundamentum perfectissimum. Hæc Rabbi Selomo. Ionathan autem hæc ita Chaldaicè transtulit הא אנא ממני בציון מלכא משיחא מלכא תקיף גיבר ואימתן Id est, Dixit Dominus Deus, Ecce ego constituo in Sion Regem Messiam, Regem potentem, robustum, & fortem. De hoc etiam lapide hæc Psalmographus ait Psalmo 118. אודך כי עניתני ותהי לי לישועה: אבן מאסו הבונים היתה לראש פנה: מאת יהוה היתה זאת היא נפלאת בעינינו: זה היום עשה יהוה נגילה ונשמחה בו Id est, Confitebor tibi, quoniam exaudisti me, & fuisti mihi in salutem. Lapidem reprobauerunt ædificantes, qui factus est in caput anguli. A Deo fuit hæc res, & ipsa mirabilis in oculis nostris. Hic est ipse dies quem fecit Dominus, exultabimus & lætabimur in eo. Quòd autem hæc de Messia intelligantur, patet per Rabbi Selomonis glossam, super illud Micheæ 5. cap. dictum ממך לי יצא להיות מושל בישראל Id est, Ex te mihi egredietur, qui sit Dominator in Israel: sic enim ibi ait, זה משיח בן דוד וכן נאמר אבן מאסו הבונים וגו׳ Id est, Hic est Messias filius Dauid. Sicut dictum est Psal. 118. Lapidem reprobauerunt ædificantes, &c. De hoc etiam lapide apud Zachar. 3. capit. ita legitur, הנני מביא את עבדי צמח כי הנה האבן אשר נתתי לפני יהושע על אבן אחת שבעה עינים הנני מפתח פתחה נאם יהוה צבאות ומשתי את עון הארץ ההיא ביום אחד Hoc est, Ecce ego adduco seruum meum Germen. Quia ecce lapis quem dedi coram Iehosua. Super lapidem vnum septem oculi. Ecce ego aperiam aperturam, dixit Deus exercituum, & auferam peccatum ipsius terræ in die vna. Quæ Rabbi Ionathan hoc modo in Chaldæum vertit אנא מייתי ית עברי משיחא ויתגלי ארי הא אבנא די תבית קדם יהושע על אבנא חדא שבעא חזיאן לת הא אנא גלי חזייתהא אמר יהוה צבאות ואעדי ית חוב ארעא ההיא ביומא חד Id est, Ecce adducam seruum meum Messiam, & reuelabitur. Ecce lapis quem dedi coram Iehosua, super lapidem vnum septem visiones sunt. Ecce ego reuelabo visiones eius: dixit Deus exercituum, & auferam culpam terræ ipsius in vna die. De lapide quoque hoc in *Beresith Rabba*, id est, in commentariis libri Geneseos, super illud vigesimo octauo capite eiusdem libri dictum, Et exiuit Iacob de Bersaba; sic ait R. Moses Hadarsan, Hoc est quod scriptum est Psal. 121. Leuabo oculos meos ad montes, vnde veniet adiutor meus, vel auxilium meum. Et sic Zach. dicit 4. cap. Quis tu mons magne coram Zorobabel? Mons magnus iste est Messias: de quo Esaias inquit 11. cap. Iudicabit in iustitia pauperes, & arguet in æquitate mansuetos, vel humiles, vel pauperes terræ: & educet lapidem capitalem. Hic est lapis Iacob: sicut dictum est Gen. 28. cap. Et accepit lapidem quem posuerat capitalia sua, vel pro capitalibus suis. Ex omnibus his quæ dicta sunt, aperte liquet, Messiam non abs re dici lapidem, scilicet ipsum de monte absque manibus abscindentem, vt habetur Dan. 2. cap. Et lapidem ad offensionem & scandalum deuiantium Iudæorum, sanctificationemque electorum, vt dicitur apud Esaiam cap. 8. Nec non lapidem angularem & capitalem ab Iudæis reprobatum: vt nunc probauimus. Quapropter Petrus ille Apostolorum princeps de lapide isto hæc non immeritò in primæ epistolæ 2. cap. dicit, Ad quem accedentes lapidem viuum, ab hominibus quidem reprobatum, a Deo autem electum & honorificatum, & ipsi tanquam lapides viui superædificamini in domum spiritualem, in sacerdotium sanctum, offerentes spirituales hostias, acceptabiles Deo, per Iesum Christum. Propter quod continet scriptura, Ecce pono in Sion lapidem summum, angularem, probatum, electum, preciosum, & qui crediderit in eum, non confundetur.

CAPVT XXII.

Quod Messias dictus est Tener, ad insinuandam immensam eius pietatem.

CAPNIO.

REPERIO Messiam quandoque רך *Rach*, id est, Tenerum in sacris literis dici, vt est illud Selomonis Prouerb. 4. capite dictum, בן הייתי לאבי רך ויחיד לפני אמי Hoc est, Filius fui patri meo, tener & solus, vel vnicus filiis vel filiorum matris meæ: quæ quomodo intelligenda sint, in quinto cap. superioris libri, satis abundè disseruisti. Nunc igitur dicas, quamobrem tener appellatus sit. GAL. Potissimum ob immensam pietatis suæ teneritudinem. Quod ex eo maxime patet, quod apud Ezech. 17. cap. ita dicitur, כה אמר אדני יהוה ולקחתי אני מצמרת הארז הרמה ונתתי מראש יונקותיו רך אקטף ושתלתי אני על הר גבה ותלול Id est, Sic ait Dominus Deus; Et assumam ego de summitate cedri sublimis, & dabo de capite virgultorum eius. Tenerum carpam, & plantabo eum ego super montem altum, & prominentem. Vbi glossa R. Selomonis sic dicit, Et assumam ego summitatem cedri, Regem. s. Messiam. Tenerum carpam. Non enim est via ad miserendum nisi per tenerum, qui est crescens & conglutinans atque constrictus. Hæc R. Selomo. In quibus [illegible] tangitur diuinæ pietatis teneritudo, & in trunco humanitatis clementissimæ diuini[illegible] insertio, ac fructuosa plantatio. Quas ob res verba illa R. Ionathan ita Chaldaicè transtulit ואקריב אנא ממלכותא דבית דוד דמתיל בארזא [illegible] ואקימינה Hoc est, Et applicabo ego de Regno [illegible] Dauid, quod assimilatum est cedro excelsæ, & erigam [illegible]. Denique sequitur in eadem prophetia, והיה לארז אדיר ושכנו תחתיו כל צפור Et erit in cedrum inclytam, & habitabit sub ea omnis passer, & omne [illegible] latum sub vmbra ramorũ eius cõmorabitur. Quæ Ionathas ipse ita Chaldaicè traduxit, atq; exposuit, Et erit in Regẽ robustũ, & recũbent super eũ omnes iusti, & omnes hu-

miles in vmbra Regni eius requiescent. Ex quibus satis patet, Messiam ob suæ pietatis atque clementiæ immensam teneritudinem haud ineptè tenerum nuncupari.

CAP. XXIII.

Quod Messias antonomasticè atque per excellentiam Iustus appelletur.

CAPNIO.

IVSTVM quoque Messiam dici tam apud Prophetas, quam apud Talmudistas sæpenumero legi. Et licet ipsum antonomasticè atque per excellentiam sic denominari non ignorem, ad maiorem tamen huius veritatis expressionem, vellem aliquid abs te hac de re audire. GAL. Messiam antonomasticè & per excellentiam צדיק *tsadic*, id est, iustum dici, non opus est verbis multis probare, cùm id tam Sacræ scripturæ, quàm ipsius Talmud innumeris locis pateat. Vt tamen petitioni tuæ satisfaciam, qui me de hoc aliquid dicere hortaris, ne illud silentio omnino præteriisse videamur, pauca duntaxat hac de re dicam. Et primùm Zach[illegible] adducam, sic 9. c. dicentem, גילי מאד בת ציון הריעי בת ירו שלם הנה מלכך יבוא לך צדיק ונושע הוא עני ורכב על חמור ועל עיר בן אתונות Hoc [illegible], Exulta valdè filia Sion, iubila filia Ierusalem. Ecce Rex tuus veniet tibi iustus & saluator ipse, pauper & ascendens super asinam, & super pullum filium asinarum. Per quam quidem prophetiam non solùm Messias antonomasticè & per excellentiam Iustus denominatur, verùm ipsius quoque & diuinitas & humanitas apertè exprimitur. Et diuinitas quidem in ea eius particula, quæ ait, Iustus & saluator ipse. Hæc enim Hebraica dictio הוא *hu*, quæ Latinè idem est quod Ipse, apud Hebræos diuinum est nomen, & Deum propri[illegible]t. Quod apud [illegible] [illegible]quidò patet, dum ipsemet Deus ait, אני יהוה הוא שמי id est, Ego Deus, Ipse est nomen meum. Cum igitur Zach. dixit, V[illegible]bi iustus & saluator ipse, quid aliud exprimere v[illegible], quam id quod E[illegible] clarè expressit 5. [illegible] אלהים הוא יבוא וישעכם [illegible] veniet & saluabit vos. Saluare e[illegible] propr[illegible] Cætera [illegible] in eadem Zach[illegible] propheti[illegible] Messiæ humani[illegible] [illegible] pau[illegible] [illegible] passion[illegible] pullum [illegible] Ierosolymi [illegible] nens, petiturus fuerat. [illegible] re[illegible] fellitur opinio, qui [illegible] in toto mundo [illegible] poraliter regnaturum [illegible] Nam [illegible] porale mun[illegible] regnum [illegible] nimium [illegible] ne[illegible] nec simul [illegible] con[illegible] dum [illegible] num iuxt[illegible] phetæ v[illegible] ale, Ad[illegible] rituale fu[illegible] dit, R[illegible] n[illegible] h[illegible] n[illegible] Iudæo rum [illegible], vt Messiæ diuinitatem per Prophetam hunc expressam negare valeant, aiunt in textu Hebraico scriptum esse, נושע *nosa*, quod saluatus, & non, saluator interpretatur: quod nequaquam Deo conuenire potest. Nam etsi Dei proprium sit saluare, saluari tamen ei haudquaquam competere potest. Vnde [illegible] dunt, quod cum Messias in hac prophetia [illegible]atus & non saluator dicatur, ipsum Deum esse, minimè ex ea inferre possumus. Ideoque Prophetam hunc Messiam iustum & saluatum dixisse, dicunt, quia Messias ipse suam ob iustitiam de gladio Gog & Magog saluandus est. GA[illegible]. Eis hoc in loco aliud quam quod veteres Talmudistæ dicunt, non respondebimus. Quare R. Berachiæ verba ad[illegible]ucam, quæ R. Menahem Rakenad refert super Genes. 3. cap. ita dicens, Salus Israel est salus Dei san[illegible] & benedicti: vt dixit R. Berachias sacerdos. Quia scriptum est Zach. 9. cap. Iustus & saluatus, & non iustus saluator ipse. Vbi senex iste sacerdos ostendere conatur quòd Deus saluando Israel id est, fideles, saluatus dicatur, ex eo quod Propheta iste, Iustus & Saluatus, dicat. Per Iustum namque vt eius verba planè sonant, De[illegible] intelligit. Et ratio super quam eius dictum funda[illegible] videtur, est, Quia quemadmodum operis perfectio in operantem redundare solet, sic humani generis saluatio in Deum quodammodo resultat. Idcirco igitur Propheta iuxta huius boni Talmudistæ expositionem, Messiam saluatum dixit, quia cum ipse tanquam Deus humanum genus saluaturus esset, ipsius humani generis salutio in eum, tanquam in salutis autorem redundatura erat. Quamobrem non ineptè hoc in loco [illegible]o. interpretes sensum magis quàm verba secuti, δί[illegible] καὶ σωτὴρ, transtulerunt: quos autor nostræ editionis imitatus, Iustus & Saluator, rectè tradu[illegible]it. P[illegible] illud quoque probatur Messiam antonomasticè & per excellentiam, Iustum nuncupari, quod in libro יומא *Ioma* in cap. אמר להם *Amar lahem*, hoc modo legitur; Dixit R. Eliezer, Etiam propter iu[illegible]um vnum creatus est mundus. Sicut dictum est Gen. [illegible]p. Et vidit Deus lucem, quod [illegible] bonum. Non est autem bonum, nisi צדיק *tsadic*, id est, iustus, [illegible] est, Messias. Sicut dictum est Esa. 3. c[illegible]p. אמרו צדיק כי טוב id est, Dicite iustum, quia bonus est. [illegible]od autem pro[illegible]r Messiam creatus sit mundus, in libr. etiam *Sanhedrim* in cap. *Helec* habetur, vbi legitur R. Iohanan sic dixisse, Non est creatus mundus nisi propter Messiam. Neque etiam hoc i[illegible] loco quod in libro הגיגה *Haghiga* in cap. אין דורשין *En dorsin* dicitur, omittendum [illegible]st. Ibi enim sic ad literam legitur; Traditio [illegible] Rabbi Iosen di[illegible]isse, Veh c[illegible]uris quæ vi[illegible]nt & ignorant quod vident: quæ stant, & nesciunt super quo stant. Terra enim super quo [illegible]at? Supe[illegible] columnis: sicut di[illegible]ctum [illegible] 9. [illegible]ap. Qui concutit terram, vel commouet [illegible] de loco [illegible]ius, & columnæ eius concutie[illegible]ntur. Dix[illegible]unt sapientes, quòd super [illegible] columnis stat terra. Sicut dictum est Deu[illegible] cap. C[illegible]m hæreditaret A[illegible]mus gentes, c[illegible] pararet [illegible] Adam, co[illegible] terminos [illegible]rum, [illegible] gentium, [illegible] numerum [illegible] Israel R[illegible]bi ver[illegible] E[illegible]er di[illegible] sup[illegible] columnam [illegible] terram [illegible] צדיק [illegible] id [illegible] est [illegible]ius. Hac[illegible] [illegible]ctio. [illegible] notanda est priscorum sapientum Iudæorum sententia,

Hu, nomen diuinum.

Obiectio infidelium Iudæorum.

Notanda.

tentia, dicentium terram super 12. stare columnas, quam Rabbi Eliezer dixit super vnam stare columnam, cuius Iustus est nomen, & quod Iustus ille mundi esset fundamentum. Hæc certe fidei nostræ plurimum consentanea sunt: cum hæ duodecim columnæ, duodecim fuerint Apostoli. Columna quoque vna quæ terram sustinet, cuiusque nomen Iustus est, qui & mundi fundamentum est non sit nisi Mesias, qui & Iustus antonomasticè dicitur, vt nunc probatum est, & fundamentum fundamenti, id est fundamentorum, vt ait Esaias 28. cap. Quibus ex omnibus liquidò constat, Mesiam à patribus antiquis Iustum antonomastice & per excellentiam appellatum fuisse.

CAPVT XXIV.

Quòd Mesias, Vir pugnæ nuncupatus est (sicut & Deus eo nomine vocatus est) ob victoriam quam contra diabolum obtenturus erat.

CAPNIO.

INTER cætera nomina quæ de Mesia aut antonomastice aut metaphorice dicuntur, nullum ita expressè eius diuinitatem insinuat, sicut nomen hoc Vir pugnæ, quod propriè soli Deo conuenit. Quare de ipso quoque aliquid te dicere oportet. GAL. Primum itaque probandum est, quod nomen hoc Vir pugnæ, propriè soli Deo congruat. Deinde verò Mesiam Virum pugnæ propriè dici, & per consequens ipsum Deum esse, ostendendum est. Pro primo igitur illud quod in libro qui מכילתא *Mechiltha* dicitur, scriptum est, adduco. Ibi enim super illud Exod. 15. יהוה איש מלחמה יהוה שמו Hoc est, Deus vir pugnæ, יהוה id est, Deus (tetragrammaton) nomen eius, sic inter cætera legitur, Quomodo potest hoc dici? Nonne enim scriptum est Ierem. 23. Numquid non cœlos & terram ego impleo, ait Dominus? Quid igitur docet dicendum, cùm ait: Dominus Vir pugnæ? Sed hoc ideo dictum est, Quia dixit Deus sanctus & benedictus, Propter reatum vestrum, & propter sanctificationem vestram, sanctificabo vel præparabo nomen meum in vobis. Sequitur יהוה id est, Deus (tetragrammaton) nomē eius. In nomine enim suo ipse pugnat, & non est id conueniens alicui alteri ממדותיו *mimmiddothau* id est, de proprietatibus eius. Et hanc ob rem dixit Dauid 1. Reg. 17. cap. Tu venis ad me cum lancea, & gladio, & clypeo, ego autem venio in nomine Dei, vel cum nomine Dei exercituum. Hæc omnia traditio. Ex quibus tria dignissima colliguntur. Primum quidem est, quòd Deus sic erat nomen suum in Iudæis sanctificaturus, vel præparaturus, vt non modò vir, sed vir quoque pugnæ ipse foret. Secundum vero est, quod Deus propterea hoc facturus erat, vt eos à reatu vel peccato eorum sanctificaret siue mundaret. Tertium autem est, quòd dictum virum pugnæ, nulli de proprietatibus Dei, sed soli proprietati nominis eius conueniat. Quartum postremò potest addi prædictis, quòd admodum difficile sit Iudæis infidelibus talia credere: cùm enim Deus cœlum & terram impleat, vt per Ieremiam hic probatum est, imò quod maius est, cùm, teste Selomone, cœli & cœli cœlorum ipsum capere nequeant, vt 2. Paral. 2. dicitur, quomodo credibile esset, nisi Deus dixisset, Deum ipsum Virum fieri posse? Sed nimis profectò stultus ac impius est, qui ea quæ Deus ipse astruit, impossibilia suspicatur, vel in eis autorem alium quærit. Ex his igitur quæ in hac traditione dicta sunt, concluditur, quòd nomen hoc Vir pugnæ, soli Deo ratione proprietatis nominis eius (tetragrammaton) conueniat. Reliquum nunc est, vt Mesiam Virum pugnæ esse ostendamus. Quare admodum notanda sunt ea quæ R. Iohanan in c. *Helec* dixit super illud Zach. 1. cap. dictum ראיתי הלילה והנה איש רכב על סוס אדם והוא עומד בין ההדסים אשר במצלה ואחריו סוסים אדמים שרקים ולבנים Hoc est. Vidi noctem, & ecce vir equitans super equum rufum, vel sanguineum: & stans erat inter myrtos, quæ erant in conualle: & post eum equi rubri, varij, & albi: ibi ergo sic idem R. dicit, Vidi, inquit, noctem: Voluit enim Deus sanctus & benedictus conuertere totum mundum in noctem: Et ecce vir equitans super equum rufum. Non est vir hic nisi Deus sanctus & benedictus. Et stans erat inter myrtos: Non sunt myrti, nisi iusti: sicut dictum est Ester 2. cap. Et erat nutritius הדסה *hadassa*, ipsa est Ester, הדס *Hadas* enim Hebraicè myrtus Latinè dicitur. Hactenus traditio. Ad cuius intellectum notandum est, quod in *Midras tehilim* super Psalm. 20. hoc modo legitur, Deus sanctus & benedictus vocat Mesiam nomine suo. Et quod est nomen eius? יהוה id est, Deus (tetragrammaton) est nomen eius. Cùm igitur in antedicta traditione habita in c. *Helec*, libri *Sanhedrin* dicatur, quod Deus Vir pugnæ (vt dicitur Exod. 15.) sit Deus sanctus & benedictus, equitans super equum rufum, in altera autem præmissa traditione quæ habetur in *Midras tehilim* dicatur, quod Deus vocat Mesiam nomine suo (tetragrammaton) & quòd Deus vir pugnæ est ipse Mesias, cuius nomen est יהוה id est, Deus (tetragrammaton) consequens necesse est, Mesiam ipsum esse Deum. Nemo enim in hoc gloriosissimo nomine (vt in præcedentibus demonstratum est) cum Deo participat. Equus autem rufus, super quem Propheta Deum sanctum & benedictum equitantem vidit, non est nisi Mesiæ corpus suo preciosissimo sanguine rubrefactum in suæ passionis pugna, qua diabolum victurus erat. Quare non ineptè Vir pugnæ hoc in loco vocatur. Porro neque incongruè per myrtos hic viros iustos ac mulieres iustas prisci Talmudistæ significari voluerunt: cùm Propheta Deum ipsum super equum rufum equitantem inter myrtos quæ erant in conualle, per quam humilitas designatur stare dixit. Quod tunc profectò impletum est, cùm, (vt dicitur Iohan. 19. cap.) starent iuxta crucem Iesu mater eius, & soror matris eius, Maria Cleophæ, & Maria Magdalene, necnon & Iohannes Apostolus, cùm ipse stans in cruce extensus, matrem suam virginem virgini commendauit. Equi denique rubri post eum egressi, nulli me-

liùs sunt quàm Apostoli cæteriqúe martyres, martyrij sanguine rubrefacti. Equi vero varij, qui rectiùs quàm doctores & prædicatores dicuntur, qui variis doctrinarum documentis, ac virtutibus præditi, modo huc, modò illuc scribendo & docendo, tanquam equi discurrunt. Equi insuper albi non sunt nisi virgines tam viri quam mulieres, qui niueæ virginitatis candore decorantur. Hi autem omnes non abs re per equos designantur, cùm cæteris animalibus equi sint pugnæ aptiores. Et Martyres quidem, mundum, Doctores verò, siue Prædicatores, diabolum; Virgines autem carnem propriam, pugnando vincant. Quo fit, vt hi duntaxat præ cæteris hominum generibus, aureola pro victoriæ præmio in patria donentur.

CAP. XXIII.

Quòd Messias non abs re plerumque in sacra pagina vocatus est Dauid.

CAPNIO.

MESSIAM multoties Dauid ac Selomonem nuncupatum reperio, quod maximè ad propositum nostrum contra Iudæorum nostri seculi perfidiam facit. Quocirca pri[illegible] ipsum Daudem, deinde Selomonem re[illegible] phetis atque à Talmudistis appellatum fuisse proba. GALI. Primum itaque audi quod in libr. *Sanhedrin* in capit. *Helec*, ita ad verbum legitur: Dixit R[illegible] huda, Futurum est, vt Deus sanctus & ben[illegible] us ipse suscitet, vel statuat Isra[illegible] alteri[illegible] sicut dictum est Ierem. 30. cap. [illegible] אשר [illegible] ועבדו את יהוה אלהיהם את [illegible] אקים להם Hoc [illegible] Et seruient Domino Deo suo, & Dauidi R[illegible] suo, quem suscitabo, vel statuam eis. Non [illegible] m dicit [illegible], sed [illegible] uam. Hæc traditio. Item in [illegible] ברכות *Beracoth* Ierosolymitano in cap. היה קורא *Haia kore* [illegible], Erat legens, sic dicitur, Sc[illegible] Hose[illegible] cap. אחר ישבו בני ישראל ובקשו את יהוה אלהיהם ואת דוד מלכם [illegible] ופחדו אל יהוה ואל טובו באחרית [illegible] Id est, Post [illegible] n [illegible] ael & quærent Dominum De[illegible] Dauid Regem suum: & pauebunt a[illegible] De[illegible] bonum eius in fine dierum. R[illegible] Magistri dixerunt [illegible] rex Messias [illegible] Dauid est nomen eius: si vero [illegible] nomen [illegible] us. Hæc traditio. Ex [illegible] positum liquet. Rabbi au[illegible] a verba Hoseæ hoc modo [illegible] tus est בתר כן יתובון בני ישראל ויתבעון ית פולחנא דיה [illegible] אלההון וישתמעון [illegible] א בר דוד מלכהון Hoc est, [illegible] posth[illegible] con[illegible] ill[illegible] quærent cul[illegible] Domini [illegible] ix [illegible] suo. [illegible] tur: [illegible] nomi[illegible] Da[illegible] uid [illegible] Dauid est nomen eius. [illegible] præsens [illegible] satis apertè ostenditur, quòd Psal. 89. de Messia loquatur. Quod si de Messia loquitur: qua[illegible] & de Me[illegible] quoque [illegible] ligi oportet illud [illegible] m Ps[illegible] lm. [illegible] um, [illegible] כרתי ברית לבחירי נשבעתי לדוד עבדי עד עולם אכין זרעך ובניתי לדור ודור כסאך : ויודו [illegible] פלאך יהוה אף אמונתך בקהל קדשים H[illegible] Percussi fœdus electo meo, iuraui Dauid seruo meo, vsque in æternum præparabo semen tuum & ædificabo in generationem & gen[illegible] thronum tuum. Et confitebuntur, v[illegible] buit cæli mirabile tuum, Deu[illegible] (Metatron) etiam fidem tuam in Ec[illegible]. Ex ho[illegible] m verborum contex[illegible] u manifeste d[illegible] ur, Messiam Deum esse. Num Deus in hoc loco Dauid alloquitur qu[illegible] m per ea quæ di[illegible] sun[illegible] con[illegible] stat esse Messiam. C[illegible] n igitur eum nomin[illegible] quatuor literarum voc[illegible] quod est יהוה, [illegible] nulli, nisi Deo conu[illegible] potest, p[illegible] in[illegible] ne dubio ostenditur, M[illegible] ipsum Deum e[illegible], non [illegible] lum hominem. Quod ex eo etiam pot[illegible] mum patere potest, quod ea quæ ibi dicuntur magis Messiæ quàm ipsi Dauid conueniant. In persona siquidem Dei Pat[illegible] id quod præmi[illegible] um est, conuenientissimè dicitur, videlicet, Percussi fœdus electo meo: quod de Messia secundùm humanitatem intelligendum est, iuxta il[illegible] d Isaiæ quadragesimo secundo capite di[illegible] um הן עבדי אתמך בו בחירי רצתה נפשי Id est, [illegible] seruus meus, suscipiam eum, Electus meus, in quo habuit complacentiam anima mea, v[illegible] pe[illegible] a mea. Quod autem hoc de Messia int[illegible] endum sit, patet per Rabbi Ionathan in Targum sic dicentem, הא עבדי משיחא מקר ביניה Hoc [illegible], Ecce seruus meus Messias, app[illegible] cabo eum. Deinde sequitur eodem in [illegible] Iuraui Dauidi [illegible] meo, id e[illegible] Mes[illegible] qui [illegible] perditas ad paradisi [illegible] aulas ded[illegible]. Quod Messias præterea Dauid dicatur, hab[illegible] tur in איכה רבתי *Echa rabbethi* id est, in expositione super planctum Ieremiæ super illud T[illegible] orum primo capite dictum, Quia elonga[illegible] me consolator. Ibi enim sic [illegible] Rabbi Iehu da dixit in nomine Rabbi Semuelis, Ille Rex Messias si de viuis est, Dauid est nomen eius: si autem de mortuis, Dauid est nomen eius. Dixit Rabbi Tanhuma, Ego dico ad huius probationem, illud quod scriptum est Psalmo 18. מגדיל ישועות מלכו ועושה חסד למשיחו לדוד ולזרעו עד עולם Id est, M[illegible] gnificans saluationes Regis sui, & faciens [illegible] cordiam Messiæ suo Dauidi, & semini [illegible] ternum. Hæc traditio. Præterea do[illegible] R.I[illegible] than de isto etiam D[illegible], id est, M[illegible] gendum esse, illud [illegible] m. [illegible] cap. di[illegible] seruient Domin[illegible] De[illegible] suo & Dauidi R[illegible] suo quem statuam [illegible] is. H[illegible] c enim Ionathan [illegible] Chaldaice tradu[illegible] [illegible] פלחון קדם יהוה אלההון וישתמעון למשיחא בר דוד מ[illegible] יהון ראשים להון Hoc [illegible] coram Domino [illegible] obed[illegible] id [illegible] tuam [illegible]. L[illegible] Messia [illegible] dicit [illegible] לצאן [illegible] עד [illegible] [illegible] in [illegible] Ionathas ita [illegible] ואפריק לעמי

לעמיה ולא יתסופון עוד לביזה ואידון בין גבר לגבר ואקים עליהון פרנסא חד ויפרנס יתהון ית עבדי דוד [illegible] הוא יפרנס יתהון והוא יהי להון לפרנס [illegible] id est, Et saluabo populum meum, & non di[ri]pientur vltra. Et iudicabo inter virum & virum. Et statuam super eos pastorem vnum, & pascet eos seruus meus Dauid. Ipse pascet eos, & ipse erit eis in pastorem. Bene igitur in Psalmo prædicto dicitur, Iuraui Dauid seruo meo, id est, Messiæ. Quid autem iu[r]auerit, ostendit, cum mox subdit, Vsque in æternum aptabo, vel præparabo semen tuum: id est, discipulos tuos, aliosque in te credentes. Discipuli enim ac alij ab aliquo instructi, eius à quo edocti sunt, rectè & [illegible] & semen (vt alibi ostendemus) dicuntur. Sequitur, Et ædificabo in generationem & generationem (Iudaicam scilicet ac Gentilem) thronum tuum, id est fideles tuos סלה *sela*, id est, perpetuo vel semper. Cùm igitur סלה *Sela* Hebraica dictio, quæ ibi ponitur, neque intermissionem, neque terminum habeat, ideoque in sempiternum, vel in secula seculorum, vel semper, vel perpetuò traduci possit: clarum profectò est dictum illud, Et ædificabo in generationem & generationem thronum tuum סלה *sela*, id est perpetuò, neque Dauidi quondam Regi, neque cuiquam de filijs eius conuenire posse, sed soli Domino Iesu vero Messiæ: cuius thronus est populus Christianus, ex duabus generationibus, Iudæorum scilicet & Gentilium virtute diuina constitutus: cum plures mille & quadringentis annis iam præterierint, ex quo thronus ipsius Dauid, siue regnum Iudæorum penitus destructum est atque deletum. Nec valet hoc Iudaica prauitas inficiari: cum in libro סוטה *Sota* in cap. עגלה ערופה *Egla arupha* id est, vitula cæsa, hoc modo scriptum sit, Ex quo prima domus destructa fuit, cessauerunt ciuitates refugij, & abscesserunt אורים ותומים *Vrim vethumim* id est, lumina & simplicitates, & ea quibus consulebant Deum, & ablatus est Rex de domo Dauid. CAP. Vellem probares per eorum quoque scripturas, cætera quæ de Messia eodem in Psalm. subnectuntur, magis Domino nostro Iesu Christo, quàm ipsi Dauidi conuenire. GAL. Id certe lucidius patebit, si verba ipsa Psalmi prius adduxerimus, & ea iuxta Hebraicam veritatem traduxerimus. Sic ergo quibusdam interiectis, eodem in Psalmo subiungitur, אז דברת בחזון לחסידיך ותאמר שויתי עזר על גבור הרימותי בחור מעם: מצאתי דוד עבדי בשמן קדשי משחתיו: אשר ידי תכון עמו אף זרועי תאמצנו: לא ישיא אויב בו ובן עולה לא יעננו: וכתותי מפניו צריו ומשנאיו אגוף: ואמונתי וחסדי עמו ובשמי תרום קרנו: ושמתי בים ידו ובנהרות ימינו: הוא יקראני אבי אתה אלי וצור ישועתי: אף אני בכור אתנהו עליון למלכי ארץ: לעולם אשמור לו חסדי ובריתי נאמנת לו: ושמתי לעד זרעו וכסאו כימי שמים: אם יעזבו בניו תורתי ובמשפטי לא ילכון: אם חקתי יחללו ומצותי לא ישמרו: ופקדתי בשבט פשעם ובנגעים עונם: וחסדי לא אפיר מעמו ולא אשקר באמונתי: לא אחלל בריתי ומוצא שפתי לא אשנה: אחת נשבעתי בקדשי אם לדוד אכזב: זרעו לעולם יהיה וכסאו כשמש נגדי: כירח יכון עולם ועד בשחק נאמן סלה: Id est, Tunc locutus es in visione sanctis tuis, & dixisti, Posui fortitudinem vel auxilium super potentem, & [illegible] electum de populo. Inueni Dauid seruum meum, oleo sanctuarij mei vnxi eum. Quoniam manus mea aptabit, vel præparabit, vel disponet, vel [illegible] cum eo, & brachium quoque meum roborabit eum. Non exiget inimicus ab eo, filius iniquitatis non affliget, vel non depauperabit eum. Et concteram a facie ipsius tribulatores eius, & osores eius percutiam, vel allidam. Et fides mea & misericordia mea cum ipso, & in nomine meo exaltabitur cornu eius. Et ponam in mari manum eius, & in fluminibus dexteram eius. Ipse vocabit me, Pater meus tu, Deus meus, & fortitudo salutationis meæ. Ego quoque primogenitum dabo eum, altissimum Regibus, vel Regum terræ. In æternum seruabo ei misericordiam meam, & pactum meum fidele ipsi. Et ponam in perpetuum semen eius, & thronum eius sicut dies cœli. Si dereliquerint filij eius legem meam, & in iudicijs meis non ambulauerint. Si præcepta mea prophanauerint, & mandata mea non seruauerint. Visitabo virga scelus eorum, & in plagis peccatum eorum. Misericordiam autem meam non auferam ab eo, neque frustrabo fidem meam. Non profanabo pactum meum, & quod egressum est ex labijs meis, non mutabo. Semel iuraui per sanctitatem meam, si Dauidi mentiar, semen eius in æternum erit, & thronus eius sicut Sol coram me. Velut luna stabilietur in sempiternum, & testis fidelis in cœlo semper. Illud igitur, Tunc locutus es in visione sanctis tuis, optime Messiæ, & consequenter Domino nostro Iesu Christo conuenit. Scriptum est enim in libr. *Sanhedrin* in capit. *Helec*, Rabbi Iohanan sic dixisse. Omnes Prophetæ prophetarunt tantùm vsque ad dies Messiæ: de diebus autem seculi venturi, oculus non vidit. Quod Rabbi Selomo affirmat, dum super illud Zachar. 9. cap. dictum, Onus verbi Domini in terra חדרך *Hadrach*, ita ait, Dixit Mor, Omnes Prophetæ prophetarunt tantùm de annis redemptionis & diebus Messiæ: quemadmodum traditum atque scriptum est in libro ספרי *Siphre*. Hæc Rabbi Selomo. Ea etiam quæ deinde mox subnectuntur, Posui auxilium super potentem, cum cæteris, conuenienter [illegible] Messiæ congruunt, & in Christo Domino nostro adimpleta esse, nemo est qui ambigat. Illud præterea quod immediatè subditur, Ipse vocabit me, Pater meus tu, Deus meus, & fortitudo salutationis meæ: Ego quoque primogenitum dabo eum, altissimum Regibus, vel Regum terræ, nemini nisi Messiæ conuenire potest. Quod per illud quod in *Midras* super illud Exodi decimotertio capite dictum, Sanctifica mihi omne primogenitum, scribitur, quàm optimè probatur: ibi enim sic ad verbum dicitur, Rabbi Nathan ait: Dixit Deus sanctus & benedictus Mosi, Quemadmodum feci Iacob primogenitum, sicut dictum est Exodi quarto capite, Filius meus, primogenitus meus Israel, ita ego facio Regem Messiam primogenitum: [illegible] et in [illegible].) Ego primogenitum [illegible] bo eum, altissimum Regibus vel Regum terræ. Illud insuper quod di-

cò sequitur, In æternum seruabo illi misericordiam meam, & pactum meum fidel [illegible]. Et ponam in perpetuum semen eius, & thronum eius sicut dies cœli. D[illegible] filio Isai nullatenus adaptari potest: cuius throni atque Re[illegible] destructio tamdiu euidenter patuit. Quare nonnisi Messiæ illud congruere pot[illegible], quem Deum & hominem esse, clarissime con[illegible]at. Quæ etiam [illegible]atim subiciuntur, qu[illegible] ap[illegible] ne[illegible] [illegible]nis competunt, videlicet, Si dereliquerint filij eius legem meam, cum reliquis. Fœlices igitur Christiani, quibus Deus aliam punitionem quam paternam non comminatur. In virga enim, inquit, & [illegible]rula, atque verberibus, quæ plagas app[illegible]at, se eorum peccata visitaturum, & non se eos p[illegible]rditurum, atque per orbem dispersurum, quin potius misericordiam suam nunquam ab eis ablaturum, pollicetur. Quamobrem optimè demum sequitur, Semel iuraui per sanctitatem meam cum cæteris: quæ non de Dauid filio Isai, sed de Dauid verò Messia intelligi oportet. Quod ex eo quoque maximè liquet, quod in *Beresith* קטנה *ketanna*, id est, in expositione minori super Genes. scriptum est: Ibi enim super illud Geneseos quadragesimo nono capite dictum, Iuda, te confitebuntur, vel laudabunt fratres tui: [illegible]c dicitur, Iudas quartus natus est in tribubus, & in die quarta creata fuerunt luminaria. Scriptum est enim de Messia (in præsenti scilicet Psal.) Thronus eius sicut sol coram me, & sicut luna stabilietur in æternum. Hæc ibi. Ex his igitur quæ [illegible]præmissa sunt, euidenter liquet, Messiam in sacra pagina Iudæorumque traditionibus, Dauid non absque mysterio nuncupari.

CAPVT XXVI.

Quod Messias multoties in sacris literis Selomo dictus est, ad insinuandam Filij Dei incarnationem, quæ de semine Dauid futura erat.

CAPN[illegible]O.

NV[illegible] Messiam in Iudæorum [illegible] ptis [illegible] [illegible]re Sel[illegible] [illegible] dici, [illegible] [illegible] vt ed[illegible]. Ga[illegible] [illegible]tis in [illegible] in [illegible]bus Messiæ [illegible] [illegible] incarnat[illegible], ac redemptio [illegible]untur, Selomon [illegible] eum v[illegible] contingit. In prim[illegible] que quod in [illegible]dras שיר השירים *Sir hasirim*, id est [illegible]one Cantici canticorum dicitur [illegible] [illegible] cap. eiusdem libri di[illegible] צאנה וראנה בנות ציון במלך שלמה בע[illegible] [illegible] שרר לאמו, Egredimini & videte [illegible] R[illegible] Sel[illegible] cum corona, qua [illegible] [illegible]. Ibi enim sic ad[illegible] di[illegible], [illegible] videte filiæ Sion, id [illegible] [illegible] [illegible], & circumcis[illegible] [illegible] [illegible], Re[illegible] [illegible] [illegible] שלמה *Selemoh* [illegible] [illegible] & [illegible] [illegible] [illegible] & H[illegible] [illegible] ali[illegible], [illegible], id [illegible], Regem [illegible]

pax est pax. Item aliter Regem Selomonem, id est, R[illegible] pa[illegible]cum, qui pacificauit cre[illegible] opera [illegible]. Quemadmodum pacauit ig[illegible] no[illegible] Abr[illegible], & t[illegible] pueris Sadr[illegible] [illegible], & Abednego. Pacauit quoque gladi[illegible]m [illegible]. Rur[illegible]s etiam pacauit Angelum [illegible]b. Iterum aliter, Regem Selomonem, id est, Re[illegible]m [illegible] fecit pacem inter creaturas suas. Hinc dixit R.[illegible]nan, Scriptum est Iob [illegible]5. Fecit pacem in [illegible]us suis. Firmamentum enim est de aqu[illegible] [illegible] de igne, non tamen di[illegible]umpunt se alterutrum, Sequitur [illegible]ntic[illegible], Cum corona qua cor[illegible] eum mat[illegible] ipsius: D[illegible]it R. Iohanan quod in[illegible] R. Simon R. Eleazar filium R. Ios[illegible], & d[illegible] Potest esse quod audier[illegible] a patre tuo quid sit dict[illegible]m, Cum corona qua coronauit eum mater ipsi[illegible]? Respondit ei, Etiam. Ait il[illegible], Quomodo? Dix[illegible] ei, In principio dilexit Deus sanctus & benedictus Israelem, & vocauit eos בתי *Bitti*, id [illegible], [illegible] mea. Et hoc est quod scriptum est Psalm. 45. A[illegible] & vide. Non autem cessauit diligere eos [illegible] donec vocauit eos אחותי *Ahothi*, id est, soror mea sicut dictum est Cant. 5. Aperi mihi soror mea, amica mea, columba mea, perfecta mea. Iterum adhuc non cessauit eos diligere, quousque vocauit eos אמי *immi*, id est, mater mea: sicut dictum est Esa. 51. הקשיבו אלי עמי ואמי אלי האזינו Hoc [illegible], Attendite ad me popule meus & ma[illegible]r mea mihi intendite. Non enim אמי *ammi*, id e[illegible], pl[illegible]b[illegible] mea, ibi scriptum fuit, sed אמי *immi*, id [illegible], mat[illegible]r mea. Surrexit Rabbi Simon, & osculatus [illegible] [illegible] in [illegible]apite, dixitque, Si non venissem, nisi ad audiendum verbum hoc ex ore tuo דיי *dai*, id [illegible], satis mihi esset. Dixit R. Hanina, D[illegible]imus per vniue[illegible] scripturas, & non reperi[illegible]us, quod בת שבע *Bat[illegible]* fecerit coronam Selomoni filio su[illegible]. Hæc omnia ibi. Ex quibus habetur, quod Synagoga siue plebs Iudaica mater Selomonis, id [illegible], D[illegible] dicatur. Quod per Hoseam quoque dictum est, licet à scribis Iudæorum postea mutatum sit: vt ex hoc palàm ostenderetur, [illegible]uod Dei incarnatio [illegible] Iudæis futura erat: [illegible]uod [illegible] minime negare possunt, cùm in princ[illegible] h[illegible] [illegible]emiss[illegible] *Midras* id [illegible], expositionis [illegible] Selomo rerum creator describatur: quod nec Selomoni filio Dauid, nec vlli pur[illegible] hominis congruere potest. Huius quoque Selomonis, id est, Filij Dei incarnatio in *Midras tillim*, id est, in expositione Psalmorum apertè innuitur: cùm super illud Psalm. 4. בקראי ענני אלהי צדקי בצר הרחבת לי Hoc est, Cùm inuo[illegible] [illegible] sponde mihi, vel exaudi me Deus iust[illegible] [illegible] in angust[illegible] dilatasti mihi: [illegible] ad verbum di[illegible] Dauid tribulatus & an[illegible]atus de vxore V[illegible] Erant n[illegible]ue Israe[illegible] d[illegible]rahentes [illegible], & [illegible]quentes pol[illegible]m, at[illegible]ue dicentes Nu[illegible] [illegible] qui præda[illegible] o[illegible] & pastorem in[illegible] poterit [illegible] lua[illegible] Deus san[illegible]us & [illegible] dilata[illegible] [illegible] ut di[illegible]um est 2. R[illegible] [illegible]N[illegible] Dauid. E[illegible] [illegible]um [illegible] [illegible] [illegible] & [illegible] bo[illegible] per[illegible] qui[illegible] nad[illegible] Et quid [illegible] d[illegible] לך [illegible], id [illegible]

Synagoga Dei mater.

Id est, Natus est t[illegible] Tibi id est, ad [illegible] ad medicinam tuam, [illegible] umbilicum tuum [illegible], quæ insunt [illegible] Et [illegible] n[illegible]? Per manus N[illegible]than [illegible] Regum 12 [illegible] per m[illegible] Nathan [illegible], & vocauit nomen eius ידידיה *Iedidia* id [illegible] בעבור יהוה *bahabur*, id e[illegible] propter [illegible] Dei q[illegible] [illegible]. H[illegible] omnia tra[illegible] ex quibus manifestum [illegible] quod cum scriptura [illegible] cæterum quæ [illegible] sunt [illegible] nomi[illegible] Selomon[illegible] de M[illegible] quamuis superfi[illegible] de Se[illegible] dicant[illegible]. Ea enim q[illegible] quod [illegible] Dauid [illegible] dum ei & a[illegible] Selomoni [illegible] sens [illegible] ad [illegible] sua de[illegible] paru[illegible] per [illegible] opera [illegible] Sic enim 3. Reg[illegible] 9. c[illegible] in cæteris [illegible] tribuitur. Rex au[illegible] Selomo dilexit mul[illegible] multas, & filiam Pharaonis, Moabit[illegible] Ammonitides, Idumæas, Si[illegible], & [illegible] gentibus, de quibus dixerat Dominus [illegible], Non ingr[illegible] ad eas, [illegible] ipsæ non in[illegible] quia [illegible] incli[illegible] deos [illegible]. Cum [illegible] palatus est S[illegible] Fuerunt[illegible] fœmin[illegible] primæ [illegible] concubi[illegible] fœmin[illegible] eius cor[illegible] Selomo, cùm mul[illegible] post deos alienos, & non [illegible] Domino D[illegible] Dauid pat[illegible]. Et [illegible] Selomo post עשתרת *Astaroth* deam [illegible], & post מלכום *Milcom* idolo Am[illegible]. Fecit [illegible] Domino [illegible] Dauid [illegible] במה *bama* [illegible] monte qui est contra faciem [illegible] salem, & מלך *Moloch* idolo filiorum Ammon. Et ita fecit omnibus fœminis extraneis adolentibus thura & sacrificantibus diis suis. Hæc [illegible] quæ de prolixitas [illegible] Hebraicè adducere [illegible] Hebraicam veritatem [illegible] studio [illegible] suum [illegible] alienas terras [illegible] magis [illegible] credere Selomonem ipsum [illegible] ptum, propterque culpas [illegible] das patris sui culpas s[illegible] fœd[illegible] ad [illegible] uod [illegible] fib[illegible] um [illegible] cat[illegible] de tam [illegible] nus sub nomi[illegible] con[illegible] est Selomo, [illegible] perfe[illegible] שלום *Salom* [illegible] פתיחת רכ[illegible] [illegible]

gitur; Rabbi Ioses Galilæus dixit. Nomen quoque Messiæ vocatum est שלום Id est, Pax: sicut dictum est Esaiæ nono ca[illegible], [Pa]ter æternus, Princeps, שלום *Salom*, id e[st, Pa]x. H[a]nc e[rgo] Selomoni filio Dauid, hoc est, ipsi Messiæ, non [illegible] Dauid patri suo, sed omnibus quoque [illegible] mederi conu[en]it, eosque ab omnibus eorum peccatis passionis suæ merito sanare, iuxta illud Esaiæ quinquagesimo tertio capite. מוסר שלומנו עליו ובחברתו נרפא לנו כלנו כצאן תעינו איש לדרכו פנינו ויהוה הפגיע בו את עון כלנו Hoc est vt verbum [ve]rbo [reddam], Disciplina pacis nostræ super eum, & in [li]uore eius medicatum est nobis. O[mnes] n[os quasi oues] [er]rauimus, quilibet ad viam suam [illegible] [declina]imus. [Et] Deus obuiare fecit in eo [illegible] iniquitatem omnium nostrum. Fin[illegible] [illegible] verborum in vigesimo s[illegible] primi [li]bri Paralipomenon scriptori[illegible], illa de Messi[a] [illegible] Selomon[illegible] here, [illegible]m sic voce Dei dic[illegible] והוא יהיה לי לבן ואני לו לאב והכינותי את כסא מלכותו על ישראל עד עולם [illegible], Et ipse [eri]t mihi in filium, & ego illi in patrem. Et præparabo thronum Regni eius super Israel vsque in sempiternum. Quod nequaquam Selomoni Bathsebæ filio conuenire potest, cuius thronus super I[srael] [t]empore Roboam filii sui defecit, cùm Ierob[oam] super Israel regnare cœpit. Sic enim in primi libri Regum duodecimo [ca]pite scribitur: Et rebellauerunt Israel in domum Dauid vsque ad [diem] hanc. Et fuit cum audiuit omnis Isra[el], [quod re]uersus esset Ieroboam, miserunt & vocauerunt [eu]m ad vniuersum cœtum, feceruntque ip[sum] Regem [super] vniuersum Israel. Et non fuit post domum [Dauid] nisi tribus Iuda solum. Hæc ibi. Hanc etiam tribum Iuda domus Dauid, & per consequens domus Selomonis tempore Græcorum perdidit [illegible] habæi quos Iudæi חשמונאי *basmonai* vocant, [illegible] eam obtinuerunt. C[illegible]. Quoniam ibidem primum dicitur, Ipse ædificabit domum nomini meo, & postea subditur, Et ipse erit mihi in filium, cum cæteris quæ induxisti, hinc Iudæi nobis obiiciunt, ea verba ad literam de Selomone, qui templum Deo construxit & non de Messia intelligi oportere. Et si de Messia [q]uidem intelligenda essent, non ta[me]n de Domino nostro Iesu Christo, qui templum [illegible] nullum materiale Deo erexit, intelligi [illegible]. G[illegible] A[illegible]AT. Quemadmodum domus [illegible] & [illegible] Dauid, & huiusmodi quam[illegible] [s]cripturæ locis, non [la]pidum [illegible]orum congeries, sed ipsa ho[min]um con[illegible] & hic per domum Dei a[illegible]uali [illegible]one, hoc est, à Messi[illegible] andam non [illegible]ra, sed spiritali, quam Græci ἐκκλησίαν d[icunt], intelligi debet. Quanquam [illegible] materialis Selomo materialem Deo extruxerit domum, [spir]itualis tamen Selomo, id est, Messias, spiritalem [d]omum quæ longè excellentior, longeque pe[illegible]ior est, de vi[uis] & ele[ctis] lapidibus, hoc [illegible] & G[illegible] qui in eum credit[illegible] e debebat. Sicut igitur hic per Sel[omo]nem [illegible] [Ta]lmudistarum expo[sitionem], [illegible] Messias intelligitur,

Obiectio Iudæorum recentiorum.

Responsio.

ita quoque hic per [illegible] Dei domum, quæ à materiali Selomone [illegible] ædificanda erat, fidelium Ecclesia quæ per Messiam congreganda erat, intelligenda est. [illegible] magis manifesta fient, si [illegible] antecedentia rectè inspiciantur, cum Dauidi domum Domino construere cogitanti, dicit Nathan Propheta in persona Domini loquens, vt habetur primi libri Paralipomenon decimo septimo capite,

והיה כי מלאו ימיך ללכת עם אבתיך והקימותי את זרעך אחריך אשר יהיה מבניך והכינותי את מלכותו : הוא יבנה לי בית וכננתי את כסאו עד עולם : אני אהיה לו לאב והוא יהיה לי לבן וחסדי לא אסיר מעמו כאשר הסירותי מאשר היה לפניך : והעמדתיהו בביתי ובמלכותי עד העולם וכסאו יהיה נכון עד עולם :

Hoc est, Cum compleueris dies tuos, vt vadas ad patres tuos, suscitabo semen tuum post te: quod erit de filiis tuis. Et stabiliam Regnum eius. Ipse ædificabit mihi domum, & firmabo solium eius in æternum. Ego ero illi in patrem, & ipse erit mihi in filium. Et misericordiam meam non auferam ab eo, sicut abstuli ab eo qui ante te fuit. Et statuam eum in domo mea, & in Regno meo vsque in æternum. Et thronus eius firmissimus erit in sempiternum. Hæc ibi: quæ de Selomone haudquaquam intelligi possunt: quod facilè ac liquidò patet, si verba ipsa rectè (vt decet) considerentur. Quod enim ait, Cum compleueris dies tuos, vt vadas ad patres tuos: id est, cum mortuus fueris, suscitabo semen tuum post te: patet, quòd de Selomone non est dictum, cum Selomo ipse adhuc patre suo viuente, Rex creatus fuerit. Quòd si de Selomone dicere voluisset, non vtique quod erit de filiis tuis, sed quod erit de te, dixisset. Quod etiam sequitur, Et statuam eum in domo mea, & in Regno meo vsque in æternum: Et thronus eius firmissimus erit in sempiternum: palàm cognoscitur, non de Selomone esse dictum: Selomo namque nec in Dei domo siue Regno, statutus est, nec thronus eius firmissimus fuit. Et cùm id soli Deo conueniat, consequens planè est, illum de quo agebatur, Deum & hominem futurum fuisse. Quapropter per domum quoque illam quam ædificaturus erat, sanctam Ecclesiam, quæ super solidissimam [illegible] missimam petram ædificanda erat, [illegible] De qua scriptum est Psalmo [illegible] לביתך נאוה קדש יהוה לאורך ימים [illegible] Domui tuæ pulchritudo sanctitatis, Deus [illegible] longitudinem dierum. Ex prædictis [illegible] quod iuxta diuinas scripturas [illegible] traditiones, Messias [illegible] nuandam eius in [illegible] Dauid [illegible] futura erat. [illegible] Dauid [illegible] appellatus est, [illegible] in præcedenti capite visum est.

Cap. XXVII.

[illegible] humanitatis & [illegible] confor[illegible] & de eius æqualitate & participatione cum homine.

CAPNIO.

Q[VI]A satis abundè in præcedentibus de Messiæ [illegible] & [illegible] Dei [illegible] Messiæ [illegible] & [illegible] nunc [illegible] eundem [illegible] Deum [illegible] te dicis [illegible] Messiam [illegible] iuniores [illegible] hominem fore asserunt, Deum [illegible] vt [illegible] re permixtum, [illegible] comprobaueris [illegible] dentibus eorum [illegible] Quare [illegible] diuinitatis & humanitatis [illegible] eum Deus qualitatem & [illegible] participationem cum homine futurum fuisse, ostende. GAL. De Dei conformitate & participatione atque coæquatione cum homine, per quam & nostræ [illegible] firmitas plurimum roboratur, & prauitas Iudæorum nostri temporis, incarnationem Filij Dei negantium, multipliciter obuiatur, multis certe in eorum libris [illegible] psorum [illegible] dicendum est [illegible] Esa. [illegible] ait his verbis גמול אלהים הוא יבוא וישעכם Hoc est, Retributio Dei, vel Retributor [illegible] veniet, & saluabit vos. Quod R. Ionathas in Targum ita exposuit, יהוה אנריהן אלהים הוא יתגלי ויפרוק לחון id est, Deus retributionum, Deus ipse reuelabitur, & saluabit vos. Vbi ex eo quòd R. Ionathas, Deus ipse reuelabitur, exposuit, vbi Propheta, Deus ipse veniet, dixit, apertè ostenditur, quòd venire Dei non [illegible] reuelatione, secundum antiquorum Iudæorum expositionem. Nam cum Deus per suam immensitatem vbique sit præsens, nullo que contineatur loco, planè constat, quod [illegible] Dei non [illegible] dum id quod Deus est, venturum [illegible] dum hoc, quòd humana carne assumpta visibilis factus, homo apparere debebat. Si enim sic venturus esset, vt Deus, non venturus fuisset eis, qui ipsum videre nò possent. Talis ergo ad nos Deus venturus erat, qualem nos videre possumus [illegible] naturæ formam [illegible] ad nos venturus [illegible] Quod optime prisci illi patres [illegible] Esa. 25. [illegible] ואמר ביום ההוא הנה אלהינו זה קוינו לו ויושיענו זה יהוה קוינו לו נגילה ונשמחה בישועתו Hoc est [illegible] dicent [illegible] Ecce Deus [illegible] spe[illegible] in eo, & expectauimus [illegible] Deus [illegible] & [illegible] in salute [illegible] vsque [illegible] expo[illegible] ex[illegible] [illegible] 40. [illegible]

[illegible]

כי הוא אלהים [illegible] אלהינו עולם ועד הוא ינהגנו על מות [illegible] usum

niam hic est Deus Deus noster in seculum & vltra, ipse deducet, vel gubernabit nos vsque ad mortem. Et rursus Psalm. 4. Confortamini, & roboretur cor vestrum omnes sperantes in Domino. Hæc traditio. Item in *Beresith* קטנרה *ketanna*, id est in expositione Gen. minori super illud Genes. 18. cap. Et apparuit ei Dominus in conualle Mamre: & ipse erat sedens in ostio tabernaculi ipsius diei: sic ad verbum legitur, Scriptum est Iob 19. cap. Et rursum, vel postea pelle mea circundabuntur ista: & ex carne mea videbo Deum. Hactenus traditio. Ecce quam admirabili modo Iudæi antiqui duo hæc sacræ scripturæ testimonia hoc in loco coniungentes, diuinæ incarnationis mysterium docuerunt. Præsertim si ipsius Iob verba attendamus, textum hunc immediate præcedentia: ואני ידעתי גאלי חי ואחרון על עפר יקום ואחר עורי נקפו זאת ומבשרי אחזה אלוה Id est, Et ego noui redemptorem meum viuum esse. Et nouissimus super humum surget, & postea pelle mea inuoluentur ista. Et ex carne mea videbo Deum. In quo autem sensu iste Deus ex carne nouissimus dicatur, & quis qualisque sit, Esaias palam ostendit 44. cap. dicens, כה אמר יהוה מלך ישראל וגאלו יהוה צבאות אני ראשון ואני אחרון Hoc est, Dicit Deus (tetragrammaton) Rex Israel & redemptor eius, Deus exercituum, ego primus & ego nouissimus. In libro quoque qui dicitur ספרי *Siphre*, super illud Leuitici vigesimo sexto capite dictum והתהלכתי בתוככם והייתי לכם לאלהים ואתם תהיו לי לעם hoc est, Et ambulabo in medio vestri, & ero vobis in Deum, & vos eritis mihi in populum: hoc modo legitur, Exemplificauerunt exemplo, quod hæc res similis est Regi, qui egressus est ad deambulandum cum hortulano suo in pomœrio, ille que hortulanus à facie Regis resiliebat. Ait igitur ei Rex, Cur ita à facie mea fugis? Ecce ego talis sum, qualis tu es. Sic futurum est, vt Deus sanctus & benedictus deambulet cum iustis in tempore venturo in paradiso voluptatis. Iusti autem videntes eum à facie eius contremiscent. Dicet ergo illis Deus sanctus & benedictus, Quamobrem à facie mea contremiscitis? Ecce ego conformis sum vobis, & talis, quales vos estis, ac similis vobis sum. Numquid autem quia dixi vobis Ecce talis sum, quales vos estis, possibile erit, vt non sit reuerentia mea super vos. Docet quid ad hoc dicendum sit, quod sequitur Leuitici vigesimo sexto capite, Et ero vobis in Deum, & vos eritis mihi in populum: Si verò non credideritis mihi in omnibus verbis illis, credatis, quia ego sum Deus vester, qui extraxi vos de terra [illegible]. Hæc Talmud. Id idem [illegible] scribitur in libro תענית *Taanith*, id est, de ieiunio, in cal[illegible] quod [illegible] capite בשלשה פרקים *Bulosa per*[illegible] vbi sic dicitur, Dixit R. Eleazar, quod dixit R. [illegible], Futurum est, vt Deus sanctus & bene[illegible] chorum faciat circularem iustis in horto voluptatis. Et ipse in medio eorum [illegible], & vnusquisque eorum digito suo illum [illegible] ostendent [illegible] Esa. 25. Et dicent in [illegible] die, Ecce Deus noster iste, expectauimus eum, & ipse saluabit nos. Iste est Deus expectauimus eum, & lætabimur & exultabimus in saluatione eius. Hæc traditio. Si igitur (vt ipsi aiunt) huiusmodi traditiones atque explanationes magistrorum suorum fuerunt à Deo Mosi in monte Sinai traditæ, necessariò concedere debent, nisi nimium obcæcatum habeant intellectum, tam per textus in traditionibus inductos, quàm per ea quæ prisci eorum magistri circa eosdem textus dixerunt, Deum hominem fuisse futurum, salua semper in omnibus diuinitatis suæ gloria. Hoc. Deambulare Deo nullatenus conuenire potest, siquidem ambulare sit de loco ad locum moueri. Quod ita apud omnes sapientes, iuxta diuinitatis naturam Deo creatori impossibile est, atque omnino incongruum, quemadmodum posse corrumpi. Hoc enim creaturæ, corpus & pedes habentis, dicitur esse proprium. Præterea, Deus est in omni loco, licèt non localiter, totumque replet mundum: vt ex Ieremia colligitur, ita dicente, Nunquid non cœlum & terram ego impleo, ait Dominus. Cùm igitur Deus vbique sit, & nusquàm essentialiter absit, consequens est, ipsum non posse vnum locum deserere, & ad alium ire, quod est deambulare. Id enim contra diuinitatis naturam omnino est. G A L. Ad promissionis itaque Dei impletionem, qui Leuit. 26. cap. dixit, Ambulabo in medio vestri, vt iamiam retulimus, & ad sacræ scripturæ veritatem, quæ multa huiusmodi de Deo asserit, necnon ad traditionum præmissarum confirmationem, quæ eius generis scripturas pro nostræ fidei veritate exponere videntur, dicimus quam breuissimè, idcirco Deum per Prophetas ita locutum fuisse, vt apertè insinuaret, quòd hominem quandoque tam vera, tamque vehementi vnione sibi vniturus erat, vt viso homine sibi vnito, ipse videri diceretur: & homine illo inter cæteros homines ambulante, verè Deus ipse ambulare dici posset, atque eundem hominem nos digito monstrantes, Hic est Deus noster, vere dicere possemus. Quod Baruch etiam optimè affirmat, dum cap. 3. ita ait, זה אלהינו ולא יחשב אחר לפניו זה מצא כל דרך חכמה ונתנה ליעקב נערו ולישראל חמודו ואחרי זה בארץ נראה ובאנשים הרגיל Id est, Hic est Deus noster, & non æstimabitur alius in conspectu eius. Hic adinuenit omnem viam sapientiæ, & tradidit eam Iacob puero suo, & Israel dilecto suo. Post hæc in terris visus est, & cum hominibus conuersatus est. Quid clarius his verbis? quid planiùs? quid euidentius? quid manifestiùs dici potest? Si enim certum est, Deum secundùm diuinitatem, neque oculis videri, neque cum hominibus conuersari posse, cùm colores tantummodo videantur, & conuersatio inter ὁμογενεῖς propriè sit, Iudæos necessariò concedere oportet, futurum vtique fuisse, Deum hominem aliquando fieri, vt secundùm humanitatem & oculis conspici posset, & cum hominibus conuersari. Quapropter & frater Israel, & propinquus eius, sæpenumero in sacris literis dicitur.

Capvt XXVIII.

Quod Deus dictus fuit frater Israel, & Messias est ille ad designandum quod Deus per nostræ naturæ assumptionem frater noster fieri debebat.

CAPNIO.

Hoc est quod potissimum hic patefacere debes, quòd scilicet ad significandam futuram Filij Dei incarnationem, Deus ipse frater Israelis à priscis Iudæorum dictus fuerit.

Gal. Id in primis in libro *Mechilta*, id est, in expositione Exodi, facilè patet, cùm super illud Exod. 14. cap. dictum, Quid clamas ad me? ita legitur; Dixit R. Halcusi, Et nonne iam scriptura dicit Prou. 17. cap. בכל עת אהב הרע ואח לצרה יולד Hoc est, In omni tempore est amans amicus, & frater ad angustiam, vel ad tribulationem nascetur. Hic est Deus sanctus & benedictus, qui dixit, Frater ego ero Israeli, in hora tribulationis vel angustiæ eius: sicut dictum est Psal. 122. למען אחי ורעי אדברה נא שלום בך Id est, Propter fratres meos, & amicos, vel propinquos, vel socios meos, loquar nunc pacem in te. Hactenus traditio. Ex qua clarè habetur, Deum amicum & fratrem Israelis dici, qui fuerat secundùm humanitatem ad angustiam nasciturus. Ad præmissæ autem traditionis veritatem, maximè facit quod in *Midras tehilim*, i. in expositione Psalmorum scriptum est, super illud Psalm. 4. In inuocatione mea exaudi me Deus iustitiæ meæ. Ibi enim sic ad literam legitur, Dixit R. Iodan, Qui declinat, vel currit post carnem & sanguinem, habet patronum. Sed cùm adest tempus angustiæ aut tribulationis, non statim ingreditur apud eum. Venit enim & stat ante ianuam patroni sui, vocatque seruum eius, & seruus quidem ait, En ille ante ianuam manet. Deus autem sanctus & benedictus non ita facit. Cùm enim accesserit tempus tribulationis, vel angustiæ Israeli, non vocabit Michaelem, aut Gabrielem, sed Deum ipsum inuocabit, ipseque eum exaudiet. Et hoc est quod scriptum est Ioelis 3. cap. והיה כל אשר יקרא בשם יהוה ימלט Hoc est, Et erit vt omnis qui inuocauerit in nomine Dei (tetragrammaton) liberetur. Et infrà; Dixit R. Simeon; Caro & sanguis habet קרוב *karob*, id est consanguineum, vel propinquum, & si fuerit diues, confitebitur eum: Deus autem sanctus & benedictus non ita agit. Nam cùm Israel in humilitate est, tunc eos fratres & propinquos vocat: sicut dictum est Psal. 122. Propter fratres meos, & propinquos meos, loquar nunc pacem in te. Item infra: R. Aben in nomine R. אחא *Aha* ait, Caro & sanguis habens קרוב *karob*, id est propinquum captiuum, & deprædatum, erubescit fateri illum propinquum suum [illegible]: sed Deus sanctus & benedictus educit fecit Israel captiuos, & deprædatos & tamen eos קרובים *keroum*, id [illegible], propinquos vel consanguineos expressè vocat sicut dictum est Psalm. 148. לבני ישראל עם קרובו הללויה Id est, Filiis Israel populo propinquo, vel consanguineo suo, Laudate Deum. Et rursus infrà, Dixit Deus sanctus & benedictus Esa. 65. Et erit, antequam inuocent, ego respondebo, & exaudiam. Quamuis autem ita sit, necesse tamen est, vt eorum inuocatio in veritate fiat: vt dictum est Psalm. 145. קרוב יהוה לכל קראיו לכל אשר יקראהו באמת Hoc est, Propinquus est Deus omnibus inuocantibus eum omnibus qui inuocabunt illum in veritate. Est-ne possibile, eum propinquum esse omnibus inuocantibus eum? Docet quid ad hoc dicendum sit quod sequitur, Omnibus qui inuocabunt illum in veritate. Hucusque traditio. Ex qua manifestè apparet, Deum esse fratrem, propinquum, & patronum Israel, & omnes qui eum in veritate inuocabunt, a suis aduersitatibus ab ipso liberandos esse.

Cap. Nunc igitur hunc Deum sanctum & benedictum Israelis fratrem, consanguineum, & propinquum toties appellatum, Messiam esse probæ.

Gal. Id & *Midras* & *Targum* שיר השירים *Sir hasirim*, id est, Expositio siue glossa, & Caldaica translatio Cantici canticorum aperte ostendunt, super illud Cant. 8. cap. dictum מי יתנך כאח לי יונק שדי אמי אמצאך בחוץ אשקך גם לא יבזו לי: אנהגך אביאך אל בית אמי תלמדני Id est, Quis dabit te sicut fratrem mihi, lactentem vbera matris meæ, Inueniam te foris, osculabor te, etiam non despicient me. Deducam te, & inducam in domum matris meæ, & docebis me: *Midras* enim. id est, glossa ibi sic ait, Hæc verba dixit Ecclesia Israelis Deo sancto & benedicto. Ipse autem dixit ei, Vt qualis frater ero tibi? Numquid vt fuit Cain Habeli? Cain enim interfecit Habel: sicut dictum est Gen. 4. cap. Et insurrexit Cain contra Habel fratrem suum & occidit eum. An vt fuit Ismael ipsi Ishac? An vt Esau ipsi Iacob? An vt fratres Ioseph, ipsi Ioseph, odientes eum? sicut dictum est Gen. 37. Et oderunt eum, nec poterant eum quicquam ad pacem alloqui. Et iterum, Et inuidebant ei fratres eius. Vt qualis ergo frater ero tibi? Ecce dicendum, Vt fuit Ioseph ipsi Beniamin, qui dilexit eum quasi cor suum: sicut dictum est Gen. 43. cap. Et vidit Ioseph Beniamin fratrem suum, filium matris suæ, & [illegible] auit Ioseph quia commotæ fuerunt commi[illegible]tion[illegible] s[illegible] in fratrem suum, & voluit flere. Sequitur, Deducam te, & inducam te. Deducam te à superioribus ad inferiora. Inducam te in domum matris meæ, hoc est, in Sinai: Dixit R. Berachias, Quare vocatur Sinai domus matris meæ? Quia inde factus est Israel sicut lactens, vel infans filius vnius diei. Hæc traditio. [illegible]argum autem, id est Chaldaica R. Ionathæ editio, verba [illegible]a prædicta Cantici canticorum, Quis dabit te sicut fratrem mihi? cum reliquis, ita Caldaicè [illegible] ponit, Cum reuelabit se Re[illegible] Messi[illegible] Ecclesiæ Israel, [illegible] cent ei [illegible] el, Tu eris nobis in fratrem. Item Targum [illegible]erosolymitanum, q[illegible]od alias vu[illegible] [illegible] ditio d[illegible] sic eadem verba C[illegible] [illegible] atq[illegible] exponit [illegible] tempore [illegible] R[illegible] [illegible] Ec[illegible]æ Israel, & dicen[illegible] [illegible] nobi[illegible] [illegible], & ascende[illegible] [illegible] [illegible] tes tecum [illegible] infans [illegible] [illegible]. S[illegible] [illegible], Deducam te, & in[illegible] [illegible] matris meæ. Doce[illegible] [illegible] R[illegible] [illegible] hæc c[illegible]pon[illegible] [illegible] m Me[illegible] m[illegible] introducam te in domum sanctuarii mei. Et docebis

[illegible] Deum, & ambulare in viis [illegible] ex his [illegible] in Bereschith Rabba [illegible] Bereschith Rabba [illegible] coram Zorobabel [illegible] Moses est. Et curiam montem [illegible]

Mons, Messias.

[illegible]

Adiutor, Messias.

[illegible]

De iudicio Dei.

[illegible]

A ter tuus, possessor tu[illegible] or tuus? Eam ob rem di[illegible] Salomo [illegible] Israel Cantic. 8. capi. Quis dabit [illegible]? [illegible] quã[illegible] m? Non [illegible] fuit Cain fr[illegible] Habel, neque [illegible] fra[illegible] suo Ishac, neque vt [illegible] suo Iacob, neque vt fratres [illegible] ipsi Ioseph: sed [illegible] fuit sugens vbera matris suæ. [illegible] fuit Ioseph fratri suo Beniamin, [illegible] xit vt cor suum. [illegible] hoc, [illegible] quod [illegible] Cantic. 8. capit. Si [illegible] ra matris me[illegible] niam te

B foris, h[illegible] extra populationem. [illegible] omnia [illegible]. In [illegible] ita fide [illegible] Moses dicitur [illegible] patres, ac [illegible] omnibus [illegible] in Tal[illegible] adiutor [illegible] Dei. Et qu[illegible] in eo.

C Et qu[illegible] an[illegible] Ad[illegible] cantico [illegible] oritas, videlicet [illegible] mihi. Quam Targum [illegible] de Messia exponit. His [illegible], quod in libro [illegible] ma scr[illegible] super [illegible] Leuit. כי ימוך אחיך ומכר מא[illegible] ובא גאל ה[illegible]רב [illegible] אליו וגאל [illegible] Quod [illegible] fu[illegible] [illegible] vendiderit de possessione sua, & veniet

D [illegible] pr[illegible], [illegible] propinquus ei, & [illegible] veniet redemptor eius. Hi[illegible] dictus: [illegible] dictum [illegible] גאלם חזק יהוה צבאות [illegible] ר[illegible]ב יריב את ריבם קרוב לו [illegible]. Redemptor eorum fortis [illegible] exercituum nomen [illegible] Pro[illegible] est Deus san[illegible]

E & bene[illegible] 148. Et exaltabit cornu populi [illegible] gaudium omnibus [illegible] filiis Israel, populo propinquo, vel consanguineo suo הללויה halleluiah, id [illegible] te Deum. [illegible] tio: circa [illegible] re pl[illegible] od fi[illegible] bene[illegible] Israel [illegible] vel propinqui [illegible] carcere, [illegible] pturitate er[illegible] homin[illegible] pturus? Et qu[illegible] oru[illegible] la, quam [illegible] t coram b[illegible] lum, q[illegible] se bel-

Tria à Iudais quærenda.

F [illegible] CAP. Quis scio, Indæ [illegible] ad [illegible] rationabiliter & [illegible] n[illegible] ere [illegible] a Deo infanta, c[illegible] te [illegible] po[illegible] se ad ca[illegible] cum Christianam [illegible] cas. GAL. Nunc itaque Deus [illegible] est Israeli con[illegible] neus & propinquus, cu[illegible] V[illegible] bum & [illegible], Deus [illegible] rius pro[illegible] n[illegible] ptasunt.

Deus vt est Israelis propinquus.

G [illegible] quadrag[illegible] ap[illegible] est, [illegible] רוחי [illegible] הן עבדי אתמך בו בחירי רצתה נפשי [illegible] עליו משפט לגוים יוציא [illegible] me[illegible] fus, [illegible] am [illegible] vt in [illegible] tar[illegible]. El[illegible] us meus in quo [illegible] complacuit anima mea. Dedi S[illegible]

Hi[illegible]

tum meum super eum: Iudicium gentibus profe- A ret. Quæ quidem ver[illegible] R. Ionathas Chaldaicè traducens exposuit, הא עבדי משיחא מקרב ביניה בחירי דאתרעי ביה מימרי אתן רוח קודשא עלוהי דינ לעממיא יגלי Hoc est, Ecce seruus meus Messias, applicabo eum, electus meus, in quo sibi complacuit verbum meum. Dabo Spiritum sanctum super eum, vel per eum. Iudicium gentibus reuelabit. Et post pauca apud Esa[illegible]m ita subiicitur, ישים בארץ משפט ולתורתו איים ייחלו Id est, Ponet in terra iudicium. [illegible] legem eius B insulæ expectabunt. Hæc & idem Ionathas ita in Chaldæum versa explanauit, יתקן בארעא דינא ובאוריתית נגוון יכתרון Hoc est, Ordinabit in terra iudicium, & in lege eius gentes sperabunt. Hæc satis ad primum quæsitum. Ad reliqua verò duo, patebit in sequentibus responsio. CAP. Cum Propheta in præmissis in persona Dei [illegible]xit, Electus meus in quo sibi compl[illegible] anima mea, quid ibi per animam m[illegible] De[illegible] intelligitur? GAL. Vbi Propheta in persona Dei C loquens, Anima mea, dixit, ibi Ionathas, Verbum meum transtulit. Sic enim vt aud[illegible] voce [illegible] ait, Electus meus, in quo sibi complacuit verbum meum. Quare dicere audeo, an[illegible]m Dei ibi non esse, nisi Filium Dei, q[illegible] & Verbum Dei, & Sapientia Dei, & V[illegible]s Dei dicitur. Ex præmissis igitur omnibus abunde patuit, quòd ad insinuandam Filij Dei incarnationem, ac diuinæ & humanæ naturæ cog[illegible]ationem in Christo futuram, Deus multoties a priscis Iudæo- D rum propinquus siue consanguineus, & frater Israel dictus fuerit.

Anima Dei.

CAP. XXIX.

Quod Deus ipse ore proprio docturus esset homines, & Messias sit ille.

CAPNIO.

IN plerisque Iudæorum libris memini me legisse, futurum quandoque fuisse, vt Deus ipse cum hominibus consuetudinem ducens, ore proprio ipsos doceret, ex quo maxime ipsa diuina insinuatur incarnatio. GAL. Ita profecto est, vt ais. Legitur enim hoc modo in מדרש מדבר סיני *Medras Midbar Sinai*, id est, in expositione super librum Numerorum a[illegible] F pit. eo in loco, vbi scriptum est, Sicut in t[illegible] mpore dicetur Iacob & Israeli, Qu[illegible] fecit Deu[illegible] Vidit oculus Balaam, quod Israel essent seden[illegible]tam Domino in futurum, quemadmodu[illegible]det discipulus coram magistro, quærent[illegible] ab eo super qualibet פרשה *parasa*, id [illegible], de [illegible] uoque capitu[illegible]uam [illegible]tum [illegible]t [illegible]cut dictum [illegible] p. כי ליושבים לפני יהוה סחרה לאכל לשבעה ולמכסה עתיק He[illegible]ouiam sedenti[illegible]us [illegible] it neg[illegible] vt [illegible]e- G da[illegible] ad sati[illegible] , vel [illegible] n. [illegible] rum [illegible] ait, ולא [illegible] עוד [illegible] מוריך והיו עיניך ראות את מוריך Id est, Et non [illegible] yltra doctor tuus. Et erunt oculi tui videntes do-

A ctorem tuum. Et Angeli ministerii [illegible] bun[illegible], dicentes, Qu[illegible] docuit vos Deu[illegible] ctus & [illegible]ence[illegible]us? Ho[illegible] sunt [illegible] non ha[illegible]buit facultatem [illegible]ndi in mo[illegible] [illegible] t[illegible]m est [illegible] cap. Sicut in tem[illegible] I[illegible]ob [illegible] id f[illegible] D[illegible] trad[illegible] Rabbi Salomo bus [illegible] mpl[illegible] um [illegible] E[illegible]x pr[illegible]m[illegible] in [illegible] traditi[illegible] cta, cum [illegible]hui[illegible]m præcedentib[illegible] it. [illegible] B enim [illegible] 2[illegible] capit. ait והיה סחרה ואתננה קודש ליהוה Id est, L[illegible] n[illegible]otiatio eius, & m[illegible] sanct[illegible]m, vel [illegible] a Deo: glossa eiusd[illegible] R. [illegible] Futurum est, vt ius[illegible] talia conte[illegible] cùm venerit R[illegible] M[illegible]. Et hoc est quod [illegible]d eundem Prophetam con[illegible]enter scriptum [illegible] לא יאצר ולא יחסן כי ליושבים לפני יהוה יהיה סחרה לאכל לשבעה ולמכסה עתיק Id est, Non repo[illegible]etur in horreo, neque the[illegible]saurizabitur: quo[illegible] den[illegible]us, vel h[illegible]tan[illegible]us coram Deo C [illegible], vt co[illegible] d[illegible] ad saturitatem, & v[illegible] p[illegible]o, vel forti. Quæ R. Ionathas ita [illegible] transtulit, Et erit negociatio eius san[illegible] Deo. Non congregabitur in horreum, n[illegible] saurizabitur, quia ministrantibus coram [illegible] merces, vt comedant ad saturitatem, & [illegible]tur precioso. Optimè quoque ad prop[illegible] facit quod in libro ספרי *Siphre* legitur, c[illegible]m super illud Deuteronom. 3[illegible] cap. dictum, זכור ימות עולם בינו שנות דור ודור Id est, Memor[illegible] dies seculi, D animaduertere annos generationis & generationis, ita dicitur, Dixit eis Mo[illegible], In tempor[illegible] quo ipse locus, id est, Deus inducet tribu[illegible] super vos in mundo isto, mementote qu[illegible]a & quot consolationes sit vobis daturus [illegible] futuro. Sequitur, Ani[illegible] d[illegible]ertite annos generationis & generationis. Hæc [illegible] generatio Messiæ, in quo sunt tres gene[illegible]nes, sicut dictum est Psal. 72. ייראוך עם שמש ולפני ירח דור דורים Hoc est, Timebunt [illegible]um sol & an[illegible] unam generationem gen[illegible]s. [illegible]quitur Deut. 32. cap. E שאל אביך ויגדך Id [illegible] oga patrem tuum, & annunciabit tibi: [illegible]um e[illegible] enim, vt sint Israel videntes & audientes, tanquam qui audiunt ex ore Dei sa[illegible] & benedicti, [illegible]ndum sensum quo di[illegible]m [illegible] Esa. 30. cap. Hæc est via, ambulate in ea, [illegible]e ad dexteram siue ad sinistrã. Et rursus dicitur apud eund[illegible] Prophet[illegible] [illegible] dabit vobis Deus pan[illegible] a[illegible], & aquam [illegible]tritionis, vel panẽ angustiæ & aquam com[illegible]. Sed non auolabit F [illegible] do[illegible] operiet se al[illegible] doctor [illegible]. Et [illegible] tu videntes doctorem tuum [illegible]. Rabbi vero Ionathas V[illegible] po[illegible] sa[illegible] verba [illegible] Chaldaicè [illegible]t, ולא יסלק עוד שכינתה ויהוין אינך חזיין ית [illegible] Hoc est, Et non r[illegible]ede[illegible] us. [illegible] t [illegible] t[illegible] vid[illegible] diui[illegible]us. [illegible] pri[illegible] uu[illegible] nde [illegible] m[illegible] [illegible] poluit [illegible] G [illegible] f[illegible] h[illegible] [illegible] oc [illegible] t & a[illegible] d [illegible] ud- q[illegible] n[illegible] utu[illegible] [illegible] hominem [illegible] ex vtroque genere, diuino scilicet

licet & humano permixtum. Super verbum autem illud, [illegible] angustum & aquam compressam, sic ait glo[illegible] R. Selomo[illegible] Non erit vobis facultas eundi post voluptates, [illegible] nus fecistis: sicut d[illegible]um est A[illegible] 6. capit. [illegible] השותים במזרקי יין. Id est, Bib[illegible] in phialis vinum. Cum [illegible] tis po[illegible] luptates [illegible] [illegible] um fan[illegible] m & be[illegible] um. Q[illegible]madmodum dictum [illegible] a. 6. השמן לב העם הזה ואזניו הכבד ועיניו השע Hoc est, Impingua co[illegible] populi [illegible], & aures eius aggraua, & oculos eius [illegible] laude. Cum verò parum comederis, erunt oculi tui [illegible] doctorem tuum, ולא יכנף *l'elo iucaneph*, id [illegible] Et non se operiet abs te ala palliisui: [illegible] dica[illegible] abscond[illegible] [illegible] m abs te מוריך *Moreicha*, id est, doctor [illegible] Deus san[illegible] & benedictus, qui docebit te להועיל *lehoil*, [illegible] vel ascendas. Hæc R. Sal[illegible]o. [illegible] quorundam ex nos[illegible] [illegible] pravitas doct[illegible] literalem [illegible] D[illegible]m esse [illegible] atque [illegible] quod Me[illegible] valde con[illegible] eund[illegible] affirmant quo[illegible] fieri e [illegible] pote[illegible] quo[illegible] E[illegible] non [illegible] neque [illegible] quam puro ho[illegible] potest, nisi soli illi, qui dem[illegible] atque credituris dicit [illegible] vobiscum sum omnibus diebus [illegible] summationem seculi. Nam etsi in [illegible] ad Patrem ierit, in forma tamen qua Pa[illegible] est, nunquam à fidelibus suis d[illegible]it. V[illegible] quoque notandum est, quod præmissa ha[illegible] illud Deuteron[illegible]m. 3[illegible]. Animad[illegible] generationis [illegible] modo generatio[illegible] [illegible] nerationem [illegible] dum est, generationem [illegible] & generationem, & rursus in [illegible] esse generationes, quam geminam [illegible] Messiæ ge[illegible] diuinam scilicet qua à Patre ant[illegible] secula genitus est, & humanam, qua ex matre in seculo natus est: & con[illegible] tres in eo sequitur esse [illegible] nerationes, tres vid[illegible] licet substantias, id est corpus, [illegible] am & diuinitatem. [illegible] iterum hæc duo & tria vnum esse Messiam. Prædictis etiam non incongrue anne[illegible]titur, quod in procemio *Midras* id est, expositionis Lam[illegible] Ieremiæ his verbis legitur, In futuro D[illegible] & benedictus [illegible] sedens, & expon[illegible] sensum legis, & reuelans eis p[illegible] ma[illegible] M[illegible] ut d[illegible]um est Prouerb. [illegible] יצפן לישרים תושיה [illegible] להלכים Hoc est, R[illegible] vel occult[illegible] legem, [illegible] ambulan[illegible] us simplic[illegible] [illegible] fecte. Dixit R. Abraham Auen Ezra, C[illegible] regis legem [illegible] quia occ[illegible] tat ab eis verbum sapientiæ, donec veniat tempus ei[illegible] & expon[illegible] eam coressus coram magistris. Et [illegible] per ho[illegible] est Prouer[illegible] ודבר בעתו מה טוב [illegible] mpore suo quàm bon[illegible] ucus[illegible] que tra[illegible]. Ex his igitur omnibu[illegible] dicta[illegible] pa[illegible], Deum ore suo do[illegible] um [illegible] homines, [illegible]em atque au[illegible] tum quod tunc pro[illegible] impletum est, cum Dei Filius carne humana assumpta, vis[illegible] audibilis effectus, & hab[illegible] tnuentus vt ho[illegible] pu[illegible] os s[illegible]os, hominumque turbas docebat, atque [illegible] Scribis & Pharisæis interrogatus, eorum quæstionibus respondebat.

CAPVT XXX.

Quod Deus coæquandus esset Ecclesiæ, & quod Messias caput Ecclesiæ futurus erat.

CAPNIO.

AD hanc etiam Filij Dei incarnationem vt arbi[illegible] [illegible] nunquam D[illegible]s ipse [illegible] sororem ac [illegible] vocat [illegible] Cantici [illegible] corum 5. c[illegible] פת[illegible] לי אחתי רעיתי יונתי תמתי Hoc est, A[illegible] mea, vel socia mea, columba mea, p[illegible] G[illegible] Ita [illegible] Sed [illegible] tlud maxi[illegible] lat[illegible] m[illegible] um in verb[illegible] is, quod maxime ad propositum nostr[illegible] N[illegible] vbi nunc תמתי *tammathi*, id est [illegible] tum est, תאומתי *teumathi*, id est [illegible] Salom[illegible] scripsit. Sic enim scriptum [illegible] Tal[illegible] estantur. Legitur enim in *Midras Sir hasirim*, id [illegible] in expositione Cantici [illegible] antico[illegible]um, super hunc textum sic R. Iannai [illegible] quòd תאומתי *teumathi*, id est, gemella mea [illegible] t. E[illegible] quo igitur in lege scriptum est, d[illegible] pot[illegible] idem R. Iudas in nomine R. Leui *teumathi*, [illegible] geme[illegible] mea. [illegible]o dictum est, à Deo s[illegible] quoniam [illegible] huiusmodi gemellis contingit, vt si aliquid [illegible] corpus alterius, mox s[illegible] eius turbetur, at[illegible] umultuetur, ita ex quo in [illegible] dictum est, di[illegible] De[illegible] 91. Cum ips[illegible] [illegible] tione, er[illegible] & honorabo e[illegible]m, & [illegible] [illegible] nem [illegible] aperte ostenditur, [illegible] od Deus & [illegible] cl[illegible] sia [illegible] duo gemelli futuri erant. Et tunc Deus cum homine pariter existendo, & conuersando ipsum honoraturus, & à tribulatione erepturus. Quod non potest nisi de incarnatione intelligi. Ex q[illegible] lane in[illegible] tur M[illegible] nam habiturum fuisse naturam, diuinam [illegible] & humanam: vt in altera verus & perfectus Deus esset, in altera verus & perfectus homo. CAP. S[illegible] ndum quam naturam Messias [illegible] ut E[illegible] esse debebat, vtrum scil. secundum d[illegible] naturam, an secundum humanam, an secundum [illegible] mq[illegible] simul? GAL. Secundum vtramque simul [illegible] nquam, quamuis [illegible] ndum humanam longe magis, quàm secundum diuinam. Nam secundum eam naturam magis propriè caput Ecclesiæ esse debebat, secu[illegible] quam ipsi Ecclesiæ corpus ips[illegible] mysticum [illegible] magis [illegible] onueniebat: sed secundum naturam [illegible] humanam, multò magis conuenit vni [illegible] Chri[illegible] Ec[illegible] siæ, corpus eius mysticum esse, quam se[illegible] naturam eius diuinam, cum ipse secundùm naturam humanam, & non secundum naturam di[illegible] membra propria habeat. Messias igitur etsi [illegible] ndum vtramque naturam caput E[illegible] siæ futurus erat, secundum humanam tamen longè magis propriè. CAP.

Messiam caput Ecclesiæ futurum.

Vt magis Iudæorum perfidia conuincatur, hoc loco Messiam vnu[illegible] fix, q[illegible] ex Iu[illegible] & Gentibus co[illegible]at, futurum f[illegible] caput, probandu[illegible] G[illegible] Ho-seam in med[illegible] am, sic [illegible] cor-pore primo capit aperte loq[illegible]tem ונקבצו בני יהודה ובני ישראל יחדו ושמו להם ראש אחד ועלו מן הארץ כי גדול יום יזרעאל [illegible] hi sic interpretantur, [illegible] , & filij Israel simul, & pon[illegible] a[illegible] ascen-dent de te[illegible] qu[illegible] Iz[illegible]. Vbi glossa R. Sel[illegible] sic ait, [illegible] sibi caput vnum, Da[illegible] Regem [illegible]. Quoniam magna erit dies יזרעאל *israel*, d[illegible] con-gregationi[illegible] orum. H[illegible] R.S[illegible]. Hoc aut[illegible] totum [illegible] impletum [illegible] A[p]ostoli & cæteri C[illegible] quor[illegible] runt de tribu Iuda, v[illegible]obus, & Io[illegible], & [illegible] Ia-cobus, & fratre[illegible] tri-bubus [illegible] in v-nam Christi fidei [illegible] & c[illegible] v-num, Dauid Reg[illegible] ibi po-suerunt. Quod autem D[au]id pro M[illegible] cipia-tur, in præcedenti[illegible] ubi inter cæ[illegible] d[illegible] de mor-[illegible] D[illegible] Sequitur in proph[illegible], [illegible] nsu & con[illegible], & de humi[illegible] literæ, ad spiritalis [illegible] Quoniam magn[illegible] יזרעאל [illegible], q[illegible] Deus, La[illegible] non so-lùm [illegible] miraculis, multis-que alijs [illegible] Deus p[illegible] cæterosque Christi d[illegible] ac eorum [illegible] flores per or-bem [illegible] dicationis fru[illegible] affer-rent, Hanc & hac[illegible] non d[illegible], ne-que ad mundi [illegible] que finem [illegible] seminare cessabit. Quar[e] f[a]ctum est, vt Gentiles qui popu-lus Dei non erant, populus Dei [e]ssent. Quod be-ne H[o]seas ipse voce Dei præd[ix]it [illegible] ap. dicens, חרעתיה לי בארץ ורחמתי את לא רחמה ואמרתי ל[לא עמי עמ]י אתה והוא יאמר אלהי [illegible] Et semi-nabo [illegible] bor[illegible], cuius non fu[illegible] non populo meo, po-pulus meu[illegible] L[illegible], Deu[illegible]

Micheam audi, sic 2. cap. dicentem, ויעבר מלכם לפניהם ויהוה בראשם id [illegible] Et [illegible] co-r[illegible] quod a[illegible] M[illegible], h[illegible] *Sanhedrin* [illegible] ap [illegible] ad v[illegible] *Rabba* R. M[illegible] fa[illegible] Gen. 4. [illegible] vi[illegible] t[illegible] Q[illegible] v[illegible] fi[illegible] pau[illegible] g[illegible] Pau[illegible] [illegible] p[illegible] & p[illegible] C[illegible] o[illegible] ipse [illegible] ro, v[illegible] ab[illegible] a[illegible] De[illegible] utur n[illegible] [illegible] A[illegible] præt[illegible] fi[illegible] nitate in f[illegible] q[illegible] M[illegible] in h[illegible] terti[illegible] n[illegible] issen[illegible] s o[illegible] d[illegible] placuit. [illegible] cæt[illegible] ura[illegible] da cath[illegible] n[illegible] in[illegible] unt. [illegible] rum[illegible] tum subit[illegible] da hu[ius]modi arcana, n[illegible] [illegible] ndas duxi præ[illegible] m [illegible] pertract[illegible] Geor[g]ius B[illegible] [Ar]chiepiscopus Nazar[e]nus, [illegible] genio præditus, ac [illegible] maxime eruditus, [illegible] vexillo victoriæ C[illegible] [Ga]llorum Regi Fr[illegible] n[illegible] dican[illegible], nunc [illegible] [c]onficit. In eo [illegible] ad p[illegible] dum victoriam C[illegible]m [illegible] fidem nostram, q[uam] [cr]edimus, [illegible] testimonium [illegible] ha-bent in cœlo, & [illegible] D[illegible] nam [illegible] tatem [illegible] bi [illegible] m, [illegible] & [illegible] ponte [illegible]

[illegible] vna [illegible] incipit, [illegible] tatus, [illegible] oculis [illegible]

[illegible]

LIBER QVARTVS

DE PRIMO MESSIÆ ADVENTV.

CAPVT PRIMVM.

Quòd duplex sit Messiæ aduentus, vnus cum humilitate, ad redimendum humanum genus: alter cum gloria & maiestate ad iudicandum vniuersum orbem.

CAPNIO.

QVONIAM duo potissimum inter cætera de Messia Iudæi nostri sęculi negant, eius scilicet diuinitatem, & cum iam venisse ipsum eum & purum hominem asserunt, & venturum adhuc expectant) ea propter sicuti Messiam ipsum & Deum & hominem futurum fuisse, per eorum scripturas abunde probasti, ita quoque eum iam venisse ostendere debes: vt cùm illum eundem, quem adhuc summo cum desiderio expectant, per suas scripturas, quæ hac de re clarissimè loqu[illegible], iam venisse cognouerint, Dominum nostrum Iesum Christum verum esse Messiam, ac mundi saluatorem, fateri cogantur. GAL. Ostendam vtique. Sed vnum prius, quod nemo vestrum quærit, declarari opus est. HOG. Quid illud est? GAL. Dicam statim. Quia igitur non solùm eorum perfidiam veritate conuincere nobis in animo esse debet, verum illos quoque ad veritatis agnitionem reducere nobis pro viribus connitendum est: idcirco vnde tanti erroris occasionem sumant, vt quem venisse constat, præstolari nunquam desinant, nobis certè referendum est: vt emota huiusce erroris causa ipsius quoque effectus, hoc est, infidelitas ipsa, quæ ab eiusmodi errore ortum habet, semoueatur, nisi in perfidiæ cæcitate obstinati permanere velint. Necessariò itaque sciendum est, duplicem Messiæ esse aduentum, de quibus passim Prophetæ fuere locuti. Alterum quidem cum humilitate, ad redimendum, siue ad saluandum. Alterum vero cum gloria & maiestate, ad iudicandum. Iuniores tamen Iudæorum tanquam omnino obcæcati, geminum hunc Messiæ aduentum distinguere nescientes, Prophetarum vaticinia confundunt, seseque variis implicant erroribus, atque infinita penè mendacia circa Messiæ mysteria componunt. Alij namque Messiam ipsum mox in suo aduentu in tanta virtute ac potestate appariturum expectant, vt eum omnia mundi regna sibi subiecturum, Iudæisque liberatis, ac regno Israel restituto, temporaliter regnaturum affirment. Quo in errore aliquando & Christi discipuli fuerunt, credentes ipsum ilico post resurrectionem terreni regni sceptro potiturum. Vnde & quidam eorum super cæteros primatum ambientes, ad eius dexteram & sinistram sedere petebant. Quidam vero post mortem eius, ac si sua spe defraudati essent, aiebant, Nos sperabamus, quod ipse redempturus esset Israel. Quidam denique an eo tempore regnum Israel restituturus esset, ab eo quærebant. Alij autem Iudæorum (vt eo vnde digressus sum redeam) primi atque secundi aduentus prophetias confundentes, ipsasque vno eodemque tempore consummandas asserentes, Messiam nondum venisse dicunt. Alij demum & [illegible] quæ de Messiæ humilitate, ac passione in primo eius aduentu subeunda, Prophetæ prædixerunt, & [illegible] quæ de eius maiestate & gloria in secundo ipsius aduentu manifestanda, Prophetæ ipsi prænunciarunt, duos affirmant venturos esse Messias: Primumque, filium Ioseph appellant, quem in certamine Gog & Magog interficiendum dicunt. Alterum filium Dauid vocant, quem & primum Messiam resuscitaturum, & Israel redempturum, ipsiusque Israel regnum restituturum, aiunt. Sed si Prophetarum dicta, vetustorumque Talmudistarum expositiones rectè intelligere vellent, non solùm in tot errores non inciderent, verùm etiam veritatem ipsam facilè agnoscere possent. Nam vt primum de Prophetis dicam, si varios veniendi modos quos Messiæ ipsi assignant, animaduerterent, eos de vno eodemque aduentu verificari non posse, inuenirent: quin potiùs ex diuersis ipsis veniendi modis, duos esse Messiæ aduentus, & ipsi quoque concederent: quod si facerent, facile ad veritatis agnitionem peruenire possent. CAP. Vellem aliquod huius gemini aduentus exemplum adduceres. GAL. Nonne Zachariam Messiam ipsum in forma pauperis super asinam & eius pullum equitantem, venturum prædixisse legisti? Sic enim 9. capite ait, גילי מאד בת ציון הריעי בת ירושלם הנה מלכך

יבוא לך צדיק ונושע הוא עני ורוכב על חמור ועל עיר בן אתונות Hoc est, Exulta valde filia Sion, iubila filia Ierusalem, Ecce Rex tuus veniet tibi iustus & saluatus ipse, pauper, & ascendens super asinam, & super pullum filium asinarum. Nonne etiam in Daniele eundem Messiam in nubibus cœli, quasi filium hominis venturum esse reperisti? cum sic Propheta ipse capite septimo Chaldaicè inquit, חזה הוית בחזוי ליליא וארו עם ענני שמיא כבר אנש אתה Id est, Aspiciebam ego in visione noctis, & vidi cum nubibus cœli quasi filium hominis venientem. Cùm enim te vtramque linguam & Hebraicæ & Chaldaicæ non mediocriter callentem sciam sacrarumque literarum studiosissimum esse non ignorem, hæc te frequentiùs legisse arbitror. CAP. Legi vtique quàm sæpissimè hæc. GAL. Certum est igitur, vtrumque Prophetam de vno eodémque Messia his in locis locutum fuisse: cui tamen longè diuersos veniendi modos tribuunt. Nam alter quidem ipsum pauperem & asinæ insidentem venturum dicit: alter verò eum cum nubibus cœli quasi è cœlo cum gloria descensurum ait. Qua de re & Talmudistæ non parum admirantur. Nam vt legitur in libro *Sanhedrin*, in cap. *Helec* R. Iehosuas filius Leui quæsiuit quidnam esset, quod Messias apud Danielem quidem cum nubibus cœli venturus describitur, apud Zachariam verò pauper & super asinam sedens? Quia igitur hi duo veniendi modi qui à Prophetis istis Messiæ assignantur, simul esse non possunt, cùm incompassibiles sint, duos esse Messiæ aduentus dicere oportet: alterum cum humilitate, ad redimendum: alterum cum maiestate, ad iudicandum. De primo locutus est Zacharias: de secundo Daniel. Quod ex iis quoque quæ ibidem adiiciunt, facilè videri potest. Nam Zacharias quidem ibi non modò Messiam ipsum, pauperem & humilem ac saluatorem nuncupat, eo quòd per humilitatem & paupertatem humano generi salutem allaturus esset: sed redemptionis quoque opus exprimit, quod per Messiam ipsum fieri debebat, cùm ibidem ait, גם את בדם בריתך שלחת אסיריך מבור Hoc est, Etiam tu in sanguine fœderis tui, emisisti vinctos tuos de lacu. Insuper & paulò ante sic, ודבר שלום לגוים id est, Et loquetur pacem gentibus. Quæ omnia redemptionis mysterium apertè innuunt. Daniel autem eodem in capite hæc etiam inter cætera dicit, דינא יתיב וספרין פתיחו Hoc est, Iudicium sedit, & libri aperti sunt. Ex quibus liquidò patet, ipsum de secundo Messiæ aduentu fuisse lo[illegible]tum. Ex horum igitur prophetarum aliorumque dictis manifestè co[illegible]itur duplicem esse Messiæ aduen[illegible]. Quod si Iudæi negare audent, eis pris[illegible]orum [illegible]udistarum dicta obiicimus, qui neq[illegible] hanc tacu[illegible]runt. Nam in [illegible]דרש קוהלת [illegible] *Cohelesh* id est [illegible]n expositione Eccles[illegible], [illegible]d, Nihil [illegible] recens sub sole, legitur R. Berac[illegible]as dixisse, הגואל האחרון נגלה וחוזר שנתכסה [illegible], Redemptor vltim[illegible] reuelatus est, & [illegible]ucrte[illegible] qui occul[illegible] Vbi veteres [illegible] omn[illegible] M[illegible]m re[illegible]mptorem bis apparitu[illegible] esse aiunt. Q[illegible]itu[illegible] autem tem[illegible]is pacium inter [illegible]mani[illegible] secu[illegible]dam e[illegible]a[illegible]onem futurum [illegible] apud eos fi[illegible] d[illegible]rm[illegible]. Id ipsum etiam ex [illegible] תנחומא *Tanhuma* clarius habetur, vbi sic dicitur, תנא בשוב יהוה את שיבת ציון היינו כחולמים: אז ימלא שחוק פינו ולשונינו רינה: מאי בשוב יהוה מאי היינו כחולמים אמר ליה זאת היא במלחמת משיח בן אפרים כי בשיפתלק מעזרת בני ישראל יהיו כולם כחולמים לא ישנים ולא מתעוררים וכשישוב המשיח להראות להם אז ימלא שחוק פיהם וישמחו ויתאמתו של יחותו תראשון בסבת הראותו שנית ויאמרו הגדיל יהוה לעשות עמנו id est, Legimus in Psal. 126. Dum conuerteret Deus captiuitatem Sion, eramus tanquam somniantes: tunc implebitur risu os nostrum, & lingua nostra cantu. Quid est, Dum conuerteret Deus captiuitatem Sion, eramus tanquam somniantes? Responsum est ei, Hoc erit in bello Messiæ filii Ephraim, qui dum sobtrahet se, ne sit in auxilium filiorum Israel, erimus omnes veluti somniantes, non dormientes nec vigilantes. Quando verò reuertetur Messias, ostendetque se ipsum eis, tunc implebitur risu os eorum, eruntque gaudentes, & verificabunt primum aduentum, ratione huius secundæ ostensionis: & dicent, Magnificauit Deus facere pro nobis. Hæc traditio. Quæ quamuis iuniores Iudæorum in alienum sensum retorqueant, & quidam ex nostris morti & resurrectioni Christi piè applicent, ipsa tamen traditio de duobus Messiæ aduentibus expresse loquitur: nam sequentia verba Psalmi quem inducit [illegible] & conuersionem Iudæorum quæ circa mund[illegible] fiet, & præmium bonorum operum qu[illegible]d vnusquisque in secundo Messiæ aduentu reportabit, palàm insinuant. Sic enim eodem in Psalm. sequitur, אז יאמרו בגוים הגדיל יהוה לעשות עם אלה, הגדיל יהוה לעשות עמנו היינו שמחים שובה יהוה את שביתנו כאפיקים בנגב Id est, Tunc dicent in gentibus, Magnificauit Deus vt faceret cum istis (scilicet benignè, vt ait translatio Chaldaica) Magnificauit Deus vt faceret nobiscum (benignè supple, vt eadem dicit) fuimus lætantes. Conuerte Deus captiuitatem nostram, sicut riuulos in Austro. Qui seminant in lachrymis, in exultatione metent. Ambulans ambulabit & flebit, ferens charum semen. Veniens veniet in exultatione, reportans manipulos suos. Hunc etiam geminum Messiæ aduentum allegoricè tradiderunt, per Messiam scilicet filium Ioseph, & per Messiam filium Dauid. Nam per Messiam filium Ioseph, quem passurum, occidendum, resurrecturumque dixerunt, primum aduentum insinuarunt: per Messiam verò filium Dauid, secundum significauerunt, eo quòd Messias ipse in secundo aduentu, tanquam Rex mundi vniuersi, cum maiestatis gloria venturus sit. Et q[illegible]muis antiqui Talmudistæ & per filium Ioseph, & per filium Dauid, non duos Messias, sed vnius & [illegible]ius[illegible]m Messiæ duos admodum differentes desi[illegible]narint aduentus, vt ex e[illegible]rum verbis perspicue patet, nonnulli tamen r[illegible]centiorum Iudæorum dicta veterum malè in[illegible]figentes, immò peruertere conantes, inde [illegible]ca[illegible]nem sumunt dicendi duos venturos esse Me[illegible]as, quos frustra expec[illegible]t. De [illegible]plici igitur Me[illegible] aduentu [illegible]pud pr[illegible]cos Talmudistas nul[illegible]m est [illegible]bium. Lic[illegible] iuniores i[illegible] negent, ne a Christianis co[illegible]teri cogan[illegible] primum eius aduentum iam præteriisse.

CAPVT

CAP[illegible] [illegible] I.

De duobus Me[illegible], quos [illegible] recentiores fru- stra venturos expectant.

CAPNIO.

VNde [illegible] deliramentum hoc de duobus Messiis quos Iudæi n[illegible] tri tempo[illegible] [illegible]nturos præst[illegible] o[illegible]ntur, ortum habuit? GAL. Ex mala scripturarum intelligentia. In *Beres- sith* enim *Rabba* super illud Gen. 49. cap. dic[illegible] um, יששכר חמור גרם id est, Isachar asinus forti[illegible] vel osseus, hoc modo legitur; Scriptum est Esa. [illegible] 2. Beati vos seminantes super omnes aquas. Non est [illegible] stud seminare nisi eleemosynam, & opera misericordiæ facere: sicut dictum est [illegible] 55. Eia omnes sitientes venite ad aquas. Si quis autem ita fecerit, merebitur Eliam & duos Messias. Hoc est autem quod scriptum est Esa. 32. Mittentes pedem bouis & asini. Mittentes, [illegible] est [illegible]ias, de quo scriptum est Malach. vlt. cap. Ecce ego mitto vob[illegible] Eliam prophetam. Pedem bouis, hic [illegible]st Messias [illegible]ius Ioseph. Sicut dictum est [illegible]eut. 33. Primogenitus bos eius decor eius. Et asini, [illegible] est, Messias [illegible]us Dauid, de quo scriptum [illegible] Zach. 9. c. [illegible]uper & [illegible]uitans super asinam. Hæ[illegible] omnia ibi. E[illegible] his [illegible] & alijs huiusmodi sacr[illegible] [illegible]ripturæ verbis, [illegible] Iudæi iuniores, duo[illegible] M[illegible]ssi[illegible] sibi e[illegible] [illegible]endos. In libro quo[illegible]ue סכה *Succa* in [illegible] *Habe[illegible] hannissa* ita ad verbum dicit [illegible] [illegible]ididerunt Rabbanan, [illegible] est, Magistri, qu[illegible] M[illegible]ssias filius Dau[illegible] [illegible] demp[illegible]turus est, cito redimet [illegible] diebus nostris, dicetque ei Deus sanctus & b[illegible]nedictus, Pet[illegible] a me al[illegible]quid, & dabo tibi: sicut d[illegible]tum e[illegible] [illegible]l. 2. Narra[illegible] præceptum, Deus di[illegible]it a[illegible] me, F[illegible]s meus [illegible]s [illegible] hodie genui te. Po[illegible] a[illegible]e, & dabo t[illegible] [illegible]es hæreditatem tuam, & po[illegible]onem t[illegible] [illegible] vel terminos terræ. Cumque vid[illegible]it M[illegible]m [illegible]ium Ioseph interfectum, dicet coram eo, [illegible]icet Deo: Domine seculi non ego peto a te nisi vitam. Dicet ei Deus sanctus & benedi[illegible]us, Vitam petis scilicet a me? Cum enim tu adhuc non dixeris, hoc [illegible] prophetauit super [illegible]e Dauid pater [illegible]us: sicut di[illegible]um [illegible] P[illegible] [illegible]1. Vitam pe[illegible] [illegible]te, & ded[illegible]sti ei longitudinem dierum in secu[illegible]m & vltra. Hæc Talmud. Quæ quidem ni[illegible]l continent, quod [illegible]t Domino nostro Iesu Ch[illegible]o contrarium. Ad illud autem quod sequitur, Messiam [illegible]ium Dauid non fuisse moriturum, dici [illegible]ongrue potest, Dominum Iesum etsi secundùm humanitatem passum & mortuum ve[illegible] [illegible], tamen ip[illegible] [illegible]itam peti[illegible] ac [illegible] [illegible]m dierum in [illegible] lum & [illegible]ltra da[illegible] m[illegible], [illegible] [illegible]n [illegible] d[illegible] mortem [illegible]us Deus [illegible] n[illegible]nq[illegible]am v[illegible] moriturum. E[illegible] ha[illegible] [illegible] di[illegible] ne p[illegible] [illegible]uoque alia cont[illegible]a I[illegible]dæos [illegible]r. Et prim[illegible] dem, qu[illegible]d M[illegible]ssias filius D[illegible] [illegible] m[illegible] esse: & per [illegible]nsequens, [illegible] in [illegible] b[illegible] [illegible]l. cùm adhuc ip[illegible] in t[illegible]rra [illegible] m[illegible] & po[illegible]ntes esset Messias ipsi[illegible] [illegible]us Daui[illegible] n[illegible]rus [illegible]sset. Dies enim [illegible]niuscuiusque gentis & reg[illegible] dicuntur, quibus dominatur & viget. Deinde quòd Psal. 2. de Messia loquitur. Ex quo profectò Messiam esse Dei Fi[illegible]um consequens est, [illegible] eodem in Psalmo dicitur, Deu[illegible] di[illegible]it ad me, [illegible]s meus es tu. Et non adoptiuum quidem, p[illegible] id quod imm[illegible]iate su[illegible]icitur, E[illegible] hodie genu[illegible] te[illegible] tanquam vero [illegible]lio dedit g[illegible]tes in hær[illegible]ditate[illegible] & orbem vniuersum in poss[illegible]ssionem: quod in [illegible]stiani const[illegible]t fuis[illegible] c[illegible]m[illegible]tum. Demum quod Psalm. 21. vi[illegible]icet D[illegible]s in fo[illegible]titudine tua lætabitur Rex [illegible]tus de Messia intel[illegible]igitur. Eodem quoq[illegible] in l[illegible] & [illegible]p[illegible] præterea l[illegible]gi[illegible]ur, Et planget terra, fami[illegible]iæ, & fami[illegible]æ s[illegible]orsum. Hic p[illegible]anctus c[illegible]t fiet? Dixit Rab[illegible] Di[illegible]rdes sunt in hoc R. רופא *Dossa* & Magi[illegible]. Vnus enim dixit, propter Me[illegible] [illegible]m I[illegible] [illegible], qui [illegible]erfectus erit. Alius ver[illegible] ait [illegible] pr[illegible]pt[illegible] [illegible] m[illegible]um, vel propter [illegible] q[illegible]o [illegible]. Pa[illegible] sit illi, qui dixit super M[illegible] [illegible]um I[illegible] [illegible]h [illegible]cid[illegible]ndum, planctum i[illegible]m [illegible]m. H[illegible] [illegible] [illegible]od d[illegible]o scriptum [illegible] Za[illegible] [illegible]. והביטו אלי את אשר דקרו. Hoc est, E[illegible] r[illegible]spi[illegible]ent ad me, [illegible] [illegible]nfi[illegible]erunt. Ha[illegible]nus traditio. Ex qua ma[illegible] [illegible] [illegible]tra Iudæos [illegible]mitur argumentum. Nam cum Deum esse opo[illegible] eum, qui apud [illegible]undem Prophetam [illegible] te[illegible]nt [illegible] [illegible] a ver[illegible] ait, ושפכתי על בית דוד ועל יושב ירושלם רוח חן ותחנונים Id est, Et effundam super d[illegible]mu[illegible] Da[illegible] & super habi[illegible]ores I[illegible] [illegible] [illegible]pi[illegible] [illegible]tiæ & d[illegible]uotionum: [illegible] enim facere solu[illegible] D[illegible], cumque ille idem [illegible] te subiungat, quod nunc dictum est, vi[illegible], Et respiciem ad me quem confixerunt, q[illegible] [illegible] Iudæorum de Messia filio Ioseph [illegible]o, [illegible]ctum [illegible]sse posuerunt, vt in hac [illegible]one h[illegible] pat[illegible] [illegible]uens [illegible]osecto est, M[illegible] [illegible]m Ioseph [illegible] & hominem esse opo[illegible]e. Quate[illegible]us, [illegible] Deus, spiritum gratiæ & deuotio[illegible]m [illegible] in se effundere [illegible]aleret, & inquan[illegible] m[illegible] [illegible] possent. Ex his [illegible] n[illegible], [illegible]dæorum n[illegible]stri [illegible]culi [illegible]stia d[illegible] M[illegible] [illegible]xpe[illegible]at v[illegible]tur[illegible]s, alterum filium Dauid, alterum f[illegible]lium Io[illegible]ph. S[illegible]d eos turp[illegible] e dec[illegible] [illegible]upl[illegible]iter pat[illegible]t. P[illegible]im[illegible] quidem per Sacram [illegible]turam. Nam etsi Saul, Dauid & alij quidam Me[illegible]a vocati sunt, nu[illegible]uam tamen in omnib[illegible]s 24. S[illegible]cræ paginæ libris ostendi potest, scripturam ali[illegible] [illegible]in nisi de vno duntaxat Messia ad sal[illegible] n[illegible]m v[illegible]tur[illegible] mentionem fecisse. Deinde id [illegible]uoque per pri[illegible]cas[illegible]orum traditiones euiden[illegible] c[illegible] o[illegible]st[illegible]tur. Nam [illegible]pud antiquos Iudæorum [illegible] M[illegible] [illegible]iu[illegible] Ioseph[illegible] & M[illegible]ias filius Daui[illegible] n[illegible] m habitu[illegible] est. C[illegible] P. Vnd[illegible] pr[illegible] bas GA[illegible] [illegible]mum [illegible]uod in *Bere[illegible]ith rabba* d[illegible]tur, audi. Ib[illegible] [illegible]up[illegible] [illegible]n. 28. d[illegible]um, Et egressus est Iac[illegible]b d[illegible] Bersaba, i[illegible] [illegible]st [illegible] p[illegible] [illegible]ept[illegible]m, ita ad literam [illegible]ti[illegible]. Ho[illegible] qu[illegible] [illegible]ptum est Psalm. 121. Le[illegible] [illegible]los m[illegible] ad montes, vnde veniet adiutor m[illegible] [illegible] tu[illegible] n[illegible] [illegible]e coram Zorob[illegible] [illegible] [illegible]a[illegible]us [illegible]ste [illegible]ias e[illegible] filius Dauid. Et [illegible] [illegible]itur: [illegible]at [illegible]in[illegible], ideo f[illegible] licet di[illegible]im [illegible] [illegible]us ipse [illegible]rit [illegible]an[illegible] grati[illegible]m & deuotiones [illegible] sicut di[illegible]m est Zachar. 12. Et effundam super domum D[illegible] & super habitat[illegible]res Ierus[illegible]m [illegible] gratiæ & deuotionum. Hæc omnia traditio. In cuius calce

dicitur, quod Messias filius Dauid [illegible] & deuotiones Israeli daturus erat. Ad [illegible] nem hæc Zachariæ autoritas indu[illegible] ndam super domum [illegible] & [illegible] rusalem spiritu[illegible] gratiæ & de[illegible] Quæ tamen autoritas in [illegible] ecceden[illegible] filio Ioseph inducta est. E[illegible] absque dubio est, Me[illegible] filium Dauid eundem omnino esse. Q[illegible] ibi Me[illegible] I[illegible] Deum & hominem ne[illegible]ssario esse, [illegible] est, ita quoque hic M[illegible] filium Dauid Deum & hominem fore nec[illegible] sario sequitur. Cum enim hic in pers[illegible] Messiæ [illegible] Dau[illegible] dicatur, Et effundam super domum Dauid, & super habitatores Ierusalem spiritum gratiæ & deuotionum, quod soli Deo conuenit; atque immediate sequatur, Et aspicient ad me quem confixerunt, quod Deo nullatenus conpetere potest, [illegible] profectò, atque perspicuum est, Mess[illegible] Dauid Deum & hominem necessario futurum [illegible] vt tanquam Deus spiritum gratiæ & de[illegible]num super homines effundere possit, & tanquam verus homo absque diuinitatis detrimento, confligi ac mori. In Midras [illegible]oque tehilim, id est, in expositione Psalmorum alia quædam ponitur traditio, ex qua manifestè colligitur Messiam filium Ioseph & Messiam filium Dauid eundem proculdubio esse. Ibi enim super illud Psalm. 92. ואתה מרום לעולם יהוה Hoc est, Tu autem excelsus in æternum Deus; sic habetur, [illegible] R. Be[illegible]achias, In æternum manus tua Domine desuper exaltabitur quasi monocerotis cornu meum. Sicuti enim vnicornis cornua altiora sunt, quam cornua omnium bestiarum, ipse quoque ventilans est ad quatuor ventos cœli: sic Messias filius Dauid ventilans erit ad omnem ventum. Et de eo dixit Moses Deuter. 33. Primogenitus bos eius, decor ei. Et cornua monocerotis cornua eius. Ipsis populos ventilabit simul. Et ipsa mille millia Ephraim. Et ipsa millenaria Manasse. Targum verò dicit ואינון ריבבתא דבית אפרים ואינון אלפיא דבית מנשה id est, Et isti erunt mille millia domus Ephraim & isti erunt millenaria domus [illegible]nasse. Et contra cum confingent Reges ad occidendum eum, sicuti dictum est Psalm. secundo, יתיצבו מלכי ארץ ורוזנים נוסדו יחד על יהוה ועל משיחו Id est, Consurgent Reges terræ & principes [illegible]tabunt vn[illegible] Deum, & aduersus Messiam ei[illegible] autem qui tunc temporis in terra fuerint, [illegible]tione magna erunt verumtamen in [illegible] tione fuerunt, quasi oliua, vb[illegible]ma: [illegible] est, Et vetustas mea in ulco[illegible] vt ... erunt ruinam suam [illegible] est Psalm. 92. ותבט עיני בשורי [illegible] מרעים תשמענה אזני Id est, E[illegible] speculatores meos, v[illegible] in[illegible] me [illegible] Deind[illegible] sequitur, [illegible] צדיק כתמר יפרח כארז [illegible] בלבנון ישגה [illegible] ut cedrus in Li[illegible] Dauid, [illegible] Sicut [illegible] [illegible] [illegible] ac [illegible] D[illegible] Dicit

Rabbi Ishac, Quemadmodum vmbra palmæ lon[illegible] ab ipsa, ita [illegible] quod [illegible] Messi[illegible] [illegible] Dominus D[illegible] tibi pacti [illegible] quam iurauit [illegible] ibus tuis [illegible] Deuter. 5. [illegible] ens [illegible] & [illegible]ta tempora, & non [illegible] in hac vi[illegible] traditio. Quæ etsi multa quidem co[illegible] contineat, maxime tamen quod ad [illegible] facit. Messiam filium Ioseph & M[illegible] Dauid eundem esse [illegible]endit. Cum [illegible] Deuteronom. in benedictione Ioseph dictum, Primogenitus bos eius decor ei, de Messia filio Dauid intelligendum esse tradit. Non abs re autem prisci [illegible] patres per Messiam filium Ioseph & per [illegible] filium Dauid, [illegible] & eundem verum Messiam significarunt. In hoc enim non solum duos eius aduentus [illegible] narunt, verùm etiam in Messia qu[illegible] filio Ioseph eius [illegible]tatem ac mansuetudinem, in Messia ver[illegible] [illegible]uid ipsius nobilitatem ac regnum insinuarunt. Quapropter Dominum nostrum Iesum Christum vtrunque Messiam extitisse clari[illegible] constat. Fuit enim filius putatiuus Ioseph [illegible] matris [illegible] non quidem [illegible]arne, sed educatione ac nutritione. Fuit quoque filius Dauid [illegible] carnem, vt alibi abun[illegible] probabitur: qua[illegible] iustè debebatur. Q[illegible] ipsi etiam Iudæ[illegible]tur. Nam in libro *Sanhedrin* in capit. גמר הדין Nygmar hadin, id est, conclusis sententiis, v[illegible] errmatum est iudicium [illegible] legitur, D[illegible] R. [illegible], Quòd Iesus Nazarenus propinquus erat regni, Dauidici scilicet, Et suspenderunt eum in vespera Paschæ. Quas ob res haud ineptè veteres Iudæorum ipsum Dominum Iesum per duos præmissos Messias, per Messiam scilicet filium Ioseph, & per Messiam filium Dauid designarunt.

CAPVT III.

Quod primus Messiæ aduentus iam præterierit. Et quibus potissimum rationibus super Prophetarum Talmudistarumque testimonia fundatis id probetur.

CAPNIO.

PRimi nunc aduentus Messiæ tem[illegible] [illegible] tam [illegible] per prophet[illegible] [illegible] que scripturas vt [illegible] abs te [illegible] GAL [illegible] & [illegible] quo rem [illegible] spero. Cum e[illegible] quo[illegible] & Iudæo[illegible] in co [illegible] quid[illegible]mus, M[illegible] & Proph[illegible] iam ve[illegible] Christum fui[illegible] cum in [illegible] pro[illegible] phetarum

tarum oracula conuenisse, atque consummata fuisse, constet: Ipsi verò ecõtra id penitus negantes, eum quem Prophetæ prædixerunt quandoq; venturum, nondum venisse, sed venturum esse, asseuerant: eam ob rem vtilitatem non paruam me Christianæ religioni allaturum confido, si quibuscunq; potero modis, primi aduentus Messiæ tempus iam præteriisse probauero. Ex hoc enim facilè poterimus, & ipsum Dominum nostrum Iesum verum fuisse Messiam concludere, & Iudæos ipsos ad veritatis notionem reducere. Quod vt distinctiùs, planiùs, atque efficaciùs facere valeamus, septem potissimas rationes adducemus: quæ ita super Prophetarum vaticiniis fundatæ erunt, adeoq; Talmudistarum testimoniis roboratæ, vt Iudæi ipsi haudquaquã eis contradicere possint. Quarum

CAP. Age quæso, mi Galatine, per vnamquamque harum rationum, primi aduentus Messiæ tempus iam præteriisse ostendito. GAL. Ego equidem prout mea feret facultas, omni contentione id agere curabo: modò vterque vestrum & patientes his quę dicturus sum, aures accommodet, & quodcunq; dubitandum duxerit, sciscitari non omittat.

CAPVT IV.

Prima ratio qua tempus primi aduentus Messiæ iam præteriisse probatur, sumitur ex Iudaici sceptri defectione. Pro qua primo demonstratur, quod circa primum Messiæ aduentum, sceptrum Regni Iudaici penitus deficere debebat.

GALATINVS.

PRO primæ itaque rationis fundamento, Iacob patriarchæ referenda sont verba: qui filiorum salutem cupiens, eis in suo testamento inter cætera futurorum arcana, Messiæ mysterium explicare decreuit. Quare vt cautiores eos redderet, tempus aduentus eius determinatum (vt Gen. 49. cap. legitur) his verbis assignauit, לא יסור שבט מיהודה ומחקק מבין רגליו עד כי יבא שילה ולו יקהת עמים Hoc est, Non recedet sceptrum de Iuda, & scriba siue legumlator de medio pedum eius, donec veniat *Silo*, id est Messias. Et illi erit congregatio populorum, id est, gentium. HOC. Hæc verba longè secus, quàm nostra editio hab[e]at, adduxisti. Sic enim (vt nosti) habet, Non auferetur sceptrum de Iuda, neque Dux de fœmore eius, donec veniat qui mittendus est, & ipse erit expectatio gentium. GAL. Ita prorsus est, vt ais. Sed multò meliùs pro nostra fid[e], Hebraica veritas habet. Ista namq[ue] nostra expositio magis iuxta sensum est, quàm literalis. Vnde Iudæi nostri temporis latam habent viam fug[i]e[n]d[i], negandæque veritatis. Obiicere etenim facilè possunt prophetiam hanc non de Messia, sed de [a]liquo alio intelligendam esse. Et præsertim de Nabuchodonosor Babylonis rege, qui ad innumera eorum, patrumque peccata punienda, & ad vrbem Ierusalem templumque destruendum, atque ad populum captiuandum, mittendus erat. Quemadmodum & a Prophetis multipliciter prænunciatum fuerat, & tempore Sedechiæ regis adimpletum est. Tunc enim (vt aiunt) per Nabuchodonosor fuit sceptrum de Iuda ablatum, cum ciuitas eorum diruta est, templumque exustum, & qui in cæde non corruerant, in Babyloniam captiui ducti sunt: vt Ieremiæ vltimo cap. dicitur. Exinde (inquiunt) neque Regem, neque Ducem de domo Iuda habuimus vnquam. Quod etiam sequitur, Et erit expectatio gentium, de ipso Nabuchodonosor intelligi volunt: cùm eius dominium in omnibus gentibus fuerit, ipseque vt Dan. 2. cap. dicitur, caput aureum extiterit. Vnde super omnia alia gentium Regna quæ secutura erant, regni eius denot[atur] excellentia. Hæc & alia multa secundum no[stram] translationem, Iudæi nobis opponere solent, q[uæ] iuxta textus Hebraici veritatem, minimè obiicere possunt. CAP. Imò & sic etiam sæpenumero nobis obsistunt. Cum enim Prophetia illa non loquatur aperte de Christo sub nomine Messiæ, sed obscurè sub nomine שילה *Silo*, (Vbi enim nostra editio habet, Donec veniat qui mittendus est, Hebraicus textus dicit, Donec veniat שילה *Silo*, quod quidem verbum apud Hebræos æquiuocum est: potest enim שילה *Silo*, proprium loci cuiusdam sic nuncupati esse nomen, & missionem [q]ue missum significare, a verbo שלח *Salach* tractum, quod mittere apud eos significat) eam ob rem quidam recentiorum Iudæorum, verum huius Prophetiæ sensum subuertere conantes, ac *Silo* pro loco accipientes, ipsum non de Messia, sed de Saul intelligi debere, aiunt. Qui quidem Saul in Regem electus, venit vngendus in Silo, vbi Domini erat arca, in qua seruabatur vnctio. Et tunc sceptrum quod pro quodam primatu accipitur, & cæteris in tribu Iuda fuerat, ex ipsa tribu ablatum fuisse, dicunt, atque ad tribum Beniamin de qua erat ipse Saul, translatum. GAL. Hæc eorum expositio falsa omnino est. Tum, quia ante Saulis electionem arca Domini in qua vnctio seruabatur, iam à *Silo* in *Cariathiarim* transportata fuerat: vt patet primi Regum cap. 7. Et ex consequenti Saul non in *Silo*, sed in *Cariathiarim* vnctus fuit. Tum etiam, quia immediatè post Saulem, imò ipso Saule adhuc regnante, Dauid qui primus ex tribu Iuda regnauit, fuit Rex institutus, atque a Samuele Propheta vnctus. Quare minimè verisimile videtur, vt tunc sceptrum de tribu Iuda ablatum fuerit, quando eadem tribus ad regni perfectionem propinquissima erat. CAP. Sunt & alij quidam, qui *Silo* pro loco etiam accipientes, dicunt prophetiam hanc de Ieroboam, qui de tribu Ephraim oriundus fuit, intelligendam

Altera obiectio.

esse. Nam cùm decem tribus ob duram responsionem à Roboam rege Selomonis filio populo datam, à regno Iuda discessissent, ipsum Ieroboam sibi Regem delegerunt. Et tunc aiunt à tribu Iuda sceptrum ablatum fuisse, atque ad tribum Ephraim translatum: vnde sic exponunt Prophetæ dictum illud, Donec veniat *Silo*, id est, Donec veniat Ieroboam coronandus in *Silo*.

Confutatio. GAL. Ista quoque expositio falsissima est: tum quidem, quia illa decem tribuum congregatio, quæ Ieroboam sibi Regem constituit, non in *Silo*, sed in Sichem facta fuit: vt ex tertij libri Regum capit.12. apertè colligitur: tum quoque, quia non fuit tunc regnum à domo Iuda amotum: quod ex eo potissimum patet, quòd ex ea tribu Reges per hæreditariam successionem vsque ad Babylonicam captiuitatem per annos fermè 492. sine intermissione fuerunt: & illi soli veri Reges censebantur, cùm & in regia vrbe Ierusalem regnarent, & per vnctionem quæ in templo erat, instituerentur.

Tertia obiectio. CAP. Sunt postremò & alij nonnulli, qui dictionem hanc שילה *Silo*, prout quandam missionem significat, accipientes, Prophetiam hanc de Nabuchodonosor (vt ante dixisti) exponunt: qui propter peccata populi ad totius terræ illius perditionem, atque ad regni ablationem à Deo missus fuit. Vnde ita exponunt illud Prophetæ dictum, Donec veniat *Silo*, id est, Donec veniat qui mittendus est Nabuchodonosor. Tunc enim (vt aiunt) interfecto Sedechia Rege, qui de tribu Iuda erat, ac filiis eius, regnum Iuda omnino defecit: cùm ex eo tempore nullus vnquam ex ea tribu regnauerit. Quare & hos quoque mentitos esse, palàm ostende.

Confutatio. GAL. Id igitur tripliciter ostendam. Et primò quidem, quia vt etiam R. Selomo hoc in loco ait, sceptrum de domo Iuda per Babylonicam captiuitatem ablatum non fuit: quod ex eo quoque maximè probatur, quia tunc non omnes *Sanhedrin*, qui capita Iudæorum erant, à Nabuchodonosor interfecti fuerunt: quandoquidem multi eorum in Babyloniam descenderunt, ibique iuxta eorum legem, ac mores, ex Regis consensu, Iudæorum causas determinabant, atque iudicabant. Quòd autem in Babyloniam descenderint, hoc *Midras Sir hassirim*, id est, expositio Cantici canticorum manifeste testatur, super dictum illud, Dilectus meus descendit ad hortum suum, ad areolam aromatis: vbi & Targum sic dicit, Dominus seculi suscepit orationem eorum cum complacentia, descenditque in Babyloniam ad sapientes *Sanhedrin*, & dedit odorem populo suo. Cùm igitur *Sanhedrin*, id est, iudices ordinarij in quorum manu sceptrum erat, tempore captiuitatis Babylonicæ non defecerint, consequens planè [illegible] tunc sceptrum minimè defecisse. Deinde ver[illegible] h[illegible]c ex eo probatur, quòd post captiuita[illegible] [illegible]lam Babylonicam, per eos qui ex tribu Iuda prodierant, vsque ad Herodem Ascalonitam Iudæorum p[illegible]pulu[illegible] gubernatus fuit. Nam Z[illegible]babel qui populi in [illegible] iu[illegible]dem captiuitatis re[illegible]di[illegible], princeps extitit, d[illegible] tribu Iuda fuit, vt legitur [illegible]ud Zac[illegible]ar.cap.4. & apu[illegible] Haggæum cap.1. Si[illegible] [illegible]tei & alij omnes, penes quos vsque ad Machabæos regimen populi perseuerauit, de tribu Iuda fuerunt: vt ipsi etiam Talmudistæ tradunt. Machabæi quoque qui postea vsque ad Herodem Ascalonitam, Iudæorum principatum obtinuerunt, de tribu Iuda censebantur, quia tribus regia & tribus sacerdotalis commixtæ erant: vt patet [illegible]bri 4. Reg. cap. 11. Vnde & ipsi Machabæi secundum genus maternum ex tribu Iuda processerant. Quæ omnia in libro *Sanhedrin* in capit. דיני ממונות *Dine mamonoth*, id est, de iudiciis diuitiarum, optimè confirmantur. Ibi enim sic dicitur, Non recedet sceptrum de Iuda; Hæc sunt capita captiuitatum, quæ regebant Israel virga & sceptro. Et scriba de medio pedum eius; Hi sunt filij filiorum *Hillel*. Vbi glossa, Capita (inquit) captiuitatum Babyloniæ fuerunt Zorobabel, & sui, ac Princeps qui fuit in terra Israel, qui fuit Mathathias, & sui, scilicet חשמונאי *Hasmonai*, hoc est, Machabæi, & cæteri ab ipsis descendentes. Filij verò filiorum *Hillel* fuerunt *Sanhedrin*, id est, iudices prædicti a discipulis Hillelis edocti: quam ob rem ratione doctrinæ filij filiorum eius sunt nuncupati. Ex quibus manifestum est, vsque ad ipsius Herodis Ascalonitæ tempora, sceptrum de tribu Iuda non recessisse. Tertio demum id potissimùm patet per Targum, id est, per Chaldaicam Rabbi Ankelos translationem, quæ hoc in loco sic dicit, לא יעירי עבד שולטן מרבית יהודה וספרא מבני בנוהי עד עלמא עד דייתי משיחא דדי ליה היא מלכותא וליה ישתמשון עממיא Hoc est, Non præteribit autor vel factor potestatis, siue dominij regij de domo Iudæ, & scriba de filiis filiorum eius vsque in seculum, quousque veniat Messias, cuius est regnum. Et ei obedient, vel congregabunt se populi, siue nationes gentium ad eum. Ex ista Chaldaica traductione & expositione, si diligenter perspiciatur, multa ad propositum nostrum habentur. Quorum primum quidem est, quòd per verbum Hebraicum שבט *sceuet*, quod virga vel sceptrum interpretatur, factum quoddam regium atque dominium intelligitur: cui illud Psalm. 45. congruit, שבט מישור שבט מלכותך Id est, Sceptrum directionis, sceptrum regni tui. Secundum verò est, quòd per verbum מחוקק *Mehokek*, quod idem est quod scriba, magnus legumlator intelligi debet. Vnde Deuteron. 33. cap. in benedictione Gad, vbi Latinè dicitur Doctor, in Hebraico habetur מחוקק *Mehokek*: quod Ankelos de Mose Chaldaice exposuit, באחסנתיה משה ספרא רבא דישראל קביר, Hoc est, In possessione Moses scriba magnus, hoc est, legislator magnus, sepultus est. In eo etiam quod nos apud Esaiam 33. sic habemus, Dominus legislator noster, in Hebraico ponitur d[illegible]o hæc מחוקק *Mehokek*: sic enim ibi dicitur, יהוה מחקקנו id est, Deus legumlator noster. Tertium autem est, quòd dictio ista שילה *Silo* Messiam significat: quod in antiqua quoque *Beresith Rabba* optimè probatur, cum super hunc locum, Donec veniat שילה *Silo*, sic dicitur, Donec veniat *Silo*; ille est Messias: & ad eum congregabunt [illegible]entes. quia ipse iudi[illegible]bit totum orbem. F[illegible] ho[illegible] [illegible]i quod dictum e[illegible] Mich. 4. capit. Et iudic[illegible]it inter gentes, & arguet populos multos. Et iterum I[illegible]sa. 11. capit. Et iudicabit in iu[illegible]tia pauperes, & arguet in æquitate mansuetos terræ. Et percutiet terram

ram virga oris sui, & in spiritu labiorum suorum interficiet impium. Hæc omnia ibi: quibus satis conuenienter connectitur quod in איכה רבתי *Esharabbethi*, id est, in expositione planctus Ieremiæ legitur: vbi super illud Thren. 1. cap. Quia elongatus est à me consolator, conuertens animam meam, sic dicitur, Quod est nomen Messiæ? Qui de domo R. Sela erant, dixerunt שילה *Silo* est nomen eius: sicut dictum est Genes. 49. cap. Donec veniat *Silo*, id est, Messias. CAP. Si igitur in hac Prophetia, *Silo* nonnisi Messias intelligi potest, quamobrem Propheta non dixit, Donec veniat Messias, sed, Donec veniat *Silo*? GAL. Non abs re profectò sic locutus est. In hoc enim apertè innuere voluit, Messiam à matre absque patre nasciturum, siue de matris materia sine viri semine concipiendum fuisse: quod R. Kimhi in libro *Serasim* manifestè testatur, dum ita de eo ait, Vocatur Messias, Princeps & Dominator. Mos enim Dominantis est, vt sit virga in manu eius. Et quia virga disciplinæ plebis in manu ipsius erit, ideo מחקק *Mehokek* etiam dicitur, quod scribam significat. Porrò, Donec veniat Silo, id est, filius eius fœminini generis exponitur. Et est Prophetia de Messia. Deriuaturque שילה *Silo* à vocabulo שיליה *Silja*, quod est sacculus quidam in quo manet infans in vtero matris, qui aliquando in scriptura pro embryone in matrice sumitur. Hæc omnia Rabbi Kimhi. Ex quibus apertissimè liquet quod *Silo* in antedicta Prophetia idem est quod filius mulieris. Ex quo palam est, ideo Prophetam dixisse, Donec veniat *Silo*, vt ostenderet Messiam ipsum de matre absque patre nasciturum fuisse. Ex quibus omnibus manifestè patet contra Iudæorum nostri temporis perfidiam, quòd iuxta veterum Talmudistarum expositiones, præmissa Prophetia de nullo alio rectè intelligi potest, nisi de Messia. Et per consequens secundùm dicta antiquorum concluditur, quod in aduentu ipsius Messiæ, Regni Iudaici sceptrum penitus deficere debebat.

Quare Messias dictus est Silo.

Silo etymon & interpretatio.

CAPVT V.

Quod iudiciaria quoque potestas in aduentu Messiæ penitus à Iudæis auferenda erat. Et de Iudæorum iudicibus.

GALATINVS.

VBI præterea nostra editio in prædicta Prophetia, Neque Dux de fœmore eius habet, Hebraicus textus, Scriba, eo in loco habet, quod magis veritati consonat, expressiusque de Christo testimonium perhibet. Non enim tantùm Dominationis potestas in Messiæ aduentu à Iudæis auferenda erat, sed iudiciaria quoque sapientum, qui *Sanhedrin* dicebantur, autoritas. Quod R. Moses Hadarsan apertè affirmat, in commentariis suis in librum Geneseos, super illud eiusdem Prophetiæ verbum, Et scriba de fœmore eius: Hi sunt *Sanhedrin*, sedentes in consistorio *Gazith*, ad indicandum iudicia animarum. Hi nunquam de terra Iuda auferentur, quousque ve-

A niat *Silo*, qui est Messias. Hæc ille. In *Beresith* quoque קצרה *ketsara*, id est, in expositione Gen. abbreuiata hoc modo legitur, Non recedet sceptrum de Iuda, & legumlator de medio pedum eius. Hi sunt sedentes יעבץ *Iabbez*, docentes הלכות *hallacoth*, id est, sententias, in *Sanhedrin* magna, quæ sedet in consistorio *Gazith*, in parte Iudæ. De quibus dictum est 1. Paralip. 2. cap. Et familiæ scribarum sedentes יעבץ *Iabbez*. Donec veniat Silo, id est, Messias. Quia futurum est, vt gentes seculi deferant munera Messiæ filio Dauid. Sicut dictum

B est Esa. 18. בעת ההיא יובל שי ליהוה צבאות Id est, In tempore illo deferetur munus Deo exercituum. Hæc omnia traditio. Ex qua non solùm patet propositum, sed argumentum quoque sumitur, quòd Messias est Deus exercituum, cui gentes per magos munera allaturæ erant. HOG. Quid per nomen *Sanhedrin* importatur? Et quod eorum fuit munus, quamve potestatem habebant? GAL. Quemadmodum in 11. Numer. cap. legitur, tem-

C pore Mosis Dei iussu 70. Seniores ætate prouecti, ac scientia probati, delecti fuerunt: qui ipsius Mosis in populi regimine coadiutores essent: ad quos omnes legis ac fidei difficultates, seu dubia declarare, ac definire, & in rebus grauibus atque causis arduis iudicare pertinebat. De quibus illud Deuteronom. 17. cap. scriptum intelligitur, Si difficile & ambiguum apud te iudicium esse perspexeris, inter sanguinem & sanguinem, crimen & crimen: & post pauca, Surge, inquit, & ascende ad locum

D quem elegit Dominus, & sequaris sententiam eorum, nec declinabis ad dexteram, nec ad sinistram. Hi autem *Sanhedrin* vocabantur, quos nos Iudices ordinarios appellare possumus, dicebantur quoque מחוקקים *Mehokekim*, id est Scribæ siue legumlatores: eò quod quidquid tradebant, & scribebant, tanquam lex ab aliis habebatur. Horum collegium sceptrum datum à Spiritu sancto per Iacob domui Iudæ repræsentabat, & in ipsis sceptrum ipsum pendebat.

E Quare non solum sub regibus & ducibus residentes, iudicandi potestatem exercebant, verùm nullo etiam Rege, aut Duce in Iudæis existente, eorum nihilominus adhuc durabat autoritas. De quorum qualitate in libro *Sanhedrin* in capite דיני ממונות *Dine mamonoth*, id est iudicia diuitiarum, sic legitur; Dixit Rabbi Iohanan, Non erant constituentes in *Sanhedrin*, nisi dominos sapientiæ, staturæ & apparentiæ, ac senectutis, & dominos incantationum, nec non & scientes 70. linguas, ne oporteret eos interpretes alios audire. Vbi glossa R. Selomonis sic ait, Statura & apparentia in eis requirebatur, vt in reuerentia haberentur. Quod autem essent incantationum Domini, ideo exigebatur, vt incantatores & maleficos in suis maleficiis & incantationibus confidentes, conuincerent, & occiderent. Hæc R. Selomo. De eorum autem iudicandi potestate & modo, in libro *Sanhedrin* Babylonico in cap.

G ארבע מיתות *Arba mittoth*, id est, Quatuor mortes, sic habetur. Quatuor mortes, id est, quatuor occidendi modi traditi sunt domui iudicij, id est, ipsis *Sanhedrin*: videlicet, סקילה שרפה הרג וחנק Hoc est, Lapidare, comburere, occi-

dere,& ſtrangulare. Dixit R. Akiba, Vnde habebant *Sanhedrin*, quòd quando interfeciſſent animam, id eſt, cùm aliquem occidendum iudicaſſent, tota die illa nihil guſtarent? Inde vbi dictum eſt, Non comedetis ſuper ſanguinem. Legitur quoque in libro *Sanhedrin*, in cap. דיני ממונות *Dine mamonoth*. Id eſt, Iudicia diuitiarum, quòd iudicia diuitiarum ſiue pecuniarum & bonorum inobilium per tres iudices fiebant: iudicia verò animarum per viginti tres. Hoc eſt, viginti tres de 70. iudicibus ordinariis, & non pauciores poterant hominem mortis reum, ſiue morti obnoxium iudicare. Non erant autem iudicantes tribum, vel ſceptrum, neque pſeudoprophetam, neque ſacerdotem magnum, niſi domus iudicij ſeptuaginta vnius iudicum. Nec erant egredientes ad licitum bellum, niſi ſecundùm os domus iudicij ſeptuaginta vnius iudicum. Nec addebant ciuitati, nec ſalariis templi, niſi per os domus iudicij ſeptuaginta vnius iudicum. Nec faciebant סנהדריות *ſanhedrioth*, id eſt conuentus iudicum ordinariorum tribubus, niſi per domum iudicij ſeptuaginta vnius iudicum: quod per manuum impoſitionem in tribum fiebat: vt dicit R. Iſmael. R. verò Iudas dixit, quòd quinque erant neceſſarij in manuum impoſitione. Lupus autem, & leo, vrſus, pardus, & ſerpens per viginti tres iudices interficiendi erant. Collegium quoque magnum quod סנהדרי גדולה *Sanhedre ghedola* dicebatur, ſeptuaginta vnius iudicum erat. Minus verò viginti trium. Vnde habetur, quòd concilium magnum *Sanhedrin* erat 71. iudicum? Ex eo quod dictum eſt Num. 11. cap. Congrega mihi 70. viros de Senioribus Iſrael. Moſes autem fuit ſuper eos. Sic ergo fuerunt 71. Hucuſque Talmud. Vnde habetur argumentum, quòd tota domus iudicij 71. iudicum ad iudicandum Chriſtum ſimul conuenit, eò quòd vt dictum eſt, non iudicabat tribum, neque ſceptrum, neque pſeudoprophetam, neque Sacerdotem magnum, niſi domus iudicij 71. iudicum. Eſt autem ſciendum, quòd minor ipſorum *Sanhedrin* conuentus non poterat, niſi à 70. maiorum conuentu ordinari, vt ibidem dicitur. Ipſi namque 70. iudices ordinabant aliorum iudicum conuentus, qui in aliis ciuitatibus & locis circumquaque populum regebant. Hac tamen conditione, vt vnuſquiſque cuiuſcunque regionis conuentus, magno maiorum conuentui in Ieruſalem, & in loco *Gazith* vocato, exiſtenti, ſubeſſet. In eodem quoque libro *Sanhedrin*, in cap. ואלו הן *Veellu hen*, id eſt, Et iſti ſunt, ſic ad verbum dicitur; Traditio eſt R. Ioſe dixiſſe, quòd in principio non erat controuerſia in Iſrael, ſed domus iudicij ſeptuaginta vnius Iudicum ſedens erat in conſiſtorio *Gazith*. id eſt, dolato. Et aliæ domus iudicij viginti trium in diuerſis locis ſedentes erant. Vna enim earum ſedebat in porta montis domus, id eſt, templi. Altera verò in porta atrij. Reliquæ autem domus iudiciorum viginti trium Iudicum, ſedentes erant in ſingulis ciuitatibus Iſrael. Cum vero aliquid quærendum erat, à domo iudicij quæ erat in ciuitate propria quærebatur. Si audiebant, dicebant. Sin autem, ad illum ordinem veniebant, qui in propinquiori ciuitate erant. Qui ſi audiebant, dicebant eis. Sin autem, ad illum ordinem ibant, qui in porta montis domus Domini erant: dicebantque, Sic expoſui, & ſic ſocij mei expoſuerunt: ſic docui, & ſic ſocij mei docuerunt. Qui ſi audiebant, dicebant eis: ſin minùs, ad eum ordinem veniebant, qui in porta atrij domus Domini erat dicebantque, Sic expoſui, & ſic ſocij mei expoſuerunt: ſic docui, & ſic ſocij mei docuerunt. Qui ſi audiebant, dicebant eis. Sin minus, & iſti & illi ibant ad conſiſtorium *Gazith*, id eſt, dolatum vel politum, in quo *Sanhedrin* à manè vſque ad veſperam ſedentes erant. In ſabbatis autem, & diebus ſolennibus in muro ſedebant. Ex quo verò multiplicati ſunt diſcipuli *Sammai & Hillel*, qui non miniſtrauerunt vt expediebat, creuerunt ſchiſmata in Iſrael, & lex facta eſt ſicut duæ leges.

CAPVT VI.

Quando, quomodo, & quare Iudæorum regnum, & eorum iudiciaria poteſtas defecerint.

CAPNIO.

NVNC reliquum eſt, vt pro huiuſce rationis concluſione ediſſeras, quo tempore, quo pacto, & quam ob rem Iudæorum tum regnum, tum iudiciaria poteſtas finem habuerint. GAL. Vtrumque Herode Aſcalonita regnante, defecit: qui non modo alienigena, verùm ſeruus quoque Machabæorum extitit. Ad huius autem rei clariorem intellectum, ſciendum eſt tres fuiſſe Herodes: quorum primus dictus eſt Aſcalonita, Antipatri filius quem Iudæi הורודיס בן אנטיפטר *Herodes ben antiphtar* vocant. Hic primus alienigena, poſt Hircanum in Iudæa regnauit. Sub hoc Chriſtus natus eſt, anno ſcilicet regni eius triceſimo primo. Siquidem omnes anni regni eius triginta ſeptem fuerunt. Hic & infantes Bethlehemitas à bimatu & infrà, Chriſto nato, interemit. Secundus verò Herodes cognominatus eſt Antipater, ſuperioris Herodis filius: qui adiudicante Cæſare, in Galilæa patri ſucceſſit. Archelaus verò frater eius in Iudæa. Hic autem Herodes Ioannem Baptiſtam decollauit: eiuſque tempore Chriſtus paſſus eſt. Tertius autem Herodes vocatus eſt Agrippa, huius Herodis filius, atque primi nepos. De quo ſic ſcriptum eſt in *Midras*, id eſt, in expolitione ſuper illud Deut. 17. dictum, De medio fratrum tuorum pones ſuper te Regem: nec poteris dare ſuper te extraneum, qui non eſt frater tuus; Cum perueniſſet Agrippas ad פסוק *paſuc*, id eſt, verſiculum iſtum, fleuit, adeo vt oculi eius emiſerint lachrymas. Omnis autem Iſrael dixit ei, Ne timeas Agrippa, frater enim noſter es tu. Legitur autem de eo in *Bana bathra*, in cap. השותפין *Haſſuttaphin*, Quòd Romani ſic inter cætera ſcripſerunt ei, Si autem diruiſti & ædificaſti, ſeruus es nequam, ſucceſſor ſeruorum reges ſe facientium. Nam ſi generis tui librum relegeris, non inuenies te nobilem, nec filium nobilis, ſed Herodis Aſcalonitæ poſſeſſi in ſeruum. Hæc omnia Talmud. Herodes igitur Aſcalonita primus alienigena regnum Iudæorum dolo obtinuit. Nam vt & Ioſephus, & alij

Herodis Aſcalonitæ genus.

& alij historiographi tradunt, ex patre Antipatro Ascalonita, & matre Cypride Arabica genitus, paterno quidem genere Idumæus, materno vero Arabs fuit. Hic à Romanis Iudæorum regnum suscepit, vt tributis præesset, & Romano pareret imperio; neptemque Hircani Sacerdotis magni & Principis Iudæorum, qui Alexandræ Iudæorum Reginæ filius fuit, & ex Machabæis originem traxit, duxit vxorem. Et circumcidens se, ob regni & eius amorem, factus est proselytus. Et tandem eundem Hircanum dolo occidit, eo quòd diceret Regnum sibi deberi. Nam cum Hircano ipso Pontifice a Parthis capto, Iudæam nihil ad se pertinentem, ab Augusto & Senatu accepisset, regressum postea de captiuitate Parthica eundem Hircanum, vna cum Antigono eius filio, qui patri in Pontificatu & Regno successerat, interfecit. Quotquot etiam regia de stirpe prodierant, pariter interemit, propter illud Deuteronom. [illegible] scriptum, De medio fratrum tuorum pones super te Regem: omnesque libros qui de regum genealogia inscripti erant, exuri fecit, ne ipse aut filij eius alieni à regno censerentur. Et inter alia quæ crudeliter gessit, vitum quoque sororis suæ Salomæ occidit. Et cùm eam alij tradidisset vxorem, etiam & hunc necauit. Scribas quoque & diuinæ legis doctores, simili scelere interfecit, vt omnem à Iudæis recuperandi regni modum spemque auferret. Quare tunc propriè & verè de tribu Iuda regni sceptrum ablatum fuit, cum nemo de regio genere remansisse crederetur. Tunc etiam Iudiciaria potestas ab eis amota est, cum omnes *Sanhedrin* Herodes ipse interimi fecit. Quæ omnia Talmudistæ referunt. Nam quod Herodes ipse & capita captiuitatum Babyloniæ, & *Sanhedrin* ipsos destruxerit, habetur in בבא בתרא *Baba bathra* in capit. השותפין *Hassuttaphin*. Id est, Socij in negotiatione; vbi sic ad [illegible] dicitur, Herodes seruus fuit domus *Hasmonai*, id est, Machabæorum: coniecitque oculos in quandam puellam de eadem domo & familia, quæ מירים *Merime* vocabatur. Die igitur quodam audiuit filiam vocis, id est, reuelationem de cœlo dicentem, Omnis seruus qui hoc tempore insurrexerit, prosperabitur. Insurrexit ergo & in[illegible]cit omnes dominos suos, omnesque filios dominorum, puella supradicta duntaxat reseruata, vt ea mediante affinitatem contraheret. Ipsa vero ascendit in turrim, eleuauitque vocem, & dixit, Omnis qui dixerit De domo *Hasmonai*, id est, Machabæorum procedimus, seruus est. Nemo enim ibi[illegible] remansit præter me. His dictis præcipitauit [illegible], & mortua est. Ipse verò balsamo condiuit eam annis septem. Fueruntautem qui dicerent, quod cognoscebat eam; & fuerunt qui dicerent, quod non. Qui autem dixerunt quod cognouit [illegible]m, [illegible] causam hanc assignabant, vt concupiscentiam suam expleret atque libidinem: qui verò dixerunt, quod non cognouit eam, rationem hanc reddebant, vt sic tenendo eam, diceretur affinis Machabæorum, quia [illegible] iam haberet regis. Dixerunt igitur *Rabbanan*, id est Magistri, Scriptum est Deuteronomi 17. cap. De medio fratrum tuorum pones super te Regem. Surrexit ergo & occidit vniuersos *Rabbanan*, id est, Magistros, reseruato sibi solo *Baba* filio *Bota*, vt consuleret eum. Quodam vero die [illegible] cum acceret in [illegible] & eruit ei oculos. Et post pauca, Homo iste extinxit lumen mundi, id est, *Rabbanan*: sicut scriptum est Prouerb. 6. cap. Quia lucerna est mandatum, & lex lux. Hæc omnia traditio. Ex qua satis aperte liquet, tempore huius Herodis, qui & capita Babylonis, id est, Machabæos, & Iudices ordinarios interfecit, sceptrum de Iuda recessisse, ac penitus defecisse. Cap. Si Iudæus obiiceret, sceptrum de Iuda tempore Herodis non recessisse, cum prædictus *Baba* filius *Bota*, ex ipsis *Sanhedrin* reseruatus alios adhuc *Sanhedrin* instituere potuisset, qui [illegible] sponte [illegible] essent? Gal. Id falsum prorsus esse: Cum nusquam eum id fecisse vllibi scriptum inueniatur, neque de iure facere potuisset, [illegible] lex [illegible] facta [illegible] potest, quod scriptum est in [illegible] *Sanhedrin* in cap. דיני ממונות *Dine mamonath*, id [illegible] iudiciis [illegible]m. Ibi enim sic inter cætera dicitur, Dixit *Rabba* filius *Rab Asse*, Quod confirmatio, vel institutio supra dictorum iudicum, aut manu fiebat, aut nomine tantùm. Aut enim manum capiti eius imponebant, & confirmabant eum: aut nomine instituebant, vocantes eum *Rabbi*: vnus autem non instituebat. Hæc [illegible]. Et ratio quare [illegible]nus non poterat Iudicem instituere, est [illegible] dicitur quia huiusmodi institutio per manuum impositionem fieri non poterat, nisi per tres. vt dixit R. Ismael: aut per [illegible]nque, vt dixit R. Iudas. Tot enim erant necessarij. Quamuis autem Herode permittente, alij postea hui[illegible] [illegible] iudices instituti fuerint, qui [illegible] ipsu rege [illegible] [illegible] & antea [illegible] alijs exstiterant, qui tamen non [illegible] Iudices, nullam in rebus grauibus [illegible] iudicandi potestatem habebant vt inde [illegible] ostenderetur, [illegible] ipso Herode [illegible] iudi[illegible] autoritatem [illegible] imperandi sceptro in Iudæis penitus defecisse. Et [illegible] Dominus noster Iesus Christus dum de [illegible] Iudicibus loqueretur, qui ea tempestate Scribis & Pharisæis [illegible] solebant, Super cathedram (inquit Moysi sederunt Scribæ & Pharisæi, Matth. 23. Sederunt, dixit, & non sedent: vt manifestè demonstraret, quòd eorum tunc iam cessauerat potestas. Quod etiam ipsimet confitebantur. Nam & Pilato dixerunt, Nobis non licet interficere quemquam: cum à nobis scilicet sanguinis ablatum sit iudicium. Et tunc ob [illegible] iudicium in san[illegible]nem ipsius iusti Christi prolatum, de consistorio *Gazith* expulsi fuerunt, anno ante vltimi templi excidium 40. & postea iussu Romanorum cœlestis quoque vocis [illegible]suasu, omnes denuo interfecti: vt in Talmud [illegible] continetur. Nam in libro *Sanhedrin* Ierosolymitano sic inter cætera dicitur, Legunt Magistri quòd per annos 40 ante templi destructionem, expulsi fuerunt Iudices de consistorio *Gazith* [illegible] habitauerunt in *Hamith*. Quod exponens R. *Sichim*, ait *Gazith* & *Hamith* loca fuisse Ierosolymis. Et [illegible] ex eo tempore vt inquit ibidem R. *Abdimi* nunquam amplius criminale iudicauerunt iudicium, [illegible] huiusmodi iudicium non liceret [illegible] in *Gazith* fieri. In *Beresith* verò

rabba, id est, in expositione magna libri Gen. super illud Genes. 49. cap. dictum, Non recedet sceptrum de Iuda; cum cæteris, quæ sequuntur; ita legitur, Non recedet sceptrum de Iuda; illud est לישכת *liscath*, id est, camera vel consistorium הגזית *Haggazith*, id est, dolatum seu politum, quod datum est in parte Iudæ: sicut dictum est Psalm. 78. Et repulit tabernaculum Ioseph, & tribum Ephraim non elegit: sed elegit tribum Iuda, montem Sion quem dilexit. Montem inquam, speculatiuum per legem. Et sic ait Psalm. 87. Diligit Dominus portas Sion, id est, portas speculatiuas in sententia. Et scriba de medio pedum eius; Isti sunt sedentes, & dantes sententias in Israel in *Sanhedrin* magna, quæ sedet בלשכת הגזית *belscath haggazith*, id est, in consistorio vel camera dolata seu polita in parte Iudæ, sicut dictum est primi libri Paralipom. 2. cap. Et familiæ scribarum sedentes Iahbez ianitores vel cantores. Et quid est, Non recedet sceptrum de Iuda? Nonne iam recesserunt *Sanhedrin* de consistorio *Gazith*? Sed dicitur ibi, quod non fuit data potestas *Sanhedrin*, id est, ipsis iudicibus ordinariis iudicandi animarum iudicia, nisi omni tempore quo erant sedentes in consistorio *Gazith*. Cum enim ad alium locum migrauerunt, deleta sunt animarum iudicia: sicut scriptum est Deuteronom. 17. cap. Et facies secundum verbum oris quod nunciabunt tibi de loco illo. Hinc docetur quòd locus erat necessarius. Donec veniat *Silo*, id est, Messias. Legitur quoque in libro עבודה זרה *Aboda zara*, id est, Cultus alienus in capit. לפני אידהן *Lphne edehen*, id est, ante festa eorum: & in libro *Sanhedrin*, in capit. היו בודקין *Hatu bodkin*, id est, Erant quærentes; quod per 40. annos antequam destructa esset domus Domini, migrauit *Sanhedrin*, id est, collegium 70. Iudicum de *Gazith*, & sedit in *Hanuth*. Et quare inde recessit? Dixit R. *Ishac* filius *Abudia*; Eo quòd non iudicauerunt iudicia pœnarum. Ergo propter iudicia pœnarum videtur tibi? Imò quia non iudicabant iudicia animarum? Hæc traditio. Vbi glossa R. Selomonis sic dicit, Et numquid לשכת הגזית *Lsicath haggazith*, id est, camera dolata vel polita ad iudicia pœnarum necessaria erat? Nequaquam, sed ad iudicia animarum, quando scilicet aliquis ad mortem iudicabatur. Non enim iudicia animarum in omni loco iudicabantur: sed quamdiu *Sanhedrin*, id est, collegium Iudicum ordinariorum in consistorio *Gazith* existebat, sicut dictum est Deuteronom. 17. cap. Et surges & ascendes ad locum. Per hoc docetur, quod locus ad huiusmodi iudicia erat necessarius. Migrauerunt igitur inde, & non iudicauerunt amplius iudicia animarum, quoniam per 40. annos ante destructionem domus, id est, templi, deleta sunt. Hæc omnia ad literam R. Selomo. Legitur præterea in libro *Sanhedrin* Ierosolymitano R. Rahamon dixisse, quòd cùm *Sanhedrin* migrassent de consistorio *Gazith*, & ab eis ablata fuissent iudicia animarum, consuerunt super pellem suam cilicium, depilaueruntque sibi caluitium, plorantes & dicentes אוי לנו כי סר שבט מיהודה ובן דוד לא בא Hoc est, Veh nobis, quia recessit sceptrum de Iuda, & nondum venit filius Dauid, id est Messias. Hoc est quod scriptum est Amos 8. capit. והעליתי על כל מתנים שק ועל כל ראש קרחה ושמתיה כאבל יחיד ואחריתה כיום מר id est, Et ascendere faciam super omne dorsum saccum, vel cilicium, & super omne caput depilationem, vel caluitium. Et ponam eam vt planctum vnici, & nouissimum eius vt diem amarum. Hæc omnia idem Rabbi ibidem. Ex his omnibus manifestum est, quando, quomodo, & quare sceptrum Iudæorum penitus defecerit. CAP. Quorundam nihilominus Iudæorum nequitia adhuc dicere præsumit, se in Babylonia sceptrum supradictum ac iudices habere. vbi ראשי גליות *Rasse galioth*, id est, capita captiuitatum huc vsque esse dicunt.

Obiectio maiorum Iudæorum.

GAL. Horum perfida audacia facile conuincitur, si Isaiæ verba inspiciantur 13. cap. sic dicentis, Et erit Babylonia gloria regnorum, decus nobilitatis Chaldæorum, sicut subuersio Dei Sodomæ & Amoræ, non habitabitur in sempiternum: Et reliqua. Vbi glossa R. Selomonis sic dicit, Duæ vindictæ venerunt ei in duobus annis. Darius enim occidit Balthasar, & regnauit anno vno. In secundo vero anno subuersa est Babylonia, ad instar subuersionis Sodomæ & Amoræ, quæ cœlitus facta est. Legimus autem hoc in Talmud, in libro qui dicitur סדר עולם *Seder holam*, id est, ordo mundi. Sequitur in Isaia, Hirci saltabunt ibi. Quod interpretatus est Ionathan, Et dæmones ludent ibi. Dixit autem R. Kimhi in vocabulo שעיר שעירים *Seir seirim*, id est, Dæmon, dæmones; Hirci sunt dæmones. Vocauit autem eos sic, quia in forma hircorum apparent iis qui credunt in eos. Hæc Rabbi Selomo. Ex quibus apertè colligitur Babyloniam Chaldæorum de qua superius loquitur Talmud, desertam esse, ac fore in sempiternum, neque inhabitandam esse nisi a draconibus & feris ac dæmonibus: quos ראשי גליות *rasse galioth*, id est, capita captiuitatum omnium Iudæorum, qui à Christo hucusque in perfidia permanserunt, esse concedimus.

Confutatio.

CAPNIO. Sunt & alij ex Iudæis, qui sceptrum suum alicubi esse delirantes aiunt, locum tamen nullum in quo sit, determinate affirmant. GAL. Horum deliramentum etsi confutatione non egeat, contra illud tamen, præter ea quæ dicta sunt, Talmudisticam illam traditionem satis est adducere, Quod extra terram Israel *Sanhedrin* institui nequeant: vt in libro *Sanhedrin* clare habetur, Vbi inter cætera legitur Rabbi Iuda dixisse, Quod non poterat esse ordinatio, siue manuum impositio, qua *Sanhedrin* institui solebant, nisi in terra Israel. His igitur Iudæorum deliramentis non obstantibus, per ea quæ præmisimus, satis abundè patuit, regnum quidem Iudæorum tempore Herodis Ascalonitæ sub quo Christus natus est, ab eis ablatum fuisse, iudiciariam vero eorum potestatem ac Iudices tunc amoueri quidem cœpisse, sed per quadraginta annos ante templi secundi incendium, tempore scilicet quo Christus passus est, omnino defecisse, neque aliam ob causam nisi quia Christum ipsum neci condemnauerunt.

CAPVT

CAPVT VII.

Conclusio rationis, quod Messias iam venerit.

CAPNIO.

Omnibus his ita deductis, nunc ratio ipsa formanda est, atq; Messiam ipsum tunc venisse concludendum. GAL. Si igitur eo tempore Messias omnino venturus erat, cùm duo hæc, & dominandi potestas, & iudicandi autoritas penitus in Iudæis deficerent (hæc autem Herodis Ascalonitæ tempore, sub quo Christus natus est, ab Iudæis prorsus ablata fuisse, per eorum scripturas probatum est) aduentus ergo Messiæ tempus iam præteriisse, Messiamque ipsum iam venisse, certum est. Maior huius rationis propositio per ea quæ dicta sunt, liquidò patet. Cum enim Iacob per Spiritum sanctum in benedictione Iudæ dixerit, Mosesque eodem Spiritu plenus, in lege scripserit, Quòd sceptrum & scriba de Iuda non recessura erant, donec *Silo* veniret, sceptrumque & scriba secundùm veterum Talmudistarum expositiones, sit collegium *Sanhedrin*, id est, septuaginta vnius Iudicum, ac ipsum consistorium *Gazith*, id est, dolatum, de lapidibus scilicet politis constructum; *Silo* autem non sit nisi Messias, vt per eorundem scripturas iam probatum est: Cumque ipsorum *Sanhedrin* collegium ac iudicandi potestas per quadraginta ferme annos ante templi secundi euersionem (vt ostensum est) perdita fuerint; necessariò profectò sequitur, apud omnes qui rationum consequentias non prorsus ignorant, aut Messiam circa tempus illud omnino venisse, aut Iacob & Mosem penitus mentitos fuisse. Sed cum postremum nemo vel eorum vel nostrum concesserit, primum concedant necesse est. Nam cum Propheta dicat, Non recedet sceptrum de Iuda, & scriba de medio pedum eius, donec veniat *Silo*, id est, Messias: perinde certè est, ac si diceret, Quando recedent sceptrum & scriba de Iuda, tunc veniet *Silo* שילה hoc est, Messias, ponitur enim *he*, loco *vau*. Hoc enim frequens est in scriptura Hebraica, & שיל proprie Filium significat, & est sensus, Donec veniat filius eius, scilicet Iudah. Hæc Rabbi Dauid Kimhi. Hæc autem propositio cùm conditionalis propositionis vim habeat, ex cuius antecedentis positione, sequitur necessario consequentis positio, consequens necessario est, eo tempore quo sceptrum & scriba à Iudæis recesserunt, ipsum *Silo*, id est, Messiam, venisse.

CAPVT VIII.

Quod deficiente Iudæorum sceptro, & miracula quoq; templi pariter defecerint.

CAPNIO.

Hac igitur de causa arbitror & miracula templi vna cum sceptro defecisse. GAL. Rectè quidem arbitraris. Quemadmodum enim Iudæi anno ante templi secundi excidium 40. vt multifariam iam probatum est, sceptrum omnino amiserunt, ita eodem quoq; tempore miracula templi vnà cum sceptro perdiderunt: vt multis in locis ipsius Talmud manifestè habetur. Sed in primis in libro qui dicitur יומא *Ioma*, id est, dierum, in capite quod incipit טרף בקלפי *Tereph bekalpi*: vbi ita legitur, Tradiderunt *Rabbanan*, id est, Magistri, quòd quadraginta annis in quibus Simeon Iustus ministrauit, fuit sors nominis Domini ascendens in dexteram. Ab illo autem tempore quandoque in dexteram, quandoque in sinistram ascendebat. Erat quoque לשון של זהורית מלבין id est, lingua splendoris albescens. Ex eo autem tempore quandoque lingua illa albescebat, quandoque non. Lumen etiam vespertinum semper ardebat. Ex tunc autem aliquando ardebat, aliquando extinguebatur. Ignis quoque [illegible] id est, qui in altari Domini semper ardere debebat, semper validus erat, nec oportebat ligna ibi apponere, exceptis duabus assellis, ad complendum [illegible] mandatum. Ex tunc vero quandoq; validus erat, quandoq; non, & tamen sacerdotes nunquam cessabant tota die ligna apponere. Immissa adhuc erat benedictio in manipulum, & in duos panes, & in panes faciorum. Ita vt cuicunque sacerdoti proueniret quantum oliua, comederet & saturaretur, & essent quibus superesset. Ex eo autem tempore immissa fuit maledictio in manipulum, & in duos panes, & in panes faciorum, & omnibus sacerdotibus inde proueniebat quantum vna faba. Honesti verò retrahebant ab eo manus suas, & gulosi tolerabant. Hæc ibi: vbi sic etiam immediate sequitur, Tradiderunt *Rabbanan*, id est, Magistri, Quòd eo anno quo mortuus est Simeon Iustus, dixit eis, In anno isto ego moriar. Dixerunt ei, Vnde hoc scis? Ait eis, Omni tempore quo intrabam in sancta sanctorum, assimilabatur mihi senex albis indutus, qui mecum intrabat, mecumque exibat. Hodie autem apparuit mihi senex vnus nigro amictus, qui ingressus est mecum. Postea infirmatus diebus septem, mortuus est: cessaueruntque fratres eius sacerdotes ex illa hora benedicere in nomine Domini. Hæc traditio. Ex qua magnum sumitur veritatis argumentum, quod Simeon Iustus præsciuerit se moriturum (vt refert Euangelium) quia vidit Christum Domini. Hoc autem non in figmentum quoddam mendacij (sicut dictum est) commutarunt. Ibide præterea sic legitur, Tradiderunt *Rabbanan*, quod quadraginta annis ante destructionem domus, id est, templi, non fuit sors in dextera ascendens, nec fuit lingua splendoris in albedinem conuersa, nec lumen vespertinum fuit ardens. Erantque portæ templi aperientes se ipsas, donec increpauit eas Rabban Iohanan filius Zaccai, & dixit, Templum, templum, cur destruis te ipsum? Scio enim de te quod finis tuus erit destructio. Nam super te prophetauit Zach. 11. פתח לבנון דלתיך ותאכל אש בארזיך Hoc est, Aperi Libane portas tuas, & deuoret ignis cedros tuos. In Talmud insuper Ierosolymitano sic ad verbū dicitur, Omnibus diebus quibus fuit Simeon Iustus ministrans, erat sors nominis Dei ascendens in dexterā, & lingua splendoris albescens, lumenque vespertinum semper ardens. Quadraginta vero annis antequam domus Domini destructa esset, extinguebatur lumen vespertinū, & lingua splendoris rube-

scebat vt sanguis, & fors nominis Dei in sinistra ascendebat, portæque templi cum vespere clauderentur, de nocte seipsas aperiebant, venientesque manè apertas inueniebant: dixitque Rabban Iohanan filius Zaccai, היכל היכל למה אתה מבהילנו יודעין אנו שסופך ליחרב עליך נתנבא זכריה פתח לבנון דלתיך ותאכל אש בארזיך Id est, Templum, templum cur tu separasti nos, scilicet à te? Scimus nos, quòd finis tuus ad vastationem erit, & quòd super te prophetauit Zacharias 11.c. dicens, Aperi Libane portas tuas, & deuoret ignis cedros tuos. In Talmud denique Babylonico, in cap. שבעת ימים Id est, septem dies, ita legitur, Tradiderunt Rabbanan, id est, Magistri, quod decem signa facta sunt in domo sanctuarij. Non enim abortiuit mulier propter nidorem carnium sanctuarij. Neque carnes sanctuarij fœtebant vnquam. Neque visa fuit musca in macello templi. Neque contigit accidens sacerdoti magno in die propitiationis. Neque inuenta est corruptio in manipulo, aut in duobus panibus, aut in panibus faciei. Stantes angusti erant, procidentes verò vt adorarent spaciosi erant, licet a domo propitiatorij per vndecim vlnas remoti essent. Nunquam nocuit serpens neque scorpius in Ierusalem. Nec vnquam dixit homo proximo suo, angustus est mihi locus manendi in Ierusalem. Nunquam pluuiæ extinxerunt ignem lignorum præparationis. Neque ventus vnquam vicit columnam fumi. Quamuis enim omnes venti qui sunt in mundo in eam flarent, non tamen poterant eam deuiare, ne rectè sursum ascenderet. Traditio etiam est, quòd Rab. *Semaia* dixit, quòd fragmenta vasorum fictilium à locis suis absorbebantur. Cineres quoque altaris interioris & candelabri à loco suo absorbebantur, כל אלה בטלו ארבעים שנה קודם חרבן הבית שנאמר אותותינו לא ראינו ואין עוד נביא ולא אתנו יודע עד מה Hoc est, Omnia vero hæc cessauerunt per annos quadraginta ante destructionem templi. Sicut dictum est Psalmo septuagesimo quarto, Signa nostra non vidimus, non est vltra Propheta, neque nobiscum qui sciat: vsque quo? Hactenus traditio. Ex his igitur quæ dicta sunt, aperte patet, quòd deficiente Iudæorum sceptro, miracula quoq; templi pariter defecerunt, tempore scilicet quo Christus passus est. Nam vt præmissæ traditiones referunt, anno ante ipsius templi euersionem quadragesimo miracula eiusdem templi cessauerunt, eò quòd tunc ob Christi mortem templum illud sanctitatem suam perdiderat. In cuius rei signum, ipso Domino Iesu moriente, velum ipsius templi in duas partes scissum est.

Miracula templi.

CAP. IX.

Secunda ratio sumpta ex templi secundi defectione. Quod primi aduentus Messiæ tempus iam præterierit: eo quòd Messias ip[...] templi secun[...] di tue[...]

CAP. X.

Secundam nunc adducimus rationem, qua primi aduentus Messiæ tempus iam præteriisse probatur. G[...] Quoniam [...] hæc tota super Haggæi [...] prophetæ verba fundabitur, ideo eo Haggæi ipse primum audiatur, ita 2. cap. dicens, ורוחי עומדת בתוככם אל תיראו כי כה אמר יהוה צבאות עוד אחת מעט היא ואני מרעיש את השמים ואת הארץ ואת הים ואת החרבה: והרעשתי את כל הגוים ובאו חמדת כל הגוים ומלאתי את הבית הזה כבוד אמר יהוה צבאות: לי הכסף ולי הזהב נאם יהוה צבאות: גדול יהיה כבוד הבית הזה האחרון מן הראשון אמר יהוה צבאות ובמקום הזה אתן שלום נאם יהוה צבאות: Hoc est, Et Spiritus meus erit stans in medio vestri. Ne timeatis, Quoniam sic dicit Dominus exercituum; Adhuc modicum vnum est, & ego commouebo cœlum, & terram, & mare, & aridam, & desertum, & commouebo omnes gentes. Et veniet cum desiderio omnes gentes. Et replebo domum istam gloria. Dixit Deus exercituum, Meum est argentum, & meum est aurum, dixit Deus exercituum, Magna erit gloria domus huius nouissimæ, magis quam primæ, dixit Deus exercituum: Et in loco isto dabo pacem, dixit Deus exercituum. Hanc Prophetiam sicut & cæteras quæ aduentus Messiæ tempus determinate prænunciabant, recentiores Iudæorum multifariam corrumpere nituntur, ipsam ostendere volentes de Messia minimè intelligendam esse. Sed facilè eorum calumniæ per Talmudistarum expositiones redarguuntur, qui in ea de Messia sermonem fieri expressè aiunt. Nam in libro *Sanhedrin*, in capite *Helec*, sic ad verbum dicitur, Rabbi Akiba exponebat, Adhuc vnum modicum est, & ego commouebo cœlum & terram, & adducam desiderium cunctarum gentium, de diebus Messiæ & de Rege Messia, & de tempore quod fuit post destructionem primæ domus. Alia expositio. Adhuc vnum modicum est: Modicum, scilicet regni venturi Israel post destructionem prioris domus. Et post illud regnum, Ecce ego commouebo cœlum, & terram, & mare, & aridam & omnes gentes: & postea veniet Messias. Hæc omnia ibi. Vbi per duas veterum Talmudistarum expositiones, palàm ostenditur, Prophetiam hanc de Messia debere intelligi. Quemadmodum & nos ipsam intelligendam esse dicimus. Quod neque mirandum est: nam si alia non sit fides nostra, quàm Prophetarum, necessarium certè fuit, priscos Hebræorum Doctores, Prophetias quæ de Messia loquuntur, rectè exponere volentes, in eorum expositionibus nobiscum conuenire. Hæ quidem expositiones etsi à Rabbi Selomone [...] probentur, ambæ tamen veræ sunt. Quandoquidem Messias ipse venit post modicum [...] regni Macchabæorum, Herodis Ascalonitæ tempore, vt in superiori ratione [...] O[...] [...] iuniorum Iudæorum [...] Prophet[...] iuxta priscorum [...] explanantes, per tria potissimum [...] ea ponuntur, aduentum Messiæ [...] præteriisse probabimus. [...] primum [...] quia dicit, Adhuc mod[...] vnum est, id [...] Rab-

Ratio prima.

ta Rabbi Akibæ glossam, Adhuc vsque ad Messiæ reuelationem modicum tempus restat. Si igitur iuxta Iudæorum nostri seculi errorem, primus Messiæ aduentus adhuc expectandus esset, sequeretur sanè quòd falsum Propheta insinuauerit, cùm dixit, Quòd tunc vsque ad Messiæ aduentum modicum temporis reliquum esset. Ab eo enim tempore quo hæc Prophetia prolata fuit, plures quam bis mille transierunt anni. Quare ex prima huiusce Prophetiæ particula necessariò infertur, primi aduentus Messiæ tempus iam præteriisse: id deinde ex eo quoque ostenditur quod ait, Et replebo domum istam gloria. De secunda etenim Dei domo, quæ post Babylonicæ captiuitatis reditum erigenda erat, Prophetam locutum fuisse, nemini dubium est. Quæ gloria præsentiæ Messiæ replenda erat. Ergo domo illa adhuc stante, Messias venturus erat. Sed cùm ea domus anno post Christum passum 42. funditus à Tito Romani exercitus Duce diruta sit, constat certè aduentus Messiæ tempus iam præteriisse. Id ipsum demum & per ea quæ his in eadem Prophetia subiiciuntur, apertiùs patet. Cùm enim inquit, Magna erit gloria domus istius nouissimæ, magis quam primæ, de secunda Dei domo (vt dictum est) Propheta loquebatur, ad cuius ædificationem populum inducere volebat. Videns namque Deus eos qui eiusdem templi structuræ incumbebant, adeo remisse procedere, vt aut opus inchoare non auderent, aut ab incepto desistere vellent, ad illos Haggæum Prophetam misit: qui vt eos ad operis inchoationem atque perfectionem induceret, mysterium eodem in templo consummandum, illis prædixit. Et inter cætera prophetauit, quòd domus illa Dei vltima quæ construenda erat, maiorem habitura esset gloriam, quàm prima illa quæ à Selomone erecta fuerat. Dicant igitur Iudæi, in quo huiusce gloriæ præstantia quam domus hæc vltima habitura erat, constiterit? Respondet Rabbi Selomo, Quòd secundùm quosdam quidem in ædificij magnitudine: secundum quosdam verò in temporis duratione præstantia huius gloriæ constiterit. Ipse tamen in vtroque eam consistisse asserit. Nam & Herodis ædificio qui templum illud vltimum instaurauit, nullum vnquam simile visum fuit, & templum ipsum secundum, decem plusquam primum durauit annos: cùm primum quidem quadringentis & decem, secundum autem quadringentis & viginti (vt ipse dicit) perstiterit annis. Sed hoc profectò postremum nullius esse momenti, ex his maxime apparet: tum quia si templum secundum (vt ipse ait) decem duntaxat annis primum superasset, valdè absurdum videretur, Prophetam de tam paruo tempore mentionem fecisse, cùm præsertim verba quibus vsus est, magnam præ se ferre excellentiam videantur: tum etiam quia etsi pluribus quàm decem permansisset annis, cùm tamen pluries violatum fuerit, illa maior temporis duratio, non illi ad honorem & gloriam, sed magis ad dedecus accessisset. Nam primo quidem ab Antiocho profanatum fuit, qui & vasa Dei quæ in ministerio erant, vastauit, & Iouis Olympij simulachrum eodem in templo posuit. Deinde verò

Gloria secunda domus.

Duratio templi 1. & 2.

Templum quoties profanatum.

à Pompeio, qui Hircano & Aristobulo Alexandræ Iudæorum Reginæ filiis, de Imperio dimicantibus, Ierosolymam veniens, capta vrbe, & eodem templo reserato, vsque ad sancta sanctorum accessit. Cassius præterea anno septimo Cleopatræ Iudæa capta, templum ipsum spoliauit. Quare temporis illa duratio qua secundum templum dicitur excessisse primum, non ei in gloriam, sed potiùs in opprobrium attribuenda est. Nec de ædificij amplitudine aut pulchritudine dictum R. Selomonis verificari potest: cùm inter templum primum & secundum, nulla potuerit esse comparatio. Nam de primo quidem in 2. libro Paralip. cap. 3. ita scribitur, הגדול הבית עליו חפה עץ ברושים ויחפהו זהב טוב ויעל עליו תמרים ושרשרות: ויצף את הבית אבן יקרה לתפארת והזהב זהב פרוים ויחף את הבית הקורות הספים וקירותיו ודלתותיו זהב ופתח כרובים על הקירות Quæ verba sic interpretantur, Et domus magna tecta fuit ligno abiegno. Texitque illud auro optimo, & eleuauit vel sculpsit super illud palmas & catenulas. Et operuit domum lapide precioso ad decorem. Porrò ipsum aurum, aurum purissimum. Texit etiam domum, trabes, postes, & parietes eius, ac ostia eius auro. Et sculpsit Cherubim in parietibus. Item de eodem templo in 3. Reg. 6. sic dicitur, ואת כל הבית צפה זהב עד תם כל הבית וכל המזבח אשר לדביר צפה זהב Id est, Et totam domum operuit auro, vsque ad consummationem totius domus. Et totum altare oraculi texit auro. Et post pauca ita subiungitur, ואת קרקע הבית צפה זהב לפנימה ולחיצן Hoc est, Pauimentum domus operuit auro intus & foris. Adhuc de ipsius primi templi gloria in libro יומא *Ioma*, id est, Dierum, in capite שבעת ימים Id est, septem dies, fertur Rabbi הסיא *Hassaia* ita dixisse, Cum ædificaret Selomo domum sanctuarij, plantauit in ea omnia genera fructuum ex auro, producebanturque fructus tempore suo. Cumque ventus flaret in eos, defluebant. Sicut dictum est Psalmo septuagesimo secundo, Coutremiscet vt Libanus fructus eius. Et de ipsis erat procuratio sacerdotibus. Quando autem intrauerunt Gentiles in templum, siccæ factæ sunt arbores, scilicet aureæ. Sicut dictum est Nahum primo capite, Et flos vel germen Libani elanguit, vel emarcuit. Hæc ibi. Quæ etsi metaphoricè dicta sint, maximè tamen ad propositum faciunt. Ex his igitur colligi potest, quanta fuerit primi templi gloria. Quare vt in primo Ezræ libro, capite quarto legitur, expleto templi secundi opere, plurimi sacerdotum atque aliorum, qui primum templum viderant, cæteris exultantibus, lachrymabantur, quòd templum illud secundum respectu primi, nihil penè esset. Vasa quoque ferè omnia quæ in primo templo aurea fuerant, in secundo facta sunt ænea: vt Talmudistæ referunt. Nec de Herodis ædificio, etsi (vt Iosephus ait) ingens fuerit, dictum ipsius Rabbi Selomonis veritatem habet: cum Herodes neque in diuitiis, neque in potestate, neque vlla in re cum Selomone conferri valuerit. Nec etiam dici potest, quòd illa gloriæ præstantia, qua secunda Dei domus primam excedere debebat, ipsius loci sanctitas fuerit: cùm, vt aiunt Talmudistæ, inter cætera sanctitatis

primi templi indicia, quæ in ſecundo defuerunt, nec ignis qui in primo templo de cœlo deſcendens, holocauſta comburebat in ſecundo vnquam deſcendere viſus ſit: nec gloria Dei quæ in primo templo in ſanctis ſanctorum inter Cherubim apparere ſolebat, in ſecundo vnquam apparuerit: nec Spiritus ſanctus qui in primo templo ad loquendum cum Prophetis ſæpiſſimè veniebat, in ſecundo venire ſolitus fuerit. Quæ omnia per Talmud optimè probantur. Nam in libro *Sanhedrin* Ieroſolymitano in cap. אלו הן הגולין *Ella hen haggolim* id eſt, iſti ſunt captiui, ſic dicitur, Ait Rabbi Semuel, Quinque res defuerunt in vltimo templo, quæ in primo fuerunt. Et vnde probatur? Ex eo quod dictum eſt Haggæi primo capite, עלו ההר והבאתם עץ ובנו הבית וארצה בו ואכבד אמר יהוה Hoc eſt, Aſcendite in montem, & afferte lignum, & ædificate domum & delectabor in ea, & honorabor, dixit Deus. ואכבד *Veeccabda*, id eſt, & honorabor, vel honorabo ſcilicet eam, diminutè ſcriptum eſt, ſine litera ה *he*, quæ quinque deſignat, ad ſignificandum quinque res, in quibus ſanctuarium vltimum fuit à primo diminutum: videlicet ignem, arcam, אורים ותומים *Vrim vethumim*, id eſt lumina & ſimplicitates, hoc eſt, rationale iudicij, oleum vnctionis, & Spiritum ſanctum.

Quinq. res defuerunt in templo ſecundo.

Gloſſa autem Rabbi Selomonis ſuper verbo ואכבד *Veeccabda*, id eſt, & honorabo eam, ſic dicit, Deeſt hic litera ה *he*, quæ quinque ſignificat, ob quinque res quæ in ſecundo templo defuerunt, & in primo fuerant, videlicet אורים ותומים *Vrim vethumim*. id eſt, lumina & ſimplicitates, hoc eſt rationale iudicij, & arca, & ignis, & diuinitas, & Spiritus. Item in libro יומא *Ioma*, id eſt, Dierum, ſic legitur, Dixit Rabbi אחא *Aha*, Quid eſt quòd in verbo ואכבד *Veeccabda* deeſt litera ה *he*? Quia per ipſam deſignantur quinque res, quę fuerunt in primo templo, & defuerunt in vltimo. Hæ autem ſunt, Arca cum propitiatorio, Cherub, Ignis, שכינה *ſechina*, id eſt, Diuinitas ſiue Dei gloria, Spiritus ſanctus, & *vrim vethumim*, hoc eſt, Lumina & ſimplicitates, id eſt, rationale iudicij. In *Midras* quoque *Sir haſsirim*, id eſt in expoſitione Cantici canticorum, ſuper illud octauo capite dictum אחות לנו קטנה ושדים אין לה Id eſt, Soror nobis parua, & vbera non ſunt ei, ita dicitur, Soror nobis; Iſti fuerunt aſcendentes de captiuitate. Parua, quia fuerunt inopes in exercitibus. Et vbera non ſunt ei; Hæ ſunt quinque res, in quibus vltima domus extitit à prima diminuta. In libro inſuper יומא *Ioma* ſic dicitur, In ſanctuario ſecundo non fuit arca. Traditio enim eſt, quòd ex quo abſciſſa eſt arca, abſciſſa eſt cum ea vrna mannæ, & lenticula olei vnctionis, & virga Aharon, & amigdalæ eius, & flores eius, & capſula quam miſerunt Philiſtęi munus Deo Iſrael. Sicut dictum eſt 1. Reg. 6. Et omnia vaſa quę reddidiſtis ei pro delicto, ponite in capſula ad latus eius. Cum igitur Haggæus Propheta dixerit, gloriam domus Dei vltimæ maiorem quam primæ futuram fuiſſe, domuſque prima tanta gloriæ copia fulſerit, vt nec in vna quidem re domus ſecunda illi comparari potuiſſet, neceſſario dicendum eſt, maiorem hanc gloriam, quam domus Dei vltima præ prima habitura erat, aliam non fuiſſe, quàm Meſſiæ præſentia, qua ipſa domus vltima plusquam prima honorari debebat. Nam ſi præſtantia hæc gloriæ, neque de temporis duratione, neque de ædificij excellentia, neque de diuitiis, neque de ſanctitate (vt probatum eſt) intelligi poteſt, de Meſsiæ præſentia intelligatur, neceſſe eſt: cum nulla alia aſsignari poſsit. Quare alterum de duobus concedi oportet, aut Meſsiam templo ſecundo adhuc ſtante, veniſſe, aut Prophetam falſa vaticinatum fuiſſe: ſed cum vltimum abſurdum omnino ſit, primum neceſſariò concedendum eſt. Ex huius igitur Prophetiæ verbis palàm eſt, primi aduentus Meſsiæ tempus iam præteriiſſe. Quoniam templo ſecundo adhuc ſtante venturus erat, quod tamen ita in vrbis Ieroſolymæ excidio, per Titum Veſpaſiani filium euerſum fuit, vt ne lapis quidem ſuper lapidem in eo remanſerit.

CAPVT X.

Obiectionis Iudæorum confutatio, & Prophetiæ ipſius Haggæi catholica explanatio, iuxta ipſorummet gloſſas: ac rationis ſupradictæ confirmatio per Ieremiam.

CAPNIO.

IVDÆI noſtri temporis cum ſint duriſsimæ ceruicis, omniumque obſtinatiſsimi, contra ea quæ dixiſti, ſeſe opponentes aiunt, Cùm Propheta dicat, Adhuc vnum modicum eſt & ego commouebo omnes gentes, & poſtea ſubdat verba, quibus Meſsię aduentum iam præteriiſſe oſtendere conatus es, ex ipſis eiuſdem Prophetæ verbis, ſatis apertè apparet, quòd omnes commotiones iſtæ aut Meſsiæ aduentum præceſſuræ erant, aut circa eius natiuitatem fieri debebant: ſed cùm notum ſit huiuſmodi commotiones nondum factas fuiſſe, conſequens planè eſt, nec Prophetiam hanc adhuc impletam eſſe, necdum Meſsiam ipſum adueniſſe. Quare per eorum ſcripturas ipſos in hoc falſiloquos omnino eſſe, oſtende. GAL. Has igitur omnes de quibus Propheta loquitur commotiones, circa Ieſu Nazareni ortum, etiam ſecundum eos, fieri contigiſſe, probabimus. Nam ſi Prophetiam hanc etiam iuxta eorum expoſitiones, explanare voluerimus, ipſam totam tempore Domini noſtri Ieſu Chriſti adimpletam fuiſſe, comperiemus. Quamobrem notandum eſt, quòd cum paulò antè Haggæus ipſe Zorobabeli Iudæorum principi, & Iehoſuæ filio Iehoſedec Pōtifici, hæc inter cætera dixiſſet, Et nunc confortare Zorobabel, dicit Deus, confortare & Iehoſua fili Iehoſedec Sacerdos magne: poſtea quaſi rationem reddens, huiuſce Prophetiæ verba ſubiecit, dicens, Spiritus meus erit ſtans in medio veſtri; id eſt ſecundum gloſſam Rabbi Selomonis, Ego ponam, vel deſcendere faciam Spiritum meum ſuper Prophetas veſtros: ne timeatis: quoniam ſic dicit Deus exercituum, Adhuc vnum modicum eſt, id eſt ſecundùm expoſitionem Rabbi Akibæ, quem עקיבא *Akiua* vocant, Adhuc breue tēpus reſtat vſq; ad Meſsiæ aduentum: & ego cōmouebo

uebo cœlum, & terram, & mare, & aridam, & commouebo omnes gentes, R. Selomo & R. Dauid, quamuis Prophetiam hanc modis quibuscunque possunt à vero sensu extorquere contendant, vt ipsam de Messia non intelligi ostendant, veritatem tamen non omnino tacere potuerunt. Nam Rabbi quidem Selomo dixit, cœlum & terram & reliqua miraculis commouenda fuisse, quibus Deum ipsum in templo illo secundo esse, omnes intelligerent. R. verò Dauid etsi commotiones illas metaphoricè intelligendas esse dicat (quod quidem falsum esse, ex eo vel maximè patet, quòd Propheta in tota hac Prophetia non metaphoricè, neque parabolicè, sed aperto sermone loquatur) ait tamen se in libro Iosephi scriptum inuenisse, maximum terræmotum tempore Herodis Ascalonitæ in Iudæa factum fuisse. Gentes quoque commotas fuisse, sic intelligendum esse inquit, Quod Deus eorum corda commouerit, vt a locis suis mouerentur, & ad videndam huius templi gloriam venirent, & non quidem manibus vacuis, sed cum suis desideratis rebus. Quæ quidem omnia neque a veritate prorsus aliena putanda sunt, vt mox in nostra expositione videbitur. Dicimus ergo, cœlum & terram, miraculis ac prodigiis (vti R. Selomo exponit) circa Christi natiuitatem commota fuisse, dum & in cœlo & in terra plurima ac maxima visa fuere miracula. Nam in cœlo quidem (vt omittam tres soles, qui circa Augusti tempora, sub quo Christus natus est, Romæ simul exorti, paulatim in eundem orbem coierunt) mox Christo nato, noua ac mirabilis stella illa apparuit, quæ ab extremis regionibus ad eius ortum tribus Regibus ducatum præbuit. De qua Chalcidius super Timæum Platonis, Stella illa (inquit) non fuit morbos aut mortem denuncians, sed aduentum venerabilis Dei. Quam cùm Chaldæorum quidam, [illegible] excellentes, & in rerum cœlestium scientia admodum experti, inspexissent, recentis Dei ortum quæsisse dicuntur. Terra quoque tunc mota fuit, non solum portentis, quæ eisdem fermè temporibus toto orbe facta sunt, bobus scilicet loquentibus, serpentibus per aera volantibus, pueris ex matrum vteris verba quædam proclamantibus, fœminisque in masculinum sexum mutatis: ac Romæ eodem die quo Christus ipse natus est, fonte olei è terra abundè emanante: atque in Iudæa, de cuius terra specialiter Propheta loquitur, ingenti terræmotu facto: verum ob victoriam quoque quam Romani vbique terrarum obtinuerunt. Tunc igitur terra, tunc mare, hoc est, maris insulæ, tunc & omnes gentes commotæ sunt, quando Christo nascente, edicto a Cæsare Augusto egresso, vt vniuersus describeretur orbis, singuli in ciuitatem suam proficiscebantur. Deinde Propheta subdit, Et venient cum desiderio cunctæ gentes, id est, iuxta R. Dauidis glossam, Et venient ad adorandum cum desideratis rebus suis. Quod nunquam in secundo templo factum legitur. Id ergo de tribus illis regibus magis intelligi oportet, qui ab Oriente cum muneribus Christum adoratum venerunt: quemadmodum prænunciauerat Esaias 60. capite dicens, כלם משבא יבאו זהב ולבונה ישאו ותהלות יהוה יבשרו Hoc est, Omnes de Saba venient, aurum & thus deferent, & laudes Dei nunciabunt. De quibus alibi latius dicemus. Post hæc sequitur in Prophetia, Et replebo domum istam gloria. Quod, vt Rabbi Akiba exponit, de Messia intelligitur, cuius præsentia templum secundum illustrandum erat. Hoc & Malachias quoque apertiùs eodem tempore prædixit, dum ita capite tertio Hebraicè ait, הנני שולח מלאכי ופנה דרך לפני ופתאום יבא אל היכלו הארון אשר אתם מבקשים ומלאך הברית אשר אתם חפצים הנה בא אמר יהוה צבאות: Id est, Ecce ego mitto Angelum meum, & præparabit viam ante faciem meam. Et statim veniet ad templum suum Dominus, quem vos quæritis, & Angelus fœderis, quem vos vultis. Ecce venit, ait Deus exercituum: vbi Malachias de secundo quoque templo locutus est. Per tria ergo quæ ponit, Messiæ aduentum parum tunc distasse, significauit. In eo enim quòd, Ecce, dicit, rem quasi præsentem ostendit. In eo verò quòd, Statim, ait, tempus admodum propinquum innuit. In eo autem quòd postremò, Ecce venit, replicauit, tempus aduentus eius quam breuissimum assignauit. Dixit autem ad templum suum, vt duo simul quæ Iudæi negaturi erant, ostenderet. In hoc enim & eius diuinitatem insinuauit. Nisi enim Messias Deus futurus fuisset, frustra eum ad templum suum venturum, dixisset. Et aduentus eius tempus præfixit, cùm stante templo illo, ipsum aduenturum prædixit. Vbi Iudæorum nostri temporis refellitur error, qui asserunt Messiam cùm venerit, & templum desolatum, & eos in captiuitate dispersos inuenturum. Sed ad Haggæum reuertamur: qui ne de temporali gloria quam templum illud secundum habiturum erat se locutum crederent, hæc subiecit, Meum est argentum, & meum est aurum, dixit Deus exercituum: quasi diceret, Non argenti & auri copiam me in gloriam æstimare putetis, cum hæc vbicunque sint, mea sint. Non ergo de temporali gloria Propheta loquebatur, sed de spiritali, qua ob ipsius Messiæ præsentiam, templum illud replendum erat. Quare & subdidit, Magna erit gloria domus huius nouissimæ, magis quam primæ. Quod de miraculis quoque quæ Messias sua diuina virtute in templo illo secundo facturus erat, nedum de ipsius præsentia intelligendum est. In hoc enim vel maximè secundi templi gloriam longè maiorem, quàm primi extitisse, constat, quod Deus in primo quidem templo per Prophetas populo loquebatur; in secundo verò per seipsum locutus est, per se ipsum turbas docuit, per seipsum miracula fecit. Et notanter domus huius nouissimæ dixit, & non secundæ; vt inde palam innotesceret, tertium templum ædificandum non fuisse, templumque quod per Messiam construendum erat, non materiale iuxta iuniorum Iudæorum errorem, sed spiritale futurum fuisse. Illud quoque quod postremò addidit, Et in loco isto dabo pacem; de temporali pace intelligi non potest, cum ab ipsius templi initio, vsque ad finem, variis semper bellorum ærumnis Iudæi ab aliis gentibus affecti fuerint. Quare de spiritali pace, quam Messias daturus erat, intelligendum est. Hoc Rabbi quoque Aki-

Portenta circa Christi ortum contingentia.

ba sentit, vt in libro *Sanhedrin*, capite *Helec*, liquidò patet. Quæ cùm ita sint, satis clarum, atque perspicuum est, quòd non obstante Iudæorum obiectione, Messias ante secundi templi excidium venturus erat: quod ex eo quoque necessariò elicitur, quod Ierem. 30. cap. legitur, si Targum, id est translatio Chaldaica quæ eo in loco habetur, diligenter inspiciatur. Ieremias igitur sic ibi ait, הנני שב שבות אהלי יעקב ומשכנותיו ארחם ונבנתה עיר על תילה וארמון על משפטו ישב ויצא מהם תודה וקול משחקים והרביתים ולא ימעטו והכברתים ולא יצערו והיו בניו כקדם ועדתו לפני תכון ופקדתי על כל לוחציו והיה אדירו ממנו ומושלו מקרבו יצא והקרבתיו ונגש אלי כי מי הוא זה ערב את לבו לגשת אלי נאם יהוה Hoc est, Ecce ego conuerto captiuitatem tabernaculorum Iacob (quod sub Zorobabel impletum est) & tabernaculorum ipsius miserebor. Et ædificabitur ciuitas super excelso suo, vel super aggere suo. Et *armon*, id est, basilica, siue templum, secundùm normam suam statuetur. Et exibit ex eis laus, vel confessio, & vox ludentium. Et multiplicabo eos, & non diminuentur. Eruntque filij eius, sicut antiquitus, & cœtus eius coram me permanebit. Et visitabo super omnes oppressores eius. Et erit Dux eius ex eo, & Dominator eius de medio eius egredietur. Et appropinquabo, vel applicabo eum, & appropinquabit, vel adhærebit, vel coniungetur mihi. Quis enim est iste obligans cor suum, vt adhæreat, vel coniungatur mihi, dixit Deus? Hæc omnia idem Propheta. Ea autem verba, Et erit Dux eius ex eo, & Dominator eius de medio eius egredietur, Rabbi Ionathas ita in Chaldæum vertit, ויתרבא מלכיהון מנהון ומשיחיהון מבניהון יתגלי Id est, Et nutriet se, vel vngetur Rex eorum ex eis; & Messias eorum de medio eorum reuelabit se. Ex prædictis igitur Ieremiæ verbis, si quis diligenter attendat, apertè datur intelligi, quòd quando filiorum Iudæorum qui à captiuitate Babylonica reuersuri erant, templumque ac ciuitatem condituri, status futurus esset, sicut antiquitus fuerat, quod Machabæorum tempore fuit, tunc nasciturus ac reuelandus esset Messias. Quod Targum manifestè ostendit, cùm inquit, Et Messias eorum de medio eorum reuelabit se. Quod quidem post diuinæ & humanæ naturæ vnionem, quæ in Messia fieri debebat, futurum fuisse, Propheta manifestat, cùm in persona Dei dicit, Et applicabo eum, & adhærebit, vel coniunget se mihi. Ex quibus aduentus eius tempus iam præteriisse, certum est.

Caput XI.

Quòd prope finem secundi templi natus est Messias.

CAPNIO.

Etsi optimè quidem per Iudæorum scripturas, Messiam templo secundo adhuc stante, quod Titus funditus euertit, venturum fuisse ostenderis; quia tamen quo tempore, templo illo durante, venturus fuerat, nihil determinatè dixisti (cùm neque Prophetæ quos induxisti, neque Iudæorum expositiones, quas attulisti, id præcisè asserant) ideo rem perutilem facies, si ad planiorem huiusce veritatis expressionem, tum per Prophetarum, tum per Talmudistarum testimonia, quonam tempore templo secundo adhuc persistente, Messias ipse venturus erat, aperueris. GAL. Certum est, mi Capnio, Messiam ipsum etiam secundùm eos, prope finem templi secundi non modò venturum fuisse, verùm etiam venisse. CAP. O rem ad conterendam Iudæorum nostri temporis duriciem maximè opportunam! Potest-ne igitur quod ais, per eorum probari scripturas? GAL. Potest vtique, & per Propheticas & per Talmudisticas. Et primùm quidem per propheticas. Isaiam igitur audiamus ita capite vltimo dicentem, בטרם תחיל ילדה בטרם יבא חבל להוהמליטה זכר: מי שמע כזאת ומי ראה כאלה Hoc est, Antequàm parturiat, pariet: antequam veniant dolores partus ei, iam peperit masculum. Quis audiuit sicut hoc? Quis vidit sicut ista? Quam quidem Prophetiam haud secus ac Iudæorum doctores exponant, exponendam duco. Rabbi namque Moses Hadarsan in פירוש *Perus*, id est, in glossa Hebraica sic eam exponit, קודם שנולד מוליך ישראל בגלות האחרון נולד הגואל Id est, Antequàm natus esset qui redegit Israel in nouissimam seruitutem, natus est redemptor. Per hanc igitur glossam manifestum est, ante Titi natiuitatem, qui Iudæos in hanc vltimam reduxit captiuitatem, templumque atque vrbem Ierosolymam solo æquauit, natum fuisse Messiam. Rabbi autem Ionathas Vzielis filius, in Targum, id est, in Chaldaica translatione ita eandem Prophetiam exponit, עד לא ייתי לה עקא תתפריק ועד לא ייתי לרה זיעא בחבלין על ילידה יתגלי מלכה Hoc est, Antequam veniat ei angustia, saluabitur, & antequam veniant ei dolores partus, reuelabitur Rex ipsius. Ex quibus liquet, quòd Isaias in præmissa prophetia iuxta huius Chaldaici Doctoris expositionem, mulieri parturienti Iudæos comparat, ob vehementem angustiam, quam in vrbis eorum templique excidio à Romanis passuri erant. Quoniam vt ait Rabbi Semuel in *Beresith Rabba* super illud Genesis trigesimo capite dictum, In omni fetuore ouium: In ea hora qua destructa est domus sanctuarii, clamauerunt Iudæi vt mulier parturiens. Sicut dictum est Ieremiæ 4. capit. קול כחולה שמעתי צרה כמבכירה Id est, Vocem tanquam parturientis audiui, angustiam vt primò parientis. Sed ante angustiam illam (vt exponit Rabbi Ionathas) nasciturus erat Messias, ac per eius mortem humanum genus saluandum. Prophetico igitur testimonio ostensum est, circa finem templi secundi natum fuisse Messiam. Nunc per Talmudistas id ipsum probabimus. Legitur namque in *Beresith Rabba*, id est, in expositione magna libri Genesis, Quòd dum Iudæus quidam ad excolendam terram boues arantes sequeretur, bos magnum dedit mugitum. Quem vt audiuit Arabs quidam, illac transiens dixit Iudæo, התר שוריך ואת כליו ואל תאחר כי הכלכם ואת קדשכם חריב Hoc est, Solue boues tuos, & apparatum eorum, & ne tardes, quoniam templi vestri, & sanctuarij vestri venit finis. Quo dicto, alteroque boue mugiente

gicnte . ait iterum Arabs . אסור שוריך ואת כליו A . וחזן עצמך כינולד מלך משיח Id est . Liga boues tuos [illegible] coruum, & præpara te ipsum: [illegible] Messias. Quod cum Iudæus [illegible] משיח נולד [illegible] quod est nomen eius? [illegible] Menahem, id est, consolator [illegible] inquit, שם אביו [illegible] eius? חזקיה Hoc est, Hezechias [illegible] באיזה מקום Id est, Et in quo loco? [illegible] Arabs, בבית לחם יהודה Hoc [illegible] Iudæ. Hactenus traditio. [illegible] in libro Berachoth, id est [illegible] Hierosolymitano, in cap. היה קורא Hic [illegible], id est, [illegible], siue clamans. Et in [illegible] Rabboth, id est, [illegible] plan [illegible] remix, super illud [illegible] longatus est [illegible] consolator [illegible] R. [illegible] Aben אבן [illegible] עזרא [illegible] לנוללפרס [illegible] הער ביס והלא מקרא מלא הוא דכתיב ולבנון באדיר יפול כה כתיב בתריה ויצא חטר מגזע ישי ונצר משרשיו יפרה Id [illegible] Quid nobis necesse est discere hoc ab Arabe [illegible] quandoquidem iam textus clarus est. hoc [illegible] quod scriptum est Isaiæ. It. Et Libanus [illegible] obruet [illegible], vel per robustum cadet. Quod [illegible] totum est immediatè postea? Et egredietur virga [illegible] Issai, & plantula de radicibus eius germinabit, [illegible] fructificabit. Hæc ibi. Vbi per Libanum in verbis Isaiæ templum intelligitur, quod [illegible] bustum, id est, per Nabuchodonosor [illegible] meruit. Quamuis autem hæc quæ in [illegible] ombus [illegible] recitantur, literaliter intellecta, fabulosa videantur, ex ipsis tamen quatuor contra Iudæos nostri temporis eliciuntur conclusiones: quarum prima quidem est, Quòd Messias natus est paulo ante templi secundi euersionem: secunda verò, Quod nomen Messiæ est מנחם Menahem, id est, consolator, eo quòd humano [illegible] consolationem attulerit: tertia autem, [illegible] fit Dei [illegible] quòd dicit nomen [illegible] esse Hezechiam, quod Dei fortitudo interpretatur: quarta [illegible] Quòd natus est in Bethlehem Iudæ. Ex quibus omnibus concluditur, Messiam circa finem secundi templi natum fuisse: quod erat probandum.

CAPVT XII.

Oppositionis Iudæorum improbatio, insaniaq; ipsorum redarguitio, qui Messiam diu tam natum [illegible] fatentur, sed nondum venisse aiunt.

CAPNIO.

RECENTIORES Iudæorum his autoritatibus conuicti, fatentur quidem Messiam diu iam natum fuisse [illegible] eo quòd Talmudica testimonia per te nunc inducta, ipsum die illa qua templum diruitur fuit, natum asserunt, sed eum nondum venisse aiunt. Hanc autem suam insaniam per [illegible] etiam Isaiæ verba, quibus Messiam ante templi vrbisque Ierosolymæ destructionem natum fuisse, optimè probasti, veram

esse ostendere conantur. Et ex eo potissimum, quod in Beresith Rabba, id est in expositione magna libri Genesis super [illegible] Genesis [illegible] capite dictum, In omni tempore [illegible] legitur Rabbi Samuelem dixisse, Vnde probatur [illegible] ipsa die natus est Messias, qua [illegible] domus sanctuarij? Ex eo quod dictum [illegible] sexagesimo [illegible] capite, Dum parturiret peperit, dum [illegible] entret dolor ei, emisit masculum. Quis audiuit sicut hoc? Quis vidit sicut ista? In hora enim qua [illegible] sanctuarij destructa fuit, clamauit Israel vt parturiens. [illegible] per hanc igitur Isaiæ autoritatem, & [illegible] traditiones quas in præcedenti capite [illegible] iuniores Iudæorum pro [illegible] natum fuisse Messiam, [illegible] Vespasiani [illegible] nos per easdem scripturas [illegible] Domini in nostrum Iesum Christum [illegible] non ea [illegible] natum fuerit, sed longe [illegible] B C [illegible] primo quidem [illegible] prædictis [illegible] verbis [illegible] masculum [illegible] gens Iudaica cum peperit, cum de tribu Iuda secundum carnem natus sit. Sed dicimus quod templum corruit, ipsum natum [illegible] annos circiter sexaginta quinque ante natus fuerit. Verbum enim [illegible] טרם terem, in verbis Isaiæ positum, non Dum, vt recentiores Iudæorum [illegible] sed Ante significat. Ex quo [illegible] quod cum non Dum gens Iudaica parturiret, hoc est, de templi destructione doleret, natum [illegible] Messias, sed Antequam parturiret. D Quod triplici ratione con[illegible] quarum prima quidem est [illegible] ipsius [illegible] sic dicentis, Quis audiuit [illegible] hoc? [illegible] vidit sicut ista? [illegible] dum parturiret, [illegible] nihil mirabile existit [illegible] cum omnes fœminæ [illegible] parturiunt, pariant. Vt ergo non sit frustra prophetæ admiratio, neque incongrua comparatio, concedere Iudæos oportet, ante templi ipsius euersionem Messiam fuisse natum. Secunda verò ratio est, quòd dictio hæc Hebraica טרם terem, tam in eisdem Isaiæ verbis [illegible] omnibus [illegible] alijs in locis, semper pro קודם Kodem quod antequam significat accipitur. Quod per Rabbi Kimhi excellentissimum apud eos vocabulorum expositorem, optimè patet. Sic enim in libro Serasim inquit, Beterem parturiret, peperit, sensus huius dictionis טרם terem est קודם kodem, id est antequam. Vt [illegible] illud in Sam. tertio capit. טרם ידעאת יהוה וטרם יגלה אליו דבר יהוה Hoc est, Antequam cognosceret Deum, & antequàm reuelaretur ei verbum Dei. Ibi enim טרם terem, pro קודם Kodem, quod idem est quod antequàm, sumitur. Alias quoque multas Rabbi Kimhi adducit authoritates in quibus ponitur hæc dictio טרם terem, & semper in calce cuiuslibet ait quòd terem non significat nisi kodem, quod idem omnino est quod antequam. Tertia demum ratio omnium fortissima est quod [illegible] glossa Hebraica R. Mosis Haddarsan, qui [illegible] Targum hoc est, Chaldaica translatio, [illegible] onem hanc טרם terem,

non pro num, sed pro Anto [illegible] A ram [illegible] tem. Et di [illegible]
[illegible] ac pnnt. E [illegible] die dest [illegible] onis tem [illegible] vt [illegible] ani [illegible] Christiani [illegible] M [illegible]. Deinde pro [illegible] rum tradit [illegible] es, qui e die natum fuiss [illegible] dirutum fuit, di [illegible] mus, Q [illegible] d triplici [illegible] pi solet. Primo quid [illegible] tempore [illegible] horizont [illegible] nomi [illegible] m artificialem vocant. S [illegible] tur spacio, quem [illegible] dici appel- B [illegible] tem [illegible] re. Et tunc [illegible] ponitur [illegible]. Qu [illegible] modo sæpe [illegible] ra [illegible] Et præs [illegible] ביום ההוא [illegible], in die illa, id est, in tempore illo: quod nonnisi pro aliquo an [illegible] curriculo [illegible] esse, [illegible]. Et hoc [illegible] accipiunt [illegible] cum anni cadi [illegible] Messiam [illegible] plum [illegible]. Nam [illegible] templum [illegible] quod C [illegible] stru [illegible] post Christum [illegible] permansit [illegible] sanctitat [illegible] dem hora [illegible] tunc [illegible] sanctitatem [illegible] perdidit. Ideo [illegible] Christo morten [illegible] statim in [illegible] [illegible] ipsa miraculo- rum cessatio [illegible] fuit indicium. Nam vt alibi per cor [illegible] scripturas ostendimus, miracula quæ in templo [illegible] per quadraginta annos D ante ipsius ruinam penitus defecerunt. Ex his igitur [illegible] non eodem die (vt Iudæi [illegible] temporis mentiuntur) quo templum [illegible] Messiam natum fuisse, sed ante ipsius templi [illegible] ersionem, vt iam probauimus. CAP. Si Messias [illegible] aiunt, eodem die quo templum destructum fuit, in Bethlehem natus est, cum [illegible] adhuc apparuerit, vbi igitur eum tamdiu latuisse dicunt? GAL. Audi quæso ridicula quæ fabulantur. In *Beresith* enim *Rabba*, id est, E in expositione magna libri [illegible] illud [illegible] cesimo capi [illegible] omni feruore [illegible] Dixit Rabbi Semuel [illegible] bonæ memoriæ per [illegible] die [illegible] domus san [illegible] vocis, id est, vocem [illegible] [illegible] & dicentem, Dom [illegible] ad destructionem [illegible] Elias bonæ memoriæ [illegible] totum mundum fuisse [illegible] filios [illegible], atque illis [illegible] Deus [illegible] mundum [illegible] domum [illegible] destru [illegible] suos [illegible] vos [illegible] & [illegible] est [illegible] dixit ne ei [illegible] תנה לחכם שבכר [illegible] נולד [illegible] id est, Domi [illegible] G [illegible] בבית לחם יהודה [illegible] In [illegible] m Iudæ. [illegible] mulie- [illegible] dam, quæ [illegible] bat, filiumque eius san [illegible] cruentatum co-

[illegible] ram [illegible] tem. Et di [illegible] forma [illegible] [illegible] stacet. [illegible] loqu [illegible] [illegible] pillos [illegible] perdita est [illegible] id est, reu [illegible] magna [illegible] norum reuerteretur [illegible] gnas vsque ad tem [illegible] In libro *Sanhedrin*, in c [illegible] *Helec* [illegible] scriptum est, R. Iehosu [illegible] ham, & Rabbi [illegible] [illegible] ad est, in paradiso [illegible] ad lo [illegible] venturum [illegible] Etiam, si le dot [illegible] Dixit [illegible] di & vocem trium [illegible] montis, Dimittas [illegible] quoque [illegible] Q [illegible] Domine [illegible] gnetur eius? [illegible] Glossa Rabbi [illegible] profos. Nam & ipsi [illegible] lud quod scriptum est [illegible] eo [illegible] ipse plagatus est propter [illegible] Et [illegible] iniquitates nostras ip [illegible] d [illegible] nobis [illegible] mus cum leprosis [illegible] nu, & [illegible] vnam, & [illegible] ha [illegible] Glossa Rabbi Sel [illegible] vnam [illegible] & [illegible] Va [illegible] enim [illegible] M [illegible] R [illegible] [illegible] R [illegible] E [illegible] Vnde [illegible] Lib.

Elias, [illegible] eius audieritis. Hæc omnia [illegible] Quæ [illegible] vera [illegible] sint, nisi fortè metaphoricè ac [illegible] ter [illegible] ta, contra Iudæos tamen optima sunt. Per ea namque conuinci po[illegible]unt [illegible] & Messiam iam diu natum fuisse, & eum [illegible] Romæ fuisse. Ea quoque Isaiæ verba, Ecce [illegible] et seruus meus: [illegible] usque ad quin[illegible] tertij capitis finem, de Messia R. S[illegible] om[illegible] intellexisse, licet alibi ipsa ad populum Iudaicum retorquere [illegible] sit. Et quod iuxta [illegible] verbum de Messia quoque intelligendum [illegible] ud Psalm. 95. כי הוא אלהינו ואנחנו עם מרעיתו וצאן ידו היום אם בקולו תשמעו אל תקשו לבבם Hoc [illegible], vt verbum verbo [illegible], Quoniam [illegible] Deus noster [illegible] autem populus pascuæ [illegible], & [illegible] manus eius. Hodie si vocem eius audi[illegible] nolite [illegible] corda vestra. Quod e ariss[illegible]imum [illegible] Messiam esse Deum: & quòd hodie [illegible] Iudæi Messiam haberent Dominum nostrum scilicet Iesum Christum, si vocem eius, ob[illegible]endo, atque credendo, audire vellent, & corda sua non obdurarent.

CAPVT XIII.

Tertia ratio qua probatur primi aduentus Messiæ tempus iam præteriisse, sumpta ex loci assignati vastatione.

CAPNIO.

SI Talmudistæ Messiam [illegible] in præmissis pat[illegible] in Be[illegible] Iuda natum [illegible] dixerunt, ideo non [illegible], [illegible] ex assignato nat[illegible] locum [illegible] us eius iam [illegible], [illegible] potest vtique [illegible] Michæas quidem, quem (vt pa[illegible]) Talmudistæ sequuntur, ipsum in Bethlehem nasciturum prædixit, dum ita capite quinto ait, ואתה בית-לחם אפרתה צעיר להיות באלפי יהודה ממך לי יצא להיות מושל בישראל ומוצאותיו מקדם מימי עולם Quæ verba [illegible] Latine so[illegible], Et tu Bethlehem Ephratha, paruula [illegible] millibus Iuda. Ex te mihi egredietur [illegible] Israel. Et egressus eius ex an[illegible], [illegible] est, secundum Rabbenu Hac[illegible] ex[illegible] nem, ab æterno, & [illegible] diebus sec[illegible]. [illegible] Prophetia non potest nisi de M[illegible] intelligi: tum propter Targum Rabbi Ionathæ qui [illegible] verba illa, Ex te mihi egredietur [illegible] do[illegible] tor, ita Chaldaicè exponit מנך קדמי יפוק משיחא Id est, Ex te coram me vel [illegible] parte [illegible] egredietur Messias: tum etiam ob Rabbi Selomonis [illegible] sam, quæ hanc Proph[illegible] ita exponit, Et tu Bethlehem Ephratha de qu[illegible] est D[illegible]: sicut dictum est primi libri R[illegible] capite decimo septimo, Filius ipsius serui tui [illegible] Bethlehemitis. Bethlehem quoque vocat[illegible] Ephratha, [illegible] ut dictum est Genes. quadragesimo o[illegible]o cap. In via Ephrata, ipsa est Bethlehem. Paru[illegible] in millibus Iuda. Propter statunculum Ruth Moabitis, quæ fuit in te. Ex te mihi egredietur Messias filius Dauid: sicut ipse di[illegible] Lapidem quem reprobauerunt ædificantes, f[illegible] caput anguli. Hoc autem sic transtulit Ionath[illegible] mihi, id est, ex parte mea egredietur Messias. Et [illegible] us eius ante dies seculi. sicut dictum est Psal. [illegible] 2. Ante solem, ינון *innon*, id est natus vel genitus [illegible] nomen eius. quod sic transtulit R. Ionathan, ושמיה אמר מלך רמין מן קמי עלמא Hoc est, Et nomen [illegible] dictum est Rex ante di[illegible] seculi. Sequitur in Propheta, לכן יתנם עד עת יולדה ילדה Id est, Propter hoc dabit [illegible] os vsque ad tempus quo parturiens pariet. Mag[illegible] dixerunt, Hinc habetur filium Dauid id est, Messiam non fuisse venturum, don[illegible] R[illegible] um nec[illegible] m, id est, Romanum super totum orbem nouem mensibus imperasset. Scriptura [illegible] hæc m[illegible] Hæc Rabbi Selomo. [illegible] ne [illegible] d[illegible] verum fatear) hæc verb[illegible] d[illegible] expo[illegible] suit, hoc d[illegible] de Messia dictum est Et [illegible] eius ex [illegible] seculi, siue ab æterno & diebus se[illegible] sede solo Messiæ nomine velle intelli[illegible], cum ait, [illegible] nomen eius dictum est ante dies seculi. Nos [illegible] à textus veritate nullatenus rec[illegible] entes non ab[illegible] nuimus nomen Messiæ ינון *innon* ante solem, & ante dies seculi fuisse quod haud aliud est, quàm Messiam a[illegible] filium Dei extitisse [illegible] quidem ינון *innon* vt alibi diximus [illegible] m omnino Latinum est quod [illegible] atus siue genitu[illegible]. Cùm [illegible] Prophetia ista de Messia loquatur, clarum profe[illegible] secundum eam [illegible] Messiam ipsum in Bethlehem Iuda [illegible] urum, tempore quo Iudæi adhuc in [illegible]. Quare cùm ipsa Bethlehem & [illegible] soluta fuerit, Iudæique per orbem ca[illegible], constitutum de duobus con[illegible] d[illegible] aut [illegible] desolationem illam, Messiam p[illegible] prius ad terram suam redituros [illegible] cundum minime cum c[illegible] expe[illegible] possit [illegible] m concedatur necesse est. [illegible] od per priscos quoque Talmudistas probatur. Sic enim legitur in libro *Sanhedrin*, capite *Helec*, אמר רבי יהודה דור שבן דוד בא בית מועד יהיה לזנות והגליל יחרב Hoc est, Dixit magister Iuda, Seculo quo veniet filius Dauid, domus collegij erit meretricum, & Galilæa vastabitur. Cum aut[illegible] templi vrbisque Ierosolymæ incendio hucusque nullum fuer[illegible] iudicum colle[illegible]um [illegible] imò vt alibi ostendimus [illegible] co[illegible] um ipsorum *Sanhedrin*, siue iudicum per annos quadraginta a[illegible] ipsius templi euersio[illegible] m penitus defecerit & G[illegible] ea cum vniuersa Iudæorum regione iamdiu vastata sit, constat pl[illegible] m Dauid [illegible] Messiam iam diu venisse [illegible] cum tempus aduent[illegible] s vt nunc probatum [illegible] iam præterierit. CAP. Quanquam omnes I[illegible] rum doctores Prophetiam hanc de [illegible] ponant, quia tamen iuniores eorum ipsam n[illegible] ponendo, sed magis peruertendo, duo omni co[illegible] nega[illegible] contendunt quæ in ea ma[illegible] Messiæ [illegible] licet diuinitatem [illegible] & Dominum nostrum Iesum verum fuisse Messiam, [illegible] vellem, per vet[illegible] Talmudistarum sente[illegible] rum in hoc refellere errores. GA[illegible] Rabbi Dauid inter cæteros sic eam deprauare nititur; Et tu (inquiens) Beth-

lehem, etsi minima sis in millibus Iuda, ex te tamen egredietur mihi qui sit Dominator in Israel. Et hic est Rex Messias, qui de semine Dauid natus egressurus est, pro quo dixit, Et egressus eius ab initio à diebus seculi. Egressus enim Messiæ a tempore Dauid fuerunt. Dixit autem ab initio a diebus seculi, propter temporis longitudinem, quod inter Dauid & Messiam esse debebat. Christianis autem qui Iesu Nazareno hanc Prophetiæ partem attribuentes, ipsum & in Bethlehem natum esse, & Deum ab initio & diebus seculi fuisse, affirmant, ex eo responsum datur, Quod ipse in Israel dominator non fuit, sed magis Israelitæ dominati sunt ei. Et cum Messiam Deum esse probant, eò quod a diebus seculi fuisse dicatur, responde, eos in hoc falso argumentari, cum ante mundi initium Deus fuerit, & per eos tunc ipsum creatum fuisse sequeretur, quod absurdum est dicere. Quòd si eam autóritatem inducant, A seculo & vsque in seculum tu es Deus; & illam, A seculo vnxi Regem meum; dicas illas non a seculo, sed ante seculum intelligi debere. Hæc omnia perfidus ille Rabbi Dauid. Ad quorum confutationem, prius Prophetiam hanc iuxta vetustorum Talmudistarum glossas explanabimus. Deinde eius extortam, atque falsam expositionem refellemus. Exponimus igitur eam sic, Et tu Bethlehem Ephrata etsi in millibus Iuda minima sis, quia tamen primus Rex Iuda, id est, Dauid ex te ortus est, Messias etiam qui vltimus erit, ex te mihi egredietur. Et rectè, egredietur inquit, vt ipsum ex humano semine generari non debere ostenderet. In hoc etiam geminam eius naturam diuinam scilicet & humanam mira breuitate insinuauit. Cùm enim dixit, ex te, eius humanitatem demonstrauit. Cùm verò ait, mihi, ipsius diuinitatem innuit. Mihi enim, inquit: ac si diceret, Is homo qui ex te egredietur, mihi, hoc est diuinitati meæ vniri, dignus erit. Hoc manifestiùs deinde expresit, dicens, Et egressus eius ab æterno, & à diebus seculi. Egressus quippe hoc in loco in lingua Hebraica, sicuti & Latina pluralis est numeri. Sensus ergo est, Egressus, id est, processus huius dominatoris siue Messiæ duo sunt. Vnus ab æternitate, quo secundùm diuinitatem à Patre processit. Alter à diebus seculi, quo secundùm humanitatem a matre [illegible]. Quod vtique cum illo Athanasij dicto [illegible] conuenit, Deus est ex substantia Pa[illegible] cula genitus, & homo est ex substan[illegible] in seculo natus. Verumtamen Ath[illegible] q[illegible]em, In seculo dicit, quia natiuitatem [illegible] ccepit, Propheta verò, A diebus sec[illegible] a cùm materia Adæ formata fuit, mo[illegible] teriæ infuit virginis gloriosæ [illegible] virginis preciosissimo sanguini [illegible] n dicti humanitas. Quæ [illegible] ia Iud[illegible] no[illegible] temporis haudqua[illegible] possunt cum ipsa [illegible] eadem Rab[illegible] dicat, in libr[illegible] גלי רזייא *Gale* [illegible] m Prophe[illegible]n exponens Et egressus [illegible] æterno, & a diebus [illegible] Dicit [illegible], eg[illegible] eius, numero m[illegible]is, quia duo [illegible] nt Messiæ egr[illegible]. Vnus diuinitatis, quæ est æterna, & i[illegible]co d[illegible] ab æterno. Alter humanitatis, quæ in suæ matris substan[illegible] c[illegible] at quæ ab hora creationis mundi creata est. Et idcir[illegible] ait, A diebus seculi. Nam vt ibidem paulò superi[illegible] dem dixit, mater Regis Messiæ, q[illegible] Deo [illegible] est, vt in ea sedeat ipse Messias ad ost[illegible] gloriam maiestatis suæ cum [illegible] is mort[illegible] bu[illegible] ideo ipsa ostenditur esse prima creatura Dei in genere humano. Hæc Rabbenu ille Haccados, que[illegible] si magistrum nostrum san[illegible]um vocant. Ex [illegible] tur quæ d[illegible] sunt facilè Rabbi Dau[illegible] peru[illegible] tas improbatur. Nam Messiæ quidem egr[illegible]us quos ab æterno & a diebus seculi fuisse Propheta asserit, à diebus Dauid Regis vt ipse R. Dauid vult fuisse dicere, & prauum & impium [illegible]st. [illegible] enim quòd ab initio, vt R. Dauid ipse [illegible] nit, & non ab æterno Propheta dicat [illegible] pus illud quod inter Dauid & Messiam [illegible] minimè ab initio & a diebus seculi fuit. [illegible] quidem prauitatem etiam autoritates (vi[illegible] ta eius sit cæcitas) quas Christianorum n[illegible] adducit, clariùs ostendunt. Nam alt[illegible] a [illegible] dem Messiam Deum esse affirmat: altera vero [illegible] gressum eius secundùm humanitatem simul cum mundi creatione fuisse, quemadmodum ex sententia Rabbenu Haccados expositum est. Cùm autem ait, Christum Dominum nostrum super Israel non habuisse dominium, sed potius eos qui de Israel erant, ei dominatos fuisse, nimis certè longè à veritate aberrat. Nam sicut fre[illegible] us sacræ literæ prænunciant, Messias super [illegible], id est, super bonos & fideles suos ipsum recipientes, in primo aduentu dominaturus erat. Quamuis & circa mundi finem super Iudæorum quoque reliquias, quæ ad ipsum conuertentur, dominium sit habiturus.

Caput XIV.

Quarta ratio efficaciter demonstrans primi aduentus Messiæ tempus iam præteriisse, sumpta ex determinati temporis præteritione, per Danielis vaticinium secundum Talmudistarum expositiones. Et quomodo accipie[illegible]a sint o. Danielis hebdomades, tempus Messiæ præfixum continentes.

CAPNIO.

TOTI Christianæ reipublicæ operæpretium te facturum arbitror, si ad iuniorum Iudæorum perfidiam magis conuincen[illegible], determinatum veniendi tempus à Prophetis Messiæ [illegible]gnatum, iam præteri[illegible] per eorum scripturas ostenderis. GAL. Inter cæt[illegible]os igitur qui præfixum Messiæ venturi describere tempus, Danielem id præcipuè fecisse, [illegible] vt puto minimè [illegible]at. Is namque ita ait cap. n[illegible]o,

ועוד אני מדבר בתפלה והאיש גבריאל אשר ראיתי
בחזון בתחלה מועף ביעף נוגע אלי כעת מנחת
ערב ויבן וידבר עמי ויאמר דניאל עתה יצאתי
להשכילך בינה בתחלת תחנוניך יצא דבר ואני
באתי להגיד כי חמודות אתה ובין בדבר והבן
במראה שבעים נחתך על עמך ועל עיר קדשך
לכלא הפשע ולחתם חטאות ולכפר עון ולהביא
צדק עלמים ולחתם חזון ונביא ולמשח קדש
קדשים

קדשים ותדע ותשכל מן מצא דבר להשיב ולבנות ירושלם עד משיח נגיד שבעים שבעה ושבעים ששים ושנים תשוב ונבנתה רחוב וחרוץ ובצוק העתים ואחרי השבעים ששים ושנים יכרת משיח ואין לו והעיר והקודש ישחית עם נגיד הבא וקצו בשטף ועד קץ מלחמה נחרצת שממות: והגביר ברית לרבים שבוע אחד וחצי השבוע ישבית זבח ומנחה ועל כנף שקוצים משומם ועד כלה ונחרצה תתך על שומם:

Hoc est, vt verbum [illegible] verbo reddam, Et dum ego loquerer in oratione, vir Gabriel, quem videram in visione a principio, citò volans tetigit me in tempore sacrificii vespertini, & docuit me, & locutus est mihi, dixitque Daniel nunc [illegible] sum, vt docerem te intellectionem. Ab exordio precum tuarum egressum est verbum. [illegible] ego veni, vt indicarem, quia vir desideriorum tu es. Animaduerte autem sermonem, & int[illegible] visionem. Hebdomades 70. praecisum est [illegible]pus (scilicet) super populum tuum, & super V[illegible]em sanct[illegible] tui, ad consummandam praeuaricationem & ad [illegible]ndum peccatum, & ad de[illegible]ndam iniquitatem, & ad adducendam iu[illegible]am seculorum, & ad complendam vi[illegible] m & Prophetiam, & ad vngendum [illegible] uarium sanctuari[illegible]m. Scito autem & an[illegible], Ab exitu ve[illegible] adi uertendum, & ad aedificandum Ierusalem, vel abegressu verbi, vt iterum [illegible]etur Ierusalem, vsque ad Messiam Ducem, vel Principem, vel principalem, hebdomades septem, & hebdomades sexaginta & duae. Re[illegible]etur ipsa, & [illegible]tur platea & [illegible] statum, sed in angu[illegible] ta [illegible]. Et post hebdomadas sexaginta & duas [illegible] occidetur Messias, & non e[illegible]. Et ciuitatem & [illegible]arium dissipabit populus Du[illegible] : & [illegible] eius in impetu, vel raptu. Et [illegible]sque ad finem belli praecisi, desolationes. Confirmabit autem pactum multis hebdomada vna, & medium ipsius hebd[illegible] deficere faciet decollationem, & oblat[illegible] per abominationes d[illegible]tio. [illegible] qu[illegible]nem & praefinitionem per[illegible]bit, vel conflabitur, vel liquefiet ipsa super des[illegible]at onem. CAP. Quoniam vt video, Prophetia haec multa ac magna continet mysteria, eamque recentiores Iudaeorum vt contra veritatem sibi fugam pa[illegible]nt, multimodis extorsionibus peruertere con[illegible]ur, eapropter prae caeteris ipsam diligentius discutias, oportet. Et primo quidem quonam pa[illegible] hebdomades istae accipiendae sint. GAL. Faciam equidem, cum primum cuiusdam Iudaei ex Sadducaeorum genere, nomine Porph[illegible] perfidam refellero impudentiam : qui n[illegible] e[illegible]r per hanc Danielis Prophetiam veritat[illegible] [illegible]ri, contra omnium sententiam dicere ausus est, de D[illegible]lis huiusmodi [illegible]rbis non esse curandum, cum Propheta non fuerit, n[illegible] inter Prophetas numeretur. Contra quem nos dicimus, Danielem ipsum non modo Prophetam fuisse, sed maiorem quoque quam [illegible] apud Hebraeos ferè omnes habe[illegible]n namque eum extitisse in libro מגילה *Meghila* in [illegible]pite מגילה נקראת *Meghila nikreth*, id [illegible], Historia le[illegible]itur, manifeste ostenditur vbi sic [illegible] verbum dicitur, Baruch filius Neriae, & Sarias Mahasiae, & Ieremias filius Hilchiae, & Daniel vir desideriorum, & Mardochaeus, & Haggaeus, & Zacharias, & Malachias omnes prophetauerunt anno secundo Darij. Haec ibi. Cum igitur Daniel hic prophetasse dicatur, atque inter Prophetas connumeretur, ipsum Prophetam fuisse minimè negari potest. Liber quoque ipsius apud Hebraeos inter viginti quatuor Sacrae scripturae libros, vnum per se obtinet gradum, semperque apud eos inter veraces habitus est veracissimus, Susannae duntaxat, ac Belis, draconisque historiis exceptis, quas secundum Hebraeos Danielis volumen r[illegible]puit. Neque apud eos quisquam inuentus [illegible] vnquam tam vehementer insulsus, qui Danielis sa[illegible]itati & veritati derogare praesumpse[illegible], praeter nequissimum hunc Porphyrium Sa[illegible]caeum, qui maluit conscientia reluctante, Danie[illegible] [illegible]itatem denigrare, quam Dominum [illegible]m Christum tam claro eiusdem Dan[illegible] t[illegible]nio conuictus confiteri. Eius tamen [illegible] non h[illegible], sed Deus ipse confu[illegible]d[illegible]n apud Ezechielem 14.cap. t. ait, Fili Ad[illegible] cum pec[illegible]. & infra, Fuerint neque tr[illegible] in medio eius, Noas, Daniel, & Iob, ipsi in iu[illegible] sua liberabunt animam suam dicit Dominus Deus. Et rursus 28.cap. Fili Adam in[illegible] dic [illegible] Tyri (ironicè scilicet) Ecce sapientior tu Daniele, nullum mysterium latuit te. Ex his igitur aliisque quam plurimis, satis liquet ad huius impiissimi Sadducaei impudentiam improbandam, quanta apud homines esse debeat Danielis autoritas, cuius talis ac tanta est apud Deum. Nunc autem quomodo in hac D[illegible]is Prophetia accipiendae sint hebdomades, v[illegible]m est. Quod vt paucis absoluam, di[illegible]o, [illegible] om[illegible] t[illegible]m Christiani, quàm Hebraei ex [illegible] o [illegible]ipiendi hebdomades conueniunt. Accipiunt enim illi hebdomadem hic pro septem a[illegible]orum spacio, quemadmodum & nos. Q[illegible] qu[illegible]m ex nostri seculi Iudaeis si quando eos his Danielis [illegible]nibus ad veritatem confitendam [illegible]oncuti, [illegible] coartari contingat, hebdomadam hoc loc[illegible] septem annorum, sed septem iubileorum, vel centenariorum, seu decadum spacium intelligi debere asserunt : quòd nemo eorum quantumcunque peruersus, siue in Talmud, siue alibi scripsisse hucusque compertus est. Horum autem impudentiam Gabriel ipse Angelus obtundit, cum in p[illegible] ait, Et medium ipsius hebdomadis vl[illegible] scilicet, deficere faciet decollationem sa[illegible]orum scilicet, & oblationem, caeterorum v[illegible] omnium. Cum enim haec sacrificiorum defect[illegible] siue cess[illegible]o, ante templi destructionem tam per Dominum Iesum Christum, quàm per Romanos facta reperiatur, ipsaque sacrificiorum decollatio nunquam ac nusquam Iudaeis (vt ipsi fatentur) ex eo tempore fa[illegible]uerit, liquidò profecto constat septuaginta has hebdomades ante templi euersionem omninò completas fuisse. Hanc enim hebdomadem, in cuius medio erat sacrificiorum sanguinolenta congeries cessatura, nouissimus locus quem tenet, postremam omnium esse demonstrat. Ex quo necessariò sequitur, hebdomades istas non quidem iubileorum, nec centenariorum, nec decadum, nec alterius cu-

Porphyrius Iudaeus contra Danielem.

Liber Danielis quanta sit autoritatis.

iustis numeri, sed annorum tantùm esse spacia, alioquin minimè tunc temporis completæ fuissent: cùm à prioris templi incendio, vsque ad nouissimi excidium, non fuerint secundùm eos, nisi septuaginta captiuitatis Babylonicæ anni, atque quadringenti & viginti quibus vltimum templum in sua perfectione permansisse aiunt. Ex quibus omnibus septuaginta has Danielis hebdomadas Iudæi constituunt, vt in sequentibus latius patebit. Quòd autem prædictæ Danielis hebdomadæ annorum sint, primò ex modis quibus sacra scriptura hebdomadas accipit, ostenditur. Non enim eas nisi dupliciter accipere solet. Nam vno quidem modo hebdomadam accipit pro septem dierum spacio, vt patet Leuit.23.cap. vbi dicitur, quòd septem hebdomadæ sunt a festo Paschæ accipiendæ, quæ 49. dies faciunt, & quinquagesima die festum est Pentecostes. Altero verò modo sumit hebdomadem pro septem annorum curriculo: vt est illud Leuit. 25. dictum, Numerabis tibi septem hebdomadas annorum, quæ faciunt annos 49. Et quinquagesimus annus immediate sequens, Iubileus esse præcipitur, qui apud Iudæos remissionis erat annus. Cùm igitur alius ab his duobus non inueniatur modus, quo hebdomada accipiatur in sacris literis, nec possit in prædictis Danielis verbis hebdomada pro septem dierum spacio accipi, quia sic tota Danielis Prophetia infra annum & dimidium completa fuisset, pro septem igitur annorum curriculo accipiatur, necessariò consequens est. Hoc deinde per R. Abraham magnum apud eos glossatorem ac Doctorem, hoc modo probatur, cùm ait, Dixit venerabilis Magister noster סעדיה *Saadias*, quòd istæ septuaginta hebdomades annorum sunt. Testis autem huius rei est illud Dan. 10. dictum, Post hoc ego Daniel fui lugens tribus hebdomadibus dierum, panem desiderabilem non comedi: & reliqua vsque ad complementum trium hebdomadum dierum. Non autem numerauit cum septuaginta hebdomadibus dies. Medium namque hebdomadis prænominatum sunt mille ducenti & viginti dies: sicut probatione sufficienti probabo. Porrò medium possibile est, quòd non sit medium perfectum, non habens minus nec plus, vt illud Numer. 32. Et dimidium tribus Manasse. Et multa huiusmodi. Scito autem quod diem semper sunt dies, & non anni in sacra [illegible] scriptura. Verumtamen possibile est, quod [illegible] dicitur dies, sit annus perfectus, redeunte anno in iteratione dierum, vt eum [illegible] Exod. 13. מימים ימימה Id est, A diebus in dies, hoc est, ab anno in annum, qui sunt annus perfectus. Cum verò dies dicitur cum numero, vt duo dies, aut tres, non possunt dies esse [illegible], sed oportet quòd sint dies, quemadmodum dicuntur. Et propter hoc dictum est Leuit. 24. Et numerabis tibi septem hebdomadas annorum. Et idcirco dixi, quòd dies mille ducenti & nonaginta sunt medietas seu medium hebdomadis supradictæ. Et hoc [illegible] ud Dan. 12. אשרי המחכה ויגיע לימים אלף שלש מאות שלשים וחמשה Hoc est, Beatus qui expectat & peruenit ad dies mille trecentos [illegible] nta quinque. Si enim hic dies dicant [illegible] esse annos, quomodo [illegible] rum esse poterit, quod homo expectet mille annos & perueniat? maximè cum scriptum sit Psalm. 90. Dies annorum nostrorum in eis septuaginta anni. Hæc R. Abraham super Danielem. Ex quibus tria sumuntur argumenta. Primum quidem, quòd prædictæ Danielis hebdomadæ sunt annorum annorum. Secundum verò est, contra Iudæos nostri temporis frequentius dicentes, Quòd dies mill trecenti triginta quinque de quibus memmit Dan. 12. futuri anni quibus visitari debent & Messiam habere, quos quidem anno ab vltimi templi destructione computant. Quod [illegible] sum esse, ex præmissa R. Abraham expositione manifestè patet. Tertium demum est, quod hi [illegible] morati dies sunt dimidium vltimæ hebdomadæ Danielis. Quo scilicet tempore Christus venit ad baptismum, & prædicauit, ac discipulos ad se vocauit. Ex his omnibus clarum est, quod in hac Danielis Prophetia hebdomada non accipitur nisi pro septem annorum spacio. Quare septuaginta hebdomadæ illæ quadringentos & nonaginta continent annos. Hic [illegible] quomodo accipiendi sunt harum hebdomadum anni. Nam Beda quidem, & alij quidam ex nostris eos lunares esse aiunt, duplici potissimum ratione moti: tum quia in textu hebdomadæ istæ abbreuiatæ dicuntur: quare cum anni lunares vndecim diebus breuiores sint quàm solares, (annus enim solaris dies 365. & quadrantem vnum, ac minutas 5. continet, lunaris verò 354 constat diebus), sequitur planè harum hebdomadum annos non solares sed lunares esse deberi. Tum etiam quia Angelus Danieli loquebatur qui Hebræus erat, Hebræi autem per annos lunares computarent, ipsum non de solaribus, sed de lunaribus locutum fuisse annis, credere par est. G[illegible] qui hoc dicunt, non parum errant. Non enim textus ipse (vt eorum respondeam rationibus) hebdomadas istas abbreuiatas dicit. nam vbi nostra editio, abbreuiatæ sunt, habet, Hebraica litera dicit, נחתך *Nehtach*, quod idem est, quod [illegible], cum verbo Hebraico חתך *hatach* [illegible] quod proprie incidere, seu præcidere, ac determinare, & statuere significat. Quamobrem hebdomadæ istæ iuxta Hebraicam veritatem non abbreuiatæ dici debent, sed potius præcisæ, præfinitæ, vel prædestinatæ: quia per 70. annos prædestinatæ fuerunt antequam per Gabrielem Danieli n[illegible] ciatæ fuissent. Quod in libro qui סדר עולם *Seder holam*, id est, ordo mundi appellatur, [illegible] nditur [illegible] m in calce eius[illegible] m libri [illegible], ita R. Iose dixisse, Quid est hebdomadæ septuaginta [illegible] cisi sunt? Id hoc docetur, quod fuerunt præcisione præcisæ ante per septuaginta annos. Si præterea Iudæi annum vndecim diebus breuiorem quàm sit solaris haberent, cum [illegible] in eorum lege m 14. die primi mensis cuiuslibet anni Pascha celebrare [illegible] r, sequeretur pro[illegible], quod celebrando Pascha, semper in vnoquoque anno celebrationem Paschæ [illegible] per dies vndecim anticiparent. Q[illegible], infra breue tempus Pascha [illegible] in vnoq[illegible] m[illegible] celebra[illegible] m, neque non bisseum in[illegible] celebrandi conuenirent. Quod falsum esse [illegible] eorum vsu liquidò patet, cùm semper eodem ferme tempore ipsum Pascha celebrent. Quare manifestum est, eos per annos

Anni hebdomadum non sunt solares vel lunares.

annos solares sicuti & nos tempora computare. Nam etsi menses lunares habeant, tertius tamen quisque annus apud eos tredecim menses siue lunationes habet, cæterorum vero vnusquisque duodecim duntaxat continet menses. Ita vt per embolismos temporum adæquationes ipsi facientes, per annos solares, quemadmodum & nos, tempora metiantur. Habent enim & ipsi duodecim menses quos tam primo quam secundo anno tribuunt, incipiunt que primum a mense Martio, quem ניסן *Nisan* vocant. Sed vltimo mensi tertij anni, hoc est Februario quem אדר *Adar* nuncupant, alium addunt mensem quem ואדר *Veadar*, id est, Et Februarium appellant. Eam obrem & nos & illi in annorum computatione conuenimus.

CAPVT XV

Quòd præfixum [illegible] harum hebdomadum tempus secundum Hebræorum computationem in Domino nostro Iesu Christo præsertim impletum sit.

CAPNIO.

Quonam tempore hæ annorum hebdomadæ connumerari cœperint, & quousque peruenerint, nunc te dicere opus est. GAL. A quo termino hebdomadæ istæ inchoari debuerint, non est paucis absoluendum, cùm quicquid hic intenditur, ab eo maxime pendere videatur, ac inter nos & Iudæos circa hoc diuersa sit opinio. Ipsi namque harum hebdomadum numerum ab eo tempore inchoant, quo Ierusalem per Nabuchodonosor Regem Babylonis, vt 4. Reg. 23. & Ierem. 52. legitur, [illegible]ta fuit: ex eo suam fulcientes sententiam, quod Dan. 9. cap. ita dictum sit, In anno vno Darij filij Assueri de semine Madai, qui Rex effectus est super Regnum Chaldæorum, in anno vno Regni eius, ego Daniel intellexi in libris numerum annorum, quorum factus est sermo ad [illegible] in Prophetam [illegible]t complerentur [illegible] desolationes Ierusalem septuaginta anni. Ex hac [illegible] igitur verborum [illegible]ne astruere nituntur [illegible] per [illegible] inter ipsas hebdom[illegible] computari debent. Nam si ipsis addantur 42[illegible] anni illi quibus [illegible]mum templum durasse [illegible], [illegible] istæ Danielis hebdomadæ, hoc est, anni 4[illegible] perficiuntur. Quod ex libro qui apud eos סדר עולם *Seder holam*, id est, ordo mundi dicitur, probare nituntur. Sed facile est ostendere ipsos in hoc insania maxima laborare: non solum ex eo, quod in ante[illegible]is Danielis verbis, super quæ supputationis suæ fundamenta insipienter iaciunt, de his hebdomadibus nulla facta sit mentio, sed de complendis tantummodo captiuitatis Babylonicæ annis: quod in primo Cyri Regis anno completum fuisse, in sui libri principio Ezras docet: verum ex eo quoque, quòd Gabriel Angelus in suis verbis, in quibus ipsi impudenter proteruiunt, cùm Danieli dixit, Scito autem & intellige; Ab exitu verbi ad reuertendum, & ædificandum Ierusalem, vsque ad Messiam Ducem, hebdomadæ septem, & hebdomadæ septuaginta & duæ, non dixit ab exitu verbi destructionis Ierusalem, sed ab exitu verbi ad reuertendum & ædificandum Ierusalem. Quibus ex verbis manifestè patet Iudæorum insania: qui dum à primi templi excidio harum hebdomadum supputationem incipientes, septuaginta annos quibus primi templi destructio durauit, & 420. quibus secundum templum constructum permansit, computant: nulla temporis quo ipsum templum secundum ædificatum est, mentione facta, & à verbis ipsius Angeli dissentanea, & a veritate prorsus aliena asserunt: non animaduertentes miseri (vide quanta contradicendi Christo cupiditate excæcantur) quàm repugnantia quamque impossibilia sint, quæ loquuntur. Quod R. Abraham Auen Ezra aduertens, sic super Danielem ait, Miror super verbis expositorum, quomodo conn[illegible]atur templi desolatio, & status eius perfectio in numero vno. Hæc expositio neque saporem habet neque odorem. Hæc R. Abraham, qui magnæ apud eos est autoritatis, contra ipsorum computationem quam à primi templi euersione inchoant. Neque tamen propterea ab obstinata fatuitate discedunt. CAP. Cùm igitur in hoc lacertæ simillimi fiant, quæ ab eo quod momorderit, nisi cum pane miliaceo, nunquam recedit, Velis obsecro eos in hac eorum supputatione falsiloquos ac fures arguere, ori eorum scripturas ipsorum, velut quendam panem miliaceum calidum apponendo. GAL. Illud itaque in primis [illegible]o panis miliacei afferam, quod in libro מגילה *Meghila*, in cap. מגילה נקראת *Meghila nikreth* id est, Historia legitur, hoc modo scriptum est, Et vnde habetur, quod Nabuchodonosor regnauit 45. annis? Ex eo habetur, quod in captione Iehoiachin Regis Iuda, erat octauus annus Nabuchodonosor: iuxta illud 4. Reg. 24. dictum, Et ingressus est Iehoiachin Rex Iuda. Et post pauca, Et cœpit eum Rex Babel anno 8. regni sui. Scriptum quoque est Ierem. vlt. & 4. Reg. vlt. Factum est autem, 38. anno captiuitatis Iehoiachin Regis Iuda duodecimo mense vigesima quinta mensis, & eleuauit Euilmerodach Rex Babel anno primo Regni sui caput Iehoiachin. Si istis triginta septem annis addas octo paulo ante dictos, habebis 45. annos, quibus Nabuchodonosor regnauit. Habetur quoque per גמרא *ghemara*, i. per traditionem in Talmud, Euilmerodach eius filium triginta trib. regnasse annis. Quod ita necessariò fuisse, per ea quæ Ierem. 27. cap. dicta sunt, liquidò patet. Sic enim ibi dicitur, Ego dedi omnes terras istas in manu Nabuchodònosor Regis Babylonis serui mei. Et paulò post, Et seruient ei omnes gentes, & filio eius & filio filij eius. Quanto autem tempore id durare debuerit, ostenditur Ierem. 25. c. Et seruient omnes gentes istæ Regi Babylonis septuaginta annis. Quod, nisi Euilmerodach viginti tribus (vt dictum est) regnasset annis, verum haudquaquam esse potuisset. Postea ita in eadem traditione subditur, Balthasar eius filius tribus regnauit annis. Anno enim, inquit Dan. 8. ca. tertio Regni Balthasar. Darius autem qui ipsum occidit, duobus regnauit annis. Cyrus verò nepos eius secundum eos tribus regnauit annis. Assuerus autem qui & Artaxasta, annis

Falsa Iudæorum opinio.

Confutatio.

regnauit 14. De quibus duo quidem per traditionem habentur: duodecim verò ex libri Ester 3. capit. Denique anno sexto Darij secundi Regis, domus Dei secunda consummata est atque perfecta: vt legitur in libro ערכין *Arachin*, id est, preciorum, in capit. אין נערכין *En naarachin*, id est, Non ordinabunt, vbi sic dicitur, בירת שניכסר עסר ארבע מאות ועשרים שנה Hoc est Domus secunda quantum stetit? quadringentis viginti annis. In libro quoque עבודה זרה *Auoda zara*, id est, cultus alienus, in cap. לפני אידיהן *liphne edehen*, id est, ante eorum festa, siue solennitates, legitur R. Iose ita dixisse, Regnum Persidis durauit domo Dei durante, annis 35. Regnum verò Græcorum permanente eadem domo durauit annis 180. Regnum autem Machabæorum 103. Regnum postremò Herodis similiter 103. Glossa R. Selomonis, Cum annis (inquit) scilicet 30. quibus Bencozba cum Agrippa regnauit. Ex quibus omnibus 420. quibus domus Dei secunda durauit, habentur anni. Hæc omnia ex præmemoratis [illegible] libris. Ex quibus hos annorum numeros quam breuissimè potuimus, excerpimus, supe[illegible] quibusdam quæ ad rem nihil pertinent, omissis. CAP. Quantum video, nemo Christianorum numeros istos tam sacræ scripturæ testimoniis, quam Talmudicis traditionibus roboratos, contemnere debet: quinimo super aurum, & topazium, omnemque lapidem preciosum eos amplecti, atque diligere: cùm nihil compendiosius, nihil efficacius, nihilque magis necessarium inueniri possit, ad demonstrandum contra Iudæos 70. has Danielis hebdomadas in morte Christi fuisse completas. In his namque numeris neque solaris & lunaris nimium Iudæis ridicula requiritur collatio, [illegible] alia plurima, quibus peritus etiam Theologus sæpè confunditur: per eos quoque Iudæorum iuniorum obstinata impietas tum de mendacio, tum de furto criminaliter conuincitur. Et vsque adeo quidem, vt nulla se tergiuersatione defendere queant. Quamobrem quod cœpisti clarius quæso prosequere. G[illegible] ita ue ex[illegible] sacræ scripturæ verbis, ex [illegible] 4. R. 25. anno regni Nabu[illegible]odonosoris [illegible] templum dirutum atque [illegible] [illegible] igitur Nabuchodonosor ipse 4[illegible] [illegible] dudum pr[illegible] [illegible] post eiusdem templi e[illegible] [illegible] super regnasse annos, consequens est. Nec obstat quod [illegible] primus annus imperfectus fuerit. Monstrat [illegible] scripturæ fuisse docet Talmud, non solum [illegible] dies absque [illegible] diebus, quos annus ille habuit, pro anno vno supputare, sed etiam diem vnum quandoque pro anno ponere, vt in libro ראש השנה *ros hassanah* id est, capitis anni, capit. ארבעה ראשי השנה [illegible] Id est, Quatuor principia anni sunt. Ibi enim sic legitur, אמר מר יום אחד בשנה נחשב לפניס לשנה Hoc est: Dixit Mor, Dies vnus in anno computatur quandoque pro anno. Si his igitur 27. annis quibus Nabuchodonosor post primi templi excidium regnasse ostensum est. 23. anni illi quibus Euilmerodach filius eius post eum regnauit [illegible] per Talmudicam eorum traditionem probatum est) addantur, 50. præcisè habentur anni. Si hoc etiam modo reliquos prædictæ traditionis prosecutus fueris annos, tres videlicet quibus Balthasar postmodum regnauit, ac duos Darij: tres quoque secundum eos [illegible], quem ipsi Cores vocant, atque 14. Assueri, & sex Darij, sub quo secundum templum completum est [illegible] ante[illegible] [illegible] nectantur, a primi [illegible] ne vsque ad secundi [illegible] m, 8. compu[illegible] anni. [illegible] 8. nobis secundum eorum [illegible] traditionem fu[illegible] annos, adeo manifestum est, vt nulla valeant excusatione negari. Et quemadmodum in 8. [illegible] hominum insecu[illegible] suscipere [illegible] annos, ita quoque de [illegible] quibus Cyrus [illegible] annis, [illegible] nobis [illegible] tribus dumtaxat eum regnasse [illegible]. Nam [illegible] Eusebius Cæsariensis, Paulus Orosius, Hieronymus, & Beda, & alij quoque omnes historici tam [illegible] quam [illegible] tini, Cyrum ipsum triginta regnasse annis dixerint, liquet planè, Iudæos ipsos [illegible] quos, atque fures esse, & frustra [illegible] pennatorum ac videntium oculos [illegible] retiacula. CAP. V[illegible] magis igitur huius [illegible] deprehendantur, vellem per certam [illegible] historiographos, Cyrum ipsum probares triginta regnasse annis. GAL. Iosephus, quem ipsi Ioseph ben Gorion appellant, id ipsum apud eos apertè asserit. Idem quoque & Iosephon ipsius Iosephi tal[illegible] manifestè ostendit, dum ita Hebraicè loquitur, Tunc vt Cyrus audiuit, quod eunuchus quidam interfecerat Balthasar Babylonis Regem, [illegible] voluit ædificare templum Domini in Ierusalem, ac vasa templi remittere. Et post pauca, Factum est inquit, vt Darius Medorum Rex ægrotaret ad mortem. Vocauitque Cyrum generum atque propinquum suum, & eum Regem pro se constituit. Sicque factum est vnum Persarum atque Medorum Regnum. Et infra, Pugnauit autem Cyrus in Oriente, & cepit eos qui sunt vltra Indiam, & in Australi plaga, omnemque terram Æthiopiæ, & omnes habitantes in finibus Au[illegible], ac in Occidente etiam vsque ad terram ספרד *Sepharad*, id est, Hispaniæ. [illegible] Aquilon omnem terram Macedoniæ, & Cappadociæ, & Scythiæ, omnemque terram Elam, & Elazar, ac montes Eltahu, & Hazar, vsque ad montes [illegible] transiri non possunt. Reliqua vero gesta Cyri nonne scripta sunt in libro Regum Medorum atque Persarum? Et in libro Iosephi filij Gorionis, quem Titus Vespasiani filius captiuauit? Et paulo post Pugnauit adhuc Cyrus cōtra Reginam Scitiam[illegible]. Verteruntque tergavi Scitiæ, & ceciderunt Rex eorum omnesq; fortes eoru. Cæteri autē ad ciuitates cōfugerunt, cū Tamyra Regina & eius filio: quod cùm Cyrus vidisset, fugam simulauit: quod videtes viri Scitiæ, post eū exierunt ad planiciē. Cyrus autem in eos reuersus, plurimos ex ipsis interfecit. Fugerunt itaque qui viri Scitiæ cū Regina ad mōtes. Cūq; vidisset Tamyra quod filius suus mortuus esset, vehemēter doluit, occupauitq; fecit montium transitus. Cūq; Cyrus nullam timens aduersariū, securus & confidens de finibus terræ Scitiæ egrederetur, exiuit omnis exercitus. Ipse autē cum paucis remanens, [illegible] illa inter duos mōtes commoratus est. Tamyra igitur morti se exponens, subito in castra Cyri irruit, percussitq; ducenta millia virorū for-

Cyri regnum & victoria.

Cyri mors.

fortium Persarum; cepitque Regem C[illegible]. Succinxit autem [illegible] Regina [illegible] & [illegible] caput eius [illegible] in puteum [illegible] guine plenum, [illegible] Bibe Core, & satiare, atque inebriare [illegible] quem sitisti. Triginta [illegible] annis [illegible] absque mensura fudisti. Rex igitur Cyrus inuenit vitæ suæ terminum in terra Scitum [illegible] regnauit Cambyses filius eius pro eo. Hæc omnia Iosephon Hebræus. Ex [illegible] aperte patet, [illegible] post Darium triginta [illegible] gnasse annos [illegible] qui [illegible] iuxta Talmud Regis ædificium, [illegible] operam dedit. Neque enim possibile, neque verisimile est, in [illegible] annorum [illegible] quo ipsum Iudæi regnasse afferunt, tot Orientis, & Occidentis, & Austri, atque Aquilonis Regna sibi subiicere potuisse. CAP. Vnde igitur Iudæi tanti erroris accipiunt occasionem, vt tres tantum annos ipsi Cyro tribuant? GAL. Quemadmodum Dan. 11. cap. scribitur In primo Darii anno eidem Danieli Gabriel Angelus huiusmodi verba dixit, Adhuc tres Reges [illegible] in Perside, & quartus ditabitur opibus nimiis super omnes; & reliqua. Horum ergo [illegible] Regum, secundum Hebræos primus Cyrus fuit, qui & Darius, & Artaxerses dictus est, vt dicitur in libro ראש השנה *Ros hassana*, id est, caput anni, in capite quod incipit, ארבעה ראשי השנה הן, Id est, Quatuor capita anni sunt hæc: vbi sic ad verbum legitur, Cyrus ipse est Artaxerses, ipse est & Darius. Cyrus autem dictus est, quia Rex rectus fuit. Artaxerses verò appellatus est, propter eius Regnum. Et quod erat nomen eius, proprium scilicet? Darius erat nomen eius. Secundus verò horum Regum fuit Assuerus maritus Esther qui etiam & Artaxerses & Cambyses nuncupatus est. Tertius autem Darius extitit, qui Artaxerses etiam dictus est, quem [illegible] plures alij Persarum Reges Artaxerses sunt appellati. Iudæi ergo ideirco Cyrum nonnisi tribus annis regnasse aiunt, quia pluribus ipsum regnasse in Danielis libro non inuenerunt. Quare piscatori persimiles censendi sunt, qui in mari tribus piscibus hamo captis, plures in mari pisces non esse afferebat, atque contendebat, eo quòd plures ibi ipse inuenire nequiuerat. Concedant igitur Cyrum triginta regnasse [illegible] annos, etsi omnes in textu Scripturæ non habeantur, sicuti Assuerum eius filium quatuordecim regnasse affirmant, quanquam duodecim tantum ex eis in textu comperiant. CAP. Optimè quidem demonstrasti, Iudæos septuaginta harum hebdomadum numerum [illegible] inchoasse, peius deduxisse, ac pessimè consummasse, perparum tamen mihi parce, te fecisse dixerim, nisi numerum ipsum & bene incipere, & melius prosequi, & [illegible] finire, per eorum scripturas docueris. GAL. Necessarium igitur est 70. harum hebdomadum Danielis numerum, absque Iudæorum calumnia bene inchoare, cupientibus diligentius attendere, quid ipsius Danielis auribus ex ore Gabrielis Angeli [illegible] Dei personuerit, dum dixit, Scito autem & animaduerte, ab egressu verbi ad redeundum, & de reditu & ad ædificandam, vel de ædificanda Ierusalem, vsque ad Messiam [illegible] septem hebdomadæ septem & hebdomadæ sexaginta & duæ. Vbi valde notandum est, quàm diligenter Gabriel Danielem hortetur, scire atque animaduertere tempus egressionis verbi de reditu populi Dei ex Babylonica captiuitate, ab eoque tempore [illegible] hebdomadum numerum incipere. Nusquam autem huius verbi egressus inuenitur expressius, imo nusquam tam euidenter reperiri poterit, quam apud Ieremiam 29. cap. sic dicentem, כי כה אמר יהוה כי לפי מלאת לבבל שבעים שנה אפקד אתכם והקימתי עליכם את דברי הטוב להשיב אתכם אל המקום הזה Id est, Sic dicit Deus, Cum fuerint completi in Babylonia [illegible] anni, visitabo vos, & [illegible] vel erigam super vos verbum meum bonum, & reuertti faciam vos ad locum istum. Et rursus post pauca, וקבצתי אתכם מכל הגוים [illegible] המקומות אשר הדחתי אתכם נאם יהוה והשבתי אתכם אל המקום אשר הגליתי אתכם משם Id est, [illegible] congregabo [illegible] gentibus, & de cunctis locis, ad quæ expuli [illegible] dicit Deus. Et reuerti faciam vos ad locum ex quo vos transmigrare feci. Et tandem post multa [illegible] cap. inquit, כה אמר יהוה הנני שב שבות אהלי יעקוב ומשכנותיו ארחם ונבנתה עיר על תלה וארמון על משפטו ישב Hoc est, Sic dicit Deus, Ecce ego conuertam captiuitatem tabernaculorum Iacob, & habitaculorum ipsius miserebor. Et ædificabitur ciuitas super excelso vel aggere suo, & templum iuxta normam suam constituetur. Si quis aduerterit has tres autoritates, atque Gabrielis verba paulò superius dicta, istaque cum illis contulerit, [illegible] minimè poterit, egressum verbi ex ore Ieremiæ de populi reuersione, deque Ierusalem & templi reædificatione ibi fuisse. A quo quidem verbi egressu [illegible] harum hebdomadum numerum inchoandum fuisse ostendit. Quòd si quis negare vellet, non satis video quomodo possit sui esse defensor, quin sit vel mentis inops vel mentis inopis impudens imitator. Qui vero scire voluerit, quonam tempore hoc verbum fuerit ex ore Ieremiæ egressum, 28. libri eiusdem Prophetæ caput legat, quod ita incipit, ויהי בשנה ההיא בראשית ממלכת צדקיה מלך יהודה בשנה הרביעית בחדש החמישי Hoc [illegible] factum [illegible] in anno illo, in principio Regni Sedechiæ Regis Iudæ in anno 4. in mense 5. Cumque alium nullum [illegible] annorum numerum propinquiorem quàm istum in supradictis [illegible] inuenire possit, perspicue ipse [illegible], in quarto regis Sedechiæ anno, verbum hoc de populi reditu, deque Ierusalem & templi reædificatione, ex ore Ieremiæ fuisse egressum. Quartus autem Sedechiæ annus fuit 12. Nabuchodonosor. Sedechias quippe [illegible] regnauit annis, vt habetur 4. Reg. 24. & Ierem. 52. cum capta [illegible] combusta fuerit vrbs Ierosolyma, & templum, anno Nabuchodonosor vt patet eisdem locis [illegible]. Si ergo Talmudicam traditionem sequamur, quæ in libro מגילה *Meghila*, cap. 1. ex Sacræ Scripturæ verbis colligit, Nabuchodonosor [illegible] 45. cuius anno [illegible] ac mense 5. vt dictum est, [illegible] templum [illegible] fuit, habebimus sanè [illegible] ab eo tempore quo [illegible] de populi regressu, & Ierusalem ac templi reædificatione ab ore Ieremiæ

Cyrus, Artaxerses dictus & Darius.

Assuerus, Artaxerses dictus & Cambyses.

egressum est, triginta quatuor [illegible] annis: quorum etsi vnus imperfectus [illegible] maiorem anni partem habuerit, pro [illegible] computatur. Deinde vero prædictam [illegible] diligentius prosequentes, his 34. an[illegible] ipsius Nabuchodonosor, [illegible] addamus, quibus [illegible]lmerodach filius eius regnauit: & 57. habebimus annos. Quibus si tres ipsius B[illegible]hasar [illegible] E[illegible]odach iungantur 6[illegible] habebuntur anni. [illegible] si duo anni D[illegible], & 3 [illegible] quibus Cyrus [illegible] regnauit, accedant, anni [illegible] sunt [illegible]. Porro [illegible] & anni 14. Assueri, & [illegible], sub quo tempo[illegible] structura consumma[illegible], adiungantur, clarum [illegible] quod ab [illegible] verbi [illegible] dic[illegible] vsque ad [illegible] secun[illegible], secundum Iudæorum scripturas, [illegible] fluxerunt anni. Quibus si addantur anni 42[illegible] quibus templum secundum consistisse indubitanter ab eis asseritur, habebuntur ab egressu verbi ex ore Ieremiæ de populi reditu & de Ierusalem templique reædificatione, vsque ad eiusdem vrbis templique excidium anni 5[illegible]2. De quibus si 42. qui post Christum passum præterierunt, subtraxeris, anni 49[illegible] manebunt, qui [illegible] Danielis hebdomadas perficiunt. Quæ cum ita sint, satis, vt arbitror, abundè per Iudæorum scripturas patuit, has [illegible] Danielis hebdomadas in Domino nostro Iesu Christo præcise completas fuisse: vt longe clarius in sequentibus patebit.

CAPVT XVI.

Quod secundum nostras quoque historias tam Græcas quàm Latinas, præfixum Messiæ tempus in 70. his hebdomadibus contentum [illegible] præcise in Christi morte consummatum sit.

CAPNIO.

PATERSON quidem quòd Talmudistarum sequentes computum, per eorum scripturas contra recentiores Iudæos pr[illegible] nostrum concludimus, quod scilicet harum hebdomadum tempus in Christi morte [illegible] vt iam [illegible]) completum fuerit. Sed [illegible] vt arbitror hoc, sic qui valebimus, si nostras historias tam Græcas, quàm Latinas [illegible] harum hebdomadum supputationem sequi voluerimus. Sumus enim nos & illi, circa Medorum & Persarum, Græcorumque atque Romanorum [illegible] ad modum diuersi. Quare non parum [illegible] fecisse [illegible]bo, si per nostras quoque historias, pr[illegible] tempus in 70. his hebdomadib[illegible] in Christi [illegible] consummatum [illegible]ris. G[illegible] Sumus profectò nos & [illegible] annorum computatione [illegible] vt [illegible] Nam a quarto Sedechiæ ann[illegible] passum, secundum eorum [illegible] anni 4[illegible]6. ac menses sex vt o[illegible] qui hebdomadas 69. [illegible] Secundum nostras ver[illegible] anni 125. plures de[illegible] Ite[illegible] computationes templum secundum ab eo tempore quo perfectum fuit vsque a[illegible] 4[illegible] permansisse [illegible]tur. Iu[illegible] tem [illegible] porum [illegible] nos circiter 5[illegible] Q[illegible] sunt Iudæos percutum [illegible] eo tempore quo ver[illegible] D[illegible] postremis, ex ore I[illegible] scilicet anno Sed[illegible] computationem in [illegible] latissime ostend[illegible] qu[illegible] historias veri[illegible] alio eos tempore co[illegible] oportet. Quod [illegible] pla Angeli [illegible] gressu verbi, [illegible] ad Messiam Ducem [illegible] dem tempore [illegible] quo verbum de [illegible] da egredietur [illegible] & [illegible] Cùm igitur in his ver[illegible] ædificatione mentio fiat [illegible] istæ hebdomadæ inch[illegible] de vrbe Ierusalem iterum ædificanda. Quod anno 20. Regni Artaxerxis [illegible] Persarum Regis, qui facultatem & [illegible] reædificandæ Ierusalem [illegible] dedit, [illegible] constat. Sic enim [illegible] cap. [illegible] Nehem[illegible] legitur, Factum est in mense [illegible] Nisan, [illegible] anno 20. Artaxerxis Regis [illegible] & vinum [illegible] ante eum & ego, scilicet Nehemias, leuaui vinum, & dedi Regi. Eram autem quasi [illegible] ante faciem eius, dixitque mihi Rex, Quare vultus tuus tristis est, cum te ægrotum non videam? Non est hoc frustra, sed [illegible] scio quid in [illegible] tuo est, & timui valde, ac nimis, dixique R[illegible] Rex in æternum viue. Quare non mœreat [illegible] eius, cùm ciuitas domus sepulchrorum p[illegible] deserta sit, portæque eius combustæ [illegible] Et dixit mihi Rex, Pro qua [illegible] postulas? E[illegible] Dominum cœli, & dixi [illegible] num, & placet seruus [illegible] ob secro vt mittas [illegible] ad [illegible] sepulchri pa[illegible] m. [illegible] vtique mihi Rex, [illegible] Vsque quo [illegible] p[illegible] ore ue[illegible] facie Regis, & misit me. Hæc [illegible] libertas [illegible] ad[illegible] Iudææ iterum vrbis Ierusalem. Nam etsi prius a Cyro & [illegible] captiui[illegible], & construendi templi libertatem acc[illegible], adhuc tamen neque facultatem con[illegible] Iudæ d[illegible] Vrbis præd[illegible] acceperant, neque templum quod Zorobabele Principe ere[illegible] cœperant, perficere potuerant. E[illegible] manifeste patet, quod iuxta An[illegible] constructionem 20. anno Artaxerxis [illegible] a quo primum ex[illegible] bum [illegible] Ierusalem [illegible] ædificetur, harum hebdomadum connumeratio in[illegible] debuit. Quod autem h[illegible] peru[illegible]nt, [illegible] Græc[illegible] historiarum concordantia [illegible] idem potest. C[illegible] Hoc [illegible] manifestè cer[illegible]. [illegible] Artax[illegible] itaque ist[illegible] ad [illegible] ædificandam [illegible] misit Nehemiam, regnauit adhuc annis viginti. Post quem

quæ Xerxes secundo [illegible] [illegible]

[illegible]

C A P. X V I I.

Contra [illegible] Leui, aliorumq; [illegible] & [illegible] dent: [illegible] Danie[illegible] [illegible]re [illegible].

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] iam venisse, ip[illegible] Dominum

[illegible]

à primo diminutum, videlicet ignem, arcam, אורים ותומים *vrim vethummim*, id est lumina & simplicitates, hoc est [illegible] iudicij, oleum vnctionis, & Spiritum [illegible] quoque in *Midras Sir hasirim*, id est, in expositione Cantici canticorum ap[illegible] ostendi[illegible] super illud 8. capit. dictum, אחות לנו קטנה ושדים אין לה Hoc est, Soror nobis parua, & v[illegible] non sunt ei: ibi enim sic dicitur, Soror nobis [illegible] fuerunt de captiuitate ascendentes. Pa[illegible] quia pauperes in exercitibus fuerunt. Et vbera non sunt ei; Hæc sunt quinque [illegible], in quibus [illegible] domus sancta à prima est diminuta, videlicet ignis, arca, אורים ותומים *vrim vethummim*, id est, lumina & simplicitates, in quibus futura videbantur, oleum vnctionis, & Spiritus sanctus. [illegible] horum itaque duorum testium ore palam liquet, sacræ vnctionis oleum tam corporale quam spiritale in templo nouissimo defuisse, cum neque Spiritum sanctum, neque oleum vnctionis in eo tunc temporis fuisse dicant. Ex quo concluditur, neque Cyrum, neque Nehemiam, neque Iehosuam Sacerdotem magnum, neque Zorobabelem, neque Agrippam, neque alium quempiam illius temporis, præter Iesum Nazarenum, qui, vt ait Psalmographus, oleo lætitiæ vnctus fuit, secundum veritatem Messiam dici potuisse. cum Messiam oleo vnctionis, aut corporali, aut spiritali, aut vtroque simul, vnctum esse oporteat. CAP. Hic Iudæi nobis possent obijcere, neutro oleo iniunctos nonnunquam in sacris literis Messias vocatos fuisse. Dicitur enim Psalmo 105. אל תגעו במשיחי Id est, Nolite tangere Messias meos. Cyrum quoque ipsum ab Isaia Messiam appellatum legimus, cum 45. capit. ait, כה אמר יהוה למשיחו לכורש אשר החזקתי בימינו Hoc est, Sic dicit Deus Messiæ suo Cyro, cuius [illegible] caui dexteram.

Iudæorum motiuorum obiectio.

Confutatio.

GAL. Veteres Talmudis[illegible] respondeant, ipsosque in hoc, sicut & in cæteris, falsidicos esse, ostendant. Nam *Midras tillim*, id est, expositio Psalmorum super dictum illud, Nolite tangere M[illegible]os, dicit per Messias eo in loco patres [illegible] brahamum scilicet, Ishac & Iacob, quos spiritu[illegible], hoc [illegible], Prophetiæ spiri[illegible] fuisse, nemo it inficias. C[illegible] vero Isaias di[illegible], Si[illegible] dicit De[illegible] Messiæ suo Cyro, cuius fort[illegible] caui dexteram, vt arbitr[illegible] catholicè asse[illegible] ndum existi[illegible]o, Deum ibi non C[illegible]ro quidem Persarum R[illegible] sed vero M[illegible] fiæ fuisse locutum, prout in [illegible] dicitur, in libro qui סגילה *Meghila* [illegible] fic ad verbum legitur. Q[illegible] est apud I[illegible]am, Sic dicit Deus M[illegible] Cyro, Numquid Cyrus Messias est? No[illegible] Deus sanctus & benedi[illegible] dixit Mess[illegible] ppono ego te C[illegible]ro [illegible] forti[illegible] caui dext[illegible]ram [illegible] Et reliqua, [illegible] eodem cap[illegible] Isaiæ sequentur. Rabbi q[illegible]ue S[illegible] hun[illegible] locum exponens [illegible], D[illegible] m[illegible] quòd Regi Mess[illegible] Deus [illegible] & [illegible] קוכל *kobel* [illegible] sicut dicitur [illegible] גילה [illegible]. Rabbi etiam Abrah[illegible] illud, Co[illegible] mul[illegible]omada [illegible] O[illegible]mo eius qui dixit, Cyrum esse Messiam Domini, non est congrua. Ex h[illegible] [illegible]arum e[illegible] secun[illegible] o-rum [illegible] Cyrum [illegible] Isaia Messiam [illegible] vocari [illegible]. Quare [illegible] ex I[illegible] tam quam [illegible] in eo[illegible] auto[illegible] poterit, quo[illegible] esse contendit [illegible]. [illegible] omnes fere Iudæorum [illegible] huic [illegible] conentur, vt in libro qui apud eos עבודה זרה *Haouoda zara*, id est, cultus alienus, & in libro qui סדר עולם *Seder holam*, id est, ordo mundi appellatur, liquidò apparet; quia tamen Rabbi Selomonis priuitas hoc in loco super cæteri[illegible] sententias penitus fundatur, ideo ad maiorem clarioremque [illegible]tatis expressionem, vellem ipsius Rabbi Selomonis expositionem præ cæteris peruersam fideliter referres, ipsamque veraciter improbares, vt vno dem[illegible] omnes pariter deuincantur. GAL. Sic igitur ipse hanc ipsam Danielis visionem siue Prophetiam exponens, peruertere nititur. Et ecce, inquit, vir Gabriel citò volans tetigit me, & docuit me, dicitque, Daniel ab exordio precum tuarum egressum est Dei verbum ad me, vt venirem ad indicandum tibi ipsum. Tu autem animaduerte verbum, & intellige visionem. Nam septuaginta hebdomadas esse præcisum est, id est, constitutum est, super Ierusalem a primi templi ruina, quæ Sedechiæ tempore fuit, vsque ad destructionem secundam per Titum faciendam. Quæ quidem erit, vt in ea captiuitate Iudæorum præuaricatio consummetur, & persecutionibus mediantibus, eorum peccatum ita finem accipiat, vt mundati ab iniquitatibus mereantur, vt adducam eis iustitiam sempiternam, & inungatur sanctuarium sanctuariorum, id est altaria, & arca, aliaque sanctitarij vasa. Quæ omnia per Regis Messiæ manus ipsis fient. Dicit præterea has septuaginta hebdomadas quadringentorum & nonaginta annorum tempus continere. Quod a Babylonica transmigratione computare incipit, atque in secundi templi destructione termin[illegible] dicit. Deinde suam peruersissimam [illegible] positionem exequens ait, Scito ergo & animaduerte [illegible] gressu verbi; quasi diceret Daniel [illegible] ngelo [illegible] Q[illegible]d per virtutem verbi quod ab exo dio [illegible] um eius a Deo egressum fuerat, vt illud [illegible] nunciaret id quod per dictum verbum [illegible]portatur, ipse scire & animaduerte[illegible] poterat. Nam tempus quo a sui destructione Ierusalem iterum ædificabitur, vsque ad Messiam Ducem, hoc est, vsque ad Cyrum Persarum Regem, qui Messias Isaiæ 45. capite dictus est, hebdomadæ septem annorum erunt: quæ quidem septem annorum hebdomadæ, numerum 49. annorum faciunt. Verumtamen tres anni superfiunt, quos Angelus non enumerauit, quia non, nisi de hebdomadis completis mentionem fecit. Et sic annos duos & quinquaginta habe[illegible]. Et deinde h[illegible]bdomad[illegible] qui[illegible] pl[illegible], id [illegible] uitas & fossatum rursus ædificabuntur, [illegible] tantum temporis pe[illegible]manebunt. In [illegible] o-hebdomadum nu[illegible]s reperitur. Se[illegible] ciuitatis & [illegible]stati, id [illegible] muri durati[illegible] angustia temporum erit. quia aut à Persis, aut a Græcis,

R. Selomonis peruersa expositio.

aut

aut à Romanis, aut ab aliis gentibus Iudæi continuè vexabuntur. Et post hebdomadas 62. occidetur Messias, id est, Agrippa, qui in Vespasiani bello & templi excidio, Iudæorum rex erit. Et non illi; hoc est, ipse Agrippa amplius non erit, per mortem enim de medio tolletur. Fuit autem hic Agrippa Messię nomine appellatus, quia idem quod princeps seu magnus, per hanc dictionem Messias denotatur. Et ciuitatem, scilicet Ierusalem, & sanctuarium dissipabit populus Ducis venturi, id est, Titi Vespasiani filij, & finis eius in impetu vel raptu, populi scilicet Romani. Et vsque ad finem belli Gog & Magog hæ desolationes perdurabunt. Et confirmabit pactum multis hebdomada vna, Titus scilicet Vespasiani filius ad pactum & inducias cum Principibus Iudæorum veniet. Quas ob res infra illud septem annorum tempus, eis pacti spem dabit, & tamen in medio hebdomadis pactum suum irritum faciet, adeo vt ciuitatem & templum dissipando, decollationem & oblationem sacrificiorum deficere faciat. Et vltra hoc desolans iste, loco sanctuarij abominationem, id est, statuam idoli in templo ponet, & vsque ad consummationem & constitutionem ipsius desolantis, per Messiæ manus faciendam, perseuerabit desolatio. Tempus enim idoli desolationis & illi seruientium tunc erit. Hæc sunt quæ perfidus ille R. Selomo super hanc Danielis visionem seu Prophetiam dicit: quæ quantum veritati consentanea sint, per ea quæ eius peruersitatem refellendo, dicturus sum, facilè vnusquisque iudicare poterit. Multa enim dicit, quæ vt videbitur, ipsius Angeli dictis manifestè repugnant. Error autem quem in annorum computatione committit, per ea quæ paulò superiùs diximus, improbatur. Nunc eos duntaxat errores qui ipsius Propheticæ visionis partes tangunt, satis sit confutare. Quorum primus quidem est, Quòd ea omnia quæ in prima Angeli propositione continentur, præuaricationis scilicet consummatio, peccati deletio, iustitiæ sempiternæ adductio, & reliqua, post septuaginta illas hebdomadas verificanda fuisse affirmat, post scilicet templi excidium. Quod est manifestè falsum. Nam cum textus his omnibus septuaginta hebdomadum tempus constituat, ea omnia infra septuaginta annorum hebdomadas necessariò adimplenda erant. Dicit enim hebdomadum septuaginta tempus præcisum, id est, prædestinatum fuisse, scilicet ad consummandam præuaricationem. Et postea hebdomadibus illis iuxta opera quæ in eis futura erant diuisis, tandem ad hebdomadam vltimam deueniens, ait, Et post hebdomadas septuaginta & duas, occidetur Messias; cum cæteris, quæ sequuntur. Non obstante, quòd maledictus iste Rabbi ad sui propositi accommodationem, dictiones multas textui addere coactus fuerit. Secundus error est, cùm ait dictum illud Angeli, Ad consummandam præuaricationem, & ad finiendum peccatum, sic intelligendum esse, Quòd in ea captiuitate in qua sunt, Iudæorum præuaricatio consummanda sit, peccatumque eorum persecutionibus mediantibus, finem habiturum. Ab eo igitur quæro, de qua præuaricatione, de quoue peccato intelligat? Nam si de iis præuaricationibus & peccatis se intelligere dicat, quæ Iudæi tempore primi templi commiserunt, nihil profectò dicit, cùm eorum pœnas Iudæi secundi templi portare non debuerint. Quia iuxta veterum Talmudistarum sententiam, filij patrum iniquitates ferre non debent, nisi cùm patrum vitam sequuntur. Si verò de peccatis, quæ Iudæi tempore secundi templi admiserunt se intelligere ait, certè sic dicendo, Deum iniustum esse asserit: cùm peccata illa grauissima & intolerabilia, quæ à Iudæis tempore primi templi commissa fuerunt, puta idololatriam, tot Prophetarum cædes, totque nefanda scelera, sola septuaginta annorum captiuitate Babylonica deleuerit, qua in captiuitate & multa eis beneficia contulit, Prophetas scilicet, miracula, aliasque dignitates. Et peccata tempore secundi templi commissa, quæ respectu illorum leuia erant, tam diuturna captiuitate, totque calamitatibus adhuc non deleuerit, nec aliquod beneficiorum, quæ in Babylonica captiuitate eis concesserat, in hac vnquam concesserit. Quapropter necessariò concludendum est, de alio peccato, quàm de iis quæ R. perfidus iste dixerit, Angelum Danieli locutum fuisse. Tertius error est, cùm arcam, aliaque sanctuarij vasa per sanctuarium sanctuariorum, vel per sanctum sanctorum intelligi debere, affirmat. Quod expressè est contra sacræ scripturæ sententiam, quæ apud Ieremiam, dum de Iudæorum redemptione loquitur, ita cap. 3. ait, בימים ההם נאם יהוה לא יאמרו עוד ארון ברית יהוה ולא יעלה על לב ולא יזכרו בו ולא יפקדו ולא יעשה עוד id est, In diebus illis, ait Deus, non dicent vltra, Arca testamenti Dei, neque ascendet super cor, neque illius recordabuntur, neque visitabitur, neque fiet vltra. Quia scil. vt alio in loco dicemus, omnes veteris testamenti ceremoniæ post Messiæ passionem, omnino cessaturæ erant. Ex quo liquidò patet, quòd particula illa Sanctuarium sanctuariorum, siue, sanctus sanctorum, neque de arca, neque de aliis sanctuarij vasis, intelligi potest. Quartus error est, dum super particulam illam, Scito ergo, & animaduerte, ab egressu verbi, vult quod hæc propositio, מן *min*, i. ab, pro Per propositione ponatur. Non enim vult ipsum terminum A quo significare. Verùm oppositum per ipsius Angeli verba apertè videmus, qui terminum etiam Ad quem subsequenter posuit, cùm vsque ad Messiam Ducem, subiecit. Quintus error est, cum per hunc Messiam Ducem, Cyrum Regem Persarum intelligendum esse dixit. Quod quidem falsum esse ratione multiplici manifestum est. Primò quidem, quia cum Angelus vsque ad Messiam נגיד *Naghid*, id est, principalem, dixit, & Cyrum, & omnem alium præter principalem Messiam, exclusit. Secundò verò, quia non septem tantùm hebdomadas vsque ad Messiam principalem futuras dixit, sed septem & sexaginta duas. Tertiò autem, quia iuxta eorum etiam supputationem, hebdomadas illas septem, annos quadraginta nouem continentes, non vsque ad Cyrum, sed vsque ad Balthasar completas fuisse constat, vt suprà per Talmudisticam traditionem ostensum est: secundum quam dictum est, quod post primi templi euersionem, vnde ipsi hebdomadas istas numerare incipiunt, Nabuchodonosor viginti septem regnauit annis. Euilmerodach verò eius filius viginti

Expositionum confutatio.

R. Selomonis errores.

tribus: qui omnes quinquaginta sunt. Ex quo patet quòd antequam Balthasar regnare cœpisset, ipsæ septem annorum hebdomadæ completæ fuerant. Deinde Balthasar ipse annis regnauit tribus: post quem Darius duobus: deinde Cyrus ipse regnare cœpit. Quare perspicuum est, secundùm Talmudistarum computationem, Angelum haudquaquam de Cyro locutum fuisse, cùm vsque ad Messiam Ducem dixit. Sextus error est, cùm Messiam hunc occidendum, Agrippam fuisse dicit, quem in secundi templi excidio per Romanos interfectum fuisse, asserit. Cuius contrarium in lib. de bello Iudaico Iosephus refert: cùm ait Agrippam ipsum se Romam contulisse, & bello illo durante, cum Romanis fœdus pepigisse. Septimus denique error est, cum dicit particulam illam, Confirmabit autem pactum multis hebdomada vna, & dimidio hebdomadæ deficere faciet decollationem & oblationem sacrificiorum, de Tito Vespasiani filio intelligendam esse: quia scilicet Titus ipse fœdus cum Iudæorum Principibus percussum, in dimidio ipsius hebdomadæ soluere atque delere debebat. Quod veritati omnino repugnat. Nam vt Iosephus eodem in libro inquit, Titus ipse ad vrbis Ierosolymæ ac templi excidium non libens, sed inuitus accedebat. Quamobrem pluries nunc per se, nunc per alios, Iudæis persuadere nitebatur, ne vellent loci illius destructionis causa esse. CAP. Optimè mi Galatine Rabbi Selomonis peruersæ expositionis, cui cæteri Iudæorum recentiores maximè adhærent, per antiquorum suorum scripturas errores detexisti. Sed quia Rabbi quoque Leui expositio non minoris apud eos est autoritatis, eam ob rem vt magis adhuc ipsorū perfida cæcitas omnibus pateat, hanc etiam te confutare opus est. GAL. Et hoc mi Capnio, libenter faciam. Sed quò meliùs fiat, priùs eius verba referā, quæ hæc ipsa sunt; Hebdomadas (inquit) 70. præcisum esse, id est, constitutum est fore super populum tuum. Et reliqua. Imaginabile autem est, quòd ideo hæc Angelus Danieli dixerit, quia cogitabat ipse Daniel ad hoc sua oratione preces suas accommodare, vt reuersio illa Israel talis esset, vt templum nunquam amplius destrueretur. Putabat enim idcirco posse id licitè fieri, quòd eorum peccata punitionibus iam habitis deleta essent. Angelus autem nō secundùm cogitationem eius rem processuram fuisse, ei notificauit. Non enim templum illud permanere debebat, nisi hebdomadibus 70. à primi templi destructione incipientibus, quæ sunt anni 490. Vel fortè in hoc Angelus significare voluit, quòd non propterea ad tempus longum sua oratione Daniel se extenderat, vt sciret, quod secundi templi structura vltra constitutum 70. hebdomadum tempus excedere non deberet, eò quòd sic apud Deum ordinatum esset: sed vt hac diuturna captiuitate peccatum Israel finem acciperet, in tantum quòd iustitiam sempiternam, quæ per quintum Regnum à Daniele Nabuchodonosori interpretata fuit, reciperet [illegible]r, quæ quidem iustitia sempiterna ipse Messias est, per cuius aduentum visio & Prophetia omnis implebitur. Et ad vngendum sanctuariū sanctuariorum. Tunc enim sancta oleo quod absconditum in templo secundo fuit, inungentur. Fuit autem id a Deo factum propter breuem secundi templi durationem. Scito ergo & animaduerte, ab

R. Leui falsa expositio.

egressu verbi, quod vt Israel reuerteretur, & Ierusalē & templum iterum ædificaretur, egressum est, vsq; ad Messiam Ducē, i. vsq; ad tempus quo Messias, qui est dux, hoc est, sacerdos magnus, cum ts, erit (quod quidem erit post completum ædificium) hebdomadę septem erunt. Hi enim sunt anni qui à templi primi destructione fluxerunt. Vbi de annis, qui his superfuerunt, Angelus non curauit, quia hoc Danieli notum facere non oportebat, cum id totum illi iam notum esset. Hic autem sacerdos magnus Ichosuas Sedechiæ filius fuit. Et hebdomadæ 62. & reliqua: id est, hebdomadis 62. Ierusalem in sua structura cum platea & muro a principio ædificij perseuerabit. Sed hoc in angustia temporum. Nam Iudęi à pluribus vexabuntur. Et post hebdomadas 62. occidetur Messias, hoc est truncabitur, quia magni sacerdotis officio finis dabitur. Et ciuitatem & sanctuariū dissipabit populus Ducis venturi. Titi filij Vespasiani. Dixit autem populus Ducis, quia Titus, vt narrant historiæ, destructioni ciuitatis & sanctuarij non assentiebatur. Et finis eius in impetu, vel raptu, eius scilicet ciuitatis. Et vsque ad finē belli desolationes erunt, & nō paucæ quidē. Durāte enim bello, intra Ierusalem factiones exortæ sunt, quā ob rem inter se infiniti sunt interfecti. Cōfirmabit autē pactum multis hebdomada vna. Titus scil. qui pacem eis prædicabat, suadebatque, ne ruinæ ciuitatis & templi causa existerent, sed tātum tributū Romanę genti redderent. Quod quidē hebdomada vna durauit. In dimidio autem nouissimæ hebdomadæ sacrificiū & oblationē à templo deficere fecit. Et propter abominationes quas Manasses & alij Reges ei similes, in templo posuerunt, Dux iste istud desolans erit, quousq; Israel, quòd desolatus erit, desolatione vltima desolabitur. Hæc sunt quæ & perfidus iste R. Leui super hanc Danielis visionem perfidè dicit. Quæ si rectè inspiciantur, duo potissimùm contra eum in ipsis comperiuntur. Primum quidem est, quòd inter cætera quæ de Angelo & de Daniele vaniloqua asserit, ipsius Prophetiæ vel visionis intellectum, quem fugere credit, præter suum propositum concludit. Alterum verò est, quòd dum inconuenientia approbat, quod euitare nititur, in plura alia incidit inconuenientia. Dum ea igitur quæ in prima Angeli propositione continentur mysteria, infra septuaginta hebdomadum tempus implenda fuisse ait, veritati quidem adhæsisse videtur. Sed cùm videret id falso suo proposito contraire, ad ipsorum mysteriorum enucleationem praua cautela descendere noluit: & pro vulgi satisfactione, omissa prima expositione ad secundam deuenit. In qua quidem cum Rabbi Selomone conuenit, paucis duntaxat demptis. Nam clausulam illam, Ad adducendam iustitiam sempiternam, vero & proprio Messiæ assignat, dicens mysterium hoc in somnio Nabuchodonosor à Daniele interpretato, figuratum fuisse. Ex quo quintum illud Messiæ Regnum infra harum 70. hebdomadum tempus orturum fuisse, necessariò consequens est. Nam si infra tempus illud omnia mysteria hic contenta, consummanda erant, & per iustitiam sempiternam quintum Messiæ regnum (vt ipse ait) intelligitur, Messiam igitur infra tempus illud venturum fuisse, absque dubio ex verbis eius sequitur. Cum autem in hebdomadum diuisione, de annorum superabundantia dummodo

Prædictæ expositionis confutatio.

modo mysteria verificarentur, Angelum non curasse ait, ridiculum proculdubio est. Quorsum enim Angelus tempus illud in partes diuisisset, ac mysteria in vnaquaque parte consummanda ab inuicem distinxisset, si absque temporis delectu, omnia in quocunque indeterminato tempore contingere potuissent. Cùm præterea per Messiam ducem, sacerdotem magnum intelligendum dicit, qua ratione moueatur, non satis ipsemet intelligit: cùm duæ hæ dignitates, regia & sacerdotalis nemini in sacra scriptura, nisi Messiæ attribui soleant. Nam & illud Dauid in Psalm. 110. dictum, אתה כהן לעולם hoc est, Tu es sacerdos in æternum; & illud Isa. 55. scriptum הן עד לאומים נתתיו נגיד ומצוה לעמים Id est, Ecce testem populis dedi eum, Ducem & præceptorem gentibus; vtrumque de Messia dicitur. Quare de Iehosua sacerdote magno (vt ipse affirmat) Angelum locutum fuisse, dici minimè potest. Præsertim cùm has ambas dignitates illum habuisse, nusquam legamus. Id denique quod super eam clausulam, Occidetur Messias, & non erit ei, dicit, directè contra ipsum venit. Illam enim de Regni truncatione & fine loqui vult. Ex quo sacerdotale officium tunc finem habuisse, necessariò sequitur: cùm per Messiam ducem, sacerdotem magnum intelligat. Quod per vltimam quoque Prophetiæ particulam confirmat, cum ait, Iudaicum populum per Titum vltima desolatione desolari debuisse. Quæ cum ita sint, facilè poterit vnusquisque iudicare, quanta sit iuniorum Iudæorum perfidia atque peruersitas, qui ne veritatem fateantur, tot se contradictionibus implicant.

CAPVT XVIII.

Vera atque catholica ipsius Prophetia Danielis explanatio, per Iudaeorum scripturas.

CAPNIO.

RELIQVVM nunc est, vt huius visionis siue Prophetiæ iuxta ipsorummet sententias, veram, atque catholicam expositionem aggrediaris. GAL. Priùs itaque animaduertendum duco, quòd cùm Danieli quintum Regnum Messiæ quod finem nunquam habiturum erat, & per somnium Nabuchodonosor, & per visiones quas ipsemet viderat, reuelatum fuisset, cumque ipse Daniel bella Gog & Magog, id est, Antichristi, post quæ Israelis saluandæ sunt reliquiæ, præuidisset, atque ipsius Dei verba apud Ieremiam 29. & 30. capite, reuersionem Israel ex Babylonica captiuitate pollicentis, secum mente volutaret, horum mysteriorum processus intelligere summopere cupiebat. Quamobrem sese orationi dedit, Deum toto corde deprecans, vt pro sua clementia, desiderio suo dignaretur facere satis. Quod vtique in hac visione exorare meruit. Non enim solum pro populi reditu, proque Ierusalem templique reædificatione (vt recentiores Iudæorum asserunt) orabat: cùm ad altiora quoque mysteria, atque ad longiora tempora (vt ait Rabbi Leui) se eius oratio extenderet. Quod ipse quoque Daniel in huiusce capitis principio innuit, dum inquit, Ego Daniel intellexi in libris, hoc est meditatus sum mysteria, quæ in libris continentur. Et hanc ob rem dixit ad eum Angelus, Daniel nunc egressus sum, à Dei scilicet conspectu, vt docerem te intellectionem, mysteriorum scilicet, quæ tantopere scire optas. Ab exordio precum tuarum egressum est verbum, hoc est, sententia definitiua a Deo exiit. Et ego veni, vt indicarem, tibi scilicet illam, quia vir desideriorum tu es. Animaduerte autem verbum, quòd scilicet à Deo egressum est, & intellige visionem, hanc scilicet quæ magna complectitur mysteria, Hebdomades septuaginta, hoc est 490. annos præcisum est tempus, id est, præfinitum vel prædestinatum (à Deo scilicet) super populum tuum, & super vrbem sanctuarij tui, ad consummandam præuaricationem, & ad finiendum peccatum, & ad delendam iniquitatem. Hoc autem cùm (vt paulò superius R. Sclomonis improbando errores, visum est) de peccatis tempore primi templi siue secundi commissis verificari nullatenus possit, de primorum parentum præuaricatione, deque originali peccato, atque totius humani generis iniquitate, quæ per Messiæ mortem delenda erant, necessariò intelligi debet. Quod etiam ex modo loquendi ipsius Angeli manifestè insinuatur, dum non peccata, sed peccatum singulariter dicit: Nam vt Rabbenu Haccados, in libro qui גלי רזייא *Gale razeia*, id est, Reuelator arcanorum dicitur optimè testatur, Messias ad relaxandum originale peccatum, & ad inferendas animas in paradisum, venturus erat. Deinde subdit Angelus, Et ad adducendam iustitiam seculorum, id est, Legem Euangelicam, quæ omnium seculorum iustitiam contentura erat, & a Messia dari debebat. Imò vt Rabbi Moses Hadarsan, & Rabbi Leui hoc in loco exponunt, iustitia seculorum vel sempiterna, non est nisi Messias, de quo scriptum est Isaiæ 56. capit. שמרו משפט ועשו צדקה כי קרובה ישועתי לבוא וצדקתי להגלות Hoc est, Custodite iudicium, & facite iustitiam, quia proxima est saluatio mea, vt veniat, & iustitia mea, vt reueletur. Vbi sic ait Rabbi Berachias, Custodite iudicium, & facite iustitiam. Hæc sunt mandata & opera bona. Quia proxima est saluatio mea, vt veniat, & iustitia mea, vt reueletur. Iste est Messias, de quo scriptum est Dan. 9. cap. Et ad adducendam iustitiam seculorum, id est, Messiam. Hæc ille. Et ad complendam visionem, & Prophetiam, quæ scilicet de Messia loquebantur, per cuius aduentum, iuxta Rabbi Leui glossam, omnis visio & Prophetia implenda erat. Et ad vngendum sanctuarium sanctuariorum, quod secundùm veterum Talmudistarum sententiam, non est nisi Messias sanctificatus. Quos Rabbi Moses filius Nahman Gerundensis secutus, sic hoc in loco inquit, קדש קדשים הוא המשיח מקודש מבני דוד Id est, Sanctuarium sanctuariorum est ipse Messias sanctificatus de filius Dauid. Neque tamen abs re hoc in loco Messias sanctuarium sanctuariorum appellatus est, cum futurum esset, vt in eo secundum humanitatem omnes thesauri sapientiæ & scientiæ Dei recon-

Lex Euangelica.

Messias dicitur sanctuarium sanctuariorum.

diti requiescerent. Eratque super omnem creaturam oleo gratiæ, ac beneplaciti Dei vngendus. Vnde & meritò dictus est Messias Hebraicè, quod idem est quod χριστὸς Græcè, & Vnctus Latinè, vt alibi latiùs diximus. Deinde volens Angelus Danielem certum reddere, ex quonam tempore harum hebdomadum initium accipiendum esset, & quousque peruenturæ essent. Scito (inquit) & animaduerte, ab egressu verbi ad reuertendum, & ad ædificandum Ierusalem, vel de reditu, populi scilicet, & de reædificanda Ierusalem, hoc est; Ab eo tempore hæ annorum hebdomadæ incboari debent, quo ex ore Ieremiæ (vt suprà ostensum est) egressum est Dei verbum, de reditu populi ex Babylonica captiuitate, & de reædificanda vrbe Ierusalem. Quod quidem (vt in præcedentibus latiùs probauimus) anno quarto Regni Sedechiæ Regis, Regni verò Nabuchodonosor Regis Babylonis duodecimo fuit. Tunc enim ex ore Ieremiæ (vt in superioribus diximus) exiit Dei verbum, quòd completis septuaginta Babylonicæ captiuitatis annis, Israeliticus populus ex captiuitate illa reuersurus esset, ac vrbs Ierosolyma reædificanda. Ab illo ergo tempore, id est; à quarto Sedechiæ Regis & duodecimo Nabuchodonosor, iuxta angelicum documentum, harum hebdomadum computatio inchoanda erat, & tempore Messiæ terminanda. Ideo subiecit, Vsque ad Messiam נגיד *Naghid*, id est, Ducem, vel Principem, vel Principalem. Hæc enim Hebraica dictio נגיד *Naghid* (vt ait Rabbi Kimhi in libro *Serasim*) à נגד *neghed*, quod propriè coram significat, deriuatur. Et inde dictum est primi Regum 16. capite, Numquid נגד *neghed*, id est, coram Domino Messias eius. Et inde dictus est Princeps נגיד *Naghid*, iuxta illud 2. Reg. 5. capite dictum, ואתה תהיה לנגיד Hoc est, Et tu eris in Principem. Hinc etiam nobilia & preciosa dicuntur נגידים *Neghidim*, id est, principalia, vt illud Prouerb. cap. 8. שמעו כי נגידים אדבר Id est, Audite quia principalia loquar. Ex quibus patet, quòd נגיד *Naghid*, idem est quod Dux, Princeps, Principalis. Postea Angelus has hebdomadas in tres diuidit partes, in septem scilicet hebdomadas, in sexaginta duo, & in vnam, quæ postremò remanet, propter specialia opera quæ in vnaquaque harum partium fieri debebant; dicens, Hebdomadæ septem, & hebdomadæ sexaginta & duæ. Septem enim hebdomadæ priores quadraginta nouem efficiunt annos. Sexaginta autem & duæ quæ sequuntur, quadringentos triginta quatuor annos reddunt, quibus si septem priores addantur quadringentos octuaginta tres annos constituunt. Omnes verò septuaginta hebdomadæ quadringentos nonaginta (vt alibi diximus) continent annos. Deinde ea quæ in primis septem hebdomadibus futura erant, insinuare volens, ait, Reuertetur ipsa, & ædificabitur platea, id est, vrbs Ierosolyma quam ob amplitudinem, plateam vocauit, & fossatum, id est, murus, scilicet eius. Vt Rabbi Selomo, & Rabbi Leui, ac cæteri pene omnes exponunt. Sed in angustia temporum inquit, finitimas scilicet ob gentes, à quibus Iudæi assiduis bellis vexandi erant, vt Ezras, & Nehemias testantur. Sequitur in Propheta, Et post sexaginta & duas hebdomadas, occidetur Messias. CAP. Hic Iudæi nostri temporis obstant, quia verbum יכרת *iccareth*, quod hic ponitur, venit a verbo כרת *carath*, quod non occidere, sed propriè abscindere significat. Quare (vt aiunt) textus hoc in loco non dicit, occidetur Messias, sed abscindetur Messias. GAL. Quamuis verbum יכרת *iccareth*, primariò abscindere significet, frequentiùs tamen in sacra scriptura pro occidere ponitur: vt Gen. 9. והקימותי את בריתי אתכם ולא יכרת כל בשר עוד בימי המבול Id est, Et statuam pactum meum vobiscum, & non *iccareth*, id est, non occidetur omnis caro vltra ab aquis diluuij. Item apud Ezech. 21. capit. והכרתי ממך צדיק ורשע Id est, Et occidam ex te iustum & impium. In tertio quoque libro Regum capit. 18. ita legitur, ויהי בהכרית איזבל את נביאי יהוה Id est, Et factum est, dum occideret Izebel Prophetas Domini. Quòd autem hoc sensu verbum hoc ibi sumatur, per id quod statim subiicitur manifestè patet, sequitur enim sic, הלא הגד לאדני את אשר עשיתי בהרג איזבל את נביאי יהוה Id est, Numquid (ait Abdias Eliæ) non est annunciatum Domino meo id quod feci, cùm occideret Izebel Prophetas Dei? Ex quibus clarum est verbum hoc יכרת *iccareth*, pro eo quod est, occidetur, hoc loco accipi. Quod autem ipsi occisuri essent Messiam, in sequentibus vbi de morte Messiæ agetur, per veteres eorum Doctores latissimè patebit. Nunc verba Rabbi Simeonis filij Iohai in libro מחקר הסודות *Mehkar hassodoth*, satis sit audire. Ibi enim Hoseyas flens dicebat, Veh illis, veh illis impijs, iniquis, homicidis Israel, ob quorum amorem vt peccatum eis dimittat, Deus mittet Filium sanctum suum, & carne humana se induet. Veh illis, quia propter suas prauas actiones, rebelles erunt huic Messiæ, nec respicient dicta, quibus imperabit vt mundificentur aqua mundificationis, ad expianda peccata sua, nec incedent in viis Deo gratis, nec facient eius voluntatem, sed ingenti iracundia perciti, ipsum occident. Subinde cùm dixisset Angelus, occidetur Messias, protinus subiunxit, ואין לו *Veen lo*, id est, Et non ei. Quod autor nostræ æditionis transtulit, Et non erit eius populus qui eum negaturus est. Textus tamen dicit, ואין לו *veen lo*, id est, Et non ei: Hoc est, non erit ei, quod Iudæi perfidi autumabunt, vt videlicet crucifixus occumbat, & postmodum non resurgat. Quin potius licèt Messias occidatur, resurget tamen tertia die, ad cœlosque ascendet, ac Spiritum sanctum super credentes mittet. Deinde exequitur Angelus, Et ciuitatem scilicet Ierusalem, & sanctuarium dissipabit populus Ducis venturi, id est, Titi filij Vespasiani. Et finis eius in impetu vel raptu, populi scilicet Romani. Hoc autem infra hebdomadas istas non accidit, sed annis quadraginta post elapsis. Sed ideo Angelus mox vt de Messiæ nece locutus est, illud adiecit, vt in mortis Messiæ pœnam Iudæis

Hebdomadarum terminus.

Naghid dictio.

Iudæi Messiam occisuri.

Iudæis id euenturum ostenderet. Dixit autem populum Ducis venturi, & non ipsum Ducem, ciuitatem & sanctuarium dissipaturum: vt aperte innueret, Titum, iuxta Rabbi Leui glossam, ad id non libenter, sed inuitum deuenturum: ipse enim (vt ait Iosephus in libro de bello Iudaico) ne vrbis & templi deletio fieret, & cum Iudæis primum, & demum cum militibus maximam adhibuit operam. Quod minimè tamen obtinere valuit, cùm ob Christi cædem vastitas illa subsecutura fuerit. Et vsque ad finem belli præcisi, id est statuti vel prædestinati, Gog & Magog scilicet, hoc est, Antichristi, desolationes (supple) perdurabunt. Post hæc reuertitur Angelus ad vltimam hebdomadam, vt quæ in ea fieri debebant, resecaret, dicens, Confirmabit autem, Messias scilicet pactum, id est, legem suam Euangelicam. Legem enim sacræ literæ plerumque pactum vocant. Multis, qui scilicet in eum crediturí erant, legemque eius recepturi. Hebdomada vna, id est, septem annis. Tres enim anni illi cum dimidio quibus Christus docuit, & tres alij cum dimidio quibus post eum Apostoli in Iudæa prædicarunt, hebdomadam vnam perficiunt, in qua Messias & per se primùm, & deinde per discipulos suos legem suam opere & verbo confirmaturus erat. De qua quidem lege sic apud Ieremiam 31. prædictum fuit, הנה ימים באים נאם יהוה וכרתי את בית ישראל ואת בית יהודה ברית חדשה לא כברית אשר כרתי את אבותם ביום החזיקי בידם להוציאם מארץ מצרים אשר המה הפרו את בריתי ואנכי בעלתי בם: Quæ quidem verba sic in Latinum vertuntur, Ecce dies veniunt, dicit Deus, & feriam cum domo Israel, & cum domo Iuda pactum nouum, id est legem nouam. Non sicut pactum quod ferij cum patribus eorum, id est, non sicut legem quam dedi patribus eorum in die, qua confortaui manum eorum, vt ducerem eos de terra Ægypti, qui irritum fecerunt pactum meum, & ego reprobaui, vel neglexi, vel dereliqui eos. Quare cùm dicitur hic, Confirmabit autem pactum multis hebdomada vna, pactum pro lege capitur. Quamuis enim ברית *Berith*, sit fœdus vel pactum, in plerisque tamen Sacræ scripturæ locis pro lege accipitur: vt in præmissis Ierem. verbis manifestè patet. Quod etiam in libro מכילתא *Mechilta*, super illud Exod. 12. dictum, In decimo mensis huius, apertè probatur, cùm dicitur, אינו ברית אלא תורה, כמו שכתוב באלה הדברים אלה דברי הברית אשר צוה יהוה את משה לכרות את בני ישראל בארץ מואב מלבד הברית אשר כרת אותם בחורב Hoc est, Non est *berith* nisi lex, sicut scriptum est Deuteronom. 29. Ista sunt verba *berith*, id est, pacti, hoc est, legis, quod mandauit Deus Mosi, vt feriret cum filiis Israel in terra Moab, præter pactum quod ferijt cum eis in Horeb. Hæc ibi. Ex quibus palàm liquet, pactum pro lege accipi. Quod autem proprio ore tribus annis cum dimidio Messias docere debebat, per Talmudistas liquidò patet: Legitur enim in *Midras tillim*, id est, in expositione Psalmorum, sic R. Iohanan dixisse, שלשה שנים ומחצה היתה שכינה עומדת בהר הזיתים ורחש את יהוה כמוצאו קראוהו בהיותו קרוב Id est, Tribus annis cum dimidio stetit præsentia Dei in monte Oliueti, dans voces, ac dicens, Quærite

Tribus annis cum dimidio Messias docturus.

Deum, dum inueniri potest, inuocate eum, dum prope est. Quod etiam in *bereschith rabba*, id est, in expositione libri Gen. confirmatur: vbi R. Moses Hadarsan sic dicit, Quid dicere voluit Selomo in cantico canticorum, cùm ait, Exultabimus & lætabimur in te? איסתי אנו שמחים כשעמדו רגלי שכינה על הר הזיתים Hoc est, Quando lætabimur? Quando stabunt pedes Dei in monte Oliueti. Et sunt verba R. Iohanan filij Zaccai. Ex quibus manifestè apparet, hos tres annos cum dimidio, eos esse, in quibus iuxta verbum Angeli Messias per se ipsum opere & verbo ac miraculis legem suam confirmaturus erat. Ita enim omnino factum fuisse, certum est. Saluator namque ipse 30. annos natus, baptismum suscepit, & inde vsque ad eius passionem tres anni ferè cum dimidio præterierunt: in quibus & Galilæam & Iudæam perambulans, ac sæpenumero super montem Oliueti commorans, atque docens, opere & verbo legem suam confirmauit. Meritò igitur Angelus hebdomadam istam in qua hæc & alia quàm plurima diuina opera futura erant, tanquam omnium complementum, postremo loco collocauit. Et quia in dimidio huius nouissimæ hebdomadæ Messias diuino decreto mortem obiturus erat, per quam omnia veteris legis sacrificia finem habitura erant, eò quòd verum illud sacrificium quod Messias ipse suum sanctissimum corpus in ara crucis Patri offerens, pro peccatorum humani generis remissione, facturus erat, præfigurassent; idcirco Angelus subiecit, Et in dimidio hebdomadæ deficere faciet decollationem (sacrificiorum scilicet) & oblationem (cæterorum videlicet omnium quæ in templo offerebantur) quæ omnia in morte Messiæ quoad significatum cessare debebant. In cuius rei signum, in ipsa mortis Christi hora, & velum templi à summo vsque ad imum scissum est, & cuncta quæ in templo fiebant miracula, finem acceperunt, prout suprà abundè disseruimus. Et tandem concludens ait, Et super abominationes, id est, propter abominationes, quæ contra Messiam fient, desolatio erit. Et vsque ad consummationem & præfinitionem perseuerabit, scilicet desolatio super desolationem. Ex quo patet, Iudæos nunquam Ierosolymam ex captiuitate hac nouissima esse redituros, nisi fortè post Antichristi bellum, cùm fidem Christi receperint. Omnia igitur quæ in hanc Danielis Prophetiam in quinque præmissis capitibus latissimè diximus, in rationis formam reducentes, sic denique concludimus, Cùm Angelus Gabriel Danieli dixerit, quòd ab egressu verbi de populi reditu, vsque ad Messiam principalem, hebdomadæ 7. & 62. futuræ erant, ac numerus iste anno ante templi secundi incendium 40. completus fuerit; nullusque præter Dominum Iesum, tunc, siue postea hucusque extiterit, qui principalis, ac veri Messiæ signa habuerit (vt etiam ab ipsis aduersariis conceditur) quique post ipsas 7. & 62. hebdomadas tam docendo, quàm opera soli Deo possibilia, faciendo, occisus fuerit; illum profectò principalem, ac verum fuisse Messiam, apud omnes qui rationis non sunt expertes, necessariò consequens est.

Rationis conclusio.

CAPVT XIX.

Quòd tempus determinatum aduentus Meßiæ ab Isaia insinuatum iam præterierit, & in Domino nostro Iesu Christo completum sit.

CAPNIO.

HÆc quidem omnia quæ dixisti optima sunt, ac talia, vt minimè à Iudæis nostri temporis negari possint: vt tamen magis adhuc eorum perfidia conuincatur, velim & per aliquem alium Prophetarum confirmares, præfixum aduentus Messiæ tempus iam præteriisse, & in Domino nostro Iesu consummatum fuisse, sicuti per Danielem efficacissimè nunc ostendisti. GAL. Id etiam per Isaiam optimè probatur. Et primùm quidem ex eo quod 9. c. positis octo Messiæ nominibus, quæ sunt, Admirabilis, Consibarius, Deus, Fortis, Pater, Sempiternus, Princeps, Pax, in fine omnium vbi dicit, לםרבה המשרה *lemarbe hamisra*, id est, ad multiplicandum eius principatum, in medio dictionis לםרבה *lemarbe*, contra naturam scribendi, contraque orthographiæ legem, ponitur *mem* clausa, cùm aperta ponenda esset. HOO. Hæc ego nisi declares, intelligere nequeo. GAL. Duplicem *mem* literam Hebræi habent. Alteram quidem apertam, cuius hic est character מ, quæ nusquam in calce dictionis, sed semper in principio, & in medio ponitur. Alteram verò clausam, quam sic figurant ם, & nonnisi in fine dictionis scribere solent. In hac igitur dictione לםרבה *lemarbe*, cùm sit in medio, non clausa, sed aperta esse deberet, & tamen clausa ibi præter morem ponitur. Quod alibi profectò nusquam inuenitur. Idcirco absque mysterio hoc factum fuisse, haudquaquàm credendum est. Vt enim in libro שבת *Sabbath*, id est, de sabbato, in cap. הבונה *Habbone*, id est, Ædificans, dicitur, מם סתומה דבר סתום רומז Hoc est, *Mem* clausa, verbum clausum, vel rem clausam, id est, occultam significat. Voluit enim per hoc Isaias ipse a prudentibus intelligi, impiis verò occultum fieri. Eam ob rem in libro *Sanhedrin* in cap. כל ישראל *Col Israel*, id est, Totus Israel, fertur, Quòd cùm R. Tanhuma quæreret, quænam esset ratio, quòd cùm omnis *mem* in medio vocabuli posita, aperta sit, hæc sola inueniatur clausa, statim in illa hora e aiunt filia vocis, id est, reuelatio, siue vox de cœlo, dicens, רזי לי רזי לי Id est, Secretum meum mihi, secretum meum mihi. Quod exponens R. Selomo ait, Deum dixisse, Hoc secretum de Messiæ aduentu meum est. Attamen, vt prisci Iudæorum Spiritu sancto illustrati dixerunt, per *mem* hoc in loco clausam, multa designantur arcana, & præsertim, vt alibi probabimus, quòd ipse Messias de virgine clausa, quæ Maria vocanda erat, præter comunem nascendi modum, præterque naturæ ordinem, nasciturus erat. Nunc autem per ipsam *mem* clausam tempus aduentus Messiæ præfixum significari ostendemus. Per hoc enim quod *mem* huiusmodi clausa apud Iudæos in numeris sexcentenarium designat, ostenditur procul dubio, quòd ab huius Prophetiæ tempore vsque ad Messiæ natiuitatem sexcenti anni futuri erant. Quod rei postmodum probauit euentus. Hoc autem sic probatur. Prophetia namque [illegible] eodem tempore ex ore Isaiæ eg[ressa] est, quo [id]em Propheta prophetauit, dicens; Ecce virgo concipiet; cum reliquis. Sunt enim amb[æ] hæ Prophetiæ in vno eodemque contextu. Anno igitur 4. [R]egni Achaz Regis Prophetia hæc facta est, [v]t ait R. Selomo. Quod hoc modo super 4. Reg. 15. prob[at]. Cùm scriptum est (inquit) in anno 20. Iotham filij Oziæ, dicendum erat in anno 4. Achaz. Ecce enim omnes dies Regis Iotham sexdecim anni sunt. Sicut enim dictum est 4. Reg. 15. Iotham filius Oziæ Regis Iuda 25. annorum erat, cum regnare cœpit, & sexdecim annis re[g]nauit. Sed quoniam Achaz impius fuit, placuit scripturæ 4. annos computare in annis Iotham in sepulchro existentis, & non in annis Achaz existentis viui: vt dicitur in libro qui appellatus סדר עולם *Seder bolam*, id est, ordo mundi. Hæc R. Selomo. Quod autem ab eiusdem Prophetiæ egressu vsque ad Christi ortum anni sexcenti transierint, sic ostenditur; Si enim Achaz 16. regnauit annis, vt habetur 4. Reg. 15. & 4. anno Regni eius hæc Prophetia (vt R. Selomo inquit) facta fuit, sequitur quod post Prophetiam istam Achaz ipse 12. regnauerit annis, post quem Hezechias filius eius annis regnauit 29. vt legitur 4. Reg. 16. Manasses autem annis regnauit 55. vt habetur ex 4. Reg. 18. Ammon verò regnauit annis duobus, vt dicitur 4. Reg. 21. capit. Iosias autem annis triginta vno, vt patet 4. Reg. 21. cap. Ioachaz verò mensibus tribus, vt fertur 4. Reg. 22. Ichoiakim autem annis vndecim, vt ex 4. Reg. 23. cap. colligitur. Ichoiachin verò mensibus tribus, vt habetur ibidem. Sedechias demum vndecim regnauit annis, vt patet 4. Regum vigesimoquarto cap. Horum annorum summa annos continet 152. & dimidium. A quinto enim Regni Regis Achaz anno, vsque ad vndecimum Sedechiæ, Iudæorum Reges regnauerunt annis 151. Deinde ab vndecimo Sedechiæ anno, qui fuit 19. Nabuchodonosor, vt ex Ierem. vltimo cap. & ex 4. Reg. 25. apertè colligitur, Nabuchodonosor ipse annis regnauit 26. Euilmerodach verò filius eius annis viginti tribus, vt supra ostensum est. Balthasar autem annis tribus. Darius duobus. Cyrus triginta. Assuerus quatuordecim. Post quem successit Darius: cuius Regni anno sexto templum consummatum, atque perfectum est. His additis supradictis 151. annis cum dimidio, quibus Reges regnauerunt, insuper & quadringentis & viginti, quibus templum secundum durasse aiunt, habentur à quarto anno Regis Achaz vsque ad templi secundi excidium anni sexcenti septuaginta quinque, & dimidius: ex quibus si quadraginta duo demantur anni, qui à Christi passione vsque ad vrbis Ierusalem templique euersionem fluxerunt, & 33. ferè cum dimidio, quibus Christus ipse inter homines vixit, habebuntur ab eo tempore quo Isaias de Messiæ conceptu & ortu vaticinatus est, vsque ad ipsius Christi natiuitat[em], anni præcisè sexcenti, quos prædicta *mem* clausa designat. Ad quod etiam probandum, valde ad propositum facit illud eiusdem Prophetæ quinquagesimo quarto capite dictum, כי מי נח זאת לי אשר

אשר נשבעתי מעבור מי נח עוד על הארץ כן נשבעתי מקצף עליך ומגער בך Hoc est, Sicut dies Noæ istud mihi: nam iuraui non transituras amplius aquas Noæ super terram: sic iuraui fore vt non irascar tibi, & non increpem te. Quæ quidem Rabbi Ionathas sic in Chaldæum vertit, ארי כיומי נח דא קדמי דקיימית במימרי דלא יעדון מי טופנא די הוו ביומי נח עוד על ארעא כן קיימית במימרי דלא ייחול רוגזי עלך Id est, Quoniam sicut dies Noæ coram me, cùm statui in verbo meo, quòd non transirent aquæ diluuij, quæ fuerunt in diebus Noæ vltrà super terram, sic statui in verbo meo vt non descendat furor meus super te. Hæc ille. Vbi omni animi diligentia animaduertendum est, quòd iuxta expositionem R. Nahman in libro *Sanhedrin*, in cap. *Helec*, dies Noæ ad dies Messiæ referendi sunt. Idcirco cùm Propheta ait, Sicut dies Noæ istud mihi, hoc pronomen istud, ad illud quod in præcedentibus dixit, referri debet: ad totum illud scilicet, quod a qoinquagesimo secundo capite, cùm inquit, Ecce intelliget seruus meus, hucusque Propheta dixerat. Quod ferè totum ab antiquis Iudæorum de Messia dictum accipitur. Nam verba illa eiusdem capitis, Ecce intelliget seruus meus, sic R. Ionathas Chaldaicè traduxit, atque exposuit, הא יצלח עבדי משיחא Hoc est, Ecce prosperabitur seruus meus Messias. Quod Rabbi quoque Selomo testatur, dum locum hunc exponens, ita haud ineptè ait, Magistri nostri affirmant hæc de Messia dici. Dies autem Noæ cùm diluuium cessasset, sexcenti anni erant. Ab eo ergo tempore quo Isaias hoc verbum protulit, vsque ad Messiæ aduentum, sexcenti anni futuri erant. Quæ omnia per Hebræorum scripturas optimè probantur. Quòd enim Noas sexcentorum esset annorum cum diluuium cessasset, primùm patet per id quod in *Beresith Rabba* dicitur, super illud, Noas filius sexcentorum annorum erat cùm diluuium aquæ erat super terram. Vbi Rabbi נחמיה *Nehumias* sic dicit, Annus diluuij ascendens est de numero, id est, de numero est cum embolismis & computis. Deinde ex eo hoc idem ostenditur, quòd Genes. nono capite sic scriptum est, ויחי נח אחר המבול שלש מאות שנה וחמשים שנה: ויהיו כל ימי נח תשע מאות שנה וחמשים שנה וימת Id est, Et vixit Noas post diluuium trecentis & quinquaginta annis. Fuerunt autem omnes dies eius nongenti & quinquaginta anni, & mortuus est. Si igitur omnes dies vitæ Noæ fuerunt anni nongenti & quinquaginta anni, & post diluuium vixit annis trecentis quinquaginta, necessariò certè sequitur, quòd annus ipse diluuij fuerit prædictorum 600. vltimus. Quare palàm profectò ostensum est, dies Noæ cùm diluuium cessasset, sexcentos annos fuisse. Quòd autem & totidem anni fuerint ab eo tempore quo Isaias verba illa protulit, vsque ad Messiæ aduentum, per ea quæ nunc dicta sunt in expositione *mem* clausæ in dictione למרבה *Lemarbe* positæ, clarè patuit. Isaias enim (vt ostensum est) in fine quarti anni, vel in principio quinti Regni Achaz, de Messiæ conceptione ac natiuitate prophetare cœpit, dicens, Ecce virgo concipiet, & pariet filium, cum cæteris. Ab illo autem tempore vsque ad Christi natiuitatem (vt probatum est ibidem) sexcenti præcisè fluxerunt anni. Et totidem (vt ostendimus) cessante diluuio, fuerunt dies Noæ. Quare Messiam iam venisse, ipsumque Dominum nostrum Iesum fuisse (cùm talis nemo alius, qualis per Prophetas Messias descriptus est, tunc natus fuerit) concedatur necesse est.

CAPVT XX.

Quòd tempus quoque aduentus Messiæ præfixum, à priscis Talmudistis traditum, iam transierit, ac in Domino nostro Iesu Christo consummatum sit.

CAPNIO.

QVANQVAM in præcedentibus per tempus determinatum à Prophetis aduentus Messiæ, Messiam ipsum iam venisse secundùm Hebræorum expositiones, satis abundè probaueris, vt tamen magis Iudæorum nostri temporis obstinata prauitas deprehendatur, ac magis magisque Catholicæ fidei veritas innotescat, haud inutile quidem esset, si hoc ipsum per præfixum quoque tempus quod aduentui Messiæ à veteribus Talmudistis assignatum legitur, euidentiùs ostenderes. GAL. Hoc etiam lubens faciam. Illud itaque in primis, quod in libro *Sanhedrin*, in capite *Helec* scribitur, adducam

Traditio discipulorum Eliæ.

תנא דבי אליהו שתא אלפי שני הוי עלמא וחד חריב ב׳ אלפי תוהו ב׳ אלפי תורה ב׳ אלפי ימות המשיח Id est, Sententia domus Heliæ. Sex millia annorum erit mundus, & iterum destruetur. Duo millia inanitatis, duo millia legis, duo millia dierum Messiæ: vnde contra iuniorum Iudæorum perfidiam, duo quæ maximè negant, colligi possunt. Vnum quidem est, quòd lex Mosaica non erat nisi vsque ad dies Messiæ permansura. Alterum verò est, quòd aduentus Messiæ tempus iam præterijt. Ad quod probandum antequam aliquid dicam, Rabbi Selomonis glossam afferam, quæ sic eadem verba exponit. Sex millia annorum erit mundus, id est, tantùm durabit. Horum verò duo millia fuerunt inanitati. Quomodo autem ab Adam vsque ad quinquagesimum secundum annum Abrahæ duo millia annorum fuerint, scriptura instruit. Postquàm enim hęc duo millia annorum completa sunt, studuit Abraham in lege: sicut scriptum est Genes. duodecimo capite, Et animam quam fecerunt in Arã: quod interpretati sunt, Et animã quã fecerunt cum lege in Aram. Dixerunt autem magistri, in libro עבודה זרה *Haboda zara*, quod tunc temporis Abraham duorum & quinquaginta erat annorum. Duo millia verò legis vsque ad aduentum Messiæ hoc modo habentur. Quadraginta & octo anni fuerunt vsque quo natus est Ishac. Sexaginta verò anni à natiuitate Ishac, vsque ad natiuitatem Iacob: qui centum & octo annos efficiunt. Deinde centum & triginta anni qui fuerunt Iacob, quando ingressus est Ægyptum. Ecce anni ducenti triginta octo. Et ducenti decem quibus morati sunt filij Israel in Ægypto. Ecce 448. anni. Porrò ab egressu ex Ægypto donec

ædificata est domus sancta prima, fluxerunt anni 480. sicut scriptum est in libro vltimo Regum sexto capite, Fuit autem in anno quadringentesimo octogesimo: & reliqua: & ædificata est domus Domini. Ecce igitur nongenti & viginti octo anni. Rursum quadringenti & decem anni quibus domus prima durauit, vt probatur per scripturas annorum Regum, & septuaginta anni captiuitatis Babylonicæ: & quadringenti viginti quibus domus secunda permansit. Ecce habes ex vna parte annos nongentos, & ex altera parte, nongentos viginti octo. Et sic habentur duo millia annorum, minùs centum septuaginta duo. Per centum septuaginta duo igitur annos ante consummationem quatuor millium annorum ab initio mundi destructa est domus Dei. Et in fine prædictorum 172. annorum, completa fuerunt duo millia annorum legis. Non tamen tunc euacuanda erat lex, vt dicebat Magister meus. Sequitur, Et duo millia annorum dies Messiæ. Nam post duo millia legis, erit iudicium eius, vt veniat Messias, & euacuetur Regnum nequam; id est, Regnum Romanorum. Hucusque glossa Rabbi Selomonis. Qui etsi in annorum computatione etiam secundùm Talmudistas non parum errauerit, vt per ea quæ in præcedentibus dicta sunt, facilè patet, ex dictis tamen eius Messiam iam venisse necessariò sequitur. Nam si iuxta eius expositionem ex sententia siue traditione Eliæ ac discipulorum eius, in fine quatuor millium annorum mundi Messias venturus erat, & secundùm Iudæorum computationem à mundi initio vsque ad præsentem annum, qui est annus Christi millesimus quingentesimus decimus sextus, quinque millia ducenti ac septuaginta sex transierunt anni (tametsi secundùm nostram multò plures, vt paulò inferiùs probabitur) necessariò certè concluditur Messiæ aduentum per annos secundùm eos mille ducentos & septuaginta duos iam præteriisse. CAP. Iuniores Iudæorum fatentur quidem, quòd secundùm Talmudisticam hanc traditionem, Messias in fine quarti millenarij venturus erat, sed propter eorum scelera ipsum nondum venisse, aiunt. Quod per eandem quoque traditionem probare nituntur, eò quòd in calce eiusdem traditionis sic immediatè sequatur, ובעונותינו שרבו יצאו מהם מה שיצאו Hoc est, Propter peccata autem nostra, quæ creuerunt, exierunt ex eis, scilicet annis, qui exierunt. Vbi glossa R. Selomonis ita dicit, Verumtamen propter peccata nostra quæ multiplicata sunt, non venit Messias in fine quatuor millium annorum. GAL. Mentiuntur planè. Quare vt mendacij arguantur, duplicem eis damus responsionem. Et primùm quidem dicimus, verba hæc eiusdem traditionis non esse, cùm neque Eliæ, neque discipulorum eius fuerint. Quod satis ex ipsorum verborum natura patere potest: sed ab aliquo R. Iudaicam perfidiam protegere volente eidem traditioni verba ipsa addita fuisse: cuius rei maximum est indicium, quod in libro עבודה זרה *Haauoda Zara*, id est, seruitus aliena, vbi hæc eadem traditio ponitur, non eisdem omnino verbis huiusmodi cauda ipsi traditioni inseritur. Ibi enim in capit. לפני אידיהן *Liphnune edehen*, id est, ante festa eorum, legitur, Tradidit domus Eliæ, Sex millium annorum durationem fore mundi. Horumque duo millia esse vanitatis vel inanitatis, duo millia legis, & duo millia dierum Messiæ. Propter peccata verò nostra, quæ multiplicata sunt, egressi sunt ex eis septingenti & quatuordecim. Hæc ad verbum traditio ipsa. Per se igitur patet, quòd postrema hæc verba, quibus Iudæi recentiores suam conantur velare perfidiam, non sunt eadem hic & ibi, sed longè diuersa. Ibi enim nullum certum ponitur tempus, hic verò annorum qui iam præterierant, certus apponitur numerus. Quod est falsitatis Iudaicæ efficax argumentum. Deinde eis obiicimus, quòd aduentus Messiæ accelerari quidem potuit, retardari verò minimè. Quod in libro *Sanhedrin* capit. *Helec*, optimè probatur: vbi sic legitur, אמר רבי אליכסנדרי אשר רבי יהושע בן לוי הרי כתיב אני יהוה בעתה אחישנה זכו אחישנה לא זכו בעתה Id est, Dixit R. Alexandri, Dixit R. Iehosuas filius Leui, Scriptum est Isaiæ sexagesimo capit. (de saluatione scilicet quæ per Messiæ aduentum futura erat) Ego Deus in tempore suo accelerabo eam. Si meruerint, accelerabo eam; si non meruerint, in tempore suo, supple faciam eam. Ex his Iudæi dicunt, quòd Messiæ aduentus minimè retardari poterat, quin in tempore suo esset, sed accelerari quidem bene potuisset, dummodo existerent qui illum mererentur. Item super eadem verba Isaiæ, אני יהוה בעתה אחישנה Hoc est, Ego Deus in tempore suo accelerabo eam, פירוש *Perus*, id est, glossa ita dicit, אם יהיו טובים בפני זמנו ואם לאו בזמנו Id est, si fuerint boni, ante tempus eius. Sin autem, in tempore suo. Sed glossa ista secundum Hebræorum Doctores de Saluatione per Messiam facienda loquitur. Ergo si Iudæi boni erant, propter eorum bonitatem Deus aduentum Messiæ accelerare debuit. Si autem mali erant propter eorum peccata, prætermittere non debebat, ipsum tempore suo determinato mittere. Quare necessariò Iudæi concedere debent, eorum peccatis non obstantibus, eum saltem tempore determinato iam venisse. CAP. Adhuc Iudaica prauitas obiicit, si Messias in fine quatuor millium annorum mundi venturus fuerat, minimè nos ex hoc inferre posse, Dominum nostrum Iesum verum fuisse Messiam, cùm quatuor hæc annorum millia, anno post templi vltimi excidium, secundùm R. Selomonem 172. secundùm verò alios, centesimo trigesimo sexto completa fuerint: vt ex temporum supputatione, quam per Hebræorum scripturas paulò superiùs fecisti, colligi potest: ipse verò Dominus Iesus anno ante eiusdem templi euersionem quadragesimo secundo passus fuerit. GAL. Hæc eorum fuga nihil eis suffragari potest. Primò, quia vt nunc diximus, aduentus quidem Messiæ etsi non retardari, accelerari tamen potuisset, ac debuisset, dummodo essent, qui illum mererentur. Quare haud incongruè dicere possumus, quòd aduentus Messiæ accelerationem multa meruerint: videlicet sanctorum Patrum in inferno existentium miseranda captiuitas, ac Apostolorum, aliorumque Christi discipulorum bonitas iam præuisa. Sed maximè Mariæ virginis sanctitas, atque humilitas, necnon sanctissimum ac singulare virgi-

virginitatis seruandæ propositum · quæ præcedentium omnium sanctitatis humilitatisque suppleuere defectum. *Responsio secunda.* Tum deinde, quia dato quod mors Messiæ circa quam dies Regni eius incipere debebant, eo tempore præcisè non fuerit, quo à mundi conditione annorum quatuor millia defluxeranr, id eis minime mirum videri debet: quandoquidem in sacris literis longè maior quam hæc inuenitur temporis varietas. Scimus enim Deum (vt cætera omittam) Abrahæ prædixisse, semen eius quadringentis annis captiuum in terra aliena futurum: & tamen omne tempus quo B filij Israel fuerunt in Ægypto, de cuius captiuitate Deus locutus fuerat, non fuit nisi annorum ducentorum & decem, ab eo scilicet anno, quo Iacob descendit in Ægyptum, vsque ad liberationem per Mosem factam: vt ex sacræ scripturæ textu clare habetur, & R. Selomo etiam testatur. Quocirca mirandum non est, si discipuli Eliæ post quartum mundi millenarium completum, Messiam regnaturum prædixerint C & tamen Christus anno 136. antè eiusdem millenarij completionem, iuxta Hebræorum supputationem, mortuus fuerit. *Responsio tertia.* Tum denique, quia si veritatem iuxta historiarum fidem, sequi voluerimus, inueniemus Christum in fine quarti millenarij, siue completis quatuor annorum millibus à mundo condito, passum fuisse. CAP. Id retegas obsecro. GAL. Faciam. *Discursus temporum à mundi initio vsque ad Christi passionem.* Anno igitur 15. mundi, Adam genuit Cain, & 30. Habel. Anno vero 100. mundi, Cain occidit Habel, & D tunc natus est Seth. Seth autem anno 105. ætatis suæ genuit Enos, qui nomen Dei inuocare cœpit. Enos anno 90. genuit Kenan, qui nostra editione Caina dicitur. Kenan anno 70. genuit Mahallalel. Mahallalel anno 65. genuit Iared. Iared anno 162. genuit Hanoch: qui translatus est, & à nostris Enoch appellatur. Hanoch anno 65. genuit Methuselam, quem nos corrupto vocabulo Mathusalem dicimus. Methuselas (qui plus cæteris vixit, annos scilicet 969. anno ætatis suæ 187. E genuit Lamech. Lamech anno 182. genuit Noam: cuius anno 600. factus est cataclysmus, vt per Talmudisticam traditionem in 19. huius libri capit. probatum est. Ex quibus omnibus secundum Hebræos à mundi creatione vsque ad tempus illud, quo diluuium cessauit, colliguntur anni 1656. Sem deinde anno secundo post diluuium genuit Arpaxad. Arpaxad anno ætatis suæ 35. genuit Sale. Sale anno trigesimo genuit Heber, a quo Hebræi. Heber anno trigesimo quarto genuit Paleg. F Tnnc Nemrod filius Cus filij Ham, Assur de terra Senaar expulso, primus regnare cœpit. A quo & Babylon vrbs & Turris in campo Senaar ædificatur, & tunc septuaginta duarum linguarum facta est diuisio, vt Abidenus quoque & Estiæus historici testantur, tunc etiam idololatria incepit, cùm Nemrod homines ignem adorare cogebat: Paleg anno trigesimo genuit Reu: Reu anno vigesimo quinto genuit Serug: Serug anno trigesimo genuit Nahor: Nahor anno 29. G genuit Taram: Taras anno septuagesimo genuit Abraham, anno scilicet regni Nini filij Beli secundi quadragesimotertio. Hoc tempore Niniue à Nino conditur, & Belus secundus ab Assy- A riis pro Deo colitur: Abraham anno quinquagesimo secundo (vt ait R. Selomo) in lege studere cœpit. Et tunc secundùm ipsum completa sunt à mundi principio, duo annorum millia. Nam à diluuio hucusque 344. colliguntur anni. Sed supputatis annis mille sexcentis quinquaginta sex ante diluuium transactis, habentur à mundi initio hucusque duo millia annorum præcisè. Quæ quidem discipuli Eliæ in traditione præmissa inanitatis, siue vacuitatis tempora appellant, eo quod humanum genus nullam aliam præter B naturæ legem habens, inane & vacuum ab omni alia lege per ea tempora vixit. Alia autem duo annorum millia legis nuncuparunt: tum, quia in principio eorum Abraham (vt dixit R. Selomo) legis studio vacare cœpit: tum quia Abraham ipse eo fere tempore circumcisionis legem accepit: tum etiam quia infra illa tempora lex data fuit. Terminari autem debebant duo hæc annorum millia in legis antiquæ desitione, atque in nouæ, C quam Messias laturus erat, promulgatione. Probatur autem horum duorum millium annorum discursus, hoc modo; Ab eo tempore quo Abraham secundùm R. Selomonis expositionem, legi studere cœpit vsque ad natiuitatem Ishac, anni fluxerunt 48. Ishac autem cum esset annos sexaginta natus, genuit Iacob. Iacob autem cùm esset annorum centum & triginta, ingressus est Ægyptum. Filij verò Israel commorati sunt in Ægypto annis 210. Moses rexit populum annis 40: Iehosuas annis 27. Iudices gubernauerunt annis D 299. Sacerdotes autem annis octoginta, computatis iis, quibus Saul vna cum Semuele regnauit. Reges verò annis regnauerunt 492. à Dauid incipiendo, vsque ad vndecimum Sedechiæ annum, qua tempestate templi primi, & vrbis Ierusalem excidium fuit. Nabuchodonosor autem post Ierosolymorum euersionem, regnauit annis (secundùm Talmudistas) 27. in quo defecit regnum E Chaldæorum. Post quem Regnum Persarum durauit annis 241. Nam à sui principio vsque ad vigesimum Artaxersis Longimani annum, fluxerunt anni 115. Et deinde vsque ad sextum Darij tertij annum, vt in præcedentibus visum est, decurrunt anni 126. Regnum verò Græcorum ab Alexandro magno, vsque ad 22. Cleopatræ annum (vt in præmissis patuit) perstitit annis 300. minùs vno, vt in superioribus probauimus. Octauianus autem post mortem Cleopatræ, imperauit annis 43. Christus tandem anno Tiberij 18. passus est. F Ex quibus omnibus colligitur, ab eo tempore quo Abraham iuxta R. Selomonem in lege studere cœpit, hoc est à 52. anno Abrahæ, vsque ad Christi passionem, duo millia annorum & quindecim annos præcisè decurrisse. Et tunc dies Messiæ, hoc est duo millia annorum quibus Messias regnaturus erat, incipere debebant per legis ipsius Messiæ promulgationem. Quibus ex omnibus palàm ostensum est secundùm veras temporum supputationes, Dominum nostrum Iesum G Christum quatuor millibus annorum post mundi creationem completis, passum fuisse. Et tunc propriè inceperunt dies Regni eius, cùm lex Euangelica ab Apostolis circumquaque per orbem prædicari cœpit, mundusque ad ipsum conuerti.

Vtrum autem mundus per duo alia duntaxat annorum millia, qui dies Messiæ in traditione antedicta dicuntur, duraturus sit, id ego nolo discutere. Non enim propterea traditionem hanc Talmudisticam induxi, vt per eam mundi finem determinarem, aut vt ipsam approbarem: sed vt potiùs per approbatas eorum scripturas, Iudæorum nostri seculi perfidiam conuincerem, qui tam pertinaciter Messiam venisse negant. Ad quorum etiam duritiem conterendam, illud Eliæ testimonium adducam, quod in eodem libro *Sanhedrin*, capite *Helec*, hoc modo ponitur, אמר אליהו לרב יהודה אין העולם פוחת משמנים וחמשה יובלות וביובל אחרון בן דוד בא Id est, Dixit Elias Magistro Iudæ, Non erit, id est, non durabit mundus minùs quàm octogintaquinque Iubileis, & in vltimo Iubileo filius Dauid veniet. Vbi R. Selomonis glossa ait, והיינו ד׳ אלפים ומאתים וחמשים שנה Hoc est, Hi Iubilei continent annos quater mille ducentos & quinquaginta. Si igitur iuxta hanc Eliæ traditionem Messias anno ab orbe condito quater millesimo ducentesimo quinquagesimo, hoc est, anno post Christum passum circiter ducentesimo quinquagesimo, quo tempore gratia ejus per mundi conuersionem in plenitudinem vergere cœpit, venturus erat, ipsum iam venisse, nemo nisi ratione prorsus carens, negare possit. Hoc idem per illud quoque quod in *Midras tehilim*, id est, in expositione Psalmorum super titulum Psalmi vigesimi secundi legitur, manifestè ostenditur: vbi sic ad verbum dicitur, למנצח על אילת השחר Id est, Victori super ceruæ auroræ; Hoc est quod scriptum est Psalmo quinquagesimo septimo, עורה כבודי עורה הנבל וכנור אעירה שחר Hoc est, Surge gloria mea, surge psalterium & cithara, surgam manè vel diluculo. Et iterum Psalmo centesimo octauo עורה הנבל וכנור אעירה שחר Id est, Surge psalterium & cithara, surgam manè vel diluculo. Loquar de quatuor Regnis: Surge in Babel, vbi suscitasti nobis Misael, Ananiam, & Azariam. Surge in Media, quia ibi astare fecisti nobis Mardochæum, & Ester. Surge in Græcia, quia ibi astare fecisti nobis חשמונאי *Hasmonai*, id est, Machabæos, Mathathiam scilicet & filios eius. Surge in Edom, id est, in Romanis, cùm futurum est, vt astare nobis facias Regem Messiam, de quo scriptum est, Surgam diluculo. Hæc omnia traditio. Ex qua luculentissimè patet, quòd tempore quarti Regni, id est Romanorum, cùm scilicet vniuerso orbi dominaturi erant, Messias venturus erat. Quod in libro quoque *Sanhedrin*, capit. *Helec*, optimè confirmatur, dum ita legitur, Dixit Rabbi, Non veniet filius Dauid, donec dominetur Regnum nequam (Glossa R. Selomonis, id est Romanum) super Israel nouem mensibus; sicut dictum est Micheæ 5. capit. Propterea dabit eos (Glossa R. Selomonis, eos, id est Israel) vsque ad tempus quo parturiens pariet. Glossa R. Selomonis, Et hi sunt nouem menses. Idem in libro etiam qui יומא *Ioma*, id est dierum appellatur, hoc modo habetur, Non erit filius Dauid veniens, donec dominetur Regnum nequam, id est Romanum vniuerso orbi nouem mensibus: sicut scriptum est Micheæ quinto cap. לכן יתנם עד עת יולדה ילדה ויתר אחיו ישובון על בני ישראל Hoc est, Propterea dabit eos vsque ad tempus, quo parturiens pariet. Et residuum fratrum suorum conuertetur ad domum Israel. Quod autem Romani super Iudæos regnarint, habetur in libro qui עבודה זרה *Aueda zara* dicitur, in capite לפני אידהן *liphne edchen*, id est, Ante eorum festa: vbi sic scriptum est, Dixit Abba, Per 180. annos ante destructionem domus sanctæ dominatum est regnum nequam, id est Romanum super Israel, hoc est super Iudæos. Cum igitur Messias tunc venire debuerit, cùm Romani nouem mensibus super Iudæos, vniuersumque orbem dominati fuissent, Romani autem cùm maximè temporibus Cæsaris Augusti, sub quo Christus natus est, & Iudæis & vniuerso orbi imperauerint, Messiam tunc venisse, manifestum & certum est. Cùm igitur nemo alius (vt omnia præmissa concludamus) præter Iesum Dominum nostrum, aut in fine quarti millenarij mundi apparuerit, aut sub Cæsare Augusto natus fuerit, qui veri Messiæ signa habuerit, cuique Prophetarum oracula, & præsertim aduentus ipsius tempus determinantia, ipsumque ac gesta eius describentia, rectè congruant, ipsum proculdubio Dominum Iesum verum fuisse Messiam, apud omnes quos perfidia, vel odium non obcæcat, necessariò consequens est.

Messias venturus Romanis dominantibus.

CAPVT XXI.

De duobus falsis Messiis, quos Iudæi ob temporis præfixi aduentus Messiæ præteritionem, post Christum passum receperunt. Et quam ob rem primum à Vespasiano & Tito, deinde ab Hadriano tam acriter puniti fuerint.

CAPNIO.

HANC ob causam arbitror, Iudæos post Christum passum duos vnum post alium falsos recepisse Messias: quia scilicet determinatum aduentus Messiæ tempus, tum à Prophetis, tum à priscis Talmudistis traditum, iam præteriisse videbant. Quare non parum vtilitatis afferes, si iniquam eorum semitam, qua post nostri Saluatoris ascensum, præuaricati sunt, cunctis detegas, quonam pacto falsos ipsos Messias receperint, referendo. GAL. Ipsi igitur cùm viderent tempus aduentus veri Messiæ in scripturis designatum, iam præteriisse, Christique fidem miraculis in eius nomine crebrescentibus, in dies augeri, duos sibi vnum post alterum falsos assumpsere Messias. Nam paulò post Christi passionem, surrexit quidam Iudæus, cui nomen erat secundùm quosdam בר כוזיבא *Bar cozba*, secundùm alios verò בן כוזיבא *Ben cozba*: quæ quidem nomina idem omnino sunt. Nam בר *Bar*, quidem Chaldaicum nomen, & בן *Ben* Hebraicum, idem sunt quod apud nos filius. כזב *Cazab* autem mendacium interpretatur. Ideo *Barcozba*, vel *Bencozba* idem prorsus est, quod mendacij, vel falsitatis filius. Hic ergo pro Messia se ingerens, à Iudæis susceptus est: vt legitur in li-

Bencozba falsus Messias à Iudæis receptus.

in libro *Sanhedrin* capite *Helec*: vbi sic de eo inter cætera dicitur, *Barcocba* annis 30. cum dimidio regnauit. Dixit enim לרבנן *Lerabbanan*, id est Magistris אנא משיחא *Ana Messiha*, hoc est, Ego sum Messias. Et secundum R. Selomonis glossam ibidem, fuit cum Herodis Agrippæ Regno. Quare verbum illud dominicum Iohannis 5. capit. dictum, tunc impletum est; Ego veni in nomine Patris mei, & non recepistis me. Si alius in nomine suo veniet, recipietis eum. Venit igitur in nomine suo *Barcocba* mendacij filius, & ab eis receptus est. Etsi ex ipso nomine saltem eum (si sensum habuissent) cognoscere certè debuerant. Neque enim solum vulgus ipsum recepit, sed sapientum quoque eorum maxima pars. Inter quos R. Akiba virus fuit, qui de sapientioribus Talmud habitus est. Neque signum ab ipso falso Messia fieri vllum quæsierunt, quemadmodum à Christo & quæsierant, & viderant: vt in eorum scripturis latissimè legitur. Nam R. Moses בן מימון *ben Maimon*, id est, filius Maimonis, sic in sententiis Regum refert. R. Akiba sapiens fuit, & quidem de sapientioribus Talmud. Ipseque ferebat arma *Barcocba regis*, & dicebat ipsum esse Messiam. Ipse enim sic arbitratus est, omnesque sapientes generationis suæ putabant eum esse Messiam, quousque ob scelera sua fuit interfectus. Et non petierunt ab eo sapientes signum, neque miraculum. Hæc R. Moses ille. R. igitur Akiba vt plebi suggereret ipsum *Bencocbam* Messiam esse, de eo dicta Prophetarum exponebat, & præsertim illud Haggæi 2. capit. dictum, Adhuc modicum vnum est, & ego commouebo cœlum, & terram, & mare, & aridam, & commouebo omnes gentes, & venient cum desiderio cunctæ gentes: vt habetur in libro *Sanhedrin* cap. *Helec*. Sed in eo quidem, quòd R. iste Akiba prædicta Haggæi Prophetæ verba de Messiæ diebus exponebat, optimè quidem faciebat: cùm de nullo alio, quam de Messia conuenientius exponi possint. In eo verò quòd ad *Bencozbam* falsum Messiam ea referebat, pessimè certè agebat. Huius itaque cæterorumque magistrorum suasionibus, Iudæi prædictum falsum Messiam recipientes, à Romano defecerunt imperio. Quapropter Vespasianus cum filio Tito contra eos missus est: vt sicuti Dei Filium vnà cum Patre negauerant, dicentes, Non habemus Regem nisi Cæsarem, ita patri & filio, Vespasiano scilicet & Tito, meritò exterminandi traderentur. Qui in festo azymorum, in quo Iudæi ipsi perfidi Christi mortem perpetrauerant, innumeros ferè eorum populos qui Ierosolymam ad ipsum festum celebrandum conuenerant, concluserunt. Et sicut tribus annis cum dimidio quibus Saluator mundi docuerat, Dei gratiam contempserant, ita tribus annis cum dimidio eos Romani ipsi Principes obsidione atroci atque durissima afflixerunt. Cumque obsiderentur tunc primùm à *Bencozba* eorum falso Messia, ob cuius amorem aduersus Romanos insurrexerant, liberationis suæ signum fieri petierunt. Videntes tandem quòd miraculum nullum ad eorum liberationem facere poterat, eum neci tradiderunt. De cuius morte in libro *Sanhedrin*, in capite *Helec*, legitur, quòd ita demum dixerunt ei Magistri, Scriptum est Isa. 11. cap. de Messia, Quòd odorans erit & iudicans, hoc est, odoratu sciet, quis innocens, quisue reus erit: videamus igitur an odorando id iudicare valeas. Qui cum vidissent, quòd non esset odorans, & iudicans, ipsum interfecerunt. Hæc Talmud. Quibus tandem completis, Deo proculdubio disponente, eadem mensura qua Christo mensi fuerant, eis remensum fuit. Quemadmodum apud eos in libro expositionis planctus Ieremiæ, qui איכה רבתי *Echa Rabbethi* dicitur, latius continetur, cum super illud primo cap. dictum, היו צריה לראש איביה שלו Hoc est, Facti sunt hostes eius in capite, inimici eius tranquillè egerunt, sic inter cætera legitur. Facti sunt hostes eius in caput, Hic est Vespasianus Cæsar: Inimici tranquillè egerunt, Iste est Titus nequam filius eius. Tribus enim annis cum dimidio obsedit Vespasianus Ierusalem: erantque cum eo quatuor Duces, Dux Arabiæ, Dux Phœnicis, Dux Alexandriæ, & Dux Palestinæ. Erant & quatuor bauli, quorum quilibet armatas ciuitatis decem annis prouidere poterat. Hæc in *Echa rabbethi*. Tanta autem fuit teste Iosepho qui aderat, prostratorum multitudo, vt vndecies centena millia perempta fuisse dicantur, adeo vt mortuorum corpora muris ciuitatis coæquarentur. Alios autem ad lusum reseruatos fuisse ait, adiunctis eorum ducentis millibus qui in captiuitatem ducti sunt. Tanta quoque eodem in populo vilitas fuisse dicitur, vt quis vno argenteo dato triginta sibi emeret Iudæos. Quod nutu Dei factum esse, nemo est qui ambigat: vt qui Deum ac Dominum suum quasi vile mancipium vili precio vendiderant, viliori precio & ipsi venderentur. Verum enimuero Vespasianus dum acriter Iudæos obsidione premeret, in tantum Deo agente, Romanis placuit, vt mortuo Othone, ipsum absentem communi consensu Imperatorem deligerent. Voluit quippe Deus, vt pro labore quo perfidos sacrilegosque Iudæos deuastando, sibi seruierat, hoc illi præmium redderetur. Quamobrem Tito filio in eadem obsidione relicto, Romam redut. Titus autem quinto Idus Iulij, capta ac solo æquata ciuitate, & templo, atque pace cum iis qui in Iudæa remanserant, firmata, decreuit, vt nullus Iudæorum deinceps sabbatum seruaret, nullus à menstruata contineret: vt in Talmud, eo in libro qui מגילה *Meghila*, id est historia appellatur, abundè continetur. Anno autem ab vrbis Ierosolymæ excidio 48. cum dimidio transacto, Iudæi ciuitatem nomine *Better* sibi metropolim fecerunt, ibique alium falsum Messiam sibi præfecerunt, non animaduertentes insani, ac mente capti, quòd *Bencozba* vel *Barcocba* quoque sicut & ille quem prædecessores eorum in Ierusalem receperant, propter quem & destructi fuerant, vocaretur. Adeo vt ipse quoque R. Akiba non obstante quòd ab antedicto falso Messia Ierusalemis turpiter delusus fuerat, hunc imprudenter recipere non horruerit, quin potiùs cum verum esse Messiam autoritate sacræ scripturæ populis persuadere conatus sit. Nam vt legitur in Talmud Ierosolymitano, in libro qui תענית *Taanith*, id est, de ieiunio nuncupatur,

Vespasianus & Titus quare venerunt contra Iudæos.

Mors prædicti falsi Messiæ.

Destructio Ierosolymæ.

De secundo falso Messia.

in cap. quod incipit בשלשה פרקים *Bulosa perakim*, id est in tribus capitulis, R. Akiba scripturam illam Numer. 23. מיעקב דרך כוכב Id est, Orietur stella ex Iacob, ita exponebat, Orietur *Barcozba* ex Iacob. Et cum videret ipsum *Barcozbam*, dicebat; En hic est Rex Messias. Id idem quoque in expositione planctus Ieremiæ, quæ איכת רבתו *Echa rabbathi* appellatur, clarè habetur, super illud Thren. 2. dictum, Dissipauit Dominus, & non est misertus: ibi enim dicitur R. Iudam filium Elai dixisse, quòd R. Akiba exponens dictum illud, Orietur stella ex Iacob, dicebat, Non esse legendum כוכב *cochab*, id est, stella, sed כוזב *cozab* id est mendacium, quod sui falsi Messiæ nomen erat. Quapropter cùm Iudæi aduersus Romanum Imperium cum eo rebellassent, Hadrianus Cæsar transfretauit, & eos cum eodem falso Messia acriter obsedit in ipsa ciuitate *Bitter*, in qua innumerabilis Iudæorum erat multitudo. Nam in *Bereschith rabba*, id est, in expositione magna libri Genes. eo in loco, vbi dicitur, Vox quidem, vox Iacob est, manus autem, manus sunt Esau, sic ad verbum legitur, Dixit R. Iohanan, Octoginta millia parium canentium tuba erant in *Bitter*, & vnusquisque eorum multis præerat exercitibus, qui ibi cum *Barcozba* erant. Cui & ducenta millia eorum erant, qui abscissum digitum habebant: qui scilicet vnum de digitis sibimet quando probabantur, absciderant, volentes hoc indicio suam audaciam animositatemque ostendere.

Iudæi ab Hadriano obsessi.

Quare ad ipsum *Barcozbam* sapientes miserunt, dicentes, Quousque filios Israel mutilatos facies? Qui respondens ait, Et quonam pacto periculum de eis faciam? Dixerunt ei, Quicunque super equum suum insidens, cedrum de Libano non euulserit, tyrocinio tuo non ascribatur. Fuerunt igitur ei & ducenta alia millia sic probatorum. Cumque ad pugnam egrederetur, dicebat, Domine mundi, non fulcias nos, neque præstes audaciam nobis. Nonne enim tu Deus repulisti nos? Non ergo egrediaris in exercitibus nostris. Hæc omnia ibi. Ex quibus non solùm Iudæorum ingens, ac penè infinitus patet exercitus, verùm etiam qualem sibi Messiam elegerant, qui Deum contemnebat. Tertio denique obsidionis anno mense 6. Hadrianus ciuitatem cepit cum maxima Iudæorum strage. Vbi & ipse quoque *Barcozba* falsus eorum Messias occisus est: vt eodem in libro *Echa rabbathi*, vocato, eodemque in loco latissimè dicitur: vbi hæc inter cætera leguntur, Tribus annis cum dimidio obsedit Hadrianus *Bitter* [illegible] & pauca subditur, Capta autem ciuitate, inte[illegible]us est *Barcozba*. Et allato capite eius coram Hadriano, dixit Hadrianus, Quis hunc occidit? Ait miles quidam, Ego eum occidi. Dixit ei Hadrianus, Vade & adduc ad me eius truncum. Iuit ille, & [illegible]ntem collo eius inuolutum inuenit. Quo allato, ait Hadrianus, Nisi Deus suus hunc occidisset, quis aliquid contra eum potuisset? Legitur enim de eis Deut. 3[illegible] אם לא כי צורם מכרם ויהוה הסגירם Hoc est, Nonne quia Deus eorum vendidit eos, & Dominus conclusit illos? Neque interficientes cessabant, quousque equus vsque ad os per sanguinem iret. Sanguisque tantus erat, vt lapides maximos voluens, duceret. Fluebatque vsque ad mare, quod

Vrbis Bitter captio, eiusdemq; falsi Messiæ interfectio.

Maxima Iudæorum strages.

quatuor passuum millibus ab vrbe *Bitter* distabat. Eratque Hadriano vinea duodeuiginti millia passuum habens longitudinis, totidemque latitudinis, quam sepiuit ex cadaueribus in *Bitter* occisorum. Sepis autem altitudo, hominis statura erat, quantum pedibus manibusq; se poterat attollere. Durauit autem *Bitter* post domus secundæ sanctæ destructionem, annis 52. & destructa est. In libro quoque qui מסכת גטין *Massecheth ghittin*, id est tractatus diuortiorum dicitur, in capite הנזיקין *Hannazikin*, id est, Damna, ita ad verbum legitur, Tradidit R. Eliezer, duo flumina esse in regione Ierico, quorum vnum hinc & alterum inde protenditur. Æstimauerunt autem illa sapientes, & erat tertia pars eorum sanguis effusus. Per septem quoque annos populi gentium vindemiauerunt vineas suas, ex fimo sanguinis Iudæorum fimantes eas, absque alio fimo. Habetur præterea ibidem, Quòd Hadrianus interfecit ex Iudæis in Alexandria quidem Ægyptiorum septuagies decem millia, id est, duplo plures iis qui tempore Mosis de Ægypto egressi sunt. In *Bitter* verò 45000.

Quidam tamen aiunt, quater millesies decem millia interfectorum in *Bitter* fuisse. Hæc ego an vera sint, non affirmo. Satis tamen sit, per eorum scripturas probasse, infinitam penè eorum stragem ab Hadriano Dei iudicio factam fuisse. Ad cuius confirmationem, Ezechielem Prophetam adduco, qui destructionem hanc *Bitter* futuram præsignans, ita cap. 5. ait ואתה בן אדם קח לך חרב חדה תער הגלבים תקחנה לך והעברת על ראשך ועל זקנך ולקחת לך מאזני משקל וחלקתם׃ שלישית באור תבעיר בתוך העיר במלאת ימי המצור ולקחת את השלשית תכה בחרב סביבותיה והשלשית תזרה לרוח וחרב אריק אחריהם׃ ולקחת משם מעט במספר וצרת אותם בכנפיך׃ ומהם עוד תקח והשלכת אותם אל תוך האש ושרפת אתם באש ממנו תצא אש אל כל בית ישראל׃ Id est, Et tu fili hominis sume tibi cultrum acutum, radentem pilos. Et assumes eum tibi, & duces per caput tuum, & barbam tuam. Et assumes tibi stateram ponderis, & diuides eos. Tertiam scilicet partem combustione combures in medio ciuitatis, iuxta completionem dierum obsidionis. Et assumes tertiam, & percuties gladio in circuitu eius. Et tertiam sparges ad ventum, & gladium euaginabo post eos. Et assumes inde modicum in numero, & ligabis eos in alis tuis. Et ex eis adhuc tolles, & mittes eos in medium ignis, & combures eos igni. Et ex eis egredietur ignis in omnem domum [illegible]. Hæc ille. Per tertiam igitur partem quam in ignem proiecit, eos qui de illo populo incendio vastati sunt, intelligere debemus. Per tertiam verò quam gladio feriri iussit, [illegible] qui ferro interempti sunt, intelligimus. Per tertiam autem quam ad ventum dispersit, [illegible] in captiuitatem du[illegible] fuerunt, intelliguntur. Per reliquam verò, quam in summitatibus pallij ligari præcepit, eos qui vt conuertantur in fine restant, designauit.

De quibus Apostolus ad Romanos scribens 11. cap. sic ait, Cæcitas ex parte contigit in [illegible] ac donec plenitudo Gentium intraret, & sic omnis Israel saluus fiet. Ex his præmissis palam est, nullam aliam ob causam Iudæos tam per Vespasianum & Titum, quàm per Hadrianum tam multiplici ac

sæuis-

grauissima animaduersione percussos fuisse, nisi quia vero Messia reprobato, atque atroci morte perempto, falsos Messias receperunt.

CAPVT XXII.

Quinta ratio qua ostenditur primus aduentus Messiæ tempus iam præteriisse, ex Israelitici populi punitione. Et quòd Iudæi in aduentu Messiæ ob mortem quam ei illaturi erant, multiplici pœna multandi essent.

CAPNIO.

QVIA ad probandum Messiam iam venisse nullum aduersus Iudaicam perfidiam tam efficax argumentum esse potest, quam per eorum scripturas ostendere, captiuitatem hanc nouissimam in qua sunt, in mortis Christi pœnam eis contigisse, cum obrem haud incongruè nunc probandum esset, & strages istas quas tum per Vespasianum & Titum, tum per Hadrianum ex ipsis factas fuisse commemorasti, & ærumnosas clades, quibus per orbem dispersi, crudeliùs in dies affligi nunquam desinunt, eos propter Messiæ mortem, quam inique atque crudeliter patraturi erant, perpessuros fuisse. GAL. Omnia hæc longè ante per Prophetas prænunciata fuerunt. Quòd enim Iudæi in primo Messiæ aduentu, ob mortem quam ei illaturi erant, multis pœnis, multisque flagellis puniendi essent, hoc non modò Angelus Danieli retexit, vt superiùs in 70. hebdomadum expositione dictum est, sed plerique etiam Prophetarum prædixerunt. Et præsertim Isaias hæc 28. dicens, לכן שמעו דבר יהוה אנשי לצון מושלי העם הזה אשר בירושלם: כי אמרתם כרתנו ברית את מות ועם שאול עשינו חוזה שוט שוטף כי יעבור לא יבואנו כי שמנו כזב מחסנו ובשקר נסתרנו: לכן כה אמר אדני יהוה הנני יסד בציון אבן אבן בחן פנת יקרת מוסד מוסד המאמין לא יחיש: ושמתי משפט לקו וצדקה למשקלת ויעה ברד מחסה כזב וסתר מים ישטפו: וכפר בריתכם את מות וחזותכם את שאול לא תקום שוט שוטף כי יעבר והייתם לו למרמס: מדי עברו יקח אתכם כי בבקר בבקר יעבר ביום ובלילה והיה רק זועה הבין שמועה: כי קצר המצע מהשתרע והמסכה צרה כהתכנס: כי כהר פרצים יקום יהוה כעמק בגבעון ירגז לעשות מעשהו זר מעשהו ולעבד עבדתו נכריה עבדתו: ועתה אל תתלוצצו פן יחזקו מוסריכם כי כלה ונחרצה שמעתי מאת אדני יהוה צבאות על כל הארץ: Hoc est, Propter hoc, audite verbum Dei homines illusores, dominantes populo huic, qui est in Ierusalem. Quoniam dixistis, Percussimus fœdus cum morte, & cum sepulchro fecimus pacem, flagellum inundans cùm pertransierit, non veniet super nos. Quia posuimus mendacium spem n[illegible], & falsitate protecti sumus. Eapro[illegible] [illegible] Dominus Deus, Ecce ego fundabo [illegible] Sion lapidem, lapidem fortem angularem, pretiosum, fundamentum fundamen[illegible]. Qui crediderit, n[illegible] festinet. Et ponam iudicium in mensura, & iustitiam in pondere. Et subuertet grando spem mendacij, & protectionem aquæ obruent, & delebitur fœdus vestrum cum morte, & pax vestra cum sepulchro non stabit. Flagellum inundans cùm pertransierit, eritis ei in conculcationem. Quandocunque pertransierit, tollet vos. Quoniam manè diluculo pertransibit, die noctuque. Et erit tantummodo commotio & tremor, intelligere auditum. Coangustatum est enim stratum, vt extendatur, & coopertimentum abbreuiatum est, vt dorso adhæreat. Nam sicut in monte diuisionum, surget Deus, sicut in valle quæ est in Gabaon, irascetur: vt faciat opus suum: alienum est opus eius: vt operetur opus suum; extraneum est opus eius. Nunc autem nolite illudere, ne fortè flagella vestra fortiora efficiantur. Destructionem vltimam audiui à Domino Deo exercituum super omni terra. Et reliqua vsque ad vigesimi noni capitis finem. Super hanc Prophetiam quicquid iuniores Iudæorum dicant, dempto Rabbi Selomone, omnes delirant: cum rectè nonnisi Domino nostro Iesu aptari possit. Quamuis en[illegible] vt decet intelligatur, per illa, Ecce ego fundabo in Sion lapidem, lapidem fortem, angularem, preciosum fundamentum fundamenti, reliqua tota Prophetia facilè ex seipsa pateat, R. tamen Dauid tanquam is qui dummodo Christi mysterium, veritatemque fugiat, Prophetias omnes à vero sensu peruertere non curat, partem hanc Hezekiæ Regi tribuit, sic dicens, Ecce ego fundabo in Sion lapidem, id est Regem bonum, Hezekiam scilicet, quem lapidi forti, qui in anguli fundamento ponitur, assimilauit: per cuius manus populus ab hoste, & ab inimico liberabitur, propterea quia populum ipsum ad bonum reducet, & impios malosque perdet. Clausulam quoque i[illegible]am, Qui crediderit non festinet, sic acc[illegible]nmodat, atque exponit: Cùm enim (inquit) maior eorum pars diebus Achaz verbis Prophetæ non adhiberet fidem, idcirco his vti volui[illegible] verbis. ac si diceret, Siquis in vobis est, qui Prophetiam hanc verificatam videre cup[illegible], non festinet, id est non putet ipsam sic de p[illegible] mo venturam, etsi eam omnino adimpleta[illegible] deat. Hæc R. Dauid ille perfidus. Cuius qu[illegible] expositionis falsitas ex ipsius Prophetiæ proc[illegible]ssu manifestè apparet: ex ea enim colligitur Iudæos per hunc regem mala innumera passuros fuisse: per Hezekiam autem, sicut etiam ipse asse[illegible]t, non tantum eos n[illegible]la pati mala contigit, verum ab hoste quoque Sennacherib liberati fuerunt. Quamobrem Prophetiam hanc de ipso Hezekia loqui, dici minimè potest. Cum etiam ex ea clausula, Qui crediderit, non festinet, Prophetiam de proximo verificandam non fuisse dicit, apertè sibi ipsi contradicere videtur. Nam si in diebus Achaz vt ipse ait dicta fuit, postquem Hezekias ipse immediatè successit, nonne satis citò consummanda erat? Const[illegible]t igitur hanc Prophetiæ partem non de Hezekia, sed de Messia necessariò int[illegible]lligi debere. Quod primò per Targum Rabbi Ionathæ liquido patet, qui sic locum hunc Chaldaice traduxit, atque exposuit, אמר יהוה אלהים הא אנא ממני בציון מלכא משיחא מלכא תקיף וגיבר Id est, Dixit Dominus Deus, Ecce ego constituo in Sion Regem Messiam, Regem potentem, robustum & fortem. Deinde per R. Selomonem, qui Prophetiam ipsam de Messia expo-

R. Dauid falsa expositio.

Confutatio.

R. Selomonis expositio.

nens, ita inquit, Ecce ego sum qui in Sion, id est, in mente mea fundaui, id est, decreui, Messiam regem constituere, qui lapis fortis, fundamentumque fundamentorum erit. Ita vt qui crediderit Prophetiam hanc venturam esse, non festinet, hoc est, aduentum eius non desideret. Hæc ille. Qua quidem expositione stante, ex Messiæ aduentu vltimam hanc Iudæorum destructionem secuturam, per hanc Prophetiam prænunciatum fuisse, absque dubio videmus. Quare neque Prophetia ipsa de Messia, quem Iudæi falsò venturum expectant verificari potest: cum ab eo infinita bona se recepturos sperent. Vt autem R. Dauid aliorumque recentiorum, qui Prophetiam hanc subuertere contendunt, peruersitas clarius videatur, in vera ipsius Prophetiæ expositione, quam nunc aggrediar, sparsim eorum opiniones confutandæ recitabuntur. Dico igitur per Prophetiam hanc, totum Iesu Christi mysterium summatim prænarratum fuisse. Cum enim Iudæorum temporibus Achaz existentium opera praua Propheta reprehenderet, mysterium hoc eis prædicere volens, vt eis ostenderet, quò eorum successores vitam ipsorum sequentes, tandem peruenturi essent, Audite, inquit, verbum Dei homines illusores, dominantes populo huic, qui est in Ierusalem, Quoniam dixistis, Percussimus fœdus cum morte, & cum sepulchro fecimus pacem: Hoc est, Propterea quòd vos maiores alijs causa mali estis, nolentes Dei mandata seruare, neque Prophetarum eius monitis obtemperare, dicentes, Percussimus fœdus cum morte, & cum sepulchro fecimus pacem, ita vt de nullo curemus, idcirco sic dicit Dominus Deus, Ecce ego fundabo in Sion lapidem, id est Regem Messiam, (vt R. Ionathas ex priscis, & R. Selomo ex iunioribus exponunt) qui quidem Messias erit lapis angularis, preciosus, atque fundamentum fundamenti, id est fundamentorum. Qui crediderit non festinet: id est, iuxta eiusdem R. Selomonis glossam, qui crediderit Prophetiam hanc venturam esse, non festinabit, id est, aduentum eius non desiderabit. Hoc est, Qui de Iudæis Messiam venturum crediderit, intelligens mala, quæ in eius aduentu super eos oritura sunt, aduentum ipsius festinare non desiderabit, quin potius Deum, vt ipsum differat, rogabit. Quæ quidem mala, Propheta statim enumerat, dicens, Et ponam iudicium in mensura, & iustitiam in pondere: cum cæteris quæ sequuntur. Quæ ideo dicit, vt salutis siue damnationis eorum terminum tunc ponendum fuisse denotaret, eo scilicet modo, vt spes mendacij eos falleret. Vnicuique enim in aduentu Messiæ pro meritis siue gratia siue pœna retribuenda erat. Et cum eos pro maiori parte in deteriùs declinaturos Propheta videret, antequam ad malorum quæ passuri erant, expressionem veniret, causam ipsorum quæ non alia quàm mors Messiæ futura erat, assignare volens, ita subiecit; Et delebitur fœdus vestrum cum morte, & pax vestra cum sepulchro non stabit. Quasi diceret, Fœdus quod cum patribus vestris, Abraham, Ishac, & Iacob, eorumque semine inij, cum morte, scilicet Messiæ, quæ per vos perpetranda erit, delebitur, soluetur que. Vos enim per mortem quam ipsi Messiæ illaturi estis, fœdus illud irritum facietis. Simili quoque modo & pax vestra à me vobis promissa, cum sepulchro, scilicet ipsius Messiæ, non stabit. Ex eo enim infinitas perpessuri estis calamitates, vobisque continuè bellum gerent. Cuius quidem expositionis veritas ex eo maximè confirmatur, Quia si secus Propheta exponeretur, nequaquam ita bene coaptari posset, quin plura inconuenientia, plerasque contradictiones inde sequerentur. Isto autem hoc loquendi modo vsus est, vt ostenderet, ipsos mysterium hoc suis verbis quodammodo prophetasse. Perinde ac diceret, Quoniam dixistis, Percussimus fœdus cum morte, & cum sepulchro fecimus pacem: & reliqua, Ideo vos rectè locutos esse aio. Nam sic dicit Dominus Deus, Ecce ego fundabo in Sion lapidem, id est constituam Messiam, per quem eloquia vestra verificabuntur. Eius enim causa passuri estis mala cuncta, atque flagella, quæ super vos venire non posse dixistis, necnon & alia infinita. Quare immediatè subdidit, Flagellum inundans cùm transierit, eì in conculcationem eritis; cum reliquis quæ subiiciuntur. Huius autem expositionis veritas ex eo potissimùm patet quod dicitur, Sicut in monte diuisionum surget Deus; sicut in valle quæ est in Gabaon irascetur, vt faciat opus suum, alienum est opus eius: vt operetur opus suum: extraneum est opus eius. Quibus ex verbis apertè colligitur, quòd, vt R. Dauid ex patris sui sententia testatur, opus illud quod contra Israel facturus erat, ideo extraneum atque alienum à Deo esse dicitur, quia Deus ipse sua voluntate ad illud venire non debebat, cum eius propositum eò maximè tenderet, vt lapidem illum pro bono eorum, & non pro malo fundaret. Quod si contrarius secutus sit effectus, non Deo, sed ipsis ascribenda est causa. Et ne tanquam illusores quo nomine ipsos meritò nuncupauerat, verba hæc nulla esse putarent, subsequenter adiecit; Nunc autem nolite illudere, ne fortè flagella vestra fortiora efficiantur. Destructionem enim vltimam, scilicet vestram, audiui à Domino Deo exercituum super vniuersa terra. Ac si apertè diceret, Nolite verba mea ad maiorem vestri pœnam illudere, atque irridere. Fateor enim vobis atque polliceor nouissimam vestri perniciem a Deo hac de causa me audiuisse, neque in Ierusalem, vel in Iudæa tantùm, sed in vniuersa quoque terra. Neque enim vos in vniuersum terrarum orbem dispersos, flagella vnquam quiescere sinent. Quod cum illo Mosis dicto Deut. 28. connenit, ובגוים ההם לא תרגיע ולא יהיה מנוח לכף רגלך Id est, In Gentibus quoque illis non quiesces, neque erit requies vestigio pedis tui. Per hanc igitur Prophetiam clarum est, tam ex his quæ iuxta Hebræorum glossas exposita sunt, quàm ex reliquis quæ in ea vsque ad 29. capitis finem referuntur, Iudæos ob necem quam Messiæ illaturi erant, multiplici pœna plectendos fuisse, atque per orbem vltima destructione dispergendos. Cùm igitur Propheta de hac nouissima captiuitate, quam ob Iesu Nazareni mortem eis accidisse constat, locutus fuerit, necessariò concluditur, non solum aduentus Messiæ tempus iam præteriisse, verùm ipsum quoque Iesum Nazarenum verum fuisse Messiam.

Vera & Catholica huius Prophetia expositio.

CAPVT

CAPVT XXIII.

De peccatis Iudaeorum tempore primi & vltimi templi commissis. Et de morte Zachariae & Isaiae Prophetae. Et quae fuerit huius nouissimae captiuitatis eorum causa. Deq; odio gratis, quo Christum persecuti sunt.

CAPNIO.

IVDAEI nostri seculi id penitus negantes, aiunt captiuitatem hanc nouissimam non in poenam mortis Iesu Nazareni, sed propter peccata patrum suorum sibi euenisse. GAL. Facilè est in hoc eos conuincere, atque falsiloquos esse ostendere, si scelera eorum primi & vltimi templi temporibus perpetrata, considerantur. Quare in primis ea quae in Talmud Ierosolymitano, in libro יומא *Ioma*, id est Dierum, in capite שבעת ימים *Sibhat iamim*, id est septem dies, scribuntur, referam. Ibi enim Rabbi Iohanan ita dixisse legitur, Inuenimus Silo (quod est proprium loci nomen prope Iordanem fluuium) non fuisse destructum, nisi propterea, quia prophanauerunt sanctuaria, & spreuerunt solennitates. Et inuenimus hoc non fuisse, nisi quia coluerunt idola, & reuelauerunt pudenda, effuderuntque sanguinem. In secunda autem domo sancta, nouimus omnes eos fuisse laborantes in lege, monentesque seruari praecepta, ac decimationes. Omnisque mos & habitus bonus fuit in eis, nisi quòd erant amatores pecuniarum, & odientes alij alios odio gratis. O quàm graue est odium gratis, quod praeponderat reuelationi pudendorum, & idololatriae, ac sanguinis effusioni! Dicitur praeterea, quòd R. Ezra, & R. Iacob, ac Rab Huna erant sedentes, ac dicentes, Quod fuit primò, fuit reaedificatum; quod verò secundo fuit, non est reaedificatum: quia primi quidem egerunt poenitentiam, secundi verò non egerunt. Dixit R. Elcazar, Priores poenitentiam egerunt, ideo & peccatum eorum reuelatum fuit, & finis captiuitatis eorum reuelatus quoque fuit. Nouissimi poenitentiam non egerunt, idcirco neque peccatum eorum reuelatum, neque finis captiuitatis eorum reuelatus est. Quaesierunt a R. Elcazar, an generationes posteriorum Iudaeorum digniores essent, quam priorum. Et dixit eis, Testimonium eorum in domo electionis. Ipsa enim domus arguit hoc. Nam patres nostri abstulerunt inde tectum, nos autem parietes funditus euulsimus. Sicut dictum est Psalm. 137. ערו ערו עד היסוד בה Id est, Diruite, diruite vsque ad fundamentum in ea. Haec omnia traditio. In eodem quoque libro יומא *Ioma*, in cap. שבעת ימים לפני יום הכפורים id est, Septem dies ante diem propitiationis, ita dicitur Sanctuarium primum quamobrem destructum fuit? Ob tria, quae ibi fuerunt. Fuit enim ibi idololatria, reuelatio pudendorum, id est, luxuria, & effusio sanguinis. Fuit inquam ibi idololatria: sicut scriptum est Isaiae 28. קצר המצע מהשתרע והמסכה צרה בהתכנס Hoc est, Coangustatum est stratum ab extensione, & cooperimentum abbreuiatum est, vt dorso adhaereat. Dixit Rabbi Ionathan, Coangustatum

Peccata Iudaeorum primi templi. Idololatria.

est stratum, sic scilicet, vt non valeant se ibi duo socij simul extendere. Et coopertorium abbreuiatum est, ita vt cooperire non possit. Illi ergo de quo scriptum est Psalmo trigesimo tertio, Congregans sicut in vtre aquas maris, vos facitis coopertorium breue? Et de ipsis quoque apud Ezechielem vigesimo tertio capite dicitur, Filios etiam suos quos genuerunt mihi, assauerunt sibi ad comedendum. Adhuc hoc fecerunt mihi, Polluerunt sanctuarium meum in die illa. Glossa R. Selomonis, id est, In die in qua immolabant filios suos idolis. Et hoc est etiam quod dicitur apud Ierem. 7. Et aedificauerunt aras תופת *Topheth* quae sunt in valle filij הינום *Hinno* ad assandum filios suos, & filias suas igne. Quod non praecepi, nec ascendit super cor meum. Fuit quoque ibi reuelatio pudendorum, id est luxuria: sicut dictum est Isa. 3. cap. Et dixit Dominus, eò quòd eleuatae sunt filiae Sion, & ambulauerunt extento collo, & annuerunt oculis: cum reliquis. Dixit R. Iehosuas, Dictum est de tribu Iuda & Beniamin quòd non fuit dictum de Sodomitis. De Sodomitis quippe scriptum est Gen. 18. cap. Et peccatum eorum aggrauatum est valde. De tribu autem Iuda & Beniamin scriptum est Ezech. 9. cap. Et dixit ad me, Peccatum domus Israel & Iuda magnum nimis valde. Dixit R. Tanhuma, Aliam quoque scripturam habemus, quae dicit Thren. 4. cap. Et magnificatum est peccatum filiae populi mei, plusquàm peccatum Sodomae subuersae, quasi in momento, & non descenderunt in eam manus. Vbi dicit Targum, id est, Chaldaica translatio, Et non descenderunt in eam ad prophetandum Prophetae, qui eam reducerent per poenitentiam. Fuit denique in primo sanctuario effusio sanguinis: sicut scriptum est 4. Reg. 21. cap. Et sanguinem innoxium effudit Manasses multum valde. Et Ieremias etiam dicit 2. cap. Deuorauit ensis vester Prophetas vestros, vt leo dirumpens. Haec omnia ad verbum, ac alia multa ad propositum spectantia ponit ibidem traditio praedicta. De sanguinis etiam Prophetarum effusione, in 4. Reg. libro legitur. Quod impleuerunt Ierusalem sanguine Prophetarum vsque ad os. Et inter caeteros Zachariam & Isaiam sanctissimos Dei Prophetas, crudeli morte necauerunt. HOG. Dic obsecro quonam pacto hos Prophetas occiderunt. Nam de Isaia quidem quòd medius sectus fuerit, saepè logi. Zachariam verò inter templum & altare interfectum fuisse apud Matth. 23. cap. à Domino nostro Iesu Christo dictum, inuenio. Verumtamen neque quomodo Isaias sectus fuerit, neque quomodo Zacharias interfectus sit, hactenus inuenire potui. Nam etsi Hieronymus multa de hoc Zacharia dicat, quis tamen fuerit non asserit, sed dubius tandem remanet. De vtriusque igitur morte, si quid certi in vetustis Iudaeorum libris inuenisti, illud quaeso patefacito. GAL. Referam igitur quae de horum Prophetarum morte apud veteres Hebraeorum inueni. De morte igitur Zachariae dicam quae variis in libris legi, & praesertim in Talmud Ierosolymitano in libro תענית *Taanith*, id est de Ieiunio. Et super planctum Ieremiae, super illud 2. cap. dictum,

Luxuria. *Sanguinis effusio.* *Zachariae mors.*

Destruxit Dominus, & non pepercit omnibus preciosa Iacob. Et in *Midrascohelet*, id est, in expositione Ecclesiastis, super illud [illegible]. capit. scriptum, Si Spiritus dominantis ascenderit super te; cum cæteris. His omnibus in locis ita legitur, Scriptum est, Si Spiritus dominantis ascenderit super te, locum tuum ne dimittas. Si datum fuerit tibi dominium desuper, ne derelinquas morem humilitatis tuæ: vt docearis, quòd omnis qui dimittit humilitatem suam, indueit sibi mortem, & peccatum generi suo. Et à quo hoc discis? A Zacharia, de quo dictum est 2. Paralipom. 24. cap. Et Spiritus Dei induit Zachariam filium Iehoiadæ sacerdotis: stetitque desuper populo. Et quid? Ambulabatne super capita populi? Non, sed quia videbat se maiorem omni populo. Erat enim gener Regis, & Sacerdos, & Propheta, & Iudex. Cœpit igitur loqui grandia dicens, Sic ait Dominus, Cur vos transgredimini præcepta Domini? Idcirco non prosperabimini: dereliquistis enim Dominum, & ipse derelinquet vos. Quare ilico interfecerunt eum: sicut dictum est 2. Parap. 24. cap. Et conglobati sunt super eum, & lapidauerunt eum lapidibus ad imperium regis, in ambitu domus Domini. Non autem occiderunt eum in atrio Israel, neque in atrio mulierum, sed in atrio sacerdotum. Et non seruauerunt in sanguine eius ritum sanguinis damulæ, neque ritum sanguinis cerui. De ceruo siquidem & damula scriptum est Leuit. 17. cap. Et effundet sanguinem eius, & operiet ipsum humo. De sanguine autem huius scriptum est apud Ezechielem 24. Sanguis enim eius fuit in medio eius, super limpidissimam petram posuit ipsum. Non effudit eum super terram, vt operiretur humo. Et hoc totum quare? Ad superinducendam indignationem, & ad vlciscendam vltionem, dedit sanguinem super limpidissimum lapidem, ne operiretur. Septem transgressiones fecit Israel in die illo. Interfecit sacerdotem, & Prophetam, & legalem iudicem, effuditque sanguinem innocentem, ac polluit atrium domus Domini, atque sabbatum, & dies propitiationis erat. Hactenus traditio. De morte

Mors Isaiæ Prophetæ.

verò Isaiæ in libro יבמות *ieuamoth*, id est Fratriarum, in capit. quod incipit החולץ *Halholez*, id est Discalcians, ita ad verbum scriptum reperi; Dixit Rabba, Manasses Isaiam iudicans iudicauit. Sic autem occidit eum: Dixit enim ei, Moses Magister tuus ait de Deo Exod. 33. Non videbit me homo, & viuet: tu autem dixisti 6. cap. Vidi Dominum. Item Moses Magister tuus dixit Deuteronom. 4. capit. Quænam est gens magna, quæ habeat deos appropinquantes sibi, sicut Dominus Deus noster omnibus inuocantibus eum? tu verò dixisti 55. cap. Quærite Dominum, dum inueniri potest: inuocate eum, dum propè est. Præterea Moses Magister tuus dixit Exod. 23. capit. in persona Dei, Numerum dierum tuorum complebo: tu autem dixisti 4. Regum 20. cap. Et addam super dies tuos quindecim annos. Dixit ergo Isaias, Scio ipsum talem esse, vt non audiat, si quid ei dixero. Quare inuocauit nomen Domini, & à quadam cedro deglutitus est. Adduxerunt igitur cedrum, & simul eum ea secuerunt ipsum. Cumque serra ad os eius peruenisset, emisit animam: eò quòd dixerat sexto capite, In medio populi polluti ego habito. Hæc ibi. CAP. Persequere nunc quæ de sceleribus Iudæorum tempore primi templi perpetratis adhuc dicenda sint. CAP. I. De auaritia [illegible], deque [illegible] innumeris quibus Iudæi [illegible] templi fuerunt immersi criminibus, in *Echa rabbethi*, id est, in expositione planctus Ieremiæ, super dictum illud, Completa est iniquitas tua filia Sion, sic inter cætera dicitur; Rabbi Simon dixit, Melior fuit terror sigilli Assueri in Media, quam 60. millium Prophetarum prædicatio, qui prophetauerunt in diebus Eliæ, auaritiam sicut & cætera facinora Iudæorum reprehendentes. Abiecerant enim legem Dei, iuxta illud Isa. 5. capit. [illegible]

De auaritia aliisq; sceleribus Iudæorum primi templi.

Abiecerunt legem Dei exercituum, & verbum sancti Israel contempserunt. Propter hoc accensa est indignatio Domini in populum. Pauperibus quoque nihil erogabant, quin potius ab eis propria auferebant: iuxta illud Isa. 3. capite dictum, Rapina pauperis in domibus vestris. Quid vobis, quod atteritis populum meum, & facies pauperis commolitis? Quod autem pecuniam nimis amarent, habetur apud Ieremiam 6. capit. ita dicentem, A paruo vsque ad magnum eorum, omnis thesaurizans thesaurizauit, & a Propheta vsque ad sacerdotem, vniuersus facit dolum. Et alia infinita de sceleribus Iudæorum primi templi in libris Prophetarum inueniuntur. Sed ne plura ipse dicam, Ezechielem in medium afferam 22. capit. hæc de eorum flagitiis promentem, Ecce prælati Israel quilibet ad brachium suum fuerunt in te, ad effundendum sanguinem, patrem & matrem vilipenderunt in te, aduenæ fecerunt violentiam in medio tui, pupillum & viduam seduxerunt in te, Sanctuaria mea spreuisti, & sabbata mea violasti. Viri detractores fuerunt in te, ad effundendum sanguinem, fœditatem fecerunt in medio tui. Pudor patris reuelatus est in te, immunditiam menstruatæ humiliauerunt in te, vnusquisque cum vxore proximi sui fecit abominationem. Et quilibet nurum suam polluit nefariè. Quilibet etiam sororem [illegible]iam patris sui humiliauit in te. Munus clandestinum acceperunt in te ad effundendum sanguinem. Vsuram & superabundantiam accepisti, auarè proximos tuos calumniabaris, meique oblita es, ait Dominus Deus. Et post pauca, Congregatio, inquit, Prophetarum eius, in medio eius, tanquam leo rugiens, capiens prædam. Animam comederunt, facultates & precium acceperunt, viduas eius multiplicauerunt in medio eius. Sacerdotes iniquam [illegible]ecerunt [illegible]m meam, & prophanauerunt sanctuaria mea, inter sanctum & prophanum non fecerunt distinguere, & inter pollutum & mundum [illegible] unt notitiam. Principes eius in medio [illegible] ut lupi prædantes prædam, ad effundendum sanguinem, & ad perdendas [illegible]mas, [illegible] esaurizaretur auaritia. Et rursus [illegible] interiectis, ait; Populi terræ calumn[illegible] lumniam & [illegible]puerunt rapin[illegible]m [illegible] pa[illegible] mendic[illegible] [illegible]erunt vel [illegible]ixeru[illegible] uenam calumniati sunt absque iudicio. [illegible] siui ex eis virum [illegible]pientem sepem, & stantem in labe muri, ad faciem meam pro terra, vt non disper-

[illegible] perderetur, & non inueni. Hæc omnia ibi, ad verbum ex [illegible] braic[illegible] V[illegible] nuper [illegible] Antiquam [illegible] R. S. [illegible] Q[illegible] [illegible] nunus [illegible] manus [illegible] ad [illegible] &c dir[illegible] Vt [illegible] anar[illegible] R. [illegible] ce tradi[illegible], atque exp[illegible] Vt acci[illegible] ac fraudulenter diu[illegible] Ex his om[illegible] pe[illegible] quam multiplicia [illegible] quam magna [illegible] quamque enormia fuerint Iudæorum sc[illegible] tempor[illegible] primi templi

Quæ fuit huius nouissimæ captiuitatis causa.

adm[illegible] pro quibus [illegible] nibus non fuerunt nisi 70. ann[illegible] pu[illegible] Babylonica puniti. Iudæi autem [illegible] te[illegible] & tanta [illegible] mora non com[illegible] unt [illegible] dic[illegible] ur in libro יומא *ioma*, [illegible] Dierum in capit. Septem di[illegible] in lege, in mandatis Dei, ac in operibus m[illegible] ordi[illegible] longissima hac & diuturna captiuitate absque misericordia animaduersi sunt. Quare cum apud Deum qui iustissimus est, pœna peccato correspondere debeat, huius nouissimæ eorum captiuitatis aliam causam, quam peccata patrum suorum Iudæi nostri temporis necessariò assignare debent. Nam si Iudæi priores, quorum flagitia fuerunt destructionis primi templi causa, in summo gradu (vt dictum est) extiterunt dololatiæ, Prophetarum occisores, legis diuinæ contemptores, atque abiectores, luxuria, auaritia, odio, alijsque sceleribus innumeris pleni, ac pietatis operibus, alijsque bonis actionibus vacui (vt nunc per eorum scripturas probatum est) posteriores autem qui tempore secundi templi extiterunt, constat neque idololatras fuisse, neque Prophetarum homicidas, neque adeo luxuriosos, neque ita auaros, neque tantis facinoribus infectos, quin imò in lege studiosissimos, virtutibus præditos, cunctisque bonis moribus adornatos, vt eorum attestantur scripturæ: ideirco aliam euersionis secundi templi ca[illegible], quam posteriorum Iudæorum scelera [illegible] reddere oportet. præsertim cum diuina iustitia vnicuique i[illegible] ta opera sua retribuat, & captiuitas hæc n[illegible] ma, respectu illius Babylonicæ, infinita pen[illegible] sit. Illa enim propter omnia illa priorum flagitia 70. duntaxat durauit annos: hæc autem hucusque supra 1460. neque vllum adhuc finis, vel consummationis eius signum appar[illegible] Q[illegible] ainobrem ra[illegible] ter aliam nullam ipsius possunt assignare causam, quam Iesu Nazareni [illegible] mortem, qui Deus & homo erat. Nam si purus homo fuisset, propter eius mortem, tam magna ac diuturna animaduersione percussi non fuissent. Quod Moses Ægyptius aperte fatetur, ita in libro *sophtim* dicens, ישוה הנוצרי נראה כמשיח ונהרג [illegible] כרת החורבן והיה סבה שישראל נהרג בחרב Id est, Iesus N[illegible] enus v[illegible] esse Messias, & interfectus est domo iudicij, & fuit causa, vt Israel destrueretur gladio.

Obiectio Iudæorum exuscitatam.

C A P. Contra hæc Iudæi obijciunt dicentes h[illegible] rum destructionis captiuitatis [illegible] ue nouissimæ causam non fuisse Iesu Nazareni mortem, sed [illegible] dium gratis, hoc est sine [illegible] quod inter eos erat, quod [illegible] e supradictis o[illegible] us priorum flagitijs præponderabat: ad [illegible] probandum Talmudisticam autoritatem adducunt. In libro enim יומא *ioma*, id est Dierum, in capit. quod incipit, שבעת ימים לפני יום הכפורים [illegible] septem dies ante diem propitiationis, inter cætera legitur, Sanctuarium secundum de quo certi sumus, q[illegible] erant studiosi in lege, & in mandatis, ac in operibus misericordiæ, qu[illegible] obrem destructum est? בשביל שנאת חנם [illegible] propter odium gratis. Vt doceantis [illegible] d odium gratis quod fuit inter eos, præpo[illegible] ibus [illegible] prædictis quæ fue[illegible] latria, reuel[illegible] tio pudendorum, & effusio sanguinis. G A [illegible] Hæc eorum obiectio n[illegible] prod[illegible] potest: cùm odium gratis inter priores illos etiam fuerit, quo tam maiores, [illegible] inuicem petebant, inuice[illegible] bant. Nam eodem in libro, eod[illegible] med[illegible] sequitur, Et in Sanctuario p[illegible] fuit [illegible] um gratis? Ecce enim [illegible] p. Prostrati gladio fuerunt [illegible] R. [illegible] zar, Hi fuerunt filij [illegible] dabant, & bibeb[illegible] rum [illegible] ngu[illegible] suarum [illegible] Et forta[illegible] Numquid [illegible] erat in P[illegible] ncipibus Israel? [illegible] Sc[illegible] ptum est enim (vbi [illegible] Clama & vlula fili hominis, quia ipse [illegible] fuit in populo meo, ipsa est in omnibus Principibus Israel. Vbi glossa R. Selomonis ait, Ipsa [illegible] romph[illegible] gladius qui fuit in populo, modo est & in omnibus Principibus eius. Ex quibus manifestè patet, odium gratis in Iudæis quoque priori[illegible] tempor[illegible] primi templi

Confutatio.

existentibus, acriter fuisse. Nullum præter a[illegible] dium [illegible] quod in puros homines fieri solet, cum [illegible] potest, quo Iudæi priores [illegible] & Zachariam Prophetam lapidau[illegible], & Isaiam non obstante arboris ipsum [illegible] miraculo[illegible] secuerunt, & Ieremiam crudeliter [illegible], aliosque innumeros Dei Proph[illegible] peremerunt. [illegible] pro[illegible] aliud odium [illegible] quod [illegible] cuersum fuit, ac[illegible] hanc captiuitatem di[illegible] in posteriorum Iudæis [illegible], dici n[illegible] est, quod & antedicto duplici odio gratis, & cæteris omnibus priorum flagitijs præponderare po[illegible]. Siquidem [illegible] grauitas, offensi[illegible] auitatem. [illegible] bile est autem [illegible] innotui[illegible] ulusmodi odium gratis aliud [illegible] Iudæis fuisse, quam [illegible] quo vt præmemorata testatur [illegible], in principio huius capitis inducta [illegible] Iudæi nouissimi Saluatorem nostrum eiusque discipulos gratis, id est, sine causa & persecuti sunt & persequuntur. Messias quippe q[illegible] occiderunt, Deus & homo fuit. Quare odium quo eum gratis & affece[illegible], & adhuc affi[illegible], merito omnibus priorum Iudæorum od[illegible] uersisque sce[illegible] ribus præponderat. D[illegible] pœnitentiam agere nolint, quàmdiu in per[illegible] manserint, nunquam eorum mi[illegible] rebitur Deus. Quocirca constat planè impletum esse quod attestante Chrysostomo, Deus per Prophetam suum protulit, cum ait, Ps. [illegible] אל ישמחו לי איבי שקר שנאי חנם יקרצו עין: כי לא שלום ידברו ועל רגעי ארץ דברי מרמות יחשבון וירחיבו עלי פיהם: Id est, No exultét mihi inimici mei mendaciter, odientes me gratis

Odium gratis, quo Christum Iudæi persecuti sunt.

frangent oculum, id est annuent oculo. Non enim pacem loquentur, sed super m[illegible]tis terræ verba fraudium cogitabunt. Et d[illegible]tabunt contra me os suum: cum cæteris quæ l[illegible]quuntur Et rursus Psalm. 68. רבו משערות ראשי שנאי חנם Id est, Multiplicati sint super capi[illegible]os [illegible]pitis mei odientes me gratis. Quæ redemptor noster de se dicta fuisse, man[illegible]e ostendit, dum dixit, Vt impleatur sermo qui in l[illegible] eorum scriptu[illegible] est, Quia odio habuerun[illegible] me [illegible]atis. Quod autem Psalterium, & cæteri 24. sacræ scripturæ libri, ned[illegible]m Pentateuchus ipse, l[illegible] ap[illegible]s dicantur, satis Talmudistæ diuersis in locis te[illegible]ntur.

CAPVT XXIV.

Confirmatio præmissorum ex Messiæ venditione & mercatione.

GALATINVS.

PROPTER Messiæ quoque veri Dei & hominis venditionem ac mercationem, Iudæos nou[illegible]imam hanc subi[illegible]se captiuitatem ex verbis Amos Prophetæ optime probatur, ita cap. 2. dicentis, כה אמר יהוה על שלשה פשעי ישראל ועל ארבעה לא אשיבנו על מכרם בכסף צדיק ואביון בעבור נעלים Hoc est, Ita dixit Deus, Super tribus sceleribus Israel, & super quatuor non conuertam eum, vel non reducam eum, vel non transferam eum, eo quòd vendiderit, vel mercatus fuerit pro argento iustum, & pauperem pro calceis. CAP. Iudæi nostri temporis quoniam per hanc Prophetiam fateri veritatem maximè coguntur, ideo vt veritatem ipsam effugiant, verum ipsius Prophetiæ intellectum multis cauillationibus peruertere nituntur. Quare vellem falsas eorum obiectiones veridicis (vt soles) responsionibus refelleres. GAL. Faciam equidem quàm libentissimè. Vt igitur melius eorum arguantur calumniæ, tu quidem eorum obiecta singillatim referes. Ego autem vnu[illegible]uodque eorum, priscorum gentis suæ sente[illegible]s confutare conabor.

Iudæorum obiecta.

CAP. Primùm itaque sic obuciunt, Cum Propheta priùs d[illegible]ribus Iudæ meminerit, deinde de sceleribus Israelis [illegible]oquat[illegible], scelus autem in Iesum Nazarenum commissum, non ab Israel sed à Iuda patra[illegible]um fuerit, sane ex hoc textu nihil contra se inferri posse aiunt.

Primum obiectum.

GAL. Hæc obiectio nulla profectò est. Nam etsi tempore primi templi Israel à Iuda separatus fuerit, tempore tam[illegible] secundi templi ambo inter se vniti fuerunt, sim[illegible]que congregati: quoniam omnibus tam de [illegible]rael, quam de Iuda a C[illegible]ro Persarum rege red[illegible]undi facultas è B[illegible]lonica c[illegible]ptiuitate data fu[illegible]t, v[illegible] patet Nehem[illegible] & 8. cap. Omnesq[illegible]pore secundi [illegible]empli in suis ci[illegible]b[illegible]erunt, atque omnes Israel vocati [illegible]tur in calce secundi capitis, & in princi[illegible]o te[illegible]zræ. Quod erg[illegible] in Pr[illegible]h[illegible]iæ [illegible]u d[illegible]ibus Iuda præmittitur, ad Iudæo[illegible] qu[illegible] templi destructionem e[illegible] de Israel tunc non essent. Quod autem de scel[illegible]bus Israel subiun[illegible]ur, secundi templi tempora [illegible]dium r[illegible]icit, cum omnes de Israel & [illegible] ibi ex[illegible]se[illegible]t, omne[illegible]ue vno nomine [illegible] appellarentur. Peccatum præterea quod I[illegible]da [illegible]n[illegible]tummo[illegible] f[illegible]it, pecca[illegible] [illegible]da dicitur: quod autem Iuda & Israel com[illegible]unt simul pec[illegible]m Israel appellatur. Cum i[illegible]tur tunc Ierosol[illegible]mis cum Iuda magna [illegible]rs [illegible]rum Beniamin & Leui fuerit, imo ex omni [illegible]rael qui ad Paschæ celebrationem confluxerat, iure pars debuit totius [illegible]scipere nomen. Quare cùm omnes ferè morti Christi consens[illegible]nt, non abs r[illegible] huiusce sceleris perpetratio toti [illegible]raeli attribuitur, totusque [illegible]rael destruitur, atque totus per orbem nunquam reuersurus, d[illegible]pergitur.

Responsio.

C[illegible]P. Cum Israel Ch[illegible]tum non ven[illegible]erit, sed ipsum a Iuda Iscarioth [illegible]ummodo emisse legatur, non rectè nos Chri[illegible]nos sentire aiunt, cum propter iusti Iesu venditi[illegible]nem, captiuitatem hanc nou[illegible]imam eis acci[illegible] dicimus: quia ipsi vt dictum est iustum hunc non vendiderunt, sed mercati fuerunt.

Secundum obiectum.

GA[illegible]. Ad hoc primùm dicimus, quòd מכרם *Michram* Hebraicum verbum, quod in hac Prophetia ponitur, æquiuocum est, & tam mercationem, quam venditionem significat. Si ergo illud in sensu mercationis (vt quibusdam placet) hic accipitur, dicimus meritò eis captiuitatem hanc euenisse, eò quòd mercati fuerint argento iustum. Sin autem in sensu venditionis (vt frequentius sumitur) accipiatur, tunc dicimus, quòd cùm Israel, vt Christus venderetur, consensum, auxilium, consil[illegible]umque pro viribus adhibuerit, omnes de Israel non minus quàm si ipsi vendidissent, scelus hoc admiserunt. Neque enim idola vnquam Selomo effinxit, sed quia vxoribus & concubinis effing[illegible]bus assensum præbuit, eum effinxisse scriptura tradit.

Responsio.

CAP. Iudæorum recentiorum pars maxima scelus hoc propter quod captiuitas hæc vltima Israeli contigit Ioseph iusti venditionem fuisse asserit, qui a fratribus argento venundatus est.

Tertium obiectum.

GAL. Hanc fugam nihil eis suffragari posse, ex eo potissimum patet, quòd vbic[illegible]nque primum secundum, tertium & quart[illegible] memoratur [illegible]us, inter ipsa pro[illegible] ordinem secundum prius & posterius esse [illegible]portet. Ordine igitur quo scelera [illegible]l patrata [illegible]ucrunt procedendo, constat quòd pri[illegible]u[illegible] eorum [illegible]us fuit, cum Ioseph fratrem suum [illegible]rgent[illegible] vendiderunt. Ob quod in Ægypto ann[illegible] 2[illegible] captiui fuerunt. Post quos ducibus Mose [illegible] I[illegible]hosua, ad t[illegible]rram eorum ipsos Dominus reduxit. Secundum [illegible]elus fuit, cùm promissionem de Messia sub n[illegible]mine Dauid patribus factam, despexerunt, di[illegible]en[illegible], N[illegible]n [illegible]st nobis pars in Dauid. Et [illegible]um [illegible]o[illegible] f[illegible]rmantes, [illegible]tque adoraotes, dix[illegible]it d[illegible] tui [illegible]l; & reliqua. E[illegible] ob [illegible]ptiuauit eos Dominus per Regem A[illegible]orum. [illegible]rtium scelus fuit, cum varia col[illegible]nt[illegible] idola, ipsis non solum bestias [illegible]rùm proprios [illegible]oque filios immolabant, & [illegible]m Prophet[illegible] qui [illegible] de hoc aliisque vitiis ar[illegible]t, occi[illegible]erunt. [illegible]pter quod scelus a rege Ba[illegible]nis 70. an[illegible] c[illegible]ptiu[illegible] sunt. De vtraque aut[illegible] [illegible]ptiuitate [illegible]la prædicta, redu[illegible]it eos Dominus [illegible]pore Ezræ. Quartum denique scelus fuit quando, vt ait Prophetia ista, Iustum, hoc est Messiam, argento

Quatuor Iudæorum scelera.

gento vendiderunt vel potiùs mercati sunt, & A morti tradiderunt. Propter quod scelus a Romanis hac nouissima captiuitate captiuati sunt, a qua nunquam eos Dominus reducet quamdiu [illegible] tales fuerint. Cum [illegible] Ioseph primum in ordine scelus fuit, ob quod durissimam postmodum Pharaonis seruitutem subierunt, quartum propter quod hanc tam diuturnam sustinent captiuitatem, minimè dici potest: maximè cùm diuini iuris [illegible] eodem crimine bis puniat. CAP. [illegible] ratione, iustum illum ob cuius venditionem [illegible] captiuitatem B hanc irreuocabilem [illegible] quidem Ioseph non fuisse [illegible] veritatem fatemur, sed [illegible] Non enim iustum illum [illegible] Nazar[illegible] aiunt, sed alium quendam [illegible]. GAL. Hoc certe [illegible] rationabileque sit, [illegible] cum crimen illud tam graue, tamque [illegible] prae caeteris abominabile [illegible] fecerit, vt [illegible] fecerit sit remissio, & diuina indignatio propter ipsum in totum Israel tam diu impunita fuerit, tamen is in quem commissum fuit, mortales omnes lateat.

Quartum obiectum.

Responsio.

CAP. Alij etiam nonnulli [illegible], pro iusto, iustitiam hoc loco [illegible] nec enim iudices ac iustitiae ministri [illegible] corrupti, pauperum hominum [illegible] palam paruo precio vendebant. GAL. [illegible] expositio illa: tum quia iustus [illegible] apud Hebraeos diuersa sunt nomina. Nam iustus quidem צדיק *tsadic*, iustitia verò צדק *tsedec* vocatur. Et textus non *tsedec*, id est, iustitiam, sed צדיק *tsadic*, id est, iustum dicit: tum etiam quia de iusti huius venditione, siue mercatione & de pauperum oppressione, seorsum Propheta meminit. Praemisit autem iusti venditionem seu mercationem, vt ex hoc apertè insinuaret, ideo Iudaeos captiuitatem hanc vltimam passuros fuisse, quia [illegible] illum essent venditur[illegible] mercatur[illegible]. Praeterea pro iusto hoc vendendo, pauperum tulicia, quae venalis futura erat, intelligenda est, nequaquam in huius sceleris punitionem tanto vltio subsecuta fuisset. Nam si pro delicti mensura poena infligenda est, grauiora crimina grauius puniri debent, leniora autem leuiori [illegible] poena afficienda. Constat autem fratris venditionem, idololatriam atque Prophetarum [illegible] longè [illegible], quam iustitiae pauperum [illegible] venditionem. Si quartum scelus [illegible] vendi-tio, grauius primis [illegible] puniri non [illegible]; praesertim a Deo, qui suapte natura pronior ac facilior est ad miserendum, quam ad puniendum. Stergo Israelitae ob quarti sceleris [illegible] longè grauius, longe acerbius, longeque diutius, quam propter [illegible] praecedentium commissionem, puniti fuerunt, [illegible] profectò sequitur, quartum scelus [illegible] quam iustitiae pauperum venditionem, multoque grauius fuisse, cùm eius poena caeterorum poenas quasi in infinitum excesserit. Nam etsi iure humano minora peccata grauius quandoque puniantur, in lege tamen diuina pro peccati mensura est plagarum modus, vt Deuteronom. 24. dicitur. Sed quod peccatum, aut fraterna venditione, aut idololatria, aut Prophetarum

Quintum obiectum.

Responsio.

necatione [illegible] esse potuit [illegible] aliud nullum, quam ipsius Messiae qui Deus & homo erat, ad mortem venditio, seu mercatio. Quod ex eo quoque patet, quia in Hebraico [illegible] huiusmodi reatus [illegible] vocabulo, quo & qui Deum [illegible] ponitur: puri autem hominis ad mortem venditio, seu mercatio, De negationi [illegible] non pot[illegible]. Quare iustum hunc ob cuius venditionem [illegible] mercationem poenam hanc poenarum omnium maximam incursuri [illegible], Deum [illegible] hominem futurum fuisse, necessario consequitur. CAP. Quaerunt denique, si [illegible] in [illegible] argento vendendum, Messias intelligitur, quid [illegible] fuit pauperculus ille, quem Propheta ibidem pro [illegible] venundandum dicit, cùm illicò subiecit [illegible] ואביון בעבור נעלים id est, [illegible] pauperem pro calceis? GAL. Vterque non alius, quam vnus & idem [illegible] Messia, quem Prophetae & iustum & pauperem pro [illegible] aduentu [illegible] praedi[illegible] 7. [illegible] dicens, C הנה מלכך יבוא לך צדיק ונושע הוא עני ורוכב על חמור [illegible] Rex tuus veniet [illegible] iustus & [illegible] pauper sedens super asinam. Nequis ergo [illegible], quo iustus ille vendendus erat [illegible], idcirco statim Propheta subdidit. Et pauperem pro calceis: ac si diceret, Argentum [illegible] & pauperem illum venditum, vel [illegible] erit, vt precio calceorum [illegible]. Quod autem euidentius testimonium [illegible], Iudaeos propter Messiae veri Dei D & [illegible] venditionem, seu mercationem, & [illegible] hanc subiisse captiuitatem, quam id, q[illegible] legunt? Nam vt in Talmud [illegible] in ipso captiuitatis exordio Hadrianus Caesar decem [illegible] viros, qui doctrina, dignitate, ac [illegible] excellebant, captos in carcerem [illegible] nunquid [illegible] vendidissent? [illegible] inquit [illegible] morti [illegible] vnquam [illegible] vendiderit. E [illegible] vnum legis [illegible] m, mo[illegible]. Quem [illegible] legis decem varijs suppl[illegible] eos [illegible] iussit. Non enim omnes vna coercet poena, singuli singula fuit mortis genera proposita. Alius enim viuus decoriatus est, alius ferreis pectinibus vnguibus laceratus, alius igni [illegible] mortes illas & Talmudicus [illegible], & liber מחזור *Machazor* testatur [illegible] quas faciunt בצום כפור *betsom chippur*, [illegible] tionis, quod F [illegible] Septembris, [illegible] *Tisri* vocant, [illegible] celebrant. על עשרה הרוגי [illegible] על [illegible] super decem [illegible] re- בתחלת גלות [illegible] vnde haec excerpsi, [illegible]

ישראל מקיסר לקח עשרה מגדולי ישראל להורגם ר׳ ישמעאל בן אלישע כהן גדול: רבן שמעון בן גמליאל הנשיא. רבי עקיבא. רבי חנינא בן תרדיון. רבי חוצפית התורגמן רבי יהודה בן חבינאי. רבי יהודה בן דמה. רבי ישבב הסופר. רבי אלעזר בן שמוע. רבי יהודה G בן בבא ואמר להם דינו משפט צדק לאשורו כי ימצא איש גונב נפש מאחיו מבני ישראל והתעמר בו ומכרו מה יהיה [illegible] השיבוהו ומת הגנב ההוא השיב ואמר איה אבותיכם אשר מכרו אחיהם ואתם קבלו דין שמים עליכם ואם היו חיים הבאתי דינם לפניכם

Sextum obiectum.

Responsio.

Confirmatio.

Interfecti ab Hadriano Cæsare, ob istā venditionem.

ראשית שאעין אבותיכם Id est, In principio captiuitatis [illegible] Cæsar cepit decem [illegible] oribus: qui fuerunt R. I[illegible] filius E[illegible] [illegible] magnus; Rabban S[illegible] Gam[illegible] princeps; R. Akiba; R. H[illegible] Teradi[illegible] R. [illegible]pith interpres; R. E[illegible] s Samua; R. Iuda filius Dama; R. Ieſſ[illegible] ab [illegible] R. I[illegible] I. Chinai; R. Iudas filius Baba. Et [illegible] iudicium iuſtitiæ rectè. Si inuentus [illegible] fratris animam fratris [illegible] ſuum, atque vendiderit, qui [illegible] R[illegible] autem dicentes, Moriatur [illegible]. Reſpondit & ait Cæſar, Et vbi ſunt patres veſtri, qui [illegible] ſuum vendiderunt? Et vos [illegible] iudicium caelitus ſuper vos. Si autem ipſi iu[illegible], [illegible] eorum iudicium coram vo[illegible]. Vos [illegible] iniquitatem patrum veſtrorum portabit[illegible] omnia tibi. Et ſic ob ſcelus in venditi[illegible] patribus eorum commiſſum, decem [illegible] interfecti ſunt, vt late vſu [illegible]. Vbi valde animaduertendum eſt, quod [illegible] Cæſar eos per legem eorum conuincere [illegible] Deuteronomij capite [illegible] quarto ſcripta, eis propoſuit, dicens, Si inuentus fuerit vir, qui furatus animam ex filijs Iſrael, eam eum prodit[illegible] vendiderit, quid [illegible]? Illi autem proprio ore ſe ipſos condemnantes, verba etiam Deuteronomij eodem in loco immediate ſequentia reſponderunt, dicentes, Moriatur fur ille. Quoniam autem in tribus huius, ob quem illi ſunt ita puniti, non ponitur nomen: tum quia illud forte Talmudiſtæ tacuerunt: tum quia recentiores Iudæorum, quod verius eſt, illud inde deleuerunt: nam ob rem iuniorum ipſorum gloſſæ dicunt ibidem, iuſtum illum Ioſeph filium Iacob fuiſſe, quem fratres in Ægypto vendiderunt. Et propterea Cæſarem [illegible] eius ab illis repetiiſſe, eoſque huius modi pœnis affeciſſe aiunt. Quare ne veritatem [illegible]cantur, in nefandiſsimam hæreſim incidere compulſi ſunt. Nam dum inter ſe quærunt, Cur potius iſti, quàm alij peccati fratrum Ioſeph tulere pœnam? aliam rationem reddere neſcientes, גלגול נפשות *gilgul nephaſoth* id eſt reuolutionem animarum fuiſſe, dicunt, aſſerentes eam ob [illegible] cos pro ſcelere fratrum Ioſeph pœnas d[illegible], [illegible] illorum animæ in eis erant. Quod [illegible] tam abſurdum eſt, vt confutatione non [illegible]. [illegible] enim non ſolum contra fidem [illegible]am, ac ſacram ſcripturam, ſed contra rationem quoque naturalem. Rationi etiam minime congruit, Cæſarem ab eis exegiſſe quod ad minimum mille quingentis annis ante factum fuiſſet, maxime cum ea tempeſtate, [illegible] datus fuit Ioſeph, nulla lex eſſet, qua eos Cæſar [illegible] reos conuincere potuiſſet. [illegible] ca concludi [illegible] neceſſe eſt, iuſtum hunc [illegible] & [illegible] tam [illegible] mortem [illegible] hominem, [illegible] Iesum Nazarenum [illegible] Meſsiæ [illegible] Deum & hominem [illegible] mortem annis [illegible] 4[illegible] & [illegible] ditus euerſa [illegible], [illegible] hæc [illegible] Iudæorum [illegible] Q[illegible] ob [illegible] non ſtatim po[illegible] M[illegible], ſed annis 4[illegible] po[illegible] abs re profectò id factum [illegible] cenſendum eſt. Deus enim pa-

Quare Iudæi non ſtatim poſt Christi mortem ph-

tienter agit, nolens aliquem perire, ſed omnes ad pœnitentiam reuerti, & demum [illegible]. Quare vt Iudæi poſt tantum commiſſum ſcelus, pœnitentiæ tempus haberent, vindictam hanc per annos 40. diſtulit, vt [illegible]. Quod veteres quoque Talmudiſtæ qui Christi [illegible] aduerſum, & ſenſerunt, & S[illegible] ait prædixerunt. Nam Rabbenu Haccados, in libro quem גלי רזיא *Galeraceia*, id eſt, reuelatorem arcanorum nuncupauit, potentie 8. ſic ait, Quadraginta annis poſt paſsionem [illegible] Deus deſtructionem prorogabit, vt videat an ad eum conuertantur. Et poſt pau[illegible], cauſam reddere volens, cur Deus magis quadraginta [illegible] quam alium accepturus ſit numerum ad pro[illegible] puntionis tempus, hæc eadem verba [illegible]. Accipiet autem Deus numerum quadraginta, ratione dierum 40. dierum, quibus [illegible] homo in peccato ortus in vtero matris ad [illegible] corum compoſitionem moratur. Et quia R. Meſsias venturus eſt relaxandum hoc delictum, ad inferendaſque animas in paradiſum, ideo 40. annos expectabit, vnum annum pro vnoquoque die. Quemadmodum exploratores quos miſit Iſrael ad inquirendam terram promiſsionis, & ad veritatem indagandam 40. dies in itinere morati ſunt, dicentes, quicquid Deus dixerat, falſum eſſe, ideoque in ea [illegible]edi nolebant. Omne id de Iſrael figuratum eſt, [illegible] obloquitur Regi Meſsiæ, dicetque falſas eſſe [illegible]tationes eius de ipſis in paradiſum intre[illegible]. Et idcirco expectabit annos 40. ſicut [illegible] 40. proſtolatus eſt Iſrael in deſerto, ne in [illegible] deretur, annum vnum pro quolibet [illegible]. Veruntamen ſicut qui poſt illos venerunt [illegible] Ieruſalem introierunt, qui [illegible] no[illegible] fuerunt, vt patres eorum [illegible] & [illegible] Regis Meſsiæ [illegible] Ieruſalem ſupernam non ingredientur, his exceptis, qui ſubſequentur, [illegible] eum ſe conuertent, expectabuntque annos quadraginta. Hæc omnia ad verbum Rabbenu ille Haccados, quem Iudæi Magiſtrum noſtrum ſanctum appellant. Si igitur Iudæi in mortis [illegible] punitionem, captiuitatem [illegible] nouiſsimam [illegible] qua ſunt (vt in præmiſsis [illegible] abunde probatum eſt) ſubitur[illegible], neceſſario profectò ex his quæ dicta ſunt, concluditur, non ſolum primi aduentus Meſsiæ tempus iam præteriiſſe, verum etiam Meſsiam ipſum iam veniſſe, eumque non alium quam Ieſum Nazarenum fuiſſe.

[illegible] ſunt, ſed poſt annos 40

CAPVT XXV.

Sexta ratio oſtendens primi aduentus Meſsiæ tempus iam præteriſſe, fundata ſuper Romani imperij ſubiectionem. Et primum quod Meſsias Romanorum imperium ſibi ſubactum erat.

CAPNIO.

ET ſextam nunc rationem temporis aduentus Meſsiæ [illegible] rationem tibi probare volo [illegible] in primis Meſsiam ipſum Romanorum imperium ſibi ſubiugaturū fuiſſe, oſten-

ostendere opus est. GAL. Id primò per visionem Nabuchodonosor Chaldæorum Regis pulcherrimè probatur. Hic namque Rex (vt Danielis 2. capit. scribitur) quandam pergrandem vidit statuam, quæ ex varijs compacta erat metallis. Eius enim caput ex optimo constabat auro, pectus & brachia ex argento, venter & fœmora ex ære, tibiæ ex ferro, pedes autem partim ferrei, partim fictiles erant. Exinde vero Daniel somniorum Regis & index & interpres, ita Chal[illegible]ee prosequitur, חזה הוית עד די התגזרת אבן די לא בידין ומחת לצלמא על רגלוהי די פרזלא וחספא והדקת המון Hoc est, Videns eras, donec absci[illegible]us est lapis de monte sine manibus, & percussit statuam super pedes eius ferreos & fictiles, & comminuit eos. Postea volens Daniel ipse eidem regi quid statua ipsa designaret, exponere, hæc inter cætera subiecit, אנתה הוא ראשה די דהבא: ובתרך תקום מלכו אחרי ארעא מנך ומלכו תליתיא אחרי די נחשא די תשלט בכל ארעא: ומלכו רביעיא תהוא תקיפה כפרזלא כל קבל די פרזלא מהדק וחשל כלא ובפרזלא די מרעע כל אלין תדק ותרוע: ודי חזיתה רגליא ואצבעתא מנהון חסף די פחר ומנהון פרזל מלכו פלינא תהוה ומן נצבתא די פרזלא להוא בה כל קבל די חזיתה פרזלא מערב בחסף טינא: ואצבעת רגליא מנהון פרזל ומנהון חסף מן קצת מלכותא תהוה תקיפא ומנה תהוא תבירא: די חזית פרזלא מערב בחסף טינא מתערבין להון בזרע אנשא ולא להון דבקין דנה עם דנה הא כדי פרזלא לא מתערב עם חספא: וביומיהון די מלכיא אנון יקים אלה שמיא מלכו די לעלמין לא תתחבל ומלכותא לעם אחרן לא תשתבק תדק ותסף כל אלין מלכותא והיא תקום לעלמיא Id est. Tu es caput aureum. Et post te surget regnum argenteum aliud minus te. Regnum aliud tertium æneum, quod imperabit in vniuersa terra. Regnum verò quartum erit robustum velut ferrum. Quemadmodum ferrum comminuit, & conterit ac domat omnia, ita omnia hæc conteret & domabit. Et quòd vidisti pedes & digitos partim testam figuli, & partim ferrum, regnum diuisum erit, & de robore ferri erit in eo, sicut vidisti ferrum mixtum cum testa luti. Porrò digiti pedum partim ferrei, & partim testacei, ex parte regnum erit solidum, & ex parte erit fragile. Qu[illegible]d autem vidisti ferrum mixtum cum testa luti, commiscebunt se inuicem semine hominis, sed nequaquam erunt sibi adhærentia istud cum illo, sicut ferrum non se miscet cum testa. Et in diebus regum illorum suscitabit, vel statuet Deus cœli Regnum quod in secula non dissipabitur. Et regnum eius populo alteri non tradetur. Comminuet & consumet omnia ista Regna, & ipsum stabit in secula. In præmissis Deus magnus Regi Nabuchodonosor per Danielem quatuor Regna sibi inuicem in mundo successura, indicauit. Nam caput quidem aureum statuæ quam viderat, ipsum ac regnum eius, hoc est, Chaldæorum Regnum significabat. Pectus verò & brachia ex argento, Persarum atque Medorum regnum. Venter autem & fœmora ex ære, Græcorum Monarchiam. Porrò tibiæ ferreæ, Romanorum designabant imperium. Deinde ferri & testæ in pedibus ac digitis statuæ mixtura, duorum regnorum, fortis scilicet & imbecillis, hoc est Romani ac Iudaici, orti ex ferri p[illegible], id est ex Romani imperij permissione, societatem insinuabat. Per lapidem postremo de monte absque manibus abscissum, qui percutiens pedes statuæ ferreos atque fictiles, ipsam comminuit, ac in pulverem redegit, Messiam qui Romanorum imperium sibi subacturus erat, designari ostendit. Mons autem de quo lapis iste abscissus est, ipsius Messiæ matrem signabat, quæ ob virtutum ipsius excellentiam, monti non ineptè comparatur. Sed quia Messias ex matre virgine nasciturus erat, ideo lapidem hunc per se sine manibus, id est, absque humanis amplexibus, de monte abscissum dixit, ad designandum Messiæ corpus absque virili semine, sola Spiritus sancti operatione de purissimis virginis sanguinibus formandum fuisse. Cuius quidem Messiæ ortum atque aduentum comm[illegible] ne ferri & testæ durante, hoc est, socie[illegible] Romanæ atque Iudaicæ potestatis [illegible] fuisse, ostend[illegible], cùm ait, Et in di[illegible]bus Regum illorum [illegible]tabit, [illegible] statu[illegible] Deus cœ[illegible] R[illegible]gnum, quod in s[illegible]cula, id [illegible] in æternum non [illegible]ipabitur. Et regnum eius [illegible]pulo a[illegible]teri non [illegible]radetur. Comminuet & consumet omnia ista Regna, & ipsum stabit, id est, durabit in secula, hoc est, in æternum. Glossa R. Abraham; Hoc est reg[illegible]m Messiæ. Denique Daniel concludens ait כל קבל די חזית די מטורא אתגזרת אבן די לא בידין והדקת פרזלא נחשא חספא וכספא ודהבא אלה רב הודע למלכא מה די להוא אחרי דנה ויציב חלמא ומהימן פשרה: Id est, Quemadmodum vidisti, quòd de monte abscissus est lapis absque manibus, & com[illegible]inuit ferrum, æs, testam, argentum, & aurum, Deus magnus notificauit Regi quod futurum est post hæc. Et verum est somnium, & fidelis interpretatio eius. Quæ ex prædictorum explanatione manifestè patent. Hæc autem per id quod in *Midras tehilim*, id est, in expositione Psalmorum super titulum Psalmi 17. optimè confirmantur: vbi sic dicitur, Quando Messias cum velocitate veniet, non erunt dicentes canticum. Et infra. Donec cadat coram ipso habens digitos, scilicet Regnum nequam, id est Romanum, de quo dictum est Dan. 2. Et digiti pedum ex parte ferrei & ex parte testacei, & ex parte regnum erit solidum & ex parte fragile. Et in diebus Regum illorum suscitabit vel statuet Deus c[illegible]gnum, quod in æternum non dissipabitur. Conteret & consumet omnia ista Regna, & ipsum stabit in æternum. Quemadmodum vidisti, quod de monte abscidit se lapis absque manibus, & contriuit ferrum, testam, æs, argentum, & aurum. Iste est Rex Messias: sicut dictum est in *beresith rabba*. Hæc omnia traditio. Quæ etiam R. Selomonis sententia approbantur, super illud Isaiæ 8. dictum, Et [illegible]t ad sanctificationem & ad lapidem offensionis: cum sic ait. Erit saluator Israeli ad præparationem & ad lapidem offensionis. Et offendent in eum pedes statuæ ferrei & testacei, hoc est Regnum Romanorum & Iudæorum. Si [illegible] in diebus horum Regum, Romanorum [illegible] Iudæorum, Deus cœli suscitare debebat Messiæ Regnum, sequitur plane, quòd in diebus Iudæorum, ipsis

scilicet in terra sua existentibus, & potestatem habentibus, Messias venturus erat. Quod autem illud, Et digiti pedum partim ferrei & partim testacei: &, ex parte regnum erit solidum, & ex parte fragile: intelligendum sit de Romanorum Regno & Iudæorum, qui societatem inuicem inierunt, postquam Machabæi Regnum Iudæorum de manu Græcorum extorserunt, patet per id quod in libro עבודה זרה *Hauoda Zara*, in capite לפני אידיהן *Liphnei edehen*, id est, Ante eorum festa dicitur, vbi ita legitur, R. דימי *Dimi* dixit, Triginta & duobus annis bellum gesserunt Romani cum Græcis, & non præualuerunt aduersus eos, quousq; associauerunt se Israeli, eo pacto, vt quando essent Reges de istis, essent comites de istis, & quando essent Reges de his super Iudæos scilicet, essent comites de illis. Dixit R. כהנא *Cahana*, Cum ægrotaret R. Ismael miserunt ad eum, dicentes, Rabbi expone nobis duo vel tria verba, quæ dixisti nobis in nomine patris tui. Qui remisit ad eos, ita dicens, Dixit pater meus, quod per centum & 80. annos ante destructionem domus sanctæ potestatem habuit Regnum nequam super Israel. Hęc ibi. Regnum autem nequam in Talmud, Romanorum imperium intelligitur. De hac autem Romanorum Iudæorumque societate primus Machab. lib. 8. latius meminit. Et sicut dies Regum istorum tunc esse cœperunt, cum primum facta est Romanorum Iudæorumque societas, & postea quando coniuncta fuit viri semine, sed non fœminæ, quod fuit cũ Herodes cum puella mortua de genere Machabęorum flagitium perpetrauit (vt supra in 6. huius lib. cap. dictum est) & ideo non cohæserunt. Ita tunc dies eorundem Regum esse desierunt, quando Iudæi cum suo falso Messia in Romanum imperium insurrexerunt. Vt in 21. huius quoque lib. capite late patuit. Quod vero Romanorum imperium per ferrum designetur, nullum est dubium. Quia vt prædictum fuit à Daniele in visionis declaratione, quemadmodum ferrum omnia metalla domat; ita Romanorum imperium omnia domuit regna. Quod autem Iudæi testa figuli vocentur, Thren. 4. habetur, vbi sic dicitur, בני ציון היקרים המסלאים בפז איכה נחשבו לנבלי חרש מעשה ידי יוצר Id est Filij Sion preciosi, amicti auro, quomodo putati sunt vasa testæ, opus manuum figuli? Id quoque apud Isa. 45. aperte patet, dum sic ait, הוי רב את יוצרו חרש את חרשי אדמה Id est, Veh contradicenti fictori suo, vel formatori suo, testa de testis terræ. Ex his omnibus palam ostensum est, quam eleganter Nabuchodonosor regi reuelatum fuerit, non solum quod Messias Romanorum imperium sibi subiecturus erat, verum etiam & quonam pacto Messias ipse secundum carnem de matre absq; patre generandus esset, sub figura lapidis se ipsum de monte sine manibus abscindentis, & quo tempore nasciturus erat, & quæ & qualis facturus. Si igitur Messias Romanorum imperium sibi subacturus erat, & Iesus Nazarenus illud sibi subiecit, necessario profecto sequitur, Messiam iam venisse, ipsumque Iesum Nazarenum fuisse, cui hucusq; Romanorum subiectum est imperium.

Romanorum & Iudæorum fœdus · *Iudæi testa dicti.*

A · B · C · D · E · F · G

CAPVT XXVI.

Quod Messias vniuerso orbi dominaturus erat, & de vniuersali Domini nostri Iesu Christi Regno.

CANIO.

QVAMVIS Messiam vniuerso orbi dominaturum fuisse, satis ex his quæ nunc dicta sunt, insinuetur; Vt tamen hoc in Domino nostro Iesu Christo adimpletum esse clarius constet, id idem apertius probandum est. GAL. Hoc primò probatur ex commentariis R. Mosis Hadarsan, in lib. Gen. super illud 49. c. eiusdem lib. dictum, לא יסור שבט מיהודה ומחוקק מבין רגליו עד כי יבא שילה ולו יקהת עמים: Id est, Non recedet sceptrum de Iuda, & scriba de medio pedum eius, donec veniat Silo, id est, Messias. Et ei aggregabuntur populi. Ibi enim idem Rabbi sic ait, אמר שבט ולא אמר מלך כי גלוי וידוע לפניו שלא יעמדו המלכים תמיד עד כי יבא שילה והוא הבן הקטן העתיד לחיות לו באחרית ימים רבים כמו שתרגם אונקלוס ובטילותה ובזעירותה כי אשר יקהלו אליו כל הגוים וים לוך עליהם מלכות שלמה כמו שנאמר וישתחוו לו כל מלכים כל גוים יעבדוהו ומשם ואילך דא יוסיף לכרוע לפניו וולתו אבל כולם לפניו יכרעו ויפולו שנאמר לפניו יכרעו ציים ואויביו עפר ילחכו: Hoc est, Dixit sceptrum, & non regem. Quoniam notum, & manifestum est apud eum, quòd reges eius non sunt semper mansuri, sed solum quousque veniat Silo, id est Messias, qui est filius paruulus, qui erit ei post multos dies, vti exposuit Ankelos de infantia & de paruitate eius. Quoniam is est cui aggregabuntur omnes gentes, & regnabit super illas regno Selomonis, id est regno pacis: Sicut scriptum est Psalm. 72. Et humiliabuntur ei omnes reges, cunctæ gentes seruient ei. Et pòstea, Ipse nemini humiliabitur, imò coram eo procident & prosternentur omnes. Et hoc est quod scriptum est eodem in Psalm. Coram eo procident Æthiopes, & inimici eius puluerem lingent. Hæc R. ille Moses Hadarsan. Ex quibus patet propositum. Id ipsum deinde per illud clarissimè quoque ostenditur quod in præmissa visione Nabuchodonosor subicitur Dan. 2. cap. Sic enim ibi sequitur, ואבנא די מחת לצלמא הות לטור רב ומלת כל ארעא Id est, Et lapis qui percussit statuam, factus est mons magnus, & impleuit vniuersam terram. Quod de vniuersali Messiæ dominio prisci Talmudistæ intelligi voluerunt. Nam in *Beresith rabba*, id est, in expositione libri Genes. super illud Gen. 42. cap. dictum, Et Ioseph ipse potens factus est super terram, ita ad verbum legitur, Tradiderunt Magistri, decem Reges dominatos esse à mundi initio, vsque ad finem eius. Horum autem primus est Deus sanctus & benedictus, qui dixit & fuit mundus, hoc est, qui imperio verbi sui mundum creauit. Secundus autem Rex fuit נמרוד *Nemrod* impius. Rex tertius fuit Ioseph. Rex quartus fuit Selomo, Rex Israel. Rex quintus fuit Nabuchodonosor Rex Babylonis. Rex sextus fuit Darius, qui super Regnum Chaldæorum regnauit:

Reges decem.

uit. Rex septimus fuit Cyrus, qui à fine orbis vsque ad finem eius dominatus est: sicut dictum est Ezræ 1. cap. & Paralip. vltimo, Dixit Cyrus Rex פרס Paras, id est Persidis, Omnia Regna terræ dedit mihi Dominus. Rex octauus fuit Alexander Macedo, qui super vniuersum orbem dominatus est: sicut dictum est Dan. 8. cap. Et ego sui intelligens, Et ecce hœdus caprarum, veniens ab occidente, super faciem totius terræ. Rex verò nonus est ipse Cæsar Augustus, qui vniuerso orbi imperauit: sicut dictum est Dan. 2. Et Regnum quartum erit forte sicut ferrum: quia sicut ferrum vniuersa hæc comminuet, & conteret. Rex autem decimus est Rex Mesias, qui regnabit a fine mundi, vsque ad finem eius, sicut dictum est Psal. 72. Et dominabitur a mari vsque ad mare, & a flumine vsque ad terminos terræ. Item alia scriptura dicit Dan. 2. ca. Et lapis qui percussit statuam, factus est mons magnus, & impleuit vniuersum terram. Et rursus ibidem, Et in diebus Regum illorum suscitabit, vel statuet Deus cœli Regnum, quod in æternum non dissipabitur, & populo alteri non tradetur. Et comminuet & conteret omnia hæc Regna, & ipsum stabit in æternum. Et per Regnum hoc decimum, reuertetur Regnum ad Dominum suum. Atque ita qui fuit primus Rex, erit ultimus Rex: sicut scriptum est Isa. 44. cap. כה אמר יהוה מלך ישראל וגאלו יהוה צבאות אני ראשון ואני אחרון Id est, Sic dicit Deus Rex Israel, & redemptor eius, Deus exercituum; Ego primus & ego nouissimus, scilicet Rex. Et iterum Zachariæ ... והיה יהוה למלך על כל הארץ Id est, erit Deus Rex super omnem terram. Hæc omnia traditio: paucis quibusdam quæ ad rem non pertinent, omissis. Cùm igitur in hac traditione dicatur Rex decimus esse Mesias, qui à fine mundi vsque ad finem eius regnaturus erat: idcirco Iudæis dicimus, Christum Dominum nostrum non solum in hoc mundi vsque ad finem eius, verum in Regno quoque cœlorum in quantum ipse Deus est, dominari: cùm subsequenter ibi Iudæi dicunt illud Psal. 72. dictum ponatur, וירד מים עד ים ומנהר עד אפסי ארץ Hoc est, Et dominabitur à mari vsque ad mare, & a flumine vsque ad terminos terræ, id etiam ad literam de Christianorum Regno intelligendum est: quod non solum olim per vniuersum orbem terrarum fuisse, constat sed hodie quoque a mari vsque ad mare, & a flumine vsque ad terminos terræ esse, rectè dici potest. Quandoquidem illud iam hodie sit à mari vsque ad mare, hoc est a mari mediterraneo vsque ad mare Oceanum, scilicet Atlanticum. Et à flumine, id est, a Danubio qui inter cæteros fluuios maximus est, & vltra Græciam in mare Ponticum descendit, vsque ad caput terræ, id est vsque ad Hispaniam quæ est caput terræ. Et licèt Sarraceni siue Mahumetani multa ac penè infinita Christianorum loca occupent, in eisdem tamen locis Christus adhuc regnare non desinit: cum eum ipsi Mesiam esse fateantur ac Spiritu Dei conceptum, & de virgine sine viri semine natum: etsi diuinitatem eius negent. Quòd verò dicitur in eadem traditione iuxta Danielis vaticinium, Et lapis qui percussit statuam factus est mons magnus, & impleuit vniuersam terram: tunc certè adimpletum est, cum Apostolorum, aliorumque sanctorum ipsorum vestigia imitantium, prædicatione ac doctrina, idola Romanorum atque Græcorum, aliarumque quàm-plurimarum gentium per orbem vniuersum explosa fuerunt. Quare tunc proculdubio lapis iste, id est Mesias mons magnus factus est. Non quidem, quod maior fuerit quàm antea fuit, sed quia Gentibus ad ipsum conuersis magis fuit cognitus.

CAPVT XXVII.

Quod Christus verè sibi Romanorum subegit imperium. Et de Romani Pontificis atque Imperatoris vniuersali dominio.

CAPNIO.

Etsi omnia hæc tam vera sint, vt a Iudæis minime negari possint, ad maiorem tamen eorum confusionem, aliquo Prophetarum testimonio probandum est ipsum Romanorum Imperium Domino nostro Iesu Christo subiiciendum fuisse. GAL. Et Romam ipsam, & Romanorum imperium Domino Iesu vero Mesiæ subiici debuisse, Isaias longè ante prædixit, cùm vigesimo sexto capit. ait, עיר עז לנו ישועה ישית חומות וחל: פתחו שערים ויבא גוי צדיק שמר אמנים: יצר סמוך תצר שלום שלום כי בך בטוח: בטחו ביהוה עדי עד כי ביה יהוה צור עולמים: כי השח ישבי מרום קריה נשגבה ישפילנה ישפילה עד ארץ יגיענה עד עפר: תרמסנה רגל רגלי עני פעמי דלים: Hoc est, Vrbs fortitudinis nobis Iesus, ponet muros & antemurale. Aperite portas, & ingredietur gens iusta, custodiens fidem Creatura coniuncta seruabit pacem, quia in te spes. Sperate in Deo in æternum, quoniam in Domino Deo est fortitudo seculorum. Quia incuruabit habitantes in excelso. Vrbem sublimem humiliabit, humiliabit eam vsque ad terram, deducet eam vsque ad puluerem, calcabit eam pes pedum pauperis, gressus egenorum. Horum verborum expositionem aliam quàm R. Selomonis non quæramus. Sic enim eam ipse exponit, Vrbs fortitudinis erit nobis ישוע Iesu, i. Saluator siue saluatio. Et infrà, Vrbem sublimem humiliabit, i. Romam & Italiam: humiliabit, inquam, eam vsque ad terram; calcabit eam pes pedum pauperis id est, regis Messiæ, de quo dictum est Zach. 9. Pauper & equitans super asinam. Gressus egenorum. i. Israel. Hæc glossa R. Selomonis fidei nostræ multum roboris affert. Tunc enim pes pedum pauperis. i. regis Messiæ Romam atq; Italiam vsq; ad terram humiliauit, cùm sublimitas Romani imperii cœlum penè tangens, iugo Christianæ fidei humiliter collum submisit, vsq; ad pauperum & humilium vices Christi gerentium pedum osculа. Tunc autem gressus egenorum, i. Israel, iuxta R. Selomonis glossam, Romam ipsam calcauit, cùm ad prædicationem Apostolorum Christi & Petri & Pauli, idololatriæ cultum, voluptatesques, ac delicias quas Christiana religio respuit, prorsus dimittendo, sese Christo subiecit. CAP. Quando quæso Christus Romanum sibi subegit imperium? GAL. Tunc certè potissimùm cùm Constantinus Romanorum Imperator, orbisq; Monarcha baptismi

Constantinus Imperator se ac Romanorum imperium Christo subiecit.

Eiusdem donatio Christi vicario facta.

sacramento suscepto, à lepra mundatus, sanitateque diuinitus recuperata, ipsum Iesum Christum mundi redemptorem, ac saluatorem, verum regem regum, atque vnicum cœli & terræ Dominum esse cognoscens, sponte seipsum, vniuersumque Romanum imperium eidem subiecit. In cuius quidem subiectionis signum, Lateranense imperiale palatium, capitis sui coronam ex auro purissimo & lapillis preciosis ac margaritis constructam, phrygium, id est, mitram, superhumerale, hoc est lorum, quod imperiale collum circumdare consueuit, purpuream chlamydem, coccineam tunicam, & imperialia omnia indumenta, imperialiumque præsidentium equitum dignitatem, ac imperialia sceptra, simulque cuncta signa, atque banna, diuersaque imperatoria ornamenta, & omnem in processionibus imperatorij culminis gloriam, ac potestatem, beato Syluestro tunc Christi vicario, cunctisque eius successoribus, dono contulit. Eiusque sacratissimo vertici propriis manibus Phrygium imponens, atque equi cui Pontifex ipse insidebat, frena detinens, stratoris officium illi exhibuit. Et ne sacer Christi Senatus minori fulgeret gloria, quam imperialis, præcelsis patribus sacrosanctæ Romanæ Ecclesiæ Cardinalibus, multas ac maximas instituit dignitates. Et tandem tam Roma Vrbe, quæ & mundi caput, & imperij sedes erat; quàm multis occidentalium regionum prouinciis, ciuitatibus, ac locis, Syluestro Pontifici maximo tanquam Christi vicario, & beatissimo Petro successori, eiusque successoribus perpetuò concessis, se Byzantium conferens, Romanum imperium, quod Christo subiugauerat, ad orientales transtulit regiones, prout in eius imperiali edicto hæc omnia, ac alia permulta latissimè continentur.

Romanorum Imperator super vniuersum orbem dominium habet.

Si igitur Romanorum Imperator qui super omnes reges est, super omnesque nationes 7. q. 1. c. In apibus, Et 11. q. 1. §. Hadrianus. Est enim mundi princeps ac dominus. ff. ad legem Rhodiam. L. Deprecatus: vnde & Græci ipsum αὐτοκράτορα aptissimè vocant, quòd per se dominetur, eiusque dominium à nullo dependeat, Domino nostro Iesu vero Messiæ verè subiicitur; quis rectè ire poterit inficias, ipsum Dominum nostrum Iesum Christum, qui & eidem Imperatori, & vniuerso Romano imperio præest, super vniuersa regna, vniuersasque gentes, ac prouincias, principatum h[illegible], verumque totius orbis monarc[illegible]am [illegible] regem regum, & dominum domin[illegible] verè & dici & esse? Verùmenimuero [illegible]m hoc totius orbis dominium, Roman[illegible] Imperator in temporalibus habet, & Roman[illegible] Pontifex in spiritualibus. Quocirca de vtroque haud incongruè dictum arbitror illud Gen. 1. cap. scriptum, Fecit Deus duo magna luminaria: luminare maius vt præesset diei, & luminare minus vt præesset nocti. Quid enim aliud per duo hæc magna luminaria mysticè designatur, quam summus ipse Pontifex atque imperator? Quorum alter tanquam sol, diei, id est spiritualibus, alter velut luna, nocti, hoc est temporalibus præest, imperat, moderatur. Vnde palam ostenditur, vtriusque super vniuersum orbem vniuersale dominium. Si ergo Romanorum imperium nonnisi à Messia subiugari debebat, & ipsum Domino nostro Iesu Christo diu sub-

Conclusio.

ditum fuisse constat, vt iam probatum est, consequens profectò est, Dominum nostrum Iesum Christum verum esse Messiam.

Cap. XXVIII.

Iudaica oppositionis improbatio.

CAPNIO.

QVANQVAM Iudæi tam manifestæ veritati haudquaquam contradicere possint, ipsam tamen impugnare non desistunt. Nam fatentur quidem quartum illud regnum per ferrum designatum, Romanorum esse imperium, in cuius fine Messiam venturum atque regnaturum asserunt: sed ipsum Romanorum regnum adhuc defecisse omnino negant. Cum enim Roma ipsa eiusdem regni caput sit, & Papæ sedes, atque Ecclesiæ Christianæ caput, ideo & nos Christianos ex ipsius vrbis nomine, Romanos nuncupant, & ipsum Romanorum regnum quamdiu in vrbe Roma regnauerint Christiani, stabile fore aiunt. Creduntque Romanorum gentem esse Edom. Quia cùm Iulium Cæsarem de Edom esse putent, tam eos qui Romæ post eum regnauerunt, quàm Romanos ipsos de Edom esse dicunt. Quare cùm Christianos (vt dixi) Romanos vocent, ipsos etiam de Edom esse asserunt. Et ad sui erroris confirmationem, illud Ieremiæ Thren. 4. dictum adducunt, שישי ושמחי בת ארום ישבת בארץ עוץ גם עליך תעבור כוס תשכרי ותתערי: תם עונך בת ציון לא יוסיף להגלותך פקר עונך בת ארום גלה על חטאתיך Id est, Gaude & lætare filia Edom quæ habitas in terra Hus, super te quoque transibit calix, inebriaberis, & nudaberis. Completa est iniquitas tua filia Sion. Non addet, vt deportet te. Visitabit iniquitatem tuam filia Edom, discooperiet peccata tua. Ex quibus inferunt, quòd ab hac nouissima captiuitate per Messiam redimi non debent, nisi illorum de Edom, quos Romanos qui Iesu Nazareni legem seruant, esse aiunt, contritio, ac destructio priùs fiat. Vnde super prædicta Ieremiæ verba, Rabbi Selomo dicit, quod Ieremias [illegible] Romani Imperij destructionem prædixit, quæ [illegible] Romanis accidere debet, quia ipsi tempore Titi templum vrbemque Ierusalem euerterunt, atque Iudæos per orbem captiuos disperserunt. Et sic per filiam Edom Romam seu populum Romanum intelligentes, ita eadem verba exponunt, Gaude & lætare filia Edom: ac si diceret, Gaudium illud quod in vrbis Ierusalem templique subuersione habuisti, tibi in tristitiam conuertetur. Quia super te quoque transibit diuinæ vindictæ calix. Ex quo cùm Romanum imperium nondum destructum arbitrentur, idcirco Messiam needum venisse, opinantur. Et hoc argumentum inter cætera eos in perfidiæ errore maximè roborat. Quo fit, vt eò magis Romani imperij destru[illegible]onem in dies expectent, ac desiderent [illegible] quo [illegible] ex hoc argumento se certos reddi opinant[illegible] quod statim post ipsius Romani imperij des[illegible]ionem, & Messias vent[illegible]us [illegible], & ipsi à captiuitate liberandi. Eapropter, mi Galatine, maxime hoc in

Iudaeorum verborum falsa expositio.

loco

loco tibi confitendum est, vt hæc eorum ratio A funditus euertatur. GAL. Hoc facile, mi Capnio, profecto fiet, si primum per filiam Edom, hoc in loco Romam, siue populum Romanum intelligi, falsum prorsus esse ostéderimus. Falsum quippe est, Romanos Edom esse gentem, quia homo qui fuit de Edom, super eos regnauerit. Sicut nec ipsi Iudæi appellantur Romani, aut Edomitæ, eo quod Herodes qui fuit de gente Edom eis dominatus sit. Edom prætereà alio nomine Esau dictus fuit, vt habetur Genes. 25. Ex quo patet Edom B ipsum de Sem filio Noæ, per Isaac cuius filius fuit Esau, descendisse. Cum tota igitur Europa in qua vrbs Roma sita est, à filiis Iapheth primum habitata fuisse dicatur, nulla ratione dici potest, per Edom Romanum imperium significari. Certum quoque est, terram Edom eam esse regionem, quam Græci Idumæam denominarunt. ad quam filij Israel ex Ægypto egressi, ac per desertum trāseuntes deuenerunt: in qua montes Sinai & Hor esse referuntur; vbi & Aharon diem clausit extremum. Ex his igitur clarum est, filiam Edom Romam, siue populū Romanum dici falsum omnino esse. CAP. Quare ergo Talmudistæ Romanos filios Edom & Esau sæpissime vocant? GAL. Verum quidem est in Talmud locis pene innumeris, Romanos ipsos, quandoque Edom, quandoque Esau, quandoque Seir, quandoque etiam filios Esau, seu Esau, mystice nuncupatos esse. & Romam ipsam montem Seir, atq; montem Esau olim dictam fuisse: quod neque absque fidei nostræ mysterio, factum esse, censendum est. Ad cuius quidem rei probationem, pauca quædam subnectam. Et primo illud apud Abdiam scriptum adducam, ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו והיתה ליהוה המלוכה Hoc est, Et ascendent saluatores (id est, Apostoli secundum glossam nostram) ad montem Sion, ad iudicandum montē Esau. & erit Domino regnum. Glossa Rabbi Selomonis: Docet te inquit quod non erit regnum eius, scilicet, Dei perfectum, vel pa- E tefactum, donec de impio Esau vindictam fecerit. Montem vero Esau in prædictis Abdiæ verbis, castrum maximum Esau, R. Ionathas Chaldaice interpretatus est. Glossa Rab. Selomonis dicit, Et ipsum est Roma. In lib. etiam qui פסח שני Pesa ni, id est, Pascha secundum, dicitur, ita scriptum est, Futurum est, vt Ægyptus afferat munus Messiæ. Sicut dictum est Psalm. 68. יאתיו חשמנים מני מצרים id est, Venient inclyti ex Ægypto. Assumet tunc Æthiopia pro se argu- F mentum à minori. quod Hebræi קל וחומר Kal vahomer vocant, dicens, Si isti qui seruire fecerunt Israel, sic faciunt, & à Messia recipiuntur, quanto magis nos, supple si sic fecerimus, ab eo recipiemur. Et hoc est quod mox scriptum est eodem in Psal. כוש תריץ ידיו לאלהים Hoc est, Æthiopia currere faciet manus suas Deo. Sumet quoq; regnum nequam, id est, Romanum, secundum R. Selomonis glossam, locum vel argumentum à minori pro se dicens, Si isti qui non sunt fratres, sic facientes à Messia admittuntur, quanto magis nos qui fratres sumus? Hoc autem est quod scriptum est G Micheæ 5. ויתר אחיו ישובון על בני ישראל id est, Et residuum fratrum eorum reuertentur super filios Israel. Hæc omnia traditio. Ex quibus sine satis habetur Romanos filios Esau apud Hebræos, mystice appellatos fuisse, eo quod hic fratres Israel dicantur, ac tempore Messiæ ad eos conuertendi essent. Quod nunc procul dubio impletum est, cum per Apostolorum Petri & Pauli prædicationem, & maxime tempore Syluestri, ad Christi fidem sint conuersi. In libro quoque qui יומא Ioma, id est, Dierum dicitur, ita ad verbum legitur, Dixit Rabbi, Futurum est vt Roma cadat in manum Persidis: sicut scriptum est Ierem. 49. לכן שמעו עצת יהוה אשר יעץ אל אדום ומחשבותיו אשר חשב אל יושבי תימן אם לא יסחבום צעירי הצאן אם לא ישים עליהם נויהם Hoc est, Idcirco audite consilium Dei quod init de Edom, & cogitationes eius quas cogitauit de habitatoribus Theman. Nisi traxerint eos minores ouium. Si non dissipauerint super eos mansiones eorū. Hæc traditio. Ex qua manifeste patet Romanos in sacra scriptura Edom interdum vocari. Glossa autē R. Selomonis dicit, minores ouium in eadem traditione Persas esse, à quibus Romani trahendi erant, quia Perseus in filiis Iapheth minor fuit. Sed cum hoc nequaquam verū fuerit, per minores ouium Apostolos cæterosque Christi discipulos intelligi oportet: qui suæ prædicationis miraculorumque virtute Romanos ad Christi fidem traxerunt. Hi enim minores, hoc est, minores ouium Iudæorum fuerunt. Quia Iudæi oues appellati sunt, iuxta illud Ezech. 34. cap. dictum, ואתן צאני צאן מרעיתי אדם אתם אני אלהיכם נאם אדני יהוה id est, Et vos oues meæ, oues pascui mei, homines vos estis, ego Deus vester, dicit Dominus Deus. Ex his igitur palam liquet, non iniuria Romanos mystice & metaphorice filios Esau, & Edom olim nuncupatos fuisse. CAP. Quamobrem Romani metaphorice Edom & filij Esau sunt olim appellati? GAL. Propter imitationem inquam. Non enim ipsi solum, sed omnes quoq; alij qui populum Dei persecuti sunt, & idolis cultum exhibebant, Edom & Esau secundum carnem à veteribus Iudæorū dicti sunt, quia eorū imitabantur opera. Quod satis ex eo videtur, quod in libro עבודה זרה Auoda zara, id est cultus alienus, siue idololatria, ita legitur, super illud Abdiæ dictum, ולא יהיה שריד לבית עשו Hoc est, Et non erit residuum domui Esau. i. facientibus opera Esau. Traditum est etiam sic, Et non erit residuum domui Esau. Potestne de omni dici? Docet dicendum, Domus Esau, id est, omni operanti opus Esau. Hæc traditio. Ex quibus satis manifestum est, Iudæos nostri temporis mentiri, qui Christianos Edom, vel filios Esau vocant, cum eorū opera minime inueniantur. Imo tunc Romani ipsi Edom, atq; filij Esau esse desierunt, cum Christiani effecti sunt. Tunc.n. illud Micheæ 5. dictum adimpletum fuit; Et residuum fratrum eorū conuertetur ad domū Israel. Quapropter vt ad præmissam Ieremiæ prophetiam redeamus, dicimus eo eadem secundum veritatem filiam Edom esse regnum Idumææ, ab eodē Edom sic denominatum, & Hus esse ciuitatem in eodem regno sitam. Ideoq; Edom habitare dicitur in terra Hus: quia ciuitas illa Hus in toto illo regno celebris erat. CAP. Si Iudæus forte diceret, Ex quo filia Edom est proprie Idumææ regnū, & vos Christiani dicitis, pro-

Prima ratio. *Secunda ratio.* *Tertia ratio.* *R. Salomonis expositio.* *Vera expositio.*

phetiam hanc completā fuisse, quando ergo completa est? GAL. Prisci Iudæorum dicunt, prophetiam istam tempore regis Hircani Machabæi impletam fuisse. Tunc enim tota terra illa destructa fuit. Ex qua Hircanus ipse inter cæteros 4000. captiuorum eduxit, qui muros vrbis Ierusalem custodirent. Quare vt ait Iosephus in illa die magna à Iudæis facta fuit lætitia: adeo vt sicut R. Iehosuas filius Leui refert, nulla vnquā maior illa fuerit in templo lætitia: eo quod *Bethsan* cæteræque Idumæorū ciuitates, quæ nec tempore Iehusuæ, nec Iudicum, nec tempore regum Israel & Iuda vinci potuerant, tempore huius regis Hircani victæ, ac ditioni Iudæorum subiugatæ fuerint. Dicit præterea Iosephus, q illi de Edum filij Esau tempore prædicti regis Hircani ad Iudaismū tunc conuersi, fuerunt q; circumcisi, necā Iudæis tempore Vespasiani & Titi recesserunt, sed semper deinceps Iudai permāserunt. Propterea dicimus, peccatum Iudæorum filiorum Esau tunc rememoratum fuisse, eosq; in captiuitatem cecidisse, quādo iniquitas filiorum Iuda qui in aduentu Messię Iesu Nazareni iusti permāserunt, completa fuit. Ex quibus omnibus sole clarius constat, nimis exturtam, ac omnino falsam esse prophetiæ supradictæ expositionem, quam iuniores Iudæorum faciunt, expectantes Romani imperij destructionem, ac Messiæ aduentum: falsum quoq; penitus esse, q Christiani (vt aiunt) de Edom descenderint. Quin potiꝰ econtra dicimus, ipsimet Iudæos de Edum esse. qui ex Edom ad eos conuersi fuerunt, & qui mali sunt, & peccatores, ac simul cum eis perpetuam receperunt punitionem, in qua nunc sunt, eruntq; vsq; ad mundi finem. Christianos autem dicimus filios Sion, ac bonos Iudæos esse, qui ad Christū conuersi sunt, in quibus & iniquitas completa fuit, hoc est, peccatum atq; captiuitas cessāuit, ipsique perpetuo liberi erunt, vt in prædicta prophetia liquido patet. Illis enim de Edom ad Iudaismum conuersis, cæterisq; Iudæis Christum negantibus, ait propheta, Ad te quoque perueniet calix, id est, pœna diuinæ vltionis. Inebriaberis, id est, ad plenum punieris, & nudaberis, hoc est honore, dignitatibus alijsq; bonis priuaberis. Quemadmodum per Titum Romanorum principem factum fuisse certum est. De bonis autem Iudæis qui Iesum Nazarenum verum Messiam receperunt, quique vere filij Siun dicuntur, subdit propheta ipse, Completa est iniquitas tua filia Sion, in aduentu scilicet Christi. Quia nunquam amplius populus ille Sion credens in Christum, fuit alicui captiuitati subiectus, loquendo de populi vniuersalitate, sicuti de populo Iudæorum tertiam factum est. Ideo subsequenter ait, Non addet vltra, vt deportet te: à libertate scilicet in seruitutem. Sequitur de malis Iudæis filiis Edom; Visitabit iniquitatem tuam, filia Edom, eam scilicet tu puniendo. Discooperiet peccata tua, pœnam scilicet manifestam omnibus inferendo: quia eorum captiuitas & seruitus in toto mundo publica est. Vbicunque enim Iudæi morantur, siue inter Christianos, siue inter Sarracenos, semper captiui, sempérq; in abominationem habiti sunt. Ex his patet solutio ad Iudæorum argumentum. CAP. Iudæi adhuc instant. Quia cum Romanorum regnum inter cætera regna à Daniele prænunciata, quartum sit, post quod regnum Messię nunquam fine cariturum successurum erat, Romanorumq; imperium adhuc perseueret, quia nunquam cessauerunt Romanorū imperatores & reges, idcirco nondum Messiam venisse concludunt. GAL. Quemadmodum intentio Danielis prophetæ tegni Chaldæorum destructionem prædicētis, non fuit, neminem ampliꝰ in Babylonia regnaturum, sed neminem de genere Nabuchodunosor, nec de gente eius ibidem deinceps regnaturum: quare dictum est regnum Chaldæorum tunc defecisse; ita & in cessatione regni Medorū & Persarum, intentio ipsius prophetæ nun fuit neminē in Media & in Perside deinceps regnaturū, sed nullum deinceps de genere vel de gente Darij quo ad tegnum Medorum, nec de genere siue de gente Cyri quo ad regnum Persarum, regnaturum: sic & in defectione regni Græcorum, intentio eiusdem prophetæ nun fuit, nullum deinceps in Græcia regnaturum, sed neminem de genere Alexandri, nec de gente eius vltra regem futurum: ita quoq; & in defitione regni Romanorum dicendum est, quod intentio prædicti prophetæ non fuerit, neminem amplius Romæ regnaturum, sed q nullus deinceps de gene. e aut de gente Iulij Cæsaris, & Octauiani Augusti, & Tiberij, ac cæterorum, qui idola colebant regnaturum. Ex quo igitur Romanorum Imperatores & reges in fide Iulij Cæsaris, & cæterorum idola colentium minime credunt, sed in fide Iesu Nazareni veri Messiæ: & etiā quia Constantinus Cæsar dimisit Romanorū regnum seruis ipsius Iesu Nazareni: & Papa qui est Dominus vrbis Romæ, non fuit vocatus deinde Cæsar, nec venit de Cæsaris genere, siue gente: & Imperator ipse Romanorum cui vniuersus orbis iure subiicitur, Christianus est, atq; Iesu Christo vere subiectus, necessario dicendum est, q omnia Regna illa in libro Danielis prędicta iam transierint, ac defecerint excepto Iesu Nazareni veri Messiæ regno, quod firmissime durat, ac in æternum durabit. Ex quo Messiam iam venisse, ipsumq; Iesum Nazarenum verum Messiam fuisse, concedi necesse est: vt ex his quæ in quatuor capitibus antecedentibus dicta sunt, abunde colligitur.

CAPVT XXIX.

Septima ratio qua primi aduentus Messiæ tempus præteriisse demonstratur, sumitur ex idololatriæ initus cessatione. Et quod in aduentu Messiæ idololatria penitus cessatura erat.

CAPNIO.

Septimam denique rationem nunc aggressurꝰ, quod in aduentu Messiæ maxime idolorū cultus auferendus esset, probare debes. GAL. Prophetæ cessationem idolatriæ cultus ablationem præcipue semper & vbique inculcant, vt patet apud Zach. 13. sic dicentem, והיה ביום ההוא נאם יהוה צבאות אכרית את שמות העצבים מן הארץ ולא יזכרו עוד Hoc est, Et erit in die illa, dicit Deus exercituum, & dispersdam omnia nomina idolorum de terra, & non memorabuntur

Marginalia: *Responsio.* — *Obiectio.* — *Iudæorum vocitorum obiectio.*

Margin letters: A B C D E F G

memorabantur vltra. Vbi omnium Iudæorum sententia, textus de Messia loquitur: Et Sephonias 3. c. ait, לקרא כלם בשם יהוה לעבדו שכם אחד Id est, Ad inuocandum omnes nomen Dei, ad seruiendum ei humero vno. Vbi [illegible] de Messia agitur. Idem etiã per veteres Talmudistas manifeste [illegible] & præsertim in Midras שיר השירים *Sir hasirim*, id est, in expositione Cantici canticorum [illegible] illud [illegible] dictum. קול דודי הנה זה בא מדלג על ההרים מקפץ על הגבעות Id est, Vox dilecti [illegible] ecce iste venit [illegible] super montes, & [illegible] Vbi Rabbi Nathan nomine R. [illegible] R. Iosæ Galilæi, & Rabbi Ionna nomine R. [illegible] dicunt Hoc est [illegible] Messias, & non est [illegible] *aueda zara*, id est, cul[illegible] hoc [illegible] Hoc est autem quod [illegible] Hoseam 2. על ראשי ההרים [illegible] Id est, Super capita [illegible] & super colles [illegible] Hæc [illegible] Et [illegible] Messias in aduentu suo consum[illegible] idololatriam. Iam igitur dixi[illegible] ex quo [illegible] ex toto orbe omnino expulsa fuit. Nam [illegible] discipulorum I. su Nazareni prædicationem vniuersus orbis idola colebat, exceptis Iudæis, qui soli Deum verum cœli & terræ creatorem venerabantur: ex quo autem Apostoli cæterique ipsius Iesu Nazareni discipuli in vniuersum mundum ab eo missi fuerunt, idololatria vndique explosa, omnes gentes ad cognitionem vnius & veri Dei peruenerunt. De ipsis namque Iesu Nazareni discipulis Isaias prophetauerat, sic vlt. cap. dicens, ושמתי בהם אות ושלחתי מהם פליטים אל הגוים תרשיש פול ולוד משכי קשת תבל ויון האיים הרחקים אשר לא שמעו את שמעי ולא ראו את כבודי והגידו את כבודי בגוים. Id est, Et ponam in eis signum, & mittam ex eis, qui euasi fuerint, ad gentes, in Tarsiam, in Aphricam, in Lydiam, [illegible] tenentes arcum, in Italiam, & in Græciam, & ad insulas longinquas, quæ non audierunt auditionem mei, & non viderunt gloriam meam. Et annunciabunt gloriam [illegible] in gentibus. Si ergo idololatria in aduentu Messiæ [illegible] debebat, [illegible] Iesu [illegible] (vt probatum est) iamdiu [illegible] ex [illegible] quod [illegible] Christiani quam [illegible] vnum verum Deum colant, reliquum omnem [illegible] cessasse [illegible] sequitur, non [illegible] aduentus Messiæ [illegible] verum etiam Messiam ipsum iam venisse [illegible] nonque non alium, quam Iesum Nazarenum [illegible].

LIBER QVINTVS.

IN QVO OBIECTA

IVDÆORVM NOSTRI TEMPORIS, MESSIAM NONDVM VENISSE PROBARE CONNITENTIUM, OPTIME CONFUTANTUR.

CAPVT PRIMVM.

Iuniorum Iudæorum obiecta. Quod Iesus Nazarenus Messias non fuerit, cum Messias ipse nondum venerit.

CAPNIO.

Qvoniam non solum paruam aut nullam Christianæ fidei afferunt vtilitatem, verum etiam maximo quandoque catholicæ veritati obsunt, qui valide [illegible] ritionibus [illegible] refellunt [illegible] tamen [illegible] nostræ [illegible] Quid enim prodest, fortiter hostes ferire, nec vires quoque eius, omnesque nocendi artes [illegible] ipsius ictus aut prouide [illegible] propulsare valeant? Eam ob rem si C[illegible] bus operæ pretium facere cupis, obiecta Iudæorum nostri temporis, quibus veritatem subuertere [illegible] tur, omni studio, omnique diligentia confutare conet. GAL. Tu igitur qui eorum linguam optime calles, libros sæpe legisti, ac mores semper [illegible], quæcunque contra nos facere contendunt argumenta, in medium afferas, ego vero vnumquodque eorum per ipsorum [illegible] scripturas soluere curabo. C[illegible] num itaque verba Isaiæ contra nos obiiciunt [illegible] 2. sic dicentis, והיה באחרית הימים נכון יהיה הר בית יהוה בראש ההרים ונשא מגבעות ונהרו אליו כל הגוים. והלכו עמים רבים ואמרו לכו ונעלה אל הר יהוה אל בית אלהי יעקב ויורנו מדרכיו ונלכה בארחתיו כי מציון תצא תורה ודבר יהוה מירושלם. ושפט בין הגוים והוכיח לעמים רבים וכתתו חרבותם לאתים וחניתותיהם למזמרות לא ישא גוי אל גוי חרב ולא ילמדו עוד מלחמה Hoc est, Et erit in fine dierum & paratus mons domus Dei in capite môtium, & eleuabitur plusquam colles. Et fluent ad eum omnes gentes. Et ibunt populi multi, & dicent, Venite & ascenda-

mus ad montem Domini, & ad domum Dei Iacob. Et docebit nos vias suas, & ambulabimus in semitis eius. Quia de Sion exibit lex, & verbum Dei de Ierusalem. Et côtundent, vel malleabunt, vel comminuent enses suos in ligones, & iacula sua in putatoria, vel in falces. Non leuabit gens contra gentem gladium, neque discent vltra bellum. Totum hoc etidem quasi ver[illegible] apud Micheam quoque scribitur. Ex his igitur sex contra nus faciunt obiecta, probare volentes, Dominum nostrum Iesum Messiam non fuisse, eo quod Messias ipse nondum venerit. Et primo quidem sic argumentantur. Cum propheta dicit, Et erit in fine dierum: dictum eius in diebus Messiæ implendum intelligitur. Messias ergo in fine dierû venturus erat. Sed Christus vester non venit in fine dierum, cum multi dies post eius aduentum transacti fuerint. Ergo ipse non fuit Messias. Deinde vero sic: Quod propheta ait, Paratus erit mons domus Dei in capite montium, nondum accidit. Adhuc enim non vidimus montem templi Domini super capita montium eleuari. Messias igitur nundum venit. Tertio autem sic. Cum propheta ait, Et fluent ad Messiam, omnes gentes confluxuras prædixit: cum igitur ad illum, quem vos Messiam fuisse dicitis, nô omnes gentes confluxerint (non enim Sarraceni, non Tartari, non alij multi ad eum per fidem concurrerunt) ipsum Messiam non fuisse, consequens est. Postea quod propheta dicit, Et ibunt populi multi, & dicent, Venite ascendamus ad montem Domini, & ad domum Dei Iacob, in aduentu Iesu Nazareni nequaquam impletum fuit: cum alíqui eorum qui in ipsum credunt, dicant, Eamus ad domum Petri. Aliqui, eamus ad domum Pauli. Alij, eamus ad domum Francisci. Alij, eamus ad domum Antonij: & sic de cæteris. Nemo vero dicit, eamus ad domum Dei Iacob. Quare ipsum Iesum Nazarenum non fuisse Messiam, clarum est. Quinto ex eo quod inquit, Et contundent, vel malleabunt, vel comminuent enses suos in ligones; cum reliquis; patet, quod tanta pax in diebus Messiæ futura erat, vt homines arma bellica in agriculturæ instrumêta conuersuri essent: & quod gês in gentem non leuatura esset vltra gladium: & per consequens pax illa sine fine duratura esset. Cum igitur nunquam tale aliquid fieri contigerit, imo postquam venit ille quem vos Messiam asseritis, ita gesta sunt bella, sicut antea gesta fuerant; & fortasse multo plura, multoq; maiora atq; acriora post Iesum ipsum contigisse prælia constat, quam ante eum fieri contigerit: igitur ipse non fuit Messias. Demum ex eo, quod dicit, Non leuabit gens in gentem g[illegible], neque discent vltra bel[illegible] inferunt M[illegible] nondum venisse: quia nondum pax in [illegible] in mundo facta est. Adducunt præterea con[illegible] nos & [illegible] la eiusdem Isaiæ prophetæ verba, cûm vnd[illegible] capite [illegible] ait:

ויצא חטר מגזע ישי ונצר משרשיו יפרה ונחה עליו רוח [illegible] חכמה ובינה רוח עצה וגבורה רוח דעת ויראת יהוה והריחו ביראת יהוה ולא למראה עיניו ישפוט ולא למשמע אזניו יוכיח: ושפט בצדק דלים והוכיח במישור לענוי ארץ והכה ארץ בשבט פיו וברוח שפתיו ימית רשע: והיה צדק אזור מתניו והאמונה אזור חלציו וגר

Primum obiectum. *Secundum.* *Tertium.* *Quartum.* *Quintum.* *Sextum.* *Septimum.*

זאב עם כבש ונמר עם גדי ירבץ ועגל וכפיר ומריא יחדו ונער קטן נהג בם: ופרה ודוב תרעינה יחדו ירבצו ילדיהן ואריה כבקר יאכל תבן: ושעשע יונק על חר פתן ועל מארת צפעוני גמול ידו הדה: לא ירעו ולא ישחיתו בכל הר קדשי כי מלאה הארץ דעה את יהוה כמים לים מכסים: Id est, Et egredietur virga de stipite, vel de trunco Isai, & virgultum, vel planta de r[illegible]dicibus eius fructificabit. Et requiescet super eum Spiritus Dei. Spiritus sapientiæ & prudentiæ, S[illegible]tus con[illegible] & fortitudinis, Spiritus scientiæ & [illegible]tis Dei. Et odorem faciet eum in timore Deus. Non ad visiones [illegible] suorum iudicabit, neque ad auditum aurium suarum arguet. Sed iudicabit in iustitia pauperes, & arguet in æquitate mansuetos terræ. Et percutiet terram virga oris sui, & spiritu labiorum suorum occidet impium. Et erit iustitia cingulum lumborum eius, & fides cinctorium renum eius. Et morabitur lupus cum ariete, & pardus cum hœdo accubabit, & vitulus, & leunculus, & bubalus simul, & puer paruus minabit eos. Et vacca & vrsus pascentur, simul accubabunt nati eorum. Et leo quasi bos comedet paleam. Et delectabitur infans super foramen aspidis, & super cauernam basilisci ablactatus manum extendet. Non nocebunt, neque dissipabunt in vniuerso monte sanctuarij mei. Quia plena erit terra scientia, vel cognitione Dei, sicut aqua mare operientes. Cum igitur nondum feræ esum carnium deserentes, omni feritate deposita, cum domesticis & mansuetis animantibus accubuerint, Messiam nondum venisse, manifestum est. Hæc [illegible] potissima Iudæorum recentiorum aduersus nos obiecta, quæ e[illegible] scripturis sigillatim refelli oportet.

CAPVT II.

Ad primum Iudæorum obiectum, Quod Messias in fine dierum venturus erat.

GALATINVS.

Ad primum igitur horum obiectorum, quo rumores Iudæorum cunctis [illegible] conantur, Messiam nondum venisse, & per consequens Dominum nostrum Iesum Messiam non fuisse, eo quod iuxta prædicta Isaiæ & Micheæ vaticinia, Messias ipse in fine [illegible] in [illegible] fine dierum venturus [illegible], quod nulla ratio cogit, per [illegible]em, vel nouissim[illegible] dierum in supradictis e[illegible] finem hominum, s[illegible] designari, sed po[illegible] eorum quibus p[illegible] beiæ si loquebantur. [illegible] nam[illegible] dierum dici ur i[illegible] pus illud q[illegible] tempore Cyri Persarum regis vsque [illegible] secundi excidium fuit. [illegible] ex eo [illegible]mum patet, quod apud [illegible] 49. [illegible] אשיב את [illegible] עילם אם יהוה Hoc [illegible] Et [illegible] captiui[illegible] Deus [illegible] Per [illegible] erat, vb[illegible] Iudæi [illegible] abat, v[illegible] loquitur [illegible] est, secun[illegible] quo & omne eorum bo[illegible] [illegible]rabile

cabile malum super eos venit: vt in præcedentibus latius ostensum est. Tunc enim fuit ea die, vesperum quod finis est diei, sol que eorum occidit, & ceciderunt super eos tenebræ, atque calamitas super eorum capita descendit, quia Messiam Dominum negauerunt. Quod autem tunc recedente die, & vesperum & tenebræ super eos venerint, habetur in Commentariis in Genesin R. Mosis Hadarsan, super illud 30 cap. eiu' dem libri dictum, ויבא יעקב מן השדה בערב ותצא לאה לקראתו id est, Et venit Iacob de agro in vespere, & egressa est Lia obuiam ei. Sic enim ibi dicitur, Hoc est quod scriptum est Psal. 104. תשת חשך ויהי לילה בו תרמש כל חיתו יער הכפירים שואגים לטרף ולבקש מאל אכלם: תזרח השמש יאספון Hoc est, Pones tenebras & erit nox: in ipsa repent cuncta animalia syluæ Leunculi rugientes ad rapiendum, & ad quærendum à Deo cibum suum. Orietur sole, congregabuntur. Pones tenebras, id est, captiuitatem Israel, cum obtenebrauerit opera sua, iuxta illud Isa. 29. dictum, והיה במחשך מעשיהם id est, E. fuerunt in tenebris opera eorum. Ideo obtenebrabit Deus contra eos mundum. Sicut dictum est Iocls 2. ca. שמש וירח קדרו וכוכבים אספו נגהם Hoc est, Sol & Luna obtenebrati sunt, & stellæ retraxerunt splendorem suum. Sequitur, Et erit nox: Hi sunt dies captiuitatis, qui sunt Israeli vt nox. In ipsa repent cuncta animalia syluæ: Hæ sunt gentes seculi, quæ animalia syluæ vocantur, quia repunt con... quando Israel ... dictum est Psalm. 80. יכרסמנה חזיר מיער וזיז שדי ירענה Demolietur eam aper de sylua & animal agreste depascet illam. Sequitur, Leunculi rugientes ad rapiendum: Leunculi isti sunt Gentiles, negantes Deum sanctum & benedictum, & rugientes ad rapiendum. Dixit R. Haulna, Ipsi sunt negantes Deum, & rugientes ad rapiendum & nihilominus requirent à Deo mercedem in futuro. Quia dicitur, Et ad quærendum à Deo cibum suum. Et quæ erit eorum merces apud Deum? Hæc, quia vt dicitur in eodem Psalmo, Oriente sole, congregabuntur. Orietur enim sol regis Messiæ: sicut scriptum est 2. Reg. 23. cap. וכאור בקר יזרח שמש Hoc est. Et sicut lux in matutina oritur sol. In illa hora occidet sol eorum, sol videlicet idololatriæ. Hinc ergo dictum est, Et congregabuntur vel adiungentur. Hactenus ille dicto. In qua sententia dignissima ponuntur. Quorum primum quidem est, quod Iudæi fecerunt opera tenebrosa, & quod eorum tenebræ & nox est ipsorum captiuitas, & quod Deus contra eos obtenebrabit mundum. Secundum vero est, quod ... id est ... omnibus secularibus ... quæ ibi animalia syluæ nuncupantur ... quod homines quandoque ... in ... bus appellantur ... quod gentes ... mercedem suam requirent ... Quintum est quod merces eorum ... debebat esse sol id est Messias, qui eis oriturus erat. Sextum denique est, quod in illa ... occidendo sol, id est Messias, eis oriri debebat, ... idololatriæ erat eis occasurus. Quæ omnia ... ta esse, ipse rerum euentus demonstrat. Nam Romani qui tum propter eorum robur atque dominium, tum quia Roma ipsa sub Leone est, vere leunculi dici poterant, Deum per idololatriam negantes, quique cunctis orbis gentibus dominabantur, tunc diem Iudæorum obtenebrarunt, cum Titus primo templum eorum, ciuitatemque funditus euertit, & demum Hadrianus eos perdidit. Tunc autem à Deo mercedem quæsierunt, cum tempore Constantini & Syluestri veram fidem susceperunt. Et tunc etiam eis verus sol, id est Messias, ortus est, & sol idololatriæ occidit, vt præcedēs traditio optime ostendit. Quamuis autem in his quæ nunc diximus, liquido pateat finem dierum dici omne templi vitimi tempus vsque ad ipsius destructionem: hoc tamen ex eo maxime insinuatur, quod huic dictioni ימים iamim præponitur litera ה he, cum dicitur הימים baiamim, facitque dictionem articulatam, determinateque significantem. Quod perinde est, ac si Græce diceretur τῶν ἡμερῶν. Quæ quidem litera ideo apud eos ה הידיעה he haiedia, id est, he notitiæ dicitur, eo quod notitiæ dictionem cui præponitur, non de reignota, sed de nota dici. Hoc autem satis bene ostenditur, vbi per Mosem Deuter. 31. hoc modo dicitur, ידעתי אחרי מותי כי השחת תשחיתון וסרתם מן הדרך אשר צויתי אתכם וקראת אתכם הרעה באחרית הימים: id est, Noui, quod post mortem meam corruptione corrumpemini, & declinabitis de via, quam mandaui vobis. Et obuiabit vobis malum in fine baiamim, id est, illorum dierum, cum feceritis malum Deo (tetragrammaton) vel Messiæ, ad prouocandum eum in opere manuum vestrarum. Hoc autem malum tunc eis obuiauit, vel occurrit, cum in fine dierum suorum reprobato Messia Dei Filio, primum per Vespasianum & Titum, deinde per Hadrianum fuerunt omnes vel penitus deleti, vel in captiuitatem redacti. Et sic responsum est ad primum eorum obiectum.

CAPVT III.

Ad secundum Iudæorum obiectum, Quod nondum venerit Messias, quia nondum mons domus Domini super montes & colles eleuatus est.

GALATINVS.

Secundum nunc eorum obiectum resellamus, cum scilicet ex verbis prophetæ dicentis, Præparatus erit mons domus Dei, cum reliquis, inferunt, Messiam nondum venisse, quia nondum videtur ipsum montem domus Domini in vertice montium eleuatum. CAP. Dic prius vnde ista recentiorum Iudæorum fantasia ortum habuit. GAL. Ex scriptis certe male intellectis ortum habuit. Legitur enim in libro qui apud eos בבא בתרא Baba Bathra dicitur, Quod R. Iohanan sic dixerit, Futurum est, vt Deus sanctus & benedictus eleuet Ierusalem tribus leucis sursum. Sicut dictum est Zac. 14. וראמה וישבה תחתיה Hoc est, Et exaltabitur, & sedebit sub se. Quemadmodum eum sub ipso tres leucæ sunt, ita supra tres leucas habebit. Dixit Rabba, Quidam

senex, qui Ierusalem in statu suo viderat, dixit mihi, quod trium leucarum erat. Et forsitan dices, quod difficultas erit in ascendendo ad eam. Docemur autem quod non, vbi dictum est Isaiæ 60. cap. מי אלה כעב תעופנה וכיונים אל ארבותיהם id est, Qui sunt isti, qui vt nubes volant, & sicut columbæ ad fenestras suas? In *Midras* quoque *tehilim*, id est in expositione Psalmorum, super illud Psalmi 87. dictum, יסודתו בהררי קדש Hoc est, Fundatio eius in montibus sanctuarij: ita dicitur אמר פנחס בשם ר ראובן עתיד הקב ה להביא לתבור ולכרמל וליתן ירושלם בראשן שנ׳ נכון יהיה הר בית יהוה בראש ההרים id est, Dixit Rabbi Pinhas in nomine R. Ruben, Futurum est, vt Deus sanctus & benedictus adducat Tabor & Carmelum, ponatque Ierusalem in capitibus eorum. Sicut dictum est Isa. 2. c. Paratus erit mons domus Dei in capite montium. Huiusmodi igitur scripturas iuniores Iudæorum male intelligentes (non enim mystice, vt intelligi debet, sed literaliter eas intelligunt) cum hoc (inquiunt) in aduentu Messiæ fieri deberet, necdum factum esse constet, Messiam ipsum nondum venisse manifestum est. Quibus nos respondemus, Hanc montis domus Domini eleuationem nō literaliter, sed spiritualiter intelligendam fuisse. Quod non solum per veterum Talmudistarum expositiones, sed etiam per Rabbi Selomonis glossam aperte ostenditur. Is enim super Isaiam, locum hunc exponens, docet supradicta Isaiæ & Micheæ verba spiritualiter esse sumenda. Sic enim illa exponit, והיה באחרית הימים לפי שיכלו הפושעים כמו שאמר למעלה נכון יהיה כלהענין עד לכונו לבה באור יהוה כי נטשת תנני מסכ חריבור אל השכינה כי בכל פרס שנטשת את עמך בעונם היה כי סלאו וכל הענין כל הפרשיות סיסבורת זו על זו עד אשירת נא כשיכלו הפושעים ההם נבון מתוקן כראש ההרים כהר שהוא ראש לכל ההרים כחשיבות ונשא מגבעות יגדל יהוה נס שעושה בו כסיני ובכרמל ותבור וכולי Hoc est, Et erit in nouissimo vel in fine dierum, id est, Postquam deficient scelesti, vel postquam consumti fuerint peccatores: quemadmodum supradictum est ab Isaia 1. cum ait, Et conteret scelestos, & peccatores pariter, & derelinquētes Deum deficient, vel consumentur: Præparatus erit: Totum eodem modo vsque ibi, Ambulantes ambulabimus in lumine Dei. Hanc sententiam prophetæ ad diuinitatem referendam censeo. Nam quod derelictus sit populus, in causa fuerunt peccata eorum, vsq; ibi. Completi sunt. Et omnia quæ ibi habentur, omniaq; capitula inuicem coniunguntur: vsq; ibi, Canam n[illegible] q; in nouissimo, siue in fine dierum, quand[illegible] bunt peccatores, benigne cum illis fac[illegible] præparatus erit mons Dei in capite mōtium, in monte scilicet quod est caput omnium montium quantum ad dignitatem, siue quantum ad pretij [illegible] æstimationem. Eleuabitur super colles. Quoniam scilicet magnificabitur Deus signo vel miraculo quod fiet in eo maiore signis vel [illegible] culis montis Sinai, Carmeli, & Tabor. Hæc ille. Deinde idē R[illegible]tum prophetiæ expositionem prosequēs, ait, Et ibunt populi multi, id est, quilibet populus confortabit se inuicem multis verbis, atque exhortabitur, dicens, Venite ad atrium magnum,

quod est in Ierusalem, quia ibi sunt iudicia Domini. Quoniam de Sion exibit lex ad omnes gentes. Et iudicabit ipse mons inter gentes, & arguet controuersias atq; discordias earum. Et dicet, Ad quid indigemus vlterius armis, vt inuicem præliemini? Et fluent, id est, congregabunt se, & trahent se ad eum, velut flumina omnes gentes. Hæc omnia R. Selomo. Vbi manifeste asserit non quantum ad situm, inquit, domus Domini super montes & colles eleuandum fuisse, sed potius quantum ad dignitatem, & quantum ad signi vel miraculi ibi faciendi magnitudinem. De[illegible] diligenter inspiciatur quod dicit. Et iudi[illegible] ipse [illegible] mons inter gentes, & arguet controuersias [illegible] & dicet, Ad quid indigetis vlterius armis, vt inuicem præliemini? videbitur plane, quod de monte rationali, id est, de Messia, qui mons dicitur, & non de monte terrestri & irrationali loquatur. Quod longe [illegible] R. Abraham Aben Ezra super Miche[illegible] 4. affirmat, eundem locum ita exponens, Et fluent ad eum, quasi dicat, Et current ad eum. Et ab hoc loco vsq; ad finem libri loquitur prophetia super materia Messiæ, & de impijs qui impie agent in talos Messiæ, id est, post Messiam, vel contra [illegible] cessores eius, vt dixerunt Magistri nostri. Et iudicabit Messias inter populos multos. Hęc ille R. Abraham. Messias igitur est ille mons de quo prophetæ isti loquuntur, qui super capita montium, id est, supra patres sanctos eleuandus erat. Quod autē Messias dicatur mons, ac sancti patres ex quorum semine proditurus erat, montes appellen[illegible] habetur in *Beresith rab[illegible]*, id est, in expositione libri Genesis, super [illegible] Gen. 38. dictum, E[illegible] ilus [illegible] vbi sic dicitur, Leuabo oculos meos ad [illegible] vnde veniet auxiliator meus, vel [illegible] meum. Hoc est quod scriptum [illegible] 4. Quis tu mons magne corā Zorobabel? Mons magnus [illegible] est Messias. Et quare ip[illegible] vocat montem [illegible] agnum? Quia maior est qua[illegible] : sicut di[illegible] Isa. 5. Ecce intelliget [illegible] bitur & exaltabitur, & sublimis erit. Hic [illegible] Messias qui eleuabitur plusquam Abraham, de quo [illegible] um est Gen. 14. Leuabo manus meas ad Dominum. Et exaltabitur plusquam Moses, de quo dictum est Num. 11. Quia dicis mihi, exalta eum in sinū tuum. Et sublimis erit plusquam Angeli ministerij, de qu[illegible] dictum est Ezech. 1. Et sublimitas eorum & [illegible] mitas eis. Propter hoc dictum est Za[illegible] quarto, Quis tu mons magne coram Z[illegible] E[illegible] cur dicit corā Zorobab[illegible] Quia de Zoro[illegible] egressurus est. Cur a[illegible] ait, Ad equitate[illegible] ipse futurus est ad[illegible] tendum cum equi[illegible] ate. S[illegible] dictum est Isa. [illegible] dicabit co[illegible] pes, & arguet cu[illegible] ate mansuetos. Al[illegible] expositio [illegible] montes vnde veniet [illegible] tator meus, v[illegible] uxilium meum. In die q[illegible] Deus sa[illegible] iudicio cu[illegible] intendentes [illegible] patres vt loquuntur prouerbia: sed [illegible] pat[illegible] lium, nec aliquis qu[illegible] suum. Et hoc est, Leuabo oculos [illegible] ad montes. H[illegible] pa[illegible] Sicu[illegible] Mi[illegible] 6. Audite montes disceptationem Domini. Huc[illegible]. Ex qua patet, & Me[illegible] ia & sanctos patres recte montes dici.

Messias dicitur mons.

Sancti dicti sunt montes.

Reges & principes dicuntur montes.

tes dici. Quod autem & reges etiam ac principes montes nuncupentur, habetur apud Nahum, dum sic 1. c. ait, הרים רעשו ממנו והגבעות התמוגגו Hoc est, Montes contremuerunt ab eo, & colles fluctuauerunt. Vbi glossa R. Selomonis dicit Montes. id est, reges & principes pauebunt à sententia eius, scilicet Dei. Apud Isaiam etiam 41. c. sic dicitur, אל תיראי תולעת יעקב Id est, Ne timeas vermis Iacob. Et paulo inferius תדוש הרים ותדק וגבעות כמץ תשים Hoc est, Triturabis montes, & conteres & colles velut glumam pones. Vbi glossa R. Selomonis ait, Triturabis montes, id est, reges & principes. Ex his patet ad secundum obiectum responsio.

CAPVT IV.

Ad tertium Iudaeorum obiectum, Quod Iesus Nazarenus non fuerit Messias, quia ad eum omnes gentes non fluxerunt.

GALATINVS.

TERTIO autem eorum obiecto, ex quo inferunt Iesum Nazarenum Dominum nostrum non fuisse Messiam, eo quod ad eum omnes gentes non fluxerint, huiusmodi datur responsio. Quod dictio Hebraica כל Col, quae idem est quod omnis, vel cunctus, vel totus, vel vniuersus, non ita stricte sumitur apud prophetas & Theologos, sicut apud dialecticos. Qua de re etsi multa in sacra scriptura comperiantur exempla, satis tamen sit pauca quaedam adducere. In libro namque Regum secundo 16. cap. hoc modo legimus, ויבא אבשלום אל פלגשי אביו לעיני כל ישראל Hoc est, Et ingressus est Absalom ad concubinas patris sui, ante oculos omnis vel totius Israel. Et rursus 17. cap. eiusdem libri ויאמר אבשלום וכל איש ישראל טובה עצת חושי הארכי מעצת אחיתפל Et ait Absalom & omnis vir Israel, Bonum, id est, melius est consilium Chusai Architis, quam consilium Achitophel. Ecce igitur quomodo scriptura vtrobique hoc nomen omnis ponit. Non ideo tamen tam insulsus quisquam fuerit qui dicat, neminem de Israel ibi defuisse; vel qui Absalom cum flagitium illud perpetraret, non viderit, vel qui Chusai Architis consilium non approbauerit. Licet enim omnis Israel. & omnis vir scriptura dicat, credi tamen par est, multo plures de Israel absentes ibi fuisse quam praesentes, iis consideratis qui cum Dauid erant, & qui in cunctis finibus Israel remanserant. Hoc autem & ex ipsius Chusai dicto manifeste patet, cum ibidem ad Absalom dixit, Congrega ad te omnem Israel [illegible] Dan [illegible] ad Bersabee. In Psalmo quoque 41. [illegible] dicitur, כל משבריך וגליך עלי עברו Hoc est, O[illegible] confractiones tuae & fluctus tui [illegible] me transierunt. [illegible] Psalm. 118. כל גוים סבבוני בשם יהוה כי אמילם [illegible] est, Omnes gentes circumdederunt me, in nomine Dei [illegible] vel scindam eas. Vbi non sane (vt arbitror) mente censendus esset, qui omnes confractiones & fluctus quos Deus habet, siue tribulationum siue maris intelligas, super Dauid vel alium quempiam transisse assereret, atque omnes mundi gentes ipsum (nemine deficiente) circumdedisse, diceret. Quando igitur scriptura sic loquitur, haec dictio Omnis, saepissime non pro cunctis & singulis, sed pro multis accipitur. Quod R. Kimhi in libro *Serasim* optime declarat dicens, כל *col*, id est omnis, est dictio comprehendens singula, & aliquoties partem multitudinis. Vt illud Gen. 41. וכל הארץ באו מצרימה Hoc est, & omnis terra venit in Aegyptum. Et iterum 24. cap. וכל טוב אדניו בידו Id est, Et omnia bona Domini in manu eius. Item 4. Reg. 8. ויקח מנחה בידו וכל טוב דמשק Hoc est, Et accepit munus in manu sua, & omnia bona Damasci. Haec Rabbi Kimhi. Idem quoque ex *Midras Sir hassirim*, id est, ex expositione Cantici canticorum clare patet, cum super illud 2. cap. dictum, Vox dilecti mei. Ecce iste venit saliens super montes, saltans super colles; sic dicitur, Non sunt montes hic nisi idololatriae. Hoc est autem quod dictum est apud Hoseam 4. c. Super capita montium decollabunt, & super colles fumigabunt. Rabbi Iodan & Rabbi Hunia in nomine R. Eliezer dixerunt; Vox dilecti mei: Ecce iste venit saliens super montes, saltans super colles: Hic est rex Messias, In hora enim qua ipse veniet, dicet Israeli, In mense isto vos redimemini. Ipsi vero dicent ei, Magister noster rex Messia, quando nos enim redemit? Nonne iurauit Deus sanctus & benedictus, quod seruire nos faceret 70. gentibus? Ipse autem dabit eis duas responsiones, dicens, Vnus ex vobis captiuatus est apud Sarmatas, alius vero in Aphrica: quod [illegible] id est, ac si apud omnes vos captiuasset. Nec solum hoc sed etiam regnum hoc nequam id est, Romanum scribit in tyrocinio suo ex omnibus gen[illegible]ibus orbis, & de vnaquaque earum. Venit ergo [illegible]utheus vn[illegible], & angariauit vos. Venit vn[illegible] S[illegible]chius, & ang[illegible]auit vos. Venit vnus Aethiops, & an[illegible] vos. Venit vnus de Perside, & angariauit vos [illegible] omnis gens ipsius vos angariauerit, atque seruire [illegible]ecerit. Quare ita est, ac si 70 gentibus seruissetis. Et in temp[illegible]re isto, scilicet Paschae vos redimemini. Sic[illegible] dictum est Exod. 12. Haec tr[illegible]ditio. Ex his igitur clarum est, quod dictio haec Hebraica כל *col*, id est, omnis, saepenumero non pro omnibus ac singulis, sed pro multis accipitur. Qui quidem loquendi modus à caeteris quoque omnibus seruari solet. Cum enim pars hominum magna alicuius ciuitatis ad spectaculum aliquod vadit, totam ciuitatem, aut omnes homines ipsius, vel etiam totum mundum eo concurrisse dicimus. Hunc autem loquendi modum passim in Sacra scriptura [illegible] ostendimus. Quod autem hoc in loco [illegible] sit, ex ipsius I[illegible] verbis patenter ostend[illegible]. Nam cum [illegible] dixisset, Et fluent ad eum omnes gentes: statim se ipsum [illegible]xponens, subiecit, Et ibunt populi mul[illegible] Michaeas qui eodem tempore cum I[illegible] p[illegible] [illegible], haec eadem verba referens, Isaiam [illegible] in [illegible] fuisse locutum ostendit, ita quarto [illegible] dicens ונהרו עליו עמים והלכו גוים רבים Id est, Et fluent ad eum populi, & ibunt gentes [illegible] Et nota, quod [illegible] apud Hebraeos ponitur dictio haec עמים *ammim*, id est, populi in plurali numero, semper pro gentibus accipitur. Ex his igitur quae dicta sunt, aperte liquet, hoc Isaiae dictum quod ipsi nobis opponunt, Et fluent ad eum omnes gentes: in

Saluatore nostro fuisse completum: cum nullus quantumcunque peruersus inficiari possit, populos multos, gentesque innumeras ad eum gressibus fidei confluxisse, maxime cum in praecedenti traditione dictum sit, omnes gentes reputari Romanos, qui cunctis gentibus imperabant. Vnde secundum hoc, atque iuxta eorum traditionem, recte dici potest, quod [illegible] alij in Saluatorem nostrum nisi Romani credidissent, omnes gentes ad eum confluxerint. Quare in nullo prorsus haec fatua Iudaeorum obiectio Saluatori nostro derogat.

CAPVT V.

Ad quartum Iudaeorum obiectum, Quod Messias nondum venerit, quia gentes nondum dixerunt, Venite ascendamus ad domum Dei Iacob.

GALATINVS.

Nunc ad quartum eorum obiectum respondeamus, quo probare nituntur, Messiam adhuc non venisse, & ex consequenti Dominum nostrum Iesum Nazarenum Messiam non fuisse, quia nec in aduentu ipsius, nec adhuc aliquando illud eiusdem prophetae verbum adimpletum est, Venite ascendamus ad montem Domini, & ad domum Dei Iacob. Diximus igitur in praemissis, Quod mons iste Messias est, in quem gentes credentes erant, quem & nunc gentes ipsae colunt, atque adorant, vna & concordi voce dicentes, Eamus ad montem Domini, id est ad Messiam filium Dei Saluatorem nostrum, & ad domum Dei Iacob, hoc est, ad domum Dei quem coluit Iacob, & caeteri patres sancti veteris testamenti. [illegible] vnum Deum esse omnium fidelium, & eorum qui ante legem fuerunt, & eorum qui sub lege extiterunt, & eorum qui nunc in Christum credunt. Quod autem nos [illegible] de eo quod dicimus, Eamus ad domum Petri, ad domum Pauli, ad domum Francisci, & [illegible] ondemus, quod nullus [illegible] dictum hoc ita intelligit. Nullam quippe Petro, neque Paulo, neque [illegible], neque alicuius sancto domum facimus [illegible] Petri, atque memoriam Pauli, eam Deo [illegible] nec alicui [illegible] cum fas est in Ecclesia [illegible] ratione dicere, Tibi Petro, aut tibi [illegible] domum dedicamus, sed Deo [illegible] consecrari dicitur. [illegible] Deo consecrentur, [illegible] Dei, vna est Dei Ecclesia, omnes que [illegible] Ad hanc domum [illegible] ecclesia est. In hac Ch[illegible] & sanctus sanctorum [illegible] adoratur. In hac & peccata [illegible] tur.

CAPVT VI.

Ad quintum Iudaeorum obiectum, Quod Messias nondum venerit, quia nondum arma bellica in agriculturae instrumenta sunt conuersa.

GALATINVS.

Eorum quintum obiectum, cum ex eiusdem prophetae verbis concludere contendunt Messiam nondum venisse, quia nondum enses in ligones conuersi fuerunt, nec lancea in falces, per eorum Talmud confutatur. Non enim mundum tam fortiter alterandum fuisse, vt ipsi ignoranter, vel potius fraudulenter astruunt, ostendit quaedam eorum traditio, quae in libro שבת *Sabbath*, id est sabbati hoc modo ait, Tradiderunt magistri, ne egrediatur aliquis in die Sabbati cum ense, & caeteris armis. R. autem Eliezer dicit, quod ornamenta sunt homini arma. Dixerunt igitur ei, Postquam sunt hominis ornamenta, quam ob rem cessatura sunt in diebus Messiae? Respondit eis, Quia non erunt necessaria. Sicut dictum est Isaiae 2 cap, Et non leuabit gens gladium contra gentem, nec discent vltra bellum. Dixerunt ei, Erunt saltem ad ornatum, vel decorem. Dixit autem R. אביי *Abaia*, Ad quid, ex quo futura sunt tanquam lucerna in meridie? Huicum autem contrarium opinatus est R. Semuel. Ait enim, Non interest inter seculum hoc, & dies Messiae nisi seruitus regnorum tantum. Sicut scriptum est Deuter. 15. Quia deerit pauper de medio terrae. Et paulo post sic sequitur, Et fuerunt qui dicerent, quod dixerunt ad eum, ad Rabbi scilicet Eliezer, Ex quo sunt homini ornamento arma, cur ergo cessabunt in diebus Messiae? Respondit eis, Etiam in diebus Messiae non cessabunt arma, sed cessabunt in futuro aduentu. Hactenus Talmud. Vbi notandum est, quod idem Rabbi qui paulo ante asserere videbatur, arma in diebus Messiae cessare debuisse, hic seipsum exponens, reuocat quod dixerat, Non scilicet in aduentu Messiae primo, sed in futuro aduentu, hoc est in secundo eius aduentu, cessatura esse. Secundum quoque est quod vbi traditum est, dicit, Quod non interest inter seculum hoc & dies Messiae, nisi regnorum seruitus: sensus est, Quod fideles Messiae atque in eum credentes, idololatrarum gentium regibus vlterius seruituri non erant. Quod tunc profecto vsquequaque completum est, cum sub Constantino Caesare, & Syluestro Pontifice maximo, Romanum imperium se Domino Iesu Christo sponte subiecit. Ex his igitur, quae dicta sunt, satis liquido patet, nihil ex his prophetae verbis a perfidis Iudaeis contra Saluatorem nostrum obijci posse, quod facile per eorum scripturas solui non possit. Nam cum dicit, Et contundent gladios suos in ligones, & cum reli[illegible] si velint verba [illegible] nat, intelligere ipso tempore Domini Iesu Christi [illegible] negare non possunt, praesertim cum [illegible] traditionem nunc [illegible] pateant, in diebus Messiae nec arma omnino cessatura, nec mundi [illegible] alterandum fuisse, vt ipsi & hic, & alias scripturas peruerse exponendo, impudenter [illegible] delirant. Si autem spiritualiter eadem verba [illegible] intelligenda duxerint, quid vnquam melius, quam hoc in diebus Domini nostri Iesu Christi potest inueniri completum? Cum gentium sapientes philosophi, vt fuit Clemens ille Romanus, Dionysius Graecus, Cy[illegible]us, & Augustinus

stinus Africani, ac alij pene innumeri, linguas, verba, argumentationumq; versutias quibus ante eorum conuersionem disputando contra fidem nostram, acerrime pugnabant, postmodum ad scelus idololatriæ penitus extirpandum, ad hominumque vitia radicitus euellenda, & ad veri Dei cultum ampliandum, atque ad virtutes tam in Iudæorum, quam in Gentilium cordibus nutriendas, conuerterunt. Quare si sacra scriptura spiritualiter, vt oportet, intelligatur, inueniemus procul dubio in diebus Domini nostri Iesu Christi humanæ diarma bellica in agriculturæ instrumenta optime commutata fuisse. Et consequenter completum autumabimus illud Isa. 61. cap. dictum, quod Petro & Paulo cæterisq; ex Iudæis suis ipsum Dominum Iesum verum Messiam credentibus longe ante prophetatum fuerat. ועמדו זרים ורעו צאנכם ובני נכר אכריכם וכרמיכם ואתם כהני יהוה תקראו משרתי אלהינו יאמר לכם חיל גוים תאכלו ובכבודם תתימרו Hoc est, Et stabunt alieni, & pascent oues vestras, & filij extranei erunt agricolæ vestri. Et vos sacerdotes Dei vocabimini, ministri Dei nostri dicetur vobis. Fortitudinem gentium comedetis, & in gloria vel honore eorum dominificabimini. Quemadmodum igitur lingua & verba sæpenumero gladius & lanceæ ac venabula dicuntur, maxime cum quis ipsis ad nocendum vtitur, iuxta illud Psal. 57. בני אדם שניהם חנית וחצים ולשונם חרב חדה Id est, Filij hominum, dentes eorum iacula & sagittæ, & lingua eorum gladius acutus. Et iterum Psalmo iuxta Hebraicam veritatem 55. secundum vero nostram æditionem 54. רכו דבריו משמן והמה פתיחות Hoc est, Mollia facta sunt verba eius super oleum, & ipsa sunt venabula. Item Prou. 25. מפיץ וחרב וחץ שנון איש עונה ברעהו עד שקר id est, Claua & ensis atq; sagitta acuta, vir respondens in proximum suum testimonium falsum. Ita quoque lingua ipsa ac verba non abs re vomeres, ligones, ac falces vocari possunt, cum quis illis ad aliorum instructionem, atque ad Dei cultum vtitur.

CAPVT VII.

Ad sextum obiectum, Quod Messias nondum venerit quia nondum pax sine fine venit.

GALATINVS.

SEXTVM ipsorum obiectum per eorum quoque scripturas facile cõfutatur. Cum enim ex eo quod propheta dicit, Non leuabit gens in gentem gladium, neq; discent vltra bellum, Messiam nondum venisse inferunt, quia nondum pax sine fine mundo aduenit; cum tamen pacem perpetuo duraturam in dieb⁹ Messiæ fieri debere verba ipsius prophetæ sonare videantur; respondendum est eis, prout in Talmud à sapientibus eorum verba hæc exponuntur. Primum itaque notandum est, quod hæc dictio עוד od, quam nos vltra interpretamur, etsi quandoq; & raro pro Nunquam aut Vnquam accipiatur, vt est illud Genes. 8. cap. dictum, לא אסיף לקלל עוד את האדמה Hoc est, Non addam vltra maledicere terræ. Et rursus 9. cap. ולא יהיה עוד המים למבול Id est, Non erit vltra diluuium: crebro tamen tempus admodum breue significat, vt docet Rabbi Kimhi in libro *Serasim*, dicens, Contingit hanc dictionem עוד *od*, id est, vltra, paruum tempus significare: vt cum dicitur Prouerb. 31. cap. תנו שכר לאובד ויין למרי נפש ישתה וישכח רישו ועמלו לא יזכר עוד Hoc est, Date inebriatiuum pereunti, & vinum ei qui amaro est animo. Bibet & obliuiscetur egestatis suæ, & laboris sui non recordabitur vltra. Vltra enim ibi non significat vnquam, vel in æternum, sed quamdiu vinum in eo fuerit. Ita quoque dictum illud 4. Reg. 6. cap. ולא יספו עוד גדודי ארם לבוא בארץ ישראל Id est, Et non addiderunt vltra turmæ Aram venire in terram Israel, id est in illo tempore. Item contingit quandoq; עוד *od*, significare עדן *aden*, id est adhuc. Vt illud Psal. 88. במתים חפשי כמו חללים שוכבי קבר אשר לא זכרתם עוד Hoc est, In mortuis liber, sicut interfecti dormientes in sepulchro quorum non memor fuisti *od*, id est adhuc. Quasi dicat: adhuc non fuisti memor eorum, donec veniat tempus, in quo fiet mortuorum memoria, vt resurgant. Et sic etiam est illud Iob 2. cap. עודך מחזיק בתמתך Id est, Adhuc tu retines perfectionem tuam. Hactenus Rabbi Kimhi. Ex cuius dictis satis liquido patet, quod dictio hæc Hebraica *od*, id est, vltra, raro quidem pro Vnquam, vel pro Amplius accipitur, frequenter autem pro determinato, vel etiam pro modico tempore sumitur. Sed quoniam Iudæi, vt moris eorum est, non obstantibus iis quæ circa hoc dicta sunt adhuc contentiose obstant, ideo oportet nos iterum quędam alia sua in eos spicula contorquere. De quibus illud vnum sit, quod Genes. trigesimo quinto capite habetur, ויאמר לו אלהים שמך יעקב לא יקרא שמך עוד יעקב כי אם ישראל יהיה שמך Id est, Et dixit ei Deus, Nomen tuum Iacob, non vocabitur nomen tuum vltra Iacob, sed erit Israel nomen tuum. Hic ergo acutius cernat Iudaica prauitas: quod sicut dictum est apud Isaiam, Non leuabit gens cõtra gentem gladium, nec discent vltra bellum, ita hic dicitur, Non vocabitur vltra nomen tuum Iacob: qui tamen & confestim eodem in cap. octies vocatus est Iacob, & nonnisi ter Israel. Aliud vero spiculum est illud, quod 1. Reg. 7. ita de Philistæis legitur, ולא יספו עוד לבא בגבול ישראל Hoc est, Et non addiderunt vltra venire ad terminum Israel. Fuitque manus Domini in *Philistim* omnibus diebus Semuel. Quomodo autem istud vltra ibi intelligendum sit, ex eo ostenditur, quod in eodem libro capite 13. dicitur, Quod mortuo Semuele, & regnante Saul, ascenderunt Philistæi ad terram Israel. Sic enim ibi legitur, Et *Philistim* congregati sunt ad pugnandum cum Israel, triginta millia equitantium, & sex millia equitum siue militum, & populus sicut arena quæ est in littore maris. Et ascenderunt & castrametati sunt in Michmas coram Bethauen. Ex his igitur omnibus constat, quod hæc Hebraica dictio עוד *od*, id est, vltra, non semper æternitatem (vt Iudæi delirant) importat, sed aliquando temporis diuturnitatem, & multoties tempus valde exiguum. Ex quo aperte liquet tempore Domini nostri Iesu Christi impletum fuisse hoc Isaiæ dictum, Non leuabit gens

contra gentem gladium, nec discent vltra bellum. Vltra, id est, per aliquod tempus. Ipse quidem natus est pacis suis longævæ tempore, Augusto orbi imperante. Quę quidem pax eo viuente semper durauit, & postmodum eo mortuo, per annos quadraginta quousque Iudæi bella volentes, pacem ipsam turbauerunt, contra Romanum imperium, cum suo falso Messia nomine *Bencozba* (vt in superioribus dictum est) insurgendo. Romani etenim anno ante Ierusalem euersionem à Tito factam 180. Iudæis dominari cœperunt, vt in præcedentibus per Talmud probatum est. Denique non multo post tantam vniuersus mundus pacem habuit, vt solus vnus homo hoc est, Cæsar Augustus vniuerso orbi pacifice præesset. Quod igitur aliud maius pacis indicium Iudæi mente capti quærunt, quam vniuersum terrarum orbem sub vnius hominis dominio fuisse? Quocirca nemini dubium esse debet quod in tam diuturna pace multa arma bellica in ligones, falces, & vomeres conuersa fuerint.

CAPVT VIII.

Ad septimum obiectum, Quod Messias adhuc non venerit, quia nondum feræ ęstium animalium deserentes, ac omni feritate deposita, cum animantibus mansuetis accubuerunt.

GALATINVS.

ILLVD quoque quod ex verbis eiusdem prophetæ nobis obiiciunt, Quod scilicet nondum feras videmus esurum carnium de cetere, neque cum animantibus domesticis ac mansuetis, omni feritate deposita accumbere: ex quo Messiam nondum venisse concludunt, per eorum etiam scripturas refellimus, dicentes, Quod sacra scriptura sæpenumero mystice atque parabolice, ac etiam sæpissime metaphorice & per translationem loquitur, non solum res quaslibet aliorum nominibus vocando, atque etiam homines secundum quod eorum exiguunt actiones, & mores, vel etiam qualitates, irrationalium vocabulis appellando, verum etiam & Deum ipsum, ad ipsius operationes respectu in habendo: Quod R. Moses Ægyptius in libro מורה הנבוכים *More hannebochim* circa eius principium, optime declarat: vt in sexto capite primi [illegible] operis lanius vidimus. Quod autem aliter intelligenda sint præmissa Isaiæ verba, quam ipsi intelligunt, [illegible] dicunt, habetur ab ipso quoque R. Mose Ægyptio in suis הלכות *halachoth*, id est sententiis, super librum Iudicum sic dicente. Non ascendat super cor tuum, quod in diebus Messiæ deficere debeat aliquid de via huius mundi, vel quod [illegible] innouari debeat aliquid de operibus [illegible] sed potius quod mundus ire debeat iuxta [illegible] viam suam. Quod igitur apud Isaiam 11. ca[put dict]um est, Et habitabit lupus cum agno [illegible] sus est, quod Israel habitaturi sit confidenter cum [impiis] seculi, qui leonibus, & lupis, ac pardis comp[arantur] [illegible] ut dictum est Ierem. 5. capite הכם אריה מיער זאב ערבות ישדדם נמר שקד על

עריהם Hoc est, Percussit eos leo de sylua, lupus nemorum, vel vespere vastabit eos, pardus vigilat vel insidiatur prope ciuitates eorum. Postquam consumpti fuerint peccatores, de quibus dictum est Isaiæ 1 [illegible] יחוה יכלו [illegible] est, Et derelinquentes Deum consumentur: & conuersi fuerint omnes ad legem veritatis, tunc non diripiet, neque destruent, sed comedent licita cum tranquillitate cum Israel: [illegible] est [illegible] Et leo sicut bos comedet paleam Et [illegible] verba scripta de Messia similitudine sunt. In tempore autem regis [illegible] de omnibus, cuius rei, & quam ob [illegible] nes, & quid per eas significatur [illegible] enim sapientes, quod non intersit inter [illegible] hunc & dies Messiæ nisi seruitus duntaxat regnorum. Hæc omnia idem Rabbi. Prædicta quoque non parum sumunt roboris a translatione Chaldaica R. Ionathe filii Vzielis cui apud eos nefas est contradicere. Nam illud quidem, Et egredietur virga de stirpe Isai: & virgultum vel planta, vel stirps de radicibus eius fructificabit vel germinabit ita Chaldaice traduxit, ויפוק מלכא מבנוהי דישי ומשיחא מבני בנוהי יתרבי Hoc est, Et exibit rex de filiis Isai & Messias de filiis filiorum eius fenus [illegible]. Illud autem, Et erit iustitia cingulum lumborum eius, & fides cinctorium, vel [illegible] bare renum eius, sic iote preatus est, ויהון צדקיא סחור סחו[ר] ליה עבדיה המנתא יהון קריבין ליה id est, Et erunt iusti circa eum, & fideliter agentes appropinquabunt ei. Illud quoque, Et habitabit lupus cum agno, cum cæteris, ita exposuit, ביומוי דמשיחא דישראל יסגי שלמא בארעא Hoc est, In diebus Messiæ Israelis multiplicabitur pax in terra. Quæ quidem interpretatio duo contra Iudaicam impietatem facit. Primum quidem, quod ipsa Isaiæ verba de Messia dicta sint. Bis enim ibi eius nomen exprimit. Secundum vero quod spiritualiter sint intelligenda. Cui etiam interpretationi glossa R. [Sa]lomonis [illegible] pulatur, quæ eadem [illegible] exponit, Non ad vlitionem ocu[li] [illegible] Messias, sed cum sapientia Dei [illegible] & [illegible] que in eo erit, sciet & intelliget quis [illegible] innocens. Et [illegible] quieta & tenera. Et [illegible] sui, hoc intelligendum [illegible] id est, secundum Chaldaicam [interpretation]em quæ talis est, ויקטל חייבי ארעא במימר פומיה [id est] Et celebit reos de terra verbo [illegible] rum suorum mortificabit impium [illegible] mone labiorum eius erit mortuus in [illegible] Iustitia cingulum lumborum eius, h[oc est] erunt iusti circa eum id est adhærentes ei in cingulum Hæc Rabbi Salomo. Superius dicto quoque modo appellantur crebro etiam sacra [scrip]tura homines ferarum, pecudum, auium atque reptilium nominibus. Nam [illegible] Genes. 49. Iacob ille pat[riarcha] [fili]is suis benedicens Iudam quidem גור אריה id est, leonis vocauit. Isachar [illegible] חמור גרם [illegible] נחש עלי [illegible] דרך id est, serpentem [illegible] super semitam Nephtalim [illegible] אילה שלחה Hoc est, ceruam transmissam. [illegible] זאב יטרף [illegible] id est,

Homines plerumque brutorum nominibus appellantur.

id est, lupum rapacem. Sic enim ait de eo, בנימין זאב יטרף בבקר יאכל עד ולערב יחלק שלל Hoc est, Beniamin lupus rapax, mane comedet prædam, & ad vesperam diuidet spolium. Sic etiam est illud Prou. 28 dictum, ארי נהם ודב שוקק מושל רשע על עם דל id est, Leo rugiens, & vrsus circumiens, dominator impius super populum pauperem. Ad quod etiam pertinet quod apud Ierem. 50. sic dicitur, שה פזורה ישראל אריות הדיחו הראשון אכלו מלך אשור Hoc est, Ouis dispersa vel dissipata Israel, Leones expulerunt eum. Primus comedit eum rex Assur. Et sequitur immediate ibidem, והאחרון עצמו נבוכד ראצר מלך בבל id est, Et vltimus exossauit eum rex Babylonis Et iterum ibidem paulo superius. צאן אבדות היה עמי רעיהם התעום Hoc est, Grex vel oues perditę fuerunt populus meus. Pastores earū errare fecerūt eas Glossa R. Salomonis, Pastores, inquit, earum, id est reges. His subnectendum est quod in libro חולין *Hullin*, in cap. הכל שוחטין *Haccol sohatin* scribitur, super illud Ps. 36. אדם ובהמה תושיע יהוה id est, Hominem & bestiam saluabis Deus. Sic enim ibi ad verbum dicitur, Dixit R. Iudas, quod dixit Rab, Hi sunt filij Adæ, qui astuti sunt per scientiam, & statuunt seipsos velut iumentum, vel bestiam. Hæc Talmud. Quasi dicat, Eos Deus saluabit qui prudentes sunt tanquam homines ad faciendum bonum, & simplices velut iumenta ad patrandū malum, atque patientes ad onus Dei portandum. In *Midras* quoque *tehilim*, id est, in expositione Psalmorum super illud Psalm. 64. שמע אלהים קולי בשיחי מפחד אויב תיצור חיי Hoc est. Exaudi Deus vocem meā, cum deprecor, à timore inimici serua vitam meam, sic dicitur, Scriptum est Danielis 6. capite, Deus meus misit Angelum, & clausit os leonum Venit leo, & liberauit leonem de ore leonis. Venit leo; Hic est Deus sanctus & benedictus: sicut dictum est Amos 3. c. אריה שאג מי לא יירא ארני יהוה רבר מי לא ינבא Id est, Leo rugit, quis non timebit? Dominus Deus locutus est, quis nō prophetabit? Et liberauit leonem; Hic est Daniel, qui venit ex Iuda, sicut dictum est Gen. 49 c. גור אריה יהודה Hoc est, Catulus leonis Iuda De ore leonis; Hic est Nabuchodonosor: sicut dictū est Ierem. 4 עלה אריה מסבכו Id est, Ascendit leo de cubili suo. Cum satis prouide (vt ex prædictis patuit) cognosci possit, quod nec feræ, nec iumenta, nec cætera id genus, cum irrationalia sint, diuinæ legis aut cognitionis possint esse capacia, necessario profecto consequens est, verba antedicta Isaiæ, videlicet, Habitabit lupus cum ariete, cum reliquis, non de brutis, sed de hominibus intellectum habentibus, intelligenda esse.

CAPVT IX.

Ad aliud Iudæorum obiectum, Quod Messias adhuc non venerit, quia nondum ipsi in terram suam congregati sunt.

CAPNIO.

ASSVMVNT adhuc & aliud suæ falsitatis & cęcitatis argumentum, ex eo quod Deut. trigesimo capite sic legitur, ושב יהוה אלהיך את שבותך ורחמך ושב וקבצך מכל העמים אשר הפיצך יהוה אלהיך שמה: אם יהיה נרחך בקצה השמים משם יקבצך יהוה אלהיך ומשם יקחך: והביאך יהוה אלהיך אל הארץ אשר ירשו אבותיך וירשתה: Hoc est, Et conuertet Dominus Deus tuus captiuitatem tuam, & miserebitur tui. Et conuertet, & congregabit te ex cunctis populis, ad quos dispersit te Dominus Deus tuus, vt esses ibi. Si fuerit impulsio tua in extremitates cœli, inde congregabit te Dominus Deus tuus, & inde assumet te, & introducet te Dominus Deus tuus ad terram, quam hæreditauerunt patres tui, & hæreditabis eam. Cum igitur (inquiunt) plures quam mille & quadringenti fluxerint anni, ex quo per orbem dispersi sumus, & per Messiam cum venerit, sicut à patribus nostris traditum est nobis, ad terram quam patres nostri possederunt, reducendi & congregandi simus, quemadmodum & per Mosem in verbis præmissis, & per alios quoque prophetas sæpenumero prophetatum est, manifestum est, Messiam ipsum nondum venisse, & per consequens Iesum vestrum Messiam non fuisse. Quoniam igitur argumentum hoc sæpissime contra nos facere solent, velim illud penitus soluas. GAL. Iudæi nostri temporis crebro contra nos verba ista impudentissime inducunt, omisso fraudulenter eorundem principio (quod in nostra quoque editione deficit) quo Dominus ipse ait, עתה אשיב את שבות יעקב Id est, Nunc conuertam captiuitatem Iacob. Et reliqua: Quod manifeste falsum esset, si adhuc totum futurum esset, cum ab eo tempore hucusque plures duobus millibus transierint anni. Quare cum Deum vel hic vel alibi mentiri, aut falsum dicere, sit impossibile, necessario profecto sequitur, quod tunc cum Deus dixit, Nunc conuertam captiuitatem Iacob, cum reliquis, fuerint hæc incepta. Deinde vero suis temporibus, prout Deus ipse prædestinauerat, vniuersa completa. Dicimus ergo, quod de Iudæorum congregatione & reditu ex Babylonica captiuitate fuerint verba illa Deuteronomij dicta. Tempore enim Nehemiæ & Ezræ nutu Dei, Iudæi à Cyro rege Persarum redeundi facultate accepta, congregati fuerunt, reuersiq; sunt ad terram suam, quicunque reuerti voluerunt: vt habetur in fine Paralip. & in principio Ezræ. Quod ex eo maxime patet, quod apud Nehemiam 1. cap. ita scribitur, זכר נא את הדבר אשר צוית את משה עבדך לאמר אתם תמעלו אני אפיץ אתכם בעמים ושבתם אלי ושמרתם מצותי ועשיתם אתם אם תהיה נדחכם בקצה השמים משם אקבצכם והביאתים אל המקום אשר בחרתי לשכן את שמי שם Hoc est, recordare quæso (dixit Nehemias Domino) verbi quod præcepisti Mosi seruo tuo, dicens, Vos perperam ageris. Ego dispergam vos in populis. Et reuertemini ad me, & seruabitis præcepta mea. Si fuerit impulsio vestra in extremitates cœli, inde congregabo vos, & ducam ad locum quem elegi, vt habitet nomen meum ibi. Ex his euidenter liquet, de Iudæorum congregatione & regressu ex Babylonica captiuitate, supradicta Deut. verba dicta fuisse. De qua etiam congregatione & reditu apud Ezech. 39. sic dicitur, כה אמר ארני יהוה עתה אשיב את שבות יעקב ורחמתי כל בית ישראל וקנאתי לשם קרשי id est, Sic

dixit Dominus Deus, Nunc conuertam captiuitatem Iacob, & miserebor totius domus Israel, & zelabo nomen sanctum meum. Et infra, וקבצתי אותם מארצות איביהם ונקדשתי בם לעיני הגוים רבים וידעו כי אני יהוה אלהיהם בהגלתי אותם אל הגוים וכנסתים אל אדמתם ולא אותיר עוד מהם שם: ולא אסתיר עוד פני מהם אשר שפכתי את רוחי על בית ישראל נאם אדני יהוה Hoc est, Et congregabo eos de terris inimicorum suorum, & sanctificabor in eis in oculis gentium multarum. Et scient, quia ego sum Dominus Deus eorum, cum captiuauero eos ad gentes, & congregauero eos super terram suam, & non reliquero vltra ex eis ibi, & non abscondam vltra faciem meam ab eis: cum effudero Spiritum meum super domum Israel. Dixit Dominus Deus. CAP. Iudæi tanquam perfidi huic verbo Ezechielis te[illegible] morsu adhærent: eo quod per ipsum Dominus dixerit, Et congregauero eos super terram [illegible], & non reliquero ex eis ibi quenquam [illegible]. Cum igitur (inquiunt) non om[illegible] ad terram suam congreg[illegible] ex eis in gentibus remanserit, palam [illegible] hetiam hanc nondum impletam esse. [illegible] hoc & falsiloquos esse, & Deo ingrat[illegible] ipse aperte ostendit, cum in fine [illegible] libri sui. & in principio tertij sic ait, וישבו הכהנים והלוים ומן העם והמשררים והשוערים והנתינים בעריהם וכל ישראל בעריהם id est, Et habitauerunt sacerdotes & Leuitæ, & de populo, & cantores, & ianitores, & Nathinæi in ciuitatibus suis. Et omnis Israel in ciuitatibus suis. Congregatusque est populus quasi vir vnus ad Ierusalem. Quare & tunc etiam illud Isaiæ 11. cap. dictum; quod nobis frequenter obijciunt, impletum est, ויוסף אדני שנית ידו לקנות את שאר עמו אשר ישאר מאשור id est, Et addet Dominus secundo manum suam, ad possidendum residuum populi sui, quod relinquetur ab Assyrijs, cum cæteris: nam primo manum suam ad possidendum eos Dominus extendit, cum illos ex Ægypto eduxit. Secundo vero cum è Babylonica captiuitate reduxit. Demum nunquam faciem suam abscondit ab eis, qui ei crediderunt, ex quo Spiritum sanctum super eos in die Pentecostes effudit: vt in calce præmissorum verborum Ezechielis manifeste insinuatur.

Iudæorum nonum obiectio.

CAPVT X.

Ad nonum Iudæorum obiectum, Quod Messias nondum venerit, quia tertium templum non est adhuc ædificatum.

CAPNIO.

ID quoque nobis sæpe opponunt, quod apud Zachariam 6. ca. hoc modo legitur, כה אמר יהוה צבאות לאמר הנה איש צמח שמו ומתחתיו יצמח ובנה את היכל יהוה והוא יבנה את היכל יהוה והוא ישא הוד וישב ומשל על כסאו והיה כהן כסאו ועצת שלום תהיה בין שניהם: Id est, Sic dixit Deus exercituum, dicens, Ecce vir, Germen nomen eius, & de subter se, vel de loco suo, vel per se germinabit. Et ædificabit templum Dei. Et ipse tollet, vel portabit gloriam, & sedebit, & dominabitur super solio suo. Et consilium pacis erit inter duos ipsos. Et paulò inferius, והיה אם שמע תשמעון בקול יהוה אלהיכם Hoc est. Et erit si audiendo audieritis vocem Domini Dei vestri. Ex his igitur, & ex verbis Ezechielis vltimo capite dicentis, Quod Ierusalem & templum tempore Messiæ reædificari debebant, iuniores Iudæorum sic argumentantur, Cum hæc tempore Iesu Nazareni impleta non fuerint, neque hactenus tertium templum ædificatum sit, constat plane, neque Iesum Nazarenum Messiam fuisse, neque Messiam ipsum adhuc venisse. GAL. Horum verborum Zachariæ a Rabbi Selomone habetur solutio, qui [illegible] exponit. Germen nomen eius. Innuitur Messias: Tollet gloriam, id est tollet cornu. Inter duos ipsos, id est, inter Iudam & Israel. Et hæc ædificatio tota de domo secunda loquitur. Et erit si auditu audieritis: id est, Et erit vobis factum hoc, vel res hæc, si auditu audieritis. Hæc Rabbi Selomo. Ex quibus habetur argumentum, quod Messias tempore secundi templi venturus erat. Quod autem prædicta Zachariæ verba de Messia intelligantur per Targum, id est, per translationem Chaldaicam liquido patet, quæ sic eadem verba habet, אמר יהוה צבאות למימר הא גברא משיחא שמיה עתיד דיתגלי ויתרבי ויבני ית היכלא דיהוה והוא יאול זיו ויתיב וישלוט על כורסוהי ויהי כהן רב על כורסוהי ומלכא דשלמא יהא בין תרויהון Id est, Dixit Deus exercituum dicendo, Ecce vir, Messias nomen eius. Futurum est, vt reuelet se & multiplicabitur. Et ædificabit templum Dei. Et ipse leuabit decorem, & sedebit, & dominabitur super solio suo. Et erit sacerdos magnus super solio suo. Et consilium pacis erit inter duos ipsos. Et infra ויהי אם קבלא תקבלון למימרא דיהוה אלהכון Hoc est, Et erit (scilicet hoc) si recipientes receperitis verbum Domini Dei vestri. Hæc Targum. Vbi per verbum hoc Domini Dei (vt alibi latius probatum est) Messias ipse intelligitur. Quod autem tertium templum non fuerit ædificandum, per eorum scripturas multifariam probatur. Nam in *Beresith* קטנה *ketanna*, id est, in expositione minori libri Geneseos, hoc modo scriptum legimus. Dixit Rabbi אביא *Abia*, Ab initio creationis mundi, vidit Deus sanctus & benedictus domum sanctuarij ædificatam & destructam. Et ædificatam quidem: sicut dictū est Gen. 1. בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ Id est, In principio creauit Deus cœlum & terram, Ecce ædificata. Quemadmodum dicitur apud Isaiam 51. cap. Vt plantaret cœlos, & fundaret terram. Destructam vero cum dicitur והארץ היתה תהו ובהו Id est, Et terra erat inanis & vacua. Ecce destructa. Quemadmodum dictum est Ierem. 4. ראיתי את הארץ והנה תהו ובהו Id est, Vidi terram, & ecce inanis & vacua erat. Sequitur ויאמר אלהים יהי אור ויהי אור Id est, Et dixit Deus: fiat lux, & fuit lux. Ecce ædificata est & consummata in futurum. prout dictum est Isa. 60. קומי אורי כי בא אורך וכבוד יהוה עליך זרח Hoc est, Surge, illuminare, quia venit lumen tuum, & gloria Dei super te orta est. Scriptum est etiam sic in *Beresith rabba*, id est in expositione magna libri Genesis super illud Genes. 27. [illegible] p. dictu[illegible] vide odorem filij

Templum tertium non ædificandum.

filij mei sicut agri pleni, cui benedixit Dominus. Hic docet Deum ostendisse ibi domum san[ctuarij] ædificatam & destructam. Et ædificatam quidem ibi, Vide odorem filij mei. Sicut scriptum est Num. 28. Odorem suauem seruabis. Destructam vero ibi, Sicut agri pleni. Sicut scriptum est Micheæ 3. cap. Propterea causa vestra Sion tanquam ager arabitur. Ædificatam autem & consummatam in futurum ibi, Cui benedixit Dominus. Sicut scriptum est Psal. 132. Quia ibi mandauit Dominus benedictionem & vitam vsq; in seculum, vel in æternum. In libro quoq; Succa, id est, Tabernaculi ita legitur, Dixit R. Ezra, Scriptum est Ioelis 2. cap. ואת הצפוני ארחיק מעליכם והדחתיו אל ארץ ציה ושממה את פניו אל הים הקדמני וסופו אל הים האחרון id est, Et aquilonem elongabo à vobis vel desuper vobis, & impellam eum ad terram aridam, vel desertam, vel desolatam. Facies eius ad mare orientale, & finis eius ad mare vltimum. Et aquilonem elongabo à vobis Hic est יצר הרע *Iesser hara*, id est fomes vel concupiscentia mala, quæ latitat in corde hominis. Et impellam eum ad terram aridam, id est ad locum, vbi filij Adæ nó inueniuntur habitare. Facies eius ad mare Orientale, Quia dedit oculos suos in sanctuarium primum, & destruxit illud occiditq; sapientes, qui ibi erant. Et finis eius ad mare vltimum. Quia dedit oculos suos in sanctuarium secundum, & euertit ipsum, interfecitq; sapientes qui in illo erant. Ex his traditionibus satis aperte innuitur, tertium templum non fuisse ædificandum. Quod manifestius apud Ieremiam habetur, ita 7. cap. dicentem, היטיבו דרכיכם ומעלליכם ואשכנה אתכם במקום הזה: אל תבטחו לכם אל דברי השקר לאמר היכל יהוה היכל יהוה היכל יהוה המה Hoc est, Bonas facite vias vestras, & actiones vestras. Et habitare vos faciam in loco isto. Ne confidatis in verbis mendacij, vel falsitatis, ad dicendum Templum Dei, Templum Dei, Templum Dei sunt. Quia scilicet falsum omnino est, quod tertium templum Domini ædificetur in terris, cum aliud quam primum & secúdum templú Domini esse nó debeat. Quod in libro נזירות *Nezeruth*, id est, Separationis, in capite *Bethsammai* confirmatur, cum sic super eisdem Ieremiæ verbis dicitur, Quid est quod scriptum est, Templum Dei, Templum Dei? Istud est sanctuarium primum & secundum. Per ea igitur quæ dicta sunt, palam ostenditur, quod templum non reædificabitur tertio, neque Iudaica prauitas potest aliqua euidenti ratione probare illud tertio reædificandum esse: cum, vt ex præmissis satis manifeste patuit, nonnisi duo in terra templa esse debuerint. Primum scilicet quod à Salomone constructum fuit, & à Nabuchodonosor subuersum: & secundum, quod sub Zorobabel códitum est, & à Tito demum destructum. Tertium autem templú non in terra, sed in cœlo, atque in Ierusalem superna ponendum est: vt prisci Talmudistæ tradiderunt. Quod multis in locis ipsius Talmud probatur. Nam in *Beresith rabba*, id est in expositione libri Genesis super illud 28. ca. eiusdem libri scriptum, וירא ויאמר מה נורא המקום הזה אין זה כי אם בית אלהים וזה שער השמים id est, Et expauit ac dixit Quam [terribilis] est locus iste. Non est hic nisi do-

Tertium templum in cœlo ponendum est.

mus Dei. Et hic est porta cœli: sic legitur, Dixit magister noster Iehosuas filius Nun, Illa die qua appropinquauit [m]ors Mosi, sustulit eum Dominus ad cœlum altissimum, ostenditq; ei domum præmij sui, & quid ei venturum esset. Astitit que ei pietas, dixitque, Moses bonam tibi nunciationé nunciabo, de qua mu[ltum] lætaberis. Respice versus diuinæ pietati[s] thronum, & vide. Respexitq; Moses, & vidit Deum sanctum & benedictum domum sanctuarij ex lapidibus preciosis & margaritis manu sua ædificantem. Inter lapidem vero & lapidem di[ui]nitatis gloriam, siue decus, vel ornatum, nobiliorem scilicet quam margaritas ponebat. Messias autem filius Dauid in medio eius sedebat. Aharon vero frater ipsius Mosis super pedes suos stabat & pallium eius super eum erat. Tunc locutus est Aharon Mosi, dicens, Moses ne appropinques: timeo enim השכינה *Hasschina* id est diuinitatem tibi Non enim ingreditur hic homo, nisi prius mortem gustauerit. Cecidit ergo Moses in faciem suam in conspectu Dei, cum verba Aharon audisset, & ait, Domine seculi da mihi loquendi cum Messia tuo facultatem antequam moriar. Dixit ei Deus sanctus & benedictus, Vade. Docuitq; eum nomen suum magnum ne vocaret eum diuinitatis splendor. Cumque vidissent eum Messias & Aharon, cognouerunt quod Deus sanctus & benedictus nomen suum magnum eum docuerat. Dixerunt igitur ei Messias & Aharon, Benedictus qui venit in nomine Domini. Nisi enim Deus sanctus & benedictus eum nomen suum docuisset, ad diuinitatem cum eis ingredi non potuisset. Rogauit itaque Moses Messiam filium Dauid, dicens, Loquere quæso mihi. Deus sanct[us] & benedictus ædificabit domum sanctuarij in terra Israel Et ecce ego video eum in cœlo domum sanctuarij manu sua ædificantem. Respondit Messias Mosi, Moses, Iacob pater tuus vidit domum, quæ ædi[ficanda e]st in terra. Vidit quoque domum, quam Deus [sa]nctus & benedictus manibus suis ædificat in cœlis. Intellexitq; omni vi animi sui, quod dom[um] quam Deus sanctus & benedictus ædificat manibus suis in cœlis de lapidibus preciosis & margaritis, cum diuinitatis ornatu, vel splendore, est domus quæ Israeli in seculum, & in secula seculorum permanebit. Et sic locutus est in nocte, qua dormiuit super lapidem & vidit Ierusalem ædificandam in terra, & Ierusalem ædificandam in cœlis. Cum igitur vidit Iacob pater [t]uus vtramq; Ierusalem, vnam in terra, & vnam in cœlis, ait, Non est hæc quæ est in terra aliquid. S[icut] dictum est Gen. 28 Et expauit ac dixit, Qu[am] terribilis est locus iste. Non est hæc, sed d[omus] quæ permanet in generationem & genera[tionem]. [H]æc enim est domus Dei, quam ipse manibus suis ædificat in cœlis, sic eam ædificat in terra: iux[ta] dictum illud Exod. 15. מקדש יהוה כוננו ידיך Id est, Sanctuarium o Deus, aptauerunt manus tuæ. Cumque audis[se]t Moses verba hæc ex ore Messiæ filij Dauid, gauisus est gaudio magno. Sicut dictum est Psal. 122. שמחתי באמרים לי בית יהוה נלך עמדות היו רגלינו בשעריך ירושלם הבנויה כעיר שחברה לה יחדיו id est, Lætatus sum propter dicentes mihi, In domum Dei ibimus. Stantes erant pedes nostri in

Duplex Ierusalem, superna & terrestris.

mus ad montem Domini, & ad domum Dei Iacob. Et docebit nos vias suas, & ambulabimus in semitis eius. Quia de Sion exibit lex, & verbum Dei de Ierusalem. Et côtundent, vel malleabunt, vel comminuent enses suos in ligones, & iacula sua in putatoria, vel in falces. Non leuabit gens contra gentem gladium, neque discent vltra bellum. Totum hoc eisdem quasi verbis apud Micheam quoque scribitur. Ex his igitur sex contra nos faciunt obiecta, probare volentes, Dominum nostrum Iesum Messiam nô fuisse, eo quod Messias ipse nondum venerit. Et primo quidem sic argumentantur. Cum propheta dicit, Et erit in fine dierum dictum eius in diebus Messiæ implendum intelligitur. Messias ergo in fine dierû venturus erat. Sed Christus vester non venit in fine dierum, cum multi dies post eius aduétum transacti fuerint. Ergo ipse non fuit Messias. Deinde vero sic: Quod propheta ait, Paratus erit mons domus Dei in capite montium, nondum accidit. Adhuc enim non vidimus montem templi Domini super capita montium eleuari. Messias igitur nondum venit. Tertio autem sic: Cum propheta ait, Et fluent ad Messiam, omnes gentes confluxuras prædixit: cum igitur ad illum, quem vos Messiam fuisse dicitis, nô omnes gentes confluxerint (non enim Sarraceni, non Tartari, nun alij multi ad eum per fidem concurrerunt) ipsum Messiam non fuisse, consequens est. Postea quod propheta dicit, Et ibunt populi multi, & dicent, Venite ascendamus ad montem Domini, & ad domum Dei Iacob, in aduentu Iesu Nazareni nequaquam impletum fuit: cum ab his qui eorum qui in ipsum crediderit, dicant, Eamus ad domum Petri. Aliqui, eamus ad domum Pauli. Alij, eamus ad domum Francisci. Alij, eamus ad domum Antonij: & sic de cæteris. Nemo vero dicit, eamus ad domum Dei Iacob. Quare ipsum Iesum Nazarenum non fuisse Messiam, clarum est. Quinto ex eo quod inquit, Et contundent, vel malleabunt, vel comminuent enses suos in ligones; cum reliquis; patet, quod tanta pax in diebus Messiæ futura erat, vt homines arma bellica in agriculturæ instrumêta conuersuri essent: & quod gésta gentem non leuatura esset vltra gladium: & per consequens pax illa sine fine duratura esset. Cum igitur nunquam tale aliquid fieri contigerit, imo postquam venit ille quem vos Messiam asseritis, ita gesta sunt bella, sicut antea gesta fuerant; & fortasse multo plura, multoque maiora atque atrociora post Iesum ipsum contigisse prælia constat: quam ante eum fieri contigerit: igitur ipse non fuit Messias. Demum ex eo, quod dicit, Non leuabit gens in gentem gladium, neque discent vltra bellum, inferunt Messiam nondum venisse: quia nondum pax sine fine in mundo data est. Ad [illegible] præterea contra nos & illa eiusdem [illegible] verba, cum vndecimo capite [illegible] ait, ויצא חטר מגזע ישי ונצר משרשיו יפרה ונחה עליו רוח [illegible] חכמה ובינה רוח עצה וגבורה רוח דעת ויראת יהוה׃ והריחו ביראת יהוה ולא למראה עיניו ישפוט ולא למשמע אזניו יוכיח׃ ושפט בצדק דלים והוכיח במישור לענוי ארץ והכה ארץ בשבט פיו וברוח שפתיו ימית רשע׃ והיה צדק אזור מתניו והאמונה אזור חלציו וגר זאב עם כבש ונמר עם גדי ירבץ ועגל וכפיר ומריא יחדו ונער קטן נהג בם׃ ופרה ודוב תרעינה יחדו ירבצו ילדיהן ואריה כבקר יאכל תבן׃ ושעשע יונק על חר פתן ועל מארת צפעוני גמול ידו הדה׃ לא ירעו ולא ישחיתו בכל הר קדשי כי מלאה הארץ דעה את יהוה כמים לים מכסים׃ Id est, Et egredietur virga de stipite, vel de trunco Isai, & virgultum, vel planta de radicibus eius fructificabit. Et requiescet super eum Spiritus Dei. Spiritus sapientiæ & prudentiæ, Spiritus consilij & fortitudinis, Spiritus scientiæ & timoris Dei. Et odorari faciet eum in timore Dei. Non ad visionem oculorum suorum iudicabit, neque ad auditum aurium suarum arguet. Sed iudicabit in iustitia pauperes, & arguet in æquitate mansuetos terræ. Et percutiet terram virga oris sui, & spiritu labiorum suorum occidet impium. Et erit iustitia cingulum lumborum eius, & fides cinctorium renum eius. Et morabitur lupus cum ariete, & pardus cum hœdo accubabit, & vitulus, & leunculus, & bubalus simul, & puer paruus minabit eos. Et vacca & vrsus pascentur, simul accubabunt nati eorum. Et leo quasi bos comedet paleam. Et delectabitur infans super foramen aspidis, & super cauernam basilisci ablactatus manum extendet. Non nocebunt, neque dissipabunt in vniuerso monte sanctitatis mei. Quia plena erit terra scientia, vel cognitione Dei, sicut aquis mare operientes. Cum igitur nondum feræ esum carnium deserentes, omni feritate deposita, cum domesticis & mansuetis animantibus accubuerint: Messiam nondum venisse, manifestum est. Hæc sunt potissima Iudæorum recentiorum aduersus nos obiecta, quæ ex eorum scriptis sigillatim refellere oportet.

CAPVT II.

Ad primum Iudæorum obiectum, Quod Messias in fine dierum venturus erat.

GALATINVS.

Ad primum igitur horum obiectorum, quo iumo eis Iudæorum contendunt e conantur, Messiam nondum venisse, & per consequens Dominum nostrum Iesum Messiam non fuisse, eo quod iuxta prædicta Isaiæ & Micheæ vaticinia, Messias ipse in fine venturus nouissimo dierum venturus sit; dicimus, quod nulla ratio cogit, per hoc, nouissimo dierum, in supradictis verbis finem hominum, siue mundi designari, sed potius eorum quibus prophetæ ipsi loquebantur. [illegible] namque, dierum dicit tib tempus [illegible] tempore Cyri Persarum regis vsque ad tempus secundi excidium fuit. Quod ex eo [illegible] mum patet, quod apud Ieremiam cap. 49. sic [illegible]: [illegible] ארית הימים אשיב את שבות [illegible] עילם נאם יהוה Ho[illegible] Et [illegible] ted [illegible] in di[illegible] Deus [illegible]. Per [illegible] regio erat, [illegible] Iudæ [illegible] mundi in gent [illegible] abat, vt [illegible] p. patet. [illegible] quo [illegible] locut' est, secundi templi [illegible] statu [illegible] in quo & omne eorum [illegible] stabile

cabile malum super eos veniet: vt in præcedenti-bus latius ostensum est. Tunc enim finita die, venit vesperum, quod finis est dici, solque eorum occidit, & ciderunt super eos tenebræ, atque calamities super eorum capita descendit, quia Messiam Domini negauerunt. Quod autem tunc recedente die, & vesperum & tenebre super eos venerunt, habetur in Commentariis in Genesin R. Mosis Hadarsan, super illud c. p. eiusdem libri dictum, ויבא יעקב מן השדה בערב ותצא לאה לקראתו id est, Et venit Iacob de agro in vespere, & egressa est Lia obuiam ei. Ibi enim ibi dicitur, Hoc est quod scriptum est Psal. 104. תשת חשך ויהי לילה בו תרמש כל חיתו יער הכפירים שואגים לטרף ולבקש מאל אכלם: תזרח השמש יאספון Hoc est, Pones tenebras & erit nox: in ipsa repent cuncta animalia syluæ: Leunculi rugientes ad rapiendum, & ad quærendum a Deo cibum suum. Oriente sole, congregabuntur: Pones tenebras, id est, captiuitatem Israel, cum obtenebrarentur spe sua, iuxta illud Isa. 29. dictum, והיה במחשך מעשיהם Et erunt in tenebris opera eorum. Ideo obtenebrabit Deus contra eos mundum. Sicut dictum est Ioelis 2. ca. השמש וירח קדרו וכוכבים אספו נגהם Hoc est, Sol & Luna obtenebrati sunt, & stellæ retraxerunt splendorem suum. Sequitur, Et erit nox. Hi sunt dies captiuitatis, qui sunt sicut nox. In ipsa repent cuncta animalia syluæ: Hæ sunt gentes seculi, quæ animalia syluæ vocantur, quia repunt contra Israel. sicut dictum est Psalm. 80. יכרסמנה חזיר מיער וזיז שדי ירענה id est, Demolietur eam aper de sylua & animal agreste depascet illam. Sequitur, Leunculi rugientes ad rapiendum. Leunculi isti sunt Gentiles, negantes Deum sanctum & benedictum, ac rugientes ad rapiendum. Dixit R. Hanina. Ipsi sunt negantes Deum, & rugientes ad rapiendum, & nihilominus requirent a Deo mercedem in futuro. Quia dicitur, Et ad quærendum a Deo cibum suum. Et quæ erit eorum merces apud Deum? Hæc, quia vt dicitur in eodem Psalmo, Oriente sole congregabuntur. Oritur enim sol regis Messiæ: sicut scriptum est 2. Reg. 23. ca. וכאור בקר יזרח שמש Hoc est, Et sicut lux in matutino oritur sol. In illa hora occidet sol eorum, videlicet idololatriæ, Hinc ergo dictum est, Et congregabuntur vel adiungentur [illegible]. In his sex notantur digna [illegible] ponuntur. Quorum primum quidem est, quod Iudæi fecerunt opera tenebrarum, & quod eorum tenebræ & nox est [illegible] captiuitas, & quod Deus contra eos obtenebrauit mundum. Secundum vero est, quod a [illegible] omnibus [illegible] gentes [illegible] quæ ibi animalia syluæ nuncupantur, [illegible] homines quandoque animalia [illegible] appellantur. [illegible] vt [illegible] tandem [illegible] quod gentes que Iudæos [illegible] bant a Deo mercedem suam requirent & accepturæ. [illegible] enim est quod me [illegible] eorum debebat esse [illegible] id est Messias, qui [illegible] turus erat. Sextum denique est, quod in illa [illegible] an [illegible] sol, id est Messias, eis oriri debebat, [illegible] idololatriæ erat eis occasurus. Quæ omnia [illegible] pleta esse ipse rerum euentus demonstrat. Nam Romani qui tum propter eorum robur at-

que dominium, tum quia Romæ ipsa sub Leone est, vere leunculi dici poterant, Deum per idololatriam negantes, quique cunctis orbis gentibus dominabantur, tunc diem Iudæorum obtenebrarunt, cum Titus primo templum eorum, ciuitatemque funditus euertit, & demum Hadrianus eos perdidit. Tunc autem a Deo mercedem quæsierunt, cum tempore Constantini & Syluestri veram fidem susceperunt. Et tunc etiam eis verus sol, id est Messias, ortus est, & sol idololatriæ occidit, vt præcedens traditio optime ostendit. Quamuis autem in his quæ nunc diximus, liquido pateat finem dierum dici omne templi vltimi tempus vsque ad ipsius destructionem: hoc tamen ex eo maxime insinuatur, quod huic dictioni ימים iamim præponitur litera ה he, cum dicitur הימים haiamim, facitque dictionem articulatam, determinateque significantem. Quod perinde est, ac si Græce diceretur τῶν ἡμερῶν. Quæ quidem litera ideo apud eos ה הידיעה he haiedia, id est, he notitiæ dicitur, eo quod notitiæ dictionem cui præponitur, non de re ignota, sed de nota dici. Hoc autem satis bene ost nditur, vbi per Mosem Deuter. 31. hoc modo dicitur, ידעתי אחרי מותי כי השחת תשחיתון וסרתם מן הדרך אשר צויתי אתכם וקראת אתכם הרעה באחרית הימים: id est, Noui, quod post mortem meam corruptione corrumpemini, & deuiabitis a via, quam mandaui vobis. Et obuiabit vobis malum in fine baiamim, id est, illorum dierum, cum feceritis malum Deo (tetragrammaton) vel Messiæ, ad prouocandum eum in opere manuum vestrarum. Hoc autem malum tunc eis obuiauit, vel occurrit, eum in fine dierum suorum reprobatio Messia Dei Filio, primum per Vespasianum & Titum, deinde per Hadrianum fuerunt omnes vel penitus deleti, vel in captiuitatem redacti. Et sic responsum est ad primum eorum obiectum.

CAPVT III.

Ad secundum Iudæorum obiectum, Quod nondum venerit Messias, quia nondum mons domus Domini super montes & colles eleuatus est.

GALATINVS.

Secundum nunc eorum obiectum [illegible] mus, cum scilicet ex verbis prophetæ dicentis, Præparatus erit mons domus Dei, cum reliquis, inferunt, Messiam nondum venisse, quia nondum viderunt ipsum montem domus Domini in vertice montium eleuatum.

CAP. Dic prius vnde ista recentiorum Iudæorum fatuitas ortum habuit. GAL. Ex scripturis certe male intellectis ortum habuit. Legitur enim in libro qui apud eos בבא בתרא Baua Bathra d[illegible] od R. Iohanan sic [illegible] uit. Futurum [illegible] eus [illegible] & benedictus eleuet Ierusalem tribus [illegible] sum. Sicut dictum est Zac. 14. וראמה [illegible] תחתיה Hoc est, Et exaltabitur, & [illegible] bit sub [illegible] quemadmodum enim sub ipsa tres leucæ sunt, ita supra tres leucas habebit. Dixit Rabba, Quidam

senex, qui Ierusalem in statu suo viderat, dixit mihi, quod trium leucarum erat. Et forsitan dices, quod difficultas erit in ascendendo ad eam. Docemur autem quod non, vbi dictum est Isaiæ 60. cap. מי אלה כעב תעופנה וכיונים אל ארבותיהם id est, Qui sunt isti, qui vt nubes volant, & sicut columbæ ad fenestras suas? In *Midras* quoque *tehilim*, id est in expositione Psalmorum, super illud Psalmi 87. dictum, יסודתו בהררי קדש, Hoc est, Fundatio eius in montibus sanctuarij: ita dicitur אמר ר׳ פנחס בשם ר׳ ראובן עתיד הקב ה להביא לתבור ולכרמל וליתן ירושלם בראשן שנ׳ נכון יהיה הר בית יהוה בראש ההרים Id est, Dixit Rabbi Pinhas in nomine R. Ruben, Futurum est, vt Deus sanctus & benedict⁹ adducat Tabor & Carmelum, ponatque Ierusalem in capitibus eorum. Sicut dictum est Isa. 2. c. Paratus erit mons domus Dei in capite montium. Huiusmodi igitur scripturas iuniores Iudæorum male intelligentes (non enim mystice, vt intelligi debêt, sed literaliter eas intelligunt) cum hoc (inquiunt) in aduentu Messiæ fieri debuerit, necdum factum esse constet, Messiam ipsum nondum venisse, manifestum est. Quibus nos respondemus, Hanc montis domus Domini eleuationem nô literaliter, sed spiritualiter intelligendam fuisse. Quod non solum per veterum Talmudistarum expositiones, sed etiam per Rabbi Selomonis glossam aperte ostenditur. Is enim super Isaiam, locum hunc exponens, docet supradicta Isaiæ & Michææ verba spiritualiter esse sumenda. Sic enim illa exponit, והיה באחרית הימים לפי שיכלו הפושעים כמו שאמר למעלה נכון יהיה כל הענין עד לכו ונלכה באור יהוה כי נטשת חנני מפני הדיבור אל השכינה כי כל מה שנטשת את עמך בעונם היה כי מלאו וכל הענין כל הפרשיות מסבות זו על זו עד אשר תחנא כשיכלו הפושעים ההם נכון מתוקן בראש ההרים בהר שהוא ראש לכל ההרים בחשיבות ונשא מגבעות יגדל יהוה נס שעשה בו מסיני ובכרמל ובתבור ובולי Hoc est, Et erit in nouissimo vel in fine dierum, id est, Postquam deficient scelesti, vel postquam consumti fuerint peccatores: quemadmodum supradictum est ab Isaia 1. cum ait, Et conteret scelestos, & peccatores pariter, & derelinquentes Deum deficient, vel consumentur: Præparatus erit. Totum eodem modo vsque ibi, Ambulantes ambulabim⁹ in lumine Dei. Hanc sententiam prophetæ ad diuinitatem referendam censeo. Nam quod derelictus sit populus, in causa fuerunt peccata eorum, vsq; ibi. Completi sunt. Et omnia quæ ibi habentur, omniaq; [illegible] inuicem coniunguntur: vsq; ibi, Canam n[illegible] Itaq; in nouissimo, siue in fine dierum, quand[illegible] bunt peccatores, benigne cum illis [illegible], præparatus erit mons Dei in capite môntium, [illegible] monte scilicet quod est caput omnium montium, q[illegible] tum ad dign[illegible]em, siue quantum ad [illegible] æstimationem. Eleuabitur sup[illegible] co[illegible]s. Quon[illegible] scilicet magnificabitur Deus signo ve[illegible] lo quod fiet in eo, maiore signis ve[illegible] mon[illegible] Sinai, Carmeli, & Tabor. Hæc [illegible] Deinde idê Rabbi [illegible]rborum prophetæ expositionem prosequês, ait, Et ibunt populi multi, id est, quilibet populus confortabit se [illegible]m multis ve[illegible]bis, atque exhortabitur, dicens, Venite ad atrium magnum, quod est in Ierusalem, quia ibi sunt iudicia Domini. Quoniam de Sion exibit lex ad omnes gentes. Et iudicabit ipse mons inter gentes, & arguet controuersias atq; discordias earum. Et dicet, Ad quid indigetis vlterius armis, vt inuicem præliemini? [illegible] congregabuntur, & rahent se ad eu, velut flumina omnes gentes. Hæc omnia R. Selomo [illegible] manifeste asserit non quantum ad situm, mon[illegible] domus Domini super montes & colles eleuandum fuisse, sed potius quantum ad dignitatem, & quantum ad signi vel miraculi ibi faciendi magnitudinem. D[illegible] si diligenter inspiciatur quod dicit, Et iudi[illegible] ipse mons inter gentes, & arguet controuersias & d[illegible]cordias earû: & dicet, Ad quid indigetis vlterius armis, vt inuicem præliemini? videbitur [illegible] lane, quod de monte rationali, id est, de Messia, qui mons dicitur, & non de monte terrestri & irrationali loquatur. Quod longe [illegible] R. Abraham Auen Ezra super Micheæ m 4. affirmat, eundem locum ita exponens, Et flu[illegible] ad eum, quasi dicat, Et currext ad eum. Et ab hoc loco vsq; ad finem libri loquitur propheta [illegible] per materia Messiæ, & de impiis qui impie agent in talos Messiæ, id est, post Messiam, vel contra successores eius, vt dixerunt Magistri nostri. Et iudicabit Messias inter populos multos. Hęc ille R. Abraham. Messias igitur est ille mons de quo prophetæ ibi loquuntur, qui super capita montium, id est, supra patres sanctos eleuandus erat. Quod autê Messias dicatur mons, ac sancti patres ex quorum semine proditur⁹ erat, montes appellen[illegible] [illegible] betur in *Beresith rabba*, id est, in expositione [illegible]bri Genesis, super [illegible]ud Gen. 38. dictum, Et egr[illegible]sus [illegible] ac[illegible] de Bersabee: vbi sic dicitur, Leuabo oculos m[illegible]os ad montes, vnde veniet auxilium [illegible]us, vel auxilium meum: Hoc est quod scriptum est Zach. 4. Quis tu mons magne corâ Zorobabel? Mons magnus iste est Messias. Et quare ip[illegible] [illegible] vocat monte[illegible] magnum? Quia maior est qu[illegible] pat[illegible] sicut dictum Isa. 52. Ecce intelliget [illegible] [illegible]bitur & exaltabitur, & subl[illegible] cru. Hic est Messias qui eleuabitur plusquam Abraham, [illegible] quo d[illegible] est Gen. 14. Leuabo manus me[illegible] Dominum. Et exaltabitur plusquam Moses, de quo dictum est Num. 11. Quia dicis mihi, exalt[illegible] eum in sinu tuum. Et sublimis erit, plus quam Angeli ministerij, de qu[illegible] dictum est Ezech. 1. Et sublimitas eorum & sublimitas eis. Propter hoc dictum est Za[illegible]h quarto, Quis tu mons magne coram Z[illegible]robab[illegible] Et cur dicit corâ Zorobab[illegible]? Quia de Z[illegible] be[illegible] fusus est. Cur autem ait, Ad çquitatem? Quia ipse futurus est ad[illegible] gitendum cum ç[illegible] ate. Sic[illegible] dictum est Isa. 1[illegible] Et iudi[illegible] abit cu[illegible] [illegible] pupe-res, & ar[illegible] [illegible] mansuetos. A[illegible] expositio [illegible] [illegible] montes vnde veniet [illegible] auxilium [illegible] In die [illegible] loquantur pro ei [illegible] [illegible] cum [illegible] [illegible] es, vt [illegible] aliquis q[illegible] [illegible] boc est, Leuabo oculos [illegible] montes. Hi[illegible] pa tr[illegible] [illegible] 6 Audi montes disceptationem Do[illegible] Huc[illegible] q[illegible] dicto. Ex quo patet, & Messiã & sanctos patres recte montes dici.

Messias dicitur mons.

Sancti dicti sunt montes.

Reges & principes dicuntur montes.

tes dici. Quod autem & reges etiam ac principes montes nuncupentur, habetur apud Nahum, dum sic 1. c. ait, הרים רעשו ממנו והגבעות התמגגו Hoc est, Montes contremuerunt ab eo, & colles fluctuauerũt. Vbi glossa R. Selomonis dicit Montes, id est, reges & principes patiebuntur sententiam eius, scilicet Dei. Apud Isaiam etiam 41. c. sic dicitur אל תיראי תולעת יעקב Id est, Ne timeas vermis Iacob. Et paulo inferius תדוש הרים ותדק וגבעות כמץ תשים Hoc est, Triturabis montes, & comminues, & colles velut glumam pones. Vbi glossa R. Selomonis ait, Triturabis montes, id est, reges & principes. Ex his patet ad secundum obiectum responsio.

CAPVT IV.

Ad tertium Iudaeorum obiectum, Quod Iesus Nazarenus non fuerit Messias, quia ad eum omnes gentes non fluxerunt.

GALATINVS.

TERTIO autem eorum obiecto, ex quo inferunt Iesum Nazarenum Dominum nostrum non fuisse Messiam, eo quod ad eum omnes gentes non fluxerint, huiusmodi datur responsio, Quod dictio Hebraica כל Col, quae idem est quod omnis, vel cunctus, vel totus, vel vniuersus, non ita stricte sumitur apud prophetas & Theologos, sicut apud dialecticos. Qua de re etsi multa in sacra scriptura comperiantur exempla, satis tamen sit pauca quaedam adducere. In libro namque Regum secundo 16. cap. hoc modo legimus, ויבא אבשלום אל פלגשי אביו לעיני כל ישראל Hoc est, Et ingressus est Absalom ad concubinas patris sui, ante oculos omnis vel totius Israel. Et rursus 17. cap. eiusdem libri ויאמר אבשלום וכל איש ישראל טובה עצת חושי הארכי מעצת אחיתפל Et ait Absalom & omnis vir Israel, Bonum, id est, melius est consilium Chusai Arachitis, quam consilium Achitophel. Ecce igitur quomodo scriptura vtrobique hoc nomen omnis ponit. Non ideo tamen tam insulsus quisquam fuerit qui dicat, neminem de Israel ibi defuisse, vel qui Absalom cum flagitium illud perpetraret, non viderit, vel qui Chusai Arachitis consilium non approbauerit. Licet enim omnis Israel, & omnis ferè tota dicatur, credi tamen par est, multo plures de Israel absentes ibi fuisse, quam praesentes, iis consideratis quae cum Dauid erant, & qui in cunctis finibus Israel remanserant. Hoc autem & ex ipsis Chusai dictis manifeste patet, cum ibidem ad Absalom dixit, Cõgregetur ad te omnem Israel a Dan vsque ad Bersabee. In Psalmo etiam 41. dicitur, כל משבריך וגליך עלי עברו Hoc est, Omnes confractiones tuae & fluctus tui super me transierunt. Et Psalm. 118. כל גוים סבבוני בשם יהוה כי אמילם Hoc est, Omnes gentes circumdederunt me, in nomine Dei vlciscendam eas. Vbi non sane (vt arbitror) nisi insensatus crederet, qui omnes confractiones & fluctus quos Deus habet, siue tribulationum siue maris intelligas, super Dauid vel alium quempiam transisse asseveret, atque omnes mundi gentes ipsum (nemine deficiente) circumdedisse, diceret. Quando igitur

A scriptura sic loquitur, haec dictio Omnis, saepissime non pro cunctis & singulis, sed pro multis accipitur. Quod R. Kimhi in libro *Serasim* optime declarat dicens, כל *col*, id est omnis, est dictio comprehendens singula, & aliquoties partem multitudinis. Vt illud Gen. 41. וכל הארץ באו מצרימה Hoc est, & omnis terra venit in Aegyptum. Et iterum 24. cap. וכל טוב אדניו בידו Id est, Et omnia bona Domini in manu eius. Item 4. Reg. 8. ויקח מנחה בידו וכל טוב דמשק Hoc est, Et accepit munus in manu sua, & omnia bona Damasci. Haec

B Rabbi Kimhi. Idem quoque ex *Midras Sir hasirim*, id est, ex expositione Cantici canticorum clare patet, cum super illud 2. cap. dictum, Vox dilecti mei. Ecce iste venit saliens super montes, saltans super colles; sic dicitur, Non sunt montes hic nisi idololatriae. Hoc est autem quod dictum est apud Hoseam 4. c. Super capita montium decollabunt, & super colles fumigabunt. Rabbi Ioden & Rabbi Hunna in nomine R. Eliezer dixerunt;

C Vox dilecti mei: Ecce iste venit saliẽs super montes, saltans super colles: Hic est rex Messias, lo hora enim qua ipse veniet, dicet Israeli, In mense isto vos redimemini. Ipsi vero dicent ei, Magister noster rex Messia, quando nos erim° redemti? Nonne iurauit Deus sanctus & benedictus, quod seruire nos faceret 70. gentibus? Ipse autem dabit eis duas responsiones, dicens, Vnus ex vobis captiuatus est apud Sarmatas, alius vero in Aphrica: quod perinde est, ac si apud omnes vos captiuasset.

D Nec solum hoc, sed etiam regnum hoc nequam, id est, Romanum scribit in tyrocinio suo ex omnibus gentibus orbis, & de vnaquaque earum. Venit ergo Cuthaeus vnus, & angariauit vos. Venit vnus Sarchius, & angariauit vos. Venit vnus Aethiops, & angariauit vos. Venit vnus de Perside, & angariauit vos, donec omnis gens ipsius vos angariauerit, atque seruire fecerit. Quare ita est, ac si 70 gentibus seruissetis. Et in tempore isto, scilicet Pascha, vos redimemini. Sicut dictum est

E Exod. 12. Haec traditio. Ex his igitur patet, quod dictio haec Hebraica כל *col*, id est, omnis, saepenumero non pro omnibus ac singulis, sed pro multis accipitur. Qui quidem loquendi modus a caeteris quoque omnibus seruari solet. Cum enim pars hominum in magna alicuius ciuitatis ad spectaculum aliquod vadit, totam ciuitatem, aut omnes eius homines ipsius, vel etiam totum mundum eo concurrere dicimus. Hunc autem loquendi modum passim in Sacra scriptura saepe iam ostendimus.

F Quod autem hoc in loco sic intelligenda sit, ex ipsius Isaiae verbis patenter ostenditur. Nam cum dixisset, Et fluent ad eum omnes gentes: statim ipse subiungit exponens, subdit, Et ibunt populi multi. Hinc Michaeas qui eodem tempore cum Isaia fuit, haec eadem verba referens, Isaiam in illo ipso sensu fuisse locutum ostendit, inquit enim, ונהרו עליו עמים והלכו גוים רבים id est, & fluent ad eum populi, & ibunt gentes multae. Et nota, quod vbicunque

G apud Hebraeos ponitur dictio haec עמים *ammim*, id est, populi in plurali numero, semper pro gentibus accipitur. Ex his igitur quae dicta sunt, aperte liquet, hoc Isaiae dictum quod ipsi nobis opponunt, Et fluent ad eum omnes gentes: in

Saluatore nostro fuisse completum: cum nullus quantumcunque peruersus inficiari possit, populos multos, gentesque innumeras ad eum gressibus fidei confluxisse, maxime cum in præcedenti traditione dictum sit, omnes gentes reputari Romanos, qui cunctis gentibus imperabant. Vnde secundum hoc, atque iuxta eorum traditionem, recte dici potest, quod si nulli alij in Saluatorem nostrum nisi Romani credidissent, omnes gentes ad eum confluxerint. Quare in nullo prorsus hæc fatua Iudæorum obiectio Saluatori nostro derogat.

CAPVT V.

Ad quartum Iudæorum obiectum, Quod Messias nondum venerit, quia gentes nondum dixerunt, Venite ascendamus ad domum Dei Iacob.

GALATINVS.

NVnc ad quartum eorum obiectum respondeamus, quo probare nituntur, Messiam adhuc non venisse, & ex consequenti Dominum nostrum Iesum Nazarenum Messiam non fuisse, quia hec in aduentu ipsius, sicut adhuc aliquando illud eiusdem prophetæ verbum adimpletum est, Venite ascendamus ad montem Domini, & ad domum Dei Iacob. Diximus igitur in præmissis, Quod mons iste Messias est, in quem gentes credituræ erant, quem & nunc gentes ipsæ colunt, atque adorant, vna & concordi voce dicentes, Eamus ad montem Domini, id est ad Messiam filium Dei Saluatorem nostrum, & ad domum Dei Iacob, hoc est, ad domum Dei quem coluit Iacob, & cæteri patres sancti veteris testamenti. Ideo ostenditur vnum Deum esse omnium fidelium, & eorum qui ante legem fuerunt, & eorum qui sub lege extiterunt, & eorum quoque qui nunc in Christum credunt. Quod autem nos arguunt de eo quod dicimus, Eamus ad domum Petri, ad domum Pauli, ad domum Francisci, & id de reliquis, respondemus, quod nullus quidem ... dictum ... intelligit. Nullam quippe ... Petro, neque Paulo, neque Francisco, neque alijs ... sanctorum domum facimus ... in honore ... sed non in Paulum ... Deo ... nec ... ficum fas est in Ecclesia ... dicere, Tibi Petro, aut tibi ... domum dedicamus, sed Deo ... consecrari dicitur. E... Deo consecrentur, ... domus Dei, vna est Dei Ecclesia, ... Ad hanc domum Dei ... Ecclesiæ est. In hac Christus ipse mons ... sanctus sanctorum a ... adoratur ... hæc & peccata ... tur.

CAPVT VI.

Ad quintum Iudæorum obiectum, Quod Messias nondum venerit, quia nondum arma bellica in agriculturæ instrumenta sunt conuersa.

GALATINVS.

EOrum quintum obiectum, cum ex eiusdem prophetæ verbis concludere contendunt, Messiam nondum venisse, quia nondum enses in ligones conuersi fuerunt, nec lanceæ in falces, per eorum Talmud confutatur. Non enim mundum tam fortiter alteratum fuisse, vt ipsi ignoranter, vel potius fraudulenter astruunt, ostendit quædam eorum traditio, quæ in libro שבת *Sabbath*, id est sabbati hoc modo ait, Tradiderunt magistri, ne egrediatur aliquis in die Sabbati cum ense, & cæteris armis. R. autem Eliezer dicit, quod ornamenta sunt homini arma. Dixerunt igitur ei, Postquam sunt homini ornamenta, quam ob rem cessatura sunt in diebus Messiæ? Respondit eis, Quia non erunt necessaria. Sicut dictum est Isaiæ 2 cap. Et non leuabit gens gladium contra gentem, nec discent vltra bellum. Dixerunt ei, Erunt saltem ad ornatum, vel decorem. Dixit autem R. אביי *Abaia*, Ad quid, ex quo futuri sunt tanquam lucerna in meridie? Horum autem contrarium opinatus est R. Semuel. Ait enim, Non interest inter seculū hoc, & dies Messię nisi seruitus regnorum tantum. Sicut scriptum est Deuter. 15. Quia deerit pauper de medio terræ. Et paulo post sic sequitur, Et fuerunt qui dicerent, quod dixerunt ad eum, ad Rabbi scilicet Eliezer, Ex quo sunt homini ornamento arma, cur ergo cessabunt in diebus Messiæ? Respondit eis, Etiam in diebus Messiæ non cessabunt arma, sed cessabunt in futuro aduentu. Hactenus Talmud. Vbi notandum est, quod idem Rabbi qui paulo ante asserere videbatur, arma in diebus Messię cessare debuisse, hic scripturam exponens, reuocat quod dixerat, Non scilicet in aduentu Messiæ primo, sed in futuro aduentu, hoc est in secundo eius aduentu, cessatura esse. Secundum quoque est quod vbi traditio illa dicit, Quod non interest inter seculum hoc & dies Messiæ, nisi regnorum seruitus: sensus est, Quod scilicet Messiæ atque in eum credentes, idololatrarum gentium regibus vlterius seruituri non erant. Quod tunc profecto vbiquequaque completum est, cum sub Constantino Cæsare & Syluestro Pontifice maximo, Romanum imperium se Domino Iesu Christo sponte subiecit. Ex his igitur, quæ dicta sunt, satis liquido patet, nihil ex his prophetæ verbis a perfidis Iudæis contra Saluatorem nostrum obijci posse, quod ... per eorum scripturas solui non possit. Nam cum dicit, Et conciudent, vel conflabunt enses suos in ligones, ... si velint vel ... Domini Iesu Christi ... negare non possunt ... præsertim cum ... traditionem nunc dictam pateat, in diebus Messiæ nec arma omnino cessatura, nec mundum ipsum ... fuisse ... vt ipsi & hic, & ... scripturas peruerse exponendo, impudentissime delirant. Si autem spiritualiter eadem verba intelligenda duxerint, quid vnquam melius, quam hoc in diebus Domini nostri Iesu Christi potest inueniri completum? Cum gentium sapientes ... philosophi, vt fuit Clemens ille Romanus, Dionysius Græcus, Cyprianus, & Augustinus

stinus Apollo, Africani, ac alij pene innumeri, linguas, verba, argumentationumq; versutias quibus ante eorum conuersionem disputando contra fidem nostram, acerrime pugnabant, postmodum ad scelus idololatriæ penitus extirpandum, ad hominumque vitia radicitus euellenda, & ad veri Dei cultum ampliandum, atque ad virtutes tam in Iudæorum, quam in Gentilium cordibus nutriendas, conuerterunt. Quare si sacra scriptura spiritualiter, vt oportet, hic intelligatur, inueniemus procul dubio in diebus Domini nostri Iesu Christi huiusmodi arma bellica in agriculturæ instrumenta penitus commutata fuisse. Et consequenter completum autumabimus illud Isa. 61. cap. dictum, quod Petro & Paulo cæterisq; ex Iudæis in ipsum Dominum Iesum verum Messiam credentibus longe ante prophetatum fuerat. ועמדו זרים ורעו צאנכם ובני נכר אכריכם וכרמיכם ואתם כהני יהוה תקראו משרתי אלהינו יאמר לכם חיל גוים תאכלו ובכבודם תתימרו Hoc est, Et stabunt alieni, & pascent oues vestras, & filij extranei erunt agricolæ vestri. Et vos sacerdotes Dei vocabimini, ministri Dei nostri dicetur vobis. Fortitudinem gentium comedetis, & in gloria vel honore eorum dominicabimini. Quemadmodum igitur lingua & verba sæpenumero gladius & lanceæ ac venabula dicuntur, maxime cum quis ipsis ad nocendum vtitur, iuxta illud Psal. 57. בני אדם שניהם חנית וחצים ולשונם חרב חדה Id est, Filij hominum, dentes eorum iacula & sagittæ, & lingua eorum ensis acutus. Et iterum Psalmo iuxta Hebraicam veritatem 55. secundum vero nostram æditionem 54. רכו דבריו משמן והמה פתיחות Hoc est, Mollia facta sunt verba eius super oleum, & ipsa sunt venabula. Item Prou. 25. מפיץ וחרב וחץ שנון איש ענה ברעהו עד שקר id est, Claua & ensis atq; sagitta acuta, vir respondens in proximum suum testimonium falsum. Ita quoque lingua ipsa ac verba non abs re vomeres, ligones, ac falces vocari possunt, cum quis illis ad aliorum instructionem, atque ad Dei cultum vtitur.

CAPVT VII.

Ad sextum obiectum, Quod Messias nondum venerit quia nondum pax sine fine venit.

GALATINVS.

SEXTVM ipsorum obiectum per eorum quoque scripturas facile cófutatur. Cum enim ex eo quod propheta dicit, Non leuabit gens in gentem gladium, neq; discent vltra bellum, Messiam nondum venisse inferunt, quia nondum pax sine fine mundo aduenit; cum tamen pacem perpetuo duraturam in dieb' Messiæ fieri debere, verba ipsius prophetæ sonare videantur; respondendum est eis, prout in Talmud à sapientibus eorum verba hæc exponuntur. Primum itaque notandum est, quod hæc dictio עוד od quam nos vltra interpretamur, etsi quandoq; & raro pro Nunquam aut Vnquam accipiatur vt est illud Genes. 8. cap. dictum, לא אסיף לקלל עוד את האדמה Hoc est, Non addam vltra maledicere terræ. Et rursus 9. cap. ולא יהיה עוד המים למבול Id est, Non erit vltra diluuium: crebro tamen tempus admodum breue significat, vt docet Rabbi Kimhi in libro *Serasim*, dicens, Contingit hanc dictionem עוד *od*, id est, vltra, paruum tempus significare: vt cum dicitur Prouerb. 31. cap. תנו שכר לאובד ויין למרי נפש ישתה וישכח רישו ועמלו לא יזכר עוד Hoc est, Date inebriatiuum pereunti, & vinum ei qui amaro est animo. Bibet & obliuiscetur egestatis suæ, & laboris sui non recordabitur vltra. Vltra enim ibi non significat vnquam, vel in æternum, sed quamdiu vinum in eo fuerit. Ita quoque dictum illud 4. Reg. 6. cap. ולא יספו עוד גדודי ארם לבוא בארץ ישראל Id est, Et non addiderunt vltra turmæ Aram venire in terram Israel, id est in illo tempore. Item contingit quandoq; עוד *od*, significare עדן *aden*, id est adhuc. Vt illud Psal. 88. במתים חפשי כמו חללים שוכבי קבר אשר לא זכרתם עוד Hoc est, In mortuis liber, sicut interfecti dormientes in sepulchro quorum non memor fuisti *od*, id est adhuc. Quasi dicat: adhuc non fuisti memor eorum, donec veniat tempus, in quo fiet mortuorum memoria, vt resurgant. Et sic etiam est illud Iob 2. cap. עודך מחזיק בתמתך Id est, Adhuc tu retines perfectionem tuam. Hactenus Rabbi Kimhi. Ex cuius dictis satis liquido patet, quod dictio hæc Hebraica *od*, id est, vltra, raro quidem pro Vnquam, vel pro Amplius accipitur, frequenter autem pro determinato, vel etiam pro modico tempore sumitur. Sed quoniam Iudæi, vt moris eorum est, non obstantibus iis quæ circa hoc dicta sunt adhuc contentiose obstant, ideo oportet nos iterum quędam alia sua in eos spicula contorquere. De quibus illud vnum sit, quod Genes. trigesimo quinto capite habetur, ויאמר לו אלהים שמך יעקב לא יקרא שמך עוד יעקב כי אם ישראל יהיה שמך Id est, Et dixit ei Deus, Nomen tuum Iacob, non vocabitur nomen tuum vltra Iacob, sed erit Israel nomen tuum. Hic ergo acutius cernat Iudaica prauitas: quod sicut dictum est apud Isaiam, Non leuabit gens cótra gentem gladium, nec discent vltra bellum, ita hic dicitur, Non vocabitur vltra nomen tuum Iacob: qui tamen & confestim eodem in cap. octies vocatus est Iacob, & nonnisi ter Israel. Aliud vero spiculum est illud, quod 1. Reg. 7. ita de Philistæis legitur, ולא יספו עוד לבא בגבול ישראל Hoc est, Et non addiderunt vltra venire ad terminum Israel. Fuitque manus Domini in *Philistim* omnibus diebus Semuel. Quomodo autem illud vltra ibi intelligendum sit, ex eo ostenditur, quod in eodem libro capite 13. dicitur, Quod mortuo Semuele, & regnante Saul, ascenderunt Philistæi ad terram Israel. Sic enim ibi legitur, Et *Philistim* congregati sunt ad pugnandum cum Israel, triginta millia equitantium, & sex millia equitum siue militum, & populus sicut arena quæ est in littore maris. Et ascenderunt, & castrametati sunt in Michmas coram Bethauen. Ex his igitur omnibus constat, quod hæc Hebraica dictio עוד *od*, id est, vltra, non semper æternitatem (vt Iudæi delirant) importat, sed aliquando temporis diuturnitatem, & multoties tempus valde exiguum. Ex quo aperte liquet tempore Domini nostri Iesu Christi impletum fuisse hoc Isaiæ dictum, Non leuabit gens

contra gentem gladium, nec discent [illegible] bellum. Vltra, id est, per aliquod tempus. Ipse [illegible] quidem natus est pacis latis longæuæ tempore, Augusto orbi imperante. Quæ quidem pax eo viuente [illegible] semper durauit, & postmodum eo mortuo, per annos quadraginta quousque Iudæi bella volentes, pacem ipsam turbauerunt contra Romanum imperium, cum sub falso Messia nomine *Bencozba* (vt in superioribus dictum est) insurgendo. Romani etenim anno ante Ierusalem euersionem à Tito factam 180. Iudæis dominati experunt, vt in præcedentibus per Talmud probatum est. Denique non multo post tantam vniuersus mundus pacem habuit, vt solus vnus homo, hoc est, Cæsar Augustus vniuerso orbi pacifice præesset. Quod igitur aliud maius pacis indicium Iudæi in ore capti quærunt, quam vniuersum ferrarium orbem sub vnius hominis dominio fuisse? Quocirca nemini dubium esse debet, quod in tam diuturna pace multa arma bellica in ligones, falces, & vomeres conuersa fuerint.

CAPVT VIII.

Ad septimum obiectum, Quod Messias adhuc non venerit, quia nondum feræ earum carnium de erentes, ac omni feritate deposita, cum animantibus mansuetis accubuerunt.

GALATINVS.

Illud quoque, quod ex verbis eiusdem prophetæ nobis obiiciunt, Quod scilicet nondum feras videmus earum carnium de [illegible] ere, neque cum animantibus domesticis ac mansuetis, omni feritate deposita accumbere: ex quo Messiam nondum venisse concludunt, per eorum etiam scripturas refellimus, dicentes, Quod sacra scriptura sæpe quoniam mystice atque parabolice, ac etiam sæpissime metaphorice & per translationem loquitur, non solum res quaslibet aliorum nominibus vocando, atque etiam homines secundum quod eorum exigunt actiones, siue mores, vel etiam qualitates, irrationalium vocabulis appellando, verum etiam & Deum ipsum, ad ipsius operationes respectu habendo: Quod R. Moses Ægyptius in libro מורה הנבוכים *More hannebochim* circa eius principium optime declarat, vt in sexto capite primi huius operis latius vidimus. Quod autem [illegible] intelligenda sint præmissa Isaiæ verba, quam [illegible] dicunt, habetur ab ipsis quoque R. Mose Ægyptio in suis הלכות *halacoth*, id est sententiis, super librum Iudicum [illegible] dicente, Non ascendat [illegible] cor tuum, quod in diebus Messiæ deb[illegible] debeat aliquid de via huius mundi, vel quod [illegible] innouari debeat aliquid de operibus [illegible] rerum sed ponitus quod mundus ne debeat iuxta [illegible] suam. Quod igitur apud Isaiam 11. [illegible] est, Et habitabit lupus cum agnete: [illegible] tutus sit confidenter cum impiis secu[illegible] leonibus, & lupis, ac pardis comparan[illegible] ita dictum est Ierem. 5. capite. הכם אריה מיער זאב ערבות ישדדם נמר שקד על עריהם Hoc est, Percussit eos leo de sylua, lupus nemorum, vel vesp[illegible] eorum assabit eos, pardus vigilat vel insidiatur prope ciuitates eorum. Postquam con[illegible] peccatores, de quibus dictum est Isaiæ 1. ועזבי יהוה יכלו Id est, Et derelinquentes Deum c[illegible]sumentur: & conuersi fuerint omnes ad legem veritatis, tunc non diripient, neque destruent, sed co[illegible] in tranquillitate cum [illegible] Israel: sicut d[illegible] est ab I[illegible]. Et leo sicut bos comedet paleam. E[illegible] modum verba Isaiæ de Messia similitudine [illegible]. In tempore autem [illegible] Messiæ [illegible] de [illegible] bus, cum [illegible] rei, & q[illegible] s, & quid per eas [illegible] fi[illegible] n[illegible]. [illegible] enim sapientes, quod non inter [illegible] hoc & dies Messiæ, nisi [illegible] dontaxat regnorum. Hæc omnia idem Rabbi. Prædicta quoque non parum sumunt roboris a translatione Chaldaica R. Ionathæ filij Vzielis cui apud eos nefas est contradicere. Nam illud quidem, Et egredietur virga de stipite Isai, & virgultum, vel planta, vel stirps [illegible] radicibus eius fructificabit vel germinabit, [illegible] Chaldaice traduxit, ויפוק מלכא מבנוהי דישי ומשיחא מבני בנוהי יתרבי Hoc est, Et exibit rex de filiis Isai & Messias de filiis filiorum eius se nutriet. Illud autem, Et erit iustitia cingulum lumborum eius, & fides c[illegible] lorum, vel [illegible] bare renum eius, sic interpretatus est, ויהון צדקיא סחור סח[illegible]ליה ועבדיה המנותא יהון קריבין לירה id est, Et erunt iusti circa eum, & fideles [illegible] agentes appropinquabunt ei. Illud quoque, [illegible] habitabit lupus cum agnete, cum cæteris, ita exposuit, ביומוהי דמשיחא דישראל יסגי שלמא בארעא Hoc est, In diebus Messiæ Israelis multiplicabitur pax in terra. Quæ quidem interpretatio [illegible] d[illegible] contra Iudaicam impietatem facit. Primum quidem, quod ipsa Isaiæ verba de Messia dicta sint. Bis enim ibi eius nomen exprimit. Secundum vero quod spiritualiter sint intelligenda. Circa eam interpretationem gloss[illegible] Rabbi Solomonis v[illegible] astipulatur, quæ eade[illegible] hoc [illegible] nit, Non ad visionem ocul[illegible] rum [illegible] bit [illegible] Messias, sed cum sapientia Dei [illegible] & ben[illegible] in eo erit, sciet & intel[illegible] quis re[illegible], & [illegible] innocens. Et a[illegible] in æq[illegible] te, id e[illegible] quieta & recta. Et pe[illegible] s sui, hoc intelligendum [illegible] secundum I[illegible], id est, secundum Chald[illegible] a[illegible] nem quæ talis est, ויקטל חייבי ארעא במימר פומיה [illegible] delebit reos de terra verb[illegible] o rum [illegible] mori h[illegible] bit [illegible] mone labiorum ei[illegible] tie iustitia cingulum [illegible] eius, h[illegible] erunt iusti circa eum, id est, adhærent[illegible] ut cingulum. H[illegible] Rab[illegible] lomo. Sup[illegible] quoque loq[illegible] modo a[illegible] ntur [illegible] in sacra [illegible] a hominibus [illegible], [illegible] um atque reptilium nominibus. N[illegible] Genes. 49. Iacob ille patria[illegible] dicens, Iudam quidem גור אריה id est, [illegible] leonem vocauit. Isachar v[illegible] חמור גרם [illegible], a[illegible] eum vel [illegible] נחש עלי דרך id est, serpen[illegible] super semitam. Ne[illegible] אילה שלחה Hoc est cervam emissam. [illegible] זאב יטרף idest,

Homines plerumque brutorum nominibus appellantur.

id est, lupum rapacem. Sic enim ait de eo, בנימין זאב יטרף בבקר יאכל עד ולערב יחלק שלל Hoc est. Beniamin lupus rapax, mane comedet prædam, & ad vesperam diuidet spolium. Sic etiam est illud Prou. 28 dictum, ארי נהם ודב שוקק מושל רשע על עם דל id est, Leo rugiens, & vrsus circumiens, dominator impius super populum pauperem. Ad quod etiam pertinet quod apud Ierem. 50. sic dicitur, שה פזורה ישראל אריות הדיחו הראשון אכלו מלך אשור Hoc est, Ouis dispersa vel dissipata Israel, Leones expulerunt eum. Primus comedit eum rex Assur. Et sequitur immediate ibidem, והאחרון עצמו נבוכד ראצר מלך בבל id est, Et vltimus exossauit eum rex Babylonis. Et iterum ibidem paolo superius, צאן אבדות היה עמי רעיהם התעום Hoc est, Grex vel oues perditæ fuerunt populus meus. Pastores earũ errare fecerũt eas. Glossa R. Sel[o]monis, Pastores, inquit, earum id est reges. His subnectendum est ꝙ in libro חולין *Hullin*, in cap. הכל שוחטין *Haccol sohatin* scribitur, super illud P[s]. [36]. אדם ובהמה תושיע יהוה id est, Hominem & bestiam saluabis Deus. Sic enim ibi ad verbum dicitur. Dixit R. Iudas, quod dixit Rab. Hi sunt filij Adæ, qui astuti sunt per scientiam, & statuunt se ipsos velut iumentum, vel bestiam. Hæc Talmud. Quasi dicat, Eos Deus saluabit qui prudentes sunt tanquam homines ad faciendum bonum, & simplices velut iumenta ad patrandũ malum, atque patientes ad iugum Dei portandum. In *Midras* quoque *tehilim*, id est, in expositione Psalmorum super illud Psalm. 64. שמע אלהים קולי בשיחי מפחד אויב תיצור חיי Hoc est, Exaudi De[us] vocem meã, cum deprecor, à timore inimici serua vitam meam, sic dicitur, Scriptum est Danielis 6. capite, Deus me[us] misit Angelum, & clausit os leonum. Venit leo, & liberauit leonem de ore leonis. Venit leo; Hic est Deus sanctus & benedictus: sicut dictum est Amos 3. c. אריה שאג מי לא יירא אדני יהוה דבר מי לא ינבא Id est, Leo rugit, quis non timebit. Dominus Deus locutus est, quis nõ prophetabit? Et liberauit leonem; Hic est Daniel, qui venit ex Iuda, sicut dictum est Gen. 49 c. גור אריה יהודה Hoc est, Catulus leonis Iuda. De ore leonis; Hic est Nabuchodonosor: sicut dictũ est Ierem. 4 עלה אריה מסבכו id est, Ascendit leo de cubili suo. Cum satis prouide (vt ex prædictis patuit) cognosci possit, quod nec feræ, nec iumenta, nec cætera id genus, cum irrationalia sint, diuinæ legis aut cognitionis possint esse capacia, necessario profecto consequens est, verba antedicta Isaiæ, videlicet, Habitabit lupus cum ariete, cum reliquis, non de brutis, sed de hominibus intellectum habentibus, intelligenda esse.

CAPVT IX.

Ad ostensum Iudæorum obiectum, Quod Messias adhuc non venerit, quia nondum ipsi in terram suam congregati sunt.

CAPNIO.

SSVMVNT adhuc & aliud suæ falsitatis & cæcitatis argumentum, ex eo quod Deut. trigesimo capite sic legitur, ושב יהוה אלהיך את שבותך ורחמך ושב וקבצך מכל העמים אשר הפיצך יהוה אלהיך שמה: אם יהיה נדחך בקצה השמים משם יקבצך יהוה אלהיך ומשם יקחך: והביאך יהוה אלהיך אל הארץ אשר ירשו אבותיך וירשתה: Hoc est, Et conuertet Dominus Deus tu[us] captiuitatem tuam, & miserebitur tui. Et conuertet, & congregabit te ex cunctis populis, ad quos dispersit te Dominus Deus tuus, vt esses ibi. Si fuerit impulsio tua in extremitates cœli, inde congregabit te Dominus Deus tuus, & inde assumet te, & introducet te Dominus Deus tuus ad terram, quam hæreditauerunt patres tui, & hæreditabis eam. Cum igitur (inquiunt) plures quam mille & quadringenti fluxerint anni, ex quo per orbem dispersi sumus, & per Messiam cum venerit, sicut à patribus nostris traditum est nobis, ad terram quam patres nostri possederunt, reducendi & congregandi simus, quemadmodum & per Mosem in verbis præmissis, & per alios quoque propheta, sæpenumero prophetatum est, manifestum est, Messiam ipsum nondum venisse, & per consequens Iesum vestrum Messiam non fuisse. Quoniam igitur argumentum hoc sæpissime contra nos facere solent, velim illud penitus soluas. GAL. Iudæi nostri temporis crebro contra nos verba ista impudentissime inducunt, omisso fraudulenter eorundem principio (quod in nostra quoque editione deficit) quo Dominus ipse ait, עתה אשיב את שבות יעקב id est, Nunc conuertam captiuitatem Iacob. Et reliqua: Quod manifeste falsum esset, si adhuc totum futurum esset, cum ab eo tempore hucusque plures duobus millibus transierint anni. Quare cum Deum vel hic vel alibi mentiri, aut falsum dicere, sit impossibile, necessario profecto sequitur, quod tunc cum Deus dixit, Nunc conuertam captiuitatem Iacob, cum reliquis, fuerint hæc incepta. Deinde vero suis temporibus, prout Deus ipse prædestinauerat, vniuersa completa. Dicimus ergo, quod de Iudæorum congregatione & reditu ex Babylonica captiuitate fuerint verba illa Deuteronomij dicta. Tempore enim Nehemiæ & Ezræ nutu Dei, Iudæi à Cyro rege Persarum redeundi facultate accepta, congregati fuerunt, reuersiq; sunt ad terram suam, quicunque reuerti voluerunt: vt habetur in fine Paralip. & in principio Ezræ. Quod ex eo maxime patet, ꝙ apud Nehemiam 1. cap. ita scribitur, זכר נא את הדבר אשר צוית את משה עבדך לאמר אתם תמעלו אני אפיץ אתכם בעמים: ושבתם אלי ושמרתם מצותי ועשיתם אתם אם תהיה נדחכם בקצה השמים משם אקבצכם והביאותים אל המקום אשר בחרתי לשכן את שמי שם: Hoc est, recordare quæso (dixit Nehemias Domino) verbi quod præcepisti Mosi seruo tuo, dicens, Vos perperam agetis. Ego dispergam vos in populis. Et reuertemini ad me, & seruabitis præcepta mea. Si fuerit impulsio vestra in extremitates cœli, inde congregabo vos, & ducam ad locum quem elegi, vt habitet nomen meum ibi. Ex his euidenter liquet, de Iudæorum congregatione & regressu ex Babylonica captiuitate, suprædicta Deut. verba dicta fuisse. De qua etiam congregatione & reditu apud Ezech. 39. sic dicitur, כה אמר אדני יהוה עתה אשיב את שבות יעקב ורחמתי כל בית ישראל וקנאתי לשם קדשי id est, Sic

filij mei sicut agri pleni, cui benedixit Dominus: Hic docet Deum ostendisse sibi domum sanctuarij ædificatam & destructam. Et ædificatam quidem ibi, Vide odorem filij mei. Sicut scriptum est Num. 28. Odorem suauem seruabis. Destructam vero ibi, Sicut agri pleni. Sicut scriptum est Micheæ 3. cap. Propterea causa vestri Sion tanquam ager arabitur. Ædificatam autem & consummatam in futurum ibi, Cui benedixit Dominus. Sicut scriptum est Psal. 132. Quia ibi mandauit Dominus benedictionem & vitam vsq; in seculum, vel in æternum. In libro quoq; Succa, id est, Tabernaculi ita legitur, Dixit R. Ezra, Scriptum est Ioelis 2. cap. ואת הצפוני ארחיק מעליכם והדחתיו אל ארץ ציה ושממה את פניו אל הים הקדמוני וסופו אל הים האחרון id est, Et aquilonem elongabo a vobis vel desuper vobis, & impellam eum ad terram aridam, vel desertam, vel desolatam. Facies eius ad mare orientale, & finis eius ad mare vltimum. Et aquilonem elongabo a vobis Hic est יצר הרע *Iesser hara*, id est fomes vel concupiscentia mala, quæ latitat in corde hominis. Et impellam eum ad terram aridam, id est ad locum, vbi filij Adæ non inueniuntur habitare. Facies eius ad mare Orientale, Quia dedit oculos suos in sanctuarium primum, & destruxit illud occiditq; sapientes, qui ibi erant. Et finis eius ad mare vltimum. Quia dedit oculos suos in sanctuarium secundum, & euertit ipsum, interfecitq; sapientes qui in illo erant. Ex his traditionibus satis aperte innuitur, tertium templum non fuisse ædificandum. Quod manifestius apud Ieremiam habetur, ita 7. cap. dicentem, היטיבו דרכיכם ומעלליכם ואשכנה אתכם במקום הזה : אל תבטחו לכם אל דברי השקר לאמר היכל יהוה היכל יהוה היכל יהוה המה Hoc est, Bonas facite vias vestras, & actiones vestras. Et habitare vos faciam in loco isto. Ne confidatis in verbis mendacij, vel falsitatis, ad dicendum, Templum Dei, Templum Dei, Templum Dei sunt. Quia scilicet falsum omnino est, quod tertium templum Domini ædificetur in terris, cum aliud quam primum & secundum templum Domini esse non debeat. Quod in libro נזירות *Nezaruth*, id est, Separationis, in capite *Bethsammai* confirmatur, cum sic super eisdem Ieremiæ verbis dicitur, Quid est quod scriptum est, Templum Dei, Templum Dei? Istud est sanctuarium primum & secundum. Per ea igitur quæ dicta sunt, palam ostenditur, quod templum non reædificabitur tertio, neque Iudaica prauitas potest aliqua euidenti ratione probare illud tertio reædificandum esse: cum, vt ex præmissis satis manifeste patuit, non nisi duo in terra templa esse debuerint. Primum scilicet quod a Salomone constructum fuit, & a Nabuchodonosor subuersum: & secundum, quod sub Zorobabel conditum est, & a Tito demum destructum. Tertium autem templum non in terra, sed in cœlo, atque in Ierusalem superna ponendum est: vt prisci Talmudistæ tradiderunt. Quod multis in locis ipsius Talmud probatur.

Tertium templū in cælo ponendum est.

Nam in *Beresith rabba*, id est in expositione libri Genesis super illud 28. ca. eiusdem libri scriptum, ויירא ויאמר מה נורא המקום הזה אין זה כי אם בית אלהים וזה שער השמים id est, Et expauit ac dixit Quam terribilis est locus iste. Non est his nisi domus Dei. Et hic est porta cœli: sic legitur, Dixit magister noster Iehosuas filius Nun Illa die qua appropinquauit mors Mosi, sustulit eum Dominus ad cœlum altissimum, ostenditq; ei domum præmij sui, & quid ei venturum esset. Astititque ei pietas, dixitque Moses bonam tibi nunciationem nunciabo, de qua multum lætaberis. Respice versus diuinæ pietatis thronum, & vide. Respexitque Moses, & vidit Deum sanctum & benedictum domum sanctuarij ex lapidibus preciosis & margaritis manu sua ædificantem. Inter lapidem vero & lapidem diuinitatis gloriam, siue decus, vel ornatum, nobiliorem scilicet quam margaritas ponebat. Messias autem filius Dauid in medio eius sedebat. Aharon vero frater ipsius Mosis super pedes suos stabat & pallium eius super eum erat. Tunc locutus est Aharon Mosi, dicens, Moses ne appropinques: timeo enim השכינה *Hasscechina* id est diuinitatem tibi Non enim ingreditur hic homo, nisi prius mortem gustauerit. Cecidit ergo Moses in faciem suam in conspectu Dei, cum verba Aharon audisset, & ait, Domine seculi da mihi loquendi cum Messia tuo facultatem antequam moriar. Dixit ei Deus sanctus & benedictus, Vade. Docuitq; eum nomen suum magnum ne voraret eum diuinitatis splendor. Cumque vidissent eum Messias & Aharon, cognouerunt quod Deus sanctus & benedictus nomen suum magnum eum docuerat. Dixerunt igitur ei Messias & Aharon, Benedictus qui venit in nomine Domini. Nisi enim Deus sanctus & benedictus eum nomen suum docuisset, ad diuinitatem cum eis ingredi non potuisset. Rogauit itaque Moses Messiam filium Dauid, dicens, Loquere quæso mihi. Deus sanctus & benedictus ædificabit domum sanctuarij in terra Israel? Et ecce ego video eum in cœlo domum sanctuarij manu sua ædificantem. Respondit Messias Mosi, Moses, Iacob pater tuus vidit domum, quam ædificabit in terra. Vidit quoque domum, quam Deus sanctus & benedictus manibus suis ædificat in cœlo. Intellexitq; omni vi animi sui, quod domus quam Deus sanctus & benedictus ædificat manibus suis in cœlis de lapidibus preciosis & margaritis, cum diuinitatis ornatu, vel splendore, est domus quæ Israeli in seculum & in secula seculorum permanebit. Et sic locutus est in nocte, qua dormiuit super lapidem & vidit Ierusalem ædificandam in terra, & Ierusalem ædificandam in cœlis. Cum igitur vidit Iacob pater suus vtramq; Ierusalem, vnam in terra, & vnam in cœlis, ait, Non est hæc quæ est in terra aliquid. Sicut dictum est Gen. 28. Et expauit & dixit, Quam terribilis est locus iste. Non est hæc, sed domus quæ permanet in generationem & generationem. Hæc enim est domus Dei, quam ipse manibus suis ædificat in cœlis, sicut eam ædificat in terra: iuxta dictum illud Exod. 15. מקדש יהוה כוננו ידיך Hoc est, Sanctuarium o Deus, aptauerunt manus tuæ. Cumque audisset Moses verba hæc ex ore Messiæ filij Dauid, gauisus est gaudio magno. Sicut dictum est Psal. 122. שמחתי באמרים לי בית יהוה נלך עמדות היו רגלינו בשעריך ירושלם הבנויה כעיר שחברה לה יחדיו id est, Lætatus sum propter dicentes mihi, In domum Dei ibimus. Stantes erant pedes nostri in

Duplex Ierusalem, superna & terrestris.

portis tuis, Ierusalem. Ierusalem quæ ædificata est vt ciuitas, quæ iuncta est ei simul. Hæc omnia traditio. Quę quidem sex principaliter continet. Primum quidem est, quod Moses cum moriturus esset, in cœlum ascendit, ibiq; vidit Deum, domum sanctuarij cœlestis ædificantem. Secundum vero, quod vidit Messiam, in medio domus seu templi cœlestis sedentem. Tertium autem, quod à Deo petierit loquendi cum Messia facultatem. Quartum deinde, quod Deus erat domum sanctuarij ædificaturus in terra, & eiusdem manu illa ædificabat in cœlis, quæ de lapidibus preciosis & margaritis erat. Quintum præterea, quod Iacob vtramque Ierusalem viderit, cœlestem scilicet, & terrenã, & respectu superioris nihil sit inferior. Sextum denique, quod illud psalmographi dictum, Ierusalem quæ ædificatur vt ciuitas, de cœlesti Ierusalem intelligendum sit. Quod Targum quoque, id est, Chaldaica translatio aperte ostendit. Sic enim ait, ירושלם דמתבניא ברקיעא היך קרתא דמתאברא לה כחדא בארעא Hoc est, Ierusalem quæ ædificata est in firmamento vt ciuitas, quæ coniuncta est ei sicut vnum in terra. Hoc & in libro תענית *Taanith*, id est, Ieiunij manifeste patet: vbi legitur R. Iohanan dixisse, Nun intrabo in Ierusalem supernam, quousq; non fuerit Ierusalem inferior ædificata. Dixerunt ei, Quomodo est Ierusalem superior? Respondit eis, Ita vt scriptum est Psalm. 122. Ierusalem ædificata vt ciuitas, quæ participationem habent simul. Ex omnibus præmissis concludendum est, Ierosalem & templom de quibus loquitur Ezechiel, mystice intelligenda esse. Similiter & templum quod à Messia ædificandum Zacharias dixit, spiritualiter intelligi debere. Ipse enim spirituale templom ædificaturus erat, hoc est, Ecclesiam ex viuis & electis lapidibus, id est, ex fidelibus suis. Illis igitur qui Dominum Iesum Christum receperunt, verbum eius, hoc est, Euangelium audientes, templum in cœlis ædificatum est: iis vero qui eum non recipiunt, non est ædificatum.

CAPVT XL.

Ad decimum Iudæorum obiectum, Quod Messias nondum venerit, quia adhuc ipsi non sunt saluati.

CAPNIO.

EA etiam contra nos adducunt, quę de Messia apud Ieremiam 23. cap. hoc modo dicuntur, הנה ימים באים נאם יהוה והקימתי לדוד צמח צדיק ומלך מלך והשכיל ועשה משפט וצדקה בארץ בימיו תושע יהודה וישראל ישכן לבטח וזה שמו אשר יקראו יהוה צדקנו Hoc est, Ecce dies venient, dicit Deus, & suscitabo Dauidi germen iustum: & regnabit rex, & intelliget, & faciet iudicium & iustitiam in terra. In diebus eius saluabitur Iuda, & Israel habitabit ad fiduciam. Et hoc est nomen eius, quo vocabunt eum, Deus iustus noster. Hæc (inquiunt) de Messia dicta sunt, vt patet per Targum, id est per Chaldaicam [illegible] dit onem, sic dicentem, הא יומין אתן אמר יהוה ואקים לדוד משיח דצדקא id est, Ecce dies venient, dicit Deus, & statuam Dauidi Messiam iustum. Ex eo igitur quod ait, In diebus eius saluabitur Iuda, & Israel habitabit ad fiduciam; aperte ostenditur, nos Iudæos in aduentu Messiæ omnes saluari debere. Cum igitur in aduentu Iesu Nazareni minime saluati fuerimus, sed potius perditi, (nunquam enim tot, tamque grauia mala perpessi fuimus, qualia in diebus eius nobis euenerunt, cum penitus destructi, dissipati, ac per orbem dispersi simus) manifestum ac certum omnino est, neq; ipsum Messiam fuisse, neque verum Messiam adhuc venisse. GAL. Aliam eis non damus responsionem, quam iam olim prisci eorum dabant, qui aiunt, quod hoc in loco Iuda non est nisi confessio: & quod omnes confitentes saluatorem, hunc Messiam per ipsum saluandi erant. Ita enim legitur in Commentariis R. Mosis Hadarsan in librum Geneseos, super illud eiusdem libri Gen. 41. dictum, ויאמר פרעה אל יוסף אני פרעה ובלעדיך לא ירים איש את ידו id est, Et dixit Pharao ad Ioseph, Ego Pharao, & absq; te non eleuabit vir manum suam. Dixit R. Aha, Ex, Ego, carnis & sanguinis, tu discis, Ego, Dei sancti & benedicti. Nã si ex eo quod dixit Pharao ad Ioseph, Ego Pharao, meruit Ioseph totam hanc benedictionem: cum venerit, Ego, Dei sancti & benedicti, de quo dictum est Isa. 46. אני עשיתי ואני אשא אני אסבול ואמלט Ego feci, & ego leuabo, ego feram & liberabo: quanto magis admiror? Poteritne dici, quod redemtor erit acceptator personarum? Absit. Omnes enim confitentes eum ore suo, & operibus suis & corde suo, saluabit & liberabit, sicut scriptum est Ieremiæ 23. cap. In diebus eius saluabitur Iuda: ac si dicat, Confitentes eum. Et iterum ipse ait Isa. 45. פנו אלי והושעו כל אפסי ארץ Hoc est, Conuertimini ad me, & saluabimini omnes fines terræ. Hucusq; R. ille Moses Hadarsan. Ex ista igitur traditione luculenter apparet, quod in præmissis Ieremiæ verbis, cum ait, In diebus eius saluabitur Iuda, Iuda non pro Iudæis perfidis verum Messiã negantibus, sed pro omnibus quibuscunq; saluatorem ipsum confitentibus accipitur. Et quod omnes eum corde, ore & opere confitentes, saluabuntur. Iuda enim Dei confessio interpretatur. Nam יה *Ia*, idem est quod Deus & הודה *hoda* confessio: vnde componitur יהודה *iehuda*, id est Iuda, quod idem est, quod Dei confessio.

Iudæi veri qui sunt. Iuda quomodo interpretatur.

Legitur etiam apud Hoseam 1. cap. sic, לא אוסיף עוד ארחם את בית ישראל כי נשא אשא להם ואת בית יהודה ארחם והושעתים ביהוה אלהיהם ולא אושיעם בקשת ובחרב ובמלחמה בסוסים ובפרשים. Non adiiciam vltra, vt miserear domus Israel: quia obliuione obliuiscar eorũ. Sed domui Iuda miserebor, & saluabo eos in Domino Deo suo. Et nõ saluabo eos in arcu & in bello, neq; in prælio cum equis & equitibus. Quæ R. Ionathas ita Chaldaice transtulit, atque exposuit, לא אוסיף עוד לרחמא על בית ישראל ברם אם יתובון משבק אשבק להון ועל דבית יהודה ארחם ואפרקינון במימרא דיהוה אלההין ולא יתפרקון בקשתא ובחרבא ובעבדי קרבא ובסוסון ובפרשין Hoc est, Ecce nõ addã vltra, vt miserear super domũ Israel. Verumtamen si eos pœnituerit, parcens parcã eis. Sed domui Iuda miserebor, & saluabo eos in verbo Domini Dei eorũ. Et non saluabo eos in arcu & in bello, neq; in facientib' prœliũ cũ equis & equi-

Domus Iuda est Christianorum Ecclesia.

& equitibus. Quod autem Messias sit verbum Dei, in tertio libro latissime visum est. Ex his quoque verbis manifestum est, quod domus Iuda, cuius Deus misertus erat, & quam verbo suo, hoc est per Messiam filium suum saluare debebat, Ecclesia Christi intelligitur, id est, congregatio fidelium Christum verum Dei Filium confitentium, & non perfidorum Iudæorum synagoga, eum negantium. De quibus Isaias 59. ait. הן לא קצרה יד יהוה מהושיע ולא כבדה אזנו משמוע׃ כי אם עונותיכם היו מבדלים בינכם לבין אלהיכם וחטאותיכם הסתירו פנים מכם משמוע׃ Id est, Ecce non est abbreuiata manus Dei à saluando, neq; est aggrauata auris eius ab audiendo. Sed peccata vestra fuerunt diuidentia inter vos & Deum vestrum. Et culpæ vestræ operuerunt faciem eius à vobis, ab auditu, id est, ne vos audiat. Glossa Rabbi Selomonis; Quod non estis saluati (inquit) non propter breuitatem manus eius contingit. Culpæ vestræ operuerunt faciem eius à vobis, id est, exegerunt vt operiret faciem suam à vobis.

CAPVT XII.

Ad vndecimum Iudæorum obiectum, Quod Messias adhuc non venerit, quia nondum Gog interemptus est, neq; Magog expugnatus.

CAPNIO.

OBIICIVNT præterea Iudæi contra nos, & contra Dominum nostrum verum Messiam, aliud argumentum, ob ea quæ de Gog & Magog in sacris literis leguntur, & præsertim apud Ezechielem 38. cap. sic dicentem, בן אדם שים פניך אל גוג ארץ המגוג Hoc est, Fili hominis pone faciem tuam ad Gog, terram Magog. Vbi glossa R. Selomonis ait, Gog est nomen regis, Magog nomen gentis. Sicut dictum est Gen. 10. cap. גמר ומגוג id est, *Gomer & Magog*. Deinde apud eundem prophetam ita paulo inferi⁹ sequitur האתה הוא אשר דברתי בימים קדמונים ביד עבדי נביאי ישראל הנבאים בימים ההם שנים Id est, Num tu es, de quo locutus sum in diebus antiquis per manum seruorum meorum prophetarum Israel qui prophetauerunt in diebus illorum *sanim*, id est annorum? Vbi glossa R. Selomonis sic dicit, Dixit Deus sanctus & benedictus; Num tu es ille, de quo annunciaui in diebus antiquis per manum seruorum meorum prophetarum Israel? Vt fuit Ezechiel & Zacharias: nam & ipse Zacharias prophetauit de prælio Gog & Magog. 14. cap dicens, ואספתי את כל הגוים אל ירושלם למלחמה ונלכדה העיר ונשסו הבתים והנשים תשגלנה ויצא חצי העיר בגולה ויתר העם לא יכרת מן העיר׃ ויצא יהוה ונלחם בגוים ההם Hoc est, Ecce congregabo omnes gentes in Ierusalem ad prælium. Et capietur ciuitas, & prædabuntur, vel diripientur domus, & mulieres stuprabuntur. Et exibit medietas ciuitatis in captiuitatē, & residuum populi non abscindetur de ciuitate. Et egredietur Deus, & pugnabit cum gentibus illis. Magistri vero nostri dixerunt, quod Illad & Midad prophetauerint etiam de bello Gog & Magog. Quod indicat hæc dictio שנים *sanim* hic dicta. Tu autem non dicas שנים *sanim* id est annorum, sed שנים *sanim* id est duorum. Duo enim prophetæ vnam prænunciarūt prophetiam eodem tempore. Hactenus Rabbi Selomo. Ex his igitur & ex aliis quę Ezechiel ipse 39. cap. de Gog & Magog meminit, sumunt iuniores Iudæorum suæ nequitiæ argumentum, dicentes, Quod per Messiam Deus expugnaturus sit Gog & Magog, qui & ipsum Gog interfecturus est, iuxta illud Esaiæ, Et Spiritu labiorum suorum occidet impium; & nos in terram nostram reducturus, simul cum ipso in Ierusalem perpetuo regnaturos. Quod cum adhuc minime fieri contigerit, & Messiam nondum venisse, & Iesum vestrum Messiam non fuisse, clarum & certum est. GAL. Quoniam nec tertium templum ædificandum est, vt in præcedentibus latius patuit, nec Iudæi sunt vnquam terram suam possessuri, neq; decem tribus sunt vlterius reuersuræ, vt in sequentibus latissime patebit: idcirco dicimus prædicta Ezechielis verba, & alia quæcunque de Gog & Magog vbiuis leguntur, non iuxta literam, sed spiritualiter intelligenda esse. Quod autem decem tribus nunquam sint reuersuræ, per illud nunc ostenditur, quod in libro *Sanhedrin*, in cap. *Helec*, hoc modo legitur, Decem tribus non sunt futuræ ad reuertendum: id est, nunquā sunt reuersurę ad terram Israel. Tradiderunt *Rabbanan*, id est, Magistri, quod decem tribus non habebunt partem in seculo futuro: sicut dictum est Deut. 29. ויתשם יהוה מעל אדמתם באף ובחמה ובקצף גדול id est, Et euellet eos Dominus de terra eorū cum furore, & ira & indignatione magna. Hæc traditio. Quoniam igitur tertium templum non est ædificandum, nec Iudæi vnquam amplius in terram suam sunt reuersuri, nec vlteri⁹ ipsam possessuri, suntq; à Deo in perpetuum reprobati, atq; decem tribus non sunt vltra ad terram patrū suorum reuersuræ, vt per præmissam traditionem ostensum est: propterea quicquid in Ezechiele, vel alibi, de Gog & Magog legitur, non literaliter, sed spiritualiter intelligi oportet. Quod quidem ex eo ostendi potest, quod in prædicto cap. *Helec*, ita legitur: Dixit R. Abba, Domus quæ est corā Deo sancto & benedicto, decem & octo millium leucatum est: sicut dictum est Ezech. vlt. סביב שמנה עשר אלף id est, Circuitus decem & octo millia: vbi glossa R. Selomonis ait, De Ierusalem superna locutæ sunt scripturæ in fine Ezechielis. Item in *Midras coheleth* id est, in expositione libri Ecclesiastis super illud 10. c. dictum, Quis vt sapiens? Sic dicitur, Hic est primus Adam, de quo dictum est Ezech. 28. בן אדם שא קינה על מלך צר ואמרת לו כה אמר אדני יהוה אתה חותם תכנית מלא חכמה id est, Fili Adam leua planctum super regem Tyri, & dices ei, Sic dicit Domin⁹ Deus, Tu sigillum, vel annulus simulationis, plenus sapiētia. In libro quoq; *Baua barbra*, in ca. המוכר את הספינה *Hammocher eth hassephina*, id est, Vendens nauem, ita legitur, Dixit R. Hanina; Decem opèrimenta fecit Deus sanctus & benedictus Adæ primo in horto voluptatis: sicut dictum est (apud Ezechielē scilicet eodē in loco, immediate) בעדן גן אלהים היית כל אבן יקרה מסכתך אדם פטדה ויהלם תרשיש שהם וישפה ספיר נפך וברקת וזהב מלאכת תפיך ונקביך בך ביום הבראך כוננו Id est, In deliciis horti Dei fuisti. Omnis lapis preciosus operimentum tuum

Sardius, topacius, chrysolithus, onix, iaspis, saphirus, berillus, carbunculus, smaragdus, & aurum, opus tympani tui. Et foramina tua in te in die creationis tuæ præparata sunt. His ita præmissis, dicamus Iudæis, Cum ea quæ tam expresse de rege Tyri in Ezechiele dicta sunt, non de ipso, sed de Adam intellecta fuerint, vt ex prædictis patet: & cum illa quæ in fine eiusdem Ezechielis de Ierusalem & templo scripta sunt, non de terrestri, sed de cœlesti Ierusalem accipienda sint: Cum ista duo (inquam) de quibus nunc meminimus, non vt litera externus sonat, sed longe aliter à sapientibus Iudæorum intellecta fuerint, proculdubio id quoque quod inter hæc duo de Gog & Magog dicitur aliter quam litera extrinsecus ostendit, intelligantur necesse est. Præsertim cum (vt ait Rabbi Moses Ægyptius circa initium libri *More*) clauis intelligentiæ vniuersorum quæ prophetæ dixerunt, sit intelligere parabolas, metaphoras, similitudines, atque ænigmata. Hoc etiam euidentius habetur ex eo quod in libro *Sanhedrin*, in cap. *Helec* legitur, super illud Isaiæ 9. cap. dictum, לםרבה המשרה ולשלום אין קץ Hoc est, Vt multiplicetur imperium, & paci non sit finis: sic enim ibi dicitur, Dixit Rabbi Tanhuma, Quam ob rem omnis *mem* quæ est in medio dictionis est aperta, & ista est clausa? Quia quæsiuit Deus sanctus & benedictus facere Hezechiam Messiam, & Sennacherib Gog & Magog. Dixit tunc מדת הדין id est, proprietas iudicij coram Deo, Domine mundi quid erit hoc? Dauid qui dixit in conspectu tuo tot cantica, totque laudes, non fecisti Messiam: Hezechiam autem cui fecisti omnia signa hæc, & non dixit canticum coram te, facies Messiam? Exiuit autem filia vocis, id est reuelatio cœlestis, & ait, רזי לי רזי לי id est, secretum meum mihi, secretum meum mihi. Hæc traditio. In qua et si hoc, Deum scilicet voluisse Hezechiam Messiam facere, Sennacherib autem Gog & Magog, fabulosum sit, nisi spiritualiter intelligatur, habemus tamen intentum de Gog & Magog, quod mystice intelligi debeant. Ex his igitur quæ dicta sunt aperte liquet, quod Gog non sit rex aliquis futurus, nec Magog gens aliqua specialis, vti recentiores Iudæorum somniant, atque delirant: sed quilibet impij qui populum Dei persequuntur, ac tribulant, ipsi sunt Gog atque Magog. Non enim vt Iudæi, & quidam etiam ex nostris iudaizantes putant, Gog & Magog Scythicæ gentes sunt innumerabiles, atque immanes, quas trans Caucasum montem, & Mæotidem paludem, ac prope Caspium mare ad Indiam vsque protendi aiunt, quasque post mille annorum regnum, à diabolo commouendas asserunt, vt veniant in terram Israel, & pugnent contra sanctos gentibus multis aliis sibi adiunctis. Et primum quidem משך *Mesech*, quos Ioseph' Cappadoces dicit. Deinde תובל *Tubal*, quos idem Iberos, vel Hispanos, Hebræi Italos suspicantur, habentes secum Persas, Æthiopes, Aphros, & reliquos. Quod ex eo potissimũ probare conantur, quod diuus Iohannes Apocal. 20 cap. ait, Et cum finiti fuerint mille anni, soluetur satanas, vt seducat gentes in quatuor angulis terræ, Gog & Magog. In hunc autem errorem incidunt, quia non animaduertunt, totum Ioannis librum qui reuelationis titulo prænotatur, mysticum esse. Cum Iudæis igitur errant, qui Gog & Magog iuxta literam intelligi volunt. Sicut enim propheta præuidit atque prædixit sanctorum iustorumque remunerationem in visione templi & terræ distributione, ita hic præuidit atque prædixit sub figura Gog & Magog Ecclesiæ Dei atque iustorum persecutionem, quæ facta est atque quotidie fit tam per hæreticos, quam per alios sanctæ fidei & veritatis Catholicæ persecutores, qui sunt cacodæmonum tectum & habitaculum. Gog enim à גג *Gag* Hebraico nomine dicitur, quod idem est quod tectum. Vt est illud Prouerb. 25. capite dictum, טוב שבת על פנת גג מאשת מדינים ובית חבר Id est, Melius est sedere in angulo *gag*, id est tecti, quam cum muliere litigiosa, & in domo communi. Et inde venit מגוג *Magog*, quod idem est, quod de tecto. Quare Magog tecte diabolus dicitur, qui de domo procedit. Gog autem maxime in nouissimis temporibus Antichristus erit, qui tectum & domus erit diaboli, ex quo Magog, id est diabolus per apertam persecutionem exibit. Et idcirco apud Ezechielem ad ipsum Gog dictum est. באחרית הימים תהיה Hoc est, In nouissimo dierum eris.

Per Gog & Magog, qui intelligantur.

Gog & Magog quomodo interpretantur.

CAPVT XIII.

Ad duodecimum Iudæorum obiectum, Quod Iesus Nazarenus non fuerit verus Messias, quia non reliquit post se semen, nec habuit filios.

CAPNIO.

His non obstantibus, Iudaica perfidia ostendere volens Dominum nostrum Iesum Christum verum non fuisse Messiam, illud postremo nobis opponit, quod apud Isaiam quinquagesimo tertio capite de Messia dicitur, יראה זרע יאריך ימים וחפץ יהוה בידו יצלח Hoc est, Videbit semen longæuum, & voluntas Dei in manu eius prosperabitur. Et illud quoque quod Psalmo octuagesimo octauo sic de eodem scribitur, ושמתי לעד זרעו וכסאו כימי שמים Id est, Et ponam in æternum semen eius, & thronum eius tanquam dies cœli. Cum igitur (inquiunt) Iesus vester filios non habuerit, nec semen filiorum post se reliquerit, Messias minime esse potuit. GAL. Facile in hoc eorum refelli potest insania, si vel vnum eorum quæ dicam fuerit memoriæ commendatum. Legitur enim sic in *Beresith* minori super illud Genesis vigesimo quinto capit. dictum, ויסף אברהם ויקח אשה ושמה קטורה Hoc est, Et denuo Abraham accepit vxorem, cuius nomen Ketura. Scriptum est Ecclesiastis 11. cap. בבקר זרע את זרעך ולערב אל תנח ידך id est, Mane semina semen tuum & ad vesperum non cesset manus tua. Non enim scis quod erit magis idoneũ, vel rectum, Vtrum huc, an illud, vel si ambo simul bona. R. Akiba ait, Si fuerint tibi discipuli in adolescentia tua, instrue quoque discipulos in senectute tua. Nescis enim quos eorum ascribet tibi Deus,

vel vtrum

vel virtum omnes erunt simul boni. Hæc ibi. Cum hic discipuli ab aliquo edocti, semen eius vocentur, semen ergo Christi fuerunt Apostoli, cæteriq; eius discipuli. In *Beresith* quoque *rabba*, super illud Gen. 28. Tibi dabo eam & semini tuo, sic dicitur, Semen tuum erunt similes tibi sicut dictum est Deut. 33. c. Et habitabit Israel confidenter, solummodo oculus Iacob. Et super hoc Amos propheta postulabat miserationes, dicens 7. ca. Domine Deus parce quæso, vel parce nunc. Quis surget Iacob, id est, vt Iacob? Licet paruus sit ipse, vel numquid paruus ipse? Misertus est super hoc. Et reliqua. Hæc traditio. Vbi notandum est, quod similes Iacob semen eius dicuntur. Legitur etiam hoc modo in מסכת בכורים *Massecheth becborim*, id est, in libro primitiarum, Tradiderunt in nomine Rabbi Iuda, quod גר *gher*, id est aduena conuersus, qui de gentilitate venit ad fidem, ipsemet affert primitias, & didicit sibi legit illud Deuter. 26. Pronuncio hodie Domino tuo, quod intraui in terram, quam iurauit Deus patribus vestris. Quæ est huius rei probatio? Id quod dictum est Gen. 17. cap. ולא יקרא עוד את שמך אברם והיה שמך אברהם כי אב המון גוים נתתיך Hoc est, Non vocabitur vltra nomen tuum Abram, sed erit nomen tuum Abraham: quia patrem multitudinis gentiū dedi te. In principio enim fuit pater Aram, & ideo vocatus est Abram. Demum vero pater totius seculi, & idcirco dictus est Abraham. Hæc traditio. In libro etiam *Sanhedrin* in ca. דיני ממנות *Dine mamonoth*, id est, Iudicia diuitiarum, sic dicitur, Scriptum est Genes. 49. cap. Non recedet sceptrum de Iuda: Hi sunt qui capita fuerunt captiuitatum Babyloniæ, qui Israel sceptro regebant. Et scriba de medio pedum eius. Hi sunt filij filiorum Hillelis, legem Israelem docentes. Hæc ibi. Magistri igitur ab Hillele edocti, filij eius sunt appellati. Vnusquisq; enim apud Hebræos, eius filius dictus est, a quo edoctus vel nutritus est. Vnde eodem in libro in capite כהן גדול *cohen gadol*, id est sacerdos magnus, sic legitur, Scriptum est secundi Regum vigesimo primo, Et quinque filios Micol filiæ Saul. Dixit Rabbi Iehusuas, Merob peperit, & Micol nutriuit, quæ nunquam habuit filios. Nam vt scribitur secundi Regum sexto capite, Micol filiæ Saul non est natus filius vsque ad diem mortis suæ. Quia igitur nutriuit eos, filij eius sunt vocati: vt doceret te scriptura, quod quicunque nutrit in medio domus suæ orphanum, siue

Abram cur vocatus est Abraham.

pupillū, pater eius reputatur, ac si eum genuisset. Dixit Rabbi Iohanan, Quicunque docet filium proximi sui, haud secus ipsum scriptura reputat, quam si eum genuerit. sicut dictum est Num. 3. cap ואלה תולדת אהרן ומשה Id est, Hæ sunt generationes Aharon & Mosis. Deinde sequitur ואלה שמות בני אהרן Hoc est, Et hæc sunt nomina filiorum Aharon. Sed Aharon quidem genuit, Moses autem docuit: & ideo ita filij eius dicuntur, sicut & Aharon. Hæc omnia Talmud. Ex his igitur omnibus clarum est, quod etsi Dominus noster Iesus filios carnales non habuerit, habuit tamen infinitos spirituales. Non enim soli Apostoli cæteriq; eius discipuli ab ipso immediate edocti, filij eius sunt nuncupati, verum etiam & reliqui omnes Christiani, qui eius doctrinam sequuntur, atque obseruant. Quare semen longæuum, quod post se reliquit, non corporale, sed spirituale est. Quod absque mysterio factum non est. Quemadmodum enim ipse de semine non corporali, sed spirituali descēdit, ita & semen non corporale, sed spirituale habere debet. Quod autem Messias de spirituali semine producturus esset, patet ex promissione Abrahæ de ipso Messia facta, cum Deus ei Gen. 22. dixit, והתברכו בזרעך כל גויי הארץ Id est, Et benedicentur in semine tuo omnes gentes terræ. Et in antecedenti cap. dicitur, quod ei Dominus dixerit, כי ביצחק יקרא לך זרע Hoc est, In Ishac vocabitur tibi semen: Et tamen constat, Ishac secundum spiritu conceptum esse, & non secundum carnem, sicut Ismael: vt ait Apostolus ad Galatas scribens. A fortiori igitur & longe magis Messias, qui non ex virili semine, sed ex mystico spiramine (vt in sequentibus latissime probabitur) concipiendus erat, secundum spiritum conceptus dicitur. Quia ergo Iesus Nazarenus verus Messias totaliter secundum spiritum de virgine sine viro natus est, filios non carnales sed spirituales habere debuit. Quod ex glossa quoque Hebraica aperte ostenditur, quæ super illud, In Ishac vocabitur tibi semen, dicit duo secula ibi notari, vnum legis, alterum Messiæ, & in seculo legis fuisse semen & filios carnales: in seculo vero Messiæ semen & filios futuros fuisse spirituales, quemadmodum Ishac secundum spiritum natus est. Et de huiusmodi filiis loquebatur Dauid Psal. 45. qui secundum priscos Hebræorum de Messia exponitur, sic dicens, תחת אבתיך יהיו בניך Id est, Pro patribus tuis erunt tibi filij.

Secula duo.

LIBER SEXTVS.

DE HVMANI GENERIS REDEMTIONE ET SALVTE, PROPTER QVAM MESSIAS VENTVRVS ERAT, ET quæ nonnisi à Deo & homine fieri poterat.

CAPVT PRIMVM.

Quod nullus futurus erat saluator & redemtor nisi Deus, qui se ipsum humanæ redemtionis pretium daturus erat.

CAPNIO.

OPTIME quidem ac satis abunde, mi Galatine, in præcedentibus per authenticas veterum Iudæorum scripturas probasti, non modo præfixum primi aduentus Messiæ tempus iam præterisse; verum etiam & Messiam ipsum iam venisse, & eundem Messiam alium quam Dominũ nostrum Iesum, neminem fuisse: eapropter vt magis Iudæorum nostri seculi arguatur impietas, de humani generis redemtione & salute, propter quam Messias ipse venturus erat, & quæ per Deum hominem duntaxat fieri poterat, nunc dicendum est. Quare in primis vt ordinate procedatur, ostendendum est, nullum futurum fuisse saluatorẽ & redemtorem, nisi Deum, qui se ipsum humanæ redemtionis pretium daturus esset. GAL. Ad hoc insinuandum, & prophetæ primo Deum solum esse saluatorem passim prænunciarunt, & deinde antiqui Talmudistæ id ipsum diserte tradiderunt. Isaiam igitur primum audi, ita 43. cap. in persona Dei loquentem, אנכי אנכי יהוה ואין מבלעדי מושיע Hoc est, Ego, Ego Deus, & non est absq; me saluator. Audi deinde & Hoseam sic etiam voce Dei decimotertio capite dicentem, ואנכי יהוה אלהיך מארץ מצרים ואלהים זולתי לא תדע ומושיע אין בלתי Id est, Et ego Dominus Deus tuus ex terra Ægyptiorum, & Deos vel Deum absque me nescies, & saluator non est præter me. Deinde vt Talmudistarum sententiæ percipiantur, ea quæ in *Midras tehilim* hac de re scribuntur, notanda sunt: & primo super illud Psalm. 13. ואני בחסדך בטחתי יגל לבי בישועתך Hoc est, Ego autem in misericordia tua confisus sum, exultabit cor meum in salutatione tua. Ibi enim sic habetur, אמר הקדוש ברוך הוא לדוד דוד באי זו מורמוסיא אתה אומר דברים הללו אמר לו שאני בוטח על חסדיך שנאמר ואני בחסדך בטחתי באותו חסד שנאמר לך חסד יהוה מלאה הארץ: ואומר אם אמרתי מטה רגלי חסדך יהוה יסעדני דבר אחר ואני בחסדך בטחתי בתורת כמו דאת אמר ותורת חסד על לשונה יגל לבי בישועתך זה אחד מן המקראות הקשין שישועתו של הקדוש ברוך הוא היא ישועת של ישראל ישועתנו אין כתוב כאן אלא ישועתך אמר דוד ישועתנו היא ישועתך: Id est, Dixit Deus sanctus & benedictus Dauidi. Dauid quomodo præsumis tu dicere verba huiuscemodi? Dixit ei, Quoniam ego confisus sum in misericordia tua. Sicut dictum est, Ego autem in misericordia tua confisus sum. In illa scilicet misericordia, de qua dictum est, Misericordia Dei plena est terra. De qua etiam dictum est, Si dixi, motus est pes meus, misericordia tua, ô Deus, sustentabit me. Sermo alius. Et ego in misericordia tua confisus sum, in lege scilicet [illegible] dictum est, Et lex pietatis in lingua eius. Exultabit cor meum in saluatione tua. Hæc est vna de scripturis durissimis. Quod [illegible] licet salu[illegible]tio Dei sancti & benedicti, sit saluatio Israelis. Saluatio nostra, non est scriptum hic, sed saluatio tua. Dixit ergo Dauid, Saluatio nostra, ipsa est saluatio tua. Hæc ibi. Ex quibus aperte colligitur, Deum ipsum. Israelis saluatorem futurum fuisse: qui ipso Israele saluato, se ipsum saluasse diceretur, propter naturæ nostræ assumtionem. Quod lucidius liquet in eodẽ libro *Midras tehilim*, super titulum Psalm. 88. שיר מזמור לבני קרח למנצח על מחלת לענות Hoc est, Canticum Psalmi filiis Koræ, victori super languorem. vel dolorem, ad clamandum, vel mitigandum, vel mansuefaciendum: vbi sic dicitur, זה כתוב מה שכתוב זכור יהוה לדוד את כל ענותו: אמרה כנסת ישראל לפני הקדוש ברוך הוא אין לי ישועה אלא בך אמר לה הקדוש ברוך הוא תואיל וכך הוא אני מושיעך שנאמר ישראל נושע ביהוה תשועת עולמים Id est. Hoc est quod scriptum est Psal. 132. Memento Deus Dauidis, & omnis afflictionis eius. Dixit Ecclesia Israel coram Deo sancto & benedicto, Non est mihi saluatio, nisi in te. Dixit ei Deus sanctus & benedictus, Ex quo ita est, sic ego saluabo te, sicut.

te sicut dictum est Esaiæ quadragesimo quinto capite, ישראל נושע ביהוה תשועת עולמים id est, Israel [illegible] per Deum, saluatione [illegible] eodem in lib. super [illegible] כי עמך מקור חיים באורך נראה אור Ho[illegible], [illegible] quoniam inte est [illegible] in lumine tuo videbimus lumen, [illegible] legitur, אמר ר' יוחנן עובדא הוה בחד בר נשא היה מדליק את הנר בלילה והיה כבה ומדליק וכבה אמר עד מתי אהיה מתייגע והולך ממתין אני עד שתזרח השמש ואני אלך לאור חמה כך ישראל נשתעבדו במצרים עמדו משה ואהרן וגאלום חזרו ונשתעבדו בבבל וחזרו ונגאלו על ידי חנניה מישאל עזריה חזרו ונשתעבדו בארום אמרו ישראל הרי נתייגענו נגאלין ומשתעבדין אין אנו מבקשין שיאיר לנו בשר ודם מעתה אלא הקדוש ברוך הוא בעצמו שנאמר אל יהוה ויאר לנו ועוד בישעיה ישראל נושע ביהוה תשועת עולמים id est, Dixit R. Ionatan Euenit, vt homo quispiam inter eorum accenderet lucernam nocte: lucerna vero frequenter extinguebatur. Dixit ergo, [illegible] fatigabor in [illegible] hoc? expectabo ortum solis, & ambulabo in lumine solis. Ita & Israel oppressi sunt seruitute in Ægypto, surrexerunt Moses & Aharon, & liberauerunt [illegible]. Oppressi sunt seruitute in Babylonia, & liberati [illegible] per manus Ananiæ, Misaelis, & Azariæ. [illegible] oppressi sunt seruitute per Edom, & dixerunt [illegible] seruitute, & molestiis [illegible] modo liberamur. Non quærimus vlterius, [illegible] luceat nobis caro & sanguis, sed Deus sanctus & benedictus in substãtia sua, iuxta illud Psalmi centesimi decimi octaui, אל יהוה ויאר לנו id est, Deus Dominus, & illucescet nobis. Et rursus apud Isaiam 45. cap. Israel saluatus erit in Deo saluatione sempiterna. Hæc traditio. Ex cuius dictis, quamuis clarissime contra Iudæos nostri temporis pateat propositum nostrum, ad magis tamen eorum perfidiam contundendam, atque ad maiorem Catholicæ veritatis expressionem, præmissis quoque addendum est quod in *Medras* ויקרא *Vaicra*, id est, In expositione libri Leuitici legitur, super illud, Quilibet de domo Israel. Ibi enim sic dicitur, Scriptum est Psalmo quinquagesimo, זובח תודה יכבדנני ושם דרך אראנו בישע אלהים Hoc est, Qui sacrificat laudem, vel [illegible] honorabit me. Et qui disposuit vel [illegible], vel eleuat viam, ostẽdam [illegible] saluationem Dei. [illegible] mercedem ego [illegible] tribuam [illegible]? Q[illegible] do ego ad [illegible] cam saluatorem Israel, ipse merebitur videre eum. Sicut dictũ est, Et qui leuat viam, ostendam ei saluationem Dei. Dixit Rabbi אבהו *Abhu*. Omnis saluatio quæ venit Israeli, est [illegible] saluatio Dei propter hoc quod dictum est Psal. 91 עמו אנכי בצרה אחלצהו ואכבדהו: ארך ימים אשביעהו ואראהו בישועתי Id est, Cum ipso ero ego in tribulatione, eripiam eum & honorabo eum. Longitudine dierum saturabo eum, & ostendam ei saluationem meam. Dixit Israel, Domine seculi ex quo ita est, & tu dixisti, Cum ipso ero ego in tribulatione, liberabo eum. Vbi dicitur? Psal. 108. למען יחלצון ידידיך הושיעה ימינך וענני Hoc est, Vt liberentur dilecti tui, salua dexteram tuam, & exaudi me. Nam si exaudieris nos salus ipsa nostra tua est. Sicut dictum est in Psalmo, Et tua saluatio nostra. Ne sit ipsa dextra tua retrorsum? sicut dictum est Thren. 2. cap. השיב אחור ימינו Hoc est, Conuertit retrorsum dexteram suam. Dixit Rabbi Berachias Sacerdos filius Rabbi, Vide quid scriptum est Zachariæ nono capite, Ecce Rex tuus veniet tibi iustus & saluatus ipse: Iustus & saluator non est scriptum, sed Iustus & Saluatus. Et sic etiam Isaias 62. cap. אמרו לבת ציון הנה ישעך בא Id est, Dicite filiæ Sion, Ecce Saluatus tuus veniet. Saluator tuus non est scriptum, sed Saluatus tuus. Ex quo in lege scriptum est, dici potest. Dixit Rabbi Ammi, Moses cõmendat Ecclesiam Israel, dicens Deuteronomij trigesimo tertio, אשריך ישראל מי כמוך עם נושע ביהוה Hoc est, Beatus tu Israel. Quis vt tu, populus saluatus erit in Deo, vel per Deum, vel cum Deo? Non est scriptum, Populus quem saluabit Deus, sed populus saluatus in Deo. Simile autem est hoc homini cuidam habenti modicum tritici secundæ decimæ. Quid ipse agit? Dat precium, & redimit ipsum. Sic Israel in quo erit redemit? Ex quo in lege scriptum est, dici potest; In Deo sancto & benedicto. Sicut dictum est Deuteronomij trigesimo tertio capite, Populus saluatus erit in Deo, vel per Deum, vel cum Deo. Dixit enim Deus, In seculo isto vos saluati fuistis per manus filiorum Adæ. Nam ex Ægypto saluati estis per manus Mosis & Aharon. In diebus vero Siseræ per manus Barac & Deboræ. A Madianitis autem per manus Samgar filij Anath. Sicut dictum est Iudicum tertio capite, Et saluauit etiam ipse Israel: ita quoque & per manus aliorum iudicum. Et quoniam fuerunt caro & sanguis, fuistis semper iterum seruituti subiecti. Sed in futuro ego in substantia mea redimam, vel saluabo vos. Et rursus in seruitutem non redigemini. Sicut dictum est Isaiæ quadragesimo quinto capite, Israel saluatus erit in Deo saluatione seculorum, vel sempiterna. Hactenus traditio. In qua sex ad modum mira, ac fidei nostræ plenissimum consentanea exprimuntur. Primum est, cum dicit, Qui sacrificat confessionem. videbit Dei saluationem. Secundum est, quod Deus dixit se futurum fuisse cum homine in tribulatione. Tertium est, quod si Deus saluaret hominem, saluaret se ipsum, alioqui impotens dextra eius videretur. Quartum est, quod tunc Deus ipse saluatus esset, & ostendit per auctoritates quas inducit quod hoc fieri debuerit in Messia. Et ideo Deum in Messia saluandũ fuisse consequens est. Idcirco non abs re multis ex antiquis Hebræorum sapientibus maxime durum visum fuit, quod in præmissis auctoritatibus Deus non saluator Israel, sed saluatus dicatur. Quintum est, quod per similitudinem inductam, Deus futurus erat humanæ redemptionis precium. Sextum denique est, quod futurum erat, vt Deus in sua substantia saluaret Israel. Quæ pene omnia confirmantur in commentariis Rabbi Mosis Hadarsan in librum Geneseos, super illud quadragesimum nonum caput eiusdem libri, Iuda te confitebuntur fratres tui: cum sic ibi dicitur, Hoc est quod scriptum est Psalmo quinquagesimo, Qui sacrificat confessionem, honorabit me, & qui eleuat viam ostendam ei saluationem Dei. Saluationem suam non est scriptum, sed saluationem Dei. Dixit Rabbi *Abhu*, Hæc est vna de grauioribus

scripturis, Quod saluatio Israel, est saluatio Dei sancti & benedicti. Et quasi sic [illegible] sic pollicitus est ei in Psalmo nonagesimo, dicens, Cum ipso ero ego in tribulatione, liberabo eum, & honorificabo eum, & longitudine dierum saturabo eum, & ostendam illi saluationem meam. Dixit Ecclesia Israel, Domine seculi salua dexteram tuam. Ipsa namq; saluatio nostra, saluatio tua est. Hinc scriptum est Psal. 108. Salua dexteram tuam & exaudi me. Et sic idem ait Psal. 80. עוררה את גבורתך ולכה לישועתה לנו אלהים השיבנו והאר פניך ונושעה Id est, Suscita potentiam tuam, & tua erit saluatio nostra: ô Deus conuerte nos, & illumina, vel fac lucere faciem tuam super nos, & saluabimur. Dixit Rabbi Berachia sacerdos filius Rabbi, Vide id quod scriptum est Zach. 9. Ecce Rex tuus veniet tibi iustus & saluatus ipse: Iustus & Saluator non est scriptum, sed iustus & saluatus: & sic ipse ait Isaiæ 62. Dicite filiæ Sion, Ecce saluatus tuus. Ecce saluator tuus non est scriptum, sed ecce saluatus tuus. Ex quo in lege scriptum est, dici potest. Israel enim saluabitur & redimetur Et erit ac si Deus ipse sanctus & benedictus redimatur, & saluetur. Et hæc est vna de durioribus & grauioribus scripturis, Quod salus Israel est salus Dei sancti & benedicti. Dixit Rabbi אביה *Enia*; Moses dixit Deut. 33. c. Beatus tu Israel Quis vt tu populus saluatus? Non est sic scriptum, sed populus salu[a]tus in Domino. Simile erit hoc homini cuidam habenti partum decunæ secundæ. Quid ipse facit? Dat pretium, & redimit. Sic Israel in quo redimetur? cum in lege scriptum sit, dici potest. Populus [sal]uatus ביהוה *badonai*, id est in Deo. Ita scilicet vt Deus sit pretium redemptionis eius. Scriptum quoque est in *Midras tehilim*, super illud Psalm. 90. Inuocabit me & ego exaudiam eum, quod R. Ishac hoc exponens dixit, Si quæsierint me in hora, qua tribulatio ad eos accesserit, statim ego exaudiam eos: sicut scriptum est (vbi supra) Inuocabit me & ego exaudiam eum. Et infra, Et ostendam ei saluationem meam; Propterea quia non erit post illam saluationem tribulatio: sicut dictum est Isaię 45. capite, Israel saluabitur in Deo saluatione sempiterna. Dicit autem [E]t ostendam ei saluationem meam: quia saluatio Mosis, & Deboræ, & David, & Ezechiæ talis fuit, vt veniret tribulatio post saluationem. Et hæc est vna de durioribus [scr]ipturis, quod sal[ua]tio [Isr]ael est saluatio Dei sancti & benedicti. H[illegible] congruere ad[illegible]ur quod in libro *Siphre* [illegible] super illud Psalmi quadragesimi noni. אח לא פדה יפדה איש לא יתן לאלהים כפרו [id] est, Frater non redimit, redimet vir? neq; dabit Deo pretium eius. אני אמית ואחיה כה אמר יהוה מלך ישראל וגואלו אדני צבאות שמו אני ראשון ואני אחרון אני אמית ואחיה זה אחר שנתן להם המן לתחיית המתים אני אמית ואחיה תמות נפשי במות ישרים יחי ראובן ואל ימות יחיינו מיומים דבר אחר אני אמית ואחיה שומע אני מיתה באחד וחיים באחר תלמוד לומר מחצתי ואני ארפא כך מיתה וחיים באחד ואין מידי מציל אין אבות מצילין את הבנים לא אברהם מציל את ישמעאל ולא יצחק מציל את עשו אין לי אלא אבות שאין מצילין את הבנים אחים את אחין מניין תלמוד לומר אח לא פדה יפדה איש ולא יצחק מציל את ישמעאל ולא יעקב מציל את עשו ואפילו נותן לו כל ממון שבעולם אין נותנין לו כופרו שנאמר אח לא פדה יפדה איש ולא יתן לאלהים כופרו ויקר פדיון נפשם וגומר יקרה היא נפש זו id est, Ego occidam, & ego viuere faciam. & reliqua. Hæc ait Deus rex Israel, & redemtor eius, Deus exercituum nomen eius, Ego primus, & ego nouissimus. Ego occidam, & ego viuere faciam. Hoc quidem postquam data est eis manna pro viuificatione mortuorum. Ego occidam, & ego viuere faciam. Moriatur anima mea morte iustorum. Viuet Ruben, & non morietur. Viuificabit nos in die dierum. Alius sermo: Ego occidam, & ego viuere faciam. Possumne ego ex [ho]c intelligere, mortem esse in vno, & vitam in alio? Nequaquam. Quoniam dictum est, Ego vulnus inferam, & ego medebor. Ita mors & vita in vno. Et non est qui de manu mea possit eruere. Patres non saluabunt filios, Abraham non saluabit Ismael, neq; Ishac Esau. Ex hoc habetur, quod patres non saluabunt filios. Quod autem fratres non saluabunt fratres, vnde probatur? Ex eo quod dictum est, frater non redimit, redimet vir? Non enim Ishac saluabit Ismaelem, neq; Iacob saluabit Esau. Et si darent pro redemptione eorum omnes mundi diuitias, non sufficiunt saluare illos, nec sunt dignum animarum eorum pretium. Et hoc est quod scriptum est, Frater non redimit, redimet vir? Et non dabit Deo pretium eius. Ex prædictis igitur euidentissime patet, quod solus Deus saluator & redemtor Israel futurus erat, & quod ipse sese humanæ redemtionis pretium daturus esset.

CAPVT II.

Quod iste saluator & redemtor debebat esse Messias.

CAPNIO.

NVnc probandum est, saluatorem hunc & redemtorē futurum, non fuisse nisi Messiam. GAL. Multis in locis id manifestū est. Primum igitur ea afferam quæ in Beresith Rabba Mosi Hadarsan super illud Gen. 25. cap. Et introduxit eam Isaac in tabernaculum Saræ matris suæ, ad propositum nostrum habentur: sic enim ibi dicitur, Hic est rex Messias, qui fuit in generatione impiorum: sicut dictum est Isaię 53. c. ובחברתו נרפא לנו Hoc est, Et in vulnere eius medicatum est nobis Et propter hoc Deus seruat eum, vt saluet Israel, & exultet cum eis in resurrectione mortuorum: iuxta illud Deut. 33. cap dictum, אשריך ישראל מי כמוך עם נושע ביהוה מגן עזרך id est, Beatus tu Israel. Quis vt tu populus saluatus in Deo, vel per Deum clypeum saluationis tuæ? Vnde & Isaias dicit Isaiæ quadragesimo quinto, ישראל נושע ביהוה תשועת עולמים לא תבשו ולא תכלמו עד עולמי עד Hoc est, Israel saluatus est in Deo vel per Deum saluatione seculorum vel sempiterna. Non erubescetis, neque confundemini vsque in secula perpetuitatis. Rabbi autem Ionathas filius Vzielis sic ista Chaldaice transtulit atque exposuit, ישראל אתפריק במימרא דיהוה פורקן עלמיא id est, Israel saluabitur in verbo Dei, vel per verbum Dei saluatione seculorum. Cum

autem

autem in tertio libro probatum sit, Messiam esse verbum Dei, saluationem hanc seculorum siue sempiternam per Messiam faciendam fuisse, consequens est. Quod etiam per Rabbi Selomonem confirmatur, qui super Danielem exponens verbum illud, ונצדק קדש Hoc est, Et iustificatur sanctuarium: sic ait, Parcetur peccarum Israeli, & redimetur saluatione æterna per regem Messiam, sicut dictum est Isaiæ 45. cap. Israel saluatus erit in Deo, vel per Deum saluatione seculorum. Hæc Rabbi Selomo. Quoniam igitur in traditionibus quas in superiori capite ex libris plurimis apud eos authenticis adduximus, probatur per eadem sæpe dicta Isaiæ verba, videlicet Israel saluabitur in Deo, vel per Deum saluatione sempiterna, saluatorem hunc nun esse nisi Deum: & nunc in proxima hac traditione, per ipsa eadem verba, saluatio hæc sempiterna attribuitur Messiæ, quod similiter glossator Rabbi Selomo facit, & per translationem Chaldaicam hæc eadem saluatio verbo Dei tribuitur: eapropter necessario sequitur, hunc saluatorem Deum qui humanum genus saluatione sempiterna saluaturus erat, non esse nisi Messiam Verbum Dei ac Dei Filium. Nam si solus Deus futurus erat saluator saluatione seculorum, vel æterna, vt in præcedenti capite per prophetarum testimonia, ac per veterum traditiones probatum est, nunc autem cum eisdem testimoniis in eorundem traditionibus saluator saluatione seculorum siue æterna, Messias dicatur, vt iamiam ostensum est, Messiam proculdubio non solum hominem, sed etiam Deum esse, apud omnes qui rationum consequentias non ignorant, & quos diabolus culpis eorum exigentibus, non excæcauit, necessario consequens est. Si autem aliquid maius adhuc quam quod hic conclusum est contra Iudæorum nostri temporis perfidiam videre cupis, audi quod apud Hoseam primo capite scribitur, לא אוסיף עוד ארחם את בית ישראל כי נשא אשא להם ואת בית יהודה ארחם Id est, non addam vltra, vt miserear domui Israel. Quoniam obliuione obliuiscar eorum, vel auferendo auferam eos: sed domui Iuda, id est confessionis miserebor, & saluabo eos in Domino Deo eorum, vel per Dominum Deum eorum. Quod Rabbi Ionathas ita Chaldaice traducens, exposuit, לא אוסיף עוד לרחמא על בית ישראל ברם אם יתובון משבק אשבוק להון ועל דבית יהודה ארחם ואפרקינון במימרא דיהוה אלההון Hoc est, Non addam vltra misereri super domum Israel. Tamen si eos pœnituerit, ignoscens ignoscam eis. Sed domui Iuda miserebor, & saluabo eos in verbo Domini Dei eorum. Cum igitur *Targum*, id est Chaldaica translatio verbum Dei posuerit, vbi propheta loco Dei, nomen Dei tetragrammaton, quod est יהוה posuit, quod idem est quod Dominus Deus, aperte insinuatur verbum Dei esse Deum, & consequenter Messiam esse verbum Dei, ac Dominum Deum, in quo & per quem sempiterna ista saluatio fieri debebat, manifeste ostenditur. Vnde & non abs re ישוע id est Iesus vocatus est, vt alibi probauimus, quod saluator siue saluatio interpretatur.

CAPVT III.

Quod redemptor vt esset perfectus redemptor, Deus & homo esse debebat.

CAPNIO.

Ex his quę dixisti palam patuit, humani generis redemptorem Deum & hominem futurum fuisse. GAL. Ita prorsus, alioqui pro peccato humani generis sufficienter satisfacere non potuisset. CAP. Vellem igitur ad iuniorum Iudæorum qui hoc omnino negant, perfidiam magis confundendam, id veterum Talmudistarum testimoniis apertius probares. GAL. Faciam equidem. Sed primum referam, quæ hac de re leguntur in commentariis R. Abraham Pici, quæ inscribuntur de significatione apicum, qui literis libri legis superscribuntur, quos Hebræi תגין *Taghin* vocant. Ibi enim hæc inter cætera habentur, רמז שלמה עליו השלום ראיתי את כל החיים המהלכים תחת השמש עם הילד השני אשר יעמד תחתיו ואמנם דרך האדם בו יום שנולד הוא ילד והולך וגדל עד כי גדל מאד ועל זה אמר ראיתי את כל החיים המהלכים תחת השמש עם הילד השני רוצה לומר עם השני שהבנת בעין השכל הילד השני אשר תחתיו משכל הראשון ודי בזה למשכיל ואין לגלותו אלא למבין מרעתו וזה מה שאמר פעמים שלש עם גבר וסמיך ליה להשיב נפשו מני שחת לתתא לה גוף אחר לאור באור החיים בעולם הבא ועל כן אומר כי טוב הסרך מהיים Hoc est, Tradidit Selomo (sit pax super eum) dicens, Vidi cunctos viuentes, qui proficiscuntur sub sole, cum adolescente secundo, qui manebit loco eius: Eccl. 4. Certum est, homini proprium esse, nasci puerum, & adolescētem, & in dies proficere, accipereq; incrementum, donec veniat ad perfectionē. Et hoc est quod dicit, Omnes viuentes proficiscentes, id est proficientes sub sole, cum adolescente secundo. Estque huius verbi sensus iuxta doctrinam meam, secundum quam iubeo te intellectu percipere hoc, quod adolescens secundus est intelligentia prima, id est Deus. Nec licet hæc patefacere & reuelare, nisi ei duntaxat, qui per se ipsum hæc intelliget. Et hoc est quod habet Iob cap 33. Duabus vicibus, scilicet à Deo remissio facta est. Tertiā vero fecit homo. Ermox subiungit, Vt redimeret animas de inferno, daretque eis corpus aliud lucidum, vt luceret in vita. Et vita intelligitur vita æterna. Hæc ibi. Ex quibus liquido patet, redemptorem Deum & hominem futurum fuisse. Deinde ad id clarius probandum, quod in איכה רבתי *Echa rabbethi*, id est in expositione planctus Ieremiæ dicitur, adducam. Ibi enim super illud Threnorum primo capite dictum, וילכו בלא כח לפני רודף Hoc est, Et abierunt abique fortitudine coram persequente: sic legitur Rabbi אחא *Aha* dixisse; Quemadmodum non fuit captiuatus Israel nisi per רודף מלא *Rodeph male*, id est, persecutorem plenum: ita non redimetur nisi per גואל מלא *Goel male*, id est per redemtorem plenum, seu perfectum: sicut scriptum est apud Isaiam quinquagesimo nono cap. ובא לציון גואל מלא id est, Et veniet in Sion redemtor plenus, vel perfectus: גואל מלא *Goel male*, id est, redemtor plenus siue perfectus est ibi scriptum.

Hæc traditio. Ex qua patet ratione diuinitatis plena & perfecta ad redimẽdum & saluandum Messiæ potentia: quam *Midras Sir hasirim*, id est expositio Cantici canticorum planius ostendit. Super illud enim quod nostra editio primo capite sic habet, Botrus Cypri dilectus meus mihi in vineis Engadi; Hebraica vero veritas ita, אשכול הכפר דודי לי בכרמי עין גדי Hoc est, Vir omnia parcens, vel omnia satisfaciens dilectus meus mihi in vineis *hen gedi*, id est fontis, vel oculi hœdi: dixit Rabbi Berachias, quod dixerit Ecclesia Israel coram Deo sancto & benedicto; Domine mundi in hora qua tu tribulas me, dilectus meus es tu. Tu enim fies dilectus meus mihi, & prouidens. O qualis ille homo qui in me erit: & dicere poterit proprietati iudicij, sufficit. Et tu eris assumens, vel impignorans, vel tradens eum pro me. Et hoc est quod dicitur איש כל הכפר *Is col hascopher*, id est vir omnia parcens, vel satisfaciens. Et quid est vir omnia? Vir in quo omnia sunt. Et quid est parcens, vel satisfaciens, nisi quia parcet, vel satisfaciet super peccatis, vel pro peccatis Israel. Sequitur in vineis *hen gedi*, id est fontis vel oculi hœdi. Hi sunt patres seculi, qui trahebantur post te velut hœdi, & acceperunt benedictionem, quæ est fons & oculus seculi, vel fons æternus. R. autem Leui in nomine R. Hanina dixit, Murmur verborum fuit ibi. Et quis murmurauit? Abraham murmurauit dicens, Domine mundi tu percussisti fœdus cum Noa: steti ego & thesaurizaui opera bona coram te, plusquam ille, & excludet eius fœdus meum? Ait ei Deus sanctus & benedictus; Genes. 15. cap. אל תירא אברם אנכי מגן לך שכרך הרבה מאד Id est, Ne timeas Abraham. Ego clypeus tuus, & merces tua magna nimis. De Noa enim non statui clypeos, vel protectores, neque Principes, neque iustos. De te autem ego statuam iustos, & Principes protectores. Et non solum hoc, sed etiam filij tui venient ad manum meam cum transgressionibus & operibus malis: & ego ero prouidens. O qualis ille homo qui erit in eis, & valebit dicere proprietati iudicij, Satis est. Et ego suscipiam eum, & impignorabo, vel tradam eum pro eis: sicut dictum est, Cantici canticorum primo capite, Vir omnia parcens, vel satisfaciens, dilectus meus mihi. Et quare vir omnia parcens? Quia parcet peccata Israeli. Alia expositio; Vir omnia parcens vel satisfaciens: Dixit בן סירא *Ben Sira*, quod iste vir est Deus sanctus & benedictus, in quo sunt omnia. Hactenus traditio. Quod autem dilectus iste antedictus sit Messias; habetur in prædicta *Midras Sir hasirim*, vbi super illud Cantici canticorum secundo capite dictum, Vox dilecti mei ecce iste venit saliens super montes: ait Rabbi [illegible] Iacob, Vox dilecti mei: ecce iste venit. Hic est Rex Messias, & non sunt montes nisi idololatriæ. Et hoc est quod dictum est Hoseæ 4. cap. Super capita montium mactabunt. Hæc traditio. De hoc etiam dilecto, id est Ecclesiæ sponso, habetur in eadem *Midras*, super illud Cantici canticorũ quinto capite dictum, חכו ממתקים וכלו מחמדים Hoc est, Palatum eius dulcedines, & totum ipsius desiderabilites: sic enim ibi dicitur, Hic est dilectus meus, & hic est amicus, vel propinquus meus; filiæ Ierusalem. Scriptum est enim Amos 5. cap. כה אמר יהוה לבית ישראל דרשוני וחיו Id est, Sic ait Deus domui Israel, Quærite me & viuetis. Estne ibi palatum magis dulce, quam istud, de quo dictum est Ezech. 33. חי אני נאם אדני יהוה אם אחפוץ במות הרשע כי אם בשוב רשע מדרכו וחיה Id est, viuo ego ait Dominus Deus: si volo mortem impij; id est, nolo mortem impij, sed vt conuertatur impius à via sua, & viuat? Et subditur; Estne ibi palatum magis dulce, quam hoc de quo dictum est Ezechielis decimooctauo ca. לא אחפוץ במות המת נאם יהוה id est, Non enim volo mortem mortui, ait Deus? Et iterum ibidem paulo superius, ובשוב רשע מרשעתו אשר עשה ויעש משפט וצדקה הוא את נפשו יחיה id est, In conuersione impij ab impietate sua, vel si conuersus fuerit impius ab impietate sua, quam fecit, & fecerit iudicium & iustitiam, ipse animam suam viuificabit. Habetne palatum dulcius isto? Hæc traditio. In qua attribuuntur actiones diuinæ huic dilecto, qui in antecedenti traditione Messias esse dicitur. Messias igitur vt posset esse redemtor perfectus, vel vir qui omnia peccata parceret, vel pro omnibus satisfaceret, vt dicit alia præcedens traditio, necessario Deus & homo futurus erat. Quod etiam propter meritum huius redemtoris venturi, Deus populum Hebraicum per singulas quasque generationes semper & ab hostibus protexerit, & à temporalibus seruitutibus redemerit, in ipsius potissimæ protectionis ac redemtionis figuram, quæ per hunc perfectum redemtorem venturum, fieri debebat, in eadem *Midras Sir hasirim* optime patet: vbi super illud Cantici canticorum quarto capite dictum, אלף המגן תלוי עליו Hoc est, Mille clypei suspensi super eum: sic dicitur, Omnia illa millia, & decem millia eorum qui steterunt coram monte Sinai, & protexi eos. Non protexi eos nisi propter meritum illius venturi mille generationibus. Et non solum vos estis suspensi in eo, verum etiam omnes potentiæ siue potestates, vel omnia scuta fortium. Item alius sermo, id est, alia expositio; Mille clypei suspensi super eum: Dixit Rabbi Berachias: Ait Deus sanct. & benedictus, Mille generationes succedere feci, vt adducam illum clypeum, qui facturus est desiderium filiorum vestrorum. Dixit Rabbi Barachi nomine Rabbi Ishac, Quod dixerit Abraham coram Deo Domine mundi, tu mihi factus es clypeus. Nonne filiis meis etiam fies clypeus? Dixit ei Deus sanctus & benedictus, Tibi fui clypeus vnus: sicut dictum est Genesis decimoquinto, אנכי מגן לך Id est, Ego clypeus tuus. Filiis vero tuis ego fiam multi clypei. Et hoc est, quod scriptum est Cantici canticorum quarto, Mille clypei suspensi super eum. Et immediate sequitur, כל שלטי הגברים Hoc est, Omnes clypei fortium, Id est Sacerdotum, & Regum. Hæc traditio. Ex qua non solum habetur propositum, sed etiam quod Messias fit clypeus supradictus. Ipse enim semper fuit omnium iustorum desiderium.

Capvt IV.

Quod saluatio atque redemtio per Messiam facienda spiritualis futura erat.

CAPNIO.

CAPNIO.

Vandam ex his quæ dixisti, pa[illegible] [illegible] [illegible] nam [illegible] rede[illegible] nione potissimum, quæ per Messiã fieri debebat, non temporalem, [illegible] corporalem (vt Iudæi nostri [illegible] [illegible] [illegible] futuram [illegible] ad contundendam [illegible] magis [illegible] [illegible] [illegible] tam [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] est. GAL. Primo [illegible] [illegible] Psal. 72. qui [illegible] [illegible] [illegible] iustorum [illegible] Messia exponi [illegible] Hoc [illegible] egitur, יחס על דל ואביון ונפשות אביונים יושיע מתוך ומחמס יגאל נפשם ויקר דמם בעיניו [illegible] est, Parcet pauperi [illegible] inopi: vel, [illegible] pauperem & inopem, & animas pauperum [illegible] luabit. De fraude & iniquitate redimet animam eorum, & precio [illegible], vel honoratus sanguis eorum in oculis eius. Per Talmud stas quoque id ipsum probatur & primo quidem ex eo quod [illegible], huiusce redemtionis credulitatem necessariam esse ad [illegible]: quod quidem non esset, si redemtio potissimum temporalis foret. Præterea multorum antiquorum sententia est, quod bonorum operum merces in hoc seculo expectanda non sit, [illegible] habetur in *Beresith rabba*, id est in expositione libri Genesis [illegible] illud Deuteronomij [illegible] אשר אנכי מצוך היום לעשותם id est, Quæ ego mando tibi hodie [illegible] facias. Sic [illegible] ibi dicitur היום לעשותם ולא למחר ליטול שכרם Hoc est, Hodie vt facias, nõ autem vt adhibeatur mercedes hodie. [illegible] omnes fere Talmudistæ per Hodie, præsens [illegible] intelligunt seculum: vnde & alibi dicunt, שכר מצוה בהאי עלמא ליכא [illegible] est, Merces bonorum operum in hoc seculo non est. Cum igitur omnium con[illegible], Messiæ redemtio non sit, nisi per pœnitentiam, & opera [illegible] expectanda, quo [illegible] merito [illegible] operatur, & nulla huius [illegible] salus pro[illegible] bono[illegible] operum sperand[illegible], sequitur [illegible] [illegible] tem quam Messias ope[illegible] [illegible], quæ & ab eis inter [illegible] articulos, quos radices fidei appellant, numeratur, nõ temporalem, seu huius seculi credendam esse. Nam cum Messiæ redemtio bonorum operum merces sit, & bonorũ operum merces temporalis non sit, necessario consequens est, Messiæ redemtionem non temporalem, sed spiritualem [illegible] esse. Quod [illegible] R. Ionathan confirmatur, qui fere vbi [illegible] [illegible] in Psalterio, cum de saluatione seu redemtione fit sermo, eam semper expresse spiritalem [illegible]. Illud quoque Isa. 12 dictum, ושאבתם מים בששון ממעיני הישועה Hoc est, Haurietis aquas cum gaudio de fontibus [illegible]: quod omnium Hebræorum [illegible], de Messia intelligitur, ita ipse Chaldæus [illegible] tur, ותקבלון אולפן חדת מבחירי צדיקיא id est, [illegible] discetis nouam doctrinam ab electo iusto[illegible]. Prisci etiam Talmudistæ per terram promissionis, & per Ierusalem seu Sion, spiritualem intelligunt salutem. [illegible] [illegible] quoq; *Sanhedrin* in principio capitis *Helec* [illegible] dicitur, כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא שנאמר ועמך כלם צדיקים לעולם יירשו ארץ Hoc est, Omnis Israel partem habet in seculo venturo. Sicut dictum est apud Isaiam, Et populi tui omnes iusti in æternum hæreditabunt terram. Hæc ibi. Vbi per terram mundum spiritualem intelligunt, quem seculum venturum nuncupant. R. insuper Moses Ægyptius in הלכות תשובה *hilchoth teschuba*, id est in tractatu pœnitentiæ 8. sic dicit, החיים הנצחיים מן הנביאי ברמיזו כנביל היום רמוזי כמו אלו: הר יהוה מקום קדשו ודרך הקדש וחצרות יהוה נעם יהוה אהל יהוה היכל יהוה שער יהוה Vita æterna a prophetis differentibus similitudinibus designatur, vt Mons Dei, Locus sanctitatis eius, Via sanctitatis, Atria Dei, Suauitas Dei, Tabernaculum Dei, Templum Dei, Porta Dei. Quibus conspectis, quis dubitabit, quod Israel, id est iustorum congregatio, templique reædificatio, spiritalem quoq; sensum postulent. Quod de templo quod Ezechiel describit, R. Selomo in cap. *Helec*, expresse affirmat. Quibus ex omnibus manifeste constat, saluationem seculorum, vel sempiternam seu redemtionem potissimam atque perfectam, quæ per Messiam [illegible] debebat, non temporalem neque corporum (vt Iudæi nostri temporis delirantes æstimant) sed spiritalem & animarum futuram fuisse qua Messias ipse & a peccato originali, & a cæteris peccatis, & a diabolica seruitute, quam propter primorum parentum peccatum homines incurrerant, humanum genus redemturus, atque salvaturus erat, & ad cœlestem sempiternamq; beatitudinem, quam propter idem peccatum perdiderant, perducturus. Quod clarissime R. Nehumias filius Haccanæ, vir probatissimus, cuius magna apud Hebræos est autoritas, exprimit, & fatetur, ita in principio אגרת הסודות *igereth hassodoth*, id est, epistolæ secretorum, quam filio suo Haccanæ scripsit, dicens, Cum considerarem humani generis finem & perfectionem, cuius anima nostra auida est, beatitudinem atque felicitatem esse, vt ipsa fasciculo vitæ cum Domino Deo nostro colligetur. Hoc autem in aduentu nostri Messiæ consistit, sine quo haudquaquam peruenire possumus ad illam immensam & inæstimabilem perfectionem, quæ non potest comparari tinctis in die coloribus, nec lapidi sardonico preciosissimo atque saphiro.

Conclusio.

Rationes Talmudistarum.

CAPVT V.

De peccato originali, quo propter peccatum primorum parentum, totum humanum genus corruptum fuit. Et quid est peccatum originale secundum Hebræos, & quo nomine ipsum appellant.

CAPNIO.

Vt igitur ad contundendam maximam Iudæorum cervicem, ipsa sempiterna saluatio, potissimaque ac perfecta redemtio, quæ per Messiam fieri debebat, magis appareat spiritualis atque animarum futura fuisse, de ipso originali peccato, propter quod totum humanum genus corruptum fuit, nunc agendum est. Dic igitur obsecro, quid sit peccatum originale secundum Hebræos, & quo nomine ipsum nuncupent. GAL. Quamuis ipsum

Peccatum originale quid sit.

initiale peccatum propriè loquendo, sit iustitiæ initialis, siue originalis nobis debitæ, ac in primis parentibus amissæ carentia, quę ex actuali primorum parentum culpa, ad posteros omnes naturali propagatione descendentes, qui non fuerint specialis gratiæ priuilegio præuenti, emanans, ipsos ad geminam mortem, spiritualem scilicet & corporalem, ad cæterasque pœnas, quæ huiusmodi carentiam sequuntur, obligat: quandoq; tamen ipsum originale peccatum apud nos ab effectu, fomes peccati, scilicet concupiscentia appellatur. Quæ quidem peccati concupiscentia, quandoq; lex membrorum, quandoq; lex carnis, quandoque languor naturæ, quandoque tyrannus qui in membris nostris est, dicitur. Est enim in nobis (vt Augustinus inquit) concupiscentia, quæ permittenda non est regnare. Sunt & eius desideria, quæ actuales sunt concupiscentiæ, quæ arma sunt diaboli, quæ ex naturæ languore veniunt. Languor autem iste tyrannus est, qui mala desideria mouet. Si ergo vis esse tyranni victor, inermemque inimicum diabolum inuenire, malæ non obedias concupiscentiæ. Hæc ex Augustini sententia in libro de Baptismo paruulorum. Ita quoque apud Hebręos ipsum initiale peccatum multiplici nuncupatur vocabulo. Vocant enim ipsum, originale peccatum, siue fomitem יצר הרע *ietser hara*, quod idem est quod plasma, siue figmentum malum. Vnde Rabbi Moses Hadarsan super illud Genesis octauo capite dictum, יצר לב האדם רע מנעריו Hoc est, Figmentum cordis hominis malum ab adolescentia eius, vel à pueritia eius, vel ab excussione eius, id est, ex quo à visceribus matris suæ excussus est: sic ait, Hoc est quod scriptum est Psal. 103. כי הוא ידע יצרנו זכור כי עפר אנחנו id est, Quoniam ipse cognouit figmentum nostrum, recordatus est, quoniam terra sumus. Dixit Rabbi Ioses, Triste vel tenebrosum est figmentum, contra quod testimonium perhibet qui creauit illud, quod malum sit. Magistri autem dixerunt, Quod tristis est planta, contra quam plantator ipsius testimonium perhibet, quod mala sit, iuxta illud Ieremiæ 11. c. dictum ויהוה צבאות הנוטע אותך דבר עליך רעה id est, Et Deus exercituum qui plantauit te, locutus est super te vel de te malum. Interrogauit autem Antonin Con[...] רבינו הקדוש *Rabbenu Haccados*, id est, Magistrum nostrum sanctum, dicens, Q[...] יצר הרע *ietser hara*, id est, figmentum malum, hoc est fomes siue peccatum originale datur in [...] respondit ei, Ab hora qua formatus est. Hæc [...] Rabbi Moses ille Hadarsan. In *Midras* [...] *cohelet*, id est, in expositione [...] exponuntur verba illa quarto capite eiusdem libri dicta, טוב ילד מסכן וחכם [...] זקן וכסיל id est, Melior est puer pauper & sapiens, [...] senex & insipiens qui nescit cauere in posterum. Puer pauper & sapiens, id est, figmentum bonum, vel bonus intellectus, vel bona ratio, vel bonus intellectus? Et cur vocatur puer? Quia non adiungitur homini, nisi post tertiumdecimum annum. Et quare vocatur pauper? Quia non omnes obediunt ei. Quare vero sapientem? Quia docet creaturas, & instruit eas ad viam rectam. Sequitur, Quam rex senex, & insipiens, hic est יצר הרע *ietser hara*, id est, figmentum malum, vel peccatum originale, vel fomes. Et cur vocat eum regem? Quia omnes fere obediunt ei. Et quam ob rem appellat eum senem? Quia copulatur atq; coniungitur homini ab infantia eius, vsq; ad eius senectutem. Quare autem vocat eum insipientem? Quia ostendit homini viam, quam nescit. Item quoque habetur in *Midras tehilim*, id est, in expositione Psalmorum super illud Psal. 9. אודה יהוה בכל לבי Hoc est, Confitebor Deum in toto corde meo Quod sic ibi exponitur, id est, in figmēto bono & malo, ita quod non sit in corde meo schisma. Est autem hoc quod scriptum est Eccles. 4. Melior est puer pauper & sapiens: cum reliquis. Puer pauper & sapiens, Hic est figmentum bonum, hoc est bona ratio, siue bonus intellectus. Et cur vocat ipsum puerum? Quia coniungitur homini a 13. anno & supra Cur vero pauperem? Quia non omnis populus obedit ei. Sapientem autem quare? Quia creaturam dirigit ad bonam viam. Sequitur, Quam rex senex & insipiens. Hic est figmentum malum, vel fomes. Quam ob rem vocat ipsum regem? Quia cuncta membra obtemperant ei. Et quare senem? Quia coniunctus est homini ab infantia vsque ad senectutem ipsius. In commentariis etiam Rabbi Moysis Hadarsan in Genesim super illud 21. cap. eiusdem libri dictū, ויהי בעת ההיא ויאמר אבימלך id est, Et fuit in tempore illo, & dixit Abimelech, ita dicitur, Hoc est quod scriptum est Prouerb. 16. ברצות יהוה דרכי איש גם אויביו ישלים אתו id est, Cum placuerint Deo viæ viri, etiam inimicos eius pacificabit cum eo. Dixit Rabbi Iehudas, Hoc est plasma, vel figmentum malum [...] secundum [...], [...] homo cum socio duobus [...] hoc alligatur ei per amorem [...] יצר הרע *ietser hara*, id est, figmentum malum vel [...] crescit & nutritur cum homine vsque ad senectutem, & nihilominus si inuenerit opportunitatem in medio 70. annorum, vel in medio 80. præcipitabit eum. In *Midras* quoque *tehilim*, id est in expositione Psalmorum super illud Psal. 3 [...] עריו [...] פדה יהוה id est, Redimit Deus animas seruorum suorum, ita legitur, [...] אתה מוצא וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב [...] אל והנה טוב יותר מזה אמר רבי שמואל בר נחמני [...] רעב שונאך האכילהו לחם ביצר הרע הכתוב מדבר אדם הולך עם חבירו שעה אחת נעשה אותו [...] יצר הרע הולך עם האדם וגדל עמו כל ימיו שנא[...] יצר לב האדם רע מנעוריו אם [...] צא [...] מקום ל[...] לו כבן כלב[...] מ[...] ע בן פ' ואפילו [...] יש לך שונא גדול מזה id est, T[...] primo cap. Et vidit Deus totum quod fecerat, & ecce valde bonum. [...] Redimit Deus animas seruorū suorum. Dixit R. Semuel filius Nachmani; Scriptum est Prou. 25. cap. Si esurierit inimicus tuus, ciba eum pane. De יצר הרע *ietser hara*, id est, de figmento malo, vel fomite scriptura loquitur, Homo enim cum socio suo per [...] horam ambulat, & efficitur [...]. Sed יצר הרע *ietser hara*, id est, figmentum [...] natum [...] cum omni[...], & [...] co[...] diebus [...] est Gen 8 [...] cordis hominis malum [...] tia eius. Et tamen si inuenerit locum ad præcipitandum eum, cum est 20. vel 30. vel 40. vel [...] vel 80. annorū, præcipitabit

Fomes peccati siue concupiscentia.

Peccatum originale quomodo ab Hebræis nuncupatur.

cipitabit eum. Quis igitur inimicus est tibi maior isto? Id quoque in *Midras coheleth*, id est in expositione Ecclesiastis optime comprobatur, super verba illa 9. capit. eiusdem libri scripta, עיר קטנה ואנשים בה מעט ובא אליה מלך גדול וסבב אתה ובנה עליה מצודים גדולים: ומצא בה איש מסכן חכם ומלט הוא את העיר בחכמתו Hoc est, Ciuitas parua, & viri in ea pauci. Et venit ad eam rex magnus & circumdedit eam, & extruxit contra eam munitiones per gyrum. Et inuentus est in ea vir pauper & sapiens, & liberauit ipse ciuitatem per sapientiam suam. Hæc enim sic ibi exponuntur, Ciuitas parua hæc est corpus, vel homo, vt dicitur in *Midras tehilim*. Et viri in ea pauci: Hi sunt corporis humani membra. Et venit ad eam rex magnus, & circumdedit eam: Hic est figmentum malum, vel fomes. Et cur vocat ipsum magnum? Quia 13. annis maior est figmento bono. Et extruxit contra eam munitiones magnas: Hæ sunt insidiæ & circumuentiones. Et inuentus est in ea vir pauper: Hic est figmentum bonum. Et cur vocat eum pauperem? Quia non inuenitur in omnibus creaturis, & plures ex creaturis non obediunt ei. Et liberauit ipse ciuitatem per sapientiam suam: quia quicunque obedit figmento bono, vel intellectui, siue rationi, liberabitur. Dixit enim Dauid, quòd bene illi erit, qui obediens ei fuerit. Et hoc est quod scriptum est Psalm. 41. אשרי משכיל אל דל ביום רעה ימלטהו יהוה id est, Beatus qui intelligit in pauperem, in die mala liberabit eum Deus. Sequitur ibidem Ecclesiastis 9. ואדם לא זכר את האיש המסכן ההוא Hoc est, Et homo non est recordatus viri pauperis illius: Dixit ergo Deus sanctus & benedictus, Ego recordabor eius: sicut dictum est Ezech. 36. והסרותי את לב האבן מבשרכם id est, Et remouere faciam cor lapideum de carne vestra. In *Midras* insuper *tehilim* super illud Psalm. 78. ויזכר כי בשר המה רוח הולך ולא ישוב Hoc est, Et recordatus est quòd sint caro, spiritus vadens & non reuersurus: ita scriptum est, סברו דאמרין דלית מחיין חיין רוח הולך ולא ישוב אלא זה יצר הרע שהולך עמו בשעת מיתה ואינו שב עמו בשעת שיעלו המתים Id est, Opinati sunt aliqui dicentes, quod mortui non erunt viuentes, eò quòd scriptum sit, Spiritus vadens & non reuersurus: sed hic est, יצר הרע *ietser hara*, id est figmentum malum, siue fomes, qui cum homine vadit in hora mortis, & non reu[er]tetur cum eo in hora qua mortui resurgent. Item in eadem *Midras* super illud Psalm. 103. Quoniam ipse cognouit figmentum nostrum, sic legitur; Dixit Rabbi חייא *Hiia*, Veh massæ cui pistor eius perhibet testimonium, quòd mala sit: Quoniam figmentum Adæ malum. Sequitur eodem in Psalmo, כי רוח עברה בו ואיננו Id est, Quoniam spiritus pertransibit in eo, & non erit. Hic dictum est à quibusdam, quod mortui non erunt viuentes. Sed hic spiritus est יצר הרע *ietser hara*, id est fomes qui vadit cum eo: sicut dictum est, Spiritus est vadens, & non reuersurus. Hic enim יצר הרע *ietser hara*, id est fomes non reuertetur vltra cum eo. Deinde sequitur ולא יכירנו עוד מקומו Hoc est, Et non cognoscet eum vlterius locus eius. Hæc ibi. Ex quibus omnibus abundè patuit, quid sit peccatum originale apud Hebræos, & quo nomine ipsum appellent.

Talmudistica expositio.

CAPVT VI.

Quod omnes patres veteris testamenti quantumcunque sancti, propter originale peccatum, vsque ad Meßia aduentum, rei atque Deo obnoxij fuerunt.

CAPNIO.

NVNC igitur ad probandam redemptionis humanæ per Messiam faciendæ necessitatem, ostendendum est omnes patres veteris testamenti quantumcunque sanctos, vsque ad Messiæ aduentum, reos, atque Deo obnoxios extitisse. GAL. Ex innumeris penè locis tam sacræ scripturæ, quàm ipsius Talmud id apertè ostenditur. Quare illud in primis audi, quod in *Midras tehilim*, id est in expositione Psalmorum hoc modo legitur, super illud Psalm. 16. dictum, אמרתי ליהוה אדני אתה טובתי בל עליך Hoc est, Dixi Deo, Dominus meus es tu, bonitas mea non est super te, אמר דוד לפני הקבה רבונו של עולם אעם שהייתי מלך המלכתיך עלי אמר לו תקברה איני מחזיק לך טובה טובתי בל עליך ולמי אני מחזיק טובה לקדושים אשר בארץ המה שאין הקדוש ברוך הוא קורא לצדיקים קדושים עד שיותנו בארץ עד יום מותם לפרה שיצר הרע מיצר באדם בעולם הזה ואינו מאמין בהם עד יום מותם וכן אמר שלמה כי אדם אין צדיק בארץ לפיכך אינו נקרא קדוש עד שינתן בארץ ו' אפילו האבות לא נקראו קדושים עד שניתנו בארץ שנאמר הן בקדושיו לא יאמין ואימתי האמין בהם בשעה שאמר למשה לך ואספת את זקני ישראל ספך משה ואמר אל האל זכור לאברהם ליצחק ולישראל עבדיך אמר רבי פנחס אפילו בקשו האבות שתהא דירתן למעלה יכולין היו ואף אל פי כן לא נקראו קדושים עד שנתנו בארץ ובספר תורה הגולל בפניהם אמר רבי אחא בר פפא מאי קראת משך אבירים בכחו זה יצר הרע שמשך אבירים בכחו כגון דור של אנוש ודור המבול ודור הפלגה וסדומים ירבו עצבותם כמו שכתוב בעצבון תאכלנה ואומר הרבה ארבה עצבונך והיה הרבה עצבונות לאומות העולם ושמא הפסידו תלמוד לומר בל אסיך נסכיהם מדם Id est, Dixit Dauid coram Deo s[ancto] & benedicto, Domine orbis, quamu[is] [...] tamen co[...] [...] super me. Dixit ei Deus sanctus & bene[dict]us, Nequaquam confirmo tibi bonu[m]. Bonitas mea non e[st] [su]per te. Ecc[ui] nam ego confirmo bonum? San[ctis] qui in terra sunt; Deus enim [sa]nctus & ben[e]dictus non vocat iustos [san]ctos, donec terræ tradan[tu]r, id est vsque ad diem mortis eorum. Et quare? Quoniam יצר הרע *ietser hara*, id est figmentum malum, hoc est fomes, vel con[cu]pisc[e]ntia mala formatur, vel fingitur, v[el] [...] hominu in seculo isto, & non est securus [de] ipsis vsque ad diem mortis suæ. Propterea dixit Salomo Ecclesiastis octauo capite, אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא Hoc est, Non est iustus in terra, qui faciat bonum, & non peccet. Nam etiam Patriarchæ non sunt vocati sancti, quamdiu non fuerunt t[er]ræ traditi. Idcirco dictum est Iob vigesimo quinto capite, הן בקרושיו לא יאמין Id est, Ecce in sanctis suis non

Nemo dicitur sanctus nisi post mortem.

confidit. Quando igitur confidit in eis? In ea hora qua dixit Mosi Exodi trigesimo secundo capite, Vade, descende ad seniores Israel. Respondit Moses, & ait, Memento Abraham, Ishac, & Israel seruorum tuorum. Dixit Rabbi Pinhas, Si quæsissent patres mundi, vt fuisset eorum habitatio sursum, obtinuissent. Non tamen propter hoc vocati sunt sancti, quamdiu non sunt terra traditi, & quamdiu non fuerunt sudario velatæ facies eorum. Dixit Rabbi Abba filius Papa, Quid est quod scriptum est Iob 24. cap. ומשך אבירים בכחו Hoc est, Et traxit robustos in fortitudine sua? Hoc est יצר הרע *ietser bara*, id est figmentum malum, hoc est peccatum originale. Traxit enim ipsum robustos in fortitudine sua, hoc est generationem Enos, generationem diuisionis linguarum turris Babel, & Sodomorum. Sicut de eo scriptum est Genes. 3. cap. בעצבון תאכלנה id est, In afflictione, vel in dolore, vel in labore comedes eam. Et iterum ibidem הרבה ארבה עצבונך Hoc est, Multiplicans multiplicabo labores tuos. Multiplicasti o tu Heua labores patribus mundi. Sicut dictum est Psalmo decimo sexto, ירבו עצבותם אחר מהרו id est, Multiplicabuntur labores, vel grauamina eorum, alium dotauerunt, id est, Quia Adam & Heua alium præter Deum, scilicet diabolum dotauerunt, tradendo ei se ipsos per consensum. Et numquid ex hoc fortassis aliquid perdiderunt? Docet quid dicendum sit, quod sequitur, בל אסיך נסכיהם מדם Hoc est, Non libabo libamina eorum de sanguine. Hæc omnia traditio. R. etiam Abraham אבן עזרא *Auen Ezra* exponens illud Psalm. 51. dictum, הן בעון חוללתי ובחטא יחמתני אמי id est, Ecce in peccato genitus sum, & in culpa calefecit, vel concepit me mater mea, sic ait, Hoc est ac si dixerit, Ecce propter concupiscentiam complantatam in corde Adæ, quasi in peccato genitus sum. Et est sensus, quòd in hora natiuitatis ipsum figmentum malum plantatum est in corde. Quod verò dicit, Et in culpa calefecit me mater mea, est modus extraneus loquendi, quasi dicat, calefacta est ex me. Et sunt qui dicunt, quod per hoc innuitur, Heuam non peperisse, nisi postquam peccauit. Sequitur eodem in Psalmo, לב טהור ברא לי אלהים ורוח נכון חדש בקרבי Hoc est, Cor mundum crea mihi Deus, & spiritum rectum, vel stabilem, vel aptum innoua in medio mei. Et hoc ideo ait, quia se genitum cum peccato memorauerat. Et est sensus, Quod concupiscentia complantata eum ad culpam perduxit, & idcirco orat Deum, vt iuuet eum contra figmentum malum, id est fomitem suum, ne iterum huiusmodi peccatum admittat. Quod autem ait, Cor mundum, & spiritum rectum, cum cæteris, replicatio est eiusdem. Hæc ille Rabbi Abraham. In commentariis quoque Rabbi Mosis Hadarsan in librum Geneseos, sic exponitur illud 4. cap. eiusdem libri dictum, הלא אם תיטיב שאת ואם לא תיטיב לפתח חטאת רבץ Id est, Nonne si bene egeris, recipies? Si autem non bene egeris, ad ianuam peccatum iacens erit? Hoc est, Nonne si bene egeris, recipies benedictionem. Et si non bene feceris, recipies maledictionem? Aliter: Nonne si bene egeris, recipies a me veniam? Si autem non bene egeris, coaceruatum iacens erit ad ianuam: רבצת *rouetset*, id est accubans, vel iacens in fœminino genere, non est scriptum, sed רובץ *rouets*, in masculino. Quia in principio quidem fomes debilis est, vt fœmina, deinde verò fortis, vt masculus. Dixit Rabbi Akiba יצר הרע *ietser bara*, id est figmentum malum vel fomes in principio quidem est velut filum bombycis, in nouissimo vero fit velut funis nauis, quæ vulgo dicitur *poggia*. Sicut scriptum est Isaiæ quinto capite, Ve his trahentibus peccatum cum reliquis. Dixit Rabbi Ishac, Figmentum malum, id est fomes in principio quidem fit peregrinus, siue aduena, deinde verò viator, demum autem Dominus: sicut scriptum est 2. Reg. 12. cap. Et deuenit peregrinus in virum diuitem. Dixit Rabbi Abba, Et de ipso dicit scriptura, Iob 21. cap. מתקו רגבי נחל ואחריו כל אדם ימשך ולפניו אין מספר Hoc est, Dulcia fuerunt ei prata vallis, vel ripæ torrentis: Et post se omnem hominem trahit, & ante se absque numero. Est autem hoc simile cuidam latroni solitario, qui in quodam biuio sedens, dicebat omni transeunti, Da mihi quod est super te. Cumque transiret prudens quidam, & videret ipsum neque gladium habentem, neque in quo foret ei spes, cœpit conterere. Ita quoque quam plurimas generationes perdidit figmentum malum, & quam plurimos fortes ac strenuos. Deiecit enim generationem Enos, generationem diluuij, & generationem discordiæ, Samsonem quoque, & Dauid, ac Salomonem. Cùm autem venerit Messias filius Dauid, incipiet conterere ipsum: sicut scriptum est Psalm. 89. וכתותי מפניו צריו ומשנאיו אגוף ואמונתי וחסדי עמו ובשמי תרום קרנו ושמתי בים ידו Id est, Et conteram à facie ipsius inimicos eius, & odientes eum percutiam, vel allidam. Et fides mea, & misericordia mea cum ipso, & in nomine meo exaltabitur cornu eius. Et ponam in mari manum eius: & reliqua: Postea subditur, Si verò dixeris, quòd non est sub arbitrio tuo, docet quid sit dicendum Isaias, cùm 26. capit. ait, Quia in te confidit. Et iam scriptum est Genes. 4. ואליך תשוקתו ואתה תמשל בו Hoc est, Et ad te concupiscentia eius, & tu dominaberis illi. Glossa R. Salomonis hic ita ait, Et ad te concupiscentia eius, peccati scilicet, quod est figmentum malum iugiter concupiscens, & affectans, vt te ruere faciat. Et tu dominaberis illi, hoc est, si volueris, præualebis aduersus eum. Hæc R. Salomo. Quatuor notanda sunt in traditione ista: quorum primum quidem est quòd fomes in principio sit imbecillis, & velut filum bombycis, postea fortis, & velut funis nauis. Secundum verò quod Messias de quo parabolice dicit, quod quasi vir prudens cœpit in biuio latronem conterere, primus fuit qui figmentum malum contriturus erat. Tertium autem est, quòd figmentum malum siue fomes multos perdidit fortes. Quartum denique est, quod libero arbitrio subiacet. Item etiam legitur apud Isaiam 43. capit. אביך הראשון חטא ומליציך פשעו בי ואחלל Id est, Pater tuus primus peccauit, & loquaces, vel verbosi, vel interpretes tui peccauerunt in me. Et contaminauit, vel exclusi, vel repuli Principes sanctuarij vel sanctitatis. Et

tis. Et dedi in anathema, vel in prohibitionem Iacob & Israel ad improperia, vel opprobria. Vbi glossa Rabbi Selomon ita dicit, Et interpretes tui culpabiles fuerunt in me, hoc est, Non est quisquam in loquacibus vel interpretibus tuis, quorum meritis tu inniteris, in quo non inueneris culpam. Abraham quippe dixit, In quo cognoscam, quod possidebo eam? Genes. 15. Ishac verò dilexit [illegible] inimicum meum. Et sic de reliquis. Hæc R. [illegible]omo. Sunt & qui aliter exponunt hæc [illegible] verba, dicentes, Pater tuus primus peccauit: Hic est Adam primus. Et verbosi vel loquaces tui. Hi sunt ipsi ambo, Adam scilicet & Heua: propter id quod dictum est Genes. 3. capit. Et dixit Adam, Mulier quam dedisti mihi, ipsa dedit mihi de arbore, & comedi. Ita quoque ibidem scriptum est, Et dixit mulier, Serpens seduxit me & comedi. Sequitur, Culpabiles fuerunt in me: Hoc est, quod [illegible]ctum est Genes. 3. Et accepit ipsa de fructu eius, deditque ipsa viro suo secum, & comedit. Sequitur, Et excommunicaui, vel exclusi: glossa R. Selomonis, propter peccata scilicet vestra. Principes sanctuarij, vel sanctitatis, hoc est, patres. Et dedi in anathema vel prohibitionem Iacob, Hi sunt Prophetæ. Et Israel ad improperia vel opprobria. Hi sunt omnes iusti. Ad prædictorum etiam confirmationem, multum facit quod in *Midras Sir hasirim*, id est, in expositione Cantici canticorum legitur super illud, Trahe me, post te curremus. Ibi enim sic ad verbum dicitur, Dixit Rabbi Meir, In hora qua stetit Israel super montem Sinai, vt reciperet legem, dixit eis Deus sanctus & benedictus, Non dabo vobis legem, nisi dederitis mihi fideiussores, quòd seruabitis eam: & tunc dabo vobis. Dixerunt coram eo, Domine mundi, patres nostri fideiubebunt pro nobis. Ait Deus sanctus & benedictus, Patres vestri tales sunt, quòd ipsi fideiussoribus egent. Abraham enim reus est mihi, quia dixit Gen. [illegible] 15. capit. Domine Deus in quo sciam quòd possidebo eam? Ishac etiam reus est mihi, qui [illegible] Esau vnicum meum: sicut dictum est Malachiæ 1. capit. Et Esau odi. Iacob quoque reus est mihi, quoniam dixit Isaiæ 40. capit. Absc[illegible] est via mea à Domino. Dixerunt ergo in con[illegible] eius, Ecce Prophetæ nostri fideiubebunt pro nobis. Ait [illegible] Deus sanctus & bene[illegible] Etiam ipsi [illegible] mihi: sicut di[illegible] cap. [illegible] culpabiles, vel [illegible] fuerunt in me [illegible] 13. capit. Sicut vulpes in deserto [illegible] tui Israel fuerunt. Dixerunt ei [illegible] nostri fideiubebunt pro nobis. Tunc ait illis Deus, Super manum eorum [illegible] vobis eam. Et hoc est quod scriptum est Psalm. 8. מפי עוללים ויונקים יסדת עז Hoc est, Ex ore infantium & lactentium fundasti fortitudinem. In *Midras* quoque אלה הדברים *Ele hadebarim*, id est in expositione [illegible] Deuteronomij [illegible] per illud, Et iratus fuit D[illegible] mihi propter vos, & non audiuit me, sed dixit Dominus ad me, Multum est tibi, ne [illegible] Non addas loqui ad me vlterius in v[illegible] ita legitur, Hoc est quod [illegible] tum est Iob 20. cap. אם יעלה לשמים שיאו וראשו לעב יגיע כגללו לנצח יאבד id est, Si

A

B

C

D

E

F

G

ascenderit ad cœlos excellentia eius, & caput eius ad nubem accesserit, vel tetigerit, velut stercus in finem perdetur. Non dixit Iob scripturam istam nisi respectu diei mortis. Licèt namque homo ad cœlum ascenderit, feceritque sibi alas, cùm tamen finis eius ad mortem propinquauerit, frangentur eius alæ, ipseque cum angelo mortis ruens erit. Et sic inquit est Dauid Psalm. 147. תצא רוחו ישוב לארצתו Hoc est, Exibit spiritus eius, reuersurus in humum suam. Si ascenderit ad cœlos excellentia eius; Hic est Moses qui ascendit, & contriuerunt pedes eius caliginem, fuitque tanquam vnus ex Angelis ministerij, & locutus est cum Deo facie ad faciem, accepitque legem de manu ipsius. Et tamen cum appropinquaret finis eius, dixit ei, Ecce appro[illegible] uerunt dies tui ad mortem. Ille autem ait coram [illegible]o, Domine mundi frustra ergo contriuerunt pedes m[illegible] frustra cucurri coram filijs tuis velut eq[illegible] quandoquidem finis meus erit vermis & tinea? Respondit ei, Iam decretum mortem co[illegible] Adam primum, & cæteros omnes. Hæc omnia ibi. Vbi notandum est, quòd mors dicitur Angelus mortis, vt habetur in *Midras* Deut. cum sic dicitur, Et hæc est benedictio, qua benedixit Moses vir Dei filios Israel coram morte sua. Fuit enim benedicens Israel coram Angelo mortis. Et ideo dictum est coram morte sua. Isaias etiam seipsum cæterosque omnes [illegible]sque ad Messiæ aduentum reos, & iræ Dei filios, propter p[illegible] ata fuisse ostendit, cùm cap. 64. ita inquit הן אתה קצפת ונחטא בהם עולם ונושע ונהי כטמא כלנו וכבגד עדים כל צדקתינו ונבל כעלה כלנו ועונינו כרוח ישאונו ואין קורא בשמך מתעורר להחזיק בך כי הסתרת פניך ממנו ותמוגנו ביד עונינו [illegible] tu iratus es, & nos peccauimus in ipsis *holam*, id [illegible] per & saluabimur. Fuimusque vt immundi omnes nos, & sicut pannus vulnerum vel m[illegible]orum, vel prædarum, omnes iustitiæ nostræ. Et cecidimus vt folium, & peccata nostra quasi ventus tollunt nos. Et non est qui inuocet in nomine tuo, se leuans vel [illegible] retineud[illegible]te. Abscondisti faciem tuam à nobis, & laxasti, vel tabescere, vel [illegible] permisisti nos in manu peccatorum nostrorum. Vbi glossa R. Selomonis sic ait, Et non est qui inuocet in nomine tuo, se leuans, id est præuenens supra figmentum malum, vel fomitem suum. Hæc igitur verba possunt non incongrue hoc modo exponi, Ecce tu, Deus scilicet, ait Propheta in persona [illegible] generis humani, iratus es, primis [illegible] parentibus, nec solùm eis, verùm etiam omni[illegible] eorum filijs: & quoniam nos peccauimus in ipsis, primis scilicet parentibus, non solum vt in exemplo, sed etiam quantum ad materiam, עולם *holam*, id est semper, [illegible] à seculo, id est à mundi initio, cùm [illegible] ideo omnes nascimur peccat[illegible] mortales, & iræ Dei filij, excepto Me[illegible] & eius matre. Vnde & bene ait hoc loco Propheta, Et omnes peccauimus in ipsis עולם *holam*, id est, semper. Omnes enim (vt inquit Paulus) in Adam peccauerunt, & egent gratia Dei, vt scilicet [illegible] Quam obrem Propheta subiungit, [illegible] bunur: ac si diceret

Catholica expositio.

ret, Quamuis hoc ita sit, saluabimur tamen passionis Messiæ merito. Sicut alibi idem Propheta expressius insinuat 53. capit. ita dicens, כלנו כצאן תעינו איש לדרכו פנינו ויהוה הפגיע בו את עון כלנו Id est, Omnes nos vt oues errauimus, vnusquisque in viam suam faciem vertit, & Deus obuiare, vel occurrere fecit in eum peccatum omnium nostrum. Vbi abundè de [illegible] omnium curatione per Messiæ passionem futura locutus est, vt latius in 8. libro patebit. Sequitur, Et non est qui inuocet in nomine tuo se eleuans: Hoc est, Nemo de inuocantibus nomen tuum est sufficiens se eleuare, vel per se surgere: vel iuxta R. Selomonis expositionem, qui satis sit ad præualendum contra fomitem suum, id est contra originalis peccati culpam. Ad retinendum te, ne scilicet mittas ad infernum totum humanum genus. Hoc est autem quod dicitur Psalmo 143. ואל תבא במשפט את עבדך כי לא יצדק לפניך כל חי. כי רדף אויב נפשי דכא לארץ חיתי הושיבני במחשכים כמתי עולם ותתעטף עלי רוחי id est, Et non venias, vel non intres in iudicium cum seruo tuo. Quia non iustificabitur in conspectu tuo omnis viuens. Quoniam persecutus est inimicus animam meam, prostrauit ad terram vitam meam, collocauit vel morari fecit me in tenebris, sicut mortuos seculi. Et compressus est super me spiritus meus. Vbi glossa R. Selomonis dicit, quòd in persona totius Israel dixit Dauid Psalmum hunc. Sequitur deinde in Isaia, Fuimusque vt immundus, qui secundùm legem de castris excludebatur, omnes nos, nemine excepto vsque ad redemptoris aduentum. Et sicut pannus vulnerum vel menstruorum quo nihil immundius, vel sicut pannus prædarum, siue rapinarum quo nihil in domo iusti magis inuisum, omnes iustitiæ nostræ tam legales quàm aliæ ad diuinæ iustitiæ comparationem. Omnis namque humana iustitia diuinæ iustitiæ comparata, iniustitia est, & sordet in iudicis insti conspectu, quicquid boni in operantis oculis fulget. Et hoc est quod paulò ante Psalmographus dixit, Quia non iustificabitur in conspectu tuo omnis viuens. Sequitur, Et cecidimus, in paradiso scilicet, cùm materialiter in Adam essemus vt folium. Quid enim aliud est homo nisi folium, quod in paradiso ab arbore vitæ cecidit, quodque tentationum vento rapitur, ac deficit [illegible] bus locatur? Et peccata nostra, [illegible] scilicet & actuale quasi ventus tollunt [illegible] hoc mundo scilicet per varias affectiones, & post mortem, ad inferos [illegible] differentes euentuum conditiones. Nam impij quidem ob sua facinora torquebantur, vt nunc etiam tolluntur, ad æternas [illegible]: iusti autem ob originale peccatum ad [illegible] patrum, qui sinus Abrahæ dicebatur, & [illegible] diuinæ visionis carentia, sub tenebris [illegible]. Quare [illegible] Abscondisti enim faciem tuam a nobus, in limbo scilicet existentibus. [illegible] vel tuam [illegible] vel fluctuare nos [illegible] quia [illegible] illud Prouerbior. 13. תוחלת ממשכה מחלה לב [illegible] est, Spes prolongata [illegible] cor. In [illegible] totum nostrorum [illegible] manu [illegible] peccatorum [illegible] illum, quo [illegible] aduentat, in

quo nos redimemur de manu hac [illegible] diuinum illud apud [illegible] am Prophetam [illegible] ctum. מיד שאול אפדם ממות אגאלם [illegible] manu inferni redimam eos, [illegible] mortis [illegible] los. Quod [illegible] graphus patefecit 49. Psal. [illegible] אך אלהים יפדה נפשי מיד שאול [illegible] Vere [illegible] meam Deus redemit animam meam de [illegible] ni, quia suscepit, vel assumet me [illegible] dicere voluisset, ideo liberabit animam meam de inferni potestate, quia ex me carnem nunquam [illegible] bi [illegible] assumpturus est. [illegible] in מסכת קדושין Massecheth kedusin, [illegible] est in lib [illegible] tionum, [illegible] capit. quod incipit, האשה נקנית Haissa nikneth, id est vxor emitur [illegible] D [illegible] Ecclesiastis 9. capit. וחוטא אחד יאבד טובה הרבה id est, Peccans vnum, vel perpetrans peccatum vnum, perdit bonitatem multam. Hoc est, Propter peccatum vnius, qui peccauit, perdita est a bono & ab vniuerso mundo multa bonitas. Glossa R. Selomonis. Ille inquit fuit primus Adam. Hinc ergo manifestè patet, quòd propter Adæ peccatum, non solum ipse priuatus est multa bonitate, verum totum quoque genus humanum. Nam perditione bonitatis iustitiæ originalis, quam ipse pro se suisque posteris acceperat, sibi ac filiis suis mortem infernumque lucratus est. Quandoquidem originale peccatum (vt diximus) nihil aliud est, quam ipsius originalis iustitiæ carentia. Quod autem non propter originale peccatum tantum, sed propter actuale quoque omnes homines peccatores fuerint; non [illegible] ex antedi [illegible] apparet, sed ex Selomonis etiam sententia, ita Ecclesiastæ septimo capite dicentis, כי אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא Hoc est, Quoniam non est homo iustus in terra, qui faciat bonum, & non peccet. Quod alibi etiam affirmat dum 2. Par lip. 6. ait, כי אין אדם אשר לא יחטא id est, Non est homo, qui non peccet. Et hoc tamen vt alibi probabitur, mater Messiæ excluditur, quæ Spiritus sancti gratia qua plena fuit, præueniente, ab omni peccato præseruata est. Ex præmissis igitur latè patuit, omnes patres veteris testamenti, quantumuis [illegible], propter originale peccatum, vsque ad Messiæ aduentum reos atque [illegible] culpabiles fuisse.

Cap. VII.

Quod propter peccatum originale, ante Messiæ aduentum omnes homines ad infernum descendebant. Et [illegible] nominibus apud Hebræos [illegible] nuncupatur.

Caput [illegible]

O[illegible] que [illegible] homines [illegible] iz [illegible] niem pro [illegible]

G[illegible] A[illegible] quod in Midras tehilim, [illegible] n expositione [illegible] mortui

morum super illud Psalmi, Cantabo Domino in vita mea, scribitur, adducam. Ibi enim & Rabbi Innai, & Rabbi Iudæ sententiæ hac de re ponuntur. Quorum vnus quidem dixit, si homo poneret se ipsum sub cardine portæ, vt liberaretur à morte, non liberaretur. Alter verò ait, Si poneret homo linguam suam sub cardine portæ, vt per hoc posset שאול *seol*, id est infernum euadere, non euaderet. CAP. Quoniam video te sub hoc nomine שאול *seol*, multa de huiusmodi materia dicturum, nec me fugit, Iudæos nostri temporis tanta contradicendi nobis ac veritati malignitate ferri, vt veras singulorum ferè verborum significationes negare non vereantur: eapropter cùm hæc dictio שאול *seol*, æquiuoca sit, significat enim infernum & foueam, siue sepulchrum: idcirco ne qua eis negandæ veritatis detur facultas, ostende in primis obsecro per eorum scripturas, nomine שאול *seol*, infernum significari. GAL. Infernus apud eos (vt te minimè latet) multis appellatur nominibus. De quibus vnum est שאול *seol*, vt patet in libro, ערובין *Erubin*, in cap. עושין פסין *Osin pasin*: vbi sic ad verbum legitur, Dixit R. Iehosuas filius Leui, Septem sunt nomina gehennæ: & hæc sunt, שאול *Seol*, id est infernus: אבדון *Auadon*, id est perditio: בור שחת *Bor sahath*, id est puteus, vel lacus corruptionis: בור שאון *Bor seon*, id est puteus tumultus, vel mugitus: טיט היון *tit haiauen*, id est lutum fecis: צלמות *tsalmaueth*, id est vmbra mortis: & ארץ תחתית *erets tachtith*, id est, terra contritionis, vel pauoris, vel terra inferior. Et שאול *seol*, quidem infernus dicitur, sicut dictum est Psalm. 16. כי לא תעזב נפשי לשאול Hoc est, Quia non derelinques animam meam ad infernum; אבדון *Auaddon* verò, id est perditio, sicut scriptum est Psalm. 88. היספר בקבר חסדך אמונתך באבדון id est, Numquid narrabitur in sepulchro misericordia tua, & fides tua in perditione? בור שחת *Bor sahath* autem, id est puteus vel lacus corruptionis, sicut scriptum est Psalm. 55. ואתה אלהים תורידם לבאר שחת Hoc est, Et tu Deus descendere eos facies in puteum, vel lacum corruptionis. בור שאון *Bor seon* quoque, id est, puteus tumultus vel mugitus, & טיט היון *Tit haiauen*, id est lutum fecis, sicut scriptum est Psalm. 40. ויעלני מבור שאון מטיט היון id est, Et ascendere me fecit de puteo tumultus, & de luto fecis: צלמות *Tsalmaueth* etiam, id est vmbra mortis, sicut scriptum est Psalm. 107. ישבי חשך וצלמות Hoc est, Sedentes vel morantes in tenebris & vmbra mortis. Hæc omnia ibi. Dicitur præterea apud eos infernus proprio nomine גיהנם *gehinnam*, id est vallis profunda. Item quòd שאול *seol* sit infernus, & quòd omnes homines in infernum descenderint, & quod nemo eorum pro redemptionis pretio satisfacere potuerit, habetur in *Midras tehilim*, id est in expositione Psalmorum super illud Psalm. 49. גם בני אדם גם בני איש יחד עשיר ואביון Hoc est, Etiam filij Adam, etiam filij viri, simul vel pariter diues & pauper: vbi sic dicitur, Filij Adam: Hic Adam est Adam primus. Licèt alij dicant, hunc esse Abraham, qui vocatus est Iehosuæ 14. capit. Adam magnus in gigantibus. Sequitur, Etiam filij viri: Hi sunt filij Noæ, qui vir iustus appellatus est. Sunt autem qui aiunt, hos esse 70. gentes, quæ omnes descendunt in gehennam. Sequitur, Simul vel pariter diues & pauper. Diues scilicet in lege, & pauper in lege, omnes descendunt in gehennam, etiamsi fuerint capita, vel Principes, id est *Sanhedrin*, hoc est Iudices ordinarij, quos Moses ordinauit. Sequitur infrà הבטחים על חילם וברוב עשרם יתהללו id est, Qui confidunt super fortitudine sua, & in multitudine diuitiarum suarum gloriantur. Quid poterunt facere? Diuitiæ qoippe eorum non remanebunt eis: sicut dictum est Sephon. 1. cap. גם כספם גם זהבם לא יוכל להצילם Hoc est, Etiam argentum eorum, etiam aurum eorum non valebit liberare eos. Non dicat homo, pater meus diues fuit, in meritorum scilicet multitudine, & ideo per meritum eius liberabor. Frater meus fuit iustus, idcirco per ipsum liberatus ero. Non enim Abraham liberabit Ismael filium suum, neque Ishac Esau fratrem suum. Et hoc est quod dicit, אח לא פדה יפדה איש id est, Frater non redimit, redimet vir, vel aliquis? Glossa R. Selomonis, Frater inquit non poterit redimere fratrem. Et quid est etiam dictu אח *ah*, id est, frater, vel heu, nisi quòd iusti dicant de illa die, Heu quàm grauis est? Cur etiam dictum est, לא יתן לאלהים כפרו Hoc est, Et non dabit Deo satisfactionem, vel propitiationem eius? Propter hoc quod sequitur. ויקר פדיון נפשם id est, Et preciosa est redemptio animarum ipsorum. Et quid quoque est, וחדל לעולם Hoc est, Et prohibitus in æternum? nisi quia qui in illa die prohibitus est, in æternum prohibitus erit. Sequitur, ויחי עוד לנצח לא יראה השחת id est, Et viuet adhuc, vel vlterà, in æternum non videbit corruptionem. Et quò vadunt? Dixerunt filij Koræ, Ad infernum. Sicut dictum est, כצאן לשאול שתו Hoc est, Sicut oues ad infernum positi sunt. Glossa R. Selomonis, Sicut oues (inquit) ad ouile congregantur, ita ipsi אל שאול *el seol*, id est, ad infernum profundati sunt. Sequitur, מות ירעם id est, Mors depascet eos, Glossa R. Selomonis, id est, angelus mortis deuorabit eos. Nec mireris de huiusmodi locutione. Simile namque alio in loco inuenimus, illud videlicet Iob 18. cap. dictum, יאכל בדיו בכור מות Hoc est, Comedet propagationes, vel ramos eius, maior vel primogenita mors. Et quid est quod dicit, וירדו בם ישרים לבקר id est, Et descendent in eos recti manè? docet, quòd iusti quolibet manè visitant eos, dicentes filijs Koræ, Quid faciunt iusti? in illa hora dicunt eis illud Psalmi 46. אלהים לנו מחסה ועז עזרה בצרות נמצא מאד Hoc est, Deus nobis refugium, & fortitudo, adiutorium in tribulationibus inuentus est valde. Dicunt etiam illud Nahum primo טוב יהוה למעוז ביום צרה id est, Bonus est Deus ad confortandum, vel ad adiuuandum in die tribulationis. Et quid est in die tribulationis, nisi quòd in qualibet tribulatione, quæ ad nos appropinquat, inuenitur nobis? Sicut ipse dicit Psalmo nonagesimo primo, Inuocabit me, & exaudiam eum, cum ipso ero ego in tribulatione, eripiam eum, & glorificabo, vel honorabo eum. Hæc omnia *Midras*, id est, expositio supradicta, exceptis Rabbi Selo-

Nomina inferni.

monis glossis. In *Midras* etiam *coheleth*, id est, in expositione Ecclesiastis sic exponitur illud primi capitis dictum, כל הנחלים הלכים אל הים והים איננו מלא Hoc est, Omnia flumina vadunt in mare, & mare non est plenum, id est, omnes mortui non intrant, nisi in שאול *seol*, id est, in infernum, & infernus nunquam impletur. Sicut dictum est Prouerb. 27. שאול ואבדון לא תשבענה *Seol & auadon*, id est infernus & perditio non satiantur. De hoc etiam in commentariis super Genes. Rabbi Mosis Hadarsan super illud 1. cap. dictum, ומלאו את המים בימים Hoc est, Replete aquas in maribus: ita habetur, Non sunt maria hic significantia nisi gehennam. Nam sicut mare hoc profundum est, iuxta illud Genesis primo capite dictum, Et congregationem aquarum appellauit maria: ita gehenna appellatur profunda: sicut dictum est Prouerb. 9. cap. בעמקי שאול קראיה id est, In profundis *seol*, hoc est inferni inuitati eius. De hac insuper materia ita pulchrè Psalmographus loquitur, Psalm. 88. כי שבעה ברעות נפשי וחיי לשאול הגיעו נחשבתי עם יורדי בור הייתי כגבר אין איל במתים חפשי כמו חללים שכבי קבר אשר לא זכרתם עוד Hoc est, Quoniam saturata est malis anima mea, & vitæ meæ ad infernum accesserunt. Reputatus sum cum descendentibus in puteum, fui sicut vir non fortis, in mortuis liber. Tanquam interfecti dormientes in sepulchro, quorum non es recordatus adhuc (vt scilicet resurgant) Item Psal. 89. ita inquit, מי גבר יחיה ולא יראה מות ימלט נפשו מיד שאול סלה id est, Quis vir viuet, & non videbit, vel non timebit mortem? eruat animam suam de manu inferni iugiter vel perpetuò. De hoc etiam Ioh ita cap. 10. ait, מי יתן בשאול תצפינני תסתירני עד שוב אפך תשית לי חק ותזכרני Hoc est, Quis dabit vt in inferno occultes me, & cooperias me, vsque ad auersionem iræ tuæ, & ponas mihi terminum, & recorderis mei? Dauid præterea in persona sanctorum patrum, qui peccatum actuale propter quod irent in infernum nequaquam admiserant, vel si fortè admiserant iam satisfecerant, sic Psalm. 44. dicit, לא נסוג אחור לבנו ותט אשורנו מני ארחך כי דכיתנו במקום תנים ותכס עלינו בצלמות id est, Non est conuersum retrò cor nostrum, nec declinauit gressus noster à semita tua. Quoniam contriuisti, vel deiecisti, vel humiliasti nos in loco draconum, & cooperuisti nos in vmbra, vel cum vmbra mortis. Ex præmissis clarum est, omnes propter originale peccatum vsque ad Messiæ aduentum, ad infernum descendisse.

CAP. VIII.

Quòd Patriarchæ quoque ac Prophetæ, cæterique sancti veteris Testamenti, vsque ad Messiæ mortem omnes ad infernum descenderunt.

CAPNIO.

Vt magis igitur constet neminem ab hoc diuino decreto exceptum fuisse, Patriarchas quoque, ac Prophetas, cæterosque sanctos veteris testamenti vsque ad Messiæ mortem omnes ad infernum descendisse, hic probare haud ineptum esset. GAL. Id igitur primò de Patriarchis verum fuisse ostendam. Et de Abraham quidem inde colligitur vbi Genes. 15. ita ei à Deo dictum est ואתה תבוא אל אבתיך בשלום תקבר בשיבה טובה Hoc est, Et Tu ibis, vel intrabis ad patres tuos in pace, sepelieris in senectute bona. Vbi ait Rabbi נחמון *Nahmon*, Ibis ad patres tuos, qui idololatræ fuerunt, sicut dictum est Iehosuæ 24. capite, Ita dixit Dominus Deus Israel, Trans fluuium habitauerunt patres vestri à seculo. Taras enim pater Abrahæ, & pater Nachor, coluerunt Deos alienos. Si igitur Abrahæ dictum fuit, Ibis ad patres tuos: patres autem ipsius cùm idololatræ fuerint, quòd in inferno essent, dubium non est: Abraham ipsum ad infernum descensurum fuisse, certum est. Verumtamen eum Abraham fidelissimus esset Dei cultor, ac iustus, nec igne inferni, nec à dæmonibus infestandus erat. Ideo dictus est ad patres suos in pace iturus. De Iacob verò ex eo habetur, quod Ge. 37. ita scribitur, ויקמו כל בניו וכל בנתיו לנחמו וימאן להתנחם ויאמר כי ארד אל בני אבל שאולה ויבך אתו אביו Id est, Et surrexerunt omnes filij eius, & omnes filiæ eius ad consolandum eum. Renuitque consolari, & ait, Quia descendam ad filium meum lugens in infernum. Et fleuit eum pater eius. Glossa R. Selomonis, In infernum, inquit, id est in sepulchrum iuxta literæ quidem superficiem, sed iuxta *Midras*, hoc est, secundùm glossam est, in gehennam. In *Beresith* autem *Rabba*, id est in expositione libri Genes. super hunc locum, sic dicitur, Omnes filiæ eius cur dictum est, cùm vnam tantùm haberet filiam, scilicet Dinam? Quia non est prohibitum homini vocare generum filium suum, & nurum filiam suam. Sequitur, Et fleuit eum pater eius, id est, Ishac cum eo flebat. Cùm autem egressus esset ab eo, lauabat se & vngebat, & comedebat ac bibebat. Et quare non reuelabat ei (scilicet Ishac ipsi Iacob) quòd Ioseph viueret, qui hoc spiritu Prophetico sciebat? Quia dicebat Ishac, Deus non reuelauit ei, & ego reuelabo? Hæc ibi. CAP. Iudæi nostri seculi nequitiam peruertendæ scripturæ deponere nescientes, aiunt hoc in loco שאול *seol*, non infernum, sed foueam vel sepulchrum significare. GAL. Falsum eos asserere, ratio latere non sinit. Iacob enim filij sui corpus non opinabatur sepultum fuisse, sed à fera pessima deuoratum: vnde dixit Genes. 38. חיה רעה אכלתהו טרף טרף יוסף id est, Fera mala comedit ipsum, direptione direptus est Ioseph. Ex quo proculdubio liquet, ipsum nec de se nec de filio quantùm ad corpus, sed quantum ad animam fuisse locutum, neque etiam de tumulo, sed de inferno, quo animam filij sui iam præcessisse credebat, ea verba protulisse. Quod Rabbi Selomo animaduertens, non hanc arripuit falsitatem, sed aliam, dicens, Quòd cùm dicitur אל בני *el beni*, id est ad meum filium meum, ibi dictio hæc אל *el* non ad, vel versus, sed propter significet. Vnde hunc esse sensum ait Descendam propter filium meum, lugens in sepulchrum. Cuius falsitatem, cæterorumque ipsum sequentium Rabbi Ankelos Chaldaicus inter-

Iudæorum nostrorum obstinatio.

Confutatio.

R. Selomonis falsa expositio.

interpres, euidenter ostendit, qui has dictiones Hebraicas אל בני *el beni*, id est, ad filium meum, ita Chaldaicè transtulit, לות ברי *Leuath beri*, id est apud filium meum. Ex quo apertè patet, quòd אל el hoc loco non propter sed ad, vel rursus, vel apud significat. Et sic vbicunque in pentateucho ponitur, apud Hebræos hæc dictio אל el, ipse eam Chaldaicè לות *Leuath*, quod idem est quod apud, vel ad, vel versus, interpretatus est. Nam illud quod in libro Genes. ita Hebraicè scribitur, Et iuit Esau אל ישמעאל *el Ismael*. id est ad Ismael, ipse Chaldaicè sic traduxit, לות ישמעאל *Leuat Ismael*, id est apud, vel versus, vel ad Ismael. Illud etiam quod Genes. 18. sic Hebraicè dicitur, ואל הבקר רץ אברהם *Veel habakar rac Abraham*, id est & ad boues cucurrit Abraham: ita ille Chaldaicè transtulit, ולות תוריא רהט אברהם *Vlauth tore rahat*, id est, versus, vel apud, vel ad boues cucurrit Abraham. Si igitur in præmissis verbis Iacob, hæc dictio אל el, propter significaret, ibi pro ea non לות *Leuath*, quod apud vel ad, vel versus significat, sed בדיל *Bedil* interpres posuisset. Propriè enim בדיל *Bedil* Chaldaicè, idem est quod propter Latinè. Nam illud quoque Domini verbum de Sodomitis ad Abraham Genes. 18. dictum, Non delebo propter decem, ita in Chaldaicum vertit, Non delebo בדיל עשרה *Bedil hasra*, id est, propter decem. Et sic etiam de aliis quàm plurimis locis. Quæ cùm ita sint, palam profectò liquet, quòd sciebat Iacob animam suam in infernum ituram: & per consequens nec de aliorum omnium animabus dubitabat, cùm ipse sanctus esset atque Propheta. Quare & credebat animam filij sui quamuis iustissimi, ob originalis tamen noxæ contagium, illuc fuisse profectam. Quòd cæteri etiam Patriarchæ, omnesque Prophetæ vsque ad Messiæ passionem, ad infernum descenderint, non solum ex præcedentibus, sed etiam ex Talmud euidentius patet. Nam in libro qui חגיגה *Hagbiga*, id est, historia dicitur, in cap. quod incipit הכל חייבין *Haccol baiiebin*, id est, omnes tenentur, ita legitur, R. Elazar cum appropinquaret ad scripturam hanc 1. Reg. 28. scriptam, ויאמר שמואל אל שאול למה הרגזתני להעלות אותי id est, Et dixit Semuel ad Saul, Quare turbasti me faciendo me ascendere? dicebat, Ex quo Semuel iustus de iudicio timebat, quantò magis nos? Et quid est quod scriptum est ibidem? Et dixit mulier ad Saul אלהים *Elohim*, id est, Deos, vel iudices vidi ascendentes de terra. Quoniam duo erant, quorum vnus erat Semuel, alter Moses. Iuit enim Semuel & adduxit Mosen secum, & ait, Forsitan (quod absit, & pax sit) ad iudicium quæror. Surge ergo, mecum. Nec enim vna quidem dictio est in lege abs te scripta, quam ego non compleuerim. CAP. Vellem historiam hanc de Semuel, quem, cùm esset mortuus rogatu Saulis regis, pythonissa ex inferno ascendere fecit, vt in 28. capit. primi libri Regum legitur, secundùm Hebræorum Doctorum glossas expositam, abs te audire. GAL. Audi igitur quæ hac de re in *Midras* ויקרא *Vaikra*, id est, in expositione libri Leuitici leguntur. Ibi enim super illud 20. capit. eiusdem libri dictum ואיש או אשה כי יהיה בהם אוב או ידעוני מות יומתו Id est, Vir siue mulier in quibus fuerit spiritus pythonicus, aut diuinationes, morte moriantur: sic dicitur (quod ad propositum nostrum optimè spectat) Et venerunt, Saul scilicet & duo viri eius comites, ad mulierem nocte. Et numquid nox erat? Sed illa hora fuit eis obscura vt nox. Et ait, scilicet Saul mulieri, Diuina quæso mihi per אוב *ob*, id est per pythonem, & fac ascendere mihi ex inferno illum quem dixero tibi. Iurauitque ei Saul in Domino dicens, Viuit Dominus, si id est, non accidet tibi peccatum in facto, vel in verbo isto. Dixit autem mulier, Quem faciam tibi ascendere? Ait ei Saul, Semuelem fac mihi ascendere Magistrum omnium Prophetarum, temporis scilicet sui. Fecit itaque mulier illud quod fecit, fecitque eum ascendere. Sicut dictum est primi libri Regum 28. capit. Et vidit mulier Semuelem, & clamauit, Cur decepisti me? Nam tu es Saul. Et vnde cognouit eum? Dixerunt Magistri nostri, Quòd non eodem modo ascendit mortuus Regi, & aliis. Quando enim regi ascendit, faciem habet sursum, & pedes deorsum. Quando autem rustico, faciem habet deorsum, & pedes sursum. Dixit ad eam Rex, Ne timeas, si quid vidisti. Et ait mulier אלהים *Elohim*, id est deos vel iudices vidi ascendentes de terra: אלהים *Elohim*, id est, deos vel iudices ideo dixit, quia duo fuerunt. Et qui fuerunt? Moses & Semuel. Cùm audiuit hoc Saul, timuit: quoniam vnum vocauerat, & duo ascenderunt. Sic enim dictum est ibidem, Ascendentes de terra. Et ait ad eam, Quæ est forma eius, Semuelis videlicet? Dixit ipsa, Vir senex ascendens, & amictus pallio. Et ait Semuel ad Saul, Cur terruisti me vel tremere me fecisti, vt faceres me ascendere? Ecce verba in quibus est ratio à loco maioris & minoris. Nam si eximius omnium Prophetarum, Semuel scilicet, iudicium timuit, quantò magis cæteri omnium? Et quid est, quod ei adiecit? Et cras tu & filij tui mecum eritis. Mecum, id est in pace mea. Cumque Saul audiret hoc, festinauit, & cecidit iuxta plenitudinem staturæ suæ in terram. Dixerunt ei Abner & Amasa, Quid dixit tibi? Ait eis, Tu ibis ad prælium, & corrues, & filij tui reputabuntur Principes. Dixit Rabbi Simeon, Tunc vocauit Deus sanctus & benedictus angelos ministerij, & ait eis, Venite & videte, qualem creaturam creaui in mundo isto. In vita enim huius mundi homo qui vadit ad conuiuium, non facit secum ire filios suos, ne fascinentur. Et ecce hic descendit in prælium, & scit se occidendum, & nihilominus assumit filios suos secum gaudens, applaudendo iusticiæ diuinæ, quam imminere sibi non ignorabat. Tradiderunt autem Magistri, quòd ob quinque peccata iustè occisus fuit: sicut dictum est primi libri Paralip. 10. capite, Et mortuus est Saul propter præuaricationem suam, qua præuaricatus est, in Dominum videlicet, eò quòd non seruauerit verbum Domini super eos. Et quòd internecioni dedit Nob ciuitatem sacerdotum, vt legitur 1. Paralip. 10. Et quòd non obedierit Semueli, qui dixerat ei, Septem diebus expectabis &c. & reliqua: & ipse non fecit sic, sed obtulit sacrificium. Et quòd pepercerit Agag, vt habetur 1. Reg. 15. Et quòd consuluerit pythonissam, & non Dominum. Propterea interfecit eum. Hæc omnia ex prædicta *Midras*. Qui-

Peccata Saul propter quæ occisus est.

bus nihil efficacius, nihil fortius esse potest, ad probandum contra Iudæos nostri temporis, quòd omnes homines tam boni, quàm mali, vsque ad Messiæ aduentum ad infernum descenderint, ibique diuina permissione detenti fuerunt. Nam si Moses & Semuel Prophetarum principes, omniumque sanctissimi (de quibus Deus ipse testimonium perhibens, apud Ierem. 15. sic ait, אם יעמד משה ושמואל לפני אין נפשי לעם הזה id est, si steterint Moses & Semuel in conspectu meo, non est anima mea ad populum istum) in inferno fuerint propter originale peccatum detenti, vt ex hac traditione patuit: quantò magis cæteros omnes, qui nec eis similes erant, nec tanta aut sanctitate aut dignitate præditi, eò descendisse, ibique detentos fuisse, vsque ad Messiæ redemptionem censendum est? C A P. Quidam aiunt, & piè quidem, non fuisse Semuelem, quem pythonissa ascendere fecit, sed ipsum humani generis hostem, qui vt Saulem deciperet, Semuelem se esse mentitus est.

Obiectio.

Prima ratio.

Quomodo enim, vt dicitur in Decretis 26. quæst. 5. cap. *Nec mirum*: fieri poterat, vt Semuel & natiuitate sanctus, & vitæ operibus iustus, arte magica attraheretur? At si non attractus est, consensit tamen, quod vtrumque de viro iusto credere, aduersum est. Nullum enim suffragium habet iustitia. Verum attractus, an voluntarius spirituale amiserit meritum, quod positus in carne, quæsierat.

Secunda ratio.

Si præterea Semuel Sauli verè apparuisset, se adorari ab eo vir iustus minimè permisisset, qui Deum solum adorandum esse, prædicauerat.

Tertia ratio.

Qualiter insuper homo Dei, qui cùm Abraham in refrigerio erat, ad virum pestilentiæ, gehennæ ardore dignum, Cras mecum eris, dixisset? Quare malignus ille spiritus duobus his titulis, fallaciæ suæ subtilitatem prodidit. Quia & sub habitu ac nomine Semuelis, se contra legem adorari permisit, & virum peccatorum onere pressum (cum magna sit peccatorum atque iustorum distantia) cum Semuele iustissimo futurum, mentitus est.

Responsio.

G A L. Mirantur hi, quonam pacto malignus spiritus animam iusti, vt videretur, & cum Saule loqueretur, excitare potuerit. Nonne magis mirandum est, quòd satanas Dominum ipsum assumpserit, eumque & supra templi pinnaculum constituerit, & in montem excelsum transtulerit? Non est enim absurdum, mi Capnio, credere aliqua diuina dispensatione permissa fuisse. Quatenus non dominante magica arte, sed Dei dispositione occulta quæ & pythonissam & Saulem latebat, se spiritus iusti aspectibus regis ostenderet, diuina eum sententia percussurus.

Alia obiectio.

C A P. Quamobrem ergo Semuel se à Saule adorari permisit, cùm adorationis cultus soli Deo exhiberi debeat, iuxta illud Deuteronom. 6. cap. dictum, Dominum Deum tuum adorabis, & illi soli seruies?

Responsio.

G A L. Primùm in hoc animaduertendum est, quid hoc loco primi libri Reg. 28. capit. scriptura dicat. Dicit enim sic, ויקד אפים ארצה וישתחו id est, Et inclinauit faciem suam ad terram, & adorauit. Non igitur dicit, quòd Saul Semuelem adorauerit, sed quod adorauerit duntaxat. Quam ob rem non incongrue dici potest, quod Deum tunc, & non Semuelem adorauerit. Quicquid enim dubium est, debet semper humanitas in melius interpretari. Deinde esto quòd Semuelem adorauerit, neque ideo Semuel ipse contra legem egisse dicendus esset, quod se adorari permiserit. Cùm verbum hoc וישתחו quod adorare significat, dupliciter (vt ipse nosti) apud Hebræos sumatur, quemadmodum adorare, colere, venerari, atque reuereri apud Latinos, pro adoratione scilicet *latria*, quæ soli Deo debetur, & pro adoratione *dulia* quæ creaturis exhibetur, vt ex multis sacræ scripturæ locis videri potest. Si propterea igitur Saul impius esset, quod Semuelem adorasset: & Semuel idcirco diabolus censendus, quòd adorari se permisisset, (cùm de consimilibus idem debeat esse iudicium) pari quoque ratione Nathan Propheta impius dicendus esset, & ipse Dauid diabolus iudicandus: cùm alter eorum alterum adorauerit, alterque ab altero se adorari permiserit. Ita enim de ipsis 3. Reg. 1. cap. legitur, ויגידו למלך לאמר הנה נתן הנביא ויבא לפני המלך וישתחו למלך אל אפיו ארצה Hoc est, Et nunciauerunt regi, dicentes, Ecce Nathan Propheta. Et intrauit, vel venit ad faciem regis, adorauitque regem super faciem suam in terra. C A P. Cur Semuel dixit Sauli, Cras mecum eris. Nam si Semuel iustus erat, & Saul peccatorum pœnis obnoxius, simul in altero seculo esse non poterant.

Responsio nostrorum.

G A L. Aiunt quidam ex nostris, & rectè quidem. Quòd cùm mortuus tunc viuo mortem prænunciaret, verbum illud, Cras mecum eris, ad parem non loci, sed mortis conditionem refertur.

Responsio Hebræorum.

Hebræi tamen Saulem saluum fuisse, atque post mortem in loco iustorum receptum asserunt. Nam etsi peccator extiterat, à Semuele tamen, quòd Dominum reliquisset, & pythonissam consuluisset, reprehensus, sufficientem pœnitentiam egit. Quod quidem inde (vt dicunt) insinuatur, quòd tanquam gaudens de diuina iustitia, ipse cum tribus filiis ad suam, ipsorumque mortem, cuius præscius erat, ob defensionem populi Dei prudenter ac studiosè cucurrerit. Nec obstat (vt aiunt) quòd se ipsum lethaliter à sagittariis sauciatum, occiderit: cùm se iam neque pugnare valiturum, neque vlteriùs, nisi modicum, ac in Dei contumeliam, & in sui ipsius ludibrium, victurum non ignoraret. Aiunt quippe peccatum nullum esse, quin potiùs meritum, hominem se ipsum perimere, vbi se ad creatoris contumeliam victurum videt. Hinc Samsonem se ipsum occidisse dicunt. Hinc & sibi ipsi manus iniecisse venerandum virum illum affirmant, de quo 2. Mach. 14. capite sic legitur, Cum iam comprehenderetur, gladio se petiit, eligens potiùs nobiliter mori, quam fieri peccatoribus subditus, & supra natales suos indignis iniuriis agi. Cum igitur Saul & ob pœnitentiam, quam acturus erat, & propter martyrium, quod bellum Domini gerendo, subire debebat, iustificandus esset, ideo inquiunt, rectè ei Semuel dicere potuit, Cras tu & filij mecum eritis.

Responsio authoris.

Obiectis igitur antedictis non obstantibus, dico salua sanctæ Romanæ Ecclesiæ definitione, cui me semper in omnibus submitto, tunc verè Semuelem ipsum, & non diabolum, Sauli apparuisse. Quamuis enim quædam in præmissa historia dicta, & ad visum pythonissæ, quæ se Deos vidisse dixit, & ad intellectum Saulis, qui ascendentem Semuelem esse in-

se intellexerat, & non ad veritatis rationem trahi possunt: [illegible] tamen quæ ibi [illegible] feruntur, si [illegible] nisma Sc[illegible] non [illegible] et non viderentur facræ [illegible] a mendacio [illegible] ut, nec veri[illegible] existimandæ esse [illegible] quod profectò absurdum [illegible]. Quorum prim[illegible] dixit Semuel [illegible] Saul, Cur terruisti me vel tremere me fecisti [illegible] inquietasti me, vt ascenderem me faceres? Secundum vero est, c[illegible] subditur [illegible] Et dixit Semuel, C[illegible] rogas m[illegible] Dominus recessit à te. [illegible] Tertium demum est, cùm subinfertur, Et cras tu & filij tui mecum eritis. Et reliqua, sequitur ad locum [illegible] m, Timuit Saul valde propter verba Semuelis, vt legitur primi [illegible] Regum 28. cap. His igitur satis (vt arbitror) palam est, quod si is qui totiens Semuel nominatus est, diabolus fuisset: haudquaquam huius sacræ historiæ autor, non pareuam ipsius sancti viri iniuriam, & in discrimen erroris fidelium, atque in autori[illegible] sacræ scripturæ detrimentum, cum Semuelem tam sedulo toties nuncupasset. Postremò licet cacodæmon Semuelem Deo permittente ad Saulem adduxerit, siue traxerit, non tamen propter hoc iustitia, aut sanctitas in eo penitus suffragium perdidit. Sicut nec in sancto Iob a diabolo tam vehementer afflicto, nec in Paulo c[illegible] phis ab eodem aff[illegible] o, nec in Antonio ab ipso diris verberibus acto, nec etiam in ipso Domino Iesu Christo [illegible] membris ipsius [illegible] patibulo crucis affixo. Maxime enim per huius rei veritatem, nobis & damni peccati originalis magnitudo ostenditur, & aduentus, & misericordiæ, ac gratiæ redemptoris necessitas demonstratur, & tandem Iudæorum recentiorum negantium patrum iustorumque antiquorum ad limbum descensum, impudentia efficaciùs confutatur.

CAPVT IX.

Quod sancti patres in inferno à diabolo Deo permittente, propter Adæ peccatum detinebantur. Et de limbo, ad quem descendebant.

CAPNIO.

SANCTI Patres & Prophetæ, cæterique iusti qui v[illegible] ad M[illegible] mortem ad [illegible] num descenderunt, detinebantur ne ibi a diabolo? Dico [illegible] ero, [illegible] oc veteres Iudæorum c[illegible] rint. G[illegible] P[illegible] quidem sanctos & iustos in inferno vsque ad M[illegible] passionem detinendi dæmones habebant [illegible] tem tam [illegible] Inocendi, ve m[illegible] rendi, nu[illegible] m p[illegible] habeban[illegible] a diabolo, Deo permittente, vsque ad [illegible] detenti fu[illegible] nt, [illegible] nec [illegible] esse potuit, quod diabo[illegible] Semuelem [illegible] um Prophet[illegible] m fan[illegible] mum, nec non [illegible] Moses cum [illegible] pud ont[illegible] eptem tr[illegible]. Constat n[illegible] nicqui[illegible] pe[illegible] gisse. Præl[illegible] autem mihi di[illegible] quod ante C[illegible] adu[illegible] ntum sanc[illegible] pu[illegible] feros propter Adæ peccatum a diabolo permissione diuina

detinerentur, non solùm id quod dictum est, verum etiam longè [illegible] Pauli Apostoli sententia, de Domino nostro Iesu Ch[illegible] nses secundo capite dicentis, Quòd [illegible] expolians principatus & potestates, infern[illegible] vide[illegible] ibi dicit glossa auferendo ab eis Abrahā, Isaac, & Iacob, cæterosque iustos, eradixit eos, id est [illegible] à re tenebrarum ad cœlum duxit. Hoc R[illegible] quidem ait Galatinus. Nam ad huius sententiæ tuæ confirmationem [illegible] super illud Psalmi illius qui vigesimus tertius est [illegible] nc, Attollite portas, principes, vestras, & eleuamini portæ æternales, & introibit Rex gloriæ [illegible] glossa dicit, Vox est Angelorum qui Christum ad inferos descendentem, præce[illegible] dicentes, O principes inferni, auferte portas vestram, qua hucusque in inferno iustos om[illegible] inebant. GAL. Bene quidem, ac piè H[illegible] dic. Sed [illegible] tibi a[illegible] lo- co sic ha[illegible] nt, שאו שערים ראשיכם והנשאו פתחי עולם ויבא מלך הכבוד Hoc est, Att[illegible] capita vestra, & eleuamini portæ æternal[illegible] et, vel int abit Rex gloriæ. Patitur tamen [illegible] ca litera, vt dicatur, Attollite portæ capita v[illegible] a Sed, non attollite portas, principes, vestras, vt editio nostra habet. Quod autem [illegible] t ad quæsitum Capnionis nostri [illegible] deam) nullam sanctis patribus inibi detentis, nocendi potestatem cacodæmones haberent, ex eo quod in *Midras coheleth*, id est, in expositione Ecclesiastis scriptum est, colligitur: vbi super illud tertij capitis dictum, מי יודע רוח בני האדם העלה היא למעלה id est, Quis scit, an spiritus hominum Adam ascendat sursum? sic dicitur, Animę iustorum reponuntur in apotheca, vel cellario. Et hoc est, quod ait Abigail ad Dauid, per spiritum sanctum dicens primi [illegible] bri Regum vigesimo quinto capite, והיתה נפש אדני צרורה בצרור החיים את יהוה אלהיך Hoc est, Et erit anima Domini mei ligata in fasciculo viuentium siue vitæ cum Domino Deo tuo. Poteratne fieri, vt [illegible] sint animæ impiorum. Docet hoc nos quod sequitur ואת נפש איביך יקלענה בתוך כף הקלע id est, Et an[illegible] animicorum tuorum cir[illegible] uinuoluetur in medio palmæ fundæ. Vbi glossa Rabbi Selomon: s, Palma fundæ (inquit [illegible] est frustum corij latum, instar palmæ factum, in medio fundę, vbi ponitur lapis. Item glossa Rabbi Kimhi ait, Cum dicitur את יהוה *eth Adonai* את *eth*, hic ponitur loco אל *el*, id est ad. Sicut in libro Iudicum de[illegible] imo nono capite, ואת בית יהוה אני הולך *eth beth*, hoc est, Ad domum Dei ego vado. It[illegible] m Iob vigesimo sexto capite, את מי הגדת מלין *Eth mi*, [illegible] ad quem annunciasti [illegible] rba. Ex his patet [illegible] od Abi[illegible] S[illegible] irirum sanctum v[illegible] autem ab eis d[illegible] viuent[illegible] fasciculum voca[illegible], instar conse[illegible] ruatio[illegible] g[illegible] rum, ve pecuniæ, quæ in sac[illegible] lo, v[illegible] in panno ligantu[illegible] r, hoc Iudæorum Do[illegible] animarum [illegible] cellarium appellaruut. [illegible] gehenna, Insique m[illegible] dicitur, [illegible] ipsi[illegible] mam nu[illegible] aperte liquet [illegible] apud Hebræos anim[illegible] ceptacula [illegible] bonor[illegible] um mal[illegible] rum [illegible] Semonior[illegible] men[illegible] locu[illegible] שאול תחתית *seol tahtith*, id est infernus inferior: iustorum vero locus, infernus superior dicebatur.

Duo animarum receptacula, secundum priscos Hebræorum.

tur. Sicuti ex eo colligi potest, quod Deut. 32. cap. scriptum est, cum dicitur, כי אש קרחה באפי ותיקד עד שאול תחתית Id est, Quia ignis succensus est in ira mea, & ardebit vsque ad infernum inferiorem. Glossa in libro *Tanhuma* dicit, In ira mea, id est in medio gehennæ. Sicut consequenter dicitur, Et ardebit vsque ad infernum inferiorem. Item Prouerbiorum decimo quinto, אורח חיים למעלה למשכיל למען סור משאול מטה Id est, Semita vitæ ad superna intelligenti, vt declinet ab inferno inferiori. Hæc traditio. In *Midras* quoque *tehilim*, id est in expositione Psalmorum, super illud Psalmi octuagesimi quinti, כי חסדך גדול עלי והצלת נפשי משאול תחתית Id est, Quia misericordia tua magna est super me, & liberasti animam meam ex inferno inferiore; legitur Rabbi Ioden sic dixisse, Via adulterorum data est in profundum inferni. Et hinc est, quod dicit, Quia misericordia tua magna est super me, & liberasti animam meam ex inferno inferiori. Vbi glossa Rabbi Salomonis: Via (inquit) adulterorum est, vt sint in profundo inferni, & inde liberasti me, cùm dixit mihi Nathan, Dominus quoque transtulit peccatum tuum. Hæc Rabbi Selomo. Quoniam igitur locus inferior non dicitur nisi respectu loci superioris (sunt enim superior & inferior nomina correlatiua, quæ posita, se ponunt, & perempta, se perimunt, vt ait Philosophus in prædicamentis) manifestum profectò est, quòd cum Dauid de inferno inferiori meminit, necessariò superiorem infernum esse insinuauit. Quod & per eorum expositiones euidenter ostenditur. Hunc autem infernum superiorem portas inferni Hezekias appellauit, cum apud Isaiam trigesimo octauo capite ita dixit אני אמרתי בדמי ימי אלכה בשערי שאול Hoc est, Ego dixi in abscissione dierum meorum, vadam ad portas inferni: Id est, vadam ad limbum; qui cum sit quasi in principio inferni, non incpte porta inferni dicitur. Et hunc infernum Christus expoliauit, quum animas sanctorum patrum inde eduxit. Quod enim nos limbum id est, locum requiei, seu sinum Abrahæ dicimus, hoc prisci Hebræorum צרור *tseror*, id est, fasciculum siue conseruatorium, vel אוצר *otsar*, id est, apothecam siue cellarium, vel portas inferni, vel infernum superiorem vocabant. Vnde patet, vnam omnino atque eandem fuisse fidem eorum, atque nostram.

Limbum patrum quomodo Hebræi vocabant.

CAPVT X.

Quòd animæ electorum non poterant, nec debebant nisi a Messia Deo & homine ex inferno liberari.

CAPNIO.

N[illegible] A s[illegible] rum q[illegible] r A dæ [illegible]catum in in[illegible] [illegible]uam in [illegible]cere detrus[illegible] a [illegible] Deo ind[illegible] [illegible] endere [illegible] id [illegible] d[illegible] prim[illegible] add[illegible] *[illegible]r ha[illegible]ium*, [illegible] e post [illegible] corum [illegible]r. [illegible] אנ[illegible] חבצלת השרון שושנת העמקים Hoc [illegible], Ego narcissus, vel rosa terræ campestris pinguissimæ, lilium profundorum siue conuallium. ita d[illegible] Hoc est quod scriptum est Psal. 130. ממעמקים קראתיך יהוה Id est, De profundis vocaui [illegible] Deus. D[illegible] item Magistri, Quod Ecclesia Israel [illegible] hoc: quæ ait, Ego sum dilecta a De[illegible]. Ego quippe data ero in profundis gehennæ, donec redimat me [illegible] Deus sanctus & benedictus. Hoc est autem quod [illegible]um est Psal. 89. Et subire me fecit de put[illegible] tumultus, & de luto fecis, id est de inferno. Rabbi Ruben dixit, Nisi scriptura dixisset Isa. 66. cap. non lic[illegible]et dicere: sed ex quo scriptum est, dici p[illegible] כי באש יהוה נשפט Hoc est, Quia in igne, v[illegible] [illegible]um Deus iudicatus est. N[illegible]im scriptum [illegible] שופט *sophet*, id est iudicans, sed נשפט *nisphat*, id est iudicatus. Et ipsum est, quo Da[illegible] per Spiritum s[illegible]tum dixit Psal. [illegible]3. גם כי אלך בגיא צלמות לא אירא רע כי אתה עמדי שבטך ומשענתך המה ינחמני Id est, Etiam cum ambulauero in valle vmbræ mortis, id est inferni, non timebo malum, quoniam tu mecum eris. Virga tua, id est, tormenta tua & baculus tuus, id est lex tua, ipsa consolabuntur me. Erit ne autem hoc possibile absque tormentis? Docet quid sit ad hoc dicendum, cùm ait ibidem, אך טוב וחסד ירדפוני Hoc est, verè, vel saltem bonum & misericordia subsequentur me. Et hoc poss[illegible]ne est in hoc seculo? Docet quid dicendum sit, quod sequitur, כל ימי חיי Id est, Omnibus diebus vitæ meæ. Et quare? ושבתי בבית יהוה לאורך ימים Hoc est, Quia habitabo in domo Dei in longitudine dierum. Hæc omnia traditio. Quod autem Adam, nec non & filij eius propter ipsius peccatum in carcere inferni vsque ad redemptoris aduentum detrusi fuerint, & quod per nullum alium nisi per Deum ipsum reparari potuerint, in *Midras kohelet*, id est in expositione Ecclesiastis optime innuitur: vbi super illud 7. cap. eiusdem libri [illegible]ictum, ראה את מעשה האלהים כי מי יוכל לתקן את אשר עותו id est, Vide opus Dei. Quis enim potest aptare, vel reparare id quod torserit, vel obliquauerit? sic ad literam legitur; Dixit R. Azdrias, In hora qua Deus sanctus & benedictus creauit primum Adam, tulit eum & duxit, atque reduxit per omnes arbores paradisi, dixitque ei, Vide opera mea, quam pulchra, & quam laudabilia sint, & quicquid creaui, propter te creaui. Præbe mentem tuam, vt non corrumpas, vel destruas mundum meum. Si [illegible] destruxeris, non erit post te qui reparet. Et no[illegible] solùm hoc, sed etiam ipsi iusto caulabis mor[illegible] ut scriptum est Isa. 5[illegible]. capite, הצדיק אבד ואין איש שם על לב Hoc est, Ipse iustus peri[illegible] & [illegible] vir, vel aliqui[illegible], qui [illegible]ret super cor. Sicut [illegible] dic[illegible] [illegible] Eccle. [illegible] יש צדיק אובד בצדקו [illegible] est E[illegible] qu[illegible] iu[illegible] C[illegible] [illegible] r e S[illegible] [illegible] lu[illegible]ris p[illegible]g[illegible]is quæ [illegible] domo [illegible] in tene[illegible] [illegible] ibi pe[illegible]erit, ibi nu[illegible] & ibi [illegible]quot [illegible] o di[illegible] re per [illegible]. C[illegible] vidisset [illegible] cun[illegible] m[illegible]ctis, [illegible]nare, ac dicere, D[illegible]x, l[illegible]c n[illegible] sum. Et [illegible]ntus sum. R[illegible] R[illegible] tu[illegible] tuæ. H[illegible] quidem [illegible] Iudæis [illegible] orū [illegible]s cu[illegible] tero-

ter ostensum est, totum genus humanum fuisse olim propter Heuæ atque Adæ peccatum in carcere regis totius mundi non iniuste detentum. Nam si Moses Prophetarum omnium apud eos maximus, (iuxta illud Deuteronom. vlt cap. ולא קם נביא עוד בישראל כמשה אשר ידעו יהוה פנים אל פנים id est, Et non surrexit vlterius in Israel Propheta sicut Moses, quem nouit Deus facie ad faciem. Id est (vt R. Ankelos ait in Targum) ראתגלי ליה אפין באפין Cui reuelata est facies ad faciem, à detentione carceris regis cœlestis nequiuit eximi, vt præmissa parabola manifestè ostendit, quanto minus aliquis alius inde eximi valuit? In eo autem quod prædicta traditio refert, Deum Adæ dixisse, Quòd si peccando mundum suum quodammodo corrumperet, vel destrueret, non esset post eum, qui illum reparare posset, apertè insinuatur, vniuersum propter Adæ peccatum quodammodo corruptum, non potuisse nisi à Deo reparari. Cum enim Adam peccauit, suo peccato totum humanum genus infecit, atque corrupit, se suosque posteros duplici morti, atque carceri infernali obligando. Quare totum vniuersum quod propter hominem creatum fuerat, vt supradicta traditio attestatur, cùm esset a suo fine frustratum, corruptum quodammodo, atque destructum fuit. Quamobrem ad ipsius vniuersi instaurationem, aliquis necessarius fuit, qui post Adam nec potentia, nec tempore, nec dignitate, nec virtute, nec sanctitate, sed omnibus simul his modis, ac etiam æternitate ipsum antecelleret. Cùm igitur Adam omnes homines præcesserit, nullus homo purus potuisset ipsum humanum genus, nec per consequens vniuersum instaurare. Et licèt Angeli Adam ipsum & tempore & dignitate secundùm naturam præcesserint, Angelum tamen sui reparatorem, atque redemptorem homo habere non debuit: tum quia ad tam magnum negocium nulla potestas, nisi diuina satis erat: tum etiam, quia si Angelus hominem ab æterna damnatione liberasset, homo eius obsequio ac seruituti videretur astrictus. Quare ad eam dignitatem, quam si non peccasset habiturus erat, haudquaquam instauratus esset: cùm homo ipse qui solius Dei seruus, & Angelis æqualis per gratiam futurus erat, eius seruus foret, qui nec Deus esset, nec eius serui Angeli forent. Quocirca concluditur, hominem modo supradicto perditum, non per puram creaturam, sed per Deum ipsum reparari, atque a damnatione æterna liberari debuisse. Solus quippe Deus ad hoc & sufficiens erat per suam omnipotentiam, & sapiens per suam infinitam sapientiam, & voluntarius per suam immensam clementiam. Non tamen absque suæ iustitiæ satisfactione humanum genus instaurare debebat, cùm misericordia minimè præiudicare possit iustitiæ. Hoc est, quod in sacris literis quemadmodum misericordia sua ubique prædicatur, ita quoque & iustus freq[uen]tius [illegible]. Nam licèt Deo insit clementia, seu misericordia, quæ omnem superat [illegible] iusti cia, quæ nullum [illegible] peccatum [illegible] remittit impunitum. Si enim peccatum per iustitiam non puniretur, sed semper per [illegible] misericordiam remitteretur, Deus certè eodem modo erga pec-

Homo non poterat humanum genus reparare.

Angelus non debuit humanam naturam instaurare.

cantem, & non peccantem se haberet, & impius atque iustus æquales in conspectu eius essent. Quod Deo nullatenus conuenire posse, ex sacræ scripturæ dictis manifestè ostenditur. Ait enim Psalmographus Psalm. 11. יהוה צדיק יבחן ורשע ואהב חמס שנאה נפשו id est, Deus iustum probat & impium, & diligentem iniquitatem odit animaeius. Sapiens quoque Prouerb. 10 cap. dicit, תוחלת צדיקים שמחה ותקות רשעים תאבד id est, expectatio iustorum gaudium, & spes impiorum peribit. Item Isa. tertio capite, אמרו צדיק כי טוב כי פרי מעלליהם יאכלו: אוי לרשע רע כי גמול ידיו יעשה לו id est, Dicite iusto, quoniam bene, vel bonum. Nam fructus operum suorum comedent (subsci[licet]) Vehimpio nequam, quoniam retributio manuum eius fiet ei. Et vt cætera huiusgeneris omittam, Dauidis postremò verba adducam Psalm. 6[2]. [illegible] dicentis, ולך ארני חסד כי אתה תשלם לאיש כמעשהו Hoc est, Et tibi Domine misericordia, quia tu reddis vnicuique iuxta opera sua. Quamuis igitur Deus ad quem solum humani generis spectabat reparatio, peccatum primorum parentum per solam misericordiam remittere potuisset: quia tamen iusticia eius satisfactionem exigebat, quæ & præuaricatorem & satisfactorem eiusdem generis esse requirebat: idcirco Deum & hominem esse oportuit, qui ipsum humanum genus reparaturus esset. Hic autem esse non potuit, nisi Messias qui Deus & homo futurus erat. Quòd autem ad sanandum, & instaurandum, ac redimendum humanum genus, nulla pura creatura sufficiens esset, ex eo potissimum videri potest, quod in *Echa rabbethi*, id est, in expositione planctus Ieremiæ legitur, super illud secundo capite eiusdem libri dictum, מה אעידך מה אדמה לך הבת ירושלם מה אשוה לך ואנחמך בתולת בת ציון כי גדול כים שברך מי ירפא לך id est, Quid contestabor tibi? & quid assimilabo tibi filia Ierusalem? quid adæquabo tibi, & consolabor te virgo filia Sion? Magna est enim velut mare fractura tua. Quis medebitur tibi? Ibi enim hæc verba sic exponuntur, Quid contestabor tibi? Hoc est, per quot Prophetas contestatus sum vobiscum? Id autem est quod scriptum est 4. Regum 17. cap. Et contestatus est Dominus cum Israel & cum Iuda per manum omnium Prophetarum suorum. Scriptum est etiam Ierem. 44. cap. Et misi ad vos omnes seruos meos Prophetas. Sequitur, Et quid assimilabo tibi filia Ierusalem? id [est], quæ es filia timens & obtemperans mihi. Sequitur, Quid adæquabo tibi, & consolabor te? Quando aderit dies illa, de qua scriptum est [Isa.] 2. capit. Et exaltabitur Deus solus in die illa, & idola penitus mutabuntur. In illa hora consolabor te, virgo filia Sion, id est, filia, signati. Magna enim est velut mare fractura tua. Quis medebitur tibi. Dixit Rabbi Aben [Ezra]: Ille cui dixisti canticum super mare, vt habetur Exod. 15. cap. Qui ego Dominus medicus tuus. Hactenus traditio. Ex qua plane colligitur, solum Deum totum genus humanum quod propter Adæ peccatum [to]tum iacebat, curaturum fuisse. Solus ergo Dei Filius [verus] Messias, sanctos patres cæterosque electos ex inferni carceribus liberare debebat. Quare vniuersum quod propter Adæ

Nulla pura creatura ad reparandum humanum genus satis erat.

peccatum corruptum quodammodo & destructum fuerat, consequenter per Messiam ipsum instaurandum erat, & mors ipsa destruenda, atque angelica ruina reparanda.

Cap. XL.

Quod per Messiam, & vniuersum reparandum erat, & mors ipsa destruenda.

CAPNIO.

Id consequens velim ego per eorum scripturas probes. Gal. Probabo vtique. Quòd igitur mundus iste vniuersus qui propter Adę peccatum corruptus quodammodo fuerat, per Messiam reparandus esset, in *Beresith rabba*, id est in expositione libri Genesis optimè ostenditur, super illud 2. cap. eiusdem libri dictum, אלה תולדות השמים והארץ בהבראם Hoc est, Hæ sunt generationes cœli & terræ in creatione eorum. Ibi enim ita ad verbum legitur, Dixit R. Berachias, Quamuis creatæ fuerint secundum plenitudinem suam atque perfectionem: quando tamen Adam primus peccauit, diminutæ sunt, & corruptæ atque concussæ, & vlteriùs ad decentem compositionem non reuertentur, donec veniat filius *Peres*, iuxta illud Ruth vlt. cap. ואלה תולדות פרץ Id est, Hæ sunt generationes Peres. Quod plenariè scriptum est, in signum scilicet quòd omnia quæ propter peccatum diminuta erant, per filium *Peres*, qui à nostris corrupto vocabulo *Phares* dicitur, perfici atque compleri debebant. Sequitur בהבראם *Behibbaram*, id est, in creatione eorum, vel cùm crearit ea. Dixit R. אבהו *Abbu*. Cum ה *he* litera creauit ea. Mundus igitur iste cum ה *he* creatus est. *He* autem litera, quæ clausa est ab omni sui parte, & aperta inferiùs, (sic enim facta est ה) index est quòd omnes ad infernum descendunt. Id verò quod in ea sursum tendit, indicium est quòd inde ascensuri sunt. Fenestra autem eius in latere indicat viros pœnitentiæ. Seculum verò futurum creatum est cum י *iod*. Quemadmodum enim *iod* staturam habet replicatam, sic impiorum statura replicabitur, eorumque facies turbulentæ erunt in futuro: sicut dictum est Isa. 2. ושח גבהות האדם ושפל רום אנשים ונשגב יהוה לבדו ביום ההוא id est, Et inclinabitur sublimitas hominis, & deprimetur celsitudo virorum, & exaltabitur Deus solus in die illa. Et quid est quod sequitur, והאלילים כליל יחלף Hoc est, Idola vel imagines penitus commutabit? Illud quod scriptum est Isa. 26. כי ביה יהוה צור עולמים Id est, Quia cum יה *ioth be*, formauit Deus secula: cum his enim duabus literis creauit secula Deus sanctus & benedictus. Hæc [illegible]aditio. Quæ [illegible] *Midras tehilim* eodem ferè modo habentur, super P[illegible] qui incipit, In exitu [illegible] vbi sic dicitur, אמר רבי יה[illegible]ה ד[illegible] שיא[illegible] על דמיברין ולא משתכחין שאלית יתה לרבי אלעזר לא אמרה לי[illegible] אלא כך אמרה לי ביה ש[illegible] ובש[illegible] אותיו[illegible] ללוברא ה[illegible]דוש ברוך הוא שני עולמים שנא[illegible] ביה יהוה צור עולמים ואין אנו יודעין אם העול[illegible]זה נברא בה ואם העולם הבא נברא כי מפה שנאמר אלה תולדות השמים בהבר אם

A העולם הזה נברא בה ולמה לה עיסקא שלה פתיחה למטה וסתומה מכל צדדיה כך העולם הזה כל מה שנברא בו יורדין לשאול ואותה העקיצא שיש בה רמז לתחית המתים והעולם הבא נברא בי למה מה עיסקא שלי זה כפופה כך פניהם של רשעים עתידין לחיות מכורכמות לעתיד לבא דבר אחר מה עיסקא שלי קטן בקומתה כך הרשעים לעתיד לבא שנאמר ושח גבהות האדם משראה דוד בן שבשתי אותיות הללו ברא הקדוש ברוך הוא שני עולמות התחיל מקלס בהם הללויה Hoc est, Dixit Rabbi Iudas Hannasi,

B Funis super illos qui inquirunt, & non reperiunt. Sciscitatus sum quidnam hoc esset a Rabbi Elazar: Et non dixit mihi verum. Sed taliter dixit mihi, Quidnam illud *beia*, id est in Deo? hoc est quod in יה *iod he*, fit nomen eius. Quia duabus his literis creauit Deus sanctus & benedictus duos mundos. Sicut dictum est Isa. 26. Quoniam in יה *iod he*, formauit Deus mundos. Et nos nescimus, vtrum hic mundus creatus sit cum ה *he*, & mundus futurus creatus sit cum *iod*. Et quid fecit nos nescire hoc?

C Quoniam dictum est Gen. 2. c. Hæ sunt generationes cœli & terræ. Vbi secundùm proprietatem Hebraicæ scripturæ videtur, quòd cum יה *iod he*, vterque mundus creatus sit. Verum cum *he*, hic præsens mundus creatus est. Quemadmodum enim dispositio huius literæ ה *he*, aperta est inferius, & clausa ex omni eius latere: sic seculum istud dispositum est. Quicunque enim creati sunt in eo, in infernum descendunt. Illud verò quod est in ea rectum, mortuorum viuificationem significat. Seculum autem

D futurum creatum est cum י *iod*. Quare? quia sicut dispositio literæ י *iod* staturam habet replicatam: ita facies impiorum pallidæ erunt, contrahentur & contristabuntur in futuro. Alius sermo. Quemadmodum dispositio huius literæ י *iod*, modica est in sua statura, sic impij in futuro: sicut dictum est Isa. 2. Deprimetur sublimitas hominis. Cernens autem Dauid duabus literis istis creasse Deum sanctum & benedictum mundos duos, cœpit eum eis magnificare & laudare Deum, dixitque הללו יה *hallelu ia*,

E id est laudate Deum. Cuius dictionis duæ vltimæ literæ sunt יה *iod he*. Hæc ibi. Quòd autem filius *Peres* per quem vniuersa [illegible] atque compl[illegible] debebant, vt dicit ant[illegible] dens traditio, sit ipse Messias, habetur in ואלה שמות רבה *Ve elle semoth rabba*, id est in expositione libri Exodi, super illud 21. cap. eiusdem libri dictum: Et ista iudicia: Vbi sic dicitur, Tu inuenis omnes generationes quæ sunt in scriptura, diminutas, præter istas duas, videlicet, Istæ sunt generationes cœli & terræ, Gen. 2. Et hæ sunt

F generationes *Peres*, Ruth vltimo. Quod quidem magnam habet sententiam. Cur enim cum dic[illegible], Istæ sunt generationes cœli & terræ, generationes plenariè scriptæ sunt, id est non care[illegible] ו *vau*, sicut aliæ? Quia Deus creauit seculum [illegible]uum, & non fuit Angelus mortis in eo. Hac de [illegible]usa scripta est supradi[illegible] di[illegible] תולדות *toldoth*, id e[illegible] g[illegible]nerationes מלא *male*, id est [illegible]e. Cumque Adam & Heua p[illegible]cca[illegible]t, dimin[illegible] תולדת *tol[illegible]oth*, id est [illegible] q[illegible] in scri[illegible]. Cum au-

G te[illegible] *Pere[illegible]* t[illegible] æ su[illegible] תולדות *toldoth*, [illegible] generationes מלא *male* [illegible]nari scriptæ sunt. Non [illegible] ו *vau* [illegible] A[illegible] de ipso [illegible], [illegible] in [illegible] D[illegible]tus & benedictus deglutiet vel d[illegible]uet mortem, sicut dictum est

est Isaiæ vigesimo quinto capite, בלע המות לנצח Hoc est, Deglutiuit vel destruxit mortem in sempiternum. Propterea תולדות id est, generationes *Peres* מלא *male*, id est plenarie scriptæ sunt. Hæc traditio. Hoc idem etiam in *Midras* Ruth, id est, in expositione libri Ruth confirmatur, super eadem verba, Hæ sunt generationes *Peres*: cum sic ibi dicitur, Vbicunque in lege dictum est, תולדת *toldoth*, id est generationes, diminutæ sunt, hoc est vna litera quæ *vau* dicitur, ibi deest, exceptis his duabus, videlicet, Istæ sunt generationes cœli & terræ, 2. Gen. Et hæ sunt generationes *Peres* Ruth vltimo. Et quamobrem hoc factum sit, tandem vtrobiq; eadem ratio redditur, quæ in præcedenti traditione reddita est. Ex quibus patet, quod in aduentu Messiæ, & vniuersim quod propter Adæ peccatum pene corruerat, instaurandum erat, & mors ipsa destruenda.

CAPVT XII.

Quod Angelorum quoque ruina per Messiam reparanda erat.

CAPNIO.

QVONIAM teste philosopho perfectum est, cui nihil deest, & ad perfectam vniuersi instaurationem, Angelicæ ruinæ reparatio pertinere videtur: eam ob rem ad ostendendum Messiam ipsum totius vniuersi perfectum reparatorem futurum fuisse, Angelorum quoque ruinam per ipsum instaurandam fuisse, probare necessarium est. GAL. Id potissimum ac sans clare in *Midras tehilim* habetur, eo in loco vbi super principium Psal 89. משכיל לאיתן האזרחי חסדי יהוה עולם אשירה Hoc est, Intellectus forti, vel veniuro, indigenæ vel illustrationi, vel orientali: Misericordias Dei semper cantabo: hoc modo legitur. Hoc est quod scriptum est Ierem 9 ca. כי אם בזאת יתהלל המתהלל השכל וידע אותי כי אני יהוה עשה חסד משפט וצדקה בארץ Id est, Sed in hoc glorietur, qui gloriatur, intelligere & nosse me, qui sum Deus faciens misericordiam & iudicium & iustitiam in terra: Hæc sunt enim quæ volui, dixit Deus Propter hoc dictum est Psalm. 101. חסד ומשפט אשירה Hoc est, Misericordiam & iudicium cantabo. Deinde in eadem *Midras* immediate sequitur, יאמר להם אני אמרתי עולם חסד יבנה אף שכינה תבין ולא השמים בלבד אלא אף הכסא אינו עומד אלא בחסד שנאמר והוכן בחסד כסא למה הדבר דומה לכסא שיש לו ארבע רגלים והיה האחד מתמוטט נטל צרור וסמכו כך היה הכסא של מעלה כביכול שנתמוטט עד שהקדוש ברוך הוא סמכו ובמה סמכו בחסד הוי עולם חסד יבנה. אף שכינה וכן דוד אמר לעושה השמים בתבונה ועל ידי מה הם עומדים על החסד שנאמר כי לעולם חסדו לרוקע הארץ על יד מי כי לעולם חסדו Id est, Dixit eis, scilicet Dauid Israeli, Psalmi octuagesimi noni initio, Quoniam dixi, mundus misericordia ædificabitur, cœlos reparabis, vel rectificabis, vel aptabis, tu De[illegible] Misericordia, dixit, Quia non cœ[illegible] etiam ipse thronus nō est persistens, ni[illegible]cordiam. Sicut dictum est per Isaiam de[illegible]o capite, Et præparabitur, vel aptabitur, vel rectificabitur in misericordia, vel per misericordiam thronus. Simile autem hoc parabolice est throno, vel solio quattuor pedes habenti, quorum vnus commouerat se: accepit ergo glebam, vel fragmentum lapidis quispiam, & fulciuit ipsum. Sic thronus supernus (ex quo in lege scriptum est, dici potest) commotus, vel agitatus, vel diminutus fuerat, donec fulciuit illum Deus sanctus & benedictus. Et quo fulciuit illum? Misericordia. Et hoc est quod dictum est, Mundus misericordia ædificabitur, cœlos tu reparabis, vel instaurabis. Et sic est Dauid dicens Psalmo centesimo trigesimo sexto, Facienti cœlos cum prudentia. Et super cuius manus sunt stantes? Super misericordiam. Sicut consequenter dictum est, Quoniam in seculum vel in æternum misericordia eius. Extendit terram. Et per cuius manum? Quoniam in seculum misericordia eius. Propter hoc ait Psal. 63. Quia melior est misericordia quam vita. Hæc omnia *Midras* prædicta Hic plurimum conuenit animaduertere illud Isa. 16. dictum, quod in præmissa traditione inductum est, והוכן בחסד כסא וישב עליו באמת באהל דוד שפט ודרש משפט ומהר צדק id est, Et præparabitur in misericordia thronus vel solium. Et sedebit super illud in veritate in tabernaculo Dauid, iudicans & quærens iudicium, & expediens vel accelerans iustitiam. Hæc autem Rabbi Ionathas sic in Chaldæum vertit, בכין משיחא דישראל יתקן בטוב פרסוהי ויתיב עלוהי בקשוט בקרתא דדוד ותבע דין ועביד קשוט Id est, In hoc vel propter hoc Messias Israel apponet, vel aptabit in bono thronum suum. Et sedebit super eum intus ciuitatem Dauid, & iudicabit iudicium, & faciet veritatem. Cum igitur in præcedenti traditione per hæc Isaiæ verba probatum sit, Quod Deus cum misericordia thronum supernum confirmaturus & instauraturus erat, ipsius diminutioni & agitationi, siue commotioni glebam vel fragmentum lapidis apponendo: & hic per translationem Chaldaicam aperte ostendatur, quod ipsa eadem Isaiæ verba de Messia loquantur: necessario profecto, ac manifeste consequens est, Messiam ipsum Deum esse superni throni instauratorem. Nemo enim rectius supradicti lapidis fragmen posuisse intelligi potest, quam Messias cœlestium atq; terrestrium reparator: qui immensa sua misericordia ac passione, peccatores homines liuore suæ passionis, Isaia teste, sanando, ac in supernam Ierusalem inducendo, ruinæ Angelicæ factus est fulcimentum. Et sic iustificatos homines Angelis sociando instaurauit, atq; fulciuit supernum thronum, hoc est Angelorum chorum, qui propter ruinam dæmonum diminutus erat. Qui & ideo supernus thronus vocatur, quia super eum Deus quodammodo sedet, iuxta illud Psalmographi Psal. 8[illegible]. dictum, ישב אל הכרובים Hoc est, Sedens super Cherubim. Et rursus Psal. 99 ישב הכרובים תנוט הארץ Id est, Sedens super Cherubim, moueatur terra. Ex quibus patet quod per Messiam non solum vniuersum, quod propter primorum parentum peccatum corruptum quodammodo fuerat, reparandum erat, & mors ipsa destruenda, vt in præmissis ostensum est, verum Angelica quoque ruina (vt nunc probatum est) instauranda.

Q

CAPVT XIII.

Quod summo desiderio sancti patres Messiæ desiderabant aduentum.

CAPNIO.

EA propter summo desiderio sancti patres Messiæ desiderabant aduentum. GAL. Ita prorsus. Idcirco sanctus Iob sic 9. c. dicebat, לו יש בינינו מוכיח ישת ידו על שנינו id est, Vtinã esset inter nos argutor, poneret manum suam super nos ambos. Argutorem hunc seueritatis diuinæ iustitię secundum quam infernus erat omnium hominum domus, Messiam esse Isaias ostendit, dum 9. cap. de ipso loquens, ait, ושפט בצדק דלים והוכיח במישור לענוי ארץ Id est, Et iudicabit in iustitia pauperes, & arguet in æquitate humiles, vel pauperes, vel mansuetos terræ. Est autem notandum, quod in eisdem verbis Iob apud Hebræos aliqui libri habent לו *lu* cum litera ו *vau*, & tunc idem est quod vtinam, & verba eius (vt diximus) sic interpretantur: Vtinam esset inter nos argutor, poneret, id est qui poneret manum suam inter nos ambos. Alij vero libri habent ibi לא *lo*, cum א *aleph* litera, quod dictionem hanc negatiuam Non significat. Et tunc sic eadem verba traducuntur, Non est inter nos argutor. Hinc nostra editio habet, Non est qui vtrumque valeat arguere, & ponere manum suam in ambobus. Vtraque autem bona est litera, & in eandem rediens sententiam. Nam secundum primam quidem, quam Talmud ponit, sanctus Iob cogitans, quam peruerse atque damnose primus homo deliquerat, & quam inexorabiliter conditor hominum iratus fuerat, Messiam Dei & hominis mediatorem perquirebat, qui manum in ambobus poneret, hoc est, qui vtramq; naturam, Dei scilicet & nostram simul amplecteretur, & gereret, quique solus inter homines homo innocens appareret, & esset, & tamen ad pœnam culpæ portandam spontaneus absq; culpa procederet, atq; sic exemplo & verbo hominem argueret, ne peccaret, & ignominiosam ipse innocens pro homine pœnam perferendo, seueritati diuinæ iustitiæ obsisteret, ne feriret. Secundum aliam vero literam in Spiritu sancto prævidens idem sanctus Iob, neminem ante Messiam, neque post venturum fuisse, qui propriis non grauatus, alienos posset subire peccatorum reatus, vel qui seueritati diuinæ iustitiæ satisfacere valeret, aduentus ipsius Messiæ moræ nimium longæ dispendium deplorabat, dicens, Non est inter nos, id est, inter Deum & hominem argutor, qui cum æquitate arguere queat, cum omnes rei sint, donec veniat ille qui super nos vt dictum est manum suam ponat, & solus cum æquitate arguat humiles terræ, hoc est, ad humilium hominum [illegible] urem [illegible] hunc etiam argutorem & Isaias flagran[illegible] de[illegible] quærebat 64. ca. dicens, לוא קרעת שמים ירדת Hoc [illegible], Vtinam dirumperes cœlos, & d[illegible] [illegible] CAP. Iuniores Iudæorum præmissa [illegible] Iob [illegible] rum, quemadmodum & al[illegible], pe[illegible] am int[illegible] gentes, aiunt, ipsum aliquem [illegible] m præ[illegible] Deum des[illegible] erasse iudicem, sub quo & ipsu[illegible] De[illegible] iniustum, & sese ostenderet innocentem: vt habetur in libro בבא בתרא *Baua bathra*, in c. quod incipit השותפין *Hassuttafin*: vbi super illa eadem verba Iob sic ait Rabba, Puluis sit in ore Iob. Nihil enim est seruus, qui arguit Dominum Deũ suum.

Iudæorum recentiorũ dictio.

GAL. Iudaica proculdubio cæcitas virum sanctum Iob iniuste atque impie condemnat, verba eius peruerse intelligendo. Contra quos illius primo testimonium afferimus, qui ait 1. ca. בכל זאת לא חטא איוב ולא נתן תפלה לאלהים id est In toto hoc non peccauit Iob, nec attribuit fatuitatem Deo. Et rursus eiusdem libri vlt. c. ויאמר יהוה אל אליפז התימני חרה אפי בך ובשני רעיך כי לא דברתם אלי נכונה כעבדי איוב: Hoc est, Et dixit Deus ad Eliphaz Temanitem, Incaluit indignatio mea in te, & in duos amicos tuos: quia non estis locuti ad me rectũ, vel conueniens, sicut seruus meus Iob. Prestat etiam autoritatem libro Iob non paruam apud Hebræos, quod à Mose dicatur idem liber scriptus, vt habetur in בבא בתרא *Baua bathra*, in cap. השותפין *hassuttafin*: vbi sic legitur, Tradiderunt Magistri, quod Moses scripsit volumen suum, & distinctionem Balaam, & Iob. Recte igitur & cõuenienter Iob fuisse locutum, non solum Mosis, sed etiam Dei testimonio comprobatur. Nihil ergo rectius atque conuenientius dicendum est hic, secundum quod eius verba sonant, quam quod secundum primam literam pię sententiam Dei & hominis in Messia optauerit, vel quod iuxta alteram literam, ipsius Messiæ Dei & hominis moram deplorauerit: qui ponendo manum suam in ambobus, homines iustificando, & Angelorum cœtibus aggregando, vtrorumq; ruinas instauraret. Ex quo liquet summum eius desiderium erga Messiæ aduentum. Id idem Rabbenu Haccados in libro *Gale razeia*, & de reliquis sanctis patribus, deque omnibus iustis affirmat, respondens ad quintam Antonini Consulis vrbis Romæ petitionem. Cum enim idem Antoninus eum interrogasset, quodnam sacrificium facturus esset Israel post cessationem sacrificij quod tunc fiebat, sic ei ille inter cætera respondit, Quod petieris ubi notitiam dari de sacrificio quod Israel facturus est post Messię aduentum, dicã tibi quod reperi à Rabbi Simone filio Iohai scriptum in libro qui מחקר הסודות *Ma[illegible] hassodoth*, id est, inuestigatio secretorum inscribitur; Dum semel proficiscerer ex monte Ebal ad montem Gherizin, vt à Deo peterem gratiam, ipsumq; adorarem, inueni Eliam super montem Gherizin stantem, orantemq; atq; plorantem. Cui ego pacem dedi, ipse autem os respicere noluit. Quod cum viderem, flere cœpi. Mo[illegible]q; vertit faciem ad me, dixitque, Fili Io[illegible] at non [illegible] ora conueniens. [illegible] abut. Iterum [illegible] us [illegible] montem Gherizin, ipsumq; inue[illegible] n laudantemque Dominum orbis. Tunc v[illegible] nientes super montẽ Gherizin octo[illegible] a [illegible] legionum Angelorum, & in vnaquaque [illegible] on erant octoginta millia acierum, & in v[illegible] acie octo[illegible] intra millia Angelorum. Fe[illegible] ba[illegible] coram se Abraham, Isaac, Iacob, Mosem, & A[illegible] & S[illegible]omonem, omnesq; reges d[illegible], atque prophetas & iustos, qui in n[illegible] ant. Ipsi autẽ Angel[illegible] bant Deu[illegible] dicen[illegible] rdare Abraham, Isaac, & Israel seruorum tuorum, quibus iurasti per temetipsum.

Confutatio.

[illegible]m. Abraham autem, Isaac, & Iacub orabant, dicentes, Non nobis Domine non nobis, sed nomini tuo da [illegible]am. Re[illegible] ex d[illegible]mo Dauid, & prophetæ d[illegible]nt illud Isa. [illegible] ca. [illegible]ptu[illegible], אתה אב[illegible] אברהם לא ידענו וישראל לא יכירנו אתה יהוה אבינו גאלנו מעולם שמך Id [illegible] est, Tu pater noster, [illegible] Ab[illegible]am ne[illegible]uit nos, & Israel ignorauit nos. Tu Deus pater noster [illegible]ntor noster, à seculo nomen tuum. Tunc vidi montem Ebal trementem, & ad eum accedentes nonaginta [illegible] millia dæmonum: qui currentes, ac fe[illegible]nantes dicebant, O Domine mundi, recordare quod in hoc m[illegible]nte dederis maledictionem, dicens Deut. 27 ca. ארור האיש אשר יעשה פסל ומסכה תועבת יהוה Id est, Maledictus vir, qui fecerit sculptile & conflatile abominationem Dei. Item ibidem, ארור אשר לא יקים את דברי התורה הזאת לעשות אותם [illegible]oc est, Maledictus qui non permanet in verb[illegible] legis huius, vt opere perficiat ea. Tunc exiit vox de cœlo, dicens illud Psal. 103. כרחם אב על בנים רחם יהוה על יראיו Id est, Sicut miseretur pater super filios, misertus est Deus super timentes eum. Extemplo cum summa lætitia & gaudio patres, reges, omnesq; prophetæ, & iusti induerunt se sacerdotis more, accesseruntq; ad Eliam, eumque [illegible]cum d[illegible]xerfit. Elias vero induit se tanquam summus Pontifex, omnesque Deum laudabant. Elias autem te[illegible]n[illegible]cram faciebat. At ego ignorabam, q[illegible]ud nam [illegible]et hoc sacrificium. Deinde omnes An[illegible] Eliam com[illegible]antur. Reuertentes autem ad locum vbi morab[illegible]tur, & postea ad patres & [illegible]es & iustos: Vt autem recesserunt, [illegible]idi E[illegible]m[illegible]rem, ridentemque. Cui pacem dedi, dixique, Pax Domini nostri sit super te, & pax te[illegible] Domine, sit super me. Reddiditque mihi pacem, dicens Pax Domini mund[illegible] sit super te, & super [illegible]n orbem. Tunc dixi, D[illegible] mihi Domin[illegible]um primum inueni dominationem tuam [illegible]tem, dedique tibi pacem, non res[illegible]e-xisti, [illegible] d[illegible]bisti? nunc au[illegible] video te, domine, ridentem & [illegible]ulatem. Illi vero Angeli & animæ patrum & iustorum cur in monte Gherizin morabantur, [illegible] dæmones in monte Ebal? Respondit, Fili Iohan[illegible]e[illegible] in h[illegible]bdomada conueniunt omnes animæ patrum, Regum, & iustorum secum adducentes omnes Angelos, qui seruiunt eis, assistuntque [illegible] ipsi[illegible]m, vt Filium sanctum suum mittat, & redimat omnem Israel, ducatq; ad terram sanctam. Idcirco orant [illegible]um dicentes, Recordare Abraham, Isaac, & Israel seruorum tuorum. Diaboli autem veniunt, vt [illegible] obsi[illegible]tant & aduersentur. Ideo Angeli monti Gherizim insid[illegible]bant, quia in eo d[illegible] benedictiones. Diaboli vero in m[illegible]orabantur, quia in eo dedit [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] in memoriam [illegible] [illegible] & pe[illegible]ta, quæ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] q[illegible] od[illegible] [illegible] [illegible]ctus homo, qui [illegible] sculptile, & [illegible]ctus [illegible] qui non per[illegible]net in [illegible]. Et quia cum primum mihi obu[illegible] [illegible] Deus, & d[illegible]boli efficieb[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]niret idcirco fleb[illegible] [illegible]quia veniunt patres [illegible] Dei, ip[illegible] rogauerunt, vt ipsemet vna cum

eis Patrem [illegible], vt eum mittat ad redimendum eos: quod [illegible]ctum est, Deus preces eorum exaudiuit, neque respexit ad d[illegible]num verba: produtq; verbum ab ipso, ex hac hora ad ducentesimum annum Deum missurum F[illegible]nctum suum regem, vt redimat vniuersum terr[illegible]un orbem: idcirco vox quæ de cœl[illegible] prodiit, intonabar, Quomodo miseretur pater super [illegible]ios, misertus est Deus super timentes eum: Ideo lætus eram. Hæc omnia in libro *Gale razeia* Rabbenu h[illegible]ccados, ex Hebraico in Latinum traducta. Ex quibus luce clarius patet flagrant[illegible] desiderium, quod pri[illegible] illi patres erga Messiæ aduentum habebant. Qu[illegible] autem dixeri[illegible] de sacrificio quod post aduentum Messiæ fieri debebat, dicemus in decimo libro, cum de efficacia sacrificij ab ipso Messia instituendi, nobis dicendum occurrerit.

CAPVT XIV.

Quod non Iudæi tantum, sed Gentiles quoq; per Messiam redimendi, atque saluandi erant. Nec tamen omnes siue Iudæi, siue Gentiles, sed ij duntaxat ex [illegible]trisque, qui ipsum & recepturi & confessuri essent.

CAPNIO.

QVAMVIS ex his om[illegible]bus quæ à q[illegible]arto cap. hucusque, tam abunde atque vendice dixisti, aperte colligatur, quod sempiterna salus, perfect[illegible]q; redemtio quæ per Messiam fieri deb[illegible]bat, non corporalis (vt iuniores Iudæorum d[illegible]lirantes a[illegible]erun[illegible]) [illegible] spiritalis futura erat: qua redemtor ipse D[illegible] [illegible]humo humanum g[illegible]n' ab inferno, & à mort[illegible] [illegible] quam propter primorum parentum pecc[illegible]tu[illegible], vniuersi homines incurrerant, redemturus atq; sa[illegible]turus erat: quia tamen plerique Iudæorum [illegible]nt, hanc siue redemtionem, siue saluationem solius Israel, & non Gentilium futuram fuisse: idcirco vt magis adhuc eorum perfidia conuincatur, per antiquas eorum scripturas probare debes, non solum Iudæos qui Messiam recepturi erant, verum [illegible]entiles quoque in Messiam ipsum credituros, ab eo redimendo[illegible] ac saluandos fuisse. GAL. Hoc plurimi[illegible] ex locis manifeste habetur. Et pri[illegible]um quidem ex iis q[illegible]æ in *Beresith rabba* id est, in expositione libri Gen leguntur, super illu[illegible] [illegible] [illegible] dem libri d[illegible]m, ויאמר פרעה אל יוסף אני פרעה ובלעדיך לא ירים איש את ידו [illegible] Hoc [illegible] Et d[illegible]c Pharao ad Iose[illegible] [illegible]go Pharao, & [illegible] [illegible]nun eleuabit vir, [illegible] manu[illegible] [illegible]c inter cætera [illegible]ut R[illegible]bi Aha [illegible] [illegible]ritne dici, [illegible] [illegible] [illegible] id est perso[illegible] Abin[illegible], [illegible] d omne[illegible] [illegible]tentes ore[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] tunc [illegible]q[illegible]be[illegible] [illegible] d[illegible] [illegible] [illegible] הזרה [illegible] בימיו תושע id e[illegible] In diebus eiu[illegible] [illegible]bit Iu[illegible] id est [illegible] n[illegible] eum [illegible]uabuntur. [illegible] sic ip[illegible] apu[illegible] [illegible]m quadrage[illegible] quinto capite, פנו אלי והושעו כל אפסי ארץ Hoc est, Conuertimini ad me, & saluabimini omnes fines terræ. Eg

iterum dicit ibidem, כי לי תכרע כל ברך תשבע כל לשון Id est, Quia mihi flectetur omne genu, & iurabit omnis lingua. Et de t[illegible] quoque [illegible]tiptum est Isaiç quadragesimo nono [illegible] ונתתיך לאור גוים להיות ישועתי עד קצה הארץ Hoc est, Dedi te in lucem gentium, vt sis salus mea vsq; ad fines terræ. Et propter hoc etiam ait Dauid Psalmo sexagesimo septimo יודוך עמים אלהים יודוך עמים כלם : ישמחו וירננו לאמים כי תשפט עמים מישור ולאמים בארץ תנחם סלה: יודוך עמים אלהים יודוך עמים כלם ארץ נתנה יבולה Id est, Confitebuntur te populi, Deus, confitebuntur te populi omnes. Lætabuntur & exultabunt gentes, quoniam iudicas populos in æquitate, & gentes in terra dirigis. Confitebuntur te populi, Deus, confitebuntur te populi omnes, terra dedit fructum suum. Vbi cum quater commemorauit, confitebuntur, ita est ac si dixisset, Confitebuntur te corde suo, confitebuntur te ore suo, confitebuntur te operibus suis, confitebuntur te pariter omnibus his: sicut dictum est Sophoniæ tertio capite כי אז אהפך אל עמים שפה ברורה לקרא כלם בשם יה׳ה׳ לעבדו שכם אחד Hoc est, Quia tunc conuertam ad populos labium electum: vt inuocent omnes in nomine Dei, & vt seruiant ei humero vno. Non est autem nomen Dei dictum hoc loco, nisi rex Messias, de quo dictum est Isa. 30. cap. הנה שם יהוה בא ממרחק id est, Ecce nomen Dei venit de longe. Quod idem docetur de Deo sancto & benedicto: sicut dictum est Ierem. 23. cap. האלהים מקרוב אני נאם יהוה ולא אלהי מרחוק id est, Numquid Deus de prope ego, dixit Deus, & non Deus de longe? Et quare sequenti ei humero vno? Propterea, quia facta est principatus super humerum eius: sicut dictum est Isa. 9. c. ותהי המשרה על שכמו id est, Et fuit principatus super humerum eius. Hactenus traditio. In qua multa notanda sunt notatu dignissima. Primum quidem est, quod redemtor non debebat esse personarum acceptor, sed omnium ipsum confitentium saluator. ideo redemtorem hunc necesse est esse Messiam, propter verba illa Ieremię inducta. In diebus eius saluabitur Iuda: quæ in scripturis Hebraicis, & in translatione Chaldaica de Messia exponuntur: vt in superioribus probatum est. Secundum vero est quod in prædictis Ieremię verbis per Iuda nō intelliguntur Iudęi, vt ipsi contra nos sæpenumero argumentantur, sed omnes, tam de Gentilibus, quam de Iudęis qui corde, ore, & opere Messiam confessuri erant. Tertium autem est, quod Messias dandus erat in lucem gentium, & [illegible] m vsq; ad fines terræ. Quartum est, quod Me[illegible] me[illegible] ui po[illegible]. id est, Ceon[illegible] e[illegible] seruire[illegible] be[illegible] Quintum est, [illegible] te venire [illegible] tus erat [illegible] D[illegible] be[illegible] o. [illegible] remiæ [illegible] Nu[illegible] & non [illegible] de longe [illegible] De[illegible] verba [illegible] datus [illegible] tum [illegible] d. M[illegible] [illegible] dum nlup[illegible] il. Quod [illegible]

dicitur in verbis illis Ieremiæ, In diebus eius saluabitur Iuda, per Iuda non ipsi Iudæi intelliguntur, sed omnes Messiam confitentes [illegible] in ea[illegible] verbis cum ammediate[illegible] ישראל ישכן לבטח Hoc est, Et Israel habitabit in fiduciam: per Israel, eadem ratione non [illegible] de populo Israelitico intelligendi sunt, sed omnes Deum videntes hoc est, omnes tam de gente Israelitica, quam de cæteris gentibus, qui Messiam ipsum verum Deum & hominem fide & opere visuri erant. vt fuerunt Apostoli & reliqui tam ex Iudæis quam ex Gentilibus, id est Christum conuersi, qui Christum videntes, Deum verum viderunt. Et hæc est literalis expositio. Nam Israel non erat proprium nomen ipsius Iacob, sed erat Angelorum visione impositum fuit. Cum igitur Messias, vt in præcedentibus latissime ostensum est, sit maior Angelis, cum sit verus Deus, illi sunt veri [illegible] litæ qui Messiam ipsum viderunt, & vident. [illegible] etiam traditum addendum est, quod in *Midras tillim*, id est in [illegible] tione Psalmorum super illud Psalm. 67. לדעת בארץ דרכך בכל גוים ישועתך id est, Ad cognoscendum in terra viam tuam in omnibus [illegible] salutationem tuam ita dicitur, Non erit Deus sanctus & benedictus faciens Israel propter eorum opera, sed vt notificet potentiam [illegible] & vt notum faciat nomen in gentibus. Asaph enim ait Psal. 76. נודע ביהודה אלהים בישראל גדול שמו id est Notus in [illegible] Deus, in Israel magnum nomen eius. Et rursus dicit Ps. [illegible] אתה האל [illegible] לא הודעת בעמים עזך id est, Tu es Deus faciens mira[illegible] notam fecisti in populis potentiam tuam. Potuerunt dicere eis Iudæi scilicet Gentilibus, Quo[illegible] ed[illegible] to [illegible] ta[illegible] ceprot facieeum, id e[illegible] lon[illegible] Nequaquam, sed confitentur in eum. Sicut dictum est Ps. 67. Confitebuntur te pop[illegible] confitebuntur te populi omnes, [illegible] quod [illegible] 61. כי כארץ תוציא צמחה וכגנה זרועיה תצמיח כן אדני יהוה יצמיח צדקה ותהלה נגד כל הגוים Nam sicut [illegible] en [illegible] ut hortus [illegible] sic Dominus Deus germinabit iustitiam & laudem coram cunctis gentibus. Hæc [illegible] It[illegible] in eadem *Midras tillim* super illud Ps. [illegible] [illegible] ליהוה [illegible] כל הארץ עבדו את יהוה בשמחה בואו לפניו ברננה id est, [illegible] laetate Deo omnis te[illegible] D[illegible] in [illegible] tam [illegible] un[illegible] אמר [illegible] אמר אבהו בשם רבי אחא [illegible] לתורה יורו לי [illegible] ליתירע לברך [illegible] D[illegible] R. Iac[illegible] bi[illegible] tur[illegible] d[illegible] gen[illegible] u & [illegible] M[illegible] men[illegible] re[illegible] q[illegible]

CAPVT XV.

Quod ad designandam tum Iudæorum, tum Gentilium saluationem per Messiam futuram, ex vtrisque Messias ipse prodire voluit.

CAPNIO.

HANC (vt puto) ob causam Messias ex Iudæis & Gentilibus processit, vt ex hoc vtrorumque saluatio per ipsum futura, præsignaretur. GAL. Recte ais, mi Capnio. Hoc enim ex eo maxime patet, quod in commentariis Rabbi Mosis Hadarsan scriptum est, super illud Gen. 19. cap. dictum, ותאמר הבכירה אל הצעירה הן שכבתי אמש את אבי נשקנו יין גם הלילה ובאי שכבי עמו ונחיה מאבינו זרע Hoc est, Et dixit maior ad minorem, Ecce dormiui, vel iacui heri cum patre meo. Potemus eum vino etiam hac nocte, & veni, & iace, & dormi cum eo. Et viuificemus de patre nostro semen. Dixit Rabbi Tanhuma. Et viuificemus de patre nostro filium, non est scriptum, sed semen. Et hic est Rex Messias qui venit de ambabus. Dauid quippe processit ex Ruth Moabitide, & Roboam ex Naama Ammonitide. Rex vero Messias ex filiis filiorum eius. Et hoc est quod dixit Sophar ad Iob vndecimo capite, dicens, החקר אלוה תמצא אם עד תכלית שדי תמצא Id est, Numquid profundum, vel inuestigationem Dei inuenies? Numquid vsque ad consummationem *Saddai*, id est illius qui sufficit, reperies? Numquid super profunditatem Dei tu qui quæris astare? Si venisset coram te iudicium hominis qui iacuit cum nuru sua, cuiusmodi sententiam dedisses contra eum? Respondit ei, Lapidationis. Et si venisset coram te iudicium hominis qui iacuit cum filia sua, quid iudicasses contra eum? Dixit ei, Combustionem: Ait ei Sophar Hæc autem iudicia venerunt coram Deo sancto & benedicto. Lot enim concubuit cum filiabus suis, & Iudas cum nuru sua Et assumsit tamen Deus sanctus & benedictus de vtrisque, & constituit de ipsis reges in hoc seculo, & redemtorem in futuro. Et hic est rex Messias. Hæc traditio. Item in eodem libro legitur, sic Rabbi Hanina dixisse, Quid sibi vult textus Genesis decimonono capite, vbi dixerunt filiæ Lot, Vt seruare possimus ex patre nostro semen? Quia dixerunt semen, & non filios, videtur reuelatum fuisse eis arcanum de aduentu Messiæ, & quod de semine Adæ atque ex eis proditurus esset Messias: innuentes semen illud Messiæ de quo dixit Adam, Posuit mihi Dominus semen aliud pro Habel, ab ipsis fuisse processurum. Ideoque voluerunt cum patre concumbere ad huiusmodi semen conseruandum, non aliqua malicia, aut inhonestate ductæ, sed quia existimabant alium hominem præter patrem in mundo non existere, propter Sodomæ & Amorræ destructionem. Ideo ne prætermitteretur Messiæ aduentus, quælibet earum vna nocte cum patre iacuit, grauidæque factæ, duos filios pepererunt: vna Ammon, altera Moab. A quibus duæ maximæ gentes emanarunt quę Ammon & Moab appellatæ sunt. Ex Moab autē processit Ruth Moabitis, quæ accepit coniugem Boaz. Ex cuius genere produit rex Dauid, vt ex eius genealogia apparet. Rex autem Selomo inter alias vxores, habuit Naamam Ammonitidem, & ex ea ortus est Roboam Rex Iudæ. Dauid vero inter cæteros filios, habuit Selomonem & Nathan. Ex Nathan autem processit beatissima virgo secundū Lucæ genealogiam. Ex Selomone vero & Roboam eius filio, produit Ioseph eiusdem virginis sponsus, vt latius in sequenti libro dicemus. Cum igitur filiæ Lot nescirent, ex qua ipsarū proditurus esset Messias, & vnaquæque ipsum ex se processurum putaret, dixerunt, Vt seruare possimus ex patre nostro semen, quod absque magno mysterio factum fuisse, censendum non est. Cum enim Deus præsciret Iudæos magna ex parte Messiam negaturos, eique non credituros. Gentiles vero eum recepturos, ac proinde populum nouum ipsos se facturum, iuxta illud Psalmographi Psalm. 100. dictum, ועם נברא יהלל יה Hoc est, Populus qui creabitur laudabit Deum. Item apud Isaiam 43. c. עם זו יצרתי לי תהלתי יספרו Id est, Populus iste quem creaui mihi, laudem meam narrabit: idcirco diuina prouidentia factum est, vt redemtor & verus Messias ex Gentilibus & ex Iudæis procederet: vt inde cunctis innotesceret, quod ad saluandos vtrosque venturus erat. Quare Dominus ipse Gentiles quoque oues suas vocauit, dicens, Alias oues habeo, quæ non sunt ex hoc ouili, illas oportet me adducere, & fiet vnum ouile, & vnus pastor. Eam ob rem dicebat Rex Dauid, Laudate Dominum omnes gētes: collaudate eum omnes populi. Quid autem ei dicetis? Quoniam confirmata est super nos misericordia eius, & veritas Domini manet in æternum. Et hanc ob rem quia Messias vtrosque, scilicet Iudæos & Gentiles saluare debebat, recte totius generis humani redemtor dictus est, ac mundi vniuersi saluator.

CAPVT XVI.

Quod mundus per peccatorum remissionem saluandus erat: & de generali peccatorum remissione, quæ per Messiam fieri debebat.

CAPNIO.

QVOMODO igitur mundus, siue humanum gen⁹ per Messiam saluandum erat? Nam id quoque per eorum scripturas te ostendere oportet. GAL. Per generalem vtique peccatorum remissionem mundum ipsum, seu humanum genus tempore Messię saluandum fuisse, priscæ eorum scripturæ ostendunt. Quod enim per Messiam futura esset peccatorum remissio, in libro יומא *ioma*, id est Dierum, in capite יום הכפורים *iom hacchippurim*, id est, Dies propitiationum, optime probatur: vbi sic legitur: Traditio est, quod Rabbi Meir dicebat, Magna est pœnitentia: propter vnum enim qui acturus est pœnitentiam, vniuersum mundum absoluentes erunt. (Dicit, absoluentes erunt, propter diuinarum personarum trinitatem in vna essentia, quæ ad remissionem peccatorum simul concurrere debebant) Deinde subditur in eadem traditione: sicut dictum est Hoseæ decimoquarto capite,

ארפא משובתם אהבם נדבה כי שב אפי ממנו Hoc est, Sanabo peruersitatem, vel auersionē eorum, diligam eos gratis vel spōte. Quoniam auertetur furor meus ab eo, id est, propter eum. Hæc traditio. Verba autem Hoseæ in hac traditione inducta, R. Ionathas ita Chaldaice traducit, אקבלינון בתיובתון אשבק לחוביהון בר יתובן בנדבתא id est, Recipiam pœnitentiam ipsorum, propinus ero reatibus eorum, miserebor illorum, quando pœnitentiam egerint. Quod autem prædictum vnum, propter cuius pœnitentiam, hoc est propter cuius pœnitentiæ pœnam, mundus à peccatis absoluendus erat, Targum, id est Chaldaica translatio ostēdat esse Messiam, ex eo patet, quod idem Hoseas immediate subiecit, dicens, אהיה כטל לישראל Hoc est, Ero quasi ros Israeli: ipse Ionathas ita Chaldaice transtulit, אהי ממרי כטלא לישראל id est, Erit verbum meum velut ros Israeli. Hac igitur Chaldaica traductione assumta, quæ verbum Dei quasi rorem Israeli futurū fuisse asserit, videamus quid propheta de hoc verbo in textu addat: Dicit enim sic, יפרח כשושנה ויך שרשיו כלבנון Hoc est, Florebit sicut liliū, & producet radices suas sicut Libanus. Quod glossa R. Selomonis sic exponit, Et producet ipse ros radices suas, & prosperari eas faciet sicut Libanus, hoc est, sicut radices arborum Libani, quæ maximæ sunt. Sequitur in prophetia, ילכו ינקותיו ויהי כזית הודו וריח לו כלבנון id est, Ibunt propagines eius, & erit sicut oliuæ splendor, vel gloria, vel confessio eius, & odor erit eius, vt Libani. Hæc autem sic & Ionathas in Chaldæum vertit, יסגון בנין ובנן ויהי כזיו מטרת קודשא זיויהון וריחתהון כריח קטרת בוסמיא id est, Multiplicabuntur filij & filiæ, quorum splendor erit sicut splendor candelabri sanctuarij, & odor eorum sicut odor fumi. Sequitur adhuc in prophetia, ישבו ישבי בצלו יחיו דגן ויפרחו כגפן זכרו כיין לבנון id est, Conuertentur sedentes, vel habitantes in vmbra eius, viuificabuntur tritico, & florebunt, vel germinabunt sicut vitis. Memoriale ipsius, vt vinum Libani. Hæc etiam idem Ionathas ita Chaldaice exponit, Congregabuntur de filiis captiuitatum eorum, habitabunt vel sedebunt in vmbra Messiæ sui, viuificabuntur mortui, & multiplicabitur bonum in terra. Et erit memoriale ipsorum ascendens, vel fructuosum, sicut memoriale vel recordatio dolitus buccinæ super vino antiquo, quod miscebatur in domo sanctuarij Domini. His ita præmissis, quærendum est a Iudæis, Cum hic à Propheta dictum sit, Conuertentur sedentes vel habitantes in vmbra eius, hoc pronomen *eius* quod ipsi כינוי *Chinnui*, vocant ad quod prædictorum refertur? Natura quippe eiusmodi כינוים *Chinnuim*, id est pronominum est, ad antedicta & propinquiora referri: quemadmodum ex innumeris Sacræ scripturæ locis haberi potest. Nam cum Exod 15. cap. dicitur, יהוה איש מלחמה יהוה שמו id est. Deus vir pugnæ, Deus nomen eius: Hoc pronomen *eius*, ad alterum prædictorum, hoc est. ad Deum, vel ad virum, vel ad vtrumq; refertur. Ita quoque hic cum dicitur, Habitantes vel sedentes in vmbra eius, hoc pronomen *Eius*, inspectis diligenter verborum præmissorum circumstantiis, referri oportet vel ad vnum illum, de quo paulo ante dictum fuit, quod propter eius pœnitentiam Deus vniuersum absoluturus erat mundum, vel ad rorem, quem Chaldaica translatio (vt visum est) Dei verbum esse exponit. Quia igitur vbi propheta posuit, In vmbra eius, R. Ionathas, In vmbra Messiæ, Chaldaice interpretatus est, palam profecto ostenditur, alterum istorum, vel etiam vtrumque oportere esse Messiam. De hac autem pœnitentia quam pro mundi saluatione, vel pro saluandis hominibus Messias Deus & homo acturus erat, Psalmographus aperte meminit Psalmo octuagesimo quinto, dicens, שובנו אלהי ישענו והפר כעסך עמנו: הלעולם תאנף בנו תמשוך אפך לדור ודור הלא אתה תשוב תחיינו ועמך ישמחו בך Hoc est, Conuerte nos Deus salus nostra, auerte iram tuam nobiscum, id est à nobis. Numquid perpetuo irasceris in nos, extendes iram tuā in generationem & generationem? Nonne tu conuersus, vel pœnitentiam agens, viuificabis nos, & populus tuus lætabitur in te? Ex his igitur quæ diximus manifeste patet, quod propter pœnitentiā quam Messias acturus erat, humanum genus saluari debebat. Hanc enim pœnitentiam non pro se acturus erat, cum peccatum nullum habiturus esset, propter quod pœnitentiam ipsum agere oporteret: sicut Isaias testatur, cum de ipso ita 53. c. ait, על לא חמס עשה ולא מרמה בפיו id est, Eo quod iniquitatem non fecerit, neque fuerit dolus in ore eius. Pro humano ergo genere pœnitētiam istam agere debebat, in quantum pœnam peccatorum totius humani generis subiturus erat: iuxta illud eiusdem prophetæ eodem cap. dictum, אכן חלינו הוא נשא ומכאובינו סבלם Hoc est, Vere languores nostros ipse tulit, & dolores nostros sustinuit: prout latius in octauo libro videbimus.

Capvt XVII.

Quod per lignum crucis, mundi siue humani generis saluatio fieri debebat. Et de mysteriis atque excellentia ipsius crucis.

CAPNIO.

QVÆNAM igitur erat pœnitentia hæc quam in remissionem peccatorum totius mundi Messias acturus erat? GAL. Crucis passio, quam pro nobis subire debebat. Eam ob rem Cabalistæ summis laudibus ipsam efferunt. Ex Cabalisticis namque fragmentis in illud Psal. 139. אחור וקדם צרתני ותשת עלי כפכה id est, Retro & ante formasti me, & posuisti super me volam tuam, id est, manum tuam: ita habetur, ושמע את כל אשר אני דובר אליך דע כי הבורא יתעלה ברא אנשים תחתונים בצלם אנשים עליונים וברא את האדם בשני פרצופים פנים ואחור כמו שאומר אחור וקדם צרתני וכו נמצאים בו יצר טוב ויצר הרע והם שני מלאכים אף על פי שהם שר ומלאך שכל מי שהמציאו האל נקרא מלאך ועל כן אמרו זל מלאך טוב ומלאך רע מלאך טוב הוא המנהיג את האדם לעשות טוב בחייו ואם הוא בהפך מתהפך בעצמו והוא גהינם ולכן יקרא חציו בלו וחצי ענלדה טוב וחציה רע והוא סוד פנים ואחור וממנו מוצא המזון המחיה והממית וממנו הגובע

חנובע הטוב או תפכו וכן אמר האמנם כי הפעלים בתחתונים היא מן שכל שני נסתר שהוא מנהיג כל המציאות כאשר אמרנו ומפני זה נשפעו ממנו שני יצרים וסודו חשתי והערב צבאות צבאות כלו ימין ושמאל והשם עטורו בשמו יתברך ואמר לא יקרא שמך שמי בקרבו ולפיכך קראוהו אישים שהוא משפיע על כל האישים ומפני שימצא הרע בהעדרו הטוב : id est, Tu vero aduerte omnia quę ego loquor tibi. Scire te volo, quod creator Deus creauit hominem inferiorem ad imaginē hominum superiorum, creauitque hominem duos vultus habentem, anteriorem scilicet & posteriorem. Sicut dictum est, Ante & retro formasti me. Et inuenitur in illo appetitus bonus, & appetitus malus, & sunt duo Angeli: licet alter eorum sit diabolus, & alter Angelus. Atqui intellectus qui dedit eis esse, est Deus, & vocatur Angelus. Et propterea dictum est à sapientibus, Angelus bonus & Angelus malus. Angelus bonus ille, qui dirigit hominem in bonum in vita eius. Et si homo operatur contrarium, vertit se in ipsum, & est homini infernus. Et propterea vocatur medium, significans quod medietas sphæræ est bona, & medietas mala. Et hoc est secretum contentum in eo quod dicitur, Ante & retro, & reliqua. Ab eo autem procedit essentia præbens vitam, præbensq; mortem, & ab eo insuper est natura bona, & natura contraria, id est Mala. Et dixerunt, quod opus inferiorum est in effectus secundi occulti, qui præpositus est toti vniuerso, & dirigit illud, sicut iam prædiximus. Et propterea ab illo facti sumus habentes duas concupiscentias, quarum secretum est crux, & innuit *seuaoth seuaoth*, significans dextrum & sinistrum, & nomen, id est, Deus donauit eam corona, quæ est nomen suum altissimum. Et dixit ei. Vocetur nomen tuum nomine meo. Et hoc est quod dictum est, Nomen meum est in ea. Et propterea vocauit illam hominem, quoniam influit super omnes homines. Et mu[illegible] tum est, quod figmentum malum vel concupiscentia mala siue peccatum originale est oppositum eius. Quoniam ipsa est summum bonum. Hæc omnia ibi. Vbi inter cætera miranda crucis mysteria, dicitur quod crux innuit *sebaoth sebaoth* significans dextrum & sinistrum. Quod ideo nimirum dicitur, quia computantibus arithmetica ratione literas quibus significant crucem, & literas quibus scribitur bis *sebaoth*, resultat idem præcise numerus ex vtraque supputatione. Crucem enim ipsi השתי והערב *hassethi vehaereb*, vocant. Cuius literæ arithmetica ratione 998. apud eos reddunt. Nam litera ה *he*, 5. reddit, *sin* ש 300. ת *tau* 400. י *iod* 10. ו *vau* 6. ע *ain* 70. ר *res* 100. ב *beth*. 2. Ex quibus simul iunctis resultat numerus prædictus, videlicet 998. Et idem præcise numerus resultat ex literis quibus bis scribitur צבאות *sebaoth*. Nam litera צ *sadi* importat 90. ב *beth* 2. א *aleph* 1. ו *vau* 6. ת *tau* 400. Ex quibus simul iunctis fiunt 499. Quibus iterum replicatis pro altera dictione צבאות *sebaoth*, habetur idem præcise numerus, qui habetur ex literis, quib^9 crux apud eos scribitur. Quod non absque grandi mysterio fieri contigit. *Sebaoth* quippe idem est, quod apud nos in plurali numero exercitus. Cum igitur dicitur quod crux innuit *sebaoth sebaoth*, significans dextrum & sinistrum, quid aliud datur intelligi, nisi crucis victoria & triumphus? Per crucem namque & cœlestes exercitus per dextrum designati, reparati sunt, & exercitus infernales per sinistrum significati, debellati ac penitus victi fuerunt. Cum vero ibidem dicitur, crucem esse summum bonum, influereque in omnes homines, donatamque corona, ac in ea esse nomen Dei Altissimi: quomodo hæc intelligenda sint, speculantibus humani generis redemtionem, per crucem à Deo factam, arbitror non difficile. Quo autem pacto per crucem ipsam Deus humanum genus redemturus esset, Rabbi ille magnus apud eos, quem ob singularem vitæ sanctitatem, ac doctrinæ excellentiam, רבינו הקדוש *Rabbenu Haccados*, id est, Magistrum nostrum sanctum vocant, annis multis ante Christum natum prædixit, eo in libro quem גלי רזייא *Gale razeia*, id est, reuelatorem arcanorum nuncupauit: cum ad quartam Antonini consulis vrbis Romæ petitionem, qui ipsum interrogauerat, ex qua arbore excisa esset virga, qua Moses miracula faciebat, atque vnde eam nactus fuerat, ita respondit, Quod me rogas de virga Mosis tibi notitiam dare, dicam tibi quod de hoc scriptum reperi à Rabbi Simeone filio Iohai in libro, qui מחקר הסודות *Machkar hassodoth*, id est, inuestigatio secretorum dicitur, sic dicente, Virga illa qua Moses & Aharon miracula faciebant in terra Ægypti, & postea in deserto floruit, gemmasque edidit, ab ea arbore excisa est, quam Deus Mosi ostendit in deserto, vt aquæ amaræ dulces fierent. Et hæc arbor excisa fuit ab arbore vitæ, quæ in paradiso sita erat Angelorum manibus. Quam quidem miserunt Adæ, cum ille misisset Seth filium suum ad paradisum, misericordiam Dei imploraturum de suo peccato. Dixeruntque Angeli ad Seth, vt plantaret hanc arborem. Quæ quam primum fructum faceret, misericordiæ Dei in eum descenderent, aperirenturque portæ cœli, quæ obseratæ sunt. Hanc autem arborem, seu potius ramum accepit Seth, plantauitque in deserto, quam postea Moses inuenit, & ex ea virgam suam excidit. Ideoque virga Dei dicta est. Cum autem venisset Israel ad מרה *Mara*, neque illius aquas (erant enim amaræ) bibere possent, Deus ostendit Mosi hanc arborem, vt aquas illas redderet dulces. Et hæc est arbor illa, in qua Moses ipse serpentem imposuit, per quam Deus vniuersum orbem saluum facere instituit, & mittere misericordiam suam super Adam, cum venerit rex Messias. Tunc enim hæc arbor fructus gestabit, quibus secundo aquę amaræ efficientur dulces, purgabuntq; primum peccatum, omniaque delicta, quæ fecerunt, facturiq; sunt homines: sicut dictum est Zach. 13. cap. ביום ההוא יהיה מקור נפתח לבית דוד וליושבי ירושלם לחטאת ולנדה Hoc est, In die illa erit fons patens domui Dauid, & habitantibus Ierusalem, in ablutionem peccatorum. Postquam autem te docui hoc arcanum, cum contemplaberis arborem scientiæ boni & mali, & insuper arborem vitæ, quæ in paradiso sitæ erant, ac etiam serpentem qui Heuam tentaturus accessit: intelliges quam ob rem virga Mosis in terrā proiecta, serpens effecta sit, moxque per caudam accepta, eleuataq;

à terra virga redierit, vt erat, absorbueritq; omnes virgas magorum Ægypti, qui idem faciebant, quod Moses: sicut dictum est Zach. 13. cap. והיה ביום ההוא נאם יהוה צבאות אכרית את העצבים מן הארץ ולא יזכרו עוד id est, Et erit in die illa, dicit Deus exercituum, disperdam nomina idolorum de terra, & non memorabuntur vltra. Item intelliges cur Deus miserit serpentes in Israel in deserto, & tamen praeceperit Mosi, eique dixerit, Numer. 21. c. עשה לך שרף ושים אותו על נס והיה כל הנשוך וראה אתו וחי Hoc est, Fac tibi serpentem aeneum, & pone eum super lignum. Et omnis qui percussus fuerit, & aspexerit eum, viuet. Hoc enim significat, quod quicunque morsus fuerit à serpente peccatorum, respiciens serpentem in arbore collocatum, semper viuet. Et quoniam ex arbore vitæ hæc arbor excisa fuerat, fructus eius vitam afferent mundo. Hęc tamen arbor abscondetur in terra cunctis mortalibus ignota. Cum autem dominabitur in terra sancta Regina Elena, omnis Israel in angustiis erit, ac detrimento. Quippe quod ab ea perquiretur hęc arbor, & nulla ipsius apud eos extabit notitia, neque ipsa inuenietur, quousq; Deus impleatur misericordia, & ex terra eam prodire faciat. Et reperietur vna de iis arboribus, de quibus dixit Isaias, Et dedit cum impiis sepulturam suam. Hoc autem erit, vt notum faciat Deus, quam magna sint sua miracula,

De serpente æneo.

ac mirabilia sua quam fortia. Hæc omnia ad verbum ille, quem vel ipsi Magistrum nostrum sanctum appellant. Qui quoniam optime ac palam de mysterio sanctæ crucis, atque humani generis salute quæ per ipsam fieri debebat, locutus est, vt nihil ipse verbis eius addam, duntaxat quæ beatus Andreas Apostolus Ægeę Proconsuli eiusdem salutiferæ crucis mysterium exponens dixit, subiiciam: vt ex iis clare innotescat, vnam prorsus atque eandem fuisse veterum Hebræorum, atque Apostolorum fidem. Ipse enim Apostolus sic ait, Primus homo per lignum præuaricationis mortem induxit, & necessarium hoc erat generi humano, vt per lignum passionis mors quæ ingressa fuerat, pelleretur. Et quoniam de immaculata terra factus fuerat homo primus, qui per lignum præuaricationis mundo mortem intulerat, necessario de immaculata virgine natus est perfectus homo, in quo Dei Filius qui primum fecerat hominem, vitam æternam, quam perdiderant per Adam homines, repararet, ac per lignum crucis, lignum concupiscentiæ excluderet, expanderet in cruce immaculatas manus pro manibus incontinenter extensis, pro suaui cibo arboris vetitæ, escam fellis acciperet, & in se suscipiens mortalitatem nostram, suam nobis Immortalitatem offerret.

LIBER SEPTIMVS.

DE SANCTISSIMA MATRE MESSIÆ.

CAPVT PRIMVM.

Quod mater Meßiæ ab æterno fuerit à Deo præuisa Filium eius conceptura, atque Meßiam verum Deum & hominem paritura.

CAPNIO.

CVM tot & tanta in præcedentibus de Messia dixeris, decet nunc vt de eius sanctissima genitrice aliquid dicas. Quare primum ipsam ab æterno à Deo præuisam fuisse, Filium ipsius Dei concepturam, atque verum Messiam Deum & hominem parituram, per veteres Iudæorum scripturas ostende. GAL. Si (vt in sequenti capite latius dicemus) iuxta *Rabenu Haccados* sententiam ideo Deus mundum creauit, quia viderat ex Israel excidendam fuisse petram sine manibus, quæ est petra primaria, hoc est beatissima virgo, ex qua Messias proditurus erat. consequens profecto est, iuxta priscorum sententiam, matrem Messiæ ante mundi constitutionem à Deo præuisam fuisse, Messiam ipsum concepturam, & parituram. Deus namque qui omnia præuidet, antequam fiant, & futura tanquam præsentia intuetur, tum, antequam mundum creasset, Adam peccaturum præscisset, totumque humanum genus ob ipsius peccatum condemnatum iri: voluit

tanquam

tanquam optimus medicus, optimam atque efficacissimam [illegible] toti generi [illegible] praeparauit medicinam. [illegible] autem efficacius [illegible], nec [illegible] vulneri [illegible] puriori [illegible], quam [illegible] generationem & passionem, vt ex eo [illegible] mortis [illegible] ergo genus humanum [illegible] ergo antequam mundum produceret, [illegible] virginem gloriosam Filium suum [illegible] futuram, ac matrem Messiae futuram. Et sicut iam in mente eius creata erat, iuxta illud sapientis ita in persona ipsius matris Messiae Prou. octauo capite Hebraice dicentis, יהוה קנני ראשית דרכו קדם ממעליו מאז מעולם נסכתי מראש מקדמי ארץ: באין תהומות חוללתי Hoc est. Deus possedit me principium viae suae, initium ab operibus eius [illegible] Ab aeterno ordinata sum ex capite, & ex antiquis terrae, antequam essent abyssi, genita [illegible] Ecclesiastici 24. ca. Iehosuas Syrach [illegible] ab initio & ante secula creata sum. Verum [illegible] maiores Iudaeorum sese nobis opponunt [illegible] tes, Sapientem verba praedicta non [illegible] Messiae dixisse, sed de lege Dei, quam ante mundi conditionem creatam fuisse: ac scriptam [illegible] in dorso ignis candidi scriptam, e [illegible] duobus annorum millibus mundum praecessisse aiunt. Quibus nos respondemus, somnia vanissima eos narrare. Primo quidem, quia nullum annorum numerum ante mundi constitutionem colligere possent. Quod duplici ratione probatur. Quarum prima est, quod Deus non [illegible] tempori. Secunda vero, quia tempus sequitur orbium coelestium motum, [illegible] que coniungitur. Nam horam facit planeta, qui horam vnam gubernat. Et diem facit motus solis, qui 24. horis moratur, ex quo ascendit, & iterum ascendere incipit in oriente. Hebdomadam autem faciunt septem planetae, qui [illegible] qui libet [illegible] Domini [illegible] diem gubernat Sol. Hinc quidam volunt diem dominicum a Solis dominio dici, qui rex est planetarum. Lunae vero diem Luna ipsa gubernat. Martis autem diem Mars: Et sic de reliquis. Mensem lunarem cursus conficit lunae. Solarem vero cursus [illegible] quia vnumquodque zodiaci signum suo [illegible] atur. Annum perficit sol, qui anno integro [illegible] at 12. zodiaci signa. Quamobrem [illegible] ante creati, non erat tempus. Tempore igitur non existente duo millia annorum ante mundi creationem falso a Iudaeis adducuntur. Ixmaticam quoque illorum [illegible] opinionem [illegible] eo [illegible] od ignis est ex quatuor ele[illegible] [illegible] nta au[illegible] on [illegible] erunt, [illegible] tione Si ergo [illegible] eorum [illegible] [illegible] ip [illegible] nere [illegible] P [illegible] quis [illegible], quod m[illegible] ab [illegible] ex quo e[illegible]. Secundum [illegible] q[illegible] no [illegible] ex nihilo mundum, sed ex [illegible] fecit [illegible] vtrumque [illegible] secundum eos haeresis est m[illegible], cum sit contra illud Gen. 1. c. dictum, בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ id est [illegible] principio [illegible] Deus coe[illegible] & terram. Et reli[illegible] S[illegible] igitur [illegible] verba de lege minime intelligi possunt. [illegible] te de virgine matre Messiae intelligenda [illegible] eque enim illorum sententiam approbandam duco, qui non de beatissima virgine, sed de sapientia diuina duntaxat ea verba dici affirmant. Quod pace eorum dixerim [illegible] omnino est. Nam etsi praemissa Prouer. verba, Deus possedit me; cum caeteris; de sapientia diuina quae ab aeterno genita fuit, recte dicantur, prout nos etiam illa de eadem sapientia in tertio libro exposuimus: ea tamen verba Ecclesiastici, Ab initio & ante secula creata sum, eidem sapientiae diuinae minime conuenire possunt. Cuius ratio est; Quia cum iuxta sacrorum Theologorum sententiam, nihil sit in Deo quod non sit ipse Deus: quod prisci quoque Talmudistae senserunt, vt patet per *Rabbenu Haccados* in prima petitione libri גלי רזייא *Galerazeia* sic dicentem, לא נמצא שום דבר באל אשר לא יהיה אל Hoc est, Non inuenitur aliquid in Deo, quod non sit Deus: ideirco sapientiam, quae in Deo est, Deum esse, necessario consequens est. Quare & [illegible] increatam esse oportet. Verba igitur illa Ab initio & ante secula creata sum, cum non possint de diuina sapientia intelligi, de sanctissima matre Messiae intelligi oportet.

Falso Iudaeorum opinio, dicentium legem ante mundi productionem fuisse conditam Confutatio. Prima ratio.

Secunda ratio.

CAPVT II.

Quod amore matris Regis Messiae & Filij eius Deus mundum creauerit: quia viderat ipsos a peccato Adae immunes futuros.

CAPNIO.

SI Deus praesciuit Adam peccaturum, propter cuius peccatum totus mundus quodammodo corrumpendus, atque destruendus erat, vt tu antea [illegible] optime probasti: quamobrem igitur [illegible] ipsum creauit [illegible] GAL. Vt hac de re nihil ipse dicam, [illegible] eam quae veteres Iudaeorum dicunt, te[illegible] am. Nam inter caeteros Rabbi ille, cuius apud eos tanta est auctoritas, vt [illegible] eum רבינו הקדוש *Rabbenu Haccados*, id est, Magistrum nostrum sanctum vocent, in libro quem גלי רזייא *Galerazeia*, id est, Reuelatorem arcanorum nuncupauit, respondens ad sextam Antonini consulis vrbis Romae petitionem, haec inter caetera ait. Quoniam ante mundi creationem, praeuiderat Deus sanctus & benedictus Adam peccaturum, mundumque [illegible] suum transgressurum, & ob id vniuersum orbem [illegible] demnatum iri, propterea Deus ipse dicebat se nolle mundum creare. Verbum autem eius instabat, mundum esse creandum. Videns autem Deus sanctus & benedictus, ex Israel excidendam esse petram sine manibus, & haec [illegible] pet[illegible] p[illegible], ex qua Messias [illegible] tus est, qui multum [illegible] as extendet [illegible] totum orbem: & ob hoc [illegible] tus est [illegible] ater totius orbis, & popu[illegible] s [illegible] us petrae dilectione, & Messiae [illegible] Dauid Regis eorum, creauit Deus sanctus & benedictus hunc mundum, ob quod quidem arcanum [illegible] ctum est apud Ieremiam 33. cap. אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמתי Hoc est, Nisi pactum meum [illegible] le [illegible]) diem ac noctem [illegible] coelo & terrae non posuissem. Haec *Rabbenu Haccados*. Pro verborum autem Ieremiae declaratione, quae ipse inducit, no-

Ratio Cabalistica.

candum est, quod hæc nomina Hebraica ישו [illegible] idest, Iesus & Maria, [illegible] ascendunt ad numerum [illegible] berith, quod idem est quod pactum. Nam [illegible] Iesus & Maria apud Hebræos [illegible] continent. [illegible] enim continet [illegible] vau 6. Et [illegible] idest Iesus [illegible] Item [illegible] continet [illegible] mem 40 [illegible] continet. Quæ [illegible] idest, Iesus & Maria apud Hebræos continent 61 [illegible] numerum continet [illegible] ברית berith id est pactum. Nam [illegible] beth continet [illegible] tau 4 [illegible]. Ex quo patet quod Iesus & Maria apud Hebræos [illegible] ad numerum Berith, id est pactum, hoc est ad numerum 6[illegible] mentio fit non vulgaris [illegible] quæ quotiescunque huiusmodi numeri [illegible] potest eos plurimi facit [illegible] non mediocriter adhibet fidem. Quod [illegible] verba ipsa [illegible] interpretantur, Nisi pactum meum esset, id est, nisi amore mei Iesu & Mariæ, diem & noctem leges cœlo & terræ non posuissem: hoc est mundum non creassem. [illegible] propter Adæ peccatum. Hoc autem [illegible], quia finis propter quem Deus mundum creauit, est homo. Finis vero hominis est [illegible] & beatitudo. Peccatum autem Adæ totum orbem quodammodo corrupit. Ideo Deus dicebat, se mundum nolle creare. Verbum vero eius, hoc est, Filius Dei mundum ipsum [illegible] eundem [illegible] quippe quod acceptam [illegible] carne ipse pro Adæ peccato satisfacturus [illegible]. Et id amore Iesu & Mariæ Deus mundum creauit. Quod etiam Rabbi Anselmus [illegible] in glossa Chaldaica super illud [illegible] cap. primum, In principio creauit Deus cœlum & terram, sic ait, בחכמא ברא יהוה ית שמיא וית ארעא id est, Propter sapientiam Deus creauit cœlum & terram. Hoc est, Amore immaculatæ Virginis, quæ est mundi sapientia, creauit Deus cœlum & terram: Vel amor Messiæ Filij Dei, cui diuina sapientia attribuitur. Non solum autem totus mundus amore beatissimæ virginis conditus est, sed etiam sustentatur. Mundus enim [illegible] ob nostras prauas actiones, nullo pacto consistere posset, [illegible] ipsi gloriosa virgo eum sua misericordia & clementia, pro nobis orando sustinet [illegible] etiam sequitur, ipsam, & Filium eius ab Adæ peccato omnino immunes fuisse.

CAPVT III.

Quod mater Messiæ non fuerit in peccato originali concepta [illegible] fuit [illegible]

[illegible]

CAPNIO.

E[illegible] Hi[illegible] Messiæ [illegible] GAL. Quoniam ex his quæ diximus[illegible]

ius arbitror apertè colligitur, hanc priscorum Iudæorum fuisse fidem, nedum [illegible] hoc tamen manifeste ex verbis [illegible] Rabbi Kados habetur: qui eo [illegible] גלי רזיא *Gale razeia*, cum ad septimum Antoninum [illegible] Romæ petitionem [illegible] dixisset: Propter mysterium [illegible] Messiæ, ait Dauid Psalmo 8[illegible] וכנה אשר נטעה ימינך Hoc est, Et abacum quem plantauit dextera tua: Dixissetque ei Antoninus, Cur [illegible] abacum [illegible] dici, cum [illegible] Respondit sic ille, Sunt [illegible] abaco [illegible] Dei. Quandoquidem sicut [illegible] quod principes conficiunt, ad [illegible] & agentes, vt gloriam [illegible] omnibus ostendant: ita mater Regis Messiæ [illegible] quod Deus construxit, vt in eo sedeat [illegible] suas, ad ostendendam gloriam maiestatis suæ cunctis mortalibus. Per id autem quod [illegible] plantatam esse à dextera Dei, ostenditur [illegible] primam esse creaturam Dei [illegible] sicut dictum est Mi[illegible] heæ 5. c. ומוצאותיו מקדם מימי עולם [illegible], Et egressus eius ab æternitate & à diebus [illegible]. Dicit enim egressus numero multitudinis[illegible] sunt duo Messiæ egressus. Vnus diuinitatis, qui est æterna, ideoque dicit ab æternitate. Alter humanitatis, quæ in suæ matris [illegible] quæ creata est ab hora creationis mundi. Hæc ille, quem Iudæi Magistrum nostrum sanctum nuncupant. Ad quorum declarationem notandum est. Quod opinio quorundam veterum Iudæorum fuit, materiem Messiæ non solum in mente Dei ab initio & ante secula creatam fuisse, vt paulo superius dictum est: verum etiam materiam [illegible] Adæ fuisse productam, ipsi [illegible] Messiæ matrem principalem extitisse [illegible] amore (vt dictum est) mundus creatus [illegible]. Nam cum Deus Adam plasmaret, fecit qualiter [illegible], ex [illegible] parte nobiliori accepit intemeratæ matris Messiæ [illegible] & residuo vero eius, & superfluitate [illegible] formauit. Ex materia autem immaculatæ matris Messiæ facta est virtus quæ in nobili loco & membro corporis Adæ conseruata fuit [illegible] postea emanauit ad Seth, deinde ad Enos, deinde [illegible] succedaneo ordine ad reliquos, vsque ad [illegible] Iehoiakim. Ex hac demum virtute [illegible] mater Messiæ formata fuit. Et idem [illegible] 4 [illegible] suæ prophetiæ את האבן הראשה [illegible] Petram primariam [illegible] antiqui Iudæorum [illegible] Messias. N[illegible] [illegible]

Mater Messiæ assimulatur abaco.

CAPVT [illegible]

[illegible]

HOGO-

HOGOSTRATVS.

Ata huius opinionis veritate, sequeretur gloriosam matrem Messiæ non vere ex Dauidica stirpe descendisse, neq; vere sancti Ioakim quem tu præter communem scribendi morem, Iehoiakim vocasti, filiam fuisse. Atenim sic sanctus Thomas in 3. distinct. 3. quæst. quæ ... *Vtrum caro Christi infecta non fuerit:* Aliusque ... fuit dicentium, quod caro Christi secundum quod à parentibus erat, infecta non fuit. Dicunt enim quod peccante Adam, Dominus aliquid ... corruptum, & non infectum in Adam conseruauit, per quod natura humana seruari posset. & quod hoc idem transfusum est sine aliqua ... ctione ad beatam virginem, & exinde formatum est corpus Christi. Hoc autem ... neum reputatur propter duo. Primo, quia secundum hanc positionem Christus non vere filius virginis esset, nec vere ex stirpe alicuius progenitus ... solum ex Adam. Illa enim pars, quia incorrupta in humana natura remansit, in omnibus ... ab Adam fuisset quasi quid extraneum ab eis, & ... Adæ connaturalis quantum ad primum statum. Secundo autem, quia tolleretur congruus satisfactionis ordo. Sicut ... non erat decens, vt pro Adam & eius successione corrupta aliquis satisfaceret, qui ex illo genere non esset: ita etiam non fuisset congruum, ... satisfaciendo sanaret Dei Filius, ... ipsum quod prius infectum erat, ... quod dictum est, quod caro Christi secundum ... quod fuit in parentibus, & etiam in ipsa beata virgine, peccato infecta fuit, antequam assumeretur. Sed in ipsa assumptione ab omni infectione peccati purgata est: ... quod actu est caro Christi, nihil ... nueniretur. Hæc beatus Thom ... Ex quibus liquido pa ... beatissimæ virg ... Adæ fuisse inf ... n. GAL. ... eadem argu ... quæ ... probari posse ... virginem ... filiam, neque ... Iuda & regia progenie produisse. si hoc ... Iudæorum sententiam sequi volueris ... quandam carnis ... labe præseruatam ... generationem ... immaculatam ... opinionem hanc testimonius ... vetereum Hebræorum ... Ex vere ... ad ... השמש ... Seth, dicens, ... posuit ... Deus ... aliud. Videns enim Adam ... pro ... ediditum ... annos postquam genuit Habel, ab vxoris cognitione abstinuit ... verumtamen postquam ... est Messiæ aduentum, per quem mund ... erat ... cognouit, genuitque Seth. Et quia cognouit eam ... in se esse, ex ... naret Messiæ generanda erat, cuius preciosissimo sanguini

A Messias ipse interet, ideo vocauit nomen filij sui Seth, quod à v. ibo שית *sath*. quod ponere significat, deriuatur, dicens, Quia posuit mihi Dominus semen aliud. Sensus est, In me repertum est semen alienum, & virtus quædam ex qua generandus est Messias. Ex nouo autem Testamento habemus inter alia Ioannis Baptistæ testimonium, ita Ioann. 1. capite dicentis, In medio autem vestrum stetit, quem vos nescitis. Ipse est. Et rursus ibidem, Ecce (inquit) agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi. Hic est de quo dixi, Post me venit

B vir, qui ante me factus est. Ex his igitur liquet, opinionem præmissam veram esse. Nam si quidem dixerimus, id quod dixit, Qui ante me factus est, de diuinitate intelligendum esse, falsum omnino erit: cum Filius in diuinis non sit creatus, nec factus, sed à patre genitus. Si vero dicere voluerimus, eum de aduentu ipsius in hunc mundum fuisse locutum, falsum prorsus quoque erit, cum Ioannes B... sta ante Christi natiuitatem menses sex natus ...

C Ex his igitur necessario sequitur, prædictam veterum Hebræorum opinionem veram esse, dicentium, Matrem Messiæ ex nobiliori parte massæ Adæ factam fuisse, atque ideo absq; originali peccato conceptam. Et licet eius materia fuit ... materia Adæ creata fuerit, prima tamen fuit in ea sua excellentia & dignitate. Propter quod pulci quidam Iudæorum ... ipsam matrem Messiæ petram primariam, ac primam creaturarum in gente humano, primumque hominem vocauerunt.

D Vnde in *Beresith Rabba*, id est in expositione libri Gen antiqua, super illud Gen. 1. cap. dictum, נעשה ארם בצלמנו כרמותינו Id est, Faciamus hominem ad imaginem nostram, tanquam similitudinem nostram: sic ad verbum legitur. Dixit Rabbi Simeon, Quid sibi vult quod scriptum est Prou. 18. cap te, צדיק הראשון בריבו יבא רעהו וחקרו Hoc est, Iustus primus in lite sua, venit amicus eius, & inuestigauit eum. Sensus est, Quando veniet Deus sanctus & benedictus

E ad iudicandum orbem in die iudicij, totus mundus expauescet, & timebit diem illum terribilem, dicentque, O Dauid Rex noster, ora Deum pro nobis, quoniam ex te processit Messias. Ipse autem respondebit eis, Propter hoc ipsum quod dicitis, non sufficio. Nam ex me multi reges prodierunt, qui in multis Deum offenderunt. Præterea ego sum iniustus Deo propter peccatum Bathsebæ & Vriæ. Tunc accedet ad Mosem, dicentque, O Moses magister noster, tu qui dedisti nobis le-

F gem sufficiq; fidelis Dei seruus, ora Deum pro nobis. Respondebit illis, Non sufficio, quandoquidem Deum rogaui, vt me sineret in terram promissionis introire, & oratio mea non fuit exaudita. Quod ... pro me exorare non potui, quomodo pro alijs poterit? ... autem ad Iacob se conferent, dicentes, O Iacob pater noster, tu qui duodecim trib' Israel genuisti, rogato Deū pro nobis. Ipse respondebit, Non valeo, qui ... sorores vxores duxi, vtraq; viuente. Accedēt postea ad Ishac ro-

G gātes, O Ishac pater noster, tu qui amore Dei immolatus fuisti, ... pro nobis. Ipse vero respondebit, Non sufficio quoniam ex me natus est Edom, qui fuit idololatra, & templū Dei destruxit. Tandem Abraham adibunt, dicentes, Tu qui voluisti fi-

lium tuum amore Dei immolare, ora Deum pro nobis. Ipse tamen respondebit, se non sufficere, eo quod Ismaelem genuerit. Cum ergo neminem inuenerint, qui pro ipsis precetur, dicent, Eamus ad primum hominem, vt oret pro nobis, qui est absq; peccato & macula. Et hoc est quod dictum est Prou. 18. ca. Iustus primus in lite sua. Et dicent, O homo prime cum nos omnes emanemus à te, qui es à peccato immunis, ora Deum pro nobis. Ipse autem respondebit, Pro quibus rogaturus sum? Si pro filiis iustis, non est necesse. Si pro iniquis, & iis qui quantum in ipsis fuit, Deum offenderunt, falso iurantes nomen eius, & pecuniam ad vsuram mutuantes, peierantesque, ac blasphemantes legem eius, & sanctus (de quibus dictum est Iere. 5. c. Negauerunt Deum, & dixerunt, non est ipse) pro eis nolo effundere preces, cum omni beneficio careant, sintque omnino damnati. Sed orabo pro iis, qui nec omni ex parte sunt iusti, nec penitus impij, cum & hi quoque filij mei sint, licet propter merita sua id assequi non debeant. Tunc venient omnes sancti patres, reges, & iusti ad primum hominem, dicentes, O prime homo, & prime parens noster, tu qui manu Dei creatus es, & à peccato immunis existis, precare pro nobis Deum, quia nos non sufficimus. Tunc veniet primus homo, & rogabit Deum pro eis. Deus autem iudicabit bonos & iustos ob eorum bonas & mediocres operationes, ac propter preces primi hominis vitæ æternæ adiudicabit. Malos autem & impios perditioni æternæ condemnabit. Huc est autem quod dictum est Prouerb. 18. Et veniet amicus eius, & inuestigauit eum. Iuxta illud quod dictum est Cantici canticorum 4 cap. Tota pulchra es amica mea, & macula non est in te. Hæc omnia ad verbum traditio prædicta. Ex quibus colligitur, traditionem præmissam de matre Messiæ loqui, cum ait, Omnes sanctos patres ad rogandum primum hominem accessuros, ipsumque omnis peccati experté esse, restauturos. Quod in Adam minime cadere potest, qui suo peccato vniuersum mundum infecit. Autoritas igitur Prouerb. quam inducit, videlicet Iustus primus in lite sua, & venit amicus eius, & inuestigauit eum, sic exponenda est, Hic primus homo, qui est mater Messiæ, ob quam Messias ipse siue Christus, filius hominis dicitur, iustus est in lite sua, qua ipsa in peccato originali concepta fuisse ab aduersariis accusata est. Et venit amicus eius, hoc est Deus, & hanc litem inuestigauit, tulitque sententiam, dicens, Tota pulchra es amica mea, & macula non est in te. Quam quidem autoritatem prisci Hebræorum doctores, ad immaculatæ conceptionis matris Messiæ confirmationem [illegible] sic videntur. Quare dicitur primus homo, vel prima creatura in genere humano dicitur, quia prima omnium quoad materiam producta est. Vnde corollarium sequitur, Quod omnes homines sint eius filij. S[illegible] Messiæ prima in causa Adæ extitit, Adamque ipse ab ea processit, quanquam eodem in tempore fuerint (veluti sol, qui licet prior sit in causa claritate, sintque simul in eodem instanti, claritas tamen solem præcedit) mater Me[illegible] quoad materiam simul cum Adam producta fuerit, quia

Catholica expositio.

Quare mater Messiæ dicitur primus homo.

tamen Adam ab ea processit (ideo enim ipsa primus homo dicitur) & ab Adam vniuersum genus humanum, haud inepte omnes homines ipsius matris Messiæ filij dici quodammodo possunt. Verumtamen verus & naturalis ac primogenitus filius eius est ipse Messias, qui ex eius purissimis sanguinibus formatus, ab ipsa genitus est: Iuxta illud Lucæ 1. cap. dictum, Peperit filium suum primogenitum. Legitur quoque in commentariis Rabbi Mosis Hadarsan in librum Geneseos, super illud eiusdem libri 5 cap. dictum, ויהיו כל ימי אדם אשר חי Hoc est Et fuit omne tempus quo vixit Adam: ita ad verbum Rabbi Iehosuam filium Leui dixisse, Cum vidisset Deus Adam formatum, vocauit omnes Angelos, eisque dixit, Humilianini, & estote obedientes huic homini. Magna eorum pars imperium recepit, & illi sese flexit, iuxta Dei voluntatem. Satanas vero, hoc est, lucifer omnium excellentissimus, cum sua secta dixit Deo sancto & benedicto, O Domine mundi tu creasti nos ex claritate gloriæ tuæ, & nunc imperas nobis, vt inclinemur homini, quem ex terra formasti. Respondit ei Deus sanctus & benedictus, In hoc homine qui ex puluere terræ creatus est, plus sapientiæ & intelligentiæ est, quam in te. Videns autem Deus sanctus & benedictus satanam cum sua secta nolle flecti, nec obedire huic homini, illum è cœlo expulit, & effectus est diabolus. Et idcirco dixit Isaias 14. cap. Quomodo cecidisti lucifer de cœlo, qui mane oriebaris? Hæc traditio. Quæ nunnisi de gloriosa Messiæ matre loquitur. Cuius materia simul cum materia Adæ producta fuit, etsi prior in causa & excellentia extiterit, propter quam Christus ipse huius hominis appellatur. Non enim de Adam loqui potest, de [illegible] ratione. [illegible] quia Deus Angelos [illegible] pulset, [illegible] Adæ inclinarentur que[illegible] cito in [illegible] casurum sciebat. Tum etiam, quia etsi [illegible] intelligens & sapiens esset, plus tamen [illegible] Angelis erat, quam in eo. Traditio autem dicit, quod plus scienti[illegible] in illo primo homine [illegible] in Angelis. Qu[illegible] propter de matre Messiæ loquatur, necesse est, quæ omni sapientia & scientia plena esse debebat, ac post Deum superior omnibus. Ex hac igitur traditione nunc solum habetur propositum: verum etiam tunc matrem Messiæ superiorem Angelis futuram fuisse. Nunc ad argumenta beati Th[illegible] respondemus. Ad [illegible] inquit igitur, cum ait, Quod si [illegible] sequetur, Christum non fuisse [illegible] ex veta patrum stirpe [illegible] Aristotel[illegible] autoritate [illegible] Aristoteles quid [illegible] in [illegible] octauo [illegible] de An[illegible] ita [illegible], In Socrate [illegible] virtus [illegible] propria [illegible] parentum, & auitorum, cæterum [illegible] excellorum, tam paternorum [illegible] & hoc vsque ad [illegible] timum. [illegible] virtus hominis, & deinde virtu[illegible] ergo virtus Socratis fortis est, [illegible] vero deb[illegible] generat[illegible] fœmina. Si autem [illegible] virtus propria [illegible] assimilant[illegible] virtus Socrati, siue mas siue fœmina fit. [illegible] virtu[illegible] patris Socratis generatur filius similis [illegible] Socrati, [illegible]

Responsio ad argumenta beati Thomæ.

dem

deinceps [illegible] vendendo. Ex [illegible] viri [illegible] tionis ge[illegible] homo [illegible] par[illegible]. Si autem de[illegible] virtus homi[illegible] omnium [illegible] generationis mon[illegible]. Et hic certa [illegible] ex parte matris. Idem quoque philoso[illegible] in septimo de Historia anim[illegible] libro [illegible], Simil[illegible] etiam a [illegible] parentibus, aut avi[illegible] rationibus [illegible]. Aliqui similitudinis nihil [illegible] vt in Sicilia eius quæ adulterium cum Æthiope [illegible], filia, non colorem [illegible] led qui nanti ex hac est. [illegible] Æthiope [illegible]. [illegible] pater [illegible] pro[illegible]. Sed [illegible] ne dum [illegible], vt fœmi[illegible] procreen[illegible]. Hæ il[illegible] quibus [illegible] liquet Siue filius parent[illegible] fit [illegible], fiue perfectus fit [illegible] fœtum semper generatis [illegible]: cum vt dictum est, Æthiopes [illegible] albos genuerint. Virgo [illegible] immaculata quamuis progenitoribus non fuerit in culpa [illegible], non tamen pro [illegible] peccatu [illegible] non est. Et sic tel[illegible] Thomæ argument[illegible] [illegible] Quod quemad[illegible] [illegible] stis [illegible] fortius emanauit quia matris [illegible] matris Mariæ vna cum ma[illegible] Adæ fuerit, atque [illegible] in causa eidem Adæ [illegible] eodem [illegible] dicimus ex eo [illegible] ordinem [illegible] congruum fuisse. Nam pre[illegible] fissimo sanguini beatissimæ virginis cum Christi corpus [illegible] congruum fuit, et ad purgandum peccatum veniret. Sicut enim cum aliquis [illegible] domum fœdat, vocamus eius matrem, vt filij [illegible] tergat, [illegible] mundet; ita etiam congruum fuit, vt ad diluendas immundicias, quas Adam [illegible] Christ hun[illegible]. Non [illegible] D[illegible] fons [illegible] atque [illegible] robore co[illegible] Talm[illegible] veritas [illegible] [illegible] co[illegible] ptio[illegible].

CAPVT V.

Ad secundam Hogostrati obiectionem. Et quod omnis de immaculata gloriosa virginis conceptione veritas ma[illegible].

HOGOSTRATVS.

[illegible] NTO [illegible] Dei[illegible] ncepti[illegible], quæ nunc p[illegible] videtur, admodum [illegible] est. Nam licet ant[illegible] uorum [illegible] testimon[illegible] ne[illegible] turæ, nec [illegible] probe[illegible] tur [illegible] nul[illegible] nec [illegible] op[illegible] hæ[illegible] Nam primu[illegible] Spiritu sancto [illegible] inter [illegible] Cant[illegible], ait, לך יפה רעיתי ומום אין בך [illegible] es [illegible] ea, & macul[illegible] nteres Iudæorum a[illegible] qui secundo [illegible] que mundi erant, intelligi. Defunctus

Autores sacra paginæ veteris instrumenti.

Iudæorum indeterminata[?] [illegible].

[illegible] cum [illegible] peccatoribus qui ex Ægypto exierant, & [illegible] ad explorandam terram [illegible] erant, fo[illegible] tu[illegible] qui in desert[illegible] fuerant, qui omn[illegible]. Et propter [illegible] dicunt) [illegible] pulchra es anima m[illegible] cum [illegible]. G[illegible] Hanc eorum rationem [illegible] fal[illegible] collat, quod textus dicit, Et macula nos[illegible] quod [illegible] minime congruit, cum à pec[illegible] immunes non fuerint. CAP. Ad [illegible] respondent, circumcisionem eos à peccato [illegible] mundasse, eisque ianuam paradisi [illegible] aperuisse. [illegible] Id quoque fictum est. Nam [illegible] circumcisio contra origin[illegible] pec[illegible], non tamen ad aperiendam [illegible]. Quod ex eo potissimum patet [illegible] mi [illegible] quique [illegible] teros [illegible] fu[illegible] fende[illegible] R[illegible] cæle[illegible] stis [illegible] lum em[illegible] textum [illegible] non de virg[illegible] sed de Dei [illegible]. G[illegible] hoc [illegible] eorum di[illegible] no[illegible] modo est. T[illegible] omnia quæ inter [illegible] ha[illegible] cantur, a Spiritu [illegible] fuit, quem men[illegible] dacem esse [illegible] Sancto [illegible] Ecclesia [illegible] hoc [illegible] Ergo il[illegible] lud [illegible] affatio d[illegible] um [illegible] virginis [illegible] comprehend[illegible]. Si nos igi[illegible] volentes, alienas citra vere[illegible] deremus [illegible] bio, eas lau[illegible] [illegible] nt. Hoc an[illegible] tem [illegible] et de laud[illegible] & [illegible] o[illegible] est [illegible] re Ma[illegible] on [illegible] ait, נאו לה יך בתורים, [illegible] hoc [illegible] ob [illegible] re [illegible] comparat, vt [illegible] dmo[illegible] turtur [illegible] ret, & [illegible] creata [illegible] originale, [illegible] ctuale, nec [illegible] Idcir[illegible] קומי לך רעיתי יפתי ולכי [illegible] יונתי בחגוי הסלע בסתר המדרגה הראיני את מראיך [illegible] speciosa mea, & ven[illegible] terra m[illegible] quo [illegible] p[illegible] m [illegible] fuerat [illegible] principio [illegible] fu[illegible] E[illegible] m[illegible] tum, [illegible] quod [illegible] ideo in [illegible] bu[illegible] petræ [illegible] quia [illegible] fil[illegible] nalis mundi[illegible] aut prin[illegible] tur petræ [illegible] 5. [illegible] Atten[illegible] ad pe[illegible] unde excisi [illegible] ait, Et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam.

Eorundem obiectio.

Responsio.

Hogostrati obiectio.

Confutatio.

Cantici canticorum 4. cap. sic scribitur, הנך יפה רעיתי הנך יפה עיניך יונים מבעד לצמתך Hoc est, Quam pulchra es amica mea, quam pulchra, oculi tui columbarum, absque eo quod intrinsecus latet: vbi veritas hæc melius exprimitur. Distinguuntur enim perfectiones eius separatæ ab iis quę in ea sunt occultæ. Ex quo ostenditur, absque peccato originali eam concipiendam fuisse. Et rursus ibidem, פתחי לי אחותי רעיתי יונתי תמתי id est, Aperi mihi, soror mea, amica mea, columba mea, perfecta mea, vel immaculata mea. Dicit autem immaculata mea, vt magis atq; magis veritas ista confirmetur. Item ibidem, אחת היא יונתי תמתי אחת היא לאמה ברה היא ליולדתה Hoc est, Vna est columba mea, vna est perfecta mea, vna est [illegible] suæ, electa genitrici suæ. ac si diceret, vna sola ex omnibus fœminis, absq; originali peccato concepta est, quemadmodum Christus solus ex omnibus viris. Ideo vt dicitur 1. cap. eiusdem libri, sic ipse ait, הנך יפה רעיתי הנך יפה id est, Ecce tu pulchra es amica mea, ecce tu pulchra. Duplicauit autem sermonem, vt ostenderet ipsam pul[illegible]m, id est puram & in conceptione, & in vita futuram fuisse. Cui ipsa respondit, הנך יפה דודי אף נעים אף ערשנו רעננה קרות בתינו ארזים רהיטנו ברותים: Hoc est, Ecce tu pulcher es [illegible] & [illegible], le[illegible] noster floridus, tigna domorum nostrarum [illegible], laquearia nostra [illegible]. Sensus est, Certe quemadmodum ego [illegible] originali labe concepta sum, ita tu quoq; [illegible]. E[illegible] pulcher es & formosus, & [illegible] n[illegible]. hoc [illegible] conceptio nostra est [illegible], & odorif[illegible], absque peccati corruptione. Trabes enim do[illegible] sunt ex cedro, & laquearia ex [illegible], quæ corruptionem aliquam non patiuntur. [illegible] cap. sic ipse dicit, כשושנה בין החוחים כן רעיתי בין הבנות Id est, Sicut rosa inter spinas, sic amic[illegible] inter filias. Sensus est, Quemadmodum rosa speciosa & odorifera, ex qu[illegible] multa conficiuntur aromatica, nascitur inter spinas, ipsa tamen spinis carens: ita amica mea nata est inter fœminas, originali peccato conceptas, tanquam [illegible] inter spinas. ipsa tamen eiusdem peccati omnino expers fuit. Dixit autem filias, propter m[illegible]ris Messiæ dig[illegible]tem, p[illegible] omnibus [illegible] tam m[illegible]ibus [illegible] fœminis textus int[illegible]tur. Ipsa vero respondit כתפוח בעצי היער כן דודי בין הבנים Hoc est, Sicut malus inter ligna syluarum, sic dilectus meus inter filios. Omnium aut[illegible] rationum [illegible] de Messia & matre eius tangitur 6. c. eiusdem libri, [illegible] dicitur, אני לדודי ודודי לי Id est, [illegible] meo, & dilectus meus mihi. Sensus [illegible] absque originali [illegible] concepta sum, ita [illegible]; עד שהמלך במסבו נרדי נתן ריחו [illegible] [illegible] dus [illegible] d[illegible] suum. Du[illegible] bi[illegible]suo, [illegible] incarnation[illegible] mea, id [illegible] conc[illegible] mea, ab[illegible] ef[illegible] [illegible] in[illegible] en[illegible] 1. cap שכאלו חחת לראשי וימינו תחבקני [illegible] & [illegible] [illegible] [illegible]. Si [illegible] tam [illegible] tam amp[illegible] aba[illegible], [illegible] eam n

peccatum originale cadere perm[illegible] tertio capite [illegible] עד [illegible] שמצאתי את שאהבה נפשי אחזתיו ולא ארפנו עד שהבאתיו אל בית אמי ואל חדר הורתי Hoc est, Inueni quem [illegible] mea, tenui eum, nec dimittam, donec [illegible] illum in domum [illegible] meæ, & [illegible] genitricis meæ. Sensus est, Quando [illegible] meum in eius [illegible], nec dimisi, quousq; eum adduxi [illegible] & cameram matris meæ. [illegible]

Sic [illegible] ego in e[illegible] von[illegible] ato originali [illegible] ita quoq, ipsum [illegible] 6. cap. [illegible] מי זאת [illegible] יפה כלבנה ברה כחמה id est, [illegible] ista quæ pr[illegible] au[illegible] consu[illegible] vt lu[illegible] Sensus est, Quæ est illa quæ [illegible], vt aurora? Quem[illegible] du[illegible] [illegible] tatem inchoat, ita certe gloriosa mater M[illegible] veniens, totum [illegible] illuminare cœpit. A[illegible] vt luna à sole recipit [illegible], ita mater Messiæ omnia sua priuilegia & [illegible]. Estque per[illegible] creationis instanti suam omnem [illegible] est claritatem. Ipsius namque [illegible] immaculatæ mater a[illegible] conceptionis instanti, omnes materiales a[illegible] est perfectiones, atq; ip[illegible] peccato origi[illegible] concepta. Hoc quidem & per Isaiam pat[illegible] persona matris Messiæ 61 cap. dicentem שוש אשיש ביהוה תגל נפשי באלהי כי הלבישני בגדי ישע מעיל צדקה יעטני כחתן יכהן פאר וככלה תעדה כליה:

Hoc est, Gaudens gaudebo in Deo, & exultabit anima mea in Deo meo. [illegible] tus sui, & [illegible] quasi sponsus decoratum [illegible] corona, & [illegible] sponsam ornauit m[illegible]. Propterea [illegible] videns in spiritu matrem M[illegible] dicitur. [illegible] Magnificat anima mea Dominum [illegible] spiritus meus in Deo [illegible] antedicta [illegible] persona [illegible], dicens, G[illegible] ביה[illegible] [illegible] id est, in [illegible] tetragr[illegible] ait R. H[illegible]ba, Deus [illegible] anima me[illegible] באלה[illegible], in [illegible] quod ideo dici[illegible] Deum [illegible] designat. A[illegible], Gaudens g[illegible] Deo, [illegible] [illegible] in Deo [illegible] [illegible] mihi [illegible]. Vi[illegible] dum [illegible] me [illegible] peccato concep[illegible], quia [illegible] de [illegible] [illegible] D[illegible] autem cir[illegible] [illegible] nis [illegible] vngu[illegible] omnesq; [illegible] [illegible] [illegible] quem, [illegible] vnqu[illegible] [illegible] [illegible] teras [illegible] [illegible] vt [illegible] [illegible] vt [illegible] Et [illegible] dit [illegible] & [illegible] Postea cum subdit [illegible] decor[illegible] rona,

rona, vel gloria, & quasi sponsam ornauit monilibus eius, his verbis duo complectuntur, ob duas gratias sibi factas. Duo enim sunt sponsæ necessaria. Vnum, vt sponsus det ei monilia gratis. Alterum vt ns sponsa bene vtatur, seseque ornet. Primum quidem ad sponsum attinet. Secundum vero ad sponsam. Propter primum dicit, Quasi sponsus decorauit, me scilicet gloria, vel corona, hoc est, Quemadmodum sponsus sponsæ monilia donat, ita Deus hanc mihi contulit gratiam, vt essem absque originali peccato concepta. Propter secundum vero ait. Et quasi sponsam ornauit monilibus eius. Ac si diceret, Sicut sponsæ interest se bene ornare, ita quoque quod ego sim iustina originali circumdata, ex bona gubernatione, & sensibus meis ex libero arbitrio animæ obedientibus, mihi peruenit tametsi Deus me in gratia confirmauerit. Sequitur. כי כארץ תוציא צמחה וכגנה זרועיה תצמיח כן אדני יהוה יצמיח צדקה ותהלה נגד כל הגוים : id est, Sicut enim terra profert germen suum, & sicut hortus semina sua germinat: sic Dominus Deus germinabit iustitiam, & laudem coram vniuersis gentibus. Quibus quidem verbis, Cur Deus (inquit) me sponsam acceperit, hisque gratias concesserit, causa est, quia in me incarnandus est Messias qui futurus est vt germen, quod patre caret, solamque terram matrem habet. Ita enim Deus germinare faciet in in Messiam, qui iustitia & laus in omnibus gentibus erit, nec alium quoad humanitatem patrem habebit, præter me matrem suam. Dicit autem [illegible] Quia propter hanc Deus passurus [illegible] audem vero [illegible] Quia grana & non meriro vlli hoc fiebat. Ex quo igitur beatissima virgo ha[illegible] as fortita est, recte vestibus Iesu, & chlan[illegible] iustitiæ indui dicitur, quas nemo vnquam al[illegible] ex viro & mu[illegible] ius assecutus est. &[illegible] vestime[illegible] totius orbis [illegible] propter ipsa [illegible] originali peccato c[illegible] dicere. H o g. Editio [illegible] bet [illegible] me vestimentis [illegible] sed, Quia induit me vestimentis salutis. G a l. Vbi nulla editio hoc loco vestimentis salutis habet, Hebraica veritas vestimentis ישע [illegible]. Dictio autem hæc ישע Iesua, duplex habet significationem, significat enim Iesum & salutem. Hic autem secundum primum [illegible] atum accipitur, cum dicit [illegible] induit me vestimentis Iesu: quod perinde est, ac si diceret, Quemadmodum Iesus secundum humanitatem absque originali peccato concipietur, ita quoque ego absque eo concipiar. O[illegible] vestibus, q[illegible] sunt punt[illegible] [illegible] Veru[illegible] [illegible] autor Iudæus [illegible] diens, ne[illegible] carpere [illegible] stulit, & n[illegible] Quod en[illegible] in lo[illegible] pene [illegible] Vbi[illegible] que [illegible] uplicitatem hab[illegible] per fere [illegible] est, accipis. Nam ita hi[illegible] & recte quidem, [illegible] induit me vestum[illegible] modum [illegible] bacuc 3. cap. dixit, [illegible] autem in Domino gau[illegible] debo, & exultabo in Deo Iesu meo: cum idem nomen, hoc est ישע Iesua vtrobique Hebraicus textus habeat. Ex his igitur manifestum est, priscos sacræ scripturæ autores, firmiter tenuisse, immaculatam matrem Messiæ sine originali peccato concipiendam [illegible] Quod idem noui testamenti quoq; scriptores tenuerunt. Legitur quippe in Euangelio Matthæi capite vndecimo, Saluatorem nostrum ita de Ioanne Baptista dixisse, Inter natos mulierum non surrexit maior Ioanne Baptista. Cum igitur sanctus Ioannes Baptista ipso Christo qui de muliere natus est, maior non fuerit: dicatque textus, Surrexit: quod dici non potest, nisi de eo qui prius cecidit, & postea surgit: ita hoc saluatoris dictum interpretari necessario cogimur, Inter natos mulierum, id est, inter eos qui in originali peccato concepti sunt, non surrexit maior Ioanne Baptista. Christus autem in peccatum non cecidit, ergo ipso Ioannes maior non est. Cum igitur beatissima virgo eodem Ioanne Baptista maior quoque sit, ipsam in peccatum originale non cecidisse, necessario consequens est. Quod si non concederetur, sequeretur plane, Ioannem Baptistam maiorem ea extitisse, quod omnino falsum est. Ex Euangelio igitur, ac Saluatoris nostri sententia ipsam [illegible]; originali peccato conceptam fuisse, necessario concluditur. H o g. Id quidem verum esset, si Euangelium inter natos & natas diceret: cum igitur inter natus solum dicat, palam ostendit, Saluatoris nostri dictum non de mulieribus, sed de solis viris intelligi. Ex eo igitur beatissimam virginem in peccatum originale non cecidisse, inferri non potest. G a l. Obiectio tua nulla est, cum secundum grammaticos masculinum genus fœmininum con[illegible]. Quare [illegible] inter natos dixit, tam de vir[illegible] [illegible] ribus intellexit. Hanc etiam de immaculata virginis conceptione opinionem, & Apostoli tenuerunt. Sicuti ex beati Andreæ Apostoli dictis aperte liquet: qui cum Ægeæ Proconsuli m[illegible] expone[illegible] ita inter cætera di[illegible], Et quoniam de im[illegible] terra formatus fuerat homo primus, qui per lignum præuaricationis mundo mortem in[illegible] ne[illegible] de immaculata virgine natus est perfectus homo, in quo Dei Filius, qui primum fecerat hominem, vitam æternam, quam perdiderant per Adam homines, repararet. Quam quidem sententiam beatus Dominicus ordinis prædicatorum fundator & Dux, post [illegible] secutus, ita in tractatu corporis Christi ait. Sicut primus Adam fuit ex terra virgine & nunq[illegible] in maledicta formatus, ita decuit in secundo Adam fieri. Hanc præterea opinionem tanquam veri[illegible] & inde bitatam veteres quoque Ecclesiæ Doctores tam Græci quam Latini [illegible] tenuerunt. Et Græci [illegible] vt Gregorius Nazia[illegible], Gregorius Ni[illegible], Basilius, Ioannes C[illegible] [illegible] & cæteri o[illegible], & codices eorum [illegible] perspicue p[illegible]. In cuius rei signum [illegible] de [illegible] immaculata virginis conceptionem per [illegible] celebrantur. Et in martyrol[illegible] quod in [illegible] ipsius festi legitur, quod [illegible] Ioanne Damasceno editum fuit [illegible] ta quæ de ipsa b[illegible] atissima virgine pronunciatur, [illegible] id est, ante conceptionem pura, dicitur. E[illegible] quo sancti ac veteres Græcorum patres, S[illegible] illustrati [illegible] antiquorum Hebræorum opinionem tenuisse, qui vt in præcedentibus visum est,

Autores sacræ scripturæ noui instrumenti.

Obiectio.

Responsio.

Antiqui Ecclesiæ Doctores.

matris Messiæ materiam in materia Adæ fuisse prodnctam voluerunt, ipsamque primam in causa & excellentia extitisse, atque purissimam vsque ad actualem ipsius virginis formationem præseruatam fuisse. Vnde & ipse diuus Ioannes Damascenus, in sermone de eiusdem virginis natiuitate, de beato Iehoiakim ipsius virginis patre loquens, eam ob rem dixisse videtur, O beati lumbi, ex quibus immaculatissimum semen fluxit. Prisci quoque ac sancti Latinorum Doctores id idem absque dubitatione senserunt vt Hieronymus, Augustinus, Ambrosius, Gregorius, ac cæteri pene omnes. Quorum dicta nunc adducere & longum & superfluum esset, cum sacri concionatores nostri temporis verbum Dei in Ecclesijs proponentes, passim ea attestantur. Quid mirum si sancti viri opinionem hanc tenuerunt, cum Mahmedus veritatis catholicæ inimicus, ipsam tenuerit, vt in authenticis Saracenorum libris legitur? Quorum vnus *Albekari*: Alter vero *Mizlim* vocatur. In his enim sic ad verbum dicitur, Dixit *Ebiborayra* socius fœlicis Mahmedi, Quod audiuit nuncium Dei, id est *Mahmedum* dicentem, Nullus nascitur de filijs Adam, quem non tangat satan quando nascitur: & ideo plorat vociferans, ex tactu satanæ, præter Mariam & filium eius. Clamor enim infantis cum cadit de ventre matris, propter percussionem satan contingit. Item dixit *Ebumu.e*, Prophetam id est *Mahmed* dixisse, Multi perfecti fuerunt ex viris, nulla vero perfecta fuit vnquam ex mulieribus, nisi Maria mater Iesu. Ex his igitur quæ dicta sunt liquido constat, opinionem de immaculata virginis conceptione, non recentem, sed antiquissimam esse. Quin potius oppositam opinionem quam aduersarij pertinaciter tenent, recentiorem dicimus. Quam ideo Deus aliquo tempore pullulare permisit, vt videretur quantam gratiam matri suæ contulerat: eam à peccato originali, quod naturaliter nisi præseruata fuisset, contrahere debebat, immunem atque immaculatam præseruando.

CAPVT VI.

Ad tertiam Hogostrati obiectionem: vbi quod mater Messiæ absque originali peccato concipienda esset, naturalibus rationibus probatur.

HOGOSTRATVS.

Hoc si verum esset, verbum Pauli Apostoli falsum prorsus esset, qui ad Romanos scribens 5. cap. ait, Omnes in Adam peccauerunt, & egent gratia Dei. [illegible] igitur dicendum est, gloriosam virginem in Adam peccasse; & consequenter & eius materiam in peccato Adæ infectam, & ipsam in peccato originali conceptam fuisse. Qui in omnes dicit, neminem excludit. GAL. Vt e, quod pace tua dixerim, minus quam decet vere locutum ostendam, duo faciam Primum enim sepiem naturalibus probabo rationibus, & materiam intemeratæ matris Messiæ mundam atque immaculatam in Adam præseruari debuisse, & consequenter [illegible] matrem Messiæ absque originali peccato conceptam fuisse. Deinde vero ad Pauli Apostoli autoritatem respondebo. Pro primæ igitur rationis fundamento, duo præmittam. Primum quod [illegible], quod in vnoquoque subiecto quatuor debent reperiri causæ, videlicet materialis, efficiens, formalis, & finalis: quarum finalis sublimior est cæteris, atque præstantior. Secundum vero est quod causa finalis & opinio naturæ semper permanent, neque vnquam cessant suo subiecto & indiuiduo perfectiorem tradere formam, si materiam aptam ad recipiendam huiusmodi formam inuenerint. Quare necesse est omni efficienti, tam naturali, quam voluntario, & artificiali, habiliorem quam possit materiam cuilibet subiecto disponere vt finis peculiaris ei adueniat, iuxta cogitationem & finem ab ipso excogitatum. Exempli gratia, piper cuius finis est caliditas & siccitas, naturaliter [illegible] ignis operationem. E contrario vero viola, quam natura ad aquæ qualitatem disponit [illegible] frigiditati conuenientem, quæ est finis ei peculiaris. Eadem ratione saphirus, adamas, & [illegible] lapilli pretiosi, quos natura & causa fina[lis] ad materiam quandam sublimem, lucidam, & d[iaphanam] ex quatuor elementis disponit, vt fo[rmam] propriam sibi ac peculiarem recipiant, non obstante, quod ex terrestri sint elemento, quod est obscurum ac tenebriosum. Quod cum ita sit naturalibus in rebus, consequens profecto est, gloriosam virginem ex quo erat subiectum, in quo Dei Filius incarnari debebat, perfectius ac sublimius omni humana creatura, imo omni ente creato dispositum fuisse. Quemadmodum finis peculiaris propter quem creata fuit, cæteris cunctis perfectior, & sublimior erat, cum illa sola creata fuerit, vt ex ea Filius Dei nasceretur. Sed si eius materia immunda fuisset, ipsaque in peccato originali concepta, nequaquam perfectius ac sublimius omni ente creato disposita fuisset. Igitur & ipsius materiam puram & immaculatam præseruari, & ipsam absque originali peccato concipi, oportuit. Item vnicuique e[nti] cui deest aliqua perfectio, insitus est naturalis appetitus, assimilandi se enti perfectiori, odit [illegible] res sibi infimas. Natura autem, si dispositio subiecti ad recipiendum habilis sit, eo maiorem dat ei perfectionem, quo capacior est: idcirco [illegible]phirus, cuius materia ex te[rra] est, [illegible] ad [illegible] taris quæ est in elemento aereo, naturaliter ascendere cupit [illegible] lucidum fit, atque [illegible]. Minerale au[tem illegible] ri cupit veg[etabile illegible], e[ius] animam ve[getatiuam illegible] non habeat. N[illegible] dat ei crescendi perfectionem, [illegible] ad cre[scendum] [illegible] aptam habeat. Vegetatiuum vero fieri appetit an[illegible]. Ideo [illegible]gorz ob materiæ dispositionem, quam [h]abet, natura dedit hominis figuram [illegible] a [illegible] nitiua caret. Animal præterea h[illegible] G pit[illegible]o. ob quod [illegible] hominis habere [illegible] que ea quæ homo ip[se] facit: licet [illegible] ratione [illegible]. Ex quo igitur appetitus materiæ [illegible] Messiæ erat absque originali peccato concipi, eiusque materiæ dispositio ad recipiendam huiusce

dam [illegible]odi perfectionem hab[illegible]at: necesse [illegible] sequitur, longe rationa[illegible]lius esse, ipsam itaque originali pecc[illegible] conceptam, quam post conceptum purgatam fuis[illegible]e. Item materia, forma, & causa effi[illegible]ens quanto perfectior est earum finis, tanto altiores sunt. Quemadmodum quatuor elementa cum primum animam sensitiuam naosciscuntur, sublimiora fiunt, quam cum solum animam vegetatiuam habebant. Mineralia quoque cum primum lapilli preciosi efficiuntur, nobiliora fiunt. Nam iaphirus & adamas nobiliores sunt iaspide & porphyrite. Iaspis autem & porphyrites, excellentiores sunt lapidibus, quibus domos construuntur. Eadem etiam ratione ex herbis honorabilius est fru[illegible]entum, & ex architectis, praestantior qui [illegible]giā construit. Hac [illegible]per ratione sublimius est basilicas [illegible] [illegible] Regum palatia aedificare. Atque praestan[illegible] est a[illegible]e Deo fertile, quam necessitate. Co[illegible]nsigni[illegible] est, vt quo sublimior est [illegible], eo p[illegible]res ab ipsa in subie[illegible]um emane[illegible] [illegible]iones, vt excel[illegible]ntior sit futu[illegible]. Qu[illegible]d cum [illegible], necesse erat intemeratam V[illegible]gi[illegible] M[illegible] mat[illegible], quae subiectum & [illegible]ulum in quo [illegible] F[illegible]us incarnandus [illegible] erat, subli[illegible] concipi, quam [illegible]mota, qu[illegible] [illegible]nali peccato concipi [illegible] [illegible] quae per[illegible]ionis [illegible]um super caetera omnia h[illegible]be[illegible] Igitur absque originali peccato concepta est. [illegible]tem exploratu[illegible] [illegible]st in natura quaecunque in re plures inueniuntur fines a primo separati, secundum finem esse primo sublimiorem, & tertium secundo. Et sic de caeteris gradatim. Eadem quoque ratione, materia & forma secundi finis perfectiores sunt materia & forma primi, & materia & forma tertij sublimiores [illegible]ndi. Verbi causa. Esse animal perfectior finis [illegible], qu[illegible] esse vegetatiuum. Esse autem hominem [illegible] per[illegible]ctior fin[illegible] est, qua esse animal. Praeterea [illegible]io[illegible]itionem dare volumus, pro[illegible]olum animal est, dicimus ip[illegible]um esse corpus nu[illegible]ituum, sensibile. Si autem prout est homo, dicimus eum esse [illegible]nim[illegible] rationale, [illegible] sublimior est definitio, quam p[illegible]. Cum igitur immacu[illegible]a vi[illegible]o conc[illegible]pia [illegible] non tantum vt hom[illegible] [illegible]mater D[illegible] [illegible] foret: & hic [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] alia [illegible] [illegible] esse [illegible] [illegible] in quem [illegible] mat[illegible] [illegible] [illegible] or est [illegible] [illegible] or, qu[illegible] [illegible] [illegible]tarunt [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] omnis exc[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] & [illegible] tiani virgi[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ma[illegible] [illegible] [illegible] homi[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] dicitur [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] Et secundum [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] fieri. Tunc e[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] perfectionem [illegible] [illegible] [illegible] Sicut enim contra naturam [illegible], dare perfectionem ei qui non mere-

Tertia ratio.

Quarta ratio.

Quinta ratio.

tur: ita quoque contra naturam est, ei qui meretur, perfectionem adimere. Quod cum ita sit, necesse fuit, gloriosae virginis materiam, quae habilis erat, atque apta huiusmodi perfectionem recipere, vt absque originali peccato conciperetur, sine initiali macula productam fuisse. Item pro sexta ratione duas facio propositiones. Prima sit haec, Certum est, peccatum originale non esse generationis causam efficientem: patet: Quia si Adam non peccasset, certe generasset. Secunda sit haec, quam exemplo probabo. Esto quod rex quidam domum sordidam ac foedam sit ingressur. Quaero, Vtrum decentius sit, eam domum ornari debere, variisque [illegible]pleri odoribus, antequam rex ingrediatur, an posteaquam ingressus fuerit. Certe regiae conuenit dignitati prius eam mundam, nitidam, redolentemque reddere, quam postea. Ita dicimus de coelorum regina, iustius decentiusque [illegible], vt materia quae futu[illegible]at matris Dei [illegible] mundificaretur, ac sanctificaretur, du[illegible]gen[illegible]antus esset materia, ab eaque adimere[illegible]ur pec[illegible]i originalis causa efficiens, quam postea cum generatae facta est materia. Alioqui in regina coeli ostenderetur fuisse defectus, essetque contra sacrae scripturae textum, qui de ipsa (vt supra probauimus) ait, Tota pulchra es amica mea, & macula non est in te. Confirmatur ratio. Certum est enim perfectiorem nobilioremque esse rem, in quam nunquam aliqua cecidit macula, aut sordes, quam ea, in qua prius fuit macula, & postea purgata est. Quemadmodum etiam homo, qui nunquam peccauit, peccatore reconciliato praestantior est. Nam si perfectior esset peccator reconciliat⁹ homine iusto qui nunquam peccauit, aut si in pari perfectione essent. Deus gloriosam virginem in statu gratiae non confirmasset. Ipsam igitur absque initiali peccato conceptam fuisse, fatendum est. Postremo, Quanto propinquiora sunt principium & finis, tanto perfectius esse debet medium, nam quo nitre debet principium & medium cum fine. Quemadmodum maior influentia a causa finali in operatione prouenit, multoque, auidior est finis in medio & principio. Ideo cognito, quod [illegible]nis con[illegible] p[illegible]tionis virginis intemeratae erat propter F[illegible] Dei conceptionem, nec[illegible] [illegible] conueniret [illegible]incipium; q[illegible]od [illegible] [illegible], & me[illegible]o, quod fuit ipsam [illegible] [illegible] conceptam e[illegible]e, cum [illegible], quod fuit [illegible] [illegible] ex ea. Et quemadmodum cu[illegible] [illegible] Verbum [illegible]o factum fuit, dedit matri [illegible] per[illegible]tiones, quotquot habit[illegible] erat, nec [illegible] [illegible] [illegible] quoque necesse [illegible] mat[illegible]am be[illegible] [illegible] [illegible]nis statum in [illegible] concep[illegible] [illegible] per[illegible] quas ea[illegible] pere pot[illegible] [illegible] fuisse ne[illegible] ex[illegible] [illegible]nda fuit [illegible] [illegible]io. [illegible] [illegible] corpus Chr[illegible] [illegible] [illegible] ne glori[illegible] [illegible] fuerit [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] perfe[illegible] nes habuit. C[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] L. Cum [illegible]initas [illegible] et Christ[illegible] [illegible] & [illegible] n[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] non fine [illegible] pus e[illegible] [illegible] in vita ope[illegible] pa[illegible] [illegible] & [illegible]tuum esset. Q[illegible] [illegible] quis puerum f[illegible] manu teneat, n[illegible] [illegible]ittat [illegible] facere, [illegible] velit. Sed bene nece[illegible] [illegible]gente, corpus

Sexta ratio.

Septima ratio.

Obiectio.

Responsio.

Christi opera glorificari faciebat. Nam in sua natiuitate ex virgineo vtero a[illegible]; ma[illegible] is corruptione exiuit. Habent enim hoc præcipu[illegible] m glorificata corpora, vt sua subtilitate, [illegible] pa[illegible] et [illegible] m abique eius fractione transeant. In sua etiam transfiguratione glorificato corpore vsus est. Cum præterea Iudæi ipsum lapidare vellent, illis nō [illegible] identibus, de templo exiuit. Ad confirmationem autem nostræ rationis facit, quod nō reperiatur apud Euangelistas aliqua de glorificatione Christi in eius te[illegible] surrectione mentio. Quare consequens est, glo[illegible] riosam virginem in suę conceptionis instanti, absque initialis peccati macula fuisse, quin ponus in eius cōceptione mater[illegible] m [illegible] omnes perfectiones quas habitu[illegible] a erat, habuisse. Animam vero eius mox cum eidem materiæ in[illegible] sa est, omnes pfectiones quæ in anima repente possunt, actualiter adeptam fuisse, vt est [illegible] ientia, sapientia, intelligentia, prophetia, gratia, & quæcunque animæ attribui possent. Cum autem Dei Filius ad eam incarnādus venit, in gradum altis[illegible] imum ipsa conscendit; quandoquidem ei tanqu[illegible] m matri suæ vniuersi orbis regimen atque guber[illegible] ionem ille reliquit, fecitque, vt esset cœlorum Angelorumq; regina. Nunc ad beati Pauli verba re[illegible] pondeamus. Cum igitur inquit, Omnes in Adam peccauerūt: sic exponamus dictum, Omnes, scilicet, qui sub[illegible] sunt so[illegible] um Adæ regu[illegible] am, eoque altiorem fortiuntur g[illegible] adum. Hi enim in Adam vere peccatores sunt, ac in o[illegible] g[illegible] nali peccato concepti. Gloriosa autem virgo [illegible] cum ad sublimiorem quam Adam a[illegible] endent [illegible] radum, dici non potest in peccatum Adæ [illegible] nd[illegible] e: quandoquidem ipsa sola inter ceteras omnes c[illegible] eaturas hoc priuilegio donata fuit, vt in ea filius Dei conciperetur. [illegible] d autem hic fuerit eius vltimus finis, ac suę c[illegible] tionis, ex eo potissimum p[illegible] tet, quod nulla vnq[illegible] alia creatura præter ipsam, ad hoc con[illegible] t[illegible] vt in ea Filius Dei incarnaret[illegible] quia in nulla alia, quam in ipsa Filius Dei incar[illegible] est. Ergo vt in ea Filius Dei [illegible] con[illegible] ptus [illegible] concepta est. Concluditur igitur [illegible] Dei [illegible] conceptionis ipsius virginis [illegible] extra[illegible] Quare vt ex præmissis ration[illegible] colligitur, oportuit, matrem [illegible] & [illegible] virginis [illegible] fectiorem at[illegible] orem [illegible] tera & fo[illegible] in gene[illegible] e hu[illegible] e, ac sine pec[illegible] in[illegible] is infectione p[illegible] sam.

Ad Pauli Apostoli autoritatem.

CAPVT VII

Ad quartam Hogostrat[illegible] conclusio de immaculata virginis conceptione [illegible] Theologicis simul ac naturalibus confirmatur rationibus.

HOGOSTRATVS.

C[illegible] ER[illegible] natu[illegible] æ o[illegible] [illegible] Se[illegible] D[illegible] [illegible] que [illegible] naturæ o[illegible] instructus [illegible] pte Adæ peccat[illegible]

[illegible] omnes ab eo [illegible] natur[illegible] li prop[illegible] tes, cum o[illegible] [illegible] go minime ab d[illegible] est [illegible] ipsam [illegible] v[illegible] nem ab [illegible] inalis peccati l[illegible] be p[illegible] fu[illegible] AL Nunquam certe mihi [illegible] te decipetis. [illegible] septem [illegible] he[illegible] ac naturalibus prob[illegible] tionibus [illegible] ctioni tuæ, q[illegible] æ nu[illegible] a [illegible] sponsio d[illegible]. Prima igitur ratio sit hæc. Deo auxiliante tenacitatem attribui non posse, [illegible] m est [illegible] tar[illegible] dei vnicuique creaturæ p[illegible] ionem [illegible] apta sit recipere. V[illegible] Cum [illegible] mū[illegible] dum condidit, tan[illegible] ge[illegible] rien[illegible] ibu[illegible] s [illegible] biect[illegible] po[illegible] terat. Nam [illegible] pe[illegible] sue leonis, [illegible] te[illegible] pe[illegible] po[illegible] certe [illegible] S[illegible] aptum ad [illegible] non esset, non de[illegible] cum it[illegible] te[illegible] plane, Deum virgi[illegible] m gloriosam absque initiali pec[illegible] to fecisse, ex [illegible] eius subiectum ita aptum erat. Alioquin atiat[illegible] te[illegible] ax[illegible] ple fe[illegible] quod omnino fa[illegible] um [illegible]. I[illegible] absque initiali pe[illegible] to ip[illegible] concepta est. S[illegible] unda ratio sit hæc. Ce[illegible] m est, princip[illegible] ū c[illegible] nis esse operi[illegible] h[illegible] fit, vt[illegible] um prin[illegible] p[illegible] to cognitionis diuinæ [illegible] beatissimam virginem [illegible] peccato ori[illegible] inali dare, [illegible] purificare, longe decenti[illegible] fuit ea[illegible] dam & absque peccato fecisse quam post ea [illegible] dasse. Si enim ita non fuisset, operationes diuinæ humanis vanis & inconstantibus assimi[illegible] ntur. Hoc autem falsum est. Fecit igitur eam a[illegible] originali omnino mundam ac puram [illegible] ratio sit hæc. Vnicuique homini ap[illegible] a natura insitus est, vt eius mater pe[illegible] cunctis mundi pe[illegible] hominibus. E[illegible] ex eius sanguine genitus est. Nam [illegible] ex materia munda & [illegible] ptim[illegible] bit, [illegible] us qu[illegible] sa[illegible] dem ex mater[illegible] conf[illegible] per mat[illegible] pet[illegible] on[illegible] pit, odi[illegible] ne[illegible] pe[illegible] ne[illegible] Si[illegible] D[illegible] qui vn[illegible] pe[illegible] o[illegible] nes iu[illegible] op[illegible] imperf[illegible] ctionis[illegible] d[illegible] statu[illegible] nobil[illegible] ac[illegible] fe[illegible] sun[illegible] ate, cæt[illegible] p[illegible] perfectionibus[illegible] opta[illegible] p[illegible] voluntate & a[illegible] ditu[illegible] eius desiderium[illegible] tius ad res vile[illegible] & [illegible] et[illegible] as, quam res & perfectiores [illegible] et. Se quetetur[illegible] rea, eum vitiorem h[illegible] bu[illegible] sse [illegible] pp[illegible] q[illegible] ra[illegible] præ[illegible] uis creatura humana[illegible] cum [illegible] humanitatem suam [illegible] perfect[illegible] am Ho[illegible] autem [illegible] o[illegible] sus contra [illegible] perfe[illegible] lus: [illegible] perfecta, [illegible] per[illegible] li[illegible] abi[illegible] p[illegible] num [illegible] od D[illegible] n[illegible] A[illegible] re[illegible] p[illegible] t. X[illegible] A[illegible] ndum [illegible] sset, Adam

Prima ratio.

Secunda ratio.

Tertia ratio.

Quarta ratio.

A[illegible] Adam [illegible] ie n[illegible] Et [illegible] in- [illegible] ne[illegible] est, mult[illegible] Deus [illegible] æternu[illegible] initialis la- be [illegible] hæc; [illegible] humani [illegible] Adam [illegible] ipsius [illegible] cuius [illegible] humanum ge[illegible] principium [illegible] & finis inter se [illegible] necesse fuit, qu[illegible] admodum Adam [illegible] principium & [illegible] est finis, [illegible] peccare facti sunt [illegible] eat [illegible] ca- to [illegible] Adam [illegible] Christo, [illegible] A- [illegible] quod est al- [illegible] Notum est, [illegible] rex [illegible] Dei [illegible] ædifi- [illegible] regem S[illegible]mone [illegible] quod Dei [illegible] & [illegible] la[illegible]dibus excid[illegible] nod fe- ro [illegible] nec eorum [illegible] Zamir [illegible] per eum [illegible] quod [illegible] De incarn[illegible] [illegible] אנכי תולעת [illegible] Ego [illegible] vermis & non vir. [illegible] peccato. [illegible] Rex Salom[illegible] [illegible] ordinem [illegible] debere [illegible] Hego[illegible] intellige. Deus enim necessitate exigente

Quinta ratio

Sexta ratio.

Pulchra fabula de virginis conceptione.

Zamir vermis.

Septima ratio pro responsione ad Hegostratis obiectionem.

A multo[illegible]es [illegible] regul[illegible]m & ordinem naturæ fe- cit. [illegible]n cui[illegible] st naturæ regul[illegible] & ordo, vt arbor cæsa & [illegible]a, flores, folia & fructus producat. Vir- ga autem Aharon gemmas, flores, frondes, & amygdalas edid[illegible]t. Neque est naturæ opus, vt vna no[illegible]e hæc omnia arbor proferat. Ipsa tamen vir- ga Aharon vna nocte eadem omnia protulit. Ne- que est ex naturæ cursu, vt arbor siue viridis, si- ue sicca, animam habeat sensitiuam. Virga au- tem Mosi [illegible]pens effecta est. Neque ordine na- B turæ possi[illegible]le [illegible] alicui bruto, loqui atque disse- rere A[illegible]us aur[illegible] Balaam cum eo disputauit. Ex [illegible] quoq[illegible]e c[illegible]su propheta n[illegible] potest [illegible] in [illegible] pe[illegible]i. Non enim brut[illegible]m al[illegible] v[illegible] test. Deu[illegible] autem cum ce- [illegible]lonæ locutum legimus. [illegible]ra e[illegible]ni naturæ or- di[illegible] motu circu[illegible] cessa- re po[illegible] st [illegible]po[illegible]bile Tempore aute[illegible] I[illegible] ho- suæ, ip[illegible]bon existente [illegible] in medio [illegible] ppl[illegible], [illegible] que per diem integrum, C hoc [illegible] immobilis. Impo[illegible]ile quo- que [illegible] naturæ ordinem, vt rotæ cœli quæ ab Oriente in Occidentem mouentur, re- trogrediantur. Hezekiæ autem tempore, sol re- trocessit gradibus decem ab eo itinere, quod fe- cerat. Impossibile est etiam secundum naturę cur- sum, vt Leo a feritate cesset, seque ab occidendo contineat, præsertim cum famelicus est. Daniel autem in foueam leonum proiecto, nihil nocu- men[illegible] intulerunt. Ignis etiam secundum D nat[illegible] in semper vrit, & deuorat, sed Ana- n[illegible], & A[illegible] in fornace ardentissima po- sitis, n[illegible] mol[illegible] stiæ intulit, nec pilo quidem vesti- mento[illegible]um nocuit. Deus præterea postquam A- dam & Heuam creauit [illegible] han[illegible] dedi[illegible] naturæ regu- lam & ordinem, ne posset homo sine [illegible] & mu- lieris semine generari. Christum tamen [illegible] pe[illegible] [illegible] abl[illegible] semine generatum [illegible] omni[illegible] us l[illegible]uido patet quod quandoque Deus necessi[illegible]e facit præt[illegible] naturæ ordi- E nem. [illegible] euidens est, quod q[illegible]n uis Deus [illegible] naturæ ordinem in genere, & omni ex par[illegible]n particulari tamen id quandoq; facit. N[illegible] prop[illegible]te hanc particularitatem dici po- test naturæ [illegible] rumpere. Vel si dicere vo- lumus, iu[illegible]rum sententiam, Deum ob speci[illegible] id quandoque face- re, [illegible]lto m[illegible] ur esse cõtra naturam quod facit. Talmudistæ [illegible]mque videntes omnia ista quæ contra n[illegible]tur[illegible] fie[illegible]dentur volentesque F rationem reddere [illegible] fiant [illegible] cum inquiunt cum mundum cre[illegible]set, [illegible] tribuit naturæ facultatem, vt operaretur secundum ordinem ab eo institu- tum, nec se [illegible] contradicturum pollic[illegible]um fu- isset, [illegible] hac instant[illegible] ditione. [illegible] tas secus fieri ext[illegible]eret [illegible] ipse po[illegible]cere qui- quid [illegible] contr[illegible]am na- ram foret [illegible] conting[illegible]t, de eo natur[illegible] se fieri, minim[illegible] ex quo [illegible] G tionaliter vir[illegible] Co[illegible] ola[illegible] glorio a [illegible] & [illegible] que [illegible] id con[illegible]a naturam [illegible], haudq[illegible]qua[illegible] di[illegible] potest, sed vnum ex supradictis. Maxime cu[illegible] Immaculata

Talmudistarum responsio.

virginis [illegible] iectum, vt in præcedenti capite ostensum est, aptum esset huiusmodi perfectionem recipere, vt absque initiali labe produceretur.

CAPVT VIII.

Ad quintam Hogostrati obiectionem. Et quod intemerata mater Messiæ absque libidine & concupiscentia genita sit.

HOGOSTRATVS.

SI beatissima virgo sine peccato originali concepta esset, absque libidine & concupiscentia generata fuisset. Probatur, quia originale peccatum libidini, concupiscentiæ, ac voluptati admixtum est. Quod diuus Augustinus affirmat in libro de fide ad Petrum, parte prima q. vigesima quarta. Cuius dictum ponitur in Decretis de *conse.* dist. quarta cap. *Firmissime*; Vbi sic dicitur, Firmissime tene, & nullatenus dubites, omnem hominem qui per concubitum viri & mulieris concipitur, cum peccato originali nasci, impietati subditum, mortique subiectum. Quare omnes ex libidine ac voluptate coitus geniti, cum peccato originali concipiuntur. Sed virgo gloriosa cum libidine ac voluptate coitus genita fuit: cum ex verissima sancti Iehoiakim & sanctæ Hannæ coniunctione, vt cæteri homines, generata sit. Ipsam igitur in peccato originali conceptam fuisse, consequens est. GAL. Certum est maius priuare minus. Experientia enim cognoscimus, solem lunæ atque candelæ priuare claritatem. Videmus quoque sensum maiorem priuare minorem. Homo enim qui omnem cogitationem suam, ac phantasiam in vnam rem, vel studendo, vel speculando vehementer collocat, pro eo tempore se[illegible]m minorem amittit. Nam si tunc coram eo quispiam transiret, transeuntem illum non videret, & si ipsum alloqueretur, non audiret. Fateor igitur sanctum Iehoiakim & sanctam Hannam sese coniugaliter copulasse, ob ardentem tamen deuotionem, vehementemque contemp[illegible]ionem, qua vnanimiter in generatione beatissimæ virginis [illegible] tenti ambo tenebantur, fomes in illo actu penitus extinctus fuit. Quare peccatum originale in concep[illegible]e immaculatæ virginis [illegible] m nullum habuit. Con[illegible] autem [illegible] dimus, vera esse ostendere. Nam [illegible] à tem[illegible]lo [illegible] parentes eius tanquam profani à sacerdotibus cum increpatione e[illegible] fuissent, eo quod steriles essent, & iam senio confecti, filios nondum genuissent [illegible] Deum mœsti & supplices rogarunt [illegible] eis [illegible] ad eius seruitia procreandam con[illegible]deret. Quibus exauditis, apparuit A[illegible]us [illegible] m vt[illegible] nuncian[illegible] eos in [illegible] Hebraico [illegible] Angelus Domini mi[illegible] ad te, vt annun[illegible] tibi p[illegible] e[illegible] itas [illegible] Vid[illegible] & [illegible] ctum. Pe[illegible], non [illegible] id [illegible] vt [illegible] ape[illegible] no[illegible] bi[illegible] fore cognoscatur quod [illegible]

Iuxta igitur Angeli [illegible] m præceptum ambo sibi [illegible] biuantes, de mutua visione lætati ac de promissa sobole securi & certi, adorato Domino, domum redierunt, diuinum promissum hilariter expectantes. Et tanta se deuotione coniunxerunt, vt absque libidine & corporis voluptate virginem gloriosam matrem Dei futuram, genuerint. V[illegible] enim deuotio, atque animi delectatio, omnem corporis voluptatem, concupiscentiam, atque libidinem extinxit. Vnde non immerito eis nomina Iehoiakim & Hanna imposita fuerant. Iehoiakim enim Deus eleuabit, vel eriget, siue suscitabit, ac etiam con[illegible]abit Latine interpretatur. Nomen vero Hanna a non [illegible] quod est gratia, deriuatur. V[illegible] ex nominibus [illegible] palam innotesceret, [illegible] quod per prolem quam [illegible] expectabant, Deus ex [illegible] misericordiæ [illegible], humanum genus & a peccato [illegible] eleuaturus erat, & a morte æterna [illegible], & ad cœlestem gloriam erecturus [illegible]. [illegible] igitur beatissima [illegible] absque concupiscentia & libidine genita fuerit, necessario consequens est, & absque omni peccato eam conceptam [illegible] libido & concupiscentia fuerit [illegible] Adæ [illegible]. Ipse [illegible] Adam vitiis mundanis [illegible] adhærens vt [illegible] capite sequitur, ותרא האשה כי טוב העץ למאכל וכי תאוה הוא לעינים Hoc est, Et vidit mulier, quod bona esset arbor ad vescendum, & delectabilis oculis) se superbia atque inobedientia impleuit, transgressusque est Dei præceptum [illegible] modo carnem suam infecit, vt omnes ab eo descendentes, cum eadem superbia & inobedientia quæ est omnium peccatorum origo concepti sint. Ideoque peccatum originale, siue initiale dicitur. Eam ob rem & cum libidine atque effrenata voluptate procreantur, & vt voluntatem [illegible] perficiant [illegible] inclinati sunt, atque ad peccandum, & [illegible] dum Dei præceptum obnoxij. Q[illegible] maxime p[illegible]tet. Nam [illegible] homo est in [illegible] libidinis appetitu, me[illegible]brum [illegible] adeo erigit voluptat[illegible] optatam pe[illegible], vt nec morte [illegible] proposita ab actu illo de[illegible] quod in nullo [illegible]orum membrorum esse [illegible] ritur: [illegible] quis enim [illegible] accedit, & antequam perficiat [illegible] voluntate [illegible] pedes a gressu [illegible] abstinent, [illegible] voluntati obte[illegible]. Veruntamen vt ait Magister sententiarum [illegible] dist. secundi, si primi homines non [illegible], absque omni peccato & macula [illegible] copula [illegible] esset [illegible] tus, ac m[illegible] entia, [illegible] bus memb[illegible] cut & cæte[illegible] nullum motum illicitum [illegible] membra corporis ali[illegible] admouentur sine libi[illegible] ardore, vt manum [illegible] genitalibus vt [illegible] [illegible] peccato [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] mo [illegible] ad peccato [illegible] in q[illegible] ber[illegible]

Iehoiakim & Hanna quomodo interpretantur.

Incredibile enim non est, Deum talia fecisse corpora illa, vt si non peccarent, membris illis sicut pedibus imperarent. Nec cum ardore seminarent, nec cum dolore parerent. Sed post peccatum motum illum metuerunt, quem nuptiæ ordinant continentia cohibet. Infirmitasque prona in turpitudinis ruinam, honestate excipitur nuptiali, vt quod sanis officium esset, ægrotis sit remedium. Ex hac igitur ratione colligitur, intemeratam virginem absque originali peccato fuisse conceptam. Quamuis enim naturaliter non sit possibile quempiam absque peccato propagari, cum materia ob Adæ infectionem, in peccatum prona sit: gloriosa tamen virgo vt absque peccato propagaretur, non natura, sed gratia id consecuta est, cum rationabilius decentiusque fuerit, Deum mundasse materiam ex qua inter sua effici debebat, dum efficientis esset materia, & antequam patientis materia fieret. Quocirca à sancto Iehoiakim & à sancta Haona omnem corporis libidinem, voluptatemque effrenatam Deus abstulit, vt eo modo ipsam immaculatam virginem generarent, quo primi parentes si non peccassent, filios suos in paradiso genuissent. Ex his patet obiectionis Hogostrati solutio. Dictum autem diui Augustini quod inducis, verum quidem esse dicimus, quatenus omnes homines per concubitum viri & mulieris cum corporis libidine & voluptate generati, non sunt peccati originalis expertes. Sed dicimus nullum verius quidem esse, quatenus virgo ipsa gloriosa absque effrenata libidine corporalique voluptate propagata fuit. Quod ex gratia ac voluntate diuina prouenisse dicimus, cum ipsa eius tabernaculum futura esset, ex cuius pretiosissimo sanguine Christi Dei & hominis corpus formandum erat. Ideoque necesse fuit, vt esset omnium creaturarum perfectissima atque purissima. Cui opinioni idem etiam Augustinus dictis suis assipulatur, libro de Hæresibus contra Manichæos in persona Christi, dicens, Si potuit inquinari mater mea, eam cum facerem, potui inquinari ego, cum ex ea nascerer. Et in libro de Natura & gratia, Excepta (inquit) virgine Maria, de qua propter honorem Domini mei, cum de peccatis agitur, nullam prorsus volo fieri quæstionem. Et multis etiam aliis in locis ipsam immaculatam, purissimam, atque ab omni peccato immunem prædicat.

Responsio ad argumentum Hogostrati.

CAPVT IX.

Ad sextam Hogostrati obiectionem. Et quod merito passionis Christi exhibendæ, fuerit virgo gloriosa a peccato originali modo nobilissimo redemta.

HOGOSTRATVS.

Ergo gloriosa fuit per Christi passionem redemta. Alioqui & ipsa tanto bono & priuata fuisset, & Christus vniuersalis redemtor non esse dici posset, quod valde inconueniens est. Ergo ipsius quoque virginis fuit redemtor & saluator. Quod ipsamet fatetur in cantico suo, dicens, Et exultauit spiritus meus in Deo salutari meo. Sed redemtio seu saluatio præsupponit culpam. Non enim intelligi potest redemta & saluata, nisi ab aliqua culpa. Cum igitur ipsa actualem culpam nunquam habuerit, sequitur plane, quod ab originali redemta fuerit. Quare ipsam in peccato originali conceptam fuisse, consequens est. GAL. Ratio tua nulla est: cum æque redemtor ac saluator sit, qui hominem custodit, ne captiuus fiat, sicut is qui eum à captiuitate liberat. Quemadmodum ita medicus dicitur, qui homini regulam & ordinem dat, vt sanitatem conseruet, & ne in ægritudinem decidat, vti qui ægrotantem sanat. Quamobrem Auicenna medicinam definiuit esse scientiam, qua humani corporis dispositiones noscuntur, ex parte qua sanatur, vel ab eo infirmitas remouetur, & habita sanitas conseruatur, amissaque recuperatur. Eadem quoque ratione dicimus, ita redemtorem & saluatorem appellandum, qui prohibet ne quis in peccatum cadat, sicuti eum qui hominem à peccato subleuat. Ex his dicere possumus, geminam esse redemtionem, subleuatiuam, & præseruatiuam. Præseruatiuamque longe nobiliorem ac perfectiorem subleuatiua. Sicuti enim multo melius est, quempiam à vulnere præseruare, quam ei post acceptum vulnus remedium adhibere: ita longe nobilius ac perfectius est, aliquem à peccato, ne in ipsum cadat præseruare, quam illum postquam in illud ceciderit, à peccato liberare. Quare nobiliori ac perfectiori modo redimitur, maiusque beneficium accipit, qui à peccato futuro immunis præseruatur, quam qui à peccato perpetrato eripitur. Multo igitur præstantior ac perfectior est redemtio præseruatiua, quam redemtio subleuatiua. Cæteri omnes homines redemtione subleuatiua à peccato redemti fuerunt. Virgo autem gloriosa sola ex viro & muliere propagatis, redemtione præseruatiua redemta est. Quomodo & Angeli boni ne cum Lucifero ruerent, à peccato redemti fuere, vt Ioannes Chrysostomus optime sentit. Deiparam autem virginem immaculatam Anselmus in libro secundo, *Cur Deus homo*, cap. 10. loquens, Indiguit (inquit) beata virgo redemtione, & Christi passione, non propter peccatum quod infuerit, sed propter peccatum quod infuisset, nisi ipsemet ex speciali priuilegio eam præseruasset. Hoc præterea & ipsa redemtionis humanæ perfectio necessario exigebat. Sunt enim sex ipsius redemtionis modi. Primus quidem est, cum quis à peccato actuali mortali, postquam in ipsum ceciderit, redimitur. Et hoc modo peccatores qui in peccatum mortale ceciderunt, per pœnitentiæ sacramentum redimuntur. Secundus vero modus est, cum quis ab ipso peccato mortali præseruatur. Et hoc modo Apostoli redemti fuerunt: qui postquam Spiritum sanctum acceperunt, nunquam mortale peccatum admiserunt. Tertius autem modus est, cum quis peccato veniali commisso redimitur, quo modo iusti redimi solent, qui de lege communi ipsum veniale peccatum omnino euitare nequeunt: cum iuxta sapientis dictum, Septies in die cadat iustus, & resurgat. Quod nonnisi de veniali peccato intelligi potest. Quartus quoque modus est,

Medicina quid sit.

Duplex redemtio.

Sex redemtionis modi.

cum quis ab ipso veniali peccato præseruatur: quo quidem modo Ioannes Baptista redemtus est: qui vt quibusdam placet peccati venialis penitus expers fuit. ob id quod de eo Ecclesia canit, *Ne leui saltem maculare vitam famine posses.* Quintus præterea modus est, cum quis ab originali peccato contracto redimitur: quo modo paruuli baptizati per baptismi sacramentum redimuntur. Sextus demum modus est, cum quis ab ipso originali peccato illæsus præseruatur. Et hoc modo sola beatissima virgo ex naturali propagatione genitus, redemta est. Nisi igitur ipsa ab originali peccato merito mortis filij sui præuisæ, omnino immunis præseruata esset, nec humanum genus perfecte redemtum fuisset, nec Christus ipse humani generis perfectus redemtor extitisset: cum illud omnibus modis quibus redimendum erat, non redemisset.

CAPVT X.

Ad septimam Hogostrati obiectionem. Et quod virgo gloriosa nunquam ægrotauerit, nec vnquam menstrua passa fuit. Et quam ob rem obierit. Et quod mortua, statim resurrexit.

HOGOSTRATVS.

PECCATVM originale fuit mortis causa, iuxta dominicum illud Genesis secundo capite dictum, Qua hora comederitis ex eo, morte moriemini. Sed beatissima virgo corporaliter mortua fuit, vt catholica tenet Ecclesia. Ergo peccati Adæ fuit particeps. Quare & in originali peccato ipsam conceptam fuisse, consequens est. Alioqui pœnam absque culpa minime habuisset: cum pœna sola suos debeat tenere autores. GAL. Concedo quidem, mortem peccati fuisse effectum postquam Adam peccauit, in his qui in ipso peccauerunt, atque in peccatis nascuntur. Adam tamen ipse antequam peccasset, [illegible] rum ætern[illegible] contemplatione & fruitione [illegible] fabatur [illegible] hæc erat arbor vitæ in paradiso [illegible] secundum [illegible] Falmudistas. Se[illegible] quia diuinorum contemplationem reliquit, vt ilsque mundanis atque concupiscentiis carn[illegible] ius adhæsit, in ægritudines & mortem incidit. Ideoque morimur. Et hæc est arbor scientiæ boni & mali quæ mortis causa est, iuxta eorundem sententiam. Hinc est illud Genesis secundo capite dictum, כי ביום אכלך ממנו מות תמות Hoc est, Qua [illegible] die comederis ex eo morte morieris. Hoc autem ex homine [illegible] composito ex quatuor elementis, a quibus quatuor pro[illegible] dunt humores, manifeste apparet. Vitia enim humana etsi multiplicia sint, in quatuor tamen genera diuiduntur. Quorum primum quidem in cibo & potu consistit. Secundum [illegible] in coitu. Tertium autem in rerum gubernatione. Quartum denique in diuitiarum a[illegible] [illegible] uto. Ex cibo namque & potu certum est quatuor generari humores, vni[illegible] cuique peculiares, vt [illegible] phlegmatico phlegma, ch[illegible] lerico choleram, [illegible] melancholico melancholiam & [illegible] sanguineo [illegible] sanguinem. Eadem quoque ratione venerem e-

Arbor vita quid.

Arbor scientia boni & mali quid.

Quadruplex vitiorum genus.

ctantium, cum voluerit libidinis appetitum explere, augetur calor. Et [illegible] te optata fraudetur [illegible] melancholia multiplicatur. Et sic de reliquis humoribus dicendum est; quo fit, vt à complexione sua homo egrediatur [illegible] a[illegible] ge[illegible] tq; vnum humorem super alium, qui propter excessum ægritudinem efficiunt. Fitq; exinde ele[illegible] [illegible] uni diuisio, ac animæ corporisq; separatio quæ mors [illegible] tur. Ex quo sequitur, quod Adam vi[illegible] a se[illegible], in infirmitates mortemq; incurrit. Gloriosa autem virgo ac [illegible] ius filius cum peccati Adæ haudquaquam participes fuerint, atque ab originali peccato penitus alieni extiterint, merito im[illegible] [illegible] & immortales esse debebant. Se[illegible] quia ob [illegible] tionem nostram mors Christi & passio nec[illegible] [illegible] cum sine ea parcere humano generi diuina [illegible] noller, ideo Christus corpus passibile & mortale necessario habere debuit. Intemerata [illegible] virgo cum filium passibilem & mortalem genuit esset, qui cum ea vna [illegible] futurus erat, & ab impassibili & immortali p[illegible] ssib[illegible] e & [illegible] le naturaliter procedere non posset, nec [illegible] mortalis quoque fuit. Q[illegible] [illegible] sunt. V[illegible] tum tamen a malis & pœnis c[illegible] us propter Adæ peccatum, & non necessario Christi passioni, ipsa beata virgo liberata fuit [illegible] ab initiali peccato omnino immunis esset: vt [illegible] cum dolore parere, quod Heuæ pro maledictione datum fuit, menstruis fœdari, & infirmitatibus ex peccato prouenientibus affici, quorum omnium virgo gloriosa penitus expers fuit. Et quia [illegible] uri mors & passio Christi & intactæ virginis fuit ad humani generis redemtionem, vt dictum est: ita Christi resurrectio non obstante quod necessaria esset ad catholicæ fidei confirmationem, necessario esse debebat, ex quo ab originali peccato expers omnino erat. Pari quoque ratione virgo ipsa immaculata mox vt mortua est resurrexit, & vna cum filio in cœlum empyreum assumta, ac in regni cœlestis solio sublimata, atq; ad dexteram [illegible] sedens, in anima simul & corpore gloriosissima regnat. Et propterea Psalmographus Psalmo 132. de resurrectione filij & matris loquens ait, קומה יהוה למנוחתך אתה וארון עזך id est, Surge [illegible] in requiem tuam, tu & arca fortitudinis tuæ De[illegible] autem ad dexteram filij [illegible] sione atque corporis gloria, idem Psalmo quadragesimo quinto ita inquit, נצבה שגל לימינך בכתם אופיר H[illegible] est, Astitit Regina ad dexteram tuam in d[illegible] d[illegible] ate, vel vestitu aureo. Vbi per vestimentum aureum gloria superna, atq; excellentissima corporis [illegible] quod animæ est indumentum exprimitur. CAP. Etsi recte quidem [illegible] eris, Virginem gloriosam nunquam menstrua passam fuisse, cum mundissimam esse deb[illegible] erit, vt de mundissima matre ([illegible] ut ait Aug[illegible] us) mundissimus nasceretur filius: hinc & An[illegible] mus, Decuit inquit virginem ea puritate [illegible] tere, qua ma[illegible] r sub Deo nequit intelligi. Quamobrem non solum ab omni pecca[illegible] labe [illegible] ma esse debuit verum etiam ne[illegible] [illegible] alia [illegible] indicia ei attrib[illegible] potuit. I[illegible] c[illegible] [illegible] m ratio ip[illegible] a postulet, vt e[illegible] ra mulier[illegible] im [illegible] de [illegible] ristino ess[illegible] r, eam menstruis nun[illegible] [illegible] fœdatam fuisse haudquaquam dubito. Ve[illegible] em tamen rationibus id probares. GA. Vt [illegible] gulari

Adam quare effectus est mortalis.

Mater Messia quare mortua est.

Mater Messia mortua mox gloriosa resurrexit.

[illegible] deuotioni [illegible], quam erga ipsam [illegible], quod per [illegible] ratione pro[illegible] bo. [illegible] quia [illegible] oportu[illegible] nata, adeoq; [illegible] sunt, vt [illegible] omnino [illegible] quidem [illegible] ac cæte[illegible] [illegible] in muliere [illegible] deo nata vt [illegible] expe[illegible] lat, [illegible] uiam [illegible] materiæ [illegible] in [illegible] ipsam [illegible] Vnde ne [illegible] in al[illegible] do [illegible] quo [illegible] de [illegible] o [illegible] אשה בגרת [illegible] ואל [illegible] hoc est, Ad [illegible] ac[illegible] fequere[illegible] tane, [illegible] poll[illegible] totius [illegible] de ipsa in [illegible] na Dei [illegible] an[illegible] macula non e [illegible] tissima virgo ante [illegible] pa[illegible] onem obi[illegible] [illegible] paradi[illegible] Si enim in cæ- lestem paradi[illegible] dixe[illegible] ut [illegible] quam est [illegible] ad [illegible] descentuam fuisse, te dicete o- p[illegible] ad infernum scilicet inferiorem, quem [illegible] um voc[illegible] quo [illegible] pa[illegible] ante [illegible] descend[illegible] Sed eo [illegible] in [illegible] ri[illegible] pec[illegible] Igitur [illegible] pro[illegible] o [illegible] peccatum [illegible] p[illegible] fectatum [illegible] [illegible] e eam & in originali peccato conce[illegible] in [illegible] con[illegible] quen[illegible] est. GAL. Duas [illegible] ipu[illegible] [illegible] enim d[illegible] in neutrum lo- [illegible] sed ad alium locum cœlo[illegible] n [illegible] Deind[illegible] v[illegible] aio, [illegible] ropo[illegible] m [illegible] ante [illegible] p[illegible] eam ante pa[illegible] onem [illegible] obire, im[illegible] de fuer[illegible]. Quod [illegible] ipsi [illegible] ione p[illegible] oba- tur. Prima quidem est, quia ita à De[illegible] præo[illegible] na- tum fuerat, vt passionem [illegible] ipsi videret. Q[illegible] re aliter euenire non potuit. Secun[illegible] la vero est, [illegible] a necesse erat, vt ipsa quoque ad [illegible] pec- catum eueniret, cum [illegible] perpe[illegible] n- do Adæ peccatum inter[illegible] taut, [illegible] intercurire deboerint. Q[illegible] madmodum [illegible] muliere mediante peccatum [illegible] ud commi[illegible] um fuit, ita etiam muliere me[illegible] ante remittendum [illegible] [illegible] vt [illegible] mulier pecca[illegible] mortem mundo [illegible] ita [illegible] lier sanctissima & [illegible] acul[illegible] ta [illegible] tam afferret. iuxta i[illegible] d D. Au[illegible] Au[illegible] pe[illegible] i H[illegible] a, auctrix me[illegible] Ma[illegible] de[illegible] obitum, Maria viuificand[illegible] tuit. Per [illegible] sa [illegible], sanauit ista. Tertia demum est, Quia ne- minem Deus ante tempus constitutum obire fa- ci[illegible], nisi d[illegible] bus ex causis: aut scilicet ob eius scele- ra, quibus mortem meretur, aut propter eius bo- nitat[illegible] & virtutes, ne eas peccando perdat. Quum enim Deus [illegible] t quempiam in peccatum [illegible] lapsu- rum, & ob id [illegible] amittandum, pro sua misericordia nolens animam eius perdi facit eum tempore iu- stitiæ suæ obire. Cum igitur beatissima virgo fue- rit ab omni prorsus peccatorum labe immunis, neque in p[illegible] ccatum labi potuerit, non potuisset ante temp[illegible] is obire: cum à diuina iustitia nihil in- [illegible] pro[illegible] e posset. Ex his igitur quæ in præmis- sis capitibus dicta sunt, sole clarius patet, quod non obstantibus Hogostrani obiectionibus, opi- nio antiqu[illegible] rum Hebræorum de immaculatissi- [illegible] a mat[illegible] Me[illegible] æ [illegible] onceptione, verissima atque catholica [illegible] it.

[Margin notes: Mater Dei [illegible] ... passa fuit. — Secunda ratio. — Tertia ratio. — Obiectio. — Prima ratio responsio. Secunda responsio. Impossibile fuit, matrem Messiæ ante passionem filij mortuam fuisse. — Tertia responsio.]

CAPVT XI.

Quod propter matrem Me[illegible] æ vocatus fuerit Israel populus Dei peculiaris.

CAPNIO.

[illegible] B ea quæ d[illegible] sti arbitror Israeliti- cum popul[illegible] propter amorē quem Deus ab æterno erga [illegible] atrem Mes- siæ habuit, populum Dei peculia- rem nuncupatum fuisse. [illegible] A[illegible] O[illegible] ime quidem arbitraris. Tam ingens enim, ta[illegible] qu[illegible] [illegible] ment[illegible] fuit ab æterno Dei [illegible] n[illegible] atrem Mes[illegible] amor, [illegible] propter eam Israeliticum popu- lum sibi [illegible] ecu[illegible] arem fecerit, eo quod ex ipso pro- ditura esset. Q[illegible] d apert[illegible] ime Rabbi ille insinua- uit, co[illegible] iania [illegible] pud Hebræo[illegible] e[illegible] auto[illegible], vt eum רבינו הקדוש *Rabbenu Hacados*, id est, M[illegible] gister n[illegible] [illegible] ctum appellen[illegible] [illegible] [illegible] א[illegible] *[illegible]* hoc est, Reuelato[illegible] et [illegible] di[illegible] tur, ad[illegible] in A[illegible] tonini C[illegible] nsulis pe[illegible] o- [illegible] [illegible] a di[illegible] t: Quo[illegible] per [illegible] im ob [illegible] opulus D[illegible] peculiaris d[illegible] ctus [illegible] [illegible] quod scriptum reperi à Rabbi Si- meone filio [illegible] in libro qui מחקר הסודות *Me- chkar hassodoth*, i[illegible] e[illegible], Inuestigator [illegible] norum inscribitur, [illegible] ente[illegible] Cepit Ra[illegible] s sermo- nem & dixit, V[illegible] h[illegible] Moab, perdidi[illegible] popule Chamos, d[illegible] us in libertat[illegible] & [illegible] lias in captiuitatem. Veh illis, veh [illegible] is, qui [illegible] ocati sunt patres totius orbis & humani generis, ac insuper populus D[illegible] p[illegible]. Et post pau[illegible], Videns, inquit, Deu[illegible] ex I[illegible] el excidendam e[illegible] petram sine manib[illegible], quæ est petra primaria, ex qua Mes- sias futurus est, qui extendet misericordias suas super vniuersum orbem, propterea vocari voluit Israel patrem vniuersi orbis ac populum suum peculiarem. Hæc ille. Rabbi autem Nehu- nias h[illegible] us Haccanæ באיגרת הסודות *Beigereth hassodoth*, id est [illegible] n epistola arcanorum, verba an- tedicta exponen[illegible] sic ait, Hæc petra primaria est mater Regis Messiæ. Ad eorum igitur declara- tionem, d[illegible] D[illegible] tem illum a[illegible] qui[illegible] ol- lam[illegible] ob[illegible] a[illegible] [illegible] se, [illegible] ctum fuisse populum D[illegible] i p[illegible] arem, nisi ob [illegible] ndam eius proprietatem nobis oc[illegible] m. Id a[illegible] m propte- rea est, quod vnumquodque agens vno ex tribus

modis in aliud agit, aut ſcilicet quantitate, aut qualitate, aut proprietate quadam ſibi innata. Quod autem quantitate agit, eſt, exempli gratia, vt cibus, quem ſi ſupra modum quiſpiam capiat, incidit in ſtomachi dolorem, ſi vero minus debito ſumat, deuenit in hecticam. Quod autem qualitate agit, eſt ſicut ignis, qui calefacit & nix, quæ frigefacit. Quorum alterum eſt caliditate calidum, alterum frigiditate frigidum. Caliditas autem & frigiditas qualitates ſunt. Quod denique proprietate occulta agit, eſt veluti magnes, qui ferrum ad ſe trahit, & lapillus quem vulgo turchinam vocant, quem ſi geſtans [illegible] que ſublimi loco ceciderit, ſi membra frangenda eſſent, lapillus quidem frangitur, [illegible] vero remanet illæſus. Aut tanquam amethyſtus, qui dum geſtatur, prohibet ebrietatem. Aut vt cæteri lapilli, ac gemmæ proprietates varias habentes. De quibus ſi quis interroget. Cur eiuſmodi operationes faciant. Ex certa in proprietate [illegible] culta eas prouenire gemmarij [illegible] nent. Huius autem rationem ſibi ignorari [illegible] aiunt. Ego vero dico, quod [illegible] nos huiuſmodi [illegible] [illegible] lateant, De[illegible] tamen notæ ſunt qui [illegible] nihilo [illegible] cauit & vniuſcuiuſque rei vim propriam condidit. [illegible] ipſe optime ſcit, cur magnes ferrum trahat. Et [illegible] de ſingulis. His igitur præmiſſis, quærimus. In [illegible], Qua harum operationum elegit Deus Iſraeliticum populum, vt eſſet præ cunctis [illegible] populus electus, & peculiaris: Quantitate [illegible], aut qualitate, aut proprietate. Si quantitate [illegible], ob maximam ſcilicet eorum numerum, falſum omnino eſt. cum ſcriptum ſit Deuter. [illegible] cap. Te elegit Dominus Deus tuus, vt ſis ei populus peculiaris de cunctis populis, qui ſunt ſuper terram. Non quia cunctas gentes numero vincebatis, vobis [illegible] & elegit vos, cum omnibus ſitis pauciores. Si autem qualitate reſpondeant, hoc eſt propter ſanctas eorum operationes: hoc idem [illegible] eſt. cum etiam [illegible] D[illegible] 9. cap. Neque enim propter iuſtitias tuas, & æquitatem [illegible] ingrediens vt poſſideas terras eorum. [illegible] tur concedere [illegible] nullam [illegible] ob cauſam, [illegible] [illegible] Deum elegiſſe, niſi propter proprietatem [illegible] quem [illegible] matrem Meſſiæ [illegible] Quemadmodum [illegible] eorum Doctor [illegible], quem diximus רבינו הקדוש *Rabbenu haccados* id eſt Magiſtrum noſtrum ſanctum ab [illegible] vocant.

CAPVT XII.

Quod mater Meſſiæ ex ſtirpe Regia Dauid, & tribu Iuda proditura erat. [illegible] Matthæus & Lucas Chriſti genealogiam deſcribentes, optime conciliantur.

CAPNIO.

D[illegible] iſtorum [illegible] populum propter Meſſiæ [illegible] ſibi elegit, pec[illegible], mul-tò magis tribum [illegible] familiam, ex qua ipſa proceſſura erat, ſibi elegiſſe cenſendus eſt. Ex qua igitur [illegible], ex qua [illegible] familia eam prodituram fuiſſe, [illegible] Iudæorum aſſerebant. GAL. Ex tribu Iuda, ex domo [illegible] Dauid. Nam [illegible] Meſſiam ex tribu Iuda, & domo Dauid naſciturum fuiſſe, tam per ſacram ſcripturam, quam per [illegible] codi[illegible] [illegible] pater ipſique veteres [illegible] Meſſiam ipſum ex muliere abſque [illegible] vt ſequentibus abunde prob[illegible] [illegible] dud[illegible] [illegible] quo[illegible] ex [illegible] [illegible] fu-tu[illegible] [illegible] commentariis [illegible] le eo[illegible] רבינו הקדוש *Rabbenu Haccados* [illegible] M[illegible] [illegible] appellant, [illegible] in libro [illegible] גלי רזיא [illegible] 4. id eſt, Reuelator ſecretorum [illegible] ad tertiam Antonini C[illegible] [illegible] ne reſpondens, [illegible] ab [illegible] appr[illegible] in [illegible] [illegible] perat, ſic ait, [illegible] [illegible] lia mater [illegible] ex qua ne tribu; [illegible] eiuſdem [illegible] [illegible] Ieh[illegible] kim. Et [illegible] quidem, [illegible] non [illegible] decitarium, oſtendit eum ad ſublim[illegible] aſcenſurum. Iehoiakim vero, quod eſt nomen [illegible] poſitum, ſignificat Deum in manu ſua [illegible] ſcitaturum ſaluationem Iſraelis maximam. Tribus autem Iuda deſcendit ex domo Zorobabelis filij Sealthiel. Sicut ſcriptum eſt Zachariæ quarto capite. Quis tu mons [illegible] Zorobabel [illegible] Hæc [illegible] Hiſtoria. [illegible] [illegible] matrem M[illegible] ipſa [illegible] & domo Dauid [illegible] præ-dicunt, [illegible] ex his [illegible] nunc in [illegible] [illegible] [illegible] rumores tamen [illegible] [illegible] d[illegible] Meſſia [illegible] Iuda, [illegible] ſtirpe [illegible] de [illegible] eius abſuere [illegible] de [illegible] que virili [illegible] in [illegible] as concip[illegible] [illegible] glorioſam ipſam [illegible] nem no[illegible] in[illegible], ex [illegible] dici [illegible] ranſ[illegible], cum [illegible] hominem [illegible] ſtet. Sic enim inquiunt [illegible] ter ex tribu Iuda [illegible] Regia Dauidis [illegible] nara[illegible] Chriſti vel [illegible] gia[illegible] non [illegible] ne[illegible] Chriſti [illegible] qui [illegible] genealogiam a [illegible] ad A[illegible], n[illegible] Ma[illegible] qui [illegible] ab Abr[illegible] ad Ioſeph de[illegible], [illegible] d[illegible] autem genuit Ioſeph virum Mariæ, de qua natus eſt Ieſus, qui vocatur Chriſtus. [illegible] vnum de duobus vos concedere oportet. Aut Chriſtum veſtrum patrem [illegible] Ioſeph, aut ipſum non fuiſſe ex tribu Iuda, & Dauidica ſtirpe progenitum. Quocirca [illegible] [illegible] ipſorum ſcriptura probates Mariam virginem, ex Dauidica progenie, per lineam rectam deſcendiſſe.

Iudæorum argumentatio.

di[illegible]e. GAL. Imp[illegible] Iu[illegible]æorum [illegible]itas vtrimq; ad [illegible]ndam veritatem calumnias inuenit. Sed [illegible] erte l[illegible] bo[illegible]nt, [illegible]um Iu[illegible] ipsi veritatis isten[illegible] [illegible]tere [illegible]eat. Quidam itaq; ex nostris vo[illegible] [illegible]fficultat[illegible] hanc auferre, aiunt Ma[illegible] m[illegible] Ioseph[illegible] eade[illegible] fuisse tr[illegible]u. vnde Ioseph eam [illegible] [illegible]ucere cogebatur. Ideo autem [illegible]ene[illegible]rát[illegible] C[illegible] vidimus ad Ioseph vsque deduci di[illegible] o n[illegible] n e[illegible] [illegible] turarum, vt generatio[illegible] [illegible]e[illegible] [illegible]ic at [illegible]. Sed [illegible] quide [illegible] [illegible]tem tamen quam nobis [illegible]ud [illegible], [illegible] tollunt. Non enim probant Ma[illegible] [illegible] in [illegible] m[illegible] tribu Iuda, & domo [illegible] d[illegible] nec per consequens eam & Ioseph ex vna tr[illegible] [illegible] nonnulli alij id [illegible]c volentes, d[illegible] [illegible] Leui, qui (vt [illegible] I[illegible] [illegible] ex [illegible]na N[illegible] Dauid per rectam [illegible] [illegible] genuit M[illegible], & Panthera. P[illegible] autem [illegible] [illegible] appellat[illegible]. B[illegible] [illegible] [illegible]hoiakim. Iehoiakim vero i[illegible] Dei genit[illegible]. Sed hi profecto & à ve[illegible] [illegible] & obie[illegible]ionem nobis ob[illegible] [illegible] soluunt. [illegible]um verum [illegible] p[illegible] [illegible] dixerint [illegible] Leui genuisse [illegible] [illegible] M[illegible] ipsum [illegible] [illegible] qui Christi [illegible] [illegible] patres prosecutus, ita [illegible] [illegible] quasi [illegible]norum triginta [illegible] [illegible]t Eli, qui fu[illegible] [illegible] x quo [illegible] pa[illegible] Messi[illegible] non fuit [illegible] Leui vt [illegible] n[illegible] d[illegible] Q[illegible] d[illegible], vt aiunt, neq; [illegible] per euangelium, aut per scripturas [illegible] Iudæos authenticas probant. Quo [illegible] argumento nequaquam satisfaciant. [illegible] nos dicimus Dicam in ho[illegible] se quilq[illegible] m[illegible] [illegible]uo tamen meliori [illegible], & sa[illegible] [illegible] [illegible]ione, cu[illegible] e[illegible] semper [illegible] [illegible]o. Dauid [illegible] duos inter ca[illegible] [illegible] habuit [illegible], Sel[illegible] [illegible] & Nathan Per hunc in autem S[illegible] de[illegible] dit Ioseph, vir [illegible] gloriosæ [illegible]s. Per hunc [illegible] Nathan, de[illegible] [illegible] illi[illegible] virgo [illegible] [illegible] Matth[illegible] per Selo[illegible] Ioseph [illegible] [illegible] L[illegible] [illegible] Nathan, [illegible] [illegible]xponit. Q[illegible] Z[illegible]æ p[illegible] [illegible] [illegible]e [illegible] [illegible] vid[illegible] in [illegible] [illegible] virgine[illegible] Zerubabel Sea[illegible]elis [illegible] pr[illegible]turam, e[illegible] Messias na[illegible]iturus erat, ita quam [illegible] capite di[illegible] מי אתה הר הגדול לפני זרבבל למישור והוציא את האבן הראשה תשאות [illegible] חן לה Hoc est, Qu[illegible] [illegible]e [illegible] Zerubab[illegible]l in planum. [illegible]d[illegible] c[illegible] [illegible]m primariam, & ponet gratiam gr[illegible]æ ei. Vbi p[illegible] petram primariam, virginem intemeratam intell[illegible], ex qua Messias processurus erat, vt Rabbenu Haccados paulo superius exposuit. Propterea Rabbi Ionathas V[illegible] filius, verba hæc Zachariæ, Et deducet petram primariam, ita Chaldaice exponit, ומינה אבנא יפוק משיחא ושמיה יהי לעלמא Id est, [illegible]t ex ipsa pe[illegible] pr[illegible] Messi[illegible] [illegible]ius nomen est æternũ. Quod cu[illegible]o Euangelistæ conuenit, In principio e[illegible]t verbum. Quare autem virgo gloriosa, petra pri-

Quorundam nostrorum responsio.

Alia quorundam nostrorum responsio.

Responsionis prædictæ confutatio.

Galatini vera responsio.

A maria dicatur, in præcedentibus dictum est. Notand[illegible]n est autem, quod hic Zeru[illegible]bel est ille de quo scribit Lucas, texendo ei[illegible]dem virginis genealogiam per lineam Nathan, non autem ille de quo Matthæus meminit, ipsius Ioseph genealogiam per Selomonis lineam describens. Cum duo fuerint Zerubabeles, duoque Sealthieles, eorundem Ze[illegible]babelum p[illegible]tres. Quod ex eo potissimum patet, quod Zerubabel ille, de quo Matthæus scri[illegible]it duabus generationibus post transB migrationem Babylonis natus sit. Ait enim sic, Iosias autem g[illegible]nuit Iechoniam & fratres eius in tran[illegible]m[illegible]tione Babylonis. Iechonias autem genuit S[illegible]lthiel. Sealthiel autem genuit Zerubabel. Sed Zerubabel de quo meminerunt Zacharias & Lucas, ante tr[illegible]nsmigration[illegible] Bab[illegible]lonis est. Quod ex verbis H[illegible] [illegible] mai[illegible] [illegible]ste videri potest, ita capite le[illegible] [illegible]s Factum est [illegible]er[illegible]u[illegible] Domini in ma[illegible] H[illegible] prophetæ dicens, Loquere ad Z[illegible] [illegible]u[illegible] Sealthiel, Ducem Iuda, & C ad Ie[illegible]o[illegible] [illegible]um I[illegible]hoiadec, S[illegible]cerdotem magnum, & a[illegible] reliquos populi, dicens, Quis ex vobis est derelict[illegible], qui v[illegible]t domum istam in gloria [illegible] prima? Ex quibus videtur, Zerubabel hanc domum Dei in suo p[illegible]mo ædificio vidisse, & consequent[illegible] [illegible] ante [illegible]tionem ipsam Babylon[illegible] [illegible]m fuisse. P[illegible]æt[illegible]a, prophetia ipsius Zerubabelis [illegible]uit in ipsa transmigratione, imo ipse pop[illegible]lum [illegible]duxit ex eadem transmigratione, vt apu[illegible] [illegible] secundo capite habetur. E[illegible] his igitur D palam ostensum est, alium fui[illegible]e Zerubabelem, de q[illegible]o Z[illegible]c[illegible] & [illegible]ucas [illegible]ripserunt, & alium de quo M[illegible]thæus memior[illegible] [illegible]deirco in genealogia quam Matthæus describ[illegible], à Zerubabele vsque ad Ioseph vndecim tantummodo generationes ponuntur. In illa vero de qua [illegible] Ioseph vsque ad Zerobabelem multo plures inueniuntur, propter maius temporis curriculum, qu[illegible] inter[illegible] [illegible]it. E[illegible] q[illegible]ibus omnibus plane colligitur, [illegible] [illegible]nosa[illegible] [illegible] [illegible]e[illegible] Mariam nostri Saluatoris maE trem, ex tribu Iuda & Regia Dauidis prosapia extitisse, atque per lineam rectam Nathan h[illegible] [illegible] uid, quam [illegible] Lucas optime describit, produisse. Si q[illegible] [illegible] in cõtra[illegible] quod diximus obiiciat, quod in [illegible]e eiusd[illegible] g[illegible]nealogiæ nulla de [illegible]cto Iehoi[illegible]kim ipsius v[illegible]ginis pat[illegible]e fiat mentio. dico ip[illegible]um L[illegible] fuisse I[illegible], qui ascendendo primus in ordine ponitur. Nam apud Syros Iehoiakim, E[illegible] & I[illegible]k [illegible]m idem sunt, vt scribit Philo Iudæus. V[illegible] pater matris M[illegible]essiæ [illegible] & Iehoiakim F vocatus est, vt & antea Rabbenu Haccados ex reuelatione Eliæ prædixerat, sicut [illegible] [illegible]emissis patuit. Et postmodum R[illegible] [illegible]actanas R[illegible]. [illegible]chumiæ filius, optim[illegible] testatus est, in epistola quam ad cognitionem generationis Messiæ scripsit, dicens, Erat q[illegible]ædam puella in B[illegible]thlehem Iuda nomine Maria, fi[illegible]ia [illegible]oiakim Eli de genere Zerubabelis filij Sealthie[illegible]is, ex tribu Iuda. Euangelista igitur proprium eius nomen accepit, quod [illegible] [illegible]. Sancta ve[illegible] Eccle[illegible]ia nom[illegible]n eius vulgare, quod fuit G Ieh[illegible]kim. Neque tamen [illegible]bs[illegible] [illegible]m I[illegible]oiakim [illegible]t in præ[illegible]edentibus dict[illegible] [illegible] [illegible]eus [illegible]t, vel su[illegible]citat [illegible] [illegible]unti[illegible]nat, inte[illegible] & Deus ipse ex eius [illegible] [illegible]ncarnat[illegible], humanum genus quod per peccatum ceciderat, ac morti æternæ condemna-

tum fuerat, ad gratiam & gloriam [illegible]urus, atq; suscitaturus esset. Eli autem a verbo עלה *ala*, quod ascendere significat, de[illegible]r, eo quod humanum genus per eius filiam ad supre[illegible]adum ascensurum fue[illegible]. CAP. Si ergo I[illegible]h non fuit eius filius, [illegible]ius Iacob, vt in [illegible] genealogia Matthæus te[illegible], quamobrem [illegible]cas ipsum I[illegible]seph [illegible]m eius nuncupat, dicens, Qui fuit [illegible] licet fil[illegible]. GAL. [illegible]uidam ex nostris dicunt, Quod Iacob & [illegible] fratres fuerunt, m[illegible]tuoq; [illegible]li absque liberis, Iacob frater eius, vt semen ac nomen ipsius [illegible]s[illegible]taret vti lex præ[illegible]piebat eius vxorē duxit, ex qua ipsum Ioseph genuit. Eamobrem alterum secundum naturam, alterum secundum legem ei patrem fuisse, aiunt. Sed vt verum fatear nimium falluntur. Tum quia vt maxime Iacob & Eli ex eadem tribu fuerint, atq; Dauidica ex stirpe prodierint, fratres tamen esse u[illegible] o p[illegible] fuerunt: cum alter per lineam Salomonis, alter per lineam Nathan descenderit: quare & valde distantes erant. Tum etiam, quia cum quis fratris defuncti ducebat vxorem, filio quem ex illa suscipiebat, nomen frat[illegible] defuncti imponeb[illegible]t, iuxta pri[illegible] eorum institutionem: vt & semen & nomen fr[illegible]tri suo suscitaret, cum lex vtrumque [illegible]ube[illegible]ret. Quare si Iacob vt aiun[illegible] [illegible]orem fratris sui Eli defuncti acc[illegible]it, ipsi Ioseph, non Ioseph, sed Eli sicuti defun[illegible]us appellatus fuerat, nomen imposuisset. D[illegible] ig[illegible]tur [illegible]lio meliori iudicio, [illegible]uod quia con[illegible] per verum matrimonium efficiebantur vn[illegible] c[illegible], iuxta [illegible]ud Gen. [illegible] E[illegible]unt duo in carne vna: id[illegible] pater vnius coniugis, p[illegible]ter alterius re[illegible]e di[illegible]ci[illegible]tur. Quod etiam in *Beresith rabba* conf[illegible]rmatur, super illud Gen. 47. c. di[illegible]tum, ויקומו כל בניו וכל בנותיו לנחמו Hoc est, E[illegible] surrexerunt omnes filij eius, & filiæ eius ad consolandum eum, scilicet Iacob. Sic enim ibi dicitur, Omnes filiæ eius cur dictum est, cum Iacob vnam tantum haberet f[illegible]iam, scilicet Dinam? Quia non est prohibitum homini, vocare generum filium suum, & nurum filiam suam. Et q[illegible]amuis inter beatissim[illegible] [illegible]irginem & Ioseph carnalis non intere[illegible] [illegible] [illegible]er eos tamen verum fuit matrimonium, qu[illegible] [illegible]eri coniuges fuerunt. [illegible]uod Angelus [illegible] dum apud M[illegible]thæum primo ap[illegible], [illegible]seph fili Dauid, noli timere accipe[illegible] M[illegible]iam [illegible]iugem tuam. Quod en[illegible] in ea n[illegible]tum est, de Spiritu sancto est. [illegible] nob[illegible]m, non in[illegible]pte Iose[illegible] dici potuit filius Eli siue I[illegible]ho[illegible]kim, qui suæ [illegible]ntactæ coniugis pater fuit. [illegible] igitur n[illegible]o[illegible] non [illegible]rat scriptur[illegible]rum per m[illegible]es genealog[illegible] te[illegible]e: ideirco Lu[illegible] in g[illegible]ia gloriosæ virgin[illegible] loc[illegible] ipsius [illegible]irginis [illegible] Ioseph posuit, [illegible]umque filium Eli, hoc est [illegible]akim, nuncupauit.

CAPVT XIII.

Quod mat[illegible] Maria [illegible]cari debebat.

[illegible]PNIO.

[illegible] [illegible]ueris[illegible] [illegible]teres lu[illegible] [illegible]ui mat[illegible] M[illegible] ei[illegible], quo nomine ipsa [illegible]anda es[illegible]set? Nam si nomen [illegible]atris eius (vt in p[illegible] o-stendisti) quosdam [illegible]rum minime latuit [illegible]e nomen ipsius eos [illegible] put[illegible]nd[illegible]. Ita prorsus. Quid [illegible] ci[illegible] pr[illegible] dictu nec no[illegible]en q[illegible]de[illegible] ipsiu[illegible] q[illegible] fiæ vocanda e[illegible]t[illegible]. [illegible] Mariam [illegible]pe[illegible], p[illegible] bus nusi[illegible] e[illegible] [illegible] taniæ. [illegible] eos [illegible]ta est, vt [illegible] [illegible] *Ra[illegible]nu Ha[illegible]* id est, M[illegible] [illegible] vo[illegible]. Hic enim [illegible] רזיא [illegible] *Galeraza*, id est, R[illegible], inquit [illegible]oni Ant[illegible]n[illegible] s v[illegible] R[illegible]a-tisfacere volens qui p[illegible] ne mat[illegible] [illegible]t, prout [illegible] in ipsi[illegible] [illegible]e-lauerat, Quod au[illegible] inte[illegible] ne prophetis [illegible] M[illegible] est [illegible]en[illegible]. Id e[illegible] q[illegible]e I[illegible] [illegible]tum [illegible]pit di[illegible] כי ילד ילד לנו בן נתן לנו Hoc est, [illegible] bis, & filius datus e[illegible] לםרבה המשרה id est, Ad [illegible] vel [illegible]porium, [illegible] vel pr[illegible]ci[illegible]ens. Q[illegible]æ vel [illegible] a D[illegible]o generandum [illegible]pe-rium, quia est Dominus toti[illegible] or[illegible]bis. N[illegible]rg[illegible] ex Maria Domina Et h[illegible]c est quod d[illegible]it, לםרבה המשרה *lemarbe hami[illegible]ra*, id est, A[illegible] an-dum imperium. A[illegible]is enim di[illegible]ion[illegible] oritur מרים שרה *Miriam sara*, id est, Maria D[illegible]mina, hoc modo. Si accipias ל *Lamed*, ם *mem*, & ר *r[illegible]* con[illegible]tuent pri[illegible]m p[illegible] [illegible]m *lema[illegible]*, למר *lemar*. Si au[illegible] m[illegible] ה *he* [illegible], ה *he* [illegible] d[illegible] המשרה *ham[illegible]* singularum numer[illegible] [illegible] q[illegible] & [illegible] eem con[illegible]uunt, [illegible] [illegible] ה[illegible] di[illegible] מרים *Miriam*. Ad [illegible] ם *m[illegible]* [illegible] *[illegible] hamisra*. Ecc[illegible] מרים *[illegible]iam*, [illegible] Ex d[illegible] au[illegible] m המשרה [illegible] [illegible] *sara*, id est Do[illegible]. Ecce ibi e[illegible] *letra[illegible]* [illegible] Ad m[illegible] [illegible]p[illegible]nd[illegible] [illegible] [illegible]um למרים שרה *lemi[illegible] sam[illegible] sara*, id e[illegible] [illegible] [illegible]anæ. V[illegible]is [illegible]at, [illegible]c M[illegible] Domi[illegible] & [illegible] ac[illegible] R[illegible]. Dix[illegible] [illegible]omnus, [illegible] [illegible]ed [illegible]o ה *he* [illegible] co[illegible]icep[illegible] ב *beth* in[illegible] e[illegible]o n[illegible] מרים *Miriam*, [illegible] [illegible] [illegible]at ם *mem* clau[illegible] bi[illegible] d[illegible] n[illegible] למרבה *lemarbe* [illegible] opti[illegible]o [illegible] d[illegible]t, q[illegible] m[illegible] com[illegible] [illegible] [illegible]. D[illegible] duo *he* v[illegible] [illegible] bil[illegible] pa[illegible] [illegible] pi[illegible]itu[illegible] ה [illegible] R[illegible] M[illegible] n[illegible] te & [illegible] e. Et [illegible] d[illegible] sunt duo *d*[illegible] c[illegible] [illegible] du[illegible] *vau*, [illegible] q[illegible] tur [illegible] m[illegible]do ה ה [illegible] [illegible]nu[illegible] d[illegible] [illegible]u[illegible] [illegible] [illegible] q[illegible]a [illegible] [illegible] [illegible] *ran* [illegible] [illegible] *he*, vnaq[illegible] [illegible]

q[illegible]

quanquam sit vna litera, sic enim scribitur ה. ita in Messia substantia diuinitatis & substantia humanitatis, quæ simul vnitæ sunt, sunt vnus Messias. Quod autem *beth* huius dictionis למרבה *lemarbe* positum sit in medio nominis מרים id est Maria, ostendit huius prophetissę mentem & cogitationem omnem esse, vt suam virginitatē conseruet. Erit enim virgo mente & actu, Quoniam per *beth* בתולה *betbula*, id est virgo significatur. Mem vero clausum huius dictionis למרבה *lemarbe*, quæ numerum 677. importat, ostendit quod ab hora qua prophetatum fuit, Ecce virgo concipiet, vsque ad Messiæ natiuitatem, 677. ad vnguem anni præteribunt. Hæc omnia ad verbum ille eorum Doctor, quem ipsi Magistrū nostrum sanctum vocant. Ex quibus maxima arcana ac sanctæ nostræ fidei consentanea, sacramq; theologiam redolentia, longe ante Christum natum reserata, colliguntur.

CAPVT XIV.

Quod mater Messiæ virgo futura erat. Et de omnimoda eius virginitate, videlicet ante partum, in partu, & post partum.

CAPNIO.

De mem clausa.

QVONIAM per *mem* clausam, in medio dictionis *lemarbe* scriptam, non solum determinatus sexcentorum annorum numerus (vt in pręcedenti capite Rabbenu Haccados tradidit) insinuatur, qui ab eo tempore quo prophetia illa prolata est, ad Messiæ vsq; natiuitatem defluxuri erant, verum etiam matris Messiæ omnimoda virginitas significatur: in hoc enim quod in medio eiusdem dictionis למרבה *lemarbe*, in qua matris Messiæ nomen (vt ꝗ hasti) ostenditur, *mem* clausa præter morem ponitur, palam innuitur, Messiam præter naturæ morem de Maria virgine fuisse nasciturum: idcirco ad perfidiam iuniorum Iudæorum magis conuincendam, rem non inutilem facies, si matrem Messiæ virginem futuram fuisse, per eorum scripturas ostendetis.

GAL. Virginem futuram fuisse Messiæ matrem, Iudaica impietas nunquam negare potest. Hoc enim & per legem, & per prophetarum oracula, & per veterum Talmudistarum testimonia, passim atq; clarissime demonstratur. Et primum quidem Leui 12. cap id plane habetur, cum sic dicitur, אשה כי תזריע וילדה זכר וטמאה Hoc est, Mulier quæ susceperit semen, & pepererit masculum, & immunda erit. Cum itaque naturaliter nulla mulier sine semine parere possit: textus autē dicat, Mulier quę susceperit semen, & pepererit masculum: sequitur profecto, quod quandoq; mulier aliqua sine suscepto virili semine, paritura esset masculum, atque ab omni macula munda futura. Hæc autem alia futura non erat, nisi mater Messiæ. De qua postea prophetæ apertius locuti sunt. Nam Isaias quidem sic de ea 7. cap. ait, ויוסף יהוה דבר אל אחז לאמר· שאל לך אות מעם יהוה אלהיך העמק שאלה או הגבה למעלה ויאמר אחז לא אשאל ולא אנסה את יהוה ויאמר שמעו נא בית דוד המעט מכם הלאות אנשים כי תלאו גם את אלהי: לכן יתן אדני הוא לכם אות הנה העלמה הרה וילדת בן וקראת שמו עמנו אל id est, Et adiecit Deus loqui ad Achaz, dicens, Pete tibi signum, vel miraculum à Domino Deo tuo, profunda petitionem, & exalta eam sursum. Et dixit Achaz, Nō petam, & non tentabo Deum. Et dixit (Isaias scilicet) Audite ergo domus Dauid, Numquid parum est vobis, vexare homines, quod vexetis etiam Deum meum? Propter hoc dabit Dominus ipse vobis signum, vel miraculum. Ecce virgo concipiet, & pariet filium, & vocabit ipsa nomen eius Emmanuel. Quæ quidem verba etsi tam clara sint, vt expositione non egeant, ea tamen Iudęi huius temporis multifariam à vero sensu detorquere conantur. Quorum calumnias in sequenti capite, cum ad ipsorum obiecta respondebimus, refellemus. Nunc Ieremiam audiamus, ita 31. c. dicentem, ברא יהוה חדשה בארץ נקבה תסובב גבר Hoc est, Creauit Deus nouum super terram, mulier circumdabit virum, vel fortem, siue potentem, id est Deum, iuxta veterum Iudæorum glossas, & præsertim illius, quem ipsi רבינו הקדוש *Rabbenu Haccados*, id est Magistrum nostrum sanctum appellant, in libro quem גלי רזייא *Gale razeia*, id est Reuelatorem arcanorum nuncupauit, ad secundam Antonini Consulis vrbis Romæ petitionem. Quod autem vir iste sit Messias, & quod de [illegible] ere virgine in vtero per conceptum circundandus esset (aliter enim nulla nouitas in mundo futura fuisset) patet ex eo quod in expositione libri Genesis Rabbi Mosis Hadarsan legitur, super illud Genesis 41. ca. dictum, ופרעה חולם Id est, Et Pharao fuit somnians. Ibi enim dicitur, R. Iehosuam filium Leui ita ad verbum dixisse: Veni & vide, quia nō est mos Dei sancti & benedicti, sicut mos carnis & sanguinis. Caro. n. & sanguis vulnerat subula, vel nouacula, & curat emplastro. Deus vero sanctus & benedictus huiusmodi artem non habet, sed eisdem quibus vulnerat, medetur & sanat. Et hoc est quod scriptum est Iere. 30. cap. כי אעלה ארכה לך וממכותיך ארפאך Hoc est. Quoniam obducam cicatricem tibi, & ex vulneribus tuis curabo te. Et sic etiam inuenies in Israel. Eadem enim re qua vulnerauit eos, sanauit illos. Nam peccauerunt quidem in virgine. Sicut dictum est Ezech. 23. cap. ושם עשו דדי בתוליהן Id est, Et ibi subacta sunt vbera virginum suarum. Puniti quoque sunt in virgine. Sicut dictum est Thren. quinto capite, נשים בציון ענו בתלת בערי יהודה Hoc est, Mulieres in Sion humiliauerunt, virgines in ciuitatibus Iudæ. Et consolatus est eos etiam in virgine, iuxta dictum illud Ieremiæ 31. cap. שובי בתולת ישראל שובי אל עריך אלה· עד מתי תתחמקין הבת השובבה כי ברא יהוה חדשה בארץ נקבה תסובב גבר Id est, Reuertere virgo Israel, reuertere ad ciuitates tuas istas. Quousque insanies virgo apostatrix? Quia creauit, id est creabit Deus nouum super terram, mulier circumdabit virum. Rabbi Hunna in nomine Rabbi Idi, & Rabbi Iehosuas dixerunt, Quod hic vir est Rex Messias. De quo dictum est Psalmo secundo אני היום ילדתיך Hoc est, Ego hodie genui te. Et de eo quoque Isaias ait 62. cap למען ציון לא אחשה ולמען ירושלם לא אשקוט עד יצא כנגה צדקה

וישועתה כלפיד יבער id est, Propter Sion non tacebo, & propter Ierusalem non silebo, donec egrediatur vt splendor iustus eius, & saluatio eius ardeat vt facula. Et hoc est quod scriptura dicit Iudicum 5. cap. יבחר אלהים חדשים אז לחם שערים Hoc est, Eliget Deus nouitates vel nouos, & tunc expugnabit portas. Hactenus traditio. Ex qua propositum satis aperte patet. Portæ autem quas Messias debellare debebat, erat limbus patrum, qui vt in præcedenti libro diximus, infernus superior, ac porta inferni inter cætera eius nomina, apud Hebræos vocabatur. Id ipsum quoque in מסכת יומא *Massecheth ioma*, id est in libro dierum, hoc modo legitur: Dixit Elias ad Rabbi Iudam, Dixistis quamobrem non veniet Messias. Et ecce in hoc tempore dies propitiationis est, & constupratæ quot virgines in נהרדעה *Nebardea*, id est in flumine scientiæ? Ex hac traditione manifeste datur intelligi, quod causa quare Messias non magis accelerauit aduentus sui tempus, fuit conscientiarum virginum Iudaicarum corruptio. Quæ omnes fere vel per coniuges, vel per alios deflorari cupiebant. Sola ergo Maria virgo beatissima, quæ sola inter cæteras omnes se virginitatem perpetuo seruaturam proposuit, Messiam concipere meruit. Quod ex eo maxime notatur, quod sic illam Angelo respondisse legimus Lucæ primo cap. Quomodo fiet istud, quoniam virum non cognosco? Hebræa siquidem ipsa existens, Non cognosco, pro non cognuscam dixit, more vtique Hebræorum, qui vna eademque voce, & præsens & futurum tempus sæpe designant. Ezechiel quoque hanc matris Messiæ virginitatem optime insinuauit, cum capite 44. hæc protulit, וישב אותי דרך שער המקדש החיצון הפונה קדים והוא סגור: ויאמר אלי יהוה השער הזה סגור יהיה לא יפתח ואיש לא יבא בו כי יהוה אלהי ישראל בא בו והיה סגור Id est, Et conuertit me ad viam portæ sanctuarij extimi, quæ respicit orientem. Et ipsa clausa erat. Et dixit Deus ad me, Porta hæc clausa erit, non aperietur, & vir non veniet in eam, vel non transibit per eam. Quoniam Dominus Deus Israel venit, vel ingressus est per eam. Et erit clausa. Et hic est finis פסוק *pasuc*, id est versiculi apud Hebræos. Vbi in eo quod dicitur ter clausa porta hæc, quæ matrem Messiæ virginem significabat, designatur, ipsam virginem ante partum, in partu, & post partum futuram fuisse. Hanc omnimodam matris Messiæ veri Dei & hominis virginitatem clarius expressit Rabbi ille Simeon ben Iohai in commentariis libri Geneseos remotiore Ierosolymorum lingua conscriptis (siquidem ipse eorum autor fuisse creditur) dum exponens illud primo capite eiusdem libri dictum, Faciamus hominem ad imaginem nostram, tanquam similitudinem nostram, hæc inter cætera dicit, חוטמא בחוטמא אשתמודע פרצופא: תא חזי מה בין עתיקא לזעיר אפין דא מארי החוטמא חיין בנוקבא חיין דחיין. דא חוטמא הוא פרדשהא רביה נשיב רוחא לזעיר אפין וכריעת סליחה נחת רוח דרוחא דנפיק מהבא מאינון נוקבין חד רוחא נפיק לזעיר יומין לאתער בגנתא דעדן וחד רוחא דחיי דבירה זמנון בזמנא דבריה דדוד למנדע חכמתא: ומההוא נוקבא אתער תפיק רוחא סתימאה וזמין לשרא. על מלכא משיחא דכתיב ונחה עליו רוח יהוה רוח חכמה ובינה רוח עצה וגבורה רוח דעת ויראת יהוה הרי ארבעה ריחיי ורא חדא אמרין תלתי: רבי יוסי אמר ביומוי דמלכא משיחא לא יימרון חד לחד אוליף חכמתא דא דהכי כתיב ולא יאמרו עוד איש את אחיו וגומר בי כולם ידעו אותי מקטנם ועד גדולם: ובההוא זמנא יתער עתיק יומין רוחא דנפיק מן מוחא סתימאה ובדשליפ דא כל רוחין דלתתא יתערון עמית ומאן אינון כתרין קדישין דזעיר אפין: id est, Vultus per vultum, vel facies per faciem manuducit nos in cognitionem facierum. Aduerte quidnam intersit inter antiquum & iuniorem facierum; Hic est Dominus qui ponit faciem viuentem in fœmina, quæ quidem facies est vita a vita procedens a vita. Hæc insuper facies est paradisus, in quo habitat spiritus iunioris facierum. At vero fœmina genuflectit, pertingens venit in materno qui immittitur in illam, qui spiritus processit ab altissimo throno diuinitatis ad fœminam vnam. Et spiritus qui egressus est, sui quippe processit, est spiritus iunioris dictum, quiescens in deliciis paradisi. Hic autem vitarum spiritus, præparatus fuit olim etiam ante tempus filio Dauidis, ad percipiendam sapientiam. Ab illa autem fœmina magna virtute expergefactus spiritus egressus est de vulua clausa, paratus & aptus esse Princeps altissimus. Is vero est Rex Messias. De illo siquidem scriptum est, Et quiescet super eum Spiritus Dei, Spiritus scientiæ & intellectus, Spiritus consilij & fortitudinis, Spiritus sapientiæ & timoris Dei. Hi sunt quatuor modi quibus venturus est hic spiritus, & vnus tantum spiritus est Dominus noster distinctus a tribus. Dixit Rabbi Iose, In diebus regis Messiæ, non dicet alter ad alterum, Doce me scientiam. Quoniam scriptum est, Et non docebit vir proximum vel aliquis fratrem suum, quia omnes cognoscent me a paruulis eorum vsque ad maiores eorum. In tempore autem illo expergiscetur antiquus dierum, & spiritus qui egressus est de vulua clausa. Cum vero ipse surget, omnes etiam spiritus surgent cum illo. Et quinam sunt illi? Hi iuniorum, qui donati sunt coronis sanctis iunioris facierum. Hæc ille. Vbi nescio quid clarius dici potuisset de Messiæ diuinitate, deque matris eius virginitate, longe ante ipsius virginis ortum. Per figuras insuper matris Messiæ virginitas præostensa atque declarata fuit. Et primum quidem per id, quod Exodi cap. [illegible] legitur, וירא והנה הסנה בוער באש והסנה איננו אכל: ויאמר משה אסרה נא ואראה את המראה הגדול הזה מדוע לא יבער הסנה Hoc est, Et vidit, & ecce rubus ardebat in igne, & rubus non vorabatur. Et ait Moses, Accedam vtique, & videbo visionem magnam istam, quia rubus ipse non combureretur rubus. Sequitur, Et vocauit eum Deus de medio rubi. Et post pauca, Et dixit ad eum, Ego sum Deus patris tui, Deus Abraham, Deus Ishac, & Deus Iacob. Vbi Filij Dei natiuitas ex virgine intacta atque incontaminata, Mosi mirabiliter præmonstrata fuit. Per hunc enim enim rubum & non combustum, ostensum est, quod ex illo populo sua matris sine integritate producturus esset, qui igne diuinitatis carnis humanæ naturam quasi rubi spinam acciperet, & incon-

& inconsumtam humanitatis substantiam in ipsa diuinitatis flamma seruaret. Legitur quoque in libro Iudicum cap. 6. Gedeonem sic dixisse, אם טל יהיה על הגזה לבדה ועל כל הארץ חרב וידעתי כי תושיע בידי את ישראל כאשר דברת id est. Si ros fuerit super vellus tantum, & super totam terram siccitas, tunc sciam, quod saluabis in manu mea Israel sicut dixisti. Et ita factum est. Vbi vellus quidem agni habitus est, humanam naturam designat, quam ros diuinitatis assumsit. Terra vero sicca est virginis vterus, humano semine non perfusus. Quod vero postea dicit, quod solum vellus siccum sit, & tota terra rorem habens, significat, quod habitus Christi non sit infusus: tota autem terra virginei corporis Spiritus sancti gratia fuerit imbuta. In virga etiam Aharon significata est matris Dei virginitas & integritas: quę absq; vllo exteriore humore sola Dei virtute floruit, fronduit, ac fructum fecit, tam sanis quam ęgris dulcem pariter & vtilem. Sic enim de ea Num. 17. ca. legitur, והנה פרח מטה אהרן לבית לוי ויצא פרח ויצץ ציץ ויגמל שקדים: Hoc est, Et ecce floruit virga Aharon domui Leui, & produxit florem, atq; germinauit germen, & perfecit amygdalam. Nec nobis obstat, quod hic dicitur virgam Aharon floruisse domui Leui. Quia non solum de tribu Iuda, sed de tribu quoq; Leui, ac etiam de gentibus nasciturus erat Messias. Contra igitur vniuersa naturæ iura, virga Aharon produxit, quod nec semine suggeri potuit nec radice. Virga igitur valuit contra naturam nuces producere. Et virgo Dei mater non potuerit præter naturam ex iussu Dei Filium generare: Dicant nobis Iudæi increduli, quonam pacto arida virga floruit, & fronduit, atq; amygdalas protulit. Et nos dicemus eis, quomodo virgo Dei Filium concepit & peperit. Sed nec Iudæi nobis virgæ conceptum explicare poterunt, nec nos eis virginis partum. Cum ipsi præterea credant, Heuam de corpore Adæ fuisse formatam, aiunt enim hoc voluntatis diuinæ miraculo accidisse: per eundem etiam modum respondendum eis est de Messię conceptione, ac natiuitate ex virgine. Cum diuina voluntas naturæ cursu, aut ordine minime indigeat.

CAPVT XV.

Oppositionum recentiorum Iudæorum, matris Messiæ virginitatem impugnantium, confutatio.

CAPNIO.

QVAMVIS hæc ita sint, Iudæi tamen nostri temporis matris Messiæ virginitatem impugnare cupientes, mirifico signo illo de virgineo cōceptu & partu, ab Isaia dato, atq; per te inducto, multifariam contradicere non desistunt, impossibile existimantes, virginem concipere, ac filium parere. Quare asserunt hæc Isaiæ verba, cum dixit, *Alma* concipiet & pariet filium non de matre Messiæ intelligi debere, sicuti prisci eorum exposuerunt, & fides Catholica de virgine gloriosa Maria illa eadem verba prædicta fuisse, affirmat. Quocirca plura contra nos in hoc facere solent argumēta. Quibus, vt obmutescant eorum in matrem Messiæ latratus, te per eorum scripturas respondere cupio. Primum itaq; sic argumentantur. Signum hoc (inquiunt) quod propheta dedit, liberationis futuræ Regis Achaz à duobus Regibus, qui contra eum venerant, signū fuit. Christus autem vester post Achaz vltra annos quingentos, natus est. Signum igitur hoc conceptionis eius ex virgine esse non potuit.

Primum Iudæorum argumentum.

GAL. Facile nobis erit huic argumento respondere, si prius pro veritatis propheticæ intellectu, historiā summatim notauerimus. Tēpestate igitur qua Achaz in Iudæa regnabat, cum reges potentes duo, Syriæ scilicet & Israel Ierosolymā copioso exercitu obsedissent, vt scribitur apud Isaiam 7. cap. & 4. Reg. 16. tunc misit Dominus Deus Isaiam ad Achaz, vt eum moneret, ne ab illorum Regum exercitu metueret. Ipse autem vt prauus & incredulus (erat enim idolorum cultor) prophetæ verbis credere noluit. Quam ob rem propheta eum monuit, vt ex quo ei non credebat, peteret fieri aliquod suæ liberationis signum, dicens, Pete tibi signum, vel miraculum à Domino Deo tuo. Profunda petitionē & exalta eam sursum. Hoc est, Pete signum tuæ liberationis fieri, siue ex inferni profundo per alicuius mortui resuscitationem, siue de cœlo per solis stationem, sicut tempore Iehosuę factum est. Ille autem cum impius esset, nolēs à Deo signum petere, excusationem protulit, Quod hoc esset Deum tentare. Vnde ait, Non petam, & non tentabo. Cum igitur Isaias cognouisset, quod nō bona fide Achaz hoc dixerat, sed potius quia Deum minime timeret, ipsum huiusmodi signo indignū iudicans signum ei dare noluit, sed illud domui Dauid dedit, dicens, Audite ergo domus Dauid, Numquid parum est, vobis vexare hominas, quod vexetis etiam Deum meum? Propter hoc dabit Dominus ipse vobis signum. Ecce virgo cōcipiet, & pariet filium & vocabit ipsa nomen eius Emmanuel. Ex his patet, signum de virginis conceptu, & partu non fuisse datum ipsi Achaz, sed domui Dauid, ex cuius semine Messias secundum carnē nasciturus erat. Negandum igitur est, quod in argumento dicitur, hoc signum scilicet ipsi Achaz fuisse datum. Ad illud autem quod dicitur, Quod cum Christus post Achaz per annos vltra quingentos natus sit, conceptio eius ex virgine signum liberationis prædictæ à duobus illis Regibus esse non potuit: dicimus duplex in sacra scriptura reperiri signum. Vnum prognosticum, alterum rememoratiuum. Prognosticum quidem signum est respectu futuri euentus. Cuiusmodi fuit illud, quod (vt dicitur Iudicum 6. cap.) Gedeoni in vellere futuræ victoriæ indicatiuum datum fuit. Rememoratiuum vero respectu præteriti. Cuiusmodi illud extitit, quod Mosi Dominus dedit Exod. 3. ca. dicens. וזה לך האות כי אנכי שלחתיך בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלהים אל ההר הזה Hoc est, Et hoc erit tibi signum, quod miserim te. Cum eduxeris populum meum de Ægypto immolabis super montem istum, gratias scilicet agens mihi de missione hac, quæ tibi imponitur. Signum igitur de virginis conceptu & partu rememoratiuum fuit, nō prognosticum. Nec obstat magna temporis distan-

Solutio.

Signum duplex prognosticum & rememoratiuum.

tia, cum ita signum rememoratiuum in magna distantia præteritum respiciat, sicut & prognosticum respicit futurum: decuit certe signum hoc in magna distantia dari vt Achaz qui verbo prophetæ incredulus fuit, ita signum illud à seipso longinquum haberet, sicut nec ipse mente credebat. Illi tamen qui ab eo descensuri erant, tandem illud videre debebant. Ideo signum hoc non ei, sed domui Dauid datum fuit. CAP. Deinde obiiciũt. Quod vbi editio nostra, Ecce virgo, dicit: Hebraica litera, Ecce העלמה *haalma* ponit. *Alma* autem apud eos non virginem, sed adolescentulam significare dicunt, quæ tam de virgine quam de corrupta dicitur. Prophetam igitur non de virginis, sed adolescentulæ conceptu & partu locutum fuisse, aiunt. Nam si de virginis conceptu locutus esset, non Ecce *alma*, id est, adolescentula, sed Ecce בתולה *bethula*, quod idem est quod virgo, dixisset. GAL. Tria sunt apud Hebræos (vt nosti) vocabula, idem fere significantia: videlicet נערה *Naara*, בתולה *bethula*, עלמה *alma*. *Naara* enim solum ætatis respectum habens puellam siue adolescentulam significat, tam virginẽ quam corruptam. *Bethula* vero ad virginitatem duntaxat respectum habens, virginem significat, siue adolescentula sit, siue anus. *Alma* autem ad vtrumque respectum habens, ad adolescentiam scilicet & ad virginitatem, & adolescentulam & virginem designat. Quapropter mulier siue iuuencula sit, siue annosa, quamdiu virgo est, *bethula* appellari potest. Quamdiu autem iuuencula est, siue virgo siue corrupta sit, *naara* nuncupatur. *Alma* autem nulla vocari potest, nisi & iuuencula sit, & virgo intacta. Quod ipsa quoque vocabuli interpretatio aperte indicat. Deriuatur enim עלמה *alma*, à verbo עלם *alam*, quod abscondere, siue celare significat, vt dicit Rabbi Kimhi in libro *Serasfim*, Sicut est illud Psalm 90. dictum, שת עונותינו לנגדך עלומנו למאור פניך id est, Posuisti iniquitates nostras coram te, abscondita nostra ad lumen vultus tui. Et rursus Psal. 44 הוא יודע תעלמות לב Hoc est, ipse cognouit abscondita cordis. Et apud Iob 28. cap. ותעלמה יוציא אור id est, Et abscondita producit in lucem. Item Genes. 24. cap. העלמה היצאת לשאב Hoc est, *Alma* egrediens ad hauriendum. Hæc omnia (inquit Rabbi Kimhi) absconsionem & celationem significant. Quamobrem *alma* apud eos adolescentulam aspectibus hominum absconditam, celatam & occultam, atque omnino intactam significat, de cuius pudicitia atque integritate nullum sit dubium, maxime cum ei proponitur articulus, qui apud Hebræos est hæc litera ה *he*, quæ dictionem determinate significare facit, & sæpe additur his quæ vel nota sunt, vel de quibus prius facta est mentio. Nec in tota scriptura sacra inuenitur dictio hæc העלמה *haalma* cum litera *he* scripta, siue articulata, nisi in tribus locis. Et primum quidem Genes. 24. ca. cum de Rebecca dicitur, הנה אנכי נצב על עין המים והיה העלמה היצאת לשאב ואמרתי אליה השקיני נא מעט מים מכדך id est, Ecce sto iuxta fontem aquæ, & erit *haalma*, id est, virgo egrediens ad hauriendum, & dicam ei, Pota me quæso, modico aquæ de hydria tua. Quæ dum *alma* vocata est, virgo erat atq; intacta, vt patet per textum, qui ibidem sic de ea dicit, בתולה ואיש לא ידעה Hoc est, Virgo, & vir non cognouerat eam. Deinde reperitur Exod 2. cap. cum de Maria sorore Mosis ita scribitur, ותלך העלמה ותקרא את אם הילד id est, Et perrexit *haalma*, id est, virgo, & vocauit matrem ipsius infantis. Et ista quoque tunc adolescentula virgo erat. Tertio demum apud Isaiam hoc in loco inuenitur, vt paulo ante patuit. Tribus his locis duntaxat exceptis, alibi nusquam in tota sacra pagina apud Hebræos inuenitur dictio hæc *haalma* cum articulo scripta. Si igitur duæ primæ sic denominatæ fuerunt, virgines intactæ erant, cum ita denominarentur, id idem tenendum est de ista, de qua Isaias loquitur, Cum iuxta sapientum sententiam, de omnino cõsimilibus, idem omnino debeat esse iudicium. Eam ob rem 70. interpretes cum in hunc locum deuenerunt, pro *haalma*, virgo cum articulo præposito transtulerunt, dicentes *ἰδοὺ ἡ παρθένος*. Et reliqua. Quod autem sic intelligi oporteat, ex eo quoque patet, quod signum illud pro ciuitatis liberatione ab Isaia datum, vt ait Rabbi Selomo, valde miraculosum esse debebat. Adolescentulam autem concipere & parere filium, virginitate non remanente, nullum est miraculum, cum hoc naturaliter fieri quotidie contingat. Necessario igitur dicendum est, signum quod eis propheta dederit, virginem scilicet concepturam, ac filium parituram, præter naturæ morem, & solo Dei miraculo futurum fuisse. Quia igitur vt ad Iudæorum obiectionem respondeamus, mulier quæ Dei Filium conceptura ac paritura erat, & puella siue iuuencula, & virgo omnino intacta esse debebat, ideirco Isaias vt vtrumque insinuaret, dixit, Ecce *haalma* quod vtrumque (vt dictum est) significat. Et non dixit, Ecce *bethula* quod vnum tantummodo designat. Præterea si, Ecce *bethula* dixisset, non omnimodam matris Messiæ virginitatem præsignasset. Nam *bethula* etsi virginem significet, non tamen omnino intactam. Quod R. Selomo aperte ostendit, cum super illud Gen. vigesimo quarto cap. dictum *Bethula*, id est, virgo erat, & vir non cognouerat eam, volens rationem reddere propter quam cum textus dixisset *Bethula* .i. virgo erat, adiecit, Et vir non cognouerat eam: sic ait. בתולה בפקים בתולים ואיש לא ידעה שלא כדרכה לפי שבנות הגוים משמרות עצמן קום בתולין ומפקירות עצמן ממקום אחר על כן העיד על זו הפסוק שהיתה נקייה מכל Hoc est, Virgo erat, & vir non cognouerat eam, scilicet per viam non rectam Quoniam filiæ gentium custodiebant quidem corpus suum in loco virginitatis, prostituebant autem illud in alio loco. Patet ex hoc ipsam mundam fuisse in toto, hoc est omnino incognitam, & intactam. Ex quibus manifestum est, quod bethula non est omnino intacta, & incognita viro, cum possit esse contra naturam corrupta, atq; viris cognita. *Alma* autem omnino intactam significat, virisq; penitus incognitam. CAP. Ad hæc Iudæi, Si העלמה *haalma* cum articulo (inquiunt) aliquam sui mentionem præcedere exigit, & huius virginis quam vos Christiani salua virginitate concepturam, ac parituram fuisse, asseritis, nulla apud ipsum Isaiam, neque apud alium prophetarũ præcessit mentio; sequitur plane, vir-

Secundum Iudæorum argumentum.

Solutio.

Tertium Iudæorum argumentum.

re,virginem de qua vos loquimini,non esse illam de qua Isaias meminit,dicens,Ecce *haalma* concipiet & pariet filium. Per hæc ergo verba, matris Messiæ virginitatem probare non potestis. GAL. Imo Selomo longe ante Isaiam de virgine ista sub nomine *alma*, mentionem fecerat, ita Prouerb. trigesimo capite dicens, שלשה המה נפלאו ממני וארבעה לא ידעתים: דרך הנשר בשמים דרך נחש עלי צור דרך אניה בלב ים ודרך גבר בעלמה Hoc est, Tria sunt quæ separata sunt, vel distant à me, vel mirabilia sunt mihi, & quartum minime cognoui. Via aquilæ in cœlis, via colubri super petram, via nauis in corde, vel in medio maris,& via viri in *alma*. id est in virgine. His verbis optime Selomo Messiæ vias describit. Incipiens enim à nouissima eius via, hoc est, ab ascensione in cœlum, ad primam, id est ad eius incarnationem, quæ de virgine futura erat, tandem peruenit. Quarum quidem viarum alium expositorem non quæramus, quam eum quem ipsi רבינו הקדוש *Rabbenu haccados*, id est, Magistrum nostrum sanctum appellant. Is enim in libro qui גלי רזייא *Gale razeia*, id est, Reuelator arcanorum inscribitur, ad secundam Antonini Consulis vrbis Romę petitionem, qui eorundem verborum explanationem poscebat, sic ait, Magnam rem quęsisti. Sed quia dictum est Prouerb. 11. cap. מנע בר יקבהו לאום id est, Qui abscondit frumentum, id est doctrinam, vel expositionem legis, maledicetur in populis: dicam tibi rem admodum sublimem. Via aquilæ in cœlis est Rex Messias, qui post passionem suam ascendet in cœlum. Quemadmodum dictum est Amos nono cap. הבונה בשמים מעלותיו Hoc est, Qui ædificat in cœlo ascensionem suam. Via nauis in medio maris: Hic itidem est Rex Messias: cuius vita sicut nauis in medio mari agitabitur: sicut dictum est Ier. trigesimo capite, מדוע ראיתי כל גבר ידיו על חלציו id est, Quare vidi omnis viri manu super lumbos suos? Viri, hoc est Dei, qui Hebraice dicitur גבר *ghever*, id est, fortis vel potens. Quoniam omnibus fortitudo vel potentia est ipse Deus. Et via colubri super petram: Hic est etiam Rex Messias, qui se faciet vt colubrum, quem Moses super petram posuit, vt duceret filios Israel in terram sanctam. Rabbi autem Iodam dixit, Et via colubri super petram: Hic est Rex Messias, qui transibit per petram postquam sepultus erit, & ab ipsa egredietur, nec videbitur qua transierit: sicut dictum est Exodi trigesimo tertio c. הנה מקום אתי ונצבת על הצור והיה בעבור כבודי ושמתיך בנקרת הצור Hoc est, Ecce est locus apud me,& stabis super petram. Cumq; transibit gloria mea, ponam te in foramine petræ. Et *ghever*, id est viri vel fortis, seu potentis in *alma*: Hic quoque est Deus amans filias Ierusalem, vt generetur Rex Messias ex vna earum. Concipiet autem & pariet, remanebitq; virgo: sicut dictum est Ieremiæ trigesimo primo capite, Quia creauit Deus nouum super terram, fœmina circumdabit גבר *ghever*, id est virum fortem, seu potentem, hoc est Deum. Hæc omnia ad verbum *Rabbenu Haccados*, quem ipsi Magistrum nostrum sanctum vocant. Via igitur *ghever*, id est viri fortis, vel potentis, hoc est Dei in *alma*, id est in virgine, fuit Filij Dei ex virgine incarnatio. Et hanc quidem viam plene atque perfecte Selomo cognoscere non potuit: quonam scilicet pacto absque humano semine virgo concipere posset, ac perfectum Deum & hominem in vtero concludere, simulque parere, ac virgo remanere, nec Selomonis intellectus plene capere potuit, nec vnquam lingua vlla explicare. Quamobrem recte dixit, Et quartum minime cognoui. Merito igitur de matre Messiæ Isaias ait, הנה העלמה הרה *Hinne haalma hara*, id est, Ecce virgo concipiet: cum litera *he*, id est, cum articulo præposito, tanquam de nota loquens apud prophetas, & de qua iam Selomo meminerat. CAP. Iudæorum nostri seculi peruersitas, contra id quod de *alma* dictum est, subsannando adhuc & blasphemando exclamat, & dicit, Prosequamini textum, per vos inductum. Legite vlterius quod Prouerb. 30. cap. sequitur, Sic enim ibi immediate scriptum inuenietis, כן דרך אשה מנאפת אכלה ומחתה פיה ואמרה לא פעלתי און id est, Sic est via mulieris adulteræ, quæ comedit,& tersit os suum,& ait, Non feci iniquitatem. Ecce loquunt, quod *alma* hoc loco non potest esse nisi corrupta, eo quod mulieri adulteræ comparetur. GAL. Ad reprimendam eorum audaciam, respondetur, quod Selomonis verba hoc in libro ideo משלי *Mule*, id est prouerbia, vel parabolæ vocantur, quia semper fere vnum prætendunt, & aliud intendunt. Alioqui *Massal*, id est Parabola, vel similitudo, vel exemplum nō erit משל *Massal*, si ita vt sonat omnino intelligatur. Viam ergo mulieris adulteræ non debemus hic ad literam accipere, sed vitam & pessimum agendi modum alicuius alterius, adulteræ mulieris factum imitantis. Quamobrem prisci quidam Iudæorum per viam mulieris adulteræ hoc loco primi parentis præuaricationem intellexerunt. Vnde ille idem quem רבינו הקדוש *Rabbenu Haccados*, id est, Magistrum nostrum sanctum ab eis vocari diximus, ibidem locum hunc exponens, ita ait, Sic est via mulieris adulterę. cum cæteris; Totum hoc egit Adam qui de peccato suo sese excusauit, noluitque illud fateri, sed dixit, Mulier quam dedisti mihi sociam, dedit mihi de arbore, & comedi. Fecitque vt meretrix, quæ comedit, & os tergit, nihil mali se fecisse contendens. Quamobrem rationi congruit, vt totus terrarum orbis peccatur. Et cum venerit tempus saluationis, æquum est, vt Deus ad inferos descendat, eosque saluet. Et hoc est quod dictum est Ieremiæ secundo ca. הנני נשפט אותך על אמרך לא חטאתי Hoc est, Ecce ego iudicabur tecum, eo quod dixeris non peccaui. Item apud Isaiam sexagesimo sexto capite, כי באש יהוה נשפט i. Quia in igne Deus iudicabitur. Hæc ille. Nos autem dicere possumus, per viam mulieris huius adulteræ, Iudæorum quoq; perfidiam non inepte designari: quibus a Domino per Isaiam quinquagesimo septimo capite, ita dicitur, ואתם קרבו הנה בני עוננה זרע מנאף ותזנה Hoc est, Et vos accedite huc filij augurratricis, semen adulteræ, & fornicariæ. De quibus etiam apud Ezechielem decimosexto capite ita scribitur; Sic ait Dominus Deus ad Ierusalem: Et infra, ולא היית כזונה לקלס אתנן: האשה המנאפת תחת אישה תקח את זרים: id est, Et non fuisti sicut meretrix ad deridendum, vel

Solutio.

Iuniorum Iudaeorum obiectio.

Cōfutatio.

Iudaei comparantur mulieri adulterae.

contemnendum pretium, sed vt mulier adultera, quæ sub viro suo, vel pro viro suo suscipit alienos. Et post aliqua ibidem, ושפטתיך משפטי נואפות ושפכות דם ונתתיך דם חמה וקנאה Hoc est, Et iudicabo te iudiciis adulterarum & effundentium sanguinem, & dabo te sanguinem furoris & zeli. Ex his igitur patet, quod mulier adultera in præmissa Selomonis parabola est synagoga Iudaica, quæ comedit, & comedere non desinit sapidissimum sibi panem illum, de quo Prouerb. 20. cap. ita scriptum est, ערב לאיש לחם שקר ואחר ימלא פיהו חצץ id est, Sapidissimus est homini panis mendacij, & postea, vel deniq; implebitur os eius calculo. Calculus hoc in loco, non est nisi pœna inferni æterna. Nam calculus cum durus sit, mandi non potest, neq; consumi, neq; deglutiri, neq; expui, cum totum os plenum est: sic pœna inferni durissima quidem ac durabilis est, nullatenusq; euadi potest, neq; finiri, neq; diminui, neq; aliqua lachrymarum humiditate molliri. Quod autem panis mendacij suauis ac sapidus sit Iudæis, per id potissimum ostenditur, quod apud Ieremiam nono capite sic de eis dicitur, ואמת לא ידברו למדו לשונם דבר שקר id est, Et veritatem nõ loquuntur, docuerunt linguam suam loqui mendacium. Item apud eundem quinto capite, ואם חי יהוה יאמרו לכן לשקר ישבעו id est, Etsi, Viuit Deus, dixerint: tamen hoc ad mendacium, vel ad falsitatem, vel ad fraudem iurabunt. Quemadmodum ergo via aquilæ in cœlo, & via colubri vel serpentis super petram, & via nauis in corde vel in medio maris, & via viri vel potentis, hoc est Dei in *alma*, id est. in virgine, factæ sunt Selomoni mirabiles ac difficiles, multumq; ab eius intellectu distantes: sic fuit apud eum admodum mirabilis, ac valde ab eius ratione distãs nequissimæ huius adulteræ via. Quomodo enim Selomonis ratio capere potuisset, aut debuisset malitiæ immensitatem, impietatis profunditatẽ, ac perfidiæ quantitatem, qua erat hæc adultera Messiam iustum ac omnino innocentem mortẽ condemnatura, & Barabbam seditiosum atque homicidam liberari peritura? Aut quomodo eiusdem sapientis intellectus comprehẽdere sufficisset, qua etiam fatuitate, qua insania, qua mentis inopia, quaue diabolica inuidia stimulata, aut quo cacodæmone agitata, posset verum Messiam repellere, solo verbo cæcos illuminantem, claudos dirigentem, languidos curantem, leprosos mundantem, mutis sermonem, surdisq; auditum restituentem, dæmoniacos liberantem, de paucis panibus plura hominum millia satiantem: & duos falsos Messias, qui nihil tale vnquam fecerant, vnũ post alterum pro vero Messia suscipere. Bencozbam scilicet ante vrbis Hierosolymæ excidium, & Barcozbam apud Bitter non multo post eiusdem vrbis incendium, quos ex nomine solo saltem, & horrori habere debuerat & suspectos, cum vterq; mendacij vel falsitatis filius interpretetur? Optime igitur ipse Selomo quatuor viarum antedictarum, hoc est, Messiæ mysteriorum altitudinem, ac huius mulieris adulteræ ingratitudinem, impietatem, perfidiamq; admiratus, verba hæc subiecit: Sic est via mulieris adulteræ, sic scilicet admiranda, atq; ad intelligendum difficilis, & supra quam dici potest, stupenda: quæ panem tot mendaciorum & comedit, & comedere adhuc tam auide non desistit. Et quasi tergens os suum, ac si nihil mali operata sit, erubescere nescit. Et hoc est quod ei apud Ieremiam 3. cap. dicitur, ומצח אשה זונה היה לך מאנת הכלם Hoc est, Frons meretricis facta est tibi, renuisti erubescere. Quæ cum ita sint, oppositionib⁹ eorundem in matris Messiæ virginitatem oblatrantium non obstantibus, sic exponenda sunt præmemorata Isaiæ verba, Ecce *haalma*, id est ipsa virgo sancta & abscondita, de qua longe ante Selomo meminerat, concipiet diuina virtute, & pariet filium. Et vocabit ipsa virgo ab Angelo Gabriele præmonita & instructa, ac Spiritu sancto repleta, nomen eius Emmanuel, quod idem est quod Nobiscum Deus, per quod diuinę atque humanæ naturę in vna Messię persona vnio aperte demonstratur. Ad cætera autem Iudæorum argumenta, quæ vt verum huius prophetiæ sensum peruertere possint, contra nos facere solent, in tertio libro, vbi Messiam Emmanuelem vocandum fuisse, ostendimus, plenius iam respondimus.

Præmissorum verborũ Isaiæ expositio

CAPVT XVI.

Quod mater Messiæ Spiritu sancto cooperante, Dei Filium conceptura erat.

CAPNIO.

HIc non abs re scire velim, An veteres Iudæorum sicut matrem Messiæ virginem concepturam, ac parituram prædixerunt: ita quoque ipsam de Spiritu sancto concepturam prænunciauerint. GAL. Id quidem à prophetis longe ante prænunciatum fuit, & ab antiquis Iudæorum Doctoribus expresse expositum. Nam inter prophetas quidem in persona Spiritus sancti loquens Isaias sic 8. cap. ait, ואקרב אל הנביאה ותלד בן Hoc est, Et accessi ad prophetissam, & concepit & peperit filium. CAP. Iuniores Iudæorum verba hæc de accessu ipsius Isaiæ per concubitum ad vxorem suam, exponunt. Quæ (vt aiunt) ex ipso concipiens, peperit ipsius prophetæ filium. GAL. Nos eos verba ipsa falso exponere, atque contra prophetæ intentionem peruertere, ex ipsiusmet prophetæ verbis ostendemus. Neque enim immediate præcedentia, neque mox sequentia, expositioni eorum suffragantur, quin potius manifeste contradicunt. Sic namque propheta ante dixit, ואעידה לי עדים נאמנים את אוריה הכהן ואת זכריהו בן יברכיהו id est, Et contestatus sum mihi testes fideles, Vriam sacerdotem, & Zachariam filium Barachiæ. Et his præmissis immediate protulit verba hæc, Et accessi ad prophetissam, & concepit & peperit filium Et postea ilico subiecit, ויאמר יהוה אלי קרא שמו מהר שלל חש בז Hoc est, Et dixit Deus ad me, voca nomen eius, Velociter spolia, cito prædare. Vel, Voca nomen eius, Expeditum, spoliatorem, festinum, prædatorem. Hæc autem sic Ionathas in Chaldæum transtulit, ואמר יהוה לי קרי שמיה מוהי למבז ביזה ולמערי עדאה id est, Et dixit Deus ad me, Voca nomen eius, Velocem

Iudæorum falsa expositio.

Cõfutatio.

locem ad spoliandum spolia, & festinum ad prædandum prædam. Quæ nullatenus filio Isaiæ conueniunt: cum nec sic vocatus fuerit, neq; de eius nomine, neque de vita, neque de gestis, neque de morte ipsius aliqua fiat in sacra scriptura mentio. Quare non illi, sed Messiæ aptissime congruunt: qui velox ad spoliandum infernum futurus erat, & festinus ad prædandum, hoc est, ad auferendam à diabolo prædam, quam propter peccatum primi hominis possidebat. Quod in se iam complendum Messias noster testatus est, cum Lucæ 11. cap. dixit, Cum fortis armatus custodit atrium, in pace sunt omnia quæ possidet. Si autem fortior eo superueniens, vicerit eum, vniuersa arma eius auferet, in quibus confidebat, & spolia eius distribuet. Circa præcedentia autem duo à Iudæis quæramus. Primum ad quid propheta testes illos induxerit? Numquid ei ad vxoris suæ concubitum accedenti, testibus opus erat? Hoc enim turpe est, vel cogitare, nedum dicere. Deinde quinam fuerint hi testes, Vrias scilicet sacerdos & Zacharias Barachiæ filius? Constat enim Vriam hunc non vtque illum idolorum cultorem fuisse, vt quidam ex nostris putant: cui Achaz (vt 4. Regum 16. capite legitur) è Damasco literas scripsit: sed illum de quo Ieremias meminit 26. cap. dicens, Fuit vir prophetans in nomine Domini, Vrias filius Semei, quem & Iehoiakim Rex occidit. Zachariam quoq; hunc Barachiæ filium eum fuisse certum est, qui in numero 12. prophetarum vndecimus est. De his enim secundum Hebræorum expositiones, Isaias ibi loquitur. Hos autem longe post Isaiam nasci contigit. Ex quo patet, Isaiam ipsum non in persona sua, sed in persona Spiritus sancti verba illa protulisse. Qui quidem Spiritus sanctus antequam ad prophetissam id est ad virginem illam, quæ saluatorem conceptura & paritura erat, accederet, vt sua virtute & cooperatione, absque virili semine Filium Dei conciperet, & pareret, hos prophetas veritatis futuræ testes sibi adhibere debebat. Alter enim eorum, Vrias scilicet Semei filius multa mala contra Iudæos, & ciuitatem eorum ventura prædixit, quæ postmodum in captiuitate Babylonica eis obuenerunt. Alter vero, hoc est Zacharias Barachiæ filius, multa ac maxima bona eis in aduentu Messiæ ventura, prophetauit. Et præsertim cum 2. cap. dixit, רני ושמחי בת ציון כי הנני בא ושכנתי בתוכך נאם יהוה: Hoc est, Exulta & lætare filia Sion. Quia ecce ego venio, & habitabo in medio tui, ait Deus. Et rursus nono cap. גילי מאד בת ציון הריעי בת ירושלם הנה מלכך יבוא לך צדיק ונושע הוא id est, Exulta quam plurimum filia Sion, iubila filia Ierusalem. Ecce Rex tuus veniet tibi iustus & Saluator ipse. Hoc autem ita esse vt exposuimus, per Rabbi Ionathæ Targum, id est per translationem Chaldaicam maxime videtur, quæ sic eo in loco habet, ואסהיד קדמי סהדין מהימנין ית לוטי דאמרית לאיתאה בנבואת אוריה כהנא והא אתו ואף כל נחמתא דאמרית לאיתאה בנבואת זכריה בן יברכיה אנא עתיד לאיתאה Hoc est, Et contestatus sum ex parte mea testificationes malas quas dixi venturas in prophetia Vriæ Sacerdotis: Ecce futurum est quoq; sic, vt omnem consolationem quam dixi venturam in prophetia Zachariæ filij Barachiæ, ego adducturus sim. Et intraui ad prophetissam, & concepit & peperit. Vbi euidenter ostenditur, verba ista non Isaiæ, sed Spiritus sancti fuisse. Quod autem hi prophetæ sint ipsi iidem, de quibus Isaias in persona Spiritus sancti loquitur, primo per Rabbi Selomonem apparet: qui locum hunc exponens, sic ait: Et adhibui mihi in diebus etiam Iehoiakim duos testes fideles. Quorum vnus est Vrias Sacerdos, quem Iehoiakim interfecit. Sicut dictum est Ieremiæ vigesimo sexto capite, Fuit quoque vir prophetans in nomine Domini Vrias filius Semei de Cariathiarim. Et prophetauit contra ciuitatem istam, & contra terram istam, iuxta omnia verba Ieremiæ. Et alter est Zacharias filius Barachiæ, qui prophetauit in anno secundo Darij, dicens, Adhuc habitabunt, vel sedebunt senes & vetulæ in plateis Ierusalem. Vrias ergo fuit signum Zachariæ. Si enim vidistis impleri prophetiam Vriæ, sitis expectantes, quod prophetia quoq; Zachariæ implebitur. Et hoc quemadmodum adhibui mihi testes in facto Sennacherib Amos enim testis fuit supplicij decem tribuum, dicens 7. cap. Et Israel captiuatione captiuabitur. Isaias vero ad animandum Hezekiam, vt fiducialiter ageret. Sequitur in Prophetia, Et peperit filium, illum scilicet eundem filiũ, quem vocauit prophetissa Emmanuel. Hæc Rabbi Selomo. Deinde id ideo per Talmud probatur. Legitur namque in fine libri מכות *Maccoth*, id est flagellorum. Quod Rabbi Elazer, & Rabbi Iehosuas, & Rabbi Akiba, cum semel Ierosolymam post eius excidium ascendissent, atq; ad montem speculatorum peruenissent, sciderunt vestimenta sua. Et cum se ad montem domus Domini contulissent, vidissentque vulpem de domo sancti sanctorum egredientem, cœperunt ipsi flere. Rabbi autem Akiba ridebat. Dixerunt ergo ei, Quare tu rides? Respondit eis, & quamobrem vos fletis? Dicunt ei, Quia nunc completum est illud Thren. 5. cap. dictum, Super montem Sion quod desertum est, vulpes ambulauerunt. Et post hæc non plorabimus? Dixit eis Rabbi Akiba, Propter hoc ego rideo. Scriptum est enim Isaiæ 8. ca. Et contestatus sum mihi testes fideles, Vriam sacerdotem, & Zachariam filium Barachiæ. Et quæ est materia Vriæ apud Zachariam? Vrias namq; fuit in sanctuario primo. Sicut dictum est Ieremiæ 26. cap. Vir quoq; fuit prophetans in nomine Domini Vrias filius Semei de Cariathiarim. Et prophetauit contra ciuitatem istam, & contra terram istam, secundum omnia verba Ieremiæ. Et audiuit rex Iehoiakim, & oẽs robusti eius. Et eduxerunt Vriam ex Ægypto, & introduxerunt eum ad Regem Iehoiakim, & percussit eum gladio. Zacharias autem in sanctuario secundo fuit. Sed scriptura suspendit prophetiam Zachariæ in prophetia Vriæ. In Vria enim scriptum est Micheæ 3. capite, Causa vestri Sion quasi ager arabitur, & Ierusalem aceruus erit. Et mons domus sanctæ bestiis [illegible] luæ, vel in excelsa syluæ. In Zacharia vero scriptum est 2. cap. Adhuc habitabunt [illegible]nes & vetulæ in plateis Ierusalem, & vir in cuius manu baculus propter multitudinem dierum. Cum igitur prophetia Vriæ impleta sit, gauisus sum, quia scio, quod prophetia quoque

Rabbi Selomo. in expositione.

Zachariæ implebitur. Quo audito, dixerunt ad R. Akiba huiusmodi verba, Consolatus es nos, consolatus es nos. Hæc omnia Talmud. Ex quibus aperte liquet, hos eosdem prophetas esse, de quibus Isaias in persona Spiritus sancti locutus est. Quod autem hi prophetæ multo post Isaiam nati fuerint, id quoque facile videri poterit. Nam Vrias quidem à Iehoiakim Rege interemtus fuit, Isaias vero quarto anno Regis Achaz (vt ait Rabbi Selomo) verba prædicta protulit. A quarto autem anno Achaz, vsque ad Iehoiakim fluxerunt anni 140. Nam omnes anni quibus Achaz regnauit fuerunt 16. E quibus quatuor subtractis, remanent 12. In quorum principio factum est antedictum Isaiæ vaticinium. Deinde Hezekias filius eius annis regnauit 29. Post quem Manasses 55. Exinde Amon annis duobus. Postea Iosias annis 31. Postmodum Ioachaz mensibus tribus. Post quem Iehoiakim, qui Vriam prophetam supradictum occidit, annis 11. Qui quidem anni omnes simul sumti, sunt 160. & menses tres. Ex quo satis manifeste patet, quod primus testis, scilicet Vrias, quem Isaias vel Spiritus sanct⁹ sibi adhibuit, nondum natus erat, quando adhibitus fuit. De secundo vero, hoc est de Zacharia, nemo hoc dubitandum duxerit. cum à quinto anno Achaz, vsq; ad secundum Darij, quo ipse prophetauit, anni 250. fluxerint. Cum igitur hi tales ac tanti prophetæ quos sibi testes adhibuit Isaias, imo Spiritus sanctus per Isaiam, vbi de virgine prophetissa & filio eius Emmanuel locutus est, tempore Isaiæ nondum nati essent: palam ostenditur omnibus vsum rationis sanum habentibus, prophetissam illam de qua Spiritus sanctus per Isaiam loquebatur, dicens, Accessi ad prophetissam, & concepit & peperit filium, nondum natam fuisse, nec per consequens ipsam Isaiæ vxorem esse potuisse, vt falso Iudæi iuniores delirantes affirmant: sed potius virginem illam, quæ Spiritu sancto interueniente, Dei filium conceptura, & paritura erat, de qua paulo ante quoque meminerat, dicens, Ecce virgo concipiet, & pariet filium, & vocabit ipsa nomen ei⁹ Emmanuel. Ex his etiam patet, accessum hunc ad prophetissam, spiritalem futurum fuisse. Quæ cum ita sint, clarum est, prophetissam hanc aliam non fuisse, quam virginem Mariam, quæ Messiam Dei filium conceptura, & paritura erat. Ad quam accessit Spiritus sanctus, non locum mutando, sed per prophetam loquendo, & demum tempore ab æterno prædestinato, virtutem sine viro concipiendi, ei conferendo. Et tunc virgo ipsa concepit, & peperit filium, Dei verbum carne humana indutum, ac mundi saluatorem. Hic igitur Spiritus sancti accessus tunc ad eam factus est, cum, vt ait Lucas 1. cap. in mense sexto, à conceptione scilicet Ioannis Baptistæ, missus est Angelus Gabriel à Deo in ciuitatem Galilææ cui nomen Nazareth, ad virginem desponsatam viro, cui nomen erat Ioseph, de domo Dauid, & nomen virginis Maria. Et ingressus Angelus ad eã, dixit, שלום ממלאת חן יהוה עמך ברוכה את בנשים id est aue gratia plena, Deus tecum, benedicta tu in mulieribus. Quæ cum audisset, turbata est in sermone eius, & cogitabat, qualis esset ista salutatio. Et ait Angelus ei, אל תראי מרים כי מצאת חן לפני האל הנך הרה ותלדת בן וקראת שמו ישוע זה יהיה גדול ובן עליון יקרא ויתן לו יהוה אלהים כסא דוד אביו וימלוך בבית יעקב לעולם ולמלכותו אין קץ Hoc est, Ne timeas Maria, inuenisti enim gratiam apud Deum. Ecce concipies in vtero, & paries filium, & vocabis nomen eius Iesum. Hic erit magnus, & filius Altissimi vocabitur. Et dabit illi Dominus Deus sedem Dauid patris eius, & regnabit in domo Iacob in æternum & regni eius non erit finis. Dixit autem Maria ad Angelum, באי זה אופן יעשה זה כי איש איני יודעת id est, Quomodo fiet istud, quoniam virum non cognosco? Et respondens Angelus dixit ei, רוח הקדש יבא עליך וגבורת עליון יסך לך ולכן הנולד ממך קדוש בן עליון יקרא והנה אלישבע קרובתך גם היא הרה בן בזקנותה וזה החדש ששי לה שנקראת עקרה כי לא יהיה בלתי אפשרי לפני יהוה כל דבר Hoc est, Spiritus sanctus superueniet in te, & virt⁹ Altissimi obumbrabit tibi. Ideoque & quod nascetur ex te sanctum, vocabitur Filius Dei. Et ecce Eliseba cognata tua, & ipsa concepit filium in senectute sua. Et hic mensis est sextus illi, quæ vocatur sterilis. Quia non erit impossibile apud Deum omne verbum. Dixit autem Maria, הנה שפחת יהוה יעשה לי כדברך Id est, Ecce ancilla Dei, fiat mihi secundum verbum tuum. Quo dicto, mox concepit Dei Filium. Nec est mirandum, quod Iudæi recentiores hæc tam euidentia, vt pote à suis patribus tradita, nequaquam intelligunt, cum hoc satis idem propheta eodem in capite ostenderit, sic dicens, וחכיתי ליהוה המסתיר פניו מבית יעקב Hoc est, Expectabo Deum occultantem faciem suam à domo Iacob. CAP. Vnum est, quod hic iuniores Iudæorum contra nos obiiciunt. Quia cum propheta in persona Spiritus sancti dixit, Et accessi ad prophetissam, & concepit, & peperit, non de futuris, sed de præteritis locutus est. GAL. Hæc profecto obiectio, nec Iudæos impinguat nec eis famem aufert. Mos quippe diuinæ scripturæ est, præteritum pro futuro (vt te minime latet) sæpissime ponere. Eo quod dictum Dei haud secus atq; factum habeatur: vt pulchre dicitur in *Midras tillim*, id est, in expositione Psalmorum, super illud Psal. 107. dictum, יאמרו גאולי יהוה אשר גאלם מיד צר id est, Dicent redemti Dei, quos redemit de manu tribulantis. Ibi enim hæc inter cætera Hebraice scripta leguntur, אמר רבי יהודה בר שלום יפה הוא אומר לפי שמאמרו של הקדוש ברוך הוא מעשה אמר רב הונא בשם רבי דוסתאי בשם רבי שמואל בר נחמן וממקום אחר למד שמאמרו של הקדוש ברוך הוא מעשה תוא ומני אתה למד מאברהם מה כתיב ביום ההוא כרת אברהם ברית לזרעך נתתי אתן אינו אומר אלא נתתי ועד עכשיו לא הוליד בנים אלא שמאמרו של הקדוש ברוך הוא מעשה אמר הקדוש ברוך הוא אמרתי דבר נעשת מעשה אף כאן אומר גאולי שכבר גאלם id est, Dixit Rabbi Iudas filius Salon, Pulchre dictum est, redemit, quamuis futurum esset. Quoniam dictum Dei sancti & benedicti tanquam factum est. Dixit Rabbi Hunna in nomine Rabbi Dustai, in nomine Rabbi Semuel filij Nahman, Ex alio quoque loco docemur, quod dictum Dei tanquam factum est. Vnde de Abraham quid scriptum est in libro Genesis, quintodecimo capite? ביום

Iudæorum iuniorum obiectio.

Cõfutatio.

Præteritũ pro futuro quare ponatur.

A ביום ההוא כרת יהוה את אברם ברית לאמר [illegible] זרעך נתתי את הארץ הזאת [illegible] illo pr[illegible] brain p[illegible] d[illegible] en[illegible] S[illegible] tu o de [illegible] Non [illegible] Dabo, sed dedi. E[illegible] lo, c[illegible] on[illegible] Ab[illegible] fi[illegible] g[illegible] nuis[illegible] Qu[illegible] d[illegible] De[illegible] Itum[illegible] id[illegible] fic dixit [illegible] d[illegible] tum Dei factum est [illegible] nus [illegible] curus sum [illegible] E[illegible] ad in D[illegible] st, Rede[illegible] B [illegible] G[illegible] autem R. S[illegible] m[illegible] Hæc verba feci e[illegible] O[illegible] linguæ prop[illegible] arum, d[illegible] quam de iam facto loquitur. Ex quibus patet obiectionem Iudæorum in nullam [illegible] tus e[illegible] Qu[illegible] doquidem sicun[illegible] d[illegible] em pr[illegible] si[illegible] capien[illegible] sint ipsissa verbis. E[illegible] id est accedam ad prophetissam, & concepit & peperit, id est, & accipiet & pariet filium.

omnino, à primordio ad[illegible] usque. Quod nemo vnquam propheta[illegible] cognosce[illegible] nit. Ipsa est enim omnium prophetarum domina & magistra. Et hæc est *alma* illa, de qua dixit Selomo [illegible] 30. capite, Et via viri in *alma*, id est, Et via [illegible] in virginem. De qua & [illegible] ait 7. cap. Ecce *ha[illegible]ma* concipiet & [illegible] et filium. De ea quoq; apud [illegible] che[illegible] 5. cap. sic dicitur, Et tu Bethlehem Ephrata paruula es. Et post pauca, Propter hoc dabis eos [illegible] que ad tempus, quo parturiens pariet. Præterea [illegible] ege Messi[illegible] am quem pro[illegible] pa[illegible] st, dixit Isaias 9. cap. Infans natus est nobis, [illegible] datus est nobis. Et erit prin[illegible] patus supe[illegible] u[illegible] merum eius, & vocab[illegible] nomen eius, A[illegible] rabilis, Consi[illegible] D[illegible] P[illegible] sempiternus, [illegible] ncep[illegible] Pax. [illegible] prophe[illegible] [illegible] negat [illegible] ipsi [illegible] vocent, [illegible] ctum e[illegible] apud [illegible] xu[illegible]

C A P V T XVII.

Quòd mater Messiæ prophetissa esse debebat, prophetat omnium [illegible].

CAPNIO.

E[illegible]X [illegible] optime quoq; [illegible] um est, gloriosam vi[illegible] ne Messiæ matrem propheta[illegible] futuram fuisse. Quamuis aut[illegible] no[illegible] otem, Vatem eam excell[illegible] nam ex D [illegible] quæ in C[illegible] tico [illegible] tifice[illegible] luculenter pparet. Inter quæ [illegible] Et exultauit spiritus meus [illegible] meo. [illegible] respexit hu[illegible] tatem [illegible] ecce ex[illegible] hoc beatam me dicent [illegible] generatio[illegible] tamen [illegible] blasphe[illegible] peccat[illegible] & vi[illegible] purit[illegible] m, per E enum [illegible] demons[illegible] ita quoq; & prophe[illegible] futuram fuisse per aliquem ex po[illegible] qui id expresse d[illegible] ostendere et. G[illegible] in [illegible] hæc de[illegible] ad[illegible] bus di[illegible] eius [illegible] רב [illegible] *ben Haccados*, id est, M[illegible] sanctum nuncupant, sacis t[illegible] ta eius libri petitione, qui גלי רזיא *le ra[illegible]a*, id est, F Reuelator arcanorum [illegible] ab Antonio vrbis Rom[illegible] interrog[illegible] Quæ sit prophetissa [illegible] t, cum d[illegible] o-ctauo [illegible] & concepit [illegible] Sæpenu[illegible] e-go in h[illegible] suspectus [illegible] qua-dam d[illegible] patrum [illegible], vbi sepulti sunt Adam & Heua, Abrah[illegible] & [illegible] & Rebecca, Iacob & Lia, vt [illegible] inueni E[illegible] ibi [illegible] p[illegible] contatus sum. [illegible] G [illegible] ipso acc[illegible] quod [illegible] est [illegible] Messiæ, quem De[illegible] anctus & benedi[illegible] ad Is[illegible] pollicitus est. Di-cta est [illegible] prophetissa, quia suo vaticinio sciat

C A P V T XVIII.

Quod mater Messiæ sedes Dei futura erat, super quam diuina maiestas sedere debebat.

CAPNIO.

C[illegible]V M Iere[illegible] ca verb[illegible] pro-tu[illegible] כסא כבוד מרום מראשון מקום מקדשנו מקוה ישראל יהוה Hoc est, Solium gloriæ altitu[illegible] nis, à [illegible] sanctificationis no-stræ [illegible] quid ibi per sol[illegible] gloriæ [illegible] per solium gloriæ eo in loc[illegible] glorios[illegible] quæ cum [illegible] in-te[illegible] quæ cum [illegible] ta su-per omni choro Angel[illegible] [illegible] næ [illegible] dinis d[illegible] quæ, hoc e[illegible] per quam [illegible] sedet maiestas. [illegible] Re-[illegible] Capnio. V[illegible] tur melius quod lec[illegible] [illegible] ea quæ Rabbi Moses ben Maimon in libro *More* p[illegible] prima, capite nono dicit, [illegible] Vbi quonam pacto sedes Deo attribuatur, exponens, hæc inter cætera ait, Quod sedes signi-ficet no[illegible] Cum quispiam eam orn[illegible] & ponit[illegible] more [illegible] aspicit[illegible] in ea R[illegible] m[illegible] au[illegible] em aliquem [illegible] rum. [illegible] maiesta-tem ostendit. H[illegible] sedes Dei appellatur, qui[illegible] dominio[illegible] pote-statem [illegible] Ideo Ieremias [illegible] lium gloriæ altitud[illegible] à principio, locu[illegible] sancti[illegible] tionis nostræ. [illegible] sedes Dei vocantur [illegible] fortitudinem o-stendunt [illegible] modera[illegible] que huiusce mundi inferi[illegible] que [illegible] capite, [illegible] [illegible] est in D[illegible] in quo Deus sedeat. Ab[illegible] hunc er-

torem incidamus. Cum enim iam probauerimus, Deum corporeum non esse, quomodo dicemus, eum loco, aut tabernaculo corporeo indigere? Certum est autem, verbitimus quemlibet locum à Deo glorificatum, vt est domus sancta, aut [illegible] sedem eius dici. Verumtamen eum Deus [illegible] modo locutus est Exod. 17. ca. Quia manus [illegible] Domini, & bellum Dei erit contra Amalech à generatione in generationem: hæc est propria Dei substantia atque esse [illegible]. Neque imaginandum est, hanc sedem esse rem ab illa distinctam, aut à Deo creatam, vt cæteræ eius creaturæ. Quod sequeretur, [illegible] eum esse in tempore, & absque sede [illegible] ante quam eam creasset. Hoc autem dicere, aut credere, est maxima hæresis, cum scriptum sit Psalm. 102. ואתה יהוה לעולם [illegible] כסאך לדור ודור id est, Tu Deus in æternum permanes, sedes tua in generationem & generationem. Hoc est, Quemadmodum tu Deus æternus es, ita & sedes tua æterna est. Et ob id ostenditur, hanc sedem non esse rem à Deo distinctam. Et ideo hæc sedes, & quodcunque aliud significat proprium Dei essentiam, non sunt res ab eo distinctæ. Habemus Rabbi Moses ille Ægyptius, ex cuius quidem verbis tres eliciuntur conclusiones, cum tria sedium genera ipse adducat. Quarum duæ creatæ sunt, tertia vero increata. Prima conclusio est, Quod prima [illegible], quam Doctor ipse licet pro domo sancta accipiat, dicatque eam ob eius excellentiam [illegible] statem cognosci, rectius tamen de [illegible] Messiæ matre intelligitur, quæ propter [illegible] perfectionem atque excellentiam [illegible] futura erat, in qua ipse ostendere debebat [illegible] suam & claritatem, quæ est Messias totius mundi gloria, lux & claritas. Ob quod [illegible] nono cap. העם ההלכים בחשך ראו אור גדול ישבי בארץ צלמות אור נגה עליהם id est, Populus qui ambulabant in tenebris, viderunt lucem magnam: illis qui sedebant in terra vmbræ mortis, lux orta est. Quare verba Hieremiæ [illegible], Solium gloriæ altitudinis à principio, non intelliguntur pro domo sancta, [illegible] erat in Ierusalem. Quia etsi Deus in ea [illegible] suam ostenderit, illa tamen gl[illegible] ratione gloriæ & claritatis, quam in [illegible] ostensurus erat, nihil fuit. Neque [illegible] penimus domum illam sanctam mundi principio fuisse, vt matrem Messiæ extitisse in præcedentibus probatum est. Præter [illegible] domus illa [illegible] dici non potest [illegible] sedes Dei gloriosa debeat perennis [illegible] esse, & non euanescere. [illegible] accipit [illegible] dicta aliæ D. [illegible], & prop[illegible] Do[illegible] in Ierusalem [illegible]. De [illegible] sequitur in [illegible] Ve[illegible] ra [illegible] Messiæ [illegible] sit M[illegible] oditurus [illegible] ver- [illegible] ante [illegible] de [illegible] vt [illegible] quæ [illegible] matrem Messiæ intelligi debere, [illegible] ipse intelligenda optime sentit. Ipsa

enim (vt ait Rabbenu Haccados in libro *Gale razeia*, ad tertiam Antonini consulis Vrbis Romæ petitionem) futura erat sedes, [illegible] Deus construxit, vt in ea sederet Rex Messias, ad ostendendam maiestatis suæ gloriam cunctis mortalibus. Secunda & tertia con[illegible] secundam quidem sedem esse creatam, tertiam vero increatam. Hæc autem [illegible] Dei [illegible] Messias ipse. Nam [illegible] quidem est [illegible] ve[illegible] ipsa. Quod autem Messias [illegible] Dei sedes, patet per illud Psalmi 45. כסאך אלהים עולם ועד שבט מישר שבט מלכותך [illegible] Tua Deus perpetua & [illegible] nis, sceptrum Regni tui. Quemadmodum enim ex operatione [illegible] motorum gloria [illegible] que monetur, ne [illegible] que gubernatorem. Cœlestia [illegible] mouentur, motorem igitur habent, atque gubernatorem: ita ex Messiæ humanitate propter eius diuinas operationes, ostenditur suppositum ipsius esse Deum, vniuersi omnis conditorem & gubernatorem. Sicut [illegible] ostendunt motoris sui gloriam, & huius orbis [illegible] motionem mediante [illegible] generæ influentia: ita Messiæ humanitas ostendit magnificentiam & do[illegible] motoris huius mundi, mediante [illegible] sua influentia, quam humanitati Deus influit. Sedem vero tertiam dicit esse diuinitatem, quæ increata est. Nam increatus est Pater, increatus Filius, increatus Spiritus sanctus. Sensus autem eorum verborum quem du[illegible] autem Deus in æternum permanes, [illegible] generationem & generationem, iste est, [illegible] dum Deus æternus es, ita sedes tua, quæ [illegible] tuus, æterna est, Quia æternus Pater, [illegible] Filius, æternus Spiritus sanctus. Ex verbis igitur ipsiusmet Rabbi Mosis Ægyptij, plane vt probauimus ostenditur [illegible] bi, Solium gloriæ altitudinis à principio locus sanctificationis nostræ: debeant [illegible] Messiæ matre int[illegible] erat sedes [illegible] altissimi. Dixit [illegible], A principio, vt ostenderet eam absque [illegible] conceptam fuisse. Idem quoque [illegible] per illos Ezechielis [illegible] ומעל לרקיע אשר על ראשם כמראה אבן ספיר דמות כסא ועל דמות הכסא דמות כמראה אדם עליו מלמעלה [illegible] humana, quod erat [illegible] sicut [illegible] & [illegible] super V[illegible] Postquam [illegible] super capita animalium [illegible] dinem throni, vel [illegible] sue [illegible] tuosa mater Messiæ. Mo[illegible] tudinem hominis, quæ [illegible] huius [illegible] est Messi[illegible]. Dicit autem [illegible] esse [illegible] ipso [illegible] intemeratæ virginis [illegible] quo[illegible] modo [illegible] cere [illegible] originem habeat [illegible] principio diaphanus, & clarus

Triplex genus sedium.

Prima sedes est mater Messiæ.

Secunda sedes est Messias humanitas.

Tertia sedes est diuinitas.

Mater Messiæ assimilatur saphiro.

ciatus est. Ita immaculata mater ipsa Messiæ, etsi à parentibus peccato obnoxiis prodierit, à sui tamen initio clarissima & absque originalis peccati macula fuit. Hæc de immaculata ac sanctissima matre Messiæ secundum veterum Hebræorum sententias dicta sufficiant. Nunc ad filium eius redeuntes, de ipsius mysteriis agamus.

LIBER OCTAVVS.

DE MESSIÆ MYSTERIIS, QVÆ IN DOMINO NOSTRO IESV CHRISTO CONSVMMATA SVNT.

CAPVT PRIMVM.

Quod Messias secundum carnem ex Iacob & cæteris patribus per lineam rectam descensurus erat.

CAPNIO.

De Messiæ igitur mysteriis nunc dicturus, quibus iuniorum Iudæorum perfidia optime conuincitur (per ea namque Dominum nostrū Iesum Christum verum fuisse Messiam, palam ostenditur: cum in eo omnia ipsa Messiæ mysteria à Prophetis prænuntiata ad vnguem completa fuerint) primum, quod Messias ipse ex Iacob, cæterisque patribus per lineam rectam descensurus esset, patefacere debes. GAL. Adducam igitur, quæ hac de re Numer. 24. cap. hoc modo scribuntur, דרך כוכב מיעקב וקם שבט מישראל ומחץ פאתי מואב וקרקר כל בני שת והיה אדום ירשה והיה ירשה שעיר איביו וישראל עשה חיל: וירד מיעקב והאביד שריד מעיר i. Egressa est stella de Iacob, & surrexit virga vel sceptrum ex Israel, & conquassauit angulos, vel vertices Moab, & diruit, vel dissipauit omnes filios Seth. Et erit Edom possessio eius. Et erit possessio Seir inimicis eius, & Israel agens fortiter. Et dominabitur de Iacob, & destruet residuum, vel reliquias de ciuitate. Vbi glossa Rab. Selomonis, De ciuitate (inquit) famosa Edom, id est, de Roma. De Rege autem Messia dicitur, Et dominabitur de Iacob, cum reliquis. Nam de ipso dictum est Psalmo 72. Et dominabitur à mari vsque ad mare. Item in Abdia, Et non erit residuum domui Iacob. Hæc Rab. Selomo. Hæc autem verba, Egressa est stella ex Iacob & surrexit virga vel sceptrum ex Israel: ita Rabbi Ankelos Chaldaice transtulit, יקום מלכא מדבית יעקב ויתרבי משיחא מישראל i. Surget Rex ex domo Iacob, & nutriet se, & magnificabitur Messias ex Israel. Ex qua Chaldaica translatione duo habentur. Primum quidem, quod scriptura hæc de Messia loquitur. Secundum vero, quod in eadem præteritum pro futuro more prophetico ponitur. In commentariis autem Rabbi Mosis Hadarsan in librum Geneseos, super illud 49. cap. eiusdem libri dictum, Non recedet sceptrum de Iuda; cum cæteris: sic dicitur, Hoc est, quod ait Balaam, Egressa est stella ex Iacob: & reliqua. Et quando complebitur prophetia hæc? Cum veniet Silo, id est, Messias. Ex his patet propositum. Quod etiam de Iuda, & subsequenter de Isai Messias proditurus esset, habetur in *Beresit* קטנה *Ketanna*, id est, in expositione minori libri Genes. super illud Gen. quadragesimo nono capite dictum, יהודה אתה יודוך אחיך h.e. Iuda te confitebuntur fratres tui: vbi sic dicitur, Iudas quartus natus est in tribubus, in die quarta creata sunt luminaria cœli, & de Messia scriptum est Psalmo 89. Et thronus eius sicut sol coram me. Et de Iuda natus est Messias, iuxta illud Isaiæ 11. cap. dictum, Et egredietur virga de stipite Isai, & planta de radicibus eius fructificabit. Hæc traditio. Quod etiam ex Dauid nasciturus erat, habetur in *Midras Tehillim*, id est, in expositione Psalmorum, quem super illud Psal. 16. dictum, לכן שמח לבי ויגל כבודי Hoc est, Propter hoc lætatum est cor meum, & exultauit gloria mea: sic dicitur, אמר רבי [illegible] לבי [illegible] בדברי התורה ויגל כבודי במלך המשיח שעתיד לצאת ממני על כל כבוד חפה id est, Dixit Rabbi Abhu, Lætatum est cor meum, scilicet in verbis legis, & exultauit gloria mea, in Rege scilicet Messia, qui egressurus erat de ipso Dauid. Quoniam de ipso dictum est Isaiæ 4. c. כי על כל כבוד חפה h. e. Quia super omnem gloriam erit operimentum, vel thalamus. Hæc ibi. Dixit autem Rabbi

Kimhi, quod חפה *huppa*, quod in verbis Isaiæ ponitur, est locus, in quo abscondit se sponsa cum sponso. Ex quibus aperte liquet, Messiam secundum carnem ex Iacob & cæteris patribus processurum fuisse. Sed quoniam multa in præcedentibus de hac materia dicta sunt, quæ nunc diximus sufficiant.

CAPVT II.

Quod Messias nouo modo nasciturus erat, hoc est, absque viri semine, siue de matre absque patre.

CAPNIO.

QVANQVAM in superioribus multa de matris Messiæ virginitate dixisti: quia tamen recentiores Iudæorum asserunt, Messiam ex viro & muliere more cæterorum hominum generandum, non parum in hoc tam matri quam filio blasphemiam inferentes: idcirco ad reprimendam falsiloquam atque impiam eorum temeritatem, proba obsecro per eorum scripturas Messiam ipsum nouo modo, hoc est, de matre absque patre nasciturum fuisse. GAL. Messiam nouo modo generandum fuisse, patremque carnalem minime habiturum, multifariam à patribus antiquis dictum fuit. Quare in primis notandum est, quod legitur in *Midras tehilim*, id est, in expositione Psalmorum, super illud Psalm. 2. dictum, אספרה אל חק יהוה אמר אלי בני אתה אני היום ילדתיך hoc est, Narrabo præceptum; Deus dixit ad me, Filius meus es tu, Ego hodie genui te. Vbi sic dicitur, ספרים הם תנאי מלך המשיח בתורה של נביאים וכתובים כמו שאמר מרחם משחר לך טל ילדותיך רב הונא אמר שלשה חלקים היסורין אחת נטלו אבות העולם וכל הדורות ואחת דורו של שמד ואחד דורו של משיח וכך תיתי שעתידה אומר הקדוש ברוך הוא עלי להראותו בשיאה תדשה וכן הוא אומר אני היום ילדתיך i. Narratæ sunt materiæ, siue mysteria Regis Messiæ in scriptura prophetiarum atque hagiographorum. Sicut dictum est Ps. 110. De matrice ex aurora, vel de matrice auroræ, tibi ros natiuitatis tuæ. Dixit R. Hunna, vel (vt alibi legitur) R. Idi, In tres diuisiones diuisæ sunt tribulationes. Vnam tulerunt patres mundi (Abraham scilicet & cæteri) omnesque generationes. Alteram tulit generatio destructionis (scilicet eorum, qui per Romanos destructi sunt.) Tertiam vero generatio Messiæ. Et cum venerit hora eius, dicet Deus sanctus & benedictus, Super me est, id est, ad me spectat, vt creem eum nouam creaturam. Et hoc est, quod ipse dicit, Ego hodie genui te. Hactenus traditio. In qua duo sunt, quæ satis euidenter ostendunt, quod Messias non sicut cæteri homines, sed nouo modo fuerat concipiendus, ac generandus. Vnum quidem est id, quod postremo ait, quod licet Deus erat ipsum nouam creaturam creaturus. Alterum vero, quod paulo ante iuxta He[illegible] cam veritatem dixit eo in loco, vbi nos hab[illegible]. Ex vtero ante luciferum genui te. De matrice ex aurora, vel de matrice auroræ tibi ros natiuitatis tuæ. Sic enim ibi Hebraicus textus habet, quod veritati nostræ fidei magis consonat. Probato namque per traditionem istam hæc de Messia fuisse dicta, nihil aliud rationabiliter & conuenienter per matricem auroræ intelligi oportet, quam matricem seu vterum sacratissimæ matris eius ad literam. Quæ ipsum virtute diuina conceptura, ac paritura erat, absque virili semine, saluaque virginitate: quemadmodum aurora solem recipit, ipsumque parit sine corruptione. Quod totum per rorem natiuitatis Messiæ ex matrice auroræ datur intelligi. Aurora enim est pars illa cœli & terræ, quæ mane ante solis ortum illic, vbi sol exoritur, illuminata apparet. Quæ quamprimum lucescere incipit, aurora dicitur: quamprimum vero sol oritur, & videtur, amplius non appellatur aurora. Matrix autem auroræ siue vterus dicitur interstitium illud inter terram siue mare horizontis nostri aspectus, per quod sol se ipsum effert & eleuat, ac videtur surgere & ascendere. Ros vero natiuitatis est prima hominis conceptio in vtero, quæ non abs re ros dicitur. Vt enim ros cito à sole soluitur, sic & primi conceptus tam hominum quam cæterorum animalium facillime fiunt abortus, diuturniores autem difficulter abortiuntur. Sensus igitur est, Quod quemadmodum sol præexistens se ipsum sine vllo alio educente, sese de centro auroræ profert: sic verbum Dei per seipsum, sine viro generante, primum conceptum natiuitatis suæ humanitatis accipere debebat ex centro auroræ, id est, ex vtero virginis, nullo viro cooperante: idem existens Dei Filius, qui prius erat. Id quoque ex eo confirmatur, quod in annotationibus Rabbi Mosis Hadarsan legitur, super illud Psalm. 85. אמת מארץ תצמח וצדק משמים נשקף id est, Veritas de terra germinabit, & iustitia de cœlis respicietur: sic enim ibi dicitur, אמר רבי יודן זאת היא תשועתינו שתצמח מארץ באמצעות אלהי ויהיו נקשרות שניהם יחד ולמה אמר תצמח ולא אמר תולד לפי שלא תהיה דומה לתולדת בריות העולם אלא נפרדת בלתי חבור וזה הוא שאמר גם יהוה יתן הטוב וארצנו תתן יבולה והאמת הוא כי אין מי שיגיד שם אביו וישידעו אלא הוא נסתר מעיני ההמון עד שיבא הוא ויגידהו id est, Dixit Rabbi Ioden, Hæc est salus nostra, quæ de terra orietur mediante Deo, eruntque coniunctæ ambæ simul (veritas scilicet & iustitia) Et cur dixit, Germinabit siue pullulabit, & non dixit, nascetur? Quia nimirum generatio siue natiuitas eius non erit similis generationi siue natiuitati creaturarum, quæ sunt in mundo, imo diuersa & distans absque socio & coniunctione. Et hic erit Saluator noster, & iustus noster, quem mittet Deus. Et hoc est, quod dicit in eodem Psalmo, גם יהוה יתן הטוב וארצנו תתן יבולה id est, Etiam Deus dabit bonum, siue bonitatem, & terra nostra dabit fructum suum. Constat autem, non repetiri, & non esse, qui enarret nomen Patris eius, neque qui illud sciat, sed hoc occultum est ab oculis vulgi, donec veniat ipse, & manifestum faciat illud. Hæc Rabbi ille Moses Hadarsan: qui etiam in commentariis in librum Geneseos, super illud 25. eiusdem libri, Et dixit eis Ruben, Non effundatis sanguinem, mitti-

Aurora quid.

Matrix auroræ quid.

Ros natiuitatis quid.

Expositio catholica.

mittite eum in puteũ istum, qui est in solitudine, & manum non mittatis in eum: sic ad verbum dicit. Hoc est quod scriptum est Iob 6. cap. אף על יתום תפילו ותכרו על ריעכם i. Etiam super pupillum irruitis, & mercamini vel epulamini contra proximum vestrum. Hoc perinde est, ac si scriptura dicat illud Thren. vlt. cap. Pupilli facti sumus absque patre. Dixit R. Berachias, quod Deus sanctus & benedictus ait Israeli, אתם אמרתם לפני יתומים היינו ואין אב הגואל אשר אקים מכם אין לו אב שנאמר הנה איש צמח שמו ומתחתיו יצמח וכן הוא אומר ויעל כיונק לפניו וכשורש מארץ ציה ועליו דוד אומר מרחם משחר לך טל ילדותיך ועליו הכתוב אומר אני היום ילדתיך i. Vos dixistis coram me, pupilli facti sumus absque patre. Redemptor quoque, quem constituam, vel suscitabo ex vobis, absque patre erit. Sicut dictum est Zachar. 6. cap. Ecce vir, Germen nomen eius, & de subter se germinabit. Et sic etiam ipse ait Isaiæ 53. cap. Et ascendet sicut virgultum coram eo, & sicut radix ex terra sicca. De ipso quoque Dauid inquit Psalm. 110. De matrice auroræ tibi ros natiuitatis tuæ. Et super ipsum etiam scriptum est Psal. 2. Ego hodie genui te. Hæc ibi. Vbi bonus iste R. Berachias per multa nititur ostendere, Messiam absque virili semine fuisse generandum. Primum quidem per id, quod ait, absque patre ipsum futurum fuisse. Secundo, quia testimunio Zachariæ dixit, ipsum subter se, i. per se germinaturum. Tertio, quia ex testimonio Isaię dixit, eum ex terra sicca ascensurum: per terram siccam virginem humano semine non humectatam, intelligens. Quarto, quia dixit, de matrice auroræ tibi ros natiuitatis tuæ: per matricem auroræ vterum virginis etiam intelligens, quemadmodum & nos exposuimus. In eo autem, quod postremo subiecit, Ego hodie genui te, diuinitatem eius expresse ostendit, qua ab æterno à Patre genitus est. Satis adhuc aperte ostenditur, corpus Messiæ non ex viri semine, sed ex purissimæ virginis substantia tractutum fuisse materiam, ex eo quod in *Beresith* קטנה *ketanna*, id est, in expositione parua libri Gen. scribitur super illud eiusdem libri 4. cap. dictum, וידע אדם עוד את אשתו ותלד בן ותקרא את שמו שת כי שת לי אלהים זרע אחר תחת הבל Id est, Et cognouit adhuc Adam vxorem suam, & peperit filium, & vocauit ipsa nomen eius Seth: Quia posuit mihi Deus semen aliud pro Habel: Dixit Rabbi Tanhuma, Illud videlicet semen, quod surrexit de alio loco. Et quod est istud? Istud est Messias. Hoc idem ponitur in *Midras Ruth*, id est, in expositione libri Ruth: vbi sic dicitur. כתיב כי שת לי אלהים זרע אחר אותו הזרע שהוא בא ממקום אחר וזה מלך המשיח Hoc est, Scriptum est Gen 4. cap. Posuit mihi Deus semen aliud, ipsum semen, quod emanat ex alio loco. Et istud est Rex Messias. Item in *Beresith* קטנה *ketanna*, i. in expositione minori libri Gen. super illud Gen. 19. cap. לכה נשקה את אבינו יין ונשכבה עמו ונחיה מאבינו זרע i. Veni, potemus patrem nostrum vino, & dormiamus cum eo, Et viuificemus de patre nostro semen: Legitur sic, Dixit Rabbi Tanhuma, Viuificemus ex patre nostro filium, non est scriptum, sed semen: Illud scilicet semen, quod erit veniens de alio loco. Et quod erit hoc? Hoc erit Rex Messias. Hæc ibi. Hoc ergo semen illud esse intelligi oportet, de quo Psal. 105. dicitur, זרע אברהם עבדו בני יעקב בחיריו הוא יהוה אלהינו Hoc est, Semen Abrahæ serui eius filii Iacob electorum eius, ipsum est Dominus Deus noster. Simile huic habetur apud Malachiã 2. c. dicentem, ומה האחד מבקש זרע אלהים i. Et quid vnus erat quærens? semen Deum. Super quo Abraham Auen Azra, & Rabbi Selomo dixerunt, Magistri nostri hoc exposuerunt, Quod conuenerunt coniuges alienigenarum ad Prophetam, eique dixerunt, Et nonne Abraham fecit sic, qui duxit Hagar super vxorem suam? Ait eis Propheta, Alius spiritus inerat illi. Non enim erat eius intentio, sicut est intentio vestra. Quia non dedit oculos suos in eam. Dixerunt ei, Et quid ipse vnus quærebat? Quæ fuit eius intentio? Respondit illis, Vt esset sibi זרע אלהים *Zera elohim*, id est, semen Dei, vel semen Deus. Hęc illi. Vbi notandum est, quod sicut יהוה אלהים *Adonahi elohim*, est Dominus Deus: ita haud incongrue *Zera elohim*, semen Deus esse potest. Messiam præterea ex muliere absque viro generandum fuisse, siue ex matre sine patre, adhuc probatur testimonio ipsius Iacob, ita Gen. 49. c. dicentis, לא יסור שבט מיהודה ומחקק מבין רגליו עד כי יבא שילה Hoc est, Non recedet sceptrum de Iuda, & scriba de medio pedum eius, donec veniat שילה *Silo*, i. filius ipsius, mulieris scil. Sic enim exponit hoc verbũ *Silo* R. Kimhi in concordantiis suis, in dictione *Silo*, vt in 4. c. quarti libri latius patuit. Ad cuius declarationem animaduertendum est, quod magnum discrimen faciunt Hebræi in Grammatica sua (vt ipse bene nosti) inter demonstrationẽ masculinam & fœmininam. Nam si dicturi sunt filium eius, vel ipsius, siue illius, demonstratione masculina dicunt בנו *Beno*, cum litera ו *vau* in calce dictionis. Si autem dicturi sunt, filium eius vel illius, siue ipsius demonstratione fœminina, dicunt בנה *Bena*, cum litera ה *he* in fine dictionis. Hæc autem dictio שילה *Silo* quamuis in prolatione dicatur demonstratione masculina, cum iure dici debuerit שילה *Sila*, quod scribæ aptauerunt: scriptum tamen est cum litera ה *he* demonstratione fœminina. Dicitur enim שילה *Silo*, quod idẽ est quod filius illius, scilicet mulieris. Sic ergo dicit textus, Non recedet sceptrũ de Iuda, & scriba de medio pedum eius, donec veniat filius ipsius mulieris. Vt autem sciatur, quid filius mulieris significet, notanda sunt verba Gen. 15. c. scripta, ודור רביעי ישובו הנה i. Et generatione quarta reuertentur huc. Quæ dicta fuerunt à Deo, cum Abrahę Ægyptiacã captiuitatem nũtiaret, quæ animarũ captiuitatem in inferno præfigurauit. Verũ enimuero nonnulli [illegible] Iudæorum expununt has quatuor gener[illegible] annos fuisse quadringentos, asserẽtes [illegible] quamque earum annorum fuisse centum. Qu[illegible] quidem expositio nulla est. Quoniam vel com[illegible] hos annos a tẽpore prolationis prophetiæ, vel [e]x quo cœpit ipsa captiuitas Ægyptiaca. Q[uo]d vtrũque falsum est. Nam si ab eo tempore computent, quo prophetia prolata fuit, mul[tu]m tempus supra quadringentos annos decurrisse inuenient. Si vero à principio ipsius captiuitatis non com-

Iudæorum [illegible] falsa expositio.

Confutatio.

plebitur prædictus annorum numerus: cum captiuitas ipsa pluribus quam decem & ducẽtis non durauerit annis. Quidam vero alii volunt, & præsertim R. Selomo, ipsas quatuor generationes fuisse patrem, filium, nepotẽ & abnepotem. Quorum quoq; expositio falsior est prima. Quia quatuor hæ generationes aut à tempore prophetiæ numerandæ sunt, aut à captiuitatis ipsius exordio. Quod si eas à tempore prophetiæ numerabimus, septem, & non quatuor inueniemus generationes. Quæ sunt Abraham, Ishac, Iacob, Iuda, Peres, Soron, & Caleb. Si autem eas ab initio eiusdem captiuitatis computauerimus, vt R. Selomo facit, qui computat Iudam, Peres, Soron & Caleb, pauciores quam quatuor erunt. Nam Iudas & Peres filius eius, antequam Ægyptum ingrederentur, nati erant, vt patet Gen. 45. c. Quare subtiliori indagatione à nobis vidẽdum est, quid quatuor generationes istæ significent. Itaque notandum est, quatuor inueniri hominum generationes. Prima quidẽ fuit Adæ, qui sine viro & muliere procreatus est. Secunda vero Heuæ, quę ex viro absq; muliere producta est. Cum ergo iuxta Aristotelis doctrinam eadem sit contrariorum disciplina: & posita vna contrarietatis differentia, opus est poni & alteram. (Nam si nigrum inuenitur, & album inueniri necesse est. Si dulce reperietur, & amarum quoq; reperiri, concedere oportet) Idcircò necessarium est, duabus generationibus præmissis, oppositas duas assignare. Opposita igitur generationi Adæ, qui absque viro & fœmina productus est, tertia generatio est, qua omnes communiter ex viro & muliere generantur. Contraria vero generationi Heuæ, quæ de viro absq; fœmina formata fuit, quarta datur generatio, qua Messias de muliere absque viro nasciturus erat. Quapropter sic exponenda sunt verba antedicta. Generatione quarta reuertentur huc, i. adueniente Messiæ generatione, animæ ex captiuitate inferni liberabũtur, & ad patriam cœlestem, à qua propter Adæ peccatum expulsi fuerant, ipso Messia duce reuertentur. Propter hanc igitur generationẽ, dixit Iacob, Non recedet sceptrum de Iuda, & scriba de medio pedum eius, donec veniat filius ipsius mulieris, hoc est, Messias, qui ideo filius mulieris dictus est, quia de muliere absque viro nasciturus erat.

Aliorum expositio. *Confutatio.* *R. Selomonis expositio.* *Confutatio.* *Quadruplex hominum generatio.* *Catholica expositio.*

CAPVT III.

Quod Reges gentium ad Messiam orandum venturi erant, ei munera deferentes.

CAPNIO.

QVVM de mysteriis, quæ circa Messiæ natiuitatem contingere debebant, multa in superioribus reseraueris (satis enim abunde dixisti, quónam tempore Messias ipse venturus erat, & in qua ciuitate, quóue in loco nasciturus: & quod proprio nomine Iesus vocandus esset) nunc reliquum est, vt de Regibus gentium, qui ad locum natiuitatis eius, ad ipsum adorandum venturi erant, eiq; munera oblaturi, aliquid ex eorum scripturis dicas. GAL. Dicam de mysterio isto, quid prisci Iudæorum dixerint. In *Midras* namq; *tehilim*, id est, in expositione Psalmorum super illud Ps. 87. dictũ, אזכיר רהב ובבל לידעי h. e. Commemorabo Raab & Babylonem scientibus, vel cognoscentibus me, hæc leguntur, Rabbi Ioses filius Simeon, עתידין אומות העולם להביא דורונות למלך המשיח שנאמר תשורים מראש אמנה id est, Futurum est vt nationes mundi adducant munera Regi Messiæ. Sicut dictum est Cantici canticorum 4. cap. Munera dabis de capite Amana Sequitur in eodem Psal. יהוה יספר בכתב עמים זה ילד שם id est, Deus computabit, vel scribet in scriptura populos, iste natus: Hoc est, Ex illis populis, qui adducent munera Regi Messiæ, Deus sanctus & benedictus adscribet eos cum Israel. Sequitur, וזה ילד שם Hoc est, Iste natus est ibi, ac si dicat, Hi tales erunt, ac si nati in illa hora fuerint. Hæc traditio. Ad cuius intellectum notandum est: quod nunquam in tota veteri sacra scriptura ponuntur populi pluraliter, quin Gentiles, vel ii, qui non erant Iudæi, per eos apud ipsos intelligantur. Apud Isaiam quoq; ita de hoc eodẽ mysterio 60. ca. legitur, קומי אורי כי בא אורך וכבוד יהוה עליך זרח: כי הנה החשך יכסה ארץ וערפל לאמים ועליך יזרח יהוה וכבודו עליך יראה: והלכו גוים לאורך ומלכים לנגה זרחך Id est, Surge illuminare, quia venit lumen tuum, & gloria Dei super te illuxit, vel orta. Quia ecce tenebræ operient terram, & caligo populos. Super te autem illucescet, vel orietur Deus, & gloria eius super te apparebit, Et ibunt gentes ad lumen tuum, & Reges ad splendorem illuminationis tuæ. Hæc autem Rabbi Ionathas ita Chaldaice traducens, exposuit, קומי אנהלי ירושלם ארי מטא זמן פורקניך ויקרא דיהוה עליך יתגלי ארי הא חשוכא יחפי ארעא וקבלא לסל כותא וביך ישרי שכינתא דיהוה ויקריה עליך יתגלי ויהכון עממיא לנהוריך ומלכיא לקבל זהוריך Hoc est, Surge, illuminare Ierusalem, quia appropinquauit tempus saluationis tuæ, & honor Dei super te reuelauit se Quia ecce tenebræ operient terram, & caligo Regna. Super te autem descendet diuinitas Dei, & honor eius super te reuelabitur. Et ibunt gentes ad lumen tuum, & Reges ad inspiciendum splendorem tuum. Quod autem hæc de Messia dicta sint, ex eo patet, quod in *Beresith rabba*, i. in expositione libri Geneseos habetur, super illud Gen. 25. c. dictum, Et emisit eos desuper Ishac filio suo, cum adhuc viueret, ad plagã orientalem. Ibi enim sic dicitur, Hoc est quod scriptũ est apud Iob 6. c. הביטו ארחות תמא הליכות שבא קוו למו i. Respicite semitas Tema, itinera Saba expectate eum, vel eos. Non est Saba nisi filii Abrahæ. Sicut dictũ est Gen. 25. c. ויקשן ילד את שבא ואת דדן Hoc est, Et Iaksan genuit Saba & Dedan. Cum magnificatus esset Selomo in Regno suo, dixerunt, Forsitan hic est Messias, & statim venerunt ad eum: sicut dictũ est 3. Reg. 10. c. Et Regina Saba, audita fama Selomonis, in nomine Dei venit ad tentandũ eum in ænigmatib. Non legas מלכת שבא i. Regina Saba, sed מלכות שבא i. Regnum Saba. Et quid est dictum in nomine Dei. Prophetæ fuerunt apud eos, qui eis in nomine Domini Dei sui prophetauerũt verba, quæ eis tradita fuerunt, & quæ successiue ad manus eorum ex Abraham venerant. Et vnde habetur, quod venturi essent in diebus Messiæ, eique seruituri? Ex

eo quod

eo quod [illegible] est [illegible] cap. [illegible] A
גמלים [illegible] משבא יבאו
[illegible] יהוה יבשרו h.e. Multitud[illegible] camelorum [illegible] dromedarii Madian & Epha. Om[illegible] de [illegible] venient, aurum & thus [illegible]tent, & laudes Dei Tetr[illegible]grammaton) annuntiab[illegible]nt. Hic enim R[illegible] Mo[illegible]nas: sicut di-ctum est Ierem. 23. [illegible] וזה שמו אשר יקראו יהוה צדקנו H[illegible] est. Et h[illegible] est nomen, quo vocabunt [illegible], Deu[illegible] T[illegible]grammaton iustus no-B ster. Et sic Isaias in sexagesimo capite, Et super te illucescet, vel orietur Deus Tetragrammaton & gloria eius super te apparebit. Et ibunt gentes ad lumen tuum, & Reges ad splendorem illustrationis tuæ. Hactenus t[illegible]o. In qua quin[illegible] præcipue notanda sunt. Quoru[illegible] [illegible] quidem est, quod dicit, Quod [illegible] S[illegible]ba audita fa[illegible]a Selomonis, venit in nomine Dei ad tentandum eum cum ænigmatibus. E[illegible] causam assign[illegible]s, ait, Quia cum magnificatus esset Salomo in Regno C suo, dixerat, Fortitan hic est Messias. Ex [illegible] quod ait, Nunc esse legendu[illegible]m, Regina Saba, sed Regnum Saba, respôdetur obiectioni, quam nobis iuniores Iudæorum facere [illegible]lent, dum [illegible] probare conantur, Chr[illegible]m nostrum non fuisse Messiam, eo quod Propheta dixerit, Omnes de Saba venient, aurum [illegible] thus [illegible]nt, & teste Euangelio, non omnes illi [illegible] Saba, sed pauci Christum adoratum venerunt. Hic igitur per suum Talmud optime conuincuntur, cum ait, Non le-D gas, Regina Saba, sed Regnum Saba. Qua cum Rex [illegible] omnes de Regno suo existentes, R[illegible] ipsa Saba, quæ venit ad Selomonem, tot[illegible] ipsum repræsentabat. Cum ergo R[illegible] ad adorandum Christum natum venerunt, [illegible] R[illegible] Saba extiterit, qui omnes eiusdem [illegible] repræsentabat: ideo r[illegible] & te per Isaiam prædi[illegible] dicat, Omnes de Saba venient, aurum & thus deferent. Probatum est quoque in præcedentibus, raro in sacra pagina omnes pro E singulis omnium, quin potius sæpe numero pro maxima parte poni. Secundo in eadem tradi[illegible]one notandum est, quod ait, illos de Saba in diebus Messiæ venturos [illegible] eique [illegible]turos, quod per prædicta [illegible] fuisse ostendit. Tertio, quod [illegible] Abrahæ fuisse, quod per [illegible] auctoritatem probat, quam ibi inducit. Et quod fuerint ei propheta, qui in nomine Dei [illegible] prophetauerit, quæ [illegible] tradita fuerant, & quæ [illegible] manus eorum successiue ex Abraham venerant. Quarto, F quia exponendo illud Isaiæ, Omnes de Saba venient, aurum & thus deferent, & laudes Dei Tetragrammaton) annu[illegible]nt: dicit hunc Deum nomine [illegible] scriptum, cum illi de Saba munera illa ob[illegible] usque [illegible] annunciaturi, Regem e[illegible] Messiam. Quod tertio testimonio probat, dicens, E[illegible] hoc est nomen, quo vocabunt eum, Deus Tetragrammaton iustus noster. Quod [illegible] G [illegible] st nomen vnicum Dei [illegible] ipsi soli appropriatum, ipsiusque Creatoris indicans [illegible] nulla pura creatura [illegible] nomine vocari pot[illegible] Ex quo apert[illegible] sequitur Messiam esse Deum. Quinto, quod Gentiles ad lumen huius Messiæ nomine Dei Tetra[illegible] vocandi, [illegible] Quod optime [illegible] conuenit, quod Ioannes Euangel[illegible] ait, E[illegible] vera, quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum. Atque cum eo quoque, quod Ecclesia in Symbolo canit. Lumen de lu[illegible]ne, Deum verum de Deo vero. Quod au[illegible] Messias vt Deus adorandus esset, habe[illegible]ur in Psal[illegible] 72. Vbi sic legitur, מלכי תרשיש ואיים מנחה ישיבו מלכי שבא וסבא אשכר יקריבו h.e. R[illegible] & Insularum munus re[illegible], Reges Saba & Seba xeniom afferent. Et post pa[illegible]ur, ויחי ויתן לו מזהב שבא ויתפלל בעדו תמיד כל היום יברכנהו Hoc est, Et viuet & dabitur ei de auro Saba, & orabunt i[illegible] iugiter, tota d[illegible] benedicent ei. Quo[illegible] hæc omnia de Messia intelligi debe[illegible] [illegible] ex eo patet, quod in *Beresit Rabba* id est, in [illegible]one ma[illegible] [illegible] illud 33. cap. d[illegible] & recepit: ita legitur, Dix[illegible] Rabbenu, id est, Magister noster. Quod omnia munera illa, quæ dedit pater noster Iacob Esau, futurum esset, vt Reges mundi Regi Messiæ restituant. Vnde probatur hoc? Ex eo, quod [illegible]ptum est Ps[illegible]lmo 72. Reges Tarsis & Insularum munus adducent. Non ita scriptum est, sed munus reddent. Quod autem omnia præmissa in Domino nostro Iesu Christo completa fuerint, ex iis ostenditur, quæ Matthæi 2. capite hoc modo scribuntur. Cum natus esset Iesus in Bethlehem Iudæ in diebus Herodis Regi[illegible], ecce Magi ab Oriente venerunt Ierosolymam, dicentes, Vbi est qui n[illegible]tus [illegible]st Rex Iudæorum. Vidimus enim stellam eius in Oriente, & ven[illegible]us adorare eum: & reliqua. Deinde subiungitur, [illegible] intrantes domum inuenerunt puerum cum [illegible] atre eius: Et procidentes adorauerunt eum. Et ap[illegible] thesauris suis, obtulerunt ei munera, aurum, thus & myrrham.

CAPVT IIII.

Quod Messias ex Ægypto reuocandus erat; quo post natiuitatem suam Herodem fugiens, profecturus erat.

CAPNIO.

ALIVD adhuc mysterium est, quod post Messiam natum euenturum erat, eius [illegible] profectio in Æ[illegible]ptum, atque inde postmodum regressio in terra[illegible] I[illegible]rael. Nam, vt Euang[illegible] refert, post ma[illegible]orum R[illegible] discessum [illegible] Herode Chr[illegible] necem, monitus ang[illegible] Christus ips[illegible] ma[illegible] [illegible]tus si[illegible], Herod[illegible], in [illegible] E[illegible] postmodu[illegible] [illegible] raël reuersus [illegible]. Velim igitur [illegible] quid ve[illegible] Iudæorum, q[illegible] [illegible] cesse-[illegible] de hoc [illegible] GAL[illegible] post nat[illegible] Herodis [illegible] fuisse [illegible] regressum [illegible] Scribitur enim in expositione libri Genes. Rab.

bi Mos [illegible] darsan, super illud G[illegible] qu[illegible] gesimo capite dictum והנרה גרן לפני [illegible], Lecce vitis coram [illegible]: hoc modo, Hic est Israel, sicut scriptum est [illegible]mo octuagesimo, תַּסִּיעַ גפן ממצרים [illegible]. Vitem de Ægypto transferes, vel mouebis. Alia expositio: [illegible] ecce vitis coram me: Hic est Rex Messias, de quo dictum est Psalmo octuagesimo, וכנה אשר נטעה ימינך hoc est, Et præpara, vel perfice, quam plantauit dextera tua: vel, Et vitem præpara [illegible] & dispo[illegible]. Vel, Et abacum, quam plantauit dextera tua. Vbi notandum est, quod כנה *chana*, quod ibi ponitur, & est nomen vitis ordinatæ atque bene dispositæ, significat quoque abacum. Est etiam *chana* verbum imperatiui modi, a verbo Hebraico כן *can*, quod præparare, vel disponere, vel perficere significat. Hæc igitur *chana*, id est vitis bene disposita, & ordinata est Rex Messias, qui ex Ægypto transferendus erat. Ad prædicta quoque plurimum facit, quod scriptum est in libro ברכות *beracoth*, id est, benedictionum, [illegible] quod incipit. הרואה מקום *Haroe makom*, id est, qui videt locum [illegible] dicitur. Qui videt per somnium שורקה *Soreka*, [illegible] teneritis, יראה צפה המשיח, id est, videbit, vel contemplabitur Messiam, de quo scriptum est [illegible] 80. Vitem de Ægypto transferes. Vbi [illegible] est, quod transferes dicit textus, & non trauduit, vt nostra editio habet. Per hoc igitur [illegible] patet, quod non de Israel Propheta loquutus fuerat, sed de Messia, qui ex Ægypto reuocandus erat. [illegible] Incidius per Rabbenu Haccados [illegible] nem oft ndmur, eo in libro, quem גלי רזיא *Gale razaia*, id est, reuelatorem arcanorum nuncupauit. In septima enim eius [illegible] libri petitione legitur, quod inter cætera ab eo Antoninus vrbis Romæ Consul [illegible], quid tibi vellet illud Psal. 80. dictum, Vitem de Ægypto transferes, vel reuoluebis? Respondit ei, Hic est Messias. Dixit ei Antoninus, [illegible] Rex Messias in Ægypto nasciturus est? Nonne in Bethlehem? vt dictum est apud Michæam 5. capite. Et tu Bethlehem terra Ephrata, paruula es in [illegible]: Ex te mihi egredietur, qui sit Dominator in Israel. Respondit ei Rabbenu, Fateor Regem Messiam in Bethlehem nasciturum. Sed dicit, Vitem de Ægypto transferes. Quum enim natus erit Messias, Herodes, qui in Ierusalem regnabit, quæret eum ad necem. Reuelatione autem diuina in Ægyptum fugiet [illegible] morabitur, & postea [illegible] uertetur. Ideo certe [illegible] transferes. Propter [illegible] vero [illegible]. Et abacum, quam p[illegible] dextera tua [illegible] Rabbenu H[illegible] mater Dei [illegible] primi [illegible] Ra[illegible] Haccados [illegible] Iuxta autem traditiones p[illegible] ex Ægypto reuocandum fuisse [illegible] Messias [illegible] conuenit [illegible] Dominicum [illegible] Hoseam 11. cap. [illegible] dicitur וממצרים קראתי לבני hoc est Et ex Ægypto vocaui [illegible] meum. Nec obstat proposito nostro [illegible] vocaui dicat, & non vocabo. Quia [illegible] vt ait Rabbi Selomo super illud [illegible] 42. cap.

ctum, Hæc verba feci eis, Omnis lingua prophetica loquitur de futuro tanquam de [illegible]. Et hoc ideo, quia dictum Dei habet [illegible], iuxta veterum Talmudistarum [illegible] in antecedentibus declaratum [illegible]. Ex præ[illegible] igitur liquido patet, Messiam non solum ex Ægypto reuocandum fuisse; verum [illegible] vitem [illegible] Deo plantatam futurum. Quod cum [illegible] eiusdem Domini bene congruit, [illegible] capitulo decentis, Ego sum vitis vera, & Pater meus agricola est.

CAPVT V.

Quod Messias miracula propria virtute facturus erat. Et de miraculis Domini nostri Iesu Christi, & discipulorum eius ex Talmud.

CAPNIO.

DOMINVS noster Iesus Christus, quoniam miracula [illegible] propria virtute, idcirco ad probandum [illegible], ostendere debe[illegible] facto [illegible] Gal. [illegible] גמולאלהים [illegible] ראה [illegible] אז תפקחנה עיני עורים ואזני חרשים תפתחנה אז ידלג כאיל פסח ותרון לשון אלם [illegible] Deus [illegible] vos. Tunc aperientur oculi cæcorum, & aures surdorum patebunt. Tunc saliet quasi ceruus claudus, & decantabit lingua muti. Ex quibus manifestum est, quod Messias [illegible] propria virtute tanquam Deus facturus erat, [illegible] Deus erat futurus erat. [illegible] doquidem prædicta verba de ipso Messia [illegible] debere, [illegible] etiam Pharisæos, qui פריצים *paretzim*, id est, [illegible] corruptos moribus [illegible] miracula [illegible] prædixerunt. Vt R. Moses [illegible] communi tam [illegible] 4. [illegible] אין עוד נביא ולא אתנו יודע עד מה [illegible] genus nostrum non est [illegible] dicens, [illegible] שאל רבי נבריאל [illegible] אין נביא ולא אתנו יודע עד מה אמר לו רבא [illegible] על פריצי הדור שלא יאמינו [illegible] לא [illegible] [illegible] Rabbi [illegible], Quid [illegible] est, [illegible] Prophetæ, neque est nobiscum [illegible] amplius, vel [illegible] quoque? Respondit ei Rabbi A[illegible], Hoc dictum est de generatione scelerata, [illegible] non credent signis, quæ [illegible] Messias [illegible] Sed dicent de [illegible] magica, & nomine [illegible] quod signa, quæ ipsa

quæ ipse dabit, non erant signa illa, quæ prophetauerunt prophetæ de Messia. Et quod in ipa errant, latebant eos & quod non erat inter eos propheta qui posset illis veritatem manifestare. Quapropter necesse illi erat per deuotionem verborum suorum inferre, aliorum ipsi interficerent eum. Et ideo exclamat Propheta, dicens, Vsq; quo Deus improbabit aduersarius? blasphemabit inimicus nomen tuum in æternum? Ac si dicat, Deo vt non patiatur similia. Quamuis autem miracula Christum fecisse recentiores Iudæorum negare non possint, cum ipsius miracula maxima ac manifesta fuerint, conati tamen sunt ea mendacio atq; blasphemia deturpare. Videntes enim non ipsum talia fecisse, quæ facultatem omnem creatam excederent, non ea diabolicæ virtuti, vt patres eorum tribuere ausi sunt, sed diuino nomini, quod שם המפורש *Sem hammephoras*, id est nomen expositum nuncupant tribuerunt: asserentes eum nomen illud recte pronunciando, miracula fecisse. Quomodo autem nomen illud didicerit, ostendere volentes, libellum quendam mei da... blasphemiis que plenum, non ex Talmud, vnde hæc arcana catholicæ veritatis excerpsimus, sed ex diabolica suggestione compositum. Sed eos prorsus mentiri, atq; falsiloquos esse, ex eo vel potissimum videri potest, quod Apostoli, cæteriq; eius discipuli post mortem ipsius, non per *Sem hammephoras*, id est per nomen Dei expositum, sed in nomine Iesu Nazareni, teste Talmud, miracula faciebant. CAP. Vbi in Talmud habetur? GAL. In Talmud Ierosolymitano, in libro qui עבודה זרה *Auoda zara*, id est cultus alienus dicitur. Ibi enim sic ad verbum legitur, Dixit Rabbi Iohanan, quod filius filij Rabbi Iehosuæ filij Leui quoddam mortiferum deglutiuerat, coniuratumq; illi fuit in nomine Iesu filij פנתר *Panther* & sanatus est. Cum autem exiisset, dixit pater pueri ei qui eum sanum fecerat, Quid super eum dixisti? Ait illi, Nomen Iesu Nazareni inuocaui. Dixit pater pueri, Remissius fuisset ei, si mortuus fuisset, & non audisset verbum hoc. Et sic statim factum est ei (propter patris sui incertum) ... Dixit Rabbi Ioses, quod serpens quidam momordit Eleazarum filium Duma. Venit igitur ad eum Iacob, id est, Iacobus vir quidam de discipulis Iesu filij Panther, vt curaret eum, & ait ei, Dicam tibi in nomine Iesu Nazareni, & curaberis. Dixit ei Rabbi Semuel, Non licet tibi hoc, fili Duma. At ille dixit ei, Et ego inducam probationem, quod licitum sit mihi, vt curet me. Et non permisit eum inducere probationem, donec mortuus est. Et quam probationem inducere poterat? Illud quod scriptum est Leuit. 18. cap. אשר יעשה אתם האדם וחי בהם id est, Quæ scilicet mandata mea faciet homo & viuet in eis. Hæc omnia in eodem libro Talmud Ierosolymitani. Idem quoque habetur in מדרש קהלת *Midras coheleth*, id est in expositione libri Ecclesiastis, super illud 1. cap. dictum, כל הדברים יגעים לא יוכל איש לדבר Hoc est, Cunctæ res difficiles, vel cuncta verba difficilia non potest vir sermone exprimere. Vbi hoc modo dicitur, Accidit quod R. Lazarus ... a momordit serpens. Venitque Iacobus, id est Iacobus de Villa כפר סכניא *Zaccania*

ad curandum eum in nomine Iesu filij Panther. Et non permisit ei R. Semuel. Dixit ei, Non licet tibi, fili Duma. Ait ille, Permitte me curari, & ego inducam contra te autoritatem, quod liceat mihi. Et nequiuit autoritatem inducere, donec egressa est anima eius. Et quæ erat autoritas, quam inducere volebat? Leuit. 18. Quæ faciet homo, & viuet in eis. Dictum est hoc in mandatis Dei, quæ facere debet homo, vt viuat, & non vt moriatur in eis. Hæc ibi traditio. Ex his igitur duabus Iudæorum traditionibus palam liquet, post mortem Domini nostri Iesu Christi facta fuisse miracula in nomine eius. CAP. Cur Dominum Iesum, filium Panther appellant? GAL. Quia cum patrem in terris non haberet, idcirco alij ipsum filium Panther, qui secundum quosdam atauus erat virginis gloriosæ matris eius ea linea Nathan filij Dauid: Alij vero filium Ioseph, qui quidem ... virginis sponsus fuit, vocabant. Contra iuniores autem Iudæorum, qui miracula Christi propria ac diuina virtute ab eo facta fuisse negant, ita ipsi apud Hoseam 7. cap. ait, אוי להם כי נדדו ממני שד להם כי פשעו בי ואנכי אפדם והמה דברו עלי כזבים id est, Væ eis, quia refugerunt a me: vastatio eis, quia præuaricati sunt in me. Et ego redimam eos. Et ipsi locuti sunt contra me mendacia. Ieremias quoque 5. c. inquit, ואם חי יהוה יאמרו לכן לשקר ישבעו: יהוה עיניך הלא לאמונה הכית אתם ולא חלו כליתם מאנו קחת מוסר חזקו פניהם מסלע מאנו לשוב Hoc est, Et si dixerint, viuit Deus, tamen falsitatem iurabunt. Domine oculi tui nonne ad fidem. Percussisti eos, & non doluerunt, Contriuisti eos, & renuerunt accipere disciplinam, indurauerunt facies suas supra petram, renuerunt conuerti.

CAPVT VI.

Quod miracula Domini nostri Iesu Christi, discipulorumque eius nullatenus negari possunt.

CAPNIO.

Cum de miraculis nostri redemtoris, discipulorumque, eius sermonem cœpermus, ideo vt recentiorum Iudæorum qui ea tam obstinate aut negant aut impugnent, impia temeritas magis arguatur, probandum est miracula ipsa tam firmiter constare, vt nulla possint adduci aut rationis negari nequitia. GAL. Id certe in triplicia ostenditur. Per variam videlicet scripturam, per celebrem famam, & per necessariam rationem. Primo quidem per variam scripturam, videlicet Iudæorum, Christianorum, & Saracenorum. Per scripturam Iudæorum, inquam, vt ex his quæ dicta sunt, patuit. Scriptura vero Christianorum ad hoc inducere non oportet. Tum quia de ea nullum est dubium. Tum etiam, quia ipsam aduersarij non recipiunt. Quamuis recipere deberent, cum omnia vera narret. Et Psalmographus Psal. 87. dicit, יהוה יספר בכתוב עמים id est Deus narrabit in scriptura populorum. Quamuis dictum hoc ita quoque exponi possit, Deus annumerabit in scriptura populos. CAP. Quæ sunt scripturæ populorum, per

qua (vt interpretatio prima insinuat) Dominum venientem narraturum propheta dixit. GAL. Scripturæ vtique Gentilium, qui Messiam recepturi erant. Populos enim in plurali numero vetus sacra [illegible] (vt in præcedentibus diximus) semper pro Gentilibus, a [illegible] qui Iudæi non erant, accipit. Possumus [illegible] dicere, has populorum scripturas esse sanctorum imagines, quę in templis Christianorum ad populorum in[illegible]uctionem fieri solent. In quibus miracula tam Christi, quam sectatorum eius literarum ignari iugiter legunt, quæ in codicibus sapientes lectitant. Saracenorum autem scripturam, etsi eam Iudæi non recipiant sicut nec nos ipsam recipimus, ad ipsorum tamen Iudæorum confusionem, hoc loco inducendam arbitror: vt cognoscant mundum vniuersum Christi miracula recepisse: quod absque diuina virtute fieri non potuit. In Saracenorum igitur lege quæ Alcheranus dicitur, inter cætera continetur, Quod Gabriel Angelus ad Mariam virginem à Deo missus fuit: qui ei conceptum Domini Iesu sola Dei virtute absque viri semine nunciaret. Ibidemque dicitur, quod eo die quo natus est, aperte [illegible]que distinctè locutus sit. Deinde, quod ma[illegible] Iudæos fugiens ac esuriens palmam inclinari fecerit, vt ex dactylis eius comederet. & vt biberet ad palmæ radicem fontem erumpere fecit. Et quod eodem quoque die quo natus est, matrem Iudæis eam de adulterio arguentibus, excusauerit. Ibidem etiam legitur, quod Dominus ipse Iesus iam grandis factus, suscitabat mortuos, mundabat leprosos, illuminabat cæcos, curabatque solo verbo cuiuscunque generis ægros. Et quod de luto quoque formatis, vitam simul & volatum dabat auiculis. Et quod mensam insuper de cœlo descendere fecit, super quam cum discipulis cœnauit. Item quod effigiem suam vni ex discipulis suis impressit, qui sponte sua pro ipso à Iudæis est crucifixus. Ipse autem Christus in cœlum à Deo est eleuatus. Et quod inde iterum est in fine mundi venturus, & mundum vniuersum per annos [illegible] iudicaturus eos 40. iudicaturus. Miraculum quoq; septem dormientium, quia Decio Cæsare, ob Christi confessionem, in quadam spelunca [illegible] muro conclusi fuerunt, & omnino per ducentos annos protracto, tempore Theodosij imperatoris expergefacti sunt, & Christianæ fidei & futuræ resurrectionis testimonium perhibentes, in ipso Alcherano pulchre inueniuntur. Constant deinde Christi miracula per crebram famam: quæ est iuxta sapientum sententiam, multorum narr[illegible] [illegible] quo per sensum perceptibili in præsenti tempore constituto, siue in [illegible]uis & nonnt[illegible] ipsis [illegible] impossibile est, se[illegible] [illegible] [illegible]

> *Mahomed quid de miraculis Christi senserit.*
>
> *Crebra fama quid est.*

consuetudinem, multitudinem illam ad [illegible] dacum confingendum imperceptibilis [illegible] consuentæ. Vt si verbi causa, videamus homines diuersarum distantiumq; regionum, diuersarumq; consuetudinum ac linguarum conuenientes, in mundo vrbem esse affirmantes quę Roma dicitur: nobis pro certo constabit, hanc vrbem in mundo esse. Alterum vero est, vt narratum sensibus possit esse [illegible]. Nam si orientales omnes atq; occidentales [illegible] habuisse, aut æternum fuisse narrarent, mundiq; effectorem vnum, aut plures extitisse, dicerent, eorum [illegible] narratio scientiam non præstaret, sed fidem: cum eiusmodi narrata sensibus nequeant subiacere. Si vero, exempli gratia, narrarent, quod in regione aliqua puta in Flandria, ad faciendum ignem glebis pro lignis vtantur, eorum narratio scientiam [illegible] ceret, cum id quod narrant, sensibus apprehendi possit. Quandocunque igitur duo ista concurrunt, videlicet quod narratores tot atque tales sint, vt secundum consuetudinem ad confingendum mendacium nequeant imperceptibiliter conuenire & narratum sensatum fuerit: tunc proculdubio iuxta Auicennæ, & Al[illegible]elis, & Ibnazatib sententiam, certam præ[illegible] scientiam. Et hoc modo Iacob filium suum [illegible] mortuum credebat, viuere sciuit [illegible] tertium genus quæ per crebram [illegible], est cum narrantes quidem ita se habe[illegible] est, verum rem quam narrant, se [illegible] asserunt tamen, multitudinem [illegible] diximus, se vidisse, & audisse, quę quod [illegible] narrant. se vidisse & audisse dicebat. Hoc au[illegible] tunc certam præbet scientiam, cum in eo [illegible] concurrunt, quæ in primo genere conuenire diximus. Et tertium hoc aliud, vt si narrantium catena longius se extenderit, nunquam tamen sit interrupta, neque omnino extenuata, sed semper finis & media in quantitate & quali[illegible] principio correspondeant. Quemadmodum si dixerint aliqui de lege Mosis, quod ad Ezram & quosdam paucos de[illegible] [illegible] hunc modum hodie homines Alexand[illegible] Platonem, Aristotelem [illegible] nos, quos antiquitas [illegible] eum modum [illegible] Iudæos nostri [illegible] te oportet M[illegible] mirabilia fe[illegible] legemque dedisse, [illegible] quoque an[illegible] nos [illegible] ad [illegible] prophet[illegible] nunc telum qui [illegible] Messiam [illegible] & loco eius duos [illegible] Messias [illegible] Quapropter ad hunc [illegible] modum M[illegible] Iudaicum populum mu[illegible] Deut. 32 cap. זכר ימות עולם בינו שנות דור ודור שאל אביך ויגדך זקניך ויאמרו לך [illegible] est, Memen[illegible] seculi, [illegible] [illegible] In[illegible] Hæc [illegible] P[illegible] [illegible] Vi[illegible] neratur[illegible] surgent [illegible] filii [illegible] Deum [illegible] nō [illegible] tribunt. GAL. [illegible] modus per crebram famam.

> *Crebra fama.*

famam, secundum Aristotelis doctrinā valde debilis videtur. Tum quia de singularibus sensibilibus procul factis à sensu, nō habetur sensatio, nec per consequens scientia. Tum deinde, quia non propter hoc sumus simpliciter expertes fidei & credulitatis. Nam ad hoc sunt propositiones probabiles, quæ ponuntur ab Aristotele in libro maioris Rhetoricæ. Tum demum, quia famosum secundum Aristotelem, idem est quod probabile, vt patet in quinq; probabilium modis, ab ipso in primo libro Topicorum positis GAL. Ad hanc obiectionem Ibnazarib vnus de supra enumeratis philosophis Arabicis, respondet, sic inter cætera dicens, Scito inter sapientes cōtrouersiam fuisse, Vtrum scientia quæ per crebram habetur famam, necessaria sit, an probabilis. Circa quod dictis pro vtraque parte quamplurimis, electio tandem omnium est, ipsam necessariam esse. Necessarium si quidem est quod dubiū nobis fieri, tentantes nos ipsos, nolumus, neque valemus. Porro cum auditis omnibus, quæ contra crebram obiciuntur famam, tentamus nos ipsus: inuenimus animas nostras præcise iudicantes, quod Moses exempli gratia fuit: & dixit se Dei nuncium ad fideles Israel missum. Nec inuenimus aliquid de obiectis, hoc transfigens. Sic nec illa quæ necessaria sunt. Nihil ergo quod contra crebram famam est, meretur responsum. Responsum namq; oportet esse p[illegible]bile. Rennere autem necessarium cum p[illegible] circulationem inducit, & impossibile [illegible]e, ex Arabico ad verbum traducta. Ex qu[illegible]et, quod quæ contra crebram famam dicta [illegible] merentur responsionem. Miracul[illegible] o Domini nostri Iesu Christi per necessarium rationem, hoc est per eorum effectum cōstare, probantur. Ars namque ratiocinandi & demonstrandi, causas ex eorum effectibus optime concludere docet. Siquidem nemo rationis particeps furtem esse ambigit, cui actus furtium inesse prospexit. Et cuicunq; velocitas inest, ipsum velocem esse manifestum est. Agit enim vnusquisq; natura quod sibi proprium est, nec rerum cōtrariarū miscetur effectib[9]. Dominum igitur nostrum, Iesum Christum, eiusq; sectatores opera in nomine ipsius visibiliter fecisse, quæ totius naturę superāt facultatem, in mirabili languorum curatione, in mortuorum suscitatione, in cœlestium corporum elementorumq; stupenda mutatione, & quod mirabilius est, in humanarum mentium subita inspiratione, cum idiotæ scilicet atq; ignari Spiritu sancto in instanti repleti, summam sapientiam, scripturarum intelligentiam, variarumq; linguarum peritiam consecuti sint. Hæc inquam omnia à Domino nostro Iesu Christo, & post ipsū ab ipsius sequacibus in nomine ei[9] facta fuisse, effectus subsecutus euidenter ostendit: Quod videlicet non armorum violentia, non voluptatum permissione, seu licentia, sed per rudes ac simplices Christi discipulos, valde paucos ac pauperes, contra inauditam persecutorum totius orbis tam Iudæorum quam gentilium rabiem, ac tyrannidem, innumerabiles turbæ non rudium atq; tantum vulgarium, sed sapientissimorum quoq; hominum, spreta dęmonum cultura, quę ita animos alliciebat, vt ab ipsa nunquam antea, aut per Mosem aut per aliquem alium etiā ipsi Iudæi multis ac stupēdis visis miraculis, vsquequaq; auersi fuerint, ad fidem ipsius Domini Iesu affectuosissime sunt cōuersæ. In qua quidem fide omnem humanum intellectum, rationemq; transcendentia docentur, corporis voluptates maxime mortalibus optatæ, cohibentur, laboriose inuisibilia quæri, & mundana omnia cōtemni iubentur. Quibus animos mortaliū assentiri, & maximum miraculum est, & manifestū diuinæ inspirationis op[9]. Hoc autē non à fortuna vel casu factū fuisse, ex eo potissimum patet, quod totum id multis ante seculis per prophetarum oracula, se Deus facturū prædixit, tempus & modū faciendi designando. Hęc igitur tam mirabilis ad fidem Christi mundi conuersio, præteritorum quæ narrātur, & in libris scripta leguntur miraculorum, certissimum est indicium. Ita vt vlterius ea iterari, non sit necesse, cū in suo effectu euidentissime appareant. Quamuis nostris etiam temporibus, ad Christianę fidei conseruationem, per sanctos suos miracula Deus facere non cesset. Quocirca si Iudæi cum quibus nobis bellum est, miracula Christi nobis negare vellent, id nobis vnum grande, ac omnium maximū testat miraculum, Quod ad credendū tam ardua, ad agendum tam difficilia, sanguini & carni cōtraria, & ad sperandum tam alta, tamq; occulta, mund[9] à suis erroribus & vitiis, quibus illect[9] atq; absorptus erat, à tam paucis viris, atq; ignaris secundum seculum & mēdicis inductus sit, eisq; sine miraculis crediderit. Quod autem Iudęi quidem miracula Christi respuere deberent, gentiles vero ipsa respicere, vtrumq; à prophetis longe ante nunciatum fuit. Hinc Psalmographus Psalm. 86. dicit אין כמוך באלהים אדני ואין כמעשיך : כל גוים אשר עשית יבואו וישתחוו לפניך אדני ויכבדו לשמך כי גדול אתה ועושה נפלאות אתה אלהים לבדך .i. Non est sicut tu, in diis Deus, neq; sicut opera tua. Omnes gentes quas fecisti, venient & adorabunt faciem tuam Deus, & honorabunt nomen tuum, quoniam magnus es tu, & faciens mirabilia. Tu es Deus solus. Quod autem Messias sit facies Dei, nomen Dei, & Deus, in superioribus latissime patuit. Ex his igitur quæ dicta sunt, palam patet, quod miracula Domini nostri Iesu Christi, atq; eius sectatorum in nomine ipsius facta, talia fuerunt, tamque firmiter constantia, vt nulla valeant aduersariorum calumnia negari.

Responsio Ibnazarib.

CAPVT VII.

Quod Messias propheta esse debebat.

CAPNIO.

QVIA quorundam ex Iudęis nostri temporis tanta est malignitas, vt Messiam prophetam fore penitus negent: ideo vt ex hoc etiam mysterio, Dominum nostrum Iesum Christum verum fuisse Messiam, concludamus, Messiam ipsum prophetam futurum fuisse, probandum est GAL. Hoc ex eo manifeste ostenditur, quod Moses de eo loquens, ita Deut. 18. cap. dixit, נביא מקרבך מאחיך כמני יקים לך יהוה אלהיך אליו תשמעון Hoc est, Prophetam de medio tui, de fratribus tuis tanquam me statuet, vel suscitabit tibi Dominus Deus tuus, ei obedietis.

Iniuriam Iudæorum obiectio.

CAP. Iudæi ipsi asserunt, prophetam hunc qui sicut Moses futurus erat, non esse Messiam, sed vnumquemq; prophetarum qui post Mosem venturus fuerat. Quare autoritatem quam nunc induxisti, nō de Messia, sed de singulis prophetis, quos post Mosem esse contigit, intelligendā esse aiunt. Eam ob rem ad reprimendam eorum audaciam, prophetā hunc qui sicut Moses esse debebat, Messiā esse per eorum scripturas probare debes. GAL. In *Midras cohelerh*, id est, in expositione libri Ecclesiastis, super illud I. cap. eiusdem libri dictum, מה שהיה הוא שיהיה id est, Quid est quod fuit? ipsum quod erit: sic legitur R. Berachiam in nomine R. Ishac dixisse: Sicut fuit redemtor primus, id est Moses, ita erit redemtor vltimus, id est, Messias. Qualis autem fuit redemtor primus? Talis, vt dictum est Exod. 4. c. ויקח משה את אשתו ואת בניו וירכיבם על החמור Hoc est, Et ecce accepit Moses vxorem suam, & filios suos, & equitare fecit eos super asinum: sic facturus est redemtor vltimus. Sicut dictum est Zach. 9. cap. עני ורכב על חמור ועל עיר בן אתונות id est, Pauper & equitans super asinam, & super pullum filium asinarum. Et quemadmodum redemtor primus fecit descendere manna: sicut dictum est Exod. 16. cap. הנני ממטיר לכם לחם מן השמים Hoc est, Ecce ego pluam vobis panem de cœlo: ita redemtor vltimus faciet: sicut dictum est Psalm 72. יהי פסת בר בארץ id est, Erit placenta frumenti in terra. Et sicuti redemtor primus fecit ascendere fontem, ita redemtor vltimus, qui est Messias, ascendere faciet aquas: sicut dictum est Ioelis vlt. cap. ומעין מבית יהוה יצא והשקה את נחל השטים Hoc est, Et fons de domo Dei exibit, & rigabit torrentem, vel vallem, siue planiciem Setim. Hæc traditio, per quam Iudæi negantes Messiam futurum fuisse prophetam similem Mosi facile conuincuntur. Quanquam hæc similitudo qua Messias Mosi similis futurus erat, potissimum circa legis diuinæ dationem consistere debuerit. Nam etsi multi futuri erāt legumlatores, siquidem Mercurius Trismegistus Ægyptiis, Phoronæus Græcis, Lycurgus Lacedæmoniis, Numa Pompilius Romanis legem laturus erat: nemo tamen legem diuinam sicuti Moses dederat, daturus erat, nisi Messias: cum cæteri omnes non diuinas, sed humanas tantummodo condituri essent leges. Quare maxime in danda lege diuina, Messiās Mosi persimilis suscitandus erat, vt latius in decimo libro patebit, cum de noua Dei lege per Messiam instituenda dicendum nobis occurret. Nunc autem satis est, per Hebraicas scripturas probasse, prophetam hunc similem Mosi ex Iudæis suscitandum, Messiam futurum fuisse.

Alia Iudæorum obiectio.

CAP. Iudæi adhuc nobis obiiciunt, dicentes, Nunquam audiuimus Christum vestrum prophetam extitisse. Nec etiam vos prophetam ipsum vocati. Si ergo Messias propheta esse debuit, & Christus vester propheta non fuit, ipsum Messiam non fuisse, necessario consequens est.

Responsio.

GAL. Respondeamus eis, Et Christum nostrum prophetam fuisse, & nos ipsum prophetam habere. De ipso namque Lucas cap 24. ait, Qui fuit vir propheta, potes in opere & sermone. Quare mulier illa Samaritana (vt refert Ioannes quarto capite) Domine, inquit, vt video propheta es tu. Si autem quærentes à nobis dixerint, Quid prophetauerit? Respondebimus eis, Quod multa quidem, & præsertim de se ipso, de discipulis suis, & de Iudæis. Nam de se ipso quidem prophetauit illud apud Lucam 18. c. Ecce ascendimus Ierosolymam, & consummabuntur omnia, quæ scripta sunt per prophetas de filio hominis. Tradetur enim gentibus, & illudetur, & flagellabitur, & conspuetur. Et postquam flagellauerint, occident eum, & die tertia resurget. Item apud Matth. 16. cap. Filius hominis (inquit) venturus est in gloria Patris sui cum Angelis suis. Et tunc reddet vnicuiq; secundum opera eius. De discipulis vero suis, cum dixit apud Matth. decimo cap. Ecce ego mitto vos sicut oues in medio luporum. Estote ergo prudentes sicut serpentes, & simplices sicut columbæ. Cauete autem ab hominibus. Tradent enim vos in conciliis, & in synagogis suis flagellabunt vos, & ad præsides, & ad reges ducemini propter me in testimonium illis & gentibus. Et reliqua. Prophetauit demum de Iudæis, cum, vt ait Lucas 19. cap. videns ciuitatem fleuit super illam dicens, Quia si cognouisses tu, & quidem in hac die tua quæ ad pacem tibi! nunc autem abscondita sunt ab oculis tuis. Quia venient dies, & circumdabunt te inimici tui vallo, & circumdabunt te, & coangustabunt te vndique, & ad terram prosternent te, & filios tuos qui in te sunt, & non relinquent in te lapidem super lapidem. Eo quod non cognoueris tempus visitationis tuæ. Idem qu[illegible] in locis. Quapropter eum prophetam ve[illegible] se, & non alium quam illum eundem, de quo Moses locutus est, vt iam ostendimus, d[illegible] nullum est.

CAPVT VIII.

Quod Messias pœnitentiam prædicare debebat.

CAPNIO.

POENITENTIAM Dominum nostrum Iesum Christum docuisse in Euangeliis legimus: imo cum primum prædicare cœpit, hęc proposuit verba, Pœnitentiam agite, appropinquauit enim vobis Regnum cœlorum. Pœnitentiam quoque ipsum per se, & per suos discipulos prædicando, vniuersum orbē ad vnius & veri Dei cultum adduxisse, certum est. Eam ob rem hoc etiam mysterio, ipsum verum extitisse Messiam, ostendere valeas, Messiam ipsum pœnitentiam prædicaturum fuisse, atque per pœnitentiam mundum vniuersum ad salutis metam adducturum, te per veterum Iudæorum scripturas ostendere oportet. GAL. De pœnitentia itaque quam Messias tam per se, quam per discipulos suos prædicaturus erat, scriptum est in libro מכות *Maccoth* id est flagellorum, Ierosolymitano, in cap. quod incipit אלו הן הגולין *Ellu hen haggolin*, id est, Isti sunt captiui: vbi sic ad verbum dicitur: Dixit Rabbi Pinhas, Scriptum est Psalmo 25. טוב וישר יהוה על כן יורה חטאים בדרך [illegible] est, Bonus & rectus Deus, propter hoc d[illegible]b[illegible] errantes viam, vel in via. Quare autem [illegible] bonus? Quia rectus.

rectus. Et quare est rectus? Quia bonus. Propter hoc docebit errātes viam. Docebit liquidè viam, per q̄ faciant pœnitentiam. Quæsitum est enim à sapientia. q. sit peccatoris condemnatio? Et dixit eis qui quæsiuerant, id quod scriptū est Prou. 13. c. חטאים תרדף רעה. i. Peccatores persequetur malum. Quæsiuerūt enim à propheta, Quæ est peccatoris condemnatio? Et ait eis Ezech. 18. c. הנפש החוטאת היא תמות Hoc est, Anima quæ peccauerit, ipsa morietur. Interrogauerunt quoq; legem, dicentes, Quæ est peccatoris condemnatio? Et respondit eis. Offerat sacrificiū, & remittetur ei: sicut scriptū est Leuit. 1. ca. ונרצה לו לכפר עליו, id est, Et placatus erit ei, vt parcat illi. Interrogauerunt denq; Deum sanctum & benedictum, Quæ est peccatoris condemnatio? Et dixit eis, Agat pœnitentiam & ignoscetur ei. Et hoc est q̄ scriptum est Psal. 25. Bonus & rectus Deus, propter hoc docebit errantes, vel peccatores viam, vel in via. Quia ipse ostendet peccatoribus viam agendi pœnitentiam. Hęc traditio. In libro quoq; יומא *ioma*, id est, Dierum, in cap. q incipit יום הכפורים *iom hakippurim* i. Dies ꝓpitiationū, ita legitur, Dixit R. Ishac, Veni & vide, q mos Dei sancti & benedicti, non est sicut mos carnis & sanguinis. Mos namq; carnis & sanguinis est, q si homo offendit proximum suum, quan loq; placet eum verbis, quandoq; nequeat ipsum verbis tantum placare. Mos autē Dei sancti & benedicti non est sic. Homo. n. transgreditur trāsgressione, & tamen placat ipsum verbis. Sicut dictum est Hos. 14. c. שובה ישראל עד יהוה אלהיך כי כשלת בעונך קחו עמכם דברים ושובו אל יהוה Hoc est, Conuerte, vel age pœnitentiam Israel, vsq; ad Dominum Deum tuum. Quia impegisti, vel corruisti in iniquitate tua. Sumite vobiscum verba, & reuertimini ad Deum Et non solum hoc, sed etiā confert et bonitatem. Sicut consequenter dictum est, יאמרו אליו כל תשא עון וקח טוב .i. Dicite ei, totum aufer peccatum, & accipe bonum. Nec solum hoc, sed perinde quoq; ea scriptura habet, ac si offerret in sacrificio vitulos. Sicut deinde dictum est, ונשלמה פרים שפתינו Hoc est, Et reddem⁹ vitulos labiorum nostrorum. Forsitan dices, Vitulosne culpæ? Docet quid ad huc dicendum sit, id q sequitur, ארפא משובתם אוהבם נדבה .i. Sanabo peruersitatem, vel conuersionem eorum. Diligam eos sponte. Hæc traditio.

Pœnitētia efficacia. Quāta ad huc sit pœnitētiæ efficacia & virtus, maxime ex eo apparet, q in *Midras* שיר השירים *Sir hasirim* i. in expositione Cantici cantic. scribitur, super illud 5. c. eiusdem libri dictū, Aperi mihi soror mea. Ibi enim sic dicitur: Dixit R. Ioses, Quod Deus sanctus & benedictus dixerit Israel, Filij mei aperite mihi aperturam vnā pœnitentiæ, sicut est foramen acus, & ego aperiam vobis aperturas misericordiæ, per quas intrabunt quadrigæ & currus. R. Leui dixit, Si filij Israel pœnitentiam egissent saltem vno die, statim redempti essent, statimq; venisset eis filius Dauid, id est, Messias. Vnde ꝓbatur hoc? Ex eo q scriptum est Psal. 95. היום אם בקולו תשמעו hoc est, Hodie si vocē eius audieritis. Hæc traditio. Ex his verbis Psalmi postremo de Messia inductis, ratione præcedentium verborū eiusdem Psalmi, necessario sequitur, Messiā Deum esse. In eodē siquidē Psalmo ita præmittitur, באו נשתחוה ונכרעה נברכה לפני יהוה עושנו כי הוא אלהינו ואנחנו עם מרעיתו וצאן ידו Hoc est, Venite adoremus, & curuemur, flectamus genua ante faciem Dei factoris nostri. Quia ipse est Deus noster, nos autem populus pascui eius, & oues manus eius. Et mox immediate subijcitur, q de Messia expositū est, Hodie si vocem eius audieritis. Ex quo profecto consequens est, q Deus qui viam pœnitentiæ docturus erat, vt in principio hui⁹ capitis dictum est, non sit nisi ipse Messias, qui pœnitentiā prędicare debebat. Ad cuius rei confirmationē, notandum adhuc est, id q in *Midras* quoque *Sir hasirim* dicitur, super illud Cantici cant. 7. dictū, צופה פני דמשק hoc est, Respiciens versus Damascū, vel faciē Damasci: vbi sic legitur, Dixit R. Iohanan, Futurum est, vt Ierusalē pertingat vsq; ad portas Damasci. Quæ est huius rei ꝓbatio? Quod scriptum est Zach. 9. משא דבר יהוה בארץ חדרך ודמשק מנוחתו Onus vel prophetia verbi Dei in terra Hadrach. Et Damascus erit requies eius. Quid est *Hadrach*? R. Iudas & R. Nahmias sunt in hoc discordes. Nam R. Iudas quidem dicit, q est locus Damasci qui *Hadrac* vocatur. R. vero Nahmias ait, q hic est Rex Messias, qui est חד *had.* i. acutus gentibus seculi, & רך *rach.* i. tenet Israeli. Alia expositio dicit, q הדרך *Hadrac* est Rex Messias qui futurus est להדריך *lehadrich* .i. ad dirigendum, vel ad adducendum vniuersum mundū per pœnitentiam ad faciē Dei sancti & benedicti. Sequitur, Et Damascus erit requies eius: Et quando Damasc⁹ erit requies eius, non erit requies eius nisi domus sanctuarij: sicut scriptum est Psal. 132. זאת מנוחתי עדי עד Hoc est, Hæc requies mea in sempiternum, hic habitabo, quia desideraui eam. Hęc omnia traditio. Ad quorum intellectum animaduertendum est, quod hæc dictio *Hadrach* apud Hebræos duobus modis dicitur, & pronunciatur. Quandoque enim scribitur cum litera ה *he*, quę quinta est in alphabeto, & tunc vna dictio est, quæ per viā deducere significat. Quandoq; vero scribitur cum litera ח *heth*, quæ octauum obtinet alphaben locum, tunc duę sunt dictiones, scil. חד *had* i. acutus, & רך *rach*, id est, tenet. Quæ quidē duo optime Christo conueniunt, q pœnitentibus acutus erit per iustitiam, & tener per misericordiā. Fuit quoq; Paulo persequenti acutus, iuxta portas Damasci, & postmodū tener eidē pœnitenti. Et tūc Damascus fuit ipsius diuinitatis requies in mēte Pauli. Acetiam Sion in Apostolis cæterisq; fidelibus. Neque tunc solum, verum etiam in perpetuum. Nunquam enim Christus vt Deus, in mentibus fidelium habitare desinet. Alia autem dictio cum ה *he* scripta, scilicet הדרך *Hadrach*, quia dirigere vel per viam deducere sonat, aptissime quoq; saluatori nostro congruit. Ipse enim, & per se, & per suos discipulos pœnitentiam prædicando, vniuersum pene orbem ad vnius veri Dei agnitionem, atque salutis metam direxit, atque deduxit.

CAPVT IX,

Quod Messias pauper & humilis esse debebat.

CAPNIO.

INTER cætera quæ de Messia recentiores Iudæorum maxime negant, est eius paupertas & humilitas. Cum enim tam

magnam tamq; miram Domini nostri Iesu Christi paupertatem atq; humilitatem fuisse audiunt, vt nec vbi caput declinaret (Matthæo teste) habuerit, nec vnde didrachma solueret, nec vnde (vt Lucas refert) pauperum discipulorum esuriem sedaret: ne eum verum fuisse Messiam fateri cogantur, negant Messiam ipsum pauperem, & humilem futurum fuisse. Quod te ad conuincēdam eorum perfidiam, per eorum scripturas ostendere, necesse est. GAL. Quamuis in hoc Iudaica cæcitas atq; superbia vsq; adeo maxime errauerit, vt propterea Dominum Iesum Messiam non fuisse decreuerit, quia ipse admodum pauper & humilis fuit: Regem tamen Messiam pauperem fore legebant, sed talem fuisse venturum, ob eorum superbiam non intelligebant. CAP. Hoc est inquam, quod maxime probare debes. GAL. In primis itaq; Zachariam audiant, hæc inter cætera 9. ca. dicentem, גילי מאד בת ציון הריעי בת ירושלם הנה מלכך יבוא לך צדיק ונושע הוא עני ורוכב על חמור ועל עיר בן אתונות: Hoc est, Exulta valde filia Sion, iubila filia Ierusalem. Ecce Rex tuus veniet tibi iustus & saluatus ipse, pauper & equitans super asinam, & super pullum filium asinarum. Et post pauca, ודבר שלום לגוים ומשלו מים עד ים ומנהר עד אפסי ארץ id est, Et loquetur pacem gentibus. & dominium eius à mari vsq; ad mare, & à flumine vsq; ad fines terræ. Quod autem hæc de Messia intelligi debeant, patet per Rabbi Selomonis glossam: quæ ita ait, Ecce Rex tuus veniet tibi. Non potest hoc exponi, nisi de rege Messia. Quia dictum est hic, Et dominium eius à mari vsq; ad mare, & à flumine vsq; ad fines terræ. Et non inuenimus talem dominatorem in domo secunda, hoc est, tempore secundi templi fuisse. Ex quibus aperte liquet, Regnum Messiæ spiritualiter intelligendum esse, cum regnum temporale & paupertas simul esse non possint. Ad hoc etiam facit quod Rabbi Moses Hadarsan in expositione Genes. super illud quadragesimo nono capite, eiusdem libri dictum, Ligans ad vitem pullum suum: sic dicit, Cum venerit Messias in Ierusalem, ipse erit cingens asinum suum, & equitabit, & super eum veniet in Ierusalem, vt ducat se ipsum in paupertate, vel humilitate: sicut scriptū est Zach. nono capite. Pauper & humilis, equitans super asinum, vel asinam. Sequitur in libro Genes. ibidem, Et ad palmitem fili mi asinam suam. Quando enim veniet ad congregandum Israel (sicut dictum est Zach. 10 cap. אשרקה להם ואקבצם כי פדיתים Hoc est, Sibilabo eis, & congregabo eos, quia redemi eos) nunc equitabit super filium asinæ suæ. Et sic dicit Zach. 9 cap. Et super pullum filium asinarum. Hæc traditio. Item in *Beresith rabba* super illud Genes. 49 cap. scriptum, Non recedet sceptrum de Iuda, cum cæteris, ita legitur, Non recedet sceptrum: Hic est Rex Messias filius Dauid, qui venturus est ad confringendum regna cum virga: sicut dictū est Psalmo secundo, תרועם בשבט ברזל ככלי יוצר תנפצם id est, Confringes eos virga ferrea, & tāquam vas figuli proncies eos. Sequitur, Et scriba vel correptor de medio pedum eius. Hic est etiam Rex Messias, qui venturus est ad conterendum gentes pedibus suis. Quemadmodum dictum est Isa. 26. cap. תרמסנה רגלי עני Hoc est, Conculcabit eam pes pedum pauperis. Iste enim pauper est Messias, de quo dictum est Zach. 9. c. Pauper & equitans super asinam. Hucusque traditio. Ex his igitur quæ dicta sunt, satis manifeste patet, Messiam pauperem & humilem futurum fuisse, ac super asinam equitantem ad saluandum venturum. Quare Iudæi minime inficiari possunt, Saluatorem nostrum verum fuisse Messiam, propterea quia pauper & humilis fuerit.

CAPVT X.

Quod Messias passiones multas subiturus erat, ac Deus quoq; multa passurus.

CAPNIO.

QVONIAM Iudæi nostri temporis, cum audiunt Redemtorem nostrum vel post 40. dierum & noctium ieiunium esuriisse, multipliciterq; à diabolo tentatum, vel ex itinere defatigatum, cum ciuitates & castella regnum Dei euangelizando, peccatoresque ad pœnitentiam inducendo, circuiret, vel tanquam hominem pauidum Iudæos eum lapidare volentes, fugisse, vel instante passionis suæ hora, pauere ac tristari cœpisse, vt se verum hominem demonstraret: ipsum neq; verum Messiam, neq; Deum extitisse, aiunt: Eam ob rem haud inepte facies, si & Messiam & Deum ipsum (idem enim vterque futurus erat) per eorum scripturas talia, ac longe grauiora passurum fuisse, ostenderis. GAL. Ieremiam itaque primo adducam capite 14. hæc inter cætera proferentem, מקוה ישראל מושיעו בעת צרה למה תהיה כגר בארץ וכארח נטה ללון למה תהיה כאיש נדהם כגבור לא יוכל להושיע ואתה בקרבנו יהוה ושמך עלינו נקרא אל תניחנו Hoc est, Expectatio Israelis, Saluator eius in tempore tribulationis, cum eris vt aduena in terra, & sicut viator declinans ad manendum, vel ad hospitandum. Quare eris vt vir pauidus, vel territus, sicut validus qui non potest saluare. Tu autem in medio nostri Deus, & nomen tuum super nos inuocatum est. Ne derelinquas nos. Ad præmissa quoque optime facit, quod in libro תורת כהנים *Torath cohanim*, id est, legis sacerdotum, hoc est in expositione libri Leuitici legitur, super illud 25. cap. eiusdem libri dictum. כי גרים ותושבים אתם עמדי id est, Quoniam aduenæ & habitatores, vel coloni vos mecum. Ibi enim sic dicitur, Dixit Deus sanctus & benedictus, Non faciatis vobis substantiam. Aduenæ enim & habitatores aduentitij vos mecum. Et sic Dauid ait primi libri Paralip. 29. cap. כי גרים אנחנו לפניך ותושבים ככל אבתינו Hoc est, Quoniam aduenæ vel peregrini nos coram te, & moratores vel coloni, sicut omnes patres nostri. Tanquam vmbra dies nostri super terram, & non est mora. Et sic etiam dicit in Psalm 39. גר אנכי עמך תושב ככל אבותי Id est, Aduena enim vel peregrinus ego tecum, morator vel colonus, sicut omnes patres mei. Vos igitur mecum גרים ותושבים *gherim vetosfabim*, id est aduenæ, vel peregrini, atque moratores, vel coloni. Sufficit seruo, vt sit sicut Dominus eius:

cum

cum venerit quod mihi futurum est, ecce ipsum erit mihi quod vobis fuit. Hæc traditio. Præmissa autem tam Ieremiæ, quam huius [illegible] dictionis verba, propriè nec soli Deo, nec soli homini conuenire possunt. Soli ergo Messiæ, qui & Deus & homo est, optime conueniunt. Ipse enim & ratione diuinitatis, expectatio Israelis est, & ratione humanitatis, vt aduena & peregrinus, atque vt vir territus ac pauidus, necnon vt fortis qui saluare non potest, in sua passione fuit. Ad propositum quoque est secundum Chaldaicam translationem id quod apud Isaiam quinto capite ita scribitur, לכן גלה עמי מבלי דעת Hoc est, Propterea captiuatus est populus meus sine cognitione. Vbi glossa R. Selomonis ait, propter hoc scilicet quia est sine scientia & cognitione. Et reliqua vsque ad לכן הרחיבה שאול נפשה ופערה פיה לבלי חק Hoc est, Propterea dilatauit infernus animam suam, & aperuit os suum absque termino. Vbi glossa Rabbi Selomonis, Dilatauit (inquit) infernus animam suam, id est seipsum. Et aperuit os suum absque termino. Quia non fuit חק *hok*, id est præceptum diuinum in manu eorum. Et post pauca, וישח אדם וישפל איש Hoc est, Et inclinabitur vel incuruabitur homo, & humiliabitur vir. Vbi glossa Rabbi Selomonis, Transtulit inquit hoc Ionathan Chaldaice sic, Et incuruabitur, vel inclinabitur homo, & humiliabitur altus, vel fortis virorum. Patent per huiusmodi expositionem hæc quæ ibi dicuntur, quod ipsi tales fuerunt coram Deo sancto & benedicto, vt ostenderet se tanquam virum נדהם *Nidham*, id est territum vel pauidum. Et hoc est quod ipse dicit Deut. trigesimo secundo capite, צור ילדך תשי ותשכח אל מחללך Hoc est, Deum qui te nasci fecit, vel qui te genuit, debilitabis, vel affliges, & obliuisceris Deum vulneratum, vel occisum, vel afflictum, vel doloratum tuum. Hucusque Rabbi Selomo. Huic simile est, quod in libro ספרי *Siphre* habetur, cum eo in loco, vbi præmissa verba, Deum qui te genuit debilitabis, vel affliges; cum reliquis, exponuntur; hic ad verbum dicitur, Dixit Deus sanctus & benedictus Israel, Fecisti me, ac si essem masculus volens parere. Nam si mulier esset parturiens, sedens super partu suo, nonne tribulata esset? Quemadmodum dictum est Isaiæ trigesimo septimo capite, כי באו בנים עד משבר וכח אין ללדה Id est, Venerunt filij vsque ad partum, & potestas non est pariendi. Et si esset aliqua dolens, atque primo parturiens, nonne magis tribulata esset? Vt Ieremiæ 4. c. קול כחולה שמעתי צרה כמבכירה Hoc est, Vocem quasi parturientis audiui, angustiam vt primo [illegible]. Et si essent duo in [illegible] ventribus eius, nonne [illegible] angustiaretur? vt dictum est Gen. 25. cap. ויתרצצו הבנים בקרבה id est, Et collidebant se [illegible] in ventre eius. Et si esset masculus, cui via non est [illegible] ueniendi, nonne [illegible] ter patere, nonne angustia ipsius duplex [illegible] quemadmodum dictum est Iere. [illegible] cap. שאלו נא אם ילד זכר Hoc est, Interrogate quæso & videte, si parit masculus. Alia expositio [illegible] Deum qui te genuit [illegible] & obliuisceris Deum vulneratum [illegible] vel afflictum [illegible] dolor[illegible] tuum. Dixit Deus sanctus benedictus, Omnia [illegible] propter meritum patrum vestrorum. Et

A ficipse ait Isaiæ 51. capite, הביטו אל צור חצבתם id est, Respicite ad petram, vnde excisi, vel dolati estis. Alia adhuc expositio, Deum qui te genuit debilitabis. Dixit Deus sanctus & benedictus, Omni tempore quo ego quæsiui benefacere vobis, vos debilitastis supernam potentiam meam. Sequitur, Et obliuisceris Deum doloratum tuum: Dixit R. Meir, Deum scilicet qui doloratus erit pro te, vel [illegible]. Deum, inquam, qui angustiatur erit pro te, vel pete: sicut dictum est Psalm. 45.

B שם חיל כיולדה Hoc est, Ibi dolor vt parturientis. Hæc omnia ex libro *Siphre*. Legimus etiam in libro *Sanhedrin* in capite *Helec*, Quod R. Iehuda dixit, Non veniet filius Dauid, id est Messias, donec extenderit se Regnum nequam, id est Romanum iuxta R. Selomonem, [illegible] Israel. Dixit R. עולא *Vla*, Veniat Messias, & ego non videam eum. Dixit R. Ioses, Veniat, & videam eum, vt sedeam in [illegible]. Dixit אביי *Abbaie* ad Rabba, [illegible], ob quam non vis eum

C videre? Nunquid propter passionem, vel tribulationem ipsius? Traditio enim est, Quod discipuli Eliezer interrogauerunt eum, dicentes, Quid faciet homo, & liberabitur à passione vel tribulatione Messiæ. Respondit eis, Exerceat legem, & opera misericordiæ. Dixit *Mar*, Ecce fit lex, & opera misericordiæ, fortan peccatum faciet eum obnoxium. Quemadmodum dixit Iacob. [illegible] scriptum est enim Genes. 31. cap. Et dixit Dominus ad Iacob, Reuertere ad terram patrum tuorum, &

D ad locum natiuitatis tuæ, & ego ero tecum: & tamen scriptum est Gen. 32. cap. ויירא יעקב מאוד id est, Et timuit valde Iacob. Timebat enim ne peccatum eum faceret obnoxium. Sic etiam dixit R. Iohanan, Veniat Messias, & ego non videam eum. Dixit ei ריש לקיש *Res lakis*, Quare hoc? Numquid propter hoc quod scriptum est Amos 5. cap. Vt si fugiat vir à facie leonis. Nequaquam, sed propter id quod scriptum est Ierem. 30 ca. Interrogate quæso, & videte, si parturit masculus.

E Quare ergo vidi omnem virum, ob tem? vel quid sibi vult hoc: מדוע ראיתי כל גבר ידיו על חלציו כיולדה ונהפכו כל פנים לירקון Hoc est, Quare vidi omnem virum, habentem manus super lumbos, velut parturientem, & conuersæ sunt omnes facies, Angelorum scilicet & Israel, (secundum Rabbi Selomonis glossam) ad citericium colorem? Quid est autē, vidi omnē virū? Dixit Rabba, Hic est ille qui habet omnem virtutem, vel fortitudinem, Deus scilicet, vt ait R. Selomonis glossa, qui [illegible] vt parturiens. [illegible] est, Et conuersæ sunt omnes

F facies ad citericium colorem? Dixit R. Iohanan, Etiam facies superioris & inferioris familiæ. In hora enim qua dixit Deus sanctus & benedictus, Hi sunt opus manuum mearum, & [illegible] opus manuum mearum. Et quomodo [illegible] hos, propter istos? [illegible] R. פפא *Papa*, Ad hoc est quod dixerunt homines [illegible] currit bos, & [illegible] substituerunt ei equum in stabulo. [illegible] traditio. Glossa autem R. Selomonis exponens [illegible] dum

G postremo sic [illegible] sic ait, Cum bos [illegible] curreret, ceci[illegible]. Substituerunt [illegible] loco ipsius in stabulo. Quod antea non [illegible] dominus bouis [illegible] tantum eum diligebat bouem. Postquam autem curatus est bos, graue fuit

Alia Talmudistica expositio.

Talmudistica expositio.

ei, equum de stabulo expellere, & ibi bouē repo-nere. Ita facit Deus sanctus & bened[illegible]. Quando enim casus Israelis contingit, dat Deus magnitudinem eorum gentibus mundi. Cum vero postea Israel ad pœnitentiam reuertitur, durum est Deo, perdere eos, scilicet Gentiles propter Israel. Hæc R. Selomo. Plura certe sunt in hac traditione notanda. Primum quidem, quod Messiæ aduent[us] magno affectu desiderabatur ab omnibus, etiam ab his qui propter tormenta quæ passurus erat, eū videre nolebant. Deinde vero quod iuxta autoritatem illam Ieremiæ quam ibi inducunt, causam reddere volentes, quare ipsum videre nolebant, videlicet, Interrogate quæso, & videte si parturit masculus: Quam ob rem? Quia vidi omnem virum, habentem manus super lumbos, velut parturientem: Deus ipse tempore Messiæ extrema tormenta passur[us] erat. Nam omnem virum ibi Deum sanctum & benedictum sapientes Talmudistæ esse, exponūt. Tertio demum, quod gentes mundi loco Iudæorum à Deo constitutæ sunt, Iudæique ipsi de loco suo deiecti. Id quoque quantum ad nostrum spectat propositum in *Beresith* קטנה *ketanna*, id est, in expositione minori libri Gen. [illegible]larius patet, cum super illud Gen. 36 c. scriptum, Et regnauit in Edom Bela filius Beor; sic dicitur, Hoc est quod scriptum est Ierem. 30. c. Quoniam sic dicit Dominus, Vocem terroris, vel tremoris audiuimus, formidinis & non pacis. Interrogate quæso, & videte, si pariunt masculus. Quare? Quia vidi omnem virum, habentem manus super lumbos, vt parturientem. Quia scriptum est in lege, potest dici, Iste est Deus sanctus & benedictus, cui inest omnis virtus, contribulatus vel doloratus, vel angustiatus pro seculo. Hæc traditio. Id idem etiam ponitur in *Midras tehilim* id est in expositione Psalmorum, super illud Psal. [illegible]o dictum, Exaudiat te Dominus in die tribulationis. De hoc insuper Ieremias vlt. Threnorum cap. sic ait, רוח אפינו משיח יהוה נלכד בשחיתותם Hoc est, Spiritus oris nostri, Messias Deu[s] [illegible] tetragrammaton) captus est in retibus, vel corruptionibus eorum. De quo diximus, In vmbra eius viuemus in gentibus. Ex his omnibus optime patet, Messiam Deum & hominem passiones maximas, tormentaque inaudita passurum fuisse.

CAPVT XI.

Quod Messias tormenta acerbissima voluntarie propter humanum genus suscipere debebat.

CAPNIO.

CVm Christum voluntarie pro humani generis sa[lute] passum legamus, sci[re] [illegible] hm an v[illegible] res Iudæorum Messiam voluntarie tormenta passurum p[r]æ[ui]derint. GAL. Ita prors[us]. N[illegible] as nunc omitt[illegible], Messiam [illegible] ote ac volun[illegible] humani gene[ris] [illegible] tormen[ta] p[assurum] [illegible] sse. [illegible] expositio[ne] [illegible] Genesios R. M[illegible] cla[illegible] o [illegible] tuus bi[illegible] per[illegible] n libri d[illegible] n, ויאמר אלהים יהי אור ויהי אור Hoc est, Dixit Deus, Sit lux & fuit lux: [illegible] legi[illegible] H[o]c est quod scriptum est Psal. 97. אור זרע לצדיק id est, Lux orta est iusto. Dix[it] R. Abba, S[illegible] est etiam Dan. 2. ca. [illegible] רא עמיה [illegible] Hoc est, L[illegible] lux [illegible] cum eo. Hæc est enim lux Regis Messiæ. S[illegible] de eo dictum est Psal. 36 כי עמך מקור חיים באורך נראה אור id est, Quoniam te[c]um est [fon]s vitæ, in lumine tuo videbimus lumen. [illegible] enim est lumen Regis Messiæ. Doc[et] autem qu[od] [De]us [illegible]cultauerit Messiam, & generationē eius sub throno gloriæ suæ. Dixit igitur [S]atan coram [D]eo, Domine mundi, hoc lumen sub thron[o] gloriæ tuæ reconditum, cujus est? Resp[o]ndi[t] [illegible] Messiæ & generationis eius. Ait [illegible] coram eo, Domine mundi, permitte me, & aduersabor Messiæ & generationi eius. Dixit ei Deus, Non posses [illegible] contra eum. Ait rursus coram e[o] satan, [illegible] mitte me, & ego potero. Dixit ei Deus sanctus & ben[edic]tus, Si tu fueris satan ita auidus in hoc, ego de[illegible] ipsum de mundo. Verumtamen nec vnā quidem animam illius generationis ego de[illegible]. Moxque cœpit Deus sanctus & benedictus loqui cum Messia, eique dixit, Messia iuste mi, illi qui [illegible] con[illegible]diti sunt apud te, huiusmodi erunt, quod futurum est, vt peccata eorum inducant te in iugu[m] graue. Oculi enim tui non videbunt lumen & au[res] [illegible]q audient opprobrium magnu[m]. Nasus tuus odorabit fœtorē, & os tuum g[us]tabit amaritudinem, adhærebitq; lingua tua palato tuo, & hæ[rebit] cutis tua ossibus tuis, attenuabiturq; fortitudo tua à luctu, & gemitu. Est-ne ergo vo[l]untas tu[a] [illegible] Si enim tu super te hęc [illegible] pe[illegible] he[illegible] q[illegible] erit. Sin autem, ecce ego ab[ro]gam ea ex [illegible]. Respondit coram eo Messias: Domine mun[di] e[g]o quidem lætus suscipio super me tribulationem [illegible], sine sorrimentia, eo tamen pacto, vt tu in diebus meis viuifices mortuos, & eos qui a prim[o] Adam vsq; ad illud tempus mortui fuerint. Et no[n] eos tantum salues, sed etiam illos qui à lupis & leonibus deuorati fuerint, ac i[llo]s quos in æqu[or]ibu[s] & fluminibus submer[si] [illegible] N[e]q[ue] co[illegible], sed etiam abortiuo[s] [illegible], verum illos quoque, qui [illegible] n[illegible] sunt in præsc[ien]tia tua creandi, in di[e]bus m[eis] [sa]lues. Dixit ei [Deus san]ctus & benedictus Con[illegible] P[illegible] scep[illegible] lectione supe[r] te Messi[illegible] nta omn[illegible], & [tri]bulationes [illegible] נגש והוא נענה [illegible] Hæc [illegible]. Hæc [illegible] ad[illegible] V[illegible] p[illegible] notatu [illegible] cotra[illegible] n[illegible] u[illegible] continentur. Q[illegible] pun[illegible] qu[i]dem e[st], quod Messias antequam ess[illegible] ras lux & lumen cum [illegible] & [illegible] D[illegible] quo Deus creauit mun[dum] [illegible] neum [illegible] verbum illud ip[illegible] le[illegible] tus Ioan. 8. c. Antequam Abrahan[illegible] Item [illegible] ca. Et ego lux in mundum [illegible] qui [illegible] in me, in tenebris non [illegible] dum v[illegible] quod pe[r]mi[illegible] d[illegible] Messi[as] in eu[illegible] que omnic[illegible] in [illegible] sonat[illegible] ud[illegible] in D[illegible] mon, ecce [illegible] cap[illegible] tenta[illegible]m. E[illegible] quo[illegible] à diabolo tentatus [illegible] quod

Messias

Messias multipliciter atque grauissime passurus erat propter humani generis peccata. Quod notatur, vbi dicitur Deum cum Messia pactum iniisse, eique dixisse, Messia iuste meus, isti qui apud te repositi sunt, per prædestinationem scilicet, huiusmodi erunt vt futura eorum peccata inducant te in iugum grauissimum. Vnde liquet, quod nihil eorum quæ Saluator noster passus est prohibet ipsum fuisse Messiam: cum Messiam ipsum pro hominum salute, & vt adimplerentur scripturæ, pati oportuerit. Quartum quoque est, quod sicut per Adam omnes moriebantur, ita per Messiam omnes viuificandi erant. Hoc autem notatur, vbi Messias introducitur cum Deo loquens, ac dicens, Domine mundi, ego quidem lætus suscipio tribulationes istas, seu tormenta ea conditione, vt in diebus meis mortuos viuifices: cum reliquis. Quintum denique est, Quod Messias non inuitus, sed libens ac voluntarius ex charitate, propter humani generis salutem cruciandus erat, atque tormenta passurus. Ex quibus non solum patet propositum, verum etiam Messiam ipsum, qui tormentis afficiendus erat, Deum verum esse.

CAPVT XII.

Quod Deus percussiones, opprobria, contumelias, ac etiam mortem passurus erat.

CAPNIO.

Ets in præcedentibus satis abunde ostenderis, Messiam Deum & hominem, ac Deum ipsum tormenta plurima subiturum fuisse: vt tamen magis magisque Iudaica perfidia conuincatur, deberes adhuc expressius Deum ipsum percussionibus, opprobriis, ac etiam morte pro humani generis salute afficiendum fuisse per eorum scripturas probare. GAL. Id primo ex eo patet, quod Thren 3. cap ita scribitur, ישב בדד וידם כי נטל עליו: יתן בעפר פיהו אולי יש תקוה: יתן למכהו לחי ישבע בחרפה: Hoc est, Sedebit solus, & tacebit, quia baiulauit, vel tulit super se. Dabit in humo, vel in puluere os suum. Forsitan erit spes: Dabit percutienti se maxillam, saturabitur opprobrio, vel contumelia. Quod autem hæc de Deo intelligi debeant, patet in *Midras* איכה *Echa*, id est in expositione planctus Ieremiæ. Vbi super eisdem verbis sic ad verbum dicitur: Dixit Rabbi Semuel filius Nahman, Quod vocauit Deus sanctus & benedictus Angelos ministerij, dixitque eis, Rex carnis & sanguinis quando lugent, quid facit? Dixerunt ei, Suspendit saccum super ostium suum, Ille autem dixit eis, Ego quoque faciam sic. Sicut dictum est Isaiæ quinquagesimo capite. אלביש שמים קדרות ושק אשים כסותם Id est, Induam cœlos obscuritate, & saccum ponam operimentum eorum. Iterum ait eis, Rex carnis & sanguinis lugens, quid agit? Dixerunt ei, Extinguit luminaria Dixitque eis, Etiam ego sic faciam. Et hoc est quod scriptum est Ioelis tertio capite, שמש וירח קדרו וכוכבים אספו נגהם Hoc est, Sol & Luna obscurati sunt, & stellæ absconderunt splendorem suum. Adhuc interrogauit eos dicens, Rex carnis & sanguinis lugens, quid facit? Responderunt ei, Vadit discalciatus. Dixit eis, Ego quoque sic agam. Et hoc est quod scriptum est Nahum primo capite. יהוה בסופה ובשערה דרכו וענן אבק רגליו Id est, Deus in turbine, & in tempestate via eius, & nubes puluis pedum eius. Rursum interrogauit eos, dicens, Rex carnis & sanguinis cum luget, quid facit? Dixerunt ei, Sedet & tacet. At ille dixit eis; Ego etiam ita faciam. Et hoc est quod scriptum est Threnorum tertio capite, Sedebit solus & tacebit, quia baiulauit, vel tulit super se, dabit in humum, vel in puluerem os suum. Forsitan erit spes. Dabit percutienti se maxillam, saturabitur opprobrio. Quare R. enucleans scripturam hanc, pertinentesque ad hos פסוקים *pasukim*, id est versiculos, semper flebat. Hæc omnia traditio. Micheas quoque de maxillæ Dei percussione hoc modo quinto capite locutus est, בשבט יכו על הלחי את שופט ישראל Hoc est, Virga percutient super maxillam iudicis Israel. Quis sit autem iste iudex Israel, Isaias ostendit, dum trigesimo tertio capite ait, יהוה שופטנו יהוה מחקקנו יהוה מלכנו הוא יושיענו Id est, Deus iudex noster, Deus legislator noster, Deus Rex noster: Ipse saluabit nos. Quod autem Deus esset contumelias grauissimas à Iudæis passurus, per Hoseā prophetam prænunciatum fuit, ita verbis Dei capite septimo dicentem, Veh eis, quia recesserunt, pro recedent à me. Vastatio eis, quia culpauerunt, pro culpabunt in me. Et ego redemi, pro redimam eos. Ipsi autem locuti sunt, pro loquentur super me mendacia. In quibus quidem verbis duo Iudæis maxima mala Deus commin atus est, damnationem scilicet æternam in seculo futuro, eo quod ipsum negantes coram Pilato, ab eo recessuri essent. Et ideo dicit, Veh eis quia recesserunt, id est recedent à me. Et vltimam eorum vastationem, atque per orbem dispersionem, cum ait, Vastatio eis, quia peccauerunt, id est peccabunt in me, hoc est, contra me. Et causam exprimere volens, subdit, Et ego redemi, id est redimam eos. Ipsi autem locuti sunt, id est loquentur super me mendacia. Ac si dixisset, Ecce quāta erit eorum ingratitudo: dum enim ego redimam eos, tunc ipsi iniomeloquentur mendacia, me scilicet coram Pilato falso accusantes, & contumeliis grauioribus afficientes. Quod autem hæc ita prorsus vt exposita sunt, exponi debeant, per veteres eorum Doctores aperte liquet, & præsertim per ea quæ in *Midras tehilim* id est, in expositione Psalmorum super illud Psalmo trigesimo nono dictum, אמרתי אשמרה דרכי מחטוא בלשוני id est, Dixi: custodiam vias meas à peccando lingua mea. Sic enim ibi dicitur: Hoc est quod scriptum est Prou. 15. c. מענה רך ישיב חמה ודבר עצב יעלה אף Hoc est, Responsio tenera compescit iram & verbum durum excitat furorē. Grauior enim est mala lingua, quæ scilicet contra Deum loquitur, quam idololatria. Nam cum demum peccauerunt filij Israel in deserto, non est lata contra eos sententia iudicij donec peccauerunt in Deum ore suo. Sic enim scriptura dicit, Et audiuit Deus verborum eorum, & iratus est. Et rursus ait Numer. 14. cap. Viuo ego, dicit Deus, si non vt locuti estis in auribus meis, sic faciam vobis. Et sic etiam Malachias inquit 2. cap.

הוגעתם יהוה בדבריכם id est, Vexastis Deum in verbis vestris. In factis vestris ipse non dicit, sed in verbis vestris. Et sic etiam Isaias ipse ait 3. ca. כשלה ירושלם ויהודה נפל כי לשונם ומעלליהם אל יהוה למרות עיני כבודו Hoc est, Corruit Ierusalem & Iuda cecidit, quia lingua eorum & opera eorum contra Deum, ad rebellandum in oculos gloriæ eius. Ita quoque per Ieremiam dicit duodecimo capite, עזבתי את ביתי נטשתי את נחלתי נתתי את ידידות נפשי בכף איביה Id est, Dimisi domum meam, dereliqui, vel abieci hæreditatem meam, dedi dilectionem animæ meæ, vel dedi ex dilectione animam meam in manu inimicorum eius. Fuit mihi hæreditas mea quasi leo in sylua, dedit super me, vel contra me vocem suam. Idcirco odi eam. Hucusq; traditio. Ex qua patet propositum. Cum enim Deus dicit se ex dilectione animam suam, vel se ipsum dedisse, haud profecto dubium est, quin ipsam pro eorum redemptione ad passionem & mortē dederit. Quod in eo notatur, cum dicitur, In manu inimicorum eius. Quod autem Deus propter populi sui dilectionem animam suam, id est, se ipsum daturus esset, patet per *Midras* שיר השירים *Sir hasirim* id est, per expositionem Cantici canticorum: quæ illud 1. c. eiusdem libri dictum, הגידה לי את שאהבה נפשי Hoc est. Indica mihi, quam dilexit anima mea: sic exponit, Indica mihi plebem quam dilexit anima mea, plebem, scilicet pro qua dedi נפשי *naphsi* id est, animam meam, vel me ipsum, vel personam meam. Quod autem Deus mortem subiturus esset, patet per illud quod apud Malach 1. ca. ita scriptum est. ואמרתם הנה מתלאה והפחתם אתו אמר יהוה צבאות id est, Et dixistis, ecce qualis vtilitas: & expirare fecistis me, ait Deus exercituum. Ibi enim expirare me fecistis, scriptum erat. Sed scribæ expirare eum fecistis, posuerunt, vt testatur ibi R. Selomo in glossa. Item apud Habacuc 1 cap. הלוא אתה מקדם יהוה אלהי קדושי לא תמות i. Nunquid tu, ab antiquo Dominus Deus meus, sanctus meus, non morieris? Sic enim ibi scriptum erat. Scribæ autem, moriemur, posuerunt, vt dicitur in libro *Siphre*, super illud Numer 10. c. dictum, Surge Domine & dissipentur inimici tui & fugiant odientes te. Ex his igitur quæ dicta sunt, manifestum est, Deum, percussiones, contumelias, mortemq; passurum fuisse. Cum autem hæc Deus pati non possit, palam profecto liquet quod ea de Messia, qui & Deus & homo futurus erat intelligenda erant: tum ipsam etiam eadem omnia passurum fuisse, prophetæ prædixerint.

CAPVT XIII.

Quod Messias in sua passione vendendus, exprobrandus, flagellis colaphisque cædendus, probris contumeliisq; innumeris afficiendus, ac purpura induendus, spinisque coronandus erat.

CAPNIO.

CVM Dominus noster Iesus Christus in sua passione venditus, exprobratus, vilipensus, & flagellis colaphisque cæsus, probris iniuriisque grauioribus affectus, ac purpura indutus, coronaq; spinea coronatus fuerit: vellem [illegible]re an hæc eadem omnia Messiam in sua p[ass]ione subiturum fuisse, per priscorum Iudæorum [scri]pturas probari possit. GAL. Potest vtique. Nam quod Messias Deus & homo vili precio, hoc est triginta argenteis vendendus esset, Zacharias prædixit 11. capite, ita in persona eius dicens, וישקלו את שכרי שלשים כסף ויאמר יהוה אלי השליכהו אל היוצר אדר היקר אשר יקרתי מעליהם Hoc est, Appenderunt mercedem meam triginta argenteis. Et dixit D[e]us ad me, Proiice ipsum ad figulum, vel statuarium, magnum decus quo honoratus sum ab eis. De hoc & Amos 2. cap. sic ait, על שלשה פשעי ישראל ועל ארבעה לא אשיבנו על מכרם בכסף צדיק id est, Super tribus sceleribus Israel, & super quatuor non conuertam, vel non reducam, vel non transferam eum, eo quod vendiderint, vel mercati fuerint argento iustum. Quorum verborum expositio in 24. cap. quarti libri latissime ponitur. Quod Messias ipse in sua passione exprobrandus esset, habetur Psal. 89. vbi sic dicitur, אשר חרפו אויביך יהוה אשר חרפו עקבות משיחך Hoc est, Quod exprobrauerunt inimici tui Deus, quod exprobrauerunt [tal]os Messiæ tui. Vbi glossa Rabbi Selomonis [Ta]los, inquit, Messiæ tui, id est nouissima Regis Messiæ. Tunc autem nouissima Messiæ exprobrata fuerunt, cum ipse in sua passione & morte ab omnibus vilipensus fuit. Quod autem hæc expositio recta sit, patet ex expositione libri Genes. Rabbi Mosis Hadarsan, super illud quod 39. cap de Ioseph dicitur, Et fugit extra. Ibi enim sic legitur R. Iodan dixisse, Dixit Dauid, Quemadmodum ego non dixi Canticum, donec fui exprobratus, vel vilipensus, sic filij Israel non sunt dicturi Canticum, cum venerit Rex Messias, donec ipse fuerit exprobratus, vel vilipensus, vel vituperatus: Sicut scriptum est, Quod exprobrauerunt inimici tui, Deus, quod exprobrauerunt talos, id est, extrema, vel finem Messiæ tui. De Messiæ quoque exprobratione habetur in *Midras tehilim*, id est, in expositione Psalmorum super titulo illo Psal. 18. Verba Cantici huius. Ita. n. ibi dicitur, Cum venerit Messias cum festinatione, non dicent Canticum, donec ipse Messias exprobratus fuerit. Quemadmodum dictum est, quod exprobrauerunt inimici tui Deus, quod exprobrauerunt talos id est nouissima Messiæ tui. In *M[isn]a* quoque, id est in Talmud scriptum est quod in talos, id est contra nouissima, Messiæ impudentia multiplicabitur. Quod vero flagellis, alapisque percutiendus esset, contumeliisq; [...] innumeris afficiendus, per illud maxime patet, quod Isaias in eius persona loquēs 5[0]. c. ita dixit, גוי נתתי למכים ולחיי למורטים פני לא הסתרתי מכלימות ורוק i. Dorsum meum dedi percutientibus, & genas meas depilantibus vel lacerantibus. Faciē meam non operui a [confu]sionibus & sputo. Hoc etiam futurum [esse Psalmo]graphus significauit Ps. 129. ita dicens על גבי חרשו חורשים האריכו למעניתם Hoc est, Super dorsum meum arauerunt aran[tes, p]rolongauerunt sulcum sui. Quod Chaldæus [inter]pres [...] manib⁹ habetur, ita [...], על גושפי רארו רארא אוריכו לפורחותהון id est, Super corpus meum arauerunt

arauerunt arantes, prolongauerũt arationes suas. Vbi propheta præteritum pro futuro accipiens more prophetico, ad ostendendam infallibilem futuræ veritatis certitudinem, in persona Messiæ locutus est. Super corpus igitur Messiæ arantes araturi erant, quia illud Iudæi flagellis crudelissime cæsuri erant. Erant etiam super ipsum sulcum siue arationes prolongaturi, quia illud plagis & percussuris totum repleturi erant, iuxta illud Isa. primo capite dictum, A planta pedis vsque ad verticem, non est in eo sanitas. Quod etiam purpura in derisum induendus erat, habetur in expositione libri Gen. R. Mosis Hadarsan, super illud eiusdem libri 49. cap. dictum, כבס ביין לבשו ובדם ענבים סותה Hoc est, Lauabit in vino vestimentum suum, & in sanguine vuarum opertorium vel indumentum suum. Ibi enim sic legitur, Lauabit (inquit) in vino vestimentum suum. Quando enim veniet Messias, vestietur purpura pulchra visu, quæ in colore similis erit vino Sequitur, Et in sanguine vuarum indumentum suum. Indumentum enim regis Messiæ erit sericũ, rubrum vt sanguis, & erit acu pictum desuper aliis coloribus. Et ipse erit caput Israel. Et hoc est quod dictũ est Isaiæ sexagesimo tertio capite, מדוע אדום ללבושך id est, Quare rubrum est vestimentum tuum? Et in sanguine vuarum indumentum suum. Sicut dictum est ab eodem propheta ibidem, ובגדיך כדורך בגת id est, Et indumenta tua sicut calcantis in torculari? Hæc traditio. Vbi hic ad literam & vestimentum purpureum quo Messias illudendus erat, & tunica eius inconsutilis desuper contexta per totum, aperte ponantur: verba tamen tam Isaiæ, quam Iacob Patriarchæ mystice intelligenda sunt. Cum enim inquit, Lauabit in vino vestĩm suam, & in sanguine vuarũ opertorium suum: diuersis verbis eandem replicando sententiam, grande mysterium passionis Messiæ explicare voluit. Nam dictio hæc Hebraica ענבים *anauim*, id est, vuarum quæ in secunda continetur clausula, per regulam grammaticalẽ Hebraicam, qua literæ בוסף *bumaph* vna, pro alia ponuntur, mutata *a* *beth* in *vau*, idem est quod humilium. Et tunc text⁹ huius hic erit sensus, & in sanguine humilium opertoriũ suum, supple lauabit: vt ostenderetur Messiã in sua humilitate opertoriũ suum, vel vestimentum suum, id est, corpus suũ suo sanguine loturum fuisse. Quod clarius Isaiæ verba exprimunt. Quod autem spinis coronãdus esset, ex eiusdem prophetę verbis, aperte colligitur, dum 5. cap. ait, כרם היה לידידי id est, Vinea fuit dilecto meo. Et post pauca, ויקו לעשות ענבים ויעש באשים Hoc est, Et sperauit vt faceret vuas, & fecit spinas. Vbi dictio illa Hebraica באשים *beusim*, etsi ad labruscas, & spinas æquiuoca sit, hic tamen spinas, non labruscas significat: Quemadmodum veterum expositiones aperte indicant. Et sic exponit R. Ionas hoc in loco, cũ ait, Et fecit באשים *beusim* id est, spinas. Sicut dictum est Iob 31. cap. Et pro hordeo באשה *baasa* id est spina. Quod per præcedentem clausulam insinuatur, in qua dicitur, Pro frumẽto egrediatur tribulus. Quod Rabbi oque Kimhi affirmat, dicens באשים *beusim*, in hoc textu Isaiæ genus esse spinarum. Hoc igitur totum tunc adimpletum fuisse constat, cum, vt refert Ioannes 19. ca. Milites plectentes coronam de spinis imposuerunt capiti eius, & veste purpurea circumdederunt eum. Ex quibus omnibus patet, Messiam in sua passione vendendum, exprobrandum, & vilipendendum, flagellis colaphisque cædendum, probris contumeliisque grauissimis affligendum, ac purpura induend um, spinis coronandum fuisse. Hæc autem ac cætera omnia quæ de Messiæ passione præmisimus, expressius distinctiusque ab ipso Isaia pronunciata fuerunt.

CAPVT XIV.

Quod passionis Messiæ mysterium expresse atque distincte ab Isaia prænunciatum fuit.

CAPNIO.

Dic obsecro, vbi Isaias de passionis Messiæ mysterio explicit atque distincte meminerit. GAL. In quinquagesimo tertio capite Nam in fine 52. de hoc mysterio sermonẽ incipiens, per totum 53. illud tam expresse, tamque distincte prosequitur, vt non sicut propheta futura prædicere, sed res gestas tanquam Euangelista narrare videatur. Sic enim ait, הנה ישכיל עבדי ירום ונשא וגבה מאד : כאשר שממו עליך רבים כן משחת מאיש מראהו ותארו מבני אדם : כן יזה גוים רבים עליו יקפצו מלכים פיהם כי אשר לא ספר להם ראו ואשר לא שמעו התבוננו : מי האמין לשמעתנו וזרוע יהוה על מי נגלתה : ויעל כיונק לפניו וכשרש מארץ ציה לא תאר לו ולא הדר ונראהו ולא מראה ונחמדהו : נבזה וחדל אישים איש מכאבות וידוע חולי וכמסתר פנים ממנו נבזה ולא חשבנהו אכן חלינו הוא נשא ומכאבינו סבלם ואנחנו חשבנהו נגוע מכה אלהים ומענה : והוא מחולל מפשעינו מדכא מעונותינו מוסר שלומנו עליו ובחברתו נרפא לנו : כלנו כצאן תעינו איש לדרכו פנינו ויהוה הפגיע בו את עון כלנו : נגש והוא נענה ולא יפתח פיו כשה לטבח יובל וכרחל לפני גוזיה נאלמה ולא יפתח פיו : מעצר וממשפט לקח ואת דורו מי ישוחח כי נגזר מארץ חיים מפשע עמי נגע למו : ויתן את רשעים קברו ואת עשיר במותיו על לא חמס עשה ולא מרמה בפיו : ויהוה חפץ דכאו החלי אם תשים אשם נפשו יראה זרע יאריך ימים וחפץ יהוה בידו יצלח : מעמל נפשו יראה ישבע בדעתו יצדיק צדיק עבדי לרבים ועונתם הוא יסבל : לכן אחלק לו ברבים ואת עצומים יחלק שלל תחת אשר הערה למות נפשו ואת פשעים נמנה והוא חטא רבים נשא ולפשעים יפגיע : Hoc est, Ecce intelliget seruus meus, exa[illegible]tur, & el[illegible]abitur, & sublimabitur valde. Sicut stupuerũt super te multi, & sicut despectus, vel dissipatus à viris aspectus, vel vultus eius, & forma [illegible] filiis hominum Sic asperget gentes multas. Super eum stringent Reges os suum quia quod non fuit narratum eis, viderunt, & quod non [illegible]dierunt, intel[illegible]xerunt vel contemplati sunt. Quis credidit auditui nostro? & brachium Dei super quem, vel cui reuelatum est? Et ascendet sicut vi[illegible]gu[illegible] coram eo, & velut radix de terra arida. Non [illegible] species ei, neque decor. Et vidimus eum, & non erat aspectus, & non desiderauimus eum. Des[illegible]ctus erat, & nouissimus virorum, vir dolorum, & notus infirmitate, & quasi velatæ facies ab eo, vel, & cum vela-

tione facientium ab eo. Vilis, & non reputauimus eum. Vere languores nostros ipse tulit, & dolores nostros sustinuit. Et nos reputauimus eum vlceratum, percussum Deum & afflictum. Ipse autem vulneratus, vel occisus est propter culpas nostras, contritus propter peccata nostra. Disciplina pacis nostræ super eum, & liuore, vel vulnere eius medicatum est nobis. Omnes nos quasi oues errauimus, vnusquisque ad viam suam declinauit. Et Deus obuiare fecit in eo peccatum omnium nostrum. Oblatus est, & ipse afflictus, vel, libens siue voluntarius, & nō aperiet os suum. Quasi agnus ad occisionem ducetur, & sicut ouis coram tondentibus se obmutescet, & non aperiet os suum. De angustia, & de iudicio sublatus est, & generationem eius quis enarrabit? Quoniam abscissus est de terra viuentium, propter scelus populi mei, & vlcus eorum, vel, & vlcus quod erat eis. Et dabit impios in sepulchrum suum, & diuitem in mortibus suis, vel, pro mortibus suis, eo quod iniquitatem non fecerit, neque fuerit dolus in ore eius, & Deus voluit conterere eum infirmitate. Si posuerit pro peccato animam suam, videbit semen longitudinis dierum, & voluntas Dei in manu eius prosperabitur. Ex labore animæ suæ videbit, saturabitur. In scientia sua, vel cum scientia sua iustificabit iustus seruus meus multos, & peccata eorum ipse portabit. Ideo diuidam ei in multis, vel participare faciam eum cum multis, & cum fortibus diuidet spolium, eo quod effuderit, vel exposuerit, vel tradiderit in mortem animam suam, vel se ipsum, & cum iniquis computatus est. Et ipse peccatum multorum tulit, & pro peccatoribus exorabit. Hæc ille. In quibus quidem verbis multa ipsius Messiæ referantur mysteria. Primum quidem est, quod Messias ipse seruus Dei, quoad humanitatem excellentior futurus erat cæteris sanctis, tam in cœlo quam in terra existentibus. De quo dicit, Exaltabitur, & eleuabitur, & sublimabitur valde. Hoc enim in libro *Sanhedrin*, capite *Helec*, sic exponitur. ירום מאברהם ונשא ממשה וגבה מאד יותר ממלאכי השרת id est, Exaltabitur plusquam Abraham, eleuabitur plusquam Moses, & sublimabitur valde, plusquam Angeli ministerij, id est, ministrantes Deo. Ex quibus Messiam Deum futurum fuisse, consequens est. Nam cum solus Deus Angelicam excedat naturam, & Messias Angelis Deo ministrantibus altior futurus esset, qui secundum Talmudistas cæteris omnibus & digniores & sublimiores sunt, ipsum certe Iudæi Deum esse per suas scripturas necessario concedere debent. Secundum est de eius exaltatione in cruce, per quam exaltandus, eleuandus, & valde sublimandus erat: per suam namque passionem & resurrectionem ad se omnia trahere debebat. Idcirco sequitur, Sicut obstupuerunt super te multi, & sicut despectus, vel dissipatus à viris aspectus, vel vultus eius, & forma eius à filiis hominum, sic asperget gentes multas: aqua scilicet baptismatis Per quam eos qui legem eius recepturi erant, ad æternam salutē deducere debebat. Nec obstat, quod propheta quandoque ad secundam personam loquitur, quandoq; ad tertiam [illegible], more prophetico faciat. Quare reges gentium ipsum admirati, os suum [illegible] debebant, ori suo manum imponentes: quia quod eis n[illegible]um non fuerat, visuri erant, & quod non audierant, contemplaturi. Certum enim est, quod Messiæ mysteria non nisi Israelitico populo [illegible] à prophetis fuerunt. Ideo subdit, Quis credidit auditui nostro? & brachium Domini super quem, vel cui reuelatum est? Hoc est, Quis vnquam credidit nunciationi nostræ, vt hi quibus huiusmodi mysterium nunquam narratum fuit, neque vnquam reuelatum extitit qua ratione Deus illud consummaturus esset, ipsum firmissime credere deberent. Tertium est, quod Messias in exordio paruulus futurus erat, humilemque habiturus ortum, cum dicit, Et ascendet sicut virgultum coram eo, & velut radix de terra arida: vbi & ipsius Messiæ nascentis paupertas exprimitur, & matris eius parientis virginitas. Ipse enim propter paupertatem virgulto gracili in sua natiuitate comparandus erat: & mater eius ob suam virginitatem terræ aridæ non inepte assimilanda, quoniam nullo prorsus humano semine humectata, ipsum conceptura ac paritura erat. Quartum est, quod in suo progressu [illegible] despectus, & quasi pro nihilo reputatus: De quo dicit, Non est species ei, neque decor. Et vidimus eum, & non erat aspectus, & non desiderauimus eum. Nam et si [illegible], Et desiderauimus affirmatiue dicat, negatiue tamen intelligendus est. Præcedens enim dictio negatiua לא *lo*, id est non, vt ait Rabbi David, duabus deseruit: ac si diceret, Et vidimus eum, & non erat aspectus, nec desiderauimus eum. Et volens causam reddere, quare ipsum non desiderarent, statim subiecit. Despectus erat, & prohibitus virorum, vir dolorum, & notus infirmitate, & cum absconsione faciem ab eo. Quasi dicat, Facies nostras abscondebamus, ne ipsum aspiceremus. Et hoc ideo, quia vilis erat. Vnde nec reputauimus eum. Quintum est, quod propter peccata nostra pati debebat. Idcirco dicit, Vere lāguores nostros ipse tulit, & dolores nostros sustinuit. Et nos reputauimus eum vlceratum, percussum Deum, & afflictum. Vbi valde notandum est, quod textus Hebraicus percussum Deum habet, & non percussum à Deo, vt nostra editio dicit, Ait enim sic textus ipse Hebraicus מכה אלהים *Mucche Elohim*, id est percussum vel vulneratum Deum. Nam si percussum à Deo haberet, מכה מאלהים *Mucche Meelohim* diceret, cum præpositione *mem* quæ à vel ab, vel de, vel ex apud Hebræos significat. Sequitur, Ipse autem vulneratus est propter culpas nostras, contritus propter peccata nostra. Disciplina, id est, correctio pacis nostræ super eum, & in liuore vel vulnere eius, hoc est per liuorem, & vulnus eius, medicatum est nobis. Sextum est, quod omnes nisi præter ipsum, & matrem eius, de lege communi errauerunt à via [illegible], & ipse omnium peccata portauit, quoad pœnas scilicet. Idcirco dicit, Omnes nos quasi oues errauimus, vnusquisque in viam suam declinauit. Et Deus obuiare fecit in eo peccatum omnium nostrum, vt [illegible] pro nobis omnibus satisfaceret. Septimum est, quod has pœnas & dolores ad mortem vsque voluntarie & patienter pro nobis sustinuit.

Sedecim mysteria.

Talmudistica expositio.

Ideo

Ideo dicit, Oblatus est ipse afflictus, vel voluntarius fuit bens, & non aperuit os suum. Sicut agnus ad occisionem ducetur, & velut ouis coram tondentibus se obmutescet, & non aperiet os suum. Octauum est, quod licet vt homo passurus esset, vt Deus tamen futurus erat omnino impassibilis. Idcirco subdit, De angustia & de iudicio sublatus est, & generationem eius quis enarrabit? Hic enim Deus Pater de Messia homine loquitur, dicens, Postquam de his, quæ Messiæ quoad humanitatem fieri poterunt, sublatus est, id est, cum ea parte sublata consideratus erit, generationem eius quis enarrabit? hoc est, modum & causam incarnationis eius quis enarrare poterit? Nemini enim tanta facultas dabitur, vt eam plene atque perf. de enarrare possit. Et causam reddens subdit, Quoniam abscissus est, id est, abscindetur de terra viuentium, propter scelus populi mei, & vlcus eorum, vel quod erat eis. Quod pro vlcere originalis peccati accipitur. Est enim vlcus (vt Medicis placet) antiquum vulnus. Nonum est, quod sicut Propheta eum per meritum passionis fidelium redemptorem describit: ita ipsum per diuinitatis potentiam infidelium damnatorem insinuauit, vbi ait, Dabit impios in sepulchrum suum, vel in foueam suam. Hoc est secundum Rabbi Ionathæ expositionem, Tradet impios in gehennam, & diuites diuitiarum, qui inique eg. rint in mortem perditionis. Decimum est, quod omnino iustus, atque ab omni peccato immunis esse debebat, cum dicit, Eo quod iniquitatem non fecerit, nec dolus inuentus fuerit in ore eius. Et Deus voluit conterere eum infirmitate: quasi diceret, Etsi omnino iustus erit, totiusque peccati expers: pro aliorum tamen peccatis passurus est. Vndecimum est, quod propter mortis suæ meritum, plurimos filios spirituales, hoc est, discipulos vsque ad mundi finem habiturus esset. Et hoc est, quod dicit, Si posuerit, id est, quia poneret pro peccato animam suam, videbit semen longitudinis dierum. Quod de suis fidelibus, suaque fide, quæ in æternum stabit, intelligitur. Sequitur, Et voluntas Dei in manu eius prosperabitur. Et ratio est, quia, vt dicitur, Ex labore, id est, pro labore animæ suæ, quem ipse videbit, saturabitur. Duodecimū est, quod per sapientiam suæ doctrinæ multos iustificaturus erat. Quare subdit, In scientia sua iustificabit iustus seruus meus multos, & peccata eorum ipse portabit. Terriumdecimum est, quod victoriam contra Diabolum hab. re debebat, & fortium spolia diuidere, eo quod seipsum in mortem traditurus esset. Idcirco ait, Ideo diuidam ei in multis, vel participare faciam eum cum multis, & cum fortibus diuidet spolium, id est spolia. Eo quod exposuit vel tradidit in mortem animam suam, id est seipsum. Quartumdecimum est, quod tanquam reus & malefactor cum sceleratis connumerandus erat. Idcirco inquit, Et cum iniquis computatus est. Quintumdecimum est, quod licet passio eius ad delenda omnium peccata sufficiens esse debebat, non tamen omnium peccata deletura erat, sed eorum duntaxat, qui in eum crediturì essent, atque pœnitentiam acturi. Eam ob rem subdit, Et ipse peccatū multorum tulit. Sextumdecimum est, quod tanta futura erat Messiæ charitas, vt etiam pro suis aduersariis, ipsumque affligentibus, atque occidentibus, Patrem suum æternum oraturus esset. Quocirca denique subdit, Et pro peccatoribus exorabit. Quæ quidem omnia & singula in Domino nostro Iesu Christo completa fuisse, nemo negandum duxerit, qui gesta ipsius tam in vita, quam in morte diligenter scrutatus fuerit.

CAPVT XV.

Obiectionis recentiorum Iudæorum, Isaiæ verba falso exponentium, confutatio, per veterum Talmudistarum expositiones.

CAPNIO.

Etsi hæc omnia ita prorsus, vt exposuisti, se habeant, iuniores tamen Iudæorum nobis obiiciunt, quod Propheta ibi non de Messia (prout tu exposuisti) sed potius ad literam de Iudæorum populo, quasi de vno homine loquatur. Quemadmodum ex 4. ca. de eodem dicit, Filius meus primogenitus Israel. Quare omnes pene recentiores, & præsertim R. Dauid, & R. Selomo, exponentes eadem Isaiæ verba de ipso Iudæorum populo, omnia, quæ in eisdem verbis continentur, videlicet languores, plagas, despectus, ignominias, & cætera id genus, eidem populo applicant. Eapropter optime quidem faceres, si ad conuincendam eorum perfidiam, eadem ipsa Prophetæ verba nonnisi de Messia exponi posse, per eorum scripturas probando, fallam atque peruersam ipsorum expositionem refelleres. GAL. Verum quidem est, quod R. Selomo, & R. Dauid, ac alii fere omnes iuniores, vt mysterium passionis Messiæ, quod in præmissis Prophetæ verbis plane traditur, occulere possint, expositionem hanc contrariam, contra literæ sensum, veterumque omnium sententiam, finxerunt. Sed cum veritas nunquam lateat, facile est mendaces atque vaniloquos conuincere. Duo igitur hic faciam. Primum quidem, quod prædicta Isaiæ verba nullatenus Iudæorum populo in hac nouissima captiuitate existenti, applicari possint, ostendam. Deinde vero, quod ipsa eadē verba nonnisi de Messia exponi queant, per scripturas apud eos authenticas & approbatas probabo. Primum itaque ex eo potissimum patet, Quod multa, quæ in eisdem verbis continentur, nullo modo Iudæorum populo applicari possunt. Et maxime tria, Quorum primum illud est, Ipse autem vulneratus est propter culpas nostras, contritus propter peccata nostra. Nam licet Iudæorum populus in captiuitate hac multipliciter sit afflictus: id tamen non propter iniquitates & scelera gentiū patitur. Ita vt gentes propter Iudæorum talia patientiū merita, ipsæ à Deo saluatæ veniam recipiant, vt ipsi aiunt, qui asserunt, gentes verba hæc dicturas. Hoc enim non solum manifeste falsum est, cum sit contra diuinā iustitiā, secundum quā Deus reddit vnicuiq; iuxta opera sua, sed etiam cōtra ipsorummet sententiā: qui fere omnes

Primum

nemine discrepante, dicunt, Quod gentes, quæ iam Iudaicum populum in hac captiuitate supprimunt & affligunt, similiter sint propter hoc à Deo puniendæ. Ad quod probandum illud Ioelis vlt. c. dictum inducunt, Congregabo omnes gentes, & ducam illas in vallem Iosaphat, & disceptabo cum eis ibi super populo meo. Cum igitur Propheta dicat, Quod in liuore siue vulnere huius serui Dei, de quo hic loquitur, medicatum sit aliis: & quod Deus obuiare fecerit in eum peccatum omnium aliorum hominum: sequitur sane, quod hic non loquatur de Iudæorum populo, ob cuius pœnas alii non saluantur, sed potius puniuntur.

Secundum. Secundum vero est, cum Propheta de eodem seruo Dei loquens, ait, Eo quod iniquitatem non fecerit, neque dolus fuerit in ore eius. Quod non solum de Iudæis aperte falsum est; vt per rei euidentiam liquido patet: quandoquidem pro maiori parte sunt vsuris, iniquitatibus, dolis, sortilegiis, maleficiis, aliisque flagitiis immersi: Verum etiam ex testimonio sacræ scripturæ euidenter habetur, quod in captiuitate hac nouissima (vt alibi probauimus) non sunt nisi propter propria eorum scelera. Imo si de peccatis suis pœnitentiam agere vellent, statim (vt in sequentibus patebit) redimerentur. Hoc insuper est contra ipsorummet expositionem: qui præsupponentes seipsos in hac captiuitate non esse, nisi propter peccatum magnum, seu magna peccata, quærentesque inter se, quod sit peccatum illud, vel quæ sint peccata illa, diuersi diuersa sentiunt. Veruntamen in eo omnes conueniunt, quod Iudæorum populus in captiuitate ista non est, sine peccato seu iniquitate, nec propter aliarum gentium peccata, sed propter sua propria duntaxat. Ex quo palam liquet, quod seruus Dei iste, de quo Isaias loquitur, non potest intelligi Iudæorum populus, sed Messias ipse, qui à peccato omnino immunis futurus erat.

Tertium. Tertium denique est, quum de eodem seruo Dei demum Propheta ait, Et pro peccatoribus exorabit. Quod de populo Iudaico in captiuitate hac existente haudquaquam intelligi potest. Ipsi enim non solum non orant pro peccatorum aliarum gentium salute, sed potius pro earum de[illegible]ione, & præsertim pro Romani Imperii [illegible] Christianæ pernicie ac perditione [illegible] post Romani Imperii defectionem, atque Ecclesiæ Christi destructionem, se mox ab hac seruitute & captiuitate liberandos esse, [illegible] ostendimus. Ex quo manifestum est, dictum hoc Prophetæ, Et pro peccatoribus exorabit, nequaquam de eis verificari posse. Ex his [illegible] aliis in aliis in hac prophetia contentis, quæ nullatenus Iudæorum populo in hac captiuitate existenti conuenire possunt, clarum atque perspicuum est, ipsum Dei seruum, de quo Propheta loquitur, ipsum Iudaicum populum minime esse posse. [illegible] autem præmissa Isaiæ verba nemini alii, quam ipsi Messiæ conuenire possint, non [illegible] ex dictis tantum, atque textu ipso clare patet, verum ex dictis quoque veterum expositorum clarius atque euidentius apparet. Omnes quippe prisci expositores, tam qui Christi antecesserunt aduentum, quam qui post Christum passum fuerunt, eadem ipsa Isaiæ verba non nisi de Messia exposuerunt: sicuti ipse quoque Rabi Selomo aperte testatur, dum ipsa exponens super illud, Ecce intelliget seruus meus; sic in reliquis: sic ait, Magistri nostri totum hoc de Messia intelligi affirmant. Quod etiam per multos alios videri potest, qui diuersis in locis verba ipsa de Messia fuisse dicta asserunt. Nam in expositione libri Geneseos Rabbi Mosis Hadarsan, super illud 24. cap. dictum, ויביאה יצחק האהלה שרהאמו id est, Et introduxit eam Ishac in tabernaculum Saræ matris suæ: sic ad verbum dicitur, Hic est Rex Messias, qui fuit in generatione impiorum, & reprobauit eos, & elegit Deum sanctum & benedictum, & nomen sanctum eius, vt coleret eum toto corde. Deditque cor suum ad petendas miserationes pro Israel, & ad ieiunandum, & ad humiliandum se pro eis. Sicut dictum est Isa. 53. c. Et ipse vulneratus est propter culpas nostras, contritus propter peccata nostra. Disciplina pacis nostræ super eum. Cumque filii Israel fuerint peccantes, ipse exorabit pro eis. Quemadmodum dictum est Isaiæ eodem cap. Et in liuore eius medicatum est nobis. Et propterea Deus fecerat cum, [illegible] Israel, & vt exultet cum eis in resurrectione mortuorum. Sicut dictum est Deut. 33. c. Beatus tu Israel. Quis vt tu populus saluatus per Deum, clypeum auxiliatoris tui? Sicut & Isaias ait 45. c. Israel saluatus erit in Deo saluatione seculorum, vel sempiterna. Non erubescetis, neque confundemini vsque in secula æternitatis. Hæc traditio. Scriptum præterea est in libro *Sanhedrin*, capit. *Helec*, Quod ex domo Rab, id est, a discipulis Rab dictum fuit, Quod languidus est nomen Messiæ: iuxta illud Isaiæ 53. c. dictum, Vere languores nostros ipse tulit, & dolores nostros sustinuit. Ibidem quoque legitur, quod Rab dixit, Si Messias de viuis est, ipse est sicut Magister noster sanctus. Si vero de mortuis, est sicut Daniel vir desideriorum. Vbi glossa R. Selomonis, Si Messias est (inquit) de illis, qui adhuc viui sunt, in veritate est, sicut Magister noster sanctus. Ipse enim & languores sustinuit, & sanctus fuit. Si vero de illis est, qui iam mortui sunt: ecce ipse fuit, sicut Daniel vir desideriorum, qui adiudicatus fuit passionibus in lacu leonum, & sanctus & perfectus, ac princeps fuit. Tamen כבחגון, i. sicut non sumitur hic stricte. Hæc R. Selumo. Ex quibus manifeste patet, dubium fuisse apud veteres Iudæorum, Vtrum sit Messias viueret, an mortuus esset: Conftabat enim eis, ipsum iam venisse. Eodem insuper in libro & capite verba illa, Ecce intelliget seruus meus, exaltabitur, eleuabitur, & sublimabitur valde vt in præcedenti capite diximus sic exponuntur, Ecce prosperabitur seruus meus Messias, exaltabitur plusquam Abraham, eleuabitur plusquam Moses, & sublimabitur plusquam Angeli ministerii qui [illegible] Deo ministrauit. quibus omnibus satis manifeste patet, Q[illegible] omnia Isaiæ verba ab [illegible], ecce intelliget [illegible] meus, vsque ad huem [illegible] ab [illegible] Hebræorum sapientibus de Messia intellecta fuerunt.

CAPVT XVI.

Confutationis praedictae confirmatio per Chaldaicam R. Ionathae paraphrasim in eadem Isaiae verba.

CAPNIO

QVONIAM R. Ionathae filii Vzielis Chaldaica translatio quam *Targum* vocant, tanti apud eos est autoritatis, vt nemo eorum ei contradicere audeat, velim ad huius confutationis confirmationem, per ipsum *Targum* eiusdem R. ostenderes, antedicta omnia Isaiae verba non posse neq; de populo Israelitico, neq; de vllo alio quouis homine, nisi de ipso Messia intelligi. GAL. Non abs re, mi Capnio, hoc me facere hortaris: quandoquidem idem Rab. in sua Chaldaea paraphrasi, omnia eadem verba (vt nosti) de Messia ad nostrum propositum exponit. Nam vbi Hebraicus textus dicit, Ecce intelliget seruus meus, exaltabitur, & eleuabitur, & sublimabitur valde: ita ipse Chaldaice ait, הא יצלח עבדי משיחא ירם ויסגי ויתקיף לחדא Hoc est, Ecce prosperabitur seruus meus Messias, exaltabitur, & multiplicabitur, & fortificabitur valde. Vbi vero Hebraeus textus habet, Sic aspergет gentes multas, super eum stringent Reges os suum: ipse ita Chaldaice dicit, כן יבדר עממין סגיאין עלוהי ישתקון מלכין ישוון ידיהון על פומהון id est, Sic mundabit, vel eliget gentes plurimas. Super ipsum tacebunt Reges, & ponent manum suam super os suum. Vnde patet, quod verbum illud Hebraicum קפצו quod ibi ponitur, & aequiuocum est (Nam & aperire, & abbreuiare, siue stringere significat) hic non pro eo quod est aperire (vt author nostrae editionis accepit) sed pro eo quod est abbreuiare, vel stringere, accipitur. Vbi autem Hebraica litera dicit, Quia quod non est narratum eis, viderunt, & quod non audierunt, intellexerunt, vel contemplati sunt, Ionathas ipse sic ait, ארי דלא אשתעיאו להון חזו ודלא שמעו יסתכלו id est, Quoniam quibus nõ est de ipso narratum, viderunt, & qui non audierunt, contemplati sunt. Et vbi Hebraice dicitur, Quis credidit auditui nostro, & brachium Dei super quem reuelatum est? Sic ipse Chaldaice dicit מאן הימין לבסורתנא ודרע תקיף גבורתיה דיהוה כדין על מאן אתגליאת Hoc est, Quis credidit annunciationi nostrae huic? & fortitudo brachii virtutis Dei huiusmodi, super quem reuelata est. Et quod Hebraice habetur. Non est species ei, neque decor: cum reliquis: sic idem Chaldaice exponit, לא חיזו חולא חזויה ולא איסתיה איכת הדיוט ויהי זיו קודשא זיויה דכל דיחזיניה אסתכל ביה id est, Non erit visio despicabilis visio eius, neq; reuerentia, vel authoritas idiotae. Sed erit gloria sanctitatis, gloria eius. Et quicunq; viderit eum, contemplabitur ipsum. Propter hoc erit ad bonam annunciationem. Et quod Hebraica litera habet, Et quasi velitae facies ab eo: cum reliquis: ipse ita Chaldaice transtulit, וכמא דהות מסלקא אפי שכינתא מננא בסירין ולא חשיבין H[illegible], Et quasi tu fiet ablata, vel remota facies di[illegible]tatis eius à nobis videntibus & non reputantibus. Quod autem Hebraice dicitur, Vere languores nostros ipse tulit, & dolores nostros sustinuit: ipse ita in Chaldaeum vertit. בכין על חובנא הוא יבעי ועויתנא בדיליה ישתבקון אנחנא i. Sic, vel tunc pro [illegible] [illegible]stris ipse exorabit, & peccata nostra propter eum remittentur nobis. Et quod Hebraice habetur, Di[illegible] na pacis nostrae super eum; cum caet[illegible] ipse Chaldaice traduxit, ובאולפניה שלמא יסגי עלנא ובדנהינתנא לפתגמוהי חובנא ישתבקון לנא id est, Et in doctrina eius pax multiplicabitur super nos & in morte, ad sermonem eius reatus nostri remittentur nobis. Quod vero Hebraice dicitur, Omnes nos quasi oues errauimus: cum reliquis; ita ipse Chaldaice exposuit, כלנא כענא אתבדרנא גבר לקבל ארחיה גלינא ומן קדם יהוה הות רעוא למשבק חובי כלנא בדיליה Hoc est, Omnes tanquam oues dispersi sumus, quilibet versus viam suã captiuatus erat. Et ex parte Dei beneplacitum fuit parcere, vel remittere reatus omniũ nostrum, propter ipsum. Et quod Hebraicus textus habet, Oblatus est & ipse afflictus vel voluntarius, vel liberus, & non aperiet os suum: sic ipse Chaldaice traduxit, בעי והוא מתחב עד לא פתח פומיה מתקבל תקיפי עממיא Hoc est, Exorauit, & ipse exauditus est, donec non aperuit os suõ, suscepturus robustos gentium. Et vbi Hebraice habetur; Quasi agnus ad occisionem ducetur, & reliqua: sic idem Chaldaice dicit, באמרא לנכסתא ימסר וכרחל דקדם גזזהא שתקא וליה לקבליה דפתח פומיה ממליל מילא. i. Sicut aries occisioni tradetur, & sicut ouis coram tondentibus se, mutescet. Et non erit qui pro eo aperiat os suum, & loquatur verbum. Et quod Hebraica litera habet, Et generationẽ eius quis narrabit? sic ipse Chaldaice transtulit. ופרישן דיתעבדן לנא ביומוהי מאן יכיל למסני. Hoc est, Et mirabilia quae fient nobis in diebus eius, quis poterit enarrare? Quod autem Hebraice legitur, Dabit impios in sepulchrum suum & diuitem in mortibus suis: ita ipse Chaldaice exposuit, וימסר ית רשיעיא לגיהנם וית עתירי נכסיא דאנסו במותא דאבדנא .i. Et tradet impios in gehennam, & diuites diuitiarum, qui inique egerunt, in mortẽ perditionis. Et quod Hebraice dicitur, Et Dominus voluit cõterere eum infirmitate: Si posuerit pro peccato animam suam: & reliqua: Ita ipse Chaldaice quoque exposuit, ומן קדם יהוה הות רעוא למצרף ולדכאה ית שארא דעמיה בדיל לנקאה מחובין נפשיהון יחזון במלכות משיחהון יסגון בנין ובנן יורכון יומין ועבדי אוריתא דיהוה ברעותיה יצלחון Hoc est, Et ex parte Dei beneplacitũ fuit, vt cõflaretur, & residuũ populi sui: vt mundarentur à reatibus suis animae ipsorũ, & videant Regnũ Messiae sui. Multiplicabunt filios & filias, qui prolongabunt dies. Et facientes legem Dei, in beneplacito ipsius prosperabuntur. Quod etiam Hebraice dicitur, In scientia sua iustificabit iustus seruus meus multos, & peccata eorum ipse portabit: ita quoque ipse transtulit, בחכמתיה יזכי זכאין בדיל לשעבדא סגיאין לאוריתא ועל חוביהון הוא יבעי id est, in [illegible] iustificabit iustos, vt obliget multos ad legem, & pro [illegible]tibus eorum ipse exorabit. Et quod d[illegible] Hebraicus textus habet. Et quod exposuit vel tradi[illegible] in mortem [illegible] idem ipse ita Chaldaice traduxit, atque exposuit, חלף דמסר למותא נפשיה וית מרודייא שעביר לאוריתא והוא על חובין סגיאין יבעי ולמרודייא

ישתביק בריליה Hoc est, Pro eo quod tradidit in mortem animam suam, vel [illegible], & transgressores obligauit ad legem: Et ipse pro reis multis exorabit, & transgressoribus par[illegible]etur propter ipsum. Ex hac igitur Chaldaica traductione palam ostenditur, prædicta omnia Isaiæ verba ab exordio vsque in finem, alii nemini, quam ipsi Messiæ recte competere posse.

CAPVT XVII.

Quod Deus in cruce suspendendus erat, crucique affigendus, Et quod ille sit Messias, qui morte crucis moriturus fuerat.

CAPNIO.

QVAMVIS per ea, quæ de Messiæ passione hactenus dixisti, ita Iudæorum nostri temporis perfidia conuincatur, vt plane obmutescere debeat: vt tamen clarius adhuc eorum arguatur impietas, qui propterea Dominum nostrum Iesum negant verum fuisse Messiam, quod cruci fuerit affixus: licet plerique eorum ipsum suspensum fuisse mentiantur: eapropter Messiam ipsum Deum & hominem in cruce suspendendum, ac morte crucis obiturum fuisse, per eorum quoque scripturas ostendas, necesse est. GAL. Duo igitur hic me facere oportet. Primum enim Deum ipsum suspendendum, crucique affigendum fuisse, probandum mihi est. E[t] deinde, quod Messias ipse morte crucis moriturus erat. Quod Deus itaque suspendendus esse[t], Deuter. 28. cap. satis clare habetur, vbi sic dicitur, והיו חייך תלאים לך מנגד ופחדת לילה ויומם ולא תאמין בחייך hoc est, Et erunt vitæ tuæ suspensæ tibi coram, & timebis nocte ac die, & non credes in vitas tuas. Vbi ideo fortassis pluraliter, vitas, dixit, quia sicut gemina est Messiæ natura, ita & eius vita, Deus scilicet & anima. Hæ autem Messiæ vitæ, quæ pro nobis in cruce suspendendæ erant, nostræ sunt. Nam de vita quidem, quæ Deus est, ita Deuterono. 30. cap. legitur, הוא חייך וארך ימיך [illegible] est, I[ps]e est enim vita tua, & longitudo dierum tuorum. Quod Messias quoque vita [s]it, probatum est iam supra. Nam & ipse Dominus Iesus id ipsum testatus est, dicens, Ego sum via, veritas, & vita. In *Beresith* etiam קטנה *Ketanna*, id est, in expositione minori [li]bri Geneseos, hoc certe mirabile, quod d[i]ctum [illegible] sum, scribitur s[u]per illud 22. cap. eiusdem libri dictum, ויקח אברהם את עצי העולה וישם על יצחק בנו i. Et accepit Abraham ligna holocausti, & posuit ea super Ishac filium suum. Sic eni[m] ibi di[citur]: Sicut הזה *Ze*, id est, iste, hoc est, Deus, q[u]i baiulat crucem [illegible] super scapul[as] [illegible]. Simile quoque [illegible] in libro ברכות *Bera[choth]*, id est, Bened[ictionum] [illegible] mitano, in cap. quod incipit מאימתי קורין *Meematha ko[rin]*, id est, Quando [illegible] nim sic dicitur, Et fuit, cum complo[ret] [illegible] o[r]are ad Dominum [v]niuersam orationem [illegible] precationem han[c] [illegible] surrexit de con[spectu] [illegible] Domini, pre[illegible] super genua sua, & manus eius erant expansæ ad cœlos.

Dixit Rabbi אבהו *Abbu*, Et manus eius erant expansæ ad cœlos. Nam [illegible] זה *ze*, id [est], iste crucifixus, vel in cruce extensus erat stans. Hæc ibi, זה *ze*, quod Latine interpretatur iste, hoc in loco non est nisi Deus. Quod per id, quod in libro מנחות *Menahoth*, id est, oblationum, in cap. quod incipit המנחות *Hammenahoth*, id est, Oblationes, scribitur, maxime probatur: vbi sic dicitur, הקבה נקרא זה שנאמר זה אלי ואנוהו i. Deus sanctus & benedictus vocatur *Ze*, id est, iste: sicut scriptum est Exod. 15. c. *Ze*, i. Iste Deus meus, & glorificabo eum. Hæc traditio. Secundum ergo duas istas traditiones, Deus crucem humeris baiulaturus erat, & cruci manibus extensis affigendus. Cum autem Deus ex sua natura hæc pati non possit, de Messia necessario intelligenda sunt, qui Deus & homo futurus erat, & morte crucis moriturus. Quod autem manus & pedes ipsius Messiæ in cruce fodiendi essent, Psalmographus Psalm. 22. pronuntiauit, dicens, כי סבבוני כלבים עדת מרעים הקיפוני כרו ידי ורגלי i. Quoniam circund[ederunt] me canes. Concilium malignantium obsederunt me, foderunt manus meas & pedes meos. *Sophrim* tamen, i. Scribæ, dictionem illam כרו *caru*, i. foderunt, in כארי *caari*, quod, sicut leo, significat, mutantes, scripturam simul & sensum peruerterunt. Quod multis quoque aliis in locis eos fecisse, in primo libro latissime ostendimus. Veruntamen quidam ex nostris (licet pie & bono zelo) aiunt, Quod cum textus Hebraicus hic dicit, Sicut leo manus meæ & pedes mei, siue manus meas & pedes meos, constructio defectiua ibi sit, subaudiendumque, Impii tanquam leo manus meas & pedes meos foderunt, perforauerunt, fixerunt, aut male tractauerunt. Ad quod probandum, Chaldaicam traductionem inducunt, quæ hoc loco sic habet, סטיל דאחזרו עלי רשיעי דמתילין לכלביא סגיאי כנישת מבאשין אקפוני נכתין היך כאריוא אידיי ורגלי id est, Quoniam vallauerunt me impii, similes canibus plurimis, congregatio malignorum circumdedit me, mordentes veluti leones manus meas & pedes meos. Ex quo inferunt Hebræos locum [hu]nc non corrupisse. Sed vt ve[ru]m fatear, hoc eorum dictum mihi minime p[la]cet. Primo, quia etsi in infinitis pene codicibus, quos omne Iudæi passim præ manibus h[ab]ent, כארי *cari*, id est, sicut leo, deprauatum [illegible] in aliquibus tamē vetustissimis כרו *caru*, quod idem est quod, foderunt, scriptum adhuc reperitur; tametsi Iudæi in [illegible] non כרו *caru*, vt scriptum est, sed כארי *caari* legant. Dicunt enim ibi כתיב *chetib*, id est [scri]bendum esse כרו *caru*, sed קרי *keri*, i. legendum כארי *caari*. Qui est [illegible] deprauandæ scripturæ modus: vt latius in primo libro ostensum est. Tum deinde, quia cum translatio Chaldaica, quam inducunt, non sit Ionathæ filii Vziel, qui [a]nnis pluribus Christi ortum antecessit, sed R. Ioseph cæci, vt ipsimet affirmare videntur, qui annis ferme trecentis quadrag[in]ta post Christum [illegible] claruit, non mirum videri debet si deprau[illegible] sequum, ita hoc loco [illegible] cat. Quam [illegible] quoque mu[illegible] contra Iudæos nostri tem[illegible] od [illegible] animaduertendum est, & [illegible] & [illegible] pluri[bus] in locis ad propositum nostrum faciat. [Tu]m deinum, quia

quod

quod non כאלי חסס *cari*, id est, sicut leo. sed כרו *caru*, id est foderunt, hic scriptum fuerit, non solum in expositione libri Genes. R. Mosis Hadarsan (vt in 8 cap. primi libri visum est) liquido patet, super illud, E Ab... ad ... stabat coram Domino: verum etiam per ... interpretum editionem, qui ita haec verba ... transtulerunt, ... Ex quo manifeste liquet, quod כרו *caru* id est foderunt, & non כארי *caari*, hoc est, sicut leo, hoc loco scriptum erat. Id etiam ex translatione illa Chaldaica, qua Indi atque Aethiopes vtuntur, potissimum videri potest. Sic enim habet *Canaauu ...*: id est, Vulneraverunt, vel foderunt manus meas, & pedes meos. Non ergo Dauid in persona sua haec verba protulit, vt iniquiores Iudaeorum delirantes aiunt, sed in persona Messiae, quem talia passurum praeuidebat. Quod etiam ex immediate sequentibus aperte innuitur: cum dicitur, אספר כל עצמתי הםה יביטו יראו בי: יחלקו בגדי להם ועל לבושי יפילו גורל Hoc est, Numerabo omnia ossa mea. Ipsi considerabunt, & despicient me: diuident pannos meos sibi, & super vestem meam mittent sortem. Cum igitur haec nunquam Dauid passus sit, nec vnquam in eo completa fuerint, de Messia ea intelligi oportet: praesertim cum scriptum sit in libro שבת *Sabbath*, in cap. quod incipit, במה האשה יוצאה *Bamme haissa iotsea* id est, cum quo vxor egreditur, Rabbi חייא *Hia* dixisse, omnes prophetas non prophetasse, nisi de diebus Messiae. Praeterea quoque; Talmudistae illud Zachariae 12. cap. dictum, והביטו אלי את אשר דקרו id est, Aspicient in me quem transfixerunt: Messiae filio Ioseph attribunt, vt refert ibidem Rabbi Dauid Kimhi. Hoc per ea etiam quae in libro סוכה *Succa*, in cap. החליל חמשה *Hahalil hamissa* habentur, facile probatur. Ibi enim sic legitur. Scriptum est Zach. 12. ca. משפחות ומפרה הארץ משפחות לבד id est, Planget terra familiae familiae seorsum. Hic planctus ad quid fiet? controuersia est ibi inter Rabbi דוסא *Dossa*, & magistros. Vnus enim dicit, quod planctus ille fiet super Messia filio Ioseph, qui occisus erit. Et alter ait, quod super fomite qui interficietur ...: בשלמא *Bu'sima* id est, pax ei qui dixit, quod planctus antedictus fiet super Messia filio Ioseph. Hoc est enim quod scriptum est Zach. 12. והביטו אליאת אשר דקרו וספדו עליו כמספד על היחיד והמר עליו כהמר על הבכור: Hoc est, Et aspicient in me quem transfixerunt, & plangent super eum quasi planctum super vnicum. Et dolebitur super eum, sicut doleri solet super primogenitum. Haec traditio. Quamuis autem expositores ibi nd...ssi dimittant, vtrum Messias ille dicatur ... Ioseph, quia ex tribu Ioseph proditur ... a patre vocato Ioseph: dictum tamen Talmudistarum de Christo Domino nostro intelligitur. Quem ideo Talmudistae filium Ioseph appellarunt, quia alium patrem totetris habitum is non erat nisi putatiuum, Ioseph scilicet mariti eius virginis sponsum, qui ... Euangelistae, pater eius putabatur. Quamobrem & ipsa gloriosa Virgo dixit apud Lucam 2. ca. Fili quid fecisti nobis sic? Ecce pater tuus, & ego dolentes quaerebamus te. Ex hac igitur traditione necessario sequitur, Deum ipsum vulnerandum, transfigendumque fuisse. Nam cum ea verba, Et aspicient in me quem transfixerunt: quae veteres Talmudistarum de Messia intelligi voluerunt, in persona Dei propheta protulerit, ac si Deus ipse crucifigendus esset: quod nec excogitari quidem potuisset, nisi diuinitas cum humanitate in ipso Messia hypostatice vnienda fuisset: consequens profecto est, Messiam qui crucifigendus erat, Deum & hominem futurum fuisse. Cum praeterea Spiritum gratiae super homines effundere, nemini nisi soli Deo conueniat, clarum certe est, eum omnino Deum esse, in cuius persona propheta loquitur, dicens, ושפכתי על בית דויד ועל יושב ירושלם רוח חן ותחנונים והביטו אלי את אשר דקרו Hoc est, Et effundam super domum Dauid, & super habitatores Ierusalē spiritum gratiae & deuotionum, siue precum. Et aspicient in me quem confixerūt, vel transfixerunt. CAP. Iuniores Iudaeorum tam euidens passionis Dei & hominis testimonium deprauare non valentes, aiunt hoc in loco, Respicient in eum, & non in me, apud eos scriptum esse.

Iudaeorum iuniorum obiectio.

GAL. Primum eorum falsitas ex eo paret, quod omnes antiqui eorum libri (vt ipse optime nosti) ita prorsus habent, vt ego scripsi atque traduxi. Deinde vero per Chaldaicam R. Ionathae translationem, quae sic eadem verba Chaldaice profert, Et effundam super domum Dauid, & super habitatores Ierusalem spiritum pietatis & miserationū, & respicient in me quem transfixerunt. Quare & idem propheta 13. c. ait, ואמר אליו מה המכות האלה בין ידיך ואמר אשר הכיתי בית מאהבי: חרב עורי על רעי ועל גבר עמיתי נאם יהוה צבאות הך את הרעה ותפוצין הצאן Hue est, Dicet ad eum, Quid sunt plagae istae inter manus tuas? Et dicet, His plagatus sum in domo eorum qui me diligebant, id est qui me diligere debebant. Framea suscitare super pastorem meum & super virum socium meum, vel consimilem mihi, seu cohaerentem mihi, ait Deus exercituum. Percute pastorem, & dispergentur oues. Ex quibus omnibus luce clarius constat Messiam Deum & hominem crucis patibulo suspendendum fuisse, atque crucis morte obiturum.

Confutatio.

CAPVT XVIII.

Ad Iudaeorum obiectum responsio, qui ideo Christum Deum non fuisse asserunt, quia in cruce se a Deo derelictum clamauerit.

CAPNIO.

HIc nobis sese opponit recentiorum Iudaeorum impia perfidia, Si Christus vester (inquiens) Deus fuit, cur mox in cruce moriturus, se a Deo derelictum clamauit, dicens, אלי אלי למה עזבתני Hoc est, Deus meus, Deus meus cur dereliquisti me? Si enim Deus & homo fuisset, nunquam homo ille a Deo cui hypostatice (vt ais) vnitus erat, deseri potuisset. Quoniam vt ipsimet asseritis, quod semel assūmsit, nunquam dimisit. Quare cum se a Deo derelictum clamauerit, palam ipsemet se Deum non esse, protestatus est. HOG. Ad hoc Hieronymus dicit, Christum cecinisse in cruce Psal. 22. aliosque sequentes, vsque ad illum Psalm. 31. versiculum, In manus tuas Do-

mine commendo spiritū meū. Ex quo sequitur, A quod verba illa, Deus meus, Deus meus, vt quid dereliquisti me? nō ideo dixerit, vt eā Deo derelictum ostenderet, sed quia cū alii eorundē psalmorum verbis sibi dicenda occurrerint. GAL. Ego quidem Hieronymo non contradico, sed vnum hoc adiicio, Quod quemadmodum Iudæis etiam dixit apud Isaiam 33. cap. Et quare moriemini domus Israel? Non quidem vt hoc ab eis disceret: quin potius, vt eos ad suæ perditionis B considerationem salubriter excitaret: ita quoque Christus, quum, in quantum homo, clamando à Deo quæsiuit, cur eum in manibus Iudæorum ad illudendum, conspuēdum, flagellandum, crucifigendum, occidendumque dereliquisset, non quasi ignarus, nec quasi de Deo conquerens, vel ipsum arguens, id fecit, sed vt Iudæos ipsos audientes, ad salubertimam suæ passionis considerationem, fidemque induceret. Quod verba mox ibidem sequentia aperte insinuant. Nam cum in C persona Messiæ Propheta (vt dictum est) dixisset, אלי אלי למה עזבתני Hoc est, Deus meus, Deus meus, cur dereliquisti me? statim immediate subiecit, רחוק מישועתי דברי שאגתי hoc est, longe à salutione mea verba rugitus mei. Verba vtique rugitus Christi, quibus vt homo se à Deo suo derelictum clamauit, in cordibus Iudæorum eum occidere cupientium, longe fuerunt à salutione eius, qua ipsum Deus suscitauit, atque in cœlum videntibus discipulis eleuauit. Vel aliter: D Cum in sexto libro ex priscorum Talmudistarum sententia dictum sit, salutionē nostrā saluationem Dei esse, eo quod Deus saluando Israelem, se ipsum saluare dicatur: hinc & Messias ipse, qui humanum genus saluaturus erat, saluatus pro eo quod est saluator, plerumque dicitur. Eam ob rem haud incongrue dici etiam potest, Verba rugitus, id est, lamentationis Christi, longe à saluatione eius, hoc est, à redemptione humani generis futura fuisse, quoad illos scilicet duntaxat, E qui propter impœnitens & obstinatum cor eorum non erant humanæ redemptionis fructum percepturi. Quare & mox subiiciens, Sitio, inquit, id est, salutem omnium desidero, quia pro omnibus patior, etsi non omnes sint meæ passionis meæ salutem. Et in hunc sensum Chaldæus interpres [illegible] verba transtulit, vt videre est: cum ita Chaldæus [illegible] אלהי אלהי מטול מה שבקתני רחיק מן פורקני מילי אכליותי id est, Deus meus Deus meus quare dereliquisti me, longe à redem- F ptione mea verba lamentationis meæ. Hoc Edition nostra longe aliter habet quam [illegible] isti. Sic enim habet, Deus meus [illegible] in me, quare me dereliquisti? [illegible] ea verba delictorum meorum [illegible] [illegible] euidenter patet, pro fide [illegible] longe melius Hebræa veritas hic [illegible] Græca, siue Latina [illegible] authore nescio quo ipsi [illegible] principio [illegible] & in medio G eius, [illegible] in fine ipsius, verba [illegible] in verba de [illegible] meorum, [illegible] quidem [illegible] est, minime, adde [illegible], multis in locis [illegible] locis, tam apud Græcos, quam apud Latinos sæpius

sime secisse comperiuntur. Ex eo igitur, quod Saluator noster se à Deo derelictum clamauerit, ipsum Deum non fuisse, minime concludere poterit fal[...] nimium Iudæorum nostri temporis calliditas. Neque etiam nos arguere valebit, quod Deum omnino impatibilem, immortalem, & incommutabilem, crucifixū, clauis ac lancea transfixum, mortuumque, & fateamur, & credamus. Quum hæc omnia Messiam ipsum Deum & hominem, non vtique secundum diuinitatem, sed secundum naturam nostræ mortalitatis assumptam, passum asseramus. Quæ omnia non solum Prophetæ, cæterique sancti [illegible], ac veteres Talmudistæ longe ante nos defini[...]unt, & crediderunt, vt in præmissis liquido patuit. Quas ob res haud inepte ipsi (vt supra visum est) eum אל נערץ *El naarats*, id est, Deum confractum siue contritum, aut tertitum vocauerunt. Est enim אל *El*, id est, Deus, secundum formam Dei. Et נערץ *naarats*, id est, confractus, seu contritus, vel tertitus, secundum formam serui: secundum quam in sua passione, vt refert Marcus 14. cap. cœpit pauere & tædere, siutque flagellis contritus, colaphis alapisque cæsus, atque crucifixus, & clauis, & lancea confossus atque confractus. Quapropter Psalmographus Deum alloquens, & ex propriorum iudicio, ipsum Deum contra ea, quæ de Messia promiserat, quasi facientem, quodammodo arguens, ait Ps. 89. ואתה זנחת ותמאס התעברת עם משיחך נארת בר ברית עבדך חללת לארץ נזרו id est, Et tu repulisti, & abiecisti, iratus es magnopere cum Messia tuo. Neglexisti pactum serui tui, profanasti in terra coronam eius. Et post pauca, עד מה יהוה תסתר לנצח תבער כמו אש חמתך Hoc est, Vsquequo Deus occultabis te, in æternum exardescet velut ignis ira tua? Vbi glossa R. Abraham Auen Ezra, Vsquequo (inquit) Deus occultabis te, ex vna parte scilicet, vel ex vno angulo aut vertice quasi occultatus sis, ita vt non videas mala Messiæ tui, sed exardescat sicut ignis contra eum ira tua? Et infra, איה חסדיך הראשונים אדני נשבעת לדוד באמונתך id est, Vbi misericordiæ tuæ priores Domine, quas iurasti Dauid per fidem tuam. Vbi glossa eiusdem R. Abrahami ait, Statue, Domine, iuramentum tuum, quod de aduentu Redemptoris fecisti. Et demum, ברוך יהוה לעולם אמן ואמן h.e. Benedictus Deus in æternum, Amen, & amen. Vbi glossa ipsius Rabbi, Sensus est, inquit, Quod Psalmista videt per Spiritum sanctum Messiæ aduentum, id [...] nomini Dei, hoc est, Deo. Fuit [illegible] in Hispania quidam magnus sapiens, [illegible] homo, cui Psalmus iste grauis admodum [illegible], & [illegible]; adeo, vt ipsum nec legere posset, nec patienter audire, eo quod Psalmista grauia contra Deum hic loquatur. Hæc ille.

CAPVT XIX.

Quod Messias in sua morte felle & aceto potandus erat, totaque moriente, tenebræ [illegible] omnem terram [illegible].

CAP[...] I.

VOS [illegible] emptorem [illegible] velle [illegible] te heri conti-

contigisse: eam ob rem ad magis confutandam impiam obstinatamq; Iudæorum nostri temporis incredulitatem, hæc omnia in morte Messiæ accidere debuisse, per eorum scripturas probandum quoque est. GAL. Primum itaque notandum est quod legitur in libro *Sanhedrin*, in c. quod incipit, נגמר הדין *Nigmar haddin*, id est, Definitum est iudicium: vbi sic ad verbum dicitur: Dixit R. חסדא *Hasda*, Quod egressorus occidendus potabatur puluere thureo in scypho vini, vt separarentur sensus eius ab eo: sicut dictum est Prouerb. 31. ca. תנו שכר לאובד ויין למרי נפש Hoc est, Date ebriatiouem perdito, & vinum iis qui sunt amaro animo. Erant autem in Ierusalem mulieres honestæ, quæ hæc sponte mittebant. Hæc Talmud. Bonum igitur vinum Domino Iesu Christo, aliisque cum eo crucifigendis ad hoc missum Iudæi biberunt. Quare tunc impletum est, quod longe ante per Amos cap. 2. dictum fuerat, ויין ענושים ישתו בית אלהיהם id est, Et vinum damnatorum bibet domus Dei eorum: Quasi diceret. Vinū damnatorum bibet domus Israel, & quod maioris erit facinoris, vinum etiam Dei eorum Neque tamen cuipiam inconueniens videri debet, quod paucorum admodum Iudæorum factum, domui Israel propheta attribuat: cum ibi non solum ingens populi multitudo adesset, facientibus quod dictū est consentiens, verum eorum quoque de quibus Matth. 27. capite dicitur, Quod similiter & Principes sacerdotum illudentes cum scribis & senioribus dicebant, Alios saluos fecit, se ipsum non potest saluum facere. Si Rex Israel est, descendat nunc de cruce, & credemus ei. Confidit in Deo, liberet nunc eum, si vult. Dixit enim, Filius Dei sum. Mos est etiam diuinæ scripturæ multitudini quandoq; ascribere, quod vel ab vno solo factum est. Legitur enim Iehosuæ 7. cap. Dominum ad ipsum Iehosuam dixisse, Peccauit Israel, & transgressi sunt pactum meum, quod præcepi eis, & etiam acceperunt de anathemate, & etiam furati sunt: cum reliquis. Ecce quomodo Dominus Israeli attribuit, quod solus Achan perpetrauerat. Protoceoso igitur & bono vino bibito, myrrham & acetum cum felle mixtū Iudaica impietas Domino Iesu propinauit. Et tunc illud Psalm 69. dictum impletum est, ויתנו בברותי ראש ולצמאי ישקוני חמץ: Hoc est, Et dabunt in escam meam fel, & in siti mea potabunt me aceto. Hæc autem de Messia intelligenda fuisse, in *Midras Ruth*, id est in expositione libri Ruth euidentius apparet, super illud quod dixit Booz, secundo capite, Accede huc, & comedes de pane, & tinges frustum tuum, vel buccellam tuam in acero. Sic enim ibi dicitur: Loquitur de Rege Messia, Accede huc, id est appropinqua ad Regnum. Et comedes de pane: iste est panis Regni. Et unges frustum tuum, vel buccellam tuam in aceto: Hæ sunt passiones, vel tormenta Messiæ: de quo dictum est Isa. 53. Et ipse vulneratus est, vel occisus est propter culpas nostras, contritus propter peccata nostra Hæc traditio. Ex qua manifeste ostenditur, quod acetum Ruth significauit ac præfigurauit Messiæ passiones atq; tormenta. Quanto magis igitur in persona Messiæ dictum fuisse oportet, quod iam præmissum est, Et dabunt in escam meam fel, & in siti mea potabunt me aceto? Quod maxime in iusta Iudæorum retributione innuitur, cum protinus eodem in Psal. subditur, יהי שלחנם לפניהם לפח ולשלומים למוקש תחשכנה עיניהם מראות ומתניהם תמיד המעד: שפך עליהם זעמך וחרון אפך ישיגם: תהי טירתם נשמה באהליהם אל יהי יושב id est, Sit mensa eorū coram eis in laqueum, & quæ sunt pacis in scandalum. Obscurentur oculi eorum à visione, & lumbos eorum iugiter dissolue. Effunde super eos indignationem tuam, & ira furoris tui comprehendat eos. Sit habitatio eorum deserta, in tabernaculis eorum non sit habitator. Et post hæc statim subiicitur, כי אתה אשר הכית רדפו ואל מכאוב חלליך יספרו: תנה עון על עונם ואל יבאו בצדקתך: ימחו מספר חיים ועם צדיקים אל יכתבו: Hoc est, Quoniam quem tu percussisti persecuti sunt, & ad dolorem, vel ad afflictionem, vulneratos tuos vel occisos tuos narrabunt. Pone peccatum super peccatum eorum, & non veniant in, vel cum iustitia tua: deleantur de libro vitæ, vel viuentium, & cum iustis non scribantur. Hæc autem omnia Chaldaicus interpres ita Chaldaice tradidit atque exposuit: יהי פתורהון דסדרו קדמוי באכלי קדמהון לתקלא ונכסתהון לתקלא: יתחשכן עיניהון מן למיחמי וחרציתהון תדירא תזעזע: שדי עליהון רוגזך ותקיף רוגזך ירבקינון: תהי משכנתהון צדיא במשכנהון לא יהא יתיב: ארום דאנת מחיתא רדפו ומן דכאיב על קטולך ישתעיקי תב עוית על עויתהון ולא ירכון למיעל בכינשת צדקיך: יתמחון מספר דכרין חייא ועם צדקייא לא יתכתבון: Hoc est, Sit mensa eorum quam parauerunt coram me vt comederem, in laqueum, & sacrificia eorū in scandalum. Obscurentur oculi eorū, vt videre nequeant, & lumbos eorum continuo tremore affice. Effunde super eos furorem tuum, & fortitudo furoris tui apprehendat eos. Sit habitatio eorum deserta, & in tabernaculis eorum non sit habitator. Quoniam quem tu vulnerasti, persecuti sunt, & in afflictum propter interfectos tuos, obloquentur. Adde peccatum super peccatum eorum, & non mereantur ingredi in Ecclesiam iustorum tuorum. Deleantur de libro memoriæ viuorum, & cum iustis non scribantur. Ad horum verborum Psalmographi declarationem, notandum est, quod mensa in sacra scriptura quandoq; regnum significat. Vnde in *Midras tillim*, id est, in expositione Psalmorum, super illud Psal. 23. dictum, תערוך לפני שלחן Id est, Parabis coram me mensam: sic dicitur, Hæc mensa est Regnum. Quandoq; vero tota ipsa diuina scriptura quæ in 24 distinguitur libros, mensa nuncupatur: iuxta illud Deut 8. ca. dictum לא על הלחם לבדו יחיה האדם כי על כל מוצא פי יהוה יחיה האדם Hoc est, Non de solo pane viuit homo, sed de omni eo quod egreditur ex ore Dei, viuit homo. Vtraq; hæc mensa facta est Iudæis in laqueum. Quia enim Messiam vino myrrhato & aceto cum felle mixto potauerunt, idcirco & regnū & veram scripturæ intelligentiam perdiderunt. Quare de eorum cæcitate subditur, Obscurentur oculi eorum à visione, id est, ne videant. Hinc etiam verus Messias, qui eis ad pacem esse debuit, & pax vocatur, iusto Dei iudicio, factus est eis in scandalum: quia os eius felle & aceto amaricauerunt. Et hoc est quod in planctu suo Ierem. 1. c. ait,

הוגעתם יהוה בדבריכם id est, Vexastis Deum in verbis vestris. In factis vestris ipse non dicit, sed in verbis vestris. Et sic etiam Isaias ipse ait 3. ca. כשלה ירושלם ויהודה נפל כי לשונם ומעלליהם אל יהוה למרות עיני כבודו Hoc est, Corruit Ierusalem, & Iuda cecidit, quia lingua eorum & opera eorum contra Deum, ad rebellandum in oculos gloriæ eius. Ita quoque per Ieremiam dicit duodecimo capite, עזבתי את ביתי נטשתי את נחלתי נתתי את ידידות נפשי בכף איביה Id est, Dimisi domum meam, dereliqui, vel abieci hæreditatem meam, dedi dilectionem animæ meæ, vel dedi ex dilectione animam meam in manu inimicorum eius. Fuit mihi hæreditas mea quasi leo in sylua, dedit super me, vel contra me vocem suam. Idcirco odi eam. Hucusq; traditio. Ex qua patet propositum. Cum enim Deus dicit se ex dilectione animam suam, vel se ipsum dedisse, haud profecto dubium est, quin ipsam pro eorum redemtione ad passionem & mortē dederit. Quod in eo notatur, cum dicitur, In manu inimicorum eius. Quod autem Deus propter populi sui dilectionem animam suam, id est, se ipsum daturus esset, patet per *Midras* שיר השירים *Sir hasirim* id est, per expositionem Cantici canticorum: quæ illud 1. c. eiusdem libri dictum, הגידה לי את שאהבה נפשי Hoc est, Indica mihi, quam dilexit anima mea: sic exponit, Indica mihi plebem quam dilexit anima mea, plebem, scilicet pro qua dedi נפשי *naphsi* id est, animam meam, vel me ipsum, vel personam meam. Quod autem Deus mortem subiturus esset, patet per illud quod apud Malach 1. ca. ita scriptum est, ואמרתם הנה מתלאה והפחתם אתי אמר יהוה צבאות id est, Et dixistis, ecce qualis vilitas: & expirare fecistis me, ait Deus exercituum. Ibi enim expirare me fecistis, scriptum erat. Sed scribæ expirare eum fecistis, posuerunt, vt testatur ibi R. Selomo in glossa. Item apud Habacuc 1 cap. הלוא אתה מקדם יהוה אלהי קדושי לא תמות id est. Nunquid tu, ab antiquo Dominus Deus meus, sanctus meus, non morieris? Sic enim ibi scriptum erat. Scribæ autem, moriemur, posuerunt, vt dicitur in libro *Siphre*, super illud Numer. 10. c. dictum, Surge Domine & dissipentur inimici tui, & fugiant odientes te. Ex his igitur quæ dicta sunt, manifestum est, Deum percussiones, contumelias, mortemq; passurum fuisse. Cum autem hæc Deus pati non possit, palam profecto liquet quod ea de Messia; qui & Deus & homo futurus erat intelligenda erant: tum ipsam etiam eadem omnia passurum fuisse, prophetæ prædixerint.

Capvt XIII.

Quod Messias in sua passione vendendus, exprobrandus, flagellis colaphisque cædendus, probris contumelijsq; innumeris afficiendus, ac purpura induendus, spinisque coronandus erat.

CAPNIO.

Cvm Dominus noster Iesus Christus in sua passione venditus, exprobratus, vilipensus, & flagellis colaphisque cæsus, probris [illegible] iniuriisque grauioribus affectus, ac purpura indutus, coronaq; spinea coronatus fuerit: vellem scire an hæc eadem omnia Messiam in sua p[assio]ne subiturum fuisse, per priscorum Iudæorum scripturas probari possit. Gal. Potest [utique]. Nam quod Messias Deu[s] & homo vili pr[eti]o, hoc est triginta argenteis vendendus esset, Zacharias prædixit 11. capite, ita in persona eius dicens, וישקלו את ש[כ]רי שלשים כסף ויאמר יהוה אלי השליכהו אל היוצר אדר היקר אשר יקרתי מעליהם Hoc est, Appenderunt mercedem meam [tr]iginta argenteis. Et dixit D[e]us ad me, Proiice ipsum ad figulum, vel statuarium, magnum decus quo honoratus sum ab eis. De hoc & Amos 2. cap. sic ait, על שלשה פשעי ישראל ועל ארבעה לא אשיבנו על מכרם בכסף צדיק id est, Super tribus sceleribus Israel, & super quatuor non conuertam, vel non reducam, vel non transf[e]ram eum, eo quod vendiderunt, vel mercati fuerint argento iustum. Quorum verborum expositio in 14 cap. quarti libri latissime ponitur. Quod Messias ipse in sua passione exprobrandus esset, habetur Psal. 89. vbi sic dicitur, אשר חרפו אויביך יהוה אשר חרפו עקבות משיחך Hoc est, Quod exprobrauerunt inimici tui Deus, quod exprobrauerunt talos Messiæ tui. Vbi glossa Rabbi Selomonis [Ta]los, inquit, Messiæ tui, id est nouissima Regis Messiæ. Tunc autem nouissima Messiæ exprobrata fuerunt, cum ipse in sua passione & morte ab omnibus vilipensus fuit. Quod autem hæc ex[p]ositio recta sit, patet ex expositione libri Genes. Rabbi Mosis Hadarsan, super illud quod 39. cap de Ioseph dicitur, Et fugit extra. Ibi enim si legitur R. Iodan dixisse, Dixit Dauid, Quemadmodum ego non dixi Canticum, donec fui exprobratus, vel vilipensus, sic filij Israel non sunt dicturi Canticum, cum venerit Rex Messias, donec ipse fuerit exprobratus, vel vilipensus, vel vituperatus: Sicut scriptum est, Quod exprobrauerunt inimici tui, Deus, quod exprobrauerunt talos, id est, extrema, vel finem Messiæ tui. De Messiæ quoque exprobratione habetur in *Midras tehilim*, id est, in expositione Psalmorum super titulo illo Psal. 18. Verba Cantici huius. Ita n. ibi dicitur, Cum venerit Messias cum festinatione, non dicent Canticum, donec ipse Messias exprobratus f[u]erit. Quemadmodum dictum est, quod exprobrauerunt inimici tu[i] Deus, quod expr[o]brauerunt talos id est nouissima Messiæ tui. In M[isn]a quoque, id est in Talmud [sc]r[ip]tum est quod in talos, [id] est contra nouissima, M[essi]æ impudentia m[ulti]plicabitur. Quod ve[ro] flage[llis], al[a]pisque percutiendus esset, contumel[ijs]q; [grauissimis] afficiendus, per illud maxime patet, quod Isaias in eiu[s] p[erso]na loques 50. c. ita dixit, גוי נתתי למכים ולחיי למורטים פני לא הסתרתי מכלימות ורוק i. Dorsum meum dedi percutientibus, & genas meas depilantibus, vel [la]cerantibus. Faciē meam non operui [a c]onfusionibus & sputo. Hoc enā futurū fu[i]sse P[sal]mographus significauit Ps. 129. ita di[cens], על גבי חרשו חורשים האריכו למעניהם Hoc est, S[u]pra dorsum meum arauerunt ar[ato]res, prolongauerunt sulcum su[um]. Quod Chal[dæ]us interpres [i]n [præ]manib[us] habetur, ita tradu[x]it, על גושמי דארו רשיעיא אוריכו לפורחותהון id est, Super corpus meum arauerunt

arauerunt arantes, prolongauerunt arationes suas. Vbi propheta præteritum pro futuro accipiens more prophetico, ad ostendendam infallibilem futuræ veritatis certitudinem, in persona Messiæ locutus est. Super corpus igitur Messiæ arantes araturi erant, quia illud Iudæi flagellis crudelissime cæsuri erant. Erant etiam super ipsum sulcum siue arationes prolongaturi, quia illud plagis & percussuris totum repleturi erant, iuxta illud Isa. primo capite dictum, A planta pedis vsque ad verticem, non est in eo sanitas. Quod etiam purpura in derisum induendus erat, habetur in expositione libri Gen. R. Mosis Hadarsan, super illud eiusdem libri 49. cap. dictum, כבס ביין לבשו ובדם ענבים סותה Hoc est, Lauabit in vino vestimentum suum, & in sanguine vuarum opertorium vel indumentum suum. Ibi enim sic legitur, Lauabit (inquit) in vino vestimentum suum. Quando enim veniet Messias, vestietur purpura pulchra visu, quæ in colore similis erit vino Sequitur, Et in sanguine vuarum indumentum suum. Indumentum enim regis Messiæ erit sericū, rubrum vt sanguis, & erit acu pictum desuper aliis coloribus. Et ipse erit caput Israel Et hoc est quod dictū est Isaiæ sexagesimo tertio capite: מדוע אדום ללבושך id est, Quare rubrum est vestimentum tuum? Et in sanguine vuarum indumentum suum. Sicut dictum est ab eodem propheta ibidem, ובגדיך כדורך בגת id est, Et indumenta tua sicut calcantis in torculari? Hæc traditio. Vbi licet ad literam & vestimentum purpureum quo Messias illudendus erat, & tunica eius inconsutilis desuper contexta per totum, aperte ponantur: verba tamen tam Isaiæ, quam Iacob Patriarchæ mystice intelligenda sunt. Cum enim inquit, Lauabit in vino vestimentum, & in sanguine vuarū opertorium suum: diuersis verbis eandem rephcando sententiam, grande mysterium passionis Messiæ explicare voluit. Nam dictio hæc Hebraica ענבים *anauim*, id est, vuarum quæ in secunda continetur clausula, per regulam grammaticalē Hebraicam, qua literæ בומף *bumaph* vna pro alia ponuntur, mutata *beth* in *vau*, idem est quod humilium. Et tunc text' huius habet sensus, Et in sanguine humilium opertoriū suum, supple lauabit: vt ostenderetur Messiā in sua humilitate opertoriū suum, vel vestimentum suum, id est, corpus suū suo sanguine loturum fuisse. Quod clarius Isaie verba exprimunt. Quod autem spinis coronandus esset, ex eiusdem prophete verbis aperte colligitur, nam 5. cap. ait, כרם היה לידידי id est, Vinea facta est dilecto meo. Et postea, ויקו לעשות ענבים ויעש באשים Hoc est, Et sperauit vt faceret vuas, & fecit spinas: Vbi dictio Hebraica באשים *beusim*, etsi ad labruscas, & spinas æquiuoca sit, hic tamen spinas, non labruscas significat. Quemadmodum veterum expositiones aperte indicant. Et exponit R. Ionas hoc in loco, & ait, Et fecit באשים *beusim* id est, spinas. Sicut dictum est Iob 31. cap. Et pro hordeo באשה *baassa* id est, spina. Quod per præcedentem clausulam insinuatur, in qua dicitur, Pro frumento egredietur tribulus. Quod Rabbi quoque Kimhi affirmat. dicens באשים *beusim*, in hoc textu Isaiæ genus esse spinarum. Hoc igitur totum tunc adimpletum fuisse constat, cum, vt refert Ioannes 19. ca. Milites plectentes coronam de spinis imposuerunt capiti eius, & veste purpurea circumdederunt eum. Ex quibus omnibus patet, Messiam in sua passione vendendum, exprobrandum, & vilipendendum, flagellis colaphisq; cædendum, probris contumeliisq; grauissimis affligendum, ac purpura induendum, spinisq; coronandum fuisse. Hæc autem ac cætera omnia quæ de Messiæ passione præmisimus, expressius distinctiusq; ab ipso Isaia pronunciata fuerunt.

CAPVT XIV.

Quod passionis Messiæ mysterium expresse atq; distincte ab Isaia pronunciatum fuit.

CAPNIO.

Dic obsecro, vbi Isaias de passionis Messiæ mysterio explicite atq; distincte meminerit. GAL. In quinquagesimo tertio capite: Nam in fine 52. de hoc mysterio sermonē incipiens, per totum 53. illud tam expresse, tamq; distincte prosequitur, vt non sicut propheta futura prædicere, sed res gestas tanquam Euangelista narrare videatur. Sic enim ait, הנה ישכיל עבדי ירום ונשא וגבה מאד : כאשר שממו עליך רבים כן משחת מאיש מראהו ותארו מבני אדם : כן יזה גוים רבים עליו יקפצו מלכים פיהם כי אשר לא ספר להם ראו ואשר לא שמעו התבוננו : מי האמין לשמעתנו וזרוע יהוה על מי נגלתה : ויעל כיונק לפניו וכשרש מארץ ציה לא תאר לו ולא הדר ונראהו ולא מראה ונחמדהו : נבזה וחדל אישים איש מכאבות וידוע חלי וכמסתר פנים ממנו נבזה ולא חשבנהו אכן חלינו הוא נשא ומכאבינו סבלם ואנחנו חשבנהו נגוע מכה אלהים ומענה : והוא מחולל מפשעינו מדכא מעונתינו מוסר שלומנו עליו ובחברתו נרפא לנו : כלנו כצאן תעינו איש לדרכו פנינו ויהוה הפגיע בו את עון כלנו : נגש והוא נענה ולא יפתח פיו כשה לטבח יובל וכרחל לפני גוזיה נאלמה ולא יפתח פיו : מעצר וממשפט לקח ואת דורו מי ישוחח כי נגזר מארץ חיים מפשע עמי נגע למו : ויתן את רשעים קברו ואת עשיר במותיו על לא חמס עשה ולא מרמה בפיו : ויהוה חפץ דכאו החלי אם תשים אשם נפשו יראה זרע יאריך ימים וחפץ יהוה בידו יצלח : מעמל נפשו יראה ישבע בדעתו יצדיק צדיק עבדי לרבים ועונתם הוא יסבל : לכן אחלק לו ברבים ואת עצומים יחלק שלל תחת אשר הערה למות נפשו ואת פשעים נמנה והוא חטא רבים נשא ולפשעים יפגיע : Hoc est Ecce intelliget seruus meus, exaltabitur, & eleuabitur, & sublimabitur valde. Sicut obstupuerūt super te multi, sic inglorius erit inter viros aspectus eius, vel dissipatus à viris aspectus, vel vultus eius, & forma eius à filiis hominum Sic asperget gentes multas. Super eum stringent Reges os suum quia quibus non est narratum eis, viderunt, & quod non audierunt intellexerunt vel contemplati sunt. Quis credidit auditui nostro? & brachium Domini cui reuelatum est? Et ascendet sicut virgultum coram eo, & velut radix de terra arida. Non est species ei neque decor. Et vidimus eum [illegible] & non desiderauimus eum. [illegible] & nouissimus virorum, virum dolorum, & notus infirmitate, & quasi velatæ facies ab eo, vel, & cum velata-

tione faciemus ab eo. Vilis, & non reputauimus eum. Vere languores nostros ipse tulit, & dolores nostros sustinuit. Et nos reputauimus eum vlceratum, percussum Deum & afflictum. Ipse autem vulneratus, vel occisus est propter culpas nostras, contritus propter peccata nostra. Disciplina pacis nostræ super eum, & liuore, vel vulnere eius medicatum est nobis. Omnes nos quasi oues errauimus, vnusquisque ad viam suam declinauit. Et Deus obuiare fecit in eo peccatum omnium nostrum. Oblatus est, & ipse afflictus, vel, libens siue voluntarius, & nõ aperiet os suum. Quasi agnus ad occisionem ducetur, & sicut ouis coram tondentibus se obmutescet, & non aperiet os suum. De angustia, & de iudicio sublatus est, & generationem eius quis enarrabit? Quoniam abscissus est de terra viuentium, propter scelus populi mei, & vlcus eorum, vel, & vlcus quod erat eis. Et dabit impios in sepulchrum suum, & diuitem in mortibus suis, vel, pro mortibus suis, eo quod iniquitatem non fecerit, neque fuerit dolus in ore eius, & Deus voluit conterere eum infirmitate. Si posuerit pro peccato animam suam, videbit semen longitudinis dierum, & voluntas Dei in manu eius prosperabitur. Ex labore animæ suæ videbit, saturabitur. In scientia sua, vel cum scientia sua iustificabit iustus seruus meus multos, & peccata eorum ipse portabit. Ideo diuidam ei in multis, vel participare faciam eum cum multis, & cum fortibus diuidet spolium, eo quod effuderit, vel exposuerit, vel tradiderit in mortem animam suam, vel seipsum, & cum iniquis computatus est. Et ipse peccatum multorum tulit, & pro peccatoribus exorabit. Hæc ille. In quibus quidem verbis multa ipsius Messiæ referantur mysteria. Primum quidem est, quod Messias ipse seruus Dei, quoad humanitatem excellentior futurus erat cæteris sanctis, tam in cœlo quam in terra existentibus. De quo dicit, Exaltabitur, & eleuabitur, & sublimabitur valde. Hoc enim in libro *Sanhedrin*, capite *Helec*, sic exponitur. ירום מאברהם ונשא ממשה וגבה מאד יותר ממלאכי השרת id est, Exaltabitur plusquam Abraham, eleuabitur plusquam Moses, & sublimabitur valde, plusquam Angeli ministerij, id est, ministrantes Deo. Ex quibus Messiam Deum futurum fuisse, consequens est. Nam cum solus Deus Angelicam excedat naturam, & Messias Angelis Deo ministrantibus altior futurus esset, qui secundum Talmudistas cæteris omnibus & digniores & sublimiores sunt, ipsum certe Iudæi Deum esse per suas scripturas necessario concedere debent. Secundum est de eius exaltatione in cruce, per quam exaltandus, eleuandus, & valde sublimandus erat: per suam namque passionem & resurrectionem ad se omnia trahere debebat. Idcirco sequitur, Sicut obstupuerunt super te multi, & sicut despectus, vel dissipatus à vi[illegible] aspectus, vel vultus eius, & forma eius à filijs hominum, sic asperget gentes multas: aqua scilicet baptismatis. Per quam eos qui legem eius recepturi erant, ad æternam salutẽ deducere debebat. Nec obstat, quod propheta quandoque ad secundam personam loquitur, quandoq; ad tertiam [illegible] more prophetico faciat. Quare reges gentium su-

per eum admirati, os suum stringere debebant ori suo manum imponentes: quia quod eis na[illegible]um non fuerat, visuri erant, & quod non audie[illegible]ant, contemplaturi. Certum enim est, quod Messiæ mysteria non nisi Israelitico populo narrata à prophetis fuerunt. Ideo subdit, Quis credidit auditui nostro? & brachium Domini super quem, vel cui reuelatum est? Hoc est, Quis vnquam credidit nunciationi nostræ, vt hi quibus huiusmodi mysterium nunquam narratum fuit, neque vnquam reuelatum extitit qua ratione Deus illud consummaturus esset, ipsum firmissime credere deberent? Tertium est, quod Messias in exordio paruulus futurus erat, humilemque habiturus ortum, cum dicit, Et ascendet sicut virgultum coram eo, & velut radix de terra arida: vbi & ipsius Messiæ nascentis paupertas exprimitur, & matris eius parientis virginitas. Ipse enim propter paupertatem virgulto gracili ac tenui recte in sua natiuitate comparandus erat: & mater eius ob suam virginitatem terræ aridæ non inepte assimilanda, quoniam nullo prorsus humano semine humectata, ipsum conceptura ac paritura erat. Quartum est, quod in suo progressu fuit despectus, & quasi pro nihilo reputatus: De quo dicit, Non est species ei, neque decor. Et vidimus eum, & non erat aspectus, & non desiderauimus eum. Nam etsi textus, Et desiderauimus affirmatiue dicat, negatiue tamen intelligendus est. Præcedens enim dictio negatiua לא *lo*, id est non, vt ait Rabbi Dauid, duabus clausulis seruit: ac si diceret, Et vidimus eum, & non erat aspectus, nec desiderauimus eum. Et volens causam reddere, quare ipsum non desiderarent, statim subiecit. Despectus erat, & prohibitus virorum, vir dolorum, & notus infirmitate, & cum absconsione faciemus ab eo. Quasi dicat, Facies nostras abscondebamus, ne ipsum aspiceremus. Et hoc ideo, quia vilis erat. Vnde nec reputauimus eum. Quintum est, quod propter peccata nostra pati debebat. Idcirco dicit, Vere lãguores nostros ipse tulit, & dolores nostros sustinuit. Et nos reputauimus eum vlceratum, percussum Deum, & afflictum. Vbi valde notandum est, quod textus Hebraicus percussum Deum habet, & non percussum à Deo, vt nostra editio dicit. Ait enim sic textus ipse Hebraicus מכה אלהים *Mucabe Elohim*, id est, percussum vel vulneratum Deum. Nam si percussum à Deo haberet, מכה מאלהים *Mucabe Melohim* diceret, cum præpositione *min* quæ à ve[illegible]h, vel de, vel ex apud Hebræos sig[illegible]ficat. Sequitur, Ipse autem vulneratus est propter culpas nostras, contritus propter peccata nostra. Disciplina, id est, correctio pacis nostræ super eum, & in liuore vel vulnere eius, hoc est per liuorem, & vulnus eius, medicatum est nobis. Sextum est, quod omnes iusti præter ipsum, & matrem eius, de lege communi errauerunt a via salutis, & ipse omni[illegible] pec[illegible]ta portauit, quoad pœnas [illegible]. Iden[illegible] Omnes nos quasi oues e[illegible]rauimus, vnu[illegible] in viam suam declinauit. Et Deus obu[illegible] in eo peccatum omnium no[illegible]um, vt ipse [illegible]cet pro nobis omnibus satisfaceret. Septimum est, quod has pœnas [illegible] dolores ad mortem vsque voluntarie & patienter pro nobis sub[illegible]nuit.

Ideo

Ideo dicit, Oblatus est ipse afflictus, vel volunta- A rius fuit bens, & non aperiet os suum. Sicut agnus ad occisionem ducetur, & velut ouis coram tondentibus se obmutescet, & non aperiet os suum. Octauum est, quod licet vt homo passurus esset, vt Deus tamen futurus erat omnino impassibilis. Idcirco subdit, De angustia & de iudicio sublatus est, & generationem eius quis enarrabit? Hic enim Deus Pater de Messia homine loquitur, dicens, Postquam de his, quæ Messiæ quoad humanitatem fieri poterunt, sublatus e- B rit, id est, cum ea parte sublata consideratus erit, generationem eius quis enarrabit? hoc est, modum & causam incarnationis eius quis enarrare poterit? Nemini enim tanta facultas dabitur, vt eam plene atque perfecte enarrare possit. Et causam reddens subdit, Quoniam abscissus est, id est, abscindetur de terra viuentium, propter scelus populi mei, & vlcus eorum, vel quod erat eis. Quod pro vlcere originalis peccati accipitur. Est enim vlcus (vt Medicis placet) antiquum vulnus. C Nonum est, quod sicut Propheta eum per meritum passionis fidelium redemptorem descripsit: ita ipsum per diuinitatis potentiam infidelium damnatorem insinuauit, vbi ait, Dabit impios in sepulchrum suum, vel in foueam suam. Hoc est secundum Rabbi Ionathæ expositionem, Tradet impios in gehennam, & diuites diuitiarum, qui iniquè egerint in mortem perditionis. Decimum est, quod omnino iustus, atque ab omni peccato immunis esse debebat, cum dicit, Eo quod ini- D quitatem non fecerit, nec dolus inuentus fuerit in ore eius. Et Deus voluit conterere eum in infirmitate: quasi diceret, Etsi omnino iustus erit, totiusque peccati expers: pro aliorum tamen peccatis passurus est. Vndecimum est, quod propter mortis suæ meritum, plurimos filios spirituales, hoc est, discipulos vsque ad mundi finem habiturus esset. Et hoc est, quod dicit, Si posuerit, id est, quia ponet pro peccato animam suam, videbit semen longitudinis dierum. Quod de suis fideli- E bus, suaque fide, quæ in æternum stabit, intelligitur. Sequitur, Et voluntas Dei in manu eius prosperabitur. Et ratio est, quia, vt dicitur, Ex labore, id est, pro labore animæ suæ, quem ipse videbit, saturabitur. Duodecimum est, quod per sapientiam suæ doctrinæ multos iustificaturus erat. Quare subdit, In scientia sua iustificabit iustus seruus meus multos, & peccata eorum ipse portabit. Tertiumdecimum est, quod victoriam contra Diabolum habere debebat, & fortium spolia di- F uidere, eo quod se ipsum in mortem traditurus esset. Idcirco ait, Ideo diuidam ei in multis, vel participare faciam eum cum multis, & cum fortibus diuidet spolium, id est, spolia. Eo quod exposuit vel tradidit in mortem animam suam, id est, se ipsum. Quartumdecimum est, quod tanquam reus & malefactor cum sceleratis connumerandus erat. Idcirco inquit, Et cum iniquis computatus est. Quintumdecimum est, quod licet passio eius ad delenda omnium peccata sufficiens G esse debebat, non tamen omnium peccata deletura erat, sed eorum duntaxat, qui in eum credituri essent, atque pœnitentiam acturi. Eam ob rem subdit, Et ipse peccatū multorum tulit. Sextumdecimum est, quod tanta futura erat Messiæ charitas, vt etiam pro suis aduersariis, & utique affligentibus, atque occidentibus, Patrem suum æternum oraturus esset. Quocirca denique subdit, Et pro peccatoribus exorabit. Quæ quidem omnia & singula in Domino nostro Iesu Christo completa fuisse, nemo negandum duxerit, qui gesta ipsius tam in vita, quam in morte diligenter scrutatus fuerit.

CAPVT XV.

Obiectiones recentiorum Iudæorum, Isaiæ verba falsò exponentium, confutatio, per veterum Talmudistarum expositiones.

CAPNIO.

Etsi hæc omnia ita prorsus, vt exposuisti, se habeant, iuniores tamen Iudæorum nobis obiiciunt, quod Propheta ibi non de Messia (prout tu exposuisti) sed potius ad literam de Iudæorum populo, quasi de vno homine loquatur. Quemadmodum ex 4. ca. de eodem dicit, Filius meus primogenitus Israel. Quocirca omnes pene recentiores, & præsertim R. Dauid, & R. Selomo, exponētes eadem Isaiæ verba de ipso Iudæorum populo, omnia, quæ in eisdem verbis continentur, videlicet languores, plagas, despectus, ignominias, & cætera id genus, eidem populo applicant. Eapropter optime quidem faceres, si ad conuincendam eorum perfidiam, eadem ipsa Prophetæ verba nonnisi de Messia exponi posse, per eorum scripturas probando, falsam atque peruersam ipsorum expositionem refelleres. GAL. Verum quidem est, quod R. Selomo, & R. Dauid, ac alii fere omnes iuniores, vt mysterium passionis Messiæ, quod in præmissis Prophetæ verbis plane traditur, occulere possint, expositionem hanc contortam, contra literæ sensum, veterumque omnium sententiam, finxerunt. Sed cum veritas nunquam lateat, facile est mendaces atque falsiloquos conuincere. Duo igitur hic faciam. Primum quidem, quod prædicta Isaiæ verba nullatenus Iudæorum populo in hac nouissima captiuitate existenti, applicari possint, ostendam. Deinde vero, quod ipsa eadē verba nonnisi de Messia exponi queant, per scripturas apud eos authenticas & approbatas probabo. Primum itaque ex eo potissimum patet, Quod multa, quæ in eisdem verbis continentur, nullo modo Iudæorum populo applicari possunt. Et maxime tria, Quorum primum illud est, Ipse autem vulneratus est propter culpas nostras, contritus propter peccata nostra. Nam licet Iudæorum populus in captiuitate hac multipliciter sit afflictus, id tamen non propter iniquitates & scelera gentiū patitur. Nec vt gentes propter Iudæorum talia patientiū merita, ipsæ à Deo salutarem veniam recipiant, vt ipsi aiunt, qui afferunt, gentes verba hæc dicturas. Hoc enim non solum manifeste falsum est, cum sit contra diuinā iustitiā, secundum quā Deus reddit vnicuiq; iuxta opera sua, sed etiam cōtra ipsorummet sententiā: qui fere omnes

Primum.

nemine discrepante, dicunt, Quod gentes, quæ A iam Iudaicum populum in hac captiuitate supprimunt & affligunt, similiter sint propter hoc à Deo puniendæ. Ad quod probandum illud Ioelis vlt. c. dictum inducunt, Congregabo omnes gentes, & ducam illas in vallem Iosaphat, & disceptabo cum eis ibi super populo meo. Cum igitur Propheta dicat, Quod in liuore siue vulnere huius seruiDei, de quo hic loquitur, medicatum sit aliis: & quod Deus obuiare fecerit in eum peccatum omnium aliorum hominum: sequitur sane, quod B hic non loquatur de Iudæorum populo, ob cuius pœnas alii non saluantur, sed potius puniuntur.

Secundum. Secundum vero est, cum Propheta de eodem seruo Dei loquens, ait, Eo quod iniquitatem non fecerit, neque dolus fuerit in ore eius. Quod non solum de Iudæis aperte falsum est; vt per te i euidentiam liquido patet: quandoquidem pro maiori parte sunt vsuris, iniquitatibus, dolis, sortilegiis, maleficiis, aliisque flagitiis immersi: Verum etiam ex testimonio sacræ scripturæ euidenter habetur, quod C captiuitate hac nouissima (vt alibi probauimus) non sunt nisi propter propria eorum scelera. Imo si de peccatis suis pœnitentiam agere vellent, statim (vt in sequentibus patebit) redimerentur. Hoc insuper est contra ipsorummet expositionem: qui præsupponentes seipsos in hac captiuitate non esse, nisi propter peccatum magnum, seu magna peccata, quærentesque inter se, quod sit peccatum illud, vel quæ sint peccata illa, diuersi diuersa sentiunt. Veruntamen D in eo omnes conueniunt, quod Iudæorum populus in captiuitate ista non est, sine peccato seu iniquitate, nec propter aliarum gentium peccata, sed propter sua propria duntaxat. Ex quo palam liquet, quod seruus Dei iste, de quo Isaias loquitur, non potest intelligi Iudæorum populus, sed Messias ipse, qui à peccato omnino immunis futurus erat.

Tertium. Tertium denique est, quum de eodem seruo Dei dictum Propheta ait, Et pro peccatoribus exorabit. Quod de populo Iudaico E in captiuitate hac existenti haudquaquam intelligi potest. Ipsi enim non solum non orant pro peccatorum aliarum gentium salute, sed potius pro earum destructione, & præsertim pro Romani Imperii & Ecclesiæ Christianæ pernicie ac perditione [illegible] istius antes post Romani Imperii defectionem, atque Ecclesiæ Christi destructionem, se mox ab hac seruitute & captiuitate liberandos esse, vt alibi ostendimus. Ex quo manifestum est, dictum hoc Prophetæ, Et pro peccatoribus exorabit, n[illegible] quam de eis v[illegible] posse. Ex his F [illegible]itur, atq; aliis [illegible] in hac prophetia contentis, quæ nullatenus Iudæorum populo in hac captiuitate existenti conuenire possunt, clarum atq; perspi[illegible] [illegible] Dei seruum, de quo Propheta lo[illegible] Iud[illegible]cum populum minime esse po[illegible]. [illegible] od autem præmiss[illegible] verba nemini alii, qu[illegible] ipsi Messiæ recte conuenire possint, non [illegible] tantum, atq; textu ipso clare patet, verum ex d[illegible] quoq; veterum expositorum G clarius atq; euidentius apparet. Omnes quippe prisci expositores, tam qui Christi antecess[illegible]runt

aduentum, quam qui post Christum pa[illegible] fuerunt, eadem ipsa Isaiæ verba non n[illegible] Messiæ exposuerunt: sicuti ipse quoque Rab[illegible] Selomo aperte testatur, dum ipsa exponens super illud, Ecce intelliget seruus meus; cum reliquis: sic ait, Magistri nostri totum hoc de Messia intelligi affirmaut. Quod etiam per multos alios videri potest, qui diuersis in locis verba ipsa de Messia fuisse dicta asserunt. Nam in expositione libri Genefeos Rabbi Mosis Hadarsan, super illud 24. cap. B dictum, ויביאה יצחק האהלה שרה אמו id est, Et introduxit eam Ishac in tabernaculum Saræ matris suæ: sic ad verbum dicitur, Hic est Rex Messias, qui fuit in generatione impiorum, & reprobauit eos, & elegit Deum sanctum & benedictum, & nomen sanctum eius, vt coleret eum toto corde. Deditque cor suum ad petendas miserationes pro Israel, & ad ieiunandum, & ad humiliandum se pro eis. Sicut dictum est Isa. 53. c. Et ipse vulneratus est propter culpas nostras, contritus propter peccata nostra Disciplina pacis nostræ C super eum. Cumque filii Israel fuerint peccantes, ipse exorabit pro eis. Quemadmodum dictum est Isaiæ eodem cap. Et in liuore eius medicatum est nobis Et propterea Deus seruat eum, vt saluet Israel, & vt exultet cum eis in resurrectione mortuorum. Sicut dictum est Deut. 33. c. Beatus tu Israel. Quis vt tu, populus saluatus per Deum, clypeum auxiliatoris tui? Sicut & Isaias ait 45. c. Israel saluatus erit in Deo salutatione seculorum, vel D sempiterna. Non erubescetis, neque confundemini vsq; in secula æternitatis. Hæc traditio. Scriptum præterea est in libro *Sanhedrin*, capit. *Helec*, Quod ex domo Rab, id est, à discipulis Rab dictum fuit, Quod languidus est nomen Messiæ: iuxta illud Isaiæ 53. c. dictum, Vere languores nostros ipse tulit, & dolores nostros sustinuit. Ibidem quoque legitur, quod Rab dixit, Si Messias de viuis est, ipse est sicut Magister noster sanctus. Si vero de mortuis, est sicut Daniel vir desideriorum. Vbi glossa R. Selomonis, Si Messias est (inquit) de illis, qui adhuc viui sunt, in veritate est, sicut Magister noster sanctus. Ipse enim & languores sustinuit, & sanctus fuit. Si vero de illis est, qui iam mortui sunt: ecce ipse fuit, sicut Daniel. vir desideriorum, qui adiudicatus fuit passionibus in lacu leonū, & sanctus & perfectus, ac princeps fuit. Tamen כמכחגון, i. sicut non innititur hic stricte. Hæc R. Selomo. Ex quibus manifeste patet, dubium tu ille apud veteres Iudæorum, F Vtrum tūc Messias viueret, an mortuus esset: Constabat enim eis, ipsum iam venisse. Eodem insuper in libro & capite verba illa, Ecce intelliget seruus meus, exaltabitur, eleuabitur, & [illegible] sublimabitur valde, vt in præcedenti capite diximus [illegible] ita exponuntur, Ecce prosperabitur seruus meus Messias, exaltabitur plusquam Abraham, eleuabitur plusquam Moses, & sublimabitur plusquam Angeli ministerii. qui[illegible] [illegible]cet Deo mini straut[illegible] quibus omnibus satis man[illegible] ste patet, Q[illegible] omnia Isaiæ verba ab eo loco, Ecce intelliget [illegible] us meus, vsque ad finem [illegible] cap. ab antiqui[illegible] Iudæorum G sapientibus de Messia intellecta fuerunt.

CAPVT

CAPVT XVI.

Confutationis prædictæ confirmatio per Chaldaicam R. Ionathæ paraphrasim in eadem Isaiæ verba.

CAPNIO

QVONIAM R. Ionathæ filij Vzielis Chaldaica translatio quam *Targum* vocant, tantę apud eos est autoritatis, vt nemo eorum ei contradicere audeat, velim ad huius confutationis confirmationem, per ipsum *Targum* eiusdem R. ostenderes, antedicta omnia Isaię verba non posse neq; de populo Israelitico, neq; de vllo alio quouis homine, nisi de ipso Messia intelligi. GAL. Non abs re, mi Capnio, hoc me facere hortaris: quandoquidem idem Rab. in sua Chaldæa paraphrasi, omnia eadem verba (vt nostri) de Messia ad nostrum propositum exponit. Nam vbi Hebraicus textus dicit, Ecce intelliget seruus meus, exaltabitur, & eleuabitur, & sublimabitur valde: ita ipse Chaldaice ait, הא יצלח עבדי משיחא ירם ויסגי ויתקיף לחדא Hoc est, Ecce prosperabitur seruus meus Messias, exaltabitur, & multiplicabitur, & fortificabitur valde. Vbi vero Hebraicus textus habet, Sic asperget gentes multas, super eum stringent Reges os suum: ipse ita Chaldaice dicit, כן יבדר עממין סגיאין עלוהי ישתקון מלכין ישוון ידיהון על פומהון id est, Sic mundabit, vel eliget gētes plurimas. Super ipsum tacebunt Reges, & ponent manum suam super os suum. Vnde patet, quod verbum illud Hebraicum קפצו quod ibi ponitur, & æquiuocum est (Nam & aperire, & abbreuiare, siue stringere significat) hic non pro eo quod est aperire (vt author nostræ editionis accepit) sed pro eo quod est abbreuiare, vel stringere, accipitur. Vbi autem Hebraica litera dicit, Quia quod non est narratum eis, viderunt, & quod non audierunt, intellexerunt, vel contemplati sunt, Ionathas ipse sic ait, ארי דלא ישתעיאו להון חזו ודלא שמעו יסתכלו id est, Quoniam quibus non est de ipso narratum, viderunt, & qui non audierunt, contemplati sunt. Et vbi Hebraice dicitur, Quis credidit auditui nostro, & brachium Dei super quem reuelatum est? Sic ipse Chaldaice dicit. מאן הימין לבסורתנא ותקיף דרע גבורתיה דיהוה כדין על מאן אתגליאת Hoc est, Quis credidit annunciationi nostræ huic? & fortitudo brachij virtutis Dei huiusmodi, super quem reuelata est? Et quod Hebraice habetur, Non est species ei, neque decor: cum reliquis: sic idem Chaldaice exponit, לא חיזו חולא חזויה ולא אימתיה אימת הדיוט והי זיו קודשא זיות דכל דיחזיניה אסתכל ביה id est, Non erit visio despicabilis visio eius, neq; reuerentia, vel authoritas idiotæ. Sed erit gloria sanctitatis, gloria eius E[t] quicunq; vident eum, contemplabitur ipsum. Propter hoc erit ad bonam annunciationem. Et quod Hebraica litera habet, Et quasi velut facies ab eo: cum reliquis: ipse ita Chaldaice transtulit, וכמא דהות מסלקא אפי שכינתא מננא בסירין ולא חשיבין Hoc est, Et quasi [illegible] ablata, vel remota facies diuinitatis eius à nobis videntibus & non reputantibus. Quod autem Hebraice dicitur, Vere languores nostros ipse tulit, & dolores nostros sustinuit: ipse ita in Chaldæum vertit. בכין על חובנא הוא יבעי ועויתנא בדיליה ישתבקון אנחנא i. Sic, vel tunc pro reatib⁹ nostris ipse exorabit, & peccata nostra propter eum remittentur nobis. Et quod Hebraice habetur, Disciplina pacis nostræ super eum; cum cæteris: ita ipse Chaldaice traduxit, ובאולפניה שלמא יסגי עלנא ובדנטרנא לפתגמוהי חובנא ישתבקון לנא id est, Et in doctrina eius pax multiplicabitur super nos & in morte, ad sermonem eius reatus nostri remittentur nobis. Quod vero Hebraice dicitur, Omnes nos quasi oues errauimus: cum reliquis; Ita ipse Chaldaice exposuit. כלנא כענא אתבדרנא גבר לקבל ארחיה גלינא ומן קדם יהות תות רעוא למשבק חובי כלנא בדיליה Hoc est, Omnes tanquam oues dispersi sumus, quilibet versus viam suā captiuatus erat. Et ex parte Dei beneplacitum fuit parcere, vel remittere reatus omniū nostrum, propter ipsum. Et quod Hebraicus textus habet, Oblatus est & ipse afflictus vel voluntarius, vel libens, & non aperiet os suum: sic ipse Chaldaice traduxit, בעי והוא מתחב ועד לא פתח פימיה מתקבל תקיפי עממיא Hoc est, Exorauit, & ipse exauditus est, donec non aperuit os suū, suscepturus robustos gentium. Et vbi Hebraice habetur; Quasi agnus ad occisionem ducetur, & reliqua: sic idem Chaldaice dicit, כאמרא לנכסתא ימסר וכרחל דקדם גוזהא שתקא וליח לקבליה דפתח פומיה ממליל מילא. i. Sicut aries occisioni tradetur, & sicut ouis coram tondentibus se, mutescet. Et non erit qui pro eo aperiat os suum, & loquatur verbum. Et quod Hebraica litera habet, Et generationē eius quis narrabit? sic ipse Chaldaice transtulit, ופרישן דיתעבדן לנא ביומוהי מאן יכיל למסני. Hoc est, Et mirabilia quæ fient nobis in diebus eius, quis poterit enarrare? Quod autem Hebraice legitur, Dabit impios in sepulchrum suum & diuitem in mortibus suis: ita ipse Chaldaice exposuit, וימסר ית רשיעייא לגיהנם וית עתירי נכסיא דאנסו במותא דאבדנא. i. Et tradet impios in gehennam, & diuites diuitiarum, qui inique egerint, in morte perditionis. Et quod Hebraice dicitur, Et Dominus voluit cōterere eum infirmitate: Si posuerit pro peccato animam suam: & reliqua: Ita ipse Chaldaice quoque exposuit, ומן קדם יהוה הות רעוא למצרף ולדכאה ית שארא דעמיה בדיל לנקאה מחובין נפשיהון יחזון במלכות משיחהון יסגון בנין ובנן יורכון יומין ועבדי אוריתא דיהוה ברעותיה יצלחון Hoc est, Et ex parte Dei beneplacitū fuit, vt conflaretur, & residuū populi sui: vt mundarentur à reatibus suis animæ ipsorū, & videant Regnū Messiæ sui. Multiplicabunt filios & filias, qui prolongabunt dies. Et facientes legem Dei, in beneplacito ipsius prosperabuntur. Quod etiam Hebraice dicitur, In scientia sua iustificabit iustus seruus meus multos, & peccata eorum ipse portabit: ita quoque ipse transtulit, בחכמתיה יזכי זכאין בדיל לשעבדא סגיאין לאוריתא ועל חוביהון הוא יבעי id est, in scientia sua iustificabit iustos, vt obligentur multos ad legem, & pro reatibus eorum ipse exorauit. Et quod deinde Hebraicus textus [illegible] Et quod exposuit vel tradidit in mortem animam [illegible] idem ipse ita Chaldaice traduxit, [illegible] exposuit, חלף דמסר למותא נפשיה וית מרודייא שעביד לאוריתא והוא על חובין סגיאין יבעי ולמרודייא

ישתבק ברליה Hoc est, Pro eo quod tradidit in A mortem animam suam, vel se ipsum, & transgressores obligauit ad legem: Et ipse pro reis multis exorabit, & transgressoribus parcetur propter ipsum. Ex hac igitur Chaldaica traductione palam ostenditur, prædicta omnia Isaiæ verba ab exordio vsque in finem, alii nemini, quam ipsi Messiæ recte competere posse.

CAPVT XVII.

Quod Deus in cruce suspendendus erat, crucique affigendus, Et quod ille sit Messias, qui morte crucis moriturus fuerat.

CAPNIO.

QVAMVIS per ea, quæ de Messiæ passione hactenus dixisti, ita Iudæorum nostri temporis perfidia conuincatur, vt plane obmutescere debeat: vt tamen clarius adhuc eorum arguatur impietas, qui propterea Dominum nostrum Iesum negant verum fuisse Messiam, quod cruci fuerit affixus: licet plerique eorum ipsum suspensum fuisse mentiantur: eapropter Messiam ipsum Deum & hominem in cruce suspendendum, ac morte crucis obiturum fuisse, per eorum quoque scripturas ostendas, necesse est. GAL. Duo igitur hic me facere oportet. Primum enim Deum ipsum suspendendum, D crucique affigendum fuisse, probandum mihi est. Et deinum, quod Messias ipse morte crucis moriturus erat. Quod Deus itaque suspendendus esset, Deuter. 28. cap. satis clare habetur, vbi sic dicitur, והיו חייך תלאים לך מנגד ופחדת לילה ויומם ולא תאמין בחייך hoc est, Et erunt vitæ tuæ suspensæ tibi coram, & timebis nocte ac die, & non credes in vitas tuas. Vbi ideo fortassis pluraliter, vitas, dixit, quia sicut gemina est Messiæ natura, ita & eius vita, Deus scilicet & anima. Hæ E autem Messiæ vitæ, quæ pro nobis in cruce suspendendæ erant, nostræ sunt. Nam de vita quidem, quæ Deus est, ita Deuteron. 30. cap. legitur, הוא חייך ואורך ימיך Id est, Ipse est enim vita tua, & longitudo dierum tuorum. Quod Messias quoque vita sit, probatum est iam supra. Nam & ipse Dominus Iesus id ipsum testatus est, dicens, Ego sum via, veritas, & vita. In *Beresith* etiam קטנה *Ketanna*, id est, in expositione minoris libri Geneseos, hoc certe mirabile, quod dicturus sum, F scribitur super illud 22. cap. eiusdem libri dictum, ויקח אברהם את עצי העולה וישם על יצחק בנו i. Et accepit Abraham ligna holocausti, & posuit ea super Ishac filium suum. Sic enim ibi dicitur: Sicut זה *Ze*, id est, iste, hoc est, Deus, qui baiulat crucem in [illegible] spatul [illegible]. Sic [illegible] quoque hic hab[illegible] in libro ברכות *Berachoth*, id est, Benedictionum Hierosolymitano, in cap. quod incipit, [illegible] מאימתי *Meemathai* [illegible], id est, Quando l[illegible] sic dicitur: [illegible] cum com- G ple[illegible] orare ad Dominum vniuersam orationem [illegible], & deprecationem hanc, surrexit de conspectu [illegible] Domini, procumbens super genua sua, & manus eius erant expansæ ad cœlos.

Dixit Rabbi אבהו *Abbu*. Et manus eius erant expansæ ad cœlos. Nam sicut זה *ze*, id est, [illegible] crucifixus, vel in cruce extensus erat stans. Hæc ibi, זה *ze*, quod Latine interpretatur iste, hoc in loco non est nisi Deus. Quod per id, quod in libro מנחות *Menaboth*, id est, oblationum, in cap. quod incipit הקמנחות *Hammenaboth*, id est, Oblationes, scribitur, maxime probatur: vbi sic dicitur, הקבה נקרא זה שנאמר זה אלי ואנוהו i. Deus sanctus & benedictus vocatur *Ze*, id est, iste: sicut scriptum B est Exod. 15. c. *Ze*, i. Iste Deus meus, & glorificabo eum. Hæc traditio. Secundum ergo duas istas traditiones, Deus crucem humeris baiulaturus erat, & cruci manibus extensis affigendus. Cum autem Deus ex sua natura hæc pati non possit, de Messia necessario intelligenda sunt, qui Deus & homo futurus erat, & morte crucis moriturus. Quod autem manus & pedes ipsius Messiæ in cruce fodiendi essent, Psalmographus Psalm. 22. pronuntiauit, dicens, כי סבבוני כלבים עדת מרעים הקפוני כארי ידי ורגלי i. Quoniam circundederunt C me canes. Concilium malignantium obsederunt me, foderunt manus meas & pedes meos. *Septuaginta* tamen, i. Scribæ, dictionem illam כרו *caru*, i. foderunt, in כארי *caari*, quod, sicut leo, significat, mutantes, scripturam simul & sensum peruerterunt. Quod multis quoque aliis in locis eos fecisse, in primo libro latissime ostendimus. Veruntamen quidam ex nostris (licet pie & bono zelo) aiunt, Quod cum textus Hebraicus hic dicit, Sicut leo manus meæ & pedes mei, siue manus meas & pedes meos, constructio defectiua ibi sit, subaudiendumque, Impii tanquam leo manus meas & pedes meos foderunt, perforauerunt, fixerunt, aut male tractauerunt. Ad quod probandum, Chaldaicæ traductionē inducunt, quæ hoc loco sic habet, ארום סחרו יתי כלביא כנישת מבאישין אקפוני נכתין היך כאריא אידיי ורגלי id est, Quoniam vallauerunt me impii, similes canibus plurimis, congregatio malignorum circumdedit me, mordentes veluti leones manus meas & pedes meos. Ex quo inferunt, Hebræos [illegible] hunc non corrupisse. Sed vt vera fateat, hoc eorum dictum mihi minime placet. Primo, quia etsi in infinitis pene codicibus, quos nunc Iudæi passim præ manibus habent, כארי *cari*, id est, sicut leo, deprauatum sit in aliquibus tamē vetustissimis כרו *caru*, quod idem est quod, foderunt, scriptum adhuc reperitur, [illegible] Iudæi in eisdem non כרו *caru*, vt scriptum est, sed כארי *caari* legant. Dicunt enim ibi כתיב *thetib*, id est, [illegible]endum esse כרו *caru*, sed קרי *keri*, i. legen[illegible] כארי *caari*. Qui est tertius deprauandæ scripturæ modus: vt latius in primo libro ostensum est. [illegible] deinde, quia cum translatio Chal[illegible] [illegible] inducunt, non sit Ionathæ filii Vziels, qui annis plus[illegible] Christi ortum antecessit, sed R. Ioseph cæci [illegible] vt ipsimet affirmare videntur quia anni [illegible] trecentis quadra[illegible] post Christum pass[illegible] [illegible] non mirum [illegible] debet, [illegible] [illegible] ita hoc loco b[illegible] Quam [illegible] contra Iudæos no[illegible] [illegible] animaduertendum est & [illegible] in locis ad propositum nostrum [illegible] demum, quia

quod

quod non כארי *caari*, id est, ficut leo, fed כרו *caru*, id est foderunt, hi [illegible] fcriptum fuerit, non folum in expofitione libri Genef. R. Mofi Hadarfan (vt in 8 cap. primi libri vifum eft) liquido patet, fuper illud, Et Abraham adhuc ftabat coram Domino: verum etiam per 7 [illegible] interpretum editionem, qui ita hæc verba tranftulerunt, [illegible] Ex quo manifefte liquet, quod כרו *caru* id eft foderunt, & non כארי *caari*, hoc eft, ficut leo, hoc loco fcriptum erat. Id etiam ex translatione illa Chaldaica, qua Indi atque Æthiopes vtuntur, potiffimum videri poteft. Sic enim habet *Canauum* [illegible] *raegarua*: id eft, Vulnerauerunt, vel foderunt manus meas, & pedes meos. Non ergo Dauid in perfona fua hæc verba protulit, vt iuniores Iudæorum delirantes aiunt, fed in perfona Meffiæ, quem talia paffurum præuidebat. Quod etiam ex immediate fequentibus aperte infinuatur: cum dicitur, אספר כל עצמתי המה יביטו יראו בי: יחלקו בגדי להם ועל לבושי יפילו גורל Hoc eft, Numerabo omnia offa mea: ipfi confiderabunt, & defpicient me: diuident pannos meos fibi, & fuper veftem meam mittent fortem. Cum igitur hæc nunquam Dauid paffus fit nec vnquam in eo completa fuerint, de Meffia ea intelligi oportet: præfertim cum fcriptum fit in libro שבת *Sabbath*, in cap. quod incipit, במה האשה יוצאה *Bamme haiffa iotza* id eft, cũ quo vxor egredietur, Rabbi חייא *Hiia* dixiffe, omnes prophetas non prophetaffe, nifi de diebus Meffiæ. Præterea quoque Talmudiftæ illud Zachariæ 12. cap. dictum, והביטו אלי את אשר דקרו id eft, Afpicient in me quem transfixerunt: Meffiæ filio Iofeph tribuunt, vt refert ibidem Rabbi Dauid Kimhi. Hoc per ea etiam quæ in libro סוכה *Succa*, in cap. החליל חמשה *Hahalil hammiffa* habentur, facile probatur. Ibi enim fic legitur. Scriptum eft Zach. 12. c. וספדה הארץ משפחות משפחות לבד id eft, Planget terra familiæ familiæ feorfum. Hic planctus ad quid fiet. controuerfia eft ibi inter Rabbi דוסא *Doffa*, & magiftros. Vnus enim dicit, quod planctus ille fiet fuper Meffia filio Iofeph, qui occifus erit. Et alii aiunt, quod fuper fomite qui interficietur erit: בשלמא *Bafama* id eft, pax ei qui dixit, quod planctus antedictus fiet fuper Meffia filio Iofeph. Hoc eft enim quod fcriptũ eft Zach. 12. והביטו אלי את אשר דקרו וספדו עליו כמספד על היחיד והמר עליו כהמר על הבכור Hoc eft, Et afpicient in me quem transfixerunt, & plangent fuper eum quafi planctum fuper vnicum. Et dolebitur fuper eum, ficut doleri folet fuper primogenitum. Hæc traditio. Quamuis autem expofitores ibi in d [illegible] dimittant, vt unus Meffias ille dicatur [illegible] Iofeph, quia ex tribu Iofeph proditurus [illegible] à patre vocato Iofeph. dictum tamen [illegible] Talmudiftarum de Chrifto Domino noftro intelligitur. Quem ideo Talmudiftæ filium Iofeph appellarunt, quia alium patrem in terris habitum non erat nifi putatiuum, Iofeph fcilicet matris [illegible] virginis fponfum, qui vt teftantur Euangeliftæ, pater eius putabatur. Quamobrem & ipfa gloriofa Virgo dixit ei apud Lucam 2. ca. Fili quid fecifti nobis fic? Ecce pater tuus, & ego dolentes quærebamus te. Ex hac igitur traditione neceffario fequitur, Deum ipfum vulnerandum, transfigendumque fuiffe. Nam cum ea verba, Et afpicient in me quem transfixerunt: quæ veteres Talmudiftarum de Meffia intelligi voluerunt, in perfona Dei propheta protulerit, ac fi Deus ipfe crucifigendus effet: quod nec excogitari quidem potuiffet, nifi diuinitas cum humanitate in ipfo Meffia hypoftatice vnienda fuiffet: confequens profecto eft, Meffiam qui crucifigendus erat, Deum & hominem futurum fuiffe. Cum præterea Spiritum gratiæ fuper homines effundere, nemini nifi foli Deo conueniat, clarum certe eft, eum omnino Deum effe, in cuius perfona propheta loquitur, dicens, ושפכתי על בית דויד ועל יושב ירושלם רוח חן ותחנונים והביטו אלי את אשר דקרו Hoc eft, Et effundam fuper domum Dauid, & fuper habitatores Ierufalẽ fpiritum gratiæ & deuotionum, fiue precum. Et afpicient in me quem confixerũt, vel transfixerunt. CAP. Iuniores Iudæorum tam euidens paffionis Dei & hominis teftimoniũ deprauare non valentes, aiunt hoc in loco, Refpicient in eum, & non in me, apud eos fcriptum effe.

Iudæorum iuniorum obiectio.

GAL. Primum eorum falfitas ex eo patet, quod omnes antiqui eorum libri (vt ipfe optime nofti) ita prorfus habent, vt ego fcripfi atque traduxi. Deinde vero per Chaldaicam R. Ionathę tranflationem, quæ fic eadem verba Chaldaice profert, Et effundam fuper domum Dauid, & fuper habitatores Ierufalem fpiritum pietatis & miferationũ, & refpicient in me quem transfixerunt. Quare & idem propheta 13. c. ait, ואמר אליו מה המכות האלה בין ידיך ואמר אשר הכיתי בית מאהבי: חרב עורי על רעי ועל גבר עמיתי נאם יהוה צבאות הך את הרעה ותפוצין הצאן Hoc eft, Dicet ad eum, Quid funt plagæ iftæ inter manus tuas? Et dicet, His plagatus fum in domo eorum qui me diligebant, id eft qui me diligere debebant. Framea fufcitare fuper paftorem meum & fuper virum focium meum, vel confimilem mihi, feu cohærentem mihi, ait Deus exercituum. Percute paftorem. & difpergentur oues. Ex quibus omnibus luce clarius conftat Meffiam Deum & hominem crucis patibulo fufpendendum fuiffe, atque crucis morte obiturum.

Confutatio.

CAPVT XVIII.

Ad Iudæorum obiectum refponfio, qui ideo Chriftum Deum non fuiffe afferunt, quia in cruce fe a Deo derelictum clamauerit.

CAPNIO.

Hic nobis fefe opponit recentiorum Iudæorum impia perfidia, Si Chriftus vefter (inquiens) Deus fuit, cur mox in cruce moriturus, fe à Deo derelictum clamauit, dicens, אלי אלי למה עזבתני Hoc eft, Deus meus, Deus meus cur dereliquifti me? Si enim Deus & homo fuiffet, nunquam homo ille à Deo cui hypoftatice (vt ais) vnitus erat, deferi potuiffet. Quoniam vt ipfimet affentis, quod femel affumfit, nunquam dimifit. Quare cum fe a Deo derelictum clamauerit, palam ipfemet fe Deum non effe, proteftatus eft. HOG. Ad hoc Hieronymus dicit, Chriftum cecinisse in cruce Pfal. 22. aliofque fequentes, vfque ad illum Pfalm. 31. verficulum, In manus tuas Do-

contigisse: eam ob rem ad magis confutandam impiam obstinatamq; Iudæorum nostri temporis incredulitatem, hæc omnia in morte Messiæ accidere debuisse, per eorum scripturas probandum quoque est. GAL. Primum itaque notandum est quod legitur in libro *Sanhedrin*, in c. quod incipit, נגמר הדין *Nigmar haddin*, id est, Definitum est iudicium: vbi sic ad verbum dicitur: Dixit R. חסדא *Hasda*, Quod egressurus occidendus potabatur puluere incensi in scypho vini, vt separarentur sensus eius ab eo: sicut dictum est Prouerb. 31. ca. תנו שכר לאובד ויין למרי נפש Hoc est, Date ebriatiuum perdito, & vinum iis qui sunt amaro animo. Erant autem in Ierusalem mulieres honestæ, quæ hæc sponte ministrabant. Hęc Talmud. Bonum igitur vinum Domino Iesu Christo, aliisque cum eo crucifigendis ad hoc missum Iudæi biberunt. Quare tunc impletum est, quod longe ante per Amos cap. 2. dictum fuerat, ויין ענושים ישתו בבית אלהיהם id est, Et vinum damnatorum bibet domus Dei eorum: Quasi diceret. Vinū damnatorum bibet domus Israel, & quod maioris erit facinoris, vinum etiam Dei eorum. Neque tamen cuipiam inconueniens videri debet, quod paucorum admodum Iudæorum factum, domui Israel propheta attribuat: cum ibi non solum ingens populi multitudo adesset, facientibus quod dictū est consentiens, verum eorum quoque de quibus Matth. 27. capite dicitur, Quod similiter & Principes sacerdotum illudentes cum scribis & senioribus dicebant, Alios saluos fecit, se ipsum non potest saluum facere? Si Rex Israel est, descendat nunc de cruce, & credemus ei. Confidit in Deo, liberet nunc eum, si vult. Dixit enim, Filius Dei sum. Mos est etiam diuinæ scripturæ multitudini quandoq; ascribere, quod vel ab vno solo factum est. Legitur enim Iehosuæ 7. cap. Dominum ad ipsum Iehosuam dixisse, Peccauit Israel, & transgressi sunt pactum meum, quod præcepi eis, & etiam acceperunt de anathemate, & etiam furati sunt: cum reliquis. Ecce quomodo Dominus Israeli attribuit, quod solus Achan perpetrauerat. Pro incenso igitur & bono vino bibito, myrrham & acetum cum felle mixtū Iudaica impietas Domino Iesu propinauit. Et tunc illud Psalm 69. dictum impletum est, ויתנו בברותי ראש ולצמאי ישקוני חמץ: Hoc est, Et dabunt in escam meam fel, & in siti mea potabunt me aceto. Hæc autem de Messia intelligenda fuisse, in *Midras Ruth*, id est in expositione libri Ruth euidentius apparet, super illud quod dixit Booz, secundo capite, Accede huc, & comedes de pane, & tinges frustum tuum, vel buccellam tuam in aceto. Sic enim ibi dicitur: Loquitur de Rege Messia, Accede huc, id est appropinqua ad Regnum. Et comedes de pane: iste est panis Regni. Et tinges frustum tuum, vel buccellam tuam in aceto: Hæ sunt passiones, vel tormenta Messiæ: de quo dictum est Isa. 53. Et ipse vulneratus est, vel occisus est propter culpas nostras, contritus propter peccata nostra. Hæc traditio. Ex qua manifeste ostenditur, quod acetum Ruth significauit ac præfigurauit Messię passiones atq; tormenta. Quanto magis igitur in persona Messię dictum fuisse oportet, quod tam pię missum est, Et dabunt in escam meam fel, & in siti mea potabunt me aceto? Quod maxime in iusta Iudæorum retributione innuitur, cum protinus eodem in Psal. subditur, יהי שלחנם לפניהם לפח ולשלומים למוקש תחשכנה עיניהם מראות ומתניהם תמיד המעד: שפך עליהם זעמך וחרון אפך ישיגם תהי טירתם נשמה באהליהם אל יהי יושב id est, Sit mensa eorū coram eis in laqueum, & quæ sunt pacis in scandalum. Obscurentur oculi eorum à visione, & lumbos eorum iugiter dissolue. Effunde super eos indignationem tuam, & ira furoris tui comprehendat eos. Sit habitatio eorum deserta, in tabernaculis eorum non sit habitator. Et post hæc statim subiicitur, כי אתה אשר הכית רדפו ואל מכאוב חלליך יספרו: תנה עון על עונם ואל יבאו בצדקתך: ימחו מספר חיים ועם צדיקים אל יכתבו: Hoc est, Quoniam quem tu percussisti, persecuti sunt, & ad dolorem, vel ad afflictionem, vulneratos tuos vel occisos tuos narrabunt. Pone peccatum super peccatum eorum, & non veniant in, vel cum iustitia tua: deleantur de libro vitæ, vel viuentium, & cum iustis non scribantur. Hæc autem omnia Chaldaicus interpres ita Chaldaice traduxit atque exposuit: יהי פתורהון דסדרו קדמוי באכלי קדמהון לקלא ונכסתהון לתקלא: יתחשכן עיניהון מן למיחמי וחרציהון תדירא תזעזע: שדי עליהון רוגזך ותקיף רוגזך ידבקינון: תהי משכנתהון צדיא במשכנהון לא יהא יתיב: ארום דאנת מחיתא רדפו ומן דכאיב על קטולך ישתעיק: הב עויה על עויתהון ולא ידכון למיעל בכינשת צדקיך: יתמחון מספר דכרין חייא ועם צדקייא לא יתכתבון: Hoc est, Sit mensa eorum quam parauerunt coram me vt comederem, in laqueum, & sacrificia eorū in scandalum. Obscurentur oculi eorū, vt videre nequeant, & lumbos eorum continuo tremore affice. Effunde super eos furorem tuum, & fortitudo furoris tui apprehendat eos. Sit habitatio eorum deserta, & in tabernaculis eorum non sit habitator. Quoniam quem tu vulnerasti, persecuti sunt, & in afflictum propter interfectos tuos, obloquentur. Adde peccatum super peccatum eorum, & non mereantur ingredi in Ecclesiam iustorum tuorum. Deleantur de libro memoriæ viuorum, & cum iustis non scribantur. Ad horum verborum Psalmographi declarationem, notandum est, quod mensa in sacra scriptura quandoq; regnum significat. Vnde in *Midras tillim*, id est in expositione Psalmorum, super illud Psal. 23. dictum, תערוך לפני שלחן Id est, Parabis coram me mensam: sic dicitur, Hæc mensa est Regnum. Quandoq; vero tota ipsa diuina scriptura quę in 24. distinguitur libros, mensa nuncupatur: iuxta illud Deut. 8. ca. dictum לא על הלחם לבדו יחיה האדם כי על כל מוצא פי יהוה יחיה האדם Hoc est, Non de solo pane viuit homo, sed de omni eo quod egreditur ex ore Dei, viuit homo. Vtraq; hæc mensa facta est Iudæis in laqueum. Quia enim Messiam vino myrrhato & aceto cum felle mixto potauerunt, idcirco & regnū & veram scripturæ intelligentiam perdiderunt. Quare de eorum cæcitate subditur, Obscurentur oculi eorum à visione, id est, ne videant. Hinc etiam verus Messias, qui eis ad pacem esse debuit, & pax vocatur, iusto Dei iudicio, factus est eis in scandalum: quia os eius felle & aceto amaricauerunt. Et hoc est quod in planctu suo Ierem. 1. c. ait,

צדיק הוא יהוה כי פיהו מריתי id est, Iustus est ipse Deus, quia os eius amaricaui. Tunc enim Iudaica prauitas os Dei amaricauit, cum spongiam acero felleque plenam, arundini circumpositam, ori atque naso Domini nostri Iesu veri Messiæ apposuit. Quamobrem tunc etiam impletum est Ezec. illud 8. cap. dictum, והנם שולחים את הימורה אל אפי id est, Et ipsi erunt mittentes fœtorem ad nasum meum. Quod exponens R. Kimhi ait, Vult dicere, odorem malum. HOG. His in locis longe secus scriptura nostra habet, quam tu traduxisti. Nam illud quidem lamentationis Ieremiæ sic habet, Iustus est Dominus, quia os eius ad iracundiam prouocaui. Hoc autem Ezechielis ita, Et ecce applicant ramum ad nares meas. GAL. Vtrobique author nostræ editionis (pace eius dixerim) nimium Iudæis blanditus est. Nam dictio מריתי *maruthi* quæ in verbis Ieremiæ ponitur, à verbo מרה *mara*, quod amaricare proprie significat, deriuatur. Idcirco מריתי *maruthi*, idem est quod amaricaui. Dictum autem Ezechielis tam apud nos, quam apud Hebræos penitus deprauatum est, sed multo magis apud nos quam apud eos. Illi enim sic habent, Et ipsi mittentes erunt fœtorem ad nasum suum. Neutra tamen litera vera est, neque quam ipsi habent, neq; quam nos habemus, sed illa quam prius posui. Antiqui namque eorum sapientes, quos סופרים *Sophrim*, id est scribas nuncupant, attendentes prophetam eadem verba in persona Dei protulisse: fœtoremque ad nasum eius poni, & inconueniens, & impossibile esse existimantes: ne huiusmodi locutio in simplicium scandalum cederet, scripturam hanc quemadmodum & alias eius generis quamplurimas, commutauerunt: vt latius in primo libro ostendimus. Hic autem ad nasum meum scriptum erat, quod ipsi mutantes, ad nasum suum, scripserunt: vt ibidem quoq; per eorum scripturas probauimus. Quod autem Messia moriente, sol obscurari debebat, tenebræque per vniuersam terram fieri, longe ante per Amos prophetam nunciatum fuit, sic 8. cap. dicentem. והיה ביום ההוא נאם ארני יהוה והבאתי השמש בצהרים והחשכתי לארץ ביום אור: והפכתי חגיכם לאבל וכל שיריכם לקינה והעלתי על כל מתנים שק ועל כל ראש קרחה Hoc est, Et erit in die illo, ait Dominus Deus. & occidere faciam solem in meridie, & tenebrescere faciam terram in die lucis: Et conuertam festiuitates vestras in luctum, & omnia cantica vestra in lamentum. Et ascendere faciam super omnia dorsa saccum, & super omne caput caluicium, vel depilationem. Tenebras vero factas fuisse ea die & hora, qua Christus mortuus est, nemo it inficias: cum id vel Gentiles ipsi testentur. Depilationem autem hanc atq; lamentationem inconsolabilem tunc, aut parum post fieri contigit, cum scilicet quadragesimo anno ante templi euersionem, Iudicibus Iudæorum ex consistorio Gazith expulsis, omnis ab eis iudiciaria potestas ablata fuit sicut in quarto libro latissime patuit.

CAPVT XX.

De merito passionis Messiæ, & mortis, ac effusionis sanguinis eius.

CAPNIO.

CVM per meritum passionis Christi humanum genus saluatum sit: ideo vt nihil de Messiæ passione prætermittatur, de merito nunc passionis, mortis, & effusionis sanguinis eius, aliquid ex Iudæorum scripturis patefacias. GAL. Faciam equidem. De merito itaq; passionis Messiæ id nunc solum audiendum est, quod in libro qui apud eos ספרי *Siphre* vocatur, ex verbis R. Iosis hoc modo scriptum est, Egredere & disce meritum regis Messiæ, ac præmium iustorum ab antiquo Adam: cui non fuit datum, nisi vnum præceptum de negatiuis, & transgressus est illud. Vide quot mortes decretæ sunt ei, & generationibus eius, generationibusq; generationum, vsque ad finem omnium generationum. Porro quænam mensura multiplicatur, mensura ne boni, an mensura vindictæ? Esto dicens, quod mensura boni multiplicatur, mensura vero vindictæ minuitur. Quasi dicat, Deus semper citra condignum punit, & vltra condignum remunerat. Rex igitur Messias afflictus & humiliatus ieiunio, pœnisque affectus, meritū & præmium omnibus retribuet: sicut dictum est Isa. 53. c. Et Dominus obuiare fecit in eo peccatum omnium nostrum. Hæc Talmud. Hoc etiam modo argumentatus est Paulus ille summus Talmudista, cum ad Romanos scribens 5. cap. ait, Si vnius delicto multi mortui sunt, multo magis gratia Dei, & donum in gratia vnius hominis Iesu Christi, in plures abundauit. Meritum autem mortis Messiæ ex eo maxime ostenditur, quod in eodem libro ita legitur, מחמס בני יהודה אשר שפכו דם נקי בארצם באותה שעה ויהודה לעולם תשב ונקתי דמם לא ניקתי וכפר ארמתו עמו מניין אתה אומר שהריגתו שביד אומות העולם כפרת היא להם לעולם הבא שנאמר מזמור לאסף אלהים באו גוים בנחלתיך: id est, De iniquitate filiorum Iudæ, qui fuderunt sanguinem innocentem in terra eorum in illa hora. Et Iudas semper manebit, & parcam, sanguini vero eorum non parcam. Parcet autem terra eius, id est cadauer eius populo suo. Et vnde habes, quod mors eius, quæ est in manu gentium mundi, parcet eis in seculo venturo? Quia dictum est in Psalmo Asaph, Deus, venerunt gentes in hereditatem tuam. Hæc traditio. Ex qua manifeste liquet, per mortem Messiæ, futuram fuisse peccatorum remissionem: tum ex eo quod dicit, quod terra eius, id est cadauer eius parcet populo suo: tum etiam, quia ait, quod mors eius, scilicet Messiæ, parcere debebat gentibus in seculo venturo, id est tempore Messiæ. Et recte quidem. Nam Messias ipse pro humani generis salute, & præsertim propter saluandos patres moriturus erat. Quod ex commentariis R. Mosis Hadarsan palam ostenditur, super illud Psal. 49. ויחי עוד לנצח לא יראה השחת כי יראה חכמים ימותו Hoc est, Et viuet vltra in sempiternum, & non videbit infernum, cum viderit sapientes morientes, vel, vti videbit sapientes morientes, vt aliqui interpretati sunt: Cum sic ibi dicitur. אמר רבי משה הדרשן זה הפסוק נאמר על מלך המשיח שימות כדי לפדות את האבות ואחר יחיה לנצח לא יראה שחת כמו החכמים שימותו Hoc est, Dixit Rabbi Moses Ha-

ses Hadarsan, Hic [illegible] dictus est [illegible] Messia, qui [illegible] m[illegible] odum viuet in [illegible] infernum, quem [illegible] tur. Quod autem non [illegible] per [illegible] Messiæ effusionem, [illegible] nt fideles, & ab inferno l[illegible], patet per illu[illegible] Zachariæ nono capite dictum, גם את בדם בריתך שלחתי אסיריך מבור אין מים בו hoc est, Etiam tu per sanguinem pacti tui, emisi captiuos tuos de puteo, in quo non [illegible] aquæ. Ad cuius di[illegible] intellectum, notandum est, quod hæc di[illegible]ones tu & tuos, hic positæ fœminini sunt generis. Ideo eas ad aliquod fœmininum, cuius mentio præcesserit, referri oportet. Ad quod autem fœmininum sint referendæ, ostendunt ibidem, cum paulo ante hæc verba, sic dicitur. גילי מאד בת ציון הריעי בת ירושלם הנה מלכך יבוא לך צדיק ונושע הוא id est, Exulta valde filia Sion, iubila filia Ierusalem. Ecce Rex tuus veniet tibi iustus & saluatus ipse. Vbi Ionathæ Chaldaica translatio sic dicit, חדאי לחדא כנשתא ציון גילי קהלא ירושלם Hoc est, Exulta gaudio Ecclesia Sion, iubila Ecclesia Ierusalem. Ad filiam igitur, id est, Ecclesiam Sion & Ierusalem referenda sunt hæc pronomina ibi posita, cum dicitur, Etiam tu in sanguine pacti tui, emisi captiuos tuos de puteo, in quo non sunt aquæ. Quæ quidem verba sic R. Selomo exponit. Etiam tu Ecclesia Sion & Ierusalem saluabens cum Messia: sicut ipse iustus est & [illegible]. Per [illegible]guinem pacti tui. id est, per meritum sanguinis [illegible], qui effusus est super vos in Sinai. De quo [illegible] um est Exod. 14 ca. Ecce sanguis pacti, quod pepigit Dominus Emisi captiuos tuos de puteo, id est, de captiuitate. Hæc ille. Cum inquit, de puteo, id est de captiuitate, hoc non potest intelligi de puteo captiuitatis Ægypti vel Babylonis, cum aquis vtraque abundet, & propheta puteum de quo loquitur, carere aquis dicat. Quare de puteo gehennæ in quo non sunt aquæ, sed ignis & sulphur, dictum eius intelligi oportet, vt patet in prologo איכה רבתי *Echa Rabbethi*, id est expositionis planctus Ieremiæ: vbi sic dicitur, Deus sanctus & benedictus promisit nobis, se erepturum nos de gehenna per [illegible]entum circumcisionis. Et vbi hoc dixit? Apud Zachariam dicentem, Etiam tu per sanguinem pacti tui, emisi captiuos tuos de puteo, in quo non sunt aquæ. Hæc traditio. Cum autem dicit per meritum circumcisionis futuram fuisse salutionem, per meritum effusionis sanguinis Christi intelligi volunt, cuius typum circumcisio gessit. Nam cũ omnes patriarchæ & prophetæ, omnesque sancti patres quantumcunque sancti, qui circumcisionem ac[illegible]perunt, vsque ad passionem Christi, ad infernum descenderunt, vt patet in multis locis Talmud, & præsertim in libro qui חגיגה *Hagbiga* dicitur in [illegible] quod incipit הכל חייבין *Hacol hauabim*, id est, omnes sunt obligati, vt latius in præcedentibus ostendimus: consequens plane est, quod nõ per meritum circumcisionis, sed per meritum passionis Christi, cuius figuram circumcisio gerebat, etiam ab inferno liberandi. Præterea [illegible] de peccatorum venia, nec satisfactio [illegible] per eo[illegible]sequens anima [illegible] saluatio, nisi per sanguinem effusionem fieri deberent, vt patet in libro אמנה *Amana*,

Expositio R. Selomonis.

A id est Dicitur, in [illegible] quod incipit, Septem dies ante diem propiciationis: v[illegible] bus legitur, Non est venia, vel peccati remissio, nisi per sanguinem: sicut scriptum est Leuit. 17. כי הדם הוא בנפש יכפר id est, Nam sanguis ipse pro anima satisfaciet, vel animæ parcere faciet. Saluatio autem cum nonnisi per Messiam futura fuerit, vt in superioribus probatum est: necessario profecto sequitur, quod neque merito circumcisionis, neque merito sanguinis super filios Israel in monte Sinai

B effusi, Deus peccata remittebat, sed merito duntaxat sanguinis Messiæ effundendi, quem sanguines prædicti figurabant, sine quo nec fuit, nec est, nec erit vnquam perfecta peccatorum remissio.

CAPVT XXI.

Quod Messias ad infernum descensurus esset, omnesque electos inde educturus.

CAPNIO.

C VM Christum Dominum nostrum post mortem suam ad inferos descendisse, indeque electorum sanctorum animas eduxisse, & credamus, & confiteamur: [illegible] eapropter vt magis magisque adhuc iuniorum Iudæorum conuincatur pe[illegible], id ipsum Messiam facturum fuisse, probari quoque per eorum scripturas oportet. GAL. Messiam itaque ad infernum descensurum, atque [illegible] os omnes inde educturum fuisse, per illud in

D pri[illegible] patet, quod in *Beresith rabba*, id est in expositione [illegible] Genes. Rabbi Mosis Hadarsan legitur [illegible] super illud 24. cap. eiusdem libri dictum, Egredu[illegible] meum rab[illegible]ulum: sic ad verbum dicitur: Dixit Rabbi Ieh[illegible] filius Leui: Iui cum Angelo mortis nomine קיפוד *Kippod*, quousque perueni ad portas gehennæ. Statimque [illegible] *kippod* Angelum, qui scilicet præest gehennæ, & metiretur gehennam a capite vsque ad finem, & non fuit ei hora vacans ad metiendum. Quia tunc occide-

E runt Rabban Simeonem filium Gamlielis. Et volui ire, & non potui. Post hoc autem iui cum *kippod* Angelo, & ibat mecum Messias filius Dauid, quousque perueni ad portas gehennæ. Cumque viderent captiui qui in gehenna erant, lumen Messiæ, gauisi sunt eum recipere, dicentes, Hic educet nos de his tenebris, sicut dictum est Hoseæ 13. ca. מיד שאול אפדם כמות אגאלם Hoc est, De manu inferi [illegible]edimam eos, à morte liberabo illos. Et sic Isaias quoque dicit 35. c. ופדויי יהוה ישובון ובאו

F ציון id est, Et redempti Domini [illegible] & venient, vel intrabunt in Sion. Et reliqua vsque ונסו יגון ואנחה Hoc est, Et fugient dolor & [illegible]. Non dicitur autem Sion in loco illo [illegible] גן עדן *gan eden*, id est hortus voluptatis, hoc est, paradisus. Hucusque traditio. Quæ etsi stultum quoddam videatur ponere figmentum, quia [illegible] Talmudistæ arcana Messiæ nonnisi in parabolis tradere soliti sunt: ideo figmentum illud finxerunt [illegible] Messias

G descensum ad inferos. [illegible] patentem in limbo existentium, quod [illegible] ipsius aduentum, suamque liberationem [illegible] insinuarent. Quod testimonia Ho[illegible] optime probant. Hoc idem etiam ille eorum Doctor, quem רבינו הקדוש *Rabbenu Hacadosh*, id est Ma-

gistrum nostrum sanctū vocant [illegible] C[illegible]stum natum apertius ostendit, in [illegible] גלי רזיא *Galerazeia*, id est, reuelatorem [illegible] arcanorum appellauit. Et præ[illegible] tum ad secundam Antonini Consulis vrbis Romæ petitionem, [illegible] inter cætera idem Antoninus ab eo quæsiuit, dicens, Ex quo גבר *gheuer*, id est, vir Deum significat, quid [illegible]bi vult textus ille Thren. 3. cap. [illegible]pius, אני הגבר ראה עני בשבט עברתו: אותי נהג וילך חשך ולא אור id est, Ego *gheuer*, id est vir videns paupertatem, in virga indignationis suæ me mi[illegible], & adduxit in tenebras, & non in lucem. Respondit ei Rabbenu [illegible] Hic est Deus sanctus & benedictus, qui ait, Ego sum vir qui vidi paupertatem. M[illegible]nauit & adduxit in tenebras, & non in lucem. Hic itidem Deus sanctus & benedictus est, qui dixit, Decreui descendere ad inferos, ad redimendas animas iustorum [illegible] quas in virga indignationis suæ pater meus qui est in cœlis, illuc detrudi propter peccatum Adæ. Item eodem in libro ad sextam eiusdē Antonini petitionem, idem Ra[illegible] ha cados dicit se in libro Rabbi Simeonis [illegible] qui מחקר הסודות *Mechker hassodoth*, id est [illegible]atio secretorum nuncupatur. [illegible]æc inter[illegible] inuenisse: His auditis cœpit flere Rab H[illegible]as, dixitque, Veh illis, veh illis impiis, homicidis [illegible] quorum amore, vt peccatum illis dimittat, Deus sanctus & benedictus mittet Filium sanctū suum, & carne humana se induet. Veh [illegible] propter suas prauas operationes [illegible] huic Messiæ, & respuent dicta, quibus præcipiet vt mundificentur aqua mundificationis, ad purganda eorum peccata. Ipsi vero non incedent in [illegible] Deo gratis, nec facient voluntatem eius. [illegible] ingenti iracundia percitum occident, [illegible] anim[illegible] descendet ad inferos, apud quos [illegible] morabitur: vt inde omnes animas patrum iustorumque educat. Sicut dictum est Gen. 4[illegible]. אנכי ארד עמך מצרימה ואנכי אעלך id est, Ego d[illegible]cendam tecum in Ægyptum, & ego inde educam te. Et faciet Deus sanctus & benedictus, vt eus in para[illegible]sum deducat, sintque læti in gloria Dei, iuxta illud Huseæ 6. cap. di[illegible] Viuificabit nos [illegible] duos dies, in die tertia suscit[illegible]bit nos, & v[illegible] ante faciem eius. Hęc omnia ille, quem ip[illegible] M[illegible] nostrum sanctum appellant. Ex quibus om[illegible]ibus satis mani[illegible]ste patet, Messiam Deum & hominem statim post mortem suam ad infe[illegible] descensurum fuisse, atq; animas electorum [illegible] inde educturum.

Capvt XXII.

Quod Messias tertio die a mortuis re[illegible]re debebat.

CAPNIO.

[illegible] E v[illegible]istum [illegible]minum [illegible] tertio [illegible] mortuis re[illegible] Eu. [illegible] scripserunt. [illegible]tur [illegible] in Messia futu[illegible] in [illegible] per [illegible] biblicas scripturas [illegible]lebes. Galatinvs. [illegible]ur quid ver[illegible] Talmudistæ super illud [illegible] dictum senserint, dicam, אני בצדק אחזה פניך אשבעה בהקיץ תמונתך id est, [illegible] iustitia, ve[illegible] tuam, sa[illegible], [illegible]nia, vi[illegible]o ve[illegible] vel [illegible] tua. Su[illegible] prob[illegible] est [illegible] T[illegible] plures, M[illegible] esse faciem Dei. Hæc [illegible] forma, v[illegible] siue fi[illegible] Dei, qua [illegible] prophetæ loqu[illegible], non est [illegible] Dei filius, siue M[illegible] ipse f[illegible] diuin[illegible], secundum [illegible] Dei Fil[illegible]. V[illegible] igitur [illegible] 3. [illegible], est [illegible] est. E[illegible] fu[illegible] quam M[illegible] cum [illegible] יהוה [illegible], Et [illegible] quam Dei [illegible] los sic in C[illegible] ויקרא דיוקנא [illegible] מסתכל hoc est, L[illegible] in [illegible] charitatis Dei [illegible] fuit istu[illegible] ante [illegible] propter [illegible] sunt: Videbo [illegible] M[illegible] Sa[illegible] cum [illegible] simi[illegible] similitudo. vel [illegible] us autem alter [illegible] dicetur, c[illegible] de [illegible] m nobis o[illegible] expo[illegible] superius, in *Peresi*[illegible] קטנה *tanna*, [illegible] m[illegible]tione libri [illegible] in non[illegible] me[illegible] peta lud quod 3 cap [illegible] de A[illegible] tempore est, E[illegible] Dominus de horto vel de paradiso voluptatis. Ibi enim [illegible] erat [illegible] D[illegible] R. H[illegible]nia, F[illegible] A[illegible] paradiso in isto sæculo, [illegible] futuro sæculo no emittetur. Iuuatur au[illegible] in [illegible] R. Haniæ dictum per id quod [illegible]ptum e[illegible] P[illegible] Ego in iustitia, vel per iu[illegible] exempl[illegible] faciem tua[illegible] sutiexe[illegible] forma, vel figura, vel imago, v[illegible] militudo tua. Dixit [illegible] benedictus, [illegible] hora illa ego iustific[illegible] [illegible], scilicet Adam ali[illegible] sententia. Dixit Deo [illegible] & bened[illegible] Dauid, Et in illa hora qua te[illegible] ille, qui est similitudo tua, sanabor, & in iustitia contemplabor vel videbo faciem tuam. Vbi glossa R. Selo[illegible] Contemplabor, inquit faciem t[illegible]: sicut [illegible] est כי עין בעין יראו בשוב ה׳ ציון [illegible] oc[illegible] [illegible] vel [illegible] [illegible] R. [illegible] nathan sita Chal[illegible] ארי בעינתן יחזון בגבורא; די[illegible]ביד[illegible] [illegible] יהוה [illegible] Hoc est, [illegible] [illegible] vel [illegible]tudinem [illegible] tuam [illegible] Dei [illegible] tuas [illegible] tuas [illegible] vil[illegible] tua. [illegible] A[illegible] olim de paradiso [illegible] De[illegible], auferēdo sententiam contra [illegible] S[illegible] dominetur, tunc id[illegible] cum [illegible] D[illegible] proph[illegible] תמונתך *temunathecha* [illegible], vel im[illegible] vel similitu[illegible] Dei [illegible] est, quod [illegible] illa qu[illegible] D[illegible] Pat[illegible] [illegible] immortalem [illegible] tunc [illegible] Dauid [illegible] [illegible] placitum. [illegible] ista con[illegible] di[illegible] qui post [illegible] ens, sic vt præcedi[illegible] iustificabit iustus seruus [illegible] peccata eorum ipse

rum ipse portabit. Hic etiam haud incongrue dici potest, quod in libro *Sanhedrin*, cap. *Helec*, hoc modo scriptum est: Dixit R. Nahman ad R. Ishac, Qu[illegible] fecit te audire, quãdo venturus sit בר נפלי *Bar niphli*, id est, filius caducus. Ait ei, Quis est *Bar niphli*? Dixit ei, Messias. Ait illi, Messiamne vocas *Bar niphli* .i. filium caducum? Respondit ei, Etiam. Sicut de ipso scriptum est Amos 9. cap. ביום ההיא אקים את סכת דוד הנפלת id est, In die illa suscitabo, ve[illegible] rigam casulam Dauid deiectam, vel prostratã. Hæc traditio. Vbi non abs re vetus hic Talmudista, Messiam *Bar niphli*, id est filium caducum appellauit. Quia vt dictum suum prophetæ testimonio probat, Messias ipse quoad corpus, casula Dauid deiecta, siue prostrata in sua passione & morte esse debebat, in sua autem resurrectione à Deo suscitari & erigi. Hic neque silentio prætereundum puto, quod in *Midras tehilim*, id est in expositione Psalmorum legitur, super titulum illum Psal. 22. qui est על אילת השחר Hoc est, Super certa auroræ: vbi sic dicitur: Hoc est quod scriptum est, Excitare gloria mea, excitare psalterium & cythara, Excitabo auroram. Et infra, Excitare in Edom, id est in Romanis. Futurum est enim vt astare facias nobis regem Messiã. Et quid est, Excitabo auroram, & aurora nõ excitat me. A seculo enim nõ venit super me aurora, & inuenit me dormiẽtem. Et hoc est, Excitabo auroram. Et sic ipse dicit Psal. 119. חצות לילה אקום להודות לך Hoc est, Media nocte surgo ad confitendum tibi. Hactenus traditio. Vbi notandum est, quod gloria Dauid fuit in Messia, vt habetur in *Midras tehilim*, id est, in expositione Psalmorum, super illud Psal. 16. Lætatum est cor meum, scilicet in verbis legis, & exultauit gloria mea. Dixit Rabbi אבהו *Abhu*, lætatum est cor meum, scilicet in Rege Messiæ, qui ex me egressurus est. Sicut dictum est Isaiæ 4. cap. Quia super omni gloria protectio. Hoc est Messias. Etiam caro mea habitabit ad fiduciam, scilicet post mortem. Dixit Rabbi Ishac, Docet per hoc quod non habuit in eo potestatem tinea, & vermis. Hæc traditio. Præmissis quoq; addendum est, quod in Psal. 16. hoc modo scribitur. לכן שמח לבי ויגל כבודי אף בשרי ישכן לבטח כי לא תעזב נפשי לשאול ולא תתן חסידך לראות שחת Hoc est, Propter hoc lætatum est cor meum, & exultauit gloria mea, etiam caro mea habitabit ad fiduciam. Quia non derelinques animam meam in inferno, nec dabis sanctum, vel pium tuum, vt videat corruptionẽ. Vbi propheta de corporis Christi incorruptione, deque eius resurrectione aperte loquitur. De eadem quoque corporis Messiæ incorruptione sic apud Isaiam 51. capite legitur, מהר צעה להפתח ולא ימות לשחת ולא יחסר לחמו Id est, C[illegible]to clausus, vel mobilis ad aperiendum, & non morietur ad corruptionem, nec diminuetur caro eius. Vbi glossa Rabbi Kimhi, Est, inquit, ibi לחמו *lahmo*, cadens super carnem tantum, iuxta illud Leuit. 21. cap. כי אשי יהוה לחם אלהיהם הם מקריבים והיו קדש Hoc est, Quia sacrificium Dei, carnem Dei sui ipsi sacrificant, erũt sancti. Quod autem tertio die resurrecturus esset, patet per ea quæ R. Moses Hadarsan in expositione libri Genesis dicit, super illud eiusdem lib. 22. cap. dictum, ביום השלישי וישא אברהם את עיניו id est, In die tertio eleuabit Abraham oculos suos: ibi enim idem Rabbi sic ad verbum ait, Hoc est quod scriptum est Hoseæ 6. c. יחיינו מיומים ביום השלישי יקימנו ונחיה לפניו ונדעה נרדפה לדעת את יהוה Hoc est, Viuificabit nos post duos dies, in die tertio suscitabit nos. Et viuemus ante faciem eius. Et sciemus, vt sequamur ad cognoscendum Deum. In die tertio, id est triduo: sicut scriptum est Gen. 42. ca. Et dixit eis Ioseph, In die tertio. In die vero tertio dationis legis, iuxta illud Exod. 16. Et fuit in die tertio facto mane, & fuerunt voces & fulgura. In die autem tertio exploratorum. Sicut dictum est Iehosuæ 2. Et abscondimini ibi tribus diebus. In die quoq; tertio Ionæ, iuxta illud, Fuit Ionas in visceribus piscis tribus diebus & tribus noctibus. In die etiam tertio ascendentium de captiuitate. Sicut dictum est Ezræ 8. c. Et castrametati sumus ibi diebus tribus. In die demum te[rti]o viuificationis mortuorum, iuxta illud Hoseç 6. c. dictum, Viuificabit nos post duos dies, in die tertio suscitabit nos. Et viuemus ante faciem eius. quæ est Rex Messias. Sicut dictum est Ps. 80. יהוה אלהים צבאות השיבנו האר פניך ונושעה id est, Deus exercituum conuerte nos, ostende faciem tuam, id est Messiam tuum, & saluabimur. Hæc traditio. In libro autem *Mechilta* super illud Psalm. 30. כי רגע באפו חיים ברצונו id est, Quoniam momentum in ira eius, & vita in beneplacito eius: ita scriptum legimus, אמר רבו משה הדרשן כי רגע באפו חיים ברצונו נאמר על משיח צדקנו כי יהיה ברגע המות והחיים ברצונו לתת לאחרים ולקבלה הוא לעצמו וסמיך ליה רנה כי כשיתן המיתה לשוב ארם ויבכו בעדו וכשיחיה אותו ירננו והוא בשימורת יתאבלו כל רור פי שמו ובשירת ירננו ונסמך לזרה יחיינו מיומים וביום ג׳ יקימנו ונחיה לפניו Hoc est, Dixit Rabbi Moses Hadarsan. Quoniam momentum in ira eius, vita in beneplacito eius. Hoc dictum est de Messia iusto nostro. Quoniam erũt in momento mors & vita eius ꝓ voluntate sua, ad dandum aliis, & ad recipiendum in semetipso. Et huic coniungitur illud immediate in eodem Psal. sequens, בערב ילין בכי ולבקר רנה id est, ad vesperum demorabitur fletus, & ad matutinum cãtus. Quando enim alicui inferet mortem, flebunt super illum, & cum ad v[i]tam restituet eum, Canticum canent. Cum autem ipse morietur, tristes erunt de morte eius omnes sectatores nominis eius, & cum ad vitam redibit, siue cum resurget, gaudebunt, & canent. Et huic additur illud, Viuificabit nos post duos dies, & in d[ie] tertio r[e]surgere faciet nos, & viuemus ante faciem eius. Verba igitur Hoseç prophetæ sic iuxta eorum expositiones, intelligẽda sunt, Viuificabit nos, scilicet Messias à morte culpæ post duos dies, quibus scilicet iacebit in sepulchro. In die tertio suscitabit nos, per spem scilicet resurrectionis. Nam Christi resurrectio nostræ resurrectionis generalis futuræ exemplum & causa fuit. Quemadmodum enim Christ⁹ resurrexit, ita nos quoq; resurgemus. Eam ob rem Petrus quasi prophetiam hanc Hoseæ exponere volens, ita primæ primo cap. ait, Benedictus Deus & Pater Domini nostri Iesu Christi, qui secundum magnam misericordiam suam regenerauit nos in spem viuam, per resurrectionem Iesu Christi ex mortuis. Hoc ipsum autẽ per Rab-

Catholica expositio.

benn Haccados expressius dictum fuit, eo in libro qui גלי רזייא *Gale razeia* id est, Reuelator arcanorum inscribitur, dum ita dixit, Post triduum vero anima Messiæ ad corpus suum reuertetur, & exibit ex illo lapide quo erit sepult⁹: sicut dictum est Exod. 33. c. הנה מקום אתי ונצבת על הצור והיה בעבור כבודי ושמתיך בנקרת הצור Hoc est, Ecce locus est apud me, stabis supra petram. Cumque transierit gloria mea ponam te in foramine petræ. Hæc ille quem Hebræi Magistrum nostrum sanctum vocant.

CAPVT XXIII.

Quod Messias in cœlum ascensurus erat, ducens secum eos quos de inferno liberare debebat.

CAPNIO.

IN cœlum quoq; Christum ascendisse fides Catholica firmiter tenet. Idcirco Messiam id ipsum post resurrectionem suam facturum fuisse, per Hebraicarum scripturarum testimonia probandum est. GAL. Hoc per septem præcipue testimonia probare possumus. Quorum primum quidem illud sit, quod Deut. 32. cap. ponitur, כי אשא אל שמים ידי Hoc est, Quia leuabo ad cœlos manum meam: Quod R. Ankelos in Chaldæum vertens, sic exposuit, ארי אתקינית בשמיא בית שכינתי id est, Quia ordinabo, vel præparabo in cœlo domum diuinitatis meæ, & dicam permanens ego in æternum. Id quoq; R. Selomo ita exposuit, Leuabo ad cœlos manum meam, id est, locum diuinitatis meæ. Locus autem & domus diuinitatis Messias est secundum humanitatem. Quod satis per Isaiam ostenditur, ita 57. cap. dicentem, כה אמר רם ונשא שוכן עד וקדוש שמו מרום וקדוש אשכון ואת דכא ושפל רוח להחיות רוח שפלים ולהחיות לב נדכאים Hoc est, Sic ait excelsus, habitans in æternitate, & sanctum nomen eius. Excelsum & sanctum inhabitabo, & contritum & inferiorem spiritu, ad viuificandum spiritum inferiorum, & ad viuificandum cor contritorum. Vbi glossa R. Selomonis, Excelsum, inquit, & sanctum inhabito, & inde ego sum cum contrito & inferiore spiritu. Prolongo enim diuinitatem meam super eum. Hæc R. Selomo. Contritus autem & inferior spiritu, id est, humilis, nemo aptius quam Messias est. De quo Isaias 53. cap. ait, Percussum Deum, vel Dei, & humiliatum. Et ipse vulneratus, vel occisus est propter culpas nostras, contritus propter peccata nostra. Videtur ergo Rabbi Selomo in præmissis expositionibus propheta, quamuis nesciret quid prophetauerit.

Primum testimonium.

Secundum testimonium est Micheæ, ita de Messia, cap. 2. dicentis, עלה הפרץ לפניהם פרצו ויעבורו שער ויצאו בו ויעבור מלכם לפניהם ויהוה בראשם id est, Ascendit labefactans ante eos. Irruperunt & transierunt portam, & egressi sunt super eam, & transibit Rex eorum ante eos, & Deus in caput ipsorum. Quod autem hæc de Messia intelligẽda sint, per eorum scripturas liquido patet. Nam in expositione libri Gen. R. Mosis Hadarsan, super illud 40. c. eiusdem libri dictum, בחלומי והנה גפן לפני Hoc est, In somnio meo, & ecce vitis coram me: sic dicitur, Hoc est quod scriptum est Psal. 80. וכנה אשר נטעה ימינך id est, Et perfice, vel præpara quam plantauit dextera tua. Plantam scilicet de inferius. Et hæc est Abraham: & plantã de superius: & hæc est Messias. De quo dictum est Micheæ 2. cap. Ascendit labefactans corã eis. Hucusq; traditio. Glossa autem R. Selomonis ita eadem Micheæ verba exponit, Ascendit scilicet saluator eorum labefactans, sepes scilicet spinarum & veprium, ad dirigẽdum eis viam. R. quoque Moses Hadarsan super illud Gen. 44. c. dictum, Et accessit ad eum Iudas, sic ait, Hoc est quod scriptum est Cantici cant. 1. Exultabimus & lætabimur in te. Et quãdo hoc erit? Cum ascẽdet captiuitas de gehenna, & diuinitas erit in caput eorum. Sicut dictũ est Micheæ 2. c. Et transibit Rex eorum coram eis, & De⁹ in capite eorum. Idem quoq; Rabbi in expositione libri Gen. super illud 41. cap. eiusdem libri dictum, Post finem duorum annorũ, Pharao somniauit: ita dicit, Sed quid est adhuc quod scriptum est Psal. 146 יהוה מתיר אסורים id est, Deus absoluet *Asurim* id est, captiuos inferni, captiuos mortis. Hucusq; Rabbi Moses Hadarsan. Item in *Medras Rabbethi* id est, in expositione planctus Ieremiæ super illud 1. c. eiusdem libri dictum. כי רבות אנחותי ולבי דוי. i. Multa enim sunt suspiria mea, & cor meum mœrens: sic dicitur, Tu inuenis, quod in eisdem rebus, in quibus peccauit Israel, punitus est, & deinde consolatus. Peccauerunt. n. in capite: Sicut scriptum est Numer. 14. Detur nobis caput, & reuertamur in Ægyptũ. Et puniti sunt in capite. Sicut scriptum est Isa. 1. Omne caput ad languorem. Et consolandi erant in capite. Quemadmodum scriptum est Mich. 2. cap. Et transibit Rex eorum coram eis, & Deus in caput eorum. Quod autem Messias sit caput Israel, satis per eorum scripturas in præcedentibus probatum est: Quod adhuc etiam per illud Hos. 1. c. dictum, optime patet, ונקבצו בני יהודה ובני ישראל יחדו ושמו להם ראש אחד. i. Et congregabuntur filij Iuda, & filij Israel pariter, & ponẽt sibi caput vnum. Vbi glossa R. Selomonis ait, Caput vnum, id est David Regem eorum. Quia magnus dies cõgregationis seminis Dei. Cum autem Hoseas tempore Achaz Regis prophetauerit, non possunt verba eius de Dauid filio Isai intelligi, cum ille longe ante fuerit. Quare de Messia, qui vt supra ostendim⁹, Dauid quoq; in sacra scriptura sæpe dictus est, ipsa intelligi oportet.

Tertium testimonium habetur Psal. 68. vbi dicitur, עלית למרום שבית שבי לקחת מתנות באדם ואף סוררים לשכן יה אלהים i. Ascendisti in altum, prædatus es prędam, accepisti dona in Adam, & etiam deuiãtes ad habitandũ cum Domino Deo.

Tertium testimonium.

Quartum testimonium est apud Amos. sic 9 ca. dicentem, הבונה בשמים מעלותיו ואגדתו על ארץ יסדה הקורא למי הים וישפכם על פני הארץ יהוה שמו Hoc est, Qui ædificat in cœlo, vel in cœlis ascensiones suas, & fasciculum suum super terram fundauit, qui vocat aquas maris, & effundit eas super faciem terræ, Deus tetragrammaton nomẽ eius. Quæ R. Ionathas Vziclis filius ita in Chaldæum transtulit, דאשרי בתקיף רומא שכינת יקריה וכנישתיה על ארעא קשטא דאמר לכנשא משריין דסגיאן כמי ימא ומבדר להון על אפי ארעא יהוה שמיה. i. Qui posuit in robusto altissimo diuinitatem gloriæ suæ, & Ecclesiam suam super terram confir-

Quartum testimonium.

confirmauit. Qui dixit, vt congregentur turmæ, vel multitudines velut aqua maris & sparget eas super faciem terræ: Deus (tetragrammaton) est nomen eius. In superioribus autem probauimus nomen Dei tetragrammaton soli Deo conuenire, eoque Messiam vocandum fuisse. Quintum testimonium ponitur Deuter 33. cap. vbi dicitur, אין כאל ישרון רכב שמים בעזרך ובגאותו שחקים Hoc est, Non sicut Deus Iesurun ascensor, vel equitator cœli in adiutore tuo, & in magnificentia sua ascendens nubes vel cœlos. Quæ Rabbi Ankelos ita Chaldaice traduxit, לית אלה כאלהא דישראל די שכנתיה בשמיא בסעדך ותוקפיה בשמיא שמיא .i. Non est Deus, sicut Deus Israel. Cuius diuinitas in cœlis in adiutore tuo, & virtus, vel fortitudo in cœlis cœlorum. Rabbi quoq; Selomonis in glossa super verbo Ascensor cœli, sic ait, Ipse est Deus ille, qui est in adiutore tuo, & in magnificentia sua ipse ascendens שחקים *sibakim*, id est cœlus vel nubes. Dictum est autem supra, Messiam adiutorem vocari. Sextum testimonium habetur Psal. 104. vbi sic legitur, השם עבים רכובו המהלך על כנפי רוח: עושה מלאכיו רוחות משרתיו אש להט: יסד ארץ על מכוניה בל תמוט עולם ועד: Hoc est, Qui ponit nubem currũ suum, vel equitaturam suam, ambulans super alas venti, qui facit nuncios suos spiritus, & ministros suos ignem vrentem: fundauit terrã super basim suam, non labetur in seculum, & vltra. Mystice hoc in loco terra Israel sunt apostoli & alij Messiæ nostri discipuli, qui vt alibi probatum est, veri Israelitæ fuerunt. Basis quoq; terræ est Ecclesię fundamentum. Ad cuius expositionis propositum facit, q̃ in *Midras coheleth*, id est in expositione libri Ecclesiastis legitur, super illud primo capite eiusdem libri dictum, דור הלך ודור בא והארץ לעולם עומדת Id est, Generatio vadit, & generatio venit. Terra autem in seculum, vel in æternum manet: vbi sic ad verbum dicitur: Dixit Rabbi Ishac, Regnum hoc ingreditur, & Regnum hoc egreditur. Israel autem permanet. Et hoc est, terra autem in æternum manet. Iuuatur autem hoc à scriptura, quæ dicit Iudicum 18. cap. Et Ionathan filius Gerson filij Manasse, ipsi & filij eius fuerunt sacerdotes tribui Dan, vsq; ad diem transmigrationis terræ. Et numquid terra trãsmigrat, aut trãsfert se? Non, sed isti sunt Israel, qui vocatur terra, Sicut dictum est Malachiæ tertio capite ואשרו אתכם כל הגוים כי תהיו אתם ארץ חפץ Hoc est, Et beatificabunt vos omnes gentes, cum fueritis terra desiderabilis. Hæc omnia traditio. Septimum testimonium est *Rabbenu Haccados*, in libro quem גלי רזייא *Gale razeia*, id est Reuelatorem arcanorum appellauit, ita dicentis, Versabitur autem Messias post resurrectionem suam cum iustis, qui audient præcepta eius 40 diebus in figuram illorum 40. dierum, quibus erit in deserto ad affligendam animam suam, antequam eum occidant Et his peractis ascendet in cœlum, sedebitq; ad dexteram Dei. Sicut dictum est Psalmo 110. Dixit Deus Domino meo, sede ad dexteram meam.

Quintum testimonium.

Sextum testimonium.

Septimum testimonium.

CAPVT XXIV.

Quod Messias ad dexteram Dei Patris sessurus erat.

CAPNIO.

ID quoque est, quod maxime per eorum scripturas probare debes, Messiam scilicet ad dexteram Dei Patris sessurum fuisse. GAL. Hoc etiam per multa priscorum dicta pbare possumus. Præcipue autem per illud idem Psalmographi dictum, quod nũc per eum, quem ipsi רבינו הקדוש *Rabbenu Haccados*, id est, Magistrum nostrum sanctum vocant, allegatum est. Sic enim Psalmographus ipse Psal. 110. Hebraice ait, נאם יהוה לאדני שב לימיני Hoc est, Dixit Deus Domino meo, sede ad dexteram meam. CAP. Etsi per hoc Psalmographi tam euidens testimonium, optime propositum probetur, recentiores tamen Iudæorum veritatis lumen extinguere conantes, asserunt, Dauid non de Messia, sed de aliquo alio verba hæc fuisse locutum. Nam nonnulli quidem eum de Abraham eadem verba dixisse, ferunt. Quem & ipsum Dominum suum vocasse affirmant, ob reuerentiæ paternæ exhibitionem. Nonnulli vero aiunt, Dauid de Angelo in custodiam sibi deputato, verba ipsa protulisse. Quem idcirco Dominum suum appellasse dicunt, quia cum vnusquisque hominum vnum ex Angelis ad sui custodiam destinatum habeat, recte Angelus ei præesse dicitur, cuius custodiam gerit. Quare & eius Dominus recte quodammodo nuncupari potest. Et alia quoque præter hoc multa huius generis nobis obiiciunt, vt veritatem effugere possint. GAL. Hæc Hebraicas literas ignorantibus dicere possunt, non autem iis qui eas callent. Ipsi enim (vt optime nosti) facile eos per proprias ipsorum scripturas conuincunt. Per authenticas igitur & approbatas veterum suorum scripturas, euidentissime ostenditur, Dauid non de Abraham, neque de Angelo sibi custode deputato, neque de aliquo alio, sed de Messia Deo & homine verba illa dixisse, cum nulli puræ creaturæ sedere ad dexteram Dei conuenire possit. Primum igitur hoc patet per R. Ionathæ Targum, id est per Chaldaicam eius editionem, quæ sic eadem verba Chaldaice exponit, אמר יהוה למימריה תיב לימיני id est, Dixit Deus Verbo suo, sede ad dexteram meam. Nonnulli tamen aiunt, non ita in traductione Chaldaica esse, sicuti ipse retuli, sed sic אמר יהוה במימריה למיתן לי רבנותא חלף דיתיבית לאולפן אורייתא ימיני אוריך Hoc est, Dixit Deus in verbo suo, vel per verbum suum, quod daret mihi dominationem, eo quod sederim ad discendam legem, dextera mea expecta. Quibus ego verũ esse inquio, in translatione Chaldaica Psalmorum, quam nunc Iudæi præ manibus frequentius habent, ita esse, vt ipsi dicunt: Ea tamen translatio non est Ionathæ, sed R. Akilas, siue R. Ioseph cæci, qui floruit annis ferme trecentis post secundi templi euersionem. Translatio autem Ionathæ, quam ipsi nondum viderunt, ita prorsus habet, vti ipse retuli. Quam neque idcirco negare debent, quia eam ipsi non viderunt. Ipse siquidem Ionathas tota biblia (vt alibi probauimus) in Chaldæum vertit, quamuis non omnes eius libri nunc præ manibus habeantur. Deinde probatur verba Dauidis illa, Dixit Deus Domino meo, sede ad dex-

teram meam, de Messia intelligenda fuisse, per *Midras tehilim*, super illud secundi Psalmi, אספרה אל חק id est, Narrabo præceptum: vbi sic dicitur, מסופרים הם בחוקה של תורה ובחוקה של נביאים וכתובים בחוקה של תורה בני בכורי ישראל בחוקת של נביאים הנה ישכיל עברי ירום ונשא: בכתובים נאם יהוה לאדני שב לימיני Hoc est, Narrata sunt mysteria eius, scilicet Regis Messiæ in scriptura legis, vt illud Exod. 4. Filius meus primogenitus Israel. In scriptura prophetarum, vt illud Isa 52. Ecce intelliget seruus meus, exaltabitur, & eleuabitur. In hagiographis, vt illud Psal. 110. Dixit Deus Domino meo, sede ad dextram meam. Deinde idipsum per *Midras tehilim*, id est, per expositionem Psalmorum probatur, super illud Psal. 17. dictum, ותתן לי מגן ישעך וימינך תסערני Hoc est, Et dabis mihi scutum saluationem tuam, vel saluationis tuæ, & dextera tua confortabit, vt fulciet me, vel suscipiet me. Ibi enim sic dicitur, רבי יודן בשם רבי חייא אמר לעתיד לבא הקדוש ברוך הוא מושיב למלך המשיח לימינו שנאמר נאם יהוה לאדני שב לימיני Hoc est, R. Ioden in nomine R. Chiia dixit, Futurum est, vt Deus sanctus & benedictus sedere faciat regem Messiam ad dexteram suam. Sicut dictum est Psalm. 110. Dixit Deus Domino meo sede ad dexterã meam. Hoc idem etiam in expositione libri Gen. R. Mosis Hadarsan, optime insinuatur, eum super illud 18. c. eiusdem libri dictum, Et apparuit ei Dominus in ilice Mambiæ: sic dicitur, R. Barachias in nomine R. Leui referamit, id est exposuit hoc, p ut quod scriptum est Psalm. 17. Et dabis mihi scutum saluationem tuam, & dextera tua confortabit, vel suscipiet me. In futuro enim Deus sanctus & benedictus sedere faciet Messiã ad dexteram suam. Sicut dictum est, Dixit Deus Domino meo, sede ad dexteram meam. Hæc traditio. Ex his omnibus palam ostensum est, prędicta Dauidis verba de Messia omnino intelligenda esse, & consequenter Messiam ipsum ad dexteram Dei Patris sessurum fuisse, quod erat probandum.

CAPVT XXV.

Quod Messias Spiritum sanctum super apostolos, ac alios in se credentes, missurus erat.

CAPNIO.

CVM Christum Spiritum sanctum super apostolos aliosque suos discipulos in die Pentecostes misisse legamus, ideo vt omnia Messiæ mysteria in ipso Domino nostro completa appareant, Messiam ipsum hoc idem facere debuisse, per veterum Iudæorum scripturas demum probari, necesse est. GAL. Spiritum sanctum super Apostolos, aliosque Messiæ discipulos, necnon super conuersos ac baptizatos ex Gentibus mittendum fuisse, ex his quæ apud Isaiam quadragesimo quarto capite dicuntur, maxime habetur. Ibi enim sic legitur. אל תירא עברי יעקב וישרון בחרתי בו: כי אצק מים על צמא ונזלים על יבשה אצק רוחי על זרעך וברכתי על צאצאיך וצמחו בבין חציר כערבים על יבלי מים: זה יאמר ליהוה אני וזה יקרא בשם יעקב וזה יכתב ידו ליהוה ובשם ישראל יכנה: Hoc est, Ne timeas serue mi Iacob, & rectissime quem elegi. Effundam enim aquas super sitientem, & fluenta super aridam. Effundam Spiritum meum super semen tuum, & benedictionem meam super stirpes tuas. Et germinabunt in medio fœni, vel herbæ, velut salices super alueos aquarum. Iste dicet, De ego sum. Et iste inuocabit in nomine Iacob. Et hic scribet manum vel fortitudinem suam Deo, & nomine Israelis pronominabitur. Rabbi autem Ionathas hæc, Effundam Spiritum meum: cum cæteris, ita in Chaldæũ vertit, אתן רוח קדשי על בנך וברכתי על בני בנך: ויתרבון צדיקייא רכיכין ומפנקין כלבלבי עשב באילן דמשלח שרשוהי על נגדין המיין id est, Dabo Spiritum sanctum meum super filium tuum, & benedictionem meam super filios filiorum tuorum; & nutrientur, vel multiplicabuntur iusti, tenelli, & delicati, quasi pullulamenta herbæ, & quasi arbor mittens radices suas super alueos, vel fluenta aquarum. Glossa autem Rabbi Selomonis super verba illa prophetæ, Effundam enim aquam super sitientem: sic ait, Quemadmodum ego effundo aquas super sitientem, ita effundam spiritum meum super semen tuum. De supradicta autem aquarum super baptizandos effusione, necnon & Spiritus sancti missione, Ezechiel quoque meminit 36. capite dicens, וזרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם מכל טמאותיכם id est, Effundã super vos aquas mundas, & mundabimini ab omnibus inquinamentis vestris. Et post pauca, ואת רוחי אתן בקרבכם ועשיתי את אשר בחקי תלכו ומשפטי תשמרו ועשיתם id est, Et Spiritum meũ dabo in medio vestri, & faciam id propter quod in præceptis meis ambuletis, & iudicia mea custodiatis, & faciatis ea. Vbi Rabbi Ionathan hoc, Et Spiritum meum dabo in medio vestri: ita Chaldaice interpretatus est, ורוח קדשי אתן במעיכם Hoc est, Et Spiritum meum dabo in visceribus vestris. De Spiritus sancti etiam super Apostolos, aliosq; Messiæ discipulos, in die Pentecostes effusione, siue missione, apud Isaiam habetur 32. sic dicentem, עד יערה עלינו רוח ממרום והיה מדבר לכרמל וכרמל ליער יחשב id est, Donec effundatur super nos spiritus de excelso, erit desertum in Carmel, vel vinea Domini. Et Carmel, vel vinea Domini nemus reputabitur. Vbi glossa R. Selomonis dicit, Donec effundat super nos spiritum. Quemadmodum dictum est Genes. 24. cap. ותער *vattear* id est, Et effudit hydriam suam. Vocabulum enim שפיכה *sephicha*, id est, effusionis, frequenter de spiritu dicitur, iuxta illud Zach. 12. cap. dictum, ושפכתי על בית דוד ועל יושב ירושלם רוח חן ותחנונים id est, Et effundam super domum Dauid, & super habitatores Ierusalem spiritum gratiæ & deuotionum. Et etiam dictum est apud Ioelem 3. cap. והיה אחרי כן אשפוך את רוחי על כל בשר ונבאו בניכם ובנותיכם זקניכם חלמות יחלמון בחוריכם חזיונות יראו: וגם על העבדים ועל השפחות בימים ההמה אשפוך את רוחי: ונתתי מופתים בשמים ובארץ דם ואש ותימרות עשן: i. Et erit post hæc, Effundam spiritum meũ super omnem carnem, & prophetabunt filij vestri, & filiæ vestræ. Senes vestri somnia somniabunt. Iuuenes vestri visiones videbunt. Et etiam super seruos & ancillas in diebus illis effundam

dam spiritum meum. Et dabo prodigia in cœlo & in terra [illegible] & ignem & [illegible]. Vbi Ioss. [illegible] Selomo [illegible] super illud [illegible] effundam spiritum meum super omnem carnem, ait, hoc sibi vult, Super omnem [illegible] cuius cor fuerit tenerum, vt [illegible] Deo quod dictum est [illegible] dabo vobis cor carneum. Hæc R. Selomo. Præmissis quoque [illegible] ngitur quod in libro *Tanhum* [illegible] Num. 15. ca. dictum Et omnis [illegible] modo legitur. Dixit Dominus Israeli, In seculo isto per [illegible] יצר הרע *ietser bara* .i. fomitis, vel peccati [illegible], vos estis à præceptis meis separati. sed in tempore in diebus Messiæ ego euellam à vobis [illegible] dictum est Ezech. 36. והסירותי ארת לב האבן כבשרכם ונתתי לכם לב בשר ואת רוחי אתן בקרבכם id est, [illegible] cor lapideum de carne vestra, & dabo vobis cor carneum & spiritum meum ponam in [illegible] vestri. Et [illegible] qua vt supra. Hæc traditio. [illegible] liquido patet, ideo Spiritum sanctum [illegible] deos obstinatos non venisse, neq; effusum [illegible] quia cor lapideum deponere noluerunt [illegible] fideles idcirco ipsum abunde receperunt, qui cor carneum habuerunt. Quod experientia teste nullatenus negari potest. Quod autem Spiritum sanctum Messias [illegible] super discipulos [illegible] esset, *Rabbenu Hacc*[illegible] [illegible] natum sunt in [illegible] qui גלי רזיא *[illegible]*, id est Reu[illegible] [illegible] scribitur [illegible] me prædixit, dum ad [illegible]m Antoninum Consulis vrbis Romæ [illegible], hæc inter cætera respondit, Post dies vero decem, à sua [illegible] ascensione, ad perfectionem [illegible] 50. dierum mittet Spiritum sanctum de cœlo super iustos, vt in fide eius confirmentur. Moxq; illis præcipiet, vt eant, doceantq; omnes homines legem eius. Quemadmodum dictum est Ezech. 36. Et spiritum meum dabo in medio vestri, & faciam, vt in præceptis meis ambuletis, & iudicia mea custodiatis, & faciatis ea. Horum autem 50. dierum figura fuerunt illi 50. dies quibus [illegible] agnum Paschalem occidit, & exiit de terra Ægypti: in quibus Deus sanctus & benedictus misit Spiritum sanctum super [illegible]os, deditq; eis [illegible] doctrinam, vt essent firmi in fide eius: sicut scriptum est Exo. 19 Iam nunc venio ad te in caligine nubis, vt audiat me populus loquentem ad te, & credat tibi in perpetuum. Hæc [illegible] verbum ille, quem aduersarij ipsi רבינו הקדוש *Rabbenu Haccados*, id est, Magistrum nostrum sanctum vocitant.

LIBER NONVS.

DE IVDÆORVM REPROBATIONE DEQVE GENTILIVM VOCATIONE & salute.

CAPVT PRIMVM.

Quod omnes Dei promißiones cum conditione Iudæis facta fuerint, videlicet si Messiam reciperent, eique obtemperarent.

CAPNIO.

QVONIAM post mysteriorum Messiæ reserationem, quam [illegible] Domino nostro Iesu Christo penitus consummatam fuisse, ipse rerum euentus manifeste ostendit, te & de Iudæorum reprobatione, qui ipsum [illegible] Messiam recipere abnuerunt, & de Gentilium vocatione ac salute, qui eum deuotissime adhæserunt, dicturum arbitror: hoc enim ordo ipse dicendorum postulat [illegible] eam ob rem, tum pro fundamento eorum, quæ dicenda sunt, tum etiam, vt iusta Iudæorum obstinatorum reprobatio clarius appareat, faciliusq; te probetur, in primis te per eorum scripturas ostendere oportet, cunctas Dei promissiones Iudæis factas, cum conditione factas fuisse, videlicet si Messiam recepturi essent, eique obtemperaturi.

GAL. In hoc recentiores Iudæorum maxime errant, [illegible] firmiter asserentes promissionem quidem Dei [illegible] bonis, etiam si ei facta sit qui de iustitia ad iniusti[illegible] [illegible]bitur, à Deo nunquam reuocari, sed semper necessario adimpleri: Malorum vero comminationem, etiam cum iuramento à Deo factam, sæpenumero pœnitentia interueniente, reuocari: Ad quod [illegible]bandum, Rabbi Selomo-

R. Selomonis falsa eiusq; opinio.

nis verba præcipue inducunt, super illud Ieremiæ quod Ananiæ pseudoprophetæ dixit, dum vigesimo octauo capite ait, Propheta qui prophetat ad pacem, cum venit verbum prophetæ, scietur esse propheta, quem misit Dominus in veritate. Super hoc itaq; hic Rabbi Selomo inquit: Dixit Ieremias Ananiæ, Ego propheto Dei vindictam: Si venerit quod propheto non reputabor שקרן *sacran*, id est mendax, siue fallax. Deum namq; sanctum & benedictũ pœnitet super malo. Propheta vero qui prophetat ad pacẽ, cum venerit verbum ipsius prophetæ, scietur esse propheta. Si autem non venerit verbũ eius, mendax est. Sicut dictum est Num. 23 c. Non est vt homo Deus, vt mentiatur. Ita enim exposuit hoc R. Tanhuma. Hæc R. Selomo. Ex quibus Iudæi inferunt, pollicitationes quidem Dei bonas nunquam reuocari posse: Comminationes vero Dei sæpissime, pœnitentia intercedente, irritas fieri. Nos autem postremam quidem opinionis eorum partem concedimus: Dei videlicet comminationes, ac malorum promissiones propter scelera factas, per pœnitentiam omnino reuocari. Primam vero partem pacis scilicet bonorumq; promissiones à Deo factas, haudquaquam reuocari posse, tanquam falsam & hæreticam prorsus negamus. CAP. Vellem igitur eos in hoc mendaces esse, per eorum scripturas ostenderes. GAL. Primum itaq; Iudæi nostri temporis qui hoc implicantur errore, illud audiant quod 1. Reg 2. hoc modo legunt, ויבוא איש האלהים אל עלי ויאמר id est, Et venit vir Dei ad Eli, & dixit ad eum. Vbi glossa R. Selomonis ait, Hic vir Dei fuit Elcana. Et post pauca, לכן נאם יהוה אלהי ישראל אמר אמרתי ביתך ובית אביך יתהלכו לפני עד עולם Hoc est, propter hoc ait Dominus Deus Israel, Dicens dixi, domus tua, & domus patris tui ambulabunt coram me vsque in seculum. Quod ita Rabbi Ionathas Chaldaice interpretatus est, ישתמשו קדמי עד עלמא id est, Seruient coram me vsq; in seculum. Et mox deinde sequitur, ועתה נאם יהוה חלילה לי כי מכבדי אכבד ובזי יקלו הנה ימים באים וגדעתי את זרעך ואת זרוע בית אביך Hoc est, Et nunc ait Deus. Absit à me. Honorantes enim me honorabo, côtemnentes autem me, vilescent; Ecce dies venient, & confringam brachium tuum, & brachium domus patris tui. Vbi glossa Rabbi Selomonis ait, brachium, id est, potestatem quam habetis in domo mea, & quã dicitis, Alioquin tollam vi. Honorantes enim me, hoc est, filios Pinhas qui honorauit me in Setim, honorabo. Et sic factum est in diebus Selomonis, quando ædificata est domus sanctuarij. Tunc enim repulit Selomo Abiathar, qui erat de domo & familia Merari, ne esset sacerdos Domini iuxta verbum Domini, quod locutus est ad domum Eli. Factusq; est Sadoc sacerdos magnus, eo quod esset de filiis Pinhas. Sic enim genealogizatum est in primi libri Paralip. 6. cap. Hæc Rabbi Selomo: in quibus aperte repugnantia assentiis, quæ super Ieremiam eum dixisse audisti. Deinde quod apud Ieremiam 18. lectitant, eis propono, vbi sic dicitur, הכיוצר הזה לא אוכל לעשות לכם בית ישראל נאם יהוה הנה כחמר ביד היוצר כן אתם בידי בית ישראל: רגע אדבר על גוי ועל ממלכה לנתוש ולנתוץ ולהאביד: ושב הגוי ההוא מרעתו אשר דברתי עליו ונחמתי על הרעה אשר חשבתי לעשות לו: ורגע אדבר על גוי ועל ממלכה לבנות ולנטוע: ועשה הרעה בעיני לבלתי שמוע בקולי ונחמתי על הטובה אשר אמרתי להיטיב אותו Hoc est, Nonne sicut figulus iste, potero facere vobis, domus Israel? dicit Deus. Ecce sicut lutum in manu figuli, sic vos in manu mea, domus Israel. Et statim cum loquar super gente & super regno vt euellam, & confringam, vel dissipem, vel diruam, & perdam illud, & conuersa fuerit gens illa à malicia sua, ob quam locutus sum contra eam; pœnitebit me quoque super malo, quod cogitaui facere ei. Et mox cum loquar super gente, & super regno, vt ædificem & plantem illud, & fecerit malum in oculis meis, vt non audiat vocem meam; pœnitebit me quoque boni, quod dixeram, vt facerem ei. Vbi glossa Rabbi Selomonis, super verbo pœnitebit me, id est, cogitabo (inquit) aliam cogitationem. Ex his igitur testimoniis satis (vt arbitror) aperte liquet, quod propter sequentem culpam eius, cui boni promissio facta est, Deus promissionem illam irritam, & inanem facit. Nam etsi Deus in omnibus verbis suis, & verax & fidelis est, eius tamen promissio fere semper cum conditione facta intelligitur, quamuis conditio non exprimatur. Quod ex eo etiam patet, quod in expositione libri Genes. à Rabbi Mose Hadarsan dicitur, super illud 32. c. eiusdem libri dictum, ויירא יעקב מאד ויצר לו id est, Et timuit Iacob valde, & angustia fuit ei. Ibi enim sic ad verbum legitur: Hoc est quod scriptum est Prouerb. 28. cap. אשרי אדם מפחד תמיד Hoc est, Beatus homo, qui semper est timoratus. Sic enim est mos iustorum. Nam eos Deus sanctus & benedictus certos & securos reddidit, & tamen timuerunt. Sic & iste fecit, qui electus erat inter Patriarchas, & iste, qui electus inter Prophetas. Electus quidem in patribus Iacob est. De quo dictum est Psalm. 135. Quoniam Iacob elegit sibi Dominus. Huic dixerat Deus sanctus & benedictus Genes. 31. Reuertere ad terram patrum tuorum, & ad locum natiuitatis tuæ, & ego ero tecum. Et tamen ipse demum timuit. Sicut dictum est Genes 32. Et timuit Iacob valde. Quare timuit? quia dixit, Fortassis inquinatus sum in aliquo in domo Laban. Scriptum est enim Deuter 23. cap. Et videbit in te turpitudinem, & non recedet à te. Electus autem in prophetis fuit Moses. Sicut dictum est Psalm. 105. Et dixit vt disperderet eos, nisi Moses electus eius stetisset. Huic etiam dixerat Deus Exod. 3. cap. Quoniam ego ero tecum. Et nihilominus postea timuit: Quemadmodum dictum est Numer. 21. cap. Et dixit Dominus ad Mosem, Ne timeas ipsum. Quod nequaquam dixisset, nisi ipse timuisset. Hinc ergo dictum est, Et timuit Iacob valde. Legimus etiam ibi, quod R. Hillel dixerit, Non cesses congregare merita, nec sis de te securus, vsque ad diem mortis tuæ. Quomodo? Quia licet homo sit iustus, timeat tamen omni tempore peccatum, & non sit de se ipso securus. Et sic est Dauid dicens Ps. 27. לולא האמנתי לראות בטוב יהוה בארץ חיים id est, Si non credo videre bonum Dei in terra viuentium, Dixit R. Ioses, Cur punctatum est, לולא *lule*, id est, si non? Quia sic dixit Dauid coram Deo sancto & benedicto, Domine mundi,

de mundi, confido ego in te, quod daturus sis præmium bonũ iustis in futuro: nescio tamen, si erit mihi pars inter eos, an non. Et ecce Dauid חסיד *hasid*, id est, sanctus erat. Sic enim ipse ait Psal. 86. שמרה נפשי כי חסיד אני Hoc est, Custodi animam meam, quia sanctus ego sum. Et tamen ipse timebat, ne peccatum infringeret meritum eius. Tradiderunt quoque magistri, exponentes illud Exod. 15. c. scriptum, עד יעבור עמך יהוה עד יעבר עם זו קנית id est, Donec transeat populus tuus, Deus, donec transeat populus iste quem possedisti. Donec transeat populus tuus, Deus: Iste est primus introitus, vel aduentus in terram in diebus Iehosuæ. Donec transeat populus iste quem possedisti: Hic est secundus aduentus in diebus Ezræ. Digni enim erant filij Israel vt fieret signum vel miraculum in secũdo aduentu eorum, quemadmodum factum fuit in primo. Peccatum tamẽ egit, vt nullum fieret eis miraculum. Quare nec factũ fuit. Et eam ob rem inuenitur [illegible] timuisse à peccato. Dixit quoq; R. Iacob, Scriptum est Gen. 28. c. Et ecce ego ero tecum, & seruabo te in omnibus in quibus ieris, & reducam te ad terram istam. Non enim relinquam te, quousq; fecerim quod locutus sum tibi. Et tamen scriptũ est Gen. 32. c. Et timuit Iacob valde. Timuit quidem ne forte peccatum subsegisset, quod Deus supra dixerat, sibiq; promiserat. Hæc omnia R. Moses Hadarsan ex priscorum traditionibus. Quibus addendum est, quod in libro *Sanhedrin, cap. Helec*, huc modo legitur: Scriptum est Exod. 15. cap כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך כי אני יהוה רפאך Hoc est, Vniuersum languorem, vel dolorem quem posui in Ægypto, non ponam super te, quia ego Deus medicus tuus sum. Si non ponet languorem, ad quid erit medicus? Dixit R. Iohanan, Scriptura hæc per se ipsam exponitur, cum statim dicitur, ויאמר אם שמוע תשמע לקול יהוה אלהיך והישר בעיניו תעשה id est, Et dixit, Si auditu audieris vocem Domini Dei tui, & rectum in oculis eius feceris. Si audieris (inquit) non ponam. Si vero non audieris, ponam super te vniuersum languorem et si medicus tuus sim. Hæc traditio. Ex his omnibus euidenter patet, omnes Dei promissiones olim Israelitico populo factas, conditionales semper fuisse. Hoc est, Si illi quibus bonum aliquod promissum fuerat, à malo recedentes, ac in bono perseuerantes, ei obedirent, etiamsi scriptura quandoq; huiusmodi conditionem non explicuerit. Tunc enim haud secus conditio ipsa, ac si posita explicite fuisset, intelligenda erat. Alioqui Iacob & Moses qui postquam à Deo tam firmam securitatem acceperant, vehementer timuerunt, nullatenus ab infidelitatis & incredulitatis vitio excusari potuissent. Quod de tam sanctis viris nefas est vel somniare. Quæ cum ita sint, sole lucidius constat, promissiones omnes Iudæis de Messia, deque eorum saluatione factas, conditionales fuisse: videlicet si ipsum reciperent, eique tanquam Deo saluatori suo obtemperarent. Causa igitur quare Iudæi non fuerunt per Messiam redempti, & saluati, alia non est, nisi quia ipsum non receperunt, neque audire voluerunt, quin potius negauerunt, atque occiderunt, iuxta illud Psalmographi 81. Psal. dictum, ולא שמע עמי לקולי וישראל לא אבה לי: ואשלחהו בשרירות לבם ילכו במועצותיהם: לו עמי שומע לי ישראל בדרכי יהלכו: כמעט אויביהם אכניע ועל צריהם אשיב ידי: משנאי יהוה יכחשו לו ויהי עתם לעולם: id est, Et nõ audiuit populus meus vocem meam, & Israel noluit me. Et dimisi eos in cogitatione, vel obstinatione cordis eorum, ibunt in cosiliis suis. Vtinam populus meus audisset me, Israel in viis meis ambulasset. Momento inimicos eorum humiliassem, & super tribulantes eos vertissem manum meam. Odientes Deum negabunt eum, & erit tempus eorum in seculum. CAP. Hæc certe tam vera sunt, tamque veraciter atque solerter dicta, vt nulla possint Iudæorum calumnia refelli. Verum quia antiquati mores difficile deponuntur, ipsique Iudæi (Mose patre eorum testimonium perhibente) semper aduersus Deum ipsum, nedum contra veritatem contentiose egerunt, iuxta illud Deuter. 31. dictum, הן בעודני חי עמכם היום ממרים הייתם עם יהוה ואף כי אחרי מותי Hoc est, Ecce adhuc me viuente vobiscum, hodie, contentiosi fuistis cum Deo, quanto magis ero post mortem meam? Idcirco non dubito, Iudæos nostri temporis patrum suorum nequitiam imitantes, his quæ tam euidenter per eorum scripturas probasti, adhuc contradicturos, non ratione quidem, neque scripturæ authoritate, sed sola perfidiæ obstinatione ostendere conantes, quod bonorum promissiones nullo peccato impedite valente, semper adimpleri nec esse sit. Aliquam igitur exempli causa promissionem boni eis factam adducas, quæ peccato eorum impediente, impleta non fuerit. GAL. Vnam ergo duntaxat de multis bonorum promissionem certissimis verbis factam, afferam, quam ad literam impletam fuisse, minime ostendere possunt, eam scilicet de qua Ieremias loquitur, dum 33. cap. ait, כי כה אמר יהוה לא יכרת לדוד איש ישב על כסא בית ישראל: ולכהנים הלוים לא יכרת איש מלפני מעלה עולה ומקטיר מנחה ועשה זבח כל הימים Hoc est, Quia sic ait Deus, Non abscindetur Dauidi vir sedens super thronum domus Israel. Et sacerdotibus Leuiticis non abscindetur vir coram me eleuans holocaustum, & adolens, vel suffumigans oblationem, & faciens sacrificium, cũctis diebus. Et mox deinde sequitur, ויהי דבר יהוה אל ירמיהו לאמור: כה אמר יהוה אם תפרו את בריתי היום ואת בריתי הלילה ולבלתי היות יומם ולילה בעתם: גם בריתי תפר את דוד עבדי מהיות לו בן מלך על כסאו ואת הלוים הכהנים משרתי: אשר לא יספר צבא השמים ולא ימד חול הים כן ארבה את זרע דוד עבדי ואת הלוים משרתי אתי id est, Et fuit verbum Dei ad Ieremiam, vt diceret: Sic ait Deus, Si irritabitis pactum meum diei, & pactum meum noctis, vt non sit dies & nox in temporibus suis: pactum meum etiam irritabitur cum Dauid seruo meo, vt non sit ei filius regnans super thronum eius, & Leuitæ sacerdotes ministri mei. Quemadmodum non numeratur exercitus cœli, & non mensuratur arena maris, sic multiplicabo semen Dauid serui mei, & Leuitas ministrantes mihi. Hæc ibi. Glossa autem Rabbi Selomonis super illis, Si irritabitis pactum meum diei, & pactum meum noctis: sic ait, Si poteritis irritare pactum, quod percussi ad diem & no-

ctem, vt fint in tempore suo. Quod quidem pa- A ctum pepigit cum Noa, & filiis eius cum dixit Gen. 8. c. Dies & nox non quiescent. Hęc ille. Cum igitur constet, quod ab vrbis Ierusalem templiq; secundi excidio hucusque, anni plures quā 1440. iam præterierint, in quibus neque Regem de domo Dauid, aut ex se ipsis, neque sacerdotem magnum, aut paruum, neq; sacrificium vnquam habuerunt: nulla profecto vera, vel saltem verisimili ratione nobis ostendere possunt, Deum quæ eis per Ieremiam in verbis præmissis pollicitus fuerat, iuxta literam compleuisse. Quamobrem promissiones Iudaicas à Deo factas, conditionales fuisse concedant necesse est.

CAPVT II.

Quod valde pauci ex Iudæis saluandi erant, reliqui vero occidendi, destruendi, atq; dissipandi.

CAPNIO.

Etsi ex his quæ dixisti, facile patet, promissionem Iudæis à Deo factam de eorum saluatione tempore Messiæ conditionalem fuisse, videlicet si Messiam ipsum recepturi essent eique obtemperaturi (Quare si maxima eorum pars per Christi aduentum atque passionem, non solum spiritualiter saluata non fuerit, verum etiam temporaliter perdita, atque D dissipata, mirum minime videri debet, cum ipsum verum Messiam neque receperint, neque audire voluerint, sed potius morte turpissima occiderint.) Vt tamen magis eorum perfidia conuincatur, rem admodum nostro proposito congruam facies, si non omnes Iudæos, sed valde paucos per Messiam saluandos fuisse, ex eorū scripturis probaueris. GAL. Hoc in primis per eorum traditionem, quæ in libro *Sanhedrin* in fine cap. *Helek* ponitur, aperte demonstrabitur: vbi sic ad verbum le- E gitur: Dixit Rabbi שמאי Sammai, dictum est apud Ierem. 3. cap ולקחתי אתכם אחד מעיר ושנים ממשפחה Hoc est, Et assumam vos, vnum de ciuitate, & duos de cognatione. Et rursus dictum est, והבאתי אתכם ציון id est, Et introducam vos in Sion. Commensuratus est igitur egressus eorum ex Ægypto, ingressui eorum in terram. Sicut introitus eorum in terram fuit duorum de sexcentis millibus: Vbi glossa Rabbi Selomonis. Reliqui (inquit) mortui sunt in tribus diebus obscuratis. F Dixit Rabba, Et sic erit in diebus Messiæ: sicut dictum est Hoseæ secundo capite, וענתה שמה כימי נעוריה וכיום עלותה מארץ מצרים Hoc est, Et respondebit, vel cantabit ibi, sicut in diebus iuuentutis, vel pueritiæ suæ, & sicut in diebus ascensionis suæ ex terra Ægypti. Hæc traditio. Ex qua manifeste habetur, quod sicut de sexcentis millibus Iudæorum, qui ex Ægypto egressi fuerant, non intrauerunt in terram promissionis, nisi duo duntaxat, Iehosuas & Caleb: ita quoque G in diebus Messię (vt per Hoseam prophetam probat traditio) non erant de Iudæis nisi duo solummodo de sexcentis millibus saluandi, ac si vous de ciuitate, & duo de cognatione (vt per Iere-

miam prophetatum fuerat) assumendi essent, reliqui vero omnes penitus destruendi, ac dissipandi erant. Nec derogat Christo quicquam prædicta Iudæorum destructio, in diebus eius facta, quin potius ei quam plurimum conciliat fidei apud omnes qui veritatem non ignorant: sicut antiqui Iudæorum patres (teste eorum Talmud) prophetarum verba intellexerunt. Legitur namque in libro *Sanhedrin*, in capite quod incipit, B דיני ממונות *Dine mammonoth*, id est iudicia diuitiarum: Quod filij Rabbi חייא *Hiia*, sederant coram Rabbi in conuiuio: Cumque nihil loqui vellent de secretis sacræ scripturæ, quæ à patre suo habuerant, ait Rabbi seruo. Auge vinum istis, quia sic loquentur. Quod cum factum fuisset, aperuit alter eorum os suum, & dixit, Non veniet filius Dauid, donec defecerint duæ domos patrum de Israel, quæ sunt caput captiuitatis, quæ erat in Babylonia, & נשיא *Nasi*, id est Princeps qui est in terra Israel. Sicut dictum est Isa. 8. והיה למקדש C ולאבן נגף ולצור מכשול לשני בתי ישראל לפח ולמוקש ליושב ירושלם וכשלו בם רבים ונפלו ונשברו ונוקשו ונלכדו צור תעודה חתם תורה בלמדי וחכיתי ליהוה המסתיר פניו מבית יעקב וקויתי לו Hoc est, Et erit in sanctificationem vel præparationem, & in lapidem offensionis, & in petram scandali duabus domibus Israel, & in laqueum & in ruinam habitatoribus Ierusalem. Et offendent ex eis multi, & ruent, & astringentur, & irretientur, & capientur. Liga testimonium, & D sigilla legem inter discipulos meos. Et expectabo Deum, abscondentem facies suas à domo Iacob, & præstolabor eum. Dixit eis Rabbi, filij mei, spinas vos mittitis mihi inter oculos meos. Dixit ei Rabbi Hiia, Rabbi, non sit hoc tibi malum. Vinum datum est in 70. & secretum datum est in 70. Intrauit vinum, & exiuit secretum. Hæc traditio. Rabbi autem Kimhi super illud Isaiæ, Et erit in sanctificanonem, sic exponens ait: Hoc est, Erit locus ad quem ibit homo, vt saluetur in E eo. Sunt quoque qui exponunt, Erit in sanctificationem, id est in præparationem: ac si diceat in præparationem visionis, iuxta illud Ierem. 12. cap. dictum, והקדישם ליום הרגה Hoc est, Sanctifica eos ad diem occisionis. Hæc Rabbi Kimhi. Circa hanc igitur traditionem primo notandum est, quod ea Isaiæ verba, Et erit in sanctificationem: cum reliquis; de Messia dicta sunt. Secūdo, quod ad huius rei veritatem, & ad sententiam versiculi, qui verba ista antecedit: videlicet, את יהוה F צבאות אותו תקדישו Hoc est, Deum exercituum ipsum sanctificate: sic dicit Rabbi Ionathan Chaldaica translatio, ומוראכם והוא מעריצכם והוא יהיה למקדש Hoc est, Et ipse sit timor vester, & ipse erit confortator vester. Et erit in sanctificationem; & reliqua. Ex quo sequitur necessario, Messiam non hominem tantum, sed Deum quoque esse. Tertio insuper notandum est, quod Messias esse debebat non omnibus, sed aliquibus ex Iudæis, id est solis in eum credentibus, ac ei G obtemperantibus in sanctificationem, & præparationem, hoc est, vt eos sanctos ac præparatos faceret ad æternæ vitæ & gloriæ susceptionem. Non credentibus vero qui multo plures futuri erant, ad multiplicem destructionem, & perditionem

Traditio filiorum R. Hiia.

nem (eorũ requirẽte perfidia) esse debebat. Quod notatur, cũ dicitur, Et offendent ex eis multi: cum cæteris quę sequuntur. Et ob hoc specialiter traditio ista Talmudistica hoc loco inducta est. Quarto quoq; animaduertendũ est, quod Deus Iudæos omnes, qui Messiæ non erant credituri, reprobaturus erat, ab eisq; scripturæ intelligentiæ gratiam ablaturus, ipsamq; Messię discipulis collaturus. Et hoc totum insinuatur, cum dicitur, Liga testimonium, sigilla legem inter discipulos meos. Et expectabo Deum abscondentem facies suas à domo Iacob, i. à Iudæis. Quinto est notandum est, quod traditio ista propter magna Messiæ, quæ continebat arcana, apud priscos patres in maximo habebatur atq; seruabatur secreto Sexto, quod nullum latet secretum, vbi præualet vinum. Septimo demum, quod destructo captiuitatis Babylonicę capite, quod fuit Zerubabel & filii eius, ac Matathias & sui, hoc est, Machabæi, quos ipsi חשמונאי *Hasmonas* vocant, venturus erat Messias. Filios autem Zerubahel יון *Iauan*, i. Gręci deposuerunt, ab eisq; Iudæorũ dominiũ penitus abstulerũt. Quod quidẽ vel ex eo maxime videri potest, quod Matathias ac filii eius dominiũ ipsum de manu Græcorum fortiter postea extorserunt, factiq; sunt Iudęorum principes, vsq; ad Herodẽ Ascalonitã, qui in eos postmodum insurgens, regnum de eorum manib. arripuit: vt alibi latius diximus. Et sic iuxta prædictam traditionem cessauerunt duæ domus patrum de Israel, quę erant caput captiuitatis, quę ex Babylone redierat, videlicet Zerubabel & sui, & principes, qui erant in terra Israel, qui fuerunt Machabæi. Post Machabęorum igitur destructionem, tempore s. Herodis Ascalonitæ, qui Machabæos perdidit, & Messiam venisse, & Iudæos magna ex parte paulo post destructos fuisse, secundũ Talmudisticam hãc traditionem certũ est. Quod pauci quoq; ex Iudæis saluandi erant, exceptis iis, qui circa mundi finem conuersi, de peccato suo pœnitentiam acturi sunt, ex eo quod Isa. 10. c. testatus est, dicens, אם יהוה עמך ישראל כחול הים שאר ישוב בו i. Si enim fuerit populus tuus Israel sicut arena maris, residuum conuertetur ex eo. Quod R. Ionathas ita Chaldaice traduxit. ארי אם יהי עמך ישראל סגי כחלא דימא שאר דלא חטו ודתבו מחטאה h. e. Si enim fuerit populus tuus multus, sicut arena maris, residuum quod nõ peccauerit, vel quod peccati pœnituerit, conuertetur. Glossa autem R. Selomonis super præmissa Isaiæ verba sic ait, Etiamsi fuerit Israel sicut arena maris præ multitudine, ego cõflabo eos vt argentum, & redigetur in modicum. Residuum illius modici conuertetur ad bonum. Præmissis etiam addendum est, quod in lib. *Sanhedrin*, cap. *Helec* sic scribitur: Dixit Iohanan, Generatione in qua filius Dauid venturus est, sapientes magistri minorabuntur. Reliquorum vero oculi deficient in luctu & suspirio. Et angustiæ multæ, & sententiæ graues contra eos innouabuntur. Adhuc enim prima non erit executioni mandata, & iam veniet altera. Ex quibus omnibus patet propositum.

CAPVT III.

Quod Iudæi, qui Messiam non erant recepturi, scripturarum intelligentiam perdituri erant, & in summam ignorantiam lapsuri.

CAPNIO.

ID quod iam in præmissis dixisti, intelligendæ scilicet scripturæ gratiam a Iudęis auferendam esse, & Messiæ discipulis conferendam, velim ex eorum scripturis ostenderes. Et præsertim, quod qui Messiam recepturi non erant, scripturarum intelligentiam penitus perituri erant. GAL. Primum hoc in libro *Sanhedrin*, c. *Heles*, clare habetur, vbi ita legitur: Dixit R. Iudas, Generatione in qua filius Dauid venturus est, domus prædicationis erit ad fornicationem. (Glossa R. Selomonis, i. locus, vbi sapientes magistri docebant legem) & viri *Gazith* (Glossa R. Selomonis, h. e. *Sanhedrim*, i. 70. Iudices ordinarii) circumibunt de ciuitate in ciuitatem, & nemo miserebitur eorum. Et sapientia scribarum fœtebit, & timentes peccare reprobabũtur. Et facies illius generationis, vt canis (Glossa R. Selomonis, ad literam, erunt impudentes vt canes) & veritas erit diminuta. In libro quoq; סיפרי *Siphre*, sic exponitur illud Deut. 32. c. dictũ, דור עקש ופתלתל הליהוה תגמלו זאת עם נבל ולא חכם Hoc est, Generatio praua atq; peruersa, nunquid Deo retribuetis hoc popule stulte, & non sapiens? Popule stulte, in iis scilicet, quæ præcesserunt. Et non sapiens, in iis videlicet, quæ in seculo venturo fient. Et hoc est, quod dictum est Isa. cap. 1. ישראל לא ידע עמי לא התבונן i. Israel non cognouit, populus meus non intellexit. Israel non cognouit ea, quæ præterierunt. Populus meus nõ intellexit ad seculum venturum. Quid promeruit Israel, vt essent infatuati, & corde incrassati? [illegible] non sapuerunt in verbis legis. Et sic ipse Iob dicit cap. 4. הלא נסע יתרם בם ימותו ולא בחכמה hoc est, Nonne ablatus fuit funis eorum cum eis, morientur, & non in cognitione, vel sapientia? Hucusque traditio. C[illegible] igitur seculum venturum vel futurum in Talmud sit fere semper tempus Messię, satis plane habetur secundum præmissam traditionem, idcirco Iudæos infatuatos esse, quia non sapuerunt, neq; intellexerunt verba legis, quibus Messias euidenter ostenditur, vt ipsum reciperent. Funis autẽ eorum cum eis tunc abscessit, quando negantes Messiham Deum saluatorem suum, & in hoc seculo in Romani imperii voraginem, & in futuro in inferni barathrum præcipites corruerunt: instar illius, qui se ab alto per funem dimittit, quo dissoluto, cum ipso in præcipitium ruit. Iuxta illud Isaiæ vaticinium quinto capite dictum, לכן גלה עמי מבלי דעת וכבודו מתי רעב והמונו צחה צמא: לכן הרחיבה שאול נפשה ופערה פיה לבלי חק וירד הדרה והמונה ושאונה ועלז בה h. e. Propter hoc captiuatus est populus meus, quia fuit absque cognitione, & honorati eius mortui fame, & plebei eius sicci siti. Propter hoc dilatauit infernus animam suam, & aperuit os suum absque termino. Et descendet nobilitas eius, & vulgus eius, & tumultus eius. Et lætabitur in eo, scilicet infernus. Super hæc autem verba, Dilatauit infernus animam suam: cum reliquis: sic dicit glossa Rabbi Rhamo, Mensura pro mensura. Ipsi enim dilatauerunt se ipsos ad deglutiendum cibum, & potum nimis, & aperuerunt os suum ad negandum Deum saluatorem suum, si-

cut dictum est Iere. 5. cap. Negauerunt Deum, & A dixerunt, non est ipse. In libro etiam חגיגה *Hagbiga*, id est, Solennitatis, in capite, quód incipit הכל חייבין *Hacol batiabin*, id est, omnes tenentur, hoc modo legitur: Scriptum est Iere. 49. cap. אבדה עצה מבנים נסרחה חכמתם Hoc est, Periit consilium à filiis, fœtida facta est sapientia eorum. Quando perditum est consilium à filiis, & fœtida facta est sapientia eorum? Cum apud gentes seculi fuerint. Infatuauit enim Iudæos (Deo B permittente) Diabolus, abstulitque ab eis sensum quoad veritatis intellectum. Et vsque adeo quidem, vt in diuinis scripturis minoris intelligentiæ sint, quam asini. Quod ipsimet fateri coguntur. Nam in libro שקלים *Sekalim*, id est, Ponderum, in capite quod incipit ואלו הן *Veellu hen*, id est, Et isti sunt; Sic ad verbum legitur: Dixit R. Haggai, Priores arauerunt, & seminauerunt, & sarculauerunt, & messuerunt, & fecerunt areas, & triturauerunt, & ventilauerunt, & moluerunt, & C apposuerunt nobis panem, id est, Scripturæ doctrinam. Et non est nobis os ad comedendum. Dixit R. Abba, Si fuerunt antiqui filii hominum, nos sumus asini. Dixit R. Men in illa hora, Etiam asinæ R. Pinhas filii Hair non sumus comparandi. Hæc omnia in Talmud. Aliud de hoc adhuc habetur testimonium in libro שבת *Sabbath*, id est, sabbati; vbi sic ad literam dicitur: Dixit R. Zera, quod dixit Rabbi, Si priores fuerunt filii hominum, nos sumus asini. Et non sumus adhuc D tales, qualis est asinus R. Hanina, vel sicut asinus R. Menahem, sed vt cæteri asini. Ex his autem, quamuis Iudæi omnes, qui Christum non receperunt, asini esse conuincantur: eos tamen deteriores asinis existere constat, qui falso dogmate cæteros in foueam pertrahunt. Quos Ieremias pastores vocat, eorumque asinitatem bestialitatem nuncupat, ita ro c dicēs, כי נבערו הרועים ואת יהוה לא דרשו: על כן לא השכילו וכל מרעיתם נפוצה h. e. Quia bestiæ facti sunt pastores, & Deū E non quæsiuerunt: propter hoc non intellexerunt, & omnia pascua eorum dispersa sunt. Rursus 50. cap. sic ait, צאן אבדות היה עמי רעיהם התעום hoc est, Oues perditæ fuerunt populus meus, vel populi mei, pastores earum errare fecerunt eas. Iudæorum vnque pastores, eorum scilicet magistri atque Doctores: etsi olim eos pluries errare fecerint, hodie tamen maxime errare faciunt. Quare bene de ipsis Saluator 15. cap. Matthæi loquens, dixit, Cæci sunt, & duces cæcorum. Si cæcus cæco ducatum præstat, ambo in foueam cadunt. F

CAPVT IIII.

De Iudæorum reprobatione, & quod tanquam Dei inimici de domo Dei expellendi erant.

CAPNIO.

IVDÆOS Deus tanquam sibi rebelles & inimicos quum de domo sua abiecerit, & reprobauerit, ideo G id eorum confusionem bæc eis euentura fuisse, ex eorum scripturis afferend sunt testimonia. GAL. Hæc potissimum Hoseæ testimonio patent, ita capite 9. in persona Dei dicentis, על רע מעלליהם מביתי אגרשם לא אוסיף אהבתם h. e. Propter malitiam operum eorum expellā eos de domo mea, nec addā diligere eos. Quod R. Ionathas Chaldaice interpretatus est, על בישת עובדיהון מבית מקדשי אתרכינון לא אוסיף לרחמא עליהון i. Propter malitiam operum eorum de domo sancta mea expellam eos, nec adiiciam misereri super eos. De hoc & Propheta Amos c. 5. ait, נפלה לא תוסיף קום בתולת ישראל id est, Cecidit, nec addet resurgere virgo Israel. CAP. Quid si Iudæi dixerint, hæc de decem solum tribubus fuisse dicta? GAL. Dicatur eis, Quod sic ita esset, haudquaquam Deus per Hoseam dixisset, De domo mea expellam eos; cum decem tribus neque in domo Dei fuerint, neq; domum Dei curarint. Quod expressius apud Ieremiam prædictum est 7. c. sic dicentem, והשלכתי אתכם מעל פני כאשר השלכתי את כל אחיכם את כל זרע אפרים id est, Expellam vos à facie mea, sicut expuli omnes fratres vestros, omne semen Ephraim. Vbi per Ephraim decem tribus intelliguntur, eo quod Ieroboam Rex eorum ex tribu Ephraim fuerit. Quod etiam in *Midras tehilim*, id est, in expositione Psalmorum aperte ostenditur, cum super illud Ps. 76. dictum, נודע ביהודה אלהים בישראל גדול שמו id est, Notus fuit in Iudæa Deus, in Israel magnum nomen eius: sic dicitur, In hora qua Deus sanctus & benedictus facit misericordiam cum Iuda, perinde est, ac si ipse misericordiam faciat cum vniuerso Israel. Omnis quippe Israel appellatur nomine Iuda. Quatuor enim nominibus nuncupatur Israel, videlicet Iacob, Israel, Ephraim, & Iuda. De hac etiam reprobatione Amos ipse ita 6. cap. dixit, נשבע אדני יהוה בנפשו נאם יהוה אלהי צבאות מתאב אנכי את גאון יעקב וארמנתיו שנאתי והסגרתי עיר ומלאה hoc est, Iurauit Dominus Deus per animam suam, dixit Dominus Deus exercituum; Detestor ego superbiam Iacob, & palatia eius odi, & tradidi ciuitatem & plenitudinem eius. Quod R. Ionathas ita in Chaldæum vertit, קיים יהוה במימריה אמר יהוה אלהי צבאות מנבל אנא ית בית מקדשא רביתיה דיעקב h. e. Statuit Dominus Deus in verbo suo, vel per verbum suū. Dixit Dominus Deus exercituum, Abominor ego domum sanctuarii, quæ est superbia Iacob. Glossa aūt R. Selomonis sic ait, Tradidi ciuitatem & plenitudinem eius, id est, Ierusalem & habitatores eius. Domus quoq; sanctuarii vocata est superbia, iuxta illud Ezechielis 24. c. dictum, הנני מחלל את מקדשי גאון עזכם i. Ecce ego prophanabo sanctuariū meum, elationem fortitudinis vestræ. Hæc R. Selomo. CAP. Quamobrem hæc Iudæorum reprobatio plerunque in sacra scriptura contritio vocata fuit, quæ lagenæ figuli comminutæ non inepte comparatur? GAL. Quia tanta futura erat eorum in hac captiuitate pressura, vt merito contritioni, de qua nec testa quidem minima remanet, assimilari possit. Omnis namque vasis fractura solidari potest, & ad aliquod opus vtile redigi. Testulæ autem vasis, si vehemēn contritione confringantur, ad nihilum valent, nisi vt proiiciantur. Et quo magis testa quassata durat, eo magis semper augetur eius fractura. Cum igitur eorum reprobatio huiusmodi testarum contritioni comparetur, quæ ad nihilum valet vltra, nisi vt proiiciatur,

Iudæorum obiectio. Responsio.

Cur Iudæorum reprobatio dicta est contritio.

foras, palam datur intelligi, eos in ista captiuitate in tantam deuenturos fuisse deiectioné, vt quamdiu in perfidia permanserint, nunquam in pristinam redire possint libertatem: iuxta illud Psal. 2. dictum, תרועם בשבט ברזל ככלי יוצר תנפצם h. e. Confringes eos virga ferrea, & tanquam vas figuli proiicies eos. Ex his igitur, quæ dicta sunt, manifestum est, Iudæos propter operum suorum malitiam, de domo Dei ab ipso Deo merito eiiciendos fuisse, atque nunquam ab eo diligendos, quandiu in perfidiæ malitia permanserint. Quod præuidens Ieremias in calce lamétationis suæ causam quæsiuit, dicens, למה לנצח תשכחינו תעזבנו לאורך ימים i. Quare in æternum obliuisceris nos, derelinques nos in longitudine dierum? Cui respondit Dominus 8. c. eiusdem Prophetæ, ita dicens, ואמרת אליהם כה אמר יהוה היפלו ולא יקומו אם ישוב ולא ישוב: מדוע שובבה העם הזה ירושלם משבה נצחת החזיקו בתרמת מאנו לשוב: הקשבתי ואשמע לוא כן ידברו אין איש נחם על רעתו לאמר מה עשיתי כלה שב במרצותם כסוס שוטף במלחמה: גם חסידה בשמים ידעה מועדיה ותר וסוס ועגור שמרו את עת באנה ועמי לא ידעו את משפט יהוה: i. Dices ad eos, Sic ait Deus, Nunquid cadent, & non surgent? Si auertentur, nónne conuertentur? Quam ob rem obstinatus factus est populus iste Ierusalem obstinatione vehementi, vel æterna? Fortificauerunt se in dolo, & noluerunt conuerti. Attendi & audiui: non ita, vt scilicet in corde habét, loquuntur. Non est vir, quem pœniteat super malitia sua, dicens, quid feci? Vniuersus conuersus est ad cursum suum, velut equus impetuosus in prælio. Etiam ciconia in cœlo cognouit tempora sua, & turtur, & grus, & hirundo obseruauerunt tempus aduentus sui. Populus vero meus non cognouit iudicium Dei. Ex quibus patet propositum.

CAPVT V.

Quod Iudæi nunquam amplius in terram suam regressuri sunt, neque eam possessuri.

CAPNIO.

Recentiores Iudæorum, cum se per captiuitatem hanc, in qua sunt, sceleris sui reos esse conuincuntur, statim nobis obiiciunt, sese in terram suam regressuros esse, ipsamq; possessuros. Vt igitur non solum se in hoc falsiloquos esse, verum & frustra id se sperare cognoscant, quod nunquam sint in terram suam reuersuri, nec ipsam vnquam possessuri, scripturis eorum probandum est. GAL. Hoc optime per id probatur, quod habetur apud eos in libro יבמות *Iebamoth*, i. Fratriarum, in cap. quod incipit הארץ *Haarets*, i. Terra: vbi sic ad verbum legitur, Traditum est in libro סדר עולם *Seder olam*, i. ordinis mundi, scriptum esse Deut. 30. cap. והביאך יהוה אלהיך אל הארץ אשר ירשו אבתיך וירשתה hoc est, Et introducet te Dominus Deus tuus in terram, quam possederunt patres tui, & possidebis eam. Possessio namque prima & secunda fuit eis, tertia autem non erit. Dixit Rabbi Iohanan, Quis fuit autor סדר עולם *Seder olam*, id est, libri ordinis mundi? Rabbi Ioses. Hæc traditio. Hoc ipsum in eodem libro *Seder olam*, hoc modo quoque habetur: scriptum est Deut. 30. cap. Et introducet te Dominus Deus tuus in terram, quam possederunt patres tui, & possidebis eam. Poteritne fieri, vt sit tertia possessio in futuro? Docet quid sit ad hoc dicendum id quod ait, Quam possederunt patres tui, & possidebis eam. Possessionem enim primam, atq; secundam habituri erant, possessio autem tertia non erit eis. Hæc traditio. Cum igitur Iudæi terram quondam suam bis tantum possessuri essent, vt ex his traditionibus aperte liquet & eam olim iam bis possederint (Nam primo quidem à tempore Iehosuæ vsque ad primi templi euersionem, secundo vero à Zerubabelis & Ezræ temporibus, vsque ad vltimi templi incendium; vel vsq; ad Hadriani Cæsaris tempora, eam possederunt, vt ex eorum scripturis multipliciter patet) ipsamq; tertio (traditionibus præmissis attestantibus) haudquaquam sint possessuri: ipsimet concedant necesse est, se nunquam amplius terram suam possessuros esse, & consequenter nec ad eam reuersuros. Quare falsa prorsus sunt, antiquisque eorum scripturis penitus dissentanea, quæcunque de suo in Ierusalem reditu, deque templi reædificatione, ac terræ illius tertia possessione, contra nos obiiciunt: Verum enimuero tertia denique terræ eorum possessio, quam ipsi frustra præstolantur, Sarracenis (teste Ezechiele) in eorum opprobrium ad tempus danda erat. Sic enim 7. cap. ait, והבאתי רעי גוים וירשו את בתיהם והשבתי גאון עזים ונחלו מקדשיהם id est, Et adducam malos gentium, hoc est, Sarracenos, & possidebunt terras eorum, & cessare faciam superbiã fortium, & hæreditabunt sanctificata ipsorum. Et infra, ותורה תאבד מכהן ועצה מזקנים h. e. Et lex peribit à sacerdote, & consilium à senioribus. Et hoc ideo, quia absque sacrificio, & absque Principe, imo & absque Deo, propter eorum perfidiam, vsque ad mundi finem esse debebant.

CAPVT VI.

Quod Iudæi absque Principe, absque sacrificio, & absque Deo vsque ad mundi finem futuri erant.

CAPNIO.

Vellem quod postremo dixisti, Iudæos scilicet absque Principe, absque sacrificio, & absque Deo vsq; ad mundi finem esse debuisse, per eorum scripturas ostenderes. GALAT. Id itaque per illud Hoseæ tertio capite dictum optime probatur, כי ימים רבים ישבו בני ישראל אין מלך ואין שר ואין זבח ואין מצבה ואין אפוד ותרפים Hoc est, Quia diebus multis morabuntur filii Israel absque Rege, & absque Principe, & absque sacrificio, & absque ara, & absque Ephod (id est, absque ornamento pontificio) & imaginibus. Hæc autem Rabbi Ionathas ita Chaldaice transtulit, ארי יומין סגיאין יתבון בני ישראל לית מלכא מבית דוד ולית דיעביד שולטן על ישראל ולית דבח לרעוא בירושלם ולית קמתא בשומרון ולית אפוד ומחוי id est, Quia diebus multis morabuntur filii Israel, in quibus non habebunt Regem de domo Dauid, nec gerentem potestatem super Israel, nec sacrificium acceptabile, vel placitum in Ieru-

salem, nec altare in Samaria, nec Ephod denuntiantem. Quemadmodum igitur Iudæi non erant habituri Regem de domo Dauid, nec Principem aliquem ex se ipsis, nec sacrificium, nec altare: cum reliquis, quæ hic ponuntur: ita etiam probatur, quod nec sacerdotē, nec legem, nec etiam Deum verum habituri erant, per illud, quod 2. Paralip. 15. cap. ita scribitur, וימים רבים לישראל ללא אלהי אמת וללא כהן מורה וללא תורה hoc est, Dies multi erunt Israeli sine Deo vero, vel veritatis, & sine sacerdote docente, & sine lege. Vbi quod sine Deo vero vel veritatis transtuli, sine iudicibus veritatis, Hebræi dolose interpretantur, eo quod אלהי אמת *Elohe emeth* scriptum sit, quod ad Deum & ad Iudices æquiuocum esse aiunt. Sed eos male ac falso id interpretari, ex eo potissimum videtur: quod quamuis nomen אלהים *Elohim*, Iudices quandoque in sacris literis significare inueniatur, suo tamen primo significatu, Deum pluraliter propter diuinarum personarum trinitatem, significat. Quam ob rem hic potius Deum, quam Iudices, significare dicendum est. Maxime cum veteres Talmudistæ illud pro Deo vero hoc in illo accipiant. Nam in libro עבודה זרה *Auoda Zara*, id est, cultus alienus, in capite quod incipit, לפני אידיהן *liphne edehen*, id est, Ante festa eorum, ita ad verbum legitur: Dixit R. Hanina ad R. Elazar, Beatus tu, qui te ipsum exercuisti in lege, & in operibus misericordiæ. Et væh mihi, qui exercui me in lege duntaxat. Quoniam vt dixit Rabbi Hunna, quicunq; studet vel exercet se in lege tantum, similis est ei, qui non habet Deum. Sicut scriptum est secundi libri Paralipomenon decimo quinto capite, Dies multi Israeli sine Deo vero, & sine sacerdote, & sine lege. Et quid est, sine lege? Dixit R. Hunna, Omnis studens in lege tantummodo, & in operibus misericordiæ vel pietatis non studens, similis est ei, qui non habet Deum. Sicut dictum est (vbi supra, scilicet) Dies multi Israeli sine Deo vero, vel veritatis. Et notandum, quod cum paulo superius dixisset Hoseas, Iudæos diebus multis futuros sine Rege: cum reliquis: consequenter ostendit, eos vsque ad mundi finem sine Deo vero, & sine Messia futuros, cum ibidem immediate subiecit, אחר ישובו בני ישראל ובקשו את יהוה אלהיהם ואת דוד מלכם ופחדו אל יהוה ואל טובו באחרית הימים i. Et postea conuertentur filii Israel, & quærent Dominum Deum suum, & Dauid Regem suum, & pauebūt ad Deum, & ad bonitatem eius in fine dierū. Quę R. Ionathas ita in Chaldęū vertit, בתר כן יתובון בני ישראל ויתבעון ית פולחנא דיהוה אלהיהון וישתמעון למשיחא בר דוד מלכיהון: h. e. Et post hæc conuertentur filii Israel, & quærent cultum Domini Dei sui, & obedient Messiæ filio Dauidis Regi suo. Hæc autem circa mundi finem futura sunt, cum reliquiæ Iudæorum ad Dominum nostrum Iesum verū Messiam conuertentur. Idcirco vsque ad tempus illud, absque Rege & Principe, absque sacrificio & sacerdote, absque lege, absque Deo vero, & absque Messia vero Saluatore permanebit Iudaica perfidia. Quod erat probandum.

CAPVT VII.

Quod sicut Hebræi in Israel & Iuda diuisi fuerunt: ita tempore Messiæ fieri debebat eorum in Iudæos perfidos, & veros Christianos diuisio.

CAPNIO.

QVANQVAM in præcedentibus satis abunde probasti, paucos ex Iudæis tempore Messiæ saluandos fuisse, reliquos vero perdendos atq; dissipandos: constat tamen eos qui Redemtorem nostrum verum Messiam receperunt, & saluatos fuisse, & nomine mutato משיחים, *Meshihim*, id est, Christianos vocatos. Qui autem ipsum recipere abnuerunt, nec eos saluari contigit, nec alio nomine vocari. Ad denotandam enim eorum perfidiam, Iudæi hactenus vocantur, & vocabuntur, quamdiu in perfidia permanserint. Quare ad ipsam eorum perfidiam magis conuincendam, hanc eorum diuisionem in perfidos Iudæos, ac veros Christianos tempore Messiæ futuram fuisse, per eorum scripturas probare debes. GAL. Quemadmodum certe inter Israel & Iuda continue viguit diuisio, Israele scilicet duos vitulos aureos pro diis adorante: ita inter Christianos quoque & Iudæos diuisio nunquā esse desinit, Iudæis ipsis Domini nostri Iesu Christi & Christianæ fidei veritatem negantibus. Quocirca sciendum est, schisma decem tribuum Iudæis nomen hoc imposuisse. Antea quippe Hebræi, seu Israel vel Israelitæ, dicebantur. Ex quo ergo in duo Regna populus ille diuisus est, quicumque ex eis Reges de stirpe Iuda, aut de tribu Iuda habuerunt, Iudæi appellati sunt. Decem verò tribus & quicunque in Samaria Ieroboam sibi Regem asciuerunt, Israel dicti sunt. Quibus Ieroboam eorum Rex duos vitulos aureos faciens, vnum in Dan, alterum in Bethel posuit. Dixitque eis (vt habetur 3. Reg. 12. cap.) רב לכם מעלות ירושלם הנה אלהיך ישראל אשר העלוך מארץ מצרים id est, Nolite vltra ascendere in Ierusalem. Ecce dii tui Israel, qui te fecerunt ascendere ex terra Ægypti. Ob hoc autem ac alia quàm plurima scelera, vt à Deo reprobati sint, sequentia ostendunt. Et primo quidem id quod legitur 4. Reg. decimo septimo capite, ויעזבו את כל מצות יהוה אלהיהם ויעשו להם מסכה שנים עגלים ויעשו אשירה וישתחוו לכל צבא השמים ויעבדו את הבעל: ויעבירו את בניהם ואת בנותיהם באש ויקסמו קסמים וינחשו ויתמכרו לעשות הרע בעיני יהוה להכעיסו: ויתאנף יהוה מאד בישראל ויסירם מעל פניו לא נשאר רק שבט יהודה לבדו: גם יהודה לא שמר את מצות יהוה אלהיהם וילכו בחקות ישראל אשר עשו וימאס יהוה בכל זרע ישראל: ויענם ויתנם ביד שוסים עד אשר השליכם מפניו כי קרע ישראל מעל בית דוד וימליכו את ירבעם בן נבט i. Et dereliquerūt omnia præcepta Domini Dei sui, & fecerunt sibi cōflatile, scil. duos vitulos, & fecerūt lucū, & adorauerunt vniuersam militiá cœli, & coluerūt Baal, tradideruntq́; filios suos, & filias suas per ignē, & diuinauerūt diuinationes, & augurati sunt, & vēdiderunt se ad faciēdum malum in oculis Dei, ad prouocādum eū. Et iratus est Deus vehemēter in Israel, & abstulit eos de super facie sua, nec remansit nisi tribus Iuda sola. Porrò Iuda non custodiuit mandata Domini Dei

sui,

sui, & ambulauerunt in statutis Israel, quas fecerunt. Reprobauit autem Deus omne semen Israel, & humiliauit eos, tradiditque eos in manum diripientium, quousque proiecit eos à facie sua. Separauit enim, vel diruptus Israel desuper domo Dauid. Et Regem fecerunt Ieroboam filium Nabath. Hæc omnia ibi ad verbum traducta. Ex quibus clare habetur, & decem tribuum reprobatio, & ipsius reprobationis causa. Legitur etiam in libro *Sanhedrin*, cap. *Helec*, hoc modo: Tradiderunt Rabbanan, id est, Magistri, Quod decem tribus non habēt partem in seculo venturo, nec sunt vnquam reuersuræ: sicut dictum est Deuter. 29. cap. ויתשם יהוה מעל אדמתם באף ובחמה ובקצף גדול וישלכם אל ארץ אחרת כיום הזה: hoc est, Et euellet eos Deus desuper terra sua in ira, & in furore & indignatione magna, in seculo scilicet venturo, sicut dies ista. Quemadmodum enim dies ista vadit, & non reuertitur, sic ipsi euntes, & nunquam reuertentes erunt. Verba hæc sunt R. Akiba. R. autem Eliezer dixit, Quomodo dies ista obtenebrescit, deinde illucescit: ita & ipsi. Quemadmodum enim obtenebrescet eis, sic futuri sunt ex eis, quibus illucescat. Hucusque Talmud. Verbum autem hoc vltimum R. Eliezer verificatum est tempore Christi & discipulorum eius, quando multi Gentiles, qui fuerant de decem tribubus Israel, Christianæ fidei lumine illustrati sunt. Gentiles enim cuncti effecti fuerant, (vt sequens ostendit traditio) Notandum quoque est, seculum venturū siue futurum fere semper in scripturis Hebraicis pro tempore Messihæ accipi. In libro autem *Sanhedrin* Ierosolymitano, in capite, quod incipit, Isti sunt, qui non habent partem, sic ad verbum dicitur, R. Eliezer, & R. Iudas de decem tribubus loquentes, alter quidem retulit, quod non iuit in captiuitatem Israel, donec facti sunt omnes ממזרים *mamzerim*, id est, spurii. Dixit quoque R. Iohanan, quod non est captiuatus Israel, donec factæ sunt ex eo 24 sectæ מינים *minim*, id est, hæreticorum. Vnde scriptum est Ezech. 2. cap. בן אדם שלח אני אותך אל בני ישראל אל גוים המורדים אשר מרדו בי המה ואבותם פשעו בי עד עצם היום הזה: i. Fili Adam mitto ego te ad filios Israel, ad *Goim hammordim*, i. ad gentiles apostatas, qui apostatarunt à me, ipsi & patres eorum culpabiles extiterunt in me, vsque in diem hanc. Hæc traditio. Quocirca Dominus recte dixit, Non sum missus nisi ad oues quæ perierunt domus Israel. Rursum autem ad id, quod dictum est in præcedenti traditione, quod scilicet Israel facti sunt ממזרים *mamzerim*, id est, spurii, pertinet, quod apud Zachar. nono capite sic dicitur, וישב ממזר באשדוד Hoc est, Et sedebit, vel morabitur *mamZer*, id est, spurius in Azoto: quod de Israel intelligendum esse Rabbi Ionathas Vzielis filius in Chaldaica editione ostendit, dicens, ויתיב בית ישראל באשדוד id est, Et sedebunt domus Israel in Azoto. Ad hoc etiam spectat, quod in libr. יבמות *Iebamoth*, id est, Fratriarum, in capite, quod incipit נשים *Nasim*, id est, mulieres, hoc modo scribitur: Traditio est, quod filiæ, id est, mulieres illius generationis decem, scilicet tribuum, castratione castratæ sunt. Nec sunt inde moti de terra, scilicet sua, donec fecit eos Salmanasar perfectos Gentiles, sicut dictum est Hoseæ quinto capite, ביהוה בגדו כי בנים זרים ילדו hoc est, In Deum dolose egerunt, quia filios alienos genuerunt. Causa autem huiusce diuisionis Hebræorum, & reprobationis maioris partis eorum, decem videlicet tribuum, alia non fuit, nisi quia in Dauid partem habere primum renuerunt. Dixerunt enim, vt legitur 3. Reg. 12. אין לנו חלק בדוד ולא נחלה לנו בבן ישי id est, Non est nobis pars in Dauid, neque hæreditas in filio Issai. Et quia etiam falsos deos in duobus vitulis (vt dictum est) susceperunt. Quemadmodum igitur tempore Ieroboam in Israel & Iudæos, Hebræi diuisi sunt: ita in hebdomada septuagesima Danielis, Iudæi ipsi diuisi sunt in perfidos Iudæos, & veros Christianos. Et quomodo tunc maior Hebræorum pars decem scilicet tribus dixerunt, Non est nobis pars in Dauid, neque hæreditas in filio Issai. ita tempore Messihæ maior pars Iudæorum dixit, Non habemus Regem, nisi Cæsarem: Dominum Iesum verum Messiham in Dauid præfiguratum fatue reprobantes. Et sicut illi deinde reprobato Dauid, falsos deos in duobus vitulis coluerunt: ita isti reprobato vero Messia, duos sibi falsos Messias, vnum post alterum (scripturis eorum testantibus, vt in antecedentibus latissime dictum est) statuerunt. Rursus sicut illi propter hæc & alia (vt paulo superius sacra attestatur historia) fuerunt & à Deo reprobati, & per Salmanasar captiuati: sic & isti, quia verum Messiham Dominum Iesum respuerunt, & duos falsos Messihas receperunt, fuerunt in perpetuum & à Deo reprobati, & per Vespasianum & Titum Romanos Principes captiuati. Et hoc est, quod eis Dominus per Ieremiam septimo capite comminatus fuerat; Et proiiciam vos desuper facie mea, sicut proieci omnes fratres vestros, omne semen Ephraim. Vbi Rabbi Ionathas, Omnes fratres vestros. כל זרעי ישראל id est, Omne semen Israel Chaldaice transtulit. Cæterum quomodo tunc maxima eorum pars in errorem turpissime incidit, pro vero Deo falsos recipiendo atque colendo deos: minima vero pars in veritate permansit, Deum verum colendo, domumque Dauid sequendo: ita quoque nunc maxima Iudæorum pars, duos falsos sequuta Messihas, in turpissimum infidelitatis incidit errorem: minima vero pars, Christo adhærens, ipsumque fide & opere sequuta, veritatem amplexata est. Præterea sicut tunc serui Dei, veritatem sequentes, aliter quam antea vocati sunt, quia non Hebræi, sed Iudæi mutato nomine deinceps dicti fuerunt: ita nunc serui Dei, Christianæ fidei veritatem sectantes, aliter quam prius appellati sunt: quia non Iudæi, sed mutato nomine משיחים *Messihim*, id est, Christiani sunt nuncupati. Quemadmodum per Isaiam de eis prophetatum fuerat, ita 65. ca. dicentem, והנחתם שמכם לשבועה לבחירי והמיתך אדני יהוה ולעבדיו יקרא שם אחר hoc est, Et dimittetis nomen vestrum ad iuramētum electis meis. Et occidet te Dominus Deus, & seruos suos vocabit nomine alio. Nomen autem eorum est in iuramento Christianis. Nam iurántes dicūt, negatiue scilicet, Si non sum Iudæus, hoc non

faciam. Vel affirmatiue sic, Iudæus sim ego, si A hoc fecero. Et Dominus Deus occidet eos, vt Propheta dicit, vsque ad mundi finem, vt in præcedentibus patuit, & in sequentibus adhuc latius patebit. Denique sicut inter Iudæos & Israel fratres, fuit semper certatio: Ita inter Iudæos & Christianos, tam in moribus quam in fide nunquam defuit bellum. Quemadmodum enim illis non satis fuit, Deum & domum Dauid repulisse, & vnum vitulum in Bethel, alterum in Dan pro diis coluisse, sed peccatis peccata addendo, Baal B etiam coluerunt: ita neque istis sufficit, verum reprobasse atque occidisse Messiam, vnumque falsum in Ierusalem *Barcocba* vel *Beniozba* vocatum, id est, mendaci, vel falsitatis filium, & alterum in Bitter eiusdem nominis Messiam sibi fecisse, sed patrum quoque suorum mensuram adimplentes, erroresque erroribus accumulantes, tertium adhuc sibi promittunt: non obstante, quod & patres eorum in duobus Messiis antedictis (vt eorum testantur scripturæ, & ipsi minime negant) tam turpiter delusi fuerunt, & eorum C Magistri tertio quem adhuc expectant, varios assignantes terminos, omnes tandem falsiloqui sint inuenti, vt in superioribus abunde probatum est.

CAPVT VIII.

Quod Iudæi ideo destruendi erant, quia Deum verum erant proditturi, ac negaturi.

CAPNIO.

ETsi in præmissis causam reprobationis eorum satis tetigisti: vt tamen & veritas clarius pateat, & ipsorum perfidia magis confundatur, destructionis eorum causam expressius adhuc per eorum scripturas retegas, obsecro. GAL. De Iudæorum igitur destru- E ctione, quę per Romanos fieri debebat, deq; eiusdem destructionis causa, atq; malitia reliquiarum ipsorum, apud Ierem. 5. cap. his verbis prædictum fuit, שוטטו בחוצות ירושלם וראו נא ודעו ובקשו ברחובותיה אם תמצאו איש אם יש עשה משפט מבקש אמונה ואסלח לה: ואם חי יהוה יאמרו לכן לשקר ישבעו: יהוה עיניך הלוא לאמונה הכיתה אתם ולא חלו כליתם מאנו קחת מוסר חזקו פניהם מסלע מאנו לשוב: h.e. Circuite vicos Ierusalem, & videte quæso, ac scitote, & inquirite in plateis F eius, an inueniatis virum facientem iudicium, quærentem fidem, & propitius ero ei, scilicet Ierusalem. Et, si viuit Deus, dixerint, veruntamen ad falsitatem iurabunt. Deus oculi tui nónne ad fidem? percussisti eos, & non doluerunt. Consumpsisti eos, & renuerunt accipere disciplinam, vel correctionem. Induruerunt facies suas supra petram, & renuerunt conuerti. Et paulo inferius subditur, עלו בשרותיה ושחתו וכלה אל תעשו הסירו נטישותיה כי לוא ליהוה המה: כי בגוד בגדו G בי בית ישראל ובית יהודה נאם יהוה: כחשו ביהוה ויאמרו לוא הוא ולא תבוא עלינו רעה וחרב ורעב לוא נראה: והנביאים יהיו לרוח והדבר אין בהם כה יעשה להם: id est, Ascendite in muros eius, & dissipate, consummationem autem non faciatis. Auferte palmites, & propagines, quia non sunt Dei. Proditione enim prodiderunt me domus Israel, & domus Iuda, Dixit Deus. Negauerunt Deum (Tetragrammaton) & dixerunt, non est ipse, neque veniet super nos malum, & gladium, & famem non videbimus. Et Prophetæ erunt ad ventum, vel ad spiritum, & sermocinatio non erit in eis. Hoc fiet illis. Quod autem hæc de Iudæorum destructione, quæ per Romanos B futura erat, prædicta fuerint, patet per eorum expositores. Legitur enim sic in *Bereschith rabba vketanna*, id est, in expositione libri Gen. maiori, & minori, super illud 18. cap. eiusdem lib. dictum, Et dixit, scilicet Abraham, Non displiceat quæso Domine, & loquar etiam hac vice. Si forte inuenientur adhuc decem? Et dixit, Non destruam propter ipsos decem. Quare decem? Quia iam remanserant in generatione diluuii octo, & non suspendit Deus sententiam suam propter merita eorum. Alia expositio. Quare decem? Quia opi- C nabatur decem ibi esse, Luth videlicet, & vxorem eius, & quatuor filias ipsius, quatuorque generos. R. autem Iodan & R. Hanina dixerunt, Dictum est hic decem, & in Ierusalem saltem vnus. Hoc autem est, quod scriptum est Ierem. 5. c. Circuite Ierusalem. Et reliqua. Et sic alibi dicitur, Ecclesiastes scilicet 7. cap. Vna ad vnam, ad inueniendum computum vel numerum. Dixit R. Ishac, Et vsque ad quot inuentio numeri? Vsque ad vnam. D Hactenus traditio. Sic igitur hic argumentandum est: Si in prioris quidem templi destructione plures iusti fuerunt atque inueniri potuerunt in Ierusalem: fuit namque ibi Baruch filius Neriæ, de quo sic apud Ierem. 36 cap. dicitur, Et vocauit Ieremias Baruch filium Neriæ. Et scripsit Baruch ex ore Ieremiæ omnia verba Domini. Erat quoque ibi Abdemelech Æthiops, qui Ieremiam de cisterna, vbi moriebatur, extraxit, cum sic finxisset Regem allocutus (vt habetur Ierem. 38.) Domine mi Rex, male fecerunt viri isti, quicquid fecerunt Ieremiæ Prophetæ, quem miserunt in puteum, vt moreretur: cui & propterea dixit Dominus (vt scribitur Ier. 39.) Eruens eruam te, & gladio non cades, eritque tibi anima tua velut spolium. Quia confisus es, vel quia sperasti in me, dicit Dominus. Fuit etiam ibi domus seu familia Recabitarum, de quibus dicitur apud eundem Prophetam, Vade ad domum Recabitarum, & loquaris ad eos. Et post pauca, Non abscindetur vir de Ionadab filio Recab, stans coram me cunctis diebus. Fuit insuper tunc Ieremias Propheta, ac alii permulti viri iusti, ac sancti, qui in Babylonem transmigrarunt. Si igitur tot iusti tempore destructionis prioris templi in Ierusalem fuerunt: palam profecto ostenditur ex calce antedictæ traditionis, quæ dicit, neminem iustum in Ierusalem inuentum fuisse, quod supradictorum verborum Ieremiæ principium, cum ait, Circuite vicos Ierusalem; cum reliquis; non de primo eius vrbis excidio loquatur, quod per Nabuchdonosor Babylonis Regem factum est, sed de vltimo, quod per Vespasianum & Titum Romanos Principes fieri contigit. Causa vero, ob quam Deus Iudæos per Romanos destruxit, ac reprobauit, ostenditur,

ditur, cum ibidem dicitur, Proditione enim prodiderunt me domus Israel, & domus Iuda, Dixit Deus. Quæ autem & qualis fuerit ista proditio, aperte insinuatur, cum statim subiicitur, Negauerunt Deum, & dixerunt, non est ipse. Cum igitur post regressum ex Babylonica captiuitate, Dominum Deum nec verbo, nec facto Iudæi negauerunt vnquam, per idololatriç scilicet cultum: consequens necessario est, tunc eos negasse illum, dicentes. Deum non esse ipsum, cum Dominum Iesum Christum verum Deum, ac Dei Filium reprobantes, dixerunt, ipsum non esse Messiam: ac duos falsos Messias vnum post alterum sibi constituerunt. Idcirco in eodem ca. eiusdem prophetiæ dicitur, הכם אריה מיער זאב ערבות ישדדם נמר שקד על עריהם כל היוצא מהנה יטרף Hoc est, Percussit eos leo de sylua, lupus deserti, vel vesperi vastabit eos, pardus vigilans super ciuitates eorum. Omnis egrediens ex eis prædabitur. Quæ glossa R. Selomonis ita exponit, Percussit eos leo de sylua, id est, Regnum Babylonis; Lupus deserti vel vesperi vastabit eos, scilicet Regnum Medorum. Pardus vigilans super ciuitates eorum: Regnum Græcorum. Omnis egrediēs ex eis prædabitur per Edom, id est, per Regnum Romanorum. Hæc R. Selomo. Per quam quidem expositionem manifeste apparet, ab illo loco vbi dicitur in Ieremiæ verbis, Omnis ex eis egrediens prędabitur per Edom, id est, per Romanos, omnia quæ sequuntur, de destructione Iudæorum per Romanos facta intelligi oportere. Vbi enim cætera, sunt verba illa, Auferte palmites, quia non sunt Dei. Proditione.n. prodiderunt me domus Israel, & domus Iuda, ait Deus. Negauerunt Deum, & dixerunt: nō est ipse. Vitis autem vnde auferendi erant illi palmites, siue propagines, eo quod non essent Dei, erat tota domus ipsa Israel, iuxta illud Hos. 10 dictum, גפן בוקק ישראל id est, Vitis frondosa Israel. Ex quibus omnibus manifestum est, eam ob rem Iudæos per Romanos destruendos fuisse, quia Deum essent prodituri ac negaturi. Quamuis & alia quoq; fuerit perditionis, æternæque damnationis eorum causa, quia videlicet legem Messiæ recipere noluerunt.

Capvt IX.

Quod ideo Iudæi perdi, atque damnari debebant, quia legem Messiæ non erant recepturi.

CAPNIO.

Hanc etiam obsecro causam per eorū scripturas patefacito Gal. Ideo certe Iudæi destruendi, ac damnandi erant, quia legem Messiæ noluerunt recipere, nec penitus Messiam ipsum audire. Quod ex iis maxime liquet, quæ in libro *Midras tehilim*, habentur, super illud Psal. 10. למה יהוה תעמד ברחוק תעלים לעתות בצרה Hoc est, Cur Deus manebis a longe? abscondēris in temporibus angustię? Ibi enim sic scriptum legitur, אמר רבי יוחנן שלש שנים ומחצה היתה שכינה עומדת בהר הזתים ומכרזת דרשו יהוה בהמצאו ולא היו משגיחין שנאמר נדרשתי ללא שאלו נמצאתי ללא בקשוני משל לשיירה שהיתה מהלך בדרך כיון שהחשיך בא חבורגן אמר לו הכנסו עצמך לבורגן מפני חיה רעה וליסטים אמר לו אין דרכו של שייר ליכנס לבורגן בלילה כיון שהלך בא עליו אישון לילה ואפלה חזר ובא לו אצל הבורגן והיה מבקש ממנו שיפתח לו אמר לו הבורגן אין דרכו של בורגן לפתוח בלילה לפי שאין דרכו לקבל אדם בלילה בשעה הזו נתבקשתי להכניסך לא רצית עכשיו שתרצה איני רוצה להכניסך כך אמר הקדוש ברוך הוא דרשו יהוה בהמצאו שובו בנים שובבים ולא היו מבקשים לשוב אמר להם הקדוש ברוך הוא אלכה ואשובה אל מקומי הראשון כיון שנמסרו למלכיות שגמשלו לחיות התחילו צועקים למה יהוה תעמד ברחוק אמר הקדוש ברוך הוא נתבקשתי לא בקשתם עכשיו אתם מבקשים ממני ואיני שומע לכם מדה בנגד מדה שנאמר ויהי כאשר קרא שמא חס ושלום עד עולם עד עידן עידנין ופלג עידן: id est, Dixit Rabbi Iohanan, Tribus annis cum dimidio stetit diuinitas in monte oliuarum, & clamauit, dicens Quærite Deū, dum inueniri potest. Et non fuit eis curæ. Sicut dictum est Isaiæ 66. cap. Feci vt inquireret ab iis qui non interrogauerunt, & inuentus sum a non quærentibus. Simile est hoc comitatui viatorum qui ambulabant per viam. Cum autem aduesperasceret, accedit ad eos hospes, dicens, Recipite vos in hospitium propter feras, & propter latrones. At illi dixerunt ei, Non est nobis consuetudo, nocte in hospitio commorari. Postquam recessissent, irruit super eos intempesta nox, & tenebræ. Et reuersi, petebant aperiri sibi ab hospite hospitium. Ille autem dixit eis, Non consueuit hospes aperire hospitium nocte, quoniam non admittit hominem nocturno tempore. Quo tempore quæsiui vos hospitio recipere, noluistis; nunc autem vos quæritis, ego vero nolo admittere vos. Sic dixit Deus sanctus & benedictus, Quærite Deum dum inueniri potest. Reuertimini filij præuaricatores. Et non fuit qui quæreret & reuerteretur. Dixit eis Deus sanctus & benedictus, Vadam & reuertar ad locum meum primum. Postquam autē traditi sunt Regnis, quæ assimilata sunt animalibus, & cœperunt clamare, Cur Deus stas à longe? Dixit eis Deus sanctus & benedictus, Quando ego quæsiui, vos non quæsiuistis. Nunc autem vos quæritis me, & ego non audiam vos. Vicissitudo pro vicissitudine. Sicut dictum est, Factum est sicut vocauit, & non audierunt. Nunquid hoc erit in perpetuum? Misericordia & pax, id est, absit. Erit enim vsque ad tempus & tempora, & vsque ad dimidium temporis. hoc est vsque post necem Antichristi, cum Iudæorum reliquiæ ad Christum conuertentur. Ex hac traditione palam liquet, ideo Iudæos à Deo reprobandos, atque damnandos fuisse, quia Messiam ipsum verum Deum in monte oliuarum docentem eos legem suam, audire noluerunt, legem eius penitus respuentes. Iuxta illud Isa. 42. cap. dictum, ולא אבו בדרכיו הלך ולא שמעו בתורתו id est, Et non ambulauerunt in viis eius, neque audierunt legem eius. Cap. Quamuis authoritas ista Isaiæ, quam nunc induxisti, de Messia intelligi debeat, recentiores tamen Iudæorum, de ipso eam intelligi prorsus negant. Quare per aliquam Talmudicam scripturam apud eos authenticam & ap-

probatam, te ostendere oportet, propterea Iudęos destructos, ac perditos fuisse, quod legem veri Messihæ recipere noluerint, ipsumq; audire contem erint. Quo ostenso, authoritatem Isaiæ per te inductam, de ipso Messiha intelligendam esse Iudaica prauitas minime negare poterit. GAL. Hæc omnia vtique, & hanc scilicet fuisse destructionis eorum causam, & eadem Isaiæ verba de Messiha intelligi debere, in *Massecheth ghittin*, id est, in libro libellorum repudij, in cap. *Hannisel* optime probantur: vbi sic ad verbum legitur, Tradiderunt Rabbanan, id est Doctores, quod cum accessisset Rabbi Iehosuas filius Ananiæ ad castrum quoddam magnum, quod erat Romæ, dixerunt ei, quod erat puer quidam Hebræus ibi carceribus mancipatus. Cum igitur R. iuisset ad ostium carceris, interrogans eundem puerum, dixit ei illud Isa. 42. cap dictum, מי נתן למשוסה יעקב וישראל לבוזים id est, Quis dedit in directionem Iacob, & Israel vastantibus? Respondens puer, dixit illud, quod apud eundem prophetam immediate ibidem sic sequitur, הלא יהוה זו חטאנו לו ולא אבו בדרכיו הלך ולא שמעו בתורתו: וישפך עליו חמת אפו ועזוז מלחמה ותלהטהו מסביב ולא ידע ותבער בו ולא ישים על לב: Hoc est, Nonne *Adonai* iste, cui peccauimus? & non ambulauerunt in viis eius, nec audierunt legem eius. Et effudit super eum indignationem furoris sui, & forte bellum, & combussit eum in circuitu, & non cognouit: & succendit eum, & non posuit super cor. Hæc Talmud. In eo autem quod dixit *Adonai* iste, ostendit, prophetam de Messia fuisse locutum: qui est *Adonai*, id est, Dominus Deus ille: demonstrabilis scilicet factus per carnis humanæ assumtionem. In eo vero quod subdidit, Et non audierunt legem eius, de lege Messiæ prophetam ipsum dixisse, insinuauit. Legem enim per Mosem datam, & audiebant, & Romanis etiam contradicentibus, seruare conabantur, morte nō obstante, quę ob hoc eis frequenter infligebatur. Legem autem Domini nostri Iesu Christi noluerunt audire, neque hucusque recipere. Quamobrem sequitur, Et effudit super eos indignationem furoris sui, scilicet Romanos, ac forte bellum; cum cæteris, quæ subiiciuntur. Id ipsum etiam Rabbi ille confirmat, quem ipsi רבינו הקדוש *Rabbenu Haccados*, id est, Magistrum nostrum sanctum appellant, in libro quem גלי רזייא *Galerazeia*, id est, reuelatorem secretorum nuncupauit, cum ad sextam Antonini consulis vrbis Romæ petitionem respondens, hæc inter cætera dixit, Ex Israel qui non crediderunt verbis eius, scilicet Messiæ, Deus ira percitus, effundet eam super eos, irrabitque per sanctitatem suam, eos non habituros salutem, nec in paradiso cum illo mansuros: sicut dictum est Ps. 95. ארבעים שנה אקוט בדור ואומר עם תעי לבבם הם והם לא ידעו דרכי אשר נשבעתי באפי אם יבאון אל מנוחתי id est, Quadraginta annis fastidio affectus fui in generatione illa, & dixi, populus errans corde sunt ipsi, ipsi autem non cognouerunt vias meas. Qui iuraui in furore meo, quod non ingredientur in requiem meam. Item in hoc mundo disiungentur à Deo, amittentque suum imperium; & dispersi per vniuersum orbem, subiugabuntur, imperabuntque illis serui seruorum, Neque vocabuntur amplius patres totius seculi, sed populus, quem Deus eorum odio habuit, eosq; à se expulit cum furore. Nec etiam assequentur gratiam cum iustis resuscitandis in mundo futuro: propter quos dictum est in Psalm. 1. לא כן הרשעים כי אם כמוץ אשר תדפנו רוח: על כן לא יקמו רשעים במשפט וחטאים בעדת צדיקים Hoc est, Non sic impij, sed tanquam gluma quam proiicit ventus. Ideo non resurgent impij in iudicio, neq; peccatores in congregatione iustorum. Hæc omnia ad verbum longe ante Christi natiuitatem ille prædixit, quem ipsi Magistrum nostrum sanctum (vt diximus) vocant. Ex quibus omnibus quæ dicta sunt, satis aperte patet propositum.

CAPVT X.

Quod idcirco quoque reprobandi, atque in Dei odio permansuri erant, quia Iesum verum Messiam & Mariam matrem eius negaturi, ac blasphematuri erant.

CAPNIO.

ESTNE alia præter præmissas, reprobationis eorum, atq; odij apud Deum causa? GAL. Est vtique, & ea potissimum, quæ in maximis fidei nostræ arcanis, quæ hucusq; in libris Iudęorum latuerunt, haud infirmum obtinet locum. CAP. Hanc etiam quæ sit, obsecro edissere. GAL. Rabbi itaque Nehumias in epistola secretorum, quam אגרת הסודות *Igherethhassodoth* appellat, exponens Doctoris illius quem ipsi רבינו הקדוש *Rabbenu Haccados*, id est Magistrum nostrum sanctum nuncupant, verba illa, Hæc est petra primaria, ex qua Messias proditurus est: hæc inter alia dicit, Petra hæc primaria est mater Regis Messiæ. Et post pauca: Cum sciueris (inquit) nomen petræ huius, eiusque filij ratione arithmetica, inuenies ea ascendere ad numerum ברית *Berith*, id est pacti, vel fœderis. Et tunc intelliges arcanum textus illius Deut. 31. capite scripti, הנך שכב עם אבתיך וקם העם הזה וזנה אחרי אלהי נכר הארץ אשר הוא בא שמה בקרבו ועזבני והפר את בריתי אשר כרתי אתו Hoc est, Ecce tu dormies cum patribus tuis, & consurget populus iste, & fornicabitur post deos alienos terræ, ad quam ingredietur, vt habitet ea. Et derelinquet me, & irritum faciet fœdus meum, quod pepigi cum eo. Hæc Rabbi Nehumias, qui quinquaginta ferme annis Redemtoris nostri præcessit aduentum. Ad quorum explanationem notandum est, quod dictio hæc Hebraica ברית *Berith*, quæ pactum seu fœdus significat, ratione arithmetica 612. apud Hebræos continet. Quatuor enim scribitur literis, quarum vnaquæque apud eos aliquem numerum importat. Nam ב *beth* quidem duo importat, ר *res* 100. י *iod* 10. & ת *tau* 400. Igitur ברית *Berith* quod ex his componitur 612. continet. Hunc etiam eundem (vt alibi quoque ostendimus) numerum continent nomina matris Messiæ & filij eius. Nam nomen quidem

quidem matris Messiæ (vt in præcedentibus per eundem *Habbenu Haccados* ostensum est) debebat esse מרים id est, Maria. Nomen vero Messiæ filij eius, quod à Gentilibus fidem eius suscepturis, vocandus erat, ישו id est, Iesus esse debebat: vt idem Rabbenu Haccados antea ostenderat. Hæc autem nomina, scilicet מרים וישו id est, Maria & Iesus, ratione arithmetica apud Hebræos 612. quoq; continent. Nam ם *mem* quidem designat 40. ר *res* 200. י *iod* 10. ם *mem* 40. ו *vau* 6. י *iod* 10. ש *sem* 300. & ו *vau* 6. Et sic nomina matris Messiæ & filij, quæ sunt, מרים וישו id est, Maria & Iesus, eundem numerum continent, quem ipsa dictio ברית *Berith* continet, scilicet 612. Hunc eundem etiam numerum important verba quæ in prædicto textu Deuter. ab ipso R. Nehumia inducta sunt, אלהי נכר הארץ *Elohe nechar haarets*, id est, Deos alienos terræ. Nam א *aleph* vnum significat, ל *lamed* 30. ה *he* 5. י *iod* 10. נ *nun* 50. כ *caph* 20 ר *res* 200. ה *he* 5. א *aleph* 1. ר *res* 200. צ *tsadi* 90. Quæ omnia summatim 612. efficiunt. Ex his igitur patent præmissa R. Nehumiæ verba, cum ait, Cum noueris nomen petræ huius, id est, matris Messiæ, quod est מרים id est, Maria, & nomen filij ei⁹, hoc est ipsius Messiæ, quod est ישו id est Iesus, ratione arithmetica ascendere ad numerum ברית *Berith*, id est, fœderis, qui numerus est 612 tunc intelliges arcanum illius textus, Ecce dormies cum patrib⁹ tuis, & reliqua. Maximum igitur fuit arcanum illud, quod tunc Dominus Mosi reuelauit, Deut. 31. ca. dicens, Ecce tu dormies cum patribus tuis, & populus consurgens fornicabitur: cum cæteris, quæ sequuntur. Quorum quidem verborum hic est sensus, Postquam tu à vita discesseris, hic populus tuus consurget, & fornicabitur, id est, errabit. Error autem eorum erit, quia Iesum & Mariam dicent esse Deos alienos terræ, ad est, idololatrias Et in hoc errabunt, meq; derelinquent, facientq; irritum *berith* meum, id est fœdus meum, hic est Iesum meum & Mariam meam, ipsos blasphemantes, ac dicentes esse Deos alienos terræ, id est idololatrias. Quapropter ibidem immediate subnectit, וחרה אפי בו ביום ההוא ועזבתים והסתרתי פני מהם והיה לאכל id est, Et irascetur furor meus aduersus eum in die illa, & derelinquam eum, & abscondam facies meas ab eo, & erit in deuorationem. Quia vero Deus retribuit homini iuxta peccati eius mensuram, idcirco paulo post subiecit, Denter. 32. cap. dicens, הם קנאוני בלא אל כעסוני בהבליהם ואני אקניאם בלא עם בגוי נבל אכעיסם id est, Ipsi me prouocauerunt in eo quod non erat Deus, & irritauerunt vanitatibus suis. Et ego prouocabo eos eu qui non est populus, & gente stulta irritabo illos. Hoc est, Quoniam prouocabunt me, dicentes me non esse Deum & irritabunt vanitatibus suis id est mēdacijs, blasphemijs, & abominationibus, quas de me, deque Maria matre mea impie referent: idcirco eadem mensura vlciscar eos. Nam & ego prouocabo eos qui non est populus, id est, faciam eos non esse populum meum. Et gente stulta irritabo illos, id est faciam eos gentem stultam ab omnibus vocari, quæ sine fide, sine veritate, sine Deo est, & quæ Deū suum prodidit atq; negauit. Ex his igitur omnibus, quæ in præcedentibus capitibus præmisimus, satis luculenter apparet, quam iusta fuerit Iudæorum destructio, dissipatio, captiuatio, atque reprobatio. Verumtamen si de peccato suo pœnitentiam agentes, perfidiam deponere vellent, statim Deus eis parceret, eosque in gratiam reciperet, statim & redimerentur, & à captiuitate liberarentur & Messiam haberent.

CAPVT XI.

Quod si Iudæi de peccato suo pœnitentiam agere vellent, perfidiamque deponere, duo redimerentur atque à captiuitate liberarentur, & Messiam Saluatorem haberent.

CAPNIO.

Vt eorum igitur obstinata perfidia magis appareat, magisque & confundatur & conuincatur, per eorum scripturas verum esse probo, quod postremo dixisti. Nonne quæso ex eorum scripturis ostendi potest, quod si eos nunc peccati sui pœniteret, ac Messiam quem hucusque negarunt, reciperent, mox saluarentur, moxque ab hac nouissima captiuitate redimerentur. GAL. Ita prorsus. Legitur enim in *Midras* שיר השירים *Sir hassirim*, id est, in expositione Cantici canticorum, super illud s. e. eiusdem libri dictum, פתחי לי אחתי רעיתי יונתי תמתי, Hoc est, Aperi mihi soror mea, proxima mea, columba mea, perfecta mea: quod dixit R. Illa, Ait Deus sanctus & benedictus, Filij mei aperite mihi aperturam vnam pœnitentiæ, quantum est foramen acus, & ego aperiam vobis apertitras misericordiæ, per quas poterunt intrare currus & quadrigę. Quod exposuerunt Rabbi Ioden, & Rabbi Leui. Nam Rabbi quidem Ioden dixit, Scriptum est Psalm. 46. הרפו ודעו כי אנכי אלהים id est, Vacate vel cessate, & cognoscite, quia ego Deus. Dixit ergo Deus sanctus & benedictus Israel, Vacate ab operibus malis, & agite pœnitentiā, quantum est ictus oculi. Et scietis, quia ego sum Deus. Rabbi vero Leui dixit, Si essent filij Israel pœnitentiam agentes, saltem vna die, protinus redimerentur, protinusque filius Dauid, id est, Messias eis veniret. Vnde probatur hoc? Ex eo quod scriptum est Psal. 95. היום אם בקלו תשמע. Hoc est, Hodie si vocem eius audieritis. Hæc traditio. Ex qua primū aperte liquet, quod si vna sola die pœnitentiam Iudæi agere vellent, perfidiæ duritiem deponentes, statim redimerentur, & Messiam haberent. Quod quidem traditio per illud Psalmi probat, Hodie si vocem eius audieritis. Quare si peccatum quod patres eorum commiserunt, cognoscere, pœnitentiamque agere vellent, mox & Messiam haberent, & à præsenti captiuitate penitus liberarentur. Deinde ex eadem traditione manifeste elicitur, Messiam esse Deum, per id quod ante in eodem Psalmo sic dicitur. באו נשתחוה ונכרעה נברכה לפני יהוה עשנו : כי הוא אלהינו ואנחנו עם מרעיתו וצאן ידו. i. Venite adoremus, & curuemur, flectamus genua ante faciem Dei factoris nostri. Quia ipse est Deus noster, nos autem populus pascui eius, & oues manus eius. Et postea immediate sequitur, quod de Messia in præmissa traditione inductū est, videlicet, Hodie

ſi vocem eius andieritis. Ex quo Meſſiam Deum eſſe, plane cooſequeus eſt. Id ipſum quoque ex eo patet, quod in *Midras tebilim*, id eſt, in expoſitione Pſalmorum ſcribitur, cum ſuper Pſal. 44. titulum, qui talis eſt, למנצח על ששנים Hoc eſt, Triumphatori, vel victori, vel ad victoriam ſuper liliis: ſic dicitur, Dixit Deus ſaoctus & benedict' Iſraeli, Totum pendet ex vobis. Quemadmodum.n. huiuſcemodi lilium germioat, vel floret, & cor tamen eius ſuſum eſt: ita quoque vos agite תשובה *teſſuba*, id eſt, pœnitentiam coram me, & ſit cor veſtrum rectum, vel ordinatũ ſurſum, ſicut cor huiuſmodi lilij. Et tune addocam vobis גואל *Goel*, id eſt, Redemtorem: ſicut dictum eſt Hoſ. 14. אהיה כטל לישראל id eſt, Ero quaſi ros Iſraeli. Quod Rabbi Ionathas ita Chaldaice expoſuit, אהי מסרי כטלא לישראל Hoc eſt, Erit verbum meuin velut ros Iſraeli. Et quando hoc erit? Cum germinabit ſicut lilium. Sequitur eoim apud Hoſeam ibidem, יפרח כשושנה id eſt, germinabit, vel florebit ſicut liliũ. Propter boc dicatur, Victori ſuper liliis. Hactenus traditio. Ex qua ſatis apetre patet propoſitum. Idem etiam ex dictis priſci illius doctoris confirmatur, quem ipſi רבינו הקדוש *Rabbenu Haccados*, id eſt, Magiſtrum noſtrum ſanctum vocant: cum in libro qui גלי רזייא *Gale razeia*, id eſt, Reuelator arcanorum inſcribitur, io calce reſpõſionis ad ſextam Antonini Conſulis petitiooem, hoc modo ait, Ex Iſrael vero qui aodierint præcepta Meſſiæ, nanciſcentur glotiã futuri ſeculi: ſicut ſcriptum eſt Iſa. 60. ועמך כלם צדיקים לעולם ירשו ארץ נצר מטעי מעשה ידי להתפאר Hoc eſt, Et populi tui omnes iuſti in perpetuum hęreditabunt terram, germen plantationis meæ, opus manus meæ ad glorificandum. Hæc ille. Dictum autem Iſaiæ ab eo inductum ſic iotelligitur, Populi tui omnes iuſti, id eſt omnes qui ex populo tuo iuſti fuerint, Meſſiam ſcilicet recipieodo, ac de peccato ſuo pœoitentiam agendo, in perpetuum hæreditabunt terram, cœleſtem ſcilicet gloriam, quæ in Meſſiam crediturìs promiſſa fuit.

CAPVT XII.

Quod Gentiles Meſſia adhærere debebant.

CAPNIO.

CVM tot de Iodæorum io perfidia permaneotium reprobatione, hactenus dixeris, par eſt, vt de Gentilium qnoq; vocatione, atq; electione ex Hebraicis ſcripturis aliquid proferas. Quare primum quod Gentiles ipſi Meſſiæ adhæſuri eſſeot, oſteode. GAL. Hoc ex eo potiſſimum patet, quod Zacharias ſic prophetaoit 2. cap. dicens, ונלוו גוים רבים אל יהוה ביום ההוא והיו לי לעם Hoc eſt, Et applicabuntur gẽtes multæ, vel Gentiles multi ad Deum in die illa, & erũt mihi in populũ. Quod ita Rabbi Ionathas Chaldęus interpres expooit, ותוספון עממין סגיאין קדם עמא דיהוה בעדנא ההיא ויהון קדמי לעם id eſt, Et addent ſe populi multi ad populum Dei in tempore illo, & erunt coram me in populum. CAP. Iudaica impietas ait hic, gentes in diebus Meſſiæ Deo addendas eſſe, noo vt ſalueotur, ſed vt popolo Iudaico ſeruiant. GAL. Facile hæc eorum falſitas conuincitur. Quemadmodum.n. Leuit. 26. ca. Deus de eis dixit, והתהלכתי בתוככם והייתי לכם לאלהים ואתם תהיו לי לעם Hoc eſt, Et deambulabo in medio veſtri, & ero vobis in Deum, & vos eritis mihi in populum: ita & hic de gentibus ait, Applicabuntur gentes multę ad Deum in die illa, & erunt mihi in populum. Ex quo manifeſte liquet tam ex diuina pagina, quam ex Chaldaica traductione, eos omnino falſiloquos eſſe. Quod ex dictis etiam veterum ſuorũ Doctorum expreſſe patet. Legitur enim in מסכת בכורים *Maſſe beth bicurim*, id eſt, in libro Primitiarũ, hoc modo: Tradiderunt Magiſtri io nomine Rabbi Iudæ, Quod גר *gher*, id eſt aduena, hoc eſt conuerſus, qui de gentilitate venit ad fidem, ipſemet eſt afferẽs primitias, & dicens illud Deuter. 26 cap. הגדתי היום ליהוה אלהיך כי באתי אל הארץ אשר נשבע יהוה לאבותינו לתת לנו id eſt, Pronuncio hodie Domino Deo tuo, quod veni io terram, quam iurauit Deus patribus noſtris ſe daturum nobis. Quæ eſt huius rei probatio? Quod ſcriptum eſt Geneſ. 17. cap. ולא יקרא עוד את שמך אברם והיה שמך אברהם כי אב המון גוים נתתיך Hoc eſt, Non erit vltra nomen tuũ Abraham, ſed erit nomen tuum Abraham, quia patrem multitudinis gentium dedite In principio enim fuit pater Aram, ideo vocatus fuit Abram. Deinde vero pater totius mundi, & nomen eius idcirco dictum eſt Abraham. Hactenus traditio. Dixit præterea R. Rahmon ſuper illud Iere. 31. c. dictum וזרעתי את בית ישראל ואת בית יהודה זרע אדם וזרע בהמה id eſt, Et ſeminabo domum Iſrael, & domum Iuda ſemen hominis, & ſemen beſtiæ. Semen hominis, Hi ſuot Iſrael: Sicut dictum eſt Ezech. 34. ואתם צאני צאן מרעיתי אדם אתם Hoc eſt, Et vos oues meæ, & oues paſcui mei homines eſtis vos. Et de ipſis Deus ſaoctus & benedictus ait Iſa. 65. והוצאתי מיעקב זרע id eſt, Et educam de Iacob ſemen. Quod autem ſequitur, Et ſemen beſtiæ: Iſti ſunt conuerſi gentium, de quibus dicitur Iehoſuæ vlt. ca. Et beſtia multa. Et apud Iob 18. cap. dixit Bidad Suites, Quare reputati ſumus ſicut beſtia? Et de eis ipſe ait Zach. 2. Canta & lętare filia Sion, Quia ecce ego venio, & habitabo in medio tui, ait Deus. Et applicabuntur gentiles multi, & erunt mihi in populum. Super Iſrael etiam, & ſuper gentes ſeculi loquitur ſcriptura apud Zach. 8. c. dicens, כי לפני הימים ההם שכר האדם לא נהיה ושכר הבהמה איננה וליוצא ולבא אין שלום מן הצר Hoc eſt, Quoniam ante dies illos merces hominis non erat, & merces beſtiæ non erat. Et egredienti, vel venienti, noo erat pax à tribulatione, vel à tribulante. Ante dies illos, vult dicere ante dies Meſſię, quoniam in diebus Meſſiæ pax erit longinquo & propinquo: ſicut dictum eſt Iſaię quinquageſimo ſeptimo c. בורא ניב שפתים שלום שלום לרחוק ולקרוב אמר יהוה ורפאתיו id eſt, Creans fructum labiorũ pacem. Pacem longinquo & propinquo, ait Deus, Et ſanaui eum. De ipſo quoq; ſcriptura ait Zach. 9. c. ודבר שלום לגוים Hoc eſt, Et loquetur pacem gentibus. In illa enim hora pax erit egredienti de hoc ſeculo per viam pœnitentiæ, & ingredienti, vel venienti ante Deum ſanctom & benedictum cum operibus bonis & eleemoſyois. Sicut dictum eſt Prouerb. 14. צדקה תרומם גוי וחסד לאמים חטאת id eſt, Iuſtitia exaltat gentem, & miſeri-

Iudæorum iniquorum obiectio.

Cõfutatio.

Traditio Rabbi Iudæ.

& misericordia erit gentibus contra peccatum. Vbi glossæ R. Selomonis & R. Abraham Auen Ezra, Iustitia (inquiunt) quam gentes facient, & pietas quam retribuent, id est eleemosyna erunt eis loco sacrificij, & propitiatio pro peccatis. Hæc traditio. Ex his omnibus patet Gentiles non addendos fuisse Messiæ, vt Iudæis seruirent. vt Iudæi ipsi delirantes garriunt, quin potius vt saluarentur, & populus Dei efficerentur: Sicut Deus ipse apud Hos. 2. ca. prædixerat, dicens, וזרעתיה לי בארץ ורחמתי את לא רחמה ואמרתי ללא עמי עמי אתה והוא יאמר אלהי Hoc est, Et seminabo eam mihi in terra, & miserebor eius, cuius non fui misertus, & dicam non populo meo, populus meus tu. Et ipse dicet mihi, Deus meus. Quod autem Gentiles qui Messiam ipsum recipientes, eum corde, ore, & opere confessuri erant, tempore Messiæ saluandi essent, supra in sexto libro late probatum est. Nunc autem satis est probasse, Gentiles ipsos Messiæ adhæsuros fuisse.

Caput XIII.

Quod Gentiles Messiam recipientes, à Deo diligendi erant, ac populus Dei electus futuri.

Capnio.

Ad maiorem igitur Iudæorum confusionem, qui à Deo tam turpiter reprobati, atque odio habiti sunt, per eorum scripturas probandum quoque est, quod Gentiles tempore Messiæ ad vnius & veri Dei cultum conuertendi, à Deo diligendi erant, ac populus eius electus & peculiaris efficiendi, atque vocandi. Gal. Hoc ex eo potissimum patet, quod ad huius rei figuram proselytos, hoc est, ex Gentilitate ad vnius Dei cultum venientes, diligi in veteri testamento Deus ipse præcepit. Quare haudquaquam prætermittendum videtur, quod in libro מכילתא *Mechilta*, id est, in quadam expositione super Exodum hoc modo legitur, super illud 22. cap. eiusdem libri dictum, וגר לא תונה ולא תלחצנו Hoc est, Aduenam non obiurgabis, vel non contristaberis ei, nec opprimes eum, scilicet in pecunia. Non dices ei, Heri fuisti cultor Belis, & adorabas concauitatem eius, & adhuc ecce caro porcorum remanet inter dentes tuos. Et stas & loqueris coram me? Et vnde habetur, quod si improperas ei, ipse quoque potest improperare tibi? Inde, vbi dictum est Exod. 22. ca. Adonai, id est conuersum non obiurgabis: cum reliquis. Hinc Nathan dicebat, Maculam quæ in te est, ne dicas proximo tuo. Dilecti sunt enim aduenæ, id est conuersi. Nam in omni loco monitum est pro eis, vt illud Exod. 22. Et גר gher, id est conuersum non opprimes. Et aduenam, id est conuersum de gentilitate non obiurgabis. Dixit Rabbi Eliezer, Cum auersio aduenæ, id est conuersi sit pessima: idcirco monitum est pro eo in multis locis. Rabbi autem Simeon dixit, Ecce ipse Deus ait Iudic. 5. cap. Et diligetis eum velut egressum solis in virtute sua. Quis enim maior est de duob', ille-ne qui Regem diligit, an is quem Rex diligit? Ecce proculdubio aiunt, quod ille quem Rex diligit? De quo dictum est Deut. 10. האל הגדול הגבור והנורא אשר לא ישא פנים ולא יקח שחד: עשה משפט יתום ואלמנה ואהב גר לתת לו לחם ושמלה id est, Deus magnus, fortis, & terribilis, qui non accipit facies, id est personas; nec recipit munus, facit iudicium pupillo & viduæ, & diligit גר gher, id est conuersum ex gentilibus, ad dandum ei victum & vestitum. Dilecti quoque sunt aduenæ, id est conuersi. In omnibus enim denominatur, vel describitur ipse gher, id est conuersus, sicut Israel. Nam Israel quidem vocatur serui Dei. Vocantur etiam הגרים hagherim, id est conuersi, serui Dei. Sicut dictum est Isa. 56. Ad diligendum nomen Dei, vt sint ei in seruos. Vocati sunt etiam Israel ministri Dei. Sicut dictum est apud Isa. 61. c. Ministri Dei nostri dicetur vobis. Et aduenæ quoque, id est conuersi, ministri Dei vocantur. Sicut dictum est Isa. 56. Et filios alienorum applicatos ad Dominum, ad ministrandum ei. Vocati sunt quoque Israel dilecti. Sicut dictum est Malach 1. cap. Dilexi vos, ait Dominus. Vocantur & גרים gherim, id est conuersi, dilecti, iuxta illud Deuter. 10. cap. dictum, Et diligit gher, id est conuersum, vt det ei victum & vestitum. Dictum est insuper in Israel berith, id est pactum, vel fœdus, iuxta illud, Et dabo pactum meum in carne vestra. Dictum est & berith, id est pactum, in gherim, id est conuersis, apud Isa. 56. Et filios alienorum applicatos ad Dominũ, vt sint ei in seruos, omnem custodientem sabbatum, ne prophanet illud, & fortes in pacto meo adducam in montem sanctuarij mei. Dictum est præterea de Israel רצון ratson, id est beneplacitum, vel complacentia, vt est illud, Ad beneplacitum eis coram Domino. Dictum est & de gherim, id est conuersis ratson, id est beneplacitum, vel complacentia: Isa. 56. Holocausta eorum לרצון leratson, id est ad complacentiam erunt. Dicta est præterea & de Israel custodia, vt illud Psal. 121. dictum, Ecce non dormitabit, neque dormiet custodiens Israel. Et dicta est quoque custodia de gherim, id est conuersis, vt illud Psalm. 146. dictum, Deus custodit gherim, id est conuersos. Quid plura? Abraham vocauit se ipsum gher. Sicut dictum est Genes. 23. cap. Locutusque est ad filios Heth, dicens, Gher & habitator ego vobiscum. Dauid similiter vocauit se ipsum gher, Psal. 39. dicens, Quoniam gher sum ego tecum. Hoc autem factum est, vt impleatur quod dictum est Isa. 42. Dominus voluit propter iustitiam magnificare legem, & extollere. Ipse autem deprecatus est & direptus. Et sic inueniuntur apud Isa. 44. quatuor genera gherim, id est conuersorum respondentium & dicentium coram eo, qui dixit & factus est mundus, id est qui verbo suo fecit mundum: Cum sic dicitur, זה יאמר ליהוה אני וזה יקרא בשם יעקב וזה יכתוב ידו ליהוה ובשם ישראל יכנה Hoc est, Quia hic dicet, Dei ego sum. Hic inuocabit in nomine Iacob. Et hic scribet manum suam Deo, & nomine Israelis pronominabitur. Hic ergo dicet, Dei sum ego. Quia totus erit Domini, Hic inuocabit in nomine Iacob. Illi enim erunt aduenæ & conuersi ad iustitiam, id est ad Messiam. Et hic scribet manum suam Deo. Hi erunt viri pœnitentiæ. Et nomine

Iſraelis pronominabitur. Iſti erunt timentes cœlum, id eſt, Deum. Hactenus traditio. In qua tres aſſignantur rationes, quare diligendi erant conuerſi ex gentilitate ad vnius veri Dei cultum. Quarum prima eſt, quia à Deo diliguntur. Secunda, quia in ſacra ſcriptura in omnibus ſicut Iſrael denominabantur, & à Deo tractabãtur. Tertia quia ſancti patres & prophetæ vt Abraham, & Dauid aduenas, id eſt, conuerſos ſe ipſos vocauerunt. Gloſſa autem R. Selomonis ſic eadem Iſaiæ verba in calce huius traditionis inducta, exponit, Hic dicet: Dei ſum ego: Hi erunt iuſti perfecti. Hic inuocabit in nomine Iacob: Hi erunt paruuli filij impiorum. Et ſcribet manum ſuam Deo: Hi erunt viri pœnitentes. Et nomine Iſraelis pronominabitur. Hi erunt הגרים *hagherim*, id eſt, conuerſi ex gentilibus. Hæc enim ſic expoſita ſunt in libro אבות *Auoth*, id eſt, Patrum Rabbi Nathan. Hæc Rabbi Selomo. Præmiſſis quoque aptiſſime nectitur, quod in ואלה שמות רבה *Vaelle ſcemoth rabba*, id eſt, in expoſitione libri Exodi ſcribitur, ſuper illud 12. c. eiuſdem libri dictum, זאת חקת הפסח id eſt, Hæc eſt lex paſchæ: Ibi enim ita dicitur: Hoc eſt quod ſcriptum eſt Iſa. 56 ca. ואל יאמר בן הנכר הנלוה אל יהוה לאמר הבדל יבדילני יהוה Hoc eſt, Et non dicat filius alieni applicatus ad Deum, dicens, ſeparatione ſeparabit me Deus. Dixit enim Iob 31. c. בחוץ לא ילין גר id eſt, Foris non hoſpitabitur *gher*, id eſt conuerſus, à Deo ſancto & benedicto. Quamobrem? Quia non eſt Deus ſanctus & benedictus excludens creaturam, ſed omnes recipit. Portæ enim eius apertæ ſunt omni hora, & quicunque vult & aggregari, ingreditur & aggregatur. Propter hoc dictum eſt à Iob, Foris nõ hoſpitabitur *gher*, id eſt conuerſus. Et ſterũ ait in perſona Dei tolerantis pro creaturis ſuis, דלתי לארח אפתח Hoc eſt, Oſtium meum viatori aperiam. Dixit Rabbi Berachias, Pro perſona cuius dixit Iob, Foris non hoſpitabitur *gher*, id eſt conuerſus? Hoc procul dubio dixit, Quia futurum eſt, vt גרים *gherim*, id eſt conuerſi ex Gentilibus, ſint כהנים *cohanim*, id eſt, Sacerdotes miniſtrantes Deo ſancto & benedicto. Sicut dictum eſt Iſa. 14. ונלוה הגר עליהם ונספחו על בית יעקב id eſt, Et applicabitur *hagher*, id eſt conuerſus ſuper eis, & aggregabuntur ſuper domum Iacob. Non eſt autem aggregari niſi ſacerdotum. Sicut dictum eſt 1. Reg. 2. capite, ספחני אל אחת הכהנות id eſt, Aggrega me ad vnam ſacerdotalium. Futurum namq; eſt, vt *gherim*, id eſt conuerſi ex Gentilibus, comedant de pane הפנים *happanim*, id eſt facierum, hoc eſt propoſitionis. Et ita quæſiuit à Magiſtris, dicens, Quid eſt quod dictum eſt Deut. 10. capite Et diligit Deus *gher*, id eſt conuerſum ad dandum ei victum & veſtitum? Ecce tota confidentia vel promiſſio, qua confidere facit Deus *hagher*, id eſt ipſum conuerſum, vt detur ei victus & veſtitus. Dixerunt ei, Iacob, cuius nomen eſt Iſrael ſic petiuit à Deo Gen. 28. cap. Et dederit mihi panem ad comedendum, & veſtimentum ad induendum. Et tibi qui veniſti ad nos, non ſufficit, vt ſis ſicut nos? Sufficit tibi, vt ſis ſicut nos. Satis ſit tibi, vt ſis ſicut Iacob primogenitus Dei. Demum autem non aſcendat ad cogitationem tuam, quod Iacob panem & veſtimentum, vel victum & veſtitum duntaxat poſtulauerit. Quia inſuper dixit, Confidere me fecit Deus, quod ipſe erit mecum, & ſtare faciet ex me ſeculum. Sequitur, Et hoc eſt quod ſcriptum eſt Zach. 2. ca. Canta, vel lauda, & lætare filia Sion, quia ego venio, & habitabo in medio tui, ait Deus. Et applicabuntur gentes multę ad Deum in die illa, & erunt mihi in populum. Hæc omnia traditio. Ex quibus ſatis clare patet, quod Gentiles tempore Meſſiæ ad Deum conuerſi, ab ipſo Deo diligendi erant, & populus Dei electus vocandi.

CAPVT XIV.

Quod omnes dignitates olim Iudæis conceſſa, ab eis auferenda erant, & Gentilibus Meßiam recepturis, tanquam vero & electo Dei populo concedenda.

CAPNIO.

HAVDQVAQVAM igitur hic prætermittendum duco, per Iudaicas ſcripturas probari, dignitates omnes olim Iudęis conceſſas, ab eis tanquam indignis poſſeſſoribus, auferendas fuiſſe, & Gentilibus Meſſiam recepturis, tanquam vero, & peculiari, atque electo Dei populo, concedendas. GAL. Hoc maxime per illud oſtenditur, quod in *Midras tehilim*, id eſt, in expoſitione Pſalmorum legitur, ſuper illud Pſ. 75. dictũ, וכל קרני רשעים אגדע תרוממנה קרנות צדיק .i. Et omnia cornua impiorum abſcindam, & exaltabuntur cornua iuſti. Ibi enim ſic dicitur, קרן לא אמר אלא קרנים כי עשר קרנות הן שנתן הקדוש ברוך הוא לישראל קרן אברהם שנאמר כרם היה לידידי בקרן בן שמן קרן יצחק שנאמר נאחז בסבך בקרניו וקרנו של יוסף שנאמר וקרני ראם קרניו וקרנו של משה שנאמר כי קרן עור פניו וקרן של נבואה שנאמר ותתפלל חנה ותאמר שמה קרני קרנו של תורה שנאמר וקרנים מידו לו וקרנה של כהונה שנאמר קרנו תרום בכבוד וקרן לויה שנאמר כל אלה בנים להימן להרים קרן: וקרן ירושלים שנאמר מקרני ראמים עניתני וקרנו של מלך משיח שנאמר וירם קרן משיחו והוא שם אצמיח קרן לדוד ערכתי נר למשיחי כיון שחטאו ניטלו מהם ונתנו לאומות העולם שנאמר באתר דנה חזה הוית בחזוי ליליא וארו חיוה רביעיא דחילא ואמתני ותקיפה יתירה ושנים די פרזל לה דכרבן אכלה ומדקה ושארה ברגלי רפסה והיא משניא מן כל חיותא די קדמיה וקרנים עשר לה כיון שנמשלו אומות העולם לחיות הללו וכל זמן שקרני אומות העולם קיימין קרני ישראל גדועים שנאמר גדע בחרי אף כל קרן ישראל: id eſt. Cornu non eſt dictum, ſed cornua. Decem enim cornua ſunt, quæ Deus ſanctus & benedictus dedit Iſraeli. Cornu videlicet Abrahæ, de quo dictum eſt Iſa. 5. Vinea fuit dilecto meo in cornu filij olei. Cornu Iſhac, de quo ſcriptum eſt Gen. 22. Et ecce aries vnus retentus in denſitate per cornua ſua. Cornu Ioſeph, id eſt cornu Regni, de quo dicitur Deut. 24. Et cornua rhinocerotis cornua ei⁹. Cornu Moſis, de quo dictũ eſt Exod. 34. Quia cornuta erat cutis faciei eius. Cornu ꝓphetiæ, de quo dictũ eſt 1. Reg. 2. Et orauit Hanna & dixit, Exultauit

Decem cornua data Hebræis.

cor meum

cor meum in Domino, & exaltatum est cornu meum. Cornu legis, de quo dicitur Habacuc. 3. c. Et duo cornua de materia eius ei. Cornu sacerdotij, de quo legitur in Psal. 111. Cornu eius exaltabitur in gloria. Cornu Leuitarum, de quo dictum est 1. Paral. 25. Omnes isti filij Heman videntis Regem in verbis Dei, ad exaltandum cornu. Cornu Ierusalem, de quo dictum est Psalm. 22. Et à cornibus vnicornium exaudisti me. Et cornu Regis Messiæ, de quo dicitur primi Regum secundo capite, Et dedit fortitudinem Regi suo, & sublimabit cornu Messiæ sui. Et sic dicit Psalm. 132. Ibi germinare faciam cornu Dauid, paraui lucernam Messiæ meo. Quando autem peccauit Israel, ablata fuerunt eis cornua hæc, & data gentibus seculi. Sicut dictum est Dan. 7. Post videns fui in visione noctis, & ecce bestia quarta terribilis, atque mirabilis, & fortis nimis, & dentes ferreos habebat magnos, comedit & comminuit, & residuum pedibus suis conculcauit. Et ipsa dissimilis ab omnibus bestiis, quæ fuerunt ante ipsam, & cornua decem habebat. Assimilatæ enim sunt gentes seculi huiusmodi feris. Omni autem tempore quo cornua gentium seculi sana fuerint, cornua Israel confracta erunt. Sicut dictum est Thren. 2. c. Confregit in ira furoris omne cornu Israel. Hæc omnia traditio. Quæ eisdem pene verbis in איכה רבתי *Echa Rabbethi*, id est, in expositione planctus Ieremiæ ponuntur, super illud 2. eiusdem libri dictum, Confregit in ira furoris omne cornu Israel. Hoc duntaxat excepto, quod decimo loco non ponitur cornu Messiæ, sed cornu Israel duntaxat. Cum igitur in hac traditione cornua omnia supradicta in capite Israelis donata fuisse dicantur, deinde vero eorum ob culpam, ab eis ablata, & gentibus tradita, vnumque ipsorum Messias fuerit, Messiam ipsum iam venisse, & primum quidem Iudæis datum fuisse, deinde vero ipsum (eorum exigente perfidia) ab eis cum cæteris omnibus cornibus ablatum, Gentibusque datum esse, consequens est. CAP. Quia iuniorum Iudæorum nimis fraudulenta nequitia bestiam paulo ante dictam, Papam nostrum, & Romanam asserit esse Ecclesiam, à qua sperat cornua supradicta auferenda, sibique restituenda esse: eam ob rem optime quidem feceris, si ipsa Iudæorum cornua quando huic quartæ bestiæ, id est Romano imperio, quod propter idololatriam non inepte bestiæ comparabatur, data fuerint, edisseras.

Iudæorum iuniorum obiectio.

GAL. Cornu itaque regni Iudaici tunc in huiusce quartæ bestiæ capite appositum fuit, cum regnum Iudaicum cum Iudæis ipsis Romanorum imperio ac potestati possidendum, imo conterendum, & dissipandum, temporibus Vespasiani & Titi atque Hadriani datum est. Cornu vero sacerdotij & Leuitarum tunc ab Iudæis ablatum fuit, cum ipsorum sacerdotes & Leuitas occidit, diuinumque cultum in eis ob eorum scelera penitus deleuit. Sed tempore Siluestri Romani Pontificis, & Constantini imperatoris in Romanorum capite cornu ipsum positum est. Cornu quoque Messiæ tunc eis datum fuit, cum Messias ipse eis ad saluandum missus: tunc vero ab eis ablatum est, cum illi Messiam ipsum reprobantes, ipsum crucifixerunt. Tunc autem Romanæ Ecclesiæ ac cæteris fidelibus idem cornu datum est, cum eundem Messiam gentes colendum susceperunt. Cornu insuper Ierusalem & sanctuarij tunc ab eis ablatum fuit, atque Romanis traditum, cum ipsa vrbs & templum à Tito euersa atque incensa sunt. Cornu denique legis tunc bestiæ huic, quoad ceremonialia perdendum, traditum est, cum Romani Principes Iudæis, ne sabbatum aut circumcisionem, cæteraque legalia seruarent, inhibuerunt, vt in sequenti libro latius patebit. Tunc vero idem cornu quoad moralia, perfectius seruandum Romanis cæterisque Gentilibus datum est, cum Gentiles ipsi legem Domini Iesu veri Messiæ tanquam diuinam susceperunt.

Responsio.

LIBER DECIMVS.

DE NOVÆ LEGIS DIVINÆ INSTITVTIONE QVÆ PER MESSIAM FIERI DEBEBAT.

CAPVT PRIMVM.

Quod Messias legem diuinam nouam, perfectiorem quam veterem instituturus erat, quam Gentiles suscipere debebant.

CAPNIO.

NOVAM igitur Messiæ legem si Gentiles tanquam diuinam recepturi erant, quos (Iudæis maxima ex parte ob eorum perfidiam reprobatis) ipsi Messiæ adhæsuros fuisse iam probasti: haud inepte nunc ad magis contundendam durissimam ipsorum Iudæorum ceruicem, de eiusdem nouæ legis diuinæ institutione dicendum est. Quare primum nouam legem diuinam perfectiorem quã veterem, Messiam ipsum conditurum fuisse, eamq; Gentiles suscepturos, Hebraicis testimoniis te ostendere oportet. GAL. Nouam quidem legem aliam ab ea quam per Mosen in monte Sinai dederat, Deum daturum fuisse, longe ante per Ieremiam 31. ca. his verbis prophetatum fuit, הנה ימים באים נאם יהוה וכרתי את בית ישראל ואת בית יהודה ברית חדשה: לא כברית אשר כרתי את אבותם ביום החזיקי בידם להוציאם מארץ מצרים אשר הפרו את בריתי ואנכי בעלתי בם נאם יהוה: כי זאת הברית אשר אכרת את בית ישראל אחרי הימים ההם נאם יהוה נתתי את תורתי בקרבם ועל לבם אכתבנה והייתי להם לאלהים והמה יהיו לי לעם: id est, Ecce dies venient, ait Deus, Et feriam cum domo Israel, & cum domo Iuda fœdus, vel pactum nouum. Non sicut pactum, quod ferij cum patribus eorum, in die qua apprehendi manum eorum, vt extraherem eos de terra Ægypti, qui irritum fecerunt pactum meum, & ego neglexi eos, ait Deus. Sed istud erit pactum quod feriam cum domo Israel, post dies illos, ait Deus, Dabo legem meam in medio eorum, & super cor eorum scribam eam. Et ero eis in Deum, & ipsi erũt mihi in populum. Quod autem ברית *berith*, id est pactum, siue fœdus, in præmissis, idem sit quod lex, in libro מכילתא *Mechilta* aperte ostenditur; vbi super illud Exod. 12 c. dictum, In decimo mensis huius: sic dicitur, Non est ברית *berith*, id est, fœdus vel pactum nisi lex. Sicut dictum est Deuter. 24. אלה דברי הברית אשר צוה יהוה את משה לכרות את בני ישראל בארץ מואב מלבד הברית אשר כרת אתם בחרב id est, Hæc sunt verba *habberith*. id est, illius pacti, quod mãdauit Deus Mosi, vt feriret cum filiis Israel in terra Moab, prçter *habberith*, id est, illud pactum, quod ferijt cum eis in Horeb. Item Exod. 24. cap. ויכתב על הלחת את דברי הברית עשרת הדברים id est, Et scripsit super tabulis verba pacti decem Hęc traditio. Quod autem legem hanc diuinam nouam Messias ipse laturus esset, ac Gentilibus daturus, patet primum ex eo quod in *Midras tehillim*, id est, in expositione Psalmorum legitur, super illud Psalm. 21. dictum, למנצח מזמור לדוד: יהוה בעזך ישמח מלך ובישועתך מה יגל מאד id est, Victori, vel ad victoriam Psalmus Dauid. Deus in fortitudine tua lętabitur Rex, & in saluatione tua quam exultabit vehementer? Ibi enim sic ad verbum dicitur, Hoc est quod scriptum est Isa. 11. cap. והיה ביום ההוא שרש ישי אשר עמד לנס עמים id est, Et erit in die illa radix Isai, qui erit stãs in signum populorum. Dixit R. Hanina, Non est Rex Messias venturus, nisi ad dandũ noua præcepta Gentibus, vt sunt סוכה *succa*, id est casula, & לולב id est ramus, ותפילין *vthphilin*, id est, & phylacteria. Israel autem discent legem à Deo sancto & benedicto. Sicut dictum est Isa. 45. ca. וכל בניך למודי יהוה id est, Et omnes filij tui erunt docti à Deo. Et quare? Idcirco, quia dictum est Isa. 11 ca. אליו גוים ידרשו id est, Ad eum gentes studebunt. Rabbi Hanina in nomine Rabbi אחא *Aha* dixit, Quid est quod statim sequitur apud Isaiam ibidẽ. והיתה מנוחתו כבוד. i. Et erit requies eius honor vel gloria? Quia Deus sanctus & benedictus erit tribuens Regi Messiæ de gloria & honore suo Hactenus traditio. Apud Isaiam autem 42. ca. sic legitur, הן עבדי אתמך בו בחירי רצתה נפשי נתתי רוחי עליו משפט לגוים יוציא id est, Ecce seruus meus, suscipiam eum, vel innitar eo, electus meus, quem voluit, vel in quo sibi cõplacuit anima mea, vel persona mea. Dedi Spiritum meum super eum, iudicium gentibus proferet. Quæ R. Ionathas Vzielis filius ita Chaldaice exposuit, הא עבדי משיחא אקריבניה בחירי דאתרעי ביה מימרי אתן רוח קודשא עלוהי דיני לעממיא יגלי. i. Ecce seruus meus, applicabo eũ. scilicet mihi, electus meus, in quo volui esse verbum meum. Dabo Spiritũ sanctum super eum, iudicium gentibus reuelabit. Sequitur apud Isaiam 42. cap. לא יצעק ולא ישא ולא ישמע בחוץ קולו. i. Non clamabit, & non vociferabit, nec faciet audiri exterius vocẽ suam. Vbi glossa R. Selomonis, Iudicium (inquit) gentibus proferet: Sicut dictum est Mich. 4. ושפט בין עמים רבים והוכיח לגוים עצמים עד רחוק id est, Et iudicabit inter

inter populos multos, & corripiet gentes fortes vsque in longinquum. Non clamabit, & non vociferabit: Quia non erit opus ei clamore, ad arguẽdum scilicet & persuadendum gentibus. Ipsæ enim ex se venient ad discendum. Sequitur apud Isaiam eodem in loco, קנה רצוץ לא ישבור ופשתה כהה לא יכבנה לאמת יוציא משפט Hoc est, Arundinem confractam non franget, & linum fuscum, vel caliginosum non extinguet, ad veritatem proferet iudicium. Vbi glossa Rabbi Selomonis, Hoc (inquit) sic interpretatus est Ionathas, שטותניא כקני רעיע לא ית בר ותשיכיא דכ בוצין עמי לא יטפי לקשטא יפיק דינא id est, Fragiles vt anindo confracta, non franget, & tenebrosos, vel fuscos, vel caliginosos, quorum lux fusca est, non extinguet, ad veritatem producet iudicium. Sequitur apud eundem prophetam ibidem, לא יכהה ולא ירוץ עד ישים בארץ משפט ולתורתו איים ייחלו Hoc est, Non offuscabit, neque conteret, donec posuerit in terra iudicium, & ad legem eius Insulæ sperabunt vel expectabunt. Insulæ, id est Gentiles, secundum Rabbi Selomonis glossam. Attestatur autem huic applicationi, quod scriptum est in *Midras tehillim*, id est, in expositione Psalmorum super illud Psal. 21. dictum, כי תשיתהו ברכות לעד id est Quoniam pones eum benedictiones in æternum. Ibi enim sic dicitur, Hoc est quod dictum est Ierem. 4. והתברכו בו גוים ו בו יתהללו Hoc est, Et benedicentur in eo gentes, & in ipso gloriabuntur. Sequitur eodem in Psalmo, תחדהו בשמחה את פניך id est, Lætificabis eum in gaudio cum vultu tuo. Rabbi Berachyas in nomine Rabbi Semuelis dixit, Vna scriptura de Messia dicit Dan. 7. וארו עם ענני שמיא כבר אנש אתה הוה ועד עתיק יומיא מטה קדמוהי הקרבוהי id est, Ecce in nubibus cœli, quasi filius hominis veniebat, & vsque ad antiquum dierum peruenit & coram eo obtulerunt, vel applicauerunt, vel appropinquare fecerunt eum. Alia autem scriptura Ierem. 30. cap. ait, והקרבתיו ונגש אליו id est, Et applicabo eum, & adhærebit, vel coniunget mihi. Ecce per quem modum Angeli introducent ipsum vsque ad medium eorum. Deus autem sanctus & benedictus extendet manum suam, & introducet eum apud se. Propter hoc dictum est de Rege Messia, Et applicabo eum, & adhærebit mihi. Hucusque traditio. Per hæc igitur euidenter ostenditur, quod in persona Messiæ locutus sit Isaias, dum 51. c. dixit, הקשיבו אלי עמי ואמי אלי האזינו כי תורה מאתי תצא ומשפטי לאור עמים ארגיע Hoc est, Attendite ad me populus meus, & mater mea ad me intendite. Quia lex ex me egredietur, & iudicium meum in lucem populis quiescere faciam, vel frequentabo. Hoc loco vbi ipse mater mea, traduxi, plebs mea, Hebræi habent. Sed est *tucun sopherim*, id est, correctio, siue potius deprauatio scribarum. Non enim ibi *vmmi*, id est, plebs mea, sed אמי *immi*, id est, mater mea, antea scriptum fuit, vt ait R. Elazar ben Iose, in *Midras Sir hasirim*, id est, in expositione Cantici canticorum super illud 3. cap. eiusdem libri dictum, בעטרה שעטרה לו אמו id est, In corona, qua coronauit eum mater sua. Quare autem Deus Iudaicã gentem matrem suam vocauerit, dictum est in 24.

tertij lib. cap. Quod autem hæc noua lex quam Messias instituturus erat, à Ierusalem ad Gentiles per vniuersum orbem promulganda, egredi debebat; patet per Isa. c. 2. dicentem, כי מציון תצא תורה ודבר יהוה מירושלם id est, Quia de Sion exibit lex, & verbum Dei de Ierusalem. Hoc autem de lege Mosis non potest intelligi: cum lex ipsa Mosis nõ exiuerit de Sion, siue de Ierusalem: sed de Sinai venerit in Ierusalẽ. De lege ergo Messiæ intelligendum est, quæ per Apostolos aliosq; eius discipulos, à Ierusalem ad gentes egressa est. Messias namq; ipse Dei Filius secundum diuinitatem, & sapientia Patris, descendens de altissimis, & à sede magnitudinis suæ, pro humani generis redemptione & salute, missus à patre, venit ad Sion & Ierusalem: ibique legem suam nouam, id est Euangelium promulgauit, docendo, admonendo, suadendo, arguendo, miracula faciendo, patiendo, moriendo, resurgendo, ad cœlos ascendendo, atque lumen Spiritus sancti Apostolis destinando. Tunc igitur dictum hoc propheticum impletum est, cum Apostoli post Spiritus sancti receptionem, primum legem Euangelicam Ierosolymis promulgarunt, postea inde exeuntes eam vbique terrarum Gentilibus diuulgarunt. Quod etiam à discipulis electis Messiæ erant Gentes seculi legem & doctrinam hanc nouam cum gaudio suscepturæ, ex eo habetur quod apud Isa. 12. dicitur, ושאבתם מים בששון ממעיני הישועה Hoc est, Et haurietis aquas cum gaudio de fontibus Iesu, vel salutationis. Hoc enim sic Rabbi Ionathan Chaldaice transtulit, ותקבלון אוריתא חדתא עם חדאי מבחירי צדיקיא id est, Et suscipietis doctrinam nouam cum lętitia ab electis iusti, id est Messiæ. Infatuati sunt igitur Iudæi omnes nostri temporis, & à veritate diuinæ scripturæ omnino deuij & alieni: qui Messiam asserunt legibus fore coactum: quem iam ante cedentibus multifariam probauimus Deum esse. Ipse namque est Patris sapientia, cuius sunt leges. Ipse legem veterem dedit in monte Sinai. Ipse legem nouam condidit Ierosolymis. Ipse & hominum conditor est, quibus leges traduntur, & omnium quæ in cœlis & sub cœlis sunt supremus opifex. Eam ob rem & decens, & dignum fuit, vt in descensu suo maiora & meliora ad dandum sibi seruaret, quam fuerant ea quæ per Mosen in monte Sinai tradiderat. Et hæc est sufficiens contra Iudæos nostri seculi ratio. Si quis enim in voluntariis rationem magis necessariam quærat, quam voluntaria ipsa ferant, hic penitus indisciplinabilis est, secundum Aristotelis sententiam in primo Ethicorum. Hæc autem ratio de voluntariis est, idcirco valde sufficiens est. Sic & enim in hominum principatibus fieri videmus, quod Reges & Principes in suo aduentu optima quæque ciuitatibus largienda, sibi reseruant. Et hoc duplicem ob causam. Primum quidem, vt honorabilioribus largitionibus honorabiliorem suũ reddant aduentum. Deinde vero, vt se gratiores, ac iucundiores ciuitatibus & Regno faciant. Quapropter mirum non est, si ad suum aduentum Dominus ipse perfectiorem legem seruare voluerit. Sicuti & cunctis iustis, atq; electis cœlis apertionem.

CAPVT II.

Quod Meſſias ſacramentum baptiſmi inſtituere debebat, per quod circumciſio euacuanda erat.

CAPNIO.

CVM Chriſtus Apoſtolis legem Euangelicam Gentibus per orbem promulgantis, præceperit vt Gentiles baptizarent, formamq; baptizandi eis tradiderit, dicens Matthæi vlt. Euntes docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, & Filij, & Spiritus ſancti, docentes eos ſeruare omnia quæcunque mandaui vobis: & baptiſmi ſacramentum ſit ſacramentorum huius nouæ & euangelicæ legis ianua: Idcirco & ad veritatis catholicæ planiorem expreſſionem, & ad Iudaicæ obſtinationis maiorem confuſionem, Meſſiam ipſum baptiſma in remiſſionem peccatorum inſtituturum fuiſſe, per Hebræorum ſcripturas probari neceſſe eſt. GAL. Hoc itaque ex eo primum habetur, quod Iſaias in perſona ipſius loquens, 44. capite protulit, אל תירא עבדי יעקב וישרון בחרתי בו: כי אצק מים על צמא ונזלים על יבשה אצק רוחי על זרעך וברכתי על צאצאיך: וצמחו בבין חציר כערבים על יבלי מים: זה יאמר ליהוה אני וזה יקרא בשם יעקב וזה יכתב ידו ליהוה ובשם ישראל יכנה: Hoc eſt, Ne timeas ſerue mi Iacob, & Rectiſſime quem elegi. Quoniam effundam aquas ſuper ſitientem, & fluenta ſuper aridam. Effundam Spiritum meum ſuper ſemen tuum, & benedictionem meam ſuper ſtirpes tuas. Et germinabunt inter herbam, vt ſalices ſuper alueos aquarum. Iſte dicet, Dei ego ſum. Etiſte inuocabit in nomine Iacob. Et iſte ſcribet manum ſuam Deo, & nomine Iſraelis pronominabitur. Hæc autem verba. Quoniam effundam aquas ſuper ſitientem, cum reliquis, Rabbi Ionathas ita Chaldaice traduxit, atque expoſuit, ארי כמא דמתיהבין מיא על ארע בית צחונא ומתנגדין על יבשתא כן אתן רוח קדשי על בנך וברכתי על בני בנך: ויתרבון צדיקיא רכיכין ומפנקין כלבלבי עשב כאילן דמשלח שרשוהי על נגרין דמיין: דין יימר מדחלייא דיהוה אנא ודין יצלי בשום יעקב ודין יקרב קרבניה קדם יהוה ובשמא דישראל יתקרב id eſt, (vt verbum verbo reddam) Quoniam ſicut dantur aquæ ſuper terram ſitientem, & fluenta ſuper aridam; ſic dabo Spiritum ſanctum meum ſuper filium tuum, & benedictionem meam ſuper filios filij tui. Et vngentur, vel multiplicabuntur iuſti, teneri, & delicati, ſicut arbor quæ mittit radices ſuas ſuper tractus aquarum. Hic dicet, de timentibus Dei ego ſum. Et hic orabit in nomine Iacob. Et hic offeret ſacrificium ſuum coram Deo, & nomine Iſraelis vocabitur. Ex his igitur prophetæ verbis, vbi de baptiſmo aperte loquitur, euidentiſſime patet, quod virtute baptiſmi ex Gentilibus conuerſi omnesq; Chriſtiani filij Iſrael effici debebant. Ad cuius rei confirmationem notandum eſt, quod in libro יומא *ioma* Ieroſolymitano, in capite quod incipit יום הכפורים *iom hakippurim*, id eſt dies propitiationum, hoc modo legitur, Scriptum eſt Ieremiæ 17. cap. מקוה ישראל יהוה Hoc eſt, Congregatio Iſraelis Deus: Quemadmodum enim congregatio, vel pelagus aquarum mundificat pollutos, ita Deus ſanctus & benedictus erit mūdans in futuro Iſraelem. Sic enim ipſe dicit, Ezech. 36. capite, וזרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם מכל טמאותיכם ומכל גלוליכם אטהר אתכם Hoc eſt, Et ſpargam ſuper vos aquas mundas, & mundabimini ab omnibus immundiciis veſtris, & ab omnibus ſpurcitiis, vel inquinamētis veſtris mundabo vos. Hæc traditio. Ad quorum intellectum notandum eſt quod in *Bereſith* קטנה *ketanna*, id eſt in expoſitione minori libri Gen. ſcribitur, ſuper illud 49. c. eiuſdem libri dictum, אסרי לגפן עירה ולשרקה בני אתנו Hoc eſt, Ligans ad vitem pullum ſuum, & ad palmitem fili mi aſinam ſuam. Sic enim ibi dicitur: Hic eſt ille de quo ſcriptum eſt Zach. 9. cap. Et equitans ſuper aſinam, & ſuper pullum filium aſinarum. Et ipſe eſt qui plantabit totum Iſraelē ſicut שרקה *ſoreca*, id eſt palmitem. Sicut ſcriptum eſt Ieremiæ ſecundo capite, ואנכי נטעתיך שורק כלה זרע אמת Hoc eſt, Et ego, plātaui te palmitem totum ſemen veritatis. Et quomodo ipſe aget? Vt dictum eſt Ezechielis trigeſimo ſexto capite, Et ſpargam ſuper vos aquas mundas, & mundabimini ab omnibus immundiciis veſtris; & reliqua. Hæc traditio. Vides quam euidenter hic dicatur, quod Meſſias eſſet aquas iſtas Ezechielis ſparſurus atque ſic agendo, totum Iſraelem tam literalem quam ſpiritualem, de quo paulo ante diximus, plantaturus. De nullo namque alio niſi de Meſſia poſſunt præmiſſa Zachariæ verba intelligi. Nam ſuper illud eiuſdem prophetæ nono capite dictum, Ecce Rex tuus veniet tibi iuſtus & ſaluatus, gloſſa Rabbi Selomonis ſic ait, Non eſt poſſibile hoc exponere, niſi de Rege Meſſia. Prædictis quoque haud incongrue adiungitur, quod in libro קידושין *kidduſin*, id eſt, Sanctificationum, in capite quod incipit, עשרה יוחסין *Aſſara iohaſin*, id eſt decem nobiles, ita ſcribitur, Tradiderunt Rabbanan, id eſt magiſtri. Quod ſpurij & filij menſtruatarum mundi erunt in futuro (Verba ſunt hæc Rabbi Ioſis) Sicut dictum eſt Ezech 36. capite, Et ſpargam ſuper vos aquas mundas; cum cæteris. Aqua etiam baptiſmi, ac virtus eius eo in loco prophetata eſt, vbi per Zachariam 13. cap ſic dictum fuit, ביום ההוא יהיה מקור נפתח לבית דוד ולישבי ירושלם לחטאת ולנדה: והיה ביום ההוא נאם יהוה צבאות אכרית את שמות העצבים מן הארץ ולא יזכרו עוד Hoc eſt, In die illa erit fons patens domui Dauid, & habitatoribus Ieruſalem, ad mundificandum & ad aſpergendum vel ad elongandum. Et erit in die illa dicit Deus exercituum, Abſcindam nomina idolorum de terra, & non memorabuntur vltra. Quæ quidem verba ſic aptiſſime exponuntur, In die illa, id eſt in tempore Meſſiæ, quemadmodum probauimus prophetam ibi de Meſſia loqui, erit fons, ſcilicet baptiſmi: patens, id eſt, communis omnibus hominibus: domui Dauid & habitatoribus Ieruſalem, id eſt Eccleſiæ Chriſti de Iudæis & Gentilibus congregatæ: ad mundificandū, ſcilicet animas à peccato originali, & à cæteris peccatis: & ad aſpergēdum, id eſt ad lauandū peccatores ab omni peccatorū macula: vel ad elongandū, id eſt ad remouendum

uendum ab anima cuiusque peccati immunditiam. Quo autem tempore totum hoc faciẽdum fuerat, ostenditur, cum statim subiicitur, Et erit in die illa, dicit Deus exercituum: Abscindam nomina idolorum de terra, & non memorabuntur vltra. Cum igitur hoc non per Abraham, nec per aliquem prophetarum, nec in diebus eorum factum fuerit, sed solum in diebus Iesu Messiæ nostri, per ipsum atque per suos discipulos, aliosque in eum credentes factum sit, palam profecto liquet, ipsum Saluatorem nostrum, Dauid, id est Messiam esse, ac fuisse in præmissis Zachariæ verbis: baptismum quoque eius fontem omnibus patentem esse, de quo ibidem dictum est. Aliud quoque propheta huic veritati euidentissimum dedit signum, cum eisdem verbis protinus subiecit, וגם את הנביאים ואת רוח הטומאה אעביר מן הארץ Hoc est, Et etiam prophetas, & spiritum immundum transferam de terra. Quod R. Ionathas ita Chaldaice exposuit, ואף ית נביייא שקרא וית רוח מסאבא אבטיל מן ארעא Hoc est, Et etiam prophetas spiritus mẽdacis, & spiritum immundum delebo de terra. Si hoc Iudæi iuniores in diebus Messiæ nostri impletum fuisse negent, reducatur eis in memoriam, quod ante Saluatoris nostri aduentum, tanta fuerit in mundo pseudoprophetarum copia, non inter gentes tantum, verum inter eos quoque, vt Elias propheta Domini ad Achab Regem Israel dixerit, Congrega ad me omnem Israel ad montem Carmel, & prophetas Baal quadringentos quinquaginta & prophetas luci siue nemoris quadringentos, comedentes de mensa Iezabel. Præter hos alij etiam permulti falsi prophetæ apud Iudæos erant, quos postmodum Achab consuluit, vtrum in Ramoth Galaad iturus esset. Recolant quoq; ante Messiæ nostri tempora, in diebus patrum suorum spiritus immundos in idolis responsa dare solitos fuisse. Nam vt 3. Reg. 1. c legitur, Ochozias Israel hæc nuncius suis inter cætera dixit, Ite interrogate per בעל זבוב *Baal Zebub*, id est, Dominum muscarum Deum עקרון *Akron*, An viuam de infirmitate mea hac? Apud Zachariam quoque 10. cap. dicuntur idola locuta fuisse fraudem. Cum igitur in diebus Iudæorum, & ante Christi Domini nostri aduentum, non solum in Gentibus, sed in Iudæis quoque idololatria ita viguerit, necnon & falsi prophetæ immundique spiritus, vt per hæc pauca de multis est ostensum, & in diebus Messiæ nostri hæc omnia ita deleta esse constet, vt probatione opus non sit: consequens proculdubio est, verum omnino esse, quicquid paulo ante conclusimus. Præmissis adhuc conuenienter addendum existimo, quod in libro יומא *ioma*, id est dierum, Babylonico, in cap. יום הכפורים *iom hakippurim*, id est, dies propitiationum, hoc modo scriptum legitur: Dixit Rabbi Akiba, Beati vos Israel coram illo; à quo mundati estis. Et quis mundabit vos? Pater vester, qui est in cœlis. De quo dictum est Ezech. 36. ca. Et spargam super vos aquas mundas, & mundabimini. Et reliqua vt supra. Et iterum apud Ierem. 17. מקוה ישראל יהוה Hoc est, Manipulus, vel congregatio aquarum Israelis Deus. Quemadmodum enim manipulus vel congregatio aquarum mundificat immundos: ita Deus sanctus & benedictus mundabit Israel. Hæc traditio. Cum igitur actus iste per hanc Ezechielis authoritatem, paulo ante à priscis Iudæorum doctoribus Messiæ attribuatur: necessario sequitur secundum eorum dicta, Messiam Deum esse, qui aquis baptismatis virtute Spiritus sancti sui totum Israel, vt superius expositum est, mundare debebat. Quod autem baptisma contra omnia peccata, & præsertim contra originale instituendum erat, id præcipuè per Ezechielem prænunciatum fuit ita 36. c. dicentem, וזרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם מכל טמאתיכם ומכל גלוליכם אטהר אתכם : ונתתי לכם לב חדש ורוח חדשה אתן בקרבכם והסרתי את לב האבן מבשרכם ונתתי לכם לב בשר : ואת רוחי אתן בקרבכם ועשיתי את אשר בחקי תלכו ומשפטי תשמרו ועשיתם : Hoc est, Et effundam super vos aquas mũdas, & mundabimini ab omnibus immunditiis vestris, & à cunctis spurcitiis vestris mundabo vos. Et dabo vobis cor nouum, & spiritum nouum dabo in medio vestri. Et auferam cor lapideum de carne vestra & dabo vobis cor carneum. Et spiritum meum dabo in medio vestri. Et faciam ita, vt ambuletis in præceptis meis, & iudicia mea custodiatis, & faciatis ea. Cor autem hoc lapideum quod auferendum dicit, cui cor carneum & Spiritus sanctus per gratiam succedere debebat, originale peccatum intelligitur, quod mediante baptismo à Deo penitus auferendum erat. Ad sciendum autem, quod baptismus circumcisionem euacuare debebat, summopere notandum est R. Iehosuæ dictum, cum in libro יבמות *Iebamoth*, id est Fratriarum, in ca. החולץ *Haholets*, id est, discalciatus, sic ait. מי שהוא טבול ואינו נימול הנה היא גר במו שהוא נמצא באמות שנטבלו ולא נימולו : Hoc est, Qui baptizatur, & non circumciditur? ecce ipse est *gher*, id est conuersus de gentilitate ad veram fidem. Sic enim inuenimus in matribus, scilicet in Sara & Rebecca, in Rachele & Lia. Quæ fuerunt baptizatæ & non circumcisæ. Hoc autem in loco sciendum quoque est, circumcisionem fuisse effusionis sanguinis Christi figuram: qui in sua circumcisione ipsum effundere cœpit, & demum in sua passione pro humani generis salute eum totum exposuit. Nec deinceps vnquam circumcisio facienda fuit, ex quo Christus loco ipsius baptisma fieri mandauit, quod perfectius peccata delet, & tam mulieres quam mares eo vti possunt. Quod quoque per vniuersum orbem baptismi sacramentum promulgandum erat, ex eo quod in *Midras* קהלת *coheleth*, id est in expositione libri Ecclesiastis legitur, colligi potest, cum super illud eiusdem libri 1. capite dictum, מה שהיה הוא שיהיה Hoc est, Quid est quod fuit? ipsum quod erit. R. Berachias in nomine Rabbi Ishac ita dixit, Sicut fuit redemptor primus, id est, Moses, ita erit redemptor vltimus. Et post pauca, Quemadmodum (inquit) redemptor primus fecit ascendere puteum: ita redemptor vltimus, qui est Messias, ascendere faciet aquas. Sicut dictum est Ioelis vlt. ca. ומעין מבית יהוה יצא והשקה את נחל השטים Hoc est, Et fons de domo Dei exibit, & rigabit torrentem, vel vallem, vel planiciem Setim. Hoc postremum sic Rabbi Ionathas Chaldaice transtulit, ויהי משקי ית מישר שיטין id est,

Et erit rigans planiciem Setim. Setim autem cuiusdam regionis Græciæ est nomen. Ex qua, vt in principio 1. libri Machabæorum dicitur, Alexander Macedo egressus est. Hoc igitur tūc adimpleri contigit, cum Apostolis baptismum per vniuersum orbem prædicantibus, Græci baptizati sunt.

CAPVT III.

De pœnitentiæ sacramento quod Messias per vocalem confessionem in remissionem peccatorum instituturus erat.

CAPNIO.

QVONIAM non solum baptisma, sed pœnitentiæ quoq; sacramentum, in remissionem peccatorum Dominus instituit (& recte quidem: Nam cum baptisma semel duntaxat suscipi possit, pœnitentiam instituit necesse fuit, vt his quos post susceptū baptisma peccare contingeret, pœnitentiæ sacramentum subueniret. Quare non inepte dixerunt quidam, pœnitentiam post naufragium secundam esse tabulam) Eapropter cum de baptismo satis dictum sit, de pœnitentiæ quoque sacramento quod per vocalem confessionem in remissionem peccatorum Messias instituere debebat, aliquid ex Hebraicis scripturis nunc dicendum est. GAL. Quia de pœnitentia quam Messias per se, & per suos discipulos prædicare debebat, deque eius efficacia & virtute satis (vt arbitror) in octauo libro diximus: nunc ea ex Hebræorum scripturis patefacere sufficiat, quæ ad confessionem vocalem pertinent. Quare quod in *Midras tehilim*, id est in expositione Psalmorum legitur, primum audiatur: vbi super Psalmum 100. sic ad verbum dicitur, מזמור לתודה הריעו ליהוה כל הארץ Hoc est, Psalmus ad confessionem. Iubilate Deo omnis terra. Dixit Deus sanctus & benedictus, Confitebuntur mihi omnes gentes, & ego recipiam eas. Sicut dictum est Isa. 45. cap. כי לי תכרע כל ברך Hoc est, Quia mihi flectetur omne genu. Alius sermo, id est alia expositio. Psalmus ad confessionem, Hoc est quod scriptum est Prouerb. 28. c. מכסה פשעיו לא יצליח ומודה ועזב ירחם Hoc est, Qui abscondit scelera sua, non dirigetur: Qui autem confitetur, & reliquit ea, misericordiam consequetur. Qui abscondit scelera sua: Talis fuit Saul, cui dictum est 1. Reg. 15 Quæ est vox harum ouium? Ipse autem respondit, De Amalech adduxerunt eas. Qui autem confitetur, & relinquit ea, misericordiam consequetur. Talis fuit Dauid, de quo dictum est 2 Reg. 12. cap. Et dixit Dauid ad Nathan Peccaui Domino. Et dixit Nathan ad Dauid, Dominus quoque transtulit peccatum tuum, non morieris. Hucusque traditio: ex qua sumitur argumentum de confessionis efficacia. Pro qua etiam notandum est, quod in *Beresith* קטנה *ketanna*, id est in expositione minori libri Gen. dicitur, super illud quadragesimo nono capite eiusdem libri dictum, יהודה אתה יודוך אחיך id est, Iuda, te confitebuntur vel laudabunt fratres tui. Ibi enim sic dicitur, Ista est confessio, de qua dictum est à Spiritu sancto per manus Iob 15. c. אשר חכמים יגידו ולא כחדו מאבתם Hoc est, Quia sapientes sunt, confitentur, vel indicant, & non abscondunt à patribus suis; peccata scilicet sua. De quibus dictum est hoc? De iustis, qui vincunt, vel subiugant fomitem seu sensualitatem suam, & confitentur actus suos patribus suis. Omnis enim qui confitetur actus suos, dignus est seculo futuro. Sicut dictum est Psal. 50. זובח תודה יכבדנני ושם דרך אראנו בישע אלהים id est, Qui sacrificat confessionem, honorabit me, & qui ponit viam, ostendam illi saluationem Dei. Et ita tu inuenis in Iuda. In hora enim qua peruenit ad eum factum Tamar, confessus est, quemadmodum dictum est Genes. 38. cap. הכר נא ארת בוראך ואל תקח בושרת מבשר ודם Hoc est, Recognosce quæso creatorem tuum, & non erubescas de carne & sanguine, id est de homine. Mox igitur vicit sensualitatem, vel affectum suum, & confessus est. Omni autem qui non confitetur opera sua, Deus sanctus & benedictus maledicit. Sic enim inuenimus in Cain, qui negauit & dixit Genes. 4. cap. Numquid custos fratris mei ego sum? Maledictus ergo fuit. Sicut dictum est ibidem, Et nunc maledictus tu. Et reliqua. Cum autem cognouit se peccasse, petiit veniam à Deo sancto & benedicto, & dixit, Domine totius seculi magnum est peccatum meum, adeo, vt ferri aut tolerari non possit. Magnum, inquam, est peccatum meum, magis quam sexcentorum millium, qui peccaturi sunt coram te. Exod. 34. cap. Et quando dicturi sunt tibi, Tolle peccatum, statim tu eris absoluēs, continuo itaque dixit ille cuius nomen sit benedictum in secula, Si nō absoluero Cain, claudam portam omnibus pœnitentibus. Et quia non fecit pœnitentiam perfectam, pepercit ei medietatē. Et vnde hoc habetur? Ex eo quod dicitur Genes. quarto capite, Vagus & inquietus eris in terra. Postquam vero pœnitentiam egit, ait: Et habitauit in terra *Nod*, id est commotionis. Et de ipso ait Selomo Prou. 28. capite, Qui abscondit scelera sua, non dirigetur. Qui autem confitetur & relinquet ea, misericordiam consequetur. Hactenus traditio. Ad hoc etiam, quod confessio alteri homini facienda sit, & non soli Deo qui omnia scit, maxime ad propositum facit quod in libro *Sanhedrin* Ierosolymitano, in capite quod incipit, נגמר הדין *Nigmar haddin*, id est definitum est iudicium, hoc modo legitur, Omnis confitens habet partem in seculo futuro. Sic enim in Achan reperimus, quod dixit ei Iehosuas, Fili mi da obsecro honorem Domino Deo Israel, & da confessionem, & indica mihi quæso quid feceris, nec celes à me. Et respondit Achan ad Iehosuam, & ait, Vere ego peccaui Domino Deo Israel, & ita hoc, sicut hoc feci. Et vnde habetur, quod remissum fuerit ei peccatum? Ex eo quod dictum est ibidem, Iehosuæ scilicet 7. cap. Et ait Iehosuas, Sicut turbasti nos, turbat te Dominus in die isto. In die enim isto (inquit) tu turbatus es, sed non eris turbatus in futuro. Hæc omnia traditio Quod autem omnia peccata omnesque circumstantiæ peccatum aggrauantes in confessione dici debeant, non solum habetur ex prædicta confessione Achan, verum ex eo quoque

quod

quod in libro יומא *ioma*, id est, Dierum, in capite יום הכפורים *iom hakippurim*, i. Dies propitiationum, ita scribitur: Dixit Rab. הונא *Hunna*, Omnis qui transgressione transgressus est, necesse est, vt singulatim exprimat peccatum. Sicut dictum est Exodi 32. cap. Et fecerunt sibi deos ex auro; cum reliquis. Quod autem hæc pœnitentia quocunq; tempore fiat, sit semper Deo accepta, habetur in *Midras tehillim*, i. in expositione Psalmorum, super illud Psalmi quinti & sexagesimi, לך דמיה תהלה אלהים בציון ולך ישלם נדר h.e. Tibi silentium est laus Deus in Sion, & tibi reddetur votũ. Ibi enim sic legitur, רבי חנינא בר פפא שאל לרבי שמואל בר נחמני מהו סכותה בענן לך אמר לו שערי תפלה פעמים פתוחים פעמים נעולים שנאמר מבטח כל קצוי ארץ וים רחוקים מה הים הזה אינו נעול לעולם אלא כל מי שמבקש לרחוץ בו רוחץ בכל שעה שאדם רוצה לעשות כך התשובה בכל שעה שאדם רוצה לעשות התשובה עושה והקדוש ברוך הוא מקבלה h. e. R. Hanina filius Papa interrogauit R. Semuelem filium Nachmani, dicens, Quid est, quod scriptum est Threnorum tertio capite, Protexisti nube te, ne transeat oratio? respondit ei, Quia portæ orationis quandoque apertæ sunt, quandoque vero clausæ. Portæ autem pœnitentiæ nunquam clausæ sunt in mundo isto. Sicut dictum est Psalm. sexagesimo quinto, Spes omnium finium terræ, & mare longinquorum; est scilicet pœnitentia. Quemadmodum enim mare hoc nunquam clauditur, sed quicunque vult, lauat se ibi in omni hora qua vult: ita ipsa pœnitentia quacunque hora vult homo ipsam facere, facit, & Deus sanctus & benedictus recipit eam. Oratio autem habet tempora. Sicut dictum est Psalmo 69. Et ego orationem meam ad te, Deus tempore beneplaciti. Hæc traditio, ex quibus omnibus patet propositum.

CAPVT IIII.

Quod Messias nouum sacrificium instituturus erat, in quo ipse panis & cibus esse debebat.

CAPNIO.

DICTO de baptismo, & pœnitentia, quoad vocalem cõfessionem, nunc de Eucharistiæ sacramento, quod Messias in pane & vino, panem in corpus suum, & vinum in sanguinẽ suum potestate diuina transsubstantiando, instituere debebat, dicendum est. Quare primum quod Messias ipse nouum sacrificium instituturus esset, cuius ipsemet panis & cibus esse deberet, per perfidorum Iudæorũ scripturas probandum est. GAL. Primum itaq; prætermittendum non est, quod Psal. 72. qui incipit, Deus iudicium tuum Regi da; secundum veteres Iudæorum doctores totus de Messia loquatur, hoc autem ex eo potissimum ostenditur, quod in *Midras tehilim*, id est, in expositione Psalmorum legitur, super eiusdem Psalmi titulo, qui talis est, לשלמה i. Selomoni, hoc est, pacifico. Sic enim ibi dicitur זה מלך המשיח שנאמר ויצא חוטר מגזע ישי i. Hic est Rex Messias, de quo dictum est Isa. scilicet 11, ca. Egredietur virgultum de stipite Isai. Quamuis autem R. Selomo hunc Psalmum de rege Selomone exponere conetur, (vnde & verba illa eiusdem Psalmi, יפרח בימיו צדיק ורוב שלום עד בלי ירח h. e. Pullulabit in diebus eius iustus, & abundantia pacis vsq; ad senium vel defectum lunæ: sic exponit, In diebus eius, i. in diebus Selomonis multiplicabuntur iusti, & abundantia pacis vsque ad finem mundi) Cum tamen peruenisset ad locum illum, vbi nostra editio habet, Erit firmamentum in terra in summis montium, Hebraica autem veritas, יהי פסת בר i. Erit placenta frumenti vel frustum frumenti in terra in capite montium, non valens veritatem omnino tacere, contra se ipsum protulit hæc verba, dicens. רבותנו פירשו גלוסקאות ליפות המשיח וכל המזמור בימות המשיח i. Magistri nostri exposuerunt hoc esse genus placentarum in diebus Messiæ, & totum Psalmum de Rege Messia explanauerunt. Hæc ille. Quomodo autẽ & qualiter Messias פסת בר *pissath bar*, id est, placenta frumenti futurus esset, secundum sapientum Magistrorum Iudæorum expositionem, habetur in libro, qui apud eos ספרי *Siphre* nuncupatur: vbi super illud Deutero. 32. cap. dictum, Dominus solus deducet eum, & non erit cum eo Deus alienus: sic dicitur, דבר אחר יהוה בדד ינחנו וגומר עתיד אני להושיבכם בנחת בעולם ואין עמו אל נכר שלא יהא בכם בני אדם שעוסקין בפר קמטיא של כלום כעניין שנאמר יהי פסת בר בארץ וגומר שיהו חיטין מוציאין גלוסקאות כמלא פיסת יד ירעש כלבנון פריו שיהו חיטין שפות זו בזו ומושרות סולתן בארץ ואתה בא ונוטל ממנה מלא פיסת היד כדי פרנסתה: hoc est, Sermo alius: Dixit Deus sanctus & benedictus, Futurum est, vt ego conuertam vos in mansuetudinẽ spiritus in mundo isto. Et non erit cum eo Deus alienus. Quia non erunt in vobis filii Adam, exercentes negotiationem aliquam. Quemadmodum dictum est Psal. 72. Erit placenta frumenti in terra, in capite montium. Quoniam frumenta producent in diebus Messiæ גלוסקאות *gheluscaoth*, id est, placentas, sicut est plenitudo כף *caph*, id est, volæ manus. Sequitur, ירעש כלבנון פריו hoc est, Tremet sicut Libanus fructus eius: Quia frumenta fricabunt se inuicem, & deiicient similam suam in terram. Et tu veniens accipies inde plenitudinem פסת *pissath*, id est, placentulæ rotundæ instar volæ manus, iuxta refectionem vel prouisionem tuam. Hæc ibi Hoc idem habetur in libro כתובות *Chethuboth*, id est, Sponsalitiorum, in capit. quod incipit, שני דייני *Sene daiane*, id est, Duo iudices: vbi super ad verbum legitur: Dixit Rabbi עירא *Ira*, Futurum est, vt terra Israel producat placentas, & ornatum purpuræ. Sicut dictum est, Erit placenta frumenti in terra. Et nota, quod lingua Romanorum placenta tenuis & extensa vocatur פסה *pissa*. Legerunt Magistri super illud Psalmi, Erit פסת בר *pissath bar*, id est, placenta, vel frustum frumenti in terra. Et dixerunt, Futurum est, vt triticum palmescat, & ascendat palma: iuxta illud, Erit פסת בר *pissath bar*, id est, placenta, vel frustum frumenti in terra. Fortasse autem dices, Quod labor erit in colligendo? Docet, quid ad hoc dicendum sit, quod sequitur: Contremiscet, vel mouebitur sicut Libanus fructus eius. Deus enim san-

ctus & benedictus educet ventum de thesauris suis, & separabit similam ipsius. Veniet autem homo, & reportabit inde plenam volam manus suæ, procurabitque ex eo prouisionem suam, ac familiæ suæ. Vbi glossa R. Selomonis, Et totum hoc (inquit) erit in diebus Messiæ. Dixit autem R. Kimhi, Erit *pissath bar* in terra. Quod perinde est, ac si diceretur, Erit frustum frumenti vel panis in terra. Ex his omnibus patet, quod Psal. iste de Messia loquitur. Manifestum est igitur secundum textus euidentiam, futurum fuisse, vt Messias placenta frumenti esset in terra. Siquidem de ipso (vt patuit) dictum est, Erit placenta frumenti, vel frustum panis in terra. Quod autem Messias ipse futurus esset hæc placenta frumenti, in *Midras* קהלת *coheleth*, id est, in expositione libri Ecclesiastis aptissime confirmatur, quum super illud primum cap. eiusdem lib. dictum, מה שהיה הוא שיהיה id est, Quid est quod fuit? ipsum est quod erit: R. Berachias in nomine R. Ishac dixit, Quod quemadmodum fuit Redemptor primus, id est, Moses: ita erit Redemptor vltimus. Et subditur, Sicut enim Redemtor primus fecit descendere Manna: sicut dictum est Exodi decimo sexto capite, Ecce ego pluam vobis panem de cœlo: ita quoque Redemptor vltimus, id est, Messias erit placenta frumenti in terra. Iuxta dictum illud Psal. Et erit placenta frumenti in terra. Quamobrem R. Ionathas Vzielis filius locũ hunc in Chaldæum vertens, ita exposuit, יהי קרבן דעיבורא בארעא בריש טוריא כנישתא Hoc est, Et erit sacrificium panis in terra, in capite montium Ecclesiæ. CAP. Quidam aiunt, Chaldæum interpretem hoc non ita vt ipse retulisti, interpretatum fuisse: sed sic, יהו סעיד לחמא בארעא בריש טוריא id est, Erit substantificus panis in terra in capite montium. GALAT. Verum quidem est, Chaldæum interpretem, quem ipsi viderunt, & quem nunc Hebræi præ manibus habent, ita hoc loco dicere, vt ipsi asseruit. Sed hic non est Rabbi Ionathan ben Vziel, sed Rabbi Akylas, siue Rabbi Ioseph cœcus. Ipse enim Rabbi Ionathan (vt ipse nosti) ita prorsus locum hunc interpretatus est, vt ipse citaui. Cuius quidem interpretatio in Psalterium quamuis rarissima sit, non tamen neganda est: cum passim non solum à nostris, sed ab ipsis Hebræis allegetur. Nam *besepher bilukim*, id est, in libro collectionum, crebro de ipsa fit mentio. Vnde hoc in loco eodem in libro sic dicitur, אמר התרגום יהי כרבן דעיבירא בארעא בריש טוריא כנישתא יראתמי שיש לו עינים איך אמר שאותו המשיח שמדבר כל המזור: יהי פיסת בר בארץ רוצה לומר גלוסקה נעשירת קרבן בראש הכהנים שהם הם בכנסת h. e. Dicit Chaldæa translatio, scilicet Rabbi Ionathæ, Et erit sacrificiũ panis in terra in capite montium Ecclesiæ, Videat qui habet oculos, quod sicut dictũ est, ille est Messias, de quo loquitur totus Psalmus. Cum ergo ait, Et erit placenta frumenti in terra in capite montium: vult dicere, quod placenta panis fiet sacrificium in capitibus sacerdotum, qui sunt in Ecclesia. Hæc ibi. Quæ satis esse reor contra Iudæorum pertinaciam, eorumque fautores. Quid igitur rectius in præmisso Rabbi Ionathæ Thargum per montes Ecclesiæ designatur, quam Ipsius Ecclesiæ prælati & sacerdotes? In quibus hæc scriptura tunc certe adimpletur, ac verificatur, cum corpus Christi super caput suum eleuant. Nec mirandum est de antiquis Iudæorum sapientibus, qui eo modo, quo dictum est, supradictam authoritatem exponentes, Messiam placentam frumenti vel frustum panis futurum fuisse dixerunt. Quid enim melius dicere potuissent, quibus nondum rei veritas plene reuelata fuerat? Quod autem sacrificium corporis Messiæ cibus noster esse debebat, habetur in expositione libri Genes. Rabbi Mosis Hadarsan: vbi super illud trigesimo nono capite eiusdem libri dictum, Ioseph autem descenderat cum eo in Ægyptum: sic dicitur, Hoc est quod scriptum est Hose. 11. capite, בחבלי אדם אמשכם בעבתות אהבה ואהיה להם כמרימי עול על לחיהם ואט אליו אוכיל Hoc est, Funibus humanitatis traham eos, vinculis amoris. Et ero eis sicut eleuatores iugi de maxillis eorum, & dimittam vel inclinabo ad eum cibum, vel comestionem. Funibus humanitatis traham eos: Hi sunt Israel, sicut dictum est Canticicanticorum primo capite, Trahe me post te, & curremus: Trahe, vinculis scilicet dilectionis. Sicut dictum est Malachiæ primo cap. Dilexi vos, ait Deus: Et ero eis sicut eleuatores iugi. Quia exaltaui tribulationes eorum super eos. Totum hoc quam ob rem? Propter maxillas eorum, id est, propter verbum, quod emiserunt ex faucibus, vel è maxillis suis, dicentes secundi Regum vigesimo capite, Non est nobis pars in Dauid. Et inclinabo ad eum cibum, id est, Submittam ad eum cibum bonum, suauem, & magnum: cui non est alius similis. De quo dictum est Psalmo septuagesimo secundo: Et erit placenta frumenti, vel frustum panis in terra. Hæc omnia traditio. Cum igitur probatum sit secundum priscorum expositionem, & Rabbi Ionathę editionem, Messiam futurum fuisse hanc placẽtam frumenti in terra, & sacrificium panis in capite montium Ecclesię: sequitur plane, quod ipsemet Messias futurus erat cibus hic suauissimus à Deo inclinatus, & submissus, cui alius nullus similis esse potest. De quo Rabbi Ramban in commentariis suis super illud Psalm. 105. ולחם שמים ישביעם id est, Et pane cœli saturauit eos, sic ait. השליך משמים ארץ תפארת ישראל כלומר שמן השמים השליך לארץ את התפארת וככר ידעתה סודם ולא תוי מנה שיש אנה עתה בעת הרצון כאשר תבין סוד שעשה השם פניו אליך בברכת הכהנים ותדוה מקבל בו והבין זה h. e. Proiecit de cœlis in terram pulchritudinẽ Israel: significare volẽs, quod Deus descendere fecit de cœlis pulchritudinem in terram. Et notato secreta eius huiuscemodi, nec discedas ab eis. Et ipse ad se accipiet pulchritudinem, cum sibi beneplacitum fuerit. Quemadmodum intelliges ex benedictione sacerdotum. Adscendere faciet Deus facies suas ad se. Et si hoc bene intellexeris, etiam quod supra dictum est, intelliges. Hæc ibi. Vbi pulchritudo de cœlis in terram descendens Messiam verum Dei Filium significabat, qui cœlestis panis futurus erat, cuius cœlestis manna figura fuit. Quæ omnia dicto illi Domini nostri Iesu Christi optime congruunt, Ego sum panis viuus, qui de cœlo descendi. Si

quis

quis manducauerit ex hoc pane, viuet in æternum. Et panis, quem ego dabo ei, caro mea est pro mundi vita.

CAPVT VI.

Quod sacrificium hoc non pane solo, sed vino quoque instituendum erat, per quod omnia sacrificia veteris legis cessare debebant.

CAPNIO.

SACRIFICIVM, quod Christus instituit, non pane tantum, sed pane & vino instituit, ac fieri mandauit. Ad maiorem igitur huius catholicæ veritatis expressionem, probandum quoque est per veterum Iudæorum dicta, sacrificium hoc nouum, quod Messias instituere debebat, pane simul & vino ab ipso instituendum fuisse. GAL. Hoc itaque in expositione libri Genes. R. Mosis Hadarsan aperte ostenditur, quum super illud 14. capitis eiusdem libri dictum, ומלכי צדק מלך שלם הוציא לחם ויין hoc est, Et Melchisedec Rex Salem produxit, vel protulit, vel obtulit panem & vinum: ita dicitur, Hic Melchisedec erat Sem filius Noe. Et quid docet dicendum, cum ait, Protulit, vel produxit panem & vinum? Rabbi Semuel filius Nahman dixit, Sententias sacerdotii tradidit. Erat enim ipse sacrificans panem & vinum Deo sancto & benedicto. Sicut dictum est ibidem, Et ipse erat sacerdos Dei Altissimi. Locus quippe quandoque iustificat habitatores suos. Alius sermo, id est, alia expositio, Produxit panē: Hic est panis sacratum, id est, propositionis. Et vinum, scil. libaminum. Magistri enim dixerunt, Quod legem reuelauit ei, quæ dicit Prouerbiorum decimo nono capite, לכו לחמו בלחמי ושתו ביין מסכתי hoc est, Venite, comedite panem meum, & bibite vinum, quod miscui vobis. Hæc Rabbi ille Moses Hadarsan. Qui etiam ibidem sic immediate subiungit. דבר אחר מלכי צדק בכתיב נשבע יהוה ולא ינחם אתה כהן לעולם על דברתי מלכי צדק מלך שלם ומי הוא זה מלך צדיק ונושע מלך המשיח שנאמר הנה מלכך יבא לך צדיק ונושע הוא ומה תלמוד לומר הוציא לחם ויין שנאמר יהי פיסת בר בארץ והוא שכתוב והוא כהן לאל עליון h. e. Alius sermo, Melchisedec Rex Salem. Hoc est quod scriptum est Psalmo centesimo decimo, Iurauit Deus, & non pœnitebit eum, tu es sacerdos in æternum super verbum (id est, secundum verbum, vel propter verbum) Melchisedec. Et quis est hic? Hic est iustus & saluator Rex Messias: sicut dictum est Zachar. 9. capite, Ecce Rex tuus veniet tibi iustus & saluator. Et quid docet dicendum, cum dicit, obtulit panem & vinum: Hoc est, ac si diceret, quod scriptum est Psal. 72. Et erit placenta tritici in terra. Et hoc est quod dictum est, Et ipse erat sacerdos Dei altissimi. Quod autem per hoc sacrificium omnia sacrificia veteris legis cessare debebant, ipsum autem nunquam deficere, ex eo habetur, quod legitur super illud Numer. 28. capite dictum, צו את בני ישראל ואמרת אליהם את קרבני לחמי לאשי ריח ניחחי תשמרו להקריב לי במועדו id est, Præcipe filiis Israel, & dices ad eos, Oblationem meam panis mei ad ignes meos odoris suauitatis meæ respicietis, vt offeratis mihi in tempore suo. Et infra: Et dices ad eos, Sacrificia quæ offerre debetis, Agnus & reliqua. Ibi enim sic dicitur: R. Pinhas filius Iair dixit, Tempore Messiæ omnia sacrificia cessabunt, & sacrificiū panis & vini nunquam cessabit. Sicut dictum est Genes. 14. Et Melchisedec Rex Salem excepit panem & vinum. Melchisedec, id est, Rex Messias. Dicitur autem מלכי *Malchi*, id est, Rex, quia est Rex totius mundi, & צדק *tsedec*, i. iustitiæ: quoniam mittet iustitiam suam & gratiam super vniuersum orbem. Sicut dictum est Psal. 85. Veritas de terra germinabit, & iustitia de cœlis videbitur, vel prospicietur, siue apparebit. Rex Salem, hoc est, Ierusalem superne excepit panem & vinum: hoc est, Separabit à cessatione sacrificiorum, sacrificium panis & vini, vt dictum est Psalmo centesimo decimo, Tu es sacerdos in æternum secundum verbum Melchisedec. HOG. Editio nostra dicit, Melchisedec proferens panem & vinū. Protulit ergo (quod idem est, quod foras tulit) Melchisedec panem & vinum, & non excepit, vt Rabbi iste ait. GAL. Recte quidem nostra editio haberet, si protulit, vel produxit, diceret. Sed hic Rabbi vt sacrificium panis & vini à cæteris sacrificiorum generibus, quæ cessatura erant, exceptum declararet, ideo excepit, dixit. Quare constat, ipsum quoque recte dixisse. Item super eundem textum Numer. 28. capite. Præcipe filiis Israel, & reliqua: Rabbi יוחאי *Iohai* sic dicit, Tempore Messiæ omnia sacrificia deficient, sacrificium vero panis & vini nunquam deficiet: Sacrificium quidem vini: sicut scriptum est Genes. quadragesimo nono capite, אסרי לגפן עירה Hoc est, Ligans ad vitem ciuitatem suam, id est, corpus suum. Corpus enim ciuitas est animæ. Item alibi scriptum est, scilicet Iudic. 9. cap. החדלתי את תירושי המשמח אלהים ואנשים id est, Nunquid possum deserere vinum meum, quod lætificat Deum & homines? Et si homines quidem lætificat, Deo autem in quo lætitiam affert? In sacrificio, quod de ipso fiet. Sacrificium vero panis nunquam defecturum esse ex eo apparet, quod dictum est Psalm. 72. Et erit placenta frumenti in terra, in capite montium. Hæc omnia Rabbi ille Iohai, qui per multos annos Christum antecessit.

CAPVT VII.

Quod Messias in hoc sacrificio panem in corpus suum, & vinum in sanguinem suum transsubstantiaturus erat.

CAPNIO.

FIDES catholica firmiter confitetur & tenet, in hoc sacrificio panem in verum corpus Christi, & vinum in verum sanguinem eius, potestate diuina realiter transsubstantiari. Igitur scire velim, an per veterum Iudæorum scripturas probari possit, panem in corpus Messiæ, & vinum in sanguinem eius, in hoc eodem sacrificio vere ac realiter transsubstantianda fuisse. GAL. Potest vtique. De conuersione namque panis in carnem ipsius Messiæ

veri Dei, habetur in Commentariis R. Mosis Hadarsan, super illud Psal. centesimi trigesimi sexti, נתן לחם לכל בשר h.e. Qui dat panem vel cibum omni carni: vbi sic dicitur, עוד נאמר דבר ירוע נתן לכל בשר הרה הוא דאמרי טעמו וראו כי הלחם נתנו לכל והוא בשרו ובטעם לחם שב לבשר וזהו שאמר וראו כי טוב יהוה והית עלא גדולו Hoc est, Amplius dictum est verbum notum, Qui dat panem omni carni. Hoc est, quod dictum est Psal. 34. Gustate & videte, quoniam bonus est Deus. Quia panis, quem dat omnibus, ipse est caro eius. Et dum gustatur panis, conuertitur in carnem. Et hoc est, quod dictum est, Et videte, quoniam bonus est Deus. Et erit hoc mirabile magnum. Hæc ibi. Quæ paucula verba si bene examinentur, de conuersione panis in corpus Messiæ intelliguntur. De sanguine vero ipsius, qui quotidie in altari immolatur, nobis quidem inuisibili, id est, sub vini specie occulto, soli autem Deo visibili, in libro *Mechilta* ita scriptum legitur, ודם נקי תרשיעו זה הוא שאמר וראיתי את הדם תראה לי ולא לאחרים דברי רבי ישמעאל וספיך לית יהירה והדם לכם לאות לכם ולא לאחרים לאות: i. Et in sanguinem insontis impie egistis. Hoc est quod dictum est, Et videbo sanguinem, qui à me videbitur, & non ab aliis. Verba R. Ismaelis, Et huic annexũ est illud, Et erit sanguis vobis in signum, In signum, inquam, vobis, non autem aliis erit in signum. CAP. Velim conuersionem hanc ex vtraque specie in corpus & sanguinem Messiæ clarius per eorum scripturas ostenderes. GAL. Id de vtroque Rabbi כהנא *Cahana* manifeste declarat, super illud Gen. 49. c. dictum, אסרי לגפן עירה ולשרקה בני אתנו כבס ביין לבשו ובדם ענבים סותה: חכלילי עינים מיין ולבן שנים מחלב hoc est, Ligans ad vitem ciuitatem suam, & ad palmitem, ô fili mi, asinũ suum. Lauabit in vino vestẽ suam, & in sanguine vuæ pallium suum. Rubriores sunt oculi eius vino, & dentes eius lacte candidiores. Vbi sic R. Cahana ait, Hęc verba, Ligans ad vitem ciuitatem suam, ostendũt, quod sacrificium, quod fiet ex vino, non solum transmutabitur in substantiam sanguinis Messiæ, sed etiam conuertetur in substantiã corporis eius. Verba autem illa, Et ad palmitem, ô fili mi, asinum suum: Significant, quod diuinitas & Dei Filius vnietur asino, id est, materiæ suæ. Quoniam חמר *hamor*, id est, asinus materialis interpretatur. Quemadmodũ etiam asinus fert onera, & vestes viatorum: ita Rex Messias delicta totius orbis super se portabit: iuxta illud Isa. 53. cap. dictum, Et Deus obuiare fecit in eo peccatum omnium nostrûm. Cum autem dicitur, Lauabit in vino vestem suam, & in sanguine vuæ pallium suum: eadem est sententia diuersis verbis: quoniam vestis dicit materiam. Sicut dictum est Iob 10. cap. עור ובשר תלבישני hoc est, Pelle & carne vestisti me. Et in sanguine vuæ pallium suum, id est, diuinitatem suam. Quia sicut pallium totum hominem circumdat, ita Deus totum replet mundum. Rubriores sunt oculi eius vino, & dentes eius lacte candidiores: Hoc est, In sacrificio, quod fiet ex pane, non obstante, quod album fit velut lac, conuertetur substantia in substantiam corporis Messiæ, eritque in ipso sacrificio substantia sanguinis Messiæ rubra, vt viuum. Erunt item in sacrificio vini sanguis & caro Messiæ, & eadem erunt in pane: quoniam corpus Messiæ non potest diuidi. Idque ratio postulat. Nam si caro & sanguis diuisa essent, distinguerentur ab inuicem. Corpus autem Messiæ non potest diuidi: sicut scriptum est Exod. 12. ועצם לא תשברו בו id est, Et substantiam non confringetis in eo. Præterea caro sine sanguine, & è conuerso, sunt res mortuæ: corpus vero Messiæ post resurrectionem quia glorificatum erit, semper viuet. Et hinc est dictum illud, דוד מלך ישראל לעולם חי hoc est, Dauid Rex Israel in seculum viuit. Oculi autem & dentes ideo dixit, vt venustior fiat oratio, & sensus occultetur. Hæc ad verbum R. ille Cahana, qui longe ante Christi natiuitatem fuit. Quod autem dicit, corpus Messiæ post resurrectionem fore semper viuum: ideo est, quia (vt supra latius probatum est) prisci Hebræorum aiunt, vnum de Messiæ nominibus esse Dauid: idque potissimum Ieremiæ testimonio probant, trigesimo capite, ita dicentis, ועבדו את יהוה אלהיהם ואת דוד מלכם אשר אקים להם id est, Et seruient Domino Deo suo, & Dauid Regi suo, quem suscitabo eis. Quia igitur dicit, suscitabo, quod futuri temporis est: idcirco hæc Ieremiæ verba non de ipso Dauid, qui longe ante præcesserat, sed de Messia intelligi debere dicunt. Quare & Rabbi Ionathas sic ea Chaldaice transtulit, ויפלחון קדם יהוה אלההון וישתמעון לדוד משיחא מלכיהון hoc est, Et seruient coram Domino Deo suo, & obedient Dauidi Messiæ Regi suo. Eam ob rem asseruerunt, vnum ex Messiæ nominibus Dauid futurum fuisse. Quapropter Rabbi Cahana recte dixit, Hinc esse arcanum illud, Dauid Rex Israel semper viuit. HOC. Editio nostra verba præmissa ex Genes. quadragesimo nono capite inducta, longe secus habet: Dicit enim sic, Ligans ad vineam pullum suum, & ad vitem, ô fili mi, asinam suam. Lauabit in vino stolam suam, & in sanguine vuæ pallium suum. Pulchriores sunt oculi eius vino, & dentes eius lacte candidiores. Ex quo patet, quod vbi Rabbi Cahana ciuitatem suam dicit, litera nostra pullum suum habet. Et vbi ille, Rubriores sunt oculi eius vino, ait, Nos, Pulchriores sunt oculi eius vino, habemus. Vbi præterea asinum suum, tu traduxisti, asinam suam, textus noster habet. Vnde ergo prouenit discordia ista? GALATIN. Ex vocabulorum certè æquiuocatione. Quod enim author nostræ editionis pullum suum transtulit, עירה *ire* in Hebraico scriptum est. Hæc autem dictio apud Hebræos & ciuitatem & pullum significat, secundum punctorum diuersitatem. Nam si cum vnico puncto, qui חריק *hirik* dicitur, punctetur sic עירה *ire*, idem sonat quod ciuitatem suam, apud nos: si vero cum duobus punctis, videlicet פתח *patha*, & שבא *sceua* punctetur, hoc modo עירה *aire*, idem apud eos significat, quod apud nos pullum suum. Quamuis autem, antequam scriptura sacra punctaretur, hæc dictio vtroque modo legi potuisset, scilicet *ire* & *aire*: nunc tamen non עירה *aire*, sed עירה *ire* legi debet, sic enim punctata est. Quare ciuitatem suam, & non pullum suum nostræ editionis author traducere debuisset. Illud quoque,

quod

quod nostra litera pulchriores sunt, ait: in Hebraico חכלילי *hachlili* scriptum est, quod ad rubrum & pulchrum æquiuocum est. Hic tamen magis literæ & veritati consonat, rubriores dici, quam pulchriores. Quod demum textus noster asinam suam habet, & asinũ suum à me traductum est, ex eo est, quod חמור *hamor*, i. asinus apud Hebræos communis est generis. Et ideo apud eos tam asinum quam asinam significat. HOG. Textus etiam ille, quem idem Rabbi Cahana ad probandum corpus Messię non posse diuidi, ex Exodo induxit, dicens, Et substantiam non confringetis in eo: apud nos non substantiam sed os habet. Sic enim dicit, Nec os illius cõfringetis. GAL. Ibi Hebraica veritas עצם *hetsem* dicit, quod & substantiam & os significat. Nostræ igitur editionis author illud ad agnum paschalem, cuius nullum os confringendum erat, referens, os & non substantiã transtulit. Rabbi vero Cahana illud idem ad corpus Messiæ, cuius agnus ille figura fuit, retulit. Idcirco substantiam, & non os traduxit. Propterea veritatem vtrumque dixisse, manifestum est: cum alter quidem de figura, alter vero de figurato locutus sit. Prædictis etiam illud notatu dignissimum addendum esse puto, quod Rabbi Iohai super prædictum textum Numer. 28. capite scriptum, Oblationem meam panis mei: & reliqua: sic dicit, Oblationem meam panis mei, ad ignes odoris suauitatis meæ respicietis ad offerendum mihi in tempore suo, i. in tempore Messiæ. Et dices ad eos, Sacrificia quæ offerre debetis Agnus: cum reliquis. Hoc est sacrificium, quod in præsentia facitis. Erit autem hic panis duarum facierum, de quo scriptum est Exod. 25. cap. לחם פנים לפני תמיד i. Panis facierum coram me semper. Quare autem dicatur panis facierũ, ratio est, quia vt ait R. Iudas, transmutabitur ex substantia panis, cum sacrificabitur, in substantiam corporis Messiæ, qui descendet de cœlis. Et ipse idem erit sacrificium. Ideo dicit, Respicietis ad offerendum mihi, id est, offerri me. Eritq; inuisibilis atq; impalpabilis. Cuius rei fidem facit sedes Eliæ. Et Magistri aiunt, eam ob rem dictum esse panem facierum, quia in ipso sacrificio erunt duæ substantiæ, diuinitas & humanitas. Hæc Rabbi ille, qui multis annis Christum antecessit. HOG. Quomodo intelligitur Rabbi Iudæ dictum, cum ad probandum corpus Messiæ in ipso sacrificio inuisibile atque impalpabile futurum fuisse, dixit sedem Eliæ huic rei testimonium afferre? GAL. Doctores Hebræorum referunt, Deum hanc Eliæ dedisse prærogatiuam, vt circumcisionẽ nullam fieri contingeret, in qua ipse non interueniret. Quamobrem ipsi Magistri statuerunt, vt quoties circumcisio facienda esset, semper duæ ornatissimæ sedes præpararentur. Vna, in qua sederet, qui circumcisurus esset infantem. Altera, in qua nemo sedere posset, sed vacua remaneret, quia in eam ad sedendum Eliam venturum aiebant. Eam igitur ob rem Rabbi Iudas corpori Messiæ inuisibili & impalpabili in sacrificio panis & vini futuro, sedem Eliæ fidem præbere dixit, ne Iudæi recentiores, quorum perfidiam ipse præuidebat, ideo corpus Messiæ in hoc sacrificio non esse dicerent, quia ibi nec videatur, nec palpetur: cum Eliam in illa sede inuisibilem, atque impalpabilem esse, nec non eundem pluribus in locis eadem hora existere posse, & credant, & fateantur. HOG. Quem superius R. Iohai panem facierum dixit, nos panem propositionis dicimus. Sic enim nostra editio ipsum appellat. Quomodo ergo dici debet, panis facierum, an panis propositionis? GAL. Panis facierum, & non propositionis procuIdubio dicendus est, quemadmodum Hebraicæ veritatis textus manifestat. Sic enim magis ad nostræ fidei propositum facit, vt ex dictis prædictorum veterum Iudæorum plane liquet. Dici etiam potest, quod neq; abs re ipsum panem propositionis nostri vocarint: propterea quod illum Dominus supra mensam tabernaculi ante sancta sanctorum proponi iussit.

CAPVT VII.

Quanta futura esset huius sacrificii efficacia, & quanta sacerdotum illud pertractantium dignitas, qualisque vita.

CAPNIO.

MVLTA quidem atq; miranda de huius ineffabilis sacrificii mysteriis ex scripturis Hebræorum protulisti. Reliquum est, vt de eius efficacia, quid veteres eorum senserint, nunc detegas. GAL. Mira admodum profecto senserunt. Nam inter cætera signa atque figuras de hoc inenarrabili sacramento patribus Hebræis traditas, id quod de mirabili ipsius tum conuersione, tum efficacia legitur apud interpretem Chaldæum libri sanctissimi Iob, quicunque is fuerit, non est inter postrema signa, interque postremas figuras connumerandũ. Sic enim ibi dicitur. ושמעו תלתא חברי איוב ית כל בישתא הדא די אתו עלוהי כד חיזון אילני פרדסיהון יבישו ולחם סעורתהון די אתהפיך לבישרא חייא וית חמר משתיהון די אתהפיך לדמא ואתגברו מן אתריהון ובההוא זכותא אתפריקו מן אתרא דמזמן להון בגיהנם אליפז דמן תימן ובלדד דמן שוח וצופר דמן נעמה אנון אתחברו כחדא למיתי למינד ליה ולנחמותיה h. e. Et perceperunt tres socii Iob omnia mala, quæ euenerant ei. Vbi sc. viderunt arbores, quæ erant in hortis suis, aruisse, videruntq; panem, quo sustentabantur, cõuersum in carnem viuentem, & vinũ, quod bibituri erant, cõuersum in sanguinem. Et recesserunt vnusquisq; de loco suo. Et huius rei merito liberati sunt, à descensu in locũ, qui deputatus erat eis in inferno, Heliphaz de regione Teman (quæ, vt placet multis, insula est in sinu Arabico) Bildad de prouincia Suha (quã credunt esse Ægypti superioris partem) Tsophar de regione Naama (ea est terra Iudææ, quam promissionis appellant) Et ipsi cõuenerunt in vnum, vt accederent ad eum, scilicet Iob, consolaturi ipsum. Hæc ibi. Vbi quum dicitur, Et huius rei merito liberati sunt à loco inferni: huius sacri efficacia palam insinuatur, qua vtentes ipso à morte æterna inferni liberandi erant. Illud quoque hoc in loco prætermittendum non est, quod ille ex priscis eorum Doctor, quem ipsi רבינו הקדוש

Rabbenu Haccados, id est, Magistrum nostrum sanctum nuncupant, refert in libro, quem גלי רזיא *Gale raza*, id est, Reuelatorem arcanorum appellant. Ibi enim ad quintam Antonini Consulis vrbis Romæ petitionem respondens, inter cætera ait, se ita à R. Simeone filio Iohai scriptum reperisse, in libro, qui מחקר הסודות *Mehkar hassodoth*, i. inuestigatio secretorum dicitur: Quod cum semel idem R. Simeon in spelunca duplici orans, vidisset Eliam sibi apparentem, & se tanquam summum pontificem induentem, remq; sacram facientem, atq; ideo omnes lætantes; tandé post multa interrogauit, dicens. Sacrum illud, quod faciebatis coram Deo sancto & benedicto, quidnam erat? Respondit ei Elias, Hoc est sacrificium, quod postquam venerit Messias, facient sacerdotes coram Deo sancto & benedicto: Tunc enim cessabunt omnia sacra, quæ prius fiebant. Faciet autem sacrificium illud ex pane & vino. Quod cum primum sacerdotes exercebunt, omnes Angeli cœli audientes illa sacra sanctaq; verba ex ore sacerdotum prodeuntia intelligentes, inuidebunt mirum in modum illis, & contremiscent. Itaq; omnes ad Deum venient, dicentes, O Domine mundi, quam magna est laus ista, quam dedisti Israel, qui peccatis pleni sunt, & non dedisti nobis, qui coram te à peccatis sumus immunes. Deus respondebit illis, dicetque, Non est vobis locus inuidiæ in Israel, quandoquidem vos oratum pro illis accessistis. Quia autem illi peccatores sunt, & ad peccandum procliues, ideo vt illis remittam, Messiam misi, docuique eos hanc excellentem laudem. Vos vero, qui peccare non potestis, non indigetis huiusmodi laude. Tunc Angeli ab ira discedentes, dicent, Domine Deus noster, quam admirabile est nomen tuum in vniuersa terra: Quoniam eleuata est magnificentia tua super cœlos. Tunc Deus misericordia implebitur, & virtute ingenti sanctorum verborum, quæ ab ore sacerdotum manabat, & illud omne sacrificium, quod in vnaquaque ara celebrabitur, in corpus Messiæ conuertetur. Tunc autem Angeli variis instrumentis coram Deo sancto & benedicto laudes maximas edent, dicẽtes, Sanctus, Sanctus, Sanctus, Dominus Deus exercituum. Pleni sunt cœli & terra gloria tua. CAP. Felices igitur atque beati sunt sacerdotes, qui hoc sacrificium faciunt Deo suo, ideoque oportet eos castos & sanctos esse. GAL. Oportet certe: Sicut scriptum est Leuit. 21. cap. לחם אלהיהם הם מקריבים והיו קדש Hoc est, Carnem Dei sui offerent, & ideo erunt sancti. Hæc omnia ibi ad verbum. Qualis autem debebat esse hæc Angelorum laus, quam in hora immolationis huius sacrificii Angeli facturi erant, ex Rabbi Nehumiæ filii Haccanæ verbis facile comprehenditur: quum in epistola arcanorum, quam אגרת הסודות *Igbereth hassodoth* appellauit, ita ait: Dico, quod si quis mortalium posset audire atque percipere cantum illum adeo suauem, atque mellifluum, quem Angeli concinnunt, anima eius scingeretur à potentiis corporis, & cum illa cantus dulcedine coniuncta egrederetur. Qualis etiam debeat esse sacerdotis vita, hoc sacrificium pertractantis, Dominus ipse insinuat, cum & de nostri temporis sacrificio, & de consecrantis qualitate, ita Leuit. 21. capite inquit, וקדשתו כי את לחם אלהיך הוא מקריב קדש יהיה לך כי קדוש אני יהוה מקדשכם id est, Et sanctificabis eum, quia carnem Dei tui ipse est vel erit sacrificans. Sanctus erit tibi, quia ego sanctus sum sanctificans vos. HOG. Textus noster hoc in loco ita dicit, Et panes propositionis offert. Sit ergo sanctus, quia & ego sanctus sum Dominus, qui sanctifico vos. GAL. Hic nostra editio duas non paruas habet depravationes. Prima quidem est, quod prima clausula huius textus omnino deficit, scilicet, & sanctificabis eum: quod vitio scriptorum esse potuit. Altera vero est, quod in secunda clausula veritas Hebraica longe aliter habet. Nam vbi nos habemus, Et panes propositionis offert; in Hebraico habetur, Quia carnem Dei tui ipse est vel erit sacrificans. Quod veritati nostræ fidei magis congruit. Hanc vero depravationem authori nostræ editionis non possum adscribere, quum huiusce erroris causa non fuerit, nisi vocabuli æquiuocatio. Nam hæc dictio Hebraica לחם *lehem* multa habet significata. Aliquando enim cibum, aliquando panem, aliquando carnem significat. Vt enim ait Rabbi Dauid Kimhi in libro שרשים *Serasim*, significatio huius dictionis לחם comprehendit omne comestibile. Quandoque tamen de solo pane dicitur: vt est illud Deuter. 8. cap. dictum, לא על הלחם לבדו יחיה האדם Hoc est, Non solo pane viuit homo. Quandoque vero cadit super solam carnem, vt illud Numer. 28. cap. קרבני לחמי לאשי id est, Sacrificium meum caro mea ad incendium, vel ad ignem meum. Et sic est illud Leuit. 21. cap. לחם אלהיך הוא מקריב Hoc est, Carnem Dei tui ipse sacrificans. Sic etiam est illud Iob 6. cap. המה כדוי לחמי id est, Ipsa sunt sicut dolores carnis meæ. Hęc Rabbi Kimhi. Quod erat igitur, Carnem Dei tui traducendum, author nostræ editionis panes propositionis traduxit.

LIBER VNDECIMVS.

DE LEGIS ANTIQVÆ CESSATIONE.

CAPVT PRIMVM.

Quod lege Messiæ adueniente, lex Mosaica in cunctis cæremonialibus cessatura erat.

CAPNIO.

CVM multa in præmissis dixeris, non solum de baptismate, per quod circumcisio euacuanda erat, & de sacrificio panis & vini, per quod cuncta veteris legis sacrificia deficere debebant, verum de ipsius quoque legis diuinæ nouæ institutione, quæ à Messia instituenda erat, per quam & tota ipsa lex antiqua quoad cæremonialia deficere debebat: eapropter vt magis adhuc obstinata recentiorum Iudæorum conuincatur perfidia, qui legem ipsam veterem immutabilem, atque vsque ad mundi finem duraturam asserunt, eam (adueniente lege Messiæ) in cunctis cæremonialibus finem habituram fuisse, tunc te per ipsorum scripturas probare oportet: vt cum ipsa Messiæ lege non iuxta literam, sed iuxta spiritualem ac mysticum sensum stare posset. GAL. Hoc itaque sic futurum fuisse, in *Midras* קהלת *Cohéleth*, id est, in expositione libri Ecclesiastis maxime ostenditur, super illud secundo capite eiusdem libri dictum, אמרתי אני בלבי לכה נא אנסכה בשמחה וראה בטוב והנה גם הוא הבל hoc est, Dixi ego in corde meo, Vade quæso præsto, vel dominare in lætitia, & vide bonum, Et ecce etiam ipsum vanitas. Sic enim ibi dicitur, Et vide bonum; bonum videlicet legis. Et ecce etiam ipsum vanitas. Nonne necesse fuit scripturam dicere, Et ecce etiam ipsum lætitia? Quid est ergo, quod dixit, Ecce ipsum vanitas? Rabbi חזקיה *Hizkias* dixit, Quia omnis lex quam tu discis in seculo isto, הבלים *habelim*, id est, vanitates sunt coram lege seculi venturi. Quod autem hæc lex seculi venturi sit lex Messiæ, & dies seculi venturi sint dies eius, ex eo patet, quod in eadem *Midras* legitur super illud Ecclesiastis 11. ca. dictum, אם שנים הרבה יחיה האדם בכלם ישמח ויזכר את ימי החשך id est, Si annis multis vixerit homo, in omnibus lætetur. Et memoretur dies tenebrarum. Ibi enim sic ista exponuntur: Si annis multis vixerit homo, in omnibus his lætetur; in lætitia videlicet legis. Et memoretur dies tenebrarum: Hi sunt dies malitiæ; qui quam multi erunt. Quicquid enim præcessit, erit *babel*, id est, vanitas: omnis תורה *tora*, id est, lex, quam discit homo in seculo isto הבל *habel*, id est, vanitas est in conspectu legis Messiæ. Hucusque traditio. Cui valde consentaneum est id, quod in eadem *Midras coheleth*, id est, expositione libri Ecclesiastis hoc modo scriptum est super illud 1. cap. eiusdem libri dictum, אין זכרון לראשנים וגם לאחרנים שיהיו לא יהיה להם זכרון עם שיהיו לאחרנה Hoc est, Non erit memoria priorum, atque etiam posteriorum, quæ erunt. Hoc est, Non erit memoria eorum, cum illis, quæ erunt ad vltimum. Quot signa seu miracula facta sunt filiis Israel, ex quo egressi sunt de Ægypto, & cum adhuc non exierant ex Ægypto. De ipsis ait, Non erit memoria priorum & posteriorum, & quæ erunt post exitum, scilicet de Ægypto. Non enim erit eis memoria cum illis, quæ erunt in vltimo, & cum signis aut miraculis seculi venturi. Sicut scriptum est Iere. 23. ולא יאמרו עוד חי יהוה אשר העלה את בני ישראל מארץ מצרים כי אם חי יהוה אשר העלה ואשר הביא את זרע בית ישראל מארץ צפונה ומכל הארצות אשר הדחתים: h. e. Et non dicent vltra, Viuit Deus qui ascendere fecit filios Israel de terra Ægypti. Quin imo, Viuit Deus qui ascendere fecit, & qui venire fecit semen domus Israel de terra Aquilonis, & de omnibus terris, ad quas impuli eos. Hactenus traditio. Signa autem & miracula in hac traditione commemorata sunt miracula, quæ tempore Messiæ fieri debebant. Seculum enim futurum vel venturum (vt sæpenumero dictum est) in literis Hebraicis tempus Messiæ intelligitur. Quod per *Targum Ierusalmi*, i. per translationem Chaldaicam Ierusolymitanam [illegible] ostenditur: quæ præmissa verba, Non erit memoria priorum, & etiam posteriorum, quæ futu[illegible] sic traduxit atque exposuit, Non erit eorum recordatio in generationibus, quæ erunt in diebus Messiæ. HUG. Quod est istud Targum Ierosol[illegible]? GAL. Id forte (vt ipse opinor) qui [illegible]

vulgata editio nuncupatur: cuius author ignotus, exponentis magis, quam interpretantis modum tenuisse dignoscitur. Ad idem quoque plurimum facit (vt ad propositum redeamus) quod in libro ברכות *Berachoth*, i. Benedictionum, Ierosolymitano in ca. quod incipit, מאימתי קורין ita legitur: Dixit Benzuma, Futurum est, vt Israel non faciat memoriam exitus ex Ægypto in futuro seculo, & in diebus Messiæ. Et quæ est huius rei probatio? Quod scriptum est Iere. 23. cap. Propter hoc ecce dies venient, ait Deus. Et non dicent vltra, Viuit Deus, qui ascendere fecit filios Israel de terra Ægypti. Cum cæteris. Dixerunt enim sapientes, Non quod euellendum esset nomen Ægypti de loco suo, sed quod mirabilia, quæ fient in diebus Regnorum gentium, erunt עקר *icar*, id est, substantia, & Ægyptus erit *taphla*, id est, accidens, quia mirabilia, quę facta sunt in Ægypto, & in exitu de Ægypto habebunt se per modum accidentis. Et hoc modo dictum est Genesis 35. Non vocabitur vltra nomen tuum Iacob, sed Israel erit nomen tuum. Quod exponentes Magistri, dixerunt, Non quod Iacob euellatur de loco suo, sed quod Israel erit substantia, & Iacob appositum ei siue accidens. Et sic Isaias quoque ait quadragesimo tertio cap. אל תזכרו ראשונות וקדמניות אל תתבוננו: הנני עשה חדשה עתה תצמח הלא תדעוה Hoc est, Ne memineritis priorum, & antiqua ne curetis. Ecce ego facio nouam. Nunc germinabit. Nónne cognoscetis eam? Ne memineritis (inquit) priorum: ista sunt מצרים *musraim*, id est, Ægyptiaca signa. Et antiqua ne curetis: Hæc sunt, quæ facta fuerunt post egressum de Ægypto Ecce ego facio nouam Et reliqua. Ista erunt de Gog in diebus Messiæ. Hucusque traditio. Glossa autem Rab. Selomonis sic exponit, Ne memineritis priorum, id est, signorum & miraculorum, quæ ego memoro vobis, & quæ feci in Ægypto, ne memineritis posthac. Pro redemptione vero ista eritis studiosi ad confitendum & laudandum Sequitur, Et antiqua ne curetis, id est, ne aduertatis, neque apponatis cor ad ea. Hæc R. Selomo. Idem pene, quod in præcedenti traditione dictum est, ponitur & in libro ברכות *Berachoth*, id est. benedictionum Babylonico, in fine capitis מאמתי קורין *Meemathai korin*: vbi ita dicitur, Traditio est, quod Benzuma dixit sapientibus, Et quomodo erunt memores exitus de Ægypto in diebus Messiæ? Nónne iam scriptum est apud Ieremiam vigesimo tertio capite, Ecce dies venient, ait Deus, Et non dicent vltra, Viuit Deus, qui ascendere fecit filios Israel de terra Ægypti: cum cæteris? Responderunt ei, Non quod euellatur egressus Ægypti de loco suo, sed quia erit factum Regnorum, id est, signa, quæ fient temporibus Regnorum, substantia. Et egressus Ægypti, id est, signa egressionis ex Ægypto, erunt appositum ei, id est, habebunt se instar accidentis, quod adest & abest præter substantiæ corruptionem. Et sic ait Isaias quadragesimo tertio capite, Ne memineritis priorum: cum cæteris, vt supra. Hæc traditio. Ad hoc etiam maxime facit, quod per Moysem Iudæis Dominus mandauit, Leuit. 26. capite dicens, וישן מפני חדש תוציאו id est, Et vetus à facie noui excludetis. Quod autem in hoc sensu hoc accipiendum sit, ex eo habetur, quod legitur in libro, qui ספרי *Siphre* appellatur, super illud Leuit. 26. cap. dictum, ופניתי אליכם והפריתי אתכם והרביתי אתכם והקימתי את בריתי אתכם ואכלתם ישן נושן וישן מפני חדש תוציאו hoc est, Et respiciam ad vos, & fructificare vos faciam, & multiplicabo vos, vel crescere vos faciam, & statuam pactum meum vobiscum, & comedetis inueteratum, & vetus à facie noui excludetis, vel expelletis. Hæc enim sic ibi exponuntur: Et respiciam in vos ad bonum, & fructificare vos faciam per carnalem generationem. Et multiplicabo vos, vel crescere vos faciam per staturam rectam. Et statuam pactum meum vobiscum: Non sicut pactum primum, quod transgressi estis: sicut dictum est Ieremiæ 31. Quod ipsi transgressi sunt pactum meum. Sed pactum nouum, quod non transgredientur deinceps. De quo dictum est Iere. 31. cap. וכרתי את בית ישראל ואת בית יהודה ברית חדשה לא כברית אשר כרתי את אבתם ביום החזיקי בידם להוציאם מארץ מצרים i. Et feriam cum domo Israel, & domo Iuda pactum nouum: Non sicut pactum, quod ferii cum patribus eorum in die, qua apprehendi manum eorum, vt extraherem eos de terra Ægypti. Et ideo ait, & comedetis inueteratum, & vetus à facie noui excludetis. Hęc traditio. Quod autem pactum in præmissis verbis idem sit quod lex, in libro מכילתא *Mechilta*, manifeste ostenditur: vbi super illud Exod. 2. cap. dictum, In decima mensis huius: sic dicitur, Non est pactum nisi lex. Sicut dictum est Deut. 29. cap. Hæc sunt verba pacti. quod mandauit Deus Mosi, vt feriret cum filiis Israel in terra Moab, præter pactum, quod ferit cum eis in Horeb. Item alibi, Exod scilicet 34. cap. Et scripsit super tabulis verba pacti decem. Hæc in eodem libro *Mechilta*. Ex præcedenti igitur traditione clare habetur, quod adueniente lege noua Messiæ lex vetus cessare debebat. In libro præterea, qui ערובין *Erubin* appellatur, in c. quod incipit, עושין פסין *osin pasin*, legitur, Quod dixit R. Iehosuas filius Leui, דכתיב ושמרת את המצות ואת החקים ואת המשפטים אשר אנכי מצוך היום לעשותם היום לעשותם ולא למחר ליטול שכרם היום Hoc est, Quid est, quod scriptum est Deuter. 7. cap Et serua præceptum & decreta atque iudicia, quæ ego præcipio hodie tibi, vt facias. Hodie (inquit) vt facias & non cras vt facias. Hæc traditio. Hodie igitur, id est, antequam Messias veniret, & non cras, id est, non postquam iam venisset, cæremonialia præcepta tenendi erant. Ex his omnib. satis aperte patet, quod adueniente Messia, qui nouam legem instituere debebat, lex vetus in cunctis cæremonialibus cessatura fuit Cum igitur in antecedentibus latissime probatum sit, Messiam iam venisse, ipsumque Dominum nostrum Iesum Christum fuisse; qui nouam Euangelii sui legem per tres fere annos cum dimidio factis & verbis in cordibus credentium, & præsertim Apostolorum, suorumque discipulorum scribere non cessauit: & demum misso Spiritu sancto, quicquid in eorum cordib. docendo scripserat, adeo firmum reddidit, vt nulla persecutione, nullaq; obliuione inde deleri potuerit: tunc impletum fuisse certum est, quod longe ante per Ierem. trigesimo primo cap. his verbis prophetatum

phetarum fuerat, אחרי הימים ההם נאם יהוה נתתי את תורתי בקרבם על לבם אכתבנה : והיתי להם לאלהים והמה יהיו לי לעם id est, Post dies illos (dixit Deus) dabo legem meam in medio eorum, & super cor eorum scribam eam. Et ero eis in Deum, & ipsi erunt mihi in populum. Ex his omnibus plane sequitur, veterem legem in cunctis caeremonialibus iam cessasse. Quare neminem circumcitionem ad literam facere, neminem sabbathum, festaque alia Iudaica custodire, neminem annuas memorias propter vetera ipsorum miracula celebrare, vlterius teneri, palam consequens est. Quoniam ex quo Messias venit, qui legem nouam dedit, vetere abiecta, nouam omnes seruare tenentur.

CAPVT II.

Quomodo & quare Christus legem veterem impleuerit.

CAPNIO.

Iudaeorum sinistrorum obiectum.

IVDAEI nobis in hoc multifariam obsistunt, probare volentes, legem antiquã, adueniẽte Messia, haudquaquam cessaturam fuisse. Quia nos Christiani dicimus, Christum Dominum nostrum fuisse Messiam, & tamen ipse legem illam totam seruauit, atque alios ad ipsam seruandam opere ac verbo induxit. Ait enim Matthaei quinto capite, Non veni soluere legem aut Prophetas, sed adimplere. Et rursus post pauca: Quicunque (inquit) soluerit vnum de mandatis istis minimis, & docuerit sic homines, minimus vocabitur in regno coelorum. Qui autem fecerit, & docuerit, hic magnus vocabitur in regno coelorum. Ex verbis igitur ac factis (inquiunt) Christi vestri, quem vos Messiam esse dicitis, aperte liquet, Mosaicam minime cessare legem. Quare nec vos ipsam (eo adueniente) cessare debuisse, dicere debetis. GAL. Verum

Responsio.

quidem dicunt, Christum legem veterem totam implesse. Ex hoc tamen nullatenus inferre possunt, eam, in quibus cessatura erat, non cessasse.

Qua lex vetus continebat.

Vt igitur omnibus innotescat, qoomodo legem ipsam ac Prophetas adimpleuerit, notandum est, quod in eadem lege & Prophetis quinque praecipue continebantur: videlicet, Moralia, iudicia, caeremonialia, promissa atque comminationes, & sacramentalia. Moralia quidem decem sunt

Moralia.

praecepta, sine quibus salus nequit esse adultis. Haec autem Exodi vigesimo capite specialiter habentur, cum sic dicitur, לא יהיה לך אלהים אחרים על פני לא תשא את שם יהוה אלהיך לשוא: כבד את אביך ואת אמך : לא תרצח : לא תנאף: לא תגנב: לא תענה ברעך עד שקר : לא תחמד בית רעך : לא תחמד אשת רעך ועבדו ואמתו ושורו וחמרו וכל אשר לרעך: h. e. Non erunt tibi dii alieni coram me. Non assumas nomen Domini Dei tui ad vanitatem. Recole diem sabbati ad sanctificandum ipsum. Honora patrem tuũ & matrem tuam. Non occidas. Non adulteteris. Non fureris. Non respondeas in proximum tuum testimonium falsum. Non concupiscas domum proximi tui. Non concupiscas vxorem proximi tui, & seruum eius, & ancillam eius, & bouem eius, & asinum eius, & omnia, quae sunt proximi tui. Haec autem adueniente Messia, cessare non debebant, sed perfici. Ideo Saluator noster verus Messias, vt ea perficeret, non solum actum prohibuit homicidii, aliorumque malorum operum, verum & animum quoque. Audistis (inquit Matthaei 5. capite) dictum fuisse antiquis: Non occides: qui autem occiderit, reus erit iudicio. Ego autem dico vobis, omnem, qui irascitur fratri suo, reum esse iudicio: cum reliquis, quae sequuntur. Eam ob rem & ipse ea seruauit, & alios ad seruandum induxit: vnde apud Matthaeum decimo nono capite, Si vis (inquit) ad vitam ingredi, serua mandata. Iudicialia vero sunt, vt illa, de qui-

Iudicialia.

bus Deuter. vigesimo quinto capite dicitur, Oculum pro oculo, dentem pro dente. Et reliqua. Quae cum semiplena essent, & nimis seuere, & absque misericordia fierent, tempore Messiae dulcedine misericordiae mitiganda erant. Quare modo perfecte adimpleta sunt, cum ea in foro Ecclesiae praesertim cum misericordia exequantur ac temperantur. Caeremonialia autem erant

Caeremonialia.

omnia sacrificia, & ea, quae circa ipsa fiebant, vt circumcisio, & neomeniae, & fimbriae, & phylacteria, atq; caetera multa id genus. Quae quoniam figurae erant eorum, quae in Messia, & à Messia fieri debebant, idcirco adueniente ipso Messia, finem habitura erant. Ipse tamen Messias Iesus Dominus noster ea perfecte adimpleuit: primum ipsa ad literam, vsque ad tempus eorum cessationis determinatum seruando: deinde per se & per suos ea ad sensum spiritualem ac mysticum reducendo. Promissa vero erant Messiae ad-

Promissa.

uentus, terra promissionis, Gentium conuersio, peccatorum remissio, & aeterna salutatio. Haec etiam Saluator noster perfecte impleuit, carnem sumendo ex virgine, nascendo, miracula soli Deo possibilia propria virtute faciendo, patiendo, moriendo, resurgendo, ad coelos videntibus multis ascendendo, ac longe meliora, quam lex vetus promittebat, promittendo. Lex quippe ipsa factoribus suis bona duntaxat temporalia, atque terrena pollicebatur, quae tamen spiritualia atque aeterna designabant. Saluator autem & Messias noster promisit cultoribus suis spiritualia atque aeterna, quae lex illa figurabat. Dixit enim Matth. 19. cap. Omnis qui reliquerit domum, vel fratres, aut sorores, aut patrem, aut matrem, aut vxorẽ, aut filios, aut agros, propter nomen meum, centuplum accipiet, & vitam aeternam possidebit. Et rursus apud Lucam 6. Beati pauperes (inquit) quoniam vestrum est regnum Dei. Exproprer, vt dicitur Matthaei quarto capite, Incoepit Iesus praedicare, & dicere, Poenitentiam agite, appropinquat enim regnum coelorum. Sacra-

Sacramentalia.

mentalia denique fuerunt agnus paschalis, vitula rufa, & reliqua huius generis: quae passionis Christi figura & vmbra erant. Idcirco eo adueniente, cuius typum gerebant, cessare omnino debuerunt. Haec autem Christus ipse patiendo, & moriendo adimpleuit. Quod Euangelista testatus est, dum ait: Facta sunt haec, vt scriptura adimpleretur, quae dicit, Os non comminuetis ex eo. Ex his igitur patet, quomodo & quare Christus legem Prophetasque impleuerit. Et Prophetas quidem (vt Chrysostomus ait) omnia, quae de eo prae-

dixerant, complendo. Legem autem, primo nihil legalium transgrediendo, demum per fidem iustificando, quod lex ipsa per literam facere non valebat. Eapropter dixit, Non veni soluere legem, aut Prophetas, sed adimplere. Ex quibus etiam manifeste ostenditur, quod etsi Christus legem veterem eo modo, quo diximus, adimpleuerit, non tamen ex hoc sequitur, ipsam in iis, quæ in eius aduentu cessatura erant, eo adueniente, non cessasse.

CAPVT III.

Rationum Iudaicarum confutatio. Et quod lex Mosaica mutabilis erat.

CAPNIO.

Iudæorum recentiorũ argumẽta.

IVNIORES Iudæorum legis suæ stabilitatem probare conantes, nonnulla contra nos faciunt argumenta, quæ te soluere oportet: vt & vehementius eorum conuincatur perfidia, & clarius catholicæ fidei elucescat veritas. Sic itaque primo argumentantur:

Primum argumentum.

Quandiu manet alicuius effectus causa, tandiu durat & ille effectus, legis autem causa semper manet, semper igitur & tota lex durabit. Quod autem legis causa semper maneat, ita probant. Causa enim finalis totius legis est, intentio hominis in propriam perfectionem reducendi. Hæc autem intentio semper manet. Igitur & tota lex semper manebit.

Secundum argumentum.

Deinde sic: Vniuscuiusque potentiæ perfectio est eius proprius actus. Hominis autem potentiæ aliæ corporales, aliæ intellectuales sunt. In actu igitur corporali atque intellectuali humana consistit perfectio. Lex ergo ad hominis perfectionem ordinata, ad hæc duo hominem necessario reducit. Ex quo fit, vt quicquid lex intendit, aut ad corporis, aut ad animæ reducatur ornamentum. Sed corpus quidem motibus ornatur, anima vero intelligentia. Illos literalis & tropologica legis interpretatio demonstrat, hanc vero allegoricus & anagogicus intellectus insinuat. Cum igitur in hac vita homo semper egeat & morum compositione, & intellectus intelligentia: semper lex, quæ omnia hæc administrat, necessario permanere debet.

Tertium argumentum.

Demum sic, Stante figurato, stat figura. Probatur, Quia cum fidei obiectum sit veritas increata (nihil enim corruptibile incorruptibilis potentiæ, qualis est anima intellectiua, est perfectio) si aliquid de fidei fundamentis in figuris creatum fuerit, illud ideo credibile est, quia ad increatam veritatem, veluti materia ad formam, reducitur. Stante ergo figurato, stat figura. Figuratum autem est æternum, quia est æterna veritas. Igitur & figura est æterna. Quare legem ipsam Mosaicam, quæ figuris plena est, æternam esse, consequens est. Ex quibus legem veterem, quoad cæremonialia, semper stabilem esse inferunt.

GAL. Friuola certe sunt admodum hæc argumenta, & tanquam falsitatis palea igne veritatis comburenda. Sed primum quidem eorum conclusionem falsam omnino esse, ostendam. Deinde vero ad ipsa argumenta respondebo.

Iudaicæ cõclusionis cõfutatio.

Conclusio igitur, qua legem nunquam semper eodem ritu obligatoriam asserunt, hac ratione reuincitur, Quicquid ab aliquo mutabili recipitur, illud quoque mutari potest. Probatur, Vnumquodque enim receptibile per modum recipientis recipitur. Quod in singulis, ac in nostræ animæ viribus diiudicari potest. Lex autem vetus est huiusmodi, quia recipitur ab homine, cuius natura assidua mutatione agitatur: igitur & ipsa mutari potest. Quemadmodum enim pater filium suum infantem, puerum, adolescentem, iuuenemque variis legibus educat: ita alia ducitur lege congregatio humana, quæ sapiens & iusta est, alia quæ insipiens. Insipiens autem & nequam erat Iudæorum genus, per Mosen ab Ægyptiorum seruitute redemptum. Quod ipsa Mosaica scriptura sæpenumero testatur. Vnde plurima legis præcepta cæremonialia (teste Rabbi Moyse Ægyptio in tertio tractatu sui libri *More* nuncupati) magis exigebat populi illius hebetudo, & praua idololatriæ consuetudo, quam illorum perfectio: iuxta illud Psalmographi dictum, In chamo & freno maxillas eorum constringe, qui non approximant ad te. Quapropter ipsa recipientis hebetudine, prauaq; consuetudine, velut infantiæ ætate mutata, ipsum quoque receptum, id est, legem mutari quoque contigit. Non ergo semper eodem ritu obligat lex. Quod etiam tam ipsius legis, quam veterum Talmudistarum testimonio confirmatur. Lex enim ipsa ad sui (excepto Decalogo) obseruationem non obligabat, nisi in terra promissionis, regnante videlicet templo, Iudæorumque sceptro. Extra vero terram ipsam promissionis minime obligabat. Et hoc plane scriptura ipsa ostendit, sic Deutero. 4. c. dicens, ראה למדתי אתכם חקים ומשפטים כאשר צוני יהוה אלהי לעשות כן בקרב הארץ אשר אתם באים שמה לרשתה׃ h.e. Ecce docui vos cæremonias & iudicia, sicut mandauit mihi Dominus Deus meus, vt faciatis sic in terra, quam possessuri estis. Et post pauca inquit, ויגד לכם את בריתו אשר צוה אתכם לעשות עשרת הדברים ויכתבם על שני לחות אבנים ׃ ואתי צוה יהוה בעת ההוא ללמד אתכם חקים ומשפטים לעשתכם אתם בארץ אשר אתם עברים שמה לרשתה׃ i. Et denuntiauit vobis fœdus suũ, quod præcepit vobis, vt faceretis verba decem, quę scripsit in duab. tabulis lapideis. Mihiq; mandauit in illo tempore, vt docerem cæremonias & iudicia, quæ facere deberetis in terra, quã possessuri estis. Vbi duo sunt valde animaduertẽda: Primũ, quod decem præcepta singulariter appellauit fœdus suum, quomodo & vniuersa lex frequentius appellari solet: vt inde innotesceret, totius legis intentionem in his decem pręceptis consistere atq; dependere. Quod doctores Iudęorũ planius insinuant, & præcipue R. Seadias in lib. האמונות *Haemunoth*, i. credendorũ. Vbi docet, omnia legis mandata in ipsa decem decalogi præcepta reduci. Secundo vero animaduertẽdum est, quod præcepit decem hæc verba simpliciter fieri, nullam loci apponendo conditionem. Et hoc ideo, vt ostẽderet ea nunquam cessatura esse: cum ipsa 10. præcepta sint de iure naturæ, ac æternæ legis nobis innata participatio, quæ nec loco nec tempore variatur. De cæteris autẽ legis mandatis loquẽs, mox adiecit, dicẽs, Quæ facere debetis in terra, quã possessuri estis. Ex quo manifeste patet, Iudæos extra

terram

terram promissionis ad ea nullatenus obligari. Hæc eadem et sententia aliis habetur in locis, videlicet Deuter. 5. 6. 12. & 11. capitibus. Quare manifestum est, quod ipsamet lex suam mutabilitatem secundum loci mutationem testetur. Id idem quoque per priscorum Talmudistarum dicta probatur, quæ etsi plura sunt, vnum tamen duntaxat breuitatis gratia satis sit adducere, ex libro scilicet *Sanhedrin*. cap. quod incipit, אלו הנחנקים id est, Hi sunt qui strangulantur: vbi sic dicitur, אמר ר יוחנן בכל במ יאמר לך הנביא עבור על דברי תורה עבור חוץ מעבודה זרה hoc est, Dixit R. Ionathan: In omnibus, in quibus dixerit tibi Propheta, Transgredere legem, obtempera, excluso idololatriæ cultu. Vbi denique concludunt, quod si tempus exigat aliquid de lege mutari, quod appellant הוראת שעה *Horath saa*, id est, indicatio horæ vel temporis, illud Propheta, ac etiam aliquis minor quam Propheta, dummodo suo in seculo sapientior cæteris habeatur, mutare potest. Quod si illa temporis occasio perdurauerit, & illa quoque pars legis sic mutata permanebit. Idem etiam R. Moyses Ægyptius in libro Iudicum plane ostendit, in הלכות ממרים *Halcoth mamorim*, id est, in sententiis rebellium, capit. 2. Taceo hic Cabalistarum sententiam, qui aiunt, legem traditam fuisse propter serpentis venenum in Adam immissum, & Messia adueniente, huiusmodi venenum cessaturum. Et per consequens legem ipsam in aduentu Messiæ cessare debere. Ex his igitur liquido patet conclusionis Iudæorum falsitas de perpetua legalis obseruantiæ obligatione. Nunc ad eorum argumenta venio. Quanquam igitur ex iam dictis, rationum, quibus conclusionem suam probare nituntur, solutio facile constare possit, vt magis tamen earundem rationum falsitas appareat, ad eas respondeamus. Cum igitur primo sic argumentantur, Quandiu manet causa, tandiu manet eius effectus: conceditur de causa, quam necessario & per se sequitur effectus: & tunc neganda est minor: Quod scilicet totius legis semper maneat causa, totum pro singulis partibus accipiendo. Quamuis enim legis potissima intentio semper maneat, nō tamen cuiuscunque particulæ legis. Multa namque sunt in lege, quæ non per se, & prima intentione necessitantur a fine, sed sunt aut remouentia prohibens, aut ad bene esse: veluti sacrificia, & quamplurima cæremonialia: vt R. etiam Moyses Ægyptius in tertio tractatu libri *More* ostendit. Et secundum Talmudistarum sententiam, talia sunt, quæ extra terram promissionis ad obseruandum non obligant: quod fieri non posset, si ea ad humanam salutem per se & necessario pertinerent. Secunda vero ratio, quæ magis eorum propria esse videtur, nihil aliud conuincit, quam quod ea, quæ ad cognitionem & mores attinent, permaneant: quod & catholica veritas non spernit. Immo iubet cuncta legis moralia seruari, non quia legis sint Mosaicæ, sed quia legis æternæ, cuius nostris mentibus inscriptio lex naturæ vocari potest. Postremo vero, cum sic argumentantur, Quamdiu stat figuratum, stat figura, Figuratum autem stat in æternum, quia est veritas æterna: igitur & figura stat in æternum: id quidem totū comprobamus:

Talmudistarum sententia de legis mutabilitate.

Cabalistarum sententia de legis veteris datione & cessatione.

Responsio ad argumenta.

Ad primum.

Ad secundum.

Ad tertium.

sed inde non sequitur, quod exterior legis obseruatio obligatorie maneat: quia legis figuræ potissimum in ipso literali intellectu consistunt, qui nos ad intellectualem allegoriam ducit, & stimulat. Actus vero corporis exterior, etsi ad stimulandum coadiuuet, paruam tamen in hoc vim habet, sed ipsa literalis interpretatio concepta potissimum nos ad hoc ducit, & stimulat, etsi nihil exterius agamus. Quantum vero arcana legis literalem intellectum excedant, in primo libro huius operis latissime patuit. Iudæis igitur supradictis rationibus non obstantibus, patet ex antedictis, legem Iudæorum mutabilem fuisse. Quæ & crebro mutata fuit.

Caput IIII.

Quod lex Iudæorum sæpenumero mutata sit.

CAPNIO.

Hoc ego velim per eorum scripturas probes, legem scilicet veterem sæpenumero mutatā fuisse. Gal. Primum itaque audi, quod in libro מכות *Maccoth*, id est, flagellorum, in capit. quod incipit, אלו הן הלקין *Ellu hen hallokin*, id est, Hi sunt flagellandi: hoc modo legitur: Dixit Rabbi, כומלו *Cumlo*, Sexcenta tredecim præcepta data sunt Moysi in Sinai. Trecenta sexaginta quinque, vt est numerus dierum solis. Ducenta autem & quadraginta octo, quot sunt membra in homine. Dixit Rabbi, Per quam scripturam probatur hoc? Per eam, quæ dicit Deuterono. trigesimo tertio capite, תורה צוה לנו משה hoc est, *Tora*, id est, legem præcepit nobis Moyses. Nam תורה *tora*, id est, lex arithmetice ita se habet, id est, literis talibus scribitur, quæ sexcenta & vndecim efficiunt. Nam ת *tau* quidem quadringenta significat, & ו *vau* sex, ר *res* autem ducenta, & ה *he* quinque. Duo vero alia habentur Exodi vigesimo capite, vbi dicitur, לא יהיה לך אלהים אחרים על פני: לא תעשה לך פסל וכל תמונה hoc est, Non erit tibi Deus alienus ante facies meas, vel coram me. Non facias tibi sculptile, neque omnem similitudinem, & reliqua. Hæc vero duo præcepta ab ore veritatis, id est, Dei audiuimus. Quę omnia sexcenta & tredecim sunt. Venit autem Dauid, & constituit præcepta sexcēta tredecim ista super vndecim: sicut dictum est Psalmo decimo quinto, מזמור לדוד יהוה מי יגור באהלך מי ישכן בהר קדשך: הולך תמים ופעל צדק ודבר אמת בלבבו: לא רגל אל לשנו לא עשה לרעהו רעה וחרפה לא נשא על קרבו: נבזה בעיניו נמאס id est, Psalmus Dauid: Deus, quis habitabit in tabernaculo tuo? & quis morabitur in monte sancto tuo? Qui ambulat perfectus, & qui operatur iustitiam, & qui loquitur veritatem in corde suo. Et non detulit lingua sua, i. non detraxit. Nec fecit amico suo, i. socio suo malum, & opprobrium non leuauit, vel non tulit super proximum suum: In cuius oculis despectus est reprobatus. Talis fuit Ezechias Rex Iuda, qui traxit ossa patris sui in rete. Sequitur, יראי יהוה יכבד h.c. Timentes autem Deum honorat: Talis fuit Iosaphat Rex Iuda: ipse enim in hora, qua videbat Doctorem sapientem, surgebat de throno & sede sua,

Legis veteris præcepta quot fuerunt.

& amplexabatur eum, atque osculabatur, vocabatque eum *Rabbi*, id est, Magister mi. Sequitur, נשבע להרע ולא ימר id est, Qui iurat vt malefaciat (scilicet sibi) vel vt affligat se, & non mutat: vbi glossa Rabbi Selomonis: Qui iurat (inquit) vt malefaciat sibimet, vel vt affligat seipsum, & non mutat iuramentum. Multo igitur minus mutat, quod non nocet sibi. Sequitur, כספו לא נתן בנשך hoc est, Argentum suum non dedit ad vsuram: etiam ad vsuram *goi*, id est, ei, qui non est Iudæus: ושוחד על נקי לא לקח עושה אלה לא ימוט לעולם id est, Et munus contra innoxium non accepit. Qui facit hæc, non mouebitur in seculum. Quum Rabban Gamliel perueniebat ad scripturam hanc, flebat, dicens, Qui fecerit hæc omnia, non mouebitur. Si autem non fecerit, mouebitur. Hæc glossa Rabbi Selomonis. Sequitur autem in traditione præmissa: Venit Isaias, & constituit ea, scilicet 613. præcepta legis super sex, sicut dictum est Isaiæ trigesimo tertio capite, הולך צדקות ודבר מישרים מאס בבצע מעשקות נער כפיו מתמך בשחד אטם אזנו משמע דמים ועצם עיניו מראות ברע: הוא מרומים ישכן i. Qui ambulat in iustitiis, & loquitur æquitates, qui reprobat auaritiam calumniarum vel violentiarum, qui excutit manus suas à susceptione muneris, qui obturat autem suam ab auditu sanguinum, & claudit oculos suos à visione mali, ipse excelsa inhabitabit. Venit quoque Michæas, & constituit ea scilicet legis præcepta super tria: sicut dictum est Micheæ sexto capite, הגיד לך אדם מה טוב ומה יהוה דורש ממך כי אם עשות משפט ואהבת חסד והצנע לכת עם אלהיך: id est, Annuntiauit tibi homo quid sit bonum. Et quid Deus petit à te? vtique facere iudicium, & diligere pietatem, & abiecte vel humiliter ambulare cum Deo tuo. Vbi glossa Rabbi Selomonis ait, Interpretatus est hoc Ionathan sic, יהוי צניע להלכא ברחלתא דאלהך hoc est, Et esto abiectus ad ambulandum cum timore Dei tui. Alius sermo. Annuntiauit Deus sanctus & benedictus tibi homo, quid sit tibi bonum ad faciendum. Vt scilicet facias iudicium iustitiæ, & diligas pietatem misericordiæ, & honeste vel secrete ambules cum Deo tuo. Non est enim similis mos Dei sancti & benedicti mori carnis & sanguinis. Quippe mos carnis & sanguinis est, quod si homo confundit proximum coram multis, & postmodum venit ad placandum eum: dicit ei, Non ero placatus tibi, quousque non veniant illi, coram quibus confudisti me. Deus autem non vult, quod homo pœniteat, nisi inter se & ipsum. Hæc Rabbi Selomo. Sequitur deinde in traditione, Rursus constituit ea, scilicet præcepta omnia legis super duobus, sicut dictum est Isaiæ quinquagesimo sexto capite, שמרו משפט ועשו צדקה id est, Custodite iudicium, & facite iustitiam. Venit tandem Habacuc, & constituit ea omnia super vnum. Sicut dictum est secundo capite eiusdem Prophetæ, וצדיק באמונתו יחיה hoc est, Et iustus in fide sua viuet. Hæc omnia traditio prædicta, exceptis Rabbi Selomonis glossis: Qui etiam in principio eiusdem traditionis sic dicit, Omni tempore generationes minorationem præceptorum fecerunt, paucificantes ea. In principio enim fuerunt iusti, qui potentes erant ad suscipiendum multorum præceptorum iugum. In generationibus autem posteriorum non fuerunt omnino iusti huiusmodi. Quare si venissent ad obseruandum omnia præcepta illa, non fuisset aliquis, qui potuisset iustificari. Hæc Rabbi Selomo. Item eodem in libro & loco ita ad verbum legitur: Dixit Rabbi Ioses, Quatuor decreta instituit Moyses super Israel. Veneruntque quatuor Prophetæ, & deleuerunt ea. Moyses enim dixit Deuteronomii vigesimo tertio capite, וישכן ישראל בטח בדד עין יעקב hoc est, Et habitabit Israel confidenter, solummodo oculus Iacob. Vbi glossa Rabbi Selomonis. Quando (inquit) habitabit Israel confidenter? Cum fuerint sicut oculus Iacob, id est, omnino tales, qualis Iacob. Venit autem Amos, & cassauit illud: sicut dictum est Amos septimo capit. אדני יהוה סלח נא מי יקום יעקב hoc est, Domine Deus propitiare quæso, quis stabit vt Iacob? Vbi glossa Rabbi Selomonis ait, Quis poterit esse sanctus vt Iacob? Nunquid parum hoc? Quoniam & ibidem scriptum est, נחם יהוה על זאת גם היא לא תהיה אמר יהוה id est, Misertus est Deus, vel pœnituit Deum super hoc. Etiam ipsum non erit, dixit Deus. Moyses etiam dixit Deuteronomii trigesimo octauo capite, ובגוים ההם לא תרגיע hoc est, Et in gentibus istis non quiesces. Venit autem Ieremias, & deleuit illud: sicut dictum est Ieremiæ trigesimo primo capite, הלוך להרגיעו ישראל hoc est, Vadet ad requiem suam Israel. Moyses quoque dixit Exodi nono capite, פקד עון אבת על בנים hoc est, Visitans peccatum patrum super filios, & reliqua. Venit autem Ezechiel, & deleuit illud: vt dictum est Ezechielis decimooctauo capite, הנפש החוטאת היא תמות בן לא ישא בעון האב ואב לא ישא בעון הבן id est, Anima quæ peccauerit, ipsa morietur: filius non portabit peccatum patris, & pater non portabit peccatum filii. Moyses præterea dixit Leuitici vigesimo sexto capite, ואבדתם בגוים Hoc est, Et perdemini in gentibus. Venit autem Isaias, & deleuit illud: quemadmodum dictum est vigesimo septimo capite eiusdem Prophetæ, והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול ובאו האבדים בארץ אשור והנדחים בארץ מצרים והשתחוו ליהוה בהר הקדש בירושלם id est, Et erit in die illa clangetur tuba magna, & venient perditi in terra Assur, & pulsi in terra Ægypti, & adorabunt Deum in monte sancto in Ierusalem. Hactenus traditio. Cui addendum est, quod in *Midras* במדבר סיני *Bamidbar sinai*, id est, in expositione libri Numer. legitur, vbi exponitur illud Numer. vigesimo secundo dictum, ועתה אם רע בעיניך אשובה לי Hoc est, Et nunc si malum est in oculis tuis, reuertar mihi. Dixit ei, Balaam scilicet Angelo: Ego non iui, donec dixit mihi Deus sanctus & benedictus, Surge & vade cum eis: Et tu dicis mihi, vt reuertar? Dixit ei Angelus, Ita est officium, vel ars eius. Nonne dixit & Abraham Genesis vigesimo secundo capite, vt immolaret filium suum? Et tamen post hoc scriptum est ibidem, Et vocauit eum Angelus Domini, & dixit: ne extendas manum tuam super filium tuum. Vbi docetur, quod rem vel verbum, quod ipse dixit, quandoq; ex voluntate eius Angelus reuocat.

Præmis-

Præmissis denique annectendum quoque est, quod in libro *Sanhedrin*, in cap. אלו הן הנחנקים *Ellu hen hanne hnakim*, ita scribitur, Plus vel maius est in verbis scribarum, id est sapientum, quam in verbis legis, hoc est maioris authoritatis sunt magistrorum verba, quam legis. Qui enim dicit, Non sunt תפילין *tephilin*, id est phylacteria, transgrediens verba legis, פטור *Patur*, id est immunis est. Qui vero ait, quod quinque sunt טטפת *totaphoth*, id est phylacteria: de quibus Deuteronomij sexto capite fit mentio, addendo verbis *Sopherim*, id est sapientum, vel scribarum, reus est. Item in *Midras* אלה הדברים *Elle haddebarim*, id est in expositione Deuteronomij super verbum illud, Non deuiabis, vel non declinabis à verbo quod annunciauerint tibi ad dexteram neque ad sinistram: sic dicitur. Etiam si ostenderint in oculis tuis de dextera quod sit sinistra, & de sinistra quod sit dextera: crede eis, vel obtempera. Hog. Quid erant phylacteria ista? Gal. De his Deuteronomij sexto capite ita scriptum legitur, וקשרתם לאות על ידך והיו לטטפת בין עיניך Hoc est, Et ligabis ea, scilicet præcepta, in signum super manus tuas, & erunt in *totaphoth*, id est in phylacteria inter oculos tuos. Scias igitur phylacterium nomen esse Græcum, & dicitur (vt quibusdam placet) ἀπὸ τῦ φυλάττειν verbo Græco, quod est seruare, & תורה *tora* Hebraice, quod legem significat: inde phylacteria quasi legis conseruatoria: Quod mihi minime placet: cum lingua Græca atque Hebraica haudquaquam commisceri possint. Quare vocabulum hoc totum Græcum esse aio, atque Græce φυλακτήριον dici. Faciebant enim quatuor huiusmodi conseruatoria, in quibus decalogus ponebatur: vnumque in capite ligabant, vbi cerebrum pueris paruulis palpitat: hæc autem in Talmud dicuntur, תפילין *tephillin*. in Deuteronomio vero טטפת *totaphoth*. Ex his igitur omnibus liquido patet, legem Mosaicam non solum mutabilem, verum etiam plerunque mutatam fuisse. Quare omnia præmissa in rationis ordinem redigentes, ita demum concludamus: Cum omnia quæ de præceptis legis propheta, vel etiam aliquis alius sapiens minor quam propheta, transgredienda dixerit, dempta idololatria, transgredienda sint (vt per Talmud in præcedenti capite probatum est: quamobrem sexcenta tredecim legis præcepta Dauid ad vndecim reduxit: Et post eum Isaias ad sex: deinde Micheas ad tria: rursus Isaias ad duo: Habacuc tandem ad vnum, scilicet ad fidem ex dilectione Dei & proximi operantem: vt paulo superius in hoc capite ostensum est, & Messias, vt in antecedentibus patuit, sit maior Abraham, cæterisque patriarchis, ac maior Mose, omnibusque Prophetis, maior quoque Angelis ministerij, qui immediatius cæteris Deo assistunt: nihil prohibet, Messiam potuisse cæremonialia omnia præcepta legis reuocare, atque ad spiritualem sensum reducere. Maxime cum sic futurum fuisse constet, vt supra probatum est.

Phylacteria quid erant.

Conclusio prædictorum.

Capvt V.

Refelluntur Iudæorum obiecta, legem veterem etiam quoad cæremonialia permansuram fuisse, per ipsius legis testimonia probare conantium.

Capnio.

Ex his Iudæi recentiores maiori ira & odio succensi, contra nos legis testimonia inducunt, quæ cæremonialium legis perdurationem ostendere videntur. Primumque illud Deuteronomij vigesimo nono capite scriptum in medium afferût, הנסתרת ליהוה אלהינו והנגלת לנו ולבנינו עד עולם לעשות את כל דברי התורה הזאת id est, Absconditû Deo nostro, supple attribuitur, & quæ manifesta sunt, nobis & filiis nostris vsque in æternum, scilicet concessa sunt, vt faciamus vniuersa legis huius. Ex quo vniuersam legem in æternum permansurã esse inferunt. Deinde quantum ad circumcisionem, illud Genesis decimo septimo c. dictum adducunt, והיתה בריתי בבשרכם לברית עולם: וערל זכר אשר לא ימול את בשר ערלתו ונכרתה הנפש ההיא מעמיה id est, Et erit fœdus meum in carne vestra in fœdus æternû. Et præputiatus masculus qui non circumciderit carnem præputij sui, abscindetur vtique anima eius de populo suo. Quantum vero ad sabbatum, illud nobis obiiciunt, quod Exodi trigesimo primo cap. hoc modo scribitur, ושמרו בני ישראל את השבת לעשות את השבת לדרותם ברית עולם: ביני ובין בני ישראל אות היא לעולם כי ששת ימים עשה יהוה את השמים ואת הארץ וביום השביעי שבת וינפש id est, Custodient filij Israel sabbatum, ad faciendum sabbatum in generationes suas, pactum æternum, inter me & inter filios Israel signû est in æternum. Quia sex diebus fecit Deus cœlos & terram, & in die septimo requieuit, & animauit. Quantum insuper ad festum paschæ, illud nobis opponunt, quod Exodi duodecimo capite ita scriptum est, והיה היום הזה לכם לזכרון וחגתם אתו חג ליהוה לדרותיכם חקת עולם id est, Et erit dies hæc vobis in memoriale, & solennizabitis eam solennitatem Domino in generationes vestras lege æterna. Rursus ibidem, ושמרתם את הדבר הזה לחק לך ולבניך עד עולם Hoc est, Et custodietis rem hanc in legem, vel in præceptum tibi, & filiis tuis in æternum. De primitiis tandem frugum offerendis, & de solennitate pentecostes, ac oblationibus, aliisque sacrificiis, deque die propitiationis in casulis, necnon de panibus propositionis, quos rectius illi faciesrum vocant, illud contra nos inducunt, quod Leuitici 23. habetur: vbi de casula ista ita dicitur, כל מלאכה לא תעשו חקת עולם לדרותיכם בכל משבותיכם id est, Omne opus non facietis. Lex vel præceptum sempiternum erit generationibus vestris in cunctis habitationibus vestris. Et iterum vigesimo quarto capite, ביום השבת יערכנו לפני יהוה תמיד מאת בני ישראל ברית עולם Hoc est, In die sabbati præparabuntur coram Deo iugiter à filiis Israel fœdere sempiterno. Quod de panibus facierum, id est, propositionis dictum est. His atque similibus probare nituntur nequissimi Iudæi nostri temporis, legem Mosaicam quoad cæremonialia nequaquam cessaturam fuisse, sed in æternum duraturam. Quare te ista pro viribus refellere oportet.

Gal. Id quoque libentissime faciam. Id igitur ex quo primum legis mandata in æternum seruanda concludunt, si ad moralia præcepta referunt, verum quidem dicunt. Nam quæcunque ad

Iunioribus Iudæorum obiecta.

Primum obiectum quoad legem.

Secundum obiectum quoad circumcisionem.

Tertium obiectum quoad sabbatum.

Quartum obiectum quoad festum paschæ.

Quintum obiectum quoad alia cæremonialia.

Obiectorum prædictorum confutatio.

mores pertinent, ſemper permanent, ſemperque ſeruari debent. Et hoc modo catholica veritas (vt ſuperius dictum eſt) legis moralia ſeruari præcipit, non quia legis Moſaicæ præcepta ſint, ſed quia legis æternæ. Si autem ad cæremonialia eorum argumentum referatur: dico, quod tunc æternum ſiue ſempiternum pro perpetuo, aut pro ſeculo intelligitur. Nam vbicunque his in locis nos æternum ſiue ſempiternum in noſtra editione habemus, Hebraicus textus עולם *olam* habet, quod pro perpetuo, aut pro ſeculo, ibidem accipitur. Si igitur עולם *olam*, eiſdem in locis pro perpetuo accipiatur, tunc *olam* idem eſt quod continuum, quodque pro rei alicuius ſeculo, ſiue ætate ſine interruptione durat. Perpetuum enim propne idem eſt quod continuum. Iuxta illud Ouidij,

Olam Hebraica dictio, quid ſignificet.

Ad mea perpetuum deducite tempora carmen.

Hinc perpetuam orationem dicimus, quæ continua & abſque interruptione eſt. Hinc perpetuus Conſul, perpetuus Cenſor, perpetuus Imperator dicitur, qui ſemper & continuo dum vixit, vel Cenſor, vel Conſul, vel Imperator extitit: quo tamen defuncto, alius ſuffectus eſt. Sic circumciſio, ſic & alia cæremonialia in fœdus *olam*, id eſt perpetuum, ſeruanda Iudæis data fuerunt: hoc eſt, ſemper & continuo, donec ſeruanda eſſent, & non vlterius. Si autem *olam*, pro ſeculo accipiatur, tunc *olam*, non æternitatem: ſed tempus determinatum importat. Ad quod probandum, illud in primis afferã, quod de Semuele ab Hanna matre eius, primi libri Regum primo capite ſic dictum eſt, והביאתיו ונראה את פני יהוה וישב שם עד עולם id eſt, Et adducam eum, & apparebit in conſpectu Dei, & morabitur ibi *le olam*, id eſt in ſeculum. Vbi gloſſa Rabbi Selomonis ait, id eſt, vſque in ſeculum Leuitarum: ſicut dictum eſt Numer. octano capite, ומבן חמשים שנה ישוב מצבא העבדה ולא יעבד עוד Hoc eſt, Et à filio quinquaginta annorum ceſſabit negocium ſeruiendi, & non ſeruiet vltra. Et ſic fuerunt omnes dies Semuelis 52. anni. Deinde valde notandum eſt, quod in *Midras* אלה הדברים *Elle hadebarim*, id eſt, in expoſitione libri Deuteronomij legitur, ſuper illud 15. ca. eiuſdem libri dictum, ולקחת את המרצע ונתת באזנו ובדלת והיה לך עבד עולם Hoc eſt, Et accipies ſubulam, & dabis eam in aurem eius, & in ianua, & erit tibi ſeruus *olam*, id eſt ſeculi. Ibi enim dicitur *olam*, id eſt, cunctis diebus ſeculi domini vſque ad Iubileum, etiamſi emtus eſſet trigeſimo vel quadrageſimo anno ante Iubileum. Hactenus *Midras*, id eſt expoſitio. Ex qua patet, quod hoc in loco *olam*, id eſt ſeculum, pro quo interpres noſter æternum poſuit, vnus annus, vel etiam minus eſſe poteſt, ſecundum quod dominus ſerui illius citius aut ſerius mori poterat. Hoc autem R. Selomo in gloſſa ſuper eadem verba ita probat, Et erit tibi ſeruus *olam*, id eſt ſeculi. Poteſt (inquit) hoc eſſe, ſicut audiuimus eius oſtendit, quod ſcriptum eſt Leuit. 15. cap. ושבתם איש אל אחזתו ואיש אל משפחתו תשבו Hoc eſt, Et reuertemini vnuſquiſq; ad poſſeſſionem ſuam, & quilibet ad familiam ſuam redibit. Ecce hinc doceris, quod iſtud *olam* non eſt niſi ſeculum Iubilei. Hæc Rabbi Selomo. Confirmatur id quoque in libro *Kiddusim*, id eſt, Sponſaliorum: cum ſic ibi inter cætera dicitur, Quid eſt quod ſcriptum eſt Exodi vigeſimo primo capite, ורצע אדניו את אזנו במרצע ועבדו לעולם Hoc eſt, Et perforabit dominus eius aurem ipſius ſubula, & ſeruiet ei *le olam*, id eſt in ſeculum? Vſque ad quod ſeculum? Vſque ad ſeculum Iubilei, vel vſque ad mortem domini ſui: ſicut ſcriptum eſt: vbi ſupra. Et ſeruiet ei, Non ergo ſeruiet filio eius. Hæc traditio. Idem quoque & per Rabbi Dauid Kimhi patet, in libro *Seraſim* ſic dicentem, Scriptum eſt Exo. vigeſimo primo capite, Et ſeruiet ei *le olam*, id eſt in ſeculum: Vult dicere omnibus diebus vſque ad Iubileum. Idem illud Prouer. vigeſimo ſecundo capite ſcriptum, אל תסג גבול עולם אשר עשו אבותיך, Hoc eſt, Ne repellas, vel ne poſtponas terminum *olam*, id eſt dierum multorum, quem fecerunt patres tui. Item apud Ieremiam ſecundo capite, כי מעולם שברתי עלך id eſt, Quoniam *me olam*, id eſt, ex multo tempore confregi iugum tuum. Et in Pſal. 119. לעולם לא אשכח פקודיך Hoc eſt, In ſeculum non obliuiſcar mandata tua: Vult dicere *le olam*, vel in ſeculum, id eſt, omnibus diebus vitæ meæ non obliuiſcar mandata tua. Hæc R. Kimhi. Ex his igitur omnibus manifeſtum eſt, quod hæc dictio *olam*, nec æternitatem, nec ſempiternitatem ſignificat, ſed ſeculum, & tempus determinatum, & aliquando valde paruum, vt iam oſtenſum eſt. Ex quo patet, quod author noſtræ editionis tam Græcæ quam Latinæ, & quicunque alij interpretes pro hac dictione *olam* æternum, vel ſempiternum traduxerunt, vbi diuina ſcriptura de circumciſione, de ſabbato, de caſulis, vel de cæteris cæremonialibus loquitur, longe aliter, quam veritas habeat, interpretati ſunt. Propter quod nonnulli in Iudaicum lapſi errorem, à fide Chriſtiana irreuocabiliter abducti ſunt: cum de circumciſione aliiſque cæremonialibus, pactum æternum, aut legem ſempiternam eos audire, aut legere contigit. Quid autem ſit æternum, quidue ſempiternũ apud Hebræos, R. Kimhi in libro *Seraſim* optime declarat, cum inquit: Scriptum eſt Pſal. 84. יהללוך סלה, id eſt, Laudabunt te *ſela*, id eſt, in ſempiternum. Expoſuerunt enim hanc dictionem סלה *ſela*, עד *had*, id eſt, in ſempiternum. Ita quoque in verbis Magiſtrorum noſtrorum traditio eſt ex domo R. Eliezar, Quod omnis locus in quo ponitur נצח *Netſah*, סלה *Sela*, ועד *Vahed*, non habet intermiſſionem, ſed in ſeculum & in ſecula ſeculorum ſignificat. *Netſah* ſicut ſcriptum eſt Iſa. 57. cap. ולא לנצח אקציף Hoc eſt, Et non ad *Netſah*, id eſt, in æternum, vel in ſempiternum iraſcar. *Sela* vero, ſicut ſcriptum eſt Pſal. 48. יכוננה עד עולם סלה Hoc eſt, Rectificabit, vel componet, vel ordinabit eam vſque in ſeculum *ſela*, id eſt, in ſeculum ſempiternum, vel ſemper. *Vaed* autem, ſicut ſcriptum eſt Exo. 15. יהוה ימלוך לעולם ועד Hoc eſt, Deus regnabit in ſeculum *vaed*, id eſt, in æternum vel ſempiternum. Hæc R. Kimhi. Cum nulla igitur harum dictionum in lege ponatur, vbi de circumciſione, de ſabbato, de ſacrificiis, deque cæteris cæremonialibus fit mentio, ſed duntaxat עולם *olam*, vt viſum eſt, palam abſque dubio manifeſtum

nifestum est, cæremonialia illa non fuisse in æternum ad literam seruanda, sed ad tempus terminatum, videlicet vsque ad Messiæ aduentum. Præsertim quia ipsa cum iuxta literam essent non bona, spiritualiter tantum in diebus Messiæ seruari debebant.

CAPVT VI.

Quod cæremonialia veteris legis præcepta erant non bona, non tamen mala.

CAPNIO.

CVM cæremonialia Mosaicæ legis mandata à Deo data fuerint, miror te ea non bona dixisse. GAL. Iudaicas ideirco cæremonias præcepta non bona dixi, quia sic eas Deus ipse vocauit, cum apud Ezec. 20. c. ita dixit, ואני נתתי להם חקים לא טובים ומשפטים לא יחיו בהם: ואטמא אותם במתנותם בהעביר כל פטר רחם למען אשימם למען אשר ידעו אשר אני יהוה id est, Ego dedi eis præcepta non bona, & iudicia in quibus non viuent. Et pollui eos in donarijs eorum, in transferendo, vel traducendo omne aperiens vuluam, propter delicta eorum, vel vt desolarem eos: vt scirent, quod sum Deus. Vbi glossa Rabbi Selomonis sic exponit verbum illud למען אשימם *Lemaan asimem*, id est, vt desolarem eos, atque destruerem: אשימם *Asimem* est vocabulum desolationis, id est, desolationem significans. Qui ergo exposuit hoc per vocabulum delicti, dicens, propter delicta eorum, errás est. *Aleph* enim quæ ibi est, non est de dictionis radice. Vt sciant, vel vt scirent, quod sum Deus: Cum scilicet adduxero super eos mala. Hęc Rabbi Selomo. Si igitur Deus ipse cæremonialia præcepta quę Iudæis dedit non bona nuncupauit, mirum neq; tibi, neque culpam videri debet, si ea ita quoque ipse appellaui. CAP. Quamobrem igitur dicta sunt non bona? GAL. Quia per ea homines non iustificabantur. Erát enim vmbræ, gratiá qua nunc iustificamur, prægnantes. Nec tamen mala fuisse dicenda sunt, cum diuinitus præcepta fuerint, tempori personisque congruentia. Et propterea forte Deus ea non dixit mala, sed solum non bona, id est non talia, vt per ea homines boni iustique fierent. Quare Abraham cæterique omnes patres rei atq; culpabiles Deo fuerunt, vsq; adeo, vt sacrificiis cæterisque cæremonialibus non obstantibus, ad infernum descenderent, vt in præcedentibus satis abunde probauimus. Hinc non abs re Isaias 40. cap dixit, ולבנון אין די בער וחיתו אין די עולה Hoc est, Et Libanus non est sufficiens ad succendendum, & animal eius non sufficit ad holocaustum. Quod glossa Rabbi Selomonis exponit ad satisfaciendum pro peccatis Gentium. Libanus autem non intelligitur nisi templum, vt liquido patet in *Midras* שיר השירים *Sir hasirim*, id est, in expositione Cantici canticorum: vbi sic dicitur super illud 7. cap. eiusdem libri dictum, אפך כמגדל הלבנון Hoc est, Nasus tu⁹ sicut turris Libani, id est domus sanctuarij. Quemadmodum enim nasus iste datus est in altitudine hominis: ita domus Domini, id est templum, data est in altitudine mundi. Cum ergo dicitur, Sicut turris Libani: non est Libanus nisi domus sanctuarij: sicut dictum est Deut. 3. cap. ההר הטוב הזה והל בנן id est, Mons bonus iste & Libanus. Hæc traditio. Libanus igitur, id est templum, quemadmodum cum omnibus holocaustis & sacrificiis suis ad satisfaciendum pro peccatis gentium, iuxta Rabbi Selomonis expositionem, sufficiens non erat, ita nec ad satisfaciendum pro Iudæorum peccatis satis erat: cum omnes tam boni quam mali etsi differenter, ad infernum descenderent. Quod per illud etiam quod in expositione libri Genesis Rabbi Mosis Hadarsan scribitur, optime probatur, cum super illud vigesimo septimo capite eiusdem libri dictum, ויהי כי זקן יצחק Hoc est, Et fuit cum senuit Ishac: ita legitur: Dixit Rabbi Nahmia, Dilectæ sunt tribulationes à Deo magis quam sacrificia. Sacrificia namque fuerunt de diuitiis hominis: tribulationes vero de corpore ipsius: sicut dictum est Iob secundo capite עור בעד עור וכל אשר לאיש יתן בעד נפשו Hoc est, Pellem pro pelle, & quicquid habet vir dabit pro anima sua. Vbi anima pro corpore animato sumitur. Ex quibus omnibus patet propositum. Quod scilicet cæremonialia legis Mosaicæ etsi mala non fuerint, quia à Deo præcepta fuerunt, erant tamen non bona, quia homines iustificare non valebant. Idcirco adueniente Messia, ita finem habitura erant, vt spiritualiter tantum seruari deberent.

CAPVT VII.

Quod circumcisio tempore Messiæ non carnalis, sed spiritualis seruanda erat.

CAPNIO.

VT magis igitur magisque Iudæorum conuincatur perfidia, nunc per eorum scripturas probandum est: quod in diebus Messiæ ipsorum cæremoniæ spiritualiter seruandæ erant. Quare de circumcisione primum id ostendas obsecro. GAL. In primis itaque Dei omnipotentis vocem audiamus, sic apud Ieremiam 4. cap. viris Iuda & Ierusalem dicentis, נירו לכם ניר ואל תזרעו אל קוצים: המלו ליהוה והסירו ערלת לבבכם איש יהודה וישבי ירושלם פן תצא כאש חמתי ובערה ואין מכבה מפני רוע מעלליכם Hoc est, Nouate vobis nouale, & ne seminetis super spinas. Circumcidimini Deo, & auferte præputia cordis vestri, viri Iuda, & habitatores Ierusalem: Ne egrediatur velut ignis indignatio mea, & accendatur, & non sit extinguens, propter malitiam operum vestrorum. Deut. quoque 10. c. p. sic ait, ומלתם את ערלת לבבכם וערפכם לא תקשו עוד id est, Et circumcidetis præputium cordis vestri, & ceruicem vestram non indurabitis vltra. CAP. Velim per eorum doctores probares circumcisionem tempore Messiæ spiritualiter seruandam fuisse. GAL. Faciam equidem. In *Midras* igitur שיר השירים *Sir hasirim*, id est, in expositione Cantici canticorum, super illud secundo capite eiusdem libri dictum ענה דודי ואמר לי Hoc est, Respondit dilectus meus, & di-

xit mihi: ita legitur, Dixit Ecclesia Israelis: Respondit mihi per manum Eliæ: dedit expositionem per manum Danielis: & dixit mihi per manum Regis Messiæ. Et quid dixit mihi? קומי לך רעיתי יפתי ולכי לך id est, Surge tibi amica mea, formosa mea, & vade tibi: ecce enim hyems transiit: Et reliqua, vsque עת הזמיר הגיע Hoc est, Tempus putationis peruenit: Peruenit enim tempus, vt redimatur Israel: Peruenit tempus, vt amputetur præputium, de quo dictum est Deuteronomij trigesimo capite, ומל יהוה אלהיך את לבבך ואת לבב זרעך לאהבה את יהוה אלהיך id est, Et circumcidet Dominus Deus tuus cor tuum, & cor seminis tui, ad diligendum Dominum Deum tuum. Et lex conuertetur ad nouitatem, & renouabitur Israel: sicut dictum est Ieremiæ trigesimo primo capite. Et feriam cum domo Israel & cum domo Iuda pactum nouum, id est, legem nouam. Hactenus traditio. In qua duo valde notanda manifeste patent. Primum quidem est, quod circumcisio tempore Messiæ spiritualiter fieri debebat. Quod per illud Deuter. probat, Et circumcidet Dominus De' cor tuum, & cor seminis tui. Quod non potest nisi spiritualiter intelligi, cum ad literam nullatenus de corde aliquid sine morte auferri possit. Secundum vero est, quod lex ad nouitatem conuerti debebat, propter legem scilicet nouam, quam Messias daturus erat. Ad cuius probationem illud Ieremiæ inducit, Et feriam cum domo Israel & cum domo Iuda fœdus nouum. Vbi per fœdus veteres Talmudistæ legem intelligunt, vt in præcedentibus patuit. Hoc etiam ex eo potissimum probatur, quod in *Beresith* קטנה *ketanna*, id est, in expositione minori libri Genes. legitur, super illud decimo septimo capite eiusdem libri dictum, ואתנה בריתי ביני ובינך Hoc est, Et dabo pactum meum inter me & inter te: vbi R. Akiba sic dixisse dicitur, Quatuor sunt præputia. Dicitur enim præputium in aure, de quo scriptum est Iere. sexto capite, הנה ערלה אזנם ולא יוכלו להקשיב הנה דבר יהוה היה להם לחרפה לא יחפצו בו Hoc est, Cui loquar, & contestabor, & audient? Ecce præputiatæ sunt aures eorum, & non potetunt attendere. Ecce verbum Dei fuit eis ad opprobrium. Non volunt ipsum. Dictum est etiam præputium oris: sicut scriptum est Exodi sexto capite, ואני ערל שפתים Hoc est, Et ego præputiatus labiis. Et rursus ibidem, הן אני ערל שפתים id est, Ecce ego præputiatus labiis. Dictum est etiam præputium in corde: iuxta illud Ierem. nono capite, וכל בית ישראל ערלי לב Hoc est, Et omnis domus Israel præputiati sunt corde. Et iterum Leuit. vigesimo primo capite. Et inducam eos in terram inimicorum eorum: vt tunc suppliciter, vel humilietur cor eorum præputiatum, & tunc placent pro peccato suo. Et rursus ait Deuter. 10. cap. Et circumcideritis præputium cordis vestri. Et denuo eiusdem libri 30. cap. Et circumcidet Dominus Deus tuus cor tuum, & cor seminis tui. Dicitur denique præputium in corpore, iuxta illud Gen. 17. cap. Et præputiatus masculus, qui non circumciderit [illegible] em præputij sui, abscindetur anima illius de populo suo. Dixit R. Tanhuma, Dubium

Quadruplex præputiorum genus.

est circa hanc scripturam, quæ ait, Et præputiatus masculus: Numquid enim est ibi præputiata fœmina? Sed sensus est, quod de loco vnde quisque alienus est à Deo, siue sit mas siue fœmina, inde circumcidendus est. Hæc R. Akiba. Ex quibus plane sequitur, quod sicut sunt quatuor præputia, ita quatuor quoque circumcisionum genera. Quorum tria quidem scilicet auris, oris, & cordis quæ spiritualia sunt, semper & omnib' necessaria sunt. Quartum vero genus quia corporale est, & cæterorum vmbra siue figura, ex quo venit Messias noster, spiritualium præceptorum Magister, non solum inutile est, verum etiam omnibus ipsum facientibus admodum perniciosum. Hinc Paulus in quo locutus est Christus, ad Galatas scribens 5. c. his verbis ait, Ego Paulus dico vobis, quod si circumcidimini, Christus vobis nihil prodent. Et rursus ad Rom. 4. cap. Dicimus enim, inquit, quia reputata est fides Abrahæ ad iustitiam. Quomodo ergo reputata est? In circumcisione, an in præputio? non in circumcisione, sed in præputio. Et infra. Non est facta per legem promissio Abrahę, aut semini eius, vt hæres esset mundi, sed per iustitiam fidei. Item ad Galat. 3. c. Scientes autē, inquit, quod non iustificatur homo ex operibus legis, sed per fidem Iesu Christi. Et nos in Christo Iesu credimus, vt iustificemur ex fide Christi, & non ex operibus legis. Hęc ille Talmudistarum excellentissimus, & in quo locut' est Christus, vt ipse 2. ad Cor. 13. c. testatus est. In eo igitur quod dicit, fidem reputatam fuisse Abrahę ad iustitiam in præputio, & nō in circumcisione, palam insinuat, Abraham ante fidelem & iustum fuisse, quam circumcisum. Quod sic probari potest: Scribitur enim Gen. 17. cap. ואברהם בן תשעים ותשע שנה בהמלו בשר ערלתו id est, Et Abraham filius nonaginta nouem annorum erat, quando circumcidit carnem præputij sui. Antea autem, 15. scilicet cap. eiusdē libri, ita de eo legitur, והאמין ביהוה ויחשבה לו צדקה Hoc est, Et credidit in Deum, & reputatum est ei ad iustitiam. Vbi glossa Rabbi Selomonis sic dicit, Deus sanctus & benedictus reputauit eam, scilicet fidē, qua Abraham Deo credidit, iustitiam & iustificationem. Ex quib' patet, Abraham ante fidelem & iustum fuisse, quā circumcisum. Quod ex eo etiam confirmatur, quod in *Beresith* קטנה *ketanna*, id est, in expositione libri Genes. minori legitur, cum super illud 6. c. eiusdem libri dictum, Noas vir iustus: & reliqua: sic dicitur: Rabbi Iohanan & Rabbi Hanina ambo dixerūt, Filius 48. annorum cognouit Abraham creatorem suum, & credidit in eum. Et quid statuebat in eum, id est, quid proponebat se facturum pro eo? Reducere totum orbem ad pœnitentiam. Ex quo sequitur, Quod quemadmodum Abraham fidelis & iustus fuit, antequam circumcisus: ita & Noas (sacra attestante scriptura) iustus & rectus fuit atque perfect', nec tamen circumcisus. Sic & Melchisedec. Sic & Iob. Sic & alij quam plurimi. Quare valde notandum est dictum illud R. Iehosuæ, cum in libro יבמות *Iebamoth*, id est Fratriatum, in cap. החולץ *Haboletz*, id est discalceatus, sic ad verbum ait, Baptizatus & non circumcisus, ecce ipse est גר *gher*, id est, conuersus ad fidem. Sic enim inuenimus in matribus, in Sara scilicet & Rebecca atque cæte-

Quatuor circumcisionum genera.

cæteris, quæ baptizabantur, & non circumcidebantur. Quamobrem optime Paulus Apostolus dixisse censendus est, cum ad Galatas scribens 5. cap. In Christo Iesu (inquit) neque circumcisio aliquid valet, neque præputium, sed fides, quæ per dilectionem operatur. Et rursus ibidem ait, In Christo enim Iesu neque circumcisio aliquid valet, neque præputium, sed noua creatura, id est, regeneratio quæ per baptismum fit, & noua vita. Gentiles enim cum dæmones in idolis colerent, nihil erant coram Deo, iuxta illud Isa. 40. cap. dictum, כל הגוים כאין נגדו מאפס ותהו נחשבו לו id est, Gentes quasi non essent corā eo, nihil & inane reputatæ sunt ei. Cum igitur Gentiles ipsi idolis abiectis, ad Deum conuersi baptizati sunt, quasi è nihilo à Deo creati sunt. Ideo haud inepte noua creatura dicuntur. Quod non incongrue Rabbi Selomo confirmare videtur, cum super illud Psal. 101. תכתב זאת לדור אחרון ועם נברא יהלל יה. Hoc est, Scribatur hoc generationi nouissimæ, & populus qui creabitur, laudabit Deum. Ita in glossa ait: Scribatur hoc: Sic etiam dicunt videntes saluationem, Scribatur hæc saluatio, vt narretur generationi nouissimæ. Et populus qui creabitur, id est, qui fiet noua creatura, de seruitute egrediendo ad libertatem, & de tenebris ad lucem, laudabit Deum. Hæc Rabbi Selomo. Postremo autem non ignorandum est, circumcisionem in signum Iudæis datam fuisse. Sic enim Gen. 17. ca. scriptum est, ונמלתם את בשר ערלתכם והיה לאות ברית ביני וביניכם id est, Et circumcideos carnem præputij vestri, & erit in signum fœderis inter me & inter vos. Cum itaque circumcisio in signum Iudæis data fuerit, eoque propter eorum scelera Deus reprobauerit: vt in præcedentibus ostensum est: Plane sequitur, Christianos nullatenus circumcisionem facere debere, etiamsi alia causa non prohiberet: cum sit signum non fidelium quidem, vt olim, sed infidelium, & eorum quos Deus reprobauit. De qua quidem circumcisione cum in oratione quā de dominica circumcisione ad Leonem X. Pontificem Maximum habui, multa dixerim, idcirco nunc de ea nihil aliud dicam. Eadem quoque ratione & sabbatum à Christianis non nisi spiritualiter seruandum est: cum ipsum etiam in signum Iudæis datum fuerit: cum sic eis Exod. 31. cap. à Deo dictum fuit, את שבתתי תשמרו כי אות היא ביני וביניכם לדרתיכם Hoc est, Sabbata mea seruabitis, quia signum sunt inter me & inter vos in generationes vestras.

CAPVT VIII.

Quod sabbatum quoque in diebus Messiæ spiritualiter tantum seruari debebat.

CAPNIO.

Dicenovm est modo, quonam pacto sabbatum tempore Messiæ spiritualiter seruandum erat. GAL. Spirituale sabbatum aliud nō est, nisi non habere peccatum: nullum enim opus seruile in eo fieri præceptum fuit, vt patet Exodi vigesimo c. Sed quid aliud est opus

A seruile, nisi peccatum, cum iuxta dominicum verbum Ioannis octauo capite. Omnis qui facit peccatum, seruus sit peccati? Sabbatum igitur in diebus Messiæ spiritualiter seruandum erat, quia euangelica auxiliante lege, ab omni opere seruili, hoc est, ab omni vitio & peccato, quod homines seruos diaboli facit, erat tunc summopere abstinendum. Hic spiritualis sabbati cultus cultores suos tādem ad sabbatum perducit sempiternum. Sabbatum enim requies interpretatur. Quare nō

B solum requiem Messiæ in sepulchro septimo die futuram, significabat, sed etiam requiem illam septimam, quam in septima mundi ætate post resurrectionem generalem habituri sunt, qui sabbatum spiritualiter seruauerint ab omni vitio & peccato abstinentes. De hoc autem sabbato sempiterno habetur in *Midras tehillim*, id est, in expositione Psalmorum super illud Psalm. 90. שמחנו כימות עניתנו Hoc est, Lætifica nos pro diebus, vel secundum dies, quibus nos afflixisti. Sic etenim

Sabbatum quomodo interpretatur & quid figurabat.

C ibi dicitur, Secundum dies, quibus nos afflixisti: videlicet per Babyloniam, per Græciam, & per Romanos, atque in diebus Messiæ. Et quot sunt dies Messiæ? R. Iehosuas dixit, Quod sunt duo millia annorum. Sicut dictum est hic, Secundum dies quibus nos humiliasti, id est, secundum duos dies. Dies enim vna Dei sancti & benedicti sunt mille anni, iuxta illud eiusdem Psalmi dictum, כי אלף שנים בעיניך כיום אתמול Id est, Quoniam mille anni in oculis tuis, tanquam dies hesterna.

D Dixerunt etiam Magistri, Quod secundum futurum dies Messiæ est vna. Deus enim sanctus & benedictus in futuro faciet ei diem vnam, de qua dictum est Zach. 14. cap. והיה יום אחד הוא יודע ליהוה לא יום ולא לילה והיה לעת ערב יהיה אור Hoc est, Et erit dies vna, & ipsa est nota Deo. Non dies neq; nox. Et erit, ad tempus vesperi erit lux. Hęc dies est seculum futurum, & viuifica mortuorum. Et hoc est lumen, quod Deus sanctus & benedictus reseruauit iustis in principio mundi,

E videlicet illud de quo dictum est Genes. Et vidit ipsum lumen quod esset bonum. Et iterum de ipso dicitur Psalm. 36. Quoniam tecum est fons vitæ, in lumine tuo videbimus lumen. Adhuc etiam Isaias ait vlt. cap. והיה מדי חדש בחדשו ומדי שבת בשבתו id est, Et erit, scilicet semen eorum, ex sufficientia mensis in mense suo, & ex sufficientia sabbati in sabbato suo. Illud sabbatum est seculum futurum, quod totum est sabbatum, id est requies. Hucusq; traditio. Ex qua patet propo-

F situm. Sed ad verborum Isaiæ intellectum, quæ traditio ista postremo valde congruenter adducit; notandum est: quod mensis Hebraice dicitur חדש *hodes*, ponitur que apud eos pro omnium dierum perfectione, in quibus luna cursum suum perficit. Per lunam namque Iudæi tempora computant, & non per solem. Mensis ergo pro perfectione positus est, sabbatum vero pro requie. Sic igitur iuxta prænussam traditionem exponenda sunt ipsa Isaiæ verba. Et erit, scilicet semen eorum,

G id est, Apostolorum & sanctorum doctorum filios spirituales gignentium, ex sufficientia mensis, id est, ex sufficientia perfectionis vitæ præsentis, in mense suo, id est in perfectione gloriæ suæ in futuro. Ita quoq; semen antedictū ex sufficiētia sab-

bati, id est, sex sufficientiæ requietis & cessationis à vitiis & peccatis in hac vita, erit in sabbato suo, id est in requie sempiterna sua in vita futuri seculi, quod totum erit sabbatum, id est requies, vt dicit prædicta traditio. Iuxta cuius intentionem verba Isaiæ exposuimus.

Capvt IX.

Obiectionum Iudæorum solutio, quibus ostendere conantur, sabbatum à Christianis quoque atque à cæteris omnibus, nedum ab ipsis Iudæis, literaliter seruari debere.

CAPNIO.

Iudæorum obiectiones circa sabbati obseruationem.

IMPIA Iudæorum nostri seculi perfidia multipliciter nobis in hoc se opponit, omni contentione probare volens, sabbatum non solum à Iudæis ipsis, sed à nobis quoque Christianis atque à cæteris omnibus cuiuscunque sectæ fuerint, literaliter seruandum esse.

Prima obiectio.

Et primo quidem, quia inter decem præcepta moralia eius obseruatio connumeratur. Est enim tertium in ordine inter decalogi præcepta: Cum sic Dominus ipse Exod. 20. cap. dixit, זכור את יום השבת לקדשו Hoc est, Memento diei sabbati, vt sanctifices ipsum. Quare cum decalogi præcepta sint ab omnibus obseruāda, quia sunt de iure naturæ: sequitur plane, sabbatum ab omnibus obseruari debere.

Secunda obiectio.

Secundo vero quia sabbatum, creationis, quæ omnibus communis est, respicit beneficium. Sabbato enim Deus quieuit ab omni opere, quod fecerat, ideo sanctificauit ipsum, ac benedixit. Quamobrem cum illud sanctificari præcepit, quasi rationem assignans, mox ita subiecit, Sex diebus operaberis, & facies omnia opera tua. Septimo autem die sabbatum Domini Dei tui est. Non facies vllum opus in eo, tu & filius tuus, & filia tua, seruus tuus & ancilla tua, iumentum tuum & aduena qui est intra portas tuas. Sex enim diebus fecit Deus cœlum & terram & mare & omnia quæ in eis sunt. Et requieuit in die septimo. Idcirco benedixit Dominus diei sabbati, & sanctificauit eum. Cum igitur ratione creationis omnes Deo obligentur: consequens est, ad obseruationem sabbati omnes teneri.

Tertia obiectio.

Tertio demum, quia omnes ad hoc inducit naturale exemplum Sabbatici fluuii, qui (vt aiunt) per totam hebdomadam raptim fluens, lapides trahit, sabbato vero quiescit. Vnde legitur in *Beresith* קטנה *ketanna*, id est, in expositione libri Genes. minori, super illud 2. cap. eiusdem libri dictum, ויברך את יום השביעי id est, Et benedixit diei septimo: Quod Dominus Rufus Romanus quæsiuit à Rabbi Akiba, dixitque ei, Quid interest inter diem & dies? Respondit ei Rabbi Akiba, dicens, Et quid interest inter virum & viros? Dixit ei Rufus, Quid dixi tibi? & quid dixisti mihi? Respondit ei ille, Dixisti quidem mihi: In quo differt sabbatum à cæteris omnibus diebus? Ego vero dixi tibi, Quid præstat Rufus cæteris omnibus viris? Quemadmodum igitur excedit Rex cæteros omnes prop[illegible]r gloriam suam: ita voluit quoque Deus die[illegible] sanc [illegible] præ cæt[illegible]ris honorari. Dixit ei Rufus, Vnde facies me hoc scire? Respondit Rabbi, Fluuius sabbaticus hoc ostendit qui per totam hebdomadam lapides trahit, & in sabbato quiescit. His igitur rationibus recentiores Iudæorum probare conantur, sabbatum non solum nunquam cessare debuisse, verum etiam ab omnibus semper seruandum esse. Quæ quidem rationes etsi parui sint momenti, ad eorum tamen obstinationem magis confundendam, qui tam fragili ac ruinoso innituntur fundamento, eas prius refellas. Deinde quod etiam inter eos sabbatum ipsum dissolutum fuerit, per eorum scripturas ostendas, necesse est.

Gal. Curabo equidem omni conatu votis tuis facere satis.

Ad primā obiectionē responsio.

Ad primam igitur eorum rationem dico, breuiter, Quod præceptum de sabbati obseruatione partim morale, partim cæremoniale fuit. Et morale quidem, inquantum per illud præcipiebatur homines aliquo tempore rebus diuinis vacare debere. Iuxta illud Psalm. 46. Cessate & cognoscite, quia ego sum Deus. Et secundum hoc inter moralia decalogi præcepta computabatur. Cæremoniale vero fuit, inquantum ad temporis diei septimi institutionem. Et secundum hoc non connumerabatur inter decalogi præcepta, sed inter alia cæremonialia. Hinc est, quod sæpenumero in veteri testamento sabbatum fuisse solutum comperimus. Quod minime factum fuisset, si quantum ad diei septimi obseruationem, inter decalogi præcepta numeraretur, cum nullo vnquam tempore illa soluere liceat, quia sunt de iure naturæ. Hinc etiam Dominus noster Iesus verus Messias, postquam triginta ætatis egit annum, sabbatum ipsum quantum ad partem istam aliquoties soluisse legitur. Nam in eo & infirmos curauit dans eis facultatem lectulos suos vehendi, & discipulis suis esurientibus, spicas euellere & confricare indulsit.

Ad secundam obiectionem.

Ad secundam vero dico, Quod sicut sabbatum beneficium respicit creationis, ita dies dominicus redemptionis beneficium ostentat. Quemadmodum enim Deus in sabbato opus creationis impleuit, ita in die dominico opus redemptionis per resurrectionem Domini nostri Iesu Christi perfecit. Christus enim ipse (vt ait Apostolus) mortuus est propter iustificationem nostram, & resurrexit propter gloriam nostram. Cum igitur omnium sententia opus redemptionis maius sit, quam opus creationis (Nam in creatione quidem Deus dixit, & factus est mundus, vt Talmudistæ dicunt. In redemptione vero, vt ipsi iidem aiunt, non tantum dicere, sed multa quoque facere, ac pati Deum ipsum oportebat: vt latissime ex eorum dictis in 8. libro probauimus) Idcirco sabbatum quantum ad eius cæremoniale, ab eodem qui ipsum instituit, in diem dominicum mutandum fuit: qui & creationis & redemptionis respicit beneficium. In eo etenim & mundus sumpsit exordium, & per resurrectionem Domini mors interitum, & vita accepit initium.

Ad tertiā obiectionē de fluuio Sabbatico.

Ad tertiam denique respondeo, figmentum illud Iudaicum de Sabbatico fluuio, contra ipsos conuertendo. Quemadmodum e[illegible]nim fluuius ille fictus obseruandi sabb[illegible] signum fuit, cum in tota hebdomada lapides voluendo flueret, & in sabbatis quiesceret, vt ipsi fabulantur: ita quoque, nunc est sabbati non obseruandi efficax contra eos argument[illegible], cum nu[illegible]quam

quam sub cœlo sit nunc fluuius, qui magis in sabbatis, quam cæteris diebus quiescat. Per vniuersum namque orbem mercatores discurrunt, qui sicuti ab extremis terris aduehunt medicinalia, variaque pigmenta: ita tantum quid, si verum esset, sibi inuicem narrarent, ac nomen prouinciæ vbi fluuius huiusmodi esset, Iudæis percontantibus, non tacerent. CAP. Imo Iosephus eo in lib. qui de bello Iudaico inscribitur, refert, vbi fluuius iste fuerit: Cuius verba ne plura dicam, ipse referam: Sic enim ait lib. 7. cap. 35. Princeps vero Titus aliquandiu quidem Beriti commorabatur, ita vt diximus. Inde autem reuersus. Et infra. Conspicit in itinere fluuium, cognitione dignissimum. Is fluit medius inter Arças & Raphaneas regni Agrippæ ciuitates. Habet autem quoddam peculiare miraculum. Nam cum sit quando fluit, plurimus, neque meatu segnis, tamen interpositis sex diebus, à fontibus deficiens, siccum exhiber locum videri. Deinde quasi nulla mutatione facta, septimo die similis exoritur. Atq; hunc ordinem semper eum obseruare, compertum est. Vnde etiam Sabbaticus appellatus est, à sacro Iudæorum septimo die, sic nominatus. Hæc Iosephus. Plinius quoq; in lib. 31. de naturali hist. ca. 2. de hoc fluuio meminit, sic dicēs. In Iudæa fluuius sabbatis omnibus siccatur. Eapropter Iudæi dicerent, figmentum non esse, sed veritatem, eius generis fluuium fuisse, cum & Iosephus & Plinius de eo meminerint, ac locum vbi fuerit, assignent. GAL. Fateor quidem tunc eiusmodi fluuium extitisse. Nunc autē nemo est, qui ipsum vel se vidisse dicat, vel ab aliquo visum fuisse, referat. Quare istiusmodi fluuium dicere nunc esse, & figmentum & mendacium merito censendum est. Neque etiam Iosephus neque Plinius dicunt, eum in sabbatis quieuisse, vt isti asserunt: sed alter ipsum deficere, alter desiccari sabbatis solitū fuisse, commemorat. Ex quo futuram sabbati defectionem & siccitatem portendebat, quod scilicet illo die vlterius venerandum non esset. Ex his igitur patet Iudaicarum rationum solutio, quibus probare contendunt, ab omnibus literaliter colendum esse sabbatum. Quorum opinio per veteres etiam eorum optime refellitur. Sic enim legitur apud eos in פרוש *perus*, id est, in glossa super illud Exo. ראה כי יהוה נתן לכם את השבת Hoc est, Videte, quia Deus dedit vobis sabbatum. Et quid est, dedit vobis sabbatum? Quia vobis, scilicet Iudæis dedit, & non gentibus seculi. In libro quoq; ביצה *Betsa*, id est, Ouū, in cap. יום טוב *iom tob*, id est, Dies bonus, ita dicitur: Dixit R. Iohanan. Omne præceptum quod dedit Deus sanctus & benedictus Israeli, dedit eis publice, præter sabbatum, quod dedit eis secreto. Sicut dictum est Exod. 31 ביני וביו בני ישראל id est, Inter me & inter filios Israel. Quod si ita est, non obligantur גוים *goim*, id est, gentes ad sabbatum. Hæc traditio. Ex quibus manifeste liquet præmissæ conclusionis Iudæorum falsitas.

CAPVT X.

Quod sabbatum apud Iudæos multoties dissolutum fuerit.

GALATINVS.

Reliqvvm est, vt secundæ petitioni tuæ nunc satisfaciam, sabbatum ipsum apud eos frequentius dissolutum fuisse, per eorum scripturas ostendendo. Primum itaq; dico, sabbatum in ipso mundi principio solutum fuisse. Nam vbi editio nostra habet Genes. 2. cap. Et consummauit Deus in die sexto opera sua, quæ fecit: Hebraica veritas sic habet, ויכל אלהים ביום השביעי מלאכתו אשר עשה id est, Et compleuit Deus in die septimo opus suum quod fecerat. Vbi ergo nos, tam Græci quam Latini (præter D. Hieronymū) in nostra editione in die sexto Deum opus creationis perfecisse, dicimus: Hebraica litera in septimo die Deum id fecisse, refert. Hinc igitur maxime artantur Iudæi, qui de ocio sabbati gloriantur: Quod iam tunc in principio sabbatum ipsum dissolutum sit, dum Deus in sabbato operatus est, complens in eo opera sua, & benedicens ipsi diei, quia in ipso vniuersa compleuit. HOG. Vnde ergo nostri præter D. Hieronymum, qui locum hunc (vt ais) bene traduxit, erroris causam sumserunt, vt sextum diem pro septimo ponerent? GAL. Ex 70. interpretibus, qui locum hunc ita transtulerunt, vt in eorum editione videri potest. Quod etiam in *Beresith ketanna*, id est, in expositione libri Genes. minori, super hunc eundem locum aperte ostenditur. Sic enim ibi dicitur, Et hoc est vnum de verbis, quæ mutauerunt sapientes Ptolomæo regi. Ptolomæus enim rex interrogauit seniores, dicens, In quot diebus creauit Deus sanctus & benedictus mundum suum? Dixerunt ei, In sex. Vt est Genes. 2. Et compleuit Deus die sexto opus suum. Hæc ibi. Dico vlterius, quod nec Abraham, nec Ishac, nec Iacob, sabbatum coluerunt, & tamen iusti fuerunt. Quod autem Abraham ipsum non coluerit, habetur in *Beresith* קטנה *ketanna*, super illud 2. cap. eiusdem libri, Et benedixit Deus diei septimæ: vbi legitur, Dixit R. Iohanan, Non est scripta de Abraham obseruatio sabbati. CAP. Diceret hic forte Iudæus, quod tunc nondum præceptum de sabbati sanctificatione datū fuerat. Ideo Abraham ipsum non coluit, cum nemo illud ante præceptum colere teneretur. GAL. Ex hoc saltem infertur, sabbati cultum non esse de lege naturæ. Quia lex naturalis cum sit menti vniuscuiusq; inscripta, semper à mundi exordio omnes homines rationis capaces ad sui obseruantiam obligauit. Hoc tamen non obstante, ostendam per eorum scripturas, quod etiam post præceptum de sanctificatione sabbati datum, multoties ab eis sabbatum ipsum solutum fuerit. Quare vt de hoc nihil ipse dicam, solum ea quæ ipsorum scripturæ narrant, referam. Primum igitur, audiēdum est quod apud eos legitur, in libro ספרי *Siphre*, super illud Numer. 9. Et fecerunt pascha in primo: & reliqua. Ibi enim sic dicitur. Non fecerunt nisi illud tantum. Dixit R. Elazar. Habetur Exo. 16. וישבתו העם ביום השביעי id est, Sabbatizauit populus in die septimo. Per hoc docet, quod omnibus 40. annis quibus filii Israel fuerunt in deserto, non fecerūt nisi duntaxat primum sabbatum. Quemadmodum ipse ait Amos propheta in quinto cap. הזבחים ומנחה הגשתם לי במדבר ארבעים שנה

dixerant, complendo. Legem autem, primo nihil legalium transgrediendo, demum per fidem iustificando, quod lex ipsa per literam facere non valebat. Eapropter dixit, Non veni soluere legem, aut Prophetas, sed adimplere. Ex quibus etiam manifeste ostenditur, quod etsi Christus legem veterem eo modo, quo diximus, adimpleuerit, non tamen ex hoc sequitur, ipsam in iis, quæ in eius aduentu cessatura erant, eo adueniente, non cessasse.

CAPVT III.

Rationum Iudaicarum confutatio. Et quod lex Mosaica mutabilis erat.

CAPNIO.

Iudæorum recentiorũ argumẽta.

IVNIORES Iudæorum legis suæ stabilitatem probare conantes, nonnulla contra nos faciunt argumenta, quæ te soluere oportet: vt & vehementius eorum conuincatur perfidia, & clarius catholicæ fidei elucescat veritas. Sic itaque primo argumentantur: Quandiu manet alicuius effectus causa, tandiu durat & ille effectus. legis autem causa semper manet, semper igitur & tota lex durabit. Quod autem legis causa semper maneat, ita probant. Causa enim finalis totius legis est, intentio hominis in propriam perfectionem reducendi. Hæc autem intentio semper manet. Igitur & tota lex semper manebit. Deinde sic: Vniuscuiusque potentiæ perfectio est eius proprius actus. Hominis autem potentiæ aliæ corporales, aliæ intellectuales sunt. In actu igitur corporali atque intellectuali humana consistit perfectio. Lex ergo ad hominis perfectionem ordinata, ad hæc duo hominem necessario reducit. Ex quo fit, vt quicquid lex intendit, aut ad corporis, aut ad animæ reducatur ornamentum. Sed corpus quidem moribus ornatur, anima vero intelligentia. Illos literalis & tropologica legis interpretatio demonstrat, hanc vero allegoricus & anagogicus intellectus insinuat. Quum igitur in hac vita homo semper egeat & morum compositione, & intellectus intelligentia: semper lex, quæ omnia hæc administrat, necessario permanere debet. Demum sic, Stante figurato, stat figura. Probatur, Quia cum fidei obiectum sit veritas increata (nihil enim corruptibile incorruptibilis potentiæ, qualis est anima intellectiua, est perfectio) si aliquid de fidei fundamentis in figuris creatum fuerit, illud ideo credibile est, quia ad increatam veritatem, veluti materia ad formam, reducitur. Stante ergo figurato, stat figura. Figuratum autem est æternum, quia est æterna veritas. Igitur & figura est æterna. Quare legem ipsam Mosaicam, quæ figuris plena est, æternam esse, consequens est. Ex quibus legem veterem, quoad cæremonialia, semper stabilem esse inferunt. GAL. Friuola certe sunt admodum hæc argumenta, & tanquam falsitatis palea igne veritatis comburenda. Sed primum quidem eorum conclusionem falsam omnino esse, ostendam. Deinde vero ad ipsa argumenta respondebo. Conclusio igitur, qua legem nunquam semper eodem ritu obligatoriam asserunt, hac ratione reuincitur, Quicquid ab aliquo mutabili recipitur, illud quoque mutari potest. Probatur, Vnumquodque enim receptibile per modum recipientis recipitur. Quod in singulis, ac in nostræ animæ viribus diiudicari potest. Lex autem vetus est huiusmodi, quia recipitur ab homine, cuius natura assidua mutatione agitatur: igitur & ipsa mutari potest. Quemadmodum enim pater filium suum infantem, puerum, adolescentem, iuuenemque variis legibus educat: ita alia ducitur lege congregatio humana, quæ sapiens & iusta est, alia quæ insipiens. Insipiens autem & nequam erat Iudæorum genus, per Mosen ab Ægyptiorum seruitute redemptum. Quod ipsa Mosaica scriptura sæpenumero testatur. Vnde plurima legis præcepta cæremonialia (teste Rabbi Moyse Ægyptio in tertio tractatu sui libri *More* nuncupati) magis exigebat populi illius hebetudo, & praua idololatriæ consuetudo, quam illorum perfectio: iuxta illud Psalmographi dictum, In chamo & freno maxillas eorum constringe, qui non approximant ad te. Quapropter ipsa recipientis hebetudine, prauaq; consuetudine, velut infantiæ ætate mutata, ipsum quoque receptum, id est, legem mutari quoque contigit. Non ergo semper eodem ritu obligat lex. Quod etiam tam ipsius legis, quam veterum Talmudistarum testimonio confirmatur. Lex enim ipsa ad sui (excepto Decalogo) obseruationem non obligabat, nisi in terra promissionis, regnante videlicet templo, Iudæorumque sceptro. Extra vero terram ipsam promissionis minime obligabat. Et hoc plane scriptura ipsa ostendit, sic Deutero. 4. c. dicens, ראה למדתי אתכם חקים ומשפטים כאשר צוני יהוה אלהי לעשות כן בקרב הארץ אשר אתם באים שמה לרשתה: h. e. Ecce docui vos cæremonias & iudicia, sicut mandauit mihi Dominus Deus meus, vt faciatis sic in terra, quam possessuri estis. Et post pauca inquit, ויגד לכם את בריתו אשר צוה אתכם לעשות עשרת הדברים ויכתבם על שני לחות אבנים: ואתי צוה יהוה בעת ההוא ללמד אתכם חקים ומשפטים לעשתכם אתם בארץ אשר אתם עברים שמה לרשתה: i. Et denunciauit vobis fœdus suũ, quod præcepit vobis, vt faceretis verba decem, quę scripsit in duab. tabulis lapideis. Mihiq; mandauit in illo tempore, vt docerem cæremonias & iudicia, quæ facere deberetis in terra, quã possessuri estis. Vbi duo sunt valde animaduertẽda: Primũ, quod decem præcepta singulariter appellauit fœdus suum, quomodo & vniuersa lex frequentius appellari solet: vt inde innotesceret, totius legis intentionem in his decem pręceptis consistere atq; dependere. Quod doctores Iudęorũ planius insinuant, & præcipue R. Seadias in lib. האמונות *Haemunoth*, i. credendorũ. Vbi docet, omnia legis mandata in ipsa decem decalogi præcepta reduci. Secundo vero animaduertẽdum est, quod præcepit decem hæc verba simpliciter fieri, nullam loci apponendo conditionem: Et hoc ideo, vt ostẽderet ea nunquam cessatura esse: cum ipsa 10. præcepta sint de iure naturæ, ac æternæ legis nobis innata participatio, quæ nec loco nec tempore variatur. De cæteris autẽ legis mandatis loquẽs, mox adiecit, dicẽs, Quæ facere debetis in terra, quã possessuri estis. Ex quo manifeste patet, Iudæos extra

terram

Primum argumentum.

Secundum argumentum.

Tertium argumentum.

Iudaicæ cõclusionis cõfutatio.

terram promissionis ad ea minime obligari. Hæc eadem et sententia aliis habetur in locis, videlicet Deuter. 5. 6. 12. & 11. capitibus. Quare manifestum est, quod ipsamet lex suam mutabilitatem secundum loci mutationem testetur. Id idem quoque per priscorum Talmudistarum dicta probatur, quæ etsi plura sunt, vnum tamen duntaxat breuitatis gratia satis sit adducere, ex libro scilicet *Sanhedrin*, cap. quod incipit, אלו הנחנקים id est, Hi sunt qui strangulantur: vbi sic dicitur, אמר ר יוחנן בכל בם יאמר לך הנביא עבור על דברי תורה עבור חוץ מעבודה זרה hoc est, Dixit R. Ionathan: In omnibus, in quibus dixerit tibi Propheta, Transgredere legem, obtempera, excluso idololatriæ cultu. Vbi denique concludunt, quod si tempus exigat aliquid de lege mutari, quod appellant הוראת שעה *Horath saa*, id est, indicatio horæ vel temporis, illud Propheta, ac etiam aliquis minor quam Propheta, dummodo suo in seculo sapientior cæteris habeatur, mutare potest. Quod si illa temporis occasio perdurauerit, & illa quoque pars legis sic mutata permanebit. Idem etiam R. Moyses Ægyptius in libro Iudicum plane ostendit, in הלכות ממרים *Halcoth mamerim*, id est, in sententiis rebellium, capit. 2. Taceo hic Cabalistarum sententiam, qui aiunt, legem traditam fuisse propter serpentis venenum in Adam immissum, & Messia aduentente, huiusmodi venenum cessaturum. Et per consequens legem ipsam in aduentu Messiæ cessare debere. Ex his igitur liquido patet conclusionis Iudæorum falsitas de perpetua legalis obseruantiæ obligatione. Nunc ad eorum argumenta venio. Quanquam igitur ex tam dictis, rationum, quibus conclusionem suam probare nituntur, solutio facile constare possit, vt magis tamen earundem rationum falsitas appareat, ad eas respondeamus. Cum igitur primo sic argumentantur, Quandiu manet causa, tandiu manet eius effectus: conceditur de causa, quam necessario & per se sequitur effectus: & tunc neganda est minor: Quod scilicet totius legis semper maneat causa, totum pro singulis partibus accipiendo. Quamuis enim legis potissima intentio semper maneat, nō tamen cuiuscunque particulæ legis. Multa namque sunt in lege, quæ non per se, & prima intentione necessitantur à sine, sed sunt aut remouentia prohibens, aut ad bene esse: veluti sacrificia, & quampluria cæremonialia: vt R. etiam Moyses Ægyptius in tertio tractatu libri *More* ostendit. Et secundum Talmudistarum sententiam, talia sunt, quæ extra terram promissionis ad obseruandum non obligant: quod fieri non posset, si ea ad humanam salutem per se & necessario pertinerent. Secunda vero ratio, quæ magis eorum propria esse videtur, nihil aliud conuincit, quam quod ea, quæ ad cognitionem & mores attinent, permaneant: quod & catholica veritas non spernit. Immo iubet cuncta legis moralia seruari, non quia legis sint Mosaicæ, sed quia legis æternæ, cuius nostris mentibus inscriptio lex naturæ vocari potest. Postremo vero, cum sic argumentantur, Quamdiu stat figuratum, stat figura, Figuratum autem stat in æternum, quia est veritas æterna: igitur & figura stat in æternum: id quidem totū comprobamus: sed inde non sequitur, quod exterior legis obseruatio obligatione maneat: quia legis figuræ potissimum in ipso literali intellectu consistunt, qui nos ad intellectualem allegoriam ducit, & stimulat. Actus vero corporis exterior, etsi ad stimulandum coadiuuet, paruam tamen in hoc vim habet, sed ipsa literalis interpretatio concepta potissimum nos ad hoc ducit, & stimulat, etsi nihil exterius agamus. Quantum vero arcana legis literalem intellectum excedant, in primo libro huius operis latissime patuit. Iudæis igitur supradictis rationibus non obstantibus, patet ex antedictis, legem Iudæorum mutabilem fuisse. Quæ & crebro mutata fuit.

Talmudistarum sententia de legis mutabilitate.

Cabalistarum sententia de legis veteris datione & cessatione.

Responsio ad argumenta.

Ad primum.

Ad secundum.

Ad tertium.

CAPVT IIII.

Quod lex Iudæorum sæpenumero mutata sit.

CAPNIO.

HOc ego velim per eorum scripturas probes, legem scilicet veterem sæpenumero mutatā fuisse. GAL. Primum itaque audi, quod in libro מכות *Maccoth*, id est, flagellorum, in capit. quod incipit, אלו הן הלקין *Ellu hen hallokin*, id est, Hi sunt flagellandi: hoc modo legitur: Dixit Rabbi, כומלו *Cumlo*, Sexcenta tredecim præcepta data sunt Moysi in Sinai. Trecenta sexaginta quinque, vt est numerus dierum solis. Ducenta autem & quadraginta octo, quot sunt membra in homine. Dixit Rabbi, Per quam scripturam probatur hoc? Per eam, quæ dicit Deuterono. trigesimo tertio capite, תורה צוה לנו משה hoc est, *Tora*, id est, legem præcepit nobis Moyses. Nam תורה *tora*, id est, lex arithmetice ita se habet, id est, literis talibus scribitur, quæ sexcenta & vndecim efficiunt. Nam ת *tau* quidem quadringenta significat, & ו *vau* sex, ר *res* autem ducenta, & ה *he* quinque. Duo vero alia habentur Exodi vigesimo capite, vbi dicitur, לא יהיה לך אלהים אחרים על פני: לא תעשה לך פסל וכל תמונה hoc est, Non erit tibi Deus alienus ante facies meas, vel coram me. Non facias tibi sculptile, neque omnem similitudinem, & reliqua. Hæc vero duo præcepta ab ore veritatis, id est, Dei audiuimus. Quę omnia sexcenta & tredecim sunt. Venit autem Dauid, & constituit præcepta sexcēta tredecim ista super vndecim: sicut dictum est Psalmo decimo quinto, מזמור לדוד יהוה מי יגור באהלך מי ישכן בהר קדשך: הולך תמים ופעל צדק ודבר אמת בלבבו: לא רגל על לשנו לא עשה לרעהו רעה וחרפה לא נשא על קרבו: נבזה בעיניו נמאס id est, Psalmus Dauid: Deus, quis habitabit in tabernaculo tuo? & quis morabitur in monte sancto tuo? Qui ambulat perfectus, & qui operatur iustitiam, & qui loquitur veritatem in corde suo. Et non detulit lingua sua, i. non detraxit. Nec fecit amico suo, i. socio suo malum, & opprobrium non leuauit, vel non tulit super proximum suum: In cuius oculis despectus est reprobatus. Talis fuit Ezechias Rex Iuda, qui traxit ossa patris sui in rete. Sequitur, יראי יהוה יכבד h. e. Timentes autem Deum honorat: Talis fuit Iosaphat Rex Iuda: ipse enim in hora, qua videbat Doctorem sapientem, surgebat de throno & sede sua,

Legis veteris præcepta quot fuerunt.

& amplexabatur eum, atque osculabatur, vocabatque eum *Rabbi*, id est, Magister mi. Sequitur, נשבע להרע ולא ימר id est, Qui iurat vt malefaciat (scilicet sibi) vel vt affligat se, & non mutat: vbi glossa Rabbi Selomonis: Qui iurat (inquit) vt malefaciat sibimet, vel vt affligat seipsum, & non mutat iuramentum. Multo igitur minus motat, quod non nocet sibi. Sequitur, כספו לא נתן בנשך hoc est, Argentum suum non dedit ad vsuram: etiam ad vsuram *gos*, id est, ei, qui non est Iudæus: ושוחד על נקי לא לקח עושה אלה לא ימוט לעולם id est, Et munus contra innoxium non accepit. Qui facit hæc, non mouebitur in seculum. Quum Rabban Gamliel perueniebat ad scripturam hanc, flebat, dicens, Qui fecerit hæc omnia, non mouebitur. Si autem non fecerit, mouebitur. Hæc glossa Rabbi Selomonis. Sequitur autem in traditione præmissa: Venit Isaias, & constituit ea, scilicet 613. præcepta legis super sex, sicut dictum est Isaiæ trigesimo tertio capite, הולך צדקות ודבר מישרים מאס בבצע מעשקות נער כפיו מתמך בשחד אטם אזנו משמע דמים ועצם עיניו מראות ברע: הוא מרומים ישכן i. Qui ambulat in iustitiis, & loquitur æquitates, qui reprobat auaritiam calumniarum vel violentiarum, qui excutit manus suas à susceptione muneris, qui obturat aurem suam ab auditu sanguinum, & claudit oculos suos à visione mali, ipse excelsa inhabitabit. Venit quoque Micheas, & constituit ea scilicet legis præcepta super tria: sicut dictum est Micheæ sexto capite, הגיד לך אדם מה טוב ומה יהוה דורש ממך כי אם עשות משפט ואהבת חסד והצנע לכת עם אלהיך id est, Annunciauit tibi homo quid sit bonum. Et quid Deus petit à te? vtique facere iudicium, & diligere pietatem, & abiecte vel humiliter ambulare cum Deo tuo. Vbi glossa Rabbi Selomonis ait, Interpretatus est hoc Ionathan sic, יהוי צניע לחלפא בדחלתא דאלהך hoc est, Et esto abiectus ad ambulandum cum timore Dei tui. Alius sermo. Annunciauit Deus sanctus & benedictus tibi homo, quid sit tibi bonum ad faciendum. Vt scilicet facias iudicium iustitiæ, & diligas pietatem misericordiæ, & honeste vel secrete ambules cum Deo tuo. Non est enim similis mos Dei sancti & benedicti mori carnis & sanguinis. Quippe mos carnis & sanguinis est, quod si homo confundit proximum coram multis, & postmodum venit ad placandum eum: dicit ei, Non ero placatus tibi, quousque non veniant illi, coram quibus confudisti me. Deus autem non vult, quod homo pœniteat, nisi inter se & ipsum. Hæc Rabbi Selomo. Sequitur deinde in traditione, Rursus constituit ea, scilicet præcepta omnia legis super duobus, sicut dictum est Isaiæ quinquagesimo sexto capite, שמרו משפט ועשו צדקה id est, Custodite iudicium, & facite iustitiam. Venit tandem Habacuc, & constituit ea omnia super vnum. Sicut dictum est secundo capite eiusdem Prophetæ, וצדיק באמונתו יחיה hoc est, Et iustus in fide sua viuet. Hæc omnia traditio prædicta, exceptis Rabbi Selomonis glossis: Qui etiam in principio eiusdem traditionis sic dicit, Omni tempore generationes minorationem præceptorum fecerunt, paucificantes ea. In principio enim fuerunt iusti, qui potentes erant ad suscipiendum multorum præceptorum iugum. In generationibus autem posteriorum non fuerunt omnino iusti huiusmodi. Quare si venissent ad obseruandum omnia præcepta illa, non fuisset aliquis, qui potuisset iustificari. Hæc Rabbi Selomo. Item eodem in libro & loco ita ad verbum legitur: Dixit Rabbi Ioses, Quatuor decreta instituit Moyses super Israel. Veneruntque quatuor Prophetæ, & deleuerunt ea. Moyses enim dixit Deuteronomii trigesimo tertio capite, וישכן ישראל בטח בדד עין יעקב hoc est, Et habitabit Israel confidenter, solummodo oculus Iacob. Vbi glossa Rabbi Selomonis: Quando (inquit) habitabit Israel confidenter? Cum fuerint sicut oculus Iacob, id est, omnino tales, qualis Iacob. Venit autem Amos, & cassauit illud: sicut dictum est Amos septimo capit. אדני יהוה סלח נא מי יקום יעקב hoc est, Domine Deus propitiare quæso, quis stabit vt Iacob? Vbi glossa Rabbi Selomonis ait, Quis poterit esse sanctus vt Iacob? Nunquid paruum hoc? Quoniam & ibidem scriptum est, נחם יהוה על זאת גם היא לא תהיה אמר יהוה id est, Misertus est Deus, vel pœnituit Deum super hoc. Etiam ipsum non erit, dixit Deus. Moyses etiam dixit Deuteronomii trigesimo octauo capite, ובגוים ההם לא תרגיע hoc est, Et in gentibus istis non quiesces. Venit autem Ieremias, & deleuit illud: sicut dictum est Ieremiæ trigesimo primo capite, הלוך להרגיעו ישראל hoc est, Vadet ad requiem suam Israel. Moyses quoque dixit Exodi nono capite, פקד עון אבת על בנים hoc est, Visitans peccatum patrum super filios, & reliqua. Venit autem Ezechiel, & deleuit illud: vt dictum est Ezechielis decimo octauo capite, הנפש החוטאת היא תמות בן לא ישא בעון האב ואב לא ישא בעון הבן id est, Anima quæ peccauerit, ipsa morietur: filius non portabit peccatum patris, & pater non portabit peccatum filii. Moyses præterea dixit Leuitici vigesimo sexto capite, ואבדתם בגוים Hoc est, Et perdemini in gentibus. Venit autem Isaias, & deleuit illud: quemadmodum dictum est vigesimo septimo capite eiusdem Prophetæ, והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול ובאו האבדים בארץ אשור והנדחים בארץ מצרים והשתחוו ליהוה בהר הקדש בירושלם id est, Et erit in die illa clangetur tuba magna, & venient perditi in terra Assur, & pulsi in terra Ægypti, & adorabunt Deum in monte sancto in Ierusalem. Hactenus traditio. Cui addendum est, quod in *Midras* במדבר סיני *Bamidbar sinai*, id est, in expositione libri Numer. legitur, vbi exponitur illud Numer. vigesimo secundo dictum, ועתה אם רע בעיניך אשובה לי Hoc est, Et nunc si malum est in oculis tuis, reuertar mihi. Dixit ei, Balaam scilicet Angelo: Ego non iui, donec dixit mihi Deus sanctus & benedictus, Surge & vade cum eis: Et tu dicis mihi, vt reuertar? Dixit ei Angelus, Ita est officium, vel ars eius, Nonne dixit & Abraham Genesis vigesimo secundo capite, vt immolaret filium suum? Et tamen post hoc scriptum est ibidem, Et vocauit eum Angelus Domini, & dixit: ne extendas manum tuam super filium tuum. Vbi docetur, quod rem vel verbum, quod ipse dixit, quandoq; ex voluntate eius Angelus reuocat.

Præmi-

Præmissis deniq; annectendum quoq; est, quod in libro *Sanhedrin*, in cap. אלו הן הנחנקים *Ellu hen hanneh.nakim*, ita scribitur, Plus vel maius est in verbis scribarum, id est sapientum, quam in verbis legis, hoc est maioris authoritatis sunt magistrorum verba, quam legis. Qui enim dicit, Non sunt תפילין *tephillin*, id est phylacteria, transgrediens verba legis, פטור *Patur*, id est immunis est. Qui vero ait, quod quinq; sunt טטפת *totaphoth*, id est phylacteria: de quibus Deuteronomij sexto capite fit mentio, addendo verbis *Sophrim*, id est sapientum, vel scribarum, reus est. Item in *Midras* אלה הדברים *Elle haddebarim*, id est in expositione Deuteronomij super verbum illud, Non declinabis, vel non declinabis à verbo quod annunciauerint tibi ad dexteram neq; ad sinistram: sic dicitur, Etiam si ostenderint in oculis tuis de dextera quod sit sinistra, & de sinistra quod sit dextera: crede eis, vel obtempera. HOG. Quid erant phylacteria ista? GAL. De his Deuteronomij sexto capite ita scriptum legitur, וקשרתם לאות על ידך והיו לטטפת בין עיניך Hoc est, Et ligabis ea, scilicet præcepta, in signum super manus tuas, & erunt in *totaphoth*, id est in phylacteria inter oculos tuos. Scias igitur phylacterium nomen esse Græcum, & dicitur (vt quibusdam placet) ἀπὸ τοῦ φυλάσσειν verbo Græco, quod est seruare, & תורה *tora* Hebraice, quod legem significat: inde phylacteria quasi legis conseruatoria: Quod mihi minime placet: cum lingua Græca atque Hebraica haudquaquam commisceri possint. Quare vocabulum hoc totum Græcum esse aio, atq; Græce φυλακτήριον dici. Faciebant enim quatuor huiusmodi conseruatoria, in quibus decalogus ponebatur: vnumq; in capite ligabant, vbi cerebrum pueris paruulis palpitat: hæc autem in Talmud dicuntur, תפילין *tephillin*. in Deuteronomio vero טטפת *totaphoth*. Ex his igitur omnibus liquido patet, legem Mosaicam non solum mutabilem, verum etiam plerumque mutatam fuisse. Quare omnia præmissa in rationis ordinem redigentes, ita demum concludamus: Cum omnia quæ de præceptis legis propheta, vel etiam aliquis alius sapiens minor quam propheta, transgredienda dixerit, dempta idololatria, transgredienda sint (vt per Talmud in præcedenti capite probatum est: quamobrem sexcenta tredecim legis præcepta Dauid ad vndecim reduxit: Et post eum Isaias ad sex: deinde Micheas ad tria: rursus Isaias ad duo: Habacuc tandem ad vnum, scilicet ad fidem ex dilectione Dei & proximi operantem: vt paulo superius in hoc capite ostensum est) & Messias, vt in antecedentibus patuit, sit maior Abraham, cæterisque patriarchis, ac maior Mose, omnibusque Prophetis, maior quoque Angelis ministerij, qui immediatius cæteris Deo assistunt: nihil prohibet, Messiam potuisse cæremonialia omnia præcepta legis reuocare, atque ad spiritalem sensum reducere. Maxime cum sic futurum fuisse constet, vt supra probatum est.

Phylacteria quid erant.

Conclusio prædictorum.

CAPVT V.

Refelluntur Iudæorum obiecta, legem veterem etiam quoad cæremonialia permansuram fuisse, per ipsius legis testimonia probare conantium.

CAPNIO.

Ex his Iudæi recentiores maiori ira & odio succensi, contra nos legis testimonia inducunt, quæ cæremonialium legis perdurationem ostendere videntur. Primumque illud Deuteronomij vigesimo nono capite scriptum in medium afferūt, הנסתרת ליהוה אלהינו והנגלת לנו ולבנינו עד עולם לעשות את כל דברי התורה הזאת id est, Absconditū Deo nostro, supple attribuitur, & quæ manifesta sunt, nobis & filiis nostris vsq; in æternum, scilicet concessa sunt, vt faciamus vniuersa legis huius. Ex quo vniuersam legem in æternum permansurā esse inferunt. Deinde quantum ad circumcisionem, illud Genesis decimo septimo c. dictum adducunt, והיתה בריתי בבשרכם לברית עולם: וערל זכר אשר לא ימול את בשר ערלתו ונכרתה הנפש ההיא מעמיה id est, Et erit fœdus meum in carne vestra in fœdus æternū. Et præputiatus masculus qui non circumciderit carnem præputij sui, abscindetur vtique anima eius de populo suo. Quantum vero ad sabbatum, illud nobis obiiciunt, quod Exodi trigesimo primo cap. hoc modo scribitur, ושמרו בני ישראל את השבת לעשות את השבת לדרתם ברית עולם: ביני ובין בני ישראל אות היא לעולם כי ששת ימים עשה יהוה את השמים ואת הארץ וביום השביעי שבת וינפש id est, Custodient filij Israel sabbatum, ad faciendum sabbatum in generationes suas, pactum æternum, inter me & inter filios Israel signū est in æternum. Quia sex diebus fecit Deus cœlos & terram, & in die septimo requieuit, & animauit. Quantum insuper ad festum paschæ, illud nobis opponunt, quod Exodi duodecimo capite ita scriptum est, והיה היום הזה לכם לזכרון וחגתם אתו חג ליהוה לדרתיכם חקת עולם id est, Et erit dies hęc vobis in memoriale, & solennizabitis eam solennitatem Domino in generationes vestras lege æterna. Rursus ibidem, ושמרתם את הדבר הזה לחק לך ולבניך עד עולם Hoc est, Et custodi rem hanc in legem, vel in præceptum tibi, & filiis tuis in æternum. De primitiis tandem frugum offerendis, & de solennitate pentecostes, ac oblationibus, aliisq; sacrificiis, deq; die propitiationis in casulis, necnon de panibus propositionis, quos rectius illi faciebus vocant, illud contra nos inducunt, quod Leuitici 23. habetur: vbi de casula ista ita dicitur, כל מלאכה לא תעשו חקת עולם לדרתיכם בכל משבתיכם id est, Omne opus non facietis. Lex vel præceptum sempiternum erit generationibus vestris in cunctis habitationibus vestris. Et iterum vigesimo quarto capite, ביום השבת יערכנו לפני יהוה תמיד מאת בני ישראל ברית עולם Hoc est, In die sabbati præparabuntur coram Deo iugiter à filiis Israel fœdere sempiterno. Quod de panibus faciebus, id est, propositionis dictum est. His atq; similibus probare nituntur nequissimi Iudæi nostri temporis, legem Mosaicam quoad cæremonialia nequaquam cessaturam fuisse, sed in æternum duraturam. Quare te ista pro viribus refellere oportet. GAL. Id quoque libentissime faciam. Id igitur ex quo primum legis mandata in æternum seruanda concludunt, si ad moralia præcepta referunt, verum quidem dicunt. Nam quæcunque ad

Iunioribus Iudæorum obiecta. Primum obiectum quoad legem.

Secundum obiectum quoad circumcisionem.

Tertium obiectum quoad sabbatum.

Quartum obiectum quoad festū paschæ.

Quintum obiectum quoad alia cæremonialia.

Obiectorū prædictorum confutatio.

mores pertinent, ſemper permanent, ſemperque ſeruari debent. Et hoc modo catholica veritas (vt ſuperius dictum eſt) legis moralia ſeruari præcipit, non quia legis Moſaicæ præcepta ſint, ſed quia legis æternæ. Si autem ad cæremonialia eorum argumentum referatur: dico, quod tunc æternum ſiue ſempiternum pro perpetuo, aut pro ſeculo intelligitur. Nam vbicunque his in locis nos æternum ſiue ſempiternum in noſtra editione habemus, Hebraicus textus עולם *olam* habet, quod pro perpetuo, aut pro ſeculo, ibidem accipitur. Si igitur עולם *olam*, eiſdem in locis pro perpetuo accipiatur, tunc *olam* idem eſt quod continuum, quodque pro rei alicuius ſeculo, ſiue ætate ſine interruptione durat. Perpetuum enim proprie idem eſt quod continuum. Iuxta illud Ouidij,

Olam Hebraica dictio, quid significet.

Ad mea perpetuum deducite tempora carmen.

Hinc perpetuam orationem dicimus, quæ continua & abſque interruptione eſt. Hinc perpetuus Conſul, perpetuus Cenſor, perpetuus Imperator dicitur, qui ſemper & continuo dum vixit, vel Cenſor, vel Conſul, vel Imperatur extitit: quo tamen defuncto, alius ſuffectus eſt. Sic circumciſio, ſic & alia cæremonialia in fœdus *olam*, id eſt perpetuum, ſeruanda Iudæis data fuerunt: hoc eſt, ſemper & continuo, donec ſeruanda eſſent, & non vlterius. Si autem *olam*, pro ſeculo accipiatur, tunc *olam*, non æternitatem: ſed tempus determinatum importat. Ad quod probandum, illud in primis afferã, quod de Semuele ab Hanna matre eius, primi libri Regum primo capite ſic dictum eſt, והביאתיו ונראה את פני יהוה וישב שם עד עולם id eſt, Et adducam eum, & apparebit in conſpectu Dei, & morabitur ibi *le olam*, id eſt in ſeculum. Vbi gloſſa Rabbi Selumonis ait, id eſt, vſque in ſeculum Leuitarum: ſicut dictum eſt Numer. octauo capite, ומבן חמשים שנה ישוב מצבא העבדה ולא יעבד עוד Hoc eſt, Et à filio quinquaginta annorum ceſſabit negocium ſeruiendi, & non ſeruiet vltra. Et ſic fuerunt omnes dies Semuelis 52. anni. Deinde valde notandum eſt, quod in *Midras* אלה הדברים *Elle hadebarim*, id eſt, in expoſitione libri Deuteronomij legitur, ſuper illud 15. ca. eiuſdem libri dictum, ולקחת את המרצע ונתת באזנו ובדלת והיה לך עבד עולם Hoc eſt, Et accipies ſubulam, & dabis eam in aurem eius, & in ianua, & erit tibi ſeruus *olam*, id eſt ſeculi. Ibi enim dicitur *olam*, id eſt, cunctis diebus ſeculi domini vſque ad Iubileum, etiamſi emtus eſſet trigeſimo vel quadrageſimo anno ante Iubileum. Hactenus *Midras*, id eſt expoſitio. Ex qua patet, quod hoc in loco *olam*, id eſt ſeculum, pro quo interpres noſter æternum poſuit, vnus annus, vel etiam minus eſſe poteſt, ſecundum quod dominus ſerui illius cirius aut ſerius mori poterat. Hoc autem R. Selomo in gloſſa ſuper eadem verba ita probat, Et erit tibi ſeruus *olam*, id eſt ſeculi. Poteſt (inquit) hoc eſſe, ſicut auditus eius oſtendit, quod ſcriptum eſt Leuit. 25. cap. ושבתם איש אל אחזתו ואיש אל משפחתו תשבו Hoc eſt, Et reuertemini vnuſquiſq; ad poſſeſſionem ſuam, & quilibet ad familiam ſuam redibit. Ecce hinc docetis, quod iſtud *olam* non eſt niſi ſeculum Iubilei. Hæc Rabbi Selomo. Confirmatur id quoque in libro *Kiddusſim*, id eſt, Sponſaliorum: cum ſic ibi inter cætera dicitur, Quid eſt quod ſcriptum eſt Exodi vigeſimo primo capite, ורצע ארניו את אזנו במרצע ועבדו לעולם Hoc eſt, Et perforabit dominus eius aurem ipſius ſubula, & ſeruiet ei *le olam*, id eſt in ſeculum? Vſque ad quod ſeculum? Vſque ad ſeculum Iubilei, vel vſque ad mortem domini ſui: ſicut ſcriptum eſt: vbi ſupra. Et ſeruiet ei, Non ergo ſeruiet filio eius. Hæc traditio. Idem quoque & per Rabbi Dauid Kimhi patet, in libro *Seraſſim* ſic dicentem, Scriptum eſt Exo. vigeſimo primo capite, Et ſeruiet ei *le olam*, id eſt in ſeculum: Vult dicere omnibus diebus vſque ad Iubileum. Idem illud Prouer. vigeſimo ſecundo capite ſcriptum, אל תסג גבול עולם אשר עשו אבותיך Hoc eſt, Ne repellas, vel ne poſtponas terminum *olam*, id eſt dierum multorum, quem fecerunt patres tui. Item apud Ieremiam ſecundo capite, כי מעולם שברתי עלך id eſt, Quoniam *me olam*, id eſt, ex multo tempore confregi iugum tuum. Et in Pſal. 119. לעולם לא אשכח פקודיך Hoc eſt, In ſeculum non obliuiſcar mandata tua: Vult dicere *le olam*, vel in ſeculum, id eſt, omnibus diebus vitæ meæ non obliuiſcar mandata tua. Hæc R. Kimhi. Ex his igitur omnibus manifeſtum eſt, quod hæc dictio *olam*, nec æternitatem, nec ſempiternitatem ſignificat, ſed ſeculum, & tempus determinatum, & aliquando valde paruum, vt iam oſtenſum eſt. Ex quo patet, quod author noſtræ editionis tam Græcæ quam Latinæ, & quicunque alij interpretes pro hac dictione *olam* æternum, vel ſempiternum traduxerunt, vbi diuina ſcriptura de circumciſione, de ſabbato, de caſulis, vel de cæteris cæremonialibus loquitur, longe aliter, quam veritas habeat, interpretati ſunt. Propter quod nonnulli in Iudaicum lapſi errorem, à fide Chriſtiana irreuocabiliter abducti ſunt: cum de circumciſione aliiſque cæremonialibus, pactum æternum, aut legem ſempiternam eos audire, aut legere contigit. Quid autem ſit æternum, quidue ſempiternū apud Hebræos, R. Kimhi in libro *Seraſſim* optime declarat, cum inquit: Scriptum eſt Pſal. 84. יהללוך סלה, id eſt, Laudabunt te *ſela*, id eſt, in ſempiternum. Expoſuerunt enim hanc dictionem סלה *ſela*, עד *haed*, id eſt, in ſempiternum. Ita quoque in verbis Magiſtrorum noſtrorum traditio eſt ex domo R. Eliezar, Quod omnis locus in quo ponitur נצח *Netſah*, סלה *Sela*, ועד *Vahed*, non habet intermiſſionem, ſed in ſeculum & in ſecula ſeculorum ſignificat. *Netſah* ſicut ſcriptum eſt Iſa. 57. cap. ולא לנצח אקציף Hoc eſt, Et non ad *Netſah*, id eſt, in æternum, vel in ſempiternum iraſcar. *Sela* vero, ſicut ſcriptum eſt Pſal. 48. יכוננה עד עולם סלה Hoc eſt, Rectificabit, vel componet, vel ordinabit eam vſque in ſeculum *ſela*, id eſt, in ſeculum ſempiternum, vel ſemper. *Vaed* autem, ſicut ſcriptum eſt Exo. 15. יהוה ימלך לעולם ועד Hoc eſt, Deus regnabit in ſeculum *vaed*, id eſt, in æternum vel ſempiternum. Hæc R. Kimhi. Cum nulla igitur harum dictionum in lege ponatur, vbi de circumciſione, de ſabbato, de ſacrificiis, deque cæteris cæremonialibus fit mentio, ſed duntaxat עולם *olam*, vt viſum eſt, palam abſque dubio manifeſtum

nifestum est, cæremonialia illa non fuisse in æternum ad literam seruanda, sed ad tempus terminatum, videlicet vsque ad Messiæ aduentum. Præsertim quia ipsa cum iuxta literam essent non bona, spiritualiter tantum in diebus Messiæ seruari debebant.

CAPVT VI.

Quod cæremonialia veteris legis præcepta erant non bona, non tamen mala.

CAPNIO.

CVM cæremonialia Mosaicæ legis mandata à Deo data fuerint, miror te ea non bona dixisse. GAL. Iudaicas idcirco cæremonias præcepta non bona dixi, quia sic eas Deus ipse vocauit, cum apud Ezec. 20. c. ita dixit, אני נתתי להם חקים לא טובים ומשפטים לא יחיו בהם : ואטמא אותם במתנותם בהעביר כל פטר רחם למען אשימם למען אשר ידעו אשר אני יהוה id est, Ego dedi eis præcepta non bona, & iudicia in quibus non viuent. Et pollui eos in donariis eorum, in transferendo, vel traducendo omne aperiens vuluam, propter delicta eorum, vel vt desolarem eos: vt scirent, quod sum Deus. Vbi glossa Rabbi Selomonis sic exponit verbum illud למען אשימם *Lemaan asimem*, id est, vt desolarem eos, atque destruerem: אשימם *Asimem* est vocabulum desolationis, id est, desulationem significans. Qui ergo exposuit hoc per vocabulum delicti, dicens, propter delicta eorum, errās est. *Aleph* enim quæ ibi est, non est de dictionis radice. Vt sciant, vel vt scirent, quod sum Deus: Cum scilicet adduxero super eos mala. Hęc Rabbi Selomo. Sic igitur Deus ipse cæremonialia præcepta quę Iudæis dedit non bona nuncupauit, mirum neq; tibi, neque cuipiam videri debet, si ea ita quoque ipse appellaui. CAP. Quamobrem igitur dicta sunt non bona? GAL. Quia per ea homines non iustificabantur. Erát enim vmbrę, gratiā qua nunc iustificamur, præsignantes. Nec tamen mala fuisse dicenda sunt, cum diuinitus præcepta fuerint, temporique fuisque congruentia. Et propterea forte Deus ea non dixit mala, sed solum non bona, id est non talia, vt per ea homines boni iustique fierent. Quare Abraham cæterique omnes patres rei atq; culpabiles Deo fuerunt, vsq; adeo, vt sacrificiis cæterisque cæremonialibus non obstantibus, ad infernum descenderent, vt in præcedentibus satis abunde probauimus. Hinc non abs te Ilaias 40. cap dixit, ולבנון אין די בער וחיתו אין די עולה Hoc est, Et Libanus non est sufficiens ad succendendum, & animal eius non sufficit ad holocaustum. Quod glossa Rabbi Selomonis exponit ad satisfaciendum pro peccatis Gentium. Libanus autem non intelligitur nisi templum, vt liquido patet in *Midras* שיר השירים *Sir hasirim*, id est, in expositione Cantici canticorum: vbi sic dicitur super illud 7. cap. eiusdem libri dictum, אפך כמגדל הלבנון Hoc est, Nasus tu[us] sicut turris Libani, id est domus sanctuarij. Quemadmodum, enim nasus ille datus est in altitudine hominis: ita domus Domini, id est templum, data est in altitudine mundi. Cum ergo dicitur, Sicut turris Libani: non est Libanus nisi domus sanctuarij: sicut dictum est Deut. 3. cap. ההר הטוב הזה והלבנון id est, Mons bonus iste & Libanus. Hæc traditio. Libanus igitur, id est templum, quemadmodum cum omnibus holocaustis & sacrificiis suis ad satisfaciendum pro peccatis gentium, iuxta Rabbi Selomonis expositionem, insufficiens non erat, ita nec ad satisfaciendum pro Iudæorum peccatis satis erat: cum omnes tam boni quam mali etsi differenter, ad infernum descenderent. Quod per illud etiam quod in expositione libri Genesis Rabbi Mosis Hadarsan scribitur, optime probatur, cum super illud vigesimo septimo capite eiusdem libri dictum, ויהי כי זקן יצחק Hoc est, Et fuit cum senuit Isaac: ita igitur: Dixit Rabbi Nahmia, Dilectæ sunt tribulationes à Deo magis quam sacrificia. Sacrificia namque fuerunt de diuitiis hominis: tribulationes vero de corpore ipsius. sicut dictum est Iob secundo capite עור בעד עור וכל אשר לאיש יתן בעד נפשו Hoc est, Pellem pro pelle, & quicquid habet vir dabit pro anima sua. Vbi anima pro corpore animatu sumitur. Ex quibus omnibus patet propositum. Quod scilicet cęremonialia legis Mosaicæ etsi mala non fuerint, quia à Deo præcepta fuerunt, erant tamen non bona, quia homines iustificare non valebant. Idcirco aduenienie Messia, ita finem habitura erant, vt spiritualiter tantum seruari deberent.

CAPVT VII.

Quod circumcisio tempore Messiæ non carnalis, sed spiritualis seruanda erat.

CAPNIO.

VT magis igitur magisque Iudæorum conuincatur perfidia, nunc per eorum scripturas probandum est: quod in diebus Messiæ ipsorum ceremoniæ spiritualiter seruandæ erant. Quare de circumcisione primum id ostendas obsecro. GAL. In primis itaque Dei omnipotentis vocem audiant, sic apud Ieremiam 4. cap. viris Iuda & Ierusalem dicentis, נירו לכם ניר ואל תזרעו אל קוצים : המלו ליהוה והסירו ערלת לבבכם איש יהודה וישבי ירושלם פן תצא כאש חמתי ובערה ואין מכבה מפני רוע מעלליכם Hoc est, Nouate vobis nouale, & ne seminetis super spinas. Circumcidimini Deo, & aufer te præputia cordis vestri, viri Iuda, & habitatores Ierusalem: Ne egrediatur velut ignis indignatio mea, & accendatur, & non sit extinguens, propter malinam operum vestrorum. Deut. quoque 10. cap. sic ait. ומלתם את ערלת לבבכם וערפכם לא תקשו עוד id est, Et circumcidetis præputium cordis vestri, & ceruicem vestram non indurabitis vltra. CAP. Velim per eorum doctores probares circumcisionem tempore Messiæ spiritualiter seruandam fuisse. GAL. Faciam equidem. In *Midras* igitur שיר השירים *Sir hasirim*, id est, in expositione Cantici canticorum, super illud secundo capite eiusdem libri d[ictum] ענה דודי ואמר לי Hoc est, Respondit dilectus meus, & di-

cæteris, quæ baptizabantur, & non circumcidebantur. Quamobrem optime Paulus Apostolus dixisse censendus est, cum ad Galatas scribens 5. cap. In Christo Iesu (inquit) neque circumcisio aliquid valet, neque præputium, sed fides, quæ per dilectionem operatur. Et rursus ibidem ait, In Christo enim Iesu neque circumcisio aliquid valet, neque præputium, sed noua creatura, id est, regeneratio quæ per baptismum fit, & noua vita. Gentiles enim cum dæmones in idolis colerent, nihil erant coram Deo, iuxta illud Isa. 40. cap. dictum, הגוים כאין נגדו מאפס ותהו נחשבו לו id est, Gentes quasi non essent corā eo, nihil & inane reputatæ sunt ei. Cum igitur Gentiles ipsi idolis abiectis, ad Deum conuersi baptizati sunt, quasi è nihilo à Deo creati sunt. Ideo haud inepte noua creatura dicuntur. Quod non incongrue Rabbi Selomo confirmare videtur, cum super illud Psal. 101. תכתב זאת לדור אחרון ועם נברא יהלל יה Hoc est, Scribatur hoc generationi nouissimæ, & populus qui creabitur, laudabit Deum. Ita in glossa ait: Scribatur hoc: Sic enim dicent videntes saluationem, Scribatur hæc saluatio, vt narretur generationi nouissimæ. Et populus qui creabitur, id est, qui fiet noua creatura, de seruitute egrediendo ad libertatem, & de tenebris ad lucem, laudabit Deum. Hæc Rabbi Selomo. Postremo autem non ignorandum est, circumcisionem in signum Iudæis datam fuisse. Sic enim Gen. 17. ca. scriptum est, ונמלתם את בשר ערלתכם והיה לאות ברית ביני וביניכם id est, Et circumcidetis carnem præputij vestri, & erit in signum fœderis inter me & inter vos. Cum itaque circumcisio in signum Iudæis data fuerit, eosque propter eorum scelera Deus reprobauerit: vt in præcedentibus ostensum est: Plane sequitur, Christianos nullatenus circumcisionem facere debere, etiamsi alia causa non prohiberet; cum sit signum non fidelium quidem, vt olim, sed infidelium, & eorum quos Deus reprobauit. De qua quidem circumcisione cum in oratione quā de dominica circumcisione ad Leonem X. Pontificem Maximum habui, multa dixerim, idcirco nunc de ea nihil aliud dicam. Eadem quoque ratione & sabbatum à Christianis non nisi spiritualiter seruandum est: quippe etiam in signum Iudæis datum fuerit: cum sic eis Exod. 31. cap. à Deo dictum fuit, את שבתותי תשמרו כי אות היא ביני וביניכם לדרותיכם Hoc est, Sabbata mea seruabitis, quia signum sunt inter me & inter vos in generationes vestras.

CAPVT VIII.

Quod sabbatum quoque in diebus Messiæ spiritualiter tantum seruari debebat.

CAPNIO.

Dicendvm est modo, quonam pacto sabbatum tempore Messiæ spiritualiter seruandum erat. Gal. Spirituale sabbatum aliud nō est, nisi non habere peccatum: nullum enim opus seruile in eo fieri præceptum fuit, vt patet Exodi vigesimo c. Sed quid aliud est opus seruile, nisi peccatum, cum iuxta dominicum verbum Ioannis octauo capite, Omnis qui facit peccatum, seruus sit peccati? Sabbatum igitur in diebus Messiæ spiritualiter seruandum erat, quia euangelica auxiliante lege, ab omni opere seruili, hoc est, ab omni vitio & peccato, quod homines seruos diaboli facit, erat tunc summopere abstinendum. Hic spiritualis sabbati cultus cultores suos tādem ad sabbatum perducit sempiternum. Sabbatum enim requies interpretatur. Quare nō solum requiem Messiæ in sepulchro septimo die futuram, significabat, sed etiam requiem illam sempiternam, quam in septima mundi ætate post resurrectionem generalem habituri sunt, qui sabbatum spiritualiter seruauerint ab omni vitio & peccato abstinentes. De hoc autem sabbato sempiterno habetur in *Midras tehillim*, id est, in expositione Psalmorum super illud Psalm. 90. שמחנו כימות עניתנו Hoc est, Lætifica nos pro diebus, vel secundum dies, quibus nos afflixisti: Sic enim ibi dicitur, Secundum dies, quibus nos afflixisti: videlicet per Babylonium, per Græcum, & per Romanos, atque in diebus Messiæ. Et quot sunt dies Messiæ? R. Iehosuas dixit, Quod sunt duo millia annorum. Sicut dictum est hic, Secundum dies quibus nos humiliasti, id est, secundum duos dies. Dies enim vna Dei sancti & benedicti sunt mille anni, iuxta illud eiusdem Psalmi dictum, כי אלף שנים בעיניך כיום אתמול Id est, Quoniam mille anni in oculis tuis, tanquam dies hesterna. Dixerunt etiam Magistri, Quod secundum futurum dies Messiæ erit vna. Deus enim sanctus & benedictus in futuro faciet ei diem vnam, de qua dictum est Zach. 14. cap. והיה יום אחד הוא יודע ליהוה לא יום ולא לילה והיה לעת ערב יהיה אור Hoc est, Et erit dies vna, & ipsa est nota Deo. Non dies neq; nox. Et erit, ad tempus vesperi erit lux. Hęc dies est seculum futurum, & viuificatio mortuorum. Et hoc est lumen, quod Deus sanctus & benedictus reseruauit iustis in principio mundi, videlicet illud de quo dictum est Genes. 1. Et vidit ipsum lumen quod esset bonum. Et iterum de ipso dicitur Psalm. 36. Quoniam tecum est fons vitæ, in lumine tuo videbimus lumen. Adhuc etiam Isaias ait vlt. cap. והיה מדי חדש בחדשו ומדי שבת בשבתו id est, Et erit, scilicet semen eorum, ex sufficientia mensis in mente suo, & ex sufficientia sabbati in sabbato suo. Illud sabbatum est seculum futurum, quod totum est sabbatum, id est requies. Hucusq; traditio. Ex qua patet propositum. Sed ad verborum Isaiæ intellectum, quæ traditio ista postremo valde congruenter adducit; notandum est. quod mensis Hebraice dicitur חדש *hodes*, ponitur que apud eos pro omnium dierum perfectione, in quibus luna cursum suum perficit. Per lunam namque Iudæi tempora computant, & non per solem. Mensis ergo pro perfectione positus est, sabbatum vero pro requie. Sic igitur iuxta præmissam traditionem exponenda sunt ipsa Isaiæ verba. Et erit, scilicet semen eorum, id est, Apostolorum & sanctorum doctorum filios spirituales gignentium, ex sufficientia mensis, id est, ex sufficientia perfectionis vitæ præsentis, in mense suo, id est in perfectione gloriæ suæ in futuro. Ita quoq; semen antedictū ex sufficientia sab-

Sabbatum quomodo interpretatur & quid figurabat.

bati, id est, sex sufficientia requietus & cessationis à vitiis & peccatis in hac vita, erit in sabbato suo, id est in requie sempiterna sua in vita futuri seculi, quod totum erit sabbatum, id est requies, vt dicit prædicta traditio. Iuxta cuius intentionem verba Isaiæ exposuimus.

CAPVT IX.

Obiectionum Iudæorum solutio, quibus ostendere conantur, sabbatum à Christianis quoque atque à cæteris omnibus, nedum ab ipsis Iudæis, literaliter seruari debere.

CAPNIO.

Iudæorum obiectiones circa sabbati obseruationem.

Impia Iudæorum nostri seculi perfidia multipliciter nobis in hoc se opponit, omni contentione probare volens, sabbatum non solum à Iudæis ipsis, sed à nobis quoque Christianis atq; à cæteris omnibus cuiuscunque sectæ fuerint, literaliter seruandum esse.

Prima obiectio.

Et primo quidem, quia inter decem præcepta moralia eius obseruatio connumeratur. Est enim tertium in ordine inter decalogi præcepta: Cum sic Dominus ipse Exod. 20. cap dixit, זכור את יום השבת לקדשו Hoc est, Memento diei sabbati, vt sanctifices ipsum. Quare cum decalogi præcepta sint ab omnibus obseruāda, quia sunt de iure naturæ: sequitur plane, sabbatum ab omnibus obseruari debere.

Secunda obiectio.

Secundo vero quia sabbatum, creationis, quæ omnibus communis est, respicit beneficium. Sabbato enim Deus quieuit ab omni opere, quod fecerat, ideo sanctificauit ipsum, ac benedixit. Quamobrem cum illud sanctificari præcepit, quasi rationem assignans, mox ita subiecit, Sex diebus operaberis, & facies omnia opera tua. Septimo autem die sabbatum Domini Dei tui est. Non facies vllum opus in eo, tu & filius tuus, & filia tua, seruus tuus & ancilla tua, iumentum tuum & aduena qui est intra portas tuas. Sex enim diebus fecit Deus cœlum & terram & mare & omnia quæ in eis sunt. Et requieuit in die septimo. Idcirco benedixit Dominus diei sabbati, & sanctificauit eum. Cum igitur ratione creationis omnes Deo obligentur, consequens est, ad obseruationem sabbati omnes teneri.

Tertia obiectio.

Tertio demum, quia omnes ad hoc inducit naturale exemplum Sabbatici fluuij, qui (vt aiunt) per totam hebdomadam raptim fluens, lapides trahit, sabbato vero quiescit. Vnde legitur in *Bereschith* קטנה *ketanna*, id est, in expositione libri Genes. minori, super illud 2. cap. eiusdem libri dictum, ויברך את יום השביעי id est, Et benedixit diei septimo: Quod Dominus Rufus Romanus quæsiuit à Rabbi Akiba, dixitque ei, Quid interest inter diem & dies? Respondit ei Rabbi Akiba, dicens, Et quid interest inter virum & viros? Dixit ei Rufus, Quid dixi tibi? & quid dixisti mihi? Respondit ei ille, Dixisti quidem mihi: In quo differt sabbatum à cæteris omnibus diebus? Ego vero dixi tibi, Quid præstat Rufus cæteris omnibus viris? Quemadmodum igitur excedit Rex cæteros omnes propter gloriam suam: ita voluit quoque Deus diem hunc præ cæteris honorari. Dixit ei Rufus, Vnde facies me hoc scire? Respondit Rabbi, Fluuius sabbaticus hoc ostendit qui per totam hebdomadam lapides trahit, & in sabbato quiescit. His igitur rationibus recentiores Iudæorum probare conantur, sabbatum non solum nunquam cessare debuisse, verum etiam ab omnibus semper seruandum esse. Quæ quidem rationes etsi parui sint momenti, ad eorum tamen obstinationem magis confundendam, qui tam fragili ac ruinoso innituntur fundamento, eas prius refellas. Deinde quod etiam inter eos sabbatum ipsum dissolutum fuerit, per eorum scripturas ostendas, necesse est.

GAL.

Curabo equidem omni conatu votis tuis facere satis.

Ad primā obiectionē responsio.

Ad primam igitur eorum rationem dico, breuiter, Quod præceptum de sabbati obseruatione partim morale, partim cæremoniale fuit. Et morale quidem, inquantum per illud præcipiebantur homines aliquo tempore rebus diuinis vacare debere. Iuxta illud Psalm. 46. Cessate & cognoscite, quia ego sum Deus. Et secundum hoc inter moralia decalogi præcepta computabatur. Cæremoniale vero fuit, quantum ad temporis diei septimi institutionem. Et secundum hoc non connumerabatur inter decalogi præcepta, sed inter alia cæremonialia. Hinc est, quod sæpenumero in veteri testamento sabbatum fuisse solutum comperimus. Quod minime factum fuisset, si quantum ad diei septimi obseruationem, inter decalogi præcepta numeraretur, cum nullo vnquam tempore illa soluere liceat, quia sunt de iure naturæ. Hinc etiam Dominus noster Iesus verus Messias, postquam trigesimū ætatis egit annum, sabbatum ipsum quantum ad partem istam aliquoties soluisse legitur. Nam in eo & infirmos curauit dans eis facultatem lectulos suos vehendi, & discipulis suis esurientibus, spicas euellere & confricare indulsit.

Ad secundam obiectionem.

Ad secundam vero dico, Quod sicut sabbatum beneficium respicit creationis, ita dies dominicus redemptionis beneficium ostentat. Quemadmodum enim Deus in sabbato opus creationis impleuit, ita in die dominico opus redemptionis per resurrectionem Domini nostri Iesu Christi perfecit. Christus enim ipse (vt ait Apostolus) mortuus est propter iustificationem nostram, & resurrexit propter gloriam nostram. Cum igitur omnium sententia opus redemptionis maius sit, quam opus creationis (Nam in creatione quidem Deus dixit, & factus est mundus, vt Talmudistę dicunt. In redemptione vero, vt ipsi iidem aiunt, non tantum dicere, sed multa quoque facere, ac pati Deum ipsum oportebat: vt latissime ex eorum dictis in 8. libro probauimus) Idcirco sabbatum quantum ad eius cæremoniale, ab eodem qui ipsum instituit, in diem dominicum mutandum fuit: qui & creationis & redemptionis respicit beneficium. In eo etenim & mundus sumpsit exordium, & per resurrectionem Domini mors interitum, & vita accepit initium.

Ad tertiā obiectionē de fluuio Sabbatico.

Ad tertiam denique respondeo, figmentum illud Iudaicum de Sabbatico fluuio contra ipsos conuertendo. Quemadmodum enim fluuius ille fictus obseruandi sabbati signum fuit, cum in tota hebdomada lapides voluendo flueret, & in sabbatis quiesceret, vt ipsi fabulantur: ita quoque nunc est sabbati non obseruandi efficax contra eos argumentum, cum nunquam

quam sub cœlo sit nunc fluuius, qui magis in sabbatis, quam cæteris diebus quiescat. Per vniuersum namque orbem mercatores discurrunt, qui sicuti ab extremis terris aduehunt medicinalia, variaque pigmenta: ita tantum quid, si verum esset, sibi inuicem narrarent, ac nomen prouinciæ vbi fluuius huiusmodi esset, Iudæis percontantibus, non tacerent. CAP. Imo Iosephus eo in lib. qui de bello Iudaico inscribitur, refert, vbi fluuius iste fuerit: Cuius verba ne plura dicam, ipse referam: Sic enim ait lib. 7. cap. 35. Princeps vero Titus aliquandiu quidem Beriti commorabatur, ita vt diximus. Inde autem reuersus. Et infra. Conspicit in itinere fluuium, cognitione dignissimum. Is fluit medius inter Arças & Raphaneas regni Agrippæ ciuitates. Habet autem quoddam peculiare miraculum. Nam cum sit quando fluit, plurimus, neque meatu segnis, tamen interpositis sex diebus, à fontibus deficiens, siccum exhibet locum videri. Deinde quasi nulla mutatione facta, septimo die similis exoritur. Atq; hunc ordinem semper eum obseruare, compertum est. Vnde etiam Sabbaticus appellatus est, à sacro Iudæorum septimo die, sic nominatus. Hæc Iosephus. Plinius quoq; in lib. 31. de naturali hist. ca. 2. de hoc fluuio meminit, sic dicés. In Iudæa fluuius sabbatis omnibus siccatur. Eapropter Iudæi dicerent, figmentum non esse, sed veritatem, eius generis fluuium fuisse, cum & Iosephus & Plinius de eo meminerint, ac locum vbi fuerit, assignent. GAL. Fateor quidem tunc eiusmodi fluuium extitisse. Nunc autẽ nemo est, qui ipsum vel se vidisse dicat, vel ab aliquo visum fuisse, referat. Quare istiusmodi fluuium dicere nunc esse, & figmentum & mendacium merito censendum est. Neque etiam Iosephus neque Plinius dicunt, eum in sabbatis quieuisse, vt isti asserunt: sed alter ipsum deficere, alter desiccari sabbatis solũ fuisse, commemorat. Ex quo futuram sabbati defectionem & siccitatem portendebat, quod scilicet illo die vlterius venerandum non esset. Ex his igitur patet Iudaicarum rationum solutio, quibus probare contendunt, ab omnibus literaliter colendum esse sabbatum. Quorum opinio per veteres etiam eorum optime refellitur. Sic enim legitur apud eos in פרוש *perus*, id est, in glossa super illud Exo. ראו כי יהוה נתן לכם את השבת Hoc est, Videte, quia Deus dedit vobis sabbatum. Et quid est, dedit vobis sabbatum? Quia vobis, scilicet Iudæis dedit, & non gentibus seculi. In libro quoq; ביצה *Betsa*, id est, Ouũ, in cap. יום טוב *iom tob*, id est, Dies bonus, ita dicitur: Dixit R. Iohanan, Omne præceptum quod dedit Deus sanctus & benedictus Israeli, dedit eis publice, præter sabbatum, quod dedit eis secreto. Sicut dictum est Exod. 31 ביני וביני בני ישראל id est, Inter me & inter filios Israel. Quod si ita est, non obligantur גוים *goim*, id est, gentes ad sabbatum. Hæc traditio. Ex quibus manifeste liquet præmissæ conclusionis Iudæorum falsitas.

CAPVT X.

Quod sabbatum apud Iudæos multoties dissolutum fuerit.

GALATINVS.

RELIQVVM est, vt secundæ petitioni tuæ nunc satisfaciam, sabbatum ipsum apud eos frequentius dissolutum fuisse, per eorum scripturas ostendendo. Primum itaq; dico, sabbatum in ipso mundi principio solutum fuisse. Nam vbi editio nostra habet Genes. 2. cap. Et consummauit Deus in die sexto opera sua, quæ fecit: Hebraica veritas sic habet, ויכל אלהים ביום השביעי מלאכתו אשר עשה id est, Et compleuit Deus in die septimo opus suum quod fecerat. Vbi ergo nos, tam Græci quam Latini (præter D. Hieronymũ) in nostra editione in die sexto Deum opus creationis perfecisse, dicimus: Hebraica litera in septimo die Deum id fecisse, refert. Hinc igitur maxime arranciur Iudæi, qui de ocio sabbati gloriantur: Quod iam tunc in principio sabbatum ipsum dissolutum sit, dum Deus in sabbato operatus est, complens in eo opera sua, & benedicens ipsi diei, quia in ipso vniuersa compleuit. HOG. Vnde ergo nostri præter D. Hieronymum, qui locum hunc (vt ais) bene traduxit, erroris causam sumserunt, vt sextum diem pro septimo ponerent? GAL. Ex 70. interpretibus, qui locum hunc ita transtulerunt, vt in eorum editione videri potest. Quod etiam in *Beresith ketanna*, id est, in expositione libri Genes. minori, super hunc eundem locum aperte ostenditur. Sic enim ibi dicitur, Et hoc est vnum de verbis quæ mutauerunt sapientes Ptolomæo regi. Ptolomæus enim rex interrogauit seniores, dicens, In quot diebus creauit Deus sanctus & benedictus mundum suum? Dixerunt ei, In sex. Vt est Genes. 1. Et compleuit Deus die sexto opus suum. Hæc ibi. Dico vlterius, quod nec Abraham, nec Ishac, nec Iacob, sabbatum coluerunt, & tamen iusti fuerunt. Quod autem Abraham ipsum non coluerit, habetur in *Beresith* הקטנה *ketanna*, super illud 2. cap. eiusdem libri, Et benedixit Deus diei septimæ: vbi legitur, Dixit R. Iohanan, Non est scripta de Abraham obseruatio sabbati. CAP. Diceret hic forte Iudæus, quod tunc nondum præceptum de sabbati sanctificatione datũ fuerat. Ideo Abraham ipsum non coluit, cum nemo illud ante præceptum colere teneretur. GAL. Ex hoc saltem inferunt, sabbati cultum non esse de lege naturæ. Quia lex naturalis cum sit menti vniuscuiusq; inscripta, semper à mundi exordio omnes homines eius capaces ad sui obseruantiam obligauit. Hoc tamen non obstante, ostendam per eorum scripturas, quod etiam post præceptum de sanctificatione sabbati datum, multoties ab eis sabbatum ipsum solutum fuerit. Quare vt de hoc nihil ipse dicam, solum ea quæ ipsorum scripturæ narrant, referam. Primum igitur, audiendum est quod apud eos legitur. In libro ספרי *Siphre*, super illud Numer. 9. Et fecerunt pascha in primo: & reliqua. Ibi enim sic dicitur, Non fecerunt nisi illud tantum. Dixit R. Elazar. Habetur Exo. 16. וישבתו העם ביום השביעי id est, Sabbatizauit populus in die septimo. Per hoc docet quod omnibus 40. annis quibus [illegible] Israel fuerunt in deserto, non fecerũt nisi duntaxat primum sabbatum. Quemadmodum ipse ait Amos propheta in quinto cap. הזבחים ומנחה הגשתם לי במדבר ארבעים שנה

בית ישראל Hoc est, Num sacrificia & oblationem obtulistis mihi in deserto 40. annis, domus Israel? Hæc traditio. In libro quoq; qui סדר עולם *Seder holam*, id est, ordo mundi dicitur, in ca. quod incipit, Et populus qui ascendit de Iordane, super illud Iehosuæ 6. cap. dictum, In die septimo: cum reliquis, ita scriptum est: Dixit R. Ioses, Dies sabbati erat cum fuit prælium in Ierico. In *Beresith* קטנה *ketanua* id est, in expositione libri Genes. minori, super illud 17. cap. eiusdem libri scriptum, Omnes viros domus suæ: sic dicitur, Inuenimus quod non fuit capta Ierico, nisi in sabbato. Dixit R. Rahmon; Hoc est quod scriptum est Iehosuæ 6. capite, וביום השביעי תסבו את העיר שבע פעמים id est, Et in die septimo circuibitis ciuitatem septies. In libro insuper qui dicitur, ראש השנה *Ros hassana*, id est, Caput anni, in cap. ארבע ראשי שנים *Arbaa rasse sanim*, id est, quatuor capita annorum: sic legitur, Per duos menses soluebant sabbatum, per ניסן *Nisan*, id est, Martium, & per תשרי *Tisri*, id est Septembrem. In ipsis enim mittebant egredientes in Syriam, & ibi emebant necessaria. Quando autem domus sanctuarij in statuto suo erat, soluebant etiam per omnes menses sabbatum, propter præparationes eorum quæ erant sacrificiis necessaria. In libro quoque שבת *Sabbath* dicitur, Quod R. Simeon dixit, Propter puerum vnius diei viuum, soluunt sabbatum: propter Dauid vero Regem mortuum, non soluunt sabbatum. In *Midras*, id est, in expositione postrema libri Numer. super illud 13. cap. eiusdem libri, Mitte tibi viros: sic dicitur, Nuncio præcepti licitum est recedere quocunq; die voluerit. Quamobrem? Quia nuncius est præcepti. Nuncius autem præcepti excludit sabbatum. Ex his igitur omnibus plane constat, sabbatum apud Iudæos sæpenumero fuisse solutum.

CAPVT IX.

Quod Iudæorum etiam sacrificia tempore Messiæ spiritualiter tantum seruanda erant.

CAPNIO.

NVNC de veteris legis sacrificiis dicendum est, an in diebus Messiæ spiritualiter tantum seruanda essent. GAL. Erant vtique, vt per eorum scripturas plane ostenditur. In *Midras* namq; *teh lim*, id est, in expositione Psalmorum, super illud Psalm. 56. עלי אלהים נדריך אשלם תודות Hoc est, Super me Deus vota tua; soluam confessiones, vel laudes: legitur, quod dixerunt Rabbi Pinhas in nomine Rabbi Leui, & Rabbi Iohanan in nomine Rabbi Menallem, Omnes orationes delebuntur in futuro, & confessio vel laus non delebitur in æternum. Sic enim scriptum est Nehemiæ 12. ca. Et statui duas confessiones in domo Domini. Vna loco orationis, & altera loco sacrificij. Hæc traditio: cui plurimum consonat Dauidicum illud Psal. 51. dictum, אדני שפתי תפתח ופי יגיד תהלתך׃ כי לא תחפוץ זבח ואתנה עולה לא תרצה׃ זבחי אלהים רוח נשברה לב נשבר ונדכה אלהים לא תבזה, id est, Domine labia mea aperies, & os meum annunciabit laudem tuam. Non vis sacrificium, & dabo? holocaustum non affectabis. Sacrificia Dei spiritus confractus: cor confractum & contritum, Deus, non despicies. Hinc legitur in libro סוכה *Succa*, id est, casulæ, in c. שנטה המגלה אשתו *Sota hamegale isto*, id est, Stultus despicit vxorem suam. Quod dixit R. Iehosuas filius Leui, Veni & vide quam magni sint humiles. In tempore enim quo domus sanctuarij stabat, homo sacrificabat holocaustum, & merces holocausti erat in manu eius. Si offerebat oblationem, merces oblationis erat in manu eius. Illum vero cuius conscientia humilis est, perinde habet scriptura ac si omnia sacrificia sacrificaret. Iuxta dictum illud, Sacrificia Dei spiritus confractus. Neq; hoc solum, sed etiam oratio eius non est reprobata. Iuxta illud quod sequitur, Cor confractum & contritum, Deus, non despicies. In libro quoque *Sanhedrin*, in cap. נגמר הדין *Nigmar haddin*, id est, Definitum est iudicium, dicitur: Quod R. Iehosuas fili⁹ Leui dixit, Omnem eum qui immolat sumitem, vel côcupiscentiam, & confitetur ipsam, haud secus habet scriptura, ac si honoraret Deum in duobus seculis. Quorum vnum est seculum præsens, alterum futurum. Iuxta dictum illud Psal. Immolans confessioné honorabit me. Ad horum autem declarationem notandum est, Quod si rationabiliter considerentur ea quæ sacrificabantur, quædam eorum inuenientur vitia vitiorumq; mortificationem significasse, quædam vero virtutes bonosq; mores, vel Christi passionem. Primogeniti namq; ouium agni, quos Habel domino offerre cœpit, atq; agnus paschalis Messiæ passionem, ipsiusq; pro hominum peccatis immolationem figurabant. Hirci vero & capræ quædam alia, nonnisi vitia atq; peccata, carnisq; mortificationem per pœnitentiam designabant. In hirco enim & capra vitulisq; peccatoris [illegible] ac luxuriosa, plenaq; verbis impudicis petulantia significabatur. Ac in ariete [illegible] superbia, in vitulo lascivia, in hœdo & [illegible] clamor, & inconstantia. Quæ quidem [illegible] in confessione per pœnitentiam [illegible] [illegible] stituuntur, [illegible] Deo [illegible] &, quam gratissima, quæ in illis antiquis [illegible] præfigurabantur sacrificiis. Sacrificia autem quæ virtutes & bonos mores præsignabant, erant [illegible] agnus, bos, aries, turtur, pullus columbæ, & [illegible] generis. [illegible] enim simplicitas atq; mansuetudo, in agno innocentia, in boue [illegible] prædicatio, [illegible] [illegible] significabatur. In turture vero [illegible] [illegible] alteri nunquam [illegible] copulatur, castitas: in columbis autem, [illegible] felle carent, & gregatim volant, charitas præfigurabatur. Ex primis igitur huiusmodi sacrificia velit nunc Deus. [illegible] cum apud Hoseam 6. cap. ipse dicat, כי חסד חפצתי ולא זבח ודעת אלהים מעלות i. Quia misericordiam volui, & non sacrificium, & cognitionem Dei plusquam holocausta. Denique quod à Gentilibus qui Messiam recepturi erant, & non à Iudæis velle supradicta sacrificia spiritualia sibi offerri [illegible] Iudæis perfidis reprobatis, ex eo aperte ostenditur, quod apud Malachiam primo [illegible] dicitur, אין לי חפץ בכם אמר יהוה צבאות ומנחה לא ארצה מידכם׃ כי ממזרח שמש עד מבואו גדול שמי בגוים ובכל מקום מקטר מגש לשמי ומנחה טהורה כי גדול

[illegible] לגוים אמר יהוה צבאות Non est mihi volun[illegible] in vobis, [illegible] tuum, & munus vel oblatio non placebit de manu vestra. Nam ab ortu solis vsque ad occasum magnum est nomen meum in gentibus, & in omni loco est thurificator & appropinquator nomini meo, & oblatio munda. Quia magnum est nomen meum in gentibus, dixit Deus exercituum. Quomodo autem hoc totum sit intelligendum, eleganter insinuat Rabbi Abraham Auen Hezra in sua expositione, ita dicens, Quia vos contẽnitis nomen meum, & ipsum est magnum & gloriosum etiam in gentibus. Reputatur autem in oculis meis honor magnus, quo ipsi honorant me, & ac si ipsi in omni loco adducerent nomini meo thurificatorem, & appropinquatorem, oblationemque mundam, siue munus mundum. Non sicut vos facitis, offerentes faciei meę panem pollutum, & cęcum, & claudum. R. vero Selomo exponens hoc ita ait, Magistri nostri exposuerunt hoc, dicentes, Dicit homo socio suo, claude mihi portam istam, & nõ poscit de hoc mercedem. Accende mihi lucernam, & non quærit super hoc præmium. Quis est autem in vobis, qui claudat ianuas meas gratis? Neque illuminatis altare meum gratis. Quare sequitur, quod multo minus facerens gratis res, quarum mos est, vt fiant pro mercede. Propter hoc nõ est voluntas mihi in vobis. Magnum est enim nomen meum in gentibus, & in omni loco est thurificator: cum cæteris. Spontanei enim erunt nomini meo etiam Gentiles. Hæc R. Selomo. R. vero Ionathan hæc ita in Chaldæum vertit, לא רעוא מן קדמי בכון אמר יהוה צבאות וקרבן לרעוא לא אקבל מידכון: Hoc est, Non est voluntas coram me in vobis, dixit Deus exercituum, & sacrificium voluntarium non suscipiam de manibus vestris: cum reliquis: Ex quibus omnibus clare patet, Iudaica sacrificia olim per Mosem mandata tempore Messiæ spiritualiter seruanda fuisse.

CAPVT XII.

Quod omnia quæ secundum veterem legem immunda erant, tempore Messiæ munda esse debebant, & carnes porcina licite comedi poterant.

CAPNIO.

QVONIAM iuniores Iudæorum cum nos [illegible]ut carnibus suillis vesci, aut cætera quæ secundum legem antiquam immunda atque illicita erant, comedere vidẽt, statim nos arguunt, atque accusant: idcirco per eorum scripturas probandum est, quod omnia quę in lege veteri immunda & illicita reputabantur, tẽpore Messiæ munda ac licita esse debuerunt. GAL. Id quoque eorum testimoniis optime probatur. Legitur enim hoc modo [illegible] expositione libri Gen. Rabbi Mosis Hadarsan, super illud 41. ca. eiusdem libri dictum, ויהי מקץ שנתים ימים ופרעה חלם Hoc est, Post finem duorum annorum dierum, & Pharao somniauit. Hoc est quod scriptura dicit Psalm. 146. יהוה מתיר אסורים id est, Deus erit absoluens prohibita. Omnis enim bestia, quæ immunda reputata est in seculo isto, Deus sanctus & benedictus faciet eam mundam in seculo venturo, id est tempore Messiæ: quemadmodum munda fuerunt primum omnia filiis Noe: Sicut dictum est Gen. 9. כל רמש אשר הוא חי לכם יהיה לאכלה כירק עשב נתתי לכם את כל Hoc est, Et omne quod mouetur & viuit, erit vobis in cibum: sicut olus herbæ, vel sicut viridem herbã dedi vobis omnia. Quemadmodum igitur olus fuit mũdum omnibus, & sicut animalia & bestiæ munda fuerunt filiis Noe: ita quoque in futuro seculo, id est, in diebus Messiæ, ipse erit absoluens quicquid prohibuit. Et cur prohibuit in seculo isto? Vt videretur quis esset recipiens verba eius. Et quid est quod dicit Psal. 146. Deus מתיר *mattir*, id est, absoluens prohibita? Non est maior prohibitio, quam נדה *nidda*, id est, menstruatæ, quam Deus prohibuit. Et tamen in futuro seculo, id est, tempore Messiæ, ipse absoluet eam. Sic enim ipse ait Zach. 13. cap. וגם את הנביאים ואת רוח הטמאה אעביר מן הארץ id est, Et etiam prophetas & spiritum immunditiæ transferam de terra. Non est autem immunditia, nisi menstruatæ. Et sic ipse ait Leuit. 18. c. Et ad mulierem in menstruo immunditiæ suæ non appropinquabis. Et sunt qui dicunt, quod etiam seruitium thori erit prohibitum aliquoties in futuro. Scito autem hoc tibi, Quod in die qua reuelatus est Deus sanctus & benedictus super montem Sinai, prohibuit seruitium thori tribus diebus: Sicut dictum est Exod 19. היו נכנים לשלשת ימים אל תגשו אל אשה Hoc est, Estote parati ad tertium diem, non accedatis ad mulierẽ. Quare hoc? Quia in die tertio descendet Dominus super montem Sinai. Si igitur vna die qua descendit Dominus super montem Sinai prohibuit eis tres dies: in seculo venturo, id est, in diebus Messiæ quando שכינת *schina*, id est, diuinitas erit inter eos, non erit omnino eodem modo. Sed quid erit? Adhuc id quod dicitur eodem in Psalmo, Deus absoluet אסורים *asurim*, id est, captiuos secundum alium sensum, videlicet captiuos inferni, captiuos mortis. Hactenus traditio. Quæ nõ minus quam prophetia habenda est, cum ita aperte loquatur. Ad prædicta quoque optime facit, quod Deut. 12. hoc modo scribitur, הטמא והטהור יחדו יאכלנו רק חזק לבלתי אכל הדם כי הדם הוא הנפש ולא תאכל הנפש עם הבשר id est, Immundum & mundum pariter comedentur. Solum caue, ne comedatur sanguis. Sanguis enim ipse est anima, & nõ comedetur anima cum carne. Dixit R. Iudas super hunc locum: Annunciat, quod filij Israel erant miscentes carnem cum sanguine ante dationẽ legis. Sequitur. Non comedetis animam cum carne. Istud est comedere membrũ de viuo animali. Hæc ibi. Licet autem Iudæi nostri temporis di[illegible] immundum his in locis vocari animal cæcum, debile, vel claudum, & huiusmodi quod immundum erat ad immolandum: iuxta tamen pręmissam priscorum traditionem, de omni immundo intelligendum est, quod quidem in diebus Messiæ mundum ad comedendum futurum erat. Hinc consequenter patet, quod carnes porcinæ tempore Messiæ esui mũdæ futuræ erant. Quod & ex nomine ipso plane dabatur intelligi. Nam porcus lingua Hebraica חזיר *hazir* vocatur, quasi à verbo חזר *hazar* quod reuertere significat, deriuatur: ad denotandũ, quod licite ad vsum comestionis hominum reuersurus esset. Ex pręmissis clarissime constat, neminem ad cæremonialium præceptorum obseruantiam te-

neri: maxime cum in præcedentibus dictum sit, quod lex vetus coram lege Messiæ euanescere debebat, nec signorum seu miraculorum Ægypti & egressionis de Ægypto memoriam vllam amplius fieri decebat. Imo lex ipsa tota ad nouitatem, id est, ad spiritualem sensum redigenda erat. Quare Deo permittente factum est, vt ipsius legis obseruatio per Romanos Iudæis ipsis prohibita sit, quamuis postmodum per diabolum eis restituta sit.

CAPVT XIII.

Quod veteris legis literalis obseruatio fuit Iudæis per Romanos prohibita, & postea per diabolum restituta.

CAPNIO.

ISTA sunt quæ potissimum ex eorum scripturis patefacere debes. Quando scilicet literalis legis veteris obseruatio per Romanos Iudæis prohibita fuerit. Et quomodo per diabolum eis postmodum restituta. GAL. Quoniam cuncta ipsius Mosaicæ legis cæremonialia penitus (vt dictum est) cessauerant: eam ob rem Titus capta vrbe Ierusalem, post maximam Iudæorum stragem, cum iis qui remanserant pace firmata, inter cætera quæ ipsis prohibuit, decreuit, vt nullus eorum deinceps sabbatum seruaret, nullus circumcisionem faceret, nullus à menstruata cötineret. Sed postea dæmone, cui nomen בנתמליאון *Bentamalion* procurante, hæc omnia recuperauerunt; vt legitur apud eos in Talmud. Nam in libro מגילה *Meghila*, id est, Historia, in c. quod incipit, קדש המזבח *Codes hamizbeah*, id est, Sanctitas altaris, sic ad verbum scribitur, Cum semel decreuisset Regnum nequam, id est, Romanorum, vt Iudæi non seruarent sabbatum, nec filios suos circumciderent, & vt menstruatas cognoscerent: tunc abiit R. Ruben, circinauitq; se more Romanorum. Cumq; cum eis sedisset, ait illis, Qui habet inimicum, eumne depauperat, an ditat? Responderunt ei, Depauperat. Ait illis, Si ita est, non faciant Iudæi opus in sabbato, vt depauperentur. Dixeruntq; Romani, Bene locutus est, abrogaruntq; decretum. Rursus dixit eis, Qui habet inimicum, debilitatne eum, an fortificat? Responderunt ei, Debilitat. Inquit ille, Si ita est, circumcidant filios suos Iudæi octauo die, vt debilitentur. Aiunt illi, Optime dixit, deleueruntq; decretum illud. Iterum dixit eis, Qui habet inimicum, multiplicatne eum, an diminuit? Inquiunt illi, Diminuit. Ait eis, Si ita est, non cognoscant Iudæi menstruatas. Dixeruntque illi, Bene quoque dixit, abrogaueruntque decretum. Denique vero perpendentes, quod Iudæus esset ille, & non Romanus, restituerunt decretum vt prius erat. Dixerunt igitur Iudæi, Quis ibit & statutum hoc irritum reddet? Vadat R. Simeon, qui didicit signa facere. Post eum autem vadat Rabbi Elazar. Illis itaque euntibus, egressus est obuiam eis בנתמליאון *Bentamalion*, id est, dæmonium sic vocatum, dixitque eis, Placetne vobis, vt vobiscum veniam? Fleuit Rabbi Simeon, & ait, Ancillæ domus patris nostri ter Angelus apparuit, nobis autem ne semel quidem. Veniat ergo miraculum vndecunque. Præcessit ergo *Bentamalion*. & inuasit Cæsaris filiam. Cumque peruenissent illi, dixerunt: *Bentamalion* exi ab ea. Qui vocatus statim exiit. Dixit igitur Iudæis Cæsar, Petite quicquid vobis videtur petendum. Introducti ergo in domum thesauri, vt tollerent quicquid vellent, inuenienteSq; chartam, in qua statutum illud scriptum erat, lacerauerunt eam. Hæc Talmud. Cum igitur in præcedentibus traditum sit, qualiter cornua decem de capite Israel ob eorum culpam ablata fuerint, dataque Romanis, ac gentibus seculi, inter quæ cornu legis, cornu sacerdotij, & cornu Messiæ cönumerantur, nunc ipsis palam confitentibus, per hanc traditionem euidentissime patet, Deum per Romanos à Iudæis sabbatum, circumcisionem, cæterasque cæremonias abstulisse. Confregit enim in ira furoris sui omne cornu eorum, de quibus vnum erat legis. Ipsamq; legem neque per se ipsum, neq; per Angelum, neq; per alium quemuis sanctum virum, eis vnquam restituit: sed diabolo procurante, sabbatum, circumcisionem, cæteraq; eius generis recuperauerunt, vt in præmissa traditione liquido patet. Nemo igitur vlterius nisi dæmoniacus, ea obseruare debet, quæ Deus ipse abstulit, & diabolus tam libens se visibiliter ingerédo, Iudæis restituit. Quando enim vel vbi vnquam diabolus bonū aliquod homini, nisi forte vbi perspexit maius malum mortemque pessimam inde illi imminere, libens procurauit? Cui vnquam boni aliquid, nisi fallendi spe persuasit? Nonne ipse est qui primos homines quasi eis vera cösulens, fefellit? Nonne ipse contra beatum Iob Deum etiam ipsum prouocauit? Nonne ipse patres illos priscos ad adorandum vitulum, mendacis pertraxit? Nonne ipse Dauidem ad numerandum populum concitauit? Qua ex causa 70. millia hominum ex Israel perierunt. Nonne eorum Iudæi ipsi perfidi memorantur (vt ea taceam quæ sacra scriptura refert) quę de ipsius diaboli fallaciis eorum doctores scribunt? Quid enim de eo in libro ילמדנו *ielamedenu* legunt, super illud Gen. 22. c. dictum? Et accepit Abraham ligna holocausti, & super Ishac filium suum posuit, & accepit in manu sua. Et infra, Et ibant ambo pariter. Ibi enim sic scriptum est: Dixit R. Iohanan, Cum ipsi pariter ambularent, venit satan, stetitque ad dexteram Ishac, & ait ei, O iniuriam passe, fili mulieris iniuriam passæ! Quot afflictionibus afflicta est mater tua, antequam eã aduentes? Senex iste insanit, & idcirco vadit ad immolandum, vel dilaniandum te. Vertit se ergo Ishac, dixitque patri suo, Pater vide quid iste mihi dicit: Dixit ei pater eius, Ne respicias in eum. Non enim venit nisi ad subuertendum, & profanandū nos. Huiusmodi.n. est opus eius à seculo, id est à mundi initio. Nonne etiam legunt, quæ de eo in libro שבת *Sabbath* scribuntur? Ibi enim in capite q̃ incipit, אמר רבי אקיבה id est, Dixit R. Akiba: si dicitur, Quid est quod scriptum est Exod. 32. cap. Et vidit populus, quod tardaret Moyses descendere de monte. Congregatus est populus ad Aharon, & dixerunt ad eum, Surge, fac nobis Deos, qui vadant ante nos, Mosi enim qui ascendere nos fecit de terra Ægypti, nescim⁹ quid actum fuerit. Non legas בושש *Bosses*, quod est tardare, sed באו שש

Bau sit,

Bau ses, id est venerunt sex. Nam quando ascendit Moses in altum, dixit Israeli, In fine 40. dierum in principio sex. ego veniam. In fine igitur 40. dierum venit satan, & turbauit mundum, id est, induxit maximam in aere tempestatem. Dixitque Israeli, vbi est Moses? Dixerunt ei, Ascendit in altum. Ait eis, Iam peruenerunt sex horæ, & nondum venit. Dixit ergo eis Mortuus est, & non respexerunt, vel non curauerunt de eo. Ostendit igitur eis similitudinem feretri eius in nube. Hinc est quod dixerunt ad Aharon, Mosi enim qui fecit nos ascendere de terra Ægypti, nescimus quid actum sit. Et quid consequenter scriptum est? Et dixit eis Aharon, Abrumpite inaures aureas, quæ sunt in auribus vxorum vestrarum. Et reliqua. Et accepit de manu eorum, formauitque in forma, & fecit vitulum fusilem. Et dixerunt, Isti sunt dij tui Israel: Cum cæteris quæ sequuntur. Hæc traditio. Ex his igitur euidenter apparet, omnem diaboli conatum ac studium erga homines in eo esse, vt eos decipiat ac fallat. Quare satis manifestum est, quam grandis sit Iudæorum stultitia, quam ingens insania, quam immensa vecordia, qui circumcisionem, & sabbatum, ac alia quæ Deus abstulit, & diabolus reddidit, hactenus seruare non desistunt.

LIBER DVODECIMVS.

DE SECVNDO MESSIÆ ADVENTV, DEQVE IN EO FVTVRIS.

CAPVT PRIMVM.

Quod secundus Messiæ aduentus circa mundi finem erit.

CAPNIO.

TOT tantisq; arcanis ad primum Messiæ aduentum spectantibus, quæ hactenus latuerunt, in antecedentibus, ex Talmud alijsque Hebræorum libris, per te reseratis, decens nunc profecto est, imo necessarium, vt ad magis contenendam Iudæorum nostri seculi perfidiam, ea quoque quæ de secundo eius aduentu in ipso Talmud, alijsque eorum codicibus latitant, patefiant. Primum igitur quod secundus Messiæ aduentus circa mundi finem futurus sit, non ad redimendum (vt Iudæi ipsi falso opinantur) sed ad iudicandum, per eorum scripturas probari oportet. GAL. Expectant quidem miseri Iudæi, Messiæ aduentum, non ad iudicandum, sed ad eos (vt ais) redimendum venturi. Sed nimium certe falluntur. Nam omnes quidem Prophetiæ quibus ipsum venturū expectant, non primum, sed secundum eius aduentum prænunciant, vt illa Danielis, quæ ipsum in nubibus cœli venturum (vt alibi patuit) 7. ca. prædixit, Illa quoque Ioelis 3. cap. in qua iuxta omnium expositorum sententiam, Messiæ aduentus describitur, de secundo eius aduentu loquitur. Quem quidem יום יהוה הגדול והנורא id est, diem Dei magnum & horribilem appellat. Quod nonnisi de die iudicij à prophetis dici solet. Et quod paulo post subdit, dicens, וקבצתי את כל הגוים והורדתים אל עמק יהושפט ונשפטתי עמם Hoc est, Et congregabo omnes gentes, & adducam eas in vallem Iosaphat, & disceptabo cum eis: etiam nonnisi de die iudicij intelligitur. Item illud Malachiæ vltimo capite dictum, הנה אנכי שלח לכם את אליהו הנביא לפני בוא יום יהוה הגדול והנורא id est, Ecce ego mittam vobis Eliam Prophetam, antequam veniat dies Dei magnus & horribilis: non potest nisi de secundo Messiæ aduentu intelligi. Quod autem secundus Messiæ aduentus in fine mundi futurus sit, id veteres Talmudistæ manifeste asserunt. Nam in *Beresith* קטנה *ketanna*, id est, in expositione libri Genes. minori super illud 5. ca. eiusdem libri dictum, Hic liber generationum Adæ: ita dicitur. Hoc est quod scriptum est Isa. 57. cap. כי לא לעולם אריב ולא לנצח אקצוף כי רוח מלפני יעטוף ונשמות אני עשיתי id est, Quoniam non in sempiternum litigabo (supple eum Adam primo) neque in æternum irascar (scilicet cum generationibus eius) Quia spiritus ex facie mea amiciet, vel induet, vel animabit. Et animas ego feci. Rabbi תנחום *Tanhum* dixit in nomine Magistrorum, Nunquam Rex Messias veniet, nisi creatæ fuerint omnes animæ, quæ creandæ in cogitatione ascenderunt, hoc est quas Deus creandas præuidit. Quæ est huius rei probatio? Illud Isa. 57. ca. Et animas ego feci: id est, Propter animas quas

ego feci, veniet Messias. Hæc omnia traditio. Hoc pene idem in *Midras cohelet*, id est in expositione libri Eccles. hoc modo legitur, אמרו בשם רב אין מלך המשיח בא עד שי בראו כל הנפשות שעלו במחשבה להבראות id est, Dixerunt (supple Magistri) in nomine Rabbi, Non veniet Rex Messias, donec creentur omnes animæ, quæ præcogitatæ sunt creari. Quod quidem non potest nisi in fine mundi fieri. In capitulis quoq; magni Rabbi Elazar, c. 34. ita dicitur, חי אני נאם יהוה שאני מעמיד אתכם לעתיד לבא בתחיית המתים ומקבץ אתכם עם כל ישראל לארץ ישראל Hoc est, Viuo ego dicit Deus, Qui surgere faciam vos in futuro tempore resurrectionis mortuorum. Et congregabo vos cum vniuerso Israel in terram Israel Congregationem autem Israel Iudæi non expectant, nisi in Messiæ aduentu. Cum igitur congregatio hæc tempore resurrectionis futura sit, resurrectio autem tempore iudicij: sequitur plane, quod Messię aduentus quem Iudæi expectant, iuxta quorundam veterum Talmudistarum sententiam, tempore iudicij futurus sit. Aut saltem (vt quidam alij Talmudistæ aiunt) valde prope iudicium. Nam vt habetur in libro *Sanhedrin* ca. *Helec*, Rabbi quidem Elazar dixit, quod ימות המשיח ארבעים שנה id est, Dies Messiæ 40. anni. Rabbi autem Elazar alius, Azariæ scilicet filius ait, Quod erunt שבעים שנה hoc est 70. anni. Quamuis & alij ibidem diuersa temporis spacia assignent, omnes tamen in eandem sententiam conueniunt. Demum si omnes priscorum Talmudistarũ sententię considerantur, tam quæ in eodem cap. *Helec*, recitantur, quam quæ alijs in locis, Messiæ temp⁹ aut iam præterisse (vt in 4. libro de primo eius aduentu latissime probauimus aut in fine mundi (vt nunc de secundo ipsius aduentu probatum est) futurum designant. Ex his igitur patet, secundum Messiæ aduentum iuxta antiquorum Iudæorum sententias, in fine mundi futurum esse.

CAPVT II.

Quod futura sit generalis mortuorum resurrectio.

CAPNIO.

CVM fides Catholica firmiter credat, in aduentu secundo Christi resurrecturos mortuos: idcirco ad huius Catholicæ veritatis confirmationem, atq; ad Iudaicæ perfidiæ confutationem, per veterum Talmudistarum dicta probandum est, & generalem mortuorum resurrectionem, quam Sadducęi negant, futuram esse, & mortuos ipsos per Messiam resuscitandos, quod iuniores Iudæorum falsum esse, dicere audent. GAL. Duo, mi Capnio, me hic per priscas Iudæorum scripturas ostendere hortaris, & generalem scilicet mortuorum resurrectionem futuram esse, & eam per Messiam factum iri. Primum itaque patet non solum per sacræ scripturæ testimonia, verum etiam per Talmudistarum dicta. Nam illud quidem Psalm. 17. dictum, אני בצדק אחזה פניך אשבעה בהקיץ תמונתך Hoc est, Ego in iustitia videbo, vel cõtemplabor faciem tuam, satiabor, cum euigilauerit, vel resurrexerit forma, vel figura, vel imago, vel similitudo tua: sic exponunt, & præsertim R. Abraham Auen Ezra, & R. Selomo: & R. quidem Abrabam, sic dicens, Hæc visio non est oculi, sed intellectus. Et non videt verba, nisi quia animæ sapientiam didicit. R. vero Selomo in glossa sic, Videbo faciem tuam; sicut dictum est Isa. 52. c. Quia oculo ad oculum videbunt. Satiabor cum euigilauerit forma, vel figura, vel imago, vel similitudo tua, id est, cum euigilauerint mortui de somno suo. In lib. quoq; *Midras tehillim*, super illud Psal 78 ויזכר כי בשר המה רוח הלך ולא ישוב id est, Et recordatus est, quia caro ipsi, spiritus vadens, & non reuersurus: sic legitur, סברי ראמרי דלית מתינתיין דכתיב רוח הולך ולא ישוב אלא זה יצר הרע שהולך עמו בשעת מיתה ואינו שב עמו בשעה שיעלו המתים id est, Alij sunt dicere quidam, quod mortui nõ viuent, eo quod dicitur, Spiritus vadens, & non reuersurus. Sed hic est *ieiser hara*, id est, figmentũ malum, siue fomes, qui vadit cum homine in hora mortis, & non reuertetur cum eo in hora qua resurgent mortui. In libro insuper *Elle haddebarim rabba*, id est, in cõmentariis libri Deut. ita dicitur, רבי סימאי אומר כל ברית שנבראו מן השמים נפשן וגופן מן השמים וכל שיבראו מן הארץ נפשן וגופן מן הארץ לפיכך עשה אדם תורה ועשה רצון אביו שבשמים הרי הוא כבריות של מעלה שנאמר אני אמרתי אלהים אתם וגומר לא עשה תורה ולא רצון אביו שבשמים הרי הוא כבריות של מטה שנאמר אכן באדם תמותון וכן תית רבי סימא אומר אין לך פרשה שאין בה תחיית המתים אלא שאין בנו כח לדרוש שנאמר יקרא אל השמים מעל וגומר יקרא אל השמים מעל זו נשמה ואל הארץ לדין עמו זה הגוף מי דיין עמו ומניין שאין מדבר אלא בתחיית המתים שנאמר מארבע רוחות בא הרוח כי שם יהוה אקרא ומצינו שלא הזכיר משה שמו של מקום אלא לאחר עשרים ואחד דבר מפי למד ממלאכי השרת שאין מזכירין את השם אלא לאחר שלש קדושות שנאמר וקרא זה אל זה ואמר קדוש קדוש קדוש יהוה צבאות Hoc est, Rabbi Simai dixit, Omnium creaturarum quæ de cœlo creatæ sunt, anima & corpus ad cœlum pertinent. Creaturarum vero quæ de terra creatæ sunt, anima & corpus ad terram attinent. Si itaq; obseruat homo legem, ac voluntatem patris sui qui in cœlis est, efficitur absque dubio de numero creaturarum supernarum. Sicut scriptum est, Ego dixi Dij estis. Atqui si non obseruat legem, ac voluntatem patris sui qui in cœlis est, efficitur de numero creaturarum inferiorum. Sicut scriptum est, Profecto sicut Adam moriemini. Quapropter dictum est à R. Simai, non extare aliquod capitulum scripturæ, in quo non fiat mentio de resurrectione mortuorum, tametsi vis nostra non possit illud penetrare. Et hoc est quod scriptum est, Vocabit cœlum desuper, & terram, ad iudicandum populum suum. Vocabit cœlũ desuper: hæc est anima. Et terram: hoc est corpus. Quis iudicabit ipsum? Et vnde habemus, quod non sit verbum aliquod in scriptura quod non loquatur de resurrectione mortuorum? Vbi dictum est, A quatuor ventis veniet spiritus, quoniam nomen Dei inuocabo. Repertum est autem in commentariis iudicum, q; non memorauit Moses nomen Domini, nisi post vnũ, & viginti verba. Sed à quo didicit hoc? Ab Angelis ministrantibus. Quandoquidem

doquidem Angeli ipsi ministrantes non commemorant Dei nomen, nisi post trinam sanctitatem. Quemadmodum dictum est, Vocabit hunc & illum, & dicet, Sanctus, Sanctus, Sanctus, Deus exercituum. Ex his omnibus priscorum Iudæorum dictis manifeste liquet, generalem mortuorum resurrectionem futuram fuisse.

CAPVT III.

Quod generalis mortuorum resurrectio in fine mundi futura, per Messiam fiet.

CAPNIO.

ALTERVM igitur, quod scilicet generalis hęc resurrectio per Messiam fieri debeat, nunc te probare oportet. GAL. Id quoq; multipliciter probari potest. Et primo quidem per glossam lib. Gen. super illud a.c. eiusdem libri, Et germinare fecit Dominus Deus de terra omne lignum. Sic enim ibi ad verbum dicitur hoc est quod scriptum est Psal. 31. מה רב טובך אשר צפנת ליראך i. Quam multum bonū, quod recondisti timentibus te! Et infra in eadem glossa Hebraica ita dicitur: omnes patres, & iusti, tribus, & Moses, & Aharon, & Dauid, & Selomo, omnesque Reges de tribus Dauid, & omnes Prophetæ dicent ad Messiam. Finis prope est, ad te pertinet, vt viuifices nos. Sicut dictū est Hos. 6.c יחיינו מיומים ביום השלישי יקימנו ונחיה לפניו i. Viuificabit nos post duos dies, in die tertio suscitabit nos, & viuemus ante faciem eius. Koras quoq; & coetus eius, atq; Absalon venient ad eum, & dicent, Vsq; quo finis mirabilium? & quando redibis, & viuificabis nos? Sicut dictum est Ps. 85. הלעולם תאנף בנו תמשוך אפך לדור ודור : הלא אתה תשוב תחיינו ועמך ישמחו בך i. Nunquid in seculum, vel in perpetuum irasceris in nos, extēdes iram tuam in generationem & generationem? Nónne tu reuertens viuificabis nos, & populus tuus lætabitur in te? Hæc traditio. Ex qua manifeste liquet, quod ad Messiam spectat mortuorum viuificatio atque resurrectio, & quod ipse in mundi fine ad iudicandum omnes homines venturus sit. In *Midras* quoque *tehilim*, id est, in expositione Psalmorum, super illud Psalm 93. dictum, נכון כסאך מאז Hoc est, Præparatus thronus tuus ex tunc: sic dicitur, Messias ascendit in montem Dei sancti, & benedicti ante mundi creationem. Quemadmodum dictum est Psalmo 72. לפני שמש ינון שמו id est, Ante solem *innon*, id est, genitus, vel filiabit, vel nasci faciet, fuit nomen eius. Quia futurum est, vt ipse ינין *iannin*, id est, filiet, vel nasci faciat omnes dormientes in puluere. Dixit R. Rhamon, Dormientes in puluere sunt mortui. Iuxta illud Dan. 12.c. dictum, ורבים מישיני אדמת עפר יקיצו אלה לחיי עולם ואלא לחרפות לדראון עולם: id est, Et multi ex dormientibus in terræ puluere euigilabunt, alii ad vitam æternam, alii ad opprobrium, & ad vermiculationem sempiternam. Super illud quoque Psal. 3. dictum, אני שכבתי ואישנה הקיצותי כי יהוה יסמכני id est, Ego accubui, pro accubabo, & dormiam, & resurrexi, vel euigilaui, pro resurgam & euigilabo, quoniam Deus suscipiet me, scilicet per manus Messiæ, vt dicit ibidem *Midras*, id est, glossa. Cabalistæ quoq; hoc sępe fatētur. Nam vt cætera eorum de hac re dicta taceam, ea tantū referam, quę ex fragmentis Cabalisticis hoc modo habentur, וידוע כי ביד מטטרון תחית המתים וכן אמר לפנים ושפט בצדק דלים והוכיח במישור לענוי ארץ והכה ארץ בשבט פיו וברוח שפתיו ימית רשע הורה עליד הוביא כי לא ילחם בידיו אלא בכח השם וכל אשר יברך יבורך וכל אשר יאור יואר כי אין ליהוה מעצור להושיע ברב או במעט שלא יצטרך לקבוץ מלחמה מתהלתו גם לא בחרב ובאנית יהושיע יהוה לא בגבורת הסוס יחפץ ולא בשוקי האיש ירצה רוצה יהוה את יריאיו את המיחלים לחסדו אשרי כל חוסי לו ותמצא אמרו בשבט פיו היא אותפי הגבירה פיו ורוח שפתיו חצי השם נכלל חכמה תבונת דעת כמו שאמרו רזל שלש הם ותנו למלך המשיח יבא בימינו: h.e. Constat in manu *Matatron* positam esse viuificationem mortuorū. Sicut scriptum est Isa. 11 cap. Et iudicabit in iustitia pauperes, & corripiet in æquitate mansuetos terræ, & percutiet terram virga oris sui, & spiritu labiorum suorum interficiet impium. Ostendit hoc loco Propheta, quod non sit bellum gesturus manibus suis propriis, sed virtute diuina. Et quod omnia, quæ benedicet, erunt benedicta, & omnia, quæ maledicet, maledicta erunt. Quoniam non mutabit Deus siue augendo, siue diminuendo salutem, quam ipse operabitur. Hinc etiam docemur, quod non erit ei necessarium mouere bellum. Quoniam Deus præstat salutem non ense, aut lancea. Sicut dictum est Psal. 147. Non in fortitudine equi est voluntas eius, neque in tibiis viri beneplacitum est ei. Voluntas Dei est ad timentes eum, & qui sperant in misericordia eius. Beati omnes qui sperant in eo. Et repertum est, in eo, quod dicit, Virga oris sui, quod os est signum potentię diuinę. In eo vero quod ait, פיו ורוח שפתיו id est, oris sui, & spiritu oris sui, continetur medietas nominis Dei. Et comprehēdit sapientiam, intelligentiam, & scientiam. Et, vt dicunt sapientes, tria hæc dabuntur Regi Messiæ. Vtinam cito veniat diebus nostris. Hæc ibi. In quibus inter cætera notatu digna, quæ ponuntur de Messia, dicitur in potestate ipsius positam esse mortuorum resurrectionem. Ex his igitur omnibus, quæ dicta sunt, palam ostensum est, generalem mortuorum resurrectionem in fine mundi futuram, per Messiam factum iri. Vnde dictum veri Talmudistæ, qui ait 1. Cor. 15. cap. Per hominem mors, & per hominem resurrectio mortuorum. Et sicut in Adam omnes moriuntur, ita & in Christo omnes viuificabuntur.

CAPVT IIII.

Quod post generalem resurrectionem omnes homines vno lingua loquentur idiomate, & quod erit illud.

CAPNIO.

SEPHONIAS Propheta de aduentu Messiæ ad iudiciū loquens, quod post resurrectionem generalem fiet, dicit labium electū ad omnes homines conuertendum, ac reducendum esse. Ait enim sic tertio capite, לכן חכו לי נאם יהוה ליום קומי לעד כי משפטי

לאסף גוים לקבצי ממלכות לשפך עליהם זעמי כל חרון אפי כי באש קנאתי האכל כל הארץ : כי אז אהפך אל עמים שפה ברורה לקרא כלם בשם יהוה לעבדו שכם אחד : Hoc est, Expectate me, ait Deus, in die resurrectionis meæ in futurum. Quia iudicium meum, vt congregem gentes, vt colligam Regna, ad effundendum super eos indignationem meam, omnem iram nasi mei. Quoniam in igne zeli mei deuorabitur vniuersa terra. Quia tunc conuertam ad populos labium electum: vt inuocent omnes in nomine Dei, & colant eum humero vno. Hæc ille. *Midras*, id est, glossa ait, Humero vno, id est, parte vna. Sicut dictum est Genesis quadragesimo octauo cap. ואני נתתי לך שכם אחד id est, Et ego dedi tibi humerum vnum, id est, partem vnam. Quum ergo Propheta dicit voce Dei, Conuertam ad populos labium electum: quid per labium hoc electum intelligitur? quódve est labium istud, quod Dominus elegit, vt eo inuocetur nomen eius, atque colatur ab omnibus gentibus humero vno, id est, parte vna? GAL. Hac in re varii varia dicunt. Quidam enim aiunt, labium hoc electum Græcam esse linguam, quam Dominus elegit, vt in ea nomen suum inuocetur, atque per eam ipse colatur. Nam nouum quidem testamentum (præter Matthæi Euangelium) totum in lingua Græca scriptum fuit, totaque primitiua Ecclesia in lingua Græca fundata est. Cuius quidem rei nomen ipsum Christianorum maximum est indicium: Χριστὸς enim, à quo Christiani dicuntur, Græcum est nomen. Neque hoc solum, sed ipsa quoque nomina siue dignitatum, siue officiorum, quæ ad rem Christianam spectant, ac Dei cultum concernunt, omnia fere Græca sunt, vt Ecclesia, Papa, Patriarcha, Archiepiscopus, Episcopus, Presbyter, Diaconus, Hypodiaconus, Acolytus, clericus, laicus, & reliqua id genus. Quapropter linguam Gręcam ipsam à Deo electam fuisse dicunt, vt in ea passim per orbem & nomen suum inuocaretur, & ipse à cunctis coleretur. Vnde & Messias ipse Dei Filius ab vniuersis gentibus hucusque Græco nomine Christus dicitur. Alii vero labium hoc electum Latinam affirmant esse linguam; qua plurimæ regiones, vt Italia, Germania, Pannonia, Gallia, Hispania, & pleræque aliæ nationes & nomen Domini inuocant, & ipsum Deum colunt. Ideo signanter Dominus in præmissis Prophetæ verbis non vniuersaliter ad omnes, sed ad populos labium hoc electum se conuersurum dixit. Non enim omnes populi, qui Christum confitentur, linguâ Latinâ à Deo electâ, nomen Domini inuocant, aut ipsum colunt, sed aliqui duntaxat. Quod per id, quod sequitur, manifestius exprimitur, dum dicitur: Humero vno. Nónne & hoc plane impletum est? Quicunque enim lingua Latina siue Romana nomẽ Domini inuocant, omnes in vnius summi Pontificis humero & authoritate inuocant. Ab ipso enim canonicas subeunt pœnas, ab ipso & absolutionis tam earundem pœnarum, quàm peccatorum obtinent beneficium. Et secundum ipsius quoque leges ac statuta Deum colunt, dum iuxta ritum Romanæ Ecclesiæ, quæ cunctarum Ecclesiarum & domina est & magistra, ac iuxta Romani Pontificis sanctiones, qui Christi vicarius est, ac Dei vicem gerit, & item diuinam faciunt, & sacra persoluunt officia. Talmudistæ autem labium hoc electum Hebraicam linguam esse asserunt: quod eam Deus præ cæteris elegerit, qua & patribus loqueretur, & legem suam daret. Quare legem ipsam arcanaque pene omnia Prophetis reuelata, ea lingua scribi voluit. Vnde & ipsam peculiari vocabulo sanctam vocant. Eas ob res tunc iuxta propheticum vaticinium Dominum ipsum ad populos labium electum ad vocandum nomen suum, & ad se colendum humero vno conuersurum aiunt, cum omnes gentes per Messiam saluandæ, humero vno, id est, sub vno ipsius Messiæ Regno, Deum ipsum Hebraica lingua laudabunt. Quod post resurrectionem generalem in electis adimplebitur. Quemadmodum enim ante linguarum diuisionem in turri Babel factam, vniuersa terra vnius erat labii: ita in resurrectione generali omnes homines vna loquentur lingua, Hebraica scilicet, qua primi parentes in paradiso loquebantur, & qua electi omnes in statu innocentiæ locuti fuissent, si ipsi primi parentes in gratia Dei stetissent. Et hæc quidem opinio magis literæ consonat. Propheta enim in eisdem verbis non de primo Messię aduentu, sed de secundo loquitur, cum scilicet ad iudicandum veniet. Quod per Rabbi Ionathæ Targum liquidius patet, qui hæc ipsa Prophetæ verba ita in Chaldæum vertit, atque exposuit, בכן סכרו למסרי אמר יהוה ליום אתגליותי hoc est, Propter hoc expectate verbum meum, ait Deus in die ostensionis meæ ad iudicandum. Et infra, ארי באשת פורענותי יסופון כל רשיעי ארעא id est, Quia in igne vindictæ meæ consumentur omnes impii terræ. Quum autem Messias sit verbum Dei (vt in superioribus ostendimus) manifestum est, quod Messias ipse in fine mundi venturus sit ad iudicandum. Ex quo aperte liquet, Sephoniam Prophetam in prædictis verbis de secundo Messiæ aduentu fuisse loquutum. Quod erat probandum.

Opinio Græcorum. — Opinio Latinorum.

CAPVT V.

Quod generale iudicium per Messiam fiet, qui in forma humana gloriosa iudicaturus est.

CAPNIO.

Fatetur, & credit indubitanter vniuersa Christianorum Ecclesia, Christum Dominum nostrum viuorum & mortuorũ iudicem futurum, ipsumq; in forma humana gloriosâ ad iudicandum venturum. Vt igitur magis adhuc iniquitatem Iudæorum conuincant perfidia, per eorum scripturas probare debes, Quod Messias vniuersale iudicium in fine mundi futurũ, factutus sit, atq; in forma humana gloriosa ad iudicandũ venturus. GAL. Vniuersale quidẽ iudiciũ in fine mundi per Messiã fieri debere per id, quod in antiqua *Beresith Rabbe*, id est, in expositione libri Gen. legitur, maxime patet. Ibi enim super illud 49. c. eiusdem libri, Donec veniat Silo: ita dicitur, Hic est Messias. Et ad eum congregabuntur se gentes. Quia ipse erit iudicans vniuersum mundum. Et hoc est, quod scriptum est

est Micheæ quarto capite, ושפט בין עמים רבים והוכיח לגוים עצמים hoc est, Et iudicabit inter populos multos, & arguet gentes robustas. Et etiam dictum est Isaiæ 9. cap. ושפט בצדק דלים והוכיח במישור לענוי ארץ והכה ארץ בשבט פיו וברוח שפתיו ימית רשע id est, Et iudicabit in iustitia pauperes, & arguet in æquitate mansuetos terræ. Et percutiet terram virga oris sui. Et spiritu labiorum suorum interficiet impium. Hæc omnia traditio. Quod autem in forma humana gloriosa iudicaturus sit, habetur apud Danielem septimo capite, sic dicentem, חזה הוית בחזוי ליליא וארו עם ענני שמיא כבר אנש אתה הוה ועד עתיק יומיא מטה וקדמוהי הקרבוהי וליה יהב שלטן ויקר ומלכו וכל עממיא אמיא ולשניא לה יפלחון שלטניה שלטן עלם די לא יעדה ומלכותה די לא תתחבל h. e. Videns fui in visione noctis. Et ecce cum nubibus cœli quasi filius hominis veniens erat, & vsque ad antiquum dierum peruenit, & coram eo obtulerunt illum. Et dedit ei potestatem, & honorem, & Regnum. Et omnes populi, tribus, & linguæ ei seruient. Potestas eius potestas æterna, & Regnum eius non corrumpetur. Rabbi autem Abraham Auen Ezra super Danielem hoc in loco dicit, quod Rabbi Iehosuas dixit, hunc quasi filium hominis esse Messiam, & quod optime dixit: Quod Rabbi quoque Selomo confirmat, dicens in glossa super verbum illud, Quasi filius hominis, ipsum esse Regem Messiam. Quod autem Daniel in præmissis verbis de secundo Messiæ aduentu loquatur, ex eo potissimum patet, quod in primo aduentu cum humilitate & paupertate venturus erat, vt in antecedentibus latissime patuit: in secundo vero venturus est cum maiestate & gloria, vt verba ipsa Danielis aperte insinuant. Quod præcedentia quoque atque subsequentia in eodem capite, palam ostendunt. Prædictis siquidem verbis præmisit hæc verba, חזה הוית עד די כרסון רמיו ועתיק יומין יתיב Hoc est, Videns fui, donec throni positi sunt, & antiquus dierum sedit. Et post pauca inquit, דינא יתיב וספרין פתיחו id est, Iudicium sedit, & libri aperti sunt. Libri, hoc est, conscientiæ singulorum, quæ omnibus patebunt. Deinde paucis interiectis, subdit supradicta verba, Et ecce cum nubibus cœli quasi filius hominis veniens erat: cum reliquis. In *Midras* quoque *tehilim*, id est, in expositione Psalmorum, super illud Psalm. 118. יהוה לי בעזרי ואני אראה בשנאי hoc est, Deus mihi in adiutoribus meis, vel inter adiutores meos, & ego despiciam odientes me. Vel, & ego videbo inimicos meos? sic ad verbum dicitur, Simile est hoc filiis hominum, qui venientes ad iudicium apud tribunal, pertimescebant iudicium. Dictumque est eis, Ne timeatis, neque grauetis cor vestrum. Sic enim est futurum, vt Israel stet in iudicio coram Deo sancto & benedicto, & ipsi quidem pertimescent, Angeli vero ministeri dicent eis, ne timeatis, neque paueatis, neque terreamini. Filius quippe ciuitatis vestræ est. Sicut dictum est Isa. 45. cap. הוא יבנה עירי וגלותי ישלח id est, Ipse ædificabit ciuitatem meam, & captiuitatem meam emittet. Iterum dicent eis, Ne timeatis iudicium. Nonne recognoscitis eum, scilicet iudicem, קרובכם *kerobchem*, id est, propinquus, vel consanguineus vester est. Sicut dictum est Psal. 148. לבני ישראל עם קרבו הללויה hoc est, Filiis Israel, populo propinquo, vel consanguineo suo: *halleluia*, id est, laudate Deum. Adhuc rursus dicent eis, Ne timeatis a iudicio. Frater enim vester est. Sicut dictum est Psalm. 122. למען אחי ורעי אדברה נא שלום בך id est, Propter fratres meos, vel socios, vel amicos meos, loquar nunc pacem in te. Maxime autem vos non oportet timere, quia pater vester est. Sicut dictum est Deuteron. 32. cap. הלא הוא אביך קנך hoc est, Nonne ipse est pater tuus, possessor tuus, vel emptor tuus? Hæc omnia traditio. Ex omnibus his manifeste liquet, Messiam Deum & hominem iudicium vniuersale in fine mundi facturum esse, atque in forma humana cum gloria & maiestate ad iudicandum venturum.

CAPVT VI.

De æterno præmio, quod iusti post vniuersale iudicium sunt habituri.

CAPNIO.

QVONIAM in vniuersali iudicio vnusquisque pro suis meritis propriam mercedem accipiet, idcirco non abs re, ad confutandam errorem miniorum Iudæorum impieratem, qui bonorum operum mercedem in præsenti duntaxat vita se accepturos & sperant & asserunt, de æterno præmio, quod post vniuersale iudicium iusti habituri sunt, aliquid iuxta veterum ipsorum sententias hic dicendum est. GAL. Multa quidem hac de re ex eorum scriptis adduci possent. Sed duo tantum hic afferam, quæ ipsi minime negare possunt. Primum quidé est, quod in libr. צניעותא דסתרא *Sinioerba desitra*, i. celati pudoris, his verbis scriptum legitur, זכאין אינון צדיקיא דשלפין בשמחהון מהאי גופא קדישא דאקרי אדם דכליל כילא ארעא דעטרין ובתרין קדישין מתחברין תמן בצרורא דאכלא זכאין אינון צדיקיא דכל תני מני קדישין דאתאסרו ברוח קדישא עילאה רוח דכל רוחין קדישין איתכלילן ביה רוח דעילאין ותתאין איתין ליה זכאין אינון מארנחון דסרין מחצרי חקלא דמליין הילין תרעין ותסתכלון ביה ותרעין למאריהון אפין באפין עינא בעינא ובהנים סילי תחון לעלמא דאתי היינו הא דכתיב וידעת היום והשבות אל לבבך כי יהוה הוא האלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת אין עוד Hoc est, Puri, siue qui meruerunt præmium, sunt iusti illi, qui recuperauerunt animas suas mediante corpore illo sanctissimo, quod vocatur homo, quod implet totam terram, & donatur corona ab illis. Accipiunt vero & coronam sancti, atque coniunguntur ibi in illa scilicet caterua, in qua conueniunt. Puri, siue merentes, iusti isti, quos appellat sanctos, suos commorantes cum spiritu sancto altissimo. Spiritus hic est, in quo clauduntur omnes sancti spiritus superiorum & inferiorum. Exceperunt autem ipsum puri illi & benemeriti, dominum eorum, dominumq; dominorum, in agro illo, qui arboribus plenus est, fecerunt sui notitiam, & acceperunt intellectum ab eo, & vicissim cum eorum domino se cognouerunt, facies per faciem, & oculus per oculum. Et huius rei gratia meruerunt

p[illegible] um in futuro seculo. Et hoc est, quod scriptum est Et cognosces hodie reuersus ad cor tuum, qu[illegible] ipse est Deus in cœlis desuper, & quod in terra deorsum non sit præter eum. Hæc ibi. Alterum vero habetur in libro *Midras tehelim*, super illud Psal. 11. כי צדיק יהוה צדקות אהב ישר יחזו פנימו i. Quoniam iustus Deus iustitias dilexit, recti videbunt faciem eius. Sic enim ibi dicitur, דבר אחר יחזו פנימו אילו צדיקים שנאמר והמשכילים יזהירו כזוהר הרקיע שהם עתידין להיות מאירין פניהן כחמה ולבנה כרקיע וככוכבים בברקים כשושנים וכלפידים כחמה שנאמר כצאת השמש בגבורתו כלבנה שנאמר כירח יכון עולם כרקיע שנאמר כזוהר הרקיע ככוכבים שנאמר ומצדיקי הרבים ככוכבים כברקים שנאמר כברקים ירוצו כשושנים שנאמר למנצח על שושנים כלפידים שנאמר ומראיהם כלפידים כת ראשונה לפני המלך יושבת ורואה את המלך ואת פניו שנאמר ישבו ישרים את פניך ואומר ישרי יחזו פנימו כת שנית אומרת אשרי יושבי ביתך שלישית מי יעלה בהר יהוה רביעית אשרי תבחר ותקרב חמשית מי יגור באהלך ששית מי ישכון בהר קדשך שביעית ומי ירום במקום קדשו וכל כת וכת יש לו מדור בגן עדן וכנגדן שבע בתי דירות בגיהנם לרשעים ואלו הן שאול ואבדון גיא דומה צלמות ארץ תחתית וארץ ציה הרי שבע בתי דירות לרשעים ושבע לצדיקים לכל אחד ואחד לפי מעשיו בתי דירתן i. Sermo alius. Videbunt faciem eius. Hi sunt iusti, de quibus dictum est Daniel. 12. cap. Et intelligentes splendebunt sicut splendor cæli. Futurum siquidem est, vt facies iustorum fulgeant, tanquam sol, tanquam luna, tanquam cœlum, tanquã stellæ, tanquã fulgura, tanquam lilia, tanquam lampades. Tanquam sol: sicut dictum est Iudic. 5. Sicut egressus solis in fortitudine sua. Tanquam luna: sicut dictum est Ps. 85. Sicut luna præparata in æternum. Tanquam cœlũ: sicut dictum est Dan. 12. Velut splendor cœli. Tanquam stellæ: sicut dictũ est Dan. 12. Et iusti splendescent vt stellæ. Tanquam fulgura: sicut dictum est Nahum 2. Vt fulgura discurrent. Tanquam lilia: sicut dictum est in Ps. 45. Victori super liliis. Tanquam lampades: sicut dictum est Nahum 2. Visio eorum tanquam lampadum. Prima diuersitas est eorum, qui ante faciem Regis habitant, & intuentur Regem & faciem eius. Sicut dictum est, Habitabunt recti coram facie tua. Et dictum quoq; est, Recti videbunt faciem eius. Secunda diuersitas est eorum, de quibus dicunt: Beati qui habitant in domo tua. Tertia eorũ, de quibus aiunt, Quis ascendet in montem Dei? Quarta, de quibus dicitur, Beatus quem elegisti, & appropinquasti. Quinta de quibus dicitur, Deus, quis hospitabitur in tabernaculo tuo? Sexta de quibus dicitur, Quis habitabit in monte sancto tuo? Septima de quibus dicitur, Et quis surget in loco sancto eius? Quælibet autem harum diuersitatum habet mansionem per se in paradiso deliciarum. Et econtra septem quoque habentur mansiones in gehenna pro impiis. Et sunt istæ: *Seol*, id est, infernus: *abaddon*, id est, perditio: *ghe*, id est, vallis vel profundum: *dima*, id est, taciturnitas: *tsalmaueth*, id est, vmbra mortis: *erets tachtith*, id est, terra inferior: & *erets tsiia*, id est, terra sitiens. Hæ sunt septem mansiones impiorum, & septem iustorum. Cuilibet autem iuxta opera eorum, domus mansionum ipsorum. Hactenus traditio. Ex præmissis igitur duabus traditionibus satis aperte ostenditur, iustorum premium, quod habituri sunt post vniuersale iudicium.

Capvt VII.

Quod ipsemet Messias post vniuersale iudicium erit æterna merces, & præmium iustorum.

CAPNIO.

Cvm Isaias de Messiæ aduentu ad iudicium loquens, ita 40. cap. ait, הנה אדני יהוה בחזק יבוא וזרעו משלה לו הנה שכרו אתו ופעלתו לפניו: כרעה עדרו ירעה בזרעו יקבץ טלאים h. e. Ecce Dominus Deus in fortitudine veniet, & brachium eius dominãs cũ eo. Ecce merces eius cum eo, & opus eius corã ipso. Sicut pastor gregẽ suum pascet, in brachio suo cõgregabit agnos: Quid est hæc merces cum eo, de qua Propheta loquitur?

Gal. Ipsemet Messias: qui erit æterna merces & præmium iustorum, tam secundum diuinitatem, quam secundum humanitatem. Quocirca R. Ionathan verba hæc ita Chaldaice transtulit, הא יהוה אלהים בתקיף אתגלי ותקוף דרע גבורתיה שלמא קדמוהי הא אגר עבדי מימריה עמיה וכל עובדיהון גלן קדמוהי כרעיא דעדריה רעי בדרעיה מכניש אמרין i. Ecce Dominus Deus in fortitudine reuelabitur, & fortitudo brachii roboris eius cum eo. Ecce merces facientiũm verbũ eius cum eo. Quia omnia opera eorũ manifesta coram eo. Sicut pastor, qui gregem suum pascit, in brachio congregabit agnos. Glossa autem Rabbi Selomonis super hæc Prophetæ verba sic dicit, Ecce merces eius præparata cum eo iustis. Et opus eius, id est, merces operis, quam daturus est eis. Messiam autem ipsum futurum iustorum mercedem ac præmium, id prisci quoque Talmudistæ apertissime tradiderunt. Nam in libro, qui סדר עולם *Seder olam*, id est, ordo mundi dicitur, sic ad verbum legitur, Scriptum est Dan. 2. cap. ידע מה בחשוכא ונהורא עמיה שריה Hoc est, Nouit quid in tenebris est, & lux cum eo habitat. Nouit (inquit) quid in tenebris est (Hæc est perpetua impiorum pœna in gehenna) Et lux cum eo habitat. (Hæc est donatio mercedis iustorũ in futuro seculo) Hæc ibi. Quod autem hæc lux, quæ est futurum iustorum præmium siue merces, sit Messias ipse, in *Bereschith* קטנה *ketanna*, id est, in expositione libri Gen. minori, manifeste habetur, cũ super illud 1. eiusdem libri dictum, In principio creauit Deus cœlum & terram: cum reliquis: sic dicitur, Dixit Rabbi Abba, Scriptum est Dan. c. 2. Et lux cum eo est. Hæc lux est Rex Messias. Hæc traditio. Ex his liquido patet, ipsummet Messiam futurum esse æternam iustorũ mercedem ac præmium. Confirmatur autem hæc Talmudistarum sententia & per illud Gen. 15. cap. dictum, אל תירא אברם אנכי מגן לך שכרך הרבה מאד id est, Non timeas Abram: Ego ero scutum tuum, & merces tua multa valde. Eapropter ipse dixit Ioannis 10. ca. Ego sum ostium, per me si quis introierit, saluabitur, & ingredietur, & egredietur, & pascua inueniet. Pascua, æternæ scilicet beatitudinis, inueniet in me (supple)

ple) intus & foris. Intus per claram diuinitatis visionem, perfectamque fruitionem: foris, per gloriosæ humanitatis intuitionem. Et hoc est, quod dixit, Et ingredietur & egredietur.

CAPVT VII.

CONCLVSIO TOTIVS OPERIS.

GALATINVS.

HÆc sunt, Capnio & Hogostrate, catholicæ veritatis arcana, quæ in hoc opere, ad Dei Opt. Max. honorem ac laudem, ad orthodoxæ fidei confirmationem, ad vniuersalis Ecclesiæ decus, ad Christianæ Reipublicæ vtilitatem, ad omniumque animarum salutem, ex Talmudicis, & Cabalistis, aliisque Hebræorum libris, velut è sentibus rosas, pro vestræ disputationis fundamento (diuina auxiliante ope) excerpsi, atque in hos duodecim libros quasi in fasciculos collegi: vt ex ipsis facile perspici posset, quid de Talmud sentendum sit, de quo tamdiu inter vos disceptatum est. In alio siquidem opere, quod in sex distinctum libros, iuxta articulorum Hogostrati distinctionem, propediem (Deo fauente) me in lucem editurum spero, amplissimus dabitur vobis disputandi locus: vt tandem, articulis ipsis solerter discussis, rationibusque vtriusque vestrûm diligenter auditis, veritas ipsa, quam tanto studio quæritis, luculentius determinata pateat. Nunc autem id à vobis exoratum velim, vt, si quid vobis hoc in opere minus rectè à me dictum visum sit, illud mihi amicè aperiatis. Quum enim ad conficiendum tantum opus, ad quod (vt verum fatear) vix tota hominis ætas satis fuisset, non nisi annus cum dimidio mihi datus fuerit, vereor admodum, ne ob nimiam celeritatem me multa secus quam decuerit, dicere contigerit. Quare paratus sum, sapientum amicorum iudicio, cuncta [illegible] me minus [illegible]ne dicta emendare, ac, vbi opus fuerit, reuocare. HOG. Quæ in hoc opere, Galatine, dixisti, mihi quidem omnia, præter vnum, bene dicta videntur. GAL. Dic amabo quid vnum illud est? HOG. Te in plurimis communem scribendi proferendique modum non seruasse. Nam alia quidem, quæ aspirationem respuunt, cum aspiratione scripta protulisti: alia vero longe aliter, quam vsus obtinuit, scripta pronunciasti. GAL. Quænam sint ista, quæso edissere. HOG. Quæ igitur præter vsitatum scribendi morem cum aspiratione scripta retulisti, multa profectò sunt, sed præsertim hæc: Heua, Habel, Hanna, Iohannes Halleluia. Quæ autem præter nostræ orthographiæ legem scripta pronunciasti; quamuis multa quoque sint, hæc tamen inter cætera videntur præcipua: Hanoch, Methuselas, Noas, Peres, Moses, Iehosuas, Pinhas, Semuel, Selomo, Sealthiel, Iehoiakim, Hoseas, Bathseba, Elisceba, Amora. Quæ tamen à nostris Enoch, Mathusalê, Noe, Phares, Moyses, Iosue, Phinees, Samuel, Salomon, Salathiel, Ioakim, Osee, Betsabea, Elizabeth, Gomorra, passim & scribi & pronuntiari solent. Quapropter te à multis carptum iri, haudquaquam dubito. GAL. Quos me propter ea carpturos putas, eos rogo atque obsecro, ne me prius accusare velint, quàm rationem, qua id fecerim, audiant. Eam ob rem & te, & eos scire velim, nostræ editionis authorem Græcam editionem imitatum, sicuti in multis sententiam alium à veritate Hebraica penitus abhorrentem reddidit: ita quoque infinita pene vocabula corrupte ac deprauate transtulisse: quæ cum non Græca, sed Hebraica sint, in ipsis non Græcos, sed Hebræos sequi debemus. Et potissimum in iis, ex quorum literaturæ variatione, sequitur significationis variatio: cuiusmodi sunt, quæ in hoc opere præ cæteris castigare curaui. Quæcunque igitur per literam *he*, aut *heth* apud Hebræos scribuntur, cum aspiratione apud nos scribenda sunt. Neque enim eorum opinioni assentio, qui *heth* spiritui graui, & *he* spiritui leni Græcorum comparantes, ea duntaxat cum aspiratione apud nos scribi debere aiunt, quæ per *heth* apud Hebræos scribi contingit. Tum quia in Hebraicis (vt dixi) dictionibus, non Græcorum, sed Hebræorum (quantum nostræ literæ patiuntur) orthographia seruanda est. Tum etiam, quia etsi *heth* fortis sit aspiratio, & *he* lenis, vtraque tamen litera apud eos aspiratio est. Eam ob rem vbicunque apud illos siue *heth*, siue *he* ponatur, ibidem apud nos aspiratio ponenda est, præter quam in calce dictionum: quum nostra aspiratio nusquam finalis esse possit, nisi in quibusdam interiectionibus tantum. Quocirca non parum errant, qui Heua, Habel, Hanna, Ioannes, Halleluia sine aspiratione scribunt, cum hæc apud Hebræos vel per *heth*, vel per *be* scribi soleant. Nam Heua quidem per *heth* apud eos scribitur, sic חוה *hauah*, cum à verbo חיה *haia*, quod viuere significat, [illegible] fuerit, *iod* in *vau* mutata. Vnde Heua teste [illegible] ra sacra) mater viuentium interpretatur. [illegible]na etiam per *heth* scribitur, ita חנה *Hannah*, quum nomine חן *hen*, quod idem est quod grati[a] [illegible] riuetur. Ioannes quoque [a]pud eos per *heth* scribitur sic יוחנן *Iohanan*. Componitur enim à nomine Dei [illegible] quod est יהו, & a nomine *hen*, quod est gratia. Ideirco Ioannes Dei gratia interpretatur. Habel autem apud eos per *he* scribitur, descendit enim a verbo הבל *habal*, quod idem est quod euanuit. Hallelu-ia similiter per *he* scribitur, hoc modo הללויה *hallelu-iah*: sunt namque duæ dictiones. Prima est הללו *hallelu*, quod est imperatiui modi, & secundæ personæ pluralis numeri huius verbi הלל *hillel*, quod idem est quod laudauit. Secunda est יה *iah*, quod est vnum de diuinis nominibus, & Deum siue Dominum significat, inde *hallelu-ia*, quod laudate Deum, vel Dominum, in nostram vertitur linguam. Ex prædictis igitur palam liquet, non solum hæc, verum cætera quoque omnia, quæ tam per *heth*, quam per *he* apud Hebræos scripta habentur, cum aspiratione apud nos scribenda esse. Nam & in his, & in reliquis omnibus Hebraicis dictionibus, Hebraicus tum scribendi, tum proferendi modus, semper à nobis (quoad literis nostris fieri potest) seruandus est. Alioqui eadem dictio non idem omnino apud nos significatum retineret, quod apud illos habe[t]. Hinc est, quod (vt nonnulla ex multis exempli gratia afferam, quæ ipse as-

tulisti) non Henoch sed Hanoch, non Mathusalem sed Methuselas penultima syllaba producta, non Noe sed Noas, non Phares sed Peres, non Moyses sed Moses, non Iosue sed Iehosuas penultima producta, non Phinees sed Pinhas, non Samuel sed Semuel, non Salomon sed Selomo, non Salathiel sed Sealthiel, non Ioakim sed Iehoiakim, non Osee sed Hoseas penultima producta, nō Betsabee sed Bathseba penultima etiā producta, non Elisabeth sed Eliseba penultima indem producta, non Gomorra sed Amora, & scribere, & pronunciare deberemus, cum sic ea Hebræi & scribant & pronuntient. Licét autem hæ literæ *he*, *het*, *ain*, cum tam in his, quam in cæteris masculinis nominibus finales sunt, apud nos creberrime euphoniæ gratia in *s* literam mutentur: hæc tamen mutatio nullam affert significato mutationem. Nam vt duo tantummodo de vnaquaque harum literarum exempli causa adducam, apud Hebræos משה *Moseh*, ישעיה *Iesaiah*, in *he* desinunt, נח *Noah*, משיח *Maschiah* in *het*, יהושע *Iehosua*, מושיע *Mosia* in *ain*. Hæc tamen & reliqua huius generis apud nos absq; vlla significati variatione in *s* literam sæpissime terminari solēt: vt Moses Isaias vel Esaias (vtroque enim modo dici potest) Noas, Messias, Iehosuas, Mossias quod Saluator interpretatur. Id ipsum & in propriis masculini generis in *aleph* desinentibus plerunque fit: vt עזרא *Ezra*, Ezras, שלמא *Salma* (tametsi interdum per *he* scriptum reperiatur) *Salmas*, qui Nahson filius fuit, & Salmon quoque dictus est quemadmodum ipsum in Saluatoris nostri genealogia apud Matthæum vocatum legimus. Illis præterea, quæ in *iod*, præcedente *patha*, vel *camets* terminantur, *us* syllabam addimus, *iod* & *patha* vel *camets* præcedente, in e longum, siue in æ diphthongum mutantes: vt חגי *Haggai* Haggæus, מרדכי *Mardochai* Mardocheus, זכאי *Zaccai* Zacchæus. In plerisq; vero aliis, ita *us* finali literæ apud nos coniungitur, vt ex ipsis vna efficiatur syllaba, accentu acuto, qui apud eos in vltima syllaba erat, in penultima apud nos remanēte: vt יעקב *Iaakob* Iacobus, יוסף *Ioseph* Iosephus. Et hoc quidem fit, cum ea ad nostrorum nominum declinationes deducere volumus. Quę cum ita sint, nemo me Hogostrate (vt opinans) carpere, nemo me accusare, aut arguere debet, quod in præmissis ac aliis permultis vsitatum scribendi proferendique modum non seruauerim: cum id non ignorantia, aut temeraria præsumptione fecerim, sed vt ea castigarem, ac meliora redderem. Veruntamen haudquaquam nego, multa in hoc opere dicta esse, quæ elegantius atq; ornatius dici potuissent, nisi humiliori stylo, atque nonnullis communioribusq; verbis vti necessarium fuisset: tum vt Christianæ fidei mysteria in Hebraicis codicibus inuenta cunctis notiora fierēt; tum etiam, vt Hebraicarum dictionum fidelior esset interpretatio, quas cum è verbo ad verbum transferre vellem, vix in aliquibus Latini sermonis congruitatem seruare potui. CAP. Ego quidem, Galatine (vt ex animi sententia loquar) quæcunque dixisti, adeo bene, adeoque eleganter te dixisse arbitror, vt neminem aut melius, aut elegantius præsertim tam breui tempore dicere potuisse existimem. Quod profecto nequaquam facere valuisses, nisi Spiritu sancto afflatus fuisses: vt qui olim per Prophetas Messiæ mysteria pronuntiauerat, ille idem nunc per te eadem mysteria lucidius enuclearet. Vnde palam ostenditur, quam vtile, quam proficuum, quam conducibile sit Christianæ reipublicę, Christianum Theologum Hebraicas non ignorare literas, ex quibus tot catholicæ veritatis arcana tam exacte eruisti. Quibus non modo obstinata Iudæorum nostri temporis perfidia sic penitus conuincitur, vt vlterius nec hiscere quidem audeant: verum etiam & orthodoxæ fidei veritas maxime cōfirmatur, & multa ac prope infinita sacræ scripturæ Veteris instrumenti loca, quæ vel scriptorum vitio, vel temporum longitudine, apud Græcos Latinosque vitiata habentur, ad amussim pro nostra fide emendantur: pro quibus omnibus plurimum tibi debet tota Christiana religio. GAL. Quanquam tu, mi Capnio, hæc pro tua ingenti in me beneuolentia (prout sentis) ingenue dicas: ego tamen cum non sim prorsus meæ supellectilis aut nescius, aut immemor, quæcunque in hoc opere dixi, omnia Apostolicæ, ac sacrosanctæ Ecclesiæ iudicio corrigenda, ac determinanda relinquo atque subiicio. Et ita quidem vt mala atq; inepte dicta meæ inscitiæ ascribantur. Bona autē quæcunq;, Deo omnipotenti, à quo optima quæque proueniunt, attribuantur. Illi laus, honor, & gloria per infinita seculorum secula.

PERACTVM est, diuina opitulante gratia, opus de arcanis Catholicæ Veritatis, ex Iudaicis codicibus excerptum, atque Inuictissimo Maximiliano Cæsari semper Augusto dedicatum. Barii, Anno Virginei partus M. D. XVI. pridie nonas Septembris.

IOANNIS

IOANNIS REVCHLINI PHORCENSIS LEGVM DOCTORIS DE ARTE CABALISTICA LIBRI TRES.

LEONI DECIMO PONTIFICI IOANNES REVCHLINVS SE SVPPLEX COMMENDAT.

Italica Philosophia, Leo decime, à Pythagora eius nominis parente primo, ad summos homines excellentibus ingeniis præditos olim delata, perquam plurimis annis ingenti latratu Sophistarum occiderat, tamdiu tenebris & densa nocte sepulta, quousque Deûm fauore Sol omnis generis optimorum studiorum clarissimus Laurentius Medices pater tuus, Magni Cosmi propago, Florentinæ ciuitatis princeps exorietur. Quem etsi nouimus animo & scientia gubernandi Rempublicam, & domi bellique omnia consilio ac prudentia gerendi, tam fuisse compotem, vt nemo ætate sua in ciuili exercitatione videretur magis laudandus, tamen ad hoc nobis eum fateri oportet, commodius natum esse perinde atque cœlitus demissum, vt post eloquentiæ disciplinas & bene dicendi artes à Petrarchis, Philelphis, Aretinisque Rhetoribus antè institutis Florentinæ traditas, quo esse absque controuersia possent ciues cunctis nationibus exteris nitidiore scribendi calamo, & puritate linguæ ornatiores, ipse tandem patriæ inferret quoque illam expultricem vitiorum sapientiam, & arcanorum inuestigandi rationem, quæ in libris & monumentis priscorum ad sua vsque tempora latuissent. Ad id prouinciæ diligenter acciuit vndequaque doctissimos, & veterum authorum peritissimos viros, quibus, cum rerum scientia, etiam satis esset eloquentiæ, Demetrium Chalcondylen, Marsilium Ficinum, Georgium Vespucium, Christophorum Landinum, Valorem Angelum Politianum, Ioannem Picum Mirandulæ comitem, cæterosque orbis eruditissimos, quibus antiquorum solertia & arcana vetustas malignitate casuum obliterata, in lucem rediret. Hoc egere summi viri certatim. Nam docuit hic, commentabatur alter, legebat ille, interpretatus est ille, ac linguas vertit in linguas. Marsilius Græciam duxit in Latium, Romanos in Græciam Politianus reduxit. Instabant omnes operi, nemo non summas Medicibus laudes afferens. Hos in heroas, beatissime Leo, tuus natalis virgulâ (vt aiunt) diuinâ feliciter cecidit, Diis gratia: certe vt non restaret vllum elegantioris doctrinæ genus, in quo tu non euaderes peritior, adeo quidem puer amplexus politissimi suauitatem Politiani. Quid multis? Florentiâ illo æuo nihil erat floridius: In qua renascerentur optimarum artium, quæ ante cecidere omnia, nihil remansit intactum de linguis & literis, quo non exercerentur nobilissimi Florentini. Ea fama ego tum quidem vehementer mouebar, tactus eius loci cupiditate, ac non solum magnificentissimi & insueti nobis Hercynnis ædificii auitæ domus tuæ, quam Magni Cosmi nominarunt, verum etiam parentis tui desiderio videndi, vnde nostro seculo tanta commoda produxissent. Igitur in Italiam profectus cum illustri Eberhardo Probo, Sueuorum nostra ætate primo Duce, cui à Secretis eram, intraui Florentiam circiter duodecimum Calend. Apriles, anno salutis millesimo quadringentesimo octuagesimo septimo. Cumque insignem Mediceæ gentis nobilitatem ei Duci commendassem, vt pro rei veritate profecto debui, optabat cum eo sibi viro colloquium habere. Quod vbi animaduertisset, nescio quo reuelante Laurentius apprehendit peregrini dextram perquam humaniter, omnesque nos domum suam duxit, singula visu digna ostendens. Primo fabricatissima equorum stabula: deinde armamentarium omni apparatu bellico refertum: post item singulos thalamos pretiosissimis aulæis ornatos, pulchrosque tapetas, & in excelso culminis tecto arboribus consitum nemus, Hesperidum hortos, ac aurea mala: cuius bibliothecam cum in cœlos vsque verbis extollerem, perhumaniter, vt solebat vir suauissimus, respondit, maiorem sibi thesaurum in liberis esse, quam in libris. Quæso te, Papa sanctissime, sinas me loqui tecum aliquanto liberius, infimatem de media plebe hominem. Quanta putas me tum captum admiratione, cum quodam insigni gaudio, quando vniuersis applaudentibus audiuissem ad summa te rerum fastigia conscendisse, optimum, optimi sapientissimique Principis diui Laurentii Medicis filium, recordabar subito tanquam hierophantes aliquis paternum illud vaticinium veræ prophetiæ par. Quid hac ex Laurentio laurea fruticari queat, non modo Laurentibus populis, sed etiam toti orbi pretiosius? quis maior excogitari thesaurus possit, quam sit illud tuum ineffabile regnum, vnde nobis omnes diuitiæ tanquam ex Pactoli abysso fluunt, omnes gratię, omnes optimarum literarum ornatus, & omne quod est in humanis bonû? Semina iecit pater

ter vn [illegible] te [illegible] in cu [illegible] n [illegible] us met [illegible] L[illegible]na, Hebr[illegible] Ar[illegible], qui-bus hoc [illegible] ntur, & [illegible] ius omni [illegible] mone, quæ [illegible] m à par [illegible] ho ra. Q[illegible] ns [illegible] P[illegible] nca de-fuiss[illegible] n [illegible] Lauren-tiana [illegible] int [illegible] in [illegible] fu-[illegible] & [illegible], [illegible] Pyth[illegible]g[illegible]ras nobi[illegible] Pythago[illegible], [illegible] feli[illegible] ne legere[illegible] I[illegible] ta. Italæ Marsiliu[illegible] [illegible]. G[illegible] Ari-stotelem Iacobu[illegible] [illegible] trauit. Implebo numer[illegible] & [illegible] & Germa-nis per me [illegible] tuo nomi-ni dic[illegible]tum e[illegible]. Id tame[illegible] Hebræo-rum Cabala [illegible] potuit, [illegible] quo[illegible] Pytha[illegible]-reæ philosophia de C[illegible] præceptis in[illegible] duxit, quæ [illegible] edens e magna Græcia rursu[illegible] in C[illegible] volumina incu-buit. Emenda[illegible] igit[illegible] fere omnia. Quare [illegible] C[illegible], quæ symbol[illegible] a philo-soph[illegible] rum dogmata studiosi [illegible] nil[illegible] nihil affirmo, [illegible] le, re-cito, qui Sim[illegible] Cabalæ [illegible] au-ditus, [illegible] so[illegible]innere [illegible], [illegible] ræus, & [illegible] M[illegible] homine[illegible] ctus in diuer[illegible] pere[illegible] pellere cupientes, hor[illegible] conuiuatur[illegible] tantem gregem, at illis post symposia tabernam deseren-ubi ita ce[illegible] Marranus:

Tem[illegible] mihi verb[illegible] in ta[illegible] mur [illegible] natum, q[illegible] à pra[illegible] unt, [illegible] m, si quo[illegible] ad[illegible] ego t[illegible] mitus in[illegible] a-lassem eorum, quos ex mola temulentia [illegible] stos nouerim. [illegible] st vero quam [illegible] profectis, soli nos in ist[illegible] pridem diuersorio conuen[illegible]mus, am-bo, [illegible] ete, peregrini, & haud p[illegible] ti-nere fessi, iubeas oro cauponi, si tua mecum stat sententia, vt secundæ [illegible] æ fera[illegible] & bellaria min[illegible] arit[illegible] liber[illegible] e [illegible] uiuere licet & col[illegible] ui. At ecce [illegible] e-dunt, nescio quæ promentes tragemata, [illegible] nu-cibus & caseo vinam Bith[illegible] & [illegible] tum zythico an vinario, quanq[illegible] a nobis [illegible] nihil monentibus. Tum Philolau[illegible] au[illegible] cri dexteram ait, caup[illegible] hic ag[illegible] or, vt [illegible] mis vbiq[illegible] e loc[illegible] pedi[illegible], [illegible] sp tibus a[illegible] steria, quo plus vini ob-ligure[illegible] de bellariis [illegible] d[illegible] præst[illegible]. Nunc sane inte[illegible] h[illegible] nest[illegible] bi[illegible] iora so-dalitia fore. Nam [illegible] me[illegible] n-tuua, capite[illegible] est nouu[illegible] membr[illegible] ti-randa re[illegible]. P[illegible] mihi post lon-gam n[illegible] & [illegible] nam, [illegible] quos [illegible] nsus. Q[illegible] tibi [illegible] inte-grum [illegible] peregrinatione n[illegible]um factus [illegible] ior, quam long[illegible] nque, aut quis t[illegible], aut vndenam veneris? E Byzantio, in [illegible]

Const[illegible]nt[illegible] vrbe, quam mul[illegible] R[illegible] a[illegible]p[illegible]ant[illegible] p[illegible] L[illegible] nus, siue C[illegible] velis aut H[illegible], L[illegible]tine. Arabum tamen doctri[illegible]: & nisi m[illegible] stum est, tu [illegible] ses, q[illegible] ipse sis. [illegible]olaum me nomin[illegible] quit iste, Ala[illegible] natione, discipulu a [illegible]rago-reum, [illegible] haud absimi[illegible] m[illegible], sed quod tib[illegible] vocabulum qu[illegible] C[illegible]nti-nopol[illegible] Marranum me vocant, a[illegible] nomen à Cerint[illegible] & [illegible]one, scholari[illegible], qu[illegible]d & aqu[illegible] atius ape[illegible] que illo-qu[illegible] g[illegible]us, quam C[illegible] do-ctri[illegible]um [illegible]

P[illegible]ilo[illegible]us [illegible] S[illegible] moras au-dio: [illegible] em, [illegible] scho-læ [illegible] omnium [illegible] & [illegible] P[illegible] gen[illegible] homines [illegible] scriptori[illegible] cia, [illegible] & [illegible] quo[illegible] cum [illegible] au[illegible] de[illegible] im auditor fuer[illegible] m explartan[illegible], si [illegible] em studio sapientiæ p[illegible] copiose q[illegible] pe[illegible] tare. [illegible] ætatis pl[illegible] M[illegible]s, [illegible] ipse [illegible] p[illegible] minus ne [illegible] qui-d m[illegible] ero, de[illegible]dere pro-hibeor. [illegible] Philol[illegible]us i[illegible]quit vt video, e[illegible] Germa-norum n[illegible] en[illegible], migr[illegible] em m[illegible]nxi, quod a[illegible] perim [illegible] gnæ [illegible] m[illegible] culias vt [illegible] pe[illegible] otio [illegible] mi[illegible]. nec me [illegible] ienæ, a[illegible] præ[illegible]te-ri[illegible] eat [illegible] Pythagor[illegible] tior, [illegible]. Nam esse Pythagor[illegible] omni[illegible] me dogu[illegible] istunc expli[illegible] m, aiunt Iudæo[illegible] mon esse [illegible] men perhibent, El[illegible]azar fi[illegible] e[illegible] antiqua [illegible] rum prosapia, quem nunc remot[illegible] stat [illegible]. Ego vero, inqu[illegible] Marran[illegible] per[illegible] licet, te[illegible] ipse vtrum a[illegible] ed[illegible] P[illegible] parum edoctus [illegible] A[illegible] ranon[illegible] A[illegible] n, H[illegible], A[illegible]ron [illegible] cen[illegible]m & Aben[illegible], quem A[illegible] & [illegible] omn[illegible]es P[illegible]ripa[illegible] ne[illegible] nquam [illegible] Con-stan[illegible]nopo[illegible] q[illegible] e l[illegible] p[illegible] op[illegible] le-gu[illegible] entium [illegible] ribus in [illegible] p[illegible] d[illegible] ribus. T[illegible] laus: C[illegible] nat[illegible] n[illegible] init. Py[illegible] fit is, q[illegible] & lib[illegible] er verbo[illegible] re tac[illegible] potest & [illegible] p[illegible] le ctualit[illegible] A[illegible], A[illegible] m, vbi pa-tiens, ta[illegible] h[illegible] æus [illegible], audiam, qua de te sermo [illegible]. Itaque inenarra-bili gaudio delibutum me reddes, quum per-

magni æstimauero in conuersatione sapientum fuisse. Et Alanus, Veniam ius ait, Nam in pomario domus eius, ut qua habitat, deambulare nunc solus dicitur, ac certe hic locus est, & ostium patet. Cernisne istum ex horto nos versus incedentem. Age maturius, ingrediamur. Salue magister. Cui Simon de more gentis, Dominus vobiscum. Túne Simon ille Iudæus? rogant aduenæ. Tum is, Vtrumque: nam & Iudæus sum, & Simon. Quæ autem nomina vestri amborum accipiam, quo rectius vos alloquar? Vterque ad id: Ego Philolaus, & ego Marranus, responderunt: ac diuersis itineribus alter alterius nesciens, post longam peregrinationem huc tandem conuenimus, quos non hoc emporium tam late eminens [illegible] commeatu prope toti Europæ decantatum, ac tot & tam pretiosis mercibus illustres nundinæ, tam diuersarum gentium confluxu speciosæ, ad sui contemplationem traxerunt, sed unius tui fama perduxit ea cupiditate, ut nobis de omni Cabalistica ratione magnopere, ut doctis [illegible] est. & colenda, & expetenda, nobiles illas, & tam in Scythia, quam in Thracia commendatas ingenti laude cogitationes tuas, breuiter & commode aperires. Ad hæc: Estne, inquit Simon, memoria nostri etiam apud Scythas & Thracas gentem tam longinquam? Est profecto, ait vterque, multo maxima. Nam abhinc ante triennium circiter quatuor lustra, quando tempore illo supputabant vestri à mundi exordio post quintum millenarium annos ducentos octo & triginta, pulsa ex Hispania Iudæorum centena quatuor & viginti millia, indeque di[illegible] illorum maxima pars ad loca nostra exules profecti, multam in te homine sibi, ut affirmant, perquam notissimo artium disciplinam, multas literas, incredibile ingenii acumen, & philosophici sermonis expeditam integritatem, præsertim quoque Cabalisticæ speculationis diuinam peritiam, & vniuersis auditoribus admirabilem intellectum prædicant, ita vt in omnium oculis dicendi cupidorum vltra Sauromatas, & glacialem [illegible] Oceanum. Excepit ille, Tanta de me vestra existimatio, [illegible] Pythagoræi, non mediocrem ruborem mihi affert, qui vereor, ne si iudicium hoc vestrum ex populari tumultu conceptum [illegible] aut fallam, quantum in [illegible] id contingat [illegible] tate mea, ipse videar in tam [illegible] Cabalæ studium prope mea ignauia [illegible] committere: quo plane, quicquid [illegible] dum, fractum & imperfectum [illegible] id in summus sapientiæ, quam [illegible] quandam vergat ignominiam, quasi [illegible] fectus tendere debeat in artis [illegible] quod minime omnium vel [illegible]. Nam [illegible] unquetim, qui [illegible], quam [illegible], ut mecum cæteri Cabalistæ omnes, qui [illegible] pu- temur lau[illegible] si vul[illegible] dicere, tamen hæc contemp[illegible] num gen[illegible] præ aliis egregie pollent ingenio, ac [illegible] florem, a Deo collatū [illegible] nihil ad [illegible] morum commodius, [illegible] equendum prius, quo congruentius [illegible] mens humana propinquius ad Deificationem as[illegible] dat, hoc est, ad beatitud[illegible] summum, quod [illegible] Græci dicunt, siue id vobis extrem[illegible] vltimum vocare placuerit, seu finem, vnde contingat, nihilo indigentes, ab[illegible] semper ab quo impedimento fortunatæ, tranquille, feliciter viuere, quum artificiose admodum per quædam symbola, terrenis omnibus reiectis semotaque rerum materia, fo[illegible] è forma decerpserimus, quousque ad primam o[illegible] informem & informem ascenderemus [illegible]. De quo [illegible] Cabalistæ diuinum Geneseos hunc iussum, Producat terra animam viuentem ad speciem suam, scilicet ad diuinam ideam, quæ & ipsa est terra viuentium in virtute Dei viui eam [illegible] influentis, per nomen *Adonai*, vt cognoscatis, authore Iosue, quod Deus viuus inter vos est, & disperdet in conspectu vestro contrarias fortitudines. Hæc in libri שער אורה id est, *Porta lucis*, inscripti, capite secundo, leguntur. Quo fit, vt omnia vitam habentia suo instinctu sursum tendant, & omnia vitam influentia vergant deorsum. Cum enim in isto mundo sensibili, qui quid elementis quatuor constat, מורכב, id est, *mistum*, id [illegible] anima careat [illegible] & vagi motus effectrice, [illegible] iacens immobiliter & quiescens, vt lapis & [illegible], aut vegetet & crescat, vt planta & herba, [illegible] multifariam dimoueatur, progrediatur, & [illegible] viuat, vt animantia bruta & conclæ, aut etiam rationaliter loquatur, vt homo, quæ [illegible] adolescentes nostri de libro [illegible] id est, [illegible] gratiæ, sic Hebraice nominanda dicere, הרומם הצומח החי והמדבר id est, Iacens pu[illegible], viuens & loquens. nihil profecto eorum [illegible] est, quod intentum cœlo se non modo quodam attigat, quasi eo conspectu quendam sibi virtutis suæ [illegible] scens, & [illegible] fingens [illegible] tes cœlum versus [illegible] vallibus [illegible] iuxta Psaltæ carmen: Ascen[illegible], descendunt campi: vt exp[illegible] celsas mons [illegible] in Ecclesia[illegible] timus [illegible]: Dominus in [illegible] Prophetae [illegible] impe[illegible]) vt denique [illegible] idem [illegible] dic enim [illegible] de [illegible] Iuda[illegible] vi- ri præstantes, quæ vest[illegible] quadā necess[illegible] que res nobilio[illegible] se [illegible] gaudere [illegible] tum in terram, quod non quiescit, donec [illegible] vt[illegible] & cœl[illegible] Eadē est [illegible] quoq;, cum id, quo generosius est in [illegible] spiritus [illegible] ab [illegible] sublimat vt [illegible] per ea videantur, [illegible] apud [illegible] est [illegible] & [illegible] d bisque dep[illegible] quæ [illegible] candida & [illegible], in[illegible] miramur & præconio [illegible] cum soleat natura reb[illegible] [illegible] omnibus ingeni[illegible] perat, profecto potiore [illegible] ei ca h[illegible] minem neglex[illegible] do una- torem, anu [illegible] & [illegible] bi[illegible]

bilissimum, cæteris præfectum, non modo prudens & sapiens, verum & contemplatiuum, & religionis capax, quin melioribus & sanctioribus ipsum dotibus ornauerit, & præsertim id generis donauerit conditione, vt ex insito sibi naturæ desiderio, quibuscunque possit viribus, ad summa & optima tendat. Hominem enim melior natura Deus, vt extat in sacratissima historia, ex duobus composuit, limo terræ, & spiraculo vitæ: vt limo indutus, corporea prudenter curet, & spiraculo vitæ præditus, sapienter amet diuina, producatque terra animam viuentem ad speciem suam atque propriam, videlicet illam peculiarem ideam, non brutorum, non plantarum, non lapidum aut lignorum, sed ab ore Dei natam, & in faciem eius diuino spiritu afflatam mentis suæ ipsam illuminationem. Hæc illa est, quæ paulo ante à nobis vocabatur Deificatio, quum ab obiecto præsente per medium suum exterior sensus transit in sensionem interiorem, & illa in imaginationem, & imaginatio in existimationem, & existimatio in rationem, & ratio in intellectum, & intellectus in mentem, & mens in lucem, quæ illuminat hominem, & illuminatum in se corripit. Hinc recte acceptum esse apparet, quod Cabalistæ in arbore decem numerationum *Thiphereth*, *μεσιτεύοντα*, in medio *Sephiroth* ponendum censuerunt, magnum illum Adam, quasi lignum vitæ in medio idealis paradisi, aut quasi lineam rectam (vt aiunt) mediam. Fecit enim Deus hominem rectum, Ecclesiasti regio tam ad supera quam ad infera flexibilem: vt per Empedoclis litem & amicitiam, in numerationibus illis subtet notatam, quæ designantur per נצח והוד humana se cogitatione agnoscat elementorum & mundani huius regni esse participem. Timore autem Dei, & sanctificatione, per פחד וחסד quæ supra eum expanduntur, trium simplicissimæ Deitatis notionum, כתר חכמה בנה pro suo captu apprehensiuum. Igitur ad id natus est homo hic in terris, & ad hoc eum natura finxit atque formauit, vt & pedibus cum bestiis ambulet in terra, & solus ex omnibus animantibus erecto capite, cum Angelis in cœlo conuersetur. Manus autem vtrasque inter pedes & caput locatas, tum ad victum necessarium laborando figat in tellurem, tum ad vitam æternam contemplando leuet in cœlum: ad quarum tutelam, oculorum orbes soli ex omnium sensuum instrumentis homini motabiles inditi sunt, vt in terram pro corporis, & in cœlum pro animi conspiciant salute. Talis est aptitudo atque vis hominis, hæc facultas, hæc potentia, quam non implantauerit vtique siue summum bonum Deus, seu natura, nisi facultas in vsum, & potentia quandoque redigeretur in actum, præsertim in homine industrio, & ad id se præparante. Si enim captus ille diuinitatis non esset homini possibilis, frustra desiderium eius natura ingenuisset: homo namque agilis & idoneus haud vnquam corporeum sensu & rudi cœmentorum tactu satiatur, quin & omni cogitatione ad separatorum puritatem, & altissimarum rerum cognitionem prouehatur. Ea est plane cunctorum studiosorum irrequietudo, quibus & vehemens animi applicatio per morales, naturales, & mathematicas veritates, ad supernaturalium dispositionem agnascitur, & tandem ad primam entitatem fidelis ascensus indulgetur. Verbi causa: Luculentissimum procul ignem exardescere videris, intenditur forma eius per illustre medium, quod Græci appellant *διαφανές*, vsque ad oculum corporeum. Expectat intra spiritualis visio, & obiectæ rei propriæ formam suam esse percipit, quare ipsam ceu affinem ac propinquam libenter hospitio suscipit, & per medium apparentiæ, quæ à vobis dicitur Græce *φαντασία*, spiritualiter iudicio sensiuuo ac brutali offert, quam quidem effigiem rursus ad iudicium humanum superne producit, & paulo superius totum illud ad ipsam rationem promouet: tum ea tandem post agilem discursum, ita sublimatam & cribratam corporalis ignis abstractionem transfert ad intellectum. In isto igitur ascensu tres inueniuntur regiones, & in singulis vnus abstractionis status. In prima regione obiectum, *διαφανές*, sensus exterior, & ibi statur. In secunda interior sensus, phantasia, iudicium brutum, & secunda statur. In tertia, iudicium humanum, ratio, intellectus, & tertio statur. Horum omnium domina mens, recepto lumine superiori hominis intellectum illustrat, & perficit. Ecquid aliud opinabimur Cabalistas de *Sechel*, *Sandalphon* & *Mettatron* docuisse? Status autem quilibet duplicem habet differentiam. In primo enim cessat corpus, & incipit anima, vnde nominatur animal. In secundo cessat anima, & incipit ratio, vnde nominatur homo. In tertio cessat intellectiua potentia, & incipit mens, quæ sola sine controuersia de fotis aduenit, vnde nominatur Deus, iuxta oraculum, Ego dixi, dii estis. Statuum itaque nomina sunt sensus, iudicium & intellectus. Interuallorum autem media ipsas species deferentia sunt *διαφανές*, phantasia, & ratio. Cui rei haud absimile proferunt in *Mercaua* Cabalistæ tres patres, qui sunt Abraham superior, Ishac inferior, Iacob medius. Quum igitur trium regionum duo interualla, sensus & iudicium, duplicantur secundum inferius & superius, & vtraque ad binos reducuntur terminos, testant decem scalæ gradus, per quos ad cognitionem omnium, quæ sunt vere, aut sensu, aut scientia, aut fide, ab imo ad summum ascendere possumus. De quo Abraham Cabalista in libro mirabili *Iesfira* sic ait, עשר ספירות בלימה י׳ ולא ט׳ י׳ ולא יא׳ הבן בחכמה וחכם בבינה בחון בהם וחקור מהם והעמד דבר על בוריו והשב יוצר מכונו׃ id est, Deceni numerationes, propter quid decem, & non nouem, deceni & non vndecim? Intellige in sapientia, & sape in intellectu, inuestiga in eis, & proba ex eis, & statue rem super puritates suas, & repone creatorem in thronum suum. Hactenus ita. Intellectus enim humanus quæ supra sunt intelligit in sapientia, & quæ infra sunt, sapit in intelligentia. Et sensus exterior statuit rem ab obiecto per species oblatam, & sensus interior statuit rem super puritates, id est, abstractiones specierum, quæ ante fuerant diaphano, ac demum phantasiæ sunt pecu-

fates. Deinde iudicium inter phantasiam & rationem, inuestigat ex eisdem apparentiis, & ratio discursu vario conclusioneq; probat in eis. Tunc redeo ad initium, & dico, quod intellectus creatorem vt causam omnium causarum primam, reponit in thronum suum, quæ est ipsa mens שכל הפועל Habetis itaque, viri solertissimi, decem numerationes, quibus homini contingit rerum apprehensio, quę sunt obiectum, αἴσθησις, sensus exterior, sensus inferior, phantasia, iudicium inferius, iudicium superius, ratio, & intellectus, & hęc omnia non tam sunt quid, quam quo. Suprema vero mens in homine aliud quid est. Quapropter sicut Deus in mundo, ita mens in homine, inter decem *Sephiroth* regni, geru diadema, & recte cognominatur כתר id est, corona, quæ, vt Aristoteles asserit in secundo de Generatione Animalium libro, Sola diuina est, & sola extrinsecus homini accedit, à cuius lumine recepto virtutes inferiores dignuntur, & gubernantur, ועד השכל והמשכיל והמושכל אחד id est, quousque intellectus, intelligens, & intellectum sint vnum & idem, vt scribit Commentator arboris decem *Sephiroth*, quod Magistri super verbis Prophetæ, In lumine tuo videbimus lumen, ita diiudicarunt, : כי בשפע השכל אשר שפע ממך נשכיל ונתישר Hoc est, quod in influentia mentis, quæ influit ex te, intelligimus & rectificamur. Puto iam esse patefactum omnibus, qui naturæ humanæ conditionem diligenter scrutati sunt: primo, quod desiderio quidem naturali ducimur, vel (si rectius libet dicere) trahimur ad apprehendendum res summas & diuinas: secundo quod eas, quantum ad nostram beatitudinem satis est, data opera pro modo & captu nostro apprehendere possumus: ad alterum nos inclinat natura, ad alterum diuinitas: vtrumque per ignis figuram sursum tendentis, & omnia quodammodo comprehendentis, & lambentis artificiose à Cabalistis demonstratum. De quo Rabbi Ioseph Castiliensis in Horto nucis, libro secundo, inter cætera his verbis ait, תדע לך כי נפש השכלית הנאצלת באדם ומצורת בצורת עליונה היא הנקראת אש id est, Scias, quia anima intellectiua infusa in hominem, & repræsentans in eo formam supremam, ipsa vocatur ignis. Cui applicant Salomonis illud, Lucerna Dei, spiritus hominis. Vt plane tamen fatear, id quod verum esse, tum ratio probat, tum exercitationis confirmat experimentum, non paucis oportet artibus, non valde minutis humanorum studiorum scientiis, nō leui doctrina eum prius instructum esse, cuius industria, promptitudo, & ingenium ad formarum separatarum ac simplicium mundi superioris & intelligibilis substantiarum contemplationem ita mansuescat, vt in ipsa ferme Dei penetralia irrepat. Ante omnia namque prudentum virorum ethicis & bonis moribus eruditos esse nos conuenit, vt turpia vitemus, sequamur honesta. Quod Ecclesiastes admonuit, Custodi pedem tuum, quum iueris ad domum Dei: quia Ethan Ezraita in eruditione sic psallit, Iustitia & iudicium præparatio sedis eius. Quo carmine non tantum opera hominum, quæ ipsa debent iustitia perfici, verum etiam & cogitationes cordis & oris verba complectitur, quæ recto iudicio constare oportet. Quare vna voce ac consimili sensu tradunt Cabalistæ, כי בהמשך אחר התאוה לבדכמו הסכלים יבטלו התשוקות העיוניות: id est, Quod indulgendo concupiscentiæ atque libidini tantum, vt faciunt stulti, corrumpuntur desideria speculationum. Post mores itaque compositos, & animum purgatum (taceo quidem nunc pene infinitas siue recte, seu vere, aut bene loquendi regulas, quæ solum vestibula & fores scientiarum sunt, non autem scientiæ) tum opus erit Mathematicis & Physicis, quæ innumerabilia complectuntur, Arabum, & Gręcorum & Latinorum vbique voluminibus comprehensa, vel de vniuerso numero, pondere, & mensura: vel de omni motu & quiete rebus essentialiter inhærente, quam dicunt naturam. Est enim natura, vt Rabbi Iuda Ben Leui scribit, in libro *Alcozer*, התחלת והסבה אשר בה ינוח ויתנועע הדבר אשר הוא בו בעצם ולא במקרה: id est. Principium & causa, qua quiescit & mouetur res, in qua est per se, & non per accidens. In hac terminatione videtis, quantę & quales, quot & quam interminatæ res congeruntur, vt fere sint omnia nobis suscipienda naturam inuestigantibus, quæ à supremo cœlo ad infimum terræ centrum continentur, siue suo nitantur robore ac subsistent, seu quoquo modo se habentia innitantur & accidant, vt non tota ætate hominis vel ipsa nomina singularum inuenire (taceo proprietates, conditiones, vires, mores & operationes) queant, propter eorum, quę scire cupimus, prope infinitatem, & virtutis nostræ rationalis capacitatem, & rerum inuestigandarum difficultatem, & humanæ potentiæ fragilitatem, & desiderii nostri multiplicem distractionem. Quid enim? Nonne Abrahæ dictum fuit, Suspice cœlum, & numera stellas, si potes: nec potuit ipse; quanquam suo tempore, secundū Rambam, insignis Astrologus erat. Vnde tradunt Cabalistæ, quod כל מה שבשמים לא ידע האדם דבר ממנו אלא כזה השעור תלמוד העמעו id est, Omne id, quod in cœlis est, nun scit homo aliquid ex eo, nisi ad ipsum modum Mathesem, seu disciplinarum vsque adeo modicum. Quorum hoc dicto admoneor, multa transisse veteres in Mathematicis, etiam in quibus illi totam pene vitam, vt mos est studiosorum, contriuere. Quod in suis recordatur scriptis *Abubacher*, ostendens nobis attestatus antiquos eo seculo etiam vsq; Aristotelis post tempora nō plene Mathematica tenuisse. Ait enim sic, כי התלמודים לא נשלמו בזמנו: id est, Quod Mathematicæ scientiæ non erant tempore Aristotelis perfectæ. Cum igitur, vt Salomon inquit, cunctæ res sint difficiles, & in ipsis naturalibus, quorum saltem principia nobis nota sunt, aut esse possunt, החומר הצורה ההעדר Materia, forma, priuatio, tanta in hominibus sedeat apprehensionis tarditas, quid futurum de nobis cogitabimus, supremas illas spiritualium causarum species intueri quærentibus? Ad quod omnium inferiorum abstractionibus, discursu, ratione, ac logicis speculationibus opus erit, quæ facile possint totam hominis vitam occupare, vt est nonnullius ponderis discere המאמרות, quæ appellamus prædicamenta, & vt ad

A & vt ad illorum consuetudinem loquar, genera generalissima, videlicet quæ sunt עצם כמה איכות הצטרפות מתי אנה מצב לו יפעל יתפעל : Id est, Substantia, quantitas, qualitas, relatio, quando, vbi, situs, habitus, agens, patiens: istis enim & constare putant & intelligi, quæcunque in hoc conditoris orbiculari globo continentur. Inueniri autem nihilominus, & quæ de his ipsis ac eorum comprehensis diuulgentur atque dicantur, ob idque prædicabilia nominan סוג מין

B הבדל סגולה מקרה : id est, Genus, speciem, differentiam, proprium, accidens. Horum omnium dies atque noctes aucupia, plagas & indagines instituunt per singulas cuiuslibet rei causas, quæ sunt: החומר הצורה הפועל והתכלית Id est, Materia, forma, efficiens, & finis. Ex quibus vt nobis ipsi molliter blandimur, omnis negotij veritatem venari queamus quadam euidenti (vt aiunt) demonstratione, quam מופת appellant, scilicet de altero ad extremum alterum, tanquam è carceribus ad metam discurrentes, in modum cuius-

C dam artificij cui nomen תקש indiderunt. At vero qua solertia & quibus ambagibus illorum hominum, qui hæc plus ustentare soleant, quam præstare, sophismata præstruantur, nostri sic docuere, יתחבר כל הקש ומופת משתי הקדמות הגדולה והקטנה כשלשה חלקים והם הנקראים גבולים אחד מהם נושא המבוקש והוא הנקרא הקצה הקטן והשני החלק המשותף והוא הנקרא גבול אמצעי והשלישי נשוא המבוקש והוא

D הנקרא קצה הגדול ומאלו תולדת : Id est, Componitur omnis syllogismus & demonstratio ex duabus propositionibus, siue præmissis, maiore & minore, secundum tres particulas, qui vocantur termini: vna ex eis est subiectum quæsiti, & dicitur extremitas minor. Et secunda pars est participans, vocaturque terminus medius. Et tertia est prædicatum quæsiti, quæ nominatur extremitas maior, & ex illis conclusio. Hoc est illud rete, hic ille hamus, viscum & ilex, hoc vinculum quo illorum opinione libera capitur

E veritas, & quo vel circa naturæ subiectas res, vt sunt physica, vel naturam comitantes, vt mathematica, vel naturam quodammodo exuentes, vt metaphysica, indistincte ac quandoque frustra vtuntur. Quæ autem à natura prorsus & ab omni materia & motu sunt essentialiter absoluta & separata, dicimus theologica, quippe istis linguacitatibus & sy logisticis susurris non subiecta, vt quorum tanquam immediatorum

F non sit proprie loquendo scientia, sed firmior ac validior notitia. Quo absolutius Aristoteles in librorum Illustrium, quos post Naturalia scripsit, volumine primo, nobis insinuat, quod illius quidem notitiæ possessio est non humana, tum, vt conspicimus, quia raro & vix è millibus vni contingit, quasi videatur magis illabi quam humanitas acquiri, tum quod in summa constituitur difficultate propter tenuem (arbitror) & exilem intellectus nostri ab imino asunctum.

G Quod figura quadam ingenuit Zophar in libro Iob, Pullus onagri humo nascitur. Deinde, ob naturalis aptitudinis commoda eruditione adiutæ inopiam & defectum. Eo quod longo tam tempore à malis præceptoribus delusi,

A nondum prudentes pueri, tenera in ætate relictis optimarum literarum studiis, ad sordida sophismata compelluntur: illorum suasu, quorum aures præter vtrum hoc, & vtrum illud, cum suis propositionibus & corollariis, aliud nihil admittunt. Accedit in causa, celer promotio discipulorum ad gradus superiores, quibus nondum credenda erant tam excelsa, quando in literis humanioribus parum adhuc olei consumserunt: quare in tot & tantis sentibus & dumetis

B labore molesto frustra defatigati resiliunt antequam ad venerandæ senectutis annos peruenerint, nempe adhuc ætate virili florescentes. Audite autem vos obsecro verba Iob: In antiquis est sapientia, & in multo tempore prudentia. Ideo motus quondam Rab Eleazar dicenti sibi benigne magistro suo Iohanan, Veni, docebo te opus de *Mercaua*: id est, de sublimioribus contemplationibus, respondit לא קשאי id est, non incanui, quasi nondum consenui. Nouerat enim discipu-

C los ille sagax & præcocis adolescens ingenij, ad tam sublimem & altam sapientiam nō esse aptos nec idoneos, nisi eos qui iam sedatis & extinctis cupiditatum ardoribus & calore iuuenili refrigeraro, annis prouecti, cum quadam tamen naturali probitate senescunt. Nam quid adhuc afferret senium commodi, nisi probitatem & constantem vitæ integritatem adderet? Idcirco velim credat omnium nemo, quod ij sint vete theologi quantumcunque senes, quacumque præditi

D contentiosa loquacitate, qui vitiorum quolibet genere fœdati, superbia, hypocrisi, auaritia, odio, inuidia, & sæpe tecta religione, luxuria, neglecto mentis lumine affectiones sequuntur animales. Assilit huic meæ opinioni Salomon, qui ait, Abominatio Dei est ipse peruersus: hic est ille qui ab altitudine auersus vergit ad decliuia, quantumuis eum natura erexit in alta. Non ignorauit Algazel, Marrane, tuus ille Mahumetista hos sibi contrarios in anima motus sursum & deorsum

E homini docto quam infelicissimos fore, quum in libro De scientia Diuina demonstrat, quod ex contrarietate huiuscemodi attrahentium impressionum fit cruciatus in anima fortissimus & maxime formidolosus. Sic præter vitia etiam peruertunt & auertunt secularia negotia, dum forte parentes, vxor, liberi, res familiaris, amici, inimici, casus, euenta, & quælibet propinquorum necessitudines, haud sinunt vires hominum summos intelligentiæ gradus ascendere. Sed fac quis-

F quis vestrum erit, nihil in nobis situm esse quod impediat, finge captum ingenij nostri fœlicem & faustum, nulla sit dementiæ aut desipientiæ ne species quidem. Iam parata succurrant omnia quæ ad suscipiendum res altissimas pertineant, vt de nostra fragilitate recte queri nemo possit: tamen à speculando nonne plurimos deterrebit excelsior cœlo, profundior tartaro, diuinorum obscuritas illa nec sensu nec ratione peruestigabilis, quæ à studiis nostris non vt cæteræ scientiæ

G lucem recipit, sed secum affert, & quasi de suo ipsa promptuario in viros non indignos radiat atque lucet, quanquam nec sua sponte vt vilem sese passim prostituit, nec non inuitata se offert, sed à nostra voluntate humanis ante scientiis

perquam ornate instituta, non valde repugnans attrahitur, quemadmodum si retusum ferrum, vt ait Salomon, & non prius politum fuerit, exacuetur multo labore, & post industriam sequetur sapientia. Etenim quæ à sensu prouehuntur ad intellectum, diligentia quadam studiorum & artificiali ratione colliguntur, vltra vero quæ ab intellectu ad mentem & ad eius lumen pertingunt, quasi diuinam induunt personam, & idolo carent humano; vt iis queat nihil à nobis cogitari profundius. Super ea igitur re ingemuisse visus est idem Salomon, cum ait, Alta profunditas seu profunda profunda (ita enim Hebraice legitur) quis inueniet eam? Non dixit, quis habebit eam? nonnulli etiam habuerunt. Sed quis inueniet? tanquam difficile, non autem quoquo modo impossibile, quia Dominus dat sapientiam, & beati qui inueniunt eam, vt est in sacris oraculis. Paucorum est igitur inuenire illam & eorum quidem beatorum, super quos non suis meritis, sed dono Dei coruscat tam venerandi luminis splendor. Sane arbitror neminem fore qui nesciat, non esse multitudinis audire Dei sermones, quapropter clamabant ad Moysen, Loquere tu nobis & audiemus, non loquatur nobis Deus. Te, inquiunt, te audiemus: quod Onkelus interpretatur *Nekabel*. Quare in capitulis patrum ita legitur, Mose *kibel*, id est, Moyses audiuit & accepit legem de Sinai. Vnde *Kabala* dicitur, ab auditu acceptio. Quod animaduertendum & memoriæ puto, mente reponendum, ex tanta fuisse hominum multitudine, tot etiam sanctorum, Moysen ipsum, qui ad veri & æqui agnitionem ab ore Dei recipiendam vnus, & præter eum nec alter aliquis esset destinatus. Sic enim Cabalista ille Azariel Bar Salomo Garonensis scribit, לא כל הנביאים היו יכולים לשמוע הרבור השכינה כי אם משה: Quod est, Non quidem prophetæ omnes fuerunt potentes audire sermonem ab ore Dei, nisi Moyses.

Vos igitur optimi viri, quorum animos meo erga vos amori communia studia mirifice deuinciunt, ex his facile perspicitis, quæ mihi obiter exciderunt, rem valde necessariam humano generi cœlitus indultam esse Cabalam, sine qua nemo tam raram, tam difficilem adipisci queat apprehensionem Diuinorum, quæ certe non sunt mortalium rationum probationibus, non sennicosis inanium verborum contentionibus, non humanis syllogismis propter eorum Diuinitatem subiecta, quin imo tam magna, tam grandia, tam infinita, vt vna hominis ætate, vel (si libeat denique) pluribus, omni quantumcunque indefesso labore superari non possint, etiamsi vitæ nostræ anni tendant in multa secula, nobis plane in hoc luto, in hac argilla & densi corporis cæmento spirantibus, & corporeo sensu cuncta præsumentibus. Aiunt enim sapientes Hebræorum Magistri: כי להגיר כח מעשה בראשית לבשר ודם אי איפשר id est, Quod ad explicandum virtutem operis de *Bresith* carni & sanguini, impossibile. Quanto magis de *Mercaua*. Quare faciamus oportet vt singulares technographi & artifices docendo solent. Credamus vnicuique in arte sua perito. Nam logicus de parte orationis à Grammatico recepta credit, Rhetor à logico argumentationum assumit locos, Poeta & orator à musico, Geometra proportiones ab Arithmetico mutuatur, Astronomia numeris, figuris ac dimensionibus mathematicis fidem habet. Transnaturalia vtuntur coniectura naturalium. Et omnis scientia superior recte præsumit de statutis inferiorum, nihil eorum conata probare quæ ab arte vlla priori audiuerit esse firmata, sed liberaliter dictis credit, ne ante tota hominis vita deficiat, quam vnius possit disciplinæ vel minima ratio perfecte inuestigari. Quod si hoc in humanis fit, & quasi vilioribus ac sellulariis opificiis, vt ab auditu recipiant atq; credant eis viris quos præ aliis doctrina esse singulari præditos arbitrantur, an in summarum & diuinarum rerum scientia quam nostris viribus ne vnus item & alter attingere vix possumus, traditionem sanctorum hominum & receptionem fore contemnendam putabimus, quæ Cabala Hebraice dicitur? Est enim Cabala diuinæ reuelationis, ad salutiferam Dei & formarum separatarum contemplationem traditæ, symbolica receptio, quam qui cœlesti sortiuntur afflatu, recto nomine Cabalici dicuntur: eorum vero discipulos cognomento Cabalæos appellabimus, & qui alioquin eos imitari conantur Cabalistæ nominandi sunt: perinde atque circa editos illorum sermones quotidiano labore desudantes. Equidem Philolae, Marranus inquit, si per te licet, opinor hunc Iudæum vno fasce quicquid de Cabala dici potuit Nestorea eloquentia complexum esse, vt pernoscamus quid nomen ipsum designet, ac vnde oriatur, sitne in natura vel in hominum vsu aliquid eiuscemodi quod Cabalam vocant, deniq; cuius causa vel propter quid ita sit, quatenus & ad quid vtilis, & diuinæ contemplationi quam videatur esse necessaria, quantumque homini possibilis idoneo & ad eam se præparanti. Quis dici Cabalicus, quis Cabalæus debeat, & quis Cabalista, quid opus est verbis? totus à capite ad calcem, in hoc laudandus, quod nullas oculis tenebras offundit. Tum Philolaus, Soluisti funem, Marrane, ingressus mare magnum & vix sulcabile, nondum in portu nauigas, & quæ Simon iste tanquam in breuem tabellam depinxit, videris per caliginem videre, ac per mediam nebulam intueri: adhuc enim ne ad fores quidem eius artis adducti sumus. Quare mi Simon Hebræorum contemplantissime, amabimus te, pergas vltra, nobis enim hactenus non plus profuerís, quam vt ansam præberes de arte Cabalistica latius cogitandi, quid illud sit quod reuelatum est, quis reuelauerit, quis receperit, quid commodi afferat ea receptio, quis modus artis hu⁹, per quam (vt rumor est) miracula fiant: nam id vltimum de longinquo me huc appulit. Expostulabo, inquit Simon, illud omnium primum de Nestorea eloquentia, cuius à Marrano insimulor. Ea enim & Philosopho mihi, & Iudæo esset me iudice, opprobrio futura, tanquam adulationes amanti, cum nequeat tanta breuitate sermonis contineri eloquentia, quæ & verborum & rerum copiam desiderat, & Iudæis nobis in more non sit, vt fucos dicendi sequamur. Nam loqui proprie, non eloqui sub ferula didicimus, & cau-

sæ veritatem magis quam loc[illegible]ionis ornatum quærimus. Sed abs[illegible]iam paucis, quod vehementer [illegible]tis, ne tot & [illegible] nosis itineribus defatigatos, vel næn[illegible]rum a[illegible]bagibus quasi oscitante[illegible] vos animo pe[illegible]dere [illegible]nam post enim quam [illegible] ne vllo vt ap[illegible]ate tædio audiuistis, ego quibus ve[illegible]gi[illegible] [illegible]cus, quot & quibus vel[illegible] c[illegible]ibus d[illegible]nem Cabalæ venatus deprehe[illegible]ler[illegible], ne vo[illegible] ip[illegible] nom[illegible]e contingat errare, sicut Sop[illegible]tum qu[illegible]dam irrisione d[illegible] propria re[illegible] vel si m[illegible]e-ritus ne[illegible]a discendi [illegible] ferocrunt, Cabalam [illegible]nem d[illegible]li[illegible]m & hær[illegible]icum, vnde [illegible]alistas hær[illegible]ti[illegible]c[illegible] e omoeis [illegible]ab. sti[illegible]ete [illegible]bl[illegible] o si pote[illegible], q[illegible]an[illegible]m est ridiculum ingens, at de[illegible]nite ve[illegible] hæc [illegible]omnium m[illegible]nstra & portenta r der[illegible] com[illegible]odum ea proferat[illegible], de qu[illegible] ce[illegible]dine dubitantes me rog[illegible]sti[illegible], i[illegible] p[illegible]is commonueto Cabal[illegible] nec sensu[illegible] n rudi tac[illegible]u[illegible] ne[illegible] [illegible]periosis lo[illegible]ici artificij a guinentis ess[illegible]e [illegible]xtendat[illegible], cu us[illegible]damentum in [illegible]rtia cognitionum regione constituitur vbi non iudicium vi[illegible]geos, non probatio euidens, non s[illegible]llogi[illegible]us demonstrans, quinimo vbi [illegible]ec [illegible] hominis ratio dominatur. Sed nobilior quædam [illegible]otitia, vbi lumen [illegible]eutis cadens super intel[illegible]ectum mouet liberam credendi voluntatem. [illegible]uæ enim [illegible] su percipiuntur, infra scientiam sunt [illegible] tam [illegible]ne[illegible] [illegible]tiora. quæ autem men[illegible] [illegible]stuit, supra scientiam ponunt [illegible] perinde, [illegible]que [illegible]tionali discursu solidiora. C[illegible]nsti[illegible]ti paulis[illegible] & commoratus sum, ne res tam diuinas [illegible] fi[illegible]gilitatis humanæ inuentionibus & regulis vt aiunt, logicalibus subiectas putetis: ignoscite amici non affeto meditata [illegible] sed vtut [illegible] [illegible]iduntalia ex aliis tralto. Iam enim ad id [illegible]d[illegible]is pro[illegible]to, quid illud si[illegible]: quod [illegible]euelatn[illegible] ft, [illegible]em[illegible] me impetrabit vte[illegible] [illegible] requeat de omni vos id reuelatione propo[illegible] se[illegible] torum creditorum, quæ prope vi[illegible] cotur esse in [illegible], qui potius qu[illegible] illud si[illegible] prio[illegible]um vniuers[illegible] atque præcipuum di[illegible]uinitatis reuelatum, in quod singulæ reuelationes diuinarum feruntur [illegible]e[illegible]cuntur. Certe id quidem ipsum, Pi[illegible] lau[illegible] inquit TumS[illegible]mon Recte vero, & est pro[illegible] ad n[illegible]l, quam post ruin[illegible]m primordi[illegible]m gene[illegible] humani vniue[illegible]s restauratio, quæ à n[illegible]bis ישועה, & Latinis [illegible] nominatur. [illegible]us ip[illegible]us extat omni[illegible] prima nostræ speciei facta [illegible]uelatio, si examussim vniuer[illegible]a mundani exuta[illegible] pondero, qua nulla fuit prior [illegible]on enim [illegible] [illegible]mo [illegible]cteptus qu[illegible] diuinaret Adam per [illegible]um P[illegible]phetiam de vxore post soporem [illegible]tus [illegible]st [illegible] oc nunc os e[illegible] ossibus meis, & ca[illegible]ro [illegible]me[illegible] sed minus [illegible]e costarum alterius [illegible]us [illegible]ete [illegible]tiens, postquam ad [illegible] terræ inatis a[illegible] fact[illegible] [illegible] permi[illegible]nis[illegible], de sub[illegible] in[illegible]itus Hebraici, v[illegible] ultus & [illegible]en[illegible] ad[illegible]ceni [illegible] sue[illegible] pi[illegible] en[illegible] [illegible]ando, & humana[illegible]nc[illegible] p[illegible]in, mut[illegible] p[illegible] igne cœpit ex[illegible] [illegible]eni[illegible] cupidine opp[illegible] q[illegible]a[illegible]um [illegible] aliud ret[illegible]l[illegible] Si e[illegible] [illegible]at, ille Magister ostte[illegible], & [illegible] mon con[illegible]or sacrarum Scripturarum ordina-

tius, שבא ארם על כל בהמה והיה ולא נתקררה רעתו בהם עד שבא על האשה׃ Ho[illegible] est [illegible]od venit Adam ad omne iumentum & ani[illegible] & non commouebatur sensus eius in ill[illegible]s v[illegible]sq; dum venisset ad vxorem. Quibus e verbis, pr[illegible] hominum fid[illegible]m, obortum scelus maligui[illegible]te peru[illegible]sorum hom[illegible] contigit, [illegible] modo int homines, ac non magis d[illegible]boli incarnati, & laruæ fatales existi[illegible]ndi, qu[illegible] se[illegible]oonem Ch[illegible]anitatis aduers[illegible]m nos, quamuis secund[illegible] l[illegible]ges imperat[illegible]ru[illegible] [illegible]nocenter & pac[illegible]ce viuentes, tamen quo[illegible]ibet genere in[illegible]arum excitare p[illegible]r[illegible]. cum sæpe alias, [illegible] per in ist[illegible]a vrbe, d[illegible] ta Magistr[illegible] interpre[illegible] [illegible] sic ex[illegible]o-su[illegible] d A[illegible] [illegible]om[illegible]ibus bel[illegible]is & anim[illegible]us fre[illegible]e coiue[illegible]t. De[illegible] bone [illegible]uanta turpissi[illegible]m n[illegible]bulon[illegible] au[illegible] infantium Soph[illegible] tauo [illegible]!Nunquam enim בוא iuxta linguæ H[illegible]braicæ p[illegible]prietat[illegible] in lu[illegible]itiæ c[illegible] significat, tame[illegible] q[illegible]ndoq; pro n[illegible]cessario materiæ subiectæ complexu, per quandam illud metaphoram de coitu seminali ex verecun[illegible] dæ [illegible]odestia intelligatur, vt Genes. 16. cap. Ingredere ad ancillam meam, si forte saltem ex illa suscipiam filios. quo in loco בא [illegible] est, ingrede[illegible] ad an[illegible]il[illegible] [illegible]m[illegible] non autem dixit, C[illegible]eas [illegible]um [illegible]illa. Q[illegible]d etiam huc par non est vsq[illegible] e[illegible]adeo vt ab hominibus quantumcunque [illegible]equam nequeat accipi con[illegible]imiliter propter [illegible]egotij [illegible]ius de quo sermo fit impossibilita[illegible]m. Nam [illegible] qui fieri posset vt tantus vu & [illegible]gnus [illegible] cum [illegible]e, pulice, musca, & ci[illegible]ada [illegible] omisse [illegible]ligatur. Hæc eam ob causam [illegible] his [illegible]emodi falsaris, maledicis & maledi[illegible] leuissimus transfu[illegible]is, neque in hac neque alia vll[illegible] fidem h[illegible]atibus, [illegible]l contra nos d[illegible] [illegible]cta, quam non noue[illegible] a credatur. R[illegible]deo ad id vn[illegible] digressus [illegible] [illegible]turæ itaque in[illegible]igatione [illegible] cum vterque in mun[illegible] esse[illegible]t [illegible]ir se[illegible]iebat vxore[illegible] ad [illegible] pertinet[illegible], nondum igitur Cabala hæc fuit. Cæterum [illegible]c ingenij erat vtd licet singularis & [illegible]cir[illegible] vt cuique rei protoplastus [illegible]ple[illegible]m orbis Dominus spontaneo positu nomen adderet, q[illegible] cognoscamus voluntatis id fu[illegible], non naturæ [illegible] illud non rationis extiterit, post [illegible] tran[illegible]onem, quod pœnam mor[illegible]us n[illegible] nuntio[illegible] [illegible] am formidauerit, quam ductu ratio[illegible]at [illegible]te nun[illegible] corporalem, eo quod se[illegible] de ligno[illegible] ed[illegible]at, mori noti sen[illegible] E[illegible] iuxta Ramban, mo[illegible] in p[illegible]exit, sicut & nos C[illegible]b[illegible]listæ [illegible]ginius [illegible] omnibus his, oro, [illegible] u[illegible] andum [illegible] nihil hucusque [illegible]on pe[illegible]od [illegible] n to[illegible] aut consilio rati[illegible] p[illegible] [illegible] dubi[illegible]ne[illegible] o[illegible]ium [illegible] [illegible] pe[illegible]ua [illegible] D[illegible]u Opt[illegible]mum M[illegible]x[illegible] [illegible]tu[illegible] [illegible]tato [illegible] t[illegible] [illegible] con[illegible]g[illegible] libi[illegible] te[illegible]ra [illegible] [illegible]trup[illegible]tix, [illegible] n[illegible] id[illegible], [illegible] ple pro fluuio [illegible] in post[illegible] con[illegible] meatu serpens a[illegible] [illegible] ia quo[illegible] e modo capiari & aue[illegible] n[illegible] [illegible] hum[illegible]næ fragilitatis cogita-

tio præsu[illegible] concip[illegible] mi[illegible] A merent desperatio[illegible] mi-ciosius, efficax [illegible] o-pus erat, ac ne tunc figmen[illegible] Deus omnino [illegible] uerat, sed [illegible] tandem inteeat, fure [illegible] bile ho[illegible] qu[illegible] ms imma-ne crimen & contra infi[illegible] m[illegible] statem ad-missum, omneo tractu temp[illegible] finito, aboleri, [illegible] & extingui. Dixit igitur ad Ang[illegible] sua[illegible] en[illegible] Adam, Et nun[illegible] ne mittat manum suam & su-mat de l[illegible] no vitæ, & comedat, & viu[illegible] in æter-num: & emisit eum Dom[illegible] us Deus de paradiso vo[illegible] ptatis. Vox vltim[illegible] hæc erat quam ab ore Dei m[illegible] audiebat, cum iam ex horto pellere-[illegible] tot mœrores atque luctus [illegible] in e[illegible] [illegible] lam, quod iam horribil[illegible] potum fieret [illegible] Dei misericord[illegible] cabilis, i-stud que sibi verba indicab[illegible] : ait enim Nunc, sine iam, ne mittat m[illegible] de ligno vitæ. [illegible] pe hau[illegible] a [illegible] nunc, v[illegible] Deus, qua præsens tempus design[illegible] non fore per-petuam, sed po[illegible] contra eam futuro post [illegible] po[illegible] abolitionem impetra[illegible], si quando veniret homo [illegible] de [illegible] no vitæ destinatus, quamuis [illegible] semetipsum suspicarent du[illegible] ritus suos regeret artus, ut eu [illegible] pendere pœnas, quia non [illegible] secum pergendi Deus, vt solebat, facie ad faciem loquutus, quod iam indi-gnationis erat [illegible], & alienati ab Adam ani-mi, vt qui ante cum singulis quibusque animan-tibus atque be[illegible] loquebatur omnium [illegible] ator Deus, iam cum homine peccatore loqui [illegible] os dedignaretur. Ne tamen illum pr[illegible] consolatione destitueret clementi[illegible] mus pa[illegible], continuo misit Angelum, à quo plenius tantæ ruinæ futuram disceret reparationem. Sic enim Cabalistæ in commentariis circa librum *Iesfira* scribunt, שהאבות רכותיהם חיו מלאכים יודעים [illegible] ורבו של אדם רזיאל est, Quod patrum præce-ptores fuerunt Angeli noti, videlicet præceptor ipsius Adam Raziel. Hic autem summi Dei in-terpretationis [illegible] ostendit, & [illegible] num ser-monem per[illegible] m recipiendum, more Ca-balistico [illegible], cuius non modo verbum vl-[illegible] eta, quantumcunque minuta & exi-l[illegible], ac ne apex quidem frustra ponitur. Te autem appello Philolae, & te Marrane omnium ex do-ctis doctissimi viri, accommodate hanc [illegible] en[illegible], quod forte reliquo me prohibitura fuerit, alien[illegible] F secta nostra, & [illegible] iudaico non fui[illegible] tam[illegible] condita & tam [illegible] prodere, quom[illegible] tio, ha[illegible] am[illegible] discipulis [illegible] sæpe multi[illegible] eade[illegible] uo[illegible] enim [illegible] tur. אין מוסרין סתרי תורה אלא ליועץ וחכם חרשים ונבון לחש : [illegible] Non [illegible] ntur [illegible], nisi co[illegible] lian[illegible] tro [illegible] num, [illegible] l[illegible] amplius, an ia[illegible] n[illegible] e[illegible] fa[illegible] iunt, tu[illegible] nu[illegible] tentat das[illegible] s [illegible] v[illegible] str[illegible] tbitur dum-norgne [illegible] uatorum. At audacter tamen m-

diu[illegible] mihi ipsi, temperabo a[illegible] ptorum, qui video so[illegible] lumen absque[illegible] super omnes dispergi, quotquot ob[illegible] uerint, dicamque, tametsi pro more ge[illegible] nostræ per [illegible] tanter, tamen vt et pote[illegible] mines doctissimos sapientissimosque [illegible] scripta diuinitus relig[illegible] accepen[illegible] ho nihilominus otati[illegible] nem sane occu[illegible] m [illegible] tote mundi eum beatus An[illegible] penetralibus h[illegible]. D[illegible] us, B Ecce Adam sicut vnus ex [illegible] is. [illegible] [illegible] quit, sed vnus [illegible] nobis. Nam [illegible] A[illegible] is, numerus est & alteritas. In nobis, [illegible] infinita, æter[illegible], simpl[illegible] a & [illegible] ma. Ne[illegible] Angelis si [illegible] pot[illegible] sicut in Deo. [illegible] dib[illegible] los Deus, cu[illegible] qu[illegible] tam repu[illegible] [illegible] cum Deo & Ang[illegible] is. [illegible] [illegible] creaturæ dicta [illegible] C A[illegible] sicut [illegible] ex [illegible] Hinc[illegible] al[illegible] tum qu[illegible] nda[illegible] e[illegible] Adam cœle[illegible] in cœl[illegible] nam ex Deo que[illegible] Bo[illegible] erat: & al[illegible] tum [illegible] Ad[illegible] in [illegible] pu[illegible] a Deo que[illegible] ex luto manibus [illegible] rat, & horto exeg[illegible] at. Iste, vn[illegible] non modo al[illegible] verum e[illegible] Deo. P[illegible] ab[illegible] m itaque [illegible] ca-sum docuit Ang[illegible] los suos Deus [illegible] quando futura [illegible] per quem nam [illegible] do-D cet: & quidem doc[illegible] quantum [illegible] do[illegible] fe[illegible] quantum capere Angel[illegible] con[illegible] erat, [illegible] senna demon[illegible] s q[illegible] is esset h[illegible] g[illegible] tedem[illegible] : tun[illegible] ctus fuerat salu[illegible] ; Q[illegible] pr[illegible] pte[illegible] q[illegible], hic est ille Ada[illegible] [illegible] bis & vest[illegible] ortum e[illegible] ntialiter est, sed [illegible] [illegible] anoenem in æternitate fui[illegible] nobis ante [illegible] tempus fieret. Quod [illegible] Chaldaice sic [illegible] pretatur הא אדם הוה יחידי E מנהון בעלמא ; id est, Ecce Adam fu[illegible] meus siue v[illegible] meus in æternitate ex n[illegible] ipsi[illegible] quo vt cabali[illegible] utur Deus ad Abraham dicens, Tolle filium [illegible] um vn[illegible] genitum. C[illegible] personam re[illegible] Angelis [illegible] ne forte putar[illegible] eundem ipsum mox [illegible] subita quadam [illegible] cessione [illegible] [illegible] [illegible] tionem, & negotium in [illegible] g[illegible] Et nun[illegible] mpore ne iste meus F in æternitate [illegible] me ipso[illegible] nunc [illegible] & [illegible] inune[illegible] quod [illegible] nunc [illegible] beret, id olim [illegible] cessurum. Q[illegible] intelle[illegible] quod tametsi non [illegible] post, [illegible] successu per istum Adam [illegible] Deo [illegible] um ruina he[illegible] enitet [illegible] re[illegible] nda. Domino itaqu[illegible] super throno [illegible] tes [illegible] vt inqu[illegible] Micha, [illegible] [illegible] erga m[illegible] [illegible] n-[illegible] tas egerunt. [illegible] us R[illegible] [illegible] Ad[illegible] [illegible] supra [illegible] dum conficiant [illegible] molestia, q[illegible] genus

se genus humanum in summam corruit perditionem. Quoniam originale peccatum hoc expiabitur. Nam ex tua propagatione nascetur homo iustus & pacificus, vir heros, cuius nomen continebit in miserationibus, etiam has quatuor literas I. H. V. H. & ille per rectam fidem & placidam oblationem mittet manum suam, & sumet de ligno vitæ, & eius ligni fructus erit omniū sperantium salus. Quo sermone finito, ille damnatus & ærumnosus Adam inter miserias omnes in quas incidit, inter dolorē, inter luctum, quo in tanta calamitate fuerat affectus, confidens in Deum mutandi delicti spem concepit, & idcirco incredibili erga factorem suum amore actus diuinæ clementiæ gratiam habuit. Hæc fuit omnium prima Cabala, primordialis salutis nuncia. O rem gratam! ô causam desiderabilem! Quid commodius? quid acceptius? quid potuit magis opportunum perditæ conditioni mortalium à superis afferri: quid opus præstari conuenientius, quam vt salutem publicam captiuis nunciarent? Hæc est illa reuelatio sanctissima & summa, in quam omnes diuinæ reuelationes reducuntur, hæc optatissima traditio, hæc saluberrima receptio, in qua omnes Cabalisticæ receptiones recapitulantur, omnes diuinorum traditiones, omnes cœlestium eruditiones & vatum visiones & beatorum meditationes vniuntur & communicantur. Quam ob rem cum singula hæc Adam vxori suæ palam renunciasset, cœpit ea præsente ad posteritatis commemorationem & gratiarum actionem erecto altari Deo sacrificare. Ita enim Magistri nostri tradiderunt, שגם אדם הראשון הקריב שור פר id est, Quod tum Adam primus obtulit iuuencum. At Heua iam futura viuentium mater summota desperatione, tandem à viro suo cognita concepit, & peperit primogenitum. Vnde ingenti & incredibili gaudio perfusa, quod putaret eum mox saluatorem esse natuio, sic exclamauit, קניתי איש את יהוה Id est, Acquisiui virum illum quatuor literarum, quas literas ab Angelo iam pridem receperant; & acquisitum nominauit Cain. Quem vbi parentes agnoscerent præter spem prauis moribus peruersum, alteram inchoauit natiuitatem, & genuerunt Abel. Adolescentibusq; tunc vtrisque filiis, tradiderunt hanc Cabalam, id est, ab auditu de salute restituenda receptionem, tum ab Abel ardenter amatam, tum à Cain viliter despectam. Opinione vero ductus Abel, quod ipse foret idem ille, de quo reuelatam expectarent restaurationem: cum se Deo gratum, fide recta & oblatione accepta sentiret, eo quod ad ipsum respexerat Dominus, & ad munera eius, ad Cain autem & ad munera illius non respexit, toto cœpit pectore mentisque affectu ligni fructum desiderare, quem in oblatione vitæ constitutum esse iudicabat: eaque ratione, lignum vitæ dictum, & ita cognominatum, quod esset per lignum vita creatori offerēda, qui dedit illam: quare manum suam eo conatus est mittere, quod de ligno acciperet, absumeret ac aboleret: hoc enim אבל designat. Vnde fratris contra se odium patienter tulit, & quærenti occasionem rixæ, vehementer etiam irato, non blandis verbis expostulauit, vt mitigaret illum, sed prorsus tacuit. Cumque videret sibi mortem, rapto de arbore ramo, vel lignea claua Cain minantem, quam maxime lætatus est, sperans ligno interfici: non enim tum erat ferri vsus ante ortum Thubalcain, qui primus fuit malleator & faber in cuncta opera æris & ferri. Claua itaque lignea & prægrandi munitus, dixit Cain ad Abel fratrem suum: Et fuit cum essent in campo & insurrexit Cain in Abel fratrē suum & occidit eum. Romani addunt legendo, dixit Cain, Egrediamur foras: quod non est in sacræ scripturæ contextu. Abel autem inermis armato non restitit, sed volens & libens se morti obtulit. Cum non tantum satisdare pro nobis creditori Deo, verum etiam & originale debitum omnino soluere, si fieri posset, & acceptabilis deuota constitutaque hostia in solutum præstari paratus esset. Post vero quam ille decesserat sine liberis, sustinuit Adam multo tempore, si forte quod in filiis non inuenisset, id contingeret in nepotibus. Sed quid iam speraret in reproba Cain generatione, de qua pridē omnis fiducia euanuit? videbat eam omnem sellulariis artibus & opificiis incumbere, studio seculi nauare operam, tenuiora commoda & officia corpori necessaria sequi, nihil diuinum cogitare, nihil liberale, nihil heroico viro dignū, quare aliam prolem & aliud semen à Deo petiit & impetrauit, quo plane supra quam dici queat exhilaratus est pientissimus pater, sic dicens, Posuit mihi Deus semen aliud pro Abel quem occidit Cain. Ideoq; vocauit nomen eius Seth, quem genuit ad imaginem & similitudinem suam non quod cæteri eius liberi non habuissent formam & imaginem humanam, qui & homines quoque erant. Sed quia reliquorum hactenus præter Abel, potius dæmoniorum generatio quam hominum dicenda fuerat, propter illorum execrabilem malitiam & vitia detestanda. Non igitur quod dæmones & diabolos substantiuos genuisset id ita nunc additur (vt impij & prophani quidam mentiuntur) sed quod voluntate malos. Nihil autem est malum nisi vitium & dæmonium. Pergam itaque si vultis, vt qua ianua sum ingressus, vltra proficiscar. Et illi, Perge diligenter obsecramus, inquiunt. Denuo Simon ait, Pater noster Adam, rursus ex Seth nepotem suscepit, memor eius Cabalæ quam sibi Raziel tradiderat, quod ex sua propagatione nasceretur homo futurus saluator. Quare vocatus est Enos, id est, homo, tunc putabatur & quidem valde speratum fuit eum appellandum fore iuxta Cabalam Angelicam per nomen quatuor literarum I. H. V. H. vel saltem magis Cabalistice in miserationibus per *Sin* literam de medio quatuor literarum I. H. V. H. Sic enim in sacra historia scribitur, אז הוחל לקרא בשם יהוה quod Latini non admodum docte legunt, tunc cœpit inuocare nomen Domini: sed rari quidam & contemplantissimi Cabalistarum, rectius quoad linguæ proprietatē interpretantur, ita de גימטריא *ghematria*, Tunc expectatus est vocari per *Sin* literam, quæ in arte Cabalistica idem quod ברחמים id est, in miserationibus, & ס litera per *notariacon* designat מתוך id est, de medio, scilicet quatuor istarum literarum I. H. V. H. Perinde atque hoc modo intelligi deberet, אז

:הוחל לקרא בשין מתוך יהות id est, Tunc expectatus est vocari per *Sin* de medio, I. H. V. H. quasi pro Angeli enunciato Enns sumeret de ligno vitæ mundumque redimeret, heros ipse nominatus, I. H. in miserationibus V. H. notate arcanum & animaduertite mysterium. Cum vero iam nullius Angeli destinatione hoc modo appellaretur, tum isto relicto in alium spem suam locarunt. Angelorum namque, id est, Dei nunciorum monitu nomina patribus indita sunt pro quibuslibet euentis, siue præteritis, vt, quia possedi, vocatus est Cain: seu præsentibus, vt quia vir, vocatus est Enos; aut futuris, vt quia parentibus luctum præbiturus, vocabatur Abel. Expectatio hæc in quartam trahitur Enos progeniem, & de lared natus est Henoch, qui ambulauit cum Deo, sed disparuit, quoniam abstulit eum Deus. Tertio abhinc tractu venit Noe in consolationem omnium publicam illam auditu receptam salutem recta fide sperantium, quorum ex vniuersa plebe tantum octo inuenti sunt qui placerent Deo. Fuit etenim Noe vir iustus & perfectus in generationibus suis, & ambulauit cum Deo, qui recepit in mandatis vt faceret arcam de lignis, in qua saluaret mundum. Cabalice igitur sperauit in lignum, sic enim Iob ait, כי יש לעץ תקוה id est, quia est ad lignum spes: de hoc factor certior factus quod in ligno vita homini fuisset promissa. Sed post ebrietatem sequuta est confusio. Vnde & Babel cognominatur, quæ nunc Babylon à *Balbel*, id est Chaldaice confusio. Hæc sub familia & liberis Noe fuit orta. Erant autem filij eius, Sem, Ham & Iaphet. Futuro itaque Dei seruó Sem, in quo salutem præ cæteris sperabat, ita benedixit: ברוך יהוה אלהי שם quod Cabalistice traducitur, Benedictus quatuor literis Dei Sem: per hoc inquiunt Cabalistæ הוריע כי יהיה שם עובר האלהים id est, Notum fecit quod futurus erat Sem seruus Dei, vt scribit Rabbi Moyses Gerundensis. Quo intelligimus desiderium pij patris fuisse, quod Sem benediceretur appellatione quatuor literarum I. H. V. H. vt fieret originalis peccati redemptor. At ne tunc quidem illud venisse tempus à Deo statutum, quo tanti casus reparatio contingeret, Angelus Iophiel ipsi Sem adnunciauit. Ita enim scribunt Cabalistæ, רבו של שם יופיאל id est, Præceptor ipsius Sem fuit Iophiel. Suspendebant igitur ea secula super eiuscemodi recogitationes suas, vsque in annos Abrahæ filij Tharhæ, qui primo nominatus fuit Abram. Ei viro erat Angelus quidam familiaris Zadkiel, sic enim scribunt Cabalistæ: רבו של אברהם צדקיאל id est, Præceptor Abrahæ fuit Zadkiel; qui eandem ei Cabalam tradidit recipienti, quam Adæ protoplasmati Raziel. Denique (vt arbitror) reliqua sunt haud ignota, quod quanto ille tempore vocatus fuerat Abram, & vxor eius Sarai, tamdiu nunquam sibi hæredem genuerant. Post vero quam nomen viri mutabatur Abraham, & vxoris nomen Sara, mox Ishac susceperunt filium, de quo cum ei iussisset Deus, vt vnigenitum tolleret, quem diligebat Ishac, & eum in excelso Monte quodam monte super ligno immolaret, incredibile videtur quo gaudio & quanta lætitia exultauerit, diuinæ promissionis memor, qua pollicebatur ei Deus his verbis, Statuam (inquit) pactum meum inter me & te, & inter semen tuum post te in generationibus suis fœdere sempiterno, vt sim Deus tuus & seminis tui post te, atque in te benedicentur vniuersæ cognationes terræ. Quapropter quam diximus humanæ vniuersitatis salutem, in filio se confidebat allaturum, quem subito ad vocem Dei assumsit, & oblationis omne lignum suis ipse manibus excidit. Nempe lapsum originalem per lignum reparari posse, oraculum docuit. Vnde scriptura dicit, quod tulit Abraham ligna oblationis, imposuitque super Isbac filium suum, & posuit eum in altare super struem lignorum, extenditque manum & arripuit gladium vt immolaret filium suum. Nisi enim recepisset Ishac à patre suo traditam humanæ salutis Cabalam per lignum vitæ atque hominis cuiusdam iusti oblationem futuræ, vt est cunctis viuentibus horribile mori, non vtique fuisset tanta beneuolentia & tam alacri vultu animique hilaritate, visam impendere præ oculis mortem sponte amplexus, sed velut est mortalium conditio, aut strictum mucronem declinasset, aut verbis saltem quibusdam lenioribus patris sæuitiam vel mitigasset, vel fugisset. Atqui suspicatus sese fore illum quo futura esset primordialis ruinæ restauratio, nihil sibi ea immolatione duxit iucundius, nihil dulcius ea morte, cuius gratia totum opinione sua redimeretur genus humanum. Præbuit sane illi hanc ipsam spem eo firmiorem, quod eundem locum Deus ab orbe condito sacrificiis destinauerat. Terra namque Moria est digito Dei Abrahæ demonstrata, in qua primus Adam struxit altare, obtulitque Deo munera, vbi & Cain & Abel, vbi & Nohe filiique ipsius sacrificarunt. Sicut Magistri nostri disputant in capitulis R. Eliezer, astipulante Ramban & R. Ioseph filio Carnitolis in libro Portarum iustitiæ, & in loco eodem vrbs sancta Ierusalem constructa est, Salomone Gallo teste. Re autem infecta cum è Moria discederent pater atque filius, audita est vox Zadkielis ad Abraham prolata, Benedicentur in semine tuo omnes gentes terræ. Quo salus vniuersa in futuram generationem cognoscebatur esse protelata. Et vox ipsa Dei per Angelum Raphaelem super Ishac quoque cœlitus delapsa, Benedicentur in semine tuo omnes gentes terræ; ne forte seipsum fore saluatoré illum crederet. Nam hoc quoque Cabalistarum est, qui scribunt sic רבו של יצחק רפאל id est, Præceptor ipsius Ishac fuit Raphael. Ei viro de filiorum altero spes non erat, qui iam benedictionem paternam exercitatione venandi amiserat: Esau nomen fuit. De altero magna sibi pollicitus pater prædicit his verbis rei venturæ vaticinium prætendentibus, Seruient tibi populi & adorabunt te gentes. Non acciderat igitur sine causa de Iacob (sic enim appellabatur iste filius) tam ingens maioribus nostris vniuersæ salutis expectatio, sed quia omnium mortalium primus ipse vidit portam cœli apertam, & scalam à terra in cœlum porrectam, & in ea consistentes quatuor literas I. H. V. H. quas apprehendere gerebat in votis. Consonantem quoque *Sin* per notariacon שמן id est, vnctionem

nem designantem, operi adiecit, quo delibutum lapidem in templum quod [illegible] m nomine Bethel exædificauit. Augebat suspicionem, quod Angelus Pehel Iacob erat familiaris, qui multa constanti & opinione & sermone præmonuit: tum quod Iacob elegit sibi Deus: tum quod beatus erit ille cui Deus Iacob in adiutorio eius. Scribunt autem Cabalistæ sic: רבי של יעקב פליאל id est, Præceptor Ia[cob] fuit Pehel. Sed edoctus ab Angelo suo Iacob, se nō illum fore saluatorem quem hactenus cœlestis Cabala prætulerit, negotium in aliud seculum diuina reuelatione reiecit, sic dicens, Congregamini, & adnunciabo vobis quod continget in postremo dierum, Non auferetur sceptrum de Iuda, & legislator de femore eius, donec veniat *Silo*, & eidem congregatio gentium. Quo vaticinio innotuit aliquem quandoque fore saluatorem humani generis, qui & ex Iuda & in postremis dierum nasceretur, & esset *Silo*, & sceptrum regni gereret, & ad ipsum gentes confluerent. Quare post hos Patriarchas magnus ille Moyses non sua sponte morti se obtulit, sicut quondam Abel, sicut olim Ishac, sed renuit & à cura populi subtrahere se voluit. quanquam loquebatur cum Deo, vt amicus cum amico, facie ad faciem, & baculo vtebatur pro sceptro, & tota Iudæorum gens ad ipsum confluebat. Non erat tamen se non de familia Iudæ, sed de domo Leui ortum esse, nec natum in postremis dierum, nec esse *Silo* quod secundum Syriacam translationem Onkeli Chaldæi significat vnctum, quem nos appellamus *Messiha*. De omni tamen ratione atque modo restaurandi originalis casus satis superque institutus fuit ab Angelo suo *Metattron*. Ita enim Cabalistæ scribunt, רבו של משה מטטרון Præceptor ipsius Mosis *Metattron*, qui est nuncius *Sadai*. Hanc itaque sanctissimi Iacob reuelationem vniuersitas prophetarum recepit, in postremis dierum nasciturum eum ex semine Iuda qui peccatum originale erat aboliturus, *Messiham* regem pacificum, desinente tum sceptro ac præfectura Iudæ, conuocatisque simul vndique gentibus. Hæc vsque huc receptio a patribus ad collegium prophetarum per successionem transmigrauit, qui in [illegible] cuncti tractatione quotidiana inter se contrectabant de aureo *Messihæ* seculo, in illa beat[a] Spiritus sancti schola exultantes præ summa lætitia, & imo de pectore gaudia sua promentes, vno quodam societatis vinculo in ipso Messiha saluatore connexi, quanquam diuersis à se temporibus de illo eodem venturo rege multifariam multisque modis differentes, singuli tamen quasi parem & plane haud absimilem sententiam absoluerunt. Hic quidem his verbis, Obsecro, Domine, mitte quem missurus es: alter in persona Messihæ inquit, Mitte me, hoc est שלחני quod in Arithmetica progressione per artificiosum Cabalæ modum, tum quatriliteram excellentiæ dignitatem, tum ipsum quoque iuxta Razielis traditionem superius commemoratam rectum nomen illius Messihæ per æqualitatem numeri trecentorum nonaginta octo significat. Et iterum, Vtinam dirumperes cœlos & descenderes. Alius item, Excita potentiam tuam & veni ad saluandum nos, Deus conuerte nos, & ostende faciem tuam & saluierimus. Alius, Expectabo Deum saluatorem meum. Alius, Ecce Dominus egredietur de l[oco sa]ncto & descendet. Alius, Deponet iniquitates no[stras] & proiiciet in profundum maris omnia pe[ccata no]stra. Alius, Veniens veniet & non tardabit [illegible] sus es in salutem populi tui, in salutem cum [Mes]siha tuo. Alius, qui con[tri]stabatur gentem nostram dicens, Abstulit dominus iudicium [t]uum. Rex Israel quatuor l[itt]eris in me[di]o [illegible] non timebis malum vltra. Dominus Deus [illegible] in medio tui erit fortis, ipse [sal]uabit. Al[ius] [illegible] in persona Messihæ pollicetur: Et erit sicut e[r]atis maledictio in gentibus, domus Iuda & domus Israel, sic saluabo vos & eritis ben[e]dictio [illegible] & erit sicut fuit [illegible] quan[illegible] no[illegible] eo [illegible] Oriet[ur] vob[is] [illegible] nomen [illegible], sol iustitiæ. Quid m[u]ltis [illegible] cor[illegible] gaudere, vn[illegible] [illegible] laudare huius [illegible] il[lud] tempus de quo Dauid cor[a]m Deo [illegible] uit, Mitte lucem tuam & veritatem tuam, ipsa [duxerunt] me, & reducent me in montem sanctum tuum, & in habitacula tua. Super isto autem lucis vocabulo dixit Rab[bi] Salomon Gal[l]us, Lucem tuam, id est regem Me[ss]iham: secundum quod scriptum est, Paraui [lucernam] [illegible] Messihæ meo. Vnde certiores fa[cti] sumus null[um] [illegible] se se du[bi]um esse opinione Dauid. quo [illegible] le foret rex Messiha, qui genus humanum Deo conciliaret, tametsi diuinum ei [illegible] oraculum, inueni Dauid seruum meum, oleo sancto meo vnxi eum (quia vnctus di[citur] M[essiha]) [illegible] ego primogenitum dabo illum, [ex]celsiorem [illegible] terræ. In æternum custodiam illi [illegible] meam: & pactum meum fidele illi, & ponam [illegible] um seculi semen eius, & sedem [illegible] cœlorum. Contulit ergo Dauid [illegible] ob idque filium ex Be[th]saba natum appellauit Salomonem, quod audi[illegible] [rec]eperat, crediderat que Messiham, quo salus mundo veniret, vtique principem pacis fore, iuxta Cabalam [illegible] In diebus eius erit a[bund]antia pacis donec [illegible] luna. De alio igitur semine suo intel[ligendum] fuit quam de filio Bat[hsabæ] [illegible] enim Salomo[n] [illegible] uit mulieres, per quas [cor] eius deprauatum e[st], vt sequeretur deos alienos, nec erat cor eius [per]fectum cum Domino [Deo] suo, sicut [co]r D[au]id patris eius. Qu[illegible] Deus [illegible] Salom[o]ne [illegible] est pax [illegible] cis solum non habuit. Q[illegible] balistarum [illegible] qui vniuersam [illegible] nem retorserunt [illegible] alium quendam S[illegible] tendunt quam [illegible] Bathsabæ, & [illegible] [illegible] lum quam eius Salomonis qui templum [illegible] se [illegible] disruptionis [illegible] culpa [illegible] us, Templ[um] quod [illegible] ego proiiciam a conspectu m[eo]. Qu[ia] de re pec[catum] originale non valuerunt [ab]solere, neq. Salomon hic, neque [illegible] hoc, quantum [illegible] ciá Cabal[ist]a [illegible] בתחלה בריאתו [illegible] של עולם שכינה היתה [illegible] בתחתונים ובחטאת השכינה [illegible] ואדם אחרים והיו המקורות והצינורות [illegible] משכים מלמעלה למטה ונמצא חשבה ממלא מעלה

וממה בא ארם הראשון וחטא ונתקלקלו השורות ונשתברו הצינורות ונפסקה הבריכה ונסתלקה השכינה ונתפרדה החבירה אחר בא שלמה ובנה את הבירה ואז חזרו הצינורות והמשכות : id est, Initio creationis mundi diuina cohabitatio erat descendens in inferiora, & cum esset diuina cohabitatio inferius, reperti sunt cœli, & terra vniti, & erant fontes & canales actiui in perfectione, & trahebantur à superiore ad inferius & inueniebatur Deus complens superne & inferne. Venit Adam primus & peccauit, & diruti sunt descensus, & confracti canales, & desiit aquæ ductus, & cessauit diuina cohabitatio, & diuisa est societas. Postea venit Salomon & exædificauit domum, & tunc reuersæ sunt canales ac deriuationes seu ductus, atque reliqua. Vbi de Salomone loquentes Cabalistæ rei potius videntur, quam vocabulo alludere, cum illud intelligant de venturo quodam rege pacifico iuxta Isaiæ verba, quem nominabit ipse miraculorum operator, consiliarius, Deus fortis, pater futuri seculi שר שלום id est, principem pacis. Sane putauerunt aliqui Ezechiam regem hic fuisse designatum: sed alij verba legentes sequentia, Multiplicabitur eius imperium, & pacis non erit finis super solium Dauid & super regnum eius, intelligunt de rege Messiha, qui ablaturus sit vniuersorum peccata, in animis hominum quotidiana bella & pugnas mouentia, quæ parentes nostri peccauerunt, ut scripsit Ieremias in libro Threnorum, Patres nostri peccauerunt, & nō sunt, & nos iniquitates eorum portauimus. Ita videri quidem poterat Ionathæ Chaldæo, qui pro *Sar Salom*, id est, principe pacis traduxit superiore in loco, משיחא דשלמא id est, Messiha pacis. De quo iterum Isaias, Disciplina pacis nostræ super eum, & in cicatrice ac liuore eius sanati sumus. Hic erit ille Salomon, qui templum multo sublimius eriget planè sempiternum & indissolubile. Sic enim Cabalistæ scribunt, כי בית המקדש של מטה מכוון כנגד בית המקדש של מעלה: id est, quod domus sanctuarij quę est inferius, disponitur iuxta domum sanctuarij quæ est superius. A Salomone igitur illius terrestris templi conditore, vsque ad regem Iohiachin eundem qui & Iechoniah (habent namque ambo nomina easdem literas, tametsi transmutatas) expectatio salutis vniuersæ apud omnem cœtum prophetarum in venturo Messiha collocata fuit: ab Isaia vsque ad Malachiam, qui aiebat, Statim veniet ad templum suum dominator quem vos quæritis. Super quo Rabbi Dauid Kimhi scribit, quod dominator hic sit Messiha, qui & ipse nuncius erit testamenti, quem Ionathan Chaldæus *Rabona* interpretatur. Post prophetas autem, expectatio salutiferi aduentus Messihæ, totaq; Cabalisthica exercitatio qualiscunq; extat, quam recte in eiusdem Messiæ sempiternam liberationem inglomerant, implicant atq; reducunt, omnis ea plane ad scribas legis & [illegible]tores quos appellarunt Capita patrum, qui præ mult[illegible]udine haud numerantur, & ad magn[illegible] concilij viros descendit, successiue receptas [illegible] lastico [illegible]e, ab Ezra qui Cabalam tradidit Simeoni [illegible] sacerdoti magno, synagogæ præfecto: rursus ab [illegible]o recepit eius auditor Antigonus cum sociis suis, de quibus fuerunt Zadok & Bethus, radix hæreticorum, vnde dicti sunt *Zadokæi* & *Bethusæi*, vt scribit Iudas Leuita in libro *Alcosder* sermone tertio. Deinde Ioseph filius Ioetzer, & Ioseph filius Iohanan Hierosolymitanus, ab his Iosua filius Parahiah, cuius fuit discipulus quidam Iesus Nazarenus Machabæorum ætate, non ille Christianorum. Et Nithai Arbelensis, à quibus & Iuda filius Tabai, & Simeon filius Sora, de quibus Semeia & Abtalion: ab his Hillel & Samai qui habuerunt multa millia discipulorum: ab illis Rabban Iohanan Ben Sdachai, & ille discipulos quinq; fouit, qui fuerunt Eliezer, quem scribunt Eliezer, filius Hircani, Iosue filius Hananiæ, Ioseph Cohen, & Simeon filius Nathanael, & Eleazar filius Atach. De Rabban Iohanan qui centum & viginti vixit annos sortitus est Cabalam suam Rabban Gamaliel, à quo Simeon filius, à quo ex liberis eius Iuda Nagid, qui Magister noster sanctus dicitur: eum filius Gamaliel recipiendo imitatus est. Hucusque Cabalæi, quorum dicta & reliquas sacræ scripturæ allegoricas expositiones sequuti sunt Cabalistarum cœtus, Hanania filius Acasię, Abba Saul, Rabbi Tarphon, Acabia filius Mahalalieelis, Hanania princeps sacerdotum, Hanina filius Thradionis, Hanania filius Hachinai, Nehonia filius Hacona, Halaphtha, Duschai filius Iannai, Hanina filius Dusa, Dosa filius Harchinas, Rabbi Akiba, Eleazar filius Azariæ, Eleazar Hasma, Rab Leuitam, Rabbi Iohanan filius Baroca, post eum Simeon ex liberis. Deinde Tzaduk, sū Iosi, hunc sequutus Ismael, & de alio genere Rabbi Meir, à quo recepit Eleazar filius Iacob, & Iohanan Sandlar, & Eleazar filius Samua. Deinde Neorai, post quem Iannai & Mathathia & Samuel minor, & Elissa filius Abuiah, & Eleazar de Kaphar, & Iuda filius Thema, & Iosua filius Leui, & præter illos alij multi, qui aliquando propter disputationes Thalmudicas appellantur *Thanaim*, ceu dictatores, & propter summarum rerum meditationes ab inferioribus singulis ad excelsiora quæque reductas, a maioribusque receptas, & posteris traditas, quibus toto studio innituntur, *Mekubbalim* Hebraice, ac nostra ætate à Latinis, autore Ioanne Pico Mirandulano C[illegible]mite, ante quem nomen eorum Romanæ linguæ incognitum erat, Cabalistæ aut Cabalæi dicuntur. Tum Marranus, Nosti ne, inquit, eum virum, peritissime Simon, qui primus Latinis Cabalæ vocabulum prodidit. Et Simon, Noui: nempe (vt opinor) ipsum [illegible], olim dolüo exulantem apud Gallos & Allobrogas, pulsumque patria & fugatum acerrime ab inuidis, quadam detestabili persecutione, propter eximia philosophiæ studia sua & nobile ingenium. Et adeo genus hominum (vt ait Terentius) qui esse primos se omnium rerum volunt, nec tamen sunt, ex coruo forte nati, quæ auis vsque ad Coronei annos (vt est in fabulis) vestita prius albis plumis, posterius nigris, colorem indumenti eis præbet candidi & atri, vnde fratres atrati dicuntur, quippe volucris ea ob impiam delationem semper odiosa Phœbo. Sed vtrique vo[illegible] in nota est hæc Poetis: Hi [illegible]unc fuerunt cœstru[illegible] hi mastiges, hi canes tam generosi & tam eru[illegible]ti Christiana, nostro seculo multa Hebræorum arcana

arcana dogmata Romanis auribus perquam docte imperiri. Ad hæc Philolaus: Relictis, ait, rebus gestis ad Artem Cabalisticam (si mihi credits) reuertendum nobis esse consulo, quoniam aliquanto post aduesperascet, & vota nostra vix dici queat, quam alio tendant. Percurri equidem singula, inquit Simon, nihil falsius de me vltra expectabitis. Et Marranus, Si sic (inquit) ego certe fregerim sermonem tuum valde incommode. Nam orationis filum texebas tum maxime aptum ei rei quam desideramus, & nihil erat quod magis placuerit, quam post rectam Cabalæ definitionem, nosse, quid illud sit quod præter cætera mortalium generi egregius reuelatum fuerit, tum quis, quid reuelauerit, & quis receperit, quo in puncto mea interpellatione abductus es, id quod subdoleo. Quare mi tu, oramus, vt redeas. Ego vero hilare quidem obsequar, Simon inquit, & tandem ad modum Artis, quem optate vos animaduerti properabo, nisi iam vespera imminet, quando & vos audiendo forte cum fastidio, & ego ipse loquendo defessi sumus. Satis enim multa nobis tam breuibus horis exciderunt, & quæ mea fuit vel temeritas (si vultis) vel (quod verius est singularis erga vos dilectio, quod in mora te fieri non debuit, omnia imparatus dixi quidem ex tempore. Tum Philolaus, At obsecramus vterque, compleas abacum calculo authorum, qui Cabalam & tenuerunt & tradiderunt, ne hoc sermonis membro nondum perfecto, ad diuersorium nostrum, vt oportet, cœnaturi abeamus.

Quo dicto, rursus Simon, Extant sane, inquit, meo arbitratu Cabalistæ innumerabiles (nec enim numero comprehendere refert) Eorum partim sunt, qui audiere tantum, alij vero qui & Auditores & Scriptores fuere: tamen, quando ita vrgetis, recensebo perfunctorie nonnullos, quorum libri de Cabalisticis contemplationibus quotidiano veniunt vsu, quantum mihi suppetit memoria, quanquam non in omni parte omnes integri, aliquorum enim sola fragmenta enatarunt, reliqui, proh dolor, ita extincti sunt vt vix nominum recordatione doctissimorum hominum monumentis innotescant. Nam vt prisca patres volumina iniquitate temporum & longo tractu annorum perdiderunt, cum haud mediocri posteritatis damno, quorum nostri tamen meminerunt, ita nos iam in ipso mundi sexto millenario viuentes, maiorum nostrorum libros vel vetustate, quæ omnia consumit, vel bellorum malignitate, vel inundatione ac vastitate, vel improuiso ignis casu, vel quandoque odio & inuidia turpi & detestanda, quæ incendianos librorum inertes & stultos etiam æuo nostro sollicitauit, amisimus. Citantur ab hominibus fide dignis Henoch libri & Abrahæ patris nostri, quin & Moyses allegat libros bellorum Domini. Iosue librum Iustorum, & vniuersitatem librorum Kiriath-sepharim, quam Athniel duce Caleb expugnauit. Asuerus libros Memorialium. Ionathas in Machabæis Libros sanctos de Spartiatis. Paralipomena commemorant libros Lamentationum: libros Samuel videntis, & Nathan Prophetæ, & Gad videntis, & Semeiæ Prophetæ, & Haddo videntis, & Ahiæ Silonitis, & libros Iehu filij Hannani, qui omnes nusquam sunt. Querimus & bibliothecam Darij, vt est in Ezra: fuit ea in Ecbatanis preciosa. Pari exemplo innumeri nostro seculo autores periere, tametsi nō dubitamus superesse plurima quæ ipsi nec dum vidimus, nec istam de me gloriam cum Mirandulano iactare possum, quod quæ ille quondam Ezra, de Cabalisticis secretis septuaginta conscribere volumina iussit, ea mihi summa impensa conquisiêrim, cui ne tantidem prope auri & argenti sit, quo eos libros si superarent ac offerrentur licitari queam. Viuimus autem non adeo librosi, attamen pro nostra virili Abrahæ libro patris nostri, cui est inscriptio יצירה de creatione: quem non parum literati quidam assignant Magistro Akiba, profecto nobilibus scholiis ornatum, vt qui alioquin existat reconditus & obscurus. Et libro הזוהר de Splendore, quem composuit Simeon filius Iohai, cum in quadam valla & tenebricosa specu quatuor & viginti annos delituit. Et libro הבהיר de Candore; qui à vestris Lucidarius dicitur. Sunt & quos edidit in Cabala ille Abraham Alaphia, & insignes commentarij Ramban (nam ita collectiue nominatur Rabbi Moyses filius Nahmani super arcana legis quem appellatis Gerunden[illegible], & Commentarij omnium doctissimi receptoris Rabbi Mnahem Racanat super arcana Ramban. Et liber Perplexorum Rambam, in fine per *mem*, id est Rabbi Moysi filij Maimoni, quem vocant Moysen Ægyptium. Et liber שערי צדק id est, portæ iustitiæ, quem conscripsit Rabbi Ioseph filius Carnitolis. Et liber שער אורה id est, porta lucis Magistri Ioseph (vt ferunt Castiliensis in Hispania. Et liber האמנות id est, de credulitatibus, cuius autor fuit in Asia Rabbi Saadia. Et liber סוד התורה de mysterio legis, quem sapiens ille Abraham Aben Ezra confecit. Et liber Rabbi Hamai filij Hanina, qui dicitur eloquentissimorum caput in Cabala, & eiusdem autoris liber העיון id est, speculationis. Alius denique liber פירוש קדושה id est, commentarium sanctitatis, quem scripsit Rabbi Azariel. Et liber שמות id est, de nominibus. Et liber Explanationum alphabeti, cuius est inscriptio ספר פירוש האלפאביתא ex Rabbi Akiba. Et liber Rabbi Amai שער הרזים de reconditis Psalmi vndeuigesimi. Et liber היחיד id est, singularis de vnione seu collectione cuius meminit Rabbi Abraham Aben Ezra de mysterio legis capite primo. Et liber סודות id est, mysteriorum. Et liber Quæstionum abstrusarum. Et libellus Cabalæ quem edidit Azariel, alias Oriel Garonensis. Et liber qui prænotatur דרך האמונה ודרך הכפירה de fide & expiatione. Et liber radicum Rabbi Ioseph Albo, cui pariter Cabalæ [illegible] præfixerunt, quamuis ille magis ethica commentetur quam anagogica. Extat demum liber ele[illegible] in Cabala aduersum ph[illegible]hastros nomine Alkozer, more Arabico [illegible] composuit Rabbi Iuda Leui, cuius hæc [illegible] verba: כי אין קבלה טובה אלא עם הלב הטוב id est, Quod non sit Cabala bona nisi cum corde bono. Vbi pluri-

tuum mihi visus est sapienter à tam sancta contemplatione malignos sophistas repulisse, qui tanquã muscæ morientes, omnis vnguenti quantumuis preciosi suauitatem perdunt. Vtimur denique commentariis in librum יצירה Magistri Iacob Cohen, & in eundem librum compositione Rabbi Ishac quam inscripsit explanationem nominis sancti. Est liber etiam quem edidit Rabbi Tedacus Leui de decem numerationibus Cabalisticis. Nolo addere librum Salomonis sub nomine Razielis inscriptum, quia est fictio magica. Hactenus quidem rei meæ familiaris penuriam chartaceam quam cæteris non solebam, certe vobis peregrinis planissime aperui, at mea tamen sententia nemo vnquam de ista scripsit arte vsque dudum artificiosius, nemo distinctius, nemo lucidius quam Rabbi Ioseph Bar Abraham Castiliensis ciuis Salernitanus, tria huius facultatis volumina studiose molitus, quibus omnem Cabalistarum institutionem fecit clariorem, primum de dictionibus, secundum de literis, & tertium volumen de punctis. Eius libri titulus extat גנת אגוז id est, Hortus nucis, iuxta Salomonis cantica, In hortum nucis descendi, vt viderem amœna virgulta. Apparet nucem hanc esse vt pomum aureum argenteo retiaculo inclusum, vt legitur in Prouerbiis, Mala aurea in lectis argenteis verbum prolatum iuxta modos suos. Ita est Cabala pomum illud aureum atque diuinum argenteis filis, videlicet ingeniosis institutionibus & humanis artibus circumligatum, quale fieri consueuit aurificum opificio, qui subtilibus cælaturis aureum boni odoris pomum non omnino tegunt aut operiunt argento, vt nihil eius videri queat, sed cauatis quibusdam foraminibus & argenteis cancellis tum pomi colorem eminere, tum ambræ odorem efflare sinunt. Aspicientibus tamen longinque totum id quod reticulatum est videtur argenteum esse integrum, propius autem intuentes si studiose rimentur, simul aurum quoque reperirent, & quo magis aurum ab argento distat, eo longe plus ab arte Cabalistica probatur differre Cabala, quamuis ambas species vnum genus spiritualis instinctus complectatur. Sed altera præcedit alteram, vt oraculum Hierophantas, vtque vnius generis aurum id quidem bonum est, illud autem optimum, ad quem modum in Pentateucho de Heuila narratur, quod aurum terræ illius bonum est, non enim illic scribitur optimum, vt quidam legunt, sed bonum. Et in Isaia de Ophir, Dignabor hominem plusquam aurum optimum, & aurum de Ophir. Ita quicquid de sacra scriptura homines optimarum artium amatores scientia naturali addiscunt, auro bono par est, & appellatur opus de *Bresith*. Quod vero scientia spirituali recipimus opus de *Mercaua* dicitur, & auro æquatur optimo atque purissimo. Scribunt enim Cabalistæ ita, שמעשה בראשית חכמת הטבע ומעשה מרכבה הוא חכמת האלהות id est, Quod opus de *Bresith* est sapientia naturæ, & opus de *Mercaua* est sapientia diuinitatis. Et quoniam vtraque sapientia vtcunque circa mundum & ea quæ consistunt in mundo versatur: estque Thalmudistarum & Cabalistarum ea in re vnanimis arbitratus, quod duo sint mundi: primus intellectualis, qui vocatur עולם הבא id est, mundus ille venturus, scilicet quoad nos: & secundus sensibilis, qui dicitur עולם הזה id est, mundus iste præsens, vt ex verbis sapientum nostrorum recepimus, de nominis diuini quadraginta duarum literarum studioso cultore sic dicentium, quod talis dubio procul existat, אהוב למעלה ונחמד למטה ונוחל שני עולמים העולם הזה והעולם הבא: id est, Dilectus sursum & desideratus deorsum & hæreditans duos mundos, mundum præsentem & mundum futurum: Idcirco diuiduntur Thalmudici & Cabalistæ secedentes in duas facultates, tametsi ex creditis receptionibus ambæ similiter oriantur & emanent. Nam vtrique maiorum suorum traditionibus fidem habent, etiam nulla ratione reddita. Sed hac distinguuntur deputationis ordinatione, quod omne studium, omnem operam, omne consilium, laborem & diligentiam, vniuersam quoque mentis suæ intentionem Cabalista fœlix ille atque beatus à mundo sensibili finaliter ad mundum intellectualem transfert & traducit. Thalmudista vero in mundo sensibili permanet, ac animam vniuersi huius mundi non transcendit: quod si quandoque licenter ad Deum & beatos spiritus pergat, non tamen Deum ipsum vt immanentem & absolutum accedit, sed vt opificem causamque rerum & circa sua creata occupatum. Angelos autem ad ministeria quotidiana, diuinæque voluntatis effectus exequendos mancipat, altissimarum rerum contemplationes ad hunc inferiorem mundum semper referens. Earum tamen facultatum altera sæpe alterius sensa mutuatur, & ad suum desiderium trahit. Enimuero quandoque studia vltro citroque inter se communicant Thalmudici & Cabalistæ, vt activa vita & contemplatiua, licet vnum eundemque sacræ scripturæ contextum plerunque alter ad timorem seruilem, alter ad amorem filialem suo more lepida suasione inuitet. Apparebit enim acri studio Thalmudista ille circa legis præcepta & mandata residere, illa exponere, illa dirigere, illa venerari & exosculari, vt nihil aliud recte definiamus Thalmud esse quam legis explanationem ad intentionem autoris. Vnde Thalmudici מפורשים dicti sunt, & פרושי id est, expositores & *pharesæi*, qui de suggestu & cathedra Moysi semper instant opere, prædicant, & plebem hortantur cum propheta regio dicentes, Seruite Domino in timore: ac cum Iosue, Timete Dominum & seruite ei. Quin & hoc ita facite, ac illud sic omittite cum tali & tali moderamine, vnde sexcenta & tredecim præcepta vno verbo תריג comprehensa in duo capita redegerunt עשה לא תעשה id est, fac ne facias, quæ vos affirmatiua & negatiua consueuistis appellare, multum sane commoda & viri perquam necessaria. Cabalistæ autem, quamuis teste veritate viri sint legem pie obseruantes, tamen contemplationi plus incumbunt. Ideoque appellantur אנשי העיון מבעלי התורה id est, viri speculationis ex magistris legis. Hi curam reipublicæ ac priuatorum, domi bellique ritus & consuetudines in iudicialibus & moralibus, cum sua historia penes Thalmudistas relinquentes, ac sibi tantum

bi tan[illegible] quæ ad animi quietem & tranquilli[illegible] tem pe[illegible] & ad amorem Dei rel[illegible] tarunt. Sic enim aiunt כונת כל התורה שני דברים והם תקון הנפש ותקון הגוף id est, Intentio vniuersæ legis duas intēres bona dispositio animæ & bona dispositio corporis. Tota namq; lex præcipue ad perfectionem hominis tendit, & secundum eam duas consequimur perfectiones, mentis alteram, & alteram corporis, longe vero d[illegible]ior ea est & præeminentior alteris quæ anim[illegible] iuuat & vitam perpetuat, quan[illegible] am idonea corporis habitudo & debita compositio est tempore natura prior. Igitur altiore loco & digniore gradu habendi sunt Cabalistæ illam legis expositionem sequentes, quæ per quæd im symbola mentis eleuationem ad superos & ad [illegible] dirigunt quam maxime propellit: hanc appellant Græci vestri anagogicam institutionem, quæ non modo philosophia sit, sed & σοφία ipsa, hoc est sapientia. Vnde merito sapientes denominantur, להלוך נגד החיים vt concionator inquit Salomon, quoniam pergunt illuc vbi est vita, & pro mortalium captu adhuc in corpusculis habitantes à tempore ad æternitatem & ab infimis ascendunt ad summa. Facite periculum si vultis, honorandi aduenæ. In principio creauit Deus cœlum & terram. Sane cœlum Thalmudicis vocantur omnia visibilis mundi quæ supra lunam sunt, & quæ subter eam appellant terram. Deinde cœlum quoque interpretantur formam & terram esse volunt materiam, quare in principio aiunt, Creauit Deus formam & materiam, quarum denuo compositionem in singulis quibusque opifice oraculo fabrefecit, & omnia non tam manu tornauit quam nouies verbo dolauit. Legitur enim ויאמר אלהים id est, & dixit Deus, Fiat lux: & dixit Deus, Fiat firmamentum. & dixit Deus, Congregentur aquæ. & [illegible] Deus, Germinet te[illegible] & dixit Deus, Fiant lumin[illegible], & dixit Deus, Producant aquæ reptile: & dixit Deus, Producat terra: & dixit Deus, Faciamus hominem: & dixit Deus, Ecce dedi vobis omnem herbam. Igitur perfecti sunt cœli & terra cum omni attinentia & [illegible]ota supellectili eorum, vt sunt quatuor elementa quæ dicuntur teneb[illegible] primo nominatæ, spiritus Domini aquæ sub firmamento, & ar[illegible]. Sequuntur pariter & cæ[illegible] mista, quæ vulgo elementata vocant, vt aues & volatilia, bestiæ ac reptilia, pisces & cete grandia, & eorum omnium dominator homo, cui ex vniuersis corporeis viui cōcessum est liberum arbitrium, quo ne male vteretur figuntur ei leges, promulgantur constitutiones, comminantur transgressionis pœnæ. Cum item ignis influens nuncupetur cœlum, id est שמים quasi אש ומים id est, ignis & aqua, & [illegible] producat, sed producta solum cœlesti, hoc est humido calore fouear, tum recto quidem ordine recitantur in illo constituta fortissime influentia sol & luna, quibus ducibus omnes reliqui notantur exercitus, luminaria & stellæ, nox & dies, splendor & tenebræ, signa & tempora, dies & anni. Hæc itaque de globo corporeo & reclusis in eo mistis. Duo vero mundi à Cabalistis sunt recepti, corporeus & incorporeus, visibilis & inuisibilis, sensibilis & mentalis, materialis & idealis. Inferior mundus & superior, cum legunt, In principio creauit Deus cœlum & terram: & ita symbolice cœlum summa, [illegible] infima designare putant, hoc modo in[illegible] entes; בהתחלה ברא השם העליונים והתחתונים id est, In initio creauit Deus summa & infima: qu[illegible] nimirum arbitr[illegible] simplicem & immaterialem mundu[illegible] numina conti[illegible] re: con[illegible] vero & cementarium hunc infima. vnde [illegible] diuinam Breshith d[illegible] creatione promu[illegible] cœpisse ab ipsa litera beth, quæ in arte Arithmetica inter numeros duo significat, perinde atque sic nos[illegible] infinuaret, duo principaliter creauit Deus, totum mundum supremum cum omnibus in eo degentibus, & totum mundum inf[illegible] um, omniaque ad illum pertinentia. N[illegible] has fuisset vtique satis Moysen ita scrips[illegible] ראשית ברא אלהים שמים וארץ quo [illegible] haud [illegible] ac eodem illo more à Latinis legerent, In initio [illegible] Deus cœlum & terram. Potuit enim summarium illud creationis non incipere à beth litera. Sicut Salomon in Prouerbiis, Dominus possedit me principio viarum suarum: vbi sine beth. & absque vlla alia præpositione ponitur principij dictio. Cæterum præter consuetudinem duobus istis creatis adiunxit bis binos articulos את & ה. Vnum excellentis demonstrationis qui dicitur ha, & alterum omnimodæ comprehensionis qui constituitur ex aleph primo alphabeti elemento & vltimo thau, & est id quod Græci aiunt α & ω, & Romani prora & pu[illegible], vbi vi[illegible] est per cœlum, omnia excellentia [illegible] alta, ab aleph ad thau, id est à primo ad vl[illegible] & per terram similiter à c[illegible] pite ad ca[illegible] ex[illegible] inter corporalia & in his contenta, n[illegible] minus singula in ipso vno principio tanquam vi[illegible] creatum. Sicut Ezechielis rota in rota, cum suis quibuscumque [illegible] visa est vna esse similitudo gloriæ Domini, & vt ipsius Rabbi Saadiæ in libro Amunoth, credulitatum propriis verbis vtar כחלמון בתוך ביצה id est, Sicut vitellus in medio oui, seu (vt ego ipse dicere soleo) instar albumnis oui vnius, testaceo firmamento contenti, vitellum ipsum inglomeratus, ita primus mundus illic intelligibilis secundum implicat, vt rota virtus eius inde gubernetur, quo fit vt constringantur vtrique vinculis concordiæ, adeo vt sæpe tam suas quam compre[illegible]sorum nanitas & appellationes mutua sibi [illegible]bertate condonent. In secundo namque, hoc est sensibili mundo sphæræ nouem mouentur ab [illegible] eo immobili, cui Metattron a[illegible] præe[illegible]: at in primo nouem Angelorum chori mouentur [illegible] b[illegible] Deo. Sicut in imm[illegible]bili silen[illegible] cunctorum creator primo simul omnia crea[illegible] post nouenario sermone ad propria [illegible] quæq; distinctiones loquendo communiit. Nominantur & vic[illegible] ignis seraph, aer cherub, aqua tharsis, ariel terra, & quæ in mundo sunt inferiori ea non parum multo meliore nota sunt in superioribus. quap opter hæc inferiora congruente appellan queant veterum exemplaria, & adumbratæ superiorum imagines, signa, notæ ac symbola quibus mouemur ad cogitandum de supercœlestibus & Angelicis substantiis, virtutibus & operationibus quodam tra-

mitæ abstractionis, vel assimilationis via, vel alia quadam ratione ac modo nobis carne indutis possibili. Vnde statuunt duos quoque paradisos, alterum cœlestem, & alterum terrestrem, in quibus præmia virtutum consequantur vtrique, tam homo terrenus quam homo cœlestis, vt in huius orbis terra quandiu in corpore fuerit hospitatus tanquam in aliquo corruptibili horto voluptatis, gloriam & honorem, gaudium & lætitiam, omneque desiderium delectationis suæ ob alicuius heroicæ ac præeminentis, & à filiis huius seculi laudatæ virtutis causam lucretur, quæ tamen vmbræ sunt & res caducæ fumo similes. In cœlesti vero terra, & verius viuentium supercœlesti, vbi extat amœnitatis æternæ immarcessibilis paradisus, animæ hominis in vita mortali olim secundum virtutem recte operati, nunc exutæ, clementissimus ille Maximus & Optimus Deus ostendit omne bonum, quod ne videre quidem antea potuisset tam graui & tam denso cadauere obscuri corporis onerata: illud nominatur & in Cabala & in Thalmud איספקלריא המאירה id est, Speculatio illuminans, hoc est visificans, quam vos cognitionem intuitiuam Dei appellatis, vt quæ contingat animæ separatæ per lumen gloriæ, ac à maturissime pensitantibus sola esse beatifica probetur. Nam alia fit per species connaturales quæ non est beatifica, & איספקלריא שאינה המאירה id est, Contemplatio quæ non sit illuminans, vocatur. Nunc vero quando clara Dei visio & perpetua summæ diuinitatis fruitio, pro suprema hominis parte, intellectu & voluntate beatis donantur, idcirco iure optimo ea nisi in supremo mundo contingunt nemini. Sic aiunt Cabalistæ, כי מרם שישיג לראיה תפרד נפשו מעליו id est, quod antequam apprehendat hanc intuitionem separatur anima eius ab eo. Quare mortali homini si quãdo Deus videri dicitur, id per Angelum fieri putatur, במראות המלאכים vt scribit Ramban Gerundensis in Exodo. Quamobrem pro duplici hominis conditione spirituali & corporali, ac pro duplicis mercedis retributione, duplicem, vt audiuistis, paradisum asserunt, ita dicentes, כי גן עדן ונהרותיו עם הענינים שתראה במעשה בראשית בלן בנגר צורות השכליות ועליונות הן מכוונים : id est, Quia paradisus & flumina cum singulis rebus quas cernis in opere *Bresith*, omnia iuxta formas intellectuales & supernas sunt disposita: id ita sentio etiam cum auro de Heuila, bdellio ac onychino, cæterisque insigni pretij gemmis. Eodem modo & eadem forma duplicem gehennam, scilicet duos tartaros esse deputatos, iidem Cabalistæ asseuerant, superioris & inferioris mundi, ad torquendum nociua corpora in tempore, ac animas prauas in æternitate. Nomen eis commune inditum est ארקא id est *Arka*: hic est tartareæ pœnæ locus, qui præter cætera, septem immaniora durissimarum pœnarum receptacula, criminum reis iusto Dei iudicio destinata comprehendit. Sicut Cabalista ille in Horto nucis, volumine secundo, de septem habitaculis inferorum tractat his verbis, שני מיני גיהנם הן עליון ותחתון : אחד לגוף בעולם הזה אחד לנפש בעולם הבא אחר זה : והמקום הכולל כל אילו הוא הנקרא ארקא כי בו הם גיהנם ושערי מות וצלמות ובאר שחת ומיט היון ואברון ושאול : id est, Duæ species Gehennæ sunt, superior & inferior: vna ad corpus in mundo isto, vna ad animam in mundo venturo post istum, & locus comprehendens omnia hæc, est vocatus *Arka*, quoniam in eo sunt, gehenna, & portæ mortis, & puteus interitus, & lutum fæcis, & perditio, & fouea. Hucusque Ioseph Castiliensis. Iam hæc vincula, hic carcer, hæ compedes, hæc seruitus, hæc captiuitas peccata noxiorum manet, tam corporum in mundo præsenti, quam animarum in mundo futuro, vt iustos æqua consequentur virtutum præmia, & iniquos debita sequantur vitiorum torméta. Quid nam aliud debetur rectis quam vita & honor? quid aliud prauis quá mors & horror? Nec id vsque adeo temporaliter intelligendum est: sed vt Cabalistæ volunt etiá intellectualiter: sic enim scribunt צדיקים אפילו במיתתן קרואים חיים ורשעים אפילו בחייהם קרואים מתים : id est, Iusti etiam in morte sua dicuntur viuentes, & maligni etiam in vita sua dicuntur mortui. Quo peritis in Cabala non erit obscura Dei sententia, In die qua comederis ex eo, morte morieris: videlicet non corporali sed spirituali. Nam vixit Adam post esum vetitum vltra nongentos annos, in momento tamen ipso mox atque legem transgressus erat, morte moriebatur. In peccato, inquam suo, toti humano generi & prolis futuræ propagationi æternis inferorum habitaculis destinatæ, sontico nimis & contagioso: quousque Dei placito veniret Messiha ille redemtor, qui hominem in paradisum reduceret, non terrestrem sed cœlestem, & vitam liberis redderet, quam parens amiserat, æternam, non temporalem, animæ non corporis, illam ipsam Dei familiaritatem & iucundissimũ diuinitatis aspectum, omni voluptate plenissimum. In hunc omnes veri Cabalistæ nõ sophistici totam suam fiduciam figunt atque locant. In hunc omnia sanctarum scripturarum salutaria vaticinia retorquent: de terra promissionis, de Ierusalem ciuitate, cuius participatio est in idipsum, de monte Dei, & loco sancto eius, & via sancta, & sanctuario, & atriis Domini, & templo Domini, & domo Domini, & porta Domini, & cæteris similibus multis, quæ Rabbi Moses Ægyptius in suo *Mrue*, id est Deuteronomio, sic etiam intelligi de cœlesti beatitudine voluit. Qua de causa multum & sæpe cum Thalmudistis certamus, & plurimum vtrique in duas imus sententias. Illi omnem liberationem regis Messihæ de corporali captiuitate, seu verius dispersione nostra conantur ad tumultum, ad strepitus armorum, ad expeditiones bellicas, ad expugnationes regionum & deuastationes terrarum, & Israeliticæ exercitus victoriam referre, vt quondam saluatore Moyse legimus aduersum Chananæos & Palestinos nostris maioribus contigisse; aut saltem ad exquisitum euasionis ingenium, quo sunt in aliis liberationibus, vt multi vafre, vt ego puto sancte vsi, quando tot seculis sub tot regnis dispersi exularunt, vt sub Babylonico annos septuaginta, sub Persico quinquaginta quatuor, sub Græco centum & triginta, nunc sub Romano mille quadringentos, necdum finis. Nos contra, meo arbitratu, rectius Cabalistæ Messihbam esse ven-

ſe venturum putamus ad liberandum miſeros A humani generis mortales, de vinculis iniuſtitiæ originalis, ad dimittendum peccata, & ad ſaluandum pie Deo ſeruientium animas in Adam patre noſtro à vita æterna excluſas, vſque ad ſatiſfactionem Meſſihæ, qui vt conſummetur iuſtitia miſericordis & clementis Dei manuoi ſuam mittat, & ſumat de ligno vitæ, & comedat de eo, vt per illum viuamus in æternum. Et ſatisfactio non in faſtu regio, nec iactantia honoris ac gloriæ fieri debuit, eo quod originale peccatum à B Meſſiha expiandum de ſuperbia & elatione pullulauit: Quin potius in humilitate ac tolerantia: non in curribus & in equis, ſed in nomine Domini Dei noſtri: & non in victoria, nec humano triumpho, ſed in labore, ieiunio, vigiliis, fortitudine animi, contemptu κενοδοξίας, miſericordia compaſſibili, amore Dei præcipuo, dilectione hominum recta, & in ipſa tandem heroica liberali ac ſpontanea morte, quoniam contra vitium ſola virtute pugnatur, & imperia, principatus, ſtem- C mata, coronas huius ſeculi, nemo ſapiens vnquam magni duxit. Quin hoc eſt ſapere, gloriam huius mundi contemnere: quoniam cum interierit glorioſus diues, non ſumet omnia (vt inquit Pſaltes) neque deſcendet cum eo gloria eius. Quicquid igitur de trophæis, & de ſubiectione populorum ſcribitur in literis ſacris, id omne poſt creditam nihilominus hiſtoriam, ſi quæ facta enarrantur, de mundo tamen intellectuali, & ſupernis poteſtatibus à Cabaliſtis intelligitur, ita vt Meſſiha D Rex futurus optimo iure leuia & abiecta hæc iſtius ſeculi deliramenta, magiſtratus, honores, & regna tanquam vana & ſtulta non modo neglecturus ſit, verum etiam contempturus, vt qui ad abolendum humanæ ſpeciei reatum, & ad aperiendum virtuti viam adueniat. Vnde verus ipſe Meſſiha, ſi recta ducimur ratione, de ſolo Iſaiæ nobili capite clarius cognoſcetur, quod ſic incipit, הנה ישכיל עבדי id eſt, Ecce intelliget ſeruus meus, & ſic deſinit ולפשעים יפגיע & pro tranſ- E greſſoribus orabit; quo ſupra quam dici queat miror, non abſque ſingulari apud cæteros exterarum nationum homines verecundia (vobis ego ſolis confidenter loquor) Rabbi Salomonem, & Dauidem Kimhi, alioſque de noſtra ſecta non parum doctos viros neſcio qua puſillanimitate, vel ſi forte coram gentibus pudore, totum illic contextum Iſaiæ de ſolo populo Iſrael nunc paſſim diſperſo torue interpretari, quum planiſſime ſit de illo ipſo Meſſiha prophetatum, quod Chal- F daica Ionathę traductio nominatim exprimit, dicens, הא יצלח עבדי משיחא i. Ecce proſperabitur ſeruus meus Meſſiha. Hic eſt ille ab Iſaia in ſpiritu prophetico vere viſus eo loci, homo dolorum & infirmitatis expertus, vultu abſcondito, nullius honeſtæ reputationis vir, diuina percuſſione tactus, deſpectus & vitatus, tonſus vt agnus, occiſus vt ouis, a terra viuentium abſciſus, & cum ſceleratis reputatus, & inter filios hominum inglorius. At vero quid inter filios Dei? plane multum ex- G altatus, & eleuatus, & ſublimis valde. Nam generationem eius quis enarrabit? & Domini Dei voluntas per manum eius dirigitur, & Dominus abolevit in eo iniquitatem omnium noſtrûm, quia

A de ſcelere populi percuſſit eum. Ipſe enim vulneratus eſt propter crimina noſtra, & attritus eſt propter iniquitates noſtras, qui certe iniquitatem non fecit vnquam, & non fuit dolus in ore eius. Sed Dominus voluit contuſionem eiuſdem vulnerari. Quapropter cum ſit ipſe iuſtus Dei ſeruus, multos iuſtificabit per agnitionem ſui, & iniquitatem illorum ipſe portabit, & peccata multorum tollet, & pro peccatoribus intercedet. De vero Meſſiha hæc omnia vidit Iſaias, & profecto non B eſt mentitus. Iſta firmiter eſt illa congregatio Iſrael iuxta Cabaliſtarum opinionem, & illud ſalutare Dei noſtri tam ſæpe promiſſum, vt iuſtificemur ברעתו id eſt, in cognitione eius, non vt ſaluemur in tumultu, nec in fuga, ſed ſub vno Rege ac in vno fidei conſiſtentes exercitu, liberemur in morte atque cognitione Meſſihę, qua finitur peccatum, & remouetur obſtaculum claræ viſionis Dei, hoc eſt, humani generis originalis ac contagioſus reatus. De quo ſic in libro Cabalæ de fide & expia- C tione legitur, דרך מורה כח הנאצל שהוא כח הנברא המתנהג בשבע תמורות שהם י״ג סדרי סליחה שהעולם מתנהג בהם עד שיכלה החטא ויבא המשיח שהוא כח אלהי ובכח האצילות שהוא כח המלאכות: ובכח הנאצל מסנה שהוא כח הנביא: תנוח עליו רוח השם רוח חכמה ובינה רוח עצה וגבורה רוח דעת ויראת יהוה הרי שבע תמורות שהמשיח מתנהג בהן להטיב לטובים ולהרוב את הרשעים כדכתב ברוח שפתיו ימית רשע: id eſt. Via demonſtrans virtutem granficatam ſeu infuſam, D quæ eſt virtus creata, ducitur ſeptem variationibus, quæ ſunt tredecim ordines expiationis, quibus mundus dirigitur, quouſque finitum fuerit peccatum, & venerit Meſſiha, qui eſt virtus Dei. Et in virtute gratiæ, quæ eſt virtus angelica, & in virtute gratificata, & infuſa ab ea, quæ eſt virtus propheticæ. Requieſcet ſuper eum ſpiritus Domini Tetragrammati, ſpiritus ſapientiæ & intellectus, ſpiritus conſilii & fortitudinis, ſpiritus ſcientiæ & timoris Domini. Ecce ſeptem varietates, E quibus Meſſiha vtitur ad benefaciendum bonis, & ad deſtruendum malignos, ſecundum quod ſcriptum eſt, Et ſpiritu labiorum ſuorum interficiet impium. Hæc ſunt commemorati voluminis Cabaliſtici verba, quibus monemur, Regem Meſſiham non manu ſed ore, non armis ſed ſpiritu, vincere populi Dei aduerſarios, donare autem Dei gratia ſeptemplici pios, interficereque impios, & hæc omnia ſpiritu oris, id eſt, doctrina ſua ſpirituali, quam per viros iuſtos & electos ſu- F os diſcipulos, ſparget ac ſeminabit in omnes gentes: per Iſaiæ illud ad tempus Meſſihæ relatum oraculum, Haurietis aquas de fontibus Saluatoris: quod Ionathan filius Vzielis Chaldaice interpretatus eſt iis verbis, ותקבלון אולפן חדת בחדוה מבחירי צדיקא id eſt, Et recipietis doctrinam nouam in gaudio ab electis iuſti. Ea vero eſt doctrina illa noua, qua verum lumen luceat, quam qui odit, in tenebris eſt, & qui diligit, verſatur in luce. Finis igitur præceptorum G hic eſt, vt diligamus inuicem in doctrina Meſſihę, שיורה העמים ללכת בדרכי יהוה id eſt, Qui docebit populos ambulare in viis Tetragrammati, vt ſcribit Rabbi Dauid Kimhi ſuper eundem Prophetam capite quinquageſimo primo, eo verſu,

Quia lex à me exibit; quam scilicet qui fecerit, salvabitur, qui contempserit, peribit. Vetera enim timoris sunt, noua charitatis, שלאהאה ישרה מלב שלם quæ est dilectionis rectæ ex corde integro, secundum magistros nostros. Erit [illegible] ut Messias exemplum vitæ omnium liberorum [illegible], à quo [illegible] ad [illegible] dem mundi talis, quæ dicitur [illegible] æterna, & ex [illegible] nitura nost[illegible] per omnes dies seculorum, vbi [illegible] ut, Israel [illegible] atus est in [illegible] salute æterna. De quo nomine [illegible] bitur in libro Cabalæ H[illegible] dina והיא סוד מלך המשיח שיבא במהרה ביבינו שכל פעולתו תחלה על והוגם יהה שהוא סוד השביעי והיא השם שמו שלם ותשלם כל המלאכה על ידו id est, Et hoc est arcanum Regis Messihæ, qui veniet cito in diebus nostris, cuius omnis operatio incipiet in v. H. & etiam I. H. quod est mysterium diei septimæ, & hoc nomen est nomen ipsius integrale, perficieturque omne opus in manu eius. Ecce d. finitum est à sapientibus Cabalistis omnia per Messiham fore perficienda, & totam eius operationem fieri sacratissimis quatuor literis I. H. V. H. in mysterio diei septimæ, non à numero videlicet dictum sic appellatç, sed à transitu de vita actiua ad vitam contemplatiuam: id est, in ipsa quietudine animi, & pacata tranquillitate, recedendo ab huius mundi nimia sollicitudine, & à cœmentariis operibus patratis. Scriptum est enim, Et requieuit die septimo ab vniuerso opere quod patrarat. Quamuis autem Talmudistæ multa Regi huic attribuant nomina, vt intelligere licet ex plurimorum Doctorum allegationibus in libro *Sanhedrin* volumine *Helek*, undecimo à capite, vbi scribitur: Et R. [illegible] Iohanan dixit, Messihæ quod est nomen? vsque ad locum, Suscepitque Rabbi Eliezer, dicens, Dies Messihæ. Et post in multis eorum scripturis, sicut commentariis in Canticum Synagogæ [illegible] הוא נקרא ראש וראשון Exponuntur nomina Messihæ *Silo*, *Innon*, David, *Hanina*, Germen, Iustus, Consolator: ea tamen singula putantur agnomina velut imaginaria, instar septem exemplorum illic recensitorum, quæ sunt, Arca, Propitiatorium, Tabulæ, Virga Aaron, Vrna Mannæ, & Spiritus Dei. Sed iuxta Cabalistas vnum hoc nomen ineffabile יהוה audiuistis, quam sit proprium Messihæ, quod integrabit & perficiet nomen eius substantiuum: docent enim credi oportere, hoc esse nomen ipsius integrale, quod pie sanctèque integratum in miserationibus, cui nemo Talmudista infitiator subrepet, quum dixerit magnus ille Magister in Talmud commemorato in loco, quod nomen Messihę veniet appellandum consimiliter *Hanina*, id est misericordia, citando cap. Ieremiæ 16. v. 13. quem tamen [illegible] nter ac impro[illegible] Rom[illegible]ni sic legunt, Qui non dabunt vobis requiem. Sed ea non est [illegible] interpreta[illegible] e[illegible]m rectius in e iudi[illegible] tur, Quod non [illegible] vos misericor[illegible]n. Hoc Ionathan Chaldæ[illegible] dixit רחמין id [illegible] miserationes vt qui [illegible] ndum Talmudi[illegible] ve[illegible], q[illegible]d vobis [illegible] bulantibus [illegible] is, vt Deum non audiatis, non [illegible] Messiha, qui nomina[illegible]ur miserationes: quo clare innotescit ברחמים id est, in miserationibus de medio I. H. V. H. nomen fore proprium Saluatoris Messihæ, cuius & dignitas & officium, tametsi rigore ac seueritate co[illegible]let, iuxta Regis Dauid vaticinium absque vllius controuersia de ipso Messiha expressum, Iudicabit populum tuum, inquit, in iustitia, & pauperes tuos in iudicio: tamen quoniam iudicium, i. משפט secundum omnes Cabalistas, cum iustitia etiam admittit clementiam: sic enim legitur in Portæ lucis capite 4. כי המשפט חציו דין וחציו חסד Id est, Quod iudicium est partim rigor, & partim clementia: quibus modis primi lapsus reconciliatio per iteratam vnionem, & nouam quandam populi cum Deo desponsationem futura est, vt Hoseas prædixit: Sponsabo te mihi in iustitia & iudicio: in misericordia & in miserationibus, vbi ponitur, ברחמים ne quis putet illum ipsum Messiæ aduentum ex aliqua iuris necessitate, ac non potius de gratia mera, & dono Dei liberalissimo esse destinatum, recte imponetur huic Saluatori nomen clementię inclytum, quod ex omnibus literis tam vocalibus quam consonante sola in misericordiam, & præterea nihil aliud significantibus erit compositum. Idque forte coniicimus per sanctas quatuor literas, quibus tanquam notis & symbolis ineffabile depingitur, & per *Sin* consonantem, quo nomen ineffabile nominatur. Tritum enim in Cabala est, quod hæc nota *Sin* exponitur שין per *notaricon*, שם יהוה נגלרא id est, Nomen Tetragrammaton vocatum, hoc est, prolatum. Nullæ autem sunt literæ aliæ, quibus sola nude misericordia designatur, nisi hæ quinque I. H. V. H. & consona *Sin*, id est, S. De vocalibus quatuor in libro Portarum iustitiæ, sic legitur, וזהו סוד שאם רול כי הנה יהוה יוצא ממקומו יוצא ממדת רחמים id est, Et hoc est mysterium, quod dixerunt Magistri nostri, quorum memoria sit in pace, quod ecce quatrilitterum (inquit Micha) I. H. V. H. egreditur de loco suo, egredietur per proprietatem miserationum. De consonante autem *Sin* vniuersi Cabalistæ, qui non sunt nescii in Cabalistica גימטריא *Sin* literam totius in se complexus quatrilitteri ex Arithmetica proportione rationem continere, haud inficias ibunt, eandem quoque ab ea possidere proprietatem clementiæ ac misericordiæ. Omnium igitur hominum salus de sola Dei misericordia expectanda est quod palam expressit Habacuk, Deum sic alloquens, Cum iratus fueris, misericordiæ recordaberis. Vbi Dauid Camhi, quem nostri appellant Kimhi (sicut alii pronunciant Rabbi, & Alemania dicit Ribi, per facilem vocalis a in i conuersionem, v. & de Græcis ac Latinis extat par iudicium, illi enim γράμματι & λογικῶ, nos Grammatica & Logica: illi μήτηρ, nos mater, ita Samson Simson, & Camhi Kimhi, & alia plura) Ille, inquam Dauid Iudæus Hispaniensis, per nomen רחם id est, misericordiæ illic positum, secundum arithmeticam proportionem Cabalistice, hoc est, symbolice intelligendum esse docet Abraham, quasi Habacuc sic diceret, O Deus, quum tu ira pec[illegible]n nostri tangeris, memento seminis Abrahæ cui promisisti, quod in eo benedicentur vniuersæ cognationes terræ. Et rursum, O Deus, tu illum affatus es, benedicentur in semine tuo omnes gentes terræ. Vt autem indicaret Habacuk ipse

ipse, quodnam funitum esset illud semen, subiunxit, Egressus es in salutem populi tui, in salutem cum Messiha tuo: vbi idem D. Kimhi sic scribit, הוא משיח בן דוד id est, Hic est Messiha filius Dauid. Aio igitur cum sapientibus Cabalistis, omnium nostrûm veram salutem in Messiha pendere, quotquot attingimus illum. Quo fit, vt ab omnibus nos rebus creatis, quoad possumus, absoluentes, per omnes gradus ascendere ac migrare in eum conemur, vt ipsum si minus consequamur, at vel assequamur certe, pro singulorum quorumq; virili. Nam hic est noster ipse, in cuius aduentum omnis lex à nobis etiam intellectualiter refertur, & non Moysi tantum scriptura, sed & Prophetarum, & quicquid in Hagiographis continetur. Totum namque id contextum, quod *Essrim l'arba*. id est, viginti quatuor nos dicimus, & vos Biblia nominatis, totum, inquam, התורה id est, legis appellatione nuncupamus. Vt in Daniel. cap. 9. Ambulando in lege Domini Dei nostri, quam tradidit coram nobis per manum seruorum suorum Prophetarum. Hanc solam scripturam decreuimus tam stabilem, & adeo esse firmam, vt super eam cogitatus omnes nostros tuto fundare queamus, & sublimes speculantium hominum contemplationes haud perplexim locare, tum quia summi Dei voce promulgata sit: tum quia tantis energiæ viribus in hominum contemplantissimorum mentibus solet operari, vt per eam de quibuscunque libet mistis ad simplicia, de simplicibus ad simplicissima, de causatis ad causas, & à mundo denique inferiori ad superiorem, à superiore ad Messiham, qui mentis nostræ obiectum supremum, & in vltimo gradu conceptibile sit, tanquam ad Regem seculorum adscendere valeamus, per quem plane tandem in Deum transeamus incomprehensibilem: tum etiam quoniam per has sacras literas quasi per scalam Iacob, cacumine tangentem cœlos, cui Deus ipse innititur, nostri adscendunt angeli, & descendunt, vectores hinc precum, inde donorum, qui vltro citroque portant hincinde suppetias, vt ex vestris quidam ait. Et profecto nihil sentio aliud etiam, quod vel fingi posset, animum nostrum arctius Deo, perinde atque aliquod stamen introtexere, quam illam ipsam, cuius mentio fit, sacram scripturam, quæ nos primo in diuinorum admirationem ducit: tum in eorum pro humano captu agnitionem, deinde in illum ardentissimum qualitercunque cognitæ diuinitatis amorem, præ se ferentem certissimum spei effectum. Per hanc cum Ezechielis animalibus & rotis de terra eleuamur, vt cum euntibus eamus, & cum stantibus stemus. Hic est solus veræ contemplationis campus, cuius singula verba, singula sunt sacramenta, & singuli sermones, syllabæ, apices, punctaque eius plena sunt arcanis sensibus, non tantum nobis authoribus, verum etiam Christianis attestantibus. Hæc est Cabala, quæ nos humi degere non sinit, sed mentem nostram extollit ad altissimam comprehensionis metam, quæ tamen nequeat animam Messihę rationabiliter transcendere, nisi quodam incomprehensibili intuitu quasi via momentanei raptus, quo putamus haud impossibile Cabalistis nobis in spiritu prope tertium mundum corripi, vbi est Messiha omnibus inferioribus influens. Mundi enim generalissimi numero tres sunt. Primus materialis, secundus formalis, & tertius informis. Seu quando sic vultis, primus, inquam, infimus, qui & sensibilis, secundus supremus & mentalis, qui & intelligibilis, & tertius ὑπερλίταλος. i. supersupremus, vel si dicere licet, supremissimus, incomparabilis & diuinus. Mundum autem censeri primum quoad nos volui hunc corporeum, cæteris subsistentem, ordine forte peruerso, qui iusta ratione in genere causarum fuisse debebat vltimus, quasi receptaculum omnium superiorũ. Iste constituitur primo ex cœlis & cœlestibus: secundo ex elementis & elementatis: tertio ex natura humana & singularibus hominibus, qui dicuntur Hebraice עולם הקטן Græce μικρὸς κόσμος, & Latine paruus mundus. Vniuersum hoc corpus, vt Aristoteli vestro placet in libro de Mundo, est globus ex cœlo & terra, & iis contentis naturis constitutus, quippe cum septem habitaculis cœlestibus, & septem habitaculis terrestribus, quæ quidem enumerat Rabbi Menahem Racanati in capite 25. Leuitici, nominibus istis primo ad cœlum pertinentibus, שמים רקיע שחקים זבול מעון מכון ערבות: Secundo ad terram ארץ ארקא גיא יבשה חרבה תבל חלדי Septem quoque habitacula inferorum Ioseph Salernitanus in Horto nucis (vt paulo superius audiuistis) nominatim recitauit. De Microcosmo autem id quoque haud clam est omnibus nobis, ad hominis conditionem, quamlibet in partem respexeritis septem attinere, quæ sunt corpus, anima, & ex iis compositum, quod נפש appellamus, vt est illud Regis Sodomorum תן לי נפש id est, da mihi hominem, ex quatuor scilicet potentiis animæ compositum, & quatuor qualitatibus mundi maioris, qui sane mundus, cum sit animatus, illustratur mente propria, quæ dicitur *Metatron*. Secundus est mundus supremus intelligentiarum separatarum, quæ à Cabalistis appellantur שכלים נפרדים à philosophis autem Hebræorum דעות נפרדות. Euiti quidem mundum & speciebus plenum, & formis, & mentibus solutis, & angelis complectitur, ambit & regit ipsa Messihæ anima, quæ apud Cabalistas est ideata idea omnium viuarum, ad quam refertur omnis vitalitas indiuidualis, specifica, & generifica. Inde quasi ex viuario depromitur vita omnis, & nominatur à Cabalistis terra viuentium, לפיכך דרשו בפסוק תוצא הארץ נפש חיה למינה זו נפש של משיח: i. ideoque commentantur, in versiculo, Producat terra animam viuentem ad speciem suam: hæc est anima Messihæ. Quæ verba leguntur ita in Portæ lucis capite secundo, Et sicut in mundo humano, qui dicitur Microcosmus, animæ hominis dominatur mens, ita mundo cœlesti dominatur *Metattron*, & mundo angelico dominatur anima Messihæ, & mundo incomparabili dominatur *Adonai*. Quinetiam sicut lux mentis est intellectus agens, ita lux *Metattron* est *Sadai*, & lux animæ Messihæ est *Elhai*, id est, Deus viuus, & lux *Adonai* est *Ensoph*. Cumque coniulissimis rerum naturalium scrutatoribus facile videatur superioris naturæ infimum, cum inferioris naturæ supremo commu-

nicare, in tantum quidem, vt ſæpius de proxime connexis dubitari poſſit, contigua ſint an continua, & cuiuſnam exiſtat naturæ illud, quo continua vniuntur, haud ſecus atque id, quo equi pes, & eius vngula conueniunt, corneúmne ſit an carneum, propter immediatam exiſtentium connexionem: idcirco etiam nunc magis ſine iniuria dici arbitror, quod homo Microcoſmus & mundus ſenſibilis ille magnus, communicant in mente. Mundus item corporeus, & mundus intellectualis communicant in *Metattron*, qui eſt intellectus agens primi mobilis; vnus cum natura cœleſti tanquã inferiori, & cum natura angelica tanquam ſuperiori: mundus aũt ſupremus cum mundo tertio incomparabili ac ſuperſupremo communicãt in anima Meſſihæ quaſi eſſentia quadam vtrinq; & angelico & diuino mundo continua: nec enim interſtitio vllo anima Meſſihę & *Elbai* diſtant. Sed eſt *Elbai* fons aquarum viuentium, & anima Meſſihæ riuus vitæ. Tertius mundus eſt Deitatis, qui conſtituitur ex eo, quod *Seraphim* vocauerunt, Sanctus, Sanctus, Sanctus, Tetragrammatus. Diciturque in Deuteronomio, Magnus, potens & terribilis, ſeu potius reuerendus. Magnus ante creationem, potens in creatione, & reuerendus poſt creationem. Et hic eſt אחד. id eſt, vnus, imo magis proprie, principium vnitatis, quia *Aleph* deſignat principium, & *had* vnum: quaſi principium vnius, omnia in ſua ſimplicitate vnitatis complicans. Cuius talis eſt emanatio ſecundum Cabaliſtas רוח דבר קול id eſt, Spiritus, Verbum, Vox. Sic enim Rabbi Azariel in commentario ſanctitatis, poſt etiam ea, quæ nunc recitaui, ſcripſit his verbis, מרוח יוצא הדבר והקול בלא פתיחת שפתים ובלא דבור לשון ולא נשמת אדם i. Ex ſpiritu producitur verbum atque vox, non per apertionem labiorum, & non per ſermonem linguæ, nec anhelitu hominis. Et hi tres vnus eſt ſpiritus, quia vnus eſt Deus, vt in libro *Ietſira* de creatione legimus his verbis, אחת רוח אלהים חיים ברוך הוא ומבורך שמו של חי העולמים קול ורוח ודבר וזו היא רוח הקדש שתים ורוח מרוח. i. Vnus ſpiritus Deus viuẽs, benedictus ipſe, & benedictum nomen eius, qui viuit in ſecula, vox, & ſpiritus, & verbum, & hoc eſt ſpiritus ſanctus, duo ſpiritus ex ſpiritu. Hæc Abraham pater noſter. Et iuxta id, quod Rabbi Hamai in libro העיון de ſpeculatione ſcripſit, Hi tres, qui ſunt vnum, inter ſe proportionem habent, vt אחד מיוחד יחיד i. Vnus, vniens, vnitum. Quin & paulo ſuperius idem ait, והם ראש ואמצע וסוף i. Et ſunt principiũ, & mediũ, & finis, & hæc ſunt vnus punctus, & eſt ארון הכל i. Dominus vniuerſi. Sic in volumine citato Mundus itaque ille tertius incomparabiliter ſummus ex iſtis tribus, quæ ſunt vnũ conſtitutus, quaſi ea ſumma eſſentia, potentia & operatione, in æternum & vltra extenditur, nec concauus, nec conuexus, nec carnatus, nec ſuperficiem habens. Nam vt ſcribit Azariel in libro pridem allegato ſanctitatis, הוא ראשון בלי תחלה והוא אחרון בלי תכלה i. Hic eſt primus abſque initio, & hic eſt vltimus abſq; termino: ſane quo ne cogitatus quidẽ noſtri pertingere poſſunt, & nominatur *Enſoph*, i. infinitudo, quæ eſt ſumma quædam res ſecundum ſe incomprehenſibilis & ineffabilis, in remotiſſimo ſuę diuinitatis receſſu, & in fontani luminis inacceſſibili abyſſo ſe retrahens & contegens, vt ſic nihil intelligatur ex ea procedere, quaſi abſolutiſſima Deitas per otium omnimoda ſui in ſe ipſa clauſione immanens nuda ſine veſte ac abſq; vllo circumſtantiarum amictu, nec ſui profuſa, nec ſplendoris ſui dilatata bonitate indiſcriminatim ens & non ens, & omnia, quæ rationi noſtræ videntur inter ſe contraria & contradictoria, vt ſegregata & libera vnitas ſimpliciſſime implicans: ſic enim legitur in libro de fide & expiatione, כבר אמרתי לך כי המוציא יש מאין אינו חסר וכי היש הוא באין בענין אין והאין הוא כיש בענין יש ללמד שהאין הוא היש והיש הוא האין i. Iam dixi tibi, quod producens ens de non ente nullius eget, & quod ens eſt in non ente, quoad rem non entis, & non ens eſt in ente quoad rem entis. Et infra, Quo diſcas, quod non ens eſt ens, & ens eſt non ens, ita illic ſcriptum legitur. Iſtud autem omnem noſtrum intellectum tranſcendit, qui nequit contradictoria in ſuo principio combinare via rationis, quoniam per ea, quæ nobis ab ipſa natura manifeſta fiunt, ambulamus, quæ longe ab hac infinita virtute cadens, ipſa contradictoria per infinitum diſtantia connectere ſimul nequit, vt quidam Germanorum philoſophiſſimus archiflamen dialis annos paulo ante quinquaginta & duos poſteritati acceptum reliquit. Temporalium igitur curarum grauamine remotis, & anilium diſputationum ſophiſmatibus contemptis, felix Cabaliſta per Cabalam, id eſt, recepti & crediti ſemitam tenebras erumpit & proſilit in ſplendorem, quo attingit lumen, & ſic à lumine migrat in lucem & per lucem, quanta humana poteſt capere natura, illud verum luminare comprehendit ſub modo entis, non autem non entis, niſi fiat hoc per omnium abſtractionem, quæcunq; non ſunt principium abſolute primum. Cumque frequenter hac via per ineffabile gaudium & alacritatem ſpiritus ipſa mens Cabaliſtæ intra profundæ taciturnitatis ſecretum humilia deſerens, atque terrena, ad ſupercœleſtia & inuiſibilia tranſfertur, omnem tranſcendentia humanum ſenſum, tunc etſi adhuc mortali in cute hoſpitatus, tamen ſocius fit Angelorum, perinde atque domicilii ſupercœleſtis quidam inquilinus, cuius tam crebra conuerſatio in cœlis eſſe cognoſcatur, & tum quandoque cum illis tanquam viarum ſuarum comitibus ad altiora ſpatiatur, animamque Meſſihæ viſitat, quandoq; autẽ ad inferiores tam cœleſtes quam cæteras naturæ virtutes angelico ductu, nec tamen ſine propria quoq; ratione deſcendit, & earum dignitates operationeſque intelligere ac ſingulari honore venerari ſtudet. Vnde oritur intima Cabaliſtę cum Angelis amicitia, per quam aliquando nomina diuina rite cognoſcens, res admirandas conficit, quæ vulgus miracula nominat, vt R. Meir per nomen diuinum vel ab ethnico prolatum ipſam vxoris ſuæ ſororem à corruptione diuerſorii lupanaris præſeruauit, quam vi proſtitutam nullus ganeonum verbo dicto etiam quantumuis robuſtus violare ac ſtuprare valuerit. Hæc in Portæ lucis exordio, & alia id genus plurima cum ſuis autorib. recitantur. Tamq; facilis eiuſ-

A his einsce modi erat patrum memoria Cabalistis miraculorum operatio, ut ii ab inuidis & prophanis sæpius ignominiose uersutu magici cognominarentur, quasi non illa opera perfecisset Michael, sed tum to magis Samael, videlicet per incantationes Ægyptiacas, & arcana quædam, tametsi uirga Cabalistarum semper deuota, uirgas præstigiatorum, & salubrius agit quodcunque diuinum, quam ullum dæmoniacum. Semper enim ad hominum salutem tendit Cabalæ artificium, B cōtra uero semper ad perditionem uergit magicæ uanitatis uenefi[illegible]: hoc per nomina tenebrarum & cacodæmonum, illud per nomina lucis & beatorum Angelorum, de quibus, iuxta more nostro Sabbathi tenatus dies iam uesperi hac ipsa hora ingrueret, quoniam huius artis et, tanquam huius artis fructus, qu[illegible]m adeo de[illegible]derati, ego sane tum quicquid sentirem, magis ample tr[illegible]ctarem. At parum abest quin nox ruat, optimi uiri, sicce[illegible]dumq; nobis est, non modo ne præcep[illegible] neg[illegible]iges multa uapulem, uerum ne etiam professio[illegible] C Cabalicæ deiiam, si hoc Sabbatho ultra *Sabbathai*, qui est Saturnus, suprema ar[illegible]na & recondita labore operoso essodiam, ac non potius si [illegible] otio persequar tantisper, dum sequens dies prætereat. Cætera hic perendie uel quoto-quoque loco, ut elegeritis, de arte Cabalistica explanabimus. Tum Philolaus, Es, inquit, difficillimas dicend[illegible] partes fortitus no[illegible] causa, qui post meridiem, adortis nobis tot res, [illegible] admirandas, & tanto numero perpetua oratione p[illegible] tulisti, quanquam nulla plane moueri [illegible] molestia. Et ille tum, Amor, inquit, erga uos m[illegible] spero, nutuu, omnem molestiam abstulit. Quod nisi adessent ii, non putarem mea interesse uos tales ac tantos d[illegible]scendi gratia hu[illegible] profectos, ita Cabalæ doctri[illegible]a ieiunos & inexplet[illegible] dimittere. Sed patiendum est [illegible]egi. Ad hæc Marranus, Ego uero [illegible]imon recte fateor, nunquam me a c[illegible] iniquam conspectu magis doctum abiisse, mihique, uel similis ambobus, [illegible] pro hoc quoq; recipiam, abs te quidem cur[illegible]ul[illegible]te, quantum id temporis pati cere [illegible]ium est, satis factum. Mox Philolaus, Tu solus, inquit, [illegible]ulam Marrane [illegible] uol[illegible]m, ego nondum [illegible] qu[illegible]quam maxim[illegible] & [illegible] doctrinam Pythagoricam familiarissime accedens tamen audiui [illegible] copiosius hauriend[illegible] fore satisfactum putauero, si non compendiaria dies finem artis afferat. Qua de re post sabbatum illud tuum, Simon, quando singulari tua comitate nos ita feris, redibimus. Et ille, Redite dum, ait, intrepide, ac interea ualete bona ualetudine.

IOANNIS REVCHLINI PHORCENSIS LEGVM DOCTORIS, DE ARTE CABALISTICA

LIBER SECVNDVS.

ABEVNTIBVS inde utrisque, Philolao iuniore, Marranoq; domum, uarius inter eundum erat sermo, & nō ineptus, quippe doctis supra modum Philosop[illegible]s de hoc ipso Hebræo, cuius cum summa doctrina singul[illegible]tem e[illegible]iam comm[illegible]ndaba[illegible]t F erga peregrin[illegible] humanitaté & in omnibus a[illegible] pi[illegible] omnibus moru dignitaté. Placuerunt [illegible] hominis, præter unum illud Sabbatu, futuro[illegible] dicarun[illegible] tædio plenū quo a tanti magistri gr[illegible]tissimo colloquio diuellerentur [illegible] in diem [illegible]sentur usq; adeo tertium, [illegible] abs[illegible]; emp[illegible] G lesto dispēdio, cum, quid actum essent luce [illegible]na, ignorarent. Tum ambulando ita ruminan acceptu succum doctrinæ, breues dictorū ep[illegible] [illegible] percensebant. Ardentibus autem illis [illegible]scendi feruore, uenit in mentem. & redit subito in memoriam admirabilis uiri Indet oratio, disputandi acrimonia, institutio grauis & erudita, quæ sine satietate delectet, non fucata, n[illegible] [illegible]loiata, sed quæ ubi maxime careat floribus, [illegible] [illegible] parlat fructus Cumq; se iam ab itinere in di[illegible] [illegible]ri[illegible]m corripuissent, mox in ipso conse[illegible]u anre[illegible] q[illegible] at[illegible] respirassent, cœpit ita Marranus, O[illegible] multa sapientum, quos equidem a teneris audiu[illegible]m annis, haud scio, an ullus fuerit unquam, qui argutior in dice[illegible]o, & [illegible]blimior in sentiendo uisus [illegible] uno Simone, quem uel temr[illegible] cens[illegible] [illegible]ea, ita sermone suo tamen plano, [illegible], non affectato, n[illegible]n domi quæsito, mi[illegible]nim[illegible] Demosthen[illegible] ole[illegible] olen[illegible] [illegible]d magis ex[illegible] [illegible]pitali[illegible] quotidi[illegible] meum auin[illegible]d ad ar[illegible]d[illegible] [illegible]ente[illegible] [illegible]do excitatur, ut mihi con[illegible]perim[illegible]tus [illegible] homo Iudæus ex Iudæ[illegible] ortus, [illegible], educatus, & edoctus, quæ nano ubiq; gen-

tium barbara superstitiosa, vilis, abiecta, & à splendore omnium bonarum [illegible] aliena est habita: perpetuam crede mihi [illegible] ocius prodiit desiderio meo viri huius [illegible] in vultus, audissem verba loquentis, si non [illegible] hoc vesperi sabbati interuenisset. Tum Philolaus, Ne Græci quidem omnes, inquit, quibus omnium consensu tribuitur mul[illegible] artium disciplinas ingeniorum acumen, dicendi copia, tam adscendere potuissent in alta [illegible] fastigia, nisi forte vnus Pythagoras ille [illegible] eus, philosophiæ pater, tamen qui non [illegible] ariuæ præstantiam, quin potius ab [illegible] Iudæis receperit. Itaque receptor optimo [illegible] ipse quoque, id est, Cabalista nomi[illegible], quisuis vt post diuturnam peregrinationem [illegible] quo aliquid admiratione dignum referret [illegible] triam, quod facilius vulgò crederetur, ipse nomen illud Cabalæ suis incognitum primus in nomen philosophiæ Græcum mutauerit. Quod eo argumento rectè concimus, quia nullam discipulis suis reliquit aliqua ratione perquirendi facultatem, quin id primum sui dogmatis principium esse voluit, vt quærentibus causam responderent, αὐτὸς ἔφα, id est, Ipse dixit, more Cabalistarum, qui fere haud aliter rerum cognoscendarum rationes citant, quam quod aiunt, אמרו חכמים id est, Dixerunt Sapientes. Sic noster ille αὐτὸς ἔφα, id est, Ipse dixit. Ipse autem idem est Pythagoras, qui hoc modo philosophiæ nomen indidisse perhibetur, quoniam suorum Hebræorum authores *Hachamim* & Græcorum ante se ol[illegible] *Sophi* cognominarentur, ita veterem disciplinam nouo conatus est nominis or[illegible] to vestire. Non autem eo tibi debent minori[illegible] o[illegible]nio digna videri, quæ Simon Iud[illegible] sparsit, quod sint ab ignobili Hebrææ gentis Doctore, tanquam ex barbaris authoribus desumpta, & ab homine barbaro allata, quando idem omnium maximus noster Pythagoras simul cum barbaro quodam nominis Zora, scientiarum prima studia imit, adeoque id extra Græciam, quo tempore apud Æ[illegible]ptios secum philosophati sunt, qui tum dicebantur Prophetæ, & Assyriorum Chaldæi, & Ga[illegible]orum Druidæ, & ex Bactris Samanæi, & Celtarum non pauci, & apud Persas Magi, & apud Indos Gymnosophistæ, & ille Anacharsis apud Scythas, & in Thracia Zamolxis ante ipsius Pythagoræ tempus, quod omne Alexander ille cognomento Polyhistor, in libro περὶ Πυθαγορικῶν συμβόλων, id est, De Pythagoricis notis, scriptum reliquit, & apud Indos denique Iudæi, quos appellarunt Brachmanas, vt Arist[illegible]bulus Peripateticus meminit. Sane licet vera dicere, non est certe vsquam repertus Pythagoras quicquam rerum aut diuina[illegible]m aut humanarum vel à Græcis didicisse, v[illegible] Romanis. Sed vt Antiphon edidit in libro [illegible] τῷ ἐν ἀρετῇ [illegible], id est, de [illegible]corum, qui vir[illegible] præstiterunt. Accessi[illegible] [illegible] Pythagoras ad Ægyptios & Arabas, & ad Ch[illegible], postquam e Syria, quæ & ei[illegible] & nominatur Iudæa, Pherecydem sibi magistrum & præceptorem nactus fuisset. Vnde Syr[illegible] vulgo [illegible] quoque [illegible] appellabatur, quem alii Tyrium di-

xere, alii Tyrrenum, [illegible] βάρβαρον [illegible] [illegible] τοῦτον [illegible] τὸν σοφὸν [illegible], i. v[illegible] barbarum & non Græcum fuisse prædic[illegible]rent hunc omnium Philosophorum primum. Hæc Marcine, diuina mihi doctissime, penes Eusebium Pamphili scripta legi [illegible] certo scio, in volumine, si rite recordor, de præparatione Euangelica, vndecimo, qui & hoc addidit, μόνον ὅτι [illegible] [illegible] ἑλλήνων [illegible] [illegible] id est, Tantum quod a sapientibus Græci habuit nihil, penoria sapientiæ ac indigentia cohabitantium. De quibus, vt est in Timæo Platonis, barbarus quondam Ægyptius [illegible] isque valde senex, vere admodum visus est Soloni dixisse, O Solon, Solon, Græci semper pueri estis, nullam habentes antiquam opinionem, nullam disciplinam tempore canam. Nec illud non erit maxime laudandum in Pythagora præstanti sapientia & nobilitate viro, quod in alieno & longinquo solo, quæ à barbaris hominibus labore ingenii, algu & sudore, multa commentatione atque meditatione, non paucis etiam annis conatit: ea, non dicam meliora, sed tamen splendidiora in patriam, ac vsque adeo in Italiam, quæ tunc magna Græcia dicebatur, ceu humeris ipse suis reportauit, cum incredibili cunctorum de se atque suis sectatoribus admiratione, ita vt omnis qui sapientia & doctrina excelleret, Pythagoræ auditor fuisse crederetur. Vnde Philosophia Italica potissimum ab illo nom[illegible] nacc[illegible]. Astipulatur huic laudi Numenius P[illegible] in primo volumine d[illegible] B[illegible]no, cum ait, [illegible] Plato atque Pythagoras, quæcu[illegible] [illegible] Magi, Ægyptii, Iud[illegible] que [illegible]unt, ea Græc[illegible] ph[illegible] exposuerunt. Q[illegible] v[illegible]em [illegible] spicamus, verum esse, quod asserunt viri doctissimi, & variarum lingu[illegible] periti, Iudæorum quæque tam recepta, quanti[illegible] uenta exponi alienis furtis, hinc Græcorum, inde Latinorum, nihilque nostrum esse in Philosophia, quod non ante Iudæorum fuerit, quantumuis hoc seculo adimatur eis meritа gloria, & nunc vniuersa eorum contemnantur, quoniam præsens ætas omnium studiorum explicationem magis illustrem perpolitamque desiderat. Tum vera optime Philolae [illegible] esses, inquit Marianus, quo magis assentiar Euri[illegible]dis Hecubæ, λόγος γὰρ ἔκ τ' ἀδοξούντων ἰὼν [illegible] ἀκούντων αὐτὸς οὐ ταὐτὸν σθένει, id est, Sermo namque ex ingloriis prog[illegible] [illegible] idem non idem valet. N[illegible] Aristoteles aliq[illegible] Theophrastus q[illegible]m ea protulisset, [illegible] Simon hodie do[illegible], nihil omnium sent[illegible] esset dignius auditu, nihil grauius, nihil in moribus a[illegible] didi[illegible]set [illegible]ntummodo dicendi genus magis æquabile, & aliquem eloquentiæ fucum. Nunc [illegible] Iu[illegible]æus est, qui suo more agrestius [illegible] pressius rem omnem tractauit, haud dubie quin to[illegible] a sint futura in auribus illorum [illegible] æuo Sophistarum, vt ipsi sibi videntur, [illegible] ne persibulum, si [illegible]diant, aut si audituri, vel potius vniuer[illegible] nc aut praue aut stulte philosophantibus, appareant implicata obstrepera, bilica, ieiuna, horrida, rusticam asperitatem & per[illegible]g[illegible]inam in ol[illegible]uam ornata, tametsi etiam (vt mos eorum [illegible]) prius non quantum oportet

examinata

examinata quidem, quasi [illegible] um non sit [illegible] rum, quod in lu[illegible] quæ[illegible] imus. Post vero quam ab hoc iam homine in d[illegible]ue[illegible] nostrum recta via nullo mo[illegible] an[illegible] [illegible] mus, quando cœna forte nobis p[illegible] uiata nond[illegible] est, consulo vt quisque sua reciten[illegible] us inter nos, præsertim digniora q[illegible] audiuimus, & fig[illegible] mus memoriæ, ne labantur, dum recens omnia tenemus. Et Philolaus, Quam pruden[illegible] ait illa præcogitasti Marrane, sic enim ad aud[illegible] edum para[illegible] tes v[illegible] n accedemus perendie post hoc S[illegible] bbathi monstrum,

Cultaq; Iudæo septimo sacra viro, vt ait Ouid. Interea tu sellam hanc arripias, ego alt[illegible] ã, & considentes dicamus celeriter de omnibus, donec apparentur quæ ad cœnam congruant. Cæterum, ne detur frustra contentioni l[illegible] cum soli simus, id enim aliud nihil esset quam tempus perdere, tu prior quicqui[illegible] in buccam venerit vel præteritorum aut præsentium recordandi vel commentandi gratia quocunq; accidat modo, eloquere. Sic igitur Marranus exorsa texuit. Et quanquam negotium omne, inquit, circa quod postmeridiano hoc tempore conuersati sumus mihi singula examussim perpendenti videatur esse altius, quam vt id nos humi strati suspicere possimus, tamen sæpenumero quæ hominibus prima specie apparent ardua & impossibilia, tand[illegible] cononu[illegible] [illegible] indefessis exercitationibus duroq; l[illegible]bore fiunt & plana & facilia, iuxta Maronis illud,

Labor omnia vincit.

Idcirco libenter in medium conferam quę ab isto me audiui[illegible] e meminero, addamq; illis quid ipse sentiam. Hebræus siue præceptor noster de Cabala nobis petentibus tractaturus commodum ostendebat, eo nomine quid sit intelligendum. Nam Cabala receptionem designat: simul & hoc attulit quod ea nostris animis e[illegible] insita semper ad summa conditione naturali rende[illegible] tibus, quapropter ei[illegible] desiderium nobis constaret ingenerari, & quod summę res ac diuinæ subli[illegible] miores haberentur atq; digniores, quam quod ratione humana comprehendi ac discerni queant. Id a[illegible] tem triuiale idoneis Peripateticis est dogma. Vt enim principio meos Arabas, cum quibus mihi extat solita familiaritas, citare liceat, Alpharabius in libro quem de scientiis præscripsit, hac vtitur sententia, q[illegible] od res diuinæ ac pia fide credibiles, sunt [illegible] ioris ordinis, cum sint assumtæ ab inspiratione diuina quoniam in eis sunt secreta diuina, à quorum comprehensione debilitantur rationes humanæ, neque consequuntur ea. Hæc Arabs i[illegible] lle, quod & Simon noster affirmauit, qui eos ordines appellat regiones, & in animæ nostræ tertiam regionem constituit res incorporeas ac substantias ab omni materiæ pensione liberas & immun[illegible] non q[illegible] ræ Antisthenes [illegible] tauit phantastica illa & logica [illegible] niuersalia. Sed ipsas, inquam, reales fo[illegible] mas, species, ideas, essentias, quæ sunt res altissimæ, circa quas versantur Cabalistæ, vt audio, contemplationibus suis prope inenarrabilibus, & ea singula quæ nos sentire aut scire arbitramur, hu[illegible] conferunt, ac demum vniuersa in vnum, quod est ipsum bonum atq; primum per media reducunt, tanquam ad nostrę mentis saluberrimum finem. Quod Aristoteles in 14. libro eorum quæ Postnaturalia scripsit id quod est αὐταρκεις καὶ σωτηρία, id est, Sibi [illegible] sufficiens & salus esse dixit, & Simon Hebraice ישועה nominauit. Sicut & regius Psaltes ait, Domini est salus: & super hanc generis humani salutem, omnium Simon Cabalistarum fundamenta iecit, quæ nec sint à ratione inuestiganda, nec per [illegible] ationem inuestigata, vt quibus nec sensus præbuit hypostasim, nec intellectus disciplinam: [illegible] ma en[illegible] sunt, & quorum causa nequeat adæquata reperiri, [illegible] quo[illegible] um cognitione disertissimus sectę Peripateticæ Theophrastus scientiæ abstu[illegible] facultatem: sic enim in suis Supernaturalibus scripsit, Μέχρι μὲν οὖν τινὸς δυνάμεθα δι' αἰτίου θεωρεῖν, ἀρχὰς [illegible] τῶν αἰσθήσεων λαμβάνοντες. ὅταν δὲ ἐπ' αὐτὰ τὰ ἄκρα καὶ πρῶτα μεταβαίνωμεν, οὐκέτι δυνάμεθα, εἴτε διὰ τὸ μὴ ἔχειν αἰτίαν, εἴτε [illegible] τὴν ἡμετέραν ἀσθένειαν. id est, Vsq; ad aliquid quid[illegible] [illegible] poss[illegible] mu[illegible] per causam speculari, principia à sensibus [illegible] es: qu[illegible] ndo autem ad ipsa extrema & prima transierimus, non amplius possumus, siue propterea quod non habemus causam, seu pr[illegible] pter nostram [illegible] rmitatem. De supernis enim & diuinis, quibus nihil est prius, vndenam quæso posset demonstrationis aliquod medium sumi? Quare Plato ait in Timæo, quod illa explicare plus est quam nostrę vires sufficiant; credi [illegible] utem iis iubet, qui ante dixerunt, quanquam nulla demonstrationis nece[illegible] tate loquantur. Hæc i[illegible] sa Platonis verba & veri sapientis mandata ego [illegible] r[illegible] e existimo, vt ea oraculi mecum loco d[illegible] en[illegible] benda. Et si vlla Cabalæ rata & stata fun[illegible], hæc sunt. Quapropter acerrim[illegible] [illegible] inæ cognitionis mera & nuda fide constantis, hos[illegible] & i[illegible] di[illegible] torem arbitror logicum esse syllogi[illegible] nu[illegible], qui Theosophistarum ausu atque visu, Deum & Angelos me[illegible] tas & simplicissimas vltra mundani sec[illegible] & omne simul æternitatis agmen, & qu[illegible] vsquam historiarum de rebus supernaturali[illegible], id totum humanæ mortalitati subiiciat rationis discu[illegible] u inueniendum; probandum, dirigendum: perinde atque illas tam illustres substantias in Tullianum aliquod includere conetur. Hoc nimirum est Iouem vincere velle, ac salice [illegible] imines, aut resti nautica ligare. Quod ne Thetis quidem (autore Homero) permitteret, aut Centimanus Briareus ille Ægeon. Quo magis contentiosos theologistas & nugiuendos sophistas iudicabo cœlitum & superu[illegible] [illegible] stium [illegible] xpugnatores non minus esse, quam Aloid[illegible] geminos immania corpora vt ait V[illegible] rgilius qui inani[illegible] na[illegible] rescindere cœlum aggressi. Haud [illegible] cus [illegible] tque [illegible] naaritas ac Babylonios olim fili[illegible] s Adam, hoc est, ex humana imbecillitate, quam in se non agnouerunt [illegible], turrim altissimam exædificantes, [illegible] iu[illegible] en pertingeret vsque ad cœlum, p[illegible] m[illegible] res בלבל *Balbel*, id est, Confusionis authores, vnde *Babel* [illegible] tiam vos Babylona dicitis, [illegible] alterum alter[illegible] [illegible] nguam intelli[illegible] entes. P[illegible] enim garru[illegible] [illegible] stas in rebus credendis, [illegible] tas erga diuinorum vniuersi[illegible] t[illegible] m omnis amittitur, atque vincendi studio fra[illegible] rnum odium concitatur, venaticus cane ad sed[illegible] ionem paratissimos, summæ contemplationis venenum orbe toto expellendum. Triumphent hæc: si fas est

syllogismorum artificia, in natura & humanis inuentionibus atque figmentis. Sed in sacris oraculis locum sibi ne ipserent vllum. Hoc enim Parmenides apud Platonem de substantiis separatis Socrati dogma tradidit, ita dicens, ἀλλὰ ἐμοίως ἡμεῖς ἐκείνων οὐκ ἄρχομεν τῇ παρ' ἡμῖν ἀρχῇ, οὐδὲ γιγνώσκομεν τοῦ θείου οὐδὲν τῇ ἡμετέρᾳ ἐπιστήμῃ. id est, At similiter nos illis non imperamus nostro imperio, neque cognoscimus diuini quicquam nostra scientia. Ei sermoni & Peripatetici astipulantur, & Aristoteles ipse tum artifex tum organum, vt aiunt, sciendi, cum in resolutoriorum posteriorum volumine primo, Immediatorum scientiam esse indemonstrabilem affirmat. Post paulo inquit, Et non solum scientiam, sed & principium scientiæ esse aliquod dicimus quo terminos cognoscimus. Principium scientiæ Themistius ibi appellat nostram mentem; terminos vero ex quibus videlicet componuntur dignitates maximæ, subiectum & prædicatum. Sed Philoponus qui vulgo nominatur Ioannes Grammaticus explanauit hæc non parum sublimius & verius, ita scribens, ὁ μὲν φιλόσοφος τὴν ἐξήγησιν τῶν προκειμένων ἐν τούτοις παρέδωκεν, ἀρχὴν μὲν ἐπιστήμης τὸν νοῦν εἰληφώς, οὐ τὸν ἡμέτερον, ἀλλὰ τὸν θεῖον καὶ ὑπὲρ ἡμᾶς. ὅρους δὲ τὰ νοητὰ καὶ θεῖα εἴδη. ὅρους δὲ αὐτὰ καλεῖσθαι διὰ τὸ πέρατα εἶναι πάντων. id est, Philosophus hic quidem enarrationem præiacentis dicti fic tradidit: Principium quidem scientiæ, Mentem accipiens, non nostram, sed diuinam et supra nos. Terminos autem ipsas intellectuales & diuinas formas. Terminos quippe illas vocari, propterea quod fines sint omnium. Cognitio itaque supernaturalium creditorum à mente pendet, non à ratione, quæ ratiocinando potest errare. Sic enim idem scribit Aristoteles, ἐνδέχεται τὸ ψεῦδος δὲ δόξα, καὶ λογισμός. id est, Suscipit falsum, vt opinio, ita etiam logismus, quod est ratiocinatio. Vnde syllogismus nuncupatur. Idem denique concludit posteriora sic: Scientia, inquit, omnis cum λόγῳ, id est cum ratione est. Principiorum, scientia quidem non vtique erit. Quoniam autem nihil verius contingit esse scientia quam mentem, mens vtique erit principiorum. Principia vero dicuntur res primæ: & Hesiodus priscique omnes Theologi deos fecerunt esse principia: igitur hæc cognitio proprie nominatur Diuina. Et vt in Postnaturalium primo, ille idem Stagirita scripsit, eius est possessio δικαίως ἂν οὐκ ἀνθρωπίνη. Id est, Iuste vtique non humana: quod vel solus vel omnium maxime illam Deus habeat, & indignus sit homo quærere circa eum vllam scientiam. Deus enim solus hunc habet honorem iuxta Simonidem. Sed cum nobis nihil magis conducat ad beatitudinem quam summarum & diuinarum rerum cognitio, [illegible] go) via, Philolae, alia homini ad eas pergendum est, si non scientia? quibusue modis comprehendenda tanta summitas? Tum Philolaus, Per ecastor ipse tu, iter bis tendisti planum atque patens. Cum enim quinque sint cogitionum opifices, Ammonio teste, post Aristotelem, qui eorum quattuor tantum in primo de Anima libro meminit. Sunt autem νοῦς, διάνοια, δόξα, φαντασία, αἴσθησις. Id est, Mens, discursus, opinio, imaginatio, sensus. Mens quidem & sensus non syllogissant alterum longe superius, alterum multo inferius ratione. Sed nec imaginatio quoque, cum sit statio sensus & apparitionum inde migrantium receptaculo. Sensibus autem nequaquam ratiocinantibus, ne putandum quidem est apparētia sensuum ratiocinari posse. Restabunt igitur opinio & discursus, at opinio est ipsius discursus conclusio, quapropter ea ipsa non syllogissat. solus ergo discursus quæ διάνοια nominatur relicta est syllogisandi facultas: hucusque Ammonij sententia est in commentariis quæ edidit ad Aristotelis prima resolutiua. Et quoniam attigi enumeratione comprehensiones & comprehensa breuiter, ne vagetur oratio mea longius, opinor diuina esse supra syllogismum, nec ratione humana intelligi posse quæ non ducant originem cognoscendi à sensu, sed ex mera dependent fide, tantum ob amorem reuelantis recepta & hominum beatitudinē credita. Sunt tamen plurima sane quæ sic diuinæ speculationi sæpe immiscent, vt vnius familiæ solent quandoq; liberi & inquilini commune sibi nomen vsurpare atq; illa crebro (ita enim fateor) sic à theologica facultate tractari patiuntur quia vel aliqualem ordinē obtinuerunt ad Deum, aut per se aut per reductionem, vel alia forte ratione vt creationis, conseruationis, perfectionis, iustificationis, beatitudinis, salutis, & similium. De illis equidem non cogito in præsentia, quod [illegible] tamen ea naturaliter nobis cognita fieri, quorū aut in Postnaturalib. affertur ostensio quod sint, aut in theologicis, propter quid sint. Permitto nunquam illis rationem, quippe à sensu quondam ortis & discursui humano deditis, sed quoniam veritas à sola pendet authoritate reuelantis, eorum haud arbitror esse scientiam, nec in illis dominari syllogismum velim. Sed id tantū quod omnibus erit præstantius fides, quam qui habet, is ab Aristotele in Prioribus resolutiuis appellatur, βέλτιον ἔχων ἢ ἐπιστήμων. id est, melius dispositus quam si esset sciens; quod explanauit ita Philoponus id esse melius cognoscere quam per demonstrationem. Ad hæc Marranus: Assentior tibi Philolae, inquit, & tecum quoque illa ipsi quæ [illegible] sunt idei & pure credibilia vero subiecta esse [illegible] gicis tendiculis, quæ plane magis sunt contemplantibus detrimento quam lucro, idq; [illegible] pariter asseuerant tam Græci quam Latini. Hieronymus ille Dalmata in Psalmum centesimum quartum scribens, syllogistandi artem theologiæ applicatam comparat plagis Ægypti, & sic ait, Cyniphes dialecticæ artis stimulus in elligitur, quæ licet parum videatur re ipsa habere seductionis aculeū, grauissime tamen sauciat mentes humanas. Quapropter doctissimus iste vir hanc r[illegible] chnam, quam & vanitatem sensus & obscuritate in mēte [illegible] gnominat, omnino ab Hebraicis diminuit [illegible] atq; reiecit, cum sæpe alias tum apertissime ad Damasum de quæstionibus sibi propositis quando in secunda, his verbis vtitur: De Hebraicis disputantem non decet Aristotelis argumenta conquirere. Et in Psalm. 143. de theosophistis ita scribit, [illegible] ndo tecum coepenint disputare, sic verba eorum breuia sunt, sic artifici sermone conclusa, vt euadere tibi difficile sit: cum enim te ligauerint

syllogismis

fyllo [illegible] fis, & te clauserint, & quasi maceriam A sy [illegible] t ac [illegible] nt, non po [illegible] fus [illegible] Cumque [illegible] o inclusum, [illegible] ad vitam, se in [illegible] quæ ducit ad [illegible] em, [illegible] fides [illegible] persuasiua ratio, [illegible] in lib. 5 [illegible] nos. Con- B [illegible] ops [illegible] Græcos, quod sic [illegible] id est, Ipsi [illegible] diuino & de vniuersi veritate [illegible] ab hominibus doctrina eget, quam ex se ipsa habet notorium suum. Sic Athanasius. Hoc nihil esse verius, nisique sibi constituat. Quo enim dicendi studio, aut quo persuadendi conatu opus C erit eius, quod mea sponte paratus sum credere, quod [illegible] tam solo ergo reuelantem amore meo ac singulari veneratione libenter recepi, ne minimæ quidem rationis vi coactus aut inductus, quam saltem tenere cosa in hoc corpus demersi ac vin[illegible] Multo verius [illegible] Iustinus in lib. de [illegible] id est, N[illegible] enim hominibus diuinorum [illegible] D stam qui & Socratis [illegible] Xenophon [illegible] ad Æschinem epistola, vbi omnibus, inquit, pater diuinas res cognitione humana comprehendi non posse, quare sufficit pie ipsos dos ex animo colere, quales auté sunt, nec inuenire nobis possibile est, nec fas quærere nec enim [illegible] conducit, nec [illegible] laudabile dixerim, si dominorum [illegible] rum con[illegible] quantum [illegible] ministerium [illegible] pertinet, [illegible] uoluerint. Et vt de Socrate alio [illegible] philosophorum sectatoribus, scripsit idem in Memorabilibus, [illegible] id est, Mi[illegible] batur autem, videlicet S[illegible] si non manifestum ipsis sit, quod ea non est [illegible] hominibus [illegible] Talis sem[illegible] omnium ætatum & omni[illegible] rel[illegible] nia, vt hu[illegible] no intel[illegible] non capiantur quæ prius in hominis sensu nô fuerant, & quæ intellectus non capit, ea nec ratio di[illegible] quæ autem ratio non discutit, ea neque ratiocina- F tionis discursus, quam [illegible] vocant, iudicabit, quod [illegible] diuinæ reuelatæ veritati congruat, etiam si de earum aliqua in [illegible] nobis [illegible] vt quicquid [illegible] se pie [illegible] id argumentationis violentiæ [illegible] nobis ph[illegible] te proposito. Maiores itaque [illegible] us ille [illegible] zenus Gr[illegible] qui enim [illegible] omnes nos[illegible] tes in omni theologicæ facul[illegible] verborum & sententiarum [illegible] G unitate, hinc doctrinæ au[illegible] tur in libro Theologi secundo affi[illegible] id est, Non comprehensibile

fore humano discursu diuinum, neq; totum quicquid contingi imaginari. Ne mi tu Marrane, Christianorum me prorsus expertem aut negligentem suspice[illegible], Philolaus respondit, memini Athenagoram Philosophum Atheniensem ad imperatores M. Aurelium Antoninum, & L. Aur. Commodum pro Christianis legatum sic dixisse, [illegible] id est, Atqui & per ipsa dogmata quibus innitimur non humanis certe, sed diuinitus missis & Deo doctis, persuadere vos, non sicut de prophanis tenentes possumus. Vt aliter de prophanis persuaderi, aliter de diuinis insinuat. Tametsi [illegible] quam multos ex vobis nouerim, qui omnia logicis adinuentionibus confundunt & [illegible]; deque naturalia mathematicis principiis, ac rursus theologica naturalibus stabiliunt confirmantque. Sed haudquaquam causæ diuinæ sunt naturalibus pares, nec valent naturalia dirigere diuina, longeq; minus illa quæ sola fide côstant vlla ratione possunt demonstrare humanitus scibilia. Sicut nec ea quæ sunt pure credita necessario inferunt naturaliter scita: præstantissimus enim ille vester Dionysius Areopagita, quem ego aut reliquias aut imaginem Pythagureorum (vt arbitror haud insipienter existimauerim, super theologicis istis cognitionibus in libro suo de Diuinis nominibus, ita loquitur, [illegible] id est, N[illegible] consequens illa nu causatis & causis, sed habent quidem causata illas causarum receptas imagines ipsæ autem [illegible] causatis abstractæ sunt, & superne residentes iuxta eiusque principatus rationem. Quo[illegible] aliquorum ex vestris retiaculum & [illegible] dogma est, in rebus sola fide reuelata constantibus, syllogismorum proprietate nedum vtendum, verum etiam pari dignitate credendum esse quicquid ex sacris oraculis per syllogisticum artificium sequitur, ac bona, formali, necessaria, logicaque consequentia infertur. Nihil enim tam distat quam esse diuinitus reuelatum & humanit[illegible] inuentum. Vnde in mera fide pure credibilium credere & scire sunt maxime dispar[illegible], vbi nunquam conclusio syllogismi fore potest euidentior [illegible] missis, etiam si præ[illegible] euidentia certa [illegible] tamen semper conclusio [illegible] partem sequ[illegible] debiliorem. Recte igitur vel hoc affirmamus quod in eodem subiecto & respectu eiusdem veritatis, non potest simul stare habitus fidei acquisitæ & habitus scientiæ per demonstrationem genitæ. Qui ergo contradicit sacris oraculis, irreexcitabiliter contradicit fidei. At vero qui alicui conclusioni humano ingenio, subtilibus inuentiunculis, Aristotelicis technis, Eleaticaque disciplina, cuius autor est Zenon [illegible], vt Galenus [illegible], siue Chrysippi tendiculis aut sophistica syllogismus ex sacrorum oraculorum [illegible] collectæ atque illatæ contradicit, is tam non fidei contradicit, sed scientiæ humanæ repugnat, non diuinam illuminationem, sed mortalé industriam ab-

tuens haud execrabiliter, sed erranter forte, aut quandoq; perspicaciter, nō autem turpiter. Quonam modo igitur affirmare quis ausit diuinitus reuelato, & humanitus inuento pari dignitate credendum esse, nisi qui totus pascatur syllogismo, sicut bos fœno? Sane quæ (amabo te) intercedit dignitatis paritas huius & illius? Credibile illud, at istud scibile. Mens illius sedes est, istius ratio: illud defluit à lumine superno, istud ex sensu ducit originem. In mentis regione aliqua sunt necessaria, quæ in ratione sunt impossibilia. In mente datur coincidere contraria & contradictoria, quæ in ratione longissime separantur. Non est igitur omnino verum, si præmissæ sint de fide, conclusionem idcirco fore de fide. Nam execrabilis est propositio hæc, Nullum adorandū est creator. Multo etiam execrabilior ista, Omne sculptile est adorandum. In eis namque ambabus blasphematur fides: attamen & sacra & fidelis non est hæc inde consequens, Nullum sculptile est creator: quam quia naturali ratione demonstrare possumus, veritas eius non pendet ab autoritate reuelantis: sed eius euidentia longe credita fide minor est. Pari suasu fallimur assentiendo, quia conclusio sit de fide idcirco aliquam præmissarū esse de fide. Quis enim ignorat Hebræis, Christianis & Agarenis esse summa fide creditū quod sculptile non sit adorandum, ad cuius tamen assertionem inferendam naturalibus vtar præmissis, nullum lapidem esse adorandum, sculptile autem videmus lapidem esse? Tum Marranus, Commodum mihi Philolae reducis, inquit, in memoriam nostrorum quorundam elenchos sophisticos, quum dicunt, conclusio est hæretica, ergo aliqua præmissarum. Qua in causa miror supra quā dici potest, quod isti aliquos vel homines quandoque inueniant, qui eis talia credant. Sed quid ego Æthiopem lauare conor, qui nulla opera candescit. Sunt præterea quæ tametsi reuelantur, tamen etiam sequuntur de reuelatis, quæ si acceptentur à credente, fides potius erunt quod reuelata, quam scientia quod illata. Sicut quæ præcipit Ecclesia mea esse credenda etiam quocunque ingenio composita, præsumuntur potius à Spiritu sancto esse reuelata, quam humana ratione inuenta, quantumuis quadam syllogistica subtilitate inducantur. Sic ille ad Ecclesiam Alexandrinam scripsit Imperator Constantinus de concilio Niceno dicens, ὁ γὰρ τοῖς τριακοσίοις ὁμοῦ ἤρεσεν ἐπισκόποις, οὐδέν ἐστιν ἕτερον ἢ τοῦ θεοῦ γνώμη, μάλιστά γε ὅπου τὸ ἅγιον πνεῦμα τοιούτων καὶ τηλικούτων ἀνδρῶν ταῖς διανοίαις ἐγκείμενον, τὴν θείαν βούλησιν ἐξεφώτισεν. id est, Quod enim trecentis simul placuit Episcopis, nihil est aliud quam Dei sententia, maxime vbi sanctus Spiritus talium tot & tantorum virorum mentibus incumbens diuinā voluntatē declarauit. De Episcopis loquitur hic, Ecclesiam vniuersalē Spiritu diuino agitatā repræsentantibus, non de quorumlibet quantumcunq; polyphemorum bereceditis sine cerebro capitibus. Abeant igitur in officinam suam mixtiones syllogismorum de esse, de necessario, & de contingenti, aut si qua sint alia logicæ curiositatis possibilia seu impossibilia. Nulla enim est orationis fideliter creditæ ad necessariam propositionem æqua comparatio, cum

A necessaria possit esse dubitabilis, reuelata vero nihil sit euidentius. Ne igitur occupent eiuscemodi mixtiones adyta sacrorum, ne molestent hierophantas, quin imo secedant (si aliquid posse velint) ad artes sellularias, aut naturas cementarias, aut supputationes mathematicas, ne transeant limites, ne attingant τὴν ἀδίδακτον καὶ κρυφίαν τῶν μυστηρίων καὶ συμβόλων παράδοσιν. Recta, inquit Philolaus, incedis amice ad Pythagoræ profecto viri diuiniore doctrina imbuti obscuras latebras, B nullis humani ingenij argutiolis peruestigandas, quæ nobis ambigendi formidinem magis incutiunt quam generent adhærendi firmitatem. Non enim poterit diuinorum tantus splendor per tam tenues & aniles sophismatum rimulas tam strictim à nostris noctuinis oculis cerni. Sed opus erit amplissimis cogitandi & credendi viribus, maximeque (vt ait Terentius) fide & taciturnitate. Quo motus Pythagoras, omnibus disciplinis toto orbe haustis primus Philosophiæ creditor, nihil C prius (vt scripsit Apuleius) discipulos suos docuit, quam tacere. Nam hoc erat primum cōtemplaturæ sapientiæ rudimentum, meditari condiscere, loquitari dediscere. Perinde atq; iam augustæ maiestatis Pythagorica sublimitas multo esset dignior, quam quod pueriliter iactatis gerris loquitando & garriendo cumprehendi posset. Satis vero nobis patet ex iis quæ è Simone accepimus, etiam Pythagoram sicut cætera Cabalistarum, ita hoc quoque genus doctrinæ in Græciam attulisse, scilicet quod de quæstione altissima discipulos D interrogaturos taceat. Interrogatus vero solum respondeat, αὐτὸς ἔφα, Ipse dixit. Sic Cabalistæ respondent אמרי חכמים id est, Dixerunt sapientes. Et Christiani quoque suis dicunt πίστευσον. id est, Crede. Tum Marranus, Fortasse nos taxas Philolae, quibus id & Imperator Iulianus improperauit dicens, ὑμέτερα ἡ ἀλογία καὶ ἡ ἀγροικία, καὶ οὐδὲν ὑπὲρ τὸ πίστευσον, τῆς ὑμετέρας ἐστὶ σοφίας. id est Vestrū irrationalitas & rusticitas, & nihil vltra ipsum, E Crede, vestræ est sapientiæ. Cui conuitio Nazianzenus in prima inuectiua prudenter occurrit, quod pariter hoc Pythagoreis sit primum & maximum disciplinæ fundamentum, tacere: deinde nullam dictis exhibere rationem, nisi αὐτὸς ἔφα, quapropter is inique nos redarguat, quippe οἱ τοῦ ... αὐτὸς ἔφα τὸ, παρ' ἡμῖν πίστευσον, ἄλλαις συλλαβαῖς τε καὶ ῥήμασι. id est, In idem cedente isto, ipse dixit, & apud nos crede, licet aliis syllabis & verbis: ita Nazianzenus. Habemus F nunc memoriter eorum qui præ quibusque cæteris sacra diligentius tractauerunt, vnanimem dicendi morem, videlicet Cabalistarum אמור Pythagoreorum ἔφα, Christianorum πίστευσον. Cæterum quicquid aliorum est, diuinum non est. Equidem ante multo cogitaui tantum, Philolaus ait, ea omnia ex Hebræorum fluxisse Cabala, iam certo certius scio. clare namque video, quæcunque Simon nobis ostenderit philosophiæ Italicæ, hoc est Pythagoricis adamussim quadrare, vt G h[illegible]bis te iudicauero Cabalistarum & Pythagoricorum inter se [illegible] eiusdem esse farinæ. Omnia namque studia nostra vtiq; reducunt ad humani generis salutem, & omnia entia quæ subsistunt aut subsistant, continuo ad ideas referunt

quæ

quæ vere sunt, & idearum ideam. Vnde vtrique ternos esse mundos asseruerant; & ternum infinitum, vel potius non finitum, tribusque constare omnia, καθάπερ γάρ φασιν οἱ Πυθαγόρειοι τὸ πᾶν καὶ τὰ πάντα τοῖς τρισὶν ὥρισται. id est, Quemadmodum enim dicunt Pythagorei, omne & omnia tribus terminantur: vt in libris de cœlo scripsit Aristoteles. Nam alia quidem, inquit, sunt corpora & magnitudines: alia vero habitant & obseruant corpora & magnitudines: alia denique habitantium & custodum principatus sunt & origines. Quod ita intelligo: Quoniam mundus inferior complectitur corpora & magnitudines, singula cum suis virtutibus & intelligentiis sphærarum motoribus appropriatis & generabilium corruptibiliumq; curatoribus ac custodibus, qui obseruare dicuntur corpora prouide, vt est cuiq; tributa prouincia, quos antiquitas quandoq; virtutes, quandoq; Angelos, tum aliquando & deos, item & dæmonas, vel pro rerum anxiarum sollicitudine quibus allegantur, crebro dæmonia quoque nominauit De quibus canit Homerus, Θεοὶ ὀλύμπια δώματ' ἔχοντες. id est, Dij olympica tecta inhabitantes: scilicet qui rebus naturalibus præfecti sæpe querula turbantur affectione, ac à summis ad ima relegati laborum suorum causas dicunt, πολλοὶ γὰρ τλῆμεν ὀλύμπια δώματ' ἔχοντες, ἐξ ἀνδρῶν, χαλεπ' ἄλγε' ἐπ' ἀλλήλοισι τιθέντες. id est, Multi enim patimur olympica tecta inhabitantes à viris, graues dolores inter eos vicissim reponentes, vt est in Iliados quinto. Nam Olympum intelligunt prisci quintam essentiam siue naturam, hoc est cœlum: quare tecta olympica sunt sphæræ cœlestes seu cœli, dicti à celando, sicut tecta à tegendo. Deniq; virtutes cœlestes & vires elementares ac rerum naturalium proprietates Hesiodus deos ex cœlo & terra dicit genitos in sua Theogonia, & Orpheus Grecorum primus Theologus ad Musæum scribens eosdem appellat dæmonas his versibus, δαίμονας οὐρανίους καὶ ἠερίους καὶ ἐνύδρους καὶ χθονίους καὶ ὑποχθονίους ἠδ' ἐμπυροφοίτους. id est, Dæmones cœlestes, & aereos, & aquaticos, & terrestres, & subterraneos, & ignisequos seu igni assistentes. In operum quoque ac dierum libro Hesiodus, Dæmones inquit, boni sunt terrestres custodes mortalium hominum. Ipse quidem Apollo se suique similes dæmonas roganti quondam Theophilo respondit Angelos esse pro incumbente sibi administrationis officio, vt est in oraculis. Sic enim cecinit vt ferme solet omnia heroice, οὔνομα μηδὲ λόγῳ χωρούμενον ἐν πυρὶ ναίων, τοῦτο θεός, μικρὰ δὲ θεοῦ μερὶς ἄγγελοι ἡμεῖς. id est, Nomen ne ratione quidem capiendum in igne habitans, hoc Deus, Parua autem Dei portio Angeli nos. Erigamus si libet ad altiora ingenium nostrum, quippe ad vniuersi huius globi vitales influxus. Nam mundus superior complectitur superos, essentias incorporeas, diuina exemplaria, & orbis huius sigilla, quorum instar, omnium rerum inferiorum facies sunt factæ, quæ Pythagoras appellauit ἀθανάτους πρῶτα θεούς. id est, Immortales prima deos, velut principia rerum ex mente diuina productas ideas, vt sint essentiales ἀρχαὶ principatus & origines habitantium corpora, id est, specierum, compositas huius mundi res informantium. Quo plane intelligitur alios etiam illic esse immortales secunda deos (prima enim secunda referunt) entia incorporea singularia & indiuidua, non materiali numero sed formaliter formali inter se differentia, puta spiritus ab omni materia liberos, simplices & impermixtos, suapte natura extra cœlum sensibile commorantes, & vt ait Aristoteles, nec tempori nec loco astrictos, vnde nec senescant nec transmutentur, multo magis nulla variatione nec alteratione, nulla denique passione affecti sufficientissimam sibi & optimam ducant vitam, habitentque æternitatem, quod nuncupatur æuum, & Græce αἰών quasi ἀεὶ ὤν, id est, semper ens, quoniam idem illud seculorum semper fuit, est, erit, intemporaliter, in mente diuina, ex energia tamen Dei foras creatum & extra cœli nostri conuexa constitutum, pro domicilio splendidissimo spirituum beatorum, quos Pythagorei veros deos existimant in sublimi ætheris vertice locatos enim prorsus obiectu, tum tetro partu carentes, scilicet æuo immortali & diuino præditos. Ab ipso autem eodem æuo etiam aliis dispensatum est & tributum esse & viuere, his quidem clarius, his vero obscurius, vt idem dixit Aristoteles. Quid autem id sit per quod dispensetur & tribuatur, ab hoc æuo diuino & immortali rebus aliis, hoc est inferioribus, esse ipsum non fortuitum obiter, aut perfunctorie illapsum, sed cuiuslibet speciei consimiliter substantiuum, certe primi omnium Pythagorei Socrates & Plato sequentes præceptorem suum, discipulos illius familiæ docuerunt, cum audiuissent Pythagoram semper de diuinis ob[illegible] loquentem, dicere solitum, quod Tetractys traderet animæ nostræ fontem perennis naturæ, tunc plane intellexerunt Tetractyn esse ideam in mente diuina tradentem, & fontem esse ideam exemplarem traditam, & perennem naturam esse ideam rerum essentialem receptam. Quare Alcinoo teste dixerunt hoc modo, ἔστι δὲ ἡ ἰδέα ὡς μὲν πρὸς θεὸν, νόησις αὐτοῦ, ὡς πρὸς τὸν αἰσθητὸν κόσμον, παράδειγμα. ὡς δὲ πρὸς αὐτὴν ἐξεταζομένη, οὐσία. id est, Est idea quoad Deum quidem cognitio sua, quoad sensibilem autem mundum exemplar, quoad se ipsam vero considerata, essentia: ceu loquentis vox (vna est apud Areopagitam) vna cum sit atque eadem, à multis auribus vt vna percipitur. Est enim vox primo in vociferatore, secundo in vocalitate, & tertio in quolibet auditore. Quomodo autem in mundo sensibili semper sphæra prior in omnes eam [illegible] entes influit, ita in mundo intellectuali non tantum [illegible] los choros superiores influere arbitramur in omnes choros inferiores, verum etiam totum m[illegible] superiorem influere in totum mundum inferiorem, vt omnia pro suo captu, quantum fieri potest, momentanea ad æterna, & infima reducantur ad summa. Nihil tamen mere creaturarum ad tertium mundum reduci potest, nihil enim tantæ sublimitatis suapte natura capax est, nisi Deus: atqui tertius, inquam, mundus ille super supremus omnes alios mundos continens [illegible] litus Deitatis est, vt qua diuina constat essentia, vt plane mihi videatur recte cognominata παντοκράτειρα ἕδρα. id est, Omnipotens sedes locata, imo existens super omne æuum & super omne seculum

Quia lex à me exibit, quam scilicet ... fecerit, sal- A uabitur, qui conuenientia, per ... Vetera enim umoris sunt, noua ... itatis, של אהאישרה כלב שלם quæ est ... ctione ... ex ... fe intero, secundum magistros nostros. ... Messiah exemplum vitæ omni ... rationum, à quo vniuersa dependet mundi ... ... citur ... æterna, & exponitur nostris per omnes dies seculorum, vbi legitur, Israel ... salute æterna. De quo nonnihil ... bitur in libro Cabalæ Hacadma והיא סוד מלך המשיח שיבא B במהרה ביבינו שכל פעולתו תחלה על והוגם ירך שהוא סוד השביעי והיא השם כי בושלם וחשלם כל ירך המלאכה על id est, Et hoc est arcanum Regis Messihæ, qui veniet cito in diebus nostris, cuius omnis operatio incipiet in v. H. & etiam I. H. quod est mysterium diei septimæ, & hoc nomen est nomen ipsius integrale, perficietur que omne opus in manu eius. Ecce definitum est à sapientibus Cabalistis omnia per Messiham fore perficienda, & totam eius operationem fieri sa- C cratissimis quatuor literis: H. V. H. in mysterio diei septimæ, non à numero videlicet dierum sic appellatæ, sed à transitu de vita actiua ad vitam contemplatiuam: id est, in ipsa quietudine animi, & pacata tranquillitate, recedendo ab huius mundi nimia sollicitudine, & à cæmentariis operibus purus. Scriptum est enim, Et requieuit die septimo ab vniuerso opere quod patrarat. Quamuis autem Talmudistæ multa Regi huic attribuant nomina, vt intelligere licet ex plurimorum D Doctorum allegationibus in libro *Sanhedrin* volumine *Helek*, citans à capite, vbi scribitur: Et R. bbi Iohanan dixit, Messihæ quod est nomen? vsque ad locum, Suscepitque Rabbi Eliezer, dicens, Dies Messihæ. Et post in multis eorum scriptutis, sicut commentariis in Canticum Synagogæ: הוא נקרא ראש וראשון Exponuntur nomina Messihæ *Silo*, *Innon*, Dauid, *Hanina*, Germen, Iustus, Consolator: ea tamen singula putantur agnomina velut imaginaria, instar se- E ptem exemplorum ... recensitorum, quæ sunt, Arca, Propitiat... um, Tabulæ, Virga Aaron, Vrna Mannæ, & Spiritus Dei. Sed iuxta Cabalistas vnum hoc nomen ineffabile יהוה auditum est, quam sit proprium Messihæ, quod integrabit & perficiet nomen eius subsistentium: docent enim credi oportere, hoc esse nomen ipsius integrale, quod pie sancteque integratur in miserationibus, cui nemo Talmudista inficiator sub ... quum dixerit magnus ille Magister in F Talmud commemorato in loco, quod nomen Messihæ veniet ... consimiliter *Hanina*, id est misericordia, citando cap. Ieremiæ 16. v. ... quem tamen licenter ac improprie R... ... sic ... unt, Qui non dabunt vobis requiem. Sed ea non est ... logica interpretatio ... rectius me iudice legatur, Quod non ... vos misericordiam. Hoc Ionathan Chaldæus ... dixit רחמין, id est miserationes, vt qui ... ndum Talmudistas di... ve... ... quod vobis ... bu- G lantibus in prauitate ... vt Deum non au... tis, non erit Messiha, qui nominatur miserationes: quo clare innotescit ברחמים id est, in miserationibus de medio I. H. V. H. nomen fore pro-

ptium Saluatoris Messihæ, cuius & dignitas & officium, tametsi rigore ac seueritate constet, iuxta Regis Dauid vaticinium absque vllius controuersia de ipso Messiha expressum, Iudicabit populum tuum, inquit, in iustitia, & pauperes tuos in iudicio: tamen quoniam iudicium, I. משפט secundum omnes Cabalistas, cum iustitia etiam admittit clementiam: sic enim legitur in Portæ lucis capite 4. כי המשפט חציו דין וחציו חסד id est, Quod iudicium est partim rigor, & partim clementia: quibus modis primi lapsus reconciliatio per iteratam vnionem, & nouam quandam populi cum Deo desponsationem futura est, vt Hoseas prædixit: Sponsabo te mihi in iustitia & iudicio: in misericordia & in miserationibus, vbi ponitur, ברחמים ne quis potet illum ipsum Messiæ aduentum ex aliqua iuris necessitate, se non potius de gratia mera, & dono Dei liberalissimo esse destinatum, recte imponetur huic Saluatori nomen clementiæ inclytum, quod ex omnibus literis tam vocalibus quam consonante sol in misericordiam, & præterea nihil aliud significantibus erit compositum. Idque forte coniicimus per sanctas quatuor literas, quibus tanquam notis & symbolis ineffabile depingitur, & per *Sin* consonantem, quo nomen ineffabile nominatur. Tritum enim in Cabala est, quod hæc nota *Sin* exponitur שין per *notaricon*, שם יחוה נגלה id est, Nomen Tetragrammaton vocatum, hoc est, prolatum. Nullæ autem sunt literæ aliæ, quibus sola vnde misericordia designatur, nisi hæ quinque I. H. V. H. & consona *Sin*, id est, I. De vocalibus quatuor in libro Portarum iustitiæ, sic legitur, והו סוד שאמ׳ רול כי חנה יהוה יוצא ממקומו יוצא ממדת רחמים id est, Et hoc est mysterium, quod dixerunt Magistri nostri, quorum memoria sit in pace, quod ecce quatriliterum (inquit Micha) I. H. V. H. egreditur de loco suo, egredietur per proprietatem miserationum. De consonante autem *Sin* vniuersi Cabalistæ, qui non sunt nescii in Cabalistica גימטריא *Sin* literam totius in se complexus quatuliteri ex Arithmetica proportione rationem continere, haud inficias ibunt, eandem quoque ab ea possideri proprietatem clementiæ ac misericordiæ. Omnium igitur hominum salus de sola Dei misericordia expectanda est, quod palam expressit Habacuk, Domine sic alloquens, Cum iratus fueris, misericordiæ recordaberis. Vbi Dauid Camhi, quem nostri appellant Kimhi (sicut alii pronuntiant Rabbi, & Alemania dicit Ribi, per facilem vocalis a in i conuersionem, v. & de Græcis ac Latinis extat par iudicium, illi enim γράμματι & λέγειν, nos Grammatica & Logica; illi μάτηρ, nos mater, ita Samson Simson, & Camhi Kimhi, & alia plura) Ille, inquam, Dauid Iudæus Hispaniensis, per nomen רחם id est, misericordiæ illic positum, secundum arithmeticam proportionem Cabalistice, hoc est, symbolice intelligendum esse docet Abraham, quasi Habacuc sic diceret, O Deus, quum tu ira peccati nostri tangeris, memento seminis Abrahæ, cui promisisti, quod in eo benedicentur vniuersæ cognationes terræ. Et rursum, O Deus, tu illum affatus es, benedicentur in semine tuo omnes gentes terræ. Vt autem indicaret Habacuk ipse

ipſe, quódnam futurum eſſet illud ſemen, ſubiunxit, Egreſſus es in ſalutem populi tui, in ſalutem cum Meſſiha tuo: vbi idem D. Kimhi ſic ſcribit, הוא משיח בן דוד id eſt, Hic eſt Meſſiha filius Dauid. Aio igitur cum ſapientibus Cabaliſtis, omnium noſtrûm veram ſalutem in Meſſiha pendere, quotquot attingimus illum. Quo fit, vt ab omnibus nos rebus creatis, quoad poſſumus, abſoluentes, per omnes gradus aſcendere ac migrare in eum conemur, vt ipſum ſi minus conſequamur, at vel aſſequamur certe, pro ſingulorum quorumq; virili. Nam hic eſt noſter ipſe, in cuius aduentum omnis lex à nobis etiam intellectualiter refertur, & non Moyſi tantum ſcriptura, ſed & Prophetarum, & quicquid in Hagiographis continetur. Totum namque id contextum, quod *Eſrim Varba.* id eſt, viginti quatuor nos dicimus, & vos Biblia nominatis, totum, inquam, התורה id eſt, legis appellatione nuncupamus. Vt in Daniel. cap. 9. Ambulando in lege Domini Dei noſtri, quam tradidit coram nobis per manum ſeruorum ſuorum Prophetarum. Hanc ſolam ſcripturam decreuimus tam ſtabilem, & adeo eſſe firmam, vt ſuper eam cogitatus omnes noſtros toto fundare queamus, & ſublimes ſpeculantium hominum contemplationes haud perplexim locare, tum quia ſummi Dei voce promulgata ſit: tum quia tantis energiæ viribus in hominum contemplantiſſimorum mentibus ſolet operari, vt per eam de quibuſcunquelibet miſtis ad ſimplicia, de ſimplicibus ad ſimpliciſſima, de cauſatis ad cauſas, & à mundo demque inferiori ad ſuperiorem, à ſuperiore ad Meſſiham, qui mentis noſtræ obiectum ſupremum, & in vltimo gradu conceptibile ſit, tanquam ad Regem ſeculorum adſcendere valeamus, per quem plane tandem in Deum tranſeamus incomprehenſibilem: tum etiam quoniam per has ſacras literas quaſi per ſcalam Iacob, cacumine tangentem cœlos, cui Deus ipſe innitatur, noſtri adſcendunt angeli, & deſcendunt, vectores hinc precum, inde donorum, qui vltro citroque portant hincinde ſuppetias, vt ex veſtris quidam ait. Et profecto nihil ſentio aliud etiam, quod vel fingi poſſet, animum noſtrum arctius Deo, perinde atque aliquod ſtamen introtexere, quam illam ipſam, cuius mentio fit, ſacram ſcripturam, quæ nos primo in diuinorum admirationem ducit: tum in eorum pro humano captu agnitionem, deinde in illum ardentiſſimum qualitercunque cognitæ diuinitatis amorem, præ ſe ferentem certiſſimum ſpei effectum. Per hanc cum Ezechielis animalibus & rotis de terra eleuamur, vt cum euntibus eamus, & cum ſtantibus ſtemus. Hic eſt ſolus veræ contemplationis campus, cuius ſingula verba, ſingula ſunt ſacramenta, & ſinguli ſermones, ſyllabæ, apices, punctaque eius plena ſunt arcanis ſenſibus, non tantum nobis authoribus, verum etiam Chriſtianis atteſtantibus. Hæc eſt Cabala, quæ nos humi degere non ſinit, ſed mentem noſtram extollit ad altiſſimam comprehenſionis metam, quæ tamen nequeat animam Meſſihę rationabiliter tranſcendere, niſi quodam incomprehenſibili intuitu quaſi via momẽtanei raptus, quo putamus haud impoſſibile Cabaliſtis nobis in ſpiritu prope tertium mundum corripi, vbi eſt Meſſiha omnibus inferioribus influens. Mundi enim generaliſſimi numero tres ſunt. Primus materialis, ſecundus formalis, & tertius informis. Seu quando ſic vultis, primus, inquam, infimus, qui & ſenſibilis, ſecundus ſupremus & mentalis, qui & intelligibilis, & tertius [Greek illegible]. i. ſuperſupremus, vel ſi dicere licet, ſupremiſſimus, incomparabilis & diuinus. Mundum autem cenſeri primum quoad nos volui hunc corporeum, cæteris ſubſiſtentem, ordine forte peruerſo, qui iuſta ratione in genere cauſarum fuiſſe debebat vltimus, quaſi receptaculum omnium ſuperiorũ. Iſte conſtituitur primo ex cœlis & cœleſtibus: ſecundo ex elementis & elementatis: tertiu ex natura humana & ſingularibus hominibus, qui dicuntur Hebraice עולם הקטן Græce μικρὸ[ς κό]σμος, & Latine paruus mundus. Vniuerſum hoc corpus, vt Ariſtoteli veſtro placet in libro de Mundo, eſt globus ex cœlo & terra, & iis contentis naturis conſtitutus, quippe cum ſeptem habitaculis cœleſtibus, & ſeptem habitaculis terreſtribus, quæ quidem enumerat Rabbi Menahem Racanat in capite 25. Leuitici, nominibus iſtis primo ad cœlum pertinentibus, שמים רקיע שחקים זבול מעון מכון ערבות Secundo ad terram ארץ ארקא גיא יבשה חרבה תבל חלד Septem quoque habitacula inferorum Ioſeph Salernitanus in Hortonucis (vt paulo ſuperius audiuiſtis) nominatim recitauit. De Microcoſmo autem id quoque haud clam eſt omnibus nobis, ad hominis conditionem, quamlibet in partem reſpexeritis ſeptem attinere, quæ ſunt corpus, anima, & ex iis compoſitum, quod נפש appellamus, vt eſt illud Regis Sodomorum תן לי נפש id eſt, da mihi hominem, ex quatuor ſcilicet potentiis animæ compoſitum, & quatuor qualitatibus mundi maioris, qui ſane mundus, cum ſit animatus, illuſtratur mente propria, quæ dicitur *Metattron.* Secundus eſt mundus ſupremus intelligentiarum ſeparatarum, quæ à Cabaliſtis appellantur שכלים נפרדים à philoſophis autem Hebræorum דעות נפרדות Huiuſ quidem mundum & ſpeciebus plenum, & formis, & mentibus ſolutis, & angelis complectitur, ambit & regit ipſa Meſſihæ anima, quæ apud Cabaliſtas eſt idea idea omnium vitarum, ad quam refertur omnis vitalitas indiuidualis, ſpecifica, & generifica. Inde quaſi ex viuario depromitur vita omnis, & nominatur à Cabaliſtis terra viuentium, לפיכך דרשו בפסוק תוצא הארץ נפש חיה למינה זו נפשו של משיח i. ideoque commentantur, in verſiculo, Producat terra animam viuentem ad ſpeciem ſuam: hæc eſt anima Meſſihæ. [illegible] verba leguntur ita in Portæ lucis capite ſecun[illegible]o, Et ſicut in mundo humano, qui dicitur Mi[illegible]ocoſmus, animæ hominis dominatur mens, it[a] mundo cœleſti dominatur *Metattron*, & mundo angelico dominatur anima Meſſihæ, & mundo incomparabili dominatur *Adonai.* Quinetiam ſicut lux mentis eſt intellectus agens, ita lux *Metattron* eſt *Sadai*, & lux animæ Meſſihæ eſt *Elhai*, id eſt, Deus viuus, & lux *Adonai* eſt *Enſoph.* Cumque conſultiſſimis rerum naturalium ſcrutatoribus facile videatur ſuperioris naturæ infimum, cum inferioris naturæ ſupremo commu-

nicare, in tantum quidem, vt sæpius de proxime connexis dubitari possit, contigua sint an continua, & cuiusnam existat naturæ illud, quo continua vniuntur, haud secus atque id, quo equi pes, & eius vngula conueniunt, corneumne sit an carneum, propter immediatam existentium connexionem: idcirco etiam nunc magis sine iniuria dici arbitror, quod homo Microcosmus & mundus sensibilis ille magnus, communicant in mente. Mundus item corporeus, & mundus intellectualis communicant in *Metattron*, qui est intellectus agens primi mobilis: vnus cum natura cœlesti tanquã inferiori, & cum natura angelica tanquam superiori: mundus aũt supremus cum mundo tertio incomparabili ac supersupremo communicãt in anima Messihæ quasi essentia quadam vtrinq; & angelico & diuino mundo continua: nec enim intersti[t]io vllo anima Messihę & *Elbai* distant. Sed est *Elbai* fons aquarum viuentium, & anima Messihæ riuus vitæ. Tertius mundus est Deitatis, qui constituitur ex eo, quod *Seraphim* vocauerunt, Sanctus, Sanctus, Sanctus, Tetragrammatus. Diciturque in Deuteronomio, Magnus, potens & terribilis, seu potius reuerendus. Magnus ante creationem, potens in creatione, & reuerendus post creationem. Et hic est אחד, id est, vnus, imo magis proprie, principium vnitatis, quia *Aleph* designat principium, & *had* vnum: quasi principium vnius, omnia in sua simplicitate vnitatis complicans. Cuius talis est emanatio secundum Cabalistas רוח דבר קול id est, Spiritus, Verbum, Vox. Sic enim Rabbi Azariel in commentario sanctitatis, post etiam ea, quæ nunc recitaui, scripsit his verbis, מרוח יוצא הדבר והקול בלא פתיחת שפתים ובלא דבור לשון ולא נשמת אדם i. Ex spiritu producitur verbum atque vox, non per apertionem labiorum, & non per sermonem linguæ, nec anhelitu hominis. Et hi tres vnus est spiritus, quia vnus est Deus, vt in libro *Ietsira* de creatione legimus his verbis, אחת רוח אלהים חיים ברוך הוא ומבורך שמו של חי העולמים קול ורוח ודבר וזה היא רוח הקדש שתים רוח מרוח i. Vnus spiritus Deus viuẽs, benedictus ipse, & benedictum nomen eius, qui viuit in secula, vox, & spiritus, & verbum, & hoc est spiritus sanctus, duo spiritus ex spiritu. Hæc Abraham pater noster. Et iuxta id, quod Rabbi Hamai in libro העיון de speculatione scripsit, Hi tres, qui sunt vnum, inter se proportionem habent vt אחד מיוחד יחיד i. Vnus, vniens, vnitum. Quin & paulo superius idem ait, והם ראש ואמצע וסוף i. Et sunt principiũ, & mediũ, & finis, & hæc sunt vnus punctus, & est ארון הכל i. Dominus vniuersi. Sic in volumine citato Mundus itaque ille tertius incomparabiliter summus ex istis tribus, quæ sunt vnũ constitutus, quasi ex summa essentia, potentia & operatione, in æternum & vltra extenditur, nec concauus, nec conuexus, nec cancellatus, nec superficiem habens. Nam vt scribit Azariel in libro pridem allegato sanctitatis, הוא ראשון בלי תחלה והוא אחרון בלי תכלה i. Hic est primus absque initio, & hic est vltimus absq; termino: sine quo ne cogitatus quidẽ nostri pertingere possunt, & nominatur *Ensoph*. i. infinitudo, quæ est summa quædam res secundum se incomprehensibilis & ineffabilis, in remotissimo suę diuinitatis recessu, & in fontani luminis inaccessibili abysso se retrahens & contegens, vt sic nihil intelligatur ex ea procedere, quasi absolutissima Deitas per omnimoda sui in se ipsa clausione immanens nuda sine veste ac absq; vllo circumstantiarum amictu, nec sui profusa, nec splendoris sui dilatata bonitate indiscriminatim ens & non ens, & omnia, quæ rationi nostræ videntur inter se contraria & contradictoria, vt segregata & libera vnitas simplicissime implicans: sic enim legitur in libro de fide & expiatione, כבר אמרתי לך כי המוציא יש מאין אינו חסר וכי היש הוא באין בענין אין והאין הוא ביש בענין יש ללמוד שהאין הוא היש והיש הוא האין: i. Iam dixi tibi, quod producens ens de non ente nullius eget, & quod ens est in non ente, quoad rem non entis, & non ens est in ente quoad rem entis. Et infra, Quo discas, quod non ens est ens, & ens est non ens, ita illic scriptum legitur. Istud autem omnem nostrum intellectum transcendit, qui nequit contradictoria in suo principio combinare via rationis, quoniam per ea, quæ nobis ab ipsa natura manifesta fiunt, ambulamus, quæ longe ab hac infinita virtute cadens, ipsa contradictoria per infinitum distantia connectere simul nequit, vt quidam Germanorum philosophissimus archiflamen dialis annos paulo ante quinquaginta & duos posteritati acceptum reliquit. Temporalium igitur curarum grauamine semoto, & anxiorum disputationum sophismatibus contemptis, felix Cabalista per Cabalam, id est, recepti & crediti semitam tenebras erumpit & prosilit in splendorem, quo attingit lumen, & sic à lumine migrat in lucem & per lucem, quantum humana potest capere natura, illud verum luminare comprehendit sub modo entis, non autem non entis, nisi fiat hoc per omnium abstractionem, quæcunq; non sunt principium absolute primum. Cumque frequenter hac via per ineffabile gaudium & alacritatem spiritus ipsa mens Cabalistæ intra profundæ taciturnitatis secretum humilia deserens, atque terrena, ad supercœlestia & inuisibilia transfertur, omnem transcendentia humanum sensum, tunc etsi adhuc mortali in cute hospitatus, tamen socius fit Angelorum, perinde atque domicilii supercœlestis quidam inquilinus, cuius tam crebra conuersatio in cœlis esse cognoscatur, & tum quandoque cum illis tanquam viatum suarum comitibus ad altiora spatiatur, animamque Messihæ visitat, quandoq; autẽ ad inferiores tam cœlestes quam cæteras naturæ virtutes angelico ductu, nec tamen sine propria quoq; ratione descendit, & earum dignitates operationesque intelligere ac singulari honore venerari studet. Vnde oritur intima Cabalistę cum Angelis amicitia, per quam aliquando nomina diuina rite cognoscens, res admirandas conficit, quæ vulgus miracula nominat, vt R. Meir per nomen diuinum vel ab ethnico prolatum ipsam vxoris suæ sororem à corruptione diuersorii lupanaris præseruauit, quam vi prostitutam nullus ganeonum verbo dicto etiam quantumuis robustus violare ac stuprare valuerat. Hæc in Portæ lucis exordio, & alia id genus plurima cum suis autoribus recitantur: Tamq; facilis eius-

lis einſcemodi erat patrum memoria Cabaliſtis A miraculorum operatio, vt à ab nudis & prophanis ſæpius ignominioſe verſuu magici cognominarentur, quaſi non [illegible] opera perfeciſſet Michael, ſed [illegible] Samael, videlicet per incantationes Ægyp[illegible]cas, & arcana quædam, tametſi virga Cabaliſtarum ſemper deuorat virgas præſtigiatorum, & ſalubrius agit quodcunque diuinum, quam vllum dæmoniacum. Semper [illegible] ad hominum ſalutem [illegible] Cabalæ artificium, cõtra vero ſemper ad perditionem [illegible] vergit [illegible] B vanitatis venefi[illegible]: hoc per no[illegible] tenebrarum & cacodæmon[illegible]nt, illud per nomina lucis & beatorum Angelorum, de quibus [illegible] more noſtro Sabbathi feriatus dies iam veſperi hac ipſa hora ingrueret, quoniam huc atti[illegible]et, tanquam huius ætus fructus, quem adeo d[illegible]ideratis, ego ſane tum quicquid ſentirem, magis ample tractarem. At parum abeſt quin nox ruat, optimi viri, fec[illegible]endumq; nobis eſt, non modo ne præcepti neg[illegible] multa vapulem, verum ne etiam profeſſioni Ca C balicæ deſiam, ſi hoc Sabbatho vltra *Sabbathai*, qui eſt Saturnus, ſuprema arcana & recondita labore operoſo effodiam, ac non potius ſile[illegible]o remorer, & otio perſ[illegible]ar tantiſper, dum ſequens dies prætereat. Cætera hic perendie vel quoto-

quoque loco, vtut elegeritis, de arte Cabaliſtica explanabimus. Tum Philolaus, Es [illegible]it, difficillimas arce[illegible] tes ſortitus n[illegible]a, qui poſt meridiem, ador[illegible]is nobis tot res [illegible] admirandas, & tanto numero perpetua o[illegible]none [illegible]tuliſti, quanquam nulla plane moueri [illegible] leſtia. Et ille [illegible]m, Amor, inquit, e[illegible]ga vos m[illegible] ſpero [illegible]utuu[illegible] omnem moleſtiam abſtulit. Quod niſi adeſſent ferię non putarem mea interęſſe vos tales ac tantos d[illegible]cendi gratia hu[illegible] pr[illegible]fe[illegible]os, ita B Caba[illegible]ę doctr[illegible]iunos & inexplet[illegible]s dimittere, ſed [illegible]endum eſt [illegible]egi. Ad hæc Ma[illegible]nus, Ego vero [illegible] non recte fateo, nunquam me à c[illegible]u[illegible] quam conſpectu magis doctum abiiſſe, mihique, vel ſimalis ambobus, v[illegible] pro hoc quoq; recipiam, abs te quide[illegible] cu[illegible]l[illegible]te, quantum id temporis pati ere[illegible], at e[illegible] [illegible]ctum. Mox Philolaus, Tu ſo[illegible], inq[illegible] [illegible]u[illegible]m Marran[illegible] [illegible]gas v[illegible]im, ego n[illegible]ndum i[illegible] q[illegible] [illegible]uam maximi, & [illegible] doctrinam Pythag[illegible] [illegible]ilia[illegible] [illegible]ece[illegible]em b[illegible], C tamen audiori [illegible] hi copioſius haurienda fore [illegible] ſatisfactum put[illegible]ero, ſi non comperendinata [illegible] finem artis affe[illegible]at. Qua de re poſt ſabbatum illud tuum, Simon, quando ſingulari tua comitate nos ita fe[illegible]s. redibimus. Et ille, Redite dom[illegible], ait, intrepide, ac interea valete buna valetudine.

IOANNIS REVCHLINI PHORCENSIS LEGVM DOCTORIS, DE ARTE CABALISTICA

Liber Secundvs.

ABiuntibus inde [illegible] tri[illegible]u[illegible] Philolao iuniore, Mar[illegible]anoq; domum, varius inter eundum erat ſ[illegible]rmo, & nõ ineptus, quippe doctis ſupra modum Philoſophis de ho[illegible] ipſo Hebræo, cuius cum [illegible]ma doctrina ſingularem e[illegible]am commendabant erga peregrin[illegible]s huma[illegible]tatẽ, & in omnib[illegible] præ omnibus morũ dignitatẽ. Placuerunt cuncti eius hominis, præter vnũ iſt[illegible]d Sabbatũ, futuro ([illegible] dicarun[illegible] [illegible]tio plenũ quo[illegible] tanti [illegible]giſtri g[illegible]tiſſimo colloqui[illegible] diuel[illegible]rentur, & in diem [illegible] e- F ſerentur vſq; adeo tertium, non abſq; temporum m[illegible] G leſto diſpẽdio, cum, quid actum eſſent luce cra[illegible]na, ignorarent. Tum ambulando ita ruminati acceptæ [illegible]ecum doctrinæ, breues dictorũ epilogos mutuo percenſebant. Ardentibus autem illis di-

ſcendi feruore, venit in mentem, & rediit ſubito in memoriam admirabilis viri Iudæi oratio, diſputandi acrimonia, inſtitutio grauis & erudita, quæ ſine [illegible]tierate delectet, non fucata, non colorata, ſed quę vbi maxime careat floribus, ibi plurimum pariat fructus. Cumq; ſe iam ab itinere in diuerſorium corripuiſſent, mox in ipſo conſeſſu, antequam reſpiraſſent, cœpit ita Marranus, Omnium ſapientum, quos [illegible] quidem à teneris audiuerim annis, haud ſcio an vllus fuerit vnquam, qui argutior in dicend[illegible], & ſublimior in ſentiendo viſus [illegible] ſit hoc vn[illegible] Simone, quem vel reminiſcens tam [illegible]ri[illegible]ã, ita ſermone ſuo tametſi plano, ſi[illegible], [illegible]n aff[illegible]ctato, non domi quęſito, mi[illegible]ni [illegible]e[illegible] [illegible]moſthenis oleum olente [illegible]d magis exte[illegible] al[illegible] quotidiano meum anim[illegible] ad ardua [illegible]ontem[illegible]da excitauit, vt nihil conceperim [illegible]atius. Di[illegible]ni, homo Iudæus ex Iudæis ortus, [illegible]us, educatus, & edoctus, quæ natio vbiq; gen-

tium barbara superciliosa, [illegible] [illegible] &c A splendore omnium bonarum [illegible] na est habita: perpetuam credo mihi [illegible] pro- chui desiderio in [illegible] vultus, audissem verba loquentis, si non [illegible] hoc vesperi sabbathum intervenisset. Tum Philolaus, Ne Græci quidem omnes, inquit, quibus omnium consensu tribuitur multarum [illegible] disciplinas ingeniorum acumen, dicendi copia, tam adsi- en- dere potuissent in alta [illegible] fasti- B gia, nisi fortè unus Pythagoras ille [illegible], philoso- phiæ pater, tamen qui non a Græcis eam doctri- næ præstantiam, quin potius ab illis Iudæis recepetit. Itaque receptor optimo iure ipse quo- que, id est, Cabalista nominandus erit, qui uni- us vt post diuturnam peregrinationem [illegible] quo aliquid admiratione dignum [illegible] triam, quod facilius vulgò crederetur, ipse nomen illud Cabalæ suis incognitum primus in nomen philosophiæ Græcum mutauerit. Quod eo argu- C mento rectè coniicimus, quia nomen discipulis suis reliquit aliqua ratione perquirendi facultatem, quin id primum sui dogmatis principium esse voluit, vt quærentibus causam responderent, αὐτὸς ἔφα, id est, Ipse dixit, more Cabalistarum, qui ferme haud aliter rerum cognoscendarum rationes citant, quam quod aiunt, אמרו חכמים id est, Dixerunt Sapientes. Sic noster ille αὐτὸς ἔφα, id est, Ipse dixit. Ipse autem idem est Pythago- ras, qui hoc modo philosophiæ nomen indi- D disse perhibetur, quoniam suorum Hebræorum authores *Hachamim* & Græcorum ante se olim *Sophi* cognominarentur, ita veterem discipli- nam nouo conatus est nominis ornamento ve[illegible]- re. Non autem eo tibi debent minori [illegible] co- nio digna videri, quæ Simon Iudæus protulit quod fint ab ignobili Hebrææ gentis Doctore, tanquam ex barbaris authoribus desumpta, & ab homine barbaro allata, quando idem omnium maximus noster Pythagoras simul cum barbaro E quodam nominis Zora, scientiarum prima stu- dia iniit, adeoque id extra Græciam, quo tem- pore apud Ægyptios secum philosophati sunt, qui tum dicebantur Prophetæ, & Assyriorum Chaldæi, & Gallorum Druidæ, & ex Bactris Sa- manæi, & Celtarum non pauci, & apud Persas Magi, & apud Indos Gymnosophistæ, & ille A- nacharsis apud Scythas, & in Thracia Zamol- xis ante ipsius Pythagoræ seruus, quod omne Alexander ille cognomento Polyhistor, in li- F bro περὶ Πυθαγορικῶν συμβόλων, id est, De Pytha- goricis notis, scriptum reliquit, & apud Indos denique Iudæi, quos appellarunt Brachmanas, vt Aristobulus Peripateticus meminit. Sane licet vera dicere, non est certe vsquam repertus Py- thagoras quicquam tetum aut diuinarum aut hu- manarum vel à Græcis didicisse, vel à Roma- nis. Sed vt Antiphon edidit in libro [illegible] τῶν ἐν ἀρετῇ πρωτευσάντων, id est, de [illegible] eorum, qui virtute præstiterunt. Accessit deinde [illegible] tia Pythagoras ad Ægyptios & Arabas, [illegible] Chaldæos, postquam è Syria, quæ [illegible] & nomi- natur Iudæa, Pherecydem sibi magistrum & præ- ceptorem nactus fuisset. Vnde Syrus vulgo ipse quoque nuncupabatur, quem alii Tyrium di-

xere, alii Tyrrenum, ὡς βάρβαρον ἀλλ᾽ οὐχ Ἑλληνι- [illegible] [illegible] φιλόσοφον. i. vt barbarum & non Græcum fuisse prædicarent. Hinc omnium Philosophorum primum. Hæc, Marrane, cõuiua mi doctissime, penes Eusebium Pamphili scripta legisse certo scio, in volumine, si rite recordor, de præparatione Euangelica [illegible] cit, qui & hoc addidit, μόνον ὅτι [illegible] σοφὰς [illegible] [illegible], id est, Tantum quod à sapientibus Græ- ci, h. habent nihil, penoria sapientiæ ac [illegible] [illegible] habituntum. De quibus, vt est in Timæo Platonis, barbarus quondam Ægyptius sacerdos valde senex, vere admodum vitus est Soloni dixisse, O Solon, Solon, Græci semper pueri e- stis, nullam habentes antiquam opinionem, nulla[illegible] m disciplinam tempore canam. Nec illud non erit maxime laudandum in Pythagora præstanti sapientia & nobilissimo viro, quod in alieno & C longinquo solo, quæ à barbaris hominibus labo- re ingenti, algu & sudore, multa commentatio- ne atque meditatione, non paucis etiam annis con[illegible] ea, non dicam meliora, sed tamen splen- didiora in patriam, ac vsque adeo in Italiam, quæ tunc magna Græcia dicebatur, ceu humeris ipse suis reportauit, cum incredibili cunctorum de se atque suis sectatoribus admiratione, ita vt omnis qui sapientia & doctrina excelleret, Pythagoræ auditor fuisse crederetur. Vnde Philosophia Ita- D lica potissimum ab illo nomen accepit. Adstipu- latur huic laudi Numenius Pythagoricus in pri- mo volumine de Bono, cum ait, [illegible] Platonat- que Pythagoras, quæcunque Brachmanes Magi, Ægyptii, Iudæi que inuenerunt, ea Græcè ipsi ex- posuerunt. Quod [illegible] [illegible] [illegible], verum esse, quod [illegible] vir doctissimi, & va- riarum linguarum peritia, Iudæorum quæque ram recepta, quam inuenta exponi alienis fuerit, hinc Græcorum, inde Latinorum, nihilque no- E strum esse in Philosophia, quod non ante Iudæo- rum fuerit, quantumuis hoc seculo adimatur eis merita gloria, & nunc vniuersa eorum conte- mnantur. quoniam pigritias etas omnium studio- rum explicationem magis illustrem perpolitam- que desiderat. Tum vero optime Philolae, refers, inquit Marranus, cum magis assentiar [illegible] dis H[illegible] bæ, λόγος γὰρ [illegible] [illegible] αὐτὸς οὐ [illegible], id est, Sermo nam[illegible] ex inglorus progrediens atque [illegible] idem, F non idem valet. Nam si Aristoteles aliquid [illegible] Theophrastus quippiam ea protulisset, quæ nos Simon hodie docuit, nihil omnium fent[illegible] esset dignius auditu, nihil grauius, nihil [illegible] illius, ad[illegible] esset tantummodo dicendi gen[illegible] ma- gis æquabile, & aliquem eloquentiæ fucum. Nunc [illegible] nam Iudæus est, qui suo more agrestius [illegible] & pressius rem omnem tractauit, haud du- [illegible] quin [illegible] sint futura in auribus illorum [illegible] o æuo Sophistarum, vt ipsi sibi videntur, plane persubtilium, si quæ audiant, aut fint audi- tum, vel ponus vniuers[illegible] inc aut praue aut stulte philosophantibus, apparant implicata, obstre- pera, horrida, rerum, [illegible] nda, rusticam asperitatem & per [illegible] in [illegible] [illegible], tametsi etiam (vt mos eorum fert) prius non quantum oporteat

examinata

examinata quidem, quasi aurum non situarum, quod in luto quærimus. Post vero quam ab hoc iam homine in diuer[illegible]um ecce nostrum recta via nullo monstrante edimus, quando cœna forte nobis præstinata nondũ est, consulo vt quisque sua recitemus inter nos, præsertim digniora quæ audiuimus, & figamus memoriæ, ne labantur, dum recen[tia] omnia tenemus. E[t] Philolaus, Quam prudenter ait illa pręcogitasti Marrane, sic enim ad aud[itoriu]m paratiores virum accedemus perendie post hoc Sabbathi monstrum,

Cultaq; Iudæo septimo sacra viro, vt ait Ouid. Interea tu sellam hanc arripias, ego alterã, & considentes dicamus celeriter de omnibus, donec apparentur quæ ad cœnam congruant. Cæterum, ne detur frustra contentioni locus cum soli simus, id enim aliud nihil esset quam tempus perdere, tu prior quicquid in buccam venerit [v]el præteritorum aut pręsentium recordandi vel commentandi gratia quocunq; accidat modo, eloquere. Sic igitur Marranus exorsa texuit: Et quanquam negotium omne, inquit, circa quod postmeridiano hoc tempore conuersati sumus mihi singula examussim perpendenti videatur esse altius, quam vt id nos h[umani] strati suspicere possimus, tamen sępenumero quæ hominibus prima specie apparent ardua & impossibilia, tandem continuis & indefessis exercitationibus durioq; [la]bore fiunt & plana & facilia, iuxta Maronis illud,

Labor omnia vincit.

Idcirco libenter in medium conferam quę ab isto me audiuisse meminero, addamq; illis quid ipse sentiam. Hebræus sane præceptor noster de Cabala nobis petentibus tractaturus commodum ostendebat, eo nomine quid sit intelligendum. Nam C[ab]ala receptionem designat: simul & hoc attulit quod ea nostris animis esset insita semper ad [sum]ma c[o]nditione naturali tendentibus, quapropt[er] eius desiderium nobis constaret ingenerari, & quod summę res ac diuinæ sublimiores haberentur atq; digniores, quam quod ratione humana comprehendi ac discerni queant. Id autem triuiale idu[m] Peripateticis est dogma. Vt enim principio meos Arabas, cum quibus mihi extat solita familiaritas, citare liceat, Alpharabius in libro quem de [sci]entiis præscripsit, hac vtitur sententia, q[u]od res diuinæ ac pia fide credibiles, sunt [al]tio[ris] ordinis, cum sint assumtæ ab inspiratione diuina quoniam in eis sunt secreta diui[n]a, à quorum comprehensione debilitantur rationes humanæ, neque consequuntur ea. Hæc Arabs ille, quod & Sithon noster affirmauit, qui eos ordines appellat regiones, & in animæ nostræ tertiam regionem constituit res incorporeas ac substantias ab omni materiæ pensione liberas & immunes, non quæ Antisthenes [pu]tauit phantasticas ill[as] & logica vniuersalia. Sed ipsas, [in]q[uiu]m, reales formas, species, ideas, essentias, q[u]æ sunt res altissimæ, circa quas versantur Cabalistæ, vt audio, [con]templationibus suis prope inenarrabilibus, & singula quæ nos sentire aut sci[re] arbitramur, h[ue] conferunt, ac demum vniuersa in vnum, quod est ipsum bonum atq; primum per media reducunt, tanquam ad nostrę mentis saluberrimum portum. Quod Aristoteles in 14. libro eorum quæ Postna-

turalia scripsit id quod est αὐτάρκης καὶ ἡ σωτηρία, id est, Sibi sufficiens & salus esse dixit, & Simon Hebraice ישועה nominauit. Sicut & reg[i]us Psaltes ait, Domini est salus: & super hanc generis humani salutem, omnium Simon Cabalistarum fundamenta iecit, quæ nec sint à ratione inuestiganda, nec per rationem inuestigata, vt quibus nec sensus prębuit hypostasim, nec intellectus disciplinam: [su]mma enim sunt, & quorum causa nequeat adæquata reperiri, à quo[ru]m cognitione disertissimus sectę Peripateticæ [Th]eophrastus scientiæ abstulit facultatem: sic enim in suis Supernaturalibus scripsit, μέχρι μὲν οὖν τινος δυνάμεθα δι' αἰτίου θεωρεῖν, ἀρχὰς ἀπὸ τῶν αἰσθήσεων λαμβάνοντες. ὅταν δ' ἐπ' αὐτὰ τὰ ἄκρα καὶ πρῶτα μεταβαίνωμεν, οὐκέτι δυνάμεθα, εἴτε διὰ τὸ μὴ ἔχειν αἰτίαν, εἴτε διὰ τὴν ἡμετέραν ἀσθένειαν. id est, Vsq; ad aliquid quidem possumus per causam speculari, principia à sensibus sumentes: quando autem ad ipsa extrema & prima transierimus non amplius possumus, siue propterea quod non habemus causam, seu propter nostram infirmitatem. De supernis enim & diuinis, quibus nihil est prius, vndenam quæso posset demonstrationis aliquod medium sumi? Quare Plato ait in Timæo, quod illa explicare plus est quam nostrę vires sufficiant; credi autem iis iubet, qui ante dixerunt, quanquam nulla demonstrationis necessitate loquantur. Hæc ipsa Platonis verba & veri sapientis [m]andata ego tanti existimo, vt ea oraculi mecum loco duxerim habenda. Et si vlla Cabalæ iata & stata funda[m]enta sunt hæc sunt. Quapropter acerrimum diuinæ cognitionis mera & nuda fide constantis, hostem & in[si]diatorem arbitror logicum esse syllogismum, qui Theosophistarum ausu atque vsu, Deum & Angelos mentesqu[e] [b]e[a]tas & simplicissimas vltra mundani seculi [metas] & omne simul æternitans agmen, & quic[quid] [v]squam historiarum de rebus supernaturalibus, id totum humanæ mortalitati subiiciat [ra]tionis discursu inueniendum, probandum, d[iriq]endum perinde atque illas tam illustres substantias in Tullianum aliquod includere conetur. Hoc nimirum est Iou[e]m vincere velle, ac salice vimine, aut resti nautica [li]gare. Quod ne Th[e]tis quidem [a]utore Homero) permitteret, aut Centimanus Briareus ille [Æ]geon. Quo[m]agis contentiosos theologistas & nu[g]endos sophistas iudicabo cœlitum & s[u]pero[rum] [illegible] expu[g]natores non minus esse, quam Aloid[as] [illegible] immania corpora, vt ait V[irgi]lius qui manibus magnum res[c]ind[e]re cœlum aggressi. H[a]ud [illegible] ipse Sinaaritas a Babyl[onia] [illegible] Adam, hoc est, ex [illegible] tare, qu[illegible] se non [illegible] [illegible], turrim altissimam exædificant [illegible] cuius [illegible] pertingeret vsque ad cœlum, [illegible] בלבל Balbel, id est, Confusionis autho[illegible] nde Babel [illegible] vos Babylona dic[illegible] [illegible] alt[illegible] intelli[g]entes. [illegible] stas, in [qui]bus credendis p[ie]tas erg[a] diuinorum vniuers[illegible] omnis amittitur, atque vincendi studio fraternum odium concitatur, venaticos ca[illegible] d sed[it]ionem paratissimos, summæ [illegible] planonii venenum orbe toto expellendum. Triumpheht [illegible]: si fas est

syllogismorum artificia, in naturam humanis inuentionibus atque fi[illegible]ent. Sed in sacris oraculis locum tibi ne sperent [illegible] Hoc [illegible] Parmenides apud Platonem de substanti[illegible] aratis Socrati dogma tradidit, [illegible] dicens, [illegible Greek] id est, At similiter nos illis non [illegible] nostro imperio, neque cognoscimus [illegible] nostra scientia. [illegible] sermoni & P[illegible] lantur, & Aristoteles ipse [illegible] tum organum, vt aiunt, sciendi, cum in [illegible] resolutiuorum posteriorum volumine primo, Immediatorum scientiam esse indemonstrabilem affirmat. Post paulo inquit, Et non solum scientiam, sed & principium scientiæ esse aliquod dicimus quo terminos cognoscimus. Principium [illegible] Themistius ibi appellat nostram mentem; terminos vero ex quibus videlicet componuntur dignitates maximæ, subiectum & prædicatum. Sed Philoponus qui vulgo nominatur Ioannes Grammaticus explanauit hæc non parum sublimius & verius, ita scribens, [illegible Greek] id est, Philosophus hic quidem enarrationem præiacentis dicti sic tradidit. Principium quidem scientiæ, Mentem accipiens, non nostram, sed diuinam vt supra nos. Terminos autem ipsas intellectuales & diuinas formas. Terminos quippe il[illegible] vocari, propterea quod fines sint omnium. Cognitio itaque supernaturalium creditorum [illegible] mente pendet, non à ratione, quæ ratiocinando potest errare. Sic enim idem scribit Aristoteles [illegible Greek] id est, Suscipit falsum, vt opinio, ita etiam logismus, quod est ratiocinatio. Vnde syllogismus non est patitur. Idem denique concludit posteriora sic. Scientia, inquit, omnis cum λόγῳ, id est cum ratione est. Principiorum, scientia quidem non vtique erit. Quoniam autem nihil verius contingit esse scientia quam mentem, mens vtique erit principiorum. Principia vero dicuntur res primæ: & [illegible] Hesiodus priscique omnes Theologi deos fecerunt esse principia: igitur hæc cognitio proprie nominatur Diuina. Et vt in Postnaturalium primo, ille idem Stagirita scripsit, eius est possessio [illegible Greek] Id est, Iuste vtique non humana: quod vel solus vel omnium maxime illam Deus habeat, & indignum [illegible] homo quærere circa eum vllam scientiam. Deus enim solus hunc habet honorem iuxta Simonidem. Sed cum [illegible] magis conducat ad beatitudinem q[illegible] rum & diuinarum rerum cognitio, [illegible]) via, Philolae, alia hominum ad eas perge[illegible] si [illegible] scientia? quibusue mod[illegible] prehe[illegible]ndat [illegible] summitas? Tum Phil[illegible], P[illegible] ipse [illegible] ter oste[illegible] planum at[illegible] tens. [illegible] enim [illegible] que [illegible] cogni[illegible] opifices [illegible] A[illegible] monio [illegible], post Aristotelem qui eorum quatuor tantum in primo de Anima libro meminit. Sunt autem [illegible Greek] Id est, Mens, discursus, opinio, imaginatio, sensus. Mens quidem & sensus non [illegible] rerum longe superius, alterum [illegible] ratione. Sed nec imaginatio quoque, [illegible] sensus & apparitionum inde m[illegible] reseruatio. Sensibus autem nequaquam ratiocinantibus, ne putandum quidem est apparentia sensuum ratiocinari posse. Restabunt igitur opinio [illegible] cursus [illegible] at opinio est ipsius discursus [illegible] quapropter ea ipsa non syllogis[illegible] ergo discursui quæ [illegible] nominatur reli[illegible] est syllogis[illegible] colas: huc[illegible]que Ammo[illegible] tia est in commentariis quæ edidit ad Aristot[illegible] prima resolutoria. Et quoniam attigi enume[illegible] tio[illegible] comprehensiones & comprehensibilium [illegible] ne agetur orat[illegible] mea lo[illegible] opinor d[illegible] a esse supra syllogismum, [illegible] humanæ int[illegible] sse quæ non ducant [illegible] cognosc[illegible] n[illegible] lu, sed ex mer[illegible] depe[illegible] de, tan[illegible] b[illegible] morem [illegible] tis recep[illegible] & [illegible] beati od[illegible] e du[illegible]. Sunt tamen plu[illegible]a sane quæ sic d[illegible] næ speculationi sæpe inn[illegible] icent, vt vnius fa[illegible] ex solent quandoq, liberti & inquilini commune ibi n[illegible] v[illegible] urpare [illegible] crebro (ita et[illegible]) s[illegible] theologica f[illegible] tractari p[illegible] quia vel a[illegible] qualem o[illegible] obtinuerunt [illegible] aut per se au[illegible] reductionem, vel [illegible] ne vt creationis conseruationis, per[illegible] sanctificationis, beatitudinis, salutis, & [illegible] e illis e[illegible] idem n[illegible] cogito in præse[illegible] a qu[illegible] mea naturaliter nobi[illegible] fieri qu[illegible] st naturalib. asseritur [illegible] quod sint [illegible] ologis, propter quod sint. Per[illegible] illis rationem, quipp[illegible] a sensu quonda[illegible] discursu humano [illegible], sed [illegible] sola pendeat [illegible], eum [illegible] d arbitror esse scienti[illegible] dominari [illegible] mum vel[illegible]m. Sed [illegible] omnib[illegible] præstantius [illegible] habet, is ab Aristot[illegible] in Prioribus resolutiu[illegible] [illegible Greek] id [illegible], melius [illegible] us quam si[illegible] quod explanauerit [illegible] ponus id e[illegible] n[illegible] strationum Ad[illegible] M[illegible] Philo[illegible] quoque [illegible] sunt [illegible] & [illegible] gis [illegible] tibus [illegible] luce [illegible] id [illegible] tam Græci quam [illegible] ille Dalmata in P[illegible] cento[illegible] um s[illegible]bens, syllogis[illegible] ar[illegible] tam comparat pla[illegible] es d[illegible] lectice artis [illegible] num videatur [illegible] abere ledu[illegible] grauissime tamen lau[illegible] mente h[illegible] p[illegible] ter docti[illegible] us iste [illegible] & [illegible] tatem [illegible] os [illegible] o mmat, omn[illegible] H[illegible] d[illegible] q [illegible], cum sæpe [illegible] e quæstionibus [illegible] op[illegible] qu[illegible] o in [illegible] us verbis vtitur: [illegible] H[illegible] d[illegible] utan[illegible] decet A[illegible] argumenta conquirere [illegible] in Psalm. 14[illegible] scribit, [illegible] do tecum corpe[illegible] tare [illegible] ebi co[illegible] ru[illegible] reuia [illegible] sic [illegible] ne conclusa, vt euadere tibi difficile sit: cum enim colligateris syllogismo

[illegible] te cla[illegible]t, & quasi maceriam A [illegible] pot[illegible] fus[illegible] qu[illegible] te qua [illegible] um, [illegible] in [illegible] ad vitam, [illegible] ducit ad [illegible] des [illegible] nasiua ratio, [illegible] os. Con- B [illegible] sic in [illegible] & de vnu [illegible] ta ab [illegible] ipsa hab[illegible] esse v[illegible] di- cendi [illegible] opus C enter [illegible] credere, quod [illegible] ac [illegible] nae [illegible] quam [illegible] istuc [illegible] N[illegible] D [illegible] nopho[illegible] epistola, vbi omni[illegible] cognoscere hu- mana con[illegible] non posse, quam [illegible] pie ipsos de [illegible] nec inuene[illegible] nec [illegible] domo [illegible] nisterium [illegible] de S[illegible] E bus, [illegible] del[illegible] quod ea [illegible] semp[illegible] rel[illegible] non capian[illegible] tant, & quae in[illegible] quae aut [illegible] ona- F tione [illegible] abu, [illegible] cun- [illegible] etc. [illegible] fe [illegible] len [illegible] te [illegible] tan- z[illegible] tes [illegible] verbo[illegible] & [illegible] mate [illegible] tur in libro Theologi[illegible] [illegible] id est, Non comprehensibile

fore humano discursu diuinum, [illegible] totum quic- quid conngi in aginari Nemi tu[illegible] Chri- stianorum [illegible] us expetem[illegible] tem su [illegible] Paulo [illegible] respondit [illegible] Athena- goram [illegible] sophum Atheniensem ad Imperato- res M. Aurelium Antoninum, & L. Au[illegible] C[illegible] dum [illegible] sic dixisse, [illegible] id [illegible] Atqui & pe[illegible] umanis ce[illegible] persua- [illegible] pos- [illegible] alter de[illegible] ros ex vob[illegible] mentioni- bus [illegible] he- [illegible] urali. b[illegible] Sed [illegible] cau[illegible] natur[illegible] quae so[illegible] ostra- re [illegible] S[illegible] nt pure credita nec[illegible] prae- stantissimus enim ille vester D[illegible] Areopa- gita, quem ego aut reliquas aut [illegible] Py- [illegible] arbitror, [illegible] exi- st[illegible] bus in[illegible] D[illegible] tur, [illegible] & [illegible] cau- sa [illegible] gines [illegible] sic ca[illegible] ta [illegible] & si [illegible] iuxta re- iussi[illegible] principatus rationem. Q[illegible] alii [illegible] retinaculum & [illegible] reuelata con[illegible] g[illegible] nedum vtem[illegible] rum etiam [illegible] credendum est quicquid et factis oraculis per syllogisticum artificium sequi- tur, a[illegible] necessaria, [illegible] conse- quentia infer [illegible] enim tam dicta [illegible] esse di[illegible] reuelatum & humanis inuentum [illegible] innumera fide pure credibilium credere & [illegible] sunt m[illegible] vbi nunquam conc[illegible] syllog[illegible] euidentior [illegible] et- iam [illegible] tamen semper [illegible] R[illegible] igitur [illegible] in eodem [illegible] potest [illegible] dei acquisitae & h[illegible] [illegible] genitae. [illegible] exsecrabiliter contradicit [illegible]. At [illegible] qui alicui conclusioni humano in- genio, sub [illegible] Ari[illegible] chnis, [illegible] que disciplinis, cuius au[illegible] [illegible] us [illegible] ippi tendicu[illegible] aut so[illegible] mus [illegible] factorum [illegible] ille- [illegible] at [illegible] contradicit, [illegible] non fidei con- tradicit, sed [illegible] mane repugnat, non diui- nam illuminatio[illegible] sed mortalis industriam ab-

niens haud execrabiliter, sed erranter forte, aut quandoq; perspicaciter, nō autem turpiter. Quonam modo igitur affirmare quis audit diuinit⁹ reuelato, & humanitus inuento pari [illegible] te credendum esse, nisi qui totus pascatur [illegible]logismo, sicut bos fœno? Sane quæ (amabo te) intercedit dignitatis paritas istius & illius? Credibile illud, at istud scibile. Mens illius sedes est, [illegible] ratio: illud defluit [illegible] mine superno, istud ex sensu ducit originem. In mentis regione [illegible] unt necessaria, quæ in [illegible] ione [illegible] impossibilia. [illegible] mente datur coincidere contraria & contradictoria, quæ in ratione longissime separantur. Non est igitur omnino verum, si [illegible] missæ sint de fide, conclusionem idcirco fore de fide. Nam execrabilis est propositio hæc, Nullum adorandū est creator. Multo etiam execrabilior ista, Omne sculptile est adorandum. In eis namque ambabus blasphematur fides: attamen & sacra & fidelis non est hæc inde consequens, Nullum sculptile est creator: quam quia naturali ratione demonstrare possumus, veritas eius non pendet ab autoritate reuelantis: sed eius euidentia longe credita fide [illegible] st. Pari suasu fallimur assentiendo quia [illegible] nclusio sit de fide idcirco aliquam præmissarū e[illegible] de fide. Quis enim ignorat H[illegible]bræis, Christiani & A[illegible]tenus esse summa fide creditu quod sculptile non sit adorandum, ad cuius tamen assertionem inferendam naturalibus vtar præmissis, nullum [illegible]pidem esse adorandum, sculptile autem videmus lapidem esse? Tum Marranus, Commodum mihi Philolae reducis, inquit, in memoriam nostrorum quorundam elenchos sophisticos, quum dicunt, conclusio est hæretica, ergo aliqua præmissarum. Qua in causa miror supra quā dici potest, quod isti aliquos vel homines quandoque inueniant, qui eis talia credant. Sed quid ego Æthiopem lauare conor, qui nulla opera candescit. Sunt præterea quæ tametsi reuelantur, tamen etiam sequuntur de reuelatis, quæ si accepte[n]tur à credente, fides potius erunt quod reuelata, quam scientia quod illata. Sicut quæ præcipit Ecclesia mea esse credenda etiam quocunque ingenio composita, præsumuntur poti⁹ à Spiritu sancto esse reuelata, quam humana ratione inuenta, quantumuis quadam syllogistica subtilitate inducantur. Sic ille ad Ecclesiam Alexandrinam scripsit Imperator Constantinus de concilio Niceno dicens, ὃ γὰρ τοῖς τριακοσίοις ὁμοῦ ἤρεσεν ἐπισκόποις, οὐδέν ἐστιν ἕτερον ἢ τοῦ θεοῦ γνώμη, μάλιστα ὅπου γε τὸ ἅγιον πνεῦμα τοιούτων καὶ τηλικούτων ἀνδρῶν ταῖς διανοίαις ἐγκείμενον τὴν θείαν βούλησιν ἐξεφώτισεν. id est, Quod enim trecentis simul placuit Episcopis, nihil [e]st aliud quam De[i] sententia, maxime vbi sanctus Spiritus [illegible] tot & tantorum virorum mentibus incumbens diuinā voluntatē declarauit. De Episcopis loquitur hic, Ecclesiam vniuersale Spiritu diuino agitatā repræsentantibus, non de quorum[li]bet quammcunq; polyphe[illegible]m [illegible]terocliitis sine cerebro capitibus. Abeant igi[tur] [illegible] officinam [su]am mixtiones syllogismorum de esse, de nec[essar]io, & de contingenti, aut si qua sit alia logicæ curiositatis possibilia seu impossibilia. Nulla enim est orationis [illegible] creditæ ad necessariam propositionem æqua comparatio, cum necessaria possit esse dubitabilis, reuelata vero [n]ihil [s]it euidentius. Ne igitur occupent [illegible]od mixtiones adyta sacrorum, ne molest[illegible] ni[illegible]crophantas, quin imo sec[illegible]dant [illegible] si aliquid p[illegible] e velint, ad artes sellularias, aut naturas ce[illegible]niarias, aut supputationes mathematicas, ne transeant limites, ne attingant [illegible] [illegible]. Re[illegible] inquit Philolaus, [illegible]samice ad Pythagoræ pr[illegible] cto viri d[illegible]iniore d[o]ctrin[a] imbu[illegible] ob [illegible] latebras, nullis hu[illegible] ni [illegible] en [illegible] ndas, quæ nobis ambi[illegible] ndi [illegible] m [illegible] cutiunt quam generent adhçi[illegible] no[illegible]. Non enim potent diuinorum tantus ipl[illegible] n[illegible] or [illegible] am tenues & aniles sophi[illegible] mat[illegible] tam strictim à nostris noctuini[illegible] discerni. Se[d] opus erit amplissimis cogi[ta]ndi & [c]redendi viribus, maximeque [illegible] ve an [illegible] e rentiu[illegible] fide & taciturnit[a]te. Quo motus Pythag[o]ras, omnibus disciplin[is] toto orbe haustis pr[illegible] us Philosophiæ creditor [illegible] bil prius vt scrip[illegible] A[illegible] leius [d]iscipulos suo[s] docuit, q[ua]m tace[r]e. N[a]m hoc erat primum contemplant[i]æ sapien[ti]æ [ru]dimentum, meditar[i] condi[s]ce[re], loquitari ded[illegible]. Per[i]nde a[illegible], tam [illegible] stæ maiestatis Pythagorica sublimitas [illegible] dignior [illegible] quod pu[illegible] ablter tactum [illegible] quitandi & garriendo comprehendi po[illegible]. S[ed] vero nobis patet ex iis quæ e Simone accepimus, etiam Pythagoram sicut cætera Cabal[i]starum, ita hoc quoque genus doctrinæ in Græciam attulisse, scilicet quod de quæstione altissima discipulos interrogaturos taceat. Interrogatus [v]ero solum respondeat, [illegible]. Ip[s]e dixit. Sic Cabalistæ respondent [illegible]חכמים[illegible], Dixerunt [sa]pientes. Et Christia[ni] [illegible] dicunt πίστευε, id est, Crede. T[u]m M[arr]anus, Forta[s]se nos taxas Philolae, quibus [illegible] [illegible] ulianus [illegible]perauit dicens, [illegible] [illegible] ἀγροικία, [illegible] [illegible] πίστευσαι [illegible] [illegible] id e[st], Vestrū irrationalitas & rust[ic]it[as], & nihil [illegible] um, Crede, vestræ est sapientiæ. Cu[i] contra [illegible] N[a]z[ian]zenus in prima in[ue]ctiua [pr]udenter o[illegible] pariter hoc Pythagoreis [illegible] & [illegible] disciplinæ funda[m]entum, tacere. deinde n[illegible] dictis exhibere [illegible], nisi [illegible], qu[illegible] pter is inique nos e[illegible] guat, quippe οἱ [illegible] αὐτὸς ἔφη. αὐτὸς [illegible], παρ᾽ ἡμῖν πίστευ[illegible] [illegible] [illegible], τί καὶ σημαίνει. id est, In[illegible] dente isto, ipse dixi, & apud nos crede, [illegible] syll[ab]i[s] & verbis: ita Nazianzenus. Habe[illegible] nunc memoriter eorum qui [illegible] quibus [illegible] ris sacra diligentius [illegible] ctau[illegible] unt, vnanime [illegible] scendi morem videlicet Cabalistarum [illegible] Pythagoreorum [illegible] Christianorum [illegible] terum quicquid al[illegible] est, diuinum n[o]n est. Equ[illegible] mne mul[t]o c[illegible] tantum, Ph[ilo]l[a]us ait [illegible] omnia [illegible] H[illegible] orum dux [illegible] C[a]b[illegible] certius suo [illegible] n nobi[illegible] illen[illegible] phi[lo]so[p]hiæ [illegible] hagor[illegible] ad [illegible] quad[illegible] e vt [illegible] te iudi[illegible] mier [illegible]. O[illegible] namque [illegible] ad hu[illegible] m generis falu[illegible] & [illegible] quæ subsistunt aut subsistant, continuo ad ideas referri[illegible] quæ

quæ vere sunt & idem ideam. Vnde vtrique ... dos asseuerant; & tertium infinitum, vel pot... non f... tum, tribusque constare omnia, ... id est, Quemadmodum enim dicunt P... gorei, omne & omnia tribus terminantur: ... de cœlo scripsit Aristoteles. Nam alia quidem, inquit, sunt corpora & magnitudines: alia vero habitant & obseruant corpora & magnitudines: alia denique habitantium & custodum principatus sunt & origines. Quod ita intelligo: Quoniam mundus inferior complectitur corpora & magnitudines, singula cum suis virtutibus & intelligentiis sphærarum motoribus appropriatis & generabilium corruptibiliumq; curatoribus ac custodibus, qui obseruare dicuntur corpora prouide, vt est cuiq; tributa prouincia, quos antiquitas quandoq; virtutes, quandoq; Angelos, tum aliquando & deos, item & dæmonas, vel pro rerum anxiarum sollicitudine quibus allegantur, crebro dæmonia quoque nominauit De quibus cani Homerus, ... id est, Dij olympica tecta inhabitantes: scilicet qui rebus naturalibus præfecti sæpe quenda turbantur affectione, ac à summis ad ima ... laborum suorum causas dicunt, ... id est, Multi enim patimur olympica tecta inhabitantes à viris, graues dolores inter eos vicissim reponentes ... est in Iliados quinto. Nam Olympum in... nt prisci quintam essentiam siue naturam, h... cœlum. quare tecta olympica sunt sphæræ co... tes seu cœli, dicti à celando, sicut tecta à tegendo. Deniq; virtutes cœlestes & vires elementares ac rerum naturalium proprietates Hesiodus deos ex cœlo & terra dicit genitos in sua ... gonia, & O... heus Græcorum primus Theologus ad Mu... bens eosdem appellat dæmonas his verbus, ... id est, Dæmones cœlestes, & aereos, & aquaticos, & terrestres, & subterraneos, & ignisequos seu igni assistentes. In operum quoque ac dierum libro Hesiodus, Dæmones ... quit, boni sunt terrestres custodes mortaliu... hom... um. Ipse quidem Apollo se suique ... les dæmonas roganti quondam Theophilo respondit Angelos esse pro incumbente sibi administrationis officio, vt est in oraculis. Sic enim cecinit vt fertur solet om... roice, ... id est, Nomen ne ratione quidem capiendum in igne habitans, Hoc Deus, Parua autem Dei portio Angeli nos. Erigamus si libet ad altiora ingenium nostrum, quippe ad vniuersi huius globi vitales influxus. Nam mund... superior complectitur superos, essentias incorporeas, diuina exemplaria, & orbis huius sigilla, quorum instar, omnium rerum inferiorum facies sunt factæ, quę Pythagoras appellauit ... id est, Immortales prima deos, velut principia rerum ex mente diuina productas ideas, vt sint essentiales ... principatus & origines habitantium corpo..., id est, specierum, compositas huius mundi res infer-

A manentium. Quo plane intelligitur alios etiam illic esse immortales secunda deos (prima ... secunda referunt) entia incorporea ... & indiuidua, non materiali numero ... formali inter se differentia, puta spiritus ab omni materia liberos, simplices & impermixtos, suapte natura extra cœlum sensibile commorantes, & vt ait Aristoteles, nec tempori nec loco astrictos, vnde nec senescant nec transmutentur multo magis nulla variatione nec alteratione nulla denique

B passione affecti sufficientissimam sibi & optimam ducant vitam, habitentque æternitatem, quod nuncupatur æuum, & Græce ... quasi ... id est, semper ens, quoniam idem illud seculum semper fuit, est, erit, intemporaliter, in mente diuina, ex energia tamen Dei foras creatum & extra cœli nostri conuexa constitutum, pro domicil... o splendidissimo spirituum beatorum qu... os P... thagorei veros deos existimant in sublimi æth... vertice locatos enim prorsus obiectu. tum retro partu qui

C ternos, scilicet æuo immortali & diui... traditos. Ab ipso autem eodem æuo etiam aliis dispensatum est & tributum esse & viuere, his quidem clarius, his vero obscurius, vt idem dixit Aristoteles. Quid autem id sit per quod dispensetur & tribuatur, ab hoc æuo diuino & immortali rebus aliis, hoc est inferioribus, esse ips... m non fortuitum obiter, aut perfunctorie illapsum, sed cuiuslibet speciei consimiliter substantiuum certe primi omnium Pythagorei Socrates & Plato sequentes

D præceptorem suum, discipulos ... ius familiæ docuerunt, ... diuisset Pythagoram semper de diuinis ob... loquentem, dicere solitum, quod Tetractys traderet animæ nostræ fo... m perennis naturæ, tunc pl... ne intell... ractyn esse ideam in mente diuina traden... fontem esse ideam exemplarem traditam ... naturam esse ideam rerum essenti... modo, Quare Alcinoo ... esse dixerunt hoc modo, ...

E ... id est, Est idea quoad Deu... quidem cognitio ... quoad sensi... lem ... tem mundum exemplar, quoad se ipsam vero considerata, essentia: ceu loquentis vo... (vti est apud Areopagitam, vna cum sit atque eadem... multis auribus vt vna percipit... Est enim vox ... mo in vocificatore, secundo in vocalita e, & ter... qualibet auditore. Quomodo autē in mūdo sensibili semper sphæra prior in omnes eam ... influit,

F ita in mundu... intellectuali non ... choros superiores influere arbitra... choros inferiores, ... erum et... m ... otum in ... superiorem influere in totum mund... rem, vt omni... p... o suo captu, quantum fi... potest, momentanea ad æterna, & infima reducantur ad summa. N... il tamen mere creaturarum ad tertium mundum reduci potest, nihil enim tantæ sublimitatis suapte natura capax est ... Deus atqui terris, inquam, mundus ille super supe-

G mus omnes alios mundos continens ... Deitatis est, vnaque diuina constat ess... tia, vt plane mihi videatur recte cognominata ... id est, Omnipotens sedes locata, immo existens super omne æuum & super omne seculum

(est enim seculum seculorum ...) id est, Existentiæ, substantiæ, essentiæ, naturæ, entitas & vnitas præexistens. Quod Pythagoras nostier ... appellauit, & Parmenides Pythagoreus ..., vterque haud absimili ratione, ... id est, quod superessentiale vnum, & ens, vnum. Sed nemo antiquitatis tam petosus aut tantus contemtor maiorum esse optauerit, vt tantum & tam sapientem Pythagoram existimet tam anili amentia correptum fuisse, quod putaret abaci numeros aut pueriles talos quibus tractarent vultorios quatuor, aut mercatorum calculos cæteraque id genus esse rerum omnium principia, quæ non solum rebus non præsint, verum etiam secundum res accidant. Quin potius intelligi voluit ipsum essentialiter & simpliciter vnum, à quo, & ex quo, & per quod, & in quo, & ad quod omnia sunt, & ordinantur, & permanent, & connnentur, & implentur, & conuertuntur: idemque esse primum vnum & primum ens, quod in secundo Postnaturalium testatur Aristoteles his verbis ... id est, Plato namque & Pythagorei non aliud aliquid ipsum ens, neque ipsum vnum, sed hoc eorum naturam esse, ceu existentis essentiæ idem vnum esse, & ens aliquod. Sane Xenophanes ille Parmenidis præceptor & idem Pythagoræ coæuus, quanquam omnia celare mos illorum fuit, tamen visus est clarissime nobis explanare quid ipsum vnum esse intellexerunt, de quo in rerum principiis verba fecerint. Dixit autem illud vnum, esse Deum, quo liquidius Pythagoræ arcana nobis patefiunt, cum statuit infinitum & vnum & numerum esse prima rerum principia. Per infinitum nihil aliud significans quam ipsum posse nihil enim quis vnquam ne cogitauerit quid prius ipso posse, quod maxime infinitum in Deo est, imo ipsum, infinitus Deus est, in quo non separantur esse & posse, quod omnium producibilium & singulorū quorumque continet essentias virtutes & operationes cum omnibus proprietatum & accidentium connexibus differentiis & vnionibus. Caeterum Pythagoræ assentitur etiam ea in re Anaxagoras, ante quos viros nullam Græcos omnes Dei habuisse cognitionem, Eusebius Pamphili autor est. Dixit enim Anaxagoras, Quoniam erant omnia simul. Et Democritus, Erant, inquit, omnia simul potentia, videlicet δυνάμει. id est, in ipso posse. Hæc est illa quoque mixtura siue rerum commixtio Empedoclis & Anaximandri, nequaquam tamen in aliquo Hesiodi aut Aristophanis chao nocte & erebo confusa, sed in Deitatis pleno lumine discreta, & in ipso infiniti luminis intimo penetrali ordinata: quanquam si haud inique intelligatur Hesiodus, certe chaos noctem & tenebras non esse rerum principia, sed ex principiis orta statuit. ... enim in Theogonia protulit, ... Deinde sequitur, ... id est. Ex principio & si quando aliquid primo factum eorum est, certe primum chaos factum est. De chao autem erebus nigraque nox nata sunt. Aristophanes ... ro aliter in Auibus scripsit, ... id est, Chaos erat & nox erebusque nigrum primo. Sed ita fingit poetice Musarum more, alludens suis auibus, vt ex ouo posset amorem excubare, ac simul Orphei suppara- statur in Argonauticis, non absimiliter sentienti. Quapropter hoc idem repetendo rursus itemque meminerim, omnia & singula in illo ipso posse, non confuse, non in chao, non in erebo, nec obscura nocte, sed discrete ac ordinate in pleno lumine, scilicet in ipsa luminis ... & omniū fulgentissimorum radiorum splen... clarittate ac illustris & il... strantis essentiæ diuinæ intuitu notitia cognitione versari, quæ optimo iure ab antiquissimis philosophorum idea nominatur ... , cuius quidem posse esse, cum omnia complectatur mentalia rationalia intelligibilia, sensibilia, vitalia, substantialia, adhæsibilia, & adhæsiua, non tantum eorum quæ sunt, verum etiam quæ non sunt ... vere illud poterat infinitum appellare Pythagoras, quod & à sapientissimis dictum erat ... id est, Infinite posse, quoniam & ip... est infinitum, & vna eademque infinita & ... tiali idea complectitur res infinitas. Nihil enim vel fuit, vel est, vel erit in supercœlestibus, cœlestibus, terrenis, corporeis aut incorporeis, in Angelis, in hominibus, in brutis, in plantis, in mineralis, in tota vniuersi natura quod non possit, vel (vt Grammatice loquamur) potis sit. Ex hoc omnia prodeunt, & hæc est, ... id est, Infinite potens & omnipotens potentifica potentia, quæ nihil aliud est quam diuina essentia, intra quam ante omnia vnum producit duo. Hic tenes, Marrane, totum meum Pythagoram. Duo primus numerus est, vnum vero principium numeri. Quia si credis Xenophani vt ante audisti, vnum illud Deus est, & cum intra essentiam diuinam productio duorum manserit (numerus enim se ipso constituitur, Boetio peripatetico autore, iuxtaque vnum solus binarius naturaliter est) tum necessario, duo quoque illa, Deus sunt, quoniam intra Deum nihil nisi Deus est. Tres igitur hæ res principium & primum cum sint & vnam Dei essentiam non exeant, tum Deus plane vnus sunt, non enim essentia eo scinditur quod ex vno duo producta numerantur sicut in rebus quoque corporeis sæpe fit vt vnitas mota in ... itatem (sit venia comparationi) vsque ad terna progrediatur, manente rerum substantia vt stipitis & surculorum vel æquius, vt hominis corpus, brachium & digitis. Ex vno itaque in diuinis producente duobusque productis, trinitas oritur, quibus rebus si addatur essentia ab eis formaliter distincta erit formalis quaternitas quæ est infinitum, vnum & numerus duorum, omnis numen substantia, perfectio, & finis. Nam vnum, duo, tria, quatuor, collectiuo progressu denarium conficiunt & extra de... nihil est. ... hoc ipso intellexit Pythagoras omnium quandam rerum principium esse, quod ... tetractin nominauit. Nam τέτρας Græce, quaternitas est, & ἀκτίς, formale solis, siue radius ex quali for-

li formalitate licet iam supersubstantiali, Deus ipse, vnum illustre nomen constituit quaternitatis, velut quatuor inter se formaliter distinctorum. Vtque sacrum à propliano segregaret, optima ratione nomen sanctum per Ypsilon scripsit, cum ἁγνῆς vulgo per iota scribi consueuerit. Adhuc autem & ipse quoque Tetractyn, vt Deum aliquem hoc loco excellenter in genere masculino protulit, quo more Latini veteres Cupidinem aut Venerem masculine pronunciarunt, cum alias instrumentalem quaternitudinis numerum ipsam Tetractyn genere fœminino eloquantur. Deum autem se illum ostendere voluit, per quem ipse iurauit, μὰ τὸν τετρακτὺν, quo nihil haberi debeat veneratione dignius. Nam vt Aristoteles ait, ὅρκος τὸ τιμιώτατόν ἐστιν, id est, iuramentum est honorabilissimum. Ego sane hoc in loco Hierocli non adstipulabor qui aurea carmina Pythagoram ipsum conscripsisse opinor. Atqui pariter optatem propter mirificæ sanctitatis reuerentiam, quod Tetractis Romana lingua non quaternarius, nec quaternitas, sed voce mutata quaternio aut quaternitudo nominaretur, quale apud vos Christianos obseruatis, sacrum à propliani vulgi vsu secernentes: cum enim à ter[illegible]mus & ternitas populariter legi debeat, vos sacrosanctam hypostasin alterato vocabulo trinitatem appellatis, quasi trium vnitatem, scilicet enim literam ab ipso vno propter vnitatem singulorum naturam mutuantes. Sed vt receptui canam, omnium rerum, inquam, vna quædam summa res est Tetractis, Pythagoricum principium. Tum Marranus, bellissimum recordor ab hoc exemplo Philolae, illud quatuor literarum charagma, in quo vniuersa generis humani salus præsto sit. Quod nobis Simon tanta scripturarum vbertate confirmauit, vbi profecto mihi Iudæorum Tetragrammaton, ac potius ipsas quatuor literas, ex quibus nomen Saluatoris componitur, non male visus est Pythagoras in Tetractyn Græcum symbolum commutasse. Mox tum: Ego vero, inquit Philolaus, illo Tetragrammato, & illa salute, ad quam totum pene genus humanum reduxit Simon, plane nondum satiatus discessi, quare cum ad eum redierо de istis rebus, si volet, ampliora quæram, præsertim de illo homine, qui salutem singulis quibusque nobis allaturus sit, tanquam vniuersorum Rex vnctus, ideoq; Messiha dictus. At vide modo, velim num sit Æsculapius denuo vel per tra[illegible]ationem, vt aiunt, in hunc mundum venturus, de quo Iulian. Imp. in li. 2. contra Galilæos ita scribit, ὁ γὰρ Ζεὺς ἐν μὲν τοῖς νοητοῖς ἐξ ἑαυτοῦ τὸν Ἀσκληπιὸν ἐγέννησεν, εἰς δὲ τὴν γῆν διὰ τῆς ἡλίου γονίμου ζωῆς ἐξέφηνεν. οὗτος ἐπὶ γῆς ἐξ οὐρανοῦ ποιησάμενος πρόοδον, ἑνοειδῶς μὲν ἐν ἀνθρώπου μορφῇ περὶ τὴν Ἐπίδαυρον ἐφάνη, πληθυνόμενος δ' ἐντεῦθεν ταῖς προόδοις ἐπὶ πᾶσαν ὤρεξε τὴν γῆν τὴν σωτήριον ἑαυτοῦ δεξιὰν ὅπως ἐπανορθῶται τὰς ψυχὰς πλημμελῶς διακειμένας, καὶ τὰ σώματα ἀσθενῶς ἔχοντα. id est, Iupiter enim in suis intelligibilibus ex se ipso Æsculapium genuit, & in terram per solis genitalis [illegible]tam destinauit, hic in terra ex cœlo faciens progressum vniformiter quidẽ in hominis specie circa Epidaurum apparuit, auctus itaque illic successibus super vniuersam porrexit terram, salutarem eius dexteram, vt restauraret animas male dispositas, & corpora inualide habentia. Qui si compositum ex illis quatuor literis quouis etiam alio legendi charactere addito nomen habuisset, prorsus Saluator ipse putandus esset. Aut certe quantusquantus ille fuerat Hercules Alcmenæ filius à Ioue prognatus diuinum semen, quem Thassii Saluatorem nominarunt, & monetæ publicæ inscripserunt sic; ἡρακλέους σωτῆρος θασίων, id est, Herculis Saluatoris Thassiorum. Eiuscemodi nummum argenteum prisce percussum ego nuper, vt soleo, erga res antiquissimas incredibili voluptate his meis digitis verti legens & reuerti. Quo non abs re coniectabam, omnium voce ac consensu Herculem inter Deos relatum, & saluatorem esse promulgatum. Præter eos fuisse alioquin aliquam multos, qui mortalibus opem tulerint saluatores, haud dubium quidem est, quorum è numero meminimus Ptolomæum Regem Ægypti, cui nomen Soter, id est Saluator extitit. Romanis quoque Curtius ipse sua morte terram reddidit saluam, & sua capita Decii pro patria seruanda fortiter deuouere, communis salutis mirifici authores. Tum Marranus: Libenter, inquit, te interpellando monerem, vt quæ nobis à Simone tradita sunt, perspicacius animaduerteres, & paulo æquius intelligeres. Post enim quam multa de Cabala ille vir omnifariam sectæ suæ peritus dissernisset, quid modo esset, & ad quid vtilis, ostendissetque, & quod esset recepta reuelatio, & quod facile nobis iter aperiret ad beatitudinis fastigium, & summam fœlicitatem tum rogatus [illegible] nobis, quidnam illud esset, quod præcipuum diuinitatis reuelatum fuisse putaret, ad quod generatim omnes diuinorum reuelationes reducerentur? aiebat id esse, quod dicitur, post ruinam primordialem generis humani vniuersalis restauratio, quæ salus nuncupatur, & quam daturus foret homo iustus & pacificus, vir heros: cuius nomen quatuor contineret in miserationibus literas, ad quem nos ipsos cunctis negotiis secularibus absoluentes, libere conari debeamus per omnes gradus idoneos ascendere ac migrare in ipsum, pro sua quisque virili: quodque sint huc omnes actus nostri formandi, huc omnis contemplatio dirigenda, huc tendat omnis sacra Iudæorum scriptura, quæ nobis quasi scala Iacob fore queat super terram sita, & cacumine tangens cœlos, per eam transcendere nos mundum hunc posse corporeum, vsq; in alterum mundum [illegible]icum, etiam ad ipsam Messihæ illius Saluatoris animam, quæ sit omnium animarum [illegible] requies & satietas, extremus q; finis omnium, quem progredi nusquã valeamus: quoniam terminet summum habitaculu mundi supremi, & communicet cum mundo supersupremo, sine dum per Grammaticos dicere liceat supremissimo, quin potius incomparabili, ad summum, hanc esse omnium hominum perpetuam salutem cunctorum bonorum aggregatione completam. Quæ si memineris à Simone sic esse proposita, quanquam per ambages, mea quidem sententia, non dubitabis, nec illos tuos saluatores [illegible] nec etiam Iudæorum

quosdam de quibus vigini ... fæpe honorificam fecere me... vnquam fuisse dignitate constitutos ... umano salutem vniuersalem aff... per quam homines in omni orbis terrarum ... o, quotquot essent, sempiterno æuo læte ..., & cum Deo post lapsum tedire v lerent in grauam. Quid enim de tuo Æsculapio ... senserint alii, tu videris, qui asserunt illo meretricio incestu natum ex Coronide venusta muliercula, de qua canitur, *Pulchrior in tota quam Larissæa Coronis.* Non ... Æmonia, & eam sæpe in templo Ap llinis ... egerunt atque compressernnt sacerd tes, ... adulterinis complexibus à se genitum Æsculapium, ... xerunt Dei filium esse isto loco ... A ... artem Æ ptius, qui artem medicinæ pri ... Græciæ ... tulit tam insignis eo seculo templarius ... vt etiam mortuus in templis pro Deo coleretur, singulari erga sacerdotes Apollinis fauore ductus, ... ante ... suscepit alendum & in ... tuendum, quem d ... cipulo quondam suo Chironi Centauro deinde ... commendauit medico peritissimo, vt artem ... tuendique corporis in Æsculapium transfunderet. Quo facto, in virum euasit Æsculapius, ... ama & opibus magnum. Auaritia vero ... igatus, & cupiditate honoris diuersas mundi regiones ad pecunias arte medica corradendas peragrauit. Iamque diuitiis plurimum abundans, & fama ingenti præditus, stulte se Deum nominauit: promittens non solum ægrotis sanitatem, verum etiam mortuis denuo vitam, super quo Ioui superbiæ suæ pœnas dedit, nam fulmine ictus periit. Sic enim Pythagoreus ille Pindarus Pythiunicarum tertio super Æsculapio cecinit, χερσὶ δ' ἄρα Κρονίων ῥίψαις δι' ἀμφοῖν, ἀμπνοὰν στέρνων κάθελεν ὠκέως, αἴθων δὲ κεραυνὸς ἐνέσκιμψεν μόρον, id est, Manibus ergo Iupiter proiiciens ambabus, respirationem præcordiorum desumpsit subito. Ardens autem fulmen infixit mortem. In hanc sententiam Apollo querulus super Æsculapio filii morte Euripidi fingitur, Ζεὺς γὰρ κατακτὰς παῖδα τὸν ἐμὸν αἴτιος Ἀσκληπιόν, στέρνοισιν ἐμβαλὼν φλόγα. Quare nisi plane in diuinis ... bei sumus, hominem tam alienum à ... e, salutorem esse humani generis non pu... mus, & ne in vniuerso quidem sanatorem, qui opem non alibi, quam in Pergamum, & Ioniam, & Taranta, & Romam, & Con, & Ægis, ac in eas circa regiones ... tulit. Nimio tu victus amore tuorum Maranne, Philolaus inquit, plus quam veritate, omnes homines minoris æstimas, immo quam minimi censes, qui non Galilæi sunt. Pe... ersus hic mo. est, ... non ... t venia ... rbo non modo laudem al... non admittere, ... d & ... perare, nec tibi, ... vid... ... sibus ... vi ... o ... claro ... quos annquit ... b ... ta in Deos retulit non esse Deos con... nisi & se Diabolos tartareos feceris. Ita ... trum tuum hoc ... loco imitatus, qui ... mo ... re libri pr... Constantinum Imperatorem ... ipe non sine ... o Apollinis nat... q ... t aliud diu... s ... o ... s ... gnum, ... quod sanauit Hi ... pol... m ... more m sane habuit clariorem, quod à Deo meruit fulminari. Hæc ille. At lingua omnis quæ ... citur, vero gustu caret. Fatetur is tamen ... esse diuinis honoribus dignam, la... ... tatem, qu... & secum omnes fat... tur ... oti. S... quod aliud fecerit Æsculapius ... si nec ... t Lactantius, Socrat... m ... inter roga ..., ... gallum ei ... vit, vt est in Platonis ... done, non vt ... rpus sanaret, qui iam mo... admodum ... tus venenum biberat, ... d ... t patri ... Apollini, hoc est, primo & incorporeo ... s ... æternæ vitæ d ... pensatori, animom tran ... e ... entis cum lætitiæ iubilo, & Pæane redderet. Nam gallus Apollini Phœbo, qui Sol nominatur sacer est, horarum & diei lætus nuntius, Æ... autem dictus est ... veteribus Iubilatio A... lus, victoria & triumphus, qui Pæan appel... o quod pauam, cessationem & quiet... post ... erationem nominatint. Ea enim ætate consueuerunt inituri pugnam prius Marti, & post pugnam victores Apollini Pæana referre ... apte igitur Soc... e in Æsculapio, qui est ... ean, so enim vitæ datorem venerantis sit, ... que mortuurus, do ... notum hominum re ... iudicia viderint, ... sane ratus & op... o ... qu... offi ... sum, huius mundi Pythone ... serpente victo, & pedibus calcato, quan... per mortem celeriter ad veram vitam iter ... tur, Æsculapio quidem gallum offerre, id est, Pæana celebrare. Sic Orpheus verostissimus vati m, & coætaneus istorum Deorum: nam, vin Tyndaridis & Hercule nauigasse perhibetur) in hymnis cecinit, ἰητὴρ πάντων Ἀσκληπιὲ δέσποτα παιάν ... θελγων ἀνθρώπων σωτὴρ βιοτῆς ... τέλος ἐσθλὸν ἔχων ..., id est, Sanator omnium Æsculapie domine Pæan Veni beate saluator vitæ finem bonum præbens. Mottosse Iulianus Impe... tor noui se ... in maximis periculis Æsculapio adiutos, & se ipsum ægre laborantem sæpe medelis eius salu... fateretur, ad hoc testem citans Iouem. Sed quid hæc ad vniuersum m... um, respondit Marranus, cuius Messiha prædicatur Saluator ... potum modo, sed animorum. Et Philo... d, Tu vero Marrane quid de He... nonne ... rum form ... & omnis ingeniæ d... pinæ m ... orbi ... locis præcept ... g ... H... culis apud Celtas peruetu... d..., & vero similis, ... nex ... hom ... innumerabiles ... catenulis aureis co... ... lingua pendentibus trahit quo ... tenq... ... vernaculo sermone Ogmion nom... ... ano fit eius mem... a ... alle ... uto de Hercule Celtico, ... quo illi dicunt, ... λόγος ... , id est, ... erculem verbo ... ione ... opinamur ... sse, cu sapiens ... Nam vt tute domare vitia, & igno... doctrina, nihil a ... d est, ... & an... s necare, leonē N ... pe... ere, ... am Lernæam int... ... in ... entem ... nfode ... un nas ... o vincere, bo ... peri... mere, Acheloum monomachia superare, omitto &c

to & Diomedis equos, & Cerberum, & aurea [illegible] Hesperidum mala, idque genus facinorum cætera quamplurima, totum virtutis fuit, totom rectæ institutionis officium, & bene viuendi exemplum. Tum Mar[illegible]: Dicerem (inquit al[illegible] tum de [illegible] o exiltim[illegible], [illegible] pri[illegible] modi iulisses æg[illegible] e [illegible] ostenderem fuisse hominem, vt nos lum[illegible] paulo indigniorem [illegible] Agen[illegible] prosapia nobilem. Siquidem ex Ag[illegible] P[illegible] erat, Ag[illegible] Belus [illegible] quo natus est Ægyptus, quo L[illegible] quo Abas, quo Danae, cuius fuit [illegible] cuius [illegible] cuius Amphytrio, cuius vt p[illegible] batur [illegible] quem [illegible] reuera Iouis aiunt, id est, ad[illegible] fuisse filium. Nam ex Alcmena Ip[illegible] Amphytrioni & Hercules Ioui, vno p[illegible] recitur, editi sunt in lucem. Her[illegible] vero inceosus igni sacro petiit, quoniam Deianiræ vxoris attentatam pudicitiam in Nessum Centaurum iaculo vindicauit, quam ipse in I[illegible] captiua puella non exhibuit, per quam iuique [illegible] nem adulterii solam vultus, qui ex adulterio conceptus adulterium pariter ipse commisit, in cæteros nescio quam iustus, in seipsum certe iustissimus. Tu ne talem m[illegible] saluatorem fore credas Philolae, qualis [illegible] Hercules, aut [illegible] Æsculapius, si non aliam ob rem, vel ob id[illegible] m, quod vterque turpi nota de[illegible] ssent, nam vt de ambobus apud Lucianum in Ecclesia deorum Momus ait, [illegible] id est adhuc signa tenent ignis, quod exusti ambo sunt. Curtium & Decios magnanimitatis laudant alii, ego imprudentiæ accuso. Quid quod aliqui blanditiis & adulationibus ducti, aut vi à tyrannis coacti eum saluatoris nomine ornarunt, qui non modo illos non sanauit, nec [illegible] uit, sed prorsus deuastauit, ac perdidit vt Si[illegible] Verrem publice statua in Syracusis inscripserunt σωτῆρα id est, qui [illegible] dedit [illegible] Ciceronis te[illegible] mo[illegible] in accusatione quarta Verrinarum. Sed o[illegible] ad hunc locum, vbi de vera hominum salute a[illegible] qui [illegible] non præstiterent, vera namque salus est, sempiterna permanentia, quæ in Deo est, & à Deo tribuitur vt in libro de mundo ad Alexandrum scripsit Aristoteles: Ex Deo, inquit, & per Deum nobis omnia constant, nullaq; natura per se sufficiens est, carens illa, quæ ex eo est [illegible] ute. Dein adiungit, [illegible] id est, Ipsa quidem essentia, saluator etenim entiter seu essentialiter vniuersorum est Deus. Vnde in libro 14. post naturalia, rursum sic ait Aristoteles [illegible] i. Mirum si primo & sempiterno, & [illegible] sufficientissimo hoc idem primum non vt bonum inest, ipsum sufficiens & ipsa salus per quod mone[illegible] ur, veram nobis salutem in primo sempiterno & sufficien[illegible] ssimo bono, qui est Deus Optimus M[illegible], e[illegible] stare nec aliunde quærendam. Sol[illegible] e[illegible] ille [illegible] mundi opifex & rector de[illegible] nen[illegible] talitatis clementissima volu[illegible] e[illegible] bus dare potest incorruptionem, & tempo[illegible] fectis æternitatem, & insolubilem transitoriis

permanentiam, quorum tamen propria natura est, vt orta occidant, & aucta senescant. Sic enim in Timæo Platoni loquitur Deus [illegible] à me facta, indissolubilia sunt, me volente, a[illegible] oqui ligatum quidem omne dissolubile est. Ecce non tantum Peripateticis, sed etiam Platone ipso & Platonicis te[illegible] tum recipimus, sola Dei voluntate permanen[illegible] m concedi rebus quibuslibet pro captu suo, & hæc est vera salus. N[illegible] m [illegible] luari dicimus, à læsione seruari, vt res tranquille permaneant. Quod vnanimi consensu [illegible] ræcorum quondam [illegible] ici & ornatissim[illegible] le[illegible] anno à natiuitate le[illegible] 142[illegible]. vniuersali concil[illegible] Bal[illegible] lien[illegible] si ill[illegible] stri quad[illegible] m & disertissima oratione exposuerunt his verbis, dicentes, [illegible] id est, Ipsum autem [illegible] uare & saluari & ipsa salus si[illegible] p[illegible] iter nihil aliud apud Græcos & in nostra s[illegible] vult lingua, quam perm[illegible] nere & e[illegible] se. Homines igitur, qui de [illegible] natura m[illegible] rti sunt obnoxii, vt cessent esse, cum ita se Dei conformant voluntati, vt futuri sint immortales, & beato æuo fruantur, recte dicuntur salutem consequuti, & qui eis illam largitur immortalitatis beatitudinem, is recte dicitur saluator, quod vocabulum vsu cepit Ciceronis posteritas antea inauditum, vt nunc Saluator Latine dici queat. Sane omnis alia impropriæ ac imaginaria nom[illegible] natur salus. Quid enim [illegible] quod anno[illegible] bruto medicus hodie co[illegible] fert san[illegible] & illud perendie te abitur in pestem, in[illegible] ue nunquam rediturum, nom ea [illegible] ocabitur [illegible] Quid illud, quod flori marcescenti ho[illegible] anus op[illegible] atur, qui flos postridie caducus sit, & in p[illegible] luerem [illegible] tetendus, non hæc tridua conseruatio rei p[illegible] inconstantis salus nominanda est. Sic Her[illegible] Thassios semel adiuuit, quo salutem [illegible] dedi[illegible] dicitur [illegible] post sæpe interierunt, & hodie n[illegible] rum [illegible] nomen o[illegible] at. Sic Ptolomæus Ægy[illegible] seruauit, tot post à bellis & incursionibus hostium d[illegible] atam. Sic Decii Romam liberauerunt, attamen sequen[illegible] subuersione atque incendio dirutam. Imperfecta (crede m[illegible] salus est omnis, quæ tempo[illegible] ngitur, perfecta [illegible] st, quæ caducum æternat, vt [illegible] Helena morte[illegible] in Euripidis Ore[illegible] docuit, cum sic [illegible] [illegible] ita est, quam cernitis in æt[illegible] is e[illegible] xitat[illegible] q[illegible] dem, & non mortua iut[illegible] te, ego eam [illegible] V[illegible] ue non sumus ignari s[illegible] tem illam non [illegible] ne, ne[illegible] al[illegible] nisi tanquam ne[illegible] pr[illegible] e, quin verius summo Deo, cui p[illegible] ip[illegible] insigni vi[illegible] te dicauit, tum ita [illegible] iungit [illegible] id est. I[illegible] is e[illegible] entem siue eam incorruptibilem d[illegible] cebat. Per Cast[illegible] em Helenæ fratrem, Ma[illegible] ne vera prædica[illegible] q[illegible] Philolaus, & sapient[illegible] videns de[illegible] locutus, assen[illegible] Saluatorem, de quo tam magnifice, a[illegible] perpet[illegible] s[illegible] vaticinantur eloquia, cum [illegible] otter[illegible] qui non [illegible] huius grandis mu[illegible] d[illegible] regionum & vrbium, non infi[illegible] orum elemen[illegible] rum & syderum, non l[illegible] g[illegible] orum & lapidum, non

plantarum & arborum, [illegible] crum, non pecorum, quæ [illegible] & suæ conditionis instin[illegible] & probe sequuntur, & ad consti[illegible] neot, quotquot [illegible], quam [illegible] mundi seruator & restaurator sit, hoc [illegible] ab æquitatis [illegible] dita norm[illegible] & [illegible] sententia [illegible] lens, [illegible] concertatione vitiorum in stagna [illegible] m locorum & [illegible] mpiternæ corrup[illegible] voluntarie [illegible] t, vnde reuocare [illegible] ptius [illegible] & [illegible] ope nequeat. [illegible] hic, inqu[illegible] alute, nobis [illegible] opus est. Hoc genus creaturarum appel[illegible] [illegible] id est, homines spontanea electione detrimenta habentes. De quibus ita scripsit in aureis carminibus, [illegible] M[illegible] bona prope existentia non a[illegible] solution[illegible] malorum pauci [illegible] sors mortalium lædit mentes [illegible] aliis in alia [illegible] infinita d[illegible] ne [illegible] ipse philosophorum pri[illegible] hoc nimirum a Cabalistis H[illegible] bræis [illegible] Simone a [illegible] p[illegible] ssimus, sensit [illegible] esse hominem [illegible] nobiliorem [illegible] diuiniorem, non [illegible] operation[illegible] informi esse [illegible] cætera, [illegible] natura ha- buntur, [illegible] odem modo [illegible] dotibus [illegible] Pandoræ præditum, [illegible] te vtatur in omnem euentum [illegible] tate: ob q[illegible] libertatem ait [illegible] id est, Diuinu[illegible] nus e[illegible] hominib[illegible] quibus sacra promouens [illegible] dit singula, quippe illa sacra natura [illegible] lectio. Secundum igitur intellectum Deo accedit[illegible] vt mero syncerum: atque secundum sens[illegible] riores à Deo recedit tanquam in principium a pu[illegible] quo fit, vt ratio, quæ nobis vt inquit ipse ostendit singula, dum se ad mentis [illegible] itionem conuertit, beatos nos faciat. cõtra v[illegible] dũ ad sensu[illegible] bidine, in[illegible] inter virtutẽ & vitium me[illegible] homo po[illegible] vide[illegible] velut substitutus a[illegible] in litera P[illegible] tha[illegible] discrimine secta bicorni, ad quem Hercules ille Prodicius tenera tum ætate [illegible] bundus resedit. Quemadmodum vero [illegible] apud Herodotum Crœso affirma[illegible] obitum nemo supremaque funera [illegible] dici beatus, [illegible] mo ce[illegible] miser putand[illegible] vitam v[illegible] S[illegible] licet [illegible] da dies homin[illegible] vi[illegible] peru[illegible] nserit on[illegible] fer, & c[illegible] mil[illegible] pist, Pyt[illegible] post mo[illegible] sunt be[illegible] nec aud[illegible] Hi de[illegible] m[illegible] nadan[illegible] Aug[illegible] on gissime [illegible], vt mala nunquam vllum habitu-

ra sunt finem, [illegible] hic [illegible] Cro[illegible] fit [illegible] Ch[illegible] [illegible] brutorum [illegible] philosophiæ [illegible] humanum [illegible] suspicio [illegible] ob [illegible] orta est [illegible] tus, innoc[illegible] bus fama, [illegible] Timon, Ze[illegible] Crantinus, Ar[illegible] no[illegible] ceptio aberrasse, [illegible] ris, [illegible] non [illegible] landa, [illegible] ab anim[illegible] cho[illegible] Q[illegible] di[illegible] te [illegible] si [illegible] in M[illegible] nobis est [illegible] nouæ [illegible] quæ [illegible] ge [illegible] cedi. T[illegible] impressum plures veras effigiat, non tamen [illegible]

turum

t[illegible]orum formas diuer[illegible] eadem cera f[illegible] poterit. Haud igitur sigillum fori[illegible] humanæ, quæ[illegible] imago Dei, n[illegible] infernorem sigillare p[illegible]tur, quod vt omnia sua Pythagoras ænigmatice proposuit sic[illegible] opinionis certam sententiam nota p[illegible]pria designauit, cum inter [illegible] fymbola istud sibi gratissimum celebraret, [illegible], id est, In [illegible] Dei imaginem non circumferre, quod meo arbitratu [illegible] intelligitur ad hunc [illegible]modum: Imaginem Dei, quæ est anima hominis, naturas [illegible] circumetrea non sigillare neque [illegible] mare posse. Sic enim Hermes Trismegistus Ægyptiorum Doctor in libro ad Asclepium: Hominis, inquit, vna pars simplex est, quam vocamus diuinæ [illegible] formam, & paulo inferius ita: Duæ [illegible] imagines Dei, mundus [illegible], & h[illegible]. Quod vnique igitur e[illegible] eum vel mundi vel igi an de transitu a[illegible] post mortem, simul etiam de illarum [illegible] ante hom[illegible] generatio[illegible]nem, pro[illegible] modo extat, qui non id mecum senti[illegible] mente præditus. Quando namque [illegible] hominis de potentia materiæ pur[illegible], statuit noster ipse magis credend[illegible] eam corpori ab ipso Deo, & ob id e[illegible] esse, quod non tempore [illegible]ndum [illegible] sed pur[illegible] & naturæ d[illegible]. [illegible] appellatur [illegible], qu[illegible] postea multis ambagibus [illegible] tractauerunt sua quisque [illegible] non semper pro authoris voluntate, qui descensum animæ humanæ in corpus non secundum [illegible] cepit præcepit, nec iuxta motum à mun[illegible] [illegible]ctuali per singulas sphæras ad mundum elementarem, vt Plo[illegible]us & adstipulatores [illegible] naturalium fortnatum sene, in quo corporis [illegible] perfectio est anima rationalis, quæ tatotum perficit, [illegible] diuinum optimo iure a[illegible]pellatur. Volunt [illegible] Pythagoras animam tamen sola, quorum sacra nat ita, id est, ratio demonstrat singula [illegible] esse genus, [illegible] a Deo propagatum, vt aureis edidit [illegible] species nec mutetur nec con[illegible] sic generum f[illegible] formas e[illegible] anentes, licet in ead[illegible] sita [illegible] dis[illegible]es. Po[illegible] hominis vero mortem, si [illegible] decesserit, anim[illegible] eius tam scendere purum æthera, & æuum degere cum beatis, tanquam Deum cum Diis. Ita enim ait, [illegible] Aurigam indicium statuens superne optimum, cum relinquens corpus in æthera liberum venies, eris immortalis Deus, incorruptibilis, nec vltra mortalis. Sin autem iniustus & sceleratus in pe[illegible]tis infan[illegible] bibus & mortalibus decesserit homo, tunc animam eius omnem suum reatum varus diluere pœnis do[illegible], easque pœnas pro magnitudine ac mu[illegible] [illegible] minus atque minus fore duras & [illegible], quibus legata sint loca hæc naturæ [illegible]ora, & eo[illegible] tum imaginaria seu figuralia [illegible]um q[illegible] vera, non quæ informet, vt esse [illegible], sed quæ inquilini more pœnarum sustinédarum causa inhabitet, aut quibus per indistantiam localem assistat, veut motrix intrinseca mobili, vel circa, quæ cruciantibus inblecta torqueatur, vt Tityus circa vultures, & Ixion ad serpentum rotas, & Tantalus in flumine, & Sisyphus apud saxum, & Prometheus cum aquilis. Quandoquidem dæmon tartareus potest corripere ac obsidere corpus, cur non anima turpis ad inferorum pœnas damn[illegible]ta, vel verum cuiuscunque speciei corpus ingredietur Dei dispen[illegible], vel aerem induta, ostentaret quamlibet a pectibus nostris formam, vt Dido mortu[illegible] [illegible]neam alloquitur, Sequar atris ignibus ardens. [illegible] Plinius iunior retulit sibi creditam, de domo [illegible] Athenodorus Tharsensis philosophus coemerat, eam fuisse impo[illegible] infamé, quod ibi simulacrum hom[illegible] [illegible] nostra quoq[illegible] modo [illegible] [illegible] ludunt sp[illegible] [illegible] fiet enim[illegible] hor[illegible] [illegible] ceruice lesina, aut serein stan[illegible] omni tráslor[illegible] in miracula rerum, ignemque horribilemq[illegible] feram, fluuiumque liquentem. Hæc [illegible] corpora vocamus phantastica hoc est, appari[illegible], quæ assumere possunt tam animæ homi[illegible] quam dæmones, vt de Lamia nouimus M[illegible] Philosop[illegible] procace procatu pul[illegible] [illegible]em apud Corinthum conuersa, quam Apoll[illegible]ius Tyaneus publice depre[illegible] ille, vt denique senea ille pan[illegible] Ephesus quoudam causa pestilitatis, ho[illegible] Metamorphoseos notatur, quem [illegible] canem quasi M[illegible]. De vu[illegible] [illegible] Philostratus secund[illegible], in l[illegible] de vita A[illegible] quarto, Eius aute[illegible], quod Pyth[illegible] fertur, se quondam E[illegible] fuisse, al[illegible] non enim talem dicendi morem ipse primus inibuit, sed lon[illegible] prius in populari con[illegible]uetudine apud vetustissimus vsurpatum fuit, quod qua si se quisque virtute [illegible] præditus, al[illegible] assimilaretur qui eminens[illegible] eadem conditione olim fuisset, virum enim quem libuisset robore præstantissimum dicer[illegible] esse Herculem. Ita Marcus Varro, Rustic[illegible] inquit. Hercules appellatur multus suum tolleb[illegible]. Et Numenius Pythagoricus aperte [illegible] alud esse Platonem, quam M[illegible] At[illegible] lingua loquentem. Sæpe quoq[illegible] Cicero [illegible] est Lat[illegible] Demosthenes esse, omne[illegible] & operi[illegible] assimilitudine morum, non autem ob v[illegible] substantiæ communionem: ita Litanus Plautu senserit A[illegible]rippum [illegible] esse Solonem, qui pan[illegible] ge[illegible] contentibat, de illo in Asinari[illegible] [illegible] est nego[illegible] incredius, videl[illegible] Solon est [illegible] es vt con[illegible]tribat. Ista Plauti verba inol[illegible] rum loquendi consuetudinem ind[illegible] vi[illegible] hunc hominem dicettit [illegible] quend[illegible] qui fuerit natura, [illegible]genio, moribus, amore, affectione, & [illegible]. Vnde Romani solebant hu[illegible] parituclam Alter, ad iungere [illegible] alter ego, & ego sum alter[illegible] licet scientes & viden[illegible] quod reuera nec ego sum tu, nec tu es ego. Sed ip[illegible]

nobis sentientes esse [illegible] per studium, eandem volunt[illegible]tum, spiritum, animum, [illegible] ὁμόνοιας. Nam animos a[illegible] hominum, & voluntates, q[illegible]re vni[illegible]æ ac diligentiæ, co[illegible]milis propositi, [illegible] otiui, ac paris motus & sensus eiusdem [illegible]es vsitate appellantur vnanimes. Est [illegible] Philosophis haud [illegible] aquam alienum [illegible] caturanima esse motiuum & censiuum in homine τὸ ψυ-χικὸν [illegible], inquit Aristotel[illegible] [illegible] id est, Animatum [illegible]nim ab inanimato duobus maxime differre vi[illegible]tur, motu & sensu. Quicunque igitur erga [illegible] eodem afficiuntur & [illegible]uentur, idemque [illegible] ac sentire vid[illegible]tur, vnius esse ψυχῆς, id [illegible], animæ, vu[illegible]o dicuntur. Vnde illa famosa [illegible], id [illegible] inanimato nihil aliud reuera est viris recte doctis, [illegible] æqua's cura, similis motus, & par studi[illegible] [illegible] morim, post aliquot tempore, [illegible] eo-dem repertum homine viuo. Tali [illegible] triti & vsitati sermonis, P[illegible]agoras quondam rediens à Persarum Magi[illegible] ita [illegible] suos nominant, forte inter ami[illegible]os ex[illegible]larandi conuiuii gratia more Magorum vti poterat, & dicere, se Euphorbi olim militis Troiani, C[illegible], Hermotimi, Pyrrhi, Pyrandri, Calidonæ, Alces, & demum suam Pythagoræ animam in seipso continere, quod inclinatam ad quædam præclara in singulis illorum præcipue sua gereret affectionem, studium & voluntatem, ad quæ illi ipsi propensi in vita eorum fuerint mori. O[illegible] em maxime cum in Euphorbo Troiano c[illegible] bellica virtus, ipse Euphorbi animã nactus esse[illegible] quasi iam cor Euphorbi [illegible]beret. De quo nimirum se iactare po[illegible], cum laudarent eum pugiles studi[illegible] [illegible]ternentes laterum & brachiorum, [illegible] corporis [illegible] robur, & incredibilem erga fortissimos Athle[illegible]s amorem pensantes, quem [illegible] & pretioso apparatu, & magnifico sumptu ostendebat, ante enim caricis siccis, & molli caseo [illegible] q[illegible] nutriebantur athlethæ, ipse vero [illegible] co[illegible]mibus tunc primus nutriisse [illegible] Adm[illegible] igitur illi[illegible] quod [illegible]hilosopho [illegible] arunt [illegible] esse po[illegible] tan[illegible] mor pugnæ, q[illegible] si responderit Euphorbi animam in se viuere, hoe est [illegible], studium, motum & voluntatem Euphorbi apud se reddere [illegible] esset pacis præceptor, & quietæ cont[illegible]mplationis author, tamen in [illegible] be[illegible] nquam [illegible] desider[illegible]m: Q[illegible] [illegible] dulos [illegible] & [illegible] [illegible] torum P[illegible] [illegible] persuerunt, & [illegible] sint di[illegible]a, quo[illegible] E[illegible] [illegible] peremp[illegible] [illegible]migrau[illegible]t in [illegible]. Quæ opinio [illegible] a fuit [illegible] Poetis. [illegible]us in Transfigurationis [illegible] hæc inter ali[illegible] Græcis [illegible] more suo mutu[illegible] Pyth[illegible] ecemit: Morte [illegible] animæ, semperque prio[illegible] Sede, nouis domibus viuunt habitantq; receptæ.

[illegible] ego (nam [illegible]) [illegible] dam [illegible] Nuper A[illegible] Pythagoræ [illegible] ipsum [illegible] primum [illegible] secundum [illegible] di quidam ad tribuni [illegible] rea carmina. Percurre [illegible] quam repertes in eo viro de [illegible] quicquam, quo credi faciliùs tumori [illegible] mmatum est per inuidos q[illegible] fingitur, quod [illegible] plane indicat, cum alii [illegible] tem[illegible] Iunonis [illegible] apud A[illegible] dicatum P[illegible] [illegible] Menela[illegible] [illegible] di[illegible] suo [illegible] [illegible] Oui[illegible] tam excellentem in [illegible] tum docuisse [illegible] uerim, quo magis præstantes au[illegible] didere. Nam quod [illegible] Græcos Pythagoram inuenisse primum [illegible] mortales, ntam[illegible] falsum dicunt [illegible] enim Græcorum fere antiq[illegible] hoc dogma prod[illegible] defunctorum [illegible] cinantur [illegible] tam admir[illegible] quam animas [illegible] post mortem [illegible]. Deinde in locis [illegible] dentes hom[illegible] animas à corpor[illegible] non quidem [illegible] bitus bruto[illegible] pœnas [illegible] tem [illegible] mas, author M[illegible] dyitæ [illegible]. Sed ad [illegible] bus [illegible] tur, [illegible] [illegible] Apo[illegible] [illegible] se [illegible] [illegible] ne, [illegible] rogan[illegible] Totam exercens, admiratione digniorem existimaret?

Cur

Cui [illegible] Home- ro nac[illegible] [illegible] id est. Ad [illegible] um, inquit, Apolloni etiam progenitorem æthina meum, magis autem progignens corpus, ho[illegible] nim & Pythagoras Euphorbum putauit. Deinde [illegible] Gangeo Indorum olim Regem G[illegible] multis virtutibus Achillem [illegible] ipsum fuisse illud progignens corpus, quo [illegible] esset. Verba hæc non ani[illegible] transmigrationem, sed corporum transmutationem indicant, testari cuiuslibet materiæ quæ sit apta istius vel illius formam recipere. Perinde atque comœdia diceret, ego prius tragœ[illegible] fui, quia ex eisdem tragœdia nascitur, & comœdia literis ac elementis, vt Aristoteles ait in libro de Generatione primo. Aut canis quidam si diceret, ego ante dum equus fui, propter cuiusdam equi corpus, quod depastus est canis, quo alimento in substantiam rei aliæ conuersio, equus ille plebeio sermone dicatur ipsius canis [illegible], id est, progignens co[illegible] us fuisse, videlicet vnde prognatus sit. Non autē [illegible] animam in canem transisse, quispiam ex [illegible] ermone arbitrabitur. Quare igitur Pytha[illegible] iam docuisse credetem animas transire in alia corpora, eo [illegible] lum, quod se Euphorbum prius fu[illegible] e dixerit: cum hic manifeste constet atque conueniat non quidem animam, sed ipsum corpus indicarum fuisse Euphorbum, & nihilominus hoc ipsius dictum non fuisse planum, sed merum ænigma, quo arcanum quoddam illi seculo incognitum voluerit innuere, scilicet materiam primam omnium formarum non solum capacem, sed auaram etiam esse, ac semper desiderio motam nulla forma satiari. Quod M. Antonino Im[illegible] eratori philosophissimo æque visum fuit, [illegible] um in libro ad seipsum tertio scripsit, [illegible] id est, quod nihil ita cupit vniuersi natura, vt entia transmutare, & facere noua similia. Semen enim modo quodam omne ipsum est ens ex se futuri. Et idem in libro septimo, [illegible] id est, Vniuersi natura ex vniuersa essentia tanquam cera, nunc quidem equuleum finxit. Confundens autem id in arboris naturam, simul vsa est materia eius. Deinde in homunculum, tum in aliud quippiam. Vnde nominatur ab Orpheo natura istis epithetis, [illegible], multum machinatrix mater. Et [illegible] i. alienarum figurarum decretri[illegible] Quicquid fuerit, equidem longe potius opinabor Pythag[illegible] si Euphorbum, aut alium quenpiam se fuisse dixerit, exempli causa id ænigma introduxisse. Sin autem credatur historiam texuisse, profectō non aliam ob rem fecisse putandus est, quam vt ostenderet posse ani[illegible] separatam a corpore, rursus eandem ipsam, autore Deo, in idem ipsum corpus redire, quod penitus iam reliquit & deseruit, atque non in aliud vllum: vnum namque & idem fuisse corpus quantumcunque diuersis nominibus appellatum, in quo totiens reuixerit Pythagoras ab Iarcha Indorum sapientissimo iampridem di[illegible] potuimus, non in magnitudine & quantitate, sed in substantia & entitate, vt [illegible] quanquam est [illegible] atque vnum, tamen hoc esse dicimus Ægæum illud, Ionium, istud M[illegible], aliud Creticum. Ita & vnum hominem sæpius renatum primo nominarunt Æ[illegible] aliden, deinde Euphorbum, post Hermotimum, [illegible] Pyrrhum, demum Pythagoram, illum nostrum, qui tot regenerationes [illegible] anquam ph[illegible] losophus maxime speculatiuus [illegible] non, a[illegible] naturæ viribus, sed soli Deo, quem, vt [illegible] Heraclides Ponticus in hac [illegible] enesia, Mercuri[illegible] nuncupauit, vt ostende[illegible] renitentem reuiuiscere [illegible] virtute diuina. Nam vt Iustinus recitat ille [illegible] hilosophus & Martyr Christianus in P[illegible] ad Græcos, hoc Deus cognomento [illegible] Pythagora est honoratus præcipue, vt [illegible] id est, Animatio vniuersorum, [illegible] quod animam infundat hominibus [illegible], & infusam auferat, & ablatam restituat, [illegible] & quando voluent, quale sæpius ei[illegible] in aliis hominibus visum, & experientia certa compertum est, referentibus nobilissimis [illegible] scriptoribus. Nam Aristeas quondam Proconeſ[illegible] mortuus fuit in officina cuiusdam fullonis. Deinde septimo post anno eius vrbis ciuibus idem viuus app[illegible] ruit, & ipse tunc carmina de Hyperboreis Arimaspis composuit, cuius in quarto [illegible] riarum Herodotus egregie meminit. Cæterum vir[illegible] & [illegible] Armenia Er, genere Pamphylus, qui cu[illegible] in prælio sublatus a[illegible] bis decimo die ca[illegible] nebus [illegible] com[illegible] ptis, integer quidem incorrupto corpore repertus fuit, domumque delatus pro officio sepul[illegible] [illegible] bi duodecimo à morte die, dum pyræ esset im[illegible] ositus, resurrexit, & quæ interim viderat, retulit. Hæc Plato [illegible] psit de Republica, volumine decimo. Huc etiam illud occurrit, quod legimus puellam Romæ mortuam, eum sepulchro aff[illegible] rur à Tyane[illegible] Apollonio vitæ restitutam, in quarto Philostrati libro, & Alcestis quoque narratur ab Hercule resuscitata rursum diu vixisse.

Tum Marranus inquit, Quam prope accedis ad nostra, Philolae: nam si coram astaret Simon, recenseret nobis de libris Hebraicis, quod Deus olim abstulit de [illegible], qui erat in Moyse & dedit septuaginta viris. Post aliqua d[illegible] tempora sublato ex hominibus Elia, sp[illegible] dem inclinauit super Elisæum & item [illegible] his ipse mortuu[illegible] reuiuiscere fecit. A[illegible] Samuelem mortu[illegible], quem suscitauit quædam mulier in Endor, qui post resurrectionem suam cum Saule Rege loqu[illegible] us est. Audi vero, quid Ezechiel viderit [illegible] le Propheta, campum scilicet pl[illegible] ossibus mortuorum, & accesserunt ossa [illegible] ossa, vnu[illegible] nquodque ad iuncturam suam, & ec[illegible] ea nerui & carnes creuerunt, & extenta est in eis cu[illegible] is desuper, [illegible] in e[illegible] n eas spiritus, [illegible] reuixerunt, steteruntque super pedes suos. Hæc in sacris literis continentur Hebræorum: multo plura vero in histo[illegible] Christianorum descripta leguntur. Equidem pro me tibi hoc

affirmare ausim, absque parabola, sine ænigmate, & omni remoratione, quod vere & [illegible] ac Iesus Nazarenus fratrem Marthæ suscitauit Lazarum, nomine quatriduo iam mortuum. Adhuc [illegible] dam etiam viduæ filium extinctum, vitæ reddidit. Et Iairi synagogæ principis filiam, aliasque in sancta Scriptura commemoratos. Hunc ipsum quoque Iesum resuscitauit Deus, & in eius morte corpora multa eorum, qui vita defuncti erant, surrexerunt, & exeuntes de monumentis venerũt in sanctam ciuitatem, & apparuerunt multis. Paulus de oique Tarsensis Eutychum, qui casu è vita migrauerat, loci restituit viuum. Martinus nondum episcopus, imo nondũ baptizatus, tres mortuos suscitauit. Possem catalogum proferre hominum ab interitu ad vitam pristinam reuocatorum, nisi tu non ignorares Christianis nobis esse creditu facile, animos hominum redire in corpora, qui generalem omnium corporum humanorum resurrectionem rursus ad viuendum futuram plane confitemur. De qua pulchre diserrtissimus Athenagoras Atheniensis Philosophus pro Christianis librum integrum περὶ ἀναστάσεως certe doctis auribus dignum composuit. Et Turcis, Mauris, Agarenis, Mahometh in Alcoran sic loquutur; Illis dicentibus, cum etiam ossa, vel ad nihilum redacti, qualiter efficiemini homines noui? Respon. Licet lapides vel ferrei, vel si quid est durius essetis, qui vos prima vice creauit, ad vitam denuo vos resuscitandos reuocabit. Hucusque in Azoara 26. Et rursus in 45. sic ait: Qui vos primo plasmauit, secundo viuificabit. Vnde Pythagoram tanto maiore velim prosequamur veneratione, quanto is propius quam cæteri Græcorum philosophi ferme in omnibus aliis, non solum in hac causa, nostræ accessit fidei. Aristoteles enim videmus, quam nihil eorum credidit, quæ nõ vel manu tetigit, vel oculis cernere potuit, vel apprehendere syllogismo. Propterea in fine tractatus de generatione & corruptione, reditum mortui hominis nullatenus admisit, debili admodum argumento vsus, & Alcmæoni magis quam suis præceptoribus assensus, contra tritum suo tempore prouerbium, κύκλον εἶναι τὰ ἀνθρώπινα. Quem sequuti sunt alii, quippe cohors philosophantium, in hoc reprehendendi, quod se omnia scire, alios omnia ignorare præsumentes, Pythagoram post reliquos irrident, & illud Luciani exclamant, τίς ἀνήρ, τίς ὑπὲρ ἄνθρωπον εἰδέναι, τίς εἰδέναι τὴν τοῦ παντὸς ἁρμονίαν, καὶ ἀναβιῶναι πάλιν. i. Quis est met Pythagoram, quis super hominem esse vult, quis scire vniuersi harmoniam & reuiuiscere denuo? Ita eum ridicule sub hasta licitantur, quasi contemnendam iumentorum mercem, aut vile mancipium, dummodo illis ego multa nosse libenter permittam, & quam pauca, & alios nonnihil didicisse. Id adeo nunc stomachum ego commotus aduersum eos, qui solent antiquissimis præceptoribus, & philosophiæ principibus facile detrahere, prolixius quam oportuit excandui, vt pemoscas, me Pythagoram quoque niuni non secus amare, quam par est, & calumniatores suos vehementer odisse, non homines sed monstra hominum. Tum Philolaus: Quidam, inquit, sunt quibus ignoscendum est, quod tam recondita & arcana mysteria nesciant, non enim omnia possumus omnes. Ideoq; redeundum cum illis in gratiam erit, si qua imprudenter inf mauerint. Qui autem in eo quandoque fuerint exercitati, Pythagoreorum [illegible] candidam abiecerint, & contumelia cœperint eius doctrinæ maiestatem lædere, ac tanti Philosophi caput intuere, eos ego non solum arrogantes, verum etiam homines impurissimos iudicauero, quorum è numero Xenophanes est, qui de Philosophi legia sua subtiliter perlubetur, vt cum videret aliquando Pythagoras canem cædi, miseratus dixerit, Sine hunc, est enim chari sodalis anima, quam eius ex verbis agnoui. Sed & quidem in [illegible] Diogeni Laertio extat sugillatio, quodque ilem Plutoni apud inferos Pythagoræ discipuli commentantur, qui ipse viderit animam Hesiodi æneæ columnæ alligatam, gementem & stridentem. Tum Homeri quoque animam de ligno pendentem, & serpentibus circumdatam. Hæc & illis similia sycophantiarum crimina diffamationes & calumniæ sunt leuissimorum sophistarum, qui contactu omnia fœdant immundo, & polluunt ore dapes, & vestigia fœda relinquunt. Quod autem de carnium & animatorũ omnium esu [illegible] gant, quem asserunt prohibuisse Pythagoram, fere nihil me perturbat, quoniam sunt clarissimi autores, qui ea mendacia refellant. Ait enim Aristoxenus ille insignis scriptor, Pythagoram non abstinuisse ab animatis, sed carnes comedisse, quod Porphyrius in libro primo περὶ ἀποχῆς ἐμψύχων, probat, eo quod athletas ab aliis caseo, ab aliis ante ficubus nutritos, ipse prior omnibus cibo carnium aluerit, dixeritque carnes habere virtutem ad assequendum robur incredibile in ita Porphyrius. Et Apollodorus arithmeticus testatur, illum boues centum immolasse, cum reperisset, ὅτι τριγώνου ὀρθογωνίου ἡ τὴν ὀρθὴν γωνίαν ὑποτείνουσα ἴσον δύναται ταῖς περιεχούσαις id est, Quod trianguli orthogonii subtensum latus tantundem valeret, quantum quæ continerent. Fuit tamen modestissimæ vitæ, mediocris nutrimenti, parcissimi potus, vt scripsit Lycon Iaseus de Pythagora. Vnde rarus fortasse carnium sibi victus erat, sæpe enim solo tenui melle pascebatur. Hæc omnia Athenæus de cœnis doctorum hominum libr. 10. Atque ub id si studiosos literarum ea quæ grauis cibi forent, diligenter vitare commo[illegible] se, ne cerebrum ab incauto stomachi onere [illegible] retur, quo valerent contemplationi vehementius incumbere, quis hoc nõ laudi daret iam sidu præceptori? vt quæ didicisse apud Hebræos alimenti esse in eorũ lege prohibita, quæ [illegible] apud Indus fugiẽda cognouisset, veluti pisces marinos, ne stomacho quidem vtiles, nec deorum oblationibus acceptos (nemo enim vnquam in sacrificiis immolatũ esse piscem audiuit) quæ deniq; apud Ægyptios accepisset de faba, quod non sit mundũ leguminen, vt in Euterpe sua notauit Herodotus, ea plane io pabulum non futurum, tranquillitatem mentis perpetuo literarũ studio quærentes, quanquam eiusce modi pia monita noluit tam exacte & ad vnguem velut [illegible] duodecim tabularum obseruari. Nam & [illegible] porcis minusculis & hœdis tenerioribus victitasse, a Xenophilo & Aristoxeno

floxeno, quibusdamque aliis natu maioribus, suis prope coætaneis proditus est: quem & nullo esse legumento sæpius visum quam faba, vt alium sensim leuigaret, in quarto noctium Atticarum A. Gellii comperies. At de fabis post inter cætera symbola explanabitur; nunc de numeris veniam tibi priora in mentem [illegible], & posteriora, quæ dicturus sum, vt agnoscas, qu[illegible] turpes quidam philosophiæ Sanniones [illegible] tem Philosophorum Pythagoram post[illegible] subsannant, q[illegible] numerum docuerit e[illegible] bus rebus pr[illegible] pium, qui cum sit quan[illegible] discreta, venus sequatur res, quam antec[illegible] proiectiles fuisse calculos intel exent ipse, a quibus omnia sint orta. Quos miror pariter non sine risu, quod cum audierint, crebro testantibus sapientissimis hominibus, omnem ferme philosophiam Pythagoricam, & eam maxime, quæ de rebus diuinioribus extet, mysticam esse ac per ænigmata propositam, nihilominus tamen hanc sapientiæ diuinissimam partem de numeris, imitando Tyrrhenorum stultitiam, plane ac citra omnem metaphoram accipi iubeant. Fuit autem id pr[illegible] & vetustissimi æui sapientibus in more, per [illegible] canarum literarum allegorias, & [illegible] m[illegible] pientię profunda[illegible] inquisitioni [illegible] radere. Sic omnia [illegible] int anti[illegible] norum iam Philosophorum qu[illegible] Poe[illegible] æn[illegible] atibus plenissima, & propter rerum obscuritatem, & propter leuem vulgi contem[illegible], [illegible] inquit Maximus Tyrius in disputatione 10. id est, Re[illegible] enim ab humana infirmitate non perspectarum manifeste, aptior interpres est fabula. Ea vero Philosophos recte decet, quæ sub pio figmentorum vela nine honestis & tecta rebus, & vestita nominibus enuntiatur, Macrobio authore, quam ego curiosissime scholasticorum ingenia in rerum admirandarum notionem excitare ac introducere arbitror: nunquam enim diligentia quæritur, quod ante fores præsto est, quam quod longe situm in abysso profundi reconditur, ita facilitas apprehendendi (experto crede) discipulis studiorum negligentiam [illegible], & frigide petitur, quod facillime ob[illegible] tinetur. Euenit & quandoque non vlla verborum proprietate res abstrusas efari non posse, quas longis ambagibus, & vane composito sermone cog[illegible] nunciare, nisi fuisset commode repertum breui ænigmate vn. Nec non illud in rem est: nam assolent aduersis castris belli duces quædam syntagmata edicere, quæ tesseras nominant, vt suos q[illegible] que dux inter noscere milites, & se quoque inter se queant, quemadmodum in bello Cæsaris Venus genitrix, & Syllæ Apollo Delphicus, & Mani Lar Deus, & Iephthæ *Sibaleth*. Ita non fuerit vtique indecorum symbola doctrinæ peculiaria & arcana familiaribus tradere, vt quicunque discipulorum ea magis vsurpassent, dilectiores fierent magistro, interque se plus cæteris dilig[illegible]. Vnde Pythagorei symbolis quibusdam [illegible] sibi quandam indiss[illegible] amoris & [illegible] citiæ catenam fabrefecerunt. Erat enim Pythagoras conciliandæ amicitiæ in primis studiosissimus, ac si quem didicisset symbolis suis communicasse, cum continuo socium amicumq; consciscebat, subscriptore Laertio. Eoque factum est, vt ardentius cuperent omnes Pythagoricis symbolis, hoc est, mysteriorum notis vti, tum quod futuri essent præceptori gratiores, tum vt cunctis apparerent nobiles esse Pythagorei. Quo motus apud Plutarchum in octauo conuiualium Philinus, ex omnibus conuiuis Syllæ Carthaginensis; ipse [illegible] epulas ab animatis abstinuit, vt agnosce[illegible] Pythagoreus. Quare is a Leucio patria T[illegible] eno Moderati [illegible] agorici discipulo [illegible] eus fuit, p[illegible] dogmatis sequi [illegible] sententi[illegible], quod & in aliis Pythagori[illegible] erat reprehensione di[illegible] qui immodeste [illegible], moribus [illegible] regulatibus, vel [illegible] um & [illegible] nis panem non frang[illegible] nt vt cæteri, v[illegible] non edebant, vel [illegible] gentes ab ep[illegible] ula [illegible] uebant, vel nudis pedibus sacrificab[illegible] turi, a sol[illegible] ebant, vel relic[illegible] per diuerticula discedebant, vel cu[illegible] ibus nunquam aut parum ridebant, vel a fabarum [illegible] prorsus abstinebant, similiaque e[illegible] vsurpabant, magis superstitione, quam recta ratione ducti: sola enim antes ad corticem [illegible] la, negligentes voluntatem [illegible] vt talibus [illegible] innotescerent & vol[illegible] Pythagorici [illegible] viderentur. Sun[illegible] tur e[illegible] emodi [illegible] bola vnius collegii signa. Cæte[illegible] addat[illegible] quod diuinarum & h[illegible] rerum amp[illegible] (patia dimenent [illegible] nobis, & innumera [illegible] ntibus; mem[illegible] um conserant æn[illegible] symbola, hoc [illegible] ntur animo, vt quotiens recorda[illegible] nostris ob tutibus offerantur. Symbo[illegible] principiis commod[illegible] um ent, vn[illegible] quid enim citius occurrit res singulas in[illegible] vnum & duo, cum caulas & origine[illegible] scrutari vol[illegible] mus. Nam prim[illegible] pectore certur oculis id, quod est idem ipsum, & [illegible] est alterum. Ex quo ante omnia mente cœpimus quod idem & alterum sint vnum & duo. Al[illegible] iron autem Crotoniates, qui Pyth[illegible] goræ vixit ætate, duo appellauit multa, quæ dixit esse contrarietat[illegible] s, tanquam litem forte Empedoch[illegible], vaga tam[illegible] posuit illa sine fine diuersa, [illegible] album & nigrum, dulce & amarum, bonum & malum, paruum & magnum: Aristoteles in [illegible]. Postnatur[illegible] lum refert. Pythagorici autem du[illegible] rum inter se vltro citroq; contrar[illegible] rum, [illegible] Al[illegible] contrarietates appell[illegible] run[illegible] ari[illegible] amorem in numer[illegible] den[illegible] brem illum & omnia continentem, vt finituum [illegible] infinitum, impar & [illegible] vnum & multa, d[illegible] sinistrum, masculin[illegible] & fœmininum, qu[illegible] ns & motum, rectum & [illegible] m, lucem & tenebras, bonum & m[illegible] um, quadrum & oblongum. At hæc ita sunt vtcunque, quod [illegible] sunt, id [illegible] ersa sunt, quon[illegible] sun [illegible] am si vnum e[illegible] t, contraria non essent. In decem vero vnum [illegible] de gerunt, quod iste numerus omn[illegible] re[illegible] ctissimus, quo cunctæ nati[illegible] & [illegible] puli præter Thracas, [illegible] Græci tum [illegible] bar[illegible] ngulas res numerant non sistentes [illegible], nec progredientes vltra, tanquam natura ibus calculis de

cem digitorum. Sane illius perfectionem osten-A dit iste ornatissimus mundus, quem cernimus decem tantum sphæris iuxta Pythagoreos [illegible] one-ris tanto etiam reliquis est perfectior, quanto plura numerandi genera cótinet, par, impar, quadratum, cubum, longum, planum, primum incompositum, & primum compositum, quo nihil absolutius, quod in decem proportionibus quatuor cubici numeri consummantur, quibus dicunt Pythagorici vniuersi [illegible] constare. Archytas quoque nobilis Pythagoreus ille Tarentinus B omne quod est, denario numero complectitur, quem Stagirita imitatus Aristoteles Peripateticorum gymnasiarcha, d[illegible] n gen[illegible] a entis nominat decem categorias, [illegible] me tibi volumen inscribere placuit, o[illegible] philosophice, vt Eustrathius voluit, decem [illegible], id est, entia realia, vt Alexander Aphrodiseus decem φωνὰς, id est, voces, vt Porphyrius decem νοήματα, id est, intellectus sine [illegible] vel vt Iamblichus forte rectius decem voces simplices, C non vt voces, sed vt significantes res ipsas simplices medio decem conceptuum simplicium. Assentiuntur huic Alexander Ægæus Ammonius Hermiæ, & Simplicius, insignes sapientiæ amatores, qui etiam gnauiter arbitrati sunt in istis decem gen[illegible] ibus entibus duo quæ[illegible] præcipua reperiri posse, in quæ diuidantur, tametsi ab vna essentia orta, velim substantiam & accidens, sine corporeum & incorporeum seu materiale & immateriale, aut simplex & compositum. Ita D namque duo amat denarius vt ab vno progressus nascatur per duo, & per duo redeat in vnum. Primus enim incompositus ternarius est ex vno & duobus, non quidem compositus, sed constans, quia vnum non habet positionem secundum Iamblichum, non facit ergo compositionem, quando verborum sequi volumus proprietatem, [illegible] vt inquit Simplicius in commétarius super prædicamentum quanti, id est, Neq; enim vnitas, manens adhuc vnitas, positionem assumit: neque punctus, manens punctus, positionem abiicit. Ex quo differentiam cognoscere possumus quam distat vnitas à puncto. Cumque nihil sit ante vnum, recte dicimus vnum esse primum. Binarius autem non est compositus ex numeris, eo quod ex sola vnitate vna & vna coordinetur, & ideo primus numerus est, quia prima multitudo est, à nulloque potest numero metiri præterquam à F sola vnitate omnium numerorum mensura communi, semel enim duo, nihil aliud quam duo esse: quamobrem ea multitudo, quæ appellatur ternarius, verissime ab arithmeticis numerus primus incompositus nuncupatur, binarius enim hunc præcedens non est incompositus numerus, sed magis proprie non compositus. Cupiens itaque ternarius non esse otiosus, quin potius bonitatem suam in omnes creaturas absque inuidia multiplicans, de virtute progrediendo ad operationem [illegible] fecundum, quod est in eo multum multitudinis, productiuum tanquam numen de numero, & illud essentiale, quod est in eo vnum omnis productionis fons & origo, simul & omnis G processionis initium, & omnis substantiæ immutabilis permanentia, perpetua men[illegible]tur ac respicit, & in sese in seipsum retorquet, per nodum vnitatis & dualitatis semetipsum multiplicans atq; dicens, [illegible] duo sunt quatuor. E[illegible] tractys [illegible] modo, de qua mihi te[illegible] te sermo [illegible], hæc est omnium quæ creat[illegible] sunt idea, quoniam, vt a[illegible]thmetici, quaternario omnis progressio peri[illegible]ur. Vnde oritur decas illa, quam appe[illegible]us decem omniú [illegible] genera generalissima. Nam vnú, duo, [illegible] quatuor [illegible] omnipotente potétia ad energiæ a[illegible] exeunt [illegible]unt decé, quorú dimidiú est [illegible] in medió [illegible] aliqué signif[illegible] exercitu, & in eius latere dextro numerú [illegible] periore, [illegible] est sex, & in latere sinistro [illegible] proxime inferioré qui est quatuor. hæc duo [illegible] cóstituunt decé. pone iterú in latere d[illegible] numerú proxime superiore, qui est sept[illegible] sin[illegible] numerú proxime inferioré q[illegible] hæc duo iuncta simili[illegible] constituunt decé: p[illegible] in late[illegible] dextro numerum proxime superio[illegible] qui est octo & in l[illegible] sinistro numerú prox[illegible] inferior[illegible] qui est duo, hæc duo iuncta con[illegible] quoq; [illegible] pone deinú in latere dextr[illegible] nouem, & in latere sinistro vnú, iamq[illegible] noué ad vnú, resurgút decé, quæ ru[illegible] relata incipiút denno esse vnitas, & dein[illegible] ad omnes numeros cardinales vsq; ad cétú. sicut enim bis vnú faciunt duo, & ter vnú tria, & quater vnú quatuor, & similiter vltra, ita bis decem faciunt viginti, & ter decem, triginta, & quater decem quadraginta, & similiter vltra: non aliter de centum, nó secus de mille, ac vltra. Hæc quidem ratio erit, cur decem per ιωτα, quæ virgula est erecta, Græce scribimus, aut per solum punctum Hebraice notamus, quæ tamen signa tam barbaris quam Latinis alioqui simplicem repræsentant vni[illegible]pe à qua numerus denarius oritur, & in [illegible] desinit, cuius Pythagoricum extat symbo[illegible], videlicet [illegible] nú duo, quæ Zaratas Pythagoræ præceptor per nómina propagationis pronunciare cósueuit, vnum appellando patrem, & duo, matrem, testimonio Plutar[illegible] in Chæronensis in Timæi [illegible] gonia. N[illegible] vt ante accepisti, vnú & duo cu[illegible] diuina producút quaternitudinem [illegible] T[illegible] ideá omniú rerú denario numero colum[illegible] Eam Pythagoras affirmat esse [illegible], i. Fontem perpetuæ naturæ, quæ n[illegible] est quam cognitio rerum in mente diuina [illegible] nabiliter operante. Mentem vero ipsam [illegible] Pythagoras numerum a[illegible] ce nuncup[illegible] diceret, numerum esse vn[illegible] nerforum p[illegible] Ita enim Plutarch. [illegible] lib. de placitis phi[illegible] ph. 4. scribit, [illegible] Πυθαγόρας [illegible] λαμβάνει, id est. Numerum autem Pythagoras pro mente accipit. Signum plane haud iniquum, quia in incorporeis nihil diuinius mente, in separatis nihil simplicius numero. [illegible] præterea cogitari aliquid potest menti [illegible] h[illegible] perpetuæ naturæ fonte per riuos & [illegible] numerus Pythagoricus vnum & [illegible] quod ab æterno in ipso [illegible] unte [illegible] Oceani, fuit, erit, imo semper e[illegible], quod homines prisco seculo nominauunt Zena: ipsius illud

illam v[illegible] Aristotelis volu[illegible], hoc [illegible] d[illegible] v[illegible] inceps [illegible] cente *Zena* pro *Zina*, v[illegible] viuendo, quem Romani I[illegible] qu[illegible] *ua* nuncup[illegible], & Cornutus in [illegible] Prim[illegible] feris totius mundi [illegible] D[illegible] nominata est *Hera*, illius Zen[illegible], Iou[illegible] & soror & con[illegible], de qu[illegible] in de[illegible]mo quarto I[illegible]ado, [illegible] i. *Hera*, hoc est, Iuno aspiciebat [illegible] oculis eundem fratrem & leuirum *Zena*, [illegible] summo cacumine plurifontanæ I[illegible]entem. Quo facilius sensa possimus sap[illegible] poetarum de origine rerum cognoscere, quod in multifontana Ida, qui mons [illegible] prospectu no[illegible]natur, [illegible], à præ[illegible], Iupit[illegible] & Iuno resident tanquam [illegible]num & duum in quaternionis idea [illegible]. Vnde fluunt omnium [illegible] principia, quæ Philosophi ætate posteriori [illegible] & materiam nominarunt. I[illegible]que apud nos est forma & materia prima, quod apud [illegible] Philosophos vnum & duo, apud [illegible] Poetas Iouis & Iuno [illegible] montis Ida, & conueniunt in diuinæ [illegible], binis ambo bigis, & [illegible] bo equis [illegible], sed de[illegible] Iupiter in [illegible] ponenci, Iuno ad inferiora tendit, Hume[illegible] ste, [illegible] id est, Vado v[illegible] pabulosæ extrem[illegible], nun[illegible] huc per Olympi [illegible]. Neut[illegible] ten[illegible] rerum o[illegible] node [illegible] Hoc igitur modo [illegible] diuina vniuersi exordium. Respiciens enim Tetractys ad [illegible] quæ est prima vnit[illegible], om[illegible] p[illegible] & simul originem [illegible] pro[illegible] d[illegible] re[illegible]s, quon[illegible] binari[illegible], [illegible] ait semel vnum bis duo, [illegible] stat qu[illegible]us, habens m[illegible] verticis [illegible] summam vnitatem, fiqueq[illegible] pyra[illegible]us basis est quaternarius planus, apud Arithmeticos superficiem significan[illegible]. Super quam d[illegible]uæ vnitatis [illegible] memoratæ lux radi[illegible]ns form[illegible] & speciem [illegible] gnis [illegible] P[illegible] Iunonis, hoc est, materiæ [illegible] ad inferior[illegible], vnd[illegible] con[illegible] lum ortum [illegible] luminis est [illegible], non visum, sed illuminans. Et hæc est creat[illegible] mundi medii, quem Simon [illegible]udæus appellauit supremum, qui Deitatis [illegible] comparationem non patitur ideoque se[illegible] supersupremus & incompa[illegible]bilis ille no[illegible]natur. Recte vero medius hic d[illegible] Olympus, quia totus lucidus, & separatarum formarum plenissimus est, [illegible] dos octa[illegible] immortalium area, [illegible] species, siue paui[illegible] uni e[illegible], cognu[illegible] e[illegible] nini [illegible] Deoru[illegible] eu, [illegible] Maro in Æ[illegible]mo, *Deum domus alta* [illegible]dem culm[illegible] vitas, p[illegible], & [illegible] quatern[illegible] [illegible] eius à diuinitate sua [illegible] paula[illegible] declinauerit, & diuerterit ad cre[illegible] ram [illegible] c etenim ponamus [illegible] & p[illegible] Tetractys tetragonum, & in quolibet eius angulo punctum instar [illegible]tum, & pro vnitate fastigii, quæ nunc cœpit habere po[illegible]nem, [illegible], quantum fieri p[illegible]est, summum apicem. Eò pe[illegible]acto, quatuor [illegible] recta, quatuor [illegible] trianguli super [illegible] sua quadrangula constituen[illegible], & in vno [illegible] punctum [illegible], ecce pyramis [illegible], quæ [illegible] ignis, testimonio Timæi Locri P[illegible] in libro de anima mundi, Dorice sic scribentis, [illegible] id est, Ex quo pyramis quatuor bases & æquales an[illegible]ulos habens componitur forma ignis perquam mobilissima & tenuissima. Est ea sane absque materia, lux essentialis separata, proxima Deo, & vita sempiterna, vt in duodecimo libro qui Postnaturalia inscriptus est, & in secundo de Cœlo legitur sic: Menis opi[illegible] est [illegible] D[illegible] autem operatio est immortalitas, illud autem est [illegible] æterna. [illegible] à Pyth[illegible] Aristocles. Atqui Deus ip[illegible] est lux creata, sed lucibilis author omnis lucis, [illegible] pyramidem absolutissimam & ter[illegible] à triangula basi in altitudinem sese [illegible], quæ similiter igneum vigorem signi[illegible] Deus Opt. Max. in diuina secum Trinitate [illegible]parabilis mundi con[illegible]. Vnde & Chaldæi [illegible] Deum [illegible] perhibent. Q[illegible] quare [illegible]roducit, ignea lux [illegible]porei & [illegible]is separatarum int[illegible]um mundi, ext[illegible] cælum visibile, qui [illegible] vocatur *αἰών*, à nobis seculum, æternitas & [illegible] Vnde & æthra, [illegible] æternitatis dici [illegible] locus, neque vacuum, [illegible] neque transmutatio, sed ibi sunt [illegible] & impassibilia optimam habe[illegible] q[illegible] æone, id est, æternitate seu æu[illegible] sunt ipsa verba Stagiritæ Aristo[illegible] quam P[illegible] & Socratici ex Pythagora [illegible]tunt, q[illegible] carminibus scripsi[illegible] Si relicto corpore in æthera [illegible] liberum pe[illegible] eris immortalis Deus, & his scilicet in ha[illegible] superatis, cognusces immortalium deorum & mortaliū hominum cohabitationem, quam eleganter ipse appellat *συςασιν*, [illegible]ul stando, per quod tres nobi[illegible] proprietates medii ostendit mundi, quem liberum æthera no[illegible] quia à materiæ potentia segrega[illegible] & [illegible] in libertate calescat De[illegible]dore, ac [illegible] otu inferiora calefaciat dicitur [illegible] tates au[illegible] do. Mun[illegible] est, pu[illegible] est [illegible] met, & [illegible] suo e[illegible] *ter, homi[illegible] æterna potestas.* [illegible] som[illegible] pi[illegible] d[illegible] es [illegible] Phosporo[illegible], [illegible] quod totus [illegible], in [illegible] & præest, imo totū quod [illegible] 9. Æneid. *Annuit, & totum nutu tremefecit Olympum.*

Eius, inquam, conditio est receptare formas simplices, im... les, ... ratas, ... se existentes, tam vnum ... esquam ... Continet enim omnes ideas ... generum ... enim, ceu exemplar ... on ... ntibus exe... plarus immanda, quorum e... emplar signato ... onsistit in mente diuina. Sic enim nomin... inus, quod est in mundo De... ratis e... ple ... tum. In mundo ... te ... exemp... um ab ... tum, & in mun... o se... on exemp... n, sed ... en ... um illud conti... tum, quomodo sig... figura, & cera ... ta. Huc acce... t sec... ndo ch... s altera propter ... id est a gaudio beatorum ... infinito, & voluptate immutabili Deorum ... ous, qui veruæ illius habitaculi & ciues ... lympionicæ, m... ea corona ... ntes, ambrosia & nectare diuini ... perpetuo fruu... t, ridente ... um inext... gibilem. De quo sapientissimus Poe... um ... us, ... id est, Inextinguibilis certe excit... batur risus beatis ... is: quod omnino læt... ain illorum ... terram ostendit, quam in ... concentu citharis ... teris mulatum ... uentis, tripudio, choreis, symposiis, quietis ... bilibus, & interdum du... praeclarum ibidem Meleagrenes elegant... in ... lados primo ... expressit. Quid-ni Ma... ane? Quænam potest maior cogitari voluptas quam Deum volentem, & post eum rerum omnium ideas atque formas adspicere purius & transparentius, quam secundarium creaturarum vll... deinde ... siones quoque ... as inferioribus pandere, quod omne Deorum est proprium atque suum. Ideoque Dei quandoque vocantur Latine, qui & Græce ... id est, a speculatione ac visione, vnde ... significat adspi... re videreque: nominantur & quandoque ... ngeli, dum vita cæteris enuntiant, vt Orpheus Mercurium inuocans ait, ... id est, Audi me Mercuri, Iouis angele Maiæ ..., explanator omnium. Nam ... nuntiare ac explanare dicimus. Crebro autem alterum pro altero vsurpamus, non consideratis officiis, ita vt promiscue Diis & Angelis in communi sermone vtamur. Cum enim Porph... in Isagogis scripsisset, quod & nos simus rationales & ang... Boetius Latine vertens, Sumus, inquit, & ... rationales & dii: Hoc modo reperitur in ... bris aliorum quamplurimis. Quare nemo put... Deos nominamus, ipsos æquari summo & ineffabili Deo, qui nomen non habet: supremam namque maiestatem ... appellamus De... m, quod etiam cuncta in ... & ... a percurrit, ... id est, currere. Vnicuique nempe rei mult... est ... & mag... quam ips... fibu ... cum ... At no... pellamus, q... at ... tantu... tur prouin... iam ... destinat... mit ... pus. Dæm... antum ... e ... tamen d Pyt... ra ... usque ... ius ... me medi... mu... non a ... Sic e... Plotinus, qui ... tanibus ... orp... mo, Iuysle... a ... gor... tum ... me sectam viius est, in libro de amore Deorum, inquit, genus esse passionis expers ... uramus. Dæmonibus autem passion... us dicere ... tem... nos esse, ... eus gra... Præstat tamen nullum ... in ... dæmonem a... pellare, ... sibi ponatur ipse dæmon, ... cum ex... re. Hactenus Plotinus, ... in omni do... bre... tur, at ... ponderandu... rum hoc in loco tam d..., q... Poetarum arcana de Diis lo... poterunt ab ... ole... & ... mo um ... egi. Te... a m... bilis ... propt... co... ret ... d... dicit: S... a ... acie ... o, & bene acta gau... nd... De... op... s ... n ... Dei ... hic ... nsiderandus est ... ho... mines beatitud... Pyt... go... ud nam que medii ... ae ... beatorum ... Olimpi... u... rum ... enda eo vita sunt ... plectandæ ... Deinde salus ... dia D... est ... quare d... & ... sunt exo... andi, vt opu... ant ... tum demum nihil istuc ma... ris ... pons, nihil permixti recipitur, ante ... mo... tiendum est, & sancte corpus exuendum, ... am in deos referant. H... st ordo seculi ... vt vita functis hominibus puris & ... eorum indigen... rum supercœlestis quoq; au... eda... tur, & comm... pariter humanæ naturæ ... um facta laudis ang... spiritibus perpe... conuersatio in mu... bil... & tamen o... percœlesti cœlo ... orbe re... uieto ... bi... mundum ... est Olymp... ... ma... gistrus, ... poeti... non qu... qui fortetur ... unquam ... quiescat. ... Quam proxime, inqu... lectis nostro tu... rum accedit vos maxime omnium ... ras. In ... namque Christianorum ... quo ... mines motu... d... nero ... tum sunt sicut angeli ... cœl... Dei ... hominibus Non ... mitrabi... quinatum aut ... minationem ... & ... dactum. Et ... itharœdorum ... fantium citharis suis, cantu ... que nouu... qui sunt scripti in ... vident ... & terram ... Prius cum ... prior terra ... tor ... habens ... Dei ... & ... lapid... constructi sunt ... pide pretioso ornata. ... Dominus O... templum illius ... st, & de ... ductur ... u splen... lu... su... ficies ... enim Ap... de ... & ... e ... Hippo... ... vidensi ... menter... & ... ona bas erectam qua... mar... inter solida reputare: planc ... ore optime

mo non modo tuum, sed verius nostrum Pythagoram appellarem: & [illegible] quid nostrum, dum vi[illegible]m, quod ipse [illegible] ex omni [illegible] eterum philosophoru[illegible] bis magis apte, magis [illegible] neinne propri[illegible] que [illegible] a sap[illegible]t, neque valde & à Persis quoque [illegible] alestinis ac nostra ætate Arabibus in doctrinæ [illegible] fundamento d[illegible]t, idem ipse Italicæ pl[illegible] tæ autor. Si en[illegible] in le[illegible] Mahometh Az[illegible]ara prima leg[illegible]mus Deum paradiso bonos indu[illegible]turum vbi d[illegible]lcissimas aq[illegible]as, pomaque m[illegible]inoda, fru[illegible] s[illegible] & decentissimas ac mund[illegible]as [illegible]etes, omneque bonum in æternum poss[illegible]t. Et in Azoara quinquagesima prima, C[illegible]edentes autem [illegible]inquit [illegible] benefacientes pulch[illegible]ma loc[illegible] par[illegible]d[illegible]si possessuri, omne suum velle perficient, ho[illegible] rum est maximum, huiusmodi quidem p[illegible] in illis summam l[illegible]iam denunciat. [illegible] in doctrina Mahomet [illegible] [illegible]bitur, Si vllum ob[illegible] ectamentu genus istic de[illegible], beatitudo minime plena esset. Frustra erg[illegible] de[illegible]iciæ adessent, si voluptas deesset. Et paulo superius, locoiis quidem ei[illegible] [illegible] quicquid desider[illegible] potest statim adeit, qui & per[illegible] ecti erunt omnes in [illegible]atur[illegible] quidem Adæ, in forma vero Iesu [illegible] nunquam incrementum aut detrimentu[illegible] [illegible]uod patiente. Et in Alkoran cap. 64. Il[illegible] [illegible]tes [illegible] babunt [illegible] is sericis stramenti[illegible] p[illegible] omn[illegible]e [illegible] delectis perpetu[illegible] [illegible]tur, d[illegible]tque puellas formosiss[illegible]as, vel[illegible] [illegible]va[illegible]ibus & [illegible]niæ, ab hominibus atqu[illegible] diabolis n[illegible] de[illegible]ginatas nec men[illegible]uatas. Erunt & i[illegible]c arbores c[illegible]ore inter vin[illegible]ein croceumq[illegible]e nitentes, fo[illegible]te què fortiter emanante[illegible] & p[illegible]æ pomaque Punica. Nonne hic sen[illegible]is, Philolae, quod pars maxima horum [illegible]bo[illegible]ca est & instar Pythagoricorum allegoricæ nar[illegible]ntur quæ audisti ferme omnia, id q[illegible]od palam fatetur Mahometh in libro de doctrina cum ait, Seculum aliud [illegible] istum, cuius nulla similitudo exponi potest [illegible] enim coloni eius mortales, nec [illegible]tes eius su[illegible]umero. Q[illegible]o[illegible]e ipsum declarat, quæ [illegible]cripserit de diuinis, allegoricè scripsisse, non autem omnia plane acc[illegible]pe[illegible], quando numerauit dies beatitudinis, dies mille annorum & annos quadraginta millia annorum: Et paradi[illegible]um habere docuit pauime[illegible]tum aureum smaragdis & [illegible]acinthis crebu[illegible] interpolitis distinctum [illegible]omni fructifera consitum arbore, decurrentibus per amœna arua fluentis, quorum alia quidem lac alia mel album, alia vinum purissimum fundunt. Hæc in libro de d[illegible]ctrina Mahometh vbi per sensibilem paradisum designat illum quem ratio no[illegible] capit intelligibilis mundi hortum. Duos enim paradisos Ma[illegible]meth in Alkoran nobis proposuit, cum in Azoara sexagesima quarta sic ait, Qui timuerit [illegible]am Deo stans, duos para[illegible]sos rerum multiplicium omnimodique boni fœ[illegible]dos, hæredit[illegible] tem[illegible] piet. Ita d[illegible] s quoque o[illegible]endit ciuitates Ierusalem, cum in libro de doctrina quærit Abdias, Quare Ierus[illegible]lem d[illegible]catur domu[illegible] benedicta, Respondit Mahometh [illegible] in directo cœlestis Ierusalem sita sit. Hæc ad[illegible]stri Simonis Cabalistica quę audiuimus haud paru[illegible] alludunt de duobus scilicet paradisis, altero cœlesti & altero terrestri, geminos mundos significantibus, visibilem & inuisibilem, illum nobis præsentem, hunc nobis futurum, cum quidem de quo latis multa paucis exposuisti, quare oro Phil[illegible]lae, vt de nostro quem incolimus reliqua prosequaris. Faciam sedulo, Philolaus ait, si pri[illegible] te commonuero ne cum rudibus philosophastris erres, qui ea tantum sapiunt quæ oculis cernunt, vt de Antisthene scripsit Ammonius Hermiæ, cum dixisset, hominem quidem video, humanitatem autem non video. Vnde putabat humanitatem [illegible]il [illegible]ium esse nisi cogitationis figmentum, ταῦτα [illegible] [illegible] μετα[illegible], καὶ μὴ [illegible] τῷ λόγῳ [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] interpretatur sic, Hæc i[illegible]e dixit, sensualitate sola viuens, & non potens ratione ad maiorem inuentionem se ipsum extollere. Ita Her[illegible]des in Ilagu[illegible]is. Haud aliter tam sunt quid[illegible]m obtusi ingenio, qui acutius contemplari nequ[illegible]t, nisi quarum pu[illegible]illa comprehenda[illegible], aut manus [illegible]lpent, & quæcunqu[illegible] de vita cœlesti d[illegible] dii superis, animabu[illegible] [illegible] cœlo aut de cœlit[illegible]us audiunt [illegible] mox ad cœlum visibil[illegible] stellarumq; sphær[illegible], [illegible]amentum mobile, & quos sensu per[illegible]i[illegible]is orbes referunt, ac si in tanta turbine motuum, & i[illegible]equieto mutationum tumult[illegible]u vita beata [illegible]onsistere poss[illegible]. [illegible]equentes vero [illegible]m & [illegible]lem ment[illegible] illuminationem [illegible] [illegible] [illegible]iguut maiorem esse veritatem in i[illegible] [illegible] non videntur quam in iis quę videntur. Ad h[illegible]c [illegible] hagoreorum propensa est volun[illegible] vt cre[illegible] [illegible]c mund[illegible] & quæcunq; in eo loc[illegible] a[illegible] [illegible]ratam esse [illegible]aginem eius qui extra cœlu[illegible] [illegible]undi, comprehendentis [illegible]uin[illegible] [illegible]as, & animas à corporibus, lub[illegible] [illegible], virtut[illegible] & [illegible]ione separatas. Vnde an[illegible]as hominu[illegible] ab [illegible] de turpi defecatas abiecta corporali mole [illegible] [illegible]tenent, & nullatenus dubitant extra hoc [illegible] [illegible]um omne ac [illegible] [illegible]ualemcunque incomm[illegible] [illegible]is alean[illegible] in æte[illegible] [illegible] Olympo habitare [illegible] omni libertat[illegible] [illegible]natas & nulli necessitati obstrictas. Sic enim Plotinus [illegible] insignis Pythagorista in libro de proprio cuiusque dæmone quarto inquit, Animas extra se[illegible]bilem mundum profectas existimandum est [illegible] dæmoniacam transcendisse, omn[illegible] [illegible]ue [illegible]erationis [illegible], omnem[illegible]que huius mundi ne[illegible]tatem quamdiu in mundo intelligibili habitant; Hucusque Plotinus. Quoniam igitur de [illegible]ens diis, intelligentiis separatis, formis puri[illegible], [illegible]ibus diuinis, superis Angelis & bea[illegible]tum animabus m[illegible]tio [illegible] semper recordare [illegible] animo te[illegible] [illegible] mundum illum supremum, intelligibilem, [illegible]materialem, simplicem, abstractum, cœl[illegible] [illegible] [illegible] poreum, Olympum [illegible]uisibilem, paradisum me[illegible]talem, supernaturalem æthera, nec se[illegible] [illegible]ione perceptibilem. Eo nunc dimisso [illegible] nostrum descēdamus co[illegible] [illegible]reum & sen[illegible]ibilem mundum, cuius exemplar [illegible] in mundo incom[illegible]a[illegible]b[illegible]li Deitatis, & exemplum in mundo intelligibi[illegible] fo[illegible] [illegible]itatis, & exemplatum τὸ [illegible] [illegible] seipso. Vtque vnum origo est mentalis mun[illegible], [illegible] nobis exordium e[illegible]t mun[illegible] corporalis, qui non esset corporalis, ni[illegible] quatuor istis constaret, puncto, linea, superficie, crassitudine, ad exemplum

cubicę figuræ [illegible] quatuor. Vnum [illegible] po[illegible] [illegible]n-ctum. Linea de vno pun[illegible] [illegible]ecta è duobus fit. Superficies ex [illegible] [illegible] neis. Crassitudo ex quatuo[r] [illegible], [illegible], sursum, deorsum. Ideoque sicut binari[us] [illegible] per se mul-tiplicatus numerand[o] [illegible]is duo quater nonē producit: ita binarius [illegible] seipsum in [illegible] replicans atque retorquen[s] dicendo, bis [illegible] bis, primum cubum facit. Ergo post quinarium quæ tetragonica est pyramis, quippe principium intelligibilis mundi, accedit [illegible] lateum octonarij cubus, quem mundi sensibili architectum pręhcimus. Nam inter rerum principia, non haberur septenarij vlla me[illegible]na, q[u]o[d] nam [illegible] est nihil pariens, idcirco P[illegible] n[illegible]natur. Ad cubum ergo primum diuer[illegible] [illegible] sæ[c]undum numerum, multitudinis varietat[illegible] prin[illegible]em, vt qui per duo fit & per quatuor [illegible]. Vnde sicut Pythagoræ præceptor Za[illegible] d[illegible] numi[n]auit matrem, ita nos cubum inde pro[illegible] ap-pellamus materiam, omnium re[illegible] na[illegible] fundum & fundamentum, [illegible] substan-tialium formarum. De quo Tim[æ]us Lu[illegible] ille Pythagoreus in libro de Anima mundi [sc]ribit [illegible], id est, Ex tetragono nasc[itur] cubum solidissimum & stabile omnium corpus, sex quidem latera, octo autem angulos habens. Huic fundo si qua forma demer[illegible], huic solido receptaculo si fuerit illapsa, & in hanc sedem materialem tepo[r]ita, non vage nec communiter recipitur, sed stabiliter & singulariter fit indiui-dua & incommunicabilis, tanquam alc[illegible] glebæ, tempori & loco subiecta, & quasi de li-bertate in se[r]uitutem materiæ præcipita. Igitur gemina pro[fl]uere ab vno [fo]nte rerum temporalium principia cernimus, pyramidem & cubum, id est formam & materiam quæ ex eodem tetragono deprehenduntur produisse, cuius idea, vt ante ostendimus, est Tetractys, Pythagoræ d[iui]num exemplar. Symbola igitur primordialia quanto potui breuius explanaui, quæ reuer[a] nihil de[si]gnant aliud quam materiam & formam. Cumque oporteat tertium aliquid ponere quo [illegible]tur, nec enim sponte confluunt, nec contingit fortuitus quarumlibet formarum concursus in materiam, neque vnius rei materia contingenter formam alterius recipit, non enim ex corpore humano [illegible] atque decell[illegible] anim[illegible] generatur æs aut ferrum, nec ex lapide [illegible] [illegible] oporteat ponere tertium aliq[u]od quo [illegible] ent, vt opinor, ne [illegible] primum [illegible] priuationem Aristotelicam addu[illegible] [illegible] materia [illegible] formæ [illegible] [illegible] vt sante hac & hac forma, includ[illegible] quædam & [illegible]. Nam priuati[illegible] substan[illegible] agit, cum [illegible] nullius [illegible] actis, quanto m[illegible] tam formam [illegible] materiæ nequaquam iung[illegible] aut vni[r]e possunt. Vnde inuenti sunt qui d[ic]erent lo[c]o priuationis motum esse te[rtiu]m principium, [illegible] accidens quomodo eru principium substantiæ. aut quis eius motus erit motor?

Q[illegible] pie[illegible] A[illegible] bo, Socrates S[illegible] Plat[illegible] mot[illegible] seu priuati[illegible] a[illegible] runt Deum d[illegible] n[illegible], [illegible] Deum, [illegible] m & [illegible]m, [illegible] raso cu[illegible] mbo[illegible] arcan[illegible] ren-do pri[n]cipia v[illegible] esse, [illegible] um, [illegible] & Duo. Inf[illegible] [illegible]s Deum, Vnitatis [illegible], Alteritatis materiam [illegible] autores. [illegible]nitum in mundo [illegible] persupremo [illegible] incomparabili, Vnum seu identitatem in mundo [illegible] ectuali, Duo seu a[l]teritatem in mundo sen[illegible]. Est enim materia quidem alterationis mater. Coniungit autem Deus materiam & formam per legem ipsi naturæ impo[s]itam. Idcirc[o] ante P[y]thagoræ tempora vetustissimus [i]lle Orpheus in libro Hymnorum, post Iouem, id est form[a]m, qui ab eo nominatur ἀρχὴ πάντων, id est, principium vniue[rs]orum [illegible] & post Iunone[m], id est materiam quam [illegible] [illegible] σύλληπτρον παντογένεθλον, id est, Iou[illegible] colem om[nium] [p]arentem [illegible] Iunonio enim c[illegible] to materiam al[l]oquit[ur] [illegible] verbis, [illegible] [illegible] φύσιν [illegible] [illegible] πεπεισμέν[illegible]. id est, A[illegible]que en[illegible] omnino vitæ natu[r]a[m] agnouit [illegible] commu[illegible] quidem [illegible] permixta [illegible] qua quam pud[illegible]. Itaque post [illegible] Iouem formam, & Iunonem materiam, ad[i]dit idem Orpheus legem, id est distributionem, vt esset tertium naturæ principium, cognominauitque id φύσεως τε [illegible], id est, naturæ confirmatiuum. Nam lex dicitur νόμος Græce, vt nosti, ἀπὸ [illegible] [illegible] νέμω, id est, partior & distribuo: perinde atq; distribuens omnibus quod suum est vel quod ad se pertinet. Hoc esse ait [illegible] νόμον, [illegible] δικαίων S[illegible] in hymnis [illegible] nu[illegible] id est, cœleste[m] lege[m] [illegible] [illegible]. Lex e[n]im naturæ sigill[illegible] [illegible] s[illegible], sicut tabellio vna e[illegible] an-nuli[illegible]s. Iam vero quælibet [illegible] in mater[illegible] [illegible] non vltra vocantur [illegible] hoc est species, sed [illegible] hoc [illegible] [illegible] [illegible] id est, Ceu [illegible] in [illegible] expr[illegible] les [illegible] Ammonius P[illegible] ta nobis [illegible] in [illegible] bris huius o[illegible] quem [p]yramidis & cubi [illegible] cel[illegible] peperit. Earum figurarum [illegible] næ [illegible] continuu[illegible] ita dode[c]aedron est [illegible] Pythagoricum qu[illegible] [illegible] um q[illegible]d tur ipsum [illegible] [illegible] & [illegible] pos[illegible]m. [illegible] A[illegible] gnate [illegible] [illegible] est. D[illegible] [illegible], scilicet [illegible] [illegible] [illegible] de Anim[illegible] [illegible] quidem, [illegible] patris. Materia vero fœminæ atque matris. tertia autem esse

esse horum genimina. Ex his igitur omnia huius mundi quæ sunt non perperam affirmamus certis seminibus & secreta [illegible] itate fieri, sine mira varietate apparentia propter variam formarum ad suas [illegible] commen[illegible] rationem, & infinitorum pene a[illegible]nuum quæ [illegible] Epicurus vocat, adminiculo ne [illegible] iam & defectum, [illegible] motum & quietem, impet[illegible] & tranquillitatem, [illegible] rarum & densum. Vnde o[illegible]unt orbes & stellæ, quatuor item elementa, ex quibus [illegible] calidū & humidum, & frigi[illegible] & siccum, tum quælibet etiam sensuum obiecta. Inde alius aliud contingit. & efficit omnes res vt conuertant formas, mutentque colores, Lucretij testimonio. Sentisne quantum nos iam cum plebe philosophorum ambulamus, & vulgatam terimus viam quando in hæc physica lapsi sumus quare cum multi multa de natura scripsere, minus vinum nobis adhibendum est, vt quid de rebus naturalibus senserit Pythagoras ostendamus, à nobilioribus & diuinioribus sumentes initium. Naturales sunt dij, supernaturales vero dij deorum: illos mundus inferior alit, hos mundus superior fouet, vnde & superi dicuntur, de quibus ante haud parum multa disseruimus. [illegible] orum simplicissimi & purissimi, quia nusquam [illegible], ideo supercœlestes sunt: quia vbique sunt, id[illegible] sunt, illic indigenæ, hic aduenæ. Nunquam enim in nostro mundo sunt nisi missi, quare Angelorum nomine gaudent cum ad hæc ima deuergunt, quoniam regis regum nuncij sunt: habitu tamen & facie nobis apparent quali volunt iuxta libertatem arbitrij, semper beneficiorum erga nos amantissimi. Sed inferiores alij ad supercœlestia nunquam migrant, ad nos vero & ad nostra quandoq; legationem assumunt, vnde & pari modo est quando Angeli nominantur. Deus autē Opt. Max. tam infima quam suprema & media singula penitissime inhabitat, ita vt nihil [illegible] sit entium sine Deo. Præterea dij orbis nostri præstantiores sunt. Inferiores autem in corpore humano animæ, quanquam illi apud corpora, hæ in corporibus. In medio autem horum sua loca tenent dæmones & heroes. Dæmones prope deos, heroes prope animas. Quorum Pythagoras in aureis carminibus meminit, & singulis quibusque suum tribuit cultum. Nec illis tamen aras sanguine fœdari, nec animalia immolari permittit, nisi publicæ vtilitatis causa, magis autem thure atq; hymnis quotidiana & priuata sacrificia fieri voluit. Vnde illud extat,

Thure Deum placa, vitulum sine crescat aratro.

Cumque homo sit quędam mundi huius effigies, vnde μικρόκοσμος, hoc est paruus mundus nuncupatur, in multis paria recepit mundana nomina μεταφορικῶς & more translatitio. Mens enim in homine Deus appellatur, instar mentis summæ ac primæ, aut per homonymian, aut per participationem. Et anima rationalis quæ per mentem ad virtutes & optima quæq; voluntatem inclinat, dicitur dæmon bonus siue genius: quæ vero per phantasiam & prauas affectiones voluntatem ad vitia & pessima quæq; trahit, nominatur dæmon malus. Quamobrem Pythagoras Deum orat vt homines à malo liberet, & omnibus ostendat quo dæmone vtantur. Exutô demum corpore si fœdata vitiis manserit, fiet dæmon malus, & vita eius δυσδαιμονία id est, infelicitas vocatur. Sin vero abiecerit vitia, nihiloque minus impressus ei duret sollicitudinis character, ne[illegible] penitus omnem erga humanos & mortales [illegible] quantumuis virtutis, mores affectionem reliquerit, aliquanto erit tempore bonus dæmon, & [illegible] huius mundi amœnitate fœliciter fortun[illegible]eque degēt singulari semper cum lætitia, tanquam [illegible] benē gesserint adhuc memori secum mente voluntans, ad eadem recte gerenda nondum [illegible] sanctam teneat voluntatem, cuius vita [illegible] εὐδαιμονία, id est, fœlicitas [illegible]citur. Vnde illud Virgilij Maronis ortum est,

Quæ gratia currum
Armorumque fuit viuis, quæ cura nitentes
Pascere equos, eadem sequitur tellure repostos.

Illam animam priscos lemurem [illegible] nuncupasse accepi, cuius generis si quis sit qui beneuolentia erga nos ita ducatur, [illegible] nostri & nost[illegible] curam sortitus, pacato & quieto numine domum possideat, lar dicitur familiaris. Sin autem propter aduersa vitæ merita nullis bonis sedibus, interuagatione ceu quodam exilio punitur, terriculamentum bonis hominibus inane, at noxium malis, larua nominatur. Cum vero incertum est quæ sortitione sit data [illegible] larua nomine Manem Deum nuncupant cui honoris gratia Dei vocabulum addidere, quoniam eos pe[illegible]ncant etiam Deos qui iuste ac prudenter vitæ curriculo gubernato mortem sanctato obierunt. Cæterum promiscue Deos, Angelos & dæmonas etiam eos nominamus [illegible]uos spiritus, qui singulis quibusque hominibus cust[illegible] des add[illegible], minime conspicui, semper adsint non [illegible] torum testes, verum etiam cogitatorum, qui [illegible] quoque post mortem sequantur vsque ad [illegible] dæmonis potestatem iudicium, atque tribun[illegible] Omnia hæc ad nos ex Pythagora fluxerunt, quæ ipse partim ab Ægyptiis, partim ab Hebræis atque Chaldæis, & apud Persarum sapientissimos Magos didicit, posterisque tradidit, quorum meminere præstantissimi autores, Mercurius Tennaximus Ægyptiorum illustris legislator, & contemplantissimus scriptor in sermone perfecto ad Asclepium. Timæus Locrus in libro de Anima mundi. Hesiodus in Operibus & diebus. Plato per Diotimam in conuiuio, Per Socratem in Phædro, Itidemque in Philebo, Per Atheniensem hospitem in legibus, & [illegible]pinomi, aliisque librorum suorum locis. Porphyrius de abstinent[illegible] [illegible]torum. Iamblichus de mysteriis. Procl[illegible] in [illegible]biadem. Plotinus in libro de Amore, & in libro de Proprio cuiusque dæmone. Ma[illegible] in binis disputationibus de dæmonio Socratis, multique Græcorum alij, quos [illegible] Latinis Cicero in voluminibus de Natura Deorum, in Diuinatione, & in sexto de republ. & ille quoque Madaurensis Apuleius libro de Deo Socratis, & reliqui post illos imitati sunt. Nec desunt [illegible] Peripateticis qui de motoribus orbium, [illegible] atque stellarum, & præsidibus elementorum tractauere, siue corporibus illis assistant, [illegible] rum cuique pro cuiusque anima insint, mitto di-

cere. Iam solum quæ restant de mundo sensibili paucis enumerabimus. Mundum igitur hunc, qui est æternitatis imitator, dixit Pythagoras, continentiam esse omnium [illegible] secundum ordinationem quæ sit in eo, qui tametsi est corporeus, tamen incorporea habuerit prima principia, cui Stoici non [illegible] hoc a[illegible]: putauerunt enim ea fu[illegible] corpore[illegible] q[illegible]ta spiritualia. Eundem ipse & genitum & [illegible] asseruit, sed prouidentia [illegible] indul[illegible] ei n[illegible]nquam corrumpendum. Dixit quoque cor[illegible]ora elementorum esse rotunda præter ignem qui [illegible] figuram præferat. Colo[illegible]em esse c[illegible]poris [illegible]ppar[illegible]ntiam. Tempus, circulum, mundi extimum, motum, differentiam quandam seu alteritatem in materia generationi & corruptioni passibilem materiam subtici. Necessitatem incumbere mundo, & quædam de necessitate fieri, quædam ex fato, quæ[illegible]m electione, quædam a fortuna, quædam casu: horum causam esse humanæ rationi occultam, cui astipulat[illegible]r & Anaxa[illegible]uras. Mundum cœpisse ab igne, arbi[illegible]rabatur ipse noster. Dexterum eius in oriente, sini[illegible] esse in occidente. Tum sequutus Thaleta cœlum in quinque zonas diuisit, deinde in æquinoctia & solsticia, vtraque bina, & ἄρκτον. Haud aliter eti[illegible]m terrarum orbem. Præterea omni[illegible]um primus reperit obliquitatem zodiaci iuxta solis meatum. Lunam videri aiebat solum terrestre ignitum, in se habens [illegible]pos, montes & va[illegible]es. De anima, hoc modo pronunciauit quod sit numerus se mouens: quam per vites ita distribuit: Vitale circa cor: rationale [illegible] mentale circa caput. Totam interire non pos[illegible]e: nam rationalem esse sempiterni Dei opus: irrationalem vero corruptibilem. Eidem autori referenda videtur diu[illegible]natio verior ad sacrificia. Humanum semen vel[illegible]imi sanguinis spumam esse voluit materiæ corporeæ, sed incorporea virtute præditam. Cæterum fœminam pariter semen emittere. Deinde non solum hominem sed alia quoque animantia rationem habere absque tamen mente. Quod autem magna pars horum non rationaliter agere videntur, certę corporum δυσκρασία culpatur, quia debitis non sint dotata instrumentis. Ideo verba non habent siue cicures seu feræ, sed symbola & notas certas pro verbis tenent, quibus signis inter se cogitatus suos e[illegible]primant. Sic igitur bestiæ loquuntur, non dicunt, quod Græce significantius aiunt λαλοῦσι μὲν οὐ φράζουσι δέ: omnium illorum Plutarchi volumina de placitis philosophorum testes cito valde bonos. De reliquis mundi huius siue substantiis seu accidentibus scriptores extant pene innumerabiles in omni philosophorum secta, quorum alij generaliter sunt loq[illegible] de vniuersi natura, vt Aristoteles, Theophr[illegible], & tui Arabes Maurique prope omnes, [illegible] p[illegible]rticulatiter de singulis quibusque rebus, vel[illegible] Iulius Pollux, Dioscord[illegible] C. Plinius, & his [illegible]imiles. Capita cunctarum ta[illegible] disciplinarum quotusquisque posterioru[illegible]ra p[illegible]losophiæ thesauro, tanquam [illegible]ehendit, & e[illegible] hæreditatem [illegible]ano [illegible]dio excoluit, p[illegible]que peculiari quisq, bon[illegible] cuiq quantum v[illegible]lui[illegible]axime adornau[illegible]t, & pro virili extendit. Se[illegible] quid cuncta vel [illegible]uc vel opinari iuuat si non [illegible] omnem adimant m[illegible]rem & cruci[illegible] in altera post vacuitat[illegible] malorum non ad[illegible] cumulati [illegible]iam omnium bonorum [illegible], quæ tam studiose didicimus? [illegible] que quod bene [illegible]do m[illegible]le fa[illegible], & mal[illegible] ciendo non o[illegible] non e[illegible] v[illegible]re, a[illegible] nimi tanq[illegible] o[illegible] frui pol[illegible] sum quod monitu[illegible]to be ob[illegible]est[illegible] totum [illegible]inpet[illegible] exequimu[illegible], ali[illegible]us rebus stu[illegible], stoli[illegible], [illegible], ung[illegible], [illegible] nihil a bruto distantes: Q[illegible]ar[illegible] pp[illegible]rtu[illegible]ebatur Pythagoræ omnem philosophiam ad b[illegible]udinis exoptatæ fastigium & expeditam æte[illegible]n gaudij securitatem destinare quam in cont[illegible]platione summarum & diuinarum rerum co[illegible]aut. Eum fructum ceu fœlicis arbori[illegible] [illegible]hilosophandi studia nostra proculdubio sequut[illegible] putauit, si nos p[illegible] saluma pu[illegible]ta vel [illegible]ter declinemus a vitiis, & [illegible]ter, quo[illegible] ne nul[illegible] nobis [illegible] mente hilanq; studio mathematicis spe[illegible]nibus incumbamus, quæ nobis mediæ [illegible]tur inter res naturales & diuinas: sunt enim [illegible] teria partim inseparatæ, vt naturalia, p[illegible]rtim [illegible]ratæ, vt diuina. Circulus namque, seu har[illegible]onia quanquam absque materia nun subsi[illegible] tamen absque materia esse intelligitur, quin imo null[illegible] materiæ agitur cura, cum quælibet mathe[illegible]atica tractamus. Cum igitur difficile, ne d[illegible] in[illegible] possibile fuerit, intellectum nostrum subi[illegible]a nat[illegible]ralibus ad supernaturalia, & ab imntno [illegible]te[illegible]libus ad penitus immaterialia tran[illegible] id irco voluit Pythagoras d[illegible]cipulis [illegible]an[illegible] in medium ponere, quas & sensu aliquo modo [illegible] o[illegible]sent, & intellectu comprehendere, demon[illegible]tionesq; illarum ob hanc causam μα[illegible]ματα [illegible] μαθήσεις, hoc est d[illegible]ciplinas nominau[illegible] [illegible]em, vero de iis librum composuerat, Eruditionu[illegible] ue Institutionum inscripsit quasi iuuenibus ac pueris aptum, propter quos & id nominis elegit παιδευτικόν: in quo totum quicquid dici pot[illegible] de numeris, de figuris, & de harmon[illegible] e[illegible] planauit. Inde tanquam ex vno illustri fonte q[illegible]uor limpidissimi riui emanauere, quas nos q[illegible]or liberales artium facultates appellamus, A[illegible]metica, Geometria, Musica, Astronomia: sane A[illegible] nom[illegible]m inter naturalia connumerans pro ma[illegible]ma parte in librum quem appellauit physicu, co[illegible]git, quod in motu corporum consisteret. At quoniam de illis apud quam plurimos nostra ætate li[illegible]terarũ peritissimos, tam lata est expeditio [illegible] quælibet earum rerum singularem facultatem [illegible]t, & quælibet facultas propriã classem ducat, nam[illegible] quamq; suis præceptoribus commun[illegible] & propt[illegible] multam modo noctem, cœnæq; n[illegible]stræ a[illegible]aratus præsentes fi[illegible] quẽdi faciam, qui[illegible] [illegible]is hactenus to[illegible]simas aures tuas imm[illegible] ste ausus sum ob[illegible]dere. Tum Marranus, lu[illegible]ros, in[illegible]t, t[illegible]nt[illegible] me dicendo voluptate [illegible], ve n[illegible]hi[illegible]it Mi[illegible]tior, & nunc [illegible]næ[illegible]linus om[illegible]em pene [illegible]am [illegible]ctrinæ tuæ [illegible]tem retuli, quanquã ideo caupon[illegible] cir[illegible] cenciam & sumtus epularũ [illegible]sse curi[illegible] u[illegible]elim tamen cõtentius reliqua Pythagoræ philosophiam

explices

explices eam quæ ad virtutes, mores, & reipublicæ indolitiam pertineat, idque vtcunque potes quam breuissime, dum structores cœnaturis nobis trichnium sternant, & cætera parent. Igitur audi, Marrane, omnem (Philolaus inquit) hanc partem sub nomine vrbanitatis contineri Pythagoras voluit, quocirca vnum inter reliqua volumen composuit, quod πολιτικὸν nominauit, id est ciuile, seu vt fortasse haud satis proprie verterunt Latini, De republica, perinde atque non solum explanet quæ multitudinem concernant, verum etiam singula cuiusque sua quæ morum sunt & virtutis. Qui enim ciuitati præficitur, nisi dignus sit etiam qui domum suam regat & seipsum quoque, is plane inauspicato eligitur, μέρος γάρ, ὡς ἔοικεν, καὶ ἀρχή, ἡ περὶ τὰ ἤθη πραγματεία, τῆς πολιτικῆς. id est, Portio est igitur, vt videtur, & principium circa mores tractatio, ipsius politicæ: vt in libro magnorum Ethicorum ait Aristoteles. Quæ quidem ciuilitas ex omni virtutum numero consistit, cuius partes sint virtute præditi homines in vnam consuetudinem admissi. Nam malorum conuersatio non iam ciuitas reputanda est, sed conuenticula vbi vitia sunt sicuti inter bonos virtus, vt Theognis ille Megarensis in libro ad Cyrnum, Disces recte quidem à rectis: at si sociere prauis, tum perdes teque animumque tuum. Omissa itaque contemplatiua sapientia quam ad naturam retulit Pythagoras, & in librum physicum reclusit de principiis & causarum modis, quod ex Monade indefinita dualitas, ex illis numeri, ex numeris puncta, ex punctis lineæ, ex lineis planæ figuræ, ex planis solidæ figuræ, ex quibus solida corpora & sensibilis ille mundi globus cum suis orbibus, mixtorumque elementis, igni, aere, aqua & terra fiant oriunturque, singula pene (vt ipse solet) per allegoriam obuoluta, tum denique relictis pariter mathematicis quæ per librum παιδευτικόν, hoc est, de institutione, suis ostendit, recensendum arbitror solum quæ de moribus docuit, de quibus in politico diffusius scripsit, & in carminibus aureis instar summæ contractius. Quæ cum ætate nostra legantur publice, nunc sola prosequar eiusmodi symbola sine scriptis tradita, vt discipuli memoriæ vt ibus freti consuescerent ad signa prolata bonis moribus viuere, professumque philosophiæ ordinem quondie inter se arcanis tesseris affirmare. Quorum è numero haud quaquam pauca illustris Erasmus, patria Roterodamus, professione Theologus, eloquentissimorum nostro seculo facile princeps & dulcis siren, cum ingenti sua laude quam de politiorum literarum studiosissimis quibusque optimo iure meretur, in libris suis vel posteritati admirandis Adagiorum luculenter expressit. In consequendis sane virtutibus Pythagoras haud parum consuetudini tribuebat, adeo à teneris consuescere multum est. Vnde mores dicti sunt ἤθη quasi ἔθη hoc est, consuetudines, quod Stagirita ille sæpe in ethicis adprobat, & noster ipse iussit optimam vitæ rationem eligere: illam namque iucundam (inquit) reddet consuetudo. Vniuersam itaque moralem philosophiam ordinabat in treis metas. Principio in Dei diuinorumque cultum. Secundo in singulorum quorumque hominum ad se ipsus respectum. Postremo erga cæteros officium: Nam quod ad diuina præstantius attinet, in primis nihil esse gratum superis docuit quod non sit sordibus vacuum, & plane purgatum: quare id Adagionis tradidit crebro habendum in ore μὴ σπένδειν θεοῖς ἐξ ἀμπέλων ἀτμήτων: id est, non esse libandum diis de vitibus non putatis. De purissimo quoque odore statuit sacrificia fieri. Vnde est illud, Ne sacrifices absque farina. Sacrificium hoc Pythagoricum maxime vetustum est, quod vino & pane fit. Quæ autem Deo dicata sunt, vltra non debent ad humanos vsus transferri: admonebat igitur sæpe dicens, A gallo candido abstineas. Perseuerandum vero esse in humilitate veris adoratoribus hoc symbolo præcepit, καθῆσθαι προσκυνοῦντας: id est, sedere adoraturos: nam quod in adoratione oporteat circumquaque prospicere, de quo illud ortum est, Adora circumactus, prudentiam circa diuinas preces indicat, ne iure in nos ita retorqueri possit, Nescitis quid petatis. Cæterum quoad nos ipsos recte viuendi norma consistit in hominis decoro, quod extremorum est medium, inter abundantiam & defectum, vtrolibet enim vitiosus est, & mancus & centumanus. Inde symbolum hoc, Stateram ne transilias, præcipit studiis & actis omnibus moderamen adhiberi: apertius autem quod ipse dixit, Salem apponito, id ad affectiones nostras, quæ passiones appellantur, recte pertinet. Est enim sal nota modestiæ, quoniam in cibatu hominis admittitur nec nimius nec minimus: vtrumque sane respuitur & quod insulsum est, & quod salsissimum. Igitur Salem ne transgrediaris, prouerbium quoque fuit. Proinde affectiones in nobis passionesque vniuersæ quadam mouentur apparentia boni aut mali, bonis lætamur, præsentibus tristamur malis, rursum bona concupiscimus futura, mala timemus. Ergo gaudium & mœror elementa sunt passionum, ex quibus omnes animorum nostrorum motus oriuntur, quorum rectitudo virtus dicitur, obliquitas vitium. Apparent tamen sæpe nobis bona quæ mala sunt, & econtrario quæ bona sunt, videntur non bona: multum enim, vt ait Seneca, verum & verisimile inter se differunt, quare contingit error facile in imperito vulgo cuius magna copia est. Eum Pythagoras suis discipulis auertere studuit symbolice admonens, Per viam publicam ne ambules, id est, ne vulgi sequaris errores. Nam quod vsurpari etiam hoc volebat, Extra publicam viam ne vadas, iam insinuauerat loquendum esse vt multi, potiusque quod apud omnes constat, tu ne impugnes. Vnde istud est, Aduersus solem ne loquaris, ne videlicet incidas in pericula, quod recte monet illud, Acutum gladium declines. Id fit si honesta verecundia vtaris in publico, cuius hæc nota est, Aduersus solem ne meito. Nunc igitur sublato circa bonum & malum errore, temperandum esse statuit voluptati & mœrori, cupiditati & timori, quare dixit, Risui æque atq; tristitiæ manus non dedendas. Nam gaudiis & voluptate nos frui secundum harmoniam iussit, hoc est cum honesta quadam temperantia, quam appellauit lyram. Vnde hoc

symbolum [illegible] est, cantibus [illegible] ne [illegible] vsterium sun, quo [illegible] ante [illegible] po[illegible] vebantur. ne [illegible] omni[illegible] quæ dum [illegible] gentes [illegible] excutere ac [illegible] hoc [illegible] merite in vnum [illegible] ne ten[illegible]tat grauarent. D[illegible]rore eloquebatur, A[illegible] anulum ne [illegible] per quod ex[illegible] cunctum animi dolorem, nisi [illegible] peccato, quapropter in suis [illegible] cecinit car[illegible] Mala quidem [illegible] agoras. Cor ne [illegible] excrucies, [illegible] nere confundito, quod d[illegible] a defetuescendum & præteritorum m[illegible] dam esse memoriam. De cupidita[illegible] modo, Quæ vncis sunt vnguibus ne nutrias, idque contra manus rapaces constituitur, [illegible] que de quotidiano [illegible] abunde sollicitus, quia ait, Chœnici ne insideas: est autem chœnix cib⁹ diurnus, quam vocant præbendam, al[illegible] sportulas ap[illegible]llant. Parter vero ne [illegible] in animo tuo reci[illegible]ndi[illegible] Quæ decide[illegible] per quod vetuit etiam suarum quemq; [illegible] ad dentiorem esse am[illegible]torem. D[illegible]ita, Ne reflectas [illegible] termino perue[illegible]iens, eno symbolo non tantum trepidare morte[illegible] pr[illegible]bet, verum etiam quicquid in fatis est, [illegible] que terreat. Hi namque sunt termini definiti & determinati quos transire non poteris. Frustra igitur times quod reflectere aut vitare nequeas, ab eiusmodi quippe casu nunquam resilire, fortitudinis quidem laudatæ ac egregiæ magnanimitatis est. Enumerauimus persunctorie notas Pythagoricas. Primum quæ ad diuina pertinent: deinde quæ ad homines sing[illegible]que. Nunc alter erga alterum quibus [illegible] vtatur, ausculta paucis, cumque nihil amicitia sit optabilius, incumbit summa post deos cura, virtute amicos parare, vt est in carminibus aureis, tamen non transeunter quoslibet. Idcirco ipse dixit, Ne cuique inieceris dextram. Eosdem penetralibus tuis dignum amicum inueneris, omnium tuorum participem eum facias. Ob eam rem ipse Pythagoras hoc [illegible] ante omneis vsurpauit adagium, Amicorum omnia communia, Timæo & Cicerone a[illegible]stantibus. Est enim amicus alter ipse, quo fit vt amicitia sit ἰσότης id est, æq[illegible]itas & eadem anima. Min me autem admittendi sunt in amicitiam homines alioquin intem[illegible] albi, tamen nigram cau[illegible]lam fons gestantes experto crede quibus nihil sit terra pestilentius, pice mendicæ Cyanoleucæ canda inter scapulas nigricante, omnia simul [illegible] & dissimulantes hypocrisæ. Dixit itaq; Pythagoras μὴ [illegible] μελανούρων. id est, [illegible] ex in quibus est nigra cauda: id sunt fa[illegible]res quos atratos vocan[illegible] [illegible] vt scripsit T[illegible] id est, F[illegible] enim in ext[illegible] Reliqu[illegible] tiæ parum [illegible] gnatos [illegible] ra modum nec [illegible] ternas ne ac[illegible] allegoria hæc, Vnguium [illegible] præsegmina nec commingito, nec insistito. Neq; abest quin omnem ingratum [illegible] torem, & [illegible] los nobiscum susurrones hominesque [illegible] te vitare iubeat [illegible] vnde illud est, C[illegible]tes nol[illegible] hirundines ne habeamus. P[illegible] tus consulto recipiendus est [illegible] on facile [illegible] ciendus. Frangere nempe [illegible] inhumanum est, quare dixit, Panem ne frangito. Tu vero ita velis amicus esse, vt amici [illegible] perinde cures atque tua, cui non bl[illegible] bis & sermonum fuco placeas, sed studio veri. Sedes enim amicitiæ veritas est non adulatio, propterquod ipse dixit, Oleo sedem ne abstergas. Vtque conciliandus est bonorum amor, sic [illegible] commouenda malorum iracundia, [illegible] ad mo[illegible] gladio ne fodito. E[illegible] viri boni officium prodesse omnibus, [illegible] nemini. N[illegible] vel m[illegible]stitæ autor, vel [illegible] ponendo socius accesseris, non profuisse [illegible] in, magis autem grauasse diceris, vt ita [illegible] dedisse videaris. Tunc autem vituperabilis [illegible] mereberis, quum onus deponenti succurres vt leuetur pondere velocius, [illegible] est quod dixi φορτίον συγκαθαίρειν μὴ [illegible] id est, Onus simul deponere, non autem simul imponere haud secus atque si dicat [illegible] iuuato, vt homines molestia leuentur, non grauentur. Indignus vero & peruersus [illegible] oribus, sicut non est interimendus subito, ita [illegible] minime fouendus. Quare interdixit, Cibum in matellam ne immittas. Eam denique ferocitatem deponamus oportet, vt prorsus nemo lædatur in quem mus innocentem. Præcepit enim & illud Pythagoras, M[illegible] arborem non violandam nec lædendam. Vnde illud extat in symbolis, Pisces ne gustato. Est profecto piscis animal eiusmodi, quod ipsa natura nullo pacto lædit [illegible] Nunc quantum ad Rempublicam a[illegible] id restat citandum, quod ipse dixit, C[illegible] carpseris significans legem non violandam. Et illud item, In via ne seces ligna. Quo [illegible] publica, & quæ sunt vniuersitatis, non [illegible] Quam vero sapientem haud deceat [illegible] maiestatis inflatio, publicitæ honoris tumor [illegible] anum hoc symbolum nos exhortatur, A fabis abstinendum. Magistratus enim fabis [illegible] scortum more. Innumerabile autem [illegible] malum quisquis anxie occupatus est in [illegible] da Republica. Quo magis ne populum dehortando male offenderet, maluit [illegible] pulos recondito [illegible] tanquam fidus magister ab omni ambitione auertere, vt memoria semper tenerent, videlicet [illegible] rum non dubium est quin H[illegible] L[illegible]is Pythagoræ auditores memoriæ tenent præcepta doctoris, quæ illi cum cæteris conscholasticis [illegible] suo pro libris seruarunt [illegible] prodiderunt. Ea [illegible] & non omnia vidi, & ad finem properans [illegible] ta perstringere volui. H[illegible] vol[illegible] ne [illegible] & oblini[illegible] ha[illegible] ferme Pythagoricæ [illegible] nons verborum & tegum[illegible] cumque tradendi more [illegible] ante dicti, ab Hebræis creditur & Ægyptiis ipse ad Græcos primos transtulisse.

tulisse. Solebant enim Ægyptii quibusdam fictis inter sacerdotes literis sacra communicare, vt essent plebi secreta, quo & diuinis admirationi forent & attentius caperentur. Vnde illi Colossi, statuæ, ... arcus, & æra publice incisa literis Ægyptiorum sacris, prominebant spectanda vniuersis, sed non nisi mystis & initiatis hieroglyphis intellecta, vt de iis Chæremon & Orus, Ægyptiorumque multi ... fecere. Sic Pythagoras meus esse non putabat viri sapientis asino lyram exponere, aut mysteria quæ ita reciperet vt sus tubam, & fides graculus, & vnguenta scarabæus. Quare silentium indixit discipulis, ne vulgo diuinorum arcana patefacerent, quæ meditando facilius quam loquendo apprehendantur. Tum Marranus, Ne inquit, vnus tibi possideas oro Pythagoram mi Philolae, sed nostrum esse patiaris, non solius tuum. Equidem ipse mihi videor de tuo sermone haud admodum surdus, neque immemor Pythagoristam euasisse, qui vt cuncta mysteria, metaphoras, ænigmata, sententias, apophthegmata, allegorias, symbola, notas, signa, sacramenta ... tanti viri & omnium pene philosophi quæ m... ob... ter & perfunctorie catalogi specie recensuisti, commendare ... memoriæ, locis Tullianis & Arte rhetorum in te audiendo sum vsus. Quin ... per ... ? Asseruisti enim si ... ... vniuersis omnes philosophiæ partes complexum fuisse physico, pædeutico & politico, id est naturali, disciplinari & morali, quæ moriens ... vt alias audiui filiæ testamento mandasse fertur, ne vel extra familiam ederet, imo nullatenus publicaret. Ipse vero dignis tantum & numero paucis, dum viueret, omnia quæ illic continebantur, maxime autem mathematica, viua voce nullo vtens inuolucro plane demonstrauit. Cæteris cætera in parabolis ... ergo aliter loquens, aliter sentiens (etsi semper ... sapientes per quædam symbola cum mem... ... ... fuam suis impertitus est, ita vt ad pr... cotum imitationem aliud dictum, aliud referret intellectum. Ab eo namque, vt de primis exordiar, pro Deo ponitur infinitum & vnum, pro rebus incorporeis numeri, pro corporeis figuræ, pro mistis harmonia, pro sordibus & peccatis, vites non putare, pro eo quod est in vita purissimum, farina. Gallus candidus nota est Deo dedicati. Sedere designat humilitatem. Circumactio, prudentiam, & hæc quoad diuina. Istud ad rem priuatam & virtutes spectat, Statera symbolum est iustitiæ. Sal notat moderamen. Via publica, error vulgi. Sol ponitur loco manifesti & aperti. Acutus gladius significat pericula. Lotium, inuerecundiam. Cantus, voluptatem. Lyra, harmoniam. Stragula lecti, insomnia. Annulus strictus, dolorem. Esca cordis, cruciatum. Olla, ebullitionem iræ. Vngues recurui, rapinam. Chœnix, alimentum. Res decidentes, fortunam. Termini, finem. Ista sunt hominis quoad se ipsum. Illud iam sequitur quod versatur erga alterum. Dextera notat amicitiam. Nigra cauda, falsos fratres. Vngues & crines symbola sunt propinquorum. Hirundines, garrulorum, & eorum qui excedunt ingrati. Panis mysterium est veræ amicitiæ. Oleum adulationis signum. Ignis, iracundiæ. Gladius,

exacerbationis. Onus molestiam insinuat. Marella figurat indignum. Arbor mitis, hominem vtilem. Piscis, hominem innocentem. Hactenus de re priuata. Nunc de republica. Corona signum est legis & regiminis. Ligna viæ res vniuersitatis. Ambitionem faba demonstrat: omnia symbolica, omnia figurata & allegorica. Quod nisi plura in discipulis Pythagoræ putares inueniri posse, profecto hæc omnia reducerem ad eius viri mathematicas proportiones, quoniam vnum & duo ptima progressione fiunt tria, ecce rempublicam: ter tria fiunt nouem, ecce rem diuinam: & ter quatuor fiunt duodecim, ecce rem priuatam quoad literam: & quater quatuor sunt sedecim, ecce rem priuatam quoad se. Est igitur respublica trigonus, & res priuata tetragonus, & sicut se habet sedecim ad duodecim, ita se habet duodecim ad nouem, singula in proportione hemiolia, hoc est sesquialtera. Vide quã doctus ... præceptore sim, & quã egregie Pythagorissso. Tu vero quem me ipsum facies? Tum Philolaus, Plane Pythagoreum, inquit, iam enim tibi permitto rumpere silentium, satis disciplinatum habes, si omnia formalia intellectualiter intelligas. Ad hæc Marranus, Ego certe, quid hoc sit ignoro. Dicam, ait ille, Si omnia quæ tibi apparent, a sensu ad mentem transferas, hoc est si corporeas passiones omnes tenuias & mentis contemplatione perfruaris. Iam verbi causa in latissimo campi spacio lõge distantem a te homini ... videre te ... elim, tu vero ignorãs quid rerum sit, existimabis vel agri terminum, vel truncum esse, habet enim figuram rectam, & materiam tua opinione immotam: propius cum aspexeris, cogitabitur in ... buculam successisse: relecta igitur penes te cementaria mole, vegetare id putas vita plantæ tum si motu progressiuo iuxta vos ambo accedatis, continuo arboris forma euanescente, succurrit tibi animalis cuiusda imago nescienti atq; dubitanti si ne gryphes an ciconia, vel alia quælibet ingens auis, bipes enim est, lamq; factus propior cernis quod caudam & alas non habet, & ambulat erecto capite, mox relinquis omnes formas priores, & formã cogitas humanam. Ergo vna cum obuiam fueritis, salutem prior dicis, & respondet iste loquens rationaliter, tum neque Fauni neque Satyri aut alius tibi phantasmatis oritur suspicio: sed plane hominem esse agnoscis vel vicinum vel amicum, quem vbi de parentibus suis & propinquis, vt fieri solet, interrogas, ipse omni quæstioni tuæ satisfaciens recedit. Eoque discedente, ... tecum meditaris hunc hominem & ex parentibus esse natum, & parentes rursum ex parentibus, & illos ipsos ... e semine humano, & semen illud ab homin... ...dam esse, tandemque cum natura respuat infinitum, videbitur forte haud admodum impossibile vnum aliquem assimare hominem ... fuerit ortus sine semine humano. Ita in 12. libro Posteriorum scripsit Aristoteles, & eũ appellat τέλειον, id est, perfectum. Cumque a ... pro setas dari a philosophis hominem talem ... cuius corpus non sit natum vt cæt... hominum, tunc discurres per rationem ad hominis summam, semper de perfecta ad perfectiorem & nobiliorem. Eademq; possibilitate arbitraberis concedi

quoq; animam certam, non ita creatam vt cęteras animas, sed forte q̃ se ipsam concreauerit, & eam esse non solum perfectam aut aliis perfectiorem, verum etiam cunctarum quæ fuerunt, sunt, erunt aut fore possunt, perfectissimam, hanc in hominis mortalis corpore sitam separabis à corpore, ac supra reliquas animas separat[illegible] quando ipsa est nobilissima) locabis in nobilissimum non locum, sed habitaculũ. Nobilissima vero mansio est proxima Deo, quod Stagirita late prosequitur in libro ad Alexandrum de mundo. Illam autem nos in horizonte mundi supersupremi qui dicitur incomparabilis, habitare iudicam⁹, vbi est vnio Dei & creaturæ. Sicut in horizonte æternitatis ponimus motorem primi mobilis immobilem, in quo mundus corporeus & incorporeus conueniunt. Hac iam via humanam formam, intellectualiter vertisti in formam separatam, & eandem mentaliter ad ęternitatis supremam duxisti mansionem. Vnde omnib⁹ Angelis & animabus gratiosis summa instillat beatitudo, & omnes animæ salutiferæ ad eandem animam ceu ad regulam quandam regulantur. Quod vtiq; de corpore illo perfectissimo, cuius ante meminimus, Pythagorice non negarem. Nam ipse dixit homine posse fieri Deum immortalem, per quod sententiam suam clare ostendit, quod vna gloria partem hominis vtramq; glorificare possit, & totum hominem facere beatum, quando maximus ipse Deus aut vtramq; insorbet, ac sua Deitate imbibit, aut animæ committit, vt corpori sublimato claritudinem & glorificationem suam influat, ὡς ὁμοζυγῷ [illegible] καὶ [illegible] συνατοιχ[illegible] καὶ συναθλήσαντι. id est, Tanquam coniugato & viarum comiti, simulque censito, & quod simul certauerit. Hoc Pythagoræ dogma repullulauit ab Orpheo, quod in exitu hymni ad Mercurium deprehēditur. Iam tibi præ oculis pendētem cernis Homeri catenam auream in Iliad. 8. à Ioue cœlitus fragilitati nostræ demissam in terras, per quam temetipsum ope diuina in sublime leues cum agendo, tum contemplando. Necesse namq; fuerit prius secundum mentem viuere, post tandem mente contemplari & contemplantem ardenter ascendere: quoniam vita est cōtemplatione prior, quarum cum vtramque deceat esse puram ad consequendum id quo nihil est purius, certe purganda prius vita, deinde illuminanda contemplatio. Quod igitur in ea q̃ attulimus rerum à rebus abstractione vidisti, tu id in te ipso experire, vt per rationem ad mentem redeas, & externis te omnibus explices, quod M. Antoninus Imperator imperat, ἀνάπλωσον σεαυτόν id ex. explicato te ipsum. Oportet enim ex hac vita migrantem in alteram, omne indumentum exuisse ac nudum proficisci, non modo ab omni materia & corporeis appendiciis, verum etiam ab vniuersa perturbationum, affectionum & passionum mole profugum atq; liberum, quod scite admodum Lucianus Samosatensis in dialogo Coronis & M[illegible] omnium philosophissimo docuit, qu[illegible]sti lege & imitare. Quid aliud est obse[illegible] Pythagoras in tria diuisit quæ nos[illegible] diuinæ virtutis vestigia ponant, nisi purgatio, [illegible]nario & perfectio. Sic enim ait, ταῦτα πόνει, ταῦτ' ἐκμελέτα, τούτων χρὴ ἐρᾶν σε, ταῦτά σε τῆς θείας ἀρετῆς εἰς ἴχνια θήσει. id est, Hæc labora, hæc meditare, hæc oportet te amare hæc te diuinæ virtutis in vestigia ponent: quod Hierocles de viribus animæ nostrę rationalis æque intelligi voluit amori diuinorum applicatis. & hæc nos, inquit, Deo similes facient. Verba Pythagoræ consideremus. Tria namq; posuit quibus iunctis anagogice possumus ad summam beatitudinem peruenire. Laborem virtutis quæ in actione consistit, Meditationem quæ multis disciplina[illegible] studiis nutritur, & Amorem qui nos vi nece[illegible]ium vinculum Deo connectit: primum moralis, secundum naturalis cum mathematica, tertium studiosis theologia vberrim exhibet. nec vnum sine altero per se satis est, sed tria hæc conuenire oportet. Id docte quidem vt omnia Porphyrius, maximus Pythagoricorum explorator, in libro primo de Abstinentia animatorum, tractat his verbis quæ ob grauem testimonij autoritatem afferre libuit, Οὐκ ἔστιν, inquit, ἡ [illegible] [illegible] εὐδαιμονία, [illegible] καὶ μαθημάτων [illegible], ὡς ἄν τις οἰηθείη, οὐδὲ συνεστήκασιν [illegible] [illegible] [illegible] λόγων λαμβάνει [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] τῶν μαθημάτων [illegible]. id est, Non est beata nobis contem[illegible] verborum accumulatio & disciplinarum mul[illegible]tudo, quemadmodum aliquis forte putau[illegible] neque constituta secundum hoc, neque pro quanti[illegible]te rationum ac sermonum accipi in[illegible]mentum. Sic enim nihil prohiberet illos qui om[illegible] congregarent disciplinam t[illegible]te beatos. E[illegible] aliquanto post, vt omittam reliqua breuitatis gratia, sic ait, καὶ ἡμᾶς δεῖ [illegible] ([illegible] [illegible] [illegible] μέλλομεν [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] καὶ [illegible] [illegible] [illegible] καὶ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] τὸ [illegible] καὶ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] καταλάβωμεν. id est, Et nos oport[illegible] hinc [illegible]quidem ad vere propria velimus redire) [illegible] de[illegible] ortali assumpsim⁹ natura abiicere vniuersa, cum ipsa erga illa affectione per quam del[illegible]us nobis contigit, reminisci autem beatæ & æternæ ess[illegible], & ad incorporeum ac impassibile studen[illegible] a[illegible]cendere, duas meditationes facientes. vnam quidem secundum quam omne materiale & mo[illegible] deponamus, alteram autem quatenus reuertamur & redeamus, aliter ad ea ascendentes qu[illegible]m hic descendimus. Et iterum post [illegible]rmonem haud valde multum iubet nos illic Porphyrius à sen[illegible]u & imaginatione omnique irrationali quæ seq[illegible]itur inde conditione, passionibusque eiusmodi, animum penitus segregare, quatenus permittit naturæ necessitas, rite vero disponere articulatimque componere quæ ad mentem pertinent, tranquillitatem pacemq; ex bello quod aduersum irrationalitatem gessimus parantes, vt non solum de intellectu & intelligibilib⁹ audiamus, verum etiam pro virili simus fruentes eius cōtemplatione [illegible] in naturam incorpoream tran[illegible]lati, tum viuentes cum veritate per mentem, nō vlt[illegible] falsæ eam corporum cognatis. Soluere itaq; [illegible] nobis indumenta

men [illegible] debemus, [illegible] visibil hoc indumentum carnem [illegible] ea q[illegible]us [illegible]ori pelliceis [illegible] ne P[illegible]us qu ea de re lo[illegible]t, omnia illuc ten[illegible] vt [illegible] v[illegible]mus ad intelligibilis [illegible] en [illegible] be[illegible] em honeste viuendo, pu[illegible] impl[illegible]ndo, [illegible] amando, quæ omnia d[illegible] go [illegible] tanquam è quodam ingenti [illegible]ncta um [illegible] pl[illegible] flumine duxit. Ego [illegible], Marranus a[illegible]t, b[illegible]s quæ mihi ordine recen[illegible] plane in eam moueor opinionem quod flumen illud suum Pythagoras [illegible] infinito Cabalistarum pelago [illegible] cuius felicem nobis Simon n[illegible]onem pollicetur, in agros Græcorum limitauit, [illegible]nde nostra randem studi[illegible] queamus. Ita pares mihi videntur esse inte[illegible] Simonis de [illegible]balistis & tu[illegible] Pyth[illegible] sermones quam sententiæ. Nam quid aliud intendit vel Cabalæus vel Pythagoras, nisi animos A hominum in Deos referre, hoc est ad perfectam beatitudinem promouere? Quæ autem alia via, quam similis vtriusque tradend[illegible] modus & ambobus æqua exercitat[illegible] per symbola & notas, adagia & parœmias, per numeros & figuras, per literas, syllabas & verba? Sic hypsilon Pythagoræ iuuentutis symbolum extat. Sic prima syllaba Iliados signum est & nota omnium librorum Homeri, quot sint numero in vtroque opere. Sic verbum cadidi [illegible]gnificat bonum, atri malum. Haud B aliter & Simon noster primam Pentateuchi literam, & pentagrammati mediam ad alias res tran[illegible]t, & Raham, autore Dauid Kimhi, all[illegible]orice pro Abraham mutuatus est & cætera quæ de sermone ad nos h[illegible]bito sans meminimus. Sed audi quanto clamo[illegible] nos caupo ip[illegible] ad cœnaculum vocat, [illegible]d ep[illegible]las. Et Philolaus. Equidem, [illegible] sapienter edam: quin [illegible]imus.

IOANNIS REVCHLINI

PHORCENSIS LEGVM DOCTORIS,

DE ARTE CABALISTICA,

LIBER TERTIVS.

POST *vbi digressi, lumenque obscura vetustum Luna premit, suadentque cadentia sidera somnos,* ambo [illegible]luuntur in soporem, præmissa adhortatione alterius erga alterum, [illegible] primum mane obdormiscer[illegible]iciendos igitur fore curasunt. Et post [illegible] dum de more induuntur, interea meminer[illegible] diuersorij cauponis verba longa & varia, quibus ad hesternas epulas hospitibus recensuerit fuisse quasdam superiori die à Romana cu[illegible] Francofordiam missas propositiones & conclusiones, contra inhibitionem Apostolicam ab Assaroto quodam fictas & concinnatas aduers[illegible] Ioannem Reuchlinum, propter libros non co[illegible]burendos iam plus quinquennio crudeles perse[illegible]tiones innocenter ac simul animo forti & infr[illegible] passum, præ foribus sapientiæ ac templorum vestibuli[illegible] Romæ affixas, & mox in lutum, ster[illegible]s & cœnum ib[illegible] proiectas & c[illegible]ncul catas [illegible] iustis [illegible] causis: tum quia præter Summi Pontificis [illegible]tatem & absq; r[illegible]uerendissimorum Iudicum notitia, coram quibus [illegible]lis post Assaroti appellationem hactenus triennio in Curia pend[illegible]et, tale facinus fuisset attentatū: tum quod vniuer[illegible] innote[illegible] eiectam conscriptionem aperE tissimis scat[illegible] mendaciis. Principio namq; polliceri Ass[illegible] totum [illegible] præsentia Papæ conclusiones eas fore disputandas, & Papam tamen negauisse ac certe prohibuisse [illegible]onam in multi[illegible] æstate proxima pobl[illegible]s Romæ sessionibus habitis ea causa plene [illegible] d[illegible]pu[illegible]ta & discussa coram doctissimis mundi [illegible]bus, Ecclesiæ Catholicæ prælatis, a[illegible] piscopis episcopis generalibus ordinum, & eoru[illegible] procuratoribus, pœnitentiariis, doctoribus, [illegible]gno numero, Theol[illegible]æ Iurisque F peritissimis vi[illegible], qui Capnionem [illegible] fuendum decreu[illegible] deinde, quod [illegible] appellauerit Oculare speculum, [illegible]ala & erroneas continentias, quum tamen Libe[illegible]it per Apostolicam sententiam definitiu[illegible]us. Tum etiam quod de eodem Libro ita [illegible] quod sit à quinque [illegible]niuersitatibus du[illegible] addictus: quæ certe sunt mer[illegible]æ nu[illegible]æ, [illegible] di da mendacia, quia nulla in omn[illegible] fueG rit Vniuersitas quæ Ocul[illegible]naerit, sed tantum si[illegible]gularia [illegible] capita, [illegible] noso cerebro he[illegible]cillta, & [illegible]o errore decepta, conuenti [illegible] & conspiratiue contra Iuris & iustitiæ formam in Oculare specu-

lum liuore tabuerint, & sua, vt aiunt, sententiam conflauerint. Postremo eos aiunt qui luto & cœno corollaria illa inuoluerunt & reuoluerunt affirmare solitos, in eisdem conclusionib' nihil contineri ab α ad ω, quod nō antea in defensione publica Ioannis Reuchlini cōtra calumniatores suos Colonienses iustificatum, solutum & resolutum fuisset, quod lectori cuiq; lucidius stellis clarerit. Astarotum itaq; semper eandem cantilenam pro turpi sua lingua canere. Hos caupona sermones fuisse cum hospitibus & conuiuis suis dixerunt, Philolaus iunior & Marranus, graue nimium putantes, in re tam parua & pusilla tot annis tam ferociter digladiari. Et simul atq; vesperascebat, tum Simonis domum versus constituerant, velociter sese compuerunt. Cumque inter se, vt ipsorum visus ferebat, amicissime consalutassent, Marranus sic incipit, Quam nos delectauerit pridiana disputatio tua, venerande Simon, incredibile admodum est, & vix dici potest, ita sumus te nobis absente impatientes moræ, qui præter vllam erubescentiam mox atque præterit sabbatum tuum antelucani aduenimus. Etille, Venerit prospere, inquit, amici optimi, an non & vos hodie feriæ tenent, quem diem Solis nuncupatis. Tum Philolaus, Pythagorica sumus tribu, nunc, dies omnes festos agimus quando his rerum nitae contemplamur, nec sabbatum aliud quippiam censemus, quam rebus negotiis secularibus dare operam, vt adhæreatur diuinitati. Sic enim nobis Pythagoras iussit, autore Laertio, ὁμιλεῖν δεῖ τοῖς θεοῖς: id est, conuersari oportet cum diis. Nisi quod iu numerum veneratis septimum, ocio aptissimum, qui etiam nobis Pythagoreis nihil rerum parit, & Minerua nominatur. Tum Simon, Legi auscultandum est, quæ sua cuique distribuit, & naturæ ipsi pro anima est. voluit enim ea & viribus corporum seruire, sine quibus nec ratio sana esse, nec mentis lumen consistere valide possit, quapropter mediationem mensis lunæ, hoc est septimam vitæ partem quiescere constituit, in qua nihil agere liceat, nisi quod omnium inseparabiliter noceat. Hæc nominantur, si recte memini, Romanis, feriæ statiuæ, vniuersi populi communes & faciundis rebus diuinis consecratæ: vtque non semper philosophari Neoptolemus permittit ille apud Ennium, ita non semper, non omnibus, non omnia de Deo meditari, vel ex vestris sunt qui præcipiant, sed est & quando, & quibus, & quantum, Nazianzeno ad Eunomianos autore, quem aliquando Græce legi virum & doctissimum & eloquentissimum, in Achaia cum degerem. Ita non vilescet quod est nimium, & infinitum finire pro nostra mensura concipietur. Sex ergo diebus operamur, at septimo quoque die & corporaliter ociamur, quantum permittit vita nostræ necessitas, & mentaliter post voluntatis purgationem diuinis mente [illegible], & festiuiter cum omni tranquillitate [illegible] laudamus, solique tunc Deo seruimus. [illegible] quod dicunt Cabalæi nostri סוד אל חי [illegible] est, Sabbatum est mysterium [illegible] Porta lucis capite secundo, ex [illegible] N[illegible] est symbolum mundi superioris, hoc est [illegible] æternitatis, vbi cessat omnis labor: quare gemino dicendi vsu legibus indicitur,

Deus. Obserua diem sabbati, quod vult intelligi de actionibus exterioribus iuxta [illegible] inferiorem. Et Exodi 20. Memento diem [illegible] ad sanctificandum illum: videlicet an[illegible] iungendo mente ad contemplationem [illegible] iuxta mundum superiorem. Agn[illegible] quod sabbatum est nota diuini seruitij, q[illegible] & ratio absoluuntur ab occupationibus materialibus, quantum permittit humana imbecillitas, & energia mentis alligat [illegible] occupationi[illegible] formalibus, ad considerandum quæ sui [illegible] sunt. istud lex voluit per hæc duo verba innuere שמור זכור id est, obserua, memento, quibus inter[illegible] et ex magistris nostris quidam præceptum [illegible] esse affirmatiuum & negatiuum, dicentes [illegible] id est caue, quod semper eis [illegible] significat, [illegible] nus nos arceat ab omni quod [illegible] tra[illegible] num est. Alij obseruationis explanant custodiæ [illegible] custodiam attribuant & [illegible] recordationi [illegible] ac illud haud ubique ad Caba[illegible] [illegible] fundamentum, qui hunc mun[illegible] & mundum venturum, id est superiorem [illegible] intellectualem [illegible] viuere [illegible] [illegible] memento [illegible] & vox זכור [illegible] præceptum affirmatiuum procedit ex am[illegible] verum [illegible] præceptum negatiuum [illegible] cetur [illegible] more liberorum autem est [illegible] timor, ita omnium præceptorum reput[illegible] rum altero nobilius. Fertur in hanc [illegible] longiore tractatu Moses Gerundensis [illegible] super psal. quibus duo esse sabbata recipimus de [illegible] scripturæ testimonio Ezechielis 20. Sabbata mea dedi eis. Nam pluralis locutio duorum numero contenta est, quippe non solum vt genera [illegible] vno vocabulo singulas feriarū [illegible] merentas Deus exprobrat nobis voluerit [illegible] admodum Dauid Kimhi, & [illegible] almud [illegible] tur, verum etiam vt peculiari hoc [illegible] optimum & diuinum perfectu[illegible] cellum, quod iobel[illegible] memori semper mente co[illegible] [illegible] ta lucis [illegible] שנקראת יובל [illegible] עליונה [illegible] id est, hæc est hebdomada superna qu[illegible] iobel [illegible] valeat, cum nec [illegible] quidem [illegible] præterea [illegible] שבת שבתון quies, & sabbatum [illegible] næ omnes potest [illegible] libere ad hæreditatem [illegible] possessionem vere [illegible] per acquisitionem [illegible] per a[illegible] hæc de tribu Iuda [illegible] primum ab Abraham patriarch[illegible] curatorio nomine in horizonte mundi [illegible] premi iuxta [illegible] turam. Et supra Iob [illegible] tet radices suas lerem. 17. Quæ inter[illegible] Ca[illegible] ille præstantissimus Sepher Iezira [illegible] הנרוים id est reconditorum, [illegible] super versu, Dies dies [illegible] ואל משפטו [illegible] אל [illegible] שיתעלו בכחות אל [illegible] : [illegible] ומהוא פלא אלהים פלא מים [illegible] est, Vult dicere, vnui quisq[illegible] & ad hæreditatem patrum [illegible] ret,

ret, quod ascendent per Angelos ad locum desti-natum [illegible] suæ, quod est [illegible] Dei repletum a-quis. Hæc Rabi Ama, & [illegible] quæ supra cœ-los sunt, in mundo [illegible] שהרציאסרות הקדוש vbi obs[illegible]uantes [illegible] [illegible], fruuntur & cibar[illegible] hæreditate Iacob [illegible], vt dicit [illegible] Sane [illegible] ipsum [illegible] Sabbathum Cabalist[illegible] [illegible] [illegible], in quo non [illegible], sed [illegible] voluntatem & med[illegible] d[illegible]unt, ni[illegible] De [illegible]ten-dentes, quod [illegible] [illegible] [illegible] gen[illegible] [illegible]rat, quoniam ex ipsa [illegible] [illegible]. Vos enim qui-bus lex Mosi lata non est, In[illegible] [illegible] haud astringunt [illegible] numer[illegible], quod & lar-chas quon[illegible] recte Apol[illegible]on[illegible] [illegible]. N[illegible] vobis numerum extorquebo, se [illegible] & tran-quillum animum posco, soli Deo [illegible] de-ditum, qui maxime in anagogica speculatione consistit, vti est ista inter no[illegible] disputatio à vobis tantopere desyderata. Tum Marranus, Omnino perficiendum est, inquit, nam cœpisti Cabalam venuste admodum tractare qui tam nobis plus-quam clare ostenderis non tantum posse nos ho-die, verum etiam debere de al[illegible]ssimis sperare [illegible]. Id tu nonne mecum postulas Philolae? A[illegible], Certe quidem. Enimuer[illegible] [illegible]une eius di[illegible]ci-plinę [illegible] [illegible], & mox in ipsa prora [illegible] [illegible], Cabalam n[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]vit Py[illegible] [illegible] loq[illegible]ar[illegible] symbolicam theolo[illegible], in qua non modo literæ ac nomina [illegible] [illegible] signa, verum res et [illegible] [illegible] [illegible] animad[illegible] [illegible]rimus Pythago-ræ p[illegible] [illegible]oph[illegible] [illegible] omnem esse à Cabalæis or-tam, qui pa[illegible] [illegible]modo symbolicum tradendi mo-rem ad Græcos transtulit, quin ego ipse quoque cum sodali hoc meo te vehementer oro, vt dicen-do ac potius docendo pergas. Tum Simon, Non mihi tantum iactantiæ vsurpauerim, vt docere vos audeam: nec bene tutum fuerit in re tam per-plexa, nondum extraneis cognita, præsertim Ro-mane doctis, præter admodum pauca quæ annis superioribus Ioannes Picus Mirandulæ Comes, & Paulus Ricius quondam noster ediderunt et-iam vsque ad hodiernum Latinis non satis intel-lecta. Vereor enim si docerem tam peregrina do-gmata, ne mihi haud secus atque multis ante bo-nis contigit viris, inuidorum turba ignominiose obstreparet, qui omne quod nesciunt improbant, & facile malignandi studio verba in alienum sen-sum detorquent contra loquentis voluntatem, quos Cicero calumniatores vocat, ego, si dici grammatice liceat, Calumniensęs appellauero, quoniam vos ipsi æque meos Theologistas Pha-risæenses nominare cunsueuistis. Sed palam testor vtrumque vestrum me nihil docere velle, dicere autem magis & recensere, si quid apud Cabali-stas legerim quod vobis haud displicere putem. Exequar igitur primum, quod illi vltimum inten-dunt: nam omne studium suum & vniuersam o-peram vni huic proposito impendere curant, vt in hac vita fœlicitatem & futuri æui pro captu quisq; suo perpetuam beatitudinem consequan-tur. Quod maxime omnium hoc medio fieri pos-se confidunt. Si tandem aliquando id quod sibi [illegible] pro vtriusq; mundi statu esse optimum, sedulo & grauiter apprehendant, cuius possessio

adeptis iucunda & perfecta sit quies: nimirum cum etiam quæque alioquin animalia quantum-uis bruta fœlicitatem suam gestire tum visa sint, cum quæ optima sibi existimant, iis fruantur, & ad ea pertingant quæ cupiditati suæ afferunt sa-tietatem. Cernitis bouem depascere floridum ali-quod & viride pratum, non quidem totum, sed deliberata [illegible]ectione nunc hanc inquirere her-bam, nunc ill[illegible]. Subitoque aliam quidem facile relinquere, aliam autem prorsus obmittere, do-nec ad consentaneum & vescum sibi alimentum perueniat quo consistat & requiescat. Hoc mo-do Caba[illegible]stę post campos scientiarum latissimos, & prata contemplationum omni amœnitate or-nata, multas & varias qualitercunq; olentes her-bas degustant, vt demum toto gramine perlu-strato illud diuinum Moly reperiant, cuius quan-quam radix nigrescit, tamen flos Homeri opi-nione albus enitet, lacti similis, quo inuento cun-ctas repulisse [illegible]etias videntur, appetitus sui fi-nem in hoc mundo consecuti fœlicem. Virtus vero Moly est, opera difficilia, radix, flos, animo-rum tranquillitas: hoc omne nisi præsentis sæculi vera felicitas esse aliud nihil ne credi quidem pos-sit. Futuri autem beatitudo est apprehensio sum-mi boni, supra quod nullum bonum, & à quo est omnis bonit[illegible], quod à nulla mera creatura com-prehenditur. Sed tum apprehendi [illegible]ertur cum pro cuiusque [illegible]aptu proxime accedatur, vt si quis fimbriam vestimenti appreh[illegible]ndat, hominem indutum appr[illegible]endisse dicatur. Ad [illegible] bo-num quod Deus nominatur non plane à nobis pote[illegible] ob nostræ [illegible]ditionis fragilitatem, nisi gradibus a[illegible] [illegible]cen[illegible], quæ quidem vt vos loqui consueuistis instar Homericæ catenæ, vt vero Iudæi nos secundum diuina eloquia dici-mus, certe ad speciem scalæ Iacob patris nostri de supercœlestibus porriguntur in terram, tan-quam restis quædam aut funis aurea cœlitus ad nos directa, velut linea visualis varias penetrans naturas. Aspicitis namque solem cuius radius ad visum nostrum proficiscitur per orbem Vene-ris, per orbem Mercurij, per orbem Lunæ, per orbem ignis, per orbem aeris, & tangit corpus opacum speculi concaui, reflectitque inde ad stu-pam aut lanam aridam, quam splendore suo in-cendit vehement[illegible] [illegible] [illegible]m cineres, eiusdem ve-ro flammæ species ad oculos peruenit nostros, & à sensatione inte[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] iudica-tur ab æstimation[illegible] [illegible] [illegible] ratione redeundo viam [illegible] [illegible] [illegible] est progressa, tum hæ[illegible] [illegible] nobis ostendit quo-nam modo formæ [illegible]notes deferantur per spi-ritus animales ad imaginationem & æ[illegible]imatio-nis iudicium, quo etiam modo externæ ab intra-neis recipiantur, quo item à flamm[illegible] species in perspicuo vsq; ad pupillam intendantur, qua via ex incendio specu[illegible] concaui orta sit flamma, & quomodo radius incendere potuerit, quo deniq; modo per mul[illegible] media sibi nō connaturalia con-tinuetur splendor, quo rursus [illegible]ortione com-parandus aer ad ignem, ignis [illegible] [illegible] lunæ, & reliqui orbes ad reliquos. [illegible]ngula hæc ratio nostra disputat per iter compositionis & resolu-tionis vltro citro susque deque gradiens, & modo

hæc, modo illa cogitans, neque cessat ratiocinari usquedum perspiciat intima, effigiem, intentiones, splendorem, lumen, lucem, ad luminaria, scilicet ad ipsum de quo loquimur solem peruenerit. In primis imaginem lucidam agnoscit, deinde iudicat ipsam esse propriã illius flammæ stupeæ quam pridem oculi viderant, tum quod intenuo eius à re visa per διάφανες ad oculum fons producta etiam intra fuerit recepta, quod item stupa sit terrestris, quod splendor sit aereus, quod flamma ignea, quod candor accidens diaphano inhærens, quod transeat per lucidum atque perspicuum, siue aer id sit, seu ignis aut cœleste aliquid, secundum formæ substantialis energiam & operationem peculiarem, deinde meditata sua nobiliori cuique semper accommodans, relicta materia, secum de forma disputare incipit, non iam artificiali, vt cuius scrutinium huc non attineat, quæ rectius figura nominetur quam forma, sed naturali tantum aut superiore. Pergit itaque ratio & formarum aliquas reperit esse particulares, nunc & hic, reliquas vero vniuersales semper & vbique, tum ex particularibus quasdam corporibus inexistentes quibus dent vt sint, alias autem formas coassistentes quibus præstent vt sic sint, alias omnino separatas à corporeis essentia, virtute, ac operatione, quæ tamen idcirco nomen quandoque formæ amittunt, atque vel dij, vel Angeli, vel intelligentiæ, vel animi beati, vel mentes, aut alio quolibet vocantur nomine. Quæcunque autem sunt vniuersales ex non vltra formæ, sed Ideæ siue species dicuntur à multis qui perquam proprie loqui didicerunt. Sic ratio sane tantisper ascendet dum poterit: cum autem ita fuerit discurrendo extenuata, vt formas quæ corporibus nec insunt nec adsunt, tanquam naturæ non subiectas comprehendere nequeat, mox subsidiarium accersit intellectum, qui plane vt hanc materiam abstrahit ab hac forma, ceu asini cuiusdam in agro sepulti, quam natura induit graminis forma ea cadauere illo florescente, ita rursus formam quoque simpliciter à materia conatur abstrahere, id vero experitur arduum esse ac laboris plenum: facile enim est abstrahere materiam à forma, sed formam abstrahere à materia difficile, quapropter intellectus ille purgatiore se eleuat, vt menti occasionẽ in se influendi præbeat, cuius claritate fretus formas agnoscit nõnullas esse penitus à corporeis essentia, virtute, ac operatione absolutas, & ob id neq; loco neq; tempore conclusas, quo vere oporteat eas arbitrari supra cœlos esse, vbi cessat motus & tempus. Hinc voluntatem nostram instruit vt esse quædam credat extra cœlos entia optimam vitam ducentia, qua toto æuo fruantur, ibique nullum secundum inchoare mundum, luminibus viuis & mentibus purissimis offertissimum, quem possit intrare animus humanus fortiter contemplando, certe multo potius quam oculus corporeus transcendere orbem solis acute videndo. Vtque solem non aspicimus nisi sol nos respiciat, ita mundum superiorem videre nequimus nisi & ille nos videat: est [illegible] totus oculus ipse, quoque sole clarior. Vt Solaria autem comprehendimus per lumen solare, ita diuina comprehendimus per lumen diuinum, & qui visu corporeo possumus non solum orbem solis, verum etiam superiores stellas & summum cœli capere, cur non posset mens nostra quæ virtutem corpoream modo quodam infinite præcellit alti' suspicere ac mundi archetypi contenta videre, cum tanta propinquitate concauum, & conuexum supremi cœli vniantur, à quo conuexo æternitatis horizon nihil distare videatur. Intuemur itaque mihi credite alterius mundi diuina mirtio, & illa nos vicissim intuentur, veluti duo directe oppositi oculi per vnicam lineam visualem reciproce eucumacti. Tum Philolaus, Omnia, inquit, quæ doces, Simon, Pythagorica sunt, & Italicæ philosophię propria, quam inter nos heri discussimus paulisper ego & Martianus mecum. Ad hæc ille, Vos equidem quid appellare ducentis Pythagoricum ignoro, at hoc scio hæc esse Cabalistica quæ hactenus proposui, à priscis Cabalæis tradita, & omnia lege diuina Hebræorum complexa. Hinc nascitur illa enumeratio quinquaginta portarum intelligentiæ, circa quas tantopere Cabalistarum studia desudant, diuinitus à Moyse Dei seruo receptarum, quarum cognitionem ipse quoque posteris nobis tradidit vniuersitatis conditionem explicantium, וכבר אמרו רבותינו חמשים שערי בינה נבראו בעולם וכלן נמסרו למשה חוץ מאחד שנא ותחסרהו מעט מאלהים id est, Iamque dixerunt Magistri nostri quinquaginta portæ intelligentiæ productæ sunt in mundo, & omnes illæ traditę sunt Moysi, præterquam vna, quia dictum est, Minuisti eum paulo minus à dijs. Super isto Cabalistarum sermone dicit Ramban in Geneseos exordio, quod eiuscemodi omne Moysi traditum per portas intelligentiæ, contentum est in lege diuina Iudæorum, vel sensu literali vel allegorico, per dictiones, vel arithmeticas supputationes, vel Geometricas literarum figuras siue descriptas seu transmutatas, vel harmoniæ consonantias ex formis characterum, coniunctionibus, separationibus, tortuositate, directione defectu, superabundantia, minoritate, maioritate, coronatione, clausura, apertura & ordine resultanies. Et per illam quoque legem à diuino Spiritu adeptus est Salomon rex sapientissimus omne quod nouerat: de quo scriptum est in libro Regum quod Deus ei dederit sapientiam & prudentiam multam nimis quasi arenam in littore maris, & creuerat sapientia Salomonis super sapiẽtiam omnium Orientalium & Ægyptiorum, & erat sapientior cunctis hominibus, & disputauit super lignis à cedro quæ est in Libano vsque ad hyssopum quæ egreditur de pariete, & disseruit de iumentis & volucribus & reptilibus & piscibus. Vltra hæc confirmat nostram sententiam Gerundensis, & concludit ita, וכל זה ידע בתורה והכל מצא בה בפירושיה ובדקדוקיה ובאותיותיה ובקוציה: id est, Omnia hæc cognouit per legem, & omnia inuenit in ea per expositiones suas, per Grammaticas subtilitates & per literas eius, & per calamistrationes illius. Cõtigit autem ei hoc, postquam ad plenum fuisset duodequinquaginta portarum intelligentiæ rationem consecutus, quæ aperiunt omnium creaturarũ cognitionem. Sunt enim cunctæ res

Tot res vniuersaliter in quinas conditiones distributæ. Nam aut elementa sunt, aut elementata, aut animæ, aut cœlestia corpora, aut supercœlestia incorporea. Horum forsasse quodlibet decem recipit considerationes, quarum capitula sunt, quæ sequuntur. Genera generalissima, genera specialia, species generales, species specialissimæ, res indiuiduæ, quæ vlterius constant materia & forma, vel quibusdam vtrique proportionalibus, contrahunturque singulariter differentiis, proprietatibus & accidentibus. Decem hi tam essentiarum, quam intelligentiarum modi per quinque multiplicati quinquaginta ianuas aperiunt, per quas intramus in creaturarum penetralia illa emicoentibus notis in operibus sex dierum designata, & à Cabalistis studiose deprehensa receptaque. Iam isto artificio ænigmaticus scrupus à Comite Mirandulano inter noningentas conclusiones suas propositus, facile in enodem scirpum explanabitur. Aiebat enim sic, Qui sciuerit, quid sit denarius in Arithmetica formali, & cognouerit naturam primi numeri sphærici, sciet secretum quinquagiota portarum intelligentiæ, & magni Iobelei, & millesimæ generationis, & regnum omnium seculorum. Hæc Mirandulanus. Ducatur itaque velim sphæra plana siue circulus decem figurarum numeralium super centrum, quod sit quinque, est enim medium denarii, & in eius circumferentia particulariter denarii supputationis numeri singuli describantur, transeatque diameter à minimo ad maximum, hoc est, ab vno ad nouem; cuius diuisio duos semicirculos efficiet (à parte siquidem dextra sphæræ, post vnum & ante nouem superius commemorata ponuntur duo, tria, quatuor, quinque: à parte autem sinistra post vnum: & ante nouem, reponantur quinque, sex, septem, octo, & trahantur lineæ per centrum à duobus ad octo, à tribus ad septem, à quatuor ad sex, à quinque ad quinque) Tuuc si maximo cuique tantum subtraxeris, quantum abundat supra quinque, quod est sphæræ denariæ centrum, atque idem suo minimo addideris, quia quinque deficit, semper ex vtrisque oppositis numeris quinque & quinque adæquata surgent, quæ comparatis ionicem lineanim punctis, quælibet lineæ descriptio numeralis, quinque & quinque obtinet. Quinarius igitur numerus in circulo denariæ reuolutionis dicitur sphæricus, quia, vt vidistis, omnes numeri sphæræ ad quinque rediguntur, id autem fit per quinque lineas in sphæra ductas, quarum singulæ decem continent. Eo itaque sphærico numero per decem multiplicato nascentur quinquaginta siue portæ intelligentiæ, seu anni Iobelei, cuius proportio dupla, quæ est Arithmetica formalitas, in se multiplicata, millesimam generationem procreabit: quod si perpetuo sic facies, apparebit infinitudo, quæ est regnum omnium seculorum à Cabalistis אין סוף *Ensoph* nominatum, & est Deitas ipsa sine indumento. Reliqua enim Deus produxit amictus lumine sicut vestimento, vt esset lumen de lumine, ac inde cum vestimenti sui lumine creauit mundum intelligibilem spirituum separatorum & inuisibilium, quod Cabalistæ vocant cœlum, vt ex me sæpius accepistis. Ad hunc modum intelligo verba sapientissimi & maximi Rabbi Eliezer qui cum istam proposuisset quæstionem, vnde creatum sit cœlum, respondit, מאור לבושו לקח, id est, de lumine vestimenti sui sumpsit Recitantur hæc à Moyse Maimoni ostensore Perplexorum in vigesimo sexto capite libri secundi, & à Rabbi Ioseph iuniore Castiliensi, siue Salernitano in Horti nucis volumine secundo. Vsque huc adscendit Moyses Dei seruus, vt cognosceret lumen vestimenti eius, & sabbathum sabbathorum, & Iobeleum superius, & millesimam generationē, quod totum nil aliud est, quam mundus superior Idearum, Angelorum, fœlicium animorum. Igitur cum indumento Dei transcendere, ac faciem eius videre nequiuerit, recte dicetur ex quinquaginta portis intelligentiæ vna caruisse, quam aliqui nostrum fuisse opinantur חיות, id est, viuificationem: tamen iis haud assentior, magis vero esse puto Dei essentiam, quam symbolum indicat Tetragrammaton, & est modus incomparabilis, nulla comprehensibilis proportione. Dixit namque Moysi Deus, Faciem meam videre non poteris. Seu verius sic, Et facies meæ non videbuntur, sed vocabo nomen Tetragrammaton coram te, 33 Exodi, quod explanant Cabalistæ, שאקרא לפניך השם הגדול שלא תוכל לראותו: id est, Vocabo coram te nomen illud magnum, quod non potens videre: ita enim Ramban Nahmani scribit, Quo plane apparet Deum iuxta ipsum esse suum Tetragrammaton, à Moyse non fuisse visum. Hoc sane portarum est omnium principium supra omnem creaturarum ante creationis exordium, de quo legitur, Creauit Deus cœlum & terram. Et Chaldaica Onkeli translatio sonat ita, Creauit Tetragrammatus cœlum & terram. Deus ergo Tetragrammatus creauit omnia, quem vos Tetractyn nominare audiui. Dixit autem Rabbi Eliezer, vt in capitulis eius extat, עד שלא נברא העולם היה הקבה ושמו בלבד, id est, Vsquequo non fuit creatus mundus, fuit Deus, & nomen eius solummodo. Alii quoque Cabalistæ asserunt testimonio Moysi Ægyptii, capite 29. libri secundi Perplexorum sic: אלא תחמת שלא היה שום דבר נמצא כלל אלא השם וחכמתו id est, Ab initio cum non esset vlla res, erat penitus nisi nomen Dei & sapientia eius. Ergo antequam esset creaturarum quicquam, iuxta Cabalæ doctrinam, nihil erat nisi Deus, & nomen eius Tetragrammaton, & sapientia eius. Sola certe tria hæc receptio nostra continet, quæ prima creationis porta magistro nostro Moysi nequaquam fuit aperta. Quare dicitur legem diuinam perinuestigasse tantummodo per nouem & quadraginta portas. Iosue autem denuo vna minus, scilicet per octo & quadraginta Sic enim in libro Explanationum Alphabeti à R. Akiba recepimus, ואחר מיתתו של משה נתעלם מיהושע שער אחר ונשארו מח שערים ושלמה נתקשה על אותו שער להחזירו ולא היה יכול: id est, Et post mortē Moysi abscondita fuit de Iosue porta vna, & relictæ fuerunt quadraginta octo portæ, & Salomon laborauit super illa porta ad reducendum eam, sed non erat potens. Hoc ita receperunt Ca-

balistæ, quoniam de Moyse scriptum est 34. Deuteronomij; Non surrexit Propheta [illegible] in Israel sicut Moyses. Non [illegible] valuit tantum ascendere, quantum Mo[illegible] dere, idcirco haud abs re affirmatur vno [illegible] minor. De Salomone autem Eccle[illegible] duodecimo legitur, quod quæsiuerit, vt inueniret res beneplaciti, sed addunt Cabalistæ, Deum ei præcepisse sic, Scribas recte verba veritatis: ea [illegible] dicimus tradita & recepta per viam Cabalæ, quatenus [illegible] conscribere non auderet, [illegible] quod receptisset, idque fuit duobus gradibus inferius, quam Mo[illegible]si receptio. Post Deum porta secunda [illegible] mundus archetypus, & dicitur, C[illegible]m à Deo Tetragrammato [illegible] sapientia cre[illegible], iuxta Thargum Hie[illegible], quod loco בראשית id est, in principio, posuit בחכמתא, id est, in sapientia, quippe confirmans, quæ d[illegible], quod in sapientia creauit Deus Tetragrammatus cœlum conclaue Angelorum, de quo plane nihil à Moyse fuit expositum, ne rudi & agresti populo vel non intellecta vilescerent, vel idololatriæ præberent occasionem. At vt hic iste mundus [illegible] intelligitur, quem inter portas tertiam esse affi[illegible]us. Per inane autem symbolice notari materiam putabimus, portam intelligentiæ quartam. Per vacuum, hoc est, priuationem, quintam. Est & sexta horum appetitus, naturalis abyssus. Deinceps pro quibus [illegible] sex d[illegible]rum operibus reliquæ portæ sequuntur. Iam enim quatuor elementorum signacula portas quatuor indicant: putum namque elementum ignis secundum Moysen Ægyptium libri Perplexorū secundi capite vigesimo sexto tenebræ nuncupatur, spiritus, aer: aqua, humor elementaris: lux, forma substantialis: dies, accidentia, quæ maxime nobis conferunt ad cognoscendum quod quid est. Nox sunt proprietates occultæ: Vesper, corruptionis via: Mane, generationis: Dies vnus, qui certa ratione non dies primus nominatur, sed dies vnus, significat compositum in lucem editum. Die secundo, aquæ supra firmamentum sunt species rerum vniuersales. Firmamentum, horizon æternitatis & temporis. Aquæ sub firmamento, influentiæ cœlestium corporum naturales. Die tertio sequitur aliud cœlum visibile ac materiale, porta scilicet vndeuigesima: inde terra, quam terimus, deinde maria, quæ nauigamus, sic herbæ, semina, ligna, fructus. Quarto autem luminaria, signa, tempora, dies, anni, splendor, sol, luna, quibus planetæ cæteri communicatione caloris & frigoris, siccitatis & humoris comprehenduntur. Calefacit & siccat Saturnus, Mars ac Iupiter cum suo Sole. Humectat & infrigidat Mercurius ac Venus cum sua Luna, etenim septem hæ sphæræ distinguuntur specifice. Designant præterea portam reliquæ stellæ nonam & trigesimam. Tum die quinto prodeunt animæ viuentes, quæ est vita mortalium, & in aquis reptilia, & cete, & pisces, & generatim volatilia, & particulariter aues. Sexto animal progre[illegible] in terra, & reptile terrestre, & iumenta, & [illegible]. Tandem porta quinquagesima, quæ est homo. Hi sunt quadraginta nouem creaturarum cognoscendarum modi, שערי בינה & suprema porta vnus creator omnium à nullo homine nisi à Messiha plane cognitus, quoniam ipse est lux Dei & lux gentium, ideoque & cognoscitur Deum, & Deus cognoscitur per eum. Rex [illegible] enim Propheta Dauid ad Deum [illegible], Mitte lucem tuam: quod interpretatur R. Salomon Gallus, חפשיח נרמה לאור שנ׳ ערכתי נר [illegible] למשיחי, id est, Messiham qui comparatur lumini, quia scriptum est, Paraui lucernam Christo meo. Et Esaias ait, Dedi te in fœdus populi, in lucem gentium. Et rursus: Ambulabunt gentes in lumine tuo. Scripsit autem Aristoteles id, quod esse verum arbitror, visionem fieri non posse nisi cum lumine, vt legitur in libro de Anima, ἐστὶ [illegible] ὁρατὸν ἄνευ φωτός, id est, nihil visibile sine luce. Quapropter ambulantibus nobis ad rerum om[illegible] inspectionem, conducit admodum itinera [illegible] lumen, vt viam qua possimus absque pedum læsione proficisci, matura cum prouidentia eligamus. Ad quod receperunt Cabalistæ tramites quosdam luminosos, & illustria experimenta, quæ nominarunt לב נתיבות החכמה, i. triginta duas semitas sapientiæ, quarum meminit Abraham in libro de Creatione, quem sic incipit, בשלשים ושתים נתיבות פלאות חכמה חקק יה יהוה צבאות שמו, id est, Triginta & duabus semitis mirabilibus sapientiæ excussit seu exsculpsit Deus Tetragrammaton Zabaoth nomen suum. Super quo scripsit R. Iacob Coben, quod dicit mirabilibus, eo significat has [illegible] esse arcanas, reconditas & occultas, hanc suam interpretationem confirmando per Thargum. Et commentator Rabi Ishac in eundem librum יצירה testatur, quod prisci sapientes viri cordati, mites & recti per fundamenta legis in Cabala plurimum exercitati docuerunt nos, quod maiores nostri & patres ambulauerunt per vias multas, vt tandem starent in semitis istis, quæ dicuntur admiranda sapientiæ, tradita per Zadkiel Abrahæ patri nostro in traditione fœderis. Hæc ille. Recensebo itaque vobis, auditores optimi, si modo dignum aliquid extimatione vestra iudicabitis. Et Philolaus, Perge obsecro. & Marranus, Imo confestim exorsa pertexe obtestor, inquit. Tum ille, triginta duæ, ait, semitæ, à summo culmine ad vna basis tendunt, hoc modo notandæ, quarum prima est, שכל מופלא, id est, Intelligentia miraculosa, sic a quibusdam dicta, sed rectius multo nominabitur, Intelligentia occulta. Nam Rabbi Salomon Gallus in [illegible] Deuteronomii cap. 30. probat hoc verbum מופלא significare מכוסה in versu, Quoniam m[illegible] hoc, quod ego præcipio [illegible] hodie, non [illegible] est vbi docet legendum esse, non occultatum à te est, idque per Caldaicas translationes [illegible]tas. Est autem lumen dans intelligere præcedentia sine principio, est gloria prima, quoniam nulla creaturarum mera essentia [illegible] veritati eius valet appropinquare.

Secunda שכל מקדש id est, Intelligentia sanctificans, est fundamentum sapientiæ æternę, quę vocatur fides, & nominatur parens fidei, eo quod de eius virtute fides influitur.

Tertia שכל שלם id est, Intelligentia absoluta, est intentio principiorum, quæ non radicauit ad tedu-

sed redditendum sibi aliquis in penetralia maiestatis suæ, quæ insun[illegible] n[illegible] b ant[illegible]te.

Qu[illegible]a שכל טהור [illegible] est, in[illegible]lligentia munda pu[illegible] at n[illegible] hes[illegible] balisticas, [illegible] gu[illegible]tionem e[illegible] [illegible]dit, disponitque terminos & extremit[illegible] suas, vt sint [illegible] bi q[illegible] detruncatione aut [illegible]ne

Qu[illegible]ta [illegible] שכל מזהיר [illegible] est, [illegible]igentia fulgida, dicit[illegible] Caba[illegible] [illegible]oria se [illegible]n[illegible]

Se[illegible] שכל מתן [illegible] est Int[illegible] otia resplendens [illegible] et sup[illegible] th[illegible]ono [illegible]endoris, & illustrat fulg[illegible] [illegible]tiu, & in[illegible]dit influxum suum præf[illegible]cto [illegible] m[illegible] n[illegible] n[illegible]atum.

Septima [illegible] שכל [illegible] id est, Intelligentia indu[illegible]ctiu[illegible] [illegible]p[illegible] thronus gloriæ, p[illegible]rficitque veritatem co[illegible]unicat omnium spiritualium.

Oct[illegible] שכל נשרש id est, Intelligentia radicata, quæ conueniens vnio dicitur, & est proprium ipsius prud[illegible]ntiæ, quæ infunditur à sapientia superiore.

Nona שכל נצחי id est Intelligentia triumphalis vel æter[illegible], vocatur paradisus voluptatis paratus [illegible]nctis.

De[illegible]ima שכל ההרגש id est, Intelligentia dispositiua aptat sanctis in fide apparatū, vt induantur [illegible]ritu sancto, & est illud, quod vocatur *Thephereth*, in statu superiorum.

V[illegible]d[illegible]ma שכל בהיר id est, Intel[illegible]igentia claritatis, e[illegible] [illegible]pec[illegible]es ipsa magnificentiæ dicta, חזחזית, quon[illegible] ex ea oritur visio vatibus visionem videntibus.

Duodec[illegible]ma שכל קבוע id est, Intelligenti[illegible] notata, insi[illegible]nis raptus, à qua defluunt virtutes spirituales i[illegible]tar infusionis vnius ab altera, secundum primi infl[illegible]ientis energiam.

Tredec[illegible]ma שכל נסתר id est, Intelligentia recondita, illustrat solum potentias talium intellectuum, qui per cogitationem fidei credit[illegible] vident.

Quartadecima שכל מאיר id est, Intelligentia illumin[illegible]s, quæ est ipse Hasmal Angelus Ezechielis, quasi [illegible]cteselecti, institutor arcanorum, animalium sanctuarii & intentionum eorum.

Quintadecima שכל מצוחצח id est, Intelligentia subtiliata, disponit ordinem, quo conceduntur accessus per gradus ascensionis.

Sextadecima שכל נאמן id est, Intelligentia fidelis qua augentur virtutes gratificatæ iuxta vitas eorum in quibus habitant.

Septimadecima שכל נסיון id est, Intelligentia probatoria [illegible] est tentatio & probatio antecedens, in qua consistit donum Dei benedicti erga omnes sanctos eius.

O[illegible]adecima שכל קיום id est, Intelligentia con[illegible] s[illegible] st virtus restaurans in numerationibus C[illegible]ba[illegible]is, si quid illis desit, vestiendo eas de Sp[illegible] [illegible]us suæ.

[illegible] שכל תרצין id est, Intelligentia v[illegible] prouidet omnibus creatis, & per eam cognoscunt Cabalistæ veritatem sapientiæ superioris.

Vigesima שכל מעמיד id est, Intelligentia constituens facit stare ipsam creationem in caligine munda. Et Magistri Cabalæ dicunt, quod sit caligo, iuxta illud, Caligo in circuitu eius.

Vigesimaprima שכל מתחדש id est, Intelligentia innouans, per quam rep[illegible]rantur & innouantur omnia creata in hoc mundo.

Vig[illegible]sima [illegible]ecunda שכל בית חשפע id est, Intelligentia domus largit[illegible]tis, d[illegible] medio i[illegible]fusionis illius trahuntur arcanum & absconditum, quæ habitant in vmbra eius & adhærent eductionis studio atque diligentiæ promouentis ad alta.

Vigesimatertia שכל הפעולות id est, Intelligentia actiua [illegible]u[illegible]m, est collectio & vniuersitas operationum spiritualium, sic dicta propter influxum, qui congregatur in ea de fonte pelagi superioris, & gloriæ exce[illegible]sæ.

Vigesimaquarta שכל נברל id est, Intelligentia med[illegible]ans, qua col[illegible]igitur influentia gratiarum, & ipsa infundit largitatem in omnia stagna seu piscinas benedictionum à se appropriatarum.

Vigesimaquinta שכל כללי id est, Intel[illegible]igentia collectiua, qua co[illegible]gnoscunt astrologi iudicio stellarum fatales euentu[illegible], & ordinem eorum perficiūt sphæris & orbibus suis.

Vigesimasexta שכל נעבד id est, Intelligentia adminiculans, concurrit in subsidium ad omnes operationes planetarum, & alios influxus cœlestes.

Vigesimaseptima שכל תמידי id est, Intelligentia perpetua, quotidie continuatur per meatum solis & lunæ secundum conditiones eorum.

Vigesimaoctaua שכל מוגשם id est, Intelligentia corporalis, informat omne corpus, quod corporatur sub orbibus, itemque magnitudinem illorum.

Vigesimanona שכל החפץ המבוקש id est, Intelligentia complacentiæ quæsiti recipit diuinam infusionem, vt participet de irrogatione eius super omnia creata.

Trigesima שכל מורגש id est, Intelligētia concitatiua sensuum, quæ sunt enda sub orbe supremo, & omnia genera mixtorum.

Trigesimaprima שכל דמיוני id est, Intelligentia imaginatiua, qua variantur & alterantur omnes figuræ ac imagines creatæ iuxta superficies rerum & naturas earum.

Trigesimasecunda שכל מוטבע id est, Intelligentia naturalis [illegible] qua consummatur natura rerum materialium sub sphæra lunæ ad perfectionem suam.

Complexus sum [illegible]reui catalogo, viri externorum dogmatum cupidissimi, quæ nostri maiores & de quinquaginta prudentiæ portis, & de duabus atque triginta itineribus sapientiæ multis in libris difficiliore studio tractant, & est res profecto meliore d[illegible]gna m[illegible]gistro, ac multi sudoris sane, quæ maximam v[illegible]m habeat ad cohortandum nos, vt ferme semper cum Angelis versemur in cōtemplatione summarum & diuinarum rerum, quibus si famili[illegible]res esse cœperimus, nihil nobis erit aut dicto [illegible]ut factu difficile. Familiaritatem eam literæ conciliant, quæ illorum munus sunt. Eas si adhibuerimus dec[illegible]m numerationibus Cabalisticis, statim consurgit duorum & triginta numerus. Quod scriptum in libro *Iezira* legitur, עשר ספירות בלימה ועשרים ושתים אותיות: id est, Decem numerationes *Belima*, & viginti duæ literæ. Quapropter non pauci [illegible]riptores & decem ist[illegible]s pro[illegible]rie[illegible]ta[illegible]ibus silentio dignis, & vi-

gínti duabus literis hanc scruturarum constant summam pro meo quidem more in eum ordinem dig[illegible]um, quem ta[illegible] haud pariter obseruant. At vero illu[illegible] collegium, si quinquaginta po[illegible] applicuerimus, inde septua[illegible] duo[illegible] haec tecem tieni competie[illegible], quibus *Sem hamephoras*, id est, nomen expositorum il[illegible] Dei constare perhibetur. Nam ad [illegible] quinquaginta viginti duo ad [illegible], 72. procre[illegible] sunt angeli fortes vniuersae terrae, per quo[illegible] Moyses ille miraculorum operator manu sua mare [illegible]que ad siccum diuisit, quoniam ipsi sunt angeli diuisionis. Et diuisit Deus terram iuxta numerum angelorum eius. Sicerunt in libro portarum iustitiae, quem Rabbi Ioseph Ben C[illegible], celebri in Cabala in[illegible], conscripsit, [illegible] legimus, ונשארו [illegible] אומות מסורות ביד שרים id est, Et relictae sunt omnes gentes [illegible] in potestatem septuaginta praefectorum, hoc est, principum angelorum, quibus Racanat peru[illegible] Cabalista Genes. 48. septuaginta palmas applicat illas [illegible] duodecim fontes, quos nostis. Quinetiam certum est, duas ibidem fu[illegible] columnas nobis & ignis, quibus duo praepositi erant angeli. Quare non inaniter existimabimus in eiusmodi sectione maris, & liberatione filiorum Israel accessisse Moysi septuaginta orbis terrarum angelos, & duos illos columnares in ministerium salutis, quae nobis plane contingit ex nomine Tetragrammato ineffabili, per septuaginta duo nomina, quae de sacra scriptura colliguntur explanato, Exodi decimoquarto, à versu, [illegible] angelus, vsque in finem, vbi legitur, Diuisaque est aqua. Sunt nimirum ea nobis sacrata signacula hodierna aetate memori mente reposita, quibus symbolis Angeli vocari ferunt opem hominibus, ad laudem & gloriam ineffabilis Dei, de quo scripsit R. Salomon in expositione Talmud, testimonio Gerundensis, in Geneseos exordio. Symbolorum itaque characteres hi sunt, quos digito vobis pingo:

והו ילי סיט עלם מהש ללה אכא כהת הזי אלד לאו ההע יזל מבה הרי הקם לאו כלי לוו פהל נלך ייי מלה חהו נתה האא ירת שאה ריי אום לכב ושר יחו להח כוק מנד אני חעם רהע ייז ההה מיך וול ילה סאל ערי עשל מיה והו דני החש עמם ננא נית מבה פוי נמם ייל הרח מצר ומב יהה ענו מחי דמב מנק איע חבו ראה יבם היי מום:

Omnia haec nomina manant de proprietate clementiae, vt asserunt Cabalistae: illa vero vna extat de decem numerationibus, quarum vobis arborem demonstrabo, si adfuerint superi, & vos si me audire parati eritis. Quin paratissimi, ambo, inquiunt, qui ob id tanta itinerum pericula obiuimus, tot & tantis sumtibus erogatis. Sed perge, aiunt, vt de istis angelis aliquid discamus, quo[illegible] nomina Ma[illegible] mihi nunquam audita [illegible], credo & tibi [illegible]que Philolao pariter. Cert[illegible], vt ne vi[illegible] sunt vnquam isti mihi Angeli quidem, ita ne ipsorum cognita mihi sunt nomina, sed amabimus te vir optime, indesinenter perge. Tum Simon, Fuisse Angelos, inquit, multos, qui ad tantum & tam admirandum Moysi opus concu[illegible]nt, cum aquas maris ita diuideret, vt Israelitae sicc[illegible] pedib. transirent, id ex ipsa possumus sacra [illegible] deprehendere, ne quis me veterato[illegible] pu[illegible]. Verba namque diuina in eo [illegible] haec [illegible] ויסע מלאך האלהים, id est, & migrauit Angelus Angelorum. Non vt vos pronunciatis Latine [illegible] Angelus Domini. Non enim *Adonai* [illegible] est hic, quod interpretamur Domi[illegible] *Elohim*, quod vos pariter Angeli [illegible] quotidie legitis. Minuisti eum paulo minus ab Angelis. &c. In conspectu Angelorum psal[illegible]. At nequaquam [illegible] hic [illegible] Angelus *Elohim*: sed m[illegible] Angelus *Haelohim*, intercedente ar[illegible] ante, perinde atque dicere sacra [illegible]. Per hunc nobis Angelum castra praecede[illegible], cognoscite hic plurimos quoque [illegible] Angelos orbis terrarum principes. A[illegible] nobis Talmud in *Mechilta*, vbi Rab. Nathan à Magistro nostro Simeone Ben Iochai cognato meo [illegible] quaestionis petit solutionem. Quaeso, inquit, quare vbique scribitur Angelus *Adonai* [illegible] Angelus *Haelohim*? cui respondet אין אלהים בכל מקום אלא דיין id est, Non Deus [illegible] loco, scilicet, significatur, nisi praeses [illegible]. Igitur Angelus ille simul cum septuaginta [illegible] dibus prouinciarum intelligitur affuisse, [illegible] ita dictus *Malach haelohim*, Angelus illo[illegible] praesidum seu praefectorum, & alter i[illegible] Angelus ignis eorundem praesidum socius, vt iure optimo septuaginta duo numerentur, quorum [illegible] vidistis iampridem à me descripta, quae [illegible], vel potius quia vultis, noui enim vos velle, docebo, quanam via e sacris literis educatur. [illegible] ipsos assumite [illegible] versus, ויסע ויבא ויט [illegible] in modum erectae columnae singulos more Cabal[illegible] à dextra ad sinistram ita conscribite, vt vniuscuiusque versus litera à summo ad imum continuo altera sequatur alteram, tunc primi versus characterem primum ponite, qui *vau* nominatur. Deinde secundi versus characterem vltimum [illegible] retrogrado accipite, qui est *he*: tum postremo recurrite ad tertii versus initium, quod rursus inuenietis *vau* esse. Cumque tres characteres ordine isto coniunxeritis [illegible] nascetur primi Angeli memoriale *vau, he, vau*. Ex secundi *iod, lamed, iod*. Ex tertii *samech, iod, teth*. Sic quoque de reliquis semper ternis atque ternis. Praeterea autem modo tribus columnis rite, vt fieri debet, erectis, quodlibet signaculum Tetragrammati expositorum conflabitur. Eia videte, considerate, contemplamini bene; nam hoc ipsum summa laetitia est, omne huius seculi gaudium excellens, re[illegible] sanctos nutus Dei, & diuinos vultus, quos [illegible] *Malachim*, Graeci ἀγγέλους, Latini Deos [illegible] nant, tractare an[illegible] & manibus tam pu[illegible] pias, tam consecratas res, conuersari studio[illegible] illas candidi[illegible] species, quarum [illegible] non nisi pe[illegible] perspicacibus generosarum men[illegible] oculis [illegible] lucescit. Interesse conuiuiis atque colloquiis spirituum beatorum, qui no[illegible] omnium mortalium inos est [illegible] ne di[illegible] nec diligunt modo sed amant. Gestire [illegible] parietes videntur, & hominibus nobis [illegible], quod Dei bonitate factum [illegible] vt per [illegible] humanae imbecillitatis [illegible] & [illegible] chatagmata

ragmata in hilares cœtus admittamur Angelorum, pro viribus nostrarum capacitate, cum quibus tranquillo corde gaudeamus & lætemur, quos colamus & veneremur quibus honorem tali & tam sublimi naturæ debitum impendamus, à quibus vicissim & amemur, & instituamur, & custodiamur. Tum Marranus, characteres quidem video, inquit, sed nominum sonos nō audio, qua igitur pronuntiatione inuocentur Angeli, nescio. Ad hæc Simon, vt oculis videntur, sic auribus audiuntur, & vt nos vident, ita vocantes audiunt. Id quo modo fieri possit, duobus verbis dicam, In spiritu & veritate. vt quales habent linguas nostræ mentes tales habeant aures Angeli. Et sicut spiritus diuini linguis Angelorum loquuntur, ita spiritus humani auribus mentium auscultent. Non igitur ea necessitate sibi nomina imponunt, quod velint palam nominari & clamari, sed signacula memoratiua tradūt, quod cupiant à nobis recordari, ne omnem putetis vim diuinam in voce latere. Symbola igitur hæc frequentem Angelorum memoriam poscunt, quorum sedula reminiscentia nos in amorem Dei mutuo traducit, & vicissim amor in rememorationem. Quem enim feruenter amamus, eius frequenter meminimus, vt est in Prouerbio:

Meminerunt omnia amantes.

Idcirco nomen Tetragrammaton nobis Deus condonauit, non vt illo se vocemus, quod est ineffabile, recteque à nobis ἀνεκφώνητος appellatur, id est, non vocabile. Quid enim respondit creator quærēti Moysi quod est nomen tuum? certe hoc aiebat, *I, H, V, H*, hoc est nomen meum in æternum, & hoc memoriale meum in generatione & generationem. Est igitur Tetragrammaton Æternitati nomen: generationi autem memoriale tantum, quia nequit vlla voce humana componi nomen, quod diuinitatis naturam æquare possit. Ab operibus Angelos cognoscimus, quare pro eisdem virtutum operibus nomina pariter pronuntiamus, vt à medicina Raphael, à virilitate Gabriel, à stupore ac admiratione Michael, quod interpretatur, Quis tam fortis? propria vero nomina, quoniā essentiam ignoramus, nostræ mortalitatis infirmitas inuenire non valet, nec inuenta imponere, nisi quantum nobis diuina est reuelatione concessum. Ex numeris itaque ac figuris diuinitus traditis contemplantissimi quique secundum voluntates Angelorum nomina sibi formare instituūtur, sicut pueri ex literis voces componere docentur, vel Hebraicis, vel Græcis, vel Romanis, vel Arabicis, vel Ægyptiis, non quod vox enuntianda egeat literis eiuscemodi, sed propter nostræ imbecillitatis memoriam, vt sint nomina quasi notamina, quæ sensus nostros incitent vel figura vel voce, rursumque sensus moueat phantasiam, phantasia memoriam, memoria rationem, ratio intellectum, intellectus mentem, mens Angelum. Scripsit huius generis aliquid perquam eleganter ex vestris quidam insigni nomine Philosophus Tyrius Maximus in libro τῶν ἐν ῥώμῃ διαλέξεων τῆς πρώτης ἐπιδημίας, disputatione octaua. Vnde id vobis cōiectura innotescit, satis esse, si tres versus, per me ante resolutos in Angelorum septuaginta duorum reueren-

tiam & venerationem legeritis ea serie, qua Spiritus sanctus dictauit, profusque per eorum dilectionem in nominis Dei summi ardentissimum amorem, & extaticam adorationem incubueritis, persiculatim commemorando, quod sicut ex numero Tetragrammati arithmetica proportione progreditur numerus septuaginta duorum, ita septuaginta duo Angeli ex signaculo Creatoris quodam effluxu diuino producuntur. Cum enim quælibet litera Hebraica numerum peculiarem designet, oriuntur ex *iod, he, vau, he*, duo & septuaginta, hoc modo: *iod* notat decem, *he* quinque, *vau* sex, *he* iterum quinque. Totum hoc ex arte Arithmetica, sic colligatur, *iod* decem, *iod, he*, quindecim, *iod, he, vau*, vnum & viginti, *iod, he, vau, he*, viginti sex. Comprehendite nunc singula, Decem, quindecim, viginti vnum & viginti sex, & oriuntur septuaginta duo. Hæc reputantes vobiscum aperte intelligetis ad inuocandos spiritus voce spirituali opus esse, non autem clamore, seu sacerdotum Baal, quibus ab Helia Propheta dicitur 3. Regum 18. Clamate voce maiore, forsitan Deus in diuersorio est, aut in itinere, aut certe dormit, vt excitetur. At si qua oratione in supplicationibus vtimur, non ideo fit, vt Deum vel Angelos syllabis aut dictionibus, tanquam erga mortales vsi commoueamus, sed vt vires nostras in ardorem illorum incitemus, & fiduciam in eos quasi anchoram figamus, veluti appellendo nauim in portum solent nautæ restē eiecta, vel fune proiecto terram attrahere, quanquam immobilem, quo conatu ad terram seipsos trahunt. Pari ratione per sensibilia nos signa quodcunque instituto composita videmur inuisibilem diuinitatem attrahere, cum tamen reuera nos ipsos mobiles ad immobilem diuinitatem attrahamus. Hoc arcano fundamento sacramenta vniuersa, & ceremoniarum ritus perstant. Hinc signis, characteribus & voce vtimur, hinc hymnis & canticis, hinc tympano & choro, hinc chordis, cymbalis & organo, aliisq; id genus musicis, non vt Deum quasi fœminam emulliamus, nec vt nostris blandimentis & adulationibus Angeli capiantur: sed vt Deum ac diuina exultando nostræ conditionis exiguitatem agnoscamus, subiectionem & obedientiam humillime profiteamur, & omnem voluptatem humanā in res diuinas conferamus. Ad summum autem, hoc pacto amorem intensum & ardentem erga diuinitatem concipiamus, qui vnus præter cætera id efficit magis, vt omnium gratiarum capāces simus: propterea palmas tendimus, brachia expandimus, genua flectimus, stantes oramus, iussi quoque vaccam triennem, capram trimam, turturem, columbam, per medium diuidimus, arietem in vepribus hærentem cornibus gladio occidentes, igne crematmus, *Thau* super postes ædium sanguine notamus, Serpentem æneum aspicimus, Cherubim & alias imagines figuramus, Verba composita loquimur atque vouemus, Sanctuarium struimus, Pontificem tam vario & admirando indutum ornatu attoniti respicimus. Vniuersa hæc & similia propter nos ipsos fiunt, vt nos moueant, nos incitent, nos auertant, nos conuertant, à visibilibus scilicet ad inuisibilia, fidem augeant,

spem confirment, & veram inter nos charitatem Deo gratissimam, diligenti ἀνακεφαλαιώσει in diuinorum amorem transferant. Dogmata hæc omnia Cabalistarū sunt, qui ... tertius Perplexorum Moysi Ægyptii attestatur, sic dicunt, שבונת העבודות ההם זכרון השם תמיד ויראתו ואהבתו ושמירת המצות כולן שיאמין בשם ית רמה שהוא הכרחי לכל: i. quod intentio ceremoniarū eiusmodi est memoria Dei frequēs & timor eius, & amor eius, & obseruantia mandatorum omniū, & quod credatur in Deum ... id quod necessarium est vnicuique. Nam cum graui nos mole corporis oppressi valde quidem egemus ad somnolenti animi excitationem commouentibus rebus, vt generosus equus munere iam longo fatigatus, cum classicum personuit, in robur erigitur, stare loco nescit, micat auribus: & elephantus segnitie torpescēs, igne ostenso resurgit in audaciā: ita rebus secularibus eneruata virtus nostra, externis & corporalibus incitabulis tunc vocum seu figuratum indiget, vt animi nostri vigor spiritualis operi robustius instet, & cōtemplatio nostra tanto acrius in sublime prouehatur, quanto magis attoniti antea obstupuerimus. In hanc vtilitatem clementes Angeli sæpe figuras, characteres, formas & voces inueniunt, proposueruntque nobis mortalibus & ignotas & stupendas, nullius rei iuxta consuetum linguæ vsum significatiuas, sed per rationis nostræ summam admirationem, in assiduam intelligibilium peruestigationem, deinde in illorū ipsorum venerationem & amorem inductiuas, non enim secundum institutum aut placitum hominis significant, sed ad placitum Dei. Vnde ad vos illud á nobis transtulit doctissimus vestra ætate atque secta Mirandulanus Comes, quod in nongentis conclusionibus ait, Non significatiuæ voces plus possunt in magia, quam significatiuæ, quælibet enim vox virtutem habet in magia, inquantum Dei voce formatur, quia illud, in quo primum magicam exercet natura, vox est Dei: hæc Picus. Tum Philolaus, Soporatos & stertentes, inquit, nos homines maiori mouerent excitatione huiuscemodi nomina, si plures sensus & non vnum solum mouerent, vt non modo nostris obtutibus per figuras & characteres apparerent, verum etiam articulata voce aures simul nostras pulsarēt. Quare plurimum opto, si fieri possit, illa non solum picta videre, sed dicta quoque audire. Tum Simon, Valde segnes, inquit, putandi sunt, mea sententia, ac si cum tua venia dici liceat, valde quidem hebetes, qui extraneo motu egent, quanquam ita sumus nati, vt semper aliud magis alium afficiat, & non idem omnes pariter. Ad hæc assentior tibi, Simon doctissime, vera dicenti, Marranus ait, hoc enim & nostri affirmant, Angelos hominibus apparere aliter atq; aliter pro conditione ac natura videtis. De quo Chrysostomus super Matthæum late vt omnia, tandem his verbis de Ioseph scribit, κατ' ὄναρ φαίνεται ὁ ἄγγελος, ... μὴ φανερῶς, καθὼς τοῖς ποιμέσι καὶ τῷ Ζαχαρίᾳ καὶ τῇ παρθένῳ; σφόδρα πιστὸς ἦν ὁ ἀνὴρ, καὶ οὐκ ἐδεῖτο τῆς ὄψεως ταύτης. id est, Per somnium apparet Angelus, & quare non manifeste, quemadmodum pastoribus & Zachariæ & virgini? Vehementer credulus erat ille vir, & non egebat visione ista. Cui Simon rursus, Et id tu recte quidem ac apud aliter Cabalistæ enounr, dicentes, quod virtus visus in Abraham fortior erat, quam in Luth, ideo cum Abrahæ apparuerunt tres, & Loth Angeli duo. Sed de his alio forte loco. Nunc quod ad nostram attinet causam, magna, vt persensistis, est hominum diuersitas. Quidam satis grati, & ea forte contenti sunt, Angelos in forma humana vidisse, alii in forma ignis, alii in forma venti ac aeris, alii in forma fluuii & aquæ, alii in forma volucrum, alii in forma gemmarum, aut monetæ, aut pretiosorum lapidum, alii in energia prophetiæ, alii in spiritu quodam habitante intra se, alii in literarū & characterum figura, alii in sonitu vocis, & de pluribus visionum speciebus, in sacra scriptura deprehensis: vobis autem dum hi characteres 70. nominum nequaquam satisfacere videbuntur, demonstrabo recta via, non tantum in characteribus commemoratis, verum etiam post ea commemorandis, quonam modo ex effigie literarum dictio fiat, quæ possit articulate pronunciari. Eius artis Deum ipsum habemus authorem. Legimus namque in 23. Exodi, Ecce ego mitto Angelum meum ante te ad custodiendum te in via, & ad ducendum te in locum, quem destinaui. Sis cautus á conspectu eius, & audi vocem eius, ne exacerbaueris eum, quia non ignoscet scelenbus vestris, quoniam nomen meum est in illo. Per quod cognoscimus nomen Dei quandoque debere comprehendere nomen Angeli optimo iure. Ideoque Cabalæi, cum Angeli cuiusdam nomen significatiue pronunciare nequiuerint, subsidio alienius nominis Dei, quod illi adiungunt, totum simul proferre consueuerūt. Sicut enim tres hos characteres, מיך aut גברי vel רפא ad significandum Angeli nomē improprie vident vsurpari, nisi addatur nomen Dei *El*, vt Michael, Gabriel, Raphael: ita ipsi quoque in aliis angelicis nominibus sacram scripturam conantes imitari, dicunt Raziel, Iophiel, Zadkiel, Peliel, Malthiel, Vriel, & simili more cætera. Quum vero vt Romani Deum suum Capitolinum nominant Optimum Maximum, propter beneficia Optimum, propter vim Maximum, Ciceronis testimonio in oratione ad Pontifices pro domo sua: ita Iudæorum natio Deum suum propter beneficia vocat *Iah*, & propter vim ac virtutem appellat *El*. Ita enim Cabalistæ super Dauid Regis sermone, cum ait, Si iniquitates obseruaueris *Iah*, Domine quis sustinebit? dicunt, יה שהוא עולם הרחמים אדני שהוא עולם הדין: id est, *Iah*, quod sit seculum clementiæ. *Adonai*, quod sit seculum seueritatis, vt in Portæ lucis capite octauo. De *El* autem sic legitur Numer. decimo sexto, Fortissime *El* Deus spirituum omnis carnis, num vno peccante contra omnes ira tua desæuiet? Optimus igitur nobis Deus est, quia clementissimus: & Maximus, quia fortissimus: quod duo hæc nomina diuina representant *Iah* & *El*, quorum alterum, si quoto cuique septuaginta duorum nominum coniunxeris, numinis insigne vocabulum ... efficietis. Hoc certe modo semper pronunciando, vt dictiones fiant trisyllabicæ ac aspirationes per singulas ... scriptæ ... tam-

quam

quam d[illegible] La[illegible]h, e[illegible] imo pe-ctor[illegible] p[illegible] per consor-tem p[illegible] & El. Nam vtraque harum[illegible], et[illegible] po[illegible]ione nominum in[illegible]ce pr[illegible]t, & in eandem accentus [illegible] x i i. nomina sacra, qu[illegible] vnum *S[illegible] hammephoras* [illegible]est, sanctissimi Tetr[illegible]ia[illegible] po[illegible]onum dicitur per i[illegible]tiones Angel[illegible]um [illegible] hominibus Deo deditis[illegible]otisque, [illegible]m tim[illegible]e [illegible]c tremore sic enunti[illegible]n[illegible]: Vehu[illegible]el. S[illegible]a[illegible]l. Elemiah. Mahasiah. [illegible]l. Achaiah. [illegible]hethel. Haziel. Aladiah. [illegible] Hahai[illegible]h. I[illegible]zalel. Mebahel Hariel. Haka[illegible]h. I[illegible]ah. C[illegible] Leuuiah. Pahaliah. Nelch[illegible]el. Ieiael. Me[illegible] Haiu[illegible]h. Nithhaiah. Haaiah. Ierathel. Sæchiah. Reiaiel. Omael. Lecabel. Vasanah. Iehuiah. Lehahiah. Chauakiah. Manadel. Aniel. Haamiah. Rehael. Ieiazel. Hahahel. M[illegible]el. Veualiah. Ielahiah. Sealiah. Ariel. Asaliah. Mihael. Vehuel. Daniel Hah[illegible]siha. Imam[illegible]h. Nanael. Ni[illegible]hael. Mebahiah. Poiel. N[illegible]ia[illegible]h. [illegible]el. Hat[illegible]hel. Miziael. Vmabel. I[illegible]el. Anauel. Mehiel Dama[illegible]iah. Mauakel L[illegible] I[illegible]buiah. Rochel. Iaba[illegible]h. Haiaiel. M[illegible]. Præsto iam sunt ad manum, viri opt[illegible] qu[illegible]bus non modo ab[illegible] pectoris pene[illegible]us el[illegible]de[illegible]a colloquia mussare, verum etiam expres[illegible]s q[illegible]que voces miscere, & qu[illegible]ber s[illegible]bolico suo nomine inuocare queatis, quanquam singularum re[illegible]um præsides, tamen n[illegible]il non comm[illegible]ni[illegible]tu[illegible] habent[illegible]. Ca-metsi eo[illegible] in mundo supe[illegible]c[illegible] habitant, at ista ni[illegible]nus infer[illegible]t. Si enim hoc influentiis naturalibus contingit, vt in cœlis commorentur, & simul terrena gubernent, multo magis virtutibus nobilioribus, tenuioribus & simplicioribus mundi superioris, eiuscemodi magistratus pariter sunt concessi, vt[illegible] nostra, & à nostris vicissim pene[illegible] lo-ni vestri a[illegible]tione in lib[illegible] de I[illegible]tellectu, & id[illegible] &ente; q[illegible] ait, Mundus i[illegible]e sen[illegible]is vno t[illegible] loco determinatur, mundus autem in[illegible]gibilis est vbique. Perinde ac si dicat, quod ill[illegible] hunc nostrum & am[illegible]at, & ordinet, & consti[illegible]et, & penetret. Animaduertite autem quid admiratione dignum Cab[illegible]starũ s[illegible]entes huc afferant, inquiẽtes ita, אין לך כל עשב ועשב [illegible] השאין לו מזל ברקיע שמכה אותו ואימר לו גדל. Non est tibi vlla herba aut planta in[illegible]ius, cui non sit stella in firmamẽto quæ percutiat eã, & dicat ei, Cresce. Io eam [illegible] ipsi sententiam [illegible] literis munti, vt legi[illegible] Iob capit. 38. Num nosti le[illegible] cœlorum, [illegible]ris præ[illegible] seu præli[illegible] vel execu[illegible] terra? Non itaque vo[illegible] trahant orbis terrar[illegible] tantæ s[illegible]tudines, ac re-rum [illegible]ræ, quibus supra numin[illegible] Angeli dispen[illegible]one creato[illegible] dest[illegible]nati, quominus illos e[illegible] nouos choros superiœl[illegible] stium hierarch[illegible]arum referatis. Cu[illegible] e[illegible]n Angelus sit alteritas, sicut Deus identitas, p[illegible]ma vero alteritas sit binarius: rectè opinabimur, quod ex binarii multiplicatione numerus Angelorum ortatur. Multiplicatio autem binarii cubica sic fit, bis bini bis, & [illegible] octo primus cubus. Octonos vero quosq; Angelos in nouem choros si distribueritis, erunt septuaginta duo, tot enim sunt nouies octo. Redite nunc, si vultis, per choros ad cubum, per c[illegible]bum ad Tetractyn vestram, quam nos Tetragrammaton, Romani quaternitudinem appellant, ab ea ad binarium angelicam naturam significantem, & inde ad vnitatem Deum Opt. Max. & experiemini certe, si nostrũ studium ad Angelos [illegible]licueritis, quod etiam per Angelos Deo iungamur Tet[illegible]grammato ineffabili *iod, he, vau, he*, in quo primum te[illegible] lendet Angelorum istorum nobilissima natura. Nã si ex quatuor illis literis יהוה quater *iod* posueritis, seq; descendendo ter *he*, bis *vau*, semel *he*, m[illegible]x vobis surget septuaginta duorũ [illegible]mina, expositio[illegible]a nominis Dei inenarrabilis & incomprehẽ[illegible]bilis, ad quod omnia sacra nomina referuntur, quorũ [illegible]ns copia est, singula tamen appel[illegible]ua sunt, hoc solum Dei propriũ est & appr[illegible]priatũ, quare [illegible]ס יוחד cognominatur. Hæc aut[illegible]m s[illegible]na[illegible]inta d[illegible]o dicuntur vnum nomen symbol[illegible]cum eo quod intentio illorum sit vnum Deum Opt. Max. significare, licet per multas & varias rationes Angelorũ, vt notamus principem per aul[illegible]os, & imperatorem per exercitum. Et ea sane veneran[illegible]r atq; colunt magistri Cabalæ plurimum [illegible] deuoti homines in[illegible]nda operantur, & [illegible]b[illegible]ra quãm eloqui mihi fas sit, ego tame[illegible]d[illegible]ssimum in hac ca[illegible] testem citabo R[illegible] en[illegible]. Ex. 14. qui hos characteres & h[illegible]er[illegible]s affirmat esse, אותיות מורחות למעלה בעיקר המרכבה והם [illegible]ים לעשות כל דבר בהם ומעולותירם ידועים ל[illegible]קובלים: id est, Ch[illegible]erne in fundamento sapientiæ sp[illegible]s, & sunt administratorii spiritus seu p[illegible]cti ad faciendum omn[illegible]em per eos, & oper[illegible]s eorum sunt notæ Cabalistis. Hu[illegible]sque R. Menahem Raca[illegible]. Et secundum R. A[illegible]cedu[illegible]t de throno gloriæ Dei. Sed ne qu[illegible]tione ductus putet ab Angelis om[illegible]humanæ mortalitati cœlitus conferri, ac non potiu[illegible] per Angelos ab ip[illegible] Dei maiestate omnia fieri [illegible]tiam in Angelis, vt in Daniele Nabuchadnezer Ch[illegible]ce testatur, וכמצביה עבד בחיל שמיא ודארי ארעא id est, Et secundum voluntatem suam facit in exercitu cœli, & habitatoribus terræ. [illegible]eo receperunt Cabalæi de libro Psalmorum [illegible]s orati[illegible]nes ad Deum septuaginta duobu[illegible] versi[illegible]us h[illegible]bendas, quorum vnusquisq; nomen Tetragramm[illegible]ton cum nomine Angeli ex[illegible]no haud ab[illegible]e excep[illegible] qui principium Ge[illegible] [illegible]ant autem, quantu[illegible] s[illegible] potest, a[illegible]s suos [illegible] versibus ad Deum, fort[illegible] a[illegible]o[illegible]e An[illegible]elo ad Angelum. Et [illegible]er inter I[illegible] Dei t[illegible] & [illegible] ab alter[illegible]a ad al[illegible]n[illegible]ndo. A[illegible] id eos iuuant A[illegible], vt [illegible]re[illegible] [illegible]licitudine, pro capt[illegible] suo ve[illegible] De[illegible], ceu scu[illegible]ssima plu[illegible]m[illegible] [illegible] ad sublimia cœlestia[illegible] V[illegible] & audi[illegible] o[illegible]tione[illegible] Te[illegible]mato & Angelis: vtru[illegible]e e[illegible]n vobis t[illegible]gito quam voce mo[illegible]bo[illegible]c.

A ואתה יהוה מגן בעדי כבודי ומרים ראשי
ואתה יהוה אל תרחק איילותי לעזרתי חושה
אומר ליהוה מחסי ומצודתי אלהי אבטח בו
שובה יהוה חלצה נפשי הושיעני למען חסדך
דרשתי את יהוה וענני מכל מגורותי הצילני
זמרו ליהוה יושב ציון הגידו בעמים עלילותיו
רחום וחנון יהוה ארך אפים ורב חסד
באו נשתחוה ונכרעה נברכה לפני יהוה עושנו
זכור רחמיך יהוה וחסדיך כי מעולם המה
יהי חסדך יהוה עלינו כאשר יחלנו לך
B חי יהוה וברוך צורי וירום אלהי ישעי
למה יהוה תעמוד ברחוק תעלים לעתות בצרה
הריעו ליהוה כל הארץ פצחו ורננו וזמרו
ויהי יהוה משגב לדך משגב לעתות בצרה
ויהי יהוה לי למשגב ואלהי לצור מחסי
יהוה אלהי ישועתי יום צעקתי בלילה נגדך
יהוה אדנינו מה אדיר שמך בכל הארץ
שפטני כצדקתך יהוה אלהי ואל ישמחו לי
קוה קויתי יהוה ויט אלי וישמע שועתי
ובשם יהוה אקרא אנא יהוה מלטה נפשי
C ואני עליך בטחתי יהוה אמרתי אלהי אתה
יהוה שמרך יהוה צלך על יד ימינך
יהוה ישמור צאתך ובואך מעתה ועד עולם
רוצה יהוה את יראיו ואת המיחלים לחסדו
אודה יהוה בכל לבי אספרה כל נפלאותיך
קראתי בכל לב ענני יהוה חקיך אצרה
חלצני יהוה מאדם רע מאיש חמסים תנצרני
אלהים אל תרחק ממני אלהי לעזרתי חושה
הנה אלהים עוזר לי יהוה בסמכי נפשי
כי אתה תקותי יהוה אדני מבטחי מנעורי
D אבא בגבורות יהוה אלהים אזכיר צדקתך לבדך
כי ישר דבר יהוה וכל מעשיהו באמונה
יהוה יודע מחשבות אדם כי המה הבל
יחל ישראל אל יהוה מעתה ועד עולם
אהבתי כי ישמע יהוה את קולי תחנוני
יהוה אהבתי מעון ביתך ומקום משכן כבודך
יהוה אלהים צבאות השיבנו האר פניך ונושעה
כי אתה יהוה מחסי עליון שמת מעונך
שמע יהוה וחנני יהוה היה עוזר לי
למה יהוה תזנח נפשי תסתיר פניך ממני
E יהוה הצילה נפשי משפת שקר מלשון רמיה
יהוה ישמרך מכל רע וישמר את נפשך
ואני אליך יהוה שועתי ובבקר תפלתי תקדמך
נדבות פי רצה נא יהוה ומשפטיך למדני
אם אמרתי מטה רגלי חסדך יהוה יסעדני
טוב יהוה לכל ורחמיו על כל מעשיו
מה גדלו מעשיך יהוה מאד עמקו מחשבותיך
הודיע יהוה ישועתו לעיני הגוים גלה צדקתו
גדול יהוה ומהלל מאד ולגדלתו אין חקר
חנון ורחום יהוה ארך אפים וגדול חסד
F יהי כבוד יהוה לעולם ישמח יהוה במעשיו
אודה יהוה כצדקו ואזמרה שם יהוה עליון
ידעתי יהוה כי צדק משפטיך ואמונה עניתני
יהוה בשמים הכין כסאו ומלכותו בכל משלה
ועתה יהוה לעולם תשב כסאך לדור ודור
סומך יהוה לכל הנופלים וזוקף לכל הכפופים
יראי יהוה בטחו ביהוה עזרם ומגנם הוא
ונפשי נבהלה מאד ואתה יהוה עד מתי
ממזרח שמש עד מבואו מהולל שם יהוה
צדיק יהוה בכל דרכיו וחסיד בכל מעשיו
G יהי שם יהוה מבורך מעתה ועד עולם
ראה כי פקודיך אהבתי יהוה כחסדך חייני
עבדו את יהוה בשמחה באו לפניו ברננה
הנה עין יהוה אל יראיו למיחלים לחסדו
שובה יהוה עד מתי והנחם על עבדיך
אל תעזבני יהוה אלהי אל תרחק ממני
והתענג על יהוה ויתן לך משאלות לבך
הודו ליהוה כי טוב כי לעולם חסדו
יהוה מנת חלקי וכוסי אתה תומיך גורלי
בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ
אודה יהוה מאד בפי ובתוך רבים אהללנו
שובי נפשי למנוחייכי כי יהוה גמל עליכי

Oſtendimus vobis, optimi viri, qualibet in li-
B nea nomen illud Tetragrammaton, & tres literas Angeli vel [illegible] vel transuerso, vt fieri ſolet, poſitas ordine de tribus verſibus Exod. 14. ויסע ויבא ויט quos tamen Romani hactenus non [illegible] interpretati Pſalmodiam autem Latini ſic legunt, vt ante forſitan in Capnione de Verbo Mirifico videre potuiſtis.

ET tu Domine ſuſceptor meus es, gloria mea & exaltans caput meum.

C Et tu Domine ne elongaueris auxilium tuum à me, ad defenſionem meam conſpice.

Dicam Domino, ſuſceptor meus es tu, & refugium meum Deus meus ſperabo in eum.

Conuertere Domine, & eripe animam meam, ſaluum me fac propter miſericordiam tuam.

Exquiſiui Dominum, & exaudiuit me, & ex omnibus tribulationibus meis eripuit me.

Pſallite Domino, qui habitat in Sion: annunciate inter gentes ſtudia eius.

D Miſerator & miſericors Dominus, longanimis & multum miſericors.

Venite, adoremus, & procidamus, & benedicamus ante Dominum, qui fecit nos.

Reminiſcere miſerationum tuarum, Domine, & miſericordiarum tuarum, quæ à ſeculo ſunt.

Fiat miſericordia tua Domine ſuper nos, quemadmodum ſperauimus in te.

Viuit Dominus, & benedictus Deus meus, &
E exaltetur Deus ſalutis meæ.

Vt quid, Domine, receſſiſti longe, deſpicis in opportunitatibus in tribulatione.

Iubilate Domino omnis terra, cantate & exultate & pſallite.

Et factus eſt Dominus refugium pauperi, adiutor in opportunitatibus in tribulatione.

Et factus eſt mihi Dominus in refugium, & Deus meus in adiutorium ſpei meæ.

Domine Deus ſalutis meæ, in die clamaui &
F nocte coram te.

Domine Dominus noſter, quam admirabile eſt nomen tuum in vniuerſa terra.

Iudica me ſecundum iuſtitiam tuam Domine Deus meus, & non ſupergaudeant mihi.

Expectans expectaui Dominum, & intendit mihi.

Et nomen Domini inuocabo, o Domine libera animam meam.

Ego autem in te ſperaui, dixi Deus meus
G es tu.

Dominus cuſtodiet te, Dominus protectio tua, ſuper manum dexteram tuam.

Dominus

Dominus custodiet introitum tuum & exitum A tuum ex nunc & usque in seculum.

Beneplacitum est Domino super timetes eum, & in eis qui sperant super misericordia eius.

Confitebor tibi Domine in toto corde meo, narrabo omnia mirabilia tua.

Clamaui in toto corde, exaudi me Domine, iustificationes tuas requiram.

Eripe me Domine ab homine malo, à viro iniquo eripe me.

Deus ne elongeris à me, Deus meus in auxi- B lium meum respice.

Ecce Deus adiuuat me, & Dominus susceptor est animæ meæ.

Quoniam tu es patientia mea Domine, Domine spes mea à iuuentute mea.

Introibo in potentias Domini, Deus memorabor iustitiæ tuæ solius.

Quia rectum est verbum Domini, & omnia opera eius in fide.

Dominus scit cogitationes hominum, quo- C niam vanæ sunt.

Speret Israel in Domino, ex hoc nunc & usque in seculum.

Dilexi, quoniam exaudiet Dominus vocem orationis meæ.

Domine, dilexi decorem domus tuæ, & locum habitationis tuæ.

Domine Deus virtutum cõuerte nos, & ostende faciem tuam, & salui erimus.

Quoniam tu es Domine spes mea, Altissimum D posuisti refugium tuum.

Audiuit Dominus, & misertus est mei, Dominus factus est adiutor meus.

Vt quid Domine repellis animam meam, auertis faciem tuam à me.

Domine libera animam meam à labiis iniquis, & à lingua dolosa.

Dominus custodiet te ab omni malo, & custodiet animam tuam.

Et ego ad te Domine clamaui, & mane oratio E mea præueniet te.

Voluntaria oris mei beneplacita fac Domine, & iudicia tua doce me.

Si dicebam, motus est pes meus, misericordia tua Domine adiuuabit me.

Suauis Dominus vniuersis, & miserationes eius super omnia opera eius.

Quam magnificata sunt opera tua Domine, nimis profundæ sunt cogitationes tuæ.

Notum fecit Dominus salutare suum, in con- F spectu gentium reuelauit iustitiam suam.

Magnus Dominus & laudabilis nimis, & magnitudinis eius non est finis.

Miserator & misericors Dominus, patiens & multum misericors.

Sit gloria Domini in seculum, lætabitur Dominus in operibus suis.

Confitebor Domino secundum iustitiam eius, & psallam nomini Domini altissimi.

Cognoui Domine, quia æquitas iudicia tua, & G in veritate tua humiliasti me.

Dominus in cœlo parauit sedẽ suam, & regnum suum omnibus dominabitur.

Tu autem, Domine, in æternum permanes, &

memoriale tuũ in generationẽ & generationem.

Alleuat Dominus omnes, qui corruunt, & erigit omnes elisos.

Qui timent Dominum, sperauerunt in Domino, adiutor eorum, & protector eorum est.

Et anima mea turbata est valde, sed tu Domine vsquequo?

Ab ortu solis vsque ad occasum laudabile nomen Domini.

Iustus Dominus in omnibus viis suis, & sanctus in omnibus operibus suis.

Sit nomen Domini benedictum, ex hoc nunc & vsque in seculum.

Vide quoniam mandata tua dilexi Domine, secundum misericordiam tuam viuifica me.

Seruite Domino in lætitia, introite in conspectu eius in exultatione.

Ecce oculi Domini super metuentes eum, & in eis, qui sperant super misericordia eius.

Conuertere Domine: vsquequo? & deprecabilis esto super seruos tuos.

Ne derelinquas me Domine Deus meus, ne discesseris à me.

Delectare in Domino, & dabit tibi petitiones cordis tui.

Confitemini Domino, quoniam bonus, quoniam in æternum misericordia eius.

Dominus pars hæreditatis meæ & calicis mei, tu es, qui restitues hæreditatem meam mihi.

In principio creauit Deus cœlum & terram.

Confitebor Domino nimis in ore meo, & in medio multorum laudabo eum.

Conuertere anima mea in requiem tuam, quoniam Dominus benefecit tibi.

Tum Marranus: Adeóne (inquit) te vna in re tantopere laborantem patimur ex patiari, qui ad artem, si qua est Cabalæ, toto desiderio properamus? Et Philolaus: Non est (arbitror) vna res de qua Simon disseruit, sed terque quaterque plures ac multo plurimæ. Sabbathum enim sabbatorum, quod est requies æterna, & finis Cabalæ: post autem quibus gradibus ad eam adscendamus, tam portarum prudentiæ, quam sapientiæ semitarum, & de nominis Tetragrammati expositoribus Angelis, & *Sem hammephoras* clara nos voce instituit. Ad hæc Simon: Reliqua si bene recordamini, equidem nonnihil de illa digna religione decem numerationum Cabalisticarum præmisi, & fortassis promisi dicturũ me, faciamque per catalogum, si me attente audiatis. Tum audimus cupide (ambo dixere) quapropter perge inconctanter. Mox Simon ait: Decem numerationes à Cabalæis עשר ספירות appellatas multi ex nobis multifariam tractant, quidam in arboris modum, alii ad formam hominis, vt sæpe mentio fiat de radice, trunco, ramis & cornibus. Sæpe vero etiam de capite, humeris cruribus, pedibus, latere dextro & sinistro. Ex tunc decem diuina nomina quæ nos mortales de Deo concipimus, vel essentialia, vel personalia, vel notionalia, vel communia, & nominantur sic כתר id est, corona, חכמה id est, sapientia בינה idest, prudentia siue intelligentia, חסד idest, clementia seu bonitas, גבורה id est, grauitas vel seueritas, תפארת id est, ornatus, נצח id est triumphus, הוד

Hh ij

id est, confessio laudis, יסוד id est, fundamentum, מלכות id est, regnum. Supra coronam vero ponitur אין סוף id est, infinitudo, & est abyssus. *Eloquar an sileam?* Res est omnium profundæ speculationis, & quoddam pelagus immensum, in quod omnis nostra contemplatio demergitur, & demersa quodam hiatu absorbetur. An non memineritis, quantum nouiiu iam ferme omnium nationum theodidascali dies atque noctes desudant? fere solum in conceptibus attributalibus, quos totum alii perfectiones in diuinis nominant, alii attributa, tum negatiua, tum affirmatiua, tum absoluta, tum relatiua seu connotatiua, quæ facile nunc (vt arbitror) de libro Cabalistico compendii Portæ lucis, quem Paulus Ricius vir egregie doctus quondam ex nostris vnus, nunc Christianus, ex Rabbi quodam Castiliensi collegit, & de Isagogis, quas scripsit in Cabalam, discere potestis. Ea pariter de re magnus ille Magister Cabalæ Rabbi Ioseph, filius Carnitolis, librum שערי צדק, id est, Portarum iustitiæ conscripsit, & scripsere commentatores circa arborem decem numerationum multi multa, qui causam hanc inuolutam euoluunt & totam fere sacram scripturam veterem ad has decem numerationes, & per eas in decem ipsa Dei nomina, & per ea in vnum Tetragrammati nomen redigunt atque reducunt, affirmantes, quod *En soph* sit & α & ω, qui dixit, Ego primus, & ego nouissimus. Et quod כתר id est, Corona, regni omnium seculorum sit fons sine fundo, & אב הרחמים id est, misericordiarum pater: cuius mysterium illud est, quod אהיה *Ehieh* sigillat per אמת *Emeth*, hoc est, essentiam per veritatem. Sicut nobilis ille dictator ait Eliezer Hakkir, אמת חותמו, id est, *Emeth* est sigillum eius. Probat hoc ratio arithmetica, quam imitantes, si multiplicaueritis *Ehieh* per *Ehieh*, surgent quadringenta quadraginta & vnum, quæ simul sunt אמת *emeth*, hoc est, verum, seu veritas: sicut אדני שלום, id est, Domini pax. Plura huc reducunt, vt *aleph* magnum, timorem Domini, lucem inaccessibilem, dies æternitatis, vt est illud, Egressus eius ab antecessoribus à diebus seculi. Sic scribit insignis Cabalista Tedacus Leui in lib. de decem numerationibus. Ad secundam autem numerationem, quæ est sapientia, referuntur hæc, ex attributis aut proprietatibus, primogenitura: *Ies*, id est, ens: Ies primum, *Iod* litera prima Tetragrammati, terra viuentium, triginta duæ semitæ, septuaginta legis species, bellum, iudicium, Amen, liber, sanctum, voluntas, principium, & alia id genus. Et forte mirum est, quod secunda numeratio dicatur principium: legitur namque in Racanat excellenti Cabalæ Magistro, circa Geneseos initium, hoc modo, ואולי תשאל שהחכמה היא ספירה השניית אמאי קראה ראשית id est, Et forte quæres, quum sapientia sit numeratio secunda, quare dicatur principium. Scriptum est enim in libro *Bahir*, אין ראשית אלא חכמה id est, Nihil est principium, nisi sapientia. Cui equidem recte mihi videar respondere, quod infinitudo ipsa in summum summarum Cabalisticæ arboris numerationum, quas vos tres in diuinis personas appellare consueuistis ab olutissima essentia, quum sit in abyssi tenebrarum retracta, & immanens otiosaque, vel (vt aiunt) ad nihil respiciens idcirco dicitur אין id est, nihil, siue non ens, ac non finis: hoc est, אין סוף, quia nos tam tenui ergates diuinas ingenii paupertate mulctati, de iis, quæ non apparent haud secus atque de iis, quæ non sunt, iudicamus. At vbi se ita ostenderit, vt sit aliquid, & reuera subsistat, tum *Aleph* tenebrosum in *Aleph* lucidum conuertitur: scriptum est enim, Sicut tenebræ eius, ita & lux eius & appellatur tunc quidem *aleph* magnum, quando exire cupit, & apparere omnium rerum causa per *beth* proxime sequentem literam: de quo sic scribit Menahem Racanai, על תמצא האות הזאת מעלת הדברים כלם id est, Sic reperies literam hanc, scilicet *beth*, facientem res omnes: quapropter *aleph* eandem vti propinquissimam, & fœcundiorem literam sibi recipit, nominaturque אב, pater omnis generationis & productionis. Deinde assumptum *beth* rursus ablegat in vniuersitatem entium ex infinito אין finem suum consequi desiderans, quare finalem literam *nun*, coniungendo *beth* generat בן, id est, filium, quæ prima est productio in deitate, ac principium alteritatis, vnde & cognominatur ראשית, id est, principium, tametsi est secunda emanatio ex infinitudine: hoc est, secunda Cabalistica numeratio, per quam omnia facta sunt. Scriptum est enim: Omnia in sapientia fecisti: hoc modo primus effluxus fit secunda numeratio, quia terminus generationis est filius. Restat tertio medium inter *aleph* & *nun*, quod est *iod*, nota sancti nominis יה *Iah*, cuius ambos characteres, si alternis vicibus nomini בן *ben* intertexueritis, erit בינה intelligentia, prudentia, seu prouidentia, scilicet emanatio in diuinis tertia, cui attribuitur *Adonai*, spiritus, anima, votum, mysterium fidei, mater filiorum, Rex sedens in throno misericordiarum, lebeleus magnus, sabbathum magnum, fundamentum spirituum, lumen minsteum, dies suprema, quinquaginta portæ, dies propitiationis, vox interior, fluuius egrediens de paradiso, Litera secunda Tetragrammati, pœnitentia, aquæ profundæ, soror mea, filia patris mei, & alia. Huiusque notauimus tres numerationes, quæ dicuntur a Cabalistis, teste Rabbi Isaac, in Commentariis libri *Ietzira*, ספירות העליונות כסא אחד id est Tres numerationes summæ atque supremæ sedes vna: in qua sedet Sanctus Sanctus, Sanctus, Dominus Deus Sabaoth. Bonitas, siue clementiæ, quæ est quarta numeratio, cum diuino nomine *El*, appropinquant etiam hæc, gratia, misericordia, brachium dexterum, ionocens, dies crinis ignis candidus, facies leonis, pes primus, Abraham senex, Oriens, aquæ superiores, argentum Dei, Michael, sacerdos, Angelus in specie electri, Hasmal, vestes albæ, Auster & alia. In quinta numeratione seueritatis diuinum nomen est *Elohim*, & applicantur ei timor, proprietas rigoris seueritatis, præcepta legis negatiua, brachium sinistrum, ignis egrediens ab aquis, vt in libro de Creatione. Item dies quartus, occidens, Gabriel, Isaac senex, nox, fortitudo, altare aureum, pes secundus, sanctificatio, caligo, Metattron, Aquilo, species fusca. Sexta

sca. Sextæ applicatur *Elohe*, speculario illuminans, lignum vitæ, v[illegible]s, [illegible]a, lex scripta, sacerdos ma[illegible], species purpurea. Et scribit [illegible] edacus L[illegible]od de hoc loco explanantur septu[illegible]giota [illegible]iones in terra, & sigillum eius [illegible]st *Emeth Adonai*, & vocatur pax, & forma eius figuratur in luna, & mysterium eius est tertia litera Tetragrammati, & mysterium hoc Pater noster qui est in cœ[illegible], homo supernus seu Adam cœlestis, iudicium, sententia, Michael, Israel senex, Deus Iacob. Ad septimam referuntur, *Adonai Sabaoth*, crus, pes, columna, dextera, rota magna, visio prophetiæ, Moyses, & cætera. Octauæ conueniunt *Elohe Sabaoth*, Mysterium columnæ ac pedis sinistri, & Booz, & inde trahitur serpens antiquus, d[illegible]iplina Domini, ramus, Aharon, Cherub, filii Regis, molæ molentes, & alia. Nonæ appropriatur *Sadai*, fundamentum mundi, Sion, fons piscinarum, iustus, Deus viuus, Sabbatum integrum, Medium inter custodi & memento, dies quinquagesima de Leuiathan, Aries, Ioseph iustus, Salomon, iustitia, robur, lignum scientiæ boni & mali, fœdus Domini, arcus testimonii, gloria Domini, fundamentum prophetiæ Dauid, redemptio, seculum animarum. Reducuntur & ad decimam numerationem, *Adonai*, regnum, vita, Cherub secundus, Speculatio non illuminans, Posteriora, Finis, Ecclesia Israelis, Sponsa in Canticis canticorum, Regina cœli, Virgo Israel, Mysterium legis ab ore datæ, Aquila, Litera quarta Tetragrammati, Regnum domus Dauid, Templum Regis, Decima, nua, Ar[illegible] fœderis, & duæ tabulæ in ea, Dominus vniuersæ terræ. Audistis breue rationarium decem proprietatum, siue notionum aut attributorum in diuinis: quæ dicuntur à Cabalistis בלימה, quod intelligunt alii בלי id est, absque vel præter, & מה id est, quid: vt si diceretur Decem præter quid: s[illegible]licet excepta Dei qu[illegible]te. [illegible]nde interpretari solent *Belimah*, hoc esse præt[illegible]r id, quod est ineffabile, alii ab ipso בלום פיך ולשונך מלדבר i. coarctando seu constringendo os tuum & linguam tuam, ne loquaris, tanquã verba sacra, quæ non sint vulgo prodenda. Dicendum nunc esset de angelicis principibus & dæmoniacis præfectis, quos ad [illegible]atera cle[illegible]ẽtiç & seueritatis ponunt Cabalistæ [illegible] in profecto iodigentem multiloquio, si non meridiem transgressi veheremur in vesperum. Quis enim paruo in tempore tam magna exponeret? Quis triginta quinque principes puritatis, ac septuaginta principes I[illegible]raelis in latere numerationis quartæ tam cito absolueret? Quis item in numeratione quinta grauitatis atque timoris pariter triginta quinque principes reatus, & sep[illegible]n[illegible] principes Esau tam obiter & tam persun[illegible] posset satis explanare? quæ propria quidem v[illegible]u[illegible]una poscunt, & certe admodum lata. quar[illegible] in præsentia intermissis procedamus ad a[illegible]tem. Beatitudo, inquam, contemplantissimorum hominum pro electiore modo à meditatione legis, hoc est, [illegible]ignit[illegible] quatuor librorum, quos *Essrim Varba* nominamus, diurna & nocturna pendere, sacris ex literis deprehenditur. Scriptum est enim, Beatus vir (inter cætera) qui in lege eius meditabitur die ac nocte: non qui legat, non qui scribat, non qui loquatur, sed qui meditetur: ne forte scriptio legis au[illegible] lectio quandoque terminata & desinans, etiam beatitudinem cessare ac desinere compellat. Sed is tandem, qui cogitationes in corde suo illuc cogit, vt dimissis carnalibus, spiritualia legis meditetur, is (inquam) is beatus est, cum corde mundo Deum videbit. Non enim tanta erat, meo arbitratu, diligentia opus ad sacræ scripturæ historias, quæ tam patent Hebræis, quam Titus Liuius Latinis. Item ad mandata & præcepta, quæ numerum habent, tum ad religiones & cæremonias, quæ rudi ac indocto etiam vulgo, vel sæpe non sine vitio ac peccato peraguntur, vnde non mereantur tantam beatitudinem, quæ corporeis sensibus constant, vt ad illa requiratur tam assidua, tam continua, & tam diligens meditatio diei atque noctis. Sed longe maior beatitudo in theoriæ gradibus sublimioribus in tenui posse demonstratur, quæ ad legis Cabalisticam intelligentiam vsque adeo tendat, vt spirituali meditatione mentes nostras imbuat, & quasi in similitudinem sui formet. Hanc esse coniicimus legis meditationem, quæ Moysi post datam in igne legem, & fractis iam reparatisque lapideis tabulis tandem ab ore Dei tradita est. Primo namque, vt asserunt Cabalæi, Deus legem suam in globum igneum conscripsit per ignem fuscum super ignem candidum: ait enim Ramban Gerundensis שבא לנו בקבלה שהיתה כתובה באש שחורה על גבי אש לבנה: id est, Quod apparet nobis per Cabalam, quod fuerit scriptura in igne fusco super dorsum ignis candidi. Vnde illud extat Deuteronomii trigesimo tertio: De dextera eius ignea lex eis. Erantque tum literæ, vt aiunt, confusæ ac inglomeratæ, quas studiosissimi quique speculatiue intu[illegible]es ac diligenter considerantes, Spiritu sancto d[illegible]cti, facile possent hinc & inde, susque deque, vltro citro, prorsus rursus, eligere, legere, colligere, ac in verba quælibet formare sententiam, in bonis bonam, in malis malam significantia. A Deo autem Moyses edoctus in ordinem cunctas redigebat populo edendas, vt quæ legis essent, vniuersi scirent & obseruarent, & inde lex in libros distincta, & in arcam reposita est, sicut ipse receperat à Domino. Artem tamen ordinandi & variandi literas, & sacram scripturam ad mentis eleuationem dulcissime interpretandi a diuina tunc maiestate re[illegible]e[illegible]tam, vt rem diuinissimam à mai[illegible] imperceptibil[illegible]m, vulgo non patefecit. Sed electis tantum lo[illegible]e & septuaginta, ore ad os [illegible]tradidit, à qui[illegible]us postea semper ele[illegible]iores quique receperun[illegible], & ea receptio, vt ante audiuistis, nominata est [illegible]b[illegible]la. Nonnihil adstipulantur etiam sapien[illegible] Christianorum Doctores, quorum plurim[illegible] ego, quanquam Iudæus, tamen libenter in aliena castra tanquam [illegible]plorator irrepens [illegible]legi. De nostro enim Mo[illegible] Gregorius Nazianzenus ille Græcus, cog[illegible]mento Magnus, Theologus, in libro de statu Episcoporum, sic ait, [illegible] Id

est, Accipit legem, ipsis quidem [illegible] est literæ, ipsi autem super [illegible], eam quæ est spiritus. Et in [illegible] primo [illegible] [illegible] [illegible] id est, Vna in tabulis solidis & lapideis con[illegible], & ut alterius fecerit propter manifestum legis & occultum, illud quidem multis & inferius manentibus, hoc autem paucis & sursum peruenientibus. [illegible] verbis apparet quibusdam valde doctis, etiam vestris hominibus, quod Moyses legis textū plebi tradiderit, at mysteria, parabolas, & symbola ij si sibi ac præstantioribus reseruarit. Etiam Cabalæ artem in tres vias diuisam fuisse accepimus, Salomonis testimonio, qui 22. Prouerb. Certe [illegible] tripliciter consulto & e sententia, vt notam [illegible] tibi rectitudinem eloquiorum veritatis. Sic enim [illegible] nostra loqui contueuit, cū habenda est Cabalę mentio, vt appellent eam אמרי אמת id est, eloquia veritatis scripta scilicet על דרך האמת id est, Secundum viam veritatis, quod est Cabalæ. Hic mos fuit Ægyptio ac Gerundensi cæterisque creber. Alii vero quinque Cabalæ partes exhibuerunt, vt Rab. Hamai in libro Speculatoris, quas ita nominat, תיקון וצירוף ומאמר ומכלל וחשבון id est, Rectitudo, & combinatio, & oratio, & sententia & supputatio. Vester Mirandulanus in nongentis conclusionibus scripsit his verbis: Quicquid dicant cæteri Cabalistæ ego prima diuisione scientiam Cabalæ in scientiam *Sephiroth* & *Semoth*, id est, numerorum & nominum, tanquam in practicam & speculatiuam distinguerem. Sed Rabbi Ioseph Bar Abraham Salemitanus & Cabalistarum multo maxima pars sequuntur Salomonem Regem in eo quod tripliciter illam posse artem non tantum speculari, verum etiam practicari plane credunt, iuxta triplicem rerum omnium conditionem, numerum, figuram & pondus, quippe illa quinque in hæc tria reducentes. Cum enim totum nomen [illegible] sit allegoricū, & aliud pro alio per aliud intelligatur, vt ipsa sententia literalis pro alia, dicemus palam, quod aut dictio pro dictione ponatur, aut litera pro dictione, aut litera pro litera. Principio nempe dictio sumitur pro dictione, vel per in[illegible]positionem, quæ metathesis nuncupatur vel per numerum æqualem dictionibus [illegible]. Litera ponitur pro dictione, vel in capite, vel in fine, vel v[illegible] bilibet, per superpositam notam. Litera ponitur pro litera per alphabeticanam reu[illegible] plane totam, vt omnia tandem pro[illegible] complecatur, arithmetica, geometrica & [illegible]. Verbi causa, illud Psalmi 21. Domine in [illegible] lætabitur Rex: intelligimus Cabalistæ de Messia, dicentes, Domine Tetragrammate in virtute tua Messia Rex, sibi laudiatis. venit [illegible] tur. Est enim Messiha virtus Dei, & operatur in virtute Tetragrammati. Ad id me duxit hæc dictio ישמח *ismach*, cuius si literæ transponantur, erit משיח id est, Messiha. Aliter item in loco Dominus dixit ad Moysen, Quoniam præcedet te Angelus meus: Exodi 23. Ecquis ille Angelus iuxta Cabalistas? dicunt alii, quod Michael, transponendo enim literas מלאכי id est, Malachi fit Michael [illegible] accipientes illum [illegible] arte Cab[illegible] notudum, affirmant, quod is Metattron, con[illegible] quod Deus aiebat, Quoniam est nomen meum in illo. In *Metattron* autem est nomen *Sadai* per numerum æqualem vtrisque dictionibus [illegible] quod nunc infice amplectitur Gerundensis in loco antecitato. Cernitis iam duas Cabalæ [illegible] cas vias? Quin vultis quoque tertio literam videre pro dictione reponi? [illegible] legite Esaiam cap. 26. Benedicetur in Deo, Amen. Ecquæ est iste Deus Cabalistæ respondebunt, quod est ארני מלך נאמן id est, Dominus Rex fidelis tres enim [illegible] dictiones per capita, tres literæ אמן notabunt vt scripsit Racanat Exod decimoquinto. [illegible] species & tertia Cabalæ pars est cōmutatio [illegible] vt dictio certis literis scripta [illegible] aliam dictionem per alias literas composi[illegible], & fit per alphabeticanam reuolutionem [illegible] brum creationis Abrahæ variationes [illegible] duabus, secundum quod ibi tot alphabeta [illegible] tur. Exemplum præbet nobis *Matzpatz* nomen Dei, quod literis his quatuor con[illegible] מצפץ, de quo Mirandulanus vester fecit, Nomen Dei quatuor literarum, quod est ex *mem*, *tsade*, [illegible], & *tsade*, regno Dauidis debet appropriari, [illegible] illud in sacræ scripturæ textu plane non [illegible], cuiusnam rogo esse symbolum [illegible] Respondent Cabalistæ, quod sit symbolum atque signaculum Tetragrammati ineffabilis, & procedit ex alphabeto vltimo, quod est vigesimum secundum libri, qui nominatur *Sepher ietzira*, dicitur que *Athbas*: illic enim commutantur *iod* pro *mem*, & *he* pro *tsade*, & *van* pro *pe*, vt [illegible] Adonai, *iod*, *he*, *vau*, *he*. Dixi modo ad artem pertinentia quæ fit vel transuersis, vel transpositis, vel commutatis dictionibus, syllabis ac literis, secundum quatuor rationes, quibus [illegible] tum sensa [illegible] ac artificiose [illegible] tur. Nam de iis, quæ sine arte constant & sola traditione hinc [illegible], satis superque vos feci certiores, quanquam ante ipsi a[illegible], quæ est ha professio est, haud parum multam de [illegible] ognitionem proprio studio adepti estis, quo [illegible] modo simplicia de compositis, & superiora de inferioribus abstrahantur ac fere omnia [illegible] dum intelligibilem, aut supra supremum [illegible] par bilem referantur. Possunt & pietati [illegible] menta nonnulla sæpe nobis legendo si [illegible] ia, sit menti venire, quæ ad diuinorum admirationem permittit, ac etiam tum in amorem eorum nos allicerent, nec tamen certa [illegible] aut arte [illegible] di queant, vt quod Gabriel [illegible] fit vir [illegible] Mi[illegible] el, quoniam de eo legitur in Dan[illegible] plex virtus volando volans. De Michael [illegible] solum quod venit in adiutorium [illegible] telligentias Gabriel philosophice [illegible] tur intell[illegible], & Mi[illegible] ctus pass[illegible] scribit Rabbi Leui [illegible] quia Latinis nominatur M[illegible] Le[illegible] de Bano lis. Plurimum [illegible] te mihi [illegible] ctur, P[illegible] us inquit ad artem Cabal[illegible] n, id quod tu [illegible] ap[illegible], nisi etiam [illegible] beantur [illegible] nibus reuelata ni[illegible] quæ [illegible] ctæ quidem sub artem cadere non putas, esset omnium

quanto[illegible]

quam [illegible]q, temeraria omni [illegible] conce[illegible] exponendi l[illegible] & exte[illegible] in scripturam quorsum q[illegible] e [illegible] m[illegible]dmodum accepimus vulg[illegible] qu[illegible] h[illegible]as agere vt hac ætate vid[illegible]tur suis fy[illegible] gi[illegible] a la sanctissima diuini Spiritus o[illegible]cula prope in publicum contemptum [illegible]uxi[illegible]e. Nunc autem quando ad reuelata sunt vt arbitror applicanda vniuersa, ducitur quædam linea, quam

Vltra citraque nequit consistere rectum,

vt quæ artis sint, ope[illegible] p[illegible] h[illegible]minū non vergant ad inertiam. Tum Simon, Aperte vera prædicas, inquit fere namq, est [illegible] uod plus erranter ad sensa [illegible]usq. retor[illegible]neatur quam oracula, tame[illegible] non id[illegible] mp[illegible], sed plus sæpe ignorantia: quis en[illegible] d[illegible] opera piaculum in sacra committere? [illegible]ta S[illegible] quundam verbi ambi[illegible]tate deceptus er[illegible] uit [illegible] oraculo, cum promi[illegible] e Deus Exod. [illegible] אמחה את זכר עמלק, id est, Del[illegible]o memoriam Amalek. credens si mares abstu[illegible] fieri præ[illegible] cepto, quoniam זָכָר *zachar* mascul[illegible] significa[illegible] eus autem magis delere mem[illegible]nam Amalek, per hoc vocabulum זכר *zecher* voluit, quod memoriam quoque designat. Nondum n[illegible]merat [illegible] ripturæ distinctio per puncta & accent[illegible] qu[illegible] b annis Ezræ primum cœpit, Ergo זכר [illegible] pu[illegible]e & memoriam & masculum en[illegible]ciat [illegible] onem dedit ratio, Ad hæc Marrani, Conniga & Italis & Græcis simile de verbo [illegible], quod & hominem significat & lumen. Vnde quondam Saturnaliorum cultores amphil[illegible] a decepti, hominem aliquem quotannis Satu[illegible] immolarunt, cum æque sacrificium illud iuxta oraculum accensis luminibus fieri potuisset, vt placaretur Saturnus. Sic enim gens illa tam stulta postremum Hercule magistro resipuit. Et miserandum est etiam ætate nostra quantum stolidi homines & superbi q[illegible]dam sophistæ impenna linguarum errent, quod esset tamen ferendum, nisi se non errasse con[illegible]iderent, & magistrantibus viam non etiam [illegible] que ad [illegible]c[illegible] nem inuiderent. Sed, o noster dux, artem Cabalisticam, cuius exordium inchoasti prosequere plenius. Tum Simon, Artem hanc rebus constare tribus, inquit, peritiorum vt diximus opinio est. Primum numerorū supputatione, quæ גימטריא *Ghematria* id est, Geometria nominatur, quasi terrestrium characterum inuicem numeralis dimensio, quæ tamen pendeat ab arithmetica illa ob abstractam sui simplicitatem nullis sensibus tractabili, & ideo ne nouitiorum quidem artificio rudi subiecta. Potius igitur nuncupata est prima pars Geometria, quam arithmetica, quamuis vtrumque teneta vnum & idem in hac arte valeat. Deinde transmutantur quandoque syllabæ vt fit & tran[illegible]utata dictio, aut conuertitur verbum sim[illegible]. Secundo quod litera ponitur pro di[illegible], & appellatur *Notariacon* ab apicibus notar[illegible] quoniam ibi [illegible]uæl[illegible]et litera in culmine notatur, vt sit alicu[illegible] tegri vocabuli signum. Tertio consistit hæ[illegible] in literarum mutatione, cum altera pro altera ingeniose locatur, & appellatur commutatio, quo factum est vt R. Ioseph Minor Salernitanus libros de hac arte a se conscriptos Hortum nominauerit, id est

גנת propter ternas huius dictionis literas, quarum singulæ singulas portiones artis Cabalisticæ designant. Nam *ghimel* significat גימטריא *Ghematria*, *Nun* נוטריקון *Notariacon*, *thau* תמורה *temura* vt [illegible] partes totius artificij hæ גימטריא id est, Arith[illegible]metica, נוטריקון id est, Notariacon quasi notariorum, & תמורה id est, Commutatio elementorum. Hu[illegible] titulo allegat autor versum Salomonis capite sexto Canticorum, Descendi in hortum [illegible]ucis. Pro prima itaque parte exordiar ab eo quod [illegible] princ[illegible]pium. Et scribitur in Zachari[illegible] quod [illegible]inus Tetragrammatus erit אחד id est [illegible]nus & nomen eius אחד id est vnum, forte mu[illegible] ve[illegible]us Dom[illegible]us Deus erit *Aleph*. id est principium, vt vos Græce dicitis α & ω, & אחד id est vn[illegible]m, vt qui [illegible] principium vnius. Ipse namque supra om[illegible] v[illegible]tatem & omnis vnitatis sempiterna ori[illegible] est. F forte n[illegible] dicitur vnum, sicut non dicitur ens, quoniam [illegible] supra omne ens a quo emanat quicquid est. Vnde [illegible] planctissimis non interu[illegible] אין id est non ens, vt legitur Exod. 17. היש יהוה בקרבנו אם אין id est, Num est ens *Adonai* inter nos, an non ens. Legitur autem in libro de Via fidei & expiationis, quod sit vtrumque היש ואין id est, Ens & non ens: quoniam ea quæ sunt, & ea quæ non sunt, ex ipso sunt & post ipsum sunt. Ita quoque non vnum est, quoniam omnis vnitatis causa est, & vnitas post ipsum est, & nihil eorum est, tam quæ post ipsum sunt, [illegible]uam quæ non sunt, vt in libro Speculationis Rabbi Hamai dicitur, qui post multa sic ait, שבלם נאצלים מאחרותו והוא אינו רומה לאחר id est, Quod [illegible]nia ea deriuantur ab vnitate sua & i[illegible] n[illegible] est similis ipsi vni. Neque id solum nostri fatentur, verum [illegible] asseuerant, Marrane, vestri pariter quos e[illegible] sapientissimos probatis. Dionysius enim Areopa[illegible] in libro de Mystica Theologia eidem sententiæ de Deo subscripsit his verbis, οὔτε ἀριθμός ἐστιν, οὔτε τάξις, οὔτε [illegible], οὔτε ἑνότης, id est, Deus neque numerus est, neque or[illegible] neque vnum, neq; vnitas. Quid tandem est? Respōdit Hieroni Simonides, quanto magis cogito tanto minus intelligo. Et mihi accidit simile, [illegible] exactis omnibus creatis ascendero supra omne [illegible], non inuenio aliud quam infinitum pelagu[illegible] [illegible]udinis, & fontem omnis entitatis ex ab[illegible] tenebrarum manantem perenniter. O altitudo! O profunditas! O nostra infirmitas! At [illegible] vi[illegible] debet, id nos de illo nosse, quod ipse nobis de se reuelauit, quia sit principium, hoc est *Aleph*, & Tetragrammaton, quod per *Aleph* [illegible]tur, notatque essen[illegible]am diuinam, n[illegible] [illegible]ud quam היה vide[illegible]cet, est, quod est [illegible] modum est idem cum essentia יהוה Nam pr[illegible]ter æqualem valorem scriptura vtrumque co[illegible]n[illegible], tanq[illegible]m eius qui est primus & vltim[illegible] Exod. 9. הנה יד יהוה הויה id est, Ecce manus Tetragrammati *houah*, quasi dicat est, scilicet fons operum & miraculorum Dei, vt patet in decem plagis Ægypti. Nam alibi ea dictio n[illegible] inuenitur. Indicat ar[illegible] et Salomonis Tiec n[illegible] testimonio instātem essentiam. Quod vero Tetragrammaton a *Iod* cœpit, plane nostri causa factum est, v[illegible] agnoscamus ip[illegible]m esse punctum infinitum & prīnis numeri, hoc est, tei cu-

quicunq; complementum. *Iod* enim decem significat. Et in resolutione nominis Tetragrammati est litera decima hic, יהוה יהו יה י Vbi post Tetragrammaton repentur יהו [illegible] od e [illegible] o um tpsius *Ehieh*, hoc est entis per æ qua[illegible] ume[illegible]. Et nihilo quoque minus [illegible] ssentiam creatoris, vt Exod. 3. *Ehieh* misit me ad vos, non illa quæ immanet, sed quæ [illegible] exit. Est enim sigillum Dei יהוה quo *Ehieh* sigillauit mundum, & dicitur אמת id est verum, quippe quod in se ipsum Arithmetice multiplicando [illegible]. Tum sequitur יה nomen essentiæ [illegible] retributionis: vt in Psalmis, Si iniquitates [illegible] *Iah*. Tria igitur nomina essentialia in Tetragrammaton cernitis. Ineffabile notat essentiam primam, *Ehieh* essentiam in rebus, & *Iah* essentiam in meritis: & prædicantur in eo quod quid est. Idque appellant מה id est quid. Nam Tetragrammaton יהוה per æqualitatem numeri significat מה vtrumque enim continet 45. Cum [illegible] dixisset Moyses, Quod nomen eius, quid di[illegible] sponderatur ei, *Ehieh*. Deinde cor[illegible] a diligenter Spiritus sancti verba, quæ haud frustra ponuntur in eodem Exod. 3. לי מה שמו מה id est, Mihi quid nomen eius, quid? Et videre literas terminales eorum, habebitis; quatriliterum ineffabile יהוה cuius principium est *Ehieh*: medium, *Iah*: finis, infinitudo. Partes enim eius sunt יהו יה quas dividimus in tria interualla. Primum est יה, Secundum יהו, Tertium יהוה, Omnia ad esse ac essentiam deseruientia. De *Iah* legitur Exodi 15. Fortitudo mea & laus *Iah*. De יהי eodem in loco, Et factus est mihi in salutem. De יהי Genesis primo, Fiat lux. Hæc ambo verba nouissima plurimum ad mundi opificium & rerum existentiam contulerunt, vt יהי אור ויהי אור Fiat lux, & facta est lux. Et erat vesper, & erat mane. Fiat firmamentum, & sit distinctio, & factum est ita. Congregentur aquæ, & factum est ita. Germinet terra, & factum est ita. Producat terra, & factum est ita. Fiant luminaria, & factum est ita. Semper addito eo, Et factum est vesper, & factum est mane. His omnibus vt reuera sunt deprehendimus inesse feminaliter & occulte nomen [illegible] ineffabile. Solum vero *Elohim*, id est Deus, in illis ex diebus expressum cernimus. Sed cum [illegible] mundus appareret [illegible] esse perfectus, [illegible] varia & admiranda d[illegible] virtutum opera consummata, [illegible] pro meritorum [illegible] esset celebrandus, & [illegible] dies indicendus: ecce [illegible] *Elohim* Tetragrammatus Rex regum & Dominus dominantium incedit, & dictum est tum primum, Istæ sunt generationes cœli & terræ, quando creatæ sunt in die quo fecit Tetragrammatus *Elohim* cœlum & terram. Hic Tetragrammaton publice auribus omnium creaturarum primo intonuit, quo [illegible] clementiam Dei [illegible]: nam in quocunque loco sacræ scripturæ Tetragrammaton sibi [illegible] *Elohim*, ibi propterea [illegible] animaduertimus clementiæ simul & iustitiæ. Componitur quandoque cum [illegible] vt in [illegible] kuk. Tetragrammatus *Adonai* [illegible] & [illegible] endo, virtutem Tetragrammati [illegible] mus ad ipsum *Adonai* prolatum. Sic [illegible] ne conuerso reperitur *Adonai* Tetragrammatus, vt Genesi 15. *Adonai* Tetragrammate quid [illegible] bis mihi, tum mente corporum, quod numerationes, hoc est diuinæ proprietates ab inferiore [illegible] superius ascendentes, supremam lucem apprehendant. Fit & quandoq; vt repenatur iunctum nomen *El*. Psalmo [illegible]. *El* tetragrammatus & illuxit nobis, & significat clementiam. Haud dissimiliter [illegible] additur [illegible] *him*, & dicitur hic *El Elohim* Tetragrammatus [illegible] locutus est, & vocauit terram: Psalmo 50 [illegible] nomen [illegible] le gratia & seueritate [illegible]. Aliquando [illegible], idque tantum in Prophetis & Hagiographis. Tetragrammaton [illegible] *Sabaoth* Psalm. 46 Tetragrammatus *Sabaoth* nobiscum, susceptor noster Deus Iacob. Insinuatque hoc modo propter [illegible] iudicij. Atque ideo [illegible] Prophetæ isto more increpando ad [illegible] vtuntur. De huiu[illegible] modi explanationibus perquirere [illegible] potentis in [illegible] Portæ lucis & [illegible] in libro Portarum iustitiæ R. Ioseph Castellis. Adhuc & de tredecim eiusdem Tetragrammati proprietatibus, quas legislator Moyse inuocauit Exo. 34. [illegible] sententiam, Tetragrammate Domine Deus misericors & gratiose, longanimis multæ clementiæ, & veritatis, custodiens misericordiam in millia, [illegible] iniquitatem, & peccatum, nihilominus scelus, atque peccatum, & innocens non innocentabitur, visitans iniquitatem patrum super filios & super filiorum filios in tertiam & quartam progeniem. Vos hic appello, vos optimi viri: hoc enim dicere libet certe sine falso, quoniam multis & studio & verbis esset opus ei, qui cuncta nominis Tetragrammati mysteria publicare vellet, cuius nec finis quidem vllus reperitur vnquam, licet nec substantiæ Dei. Omisso itaque nomine proprio essentiæ diuinæ, ostendam de [illegible] numero pauca. Sic enim fieri consueuit [illegible] Tetragrammaticorum decreto appel[illegible] de propr[illegible] memus. Sunt autem hæc אל אלהים אלוה quorum vnumquodque originem suam ex ineffabili Tetragrammato sortitum est quod literas continet quatuor, ecce quatuor, & designat 26. ecce viginti & sex, quæ omnia sunt vnum Dei symbolum, ecce vnum. Iunge singula, videlicet quatuor, viginti sex, & vnum & [illegible] cuius additi [illegible] nomen Tetragrammato [illegible] *Eloha*. Nunc de *Elohim* [illegible] quod [illegible] ם non est [illegible] significatio, sed [illegible] tica [illegible], quod inde apparet. Nam [illegible] xum aut regimen consequenter legendum illud fuerit, [illegible] litera [illegible]. ergo si principio Tetragrammati *Iah* ordine conuerso [illegible] fit *Elohi*, & assumendo declinat[illegible] grammaticam, quæ est ם [illegible] nu[illegible] *Elohim*, quæ & sæpe per literas in[illegible] scribitur. & *Elohim* nihilominus punctatur. Est autem in Cabala freq[illegible] con[illegible] virtus [illegible] cum [illegible] syllabæ [illegible] od ab[illegible] ra[illegible] eadem in fig[illegible] rei A[illegible] ro *Iesira* [illegible] זכר ונקבה זכר באמש נקבה באשם [illegible] M[illegible] & fœminam in [illegible] *Emes*, & fœminam in [illegible] vbi [illegible] indicat. Verbi causa לא & אל [illegible] Deos

& non. Quod cum alias frequenti sit in more, tamen hoc est vehementer admirabile in hoc nomine ineffabili, quod eius literæ quantumcunque hac illacque peruertantur, semper vnam & eandem rem significant, videlicet esse ac essentiam Dei, qui dixit, Ego Tetragrammatus, & non mutor. Quod isto vobis visu erit manifestius, Resoluatur Tetragrammaton nomen in 12. variationes (nec enim poterimus vltra proficisci) tunc quicquid inuentum fuerit nulli alij nisi essentiæ deseruiet, cuius symbola sunt hæc יהוה והחי יוהה הוהי הויה ההיו והיה ויהה וההי היחו היוה התחי: Duodecim igitur ista nomina, vnum nomen apud Cabalistas censentur, tanquam vnius rei significatiuum, quanquam sunt duodecim expositoria, quorum singulis applicant de sacra scriptura vnam clausulam, quæ illud aperte per *notariacon* referat, non expositionis, sed memoraculi tantum loco ne subeat eius obliuio, vt si diceremus, Attende & audi Israel hodie, quod legitur Deuter. 27.c. Hebraice sic הסכת ושמע ישראל היום Horum quatuor verborum capita notabitis & faciet הויה quod nomen est essentiæ atque resolutio Tetragrammati, pariter de cæteris fiant cætera. Sed maneamus tantisper in prima Cabalæ specie, dum adhuc quædam cognitu necessaria viderimus. Iam enim quod dixi, de secunda parte sumendum fuit. Aggrediamur autem hanc artem si vultis membratim cæsimque, modo ne diu in vnoquoque immoremur, vt diurna opera cum die transeat. Quin id quod prius tetigi nunc iterum breuiuscule citabo, vt firmius hæreat, quod Deus ante creationem ineffabilis, in creatione nominatus est *Elohim*, & post creationem habitans in mundo tanquam in templo suo dicitur ארני *Adonai*. Vnde illud legitur Psalm. 11. Tetragrammatus in templo sancto suo, Tetragrammatus in cœlis thronus eius: vt qui dominatur in operibus suis. Nam ipse est vt scriptura dicit Deut. 10. Dij deorum & Domini dominorũ *El* magnus quare templum Cabalistice nota est *Adonai*, & conuersa vice per æqualitatem numeri. Perinde atque in *Adonai* ארני tanquam in suo היכל id est, templo adorandus sit ineffabilis Tetragrammatus, & Deus in Deo amandus, iuxta triplicẽ mundum, Ieremiæ 7. Templum Domini, templum Domini, templum Domini. Restat aliud nomen appellatiuum שדי id est, *Sadai*, Exodi 6. Ego Tetragrammatus, & apparui Abraham, Ishac, & Iacob per *El Sadai*, & nomen meum Tetragrammaton non feci scin eis, vbi solum hoc appellatur nomen suum quod est ineffabile, quia hoc tantum est summo Deo proprium, quatenus ipse est nihil eorum quæ sunt, sed supra omnia est, non habens respectum extra se. Cætera sunt etiam aliarum proprietatum & relationum appellatiua, vt *Sadai*, quod Latini verterunt dicentes Omnipotens, sed apertius Hebraice significatur, Sibi sufficiens, se contentus, & nullius indigens, quod Græci rectius *αὐτ[illegible]* interpretãtur. Nam ש id est quod, & די sufficit vel satis est, Grammatice dicimus. Cæterum si audieritis solitane in sacris vocari שם id est nomen, confestim Tetragramman vobis in mentem veniat, quod *κατ' ἐξοχὴν* & hyperbolice nomen dicitur super omne nomen, quantumuis in sermone quotidiano rei omnis sit quæ habeat existentiam. *Sadai* autem quoniam non est ei opus alienus adiutorio, ideo patribus in *El Sadai*, hoc est in forti qui se ipso contentus sit, Tetragrammatus apparuit, vt qui per se sufficiat miracula & prodigia facere, non autem fecit illos scire quod nomen Tetragrammaton sit illud nomen in quo possit homo tanquam cooperator & delegatus à Deo efficere miracula: de hoc apertius in Capnione de Verbo Mirifico. Est præterea ipsius *Sadai* ministratorius spiritus *Metattron* per æqualitatem numeri sic nominatus, qui dux & monstrator viarum esse perhibetur, quod postea si me commonueritis tractabimus apertius. Accedit aliud nomen *Sabaoth* quod Hebraice sic legitur, צבאות & ita dicuntur exercitus, quorum primus est intelligentiarum omnino separatarum & Angelorum. Secundus motorum orbium & assistentium virtutum. Tertius animarum corpora informantium, & non inuenitur nisi post nomen Dei Vnde tripliciter quoque legitur Sanctus, Sanctus, Sanctus, Tetragrammatus *Zabaoth*, Isaiæ sexto, ac alijs in locis similiter. Omnis igitur primæ partis Cabalæ status qua procedat institutione audiuistis. Nam cum totus in sacrorum verborum communicatione consistat, & quælibet verba bifariam alterentur, necessario fatebimur ei parti duas subesse species, alteram quæ sit syllabarum aut dictionum transpositio, alteram numerorum æqualitas. Vt si verbi causa legero Isaiæ 40. מי אלה ברא id est, Quis hæc creauit? & Cabalistice transponam duo hæc, conuertamque in אלהים tum actu redibit exordium Geneseos ברא אלהים pro מי אלה ברא vt stet sententia, quis hæc creauit? Deus creauit. Et Ezechiel sedit ad fluuium Chobar, id est ad influentiam in *cherub*, transponatur enim כובר & fit כרוב Et Nohe inuenit gratiam: Genes. 6. conuertendo enim נח fit חן Similia cuncta eueniunt per metathesim, propter literarum primariam confusionem, quæ in igneo globo apparuerat, vt licuerit quasi de chao literas educere, atque eas hinc & inde legere, prorsus, rursus, ita primæ partis species prima consummatur. Nunc ipse mecum constitui ac cessu membri alterius de parte prima nonnihil exempli gratia monstrare, vt pernoscatis rem liquidius, & firmius quoque memoria teneatis. Legitur de Ishac & Rebecca 25 Geneseos, ותהר רבקה אשתו id est, & concepit Rebecca vxor sua. Ex quo diuinare commodum nobis conceditur quidnam Rebecca conceperit Quin certe vt verba indicant concepit Rebecca אשתו Vos autem considerate, viri doctissimi ecquid sit אשתו in hac primæ partis secunda specie per גימטריא *Gematria* id est, numerorum commensurationem, reperietis iuxta æqualitatem nomen significare אש וקש id est, ignem & stipulam: vtrumque enim in se continet 707. concepit ergo Rebecca ignem & stipulam, quod sacra comprobant eloquia, teste Abdia, qui ait, Et erit domus Iacob ignis, & domus Esau stipula. Similiter quando audimus legem fuisse latam in sapientia חכמה videamus quæ sit illa sapientia quæ ad legem ferendam congruat. Et certe sunt edicta & interdicta, iussiones & prohibitiones. Symbolum an-

tem eſt חכמת id eſt, Sapientia omnium mandatorum Dei: cum enim quatuor illius vocabuli elementa de propriis ſcripturis pronunciaueritis, חית כף מם תי conſlabitur ex eis numerus ſexcentorum & tredecim mandatorum Dei, quæ doctores noſtri תרי״ג appellant. Ad ſummum in hoc genere ſpeculationis primo legis characteres, elementa, & literas in confuſo fuiſſe repoſitas, & hac atque illac legibiles, memoratu dignum erit. Secundo nullis accentibus aut punctis diſtinctas. Tertio ſingulas alphabeti literas primordiales certum ſignificare numerum, etiam quinque terminales, quas longe poſt ille prudens Ezra ſimul cum punctis adinuenit. Nam primitiuæ ſunt duæ ac viginti, quibus ſolis ab initio ſcriptura omnis depicta extitit, quas vſque ad hæc tempora Cabaliſtæ locant & dislocant pro cuiuſuis iucundæ contemplationis amœnitate. Vltimo eſt nobis intentanda vniuerſalis hæc meta, quod tametſi Cabaliſtæ ſit officium, aliud legere ac aliud intelligere, tamen inuiolabiliter iſtum quiſque obſeruet canonem, in bonis bona, in malis mala, ne albo nigrum applicet, aut diem nocti. Tum Marranus, Id genus artis, inquit, haud ſecus cogitauero quam ſi quis Dorotheum aliquem appellauerit pro Theodoro, aut pro Nicodemo Demonicum, ſiue pro Demophilo Philodemum: ſicut Græci dicere ſolent, σωματόφιλος καὶ φιλοσώματος.

Ad hæc Simon ait, Certe id quod dicis nonnihil quadrat, ſed exempla enumerando admodum breui fatigaberis propter aliarum linguarum inopiam, quæ ad Hebræam tanquam omnium linguarum fontē comparatæ, pauperes ſunt, & egeſtatis ſuæ impatientes, vt quæ & reliquarum nationum aſciſcant idiomata. Nec enim plenum numerum accipiunt, nec compoſitionem vtilem admittunt. Quapropter ars iſta in alterius gentis ſermonē traduci minime poteſt. Quod niſi vos pariter Hebraice peritos noſſem, fruſtra hæc de Cabala quantumlibet paucula vobiſcū egiſſem, aut iam acturus eſſem. Sed propere accedamus ad ſecundam huius inſtitutionis partem quæ נוטריקון dicitur, id eſt *notariacon*, quod eſt conuentū quoddam clam receptum inter Cabaliſtas vt literæ ſingulares ſine coagmentis ſyllabarum, certa verba deſignent, quemadmodum notariis & actuariis eſt in more, & quondam belli ducum furtiua ſcripta literis vnicis incondite repoſitis arcana mentis protulerunt. Eſt adeo Probi Grammatici commentarius, vt ſcribit A. Gellius, ſatis curioſe factus de occulta literarum ſignificatione. Haud aliter forte in huiꝰ artis [illegible] proſecutione fit, quam ſi qui paciſcantur inter ſe *iod* literam, propter induuiſibilis puncti figuram, ineffabile Tetragrammaton quod vulgo Dominū interpretamur, imitare. Sicut & illud ipſum propter tres עליונות id eſt, ſummitates in decem numerationibus; quæ ſunt vna & eadem עטרה id eſt, vnum diadema tribus punctis ſignare ſolent. Aiunt enim Cabaliſtæ כי לסוד זה כותב ן השם ג יודין כזה י״י id eſt, Quod ad myſterium hoc ſcribunt nomen tribus *iod*, vti hoc י״י Vbi vnicum quatrilitterum [illegible] vnica literis conſcribitur quod vſu quotidiano approbatur. Fuit & quondam in diebus Antiochi Eupatoris Iudas Mattathiæ filius, bellator nobilis, & dux belli pro legibus, templo, ciuitate, patria & ciuibus Iudæorum acerrimus: contra quos cum iam Antiochus & illius omnis exercitus irruerent, dedit Iudas Angelo monitus commilitonibus ſuis ceu belli teſſeram, hoc nobile ſignum, מ.כ.ב.י. vt ſe quatuor his literis fortiter in pugna exhortarentur, promittens quod futurum eſſet ſignum victoriæ Dei, quod Iudæorum milites animo læto in vim magnæ conſolationis acceperunt, & ſub eo ſignaculo valide pugnantes interfecerunt in caſtris Antiochi virorum quatuor decem millia & ingentem numerum elephantorum cum iis qui ſuperpoſiti fuerant. Quo factum eſt vt princeps belli Iudas ſic anteà dictus, deinceps ab omnibus *Machabæus* cognominaretur, eo quod hi quatuor characteres ſyllabice ita ſonarent. Cumque tanta eius ſigni virtute tot ſe crederent præliorum victores fuiſſe, admirati ſunt tribuni militum & ſapientes in Iſrael, rogantes Iudam quonam modo tot triumphi ſub hoc eis dato ſigno contigiſſent? & reſpondit Iudas Machabæus in iſto ſigno præſentiam eſſe Dei omnipotentis ineffabilem. Oſtenditque illa verba Moyſi Exod. 15. dicentis, מי כמוך באלים יהוה id eſt, Quis ſicut tu in fortibus Tetragrammate? Hi namque quatuor characteres hæc verba deſignant, tanquam eorum initia, vbi *Iod* ſignificare nomen tetragrammaton plane deprehenditur, ac eſſe reuera מ.כ.ב.י. diuini nominis 72 literarum per æqualitatem numeri memorabile ſymbolum. Eo commoti qui erant de Iudæ exercitu iterum pugnantes proſtrauerunt non minus 35000. vt ſcripta indicant, præſentia Dei mirifice delectati & patria voce Omnipotentem Dominum יהוה benedicentes. Hinc ergo intelligitis verbum quoddam totum per vnam poſſe literam ſignificari, vel ſi ea demum ſtet ſingulariter, vel verbum quodlibet aliud collectiue perficiat: ſicut tota dictio fertur integram pariter orationem notare, vt Dan. 5. מנא תקל פרסין id eſt, Numerauit, ponderatum eſt, diuiſum eſt: quæ quidem hoc illi Beltſatſar repræſentarunt, Numerauit Deus regnum tuum, & conſummauit illud: ponderatum eſt in ſtatera, & inuentum eſt deficiens. diuiſumꝰ eſt regnum tuum, & datum eſt Medis & Perſis. Aut igitur vna dictio per literas diſperſa plures efficit, aut multæ dictiones per certas earum literas retractæ vnam colligunt, hinc ex multis vnum & ex vno multa. Quod nequaquam mirum eſſe oſtendit duorum monoſyllaborum frequens vſus, vt aiunt Maronem ſcripſiſſe in carminibus

Eſt & non, cunctis monoſyllaba nota frequentant.
His demtis nihil eſt hominum quod ſermo voluret

ergo tota fere omnium hominum colloquia, eſt & non ſignificant. Quare in hac arte q[illegible] dubitabit vna litera dictionem integram, [illegible] ne orationem extenſam, & vice verſa, [illegible] ione dictionem aliquam electam intentatamq; notari poſſe? vnde oritur occulta quædam & [illegible] mirabilis epiſtolarum τ[illegible] κρυπτογραφία quam ſæpe imitatus ego, in grauibus periculis & ſummo rerum diſcrimine lingua Germanica, per epiſtolam ſcripſi quoq; à Latino viro in [illegible] holcia vel Ethruria cognoſci deſiderabam, & conuerſo more ſcripſi Latine quod

quod Alemanum hominẽ Latinitatis imperitum scire volui. Accipiatis hoc velim quicquid tamen illud est, grato animo, & sensibus imis, res est nun parua, diligenter reponatis. Visu autem nobis euenit ut sit rite operemur huiusce generis literę quatrifariam. Aut enim sumuntur ab initio verbi ad aliquid aliud significandum, vt in exorsu Geneseos יום הששי ויכלו השמים id est, Dies sextus, & perfecti sunt cœli, ecce Pet grammaton. Aut à fine cum quinque, vt Psalm.1. לא כן הרשעים quæ transpositæ faciunt אמן id est, Amen. Hoc namq; intelligi voluit, Nun sic impij, quoniam non dicent Amen, idcirco in gehennam mittentur. Aut sunt quæ se offerant singillatim quælibet per integram dictionem vna comprehensæ, vt Psalm. 3. Multi insurgunt aduersum me. Qui sunt isti multi? Respõdent Cabalistæ רבים sunt Romani, Babylonij, Iones, Medi. Aut postremum non relatiue ad aliorum verborum constitutionẽ destinantur, sed earum quælibet secundum suæ proprietatis significationem sumitur, vt quando duorum seculorum mentio fit, futurum seculum *iod* litera significat, & litera *he* seculum præsens, videlicet istum mundum, Genes. 2. Istæ sunt generationes cœli & terræ בה בראם id est in *he* creauit ea. Nimirum extrema scilicet hæc de literis consideratio ad substantiam characteris attinet quoad se, at nequaquam ad accidentalem relationem vti superiores tres, quantum ad aliud. Sic enim iam hac destinatione significant vel iuxta Grammaticam institutionem res ipsas, positione prima oblatas, vel numeros arithmetica disciplina ordinatos, vel nonnullas rationes verbis magistrorum nostrorum applicatas, vel denique omnem creaturam à prima causa profectam, & rursus in primam causam reducibilem. De primitiua positione literarum ita monstrant, quod *Aleph* sit via seu institutio: Vnde dicitur Iob 33. Docebo, id est, instituam te sapientiam. *Beth*, domus, Psalm. 23. habitabo in domo Domini. *Gimel*, retributio. Psalm. 116. Quia Dominus retribuit tibi. *Daleth* ostium, fores vel ianua. Gen. 19. Et prope erant vt frangerent ostium. *He*, ecce Genes. 47. Ecce vobis semina. *Vau*, vncinus retortus. Exod. 26. Quarum erunt capita aurea. *Dsain*, arma 3. Reg 22. Et arma lauerunt iuxta verbum Domini. *Heth*, terror. Iob 7. Terrebis me per somnia. *Teth*, declinatio, per metathesim *thet*. Prouerb. 4. Ne declines ad dexteram & ad sinistram. *Iod* confessio laudis. Genes. 49. Laudabunt te fratres tui. *Caph*. vola. Eccles. 4. Melius vola plena requie. *Lamed*, doctrina. Psalmo 143. Doce me facere voluntatem tuam. *Mem*, aquæ. Isaiæ 55. Omnes sitientes venite ad aquas. *Nun*. filiatio. Isaiæ 14. Filium & nepotem. *Samech*, appositio. Deuteronomij 34. cap. Quia imposuit, hoc est apposuit, Moyses manus suas super eum. *Ain*, oculus. Exodi 21 cap. Oculum pro oculo. *Pe*, os. Exod. 4. Quis posuit os homini. *Tsade*, latera. Exod. 25 Sex calami egredientur de lateribus eius. *Kuph*, reuolutio vel circuitus. Exod. 34. Redeunte anni tempore, id est, circuitu anni. *Res*, egestas. Prouerb. 10. Pauor pauperum egestas eorum. alij tamen hæreditatem interpretantur. *Sin*, dens. Iob 4. Et dentes catulorum contriti sunt. *Thau*, signum. Ezech. 9. Signa *Thau*, super frontes virorum. Ista est literarum Grammatica expositio, quomodo solent rebus quibuslibet nomina imponere vel primitiua vel deriuatiua. Nihil, vt arbitror, ab altiore speculatione alienum si quis figuratæ locutionis studiosus extiterit. Tum Philolaus, Nos inquit oportet (vt conicio) senes elementarios fore, quibus denuo ferula sit opus. Nam interim multo studio ad alphabetum redacti sumus. Et Marranus, Certe repuerascimus: hæc est, Philolae, palingenesia tua illa Pythagorica. Quibus Simon, Nolite, inquit, respuere, magna profecto res est & digna Philosophis, si Platoni vestro creditis, minimeque ridicula, vt in Cratylo Socrati visum erat, cognoscere literas, non enim habemus quicquam inquit illo melius, quo de veritate primorum nominum iudicemus, ὁπότερ συλλαβαῖς τε καὶ γράμμασιν ἡ μίμησις τυγχάνει οὖσα τῆς οὐσίας, ὀρθότατόν ἐστι διελέσθαι τὰ στοιχεῖα πρῶτον. id est, Quandoquidem syllabis & literis imitatio fit essentiæ, rectissimum est discernere elementa primum. Vnde puto dicta esse elementa, quasi hylementa, hoc est materialia ex quibus minimis maxima fiunt: vt est illud Hesiodi,

Si paruum paruo superaddas, & simul omne
Componas, magnus sors tandem fiet aceruus.

Prouehere Simon, Philolaus ait, omnia enim vere dicis, nos hoc sermone cum tua venia iocati sumus. Tum ille, Ad disciplinæ arithmeticæ numeros transibo qui literis Hebraicis designãtur. Nec enim est vlla in orbis terrarum spacio alia lingua, cuius literæ quoslibet numeros tã perfecte ostendant. Conati sunt tamen nouitij Græcorum Iudæos imitari, vt & similiter alphabeto suo numeros exponerent. Sed erat necesse duas sibi figuras intercalare, tam sexti quam nonagesimi, quæ quidem figurę literaliter ex ordine alphabeti non sunt. Schemata enim duo hęc ϛ. ϟ. figmenta sunt hominum nouorum imitandi studio doctorum. cui rei testes Homericos libros citamus. Sane Romani paucos numeros literis explicant, de qua re Priscianum Cęsariensem legisti olim ad Symmachũ de numeris, ponderibus & mensuris scribentem. Faciamus itaq; numerorum quatuor gradus, quorum primus est digitorum secundus denariorum, tertius centenariorũ, quartus millenariorum. Primus gradus alphabeti figuris notatur ab *Aleph* ad *Teth*. Suntq; signacula nouem, singillatim numeros nouem referentia, vt אבגדהוזחט id est, Vnũ, duo, tria, quatuor, quinque, sex, septẽ, octo, nouem. Secundus denariorum ordo, nouem quoque continet Alphabeti figuras, יכלמנסעפצ id est, Decem, viginti, triginta, quadraginta, quinquaginta, sexaginta, septuaginta, octoginta, nonaginta. Tertius gradus centenariorum habet similiter nouem characteres, קרשתךםןףץ id est, Centum, ducẽta, trecenta, quadringenta, quingenta, sexingenta, septingẽta, octingenta, nongenta. Quartus gradus est millenariorũ, in quo reuertendum est ad priorum numerorum figuras, quanquã esse debẽt statura grădiores, ita vt dicatur magnum *Aleph*, quasi *Aleph* latu, & pronunciatur p *patha* secundum Italicum. Sic *beth* magnum, quod duo millia significat. Inde vsq; ad nouem millia: demum *iod* magnũ decem millia. quo in ordine quidã pro statura solent figuras apicibus notare.

Deinceps nō figuris vtūtur, sed verbis רבו רבותים id est, mille millia, bis mille millia, & reliqua. Viā istam Alphabeti numerorum, maximopere sunt amplexi Cabalistę, qui dicunt annorum duo millia, in unum præcessisse, antequam hic mundus fieret. Eo quod ante ראשית id est initium, scriptura ponit *Beth* magnum dicens, בראשית Ita sapientes nostri exponunt eum locum Prouerb. 8. Dominus possedit me initio viarum suarū, antequam quicquam facerem ex tunc. Quicquid vero millia trāsgreditur, infiniti loco habetur. Nam finis numerorum in sacris millia sunt vt cum vellet Dauid infinitatem precij ostendere Psalm. 119. dixit, Bonū mihi lex oris tui super millia auri & argenti, hoc est sine numero. Tertiam nunc speciem substantiæ literarum breuissime recenseamus, quæ ad aliquas magistrorum nostrorum intentiones referuntur, vt *aleph*, *beth*, illis significat prudentiam, & *gimel daleth*, remunerationem pauperum, & *mem*, id est *Meamar*, videlicet sermonem apertum & sermonem occultum, & sic de aliis, quæ paulo inferius recitabimus Thalmudicis tamen vsu frequentiora. Quarta earum literarum species consistit in rebus conditis atq; creatis omnibus, maxime quidem vtilis Cabalæ studiosis, quo facilius creaturas reuocare in creatorem possint, id quippe quod illius disciplinæ maximum est & singulare studium. Literas igitur in suum quasque ordinem locabo, vt elementa singula singulariter cognoscatis, atque sic incipiam: Ab *aleph* vsque ad *iod* ordines siue chori Angelorum significantur, quos intelligentias separatas & formas liberales, incorporeas & insensibiles Philosophi appellant, progressas & deriuatas à virtute Dei, qui formam non habet, neque imaginem, neque similitudinem. Dixit enim Isaiæ quadragesimo capite. Cui assimilauistis me & adæquabor? Et paulo ante, Cui ergo similem fecistis Deum? aut quam imaginem disponetis ei? Cæterum mansio ista nominatur, עולם המלאכים id est, seculum Angelorum siue mundus Angelicus. Deinde à litera *caph* ad literam *tsade* cœlorum ordines designantur qui Dei creatoris virtute donati ab Angelorum influxu dispensantur, & vocatur עולם הגלגלים id est, seculum orbium seu sphærarum. Porro à *tsade* ad *thau* interueniunt quatuor elementa cum suis formis, & simul omnia mixta tam viuentia, quam non viuentia, quæ à Dei virtute pendent, quibus influit esse & viuere: vt est in Isaia, Creans cœlos & extendens eos, firmans terram & quæ germinant ex ea, dans flatum populo qui est super eam, & spiritum, calcantibus eam, seu ambulantibus in ea. Distinguntur autem ab influentiis Angelorum & sphærarum: atq; totum id vocatur עולם היסודות id est, seculum elementorum, & [illegible] o est homo qui appellatur [illegible] עולם הקטן id est, seculum paruum, quod Græci dicunt [illegible] hoc est Minor mundus: seu rectius Paruus mundus. Nam in homine ipso relucent omnium creaturarum proprietates sum[illegible] Hæc forte vtilius mem[illegible] m literæ singulæ pe[illegible] bo[illegible], d[illegible] mon[illegible] binius [illegible] ant, & a[illegible] issimi autoribus celebratam, ne sint futuri aliquando, qui hanc artem vt tenuem ac ie[illegible] am cauillen[illegible]r. Est igitur

א *Aleph*, nota summatum & altissi[illegible] m tectum, quæ primo effluxu diuinæ bonita[illegible] si fluunt: vt puta Angeli qui dicuntur חיות הקדש *hayoth hackodes*, id est animalia sanctitati[illegible] el [illegible] tius vitæ absque medio subter Deum. H[illegible] A[illegible] li virtute Dei proxime infe[illegible]ores purgant, i[illegible] nant & perficiunt, quæ communi vocabu[illegible], illorum dicitur influentia.

ב *Beth*, secunda [illegible] era, secundu[illegible] at ab ipso Deo gradum Angelorū qui di[illegible] un[illegible] אופנים *Ophanim*, id est, formæ seu rotæ [illegible] deriuantur[illegible] Dei [illegible] per [illegible] o-rem, & ipsi à Deo quoque in[illegible] fluunt. Dixere simul etiam sapient[illegible] quod *Beth* [illegible] n[illegible] ta sapientiæ.

ג *Gimel* repræsentat ex eff[illegible] s super[illegible] s Angelos, qui dicuntur אראלים *Aralim*, id est Angeli magni, fortes & robusti, qui [illegible] dine tertio à diuinæ maiestatis bon[illegible], [illegible] nanturque virtute Dei per intelligentiam [illegible] n-dam, & ipsi pariter inferioribus influunt.

ד *Daleth*, symbolum est emanationis q[illegible] tæ apud superos, eorum qui dicuntur חשמלים *Hasmalim*, & in virtute Dei per medium intel[illegible] entiæ tertiæ influuntur, & illa virtute inferioribus influunt.

ה *He*, litera designat entia superiora, quintæ ab ipso Deo emanationis, quæ sunt שרפים id est *Seraphim*, & influuntur de virtute Dei pe[illegible] d[illegible] m intelligentiæ quartæ, ac eadem vi[illegible] ute in[illegible] noribus influunt.

ו *Vau*, notat essentiam supernorum em[illegible] is sextæ, qui dicuntur מלאכים *Mallachim*, id est Angeli, & influuntur de virtute Dei per [illegible] ediu[illegible] intelligentiæ quintæ, ac eadem virtute inf[illegible] o[illegible] us influunt.

ז *Zain*, signaculum [illegible] u-periorum emanationis se[illegible] imæ qui n[illegible] ntur אלהים *Elohim*, id est [illegible], & [illegible] de [illegible] per sexti ordinis Ange[illegible], ac eadem vir[illegible] te [illegible] fe-rioribus i[illegible] fluunt.

ח *Heth*, s[illegible] est s[illegible] periorum eman[illegible] is octauæ, & [illegible] Angeli qui vocantur בני אלהים *Bene Elohim*, id est filij Deorum, de v[illegible] tute *El*, per Angel[illegible] septimi ordinis infusi, ac eadem Dei [illegible] tute inferioribus influentes.

ט *Teth*, nota est An[illegible] elorum emanationi[illegible] nonæ, qui vocantur כרובים *Cherubim*, & infl[illegible] untur de [illegible] tute Dei per [illegible] edium intelligentiæ octaui ordinis, & eadem [illegible] tute inferioribus influ[illegible] nt.

י *Iod*, litera decima si[illegible] nificat essentiam i[illegible] lligenti[illegible] rum emanation[illegible] e[illegible] imæ appellan[illegible] autem אישים *Ishim* nob[illegible] es & patricij, [illegible] un[illegible] mnibus hierarch[illegible] is inferiore[illegible], & De[illegible] lustrantur p[illegible] n[illegible] num cho[illegible] um, ead[illegible] te influunt [illegible] ominum cognino[illegible] dam rerum, mirificamque ind[illegible]. [illegible] cuntu[illegible] qui tali s[illegible]nt prædit[illegible] f[illegible] c [illegible] איש [illegible] d est, homi[illegible] s n[illegible] ll[illegible] Psal. 49. Q[illegible] ique [illegible] næ [illegible] d propriæ sic [illegible] Ta[illegible] pl[illegible] filij patri[illegible], quasi [illegible] er[illegible] ur [illegible] nno-biles. Eam denominationem [illegible] hoc intelligen-tiarum

tiarum ordine sum mus nos ipsi. Est enim nobis intellectus agens summa pars animae quam Aristoteles *νοῦν*, hoc est mentem appellat quae nobis sola desoris aduenit. Inde procedunt visiones propheticae, ac omnia magna & sancta, vocatur autem שכל הפועל quo his utitur mundus Angelicus. Sequitur

כ *Caph*, ea litera designat primum mobile ab ipso *El Sadai* tanquam à causa prima immediate, licet per rationalis vitae spiritum communicatiue motum, qui est Angelus *Metatron*, & dicitur intellectus agens mundi sensibilis per penetrationem formarum inferioribus omnibus viam praebens, quare influit virtute diuina in omne quod est mobile. ך *Caph* finalis significat gyrum stellarum fixarū, quae sphaera octaua nominatur quantum ad nos, sed quoad superiora est orbis secundus in duodecim zodiaci signa diuisus, quae nos מזלות appellamus, influitque de virtute Dei per medium intelligentiae ipsius *caph*, similiterq; inferioribus influit.

ל *Lamed*, est signum primae sphaerae planetarum, & dicuntur לבת quasi ambulones, quos Latini errones appellant, instar Graecorum qui ob id eos asserunt esse *πλανήτας*. Diciturq; orbis septimus Saturno attributus quem שבתאי nuncupamus, influit & influitur.

מ *Mem*, apertum notat sphaeram Iouis qui à nobis צדק nominatur, & à virtute Dei per medium intelligentiae superioris influitur, eademque virtute inferioribus influit. ם *Mem* clausum est symbolum sphaerae Martis, quem appellamus מאדים orbis quinti, & virtute Dei creatoris influitur per Angelum proxime superiorem, & eadem virtute inferioribus influit.

נ *Nun*, significat luminare maius, quod vocatur שמש id est, Sol, & eius sphaera dicitur orbis חמה influiturque à Deo per medium intelligentiae tertiae, quia & influit in inferiora. ן *Nun* finale sphaeram indicat Veneris, quae à nobis vocatur נוגה *Noga*, & Dei virtute constat, influitque mediante intelligentia septima.

ס *Samech*, est symbolum cancellarij, qui dicitur כוכב *Cochab* & Latine Mercurius, influitur autem virtute Dei à superioribus, eademque virtute inferioribus influit.

ע *Ain*, est nota sphaerae Lunae, quae à nobis dicitur ירח *Iareah*, & apparet quasi oculus sinister mundi. Estque inter astrifera vltimus orbium: & propter albedinem quandoque nominatur לבנה *lebana*. Cuncta haec facultati astrologicae committimus.

פ *Pe*, significat animam intellectualem, singularem & vniuersalem, & dirigitur ab intelligentiis separatis quib' infunditur à Deo tam in sphaeris quam in stellis & in omnibus animatis superioribus & inferioribus sphaerarum & elementorum. ף *Phe* finale denotat spiritus animales qui diriguntur ab intelligentiis superioribus de virtute atque mandato Dei.

צ *Tsade*, symbolizat materiam tam coelorum quae est intelligibilis, quam elementorum quae est sensibilis, omniumque mistorum. Diriguntur autem virtute diuina per intelligentias separatas, & per formas proprias. ץ *Tsade* finale monstrat elementorum formas, quae sunt ignis, aer, aqua, terra. Et reguntur diuina virtute per Angelos qui dicuntur אישים *Isim*, & virtute coelorum, & virtute materiae primae quae est fons & origo cunctorum elementorum.

ק *Koph*, est symbolum inanimatorum & mineralium & eorum quae dicuntur elementata & mista. Diriguntur autem virtute diuina per sphaeras coelestes & intelligentias separatas quae vocantur אישים *Isim*. Et influunt inferioribus in regione quatuor elementorum.

ר *Res*, significat omnia vegetantia fructus & fruges ac terrae nascentia, influunturque virtute Dei à corporibus coelestibus & intelligentiis separatis nomine אישים *Isim*, itemque complexionibus elementorum.

ש *Sin*, designat omnia sensitiua tam reptilia terrae ac progressiua, quam aquatum, pisces & aeris volucres simul, & quaecunque irrationalia vitalem motum habentia, quae virtute Dei reguntur à corporibus coelestibus & intelligentiis quas vocamus אישים *Isim* & complexionibus elementorum.

ת *Thau*, est symbolum hominis & naturae humanae quae est perfectio & finis omnium creaturarum, dirigiturq; à Deo complexionibus ac qualitatibus elementorum iuxta influentias coelorum, & per officia peculiaria intelligentiarum separatarum אישים *Isim*, qui sunt Angelicae conditionis; & sicut sunt finis ac consummatio in mundo Angelorū, ita est homo finis & perfectio creaturarum in mundo elementorum, quin potius in mundo vniuersorum. constitutus est enim ex duobus mundis, sicut scriptum est, Formauit Dominus Deus hominem de limo terrae, & spirauit in faciem eius spiraculum vitae.

TRactantur haec vberius à nostris maioribus, quorum posteris nobis clare apparet erga sacras literas ardentissimus amor, qui de omnibus etiam minutissimis rationem reddere studuerunt. Verbi causa,

De Aleph scriptum est in libro הבהיר id est, de Candore, vbi sedit R. Amorai, & disputauit, Quare *Aleph* ponatur in capite Alphabeti? & responderetur, Quia fuit ante omnia, quinetiam ante legem, quod de R. Rahumai, eius libri autore, commemorat Mnahem Racanat, in distinctione Geneseos prima. Iterum autem, Quamobrem proxime sequatur *Beth*, certe quia fuit legis initium. Et quare *Gimel*, non sit nominatum *gidel*, cum in sacris literis praeponatur גדל & sequatur ויגדל הילד ויגמל Gen. 21. vbi scribitur גמל Talia & his paria scrutari certe non sunt dedignati sapientes viri. Quanquam sunt etiam aliquo numero, qui breuitatis causa, reddere aliquorum rationes praetergressi, tantum scriptere quae simpliciter ad rem attinent, quoniam semper ad sublimiora omni diligentia & studio conati sunt properate, vt R. Iacob Cohen, in libro cui titulus est פירוש השם הקדוש id est, expositio nominis sancti. Nam de Alphabeto strictim sic dicit.

Numeri.	ordo.				
1.	1	א Aleph	אויר		Aura,
2.	2	ב Beth	חיים		Vita,
3.	3	ג Gimel	שלום		Pax,
4.	4	ד Daleth	חכמה		Sapientia,
5.	5	ה He	ראיה		Visus,
6.	6	ו Vau	שמיעה		Auditus,
7.	7	ז Zain	ריחה		Odoratus,
8.	8	ח Heth	שיחה		Locutio,
9.	9	ט Teth	לעיטה		Infusio,
10.	10	י Iod	משכב		Cubatio,
20.	11	כ Caph	עושר		Opes,
30.	12	ל Lamed	מלאכה	ac si enumerasset iis verbis,	Negocium,
40.	13	מ Mem	מים		Aquæ,
50.	14	נ Nun	הליך		Motus,
60.	15	ס Samech	רוח		Spiritus,
70.	16	ע Ain	שחיק		Risus,
80.	17	פ Pe	זרע		Semen,
90.	18	צ Zade	הרהור		Suspicio,
100.	19	ק Kuph	שינה		Sopor,
200.	20	ר Res	חן		Gratia,
300.	21	ש Sin	אש		Ignis,
400.	22	ת Thau	ממשלה		Potestas.

HÆc & eiuscemodi reliqua quæ audistis ex patrum monumentis quanto potui breuissime decerpsi, vt vobis vel aliquam degustationem literatiæ professionis exhiberem. Scripsit enim de iis non negligenter, insignis autor Rabbi Akiba, quem imitati sunt complures ex nostris homines literatissimi, quos multo dignatur honore. Dixerunt enim, quod in expositione Alphabeti, latent multi sensus. Et Rabbi Abraham Aben Ezra de hoc, in libro qui præscribitur, סוד התורה id est, de Mysterio Legis, itaq; inquit, והאמת כי טוב הוא המשכיל שילמד מזאת החכמה id est, Et verum est, quod bonum sit hoc vt intelligatur, quia discitur ex eis sapientia. Non vt omni tamen vitæ nostræ tempore, in literatoria laboremus arte (ait ipse) vt dies ac noctes in voluminibus Rabbi Iuda torqueamur, qui primus fertur Hebræis Grammaticus esse: vel in illis viginti libris, quos de Institutione literaria Marious composuit, vel quos Samuel Nagid, eadem de re duos & viginti edidit. Hucusq; Rabbi Abraham Aben Ezra, nec frustra censuit ita homo prudentissimus & literarum peritissimus. Ad maiora enim & altiora nati sumus.

DIxi modo, quæ ad substantiam literæ pertinent considerationes quatuor. Nunc mea opinione terminandum est id quod accidentali relatione literarum agere dudum cœpimus, & נוטריקון id est *Notariacon* appellatur, quo in parte id consideramus, quæ litera quam dictionem significet. Habet autem tres quoq; species. Quum enim signaculum aliquod ab initio dictionis accipit, & vt item solet apicibus in sublimi notatur, tam ראש התיבה id est caput dictionis nominatur, atque de more ita scribitur רת. Quando item sumitur à termino & fine verbi alicuius propositi, tunc סוף התיבה id est, finis dictionis, cognominatur: quod consueuerunt figurare hoc modo סה. Sin autem à singulis verbi cuiuslibet literis notæ singulæ deducuntur, id tunc generali vocabulo *notariacon* appellamus. Ad hæc Philolaus ait, O noster Simon quam sunt hæc externis hominibus arcana & recondita! Tum ille, Multo forte occultiora, inquit, ostendam vobis in hac tertia Cabalæ parte, quæ תמורה nominatur, vbi mutua fit literæ pro litera positio, & totiens fit, quotiens alphabeta permutantur. Permutantur autem iuxta numerum literarum bis & [illegible], quia viginti duas legimus Iudæorum literas, semperque binis quibusque literis coniugatis licebit alteram sumere pro altera, & ea combinatio dicitur צירוף vt si ex istis sex literis Alphabeti Latini, a, b, c, d, e, f, continuo binas & bi[illegible] gauero, quatenus sub iugo primo sint a [illegible], sub secundo c d, sub tertio e f, velimq; per epist[illegible], huius artis peritum aliquem hortari, vt sup[illegible]caturus principi, cadat ante pedes eius, si [illegible]bo, db [illegible]f, quod ille intelliget Cade, Ita & [illegible] aliis. Totum hoc opificium euenit ex Alphabeticaria reuolutione, vt succedat mutuo litera pro litera proprio sibi iugo combinata, scilicet vicissim a pro b, & b pro a, similiter c pro d, & d pro c, itemque e pro f, & f pro e. Quod facilius in Hebraicis nullo quidem obstante procedit, quia voces quas Latini vocales nominant non sunt in ordinem Alphabeti Iudæorum repositæ. Prisca igitur [illegible] nostris inde pater noster Abraham dixit, vt in libri *Iesira* capite 2. legitur *Aleph* cum omnibus & omnia cum *Aleph*, haud [illegible] atque *Beth* cum omnibus & omnia cum *Beth*, & ita de singulis. Quare vt exemplo id [illegible] manifestius viginti duo alphabeta producam in medium, quæ in eodem creationis volumine Abraham [illegible] ad modum & vtiliter ordinauit.

XXII. Alphabeta R. Abraham.

כם	ינ	טס	חע	זפ	וצ	הק	דר	גש	בת	אל
לם	כנ	יס	טע	חפ	זצ	וק	הר	דש	גת	אב
בם	לנ	כס	יע	טפ	חצ	זק	ור	הש	דת	אג
מנ	לס	כע	יפ	טצ	חק	זר	ום	הת.	בג	אד
גג	מס	לע	כפ	יצ	טק	חר	זש	ות	בד	אה
נס	מע	רפ	כצ	יק	טר	חש	זת	גר	בה	או
דס	נע	ממ	רצ	בק	יר	טש	תה	גה	בו	אז
סע	גמ	סצ	לק	כר	יש	טת	דת	גו	בז	אח
הע	ספ	גצ	מק	לר	כש	ית	רו	גז	בח	אט
עפ	סצ	גק	מר	ליש	כת	הו	דז	גח	בט	אי
ופ	עצ	סק	נר	מש	לת	הז	דח	גט	בי	אכ
פצ	עק	סר	נש	מת	זו	הח	רט	גי	בכ	אל
זצ	פק	ער	סש	נת	וח	הט	די	גכ	בל	אמ
צק	פר	עש	סת	זה	וט.	הי	דכ	גל	במ	אנ
חק	צר	פש	עת	זט	וי	הכ	דל	נמ	בנ	אס
קר	צש	פח	חט	זי	וכ	הל	דמ	גנ	בס	אע
צר	קש	טת	חי	זכ	ול	הם	דנ	גס	בע	אפ
ריש	קת	טי	חכ	זל	ומ	הנ	דס	גע	בפ	אצ
יש	רת	טכ	חל	זמ	ונ	הס	דע	גפ	בצ	אק
תש	יכ	טל	חמ	זנ	וס	הע	דפ	נצ	בק	אר
כת	יל	טמ	חנ	זס	וע	הפ	דצ	גק	בר	אש
כל	ים	טנ	חס	זע	ופ	הצ	רק	גר	בש	את.

Elementorum hæc vigintiduorum commixtio, nequaquam erit rustice ac indocte intelligenda: omnia enim spiritus sunt. Sic in libro *Ietsira* scribitur, Et sculpsit cum illo spiritu Deus viginti duas literas, tres matres, septem duplices, & duodecim simplices: & quælibet illarum est spiritus: ad contemplandum itaque spiritualiter ingenti cum gaudio nobis tradita hæc sunt, non ad obloquendum, non ad irridendum, sed pia fide mysteria Scripturarum amplexandum. Credentes enim literis facilius altiora speculamur, & abscondita confidimus in literis reperire posse, quasi Dei sermonem in medio caliginis, qui dixit ad Moysen: Ecce ego venio ad te in densa nube, vt audiat populus cum loquar tecum, quin etiam בך id est, viginti duabus, credent in perpetuum. Oportet namq; Cabalistam non aniliter, sed fortiter credere, & quæ sunt patrum mandata literis, singulari amore ac animo iucundo lætoque recipere cum gaudio & fiducia, vt Psal. 70. Exultent, & lætentur בך id est, viginti duabus, qui quærunt te. Nam duas & viginti literas scitote fundamenta esse mundi & legis, vt copiose in libro tractatur Horti nucis secundo: quem vel legistis, vel legetis. Tum Philolaus, Certe, ait, tales libros nec legi, nec vidi vnquam, qui etiam non parua vsque huc opera, vbi eam laterent, scrutatus sum. Et Marranus, Nescio, inquit, quo pacto illiusmodi librorum tanta Iudæis parsimonia sit, vt ne amico quidem eos liberaliter edant, aut quocumque tamen ære vendant. Tunc Simon, Statutum nobis est, inquit, arcana legis non dari peregrinis, sed ליועץ חכם id est, consiliario sapienti, non domestico etiam consiliario tantum, nec sapienti modo, sed simul consiliario sapienti, qui non sit extraneus, & non sit indoctus. Nec id ægre feratis, vos obsecro. Sæpe namque imminentis periculi causa in tam diuturna dispersione constitutis nobis conuentus patrum sollicitus prouide statuit, גזרה שהוא בריח ממנה שנפל בו באחרונה id est, Ea lege vt ipse fugeret ab eo, in quod cecidit postremus, i Moyse nostro Ægyptio autore, qui causas enumerat, & recitat euenta in capite [illegible] libri Perplexorum. Sed spero vos hæc & alia nostræ gentis boni consulere, quare ista disputatione dimissa partem artis Cabalisticæ tertiam prosequar. Accepistis de Combinationibus literarum ducentis & quadraginta duabus, permutationes contigationum ducentas triginta vnam, præter alphabetum vulgo consuetum, cuius tamen binas quasque suo ordine literas pariter etiam connectere ad mutuas vicissitudines solent. Rem vulgo exilem, ac forte prima specie imperitis contemptam, sed quæ tamen veniat plurimum exaltanda hominibus. Vt legitur Psal. 12. כרם זלת לבני אדם id est, Exaltandæ despectiones filiis hominum. Ad quod ibi citat R. Salomon, id quod dicitur à Psalmista, lapidem quem reprobauerunt ædificantes, factus est in caput anguli. Vos eundem oro, haud negligenter considerate, quod non frustra scriptum est כרם nam de גימטריא *Ghematria* Cabalistice significat ducenta & quadraginta duo, tot enim sunt cunctæ superius descriptæ combinationes, & ex illis vnam & triginta ducentasque variationes decenti honore veneremini. Omnia enim ex illis oriuntur quæ sunt & quæ dicuntur, de iis namq; [illegible] quas appellant, pater noster Abraham vt est in libro *Ietsira* dixit ונמצא כל הדבור וכל היצור יוצא מהן id est, Et existit omne dictum & omne creatum progrediens ex illis, quæ quidem nobis illorum adminiculo facile possumus in nostram ordinare salutem, quoniam [illegible] fumus per omnium rerum creatarum considerationem in vnitus creatoris pro humana virili [illegible], quæ est salus nostra & vita æterna, [illegible] fit à Deo per nomen suum rursus in Deum. Ipse est ipsemet

nomen suum quatriliterum in secula seculorum semper benedictum, quod ostenderat Psaltes, cum aiebat: Et cognoscent, quod tu es nomen tuum Tetragrammaton, solum tibi supremum super omnem terram. Idcirco solum hoc nomen dicitur *Sem hamephoras*, id est, nomen expositorium essentiæ Dei. Cuius experimentum sumitur de prima huius artificij parte. Aliud est Dei nomen in istius locum succedens, quod duodecim literis scribitur, eiusque ratio de secunda parte recipietur. Aliud præterea nomen est, quod in hac Cabulę tertia parte commodissime tractatur, nomen quadraginta duorum characterum: non quod vnius nominis vna prolatio quadraginta duabus literis constet. Notum enim est apud quemlibet intelligentem (vt do[illegible]t Rabi Moses Maimoni) quod vnum nomen inueniri nequeat vsquam tot literis scriptum. Sed plura sunt nomina inter se & in seipsa complexa, ex multis literis aggregata, quæ ducant Cabalistam per quasdam rationes occultas ad veritatem cognitionis Dei tetragrammati, iod, he, vau, he, ה.ו.ה.י quod similiter arithmetice quadraginta duo significat. Huiusmodi quadragintaduo characteres, per talia nomina sic coniuncti dicuntur vnum nomen, eo quod finaliter solum vnam rem significat, quemadmodum econtrario alia nomina composita & collectiua sæpe complicita sunt vnice significantia. Potuit igitur in præsentiarum contingere, quod ratio illa qua intellectus noster duceretur in Deum, nequiuerit nisi multis & literis & verbis explicari. Nec id mirum, quoniam per multos & diuersos riuulos solent ingeniosi opifices scaturiginem inuestigare. Ita de fontis sui abysso emanare fecit Deus cunctas res & ad infinitā voraginē refluere. להוציא דבר בכאמר ומאמר בדבר עד להעמיד כל הדברים במעין השלהבת והשלהבת במאמר כמעין אין חקר ואין מספר לאורה המתעלמת בתוספת החשך המסותרת בכלל ארבעים ושתים אותיות. Hæc sunt verba contemplantissimi doctoris Hamai, in libro העיון id est, speculationis, ad quæ veliter allegat ipse ספר מעין החכמה id est, librum fontis sapientiæ, quanquam vir tam integer testimonio non eguisset. Iam tentabo si ea Latine interpretari valeam, ita saltem ne quid sententia detrimenti patiatur: Vt produceret (inquit) rem in verbo & verbum in re, quousque restitueret omnes res in fontem resplendentiæ, & resplendentiam in verbum, tanquam fontem cuius nec terminus sit, nec numerus, ad lucem inaccessibilem augmento tenebrarum recōditam in vniuerso quadraginta duarum literarum. Hucusque Hamai. Appellant autem hoc tam venerandum & colendum nomen duabus & quadraginta literis designatum præstantissimi sapientum, quorum memoria in benedictione est קדוש ומקודש id est, Sanctum & sanctificatum. Ideoque per alphabeticæ reuolutionis commixtionem rudibus & indignis occultatum atque tantum sanctis contemplatiuam vitam agentibus [illegible] alphabeticam combinatione per Ieremiam [illegible]t reuelatum, qui sæpe legere solebat in libro *Ietsira*, vt reperitur scriptum בספר במחון id est, In libro de spe, cuius autor est Rabi Iuda, qui composuit illum. Cumque Ieremias librum *Ietsira* multum & sæpe nocturna versaret manu atque diurna, venisse ad eum בת קול id est filia vocis, dicitur quæ iuberet illum t[illegible]bus annis volumini eidem insudare. Post itaque annorum trium finem, quando iam ei placuit characterum coniugatio & tractatus, vt operaretur in ei[illegible], mox sibi atque sodalibus creatur homo no[illegible]us, & in ipsius fronte scriptum erat יהוה אלהים אמת id est, Tetragrammatus Deus verus: tum sentiens ille homo nuper creatus scripturam in fronte, haud vltra temoratus est, quin subito citata manu primam dimoueret ac adimeret literam in אמת quæ est *A'eph*. Ita manebat reliquum [illegible]is verbis, יהוה אלהים מת id est, Tetragrammatus Deus mortuus. Ob quam rem Ieremias indignatione perculsus scidit vestimenta sua, & dixit ei, Quare tu deponis *Aleph* ab *Emeth*? Qui respondit, Quoniam defecerunt vbique à fidelitate Creatoris, qui vos creau[illegible] ad imaginem & similitu[illegible]nem suam. Di[illegible] Ieremias, Quomodo igitur ap[illegible]hendamus eum? Respondit ille, כתבו האלפאביתות לספרע באותו העפר הנזרק בבוגות לבבכם: id est, Scribite alphabeta ad spacium in hunc puluerem dispersum, iuxta intell[illegible]n[illegible]as co[illegible]um vestrorum. E[illegible] fecerunt ita. Et factus est i[illegible]e homo in horum conspectu puluis & cinis, atque sic disparuit. Quare Ieremias se tunc ab ipso Deo virtutes & potestates Alphabetorum & Elementariarum commutationum recepisse asserebat: nam dispositionem coniugationis de libro Creationis ante nouerat: inde ad posteros Alphabeticana hæc Cabala, id est Receptio, transmigrauit, per quam arcana Diuinorum maxima panduntur. Quum enim per omne literarum combinationes nomen illud magnum (Tetragrammaton[illegible] & pro viribus maxim[illegible]e[illegible] tollendum, ab vl[illegible]imo ad primum circumdu[illegible]e[illegible]rimus: tum se nobis Diuina eius notitia li[illegible]er[illegible]ter ostendet, ac voluntati nostræ suas facultates offeret, clementerque subiiciet, si nos inuenerit dignos, atque animi puritate, fidei syncerirate, spei firmitudine, amoris ardore præditos & munitos. Noluerunt enim patres nostri (vt R[illegible]bi Tarphon, Rabi Moyses Ægyptius, & Rabi [illegible]amai, cæterique scripserunt) secundum præcepta Magistrorum nostrorum illud nomen cuiqu[illegible]m mortali ostendere, nisi admodum d[illegible]o. Sic enim dixerunt, quod non tradatur nisi hu[illegible]ili, & ei qui stat in dimidio dierum suorum non [illegible]cundo, nec ebrioso, nec prauis moribus fœdato: sed viro pacifico, & qui suauiter loquatur cum creaturis, & qui custodiat il[illegible]ud [illegible]in mundicia: talis enim dilectus est sursum & circa nos des[illegible]eratus deorsum, & timor eius cadit super creaturas. Vt vero nomen illud vobis patefaciam more Cabalistarum, primo partiar quadra[illegible]taduas literas in septem verba[illegible] deinde quo[illegible]libet v[illegible]bum in duas dictiunculas, qua[illegible] si[illegible]x contineant iuxta idioma linguæ Hebr[illegible]æ [illegible]literas. Facta igitur multiplicatione arithm[illegible]a dicendo sexies septem, e[illegible] quad[illegible], scilicet literarum eius no[illegible] vni[illegible] et-sa q[illegible]m inspecti[illegible]ni oculo[illegible] hoc charagmate sub[illegible]cio [illegible]c, [illegible]
[illegible]

Equidem

Equidem hoc in versu dum quotas quasque literas comprehenderem, confestim mihi alicui pars dictionis vnius è septem quæ in dissyllaba nascitur. Vna enim quæque huius tam preciosi nominis dictio sex constare characteribus dignoscitur, tamen Hebraicis tantum non autem alterius linguæ: nam Latine pluribus erit opus, vt *Sagarbbama*, *Sagarbibeiaz*, *Miarbazab*, *Iembatha*, *Zethaghaphaz*, *Thegazama*, *Zaazpapas*: quæ in antiquorum voluminibus inueniuntur vsque hodiernum in diem Romano sermoni peregrina & incognita. sed non idcirco despicienda, quod dura sunt, & barbara. Nemo enim tam lippis oculis in aspectu sacrorum vtatur, vt recondita contemnat. Nemo auribus in audiendis diuinis tantas delicias indulgeat, vt solum ea veneretur, ea laudet, ea sequatur quæ sensibus sint iucunda, oculis amœna, tactu mollia & voculatione blanda: sed spiritalia capessat magis quam corporalia, & constantia magis quam leuia, veraque magis quam fucata. Enimuero sæpe aspera & horrida præcedunt Dei præsentiam. Recordamini quæ contigerunt Eliæ Prophetæ, cum in monte Dei Horeb intra cauernas & in specu lateret, nonne dictum erat ei sic? Ecce Tetragrammatus incedit & flatus grandis atque fortis, subuertens montes & discindens ac conterens petras ante tetragrammaton, non in flatu tetragrammatus, sed post flatum commotio, & non in commotione tetragrammatus, sed post commotionem ignis: non in igne tetragrammatus, sed post ignem vox submissa tenuis, & in illa voce locuta est ad eum gloria tetragrammati, quæ nominatur כבוד Ita vos post desertum horridum & senticosum, post montem & petras, post flatum & terræmotum, post ignem, post vocem in ipso cauernarum & specuum vestibulo dimissa occupationum secularium multitudine, audietis gloriam Dei ad vos loquentem. Quid vobis hic? Pergite vltra, vt extat enarratum 3. Regum 19. Igitur non hic standum est, sed reuertendum nobis cum Elia Propheta in viam nostram per desertum, hoc est per has hispidas barbaricarum connexionum reuolutiones & perplexas vepres in viam sacræ atque canonicæ scripturæ, viam vere nostram quę est veritas eloquiorum Dei, vt vngamus regem in Syria qui ab vnctione dicitur Messiha. Tantisper namque per coniugationes duorum & viginti Alphabetorum ambulabimus, dum ad supremum atq; primum Alphabetum vigilanti sollicitudine ac indefessa diligentia ventum fuerit. Oportet enim nos artificiose per singulas combinationes tam diu discurrere quousque vox Dei pateat, & apertus se nobis offerat sacratissimarum scripturarum textus. Illa nempe vox Dei omnibus Alphabetis à primo ad vltimum videlicet vigesimum secundum, virtutem suam & valorem largiter impluit, vt combinationes aliquãto maiorem efficaciam quæ reputantur non significatiuæ, quam nomina primario significatu, præstent, veluti radius solis fortius quidem vrit quam sol ipse vnde manauit. Hinc illud extat Mirandulani Comitis in Conclusionibus, vbi sic ait, Quælibet vox virtutẽ habet in Magia inquantum Dei voce formatur. Præsentis ergo nominis quadraginta duarum literarum virtus, operatio, vigor, efficacia, complementum & perfectio à Dei voce pẽdet, quam intendimus per omnes omnium Alphabetorum connexiones & retia venari, donec septem nomina quadraginta duabus literis comprehensa, vsquam in scriptura sacra comperire queamus. Verbi causa, Si quærantur ex primo & vigesimo Alphabeto similiter septem verba quæ possint vel vllius diuinæ scripturæ versus esse symbola, reponantur mihi salua vt sunt memorata superius. Itidem ex ipso & vigesimo, adhuc autem & decimo nono, & eodem modo deinceps omnia percurrendo vsque ad primum quod à suo exordio cetteliqua nomen accepit, vt diceretur, אלבת id est, *Albath*, cuius ex combinatione hoc mutuemur exemplum,

חרל גנב תרל לאק גבל בקג כנב צלב קלר יצק
לרו קנג קבק צצת Quod simul etiam est nomen diuinum quadraginta duarum literarum ex primo Alphabeto libri *Ietsira* permutato, receptum. Sola namque permutata & transposita pater noster Abraham in eo creationis libro posuit, cum non dubitaret alioquin vulgarij Alphabeti rectum ordinem cunctis esse notum. Solent autem & hunc pari modo combinare dicentes, אבגר vt Rab Hamai docuit in libro illo de speculatione, nomenque describit quadraginta duarum literarum etiam ex eadem sua combinatione productum sic, אקכחמש אקבבכו טנבשות גטנהבש
ובקפהו בקפומש ושוהוא Quod similiter, vt cætera, Deum benedictum iuxta suam proprietatẽ symbolice significat. Sicut enim quatriliterum ineffabile notat Deum vt est super omne esse, & *Eheieh*, repræsentat Deum vt est in omni esse, & *Adonai*, Deum vt est omnium Dominator, & *Sadai*, vt nullius eget: ita pari modo quadraginta duarum literarum siue recipiatur ex transpositis seu rectis combinationibus, quodlibet designat Deum, quatenus est creator cœli & terræ, visibilium omnium & inuisibilium. Quamobrem ista viginti tria nomina diuina, quorum quoduis quadraginta duabus figuris pingitur, singula secundum viginti trium Alphabetorum ordines dicuntur è duobus sacræ scripturæ primis versibus, In principio creauit Deus cœlum & terram: terra autem erat inanis & vacua. Incipiendo à prima litera *Beth*, & in vltima *Beth* litera terminando, quæ cum sic Hebraice leguntur, vt sunt à Spiritu sancto dictatæ, quadraginta duas figuras absoluunt, semper ponentibus nobis literam pro litera sub vno & eodem combinationis iugo. Inueniuntur & alij Cabalistæ sublimius speculantes, qui transcendunt creationem & creaturas, & in sola Deitatis emanatione persistunt, quam sancte per nomen sanctum 12. characterum & per nomen quadraginta duarum literarum dignissimis & Deo deuotis hominibus sub fido silentio largiuntur, receptum & scriptum בספר אגרת הסודות id est, in libro Epistolæ secretorum, vbi ad quæstionem Antonini Romani de sacrosanctis nominibus respondit Rab Hakados, quod ex Tetragrammato fluit nomen duodecim

literarum אב בן ורוח הקדש id est, Pater, Filius & Spiritus sanctus. Ex quo deriuatur nomen quadraginta duarum literarũ, quod ita pronunciatur אב אלהים בן אלהים רוח הקדש אלהים שלשה באחד אחד בשלשה id est, Pater Deus, Filius Deus, Spiritus sanctus Deus, trini in vno & vnus in tribus. O quanta est hæc altitudo! quanta profunditas quæ sola fide apprehenditur! Tum Philolaus, Quantæ vero Simon, inquit, tibi agendæ sunt gratiæ, qui omnia nubis tam dilucide atque clare ostendis, si modo quicquam in hac arte clarum esse potest, ac non potius maxima pars horum inuolucris reclusa, & fugere ad latebras visa. Et Marranus, Tace obsecro Philolae, inquit, Sine hunc progredi, an non vides? vesper ingruit, & hic quasi diurnum pactus est. Porro tu perpetuo loquere Simon, quicquid reliquum erit.

Tum ille, Compleui artem totam & edocui, nisi sunt quæ particulatim restare puteis de quibusdam nominibus Dei, & Angelorum & virtutum, & consecratis sigillis, quorum vi ac potestate facturos se multi mira promiserunt, quæ vulgo admiranda videantur. Et Marranus, Obliuio forte te cepit, inquit, quod de nomine duodecim literarum quoque dicturus eras, quamuis secundæ partis materiam esse affirmares, quæ iam præterit. Tum Simon, Parum est quod de illo exponam, nisi quod postquam crebro & frequẽti prauorum hominum vsu passim vilescebar nomen Tetragrammaton antea cum tanta cura & sollicitudine, cum tanta reuerentia & tam prudenti moderamine idoneis & electis tantum sacerdotibus septimo quoque anno traditum, vt discerent per illud populo benedicere in sanctuario: tunc ad maiestatem huius nominis cõseruandam prohibitum fuit sacerdotibus eo imprecari, solisque summis pontificibus quintannis permissa erat eius pronunciatio in diebus ieiuniorum & propiciationis. Quare illius loco cæteris substituerunt nomen duodecim literarum, quod esset aliquanto sacratius quam nomen *Adonai*, & tamen ineffabili Tetragrammaton longe minus diuinum, quo sacerdotes in benedictionibus vterentur. Consueuit autem quatuor his literis הקבה cum apicibus in capite cuiuslibet per *notariacon* figuratis conscribi, & ita pronunciari הקדוש ברוך הוא id est, Sanctus benedictus ipse. Per quod benedictionem a Deo Numer. sexto mandatam, postea super populum pro Tetragrammaton ita proferebant: Benedicat te sanctus benedictus ipse, & custodiat te. Ostendat sanctus benedictus ipse faciem suam tibi, & misereatur tui. Leuet sanctus benedictus ipse faciem suam ad te, & ponat tibi pacem. Quo in loco Salomon Trecensis commentator sacræ scripturæ ordinarius sic scribit, לכך הכהנים פורסים כפיהסלים הקבה עומד אחרינו שנ הנה זה עומד אחר כתלינו משגיח מן החלונות מבין אצבעות של כהנים id est, Itaque sacerdotes distendunt manus suas dicendo, Sanct' benedictus ipse stat post nos, sicut scriptũ est, En ipse stat post parietem nostrum, animaduertens de fenestris inter digitos sacerdotum. Sic in vetusto codicis membrana scriptũ teneo, quamuis impressa quædam volumina chartacea verbis istis careant. Firmissime vero credunt nostri & nullatenus dubitant hac forma expressam benedictionem tantæ prosperitatis esse causam, quanta fuisset, si nomen Tetragrammaton quod nunc *Adonai* pronunciant, in illis imprecationibus permaneret. Mutatio enim hæc facta est ad honorem Tetragrammati, ne totiens iteratum, ne[illegible] tandem subiaceret, quod Deus Optimus Maximus omnium maxime auertat. Habetis omnem hortum Cabalisticum, id est גנת in tribus areolis d[illegible] fructum, quæ sunt *Ghematria, Notariacon, Themura*, & radicibus, herbis, [illegible] in[illegible]sitis excrescentem cum omni ornatu [illegible] ad vnum hortulanum respicientem, qui riga[t], plantat, & incrementum dat Deum Optimum Maximum incomprehensibilem, ineffabilem, innominabilem, cui est quoque nomen incomprehensibile, ineffabile, innominabile Tetragrammaton, ex quo fluit & deriuatur omne quod est sacris sacrum. Reliqua enim, si qua inueniuntur, rerum diuinarum symbola, notæ, sacramenta, signa proffecto ex hoc ipso ducunt originem. Verbi causa כוזו significat יהוה אחד Deus vnus per primam huius artis partem [illegible] operando Authmetice, vt supra explanatum est: illud idem tamen nomen כוזו symbolice repræsentat integrum ipsum nomen Tetragrammaton per secundam Cabalæ partem, vt [scribit] Ioseph Bar Abraham ciuis præfecturæ Salernitanæ in secundo volumine Horti nucis, his verbis, י תמורתו כ וכן ה תמורתו ו וכן ו תמורתו ז id est, *Iod* commutatio eius *caph*, & sic *he* commutatio eius *vau*, & sic *vau* commutatio eius *dsain*, quo animaduertimus Deum in essentia sua vnum esse vnissimum, quo nihil est magis vnum. quanquam multa secundum has [relationes] dicuntur de ipso propter quæ vocatus est *Elohim Kadoshim*, id est Dij sancti: Iosue vltimo: & *Elohim Haiim*, id est dij viui, Deuteron. [illegible] 5. Et Malachiæ 1. de se ipso loquitur sic, ואם ארונים אני איה מוראי id est, Et si Domini ego, vbi est timor meus quo in loco se Deus pluratiue appellat Dominos. Iuxta immanentiam ergo vnus est, iuxta egressiones autem, plures, qui dixit, Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram. Non quod linguæ sanctæ mos fuerit, vt in summa constitutum maiestate de se [ipsis] pluratiue loquerentur, vt Rab Saadia scribit in libro אמונות id est credulitatum. Hoc enim te[stimonio] argumentum est, quoniam subito post ipse singulariter loquitur ita. Faciam ei adiutorium simile sibi. Hanc vnitatem & hanc pluralitatem in diuinis non inuitum admittunt Cabalistæ diuersificationibus, vnde asserunt tres primas numerationes Cabalisticas כתר חכמה בינה [vnum] esse summi regis coronam, vt scribit Rab Asse, in libro יחיד singularium vnionũ, seu collectorum. Cernitis hoc exemplo quod omnibus Cabalæ partibus vltro citro promiscue vtimur, videlicet vniuersa literarum, syllabarũ, & dictionũ metathesi, deinde numerali supputatione notatione capitali, & commutatione literali cum singulis speciebus quas priori sermone patefeci. Sic.n transponimus nomen Tetragrammatoñ, vt sit *Va* & *Ia* quatuor-

creaturque הויה, id est, essentia, quæ omnium rerum prima est à qua sunt omnia entia vera & bona, vnde *Eheieh Adonai*, significat Arithmeticè tantundem, quod *Elohim*, cuius summa octuaginta sex. Sicut & מה nota est ipsius *Elohim*, si sic extendatur. מם הא, hoc est, פו id est 86. Et כו nomen Tetragrammaton, quia fit 26. quod si extendatur כף ו facit 112. & designat Tetragrammaton *Elohim*, hoc est, Dominus Deus. De quo primum scribitur; Istæ sunt generationes cœli & terræ, quando creata sunt in die, quo fecit Tetragrammatus *Elohim* terram & cœlum. Est autem nominis Tetragrammati principium *Iah*. & ipsius *Elohim* medium *Iah*, & finis *Eheieh*, *Iah*. Quod totum est perfectio ipsius הויה id est, essentiæ, quod significat הו id est, ipsum, & יה esse diuinum. Vnde quotidiano tritum est vsu, vt ipsum esse dicatur aliquid diuinum necessarium & incorruptibile. Omne quippe quod est, quando est, huius gratia necesse est esse, nec tunc contingit non esse. Virtus itaque illius essentiæ ducebatur in operationem per verbum Dei, qui dixit, יהי id est, fit, quo dicto creatæ sunt in vna summa ideæ vniuersæ, ac virtutes intellectuales absolutissimę, per hoc, quod ipse mandauit sic, Fiat lux, & mox facta est lux. Quam vniuersitatem sequuta est Angelorum ad ministeria deputatorum natura, quando dixit, ויהי כן id est, & factum est ita: quod principem & sacerdotem magnum designat, qui nominatur Michael, lucidum argumentum angelicæ conditionis, quod ex vnitate & numero centenario constituitur. Vnde putant, primo die ideas extra causam primam esse productas, & formas absolutissimas, quoad esse & operari. Die autem secundo hinc Angelos esse creatos. Non enim in primo die aiebat ויהי כן, id est, factum est ita, sed in die secundo, cum firmamentum fieret cœli, iuxta R. Eliezer, de luce vestimenti eius creari. Decem enim vestibus indutus erat Deus, quando mundum creauit, vt dicunt Cabalistæ, ac de vltimi vestimenti sui luce sumpsit & creauit cœlos, non quidem sensibiles, sed illos innisibiles & intellectuales הוות רוחניות, id est, entitates spirituales, de quibus Psaltes ait, Cœli enarrant gloriam Dei, vbi non scribitur שמים id est, cœli qui sunt orbiculares, quod memorabiliter notauit R. Ama, in libro Reconditorum, Psal. 19 sed השמים, quibus additur articulus *ha*, vt in summario argumento Geneseos legitur, In principio creauit Deus *Hasamaim*, id est, cœlos illos eximios, illos famigeratos, illos admirabiles, nunquam visos, nec mortalibus oculis videndos. Alii namque cœli, qui non scribuntur per *ha* articulum, sunt quidem firmamentum, sed tamen vocantur nomine cœli, quare scriptum est, Et vocauit Deus firmamentum cœlos: & dicitur ipsius cœli firmamētum inuisibilis, inquam, quod appellatur Cœli cœlorum: vnde sequitur Ita, Fiant luminaria in firmamento cœli. Nimirum illa extensio in modum pellis tanquam literis inscripta luminaribus & stellis propter localem expansionem dicitur *rakia*, quod nos à firmitudine firmamentum appellamus. Nam cœlum inuisibile non egebat luminaribus, quoniam per se spiritualiter est illustre, ac mentaliter à prima causa illuminatur. Ideo nominantur intelligentiæ separatæ, de quibus ait author causarum, Omnis intelligentia plena est formis, quæ dum intelligit, dicitur audire & loqui: quare Moyses ait Audite cœli, quæ loquar. Et Dauid, Cœli enarrant gloriam Dei. Et Deus apud Oseam, Exaudiam cœlos, & isti exaudient terram. Vnde lumen propheticum descendit, quod dicitur, אספקלריא המאירה id est, visio illuminans, quæ fuit Moysi: nam aliorum Prophetarum visio erat. אספקלריא שאינה מאירה id est, visio non illuminans, & ea dicitur terra: nonnihil mentionis in primo sermone de iis habitum est. Equidem mihi rectè videor credere ob id sapientes nostros dixisse, Aspectus Moysi sicut aspectus solis, & aspectus Iosue sicut aspectus lunæ. In creatione igitur sensibilium vtitur Deus hoc symbolo intelligibilium, ויהי כן vt designetur ministerium Angelorum rebus naturalibus concreatum sub nomine communi Michael, tanquam speciei angelicæ appellatio, quæ per eam orationem, ויהי כן in sequentibus quinque dierum operibus recitatam iuxta primam Cabalisticæ artis partem æqualitate numeri symbolice significatur, per quod instituimur, quod omnes Angeli sunt eiusdem speciei: singula porro corpora siue cœlestia seu terrena proprios habent rectores virtutū, ac præfectos operationum, tam ea, quæ sunt rationalia, vt cœli, stellæ, homines, quam quæ irrationalia, vt bestiæ ac elementa. Philosophis nempe, tum primum Peripateticis, id probatur, quod cœlum quodlibet sphæricum præter formam suam essentialem habeat assistentem intelligentiam orbis sui motricem, quæ vocatur Angelus, eo quod ad hoc officium missa, intelligens & volens complet iussa creatoris, tanquam inter Deum & naturam virtus media, à qua fiunt operationes in rebus, quas natura earum vel non faceret, vel non sic faceret, quas alii prouenire dicunt à proprietate occulta, & alii quia tale. Motus enim cœlorum & stellarum quanquam naturaliter est circularis, tamen ab Oriente moueri ad Occidentē, vel è conuerso, non naturæ est, sed voluntatis. At habet liberā voluntatem Angelus, natura vero ad certū solummodo instinctum coarctatur, vnde semper agit eodem modo, Angeli autem non mouent orbes semper eodem modo. Quo fit, vt non semper eodem modo fiant mutationes horum inferiorū. Maximam namq; vim ac potestatem angelis exercet conditor in res corporeas: quapropter intellectus agens, à quo influunt formæ, nominatur Angelus, teste R. Moyse Maimoni, & appellatur שרו של עולם, i. Præfectus vniuersitati. vt dixerunt sapientes nostri, vocaturq; *Metattron*, à quo quidē gubernantur omnes virtutes singulares humanę animales & naturales, quę pariter Angeli dicuntur: eorū est multitudo quoad nos Infinita, sed quoad creatorem certa, terminata & finita. Cuius rei *Breshith Rabba* meminit, vbi legitur, quod creator quotidie creat cœtum Angelorum, quos alii vocant formas, quod sint substantiæ formales, quibus tota si hæc generabilium & corruptibilium absque numero plena est. Haud secus atq; vester quoque recepit Hesiodus, in operibus enim & diebus sic ait:

τοῖς γὰρ μύριοι εἰσὶν ἐπὶ χθονὶ πουλυβοτείρῃ
ἀθάνατοι Ζηνὸς φύλακες θνητῶν ἀνθρώπων,
οἵ ῥα φυλάσσουσίν τε δίκας καὶ σχέτλια ἔργα
ἠέρα ἑσσάμενοι πάντῃ φοιτῶντες ἐπ' αἶαν.

id est, Ter enim decem mille sunt super terra multos pascente immortales Iouis, custodes mortalium hominum, qui vtique obseruant & iustitias & miseranda facta, aerem induti, vbique euntes super terram. Quorum instar in homine duas voluntatis potentias nominant duos Angelos, יצר טוב יצר רע id est, authorem boni & authorem mali, vt in מדרש תנחומא legitur, quem citat R. Asse in sua collectura. Einsemodi autem Hesiodosios corpori coassistētes Latini spiritus nuncupant, eorum quisquis solicitudini negotiorum inferiorum destinatus fuerit, *Mamona* seu *Mamon* dicitur, quem Græce dæmona vocant, non vtique in malam partem. Sane aliud quidem est dæmon, aliud dæmonium, quod à nobis putatur diuinitatis extenuatiuum esse, quapropter diminutiue à diuinis excluditur: quanquam plane fateor Homero & vetustissimis scriptoribus alium eius vocabuli vsum fuisse, quorum multi de Socratis dæmonio laudanda & veneranda prædicarunt, quod Apuleius de Deo Socratis interpretatus est. Quod autem Latini vocarunt Spiritus instar ventorum, à nobis originem sumpsit, qui eosdem רוחות appellamus: de quibus Rabbi Tedacus Leui, in libro de Decem numerationibus, post explanatos quatuor ventos, Aquilonarem, Meridionalem, Orientalem, & Occidentalem: tandem sic scribit, ולאלו ארבע רוחות ברא ארבע מלאכים דממנין עליהין ביומה ובלילת׃ id est, Et illis quatuor ventis creauit quatuor Angelos, qui præfecti sunt super eos in die & in nocte. Deinde sequitur eodem authore, quod Michael, qui est de parte clementiæ ac miserationum, constituitur *Mammona*, id est, præfectus super ventum Orientalem, vsque ad dimidium diei, & vsque ad noctem. Regitque ventum Occidentalem Raphael, qui similiter est de parte clementiæ. Tum Gabriel in virtute iudicii & seueritatis præfectus est cum vento Boreali super dimidium noctis, & duas mensuras mundi. Nuriel vero præsidet Austro. Hucusque Tedacus Leui. Cæterum plures illi sub se species habent, quas liber סודות id est, Arcanorum continet: & in Porta lucis ita legitur, כי מן הארץ ועד הרקיע אין שם מקום פנוי אלא הכל מלא המונים מהם טהורים מהם בעלי חסד ורחמים ויש למטה כמה בריאות טמאות מזיקות ומקטרגית וכלם עומדים ומורחים באויר ואין מן הארץ ועד הרקיע מקום פנוי אלא הכל המונים מהם לשלום מהם למלחמה מהם לטובה מהם לרעה מהם לחיים מהם למות׃ וכל זה במדור התחתון שאנו בו׃ i. Quod à terra vsque ad firmamentum, non ibi locus vacuus, sed omne plenum formis: ex illis puræ: ex illis capaces gratiæ ac miserationum, & sunt inferius multæ effigies fœdæ, noxiæ, tentatrices, & omnes commorantes & volantes in aere. Et non à terra vsque ad firmamentum locus vacuus, quin totum sint species, ex iis ad pacem, ex iis ad bellum, ex iis ad bonum, ex iis ad malum, ex iis ad vitam, ex iis ad mortem. Et omne id in habitatione inferiori, in qua nos sumus.

A Hæc Ioseph Castiliensis. Sed absit à sancto proposito nostro, vt multa de squalentibus & turpissimis dæmonibus illis humani generis hostibus, quæ dicuntur contrariæ fortitudines, disputare pergamus: vel qui superiorem regionem peruagari putantur, ignei, vel qui propinquo nobis aere oberrant, vel qui terreni terrestria terrant, vel qui lacus & fluuios habitant, ac sæpe ipsum mare quatiunt, vel qui sub terra illos quandoque inuadunt, qui puteos effodiunt & metalla,
B item hiatus terræ prouocant, flammiuomos ventos agitant, & fundamenta concutiunt, ad extremum, qui omnia lucis ac splendoris fugiunt, imperscrutabiles, & penitus tenebricosi, qui nō modo genus humanum, verum etiam bruta vexant, sermones suos absque sonitu ingerentes. Aduersus quorum machinationes sunt ex nostris, qui multa se arbitrantur expertos, ac non dubitant & bonos spiritus mulcendo attrahere, & malignos oppositis passionibus propulsare, sacris &
C diuinis rite nominibus ac characteribus suffulti. Iubent hominem futuris periculis exponendum recipere membranam tenuissimam, quæ dicitur virginea, tanquam syncera, munda & immaculata, vt præsagiat actoris puritatem: tum deinde hos characteres inscribere sic, צמרכד at extra in hispidiori folii parte signa quoque hæc ,בווה qua ligatura firmissime sperantem in Deum vniuersitatis Creatorem præcipiunt nullas formidare peruersorum hominum machinationes.
D Id ita pandunt mysterium, sunt enim symbola primorum quinque versuum Geneseos, tam capita quam termini, iuxta secundam Cabalisticæ artis partem. Scripsit quondam de Physicis ligaturis Costa Ben Luca, res non physicas, tamen experientia (vt opinantur) probatas, qui ait; Auricularis digitus abortiui, si mulieris collo suspendatur, non concipiet, dum collo hærebit. At nunc verba, quibus Creator omnipotens fecit cœlum & terram, alligata, num puta-
E uerit (inquiunt) aliquis nihil posse? Sane multum profecto credunt meæ sectę homines magno magistro Rabbi Asse, qui scripsit in ספר תיחוד, quod volens petere ac impetrare optata, conuertat se ad clementiam & miserationes Dei, vtendo iis characteribus, אנקתם פסתם פספסים דיונסים quæ inueniuntur esse digna sacræ scripturæ memoracula: cuiusmodi habentur & alia complura, quibus ferme omnes Cabalistarum libri sunt referti. Student quoque alii è diuinis
F literis sigilla illustria fabricare, quæ contra hominum aduersas valetudines & reliquas molestias valeant, diuturno vsu probata: veluti est illud, verbi causa, quod R. Hama in lib. Speculationis, ex quatuor non magicis, sed solemnibus & communibus sacris nominibus composuit, quin potius compositum à patribus recepit, יהוה ארני יואי אהיה Est autem יאיי Cabalistice idem quod *El*. Accipiunt igitur eius scientiæ artifices primum characterem primi nominis, &
G primum secundi, & primum tertii, & primum quarti, fitq; sigillum primum יאיא Deinde operantur pari modo circa secundas quatuor nominum sacratissimorum literas, & oritur הדוה, Tertium sigillum ita conficiunt, tertias quasque literas

teras coniungunt. & nascitur ראני. Postremum A eodem more copulant vltima, & exurgit quartum sigillum, quod est הייה. Horum quatuor sigillorum intextio est, יהוה אלהינו יהוה אחד id est, Dominus Deus noster, Dominus vnus: & hæc (inquiunt) esto quatuor simul iunctorum sigillorum superscriptio. Demum in membranæ tergo depingunt sic אראריתא quod interpretatur אחד ראש אחדותו ראש יחודו תמורתו אחד i. Vnum, Principium vnitatis suæ, Principium singularita- B tis suæ, Vicissitudo sua, Vnum. Et intelligitur vicissitudo hæc literaria, secundum tertiam artis Cabalisticæ partem. Stantes itaque cum sigillis & inscriptionibus coram Altissimo mente Deo deuota, & quam libeat benedictionem de illis decem octo benedictionibus, aut in aliis iustis precibus contentam postulauerint, infallibiliter se impetrare sperant, omnemque vel cœlitus imminentem sæpe sortem frangere, vel ἀδρανεῖν, id est, diuinarum legum ineuitabilem potestatem C orationibus sacrorum verborum mitigare posse confidunt. Nam haud modo characteribus & figuris, verum etiam verbis & carminibus beneinitiatum Cabalistam putant, quæuis quantumuis admiranda efficere, quod & vestri quidam posse fieri confitentur. Plotinus enim de Dubiis animæ, libri secundi capite trigesimo quinto, enumerat quatuor, quibus mirabilis insit virtus, scilicet qualitates specierum occultas, & figuras, & concentus, & vota. Porphyrius etiam & Iam- D blichus aiunt, per Deum propriè, perque bonos Angelos aduersus infimos spiritus imperium nos habere, nec inuenitur vllum in orbis terrarum ambitu genus hominum, quod in hanc sententiam facilius eat, quam vt fama est, diuiniores Christiani, qui nominibus & figuris dæmonia eiiciunt, & manus supra ægros imponunt, & benè habent, & mortifera sanant, & miracula consimilia operantur. Sed (vt asserentibus illis vera loquar) omnia ea fidei potius tribuunt, quanquam E & orationibus nonnullam esse insitam potestatem opinantur. Dicunt enim, atque credunt, quod oratio fidei saluabit infirmum: neque aliter idonei Cabalistæ sentiunt, qui pariter affirmant, operationes miraculosas ex solo Deo, & ab hominis fide pendere. Mendaces igitur & stultos esse illos pronunciant, qui soli figuræ, soli scripturæ, solis lineamentis, solis vocibus aere fracto natis, tantam miraculorum vim & potestatem concedant, vt testatur Rabbi Moyses Ægyptius in libri F Perplexorum primi, capite septuagesimo secundo. Ad hæc, Non solum (inquit Philolaus) Hebræorum Cabalistæ, sed etiam Græcorum præstantissimi, multum signaculis & sigillis fidei tribuerunt. Antiochus enim cognomento Soter, quum esset in expeditione contra Galatas, viros fortes, & multum innumerabili concursu munitos, prælium difficillimum commissurus, quando iam, vt de eo Lucianus scribit, πάνυ πονηρὰς εἶχε τὰς ἐλπίδας, noctu vidit per somnium assi- G stere sibi Alexandrum, iubereque, vt militibus suis ante pugnam, pro bellica tessera signaculum quoddam Sanitatis ediceret, per quod sibi contingere victoriam pollicebatur: id erat eiusmodi, quo in vestibus insigniretur: vt idem Samosatensis de compellationis errore notauit, τριπλοῦν τρίγωνον δι' ἀλλήλων τὸ πεντάγραμμον, id est, Triplex triangulus inter se quinquelinearis. Antiochus autem signo eo leuato mirabilem aduersum Galatas nactus est victoriam. Ego ipse profecto illud pentagoni symbolum sæpe in Antiochi argentea moneta percussum vidi, quod resolutum in lineas ostendit vocabulum ΥΓΙΕΙΑ, aut (quod idem prorsus est) ὑγίεια, Latinè Sanitas.

An non in rem erit, Marranus inquit, id quod B Magno Constantino quondam Dei signum (vt tunc appellabant crucem) in ipsa meridiei hora coram omni exercitu superne apparuit Latinis literis inscriptum sic, IN HOC VINCE. Et vicit quidem Constantinus eodem signaculo, atque tunc plausu populi Romanorum Imperator lectus ac salutatus, omniumque Imperatorum Inuictissimus fuit cognominatus. Quantum igitur valuerunt sigilla & signacula, teste erunt summi viri: Iudæis Machabæus, Græcis Antiochus, Romanis Constantinus.

Nec te fallit, Simon, quod de Christianis paulo ante loquutus es. Nam ea gente nihil sub hoc cœlo est in opificio signorum, characterum & vocum admirabilius, qui figura Crucis, & nomine IESV sistunt maria, ventos mitigant, fulmina repellunt. Est præterea charactere illo & effigie Crucis nihil etiam fortius, & in periculis nihil magis salutiferum: quanquam nonaliam (vt libe- D re fatear) ob rem, nisi quod veri Saluatoris symbolum extant, sicut vobis Dei symbolum est nomen יהוה illud TETRAGRAMMATON. Quodque Cabalistæ possunt in nomine ineffabili, cum nuper à te monstratis sigillis & charagmatis, id multo validiore modo possunt fideles Christiani per nomen IESV effabile, cũ proprio signaculo crucis, cum se arbitrentur nomen Tetragrammaton longe rectius pronunciare in nomine יהשוה veri Messiæ. Ad huc citant id, quod in *Midras Ihehilum* E vestri scripserunt, אמר רי יהושעה בן לוי בשם רי פנחם בן יאיר מפני מה מתפללין ישראל בעולם הזה ואינן נענין על ידי שאינן יודעין בשם המפורש id est, Dixit Rabbi Iosue, filius Leui, allegando magistrum Pinhes filium Iair, propter quid orant Israel in mundo isto, & non exaudiuntur? propterea quod non nouerunt *Sem hamephoras*, id est, nomen Tetragrammaton. Hæc ibi. Tum Simon, Fortasse tu. Sed quid verbis? Certe hanc figuram crucis sapientiores Cabalistæ ad lignum æneí serpentis in deserto erectum re- F ferre volunt, licet valde silenter & occulte: idque per גימטריא id est, per æqualitatem numeri. Horum namque צלם id est, crucis, & עץ id est, ligni, characteres, vtrinque centum & quinquaginta symbolissant, quare facilis de altero ad alterum fit transitus, de cruce ad lignum, & de ligno ad crucem. Sed digito compesco labellum. Temporis angustia coarctat, optimi amici, vt minus quam volui dixerim. Et me frustror tamen ægre G meo gaudio illo excrescenti de ornamento & dignitate orationis vestræ, cum in tam densa nocte quando cubandum est, defecero: qui non tanquam Sophistæ, vulgari, nugatorio & exili sermone, neque gladiatorio certamine verborum, aut contentione opinionum hactenus niecum

disputatis, sed accurata & acuta dicendi ratione, sententiis rei, de qua agitur, aptis & accommodatis, vt optarem maiora nobis dictum spatia concedi. Nemo enim de arte Cabalistica paruo momento satis dicere potest, tantæ sunt res, tam altæ, tam innumeræ, tam discriminosæ, vt oporteat summis ingenii viribus niti quemlibet eius causæ auidum & studiosum. Et circumspicere non modo, qua industria sit addiscenda, sed etiam quo sit periculo moderanda & exercenda. Nam cum ea scientia sit & rerum spiritualium & spiritualis, nec possit homo facile de spiritibus afferre iudicium is etiam, cui est inter Angelos & dæmones iudicandi concessa potestas qualibet discreta pensiculatione, vel vsque ad æquatam regulam, profecto non sine multa vtique formidine, ac nisi purgatis ante moribus isti facultati, & isti exercitio recte incumbitur, ne Balaam prophetæ sortem patiamur, ne viuentium matrem imitemur, ne sub figura lucis tenebras sequamur. Metuite vobis a istis fulmine deiectis spiritibus, & sæuissimis hostibus nostris, atque credite mihi, ferunt inter nos mortales, vt Angeli, sic Diaboli vexilla quoque sua. In exercitu Dei quatuor antesignani, מיכאל גבריאל אוריאל רפאל id est, Michael, Gabriel, Vriel, Raphael: instar elementorum quatuor, secundum quatuor situs, aut instar quatuor numerationes spirituales, vt quondam filii Israel quatuor vexillis proficiscebantur, Num. 2. ad Orientem Iudas, ad Meridiem Ruben, ad Occidentem Ephraim, & Dan ad Aquilonem. In exercitu pariter Satanæ laxissima gerunt signiferi vltores vela, סמאל עזאזל עזאל מחזאל id est, Samael, Azazel, Azahel, Mahazael: de quibus Menahem Racanat Leuit. 16. & in libr. 1. Pentateuchi sermonem tractat: quo in loco & Thargum Ionathan ipse super Genes. allegat. Deinde adhuc magnæ crebrescunt turbæ dæmoniorum & legiones, tartari profugę ac fugitiuę omnes portionem suam habentes in capto emissario, quę propter eorũ fœditatem & horrorem hic recensere omittam, quanquam multa pars in S. Scriptura comprehenduntur. Sed cum prouerbio Cabalistarum dicendi finem nunc facio, המשכיל יבין i. Prudens intelliget: si etiam hoc addidero, quod sicut Michael, הוא הכהן הגדול id est, ille sacerdos magnus, sacrificat in mundo superiori, animas hominum immaculatas Deo benedicto præsentat, immundas autem, & vitiis oneratas ad Diabolum mittit: ita pontifex in mundo inferiori, vt scriptum est in Leuit. iubetur animalia munda & insontia offerre Deo, criminibus autem & noxarum mole onerata tradere Satanæ: quod & Cabalistæ sedulo approbant, dicentes, כיכל הענינים התחתונים הם מנגדיים לעליונים וכפי העשות למטה כך נעשה למעלה id est, Quod omnes res inferiores sunt repræsentatiuæ superiorum, & vti fit inferius, sic agitur superius. Portendunt hæc aliquid & virtutibus debitum & vitiis, vt cauendum cuique sit, quo viuat, & quo moriatur modo. Tota namque Philosophia nostra hæc est, vt bene viuendo bene moriamur: ne forte sua portio futuri simus tartaro, & vltricibus furiis, omni frustrata spe, atque nim eueniat malo male. Nunc, quod valde discruciat, puto discedendum nobis esse, quando a mane ad noctem, super quam decuit, multiloquus vobiscum fabulor. Nam de meliumanitei coniecturam facio, ita non indigne de vobis iudico, quod dormitum sopo[...]bire [...]. Tum illi: Diuellimur adeo moleste, inquiunt, abs te, Simon, optantes perpetuo te audire: quamobrem de multiloquio ne verbum quidem. At quod ita iubes, morem tibi gerimus, & abimus, redituri ad te in crastinum, nisi tibi incommodum est. Ad hæc Simon ait: Nequeo celare amicos vos, quid mecum constituerim. Cras ad longinqua migrabo, vocatus nuptiarum causa, quoniam patruus vxorem Ratisponæ duxit, quæ res bene vortat. Tum Philolaus, Vrgerem (inquit) totis viribus, vt maneres, nisi non æquum esset: quin haud modo nobis (fateor) nati sumus: partem nostri amicis suo iure locamus. Igitur gratias tibi agentes fausta precamur itineri tuo, tuisque.

Hic Marranus, vna mœrore tactus; Vade (inquit) prospere feliciterque, amicissime Simon, atque virorum optime. Interea finem nundinarum Francofordiensium expectare cogimur, vt cum mercatoribus nostratibus ab hoc emporio in patriam quisque suam tutius remeare queamus. Tum Simon, de more gentilino inquit, Pax vobis. Ad quod ambo isti: Vale, aiunt, i decus, i nostrum.

COLLOQVII DE ARTE CABALISTICA

FINIS.

LEONI X. PONTIFICI.

CAPNIO.

Habes Leo Decime, à Capnione humili seruo tuo, breui compendio recitatas in symbolica Pythagoræ philosophia, & Cabalæ sapienna veterum opiniones atque sententias, exigui licet numeri, tamen quæ studiosis multo amplius cogitandi ac inuestigandi ansam præbeant. De quibus ego mediocris ingenii,& minutæ prudentiæ homo nihil iudicare ausim, nec sane iudicauero: sed totum hunc librum tuæ subiicio authoritati, cuius in arbitrium collata est totius mundi censura, vt quæ displiceant reiicias,& tum lætabor cætera [illegible]. Conatum hunc certe meum, quem [illegible] & Reipublicæ causa suscepisse me potes existimare, videri tibi non plane improbum confido: tum quod aliena meo labore nostris pateant, tum quod se mestri legendis illis,id quinquenne bellum,quod aduersum me hostes mei te sciente gerunt, si omnino nequibat vitari,at leuare stud[illegible] tum de niqoe vt & meorum esset apud te a[illegible] quid, quo sit beneuolentior memoria nostri tua, qu[illegible] paternum erga me animum tuum frangere ac auertere inimica moliuntur. Non enim intermittunt (scio) quotidie susurris attentare pias aures tuas, modo per proxenetas conductitios, modo per epistolas, vt quas ad te proxime decimo quarto Calend. Octobres ex Agrippina Colonia datas nuper legi, quarum simul cum falsa delatione titulus etiam mentitur authorem. Non enim tam colenda Colonia, tam eius veneranda Vniuersitas,sed particularitas,& quędam inimicorum singularis colluuio, minimaque pars ciuitatis & ea insanior, hoc facinus fecit, vt tuæ sanctitati affirmarent,quæ vera non sunt: idque contra Inhibitiones Apostolicas, & contra mandatam Cæsaris pacem. Vides etiam, quanta in eisdem literis audacia, tanquam Solonianas tibi leges præscribere,fontemque Iuris docere præsumant,qua oporteat via in iudico ad outum & voluntatem eorum procedere, vt facilius me sordibus vincant, quasi non iam certa toti ferme orbi habeatur innocentia mea. Vnde adduci non possum, vt suspicer istis te fidem habere, qui despecta inhibitione apostolica,& contemtis censuris tuis,quam minime obseruato Iuris tramite libellum meum lite pendente combusserunt. Credes vero ponus grauioribus viris Alemaniæ superioris, omni exceptione maioribus, quod nullum scandalū posui, nullam ruinæ occasionem parati cotam vlla plebe Germanorum, qui mihi eiusdem linguæ societate iuncti sunt, in qua lingua istis Belgis ignota Consilium meum illud Camerarium cum plana eius declaratione vno cōtextu certe, vt decebat,edidi: ac secure quidem credere potes,eoq; firmius, quo de mea innocentia,pietate, fide, integritateque à pluribus illustrissimis latissimarum terrarum nostræ nationis regnatoribus, magistratibus populisq; Germanorū, & sanctissimis Diocœsium nostrarum Episcopis, oppidis & ciuitatibus ferme triennio ante per literas obsignatas, & fide dignas factus es certior. Extant penes te ab Inuictissimo Romanorū electo Imperatore Maximiliano Maximo Leoni tibi, & à reuerendissimo Cardinali domino meo Gurcensi,pro mea innocentia terque quaterq; oblata testimonia. Dederunt & post Episcopos illustrissimi prouinciarum Præsides atque Duces nobilissimo sanguine prognati: Electores Imperii Fridericus Saxoniæ,& Ludouicus Bauariæ Inter[illegible] & Dux Wirtembergensis, & Marchio Badensis Princeps, & Strenuissimus Magister ordinis Teuthonicorum: & e regione horum Reuerendi, ac Deo amabiles Germaniæ Pontifices Episcopus Wormatiensis, Episcopus Argentinensis, Episcopus Constantiensis, qui me ouem suam pastor agnoscit: & Episcopus Spirensis, ille à tua sanctitate huic liti datus Iudex, qui authoritate tua functus, de consilio peritorum pro mea & scriptorum meorum innocentia definitiuam tulit sententiam. Cum illis dederunt pariter quinquaginta tria Sueuiæ oppida, omnes officiosissimi, fortissimi, & integerrimi viri, commendatitias epistolas & literas rectæ fidei probitatisque meæ indemnitatisque testes. Addunt [illegible] testificationi totius & pondus insigni doctrina & grauitate prælati Ecclesiæ, quos reuerendissimis causæ nostræ Iudicibus Grimano & Anconitano Cardinalibus Orthodoxæ fidei columnis, tanquam perstylia iunxisti senatorios assessores, mundi lumina: Archiepiscopi, Episcopi, Ordinum generales, & eorum Procuratores, Sapientiæ Romanæ magistratus, Pœnitentiarii, & alii Theologiæ atque Iuris lectissimi Doctores, pro suis singulorum dignitatibus,in historia de temporibus meis nominandi: qui tot sessionibus publicis in tuæ Maiestatis domestico sacrario, quam Capellam Pontificiam vocant,habitis,semper agente rem meam (vt omnia solet fideliter) oratore iurisperitissimo Ioanne Vanderbico, tam equestris ordinis nobili viro, quam in causarum patrociniis disputatore acerrimo, & eodem Procuratore meo. Tandem in vltima sessione, causa plene cognita, per sententias scriptis editas decreuerunt, me ab hac persequutione iniuriosa liberandum esse, ac absoluendum. Nec vlli dubium, quin definitiua quoque paris oraculi sententia reuerendissimorum Iudicum, vt debuerat, sequuta fuisset: nisi tunc mandatum de supersedendo abs te, vt dicebant accusatores, impetrassent. Eorum omnium, quos iam citauimus, vndequaque testimonia & vota, si recordaberis, & acta iudiciorum si coram te legi curabis, plane inuenies me ab omni delatorum insimulatione prorsus alienum. Assistit huic meæ puritati tota ferme vrbs Romana, & cunctarū nationum

omnes doctiſſimi, quorum ego decretales quoti- A die literas [illegible]ccipio, etiam [illegible] finibus orbis, confitantes me nullis hominibus ſcandalo fuiſſe vnquam ſcriptis meis: quin me potius ædificare in dies, plantareque varius linguis Eccleſiam Spiritui ſancto, qui per diuerſitatem linguarum cunctarum, gentes in vnitate fidei congregauit. Animaduertūt nimirum, quod ego primus omnium Græca in Germaniam reduxi, & primus omnium Eccleſiæ vniuerſali artem & ſtudia ſermonis Hebraici condonaui, atque tradidi: quare ſpero, me B non fruſtra ſperare poſteritatem Eccleſiaſticam me[illegible] meis futuram non ingratam [illegible]eque præ[illegible]tem, Leo Pontifex, rerum [illegible] ver[illegible]orum æſtimatorem, pro tot & tam [illegible] laboribus meis in Orthodoxam fidem beneficij loco coll[illegible], pacem mihi & animi tranquillitatem iuſte redditurum. Sin me vero cupias in hac vita malorum perſecutioni perpetuo ſubiacere, vehementer gaudebo videri dignus, qui tantas pro CHRISTO noſtro iniurias patiar.

INDEX

INDEX RERVM ET VERBORVM DILIGENTISSIMVS.

AVCTVS ET RECOGNITVS.

G

H

N

NAama terra Iudææ, quam promissionis appellant 5.8.f

Octauianus

T

V

X

Z

FINIS.

INDEX LOCORVM

SCRIPTVRÆ SANCTÆ, QVI IN HISCE LIBRIS, AVT CITANTVR, AVT PASSIM AB AVTORIBVS EXponuntur, auctus, & emendatus.

LOCA VETERIS TESTAMENTI.

Exodi

Pſal [illegible].

Nah. 1.

LOCORVM SCRIpturarum diuinarum finis.

FINIS OPERIS P. GALATINI ET CABALÆ IO. REVCHLINI CVM SVIS Indicibus.

Series Chartarum,

ABCDEFGHIKLMNOPQRSTVXYZ
Aa Bb Cc Dd Ee Ff Gg Hh Ii Kk Ll Mm

Omnes terniones, præter Mm *qui est duernio.*